COM[illegible]I

LI[illegible] S[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ALBE[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

PRAEFATIO.

Scriptorum Latinorum argenteae et ferreae quam vocant aetatis edendorum consilium, quod in praefatione ad Gellii editionem maiorem professus sum, persequenti, et cui scriptori post Gellium curam meam navarem circumspicienti et ultro et Virorum doctorum quorundam monitu atque auctoritate sese mihi obtulit Servius, cuius Grammatici in Virgilium commentaria quam ad multas res utilia sint, quam copiosa et omnis generis notitiis referta, inter omnes constat; nec est quod in hac re uberius exponenda immorer 1). Ceterum commentariorum Servianorum eadem fere, immo maior editionum parabilium usuique commodo aptarum nostris temporibus adhuc erat penuria, quam Noctium Atticarum. Ex quo enim Petrus Burmannus ante octoginta annos illa commentaria Virgilio suo inserta accuratius tractavit, nemo de iis edendis cogitavit; nemo certe iis publicandis operam dedit. Ante Bur-

1) Cf. Iusti Specimen Observatt. Critt. c. 11. p. 33 sq. Cramer, V. Cel. in Commentar. Iuvenal. p. 311.: Utinam vero exsurgat tandem aliquis, qui nobis purgatum locupletatumque det hunc Servium, omnium Scholiastarum Latinorum post Asconium doctissimum et utilissimum, absque quo esset, ut multa antiquitatis eruditae capita, in primis autem iuris pontificii et auguralis disciplinae, in quibus ille mihi omnium princeps esse videtur, prorsus ignoraremus.

COMMENTARII
IN
VIRGILIUM SERVIANI;

SIVE

COMMENTARII IN VIRGILIUM,

QUI

MAURO SERVIO HONORATO TRIBUUNTUR.

AD FIDEM CODICUM GUELFERBYTANORUM ALIORUMQUE RECENSUIT, ET POTIORIBUS VARIIS LECTIONIBUS INDICIBUSQUE COPIOSISSIMIS INSTRUXIT

H. ALBERTUS LION,

PHIL. DR. ET AA. LL. MAG., IN ACAD. GEORG. AUGUSTA PRIVATIM DOCENS.

VOL. I.

ACCEDUNT VIRGILII INTERPRETES A MAIO PRIMUM EDITI, PHILARGYRIUS ET PROBUS.

GOTTINGAE

APUD VANDENHOECK ET RUPRECHT.

MDCCCXXVI.

interpretem in Saturnalibus loquentem introducit [1]. Si quis ex locis non genuinis et a seriori manu assutis [2]) de aetate hominis iudicare voluerit, is profecto longe erraret. Hinc quoque nihil fere efficias, quod apud eum scriptores dicuntur *neoterici* Lucanus, Persius, alii [3]); iidem *veteres* etiam nominantur [4]). Inter *antiquos* cum aliis Virgilius ipse refertur [5]). Romanum eum fuisse, ex multis locis apparet, ubi ad *maiores suos* provocat [6]). In Graecia commentarios scriptos esse frustra affirmare volebat Bodinus [7]); Graeci tamen sermonis peritiam aliquotiens ostentat. Christianae religioni addictum se non fuisse saepe prodit [8]); ex locis qui a monachis depravati sunt, nihil efficere licet. Commentarii quem usum habeant, supra paucis dictum. Servium censeo maxime laudandum propterea quod Virgilium ex Virgilio interpretatus est, ad quem ubique provocat. In toto hoc opere sibi constat, non ut alii interpretes, nostri quoque temporis, qui sub finem amplioris commentarii dormitare incipiunt, laboris taedio capti, et operi finem imponere properantes. In hoc autem idem Grammaticus vituperandus videtur, quod saepe easdem res repetit, quod quidem ipse verbis *ut supra* s. *saepe* [9]) *diximus* indicat. Sunt adeo exempla quaedam, quae paradigmatum instar saepe ponit et ex Virgilio et ex aliis scriptoribus petita. Fidem Grammatico non ubique habendam esse facile apparet; ipsa veterum Grammaticorum interpretandi ratio ubique nobis satisfacere nequit. Nonnunquam tamen, etiamsi talia proferantur, quae probari a nobis non possint, vel errores in rectam viam nos ducunt; et ut ipsi non nimis procul aberremus, efficiunt. Quae Servio vulgo tribuuntur, non omnia esse Servii antea iam innui et nemo ignorat [10]). Neque enim suo tempore eum tam amplum in Virgilium commentarium, ut nunc habetur, res tritas saepe explicantem, scri-

1) Macrob. Saturnal. 1, 2.: *Hos Servius, inter Grammaticos doctorem recens professus, iuxta doctrinam mirabilis et amabilis, verecunde terram intuens et velut latenti similis, sequebatur.* — 2) Ut sunt A. 1, 282. 706. 8, 646.: *qui modo lapideus dicitur.* E. 6, 64. alii. v. Burmanni Praefat. — 3) Cf. A. 6, 187. 320. — 4) V. Vol. I. p. 2. fin. — 5) A. 1, 14. 56. — 6) Ut A. 1, 179. — 7) Ad Oppiani Cyneget. 3, 322. v. Burman. — 8) Cf. A. 5, 725. — 9) Cf. G. 1, 208. — 10) Cf. Scalig. ad Varron. de R. R. 3. p. 253.

psisse probabile est. Ceterum vel ex oratione et scribendi genere, ubique fere, utrum antiqua sint, quae proferuntur, nec ne, intelligas licet. Servii enim expositiones, qua mythologicae qua historicae, aliaeque solent esse breviores, ita tamen ut rem illustrandam satis superque explicent. Grammaticas dumtaxat res uberius tradidit, ipse Grammaticus, et Grammaticae artis scriptor. Scribendi genus est purum, distinctum, est ubi etiam elegans, in universum tale, quale solet esse praestantiorum istius aetatis scriptorum [1]. Contra quae ab aliis serius addita leguntur peiori scribendi genere exposita, seculi sui quadam ruditate tincta diffuse extenduntur; quae quidem plurima ipsa bona sunt, et a vetere quodam interprete proficiscuntur, ita ut prorsus ea abiicere et ut aliena improbare ineptum sit. Quae non Servii sunt, certe non esse videntur, ea etiam in codd. plurimis et edd. vett. desunt, quae suppleta sunt, in paucis quibusdam codd. et edd., iisque recentioribus leguntur. Nonnulla adeo tantum in editionibus recentioribus conspiciuntur, ut Fabricii, Masvicii, quae facili pacto ut non genuina et vilia se produnt, et vix digna sunt, quae Servianis immixta legantur; pauca quaedam huiusmodi nimis inepta abieci. Qui fuerint Servii fontes, non ubique constat; plurimum vero scriptores, aliosque Virgilii interpretes antiquiores laudavit; hosce quidem saepius tacuisse videtur [2]. Loci qui a Servio ex aliis scriptoribus allegantur, interdum ex memoria recitati videntur; hinc varietates lectionum nonnullae ortae, quas editores hic illic ad editiones scriptorum vulgatas suo arbitrio correxisse videntur; equidem codd. secutus sum. Ceterum commentarium in Aeneidem primo loco scripserat, deinde in Bucolica, postremo in Georgica [3]; hunc igitur ordinem in hac editione sequendum esse arbitratus sum. Ubi in commentariis ad Aeneidem lector delegatur ad Georgica et Bucolica, eos locos a seriori

1) Quae Servii propria sunt nonnulla, hoc loco explicanda censui: *quia* saepe pro *quod* ponit (cf. A. 9, 705.), *sic* pro *deinde*, *post* (cf. A. 4, 114. 9, 604.), *minus est* pro *deest* (cf. A. 9, 705.), alia ut taceam. — 2) Sic Horatii locum debere videtur Probo A. 9, 373. Probo contradicit A. 9, 367. coll. interpp. Maii A. 9, 369. cf. Maii praefat. — 3) V. G. 1, 208. 488. 2, 170. 481. 3, 389. 4, 126. E. 7, 26. G. 4, 101.

manu intrusos esse patet; neque unquam in probatis codd. et edd. leguntur [1]). Raro ad librum posteriorem lector ablegatur [2]). Inscriptio commentariorum quae fuerit, non certo constat. Priscianus *commentarium* et *commentum* Servii laudat [3]).

De reliquis interpretibus, quos haec editio complectitur, etiam pauciora sunt quae dicam. De interpretibus quos Maius primum publicavit, ipse haec fere protulit in Praefatione:

Asper commemoratur ab Ausonio [4]) Macrobio [5]) D. Hieronymo [6]) itemque a Charisio, Prisciano, Rufino et Agroetio [7]) praeterea a D. Augustino [8]) Servio, Philargyrio, pseudo-Probo [9]) ut Pomponium Sabinum omittam. Idem a Statii Scholiaste [10]) dicitur Velius Asp. Longus. Quidam praeterea Securus Melior, Felix Asper Martianum, Capellam recensuit. Aspri iunioris ars grammatica extat [11]) qua in opella saepe laudatur Virgilius. Ab Aspro illustratum quoque Terentium constat ex Donato [12]) itemque ex Rufino grammatico [13]). Quin et in Sallustium commentatus est [14]). Neque absurde nonnulli existimant plures aut duos saltem fuisse Aspros. Quin et ego [15]) duos Aspros, seniorem scil. et iuniorem in Veronensi palimpsesto mihi occurrisse suspicabar, cuius in multis quidem locis legebam *ASP.* vel *ASPER*; at Aen. 9, 386. *IN. ASP.* Hac autem nota mihi quidem significari videbatur *Iunius* aut *Iunior Asper*, quandoquidem litera *V* latere potest in *N*. Quod si *interpres Asper* aut *interpretatio Aspri* significatur, curnam ibi demum ea nota .IN. ponitur, quae in superioribus locis semper omittitur?

Cornutus luculentum testimonium tulit a Gellio [16]). A Macrobio [17]) item *doctissimus* appellatur. Ad eius auctoritatem provocant praeterea Charisius [18]) Servius,

1) Cf. A. 1, 744. 2, 172. p. 134. 3, 420. p. 224. 4, 103. 462. 8, 368. 677. 9, 215. 11, 68. — 2) Ut A. 5, 498. cf. 5, 105. — 3) V. Prisc. 6, 8. p. 248. et 6, 14. p. 267. ed. Krehl. cf. postea de cod. Guelferbyt. II. — 4) Epist. 18, 26. — 5) Sat. 3, 5, 6. — 6) Adv. Rufin. 1, 16. — 7) In Putschii Gramm. — 8) De utilit. credendi 17. — 9) Apud quem est Aemilius Asp. Ecl. 6, 31. — 10) Ad Achill. 2, 41. — 11) In Putsch. p. 1725. sqq. — 12) Ad Terent. — 13) Putsch. p. 2705. — 14) V. Hieronym. l. l. et Charis. — 15) Maius. 16) Noctt. Att. 2, 6, 1. 9, 10, 5. — 17) Sat. 5, 19. — 18) Putsch. p. 100. 102. 181.

Augustinus [1]) Cassiodorus [2]) nisi forte Cassiod. alio quovis Cornuto utitur; nam de pluribus Cornutis docte disputat Fabricius [3]).

Haterianus ter quaterve evidenter legitur in Veronensi palimps.; tum et saepius verba eiusdem, amisso nomine, ibidem videntur occurrere. Is in distinguendis interpungendisque poëtae membris operam suam collocavit. Hateriani nullum quod sciam scriptum extat; immo ne nomen quidem mihi hactenus erat exauditum.

Longus in Aeneidem commentans citatur apud Servium, Macrobium [4]) atque Charisium [5]). Velii Longi commentarium de usu antiquae locutionis commemorat Gellius [6]) alium librum Charisius [7]). Liber Longi de Orthographia editus est a Putschio. In Lucretium quoque commentatus esse videtur ex Charisio [8]). Utrum autem ab uno an pluribus Longis praedicta opera manaverint, in praesenti non quaero.

Probus, qui in Veron. Palimps. occurrit, ille omnino est, cuius auctoritate saepe utitur Servius. Nam quod *sudoris epitheton* reprehendit ad Aen. 2, 173., idem constat eodem loco apud Servium Probo displicuisse [9]). Idem est cuius Catholica extant [10]). Iam ille qui iam diu extat, ideo pseudo-Probus dicitur a Criticis, quia nonnisi excerpta quaedam, eaque ipsa interpolata superesse videntur. Commentatus est etiam ad Terentium [11]). Eius meminerunt Suetonius [12]) Gellius, Macrobius [13]) aliique permulti. Sed enim Critici non unum esse Probum merito affirmant.

De Niso, Scauro, Sulpicio et Metrodoro compara locos in annotatione allegatos [14]).

Anonymus interpres in membranis sine dubio occurrit [15]). Et plurima scholia nomine auctoris carent. Duos adeo Anonymos sibi deprehendisse visus est Ma-

1) L. l. — 2) Putsch. p. 2282 sqq. — 3) Bibl. Graec. T. 3. p. 557. ed. Harl. — 4) 3, 6. — 5) Putsch. p. 153. — 6) 18, 9, 4. — 7) p. 73. — 8) p. 187. — 9) Cf. ad. A. 10, 18. — 10) Cf. Serv. ad Aen. 2, 15. et Putsch. p. 1458. — 11) V. ad Adelph. 3, 2, 25. — 12) De Ill. Gramm. 24. — 13) 5, 22. — 14) Serv. ad A. 3, 4, 484. G. 2, 225. Gell. 11, 15. Capitolin. in Vero. Macr. Sat. 1, 12. Arnob. 1. p. 46. ed. Paris. 1605. Mai. intpp. Aen. 2, 299. 9, 369. Donat. Vit. Virgil. c. 15. Prob. ad G. 2, 225. — 15) Cf. E. 3, 40. A. 2, 173. 9, 369.

Equidem codices Guelferbytanos duo contuli totos, al Eberto V. Cel. e Guelferbytana Bibliotheca mihi be nignissime missos, plurimum fere conspirantes. Alter quem priorem numero I. designavi, antiquior Perga men. decimi tertii sive quarti seculi, optime conserva tus, 54 foll. continet, forma quam dicunt in folio pagina quaevis in duas partes divisa; literae prima cuiusvis libri pictae; Graeca pauca et male scripta sin accentibus; distinctio punctis tantum constat; scribend compendia permulta; in marginibus saepe verba ad scripta, quae argumentum indicant; versus Virgilian rubro colore scripti. Lectiones plurimum accurata et bonae. Interdum coniecturas Burmanni pulchre con firmat ille cod. [1]). Desinit in lib. XII. v. 164. in ver bis *quadrigas unas scalas.* Philargyrii commentario etiam continet inter Serviana, distinctos verbis: *et ali ter.* Quaestiones quae dicuntur [2]) ex hoc cod. nonnul las adieci, quae in edd. deerant. In scribendis verbi haec observavi in utroque cod. *intellegere*, *oedus* pr *hoedus*, et alia sine *h;* f pro *ph*, *optulit*, *promuncto rium*, ut alia taceam. — Cod. Guelf. II. Chartac. foll. 257. in fol.; varie scriptus, modo bene, mod male, seculi, ut videtur, XV.; saepe vitiosus; fons ta men bonus; Graeca pessime scripta sine accentibus versus Virgilii plurimum rubro atramento subnotati Excidit unum fol. in lib. VII. a v. 68. *futura dixis* - - v. 150. *sacris interceptis*; in lib. VIII. v. 77. *proprium fuerit nomen* - - 128. *ramus olivae*; et a 447. *et soliditate* - - 527. *sonus Tyrrhenarum.* In fine libri I. Aen. exhibet hanc inscriptionem: *Decla ratio Servii.* A. 7, 211. cod. dat. *numinis* pro *nomin* et 10, 176. *cuivis.* —

In Ambrosiana Bibl. est Cod. C. 157. part. in membraneus fol°. saec. ferme XI. vere pretiosus. Serv Commentarius in Bucol. Georg. et Aeneidem. Servi additamenta absunt a codice [3]).

Cod. D. 550. part. inf. membraneus fol°. maxim forma, egregie pictus et scriptus; saec. XV. Serv

1) Ut A. 1, 28. 3, 686. 6, 107. *et tempore.* 6, 320. *invidu* Philargyr. ad G. 4, 335. — 2) V. lib. II., fin. Heyn. a Homer. Il. T. 3. p. LIV. LV. — 3) Mai. Praef. ad Virg Interpp. p. XXXI.

Comment. in Buc. G. et A. In hoc item cod. additamenta Servii desiderari videntur [1]).

Cod. G. 107. part. inf. chartaceus 4°. saec. XV. Aeneidos libb. XII. cum excerptis e Servii commentario [2]).

Cod. G. 128. part. inf. chartaceus fol°. anno MCCCCLVIII. scriptus et pictus. Servii Comm. in Buc. G. et A. In hoc cod. notabat et aliquot e Servii additamentis Mai. [3]).

Cod. H. 115. Virgil. Aen., cuius pars vetustior saec. XII. ornatur scholiis aliquot Servii [4]).

Cod. S. 83. part. sup. chartaceus fol°. saec. XVI. *Excerpta e Servii schedis;* nempe illa fere additamenta, quae in Burm. edit. parenthesi concluduntur [5]).

In cod. Ambros. Virgil. quem describit Maius in praefat. ad Virgil. Interpp. p. XXV. sqq. est etiam Servius, demptis fere iis additamentis, quae in Burmanni edit. [6]) concluduntur parenthesi.

Inter codd., quos in Bibliotheca Regia Parisiorum servatos inter se contulisse se ait Lemaire [7]) unus est nono seculo exaratus, qui quidem cum Stephaniana editione plurimum consentit. Ceterum quem iste V. D. *integrum Servium* [8]) promiserat, frustra in editione ipsa quaeras. Excerpta tantum quaedam plane ad fidem editionis Burmannianae in Voll. V. et VI. exhibuit. — Cod. Dresdensis sec. 15. exeunt. nominatur ab Eberto in Histor. Bibliothecae Dresd. p. 271.

De editionibus multis disserere si vellem, actum agerem, quippe quas omnes accurate enumeravit Heynius. Equidem nullas integras contuli, quasdam interdum consului, unde eas non magni momenti esse mihi apparuit; editores miro modo arbitrio suo in omittendis et addendis multis indulsisse videntur; singulorum verborum discrepantias ab iis, quae graviores momenti sunt, si discesseris, ne ex codicibus quidem enotare in Servio operae pretium esse videtur.

1) Mai. l. l. — 2) Mai. l. l. — 3) Mai Praef. Virgil. Interpp. p. XXXII. — 4) Idem ibid. p. XXXIV. — 5) Mai l. l. p. XXXVII. — 6) Et mea. — 7) In Virgil. T. 5. 215. — 8) In inscriptione Virgilii sui et in Praef. Vol. I. p. XI.

dem propositam scripsit, annis undécim ; sed nec emenda edidit. Unde eam moriens praecepit incendi. Augusti ne tantum opus periret, Tuccam et Varum hac lege iussil dare, ut superflua demerent, nihil adderent tamen. l semiplenos eius invenimus versiculos: *Hic currus fuit*; et detractos, ut in principio; nam ab *armis* non coepit, s *Ille ego etc.* — — *Martis*. Et in secundo (566.) hos vers stat esse detractos: *Aut ignibus aegra dedere. Iamq* (quos inveniemus, cum pervenerimus ad eum locum, de tracti sunt.) [Integri versus leguntur in codd. L. V. Guelf. I. II. Steph.] — Periit autem Tarenti, in Apuli tate: nam dum Metapontum cupit videre, valetudinem ardore contraxit. Sepultus est autem Neapoli, in cuius ab ipso compositum est tale distichon: *Mantua me genu labri rapuere, tenet nunc Parthenope. Cecini pascua duces.* Titulus est *Aeneis*, derivativum nomen ab Aene: *Theseo Theseïs.* Sic Iuvenalis (1, 2.): *Vexatus totiens Theseïde Codri.* Qualitas carminis patet: nam est Heroicum (Guelf. I. add. *et cenon vel micton ubi* etc.), mixtus; ubi et Poëta loquitur, et alios inducit loquent autem Heroicum, quod constat ex divinis humanisque p continens vera cum fictis; nam Aeneam ad Italiam veniss nifestum est. Venerem vero locutam cum Iove, missumv curium, constat esse compositum. Est autem stilus gr quus, qui constat alto sermone, magnisque sententiis. enim, tria esse genera dicendi: humile, medium, grandil Intentio Virgilii haec est, Homerum imitari, et Augustı dare a parentibus. Namque est (Augustus) filius Atiae, *ciae*, L. Steph. *Actiae*, Guelf. I. *atcie*, R. Guelf. II. *satie* nata est de Iulia, sorore Caesaris: Iul. autem Caesar a filio Aeneae, originem ducit, ut confirmat ipse Virgilius, (1, 288.): *A magno demissum nomen Iulo.* De numero rum nulla hic quaestio est, licet in aliis inveniatur auct Nam Plautum alii dicunt viginti et unam fabulas scripsis XL., alii C. Ordo quoque manifestus est; licet quidam flue dicant, secundum primum esse, tertium secundum, mum tertium: ideo, quia primo Ilium concidit; post Aeneas; inde ad Didonis regna pervenit: nescientes, har artem poëticam, ut a mediis incipientes per narrationem reddamus (F. ad prima redeamus), et nonnunquam future occupemus, ut per vaticinationem: quod etiam Horatius sic cipit in Arte poëtica [dicens] (43.): *Ut iam nunc dicat nunc debentia dici Pleraque differat, et praesens in omittat.* Unde constat perite fecisse Virgilium. Sola si explanatio, quae in sequenti expositione probabitur. quantum ad Aeneidem pertinet, dixisse sufficiat: nam Bu rum et Georgicorum alia ratio est. Sciendum praeter quod, sicut nunc dicturi thema proponimus, ita veteres i bant carmen a titulo carminis sui, ut puta: *Arma vir cano.* Lucanus: *Bella per Emathios (plus quam civilia ca* Statius: *Fraternas acies alternaque regna profanis.*

MAURI SERVII HONORATI

GRAMMATICI

VIRGILII AENEIDOS

LIBR. I.

1. *Arma*; multi varie disserunt, cur ab *armis* Virgilius coe-t; omnes tamen in hoc assentire (Guelf. I. tam inania sen-) manifestum est: cum eum constet aliunde sumpsisse prin-um, sicut in praemissa eiusdem vita monstratum est; [qua a illi, ab eo primi positi, quattuor versus detracti sunt; cet, ut causa operis obtineret principium.] Per *arma* autem um significat, et est tropus Metonymia. Nam *arma*, quibus bello utimur, pro bello posuit. Sicut toga, qua in pace uti-r, pro pace ponitur: ut Cicero: *Cedant arma togae*, id est um paci. [Per sua enim arma ad regalem honorem perve-Ideo *arma* praeposuit *viro*, sed tribus modis: id est, primo, fuerant victricia, secundo, quod divina, tertio, quod prope er armis virum subiungit, ut (11, 747.): *arma virumque us*, et (8, 441.): *arma acri facienda viro.*] *Arma virum-*; figura usitata est, ut non eo ordine respondeamus, quo posuimus. Nam prius de erroribus Aeneae dicit: post de bello. autem figura etiam in prosa utimur. Sic Cicero in Verri-(2, 2.): *Nam, sine ullo sumptu nostro, coriis* (al. *copiis*), *cis, frumentoque suppeditato, maximos exercitus nostros it, aluit, armavit.* (Nonnulli autem Hyperbaton putant, t sensus talis: Arma virumque cano, genus unde Latinum, ique patres, atque altae moenia Romae: mox illa revoces: e qui primus ab oris. Sic enim causa operis declaratur, gentibus fatis in Latium venerit. Alii ideo *arma* hoc loco e dicta accipiunt, primo, quod fuerint victricia, secundo, d divina, tertio, quod semper armis virum subiungat, ut:

arma virumque ferens; et: arma acri facienda viro. Et est p ticum principium professivum: Arma vir. q. cano; invocativu Musa mihi causas memora; narrativum· urbs antiqua fuit. professivum quattuor modis sumpsit, a Duce: Arma v. q. c., itinere: Troiae q. pr. ab or.; a bello: Multa q. et b. p.; a ge ris successu: Genus u. L.) *Virum*; non dicit quem: sed (circumstantiis ostendit Aeneam. (Et bene addidit post *ar virum*; quia arma possunt et aliarum artium instrumenta d ut (1, 177.): *Cerealiaque arma.* *Cano*. Polysemus sermo (Tria enim significat. Aliquando laudo, ut (7, 698.): *Regem canebant.* Aliquando divino, ut (6, 76.): *Ipsa canas oro.* A quando canto, ut in hoc loco. Nam proprie canto signifi quia cantanda sunt carmina. *Troiae*; Troia regio est As Ilium civitas [est] Asiae (Burm. et Guelf. I. *Troiae*). Plerum tamen usurpant poëtae, et pro civitate vel regionem, vel p vinciam ponunt, ut Iuvenalis, (10, 266): *Et flammis Asiam f roque cadentem.* (Probus ait *Troiam*, *Graios* et *Aiax*, i debere per unam *i* scribi.) *Qui primus.* [*Primus* non a quem nemo, sed post quem nullus; vel hic primus, princeps, optimus.] Quaerunt multi, cur Aeneam primum ad Italiam nisse dixerit, cum paulo post dixerit Antenorem ante advent Aeneae fundasse civitatem. Constat quidem, sed habita tem rum ratione peritissime dixit Virgilius. Namque illo tempe quo Aeneas ad Italiam venit, finis erat Italiae usque ad Ru conem fluvium. Cuius rei meminit Lucanus (1, 215.): *Et G lica certus Limes ab Ausoniis disterminat arva colonis.* Un apparet, Antenorem non ad Italiam venisse, sed ad Galli Cisalpinam, in qua Venetia est. Postea vero promotis usque Alpes Italiae finibus, novitas creavit errorem. Plerique tam quaestionem hanc volunt ex sequentibus solvi, ut videatur hoc addidisse Virgilius *ad Lavina litora*, ne significaret Ante rem. Melior tamen est superior expositio. (*Primus* ergo i ante quem nemo, sed post quem nullus, ut (G. 1, 12.): *Tu o, cui prima furentem Fundit equum, magna tellus perc tridenti.* Et (E. 1, 45.): *Hic mihi responsum primus de* Vel laudative *primus*, ut (A. 6, 811.): *Primus qui legibus bem Fundabit, Curibus parvis.* *Ab oris*; speciem pro gen nam *oras* terras generaliter debemus accipere; sane praepo nem mutavit; nam *ex oris* melius potuit.) — 2. *Italiam*; quidem hoc exigit, ut nominibus provinciarum praepositi addamus, civitatum nunquam: tamen plerumque hoc perv ordine lectum est; nam ecce hoc loco detraxit provinciae p positionem, dicens *Italiam venit*, pro *ad Italiam ven.* Tu in Verrinis: *Ea die Verres ad Messanam venit*, pro *Messa venit.* [Messana autem civitas est.] (Sed hic schema utun Sane sciendum est, usurpari ab auctoribus, ut vel addant, vel de hant praepositiones. Namque ait Virgilius (11, 686.): *Silvi Tyrrhene, feras agitare putasti.* Pro in silvis. Ut ergo detraxit loco praepositionem, sic hic provinciae: et est fig Italia autem pars Europae est. Italus enim rex Siculorum p fectus de Sicilia, venit ad loca, quae sunt iuxta Tiberim, e nomine suo appellavit Italiam. Ibi autem habitasse Siculos, est Laurolavinium, manifestum est: sicut ipse alio loco (7, 7

:: *Siculi veteresque Sicani.* [Item] (8, 328.): *Et gentes ve-*
s Sicanae Saepius. [Sane *Italiam, i* contra naturam pro-
ta est, cum sit natura brevis; in hoc vero nomine *i* contra
uram producitur.] *Fato profugus; fato* ad utrumque perti-
, et quod fugit, et quod ad Italiam venit. Et bene addidit
to, ne videatur aut causa criminis patriam deseruisse, aut
ri imperii cupiditate. [*Profugus*, vagus, id est porro fugatus
Ilio, qui et extorris dicitur.] *Profugus* autem proprie dici-
r, qui procul a sedibus suis vagatur, quasi porro fugatus.
ii tamen ita definiunt, ut profugos eos dicant, qui exclusi
essitate de suis sedibus, adhuc vagantur: et simul atque in-
erint sedes, non dicantur *profugi*, sed *exules*. Sed utrumque
um est. Nam et Profugus lectus est, qui iam sedes locavit.
in Lucano, (4, 9.): *Profugique a gente vetusta Gallorum*
ae miscentes nomen Iberis. Et exules qui adhuc vagantur,
n Sallustio: *Qui nullo certo exilio vagabantur*; adeo *exilium*
ipsa vagatio. (Quidam hic *profugus* participium volunt,
non otiose fato profugum dicit Aeneam; verum ex disci-
Hetruscorum; est enim in libro qui inscribitur *Terrae ru-*
Hetruriae, scriptum vocibus Tagae: *Eum, qui genus a*
ris duceret, fato extorrem et profugum esse debere. Porro
medonte periuro genus ducit Aeneas; siquidem alibi ait
, 501.): *Iampridem sanguine nostro Laomedonteae luimus*
ia Troiae.) *Lavinaque venit Litora*; haec civitas tria
: nomina: Nam primum Lavinium dictum est a Lavinio
. fratre. Postea Laurentum a lauro, inventa a Latino,
adepto imperio post fratris mortem civitatem augeret.
Lavinium a Lavinia uxore Aeneae. Ergo *Lavina* legen-
est, non *Lavinia*. Quia post adventum Aeneae Lavinium
u accepit. Et aut *Lavinum* debuit dicere, sicut dixi: aut
ntum. Quamvis quidam superfluo esse Prolepsin velint,
bene addidit *Lavina*, ut ostenderet, ad quam partem Ita-
enisset Aeneas: quia et multi alii eo tempore ad Italiam
ant, ut Capys, qui Capuam, Polites, qui Politorum condi-
it.) — 3. *Litora*; Laurolavinium constat VIII. milibus
a. *miliaribus*) a mari remotam. Nec nos debet fallere, quia
Lavina litora. Litus enim dicitur terra quaeque mari vi-
: sicut ipse Virgilius in quarto (212.): *Cui litus arandum*;
per naturam litus arari non possit. Ergo scire debemus,
posse terram dici. (Fabius Maximus Annalium primo: *Tum*
us aegre patiebatur in eum devenisse agrum, macerrimum
uissimumque. Multum ille; collisio est. Et *Ille* hoc
abundat. Est enim interposita particula propter metri ne-
tatem (ut stet versus): nam si detrahas *Ille*, stat sensus (sed
stat versus). *Qui primus* enim ad omnia possumus trahere,
lio loco ipse (5, 457.): *Nunc dextra ingeminans ictus, nunc*
sinistra. Est autem Archaismos. (Aut certe *ille*, quia haec
cula more antiquo, aut nobilitati, aut magnitudini dabatur,
10, 707.): *At velut ille canum.* Et (12, 5.): *Saucius ille.*)
rris iactatus; fatigatus est enim apud Thraciam monstro
quod de tumulo Polydori sanguis emanavit: apud Cretam
entia: apud Strophadas insulas Harpyiis: tempestate vero et
rio, et in tertio. [Et proprie locutus est:] Iactamur enim

in mari fluctibus, fatigamur in terris. Et bene duorum elem
torum mala uno sermone conclusit. *Et alto;* modo mar
(quia navigans Scyllam et Polyphemum effugit: perditus eti
est Orontes, amissus Palinurus et Misenus.) *Altum* tamen sci
dum [est], quod et superiorem [ut (infr. 297.): *Maia geni
demittit ex alto:*] et inferiorem altitudinem significat. Nam
mensurae nomen est altitudo. — 4. *Vi superum;* violentia d
rum, secundum Homerum, qui dicit, a Iunone rogatos esse d
in odium Troianorum: quod et Virgilius tetigit dicens (6, 6
*Vos quoque Pergameae iam fas est parcere genti Diique, D
que omnes.* Latenter autem defendit hac ratione Troianos, q
non suo merito eos insequebantur numina, sed Iunonis imp
[Id est vi quam superi habent.] (Multi *vi superum* posse ac
dicunt Irim, Aeolum, Iuturnam, Iunonem; sed melius iudic
vi, quam superi habent.) *Saevae;* cum a iuvando dicta
Iuno, quaerunt multi, cur eam dixerit *saevam:* et putant tem
rale esse epitheton, quasi *saeva[m] circa Troianos:* nescie
quod *saevam* dicebant veteres magnam, ut Ennius: *Induta
saeva stola* [i. e. magna]. Item Virgilius quum ubique pium
ducat Aeneam, ait (12, 107.): *Maternis saevus in ar
Aeneas,* i. e. magnus. *Memorem Iunonis ob iram;* con
multa in auctoribus inveniri per contrarium significantia,
activis passiva. Ut (11, 660.): *Pictis bellantur Amazones arm*
pro bellant. Pro passivis activa. Ut (G. 1, 185.): *Populat
ingentem farris acervum,* pro populatur. Et haec varietas
potius contrarietas invenitur etiam in aliis partibus orationis,
sit adverbium pro adverbio, ut est (8, 423.): *Hoc tunc igni
tens coelo descendit ab alto.* Pro huc. Et in participio.
(121.): *Et qua vectus Abas,* pro qua vehebatur. Et in nom
ut: Memorem Iunonis ob iram. Non quae meminerat, sed
in memoria erat; [nam ira non meminit.] De his autem
tantum, quae lecta sunt, ponimus, nec ad eorum exemp
alia formamus (Guelf. I. *ad eorum similitudinem alia exem
form.*) (Sane memor apud veteres non tantum dicebatur ὁ
μνημένος, sed ὁ μνήμων. Et hoc per confusionem verbi et no
nis: Nam memorem est verbi significatio, cum nunc sit nom
— 5. *Multa quoque et bello passus;* [hoc ad posteriores VII
tinet libros.] *Quoque et;* duas coniunctiones separatas natu
ter nemo coniungit. Sed hoc plerumque a poëtis causa metr
Ergo hic una vacat: sicut alio loco (5, 462.): *Dixitque
praelia voce diremit.* (Sallustius: *Tyrannumque et Cinn
Bello passus;* quod contra Turnum gessit. *Dum condere
bem;* tres hic sunt significationes. Aut enim Troiam d
quam, ut primum venit in Italiam, fecit Aeneas; de qua
(7, 154.): *Castrorum in morem pinnis atque aggere cingit.*
alio loco Mercurius (9, 644.): *Nec te Troia capit.* *Troiam*
tem dici, quam primum fecit Aeneas, et Livius in primo,
Cato in Originibus testantur. Dum enim haec fieret, ab agr
bus ob vulneratum regium cervum mota sunt bella. Aut La
lavinium. Et significat *Dum,* donec. Tamdiu enim dimic
quamdiu [ad] tempus faciendae civitatis veniret, id est do
Turnus occumberet. Aut Romam [significat]. Et est se
modo: *dum conderet urbem:* aut Troiam, aut Laurolavini

Romam significat. — 6. *Inferretque deos Latio*: Latium plex est, unum a Tiberi usque ad Fundos: aliud inde, usque Vulturnum [fluvium. Denique ipse dixit: *Veteresq. Lat.*, ideo quia scit esse etiam novos, i. e. a Fundis usque ad Vulturnum Vulturnium).] Latium autem dictum est, quod illic Saturnus latuerit. (Saufeius *Latium* dictum ait, quod ibi latuerunt incolae, qui quoniam in cavis montium vel occultis, caventes sibi a beluis, vel a valentioribus, vel a tempestatibus, habitaverunt Casci (Casci) vocati sunt, quos posteri Aborigines nominarunt: quoniam aliis ortos esse recognoscebant, ex quibus Latinos etiam dictos.) *Inferretque deos* [;penates, vel suam genituram.] *Latio*; hoc est in Latium. Et est figura usitata apud Virgilium. Quod enim per accusativum cum praepositione dicimus, ille per dativum ponit sine praepositione. Sicut alibi 451.): *It clamor coelo*, pro in coelum. (*Deos* vero utrum ates, ut (3, 172.): *Talibus attonitus visis et voce deorum*; se et Ascanium, et posteros suos, de quibus dictum est 642.): *Diis genite, et geniture Deos*.) *Genus unde Latinum*; iam fuerunt Latini, et iam Latium dicebatur, contrarium est, dicit ab Aenea Latinos originem ducere. Prima est iuabsolutio, ut *Unde* non referas ad personam, sed ad lo. Namque *Unde* adverbium est de loco, non deductio a sona. Tamen Cato in Originibus hoc dicit, cuius auctoritatem llustius sequitur in bello Catilinae (c. 6.): *Primo Italiam tenuisse quosdam qui appellabantur Aborigines. Hos postea adventu Aeneae Phrygibus iunctos, Latinos uno nomine nuncupatos.* Ergo descendunt Latini non tantum a Troianis, sed iam ab Aboriginibus. Est autem vera expositio haec: Novimus, victi victorum nomen accipiunt. Potuit ergo victore Aenea perire nomen Latinum. Sed volens sibi favorem Latii conciliare, nomen Latinum non solum illis non sustulit, sed etiam Troianis imposuit. Merito ergo illi tribuitur, quod in ipso fuerit, ut posset perire. Unde et ipse inducit in XII. libro (823.) rogantem Iunonem, ne pereat nomen Latinum. Item in execratione Didonis legimus (4, 619.): *Nec cum se sub leges pacis iniquae Tradiderit.* Iniqua enim pax est, in qua nomen amittit ille qui vicit, [reservat victus.] (Sed veteres *unde* etiam ad personam applicabant, ita ut ad omne genus et ad omnem numerum iungerent; ut hoc loco: genus u. L., masculino generi numero singulari iunxit; alibi genus femininum et numerum pluralem referret (7, 71.): *Nymphae, Laurentes Nymphae, genus amnibus unde est*: sicut hinc particulam sumsit loco adverbii Terentius, cum vetuste ad personam transtulerit (Adelph. 3, 7.): *Sed eccum Syrum incedere video: hinc iam scibo, ubi siet.*) — 7. *Albanique patres*; Albam ab Ascanio conditam constat: sed a quo incertum, utrum a Creüsae an Laviniae filio: qua re etiam Livius dubitat. Hanc autem cum evertisset Tullus (codd. *Tullius*) Hostilius, omnes nobiles familias Romam transtulit. Et sciendum, bene hunc ordinem semper servare Virgilium, ut ante dicat Latium, inde Albam, post Romam. et hoc loco fecit: et in quinto libro (598.): *Priscos docuit celebrare Latinos.* Et deinde: *Albani docuere suos, nunc maxima porro Accepit Roma, et patrium servavit honorem.* Item

in septimo libro (602.): *Mos erat Hesperio in Latio quem tinus urbes Albanae coluere sacrum; nunc maxima re Roma colit. Altae moenia Romae;* aut propter gloriam, propter aedificia ingentia: aut quia in montibus collocata es
8. *Musa mihi causas memora;* (*mihi*, longa hic; alibi vis, ut (11, 149.): Mihique haec ediscere vera roganti. in tres partes dividunt Poëtae carmen suum, proponunt, cant, narrant. Plerumque tamen duas res faciunt, et i propositionem miscent invocationi; quod in utroque opere merus fecit. Namque hoc melius est. [Ut in Odyssea: "A μοι ἔννεπε Μοῦσα, πολύτροπον. Et in Iliade: Μῆνιν ἄ Θεά, Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος.] Lucanus tamen ipsum ord [per]vertit; primo enim proposuit, [de]inde narravit, poste vocavit, ut est (1, 63.): Nec si te pectore, vates Accipio (al. *accipiam*). Sane observandum est, ut non in omnibus minibus numen aliquod invocetur, nisi cum aliquid ultra h nam possibilitatem requirimus. Hinc in arte poëtica Hor (191.): *Nec deus intersit nisi dignus vindice nodus Incia* Bene ergo invocat Virgilius: non enim poterat per se iram minis nosse. Item in nono libro (764.) nisi adderet: *Iuno animumque ministrat* (al. ministret), quis crederet Tur evasisse de castris? (Et hic *Musa* non addidit: *Μῆνιν ἄειδε* sed: *Musa mihi o. m.*, pro adesto et memores. Sane musas n IX. multi VIII. multi VII. dixerunt. His Numa aediculam aen brevem fecerat, quam postea de coelo tactam et in aede hor et virtutis collocatam Fulvius Nobilior in aedem Herculis tr tulit, unde aedis Herculis et Musarum appellatur. Has alii gines perhibent: nam ideo eis et porcam sacrificari aiunt, multum pariat. Alii eis etiam filios dant: Orpheum, Linum renas. Alii has octo, ut Athenis visuntur; alii quattuor dic alias Boeotias, alias Atticas, alias Siculas. Has Musas Si Epicharmus non multas, sed ὁμονοούσας dicit.) *Quo nu laeso;* quo, in quo, in qua causa. Et est septimus casus communis elocutio. Dicimus enim, *quo te laesi:* est et ali positio. Namque Iuno multa habet numina (al. *nom.*). Cureti quae utitur curru, et hasta. Ut est (16.): *Hic illius arma, currus fuit.* Est et Lucina, quae partubus praeest, ut [T tius] (Andr. 3, 1, 15.): *Iuno Lucina, fer opem.* Est re Ut (46.): *Quae divum incedo regina.* Sunt et alia eius nu (al. nom.). Merito ergo dubitat, quod eius laeserit numen Ae Alii tamen dicunt separandum esse, ut de odio Iunonis nor bitet, quaerat autem, quod aliud numen est laesum. *numine;* ideo trahitur in ambiguitatem, et requirit in qu nonis numen laesit Aeneas, quia in ipsum certa non erant sed in gentem propter causas paulo post dicendas. (Alii nu voluntatem accipiunt. *Laesit* autem dicendo, ipso verbo o dit, etiamsi fuisset, levissimam culpam fuisse: non enim violato, aut iniuriam passo. *Quidve dolens;* bene philoso dubitavit. Dicunt enim quidam, ad deos nihil pertinere.
9. *Volvere casus;* id est casibus volvi. Et est figura Hypal quae fit, quotiescunque per contrarium verba intelliguntur. alibi (3, 61.): *Dare classibus austros:* quum ventis nave mus, non navibus ventos. Item (4, 22.): *Animumque laba*

impulit, hoc est, impellendo fecit labantem. — 10. *Insignem pietate virum*; quia patrem et deos penates de Troia sustulit. (Burm. de incendio Troiae liberavit.) Et hic ostendit, merito se invocare musam. Nam si iustus est Aeneas, cur odio deorum laborat? — 11. *Tantaene animis coelestibus irae*; hic iam non de qualitate iracundiae, sed de quantitate quaerit. Nimia est enim ira est, quae pietatis non habet considerationem. Et hoc quidem secundum Stoicos dicit: sed miratur, cur tantum. Nam Epicurei dicunt, deos humana penitus non curare. *Tantaene*; quasi exclamatio est mirantis. [Cum ex ipsa narratione sententiam trahentes nostram personam interponimus, ut: *Tanton' placuit concurrere motu*. Nonnulli *tantaene* legunt, ut interrogatio sit potius quam exclamatio. Responsio Musae vel Deae.] *Animis coelestibus*; diis superis [qui omnibus perturbationibus carere consueverunt:] nam apud inferos constat esse iracundiam, ubi sunt Furiae. Et [Irae] Erinnys, et Alecto, et (Guelf. I. II. *vel*) Megaera. (*Animis* vero, τοῖς ὄμοις, [θυμοῖς]). — 12. *Urbs*; urbs dicta ab orbe: quod antiquae civitates in orbem fiebant: vel ab urvo, (Guelf. I. a curva) parte aratri, quo muri designabantur. *Antiqua* autem et *Fuit* bene dixit: namque et ante sexaginta (Burm. septuag. cf. 267.) annos urbis Romae condita erat: et eam deleverat Aemilius (Burm. Aemilianus) Scipio. Quae autem nunc est, postea a Romanis est condita: unde *Antiquam* accipe ad comparationem istius, quae nunc est, et Roma antiquiorem. [*Antiqua*; id est nobilis. *Fuit* pro erat.] *Tyrii tenuere coloni*; deest *Quam*; [vel ut alii volunt, *hanc*.] Amant namque antiqui per Epexegesin dicere, quod nos interposito pronomine exprimimus, ut alibi (530.): *Est locus, Hesperiam* (codd. Italiam) *Graii cognomine dicunt*, deest quem. *Coloni* autem dicuntur cultores advenae, et hos de Tyro constat venisse, qui Carthaginem condiderunt. (Sane veteres *Colonias* ita definiunt.) [Colonia est coetus eorum hominum qui universi deducti sunt in locum certum aedificiis munitum,] (quem certo iure obtinerent.) [Alii: Colonia est, quae Graece παροικία vocatur: dicta autem est a colendo; est autem pars civium aut sociorum missa, ubi rempublicam habeant ex consensu suae civitatis, aut publico eius populi, unde profecta est, consilio. Hac autem coloniae sunt, quae ex consensu publico, non ex secessione sunt conditae.] (Breviter Fabr. et Dan.: Alii, colonia pars civium, aut publico eius populi, unde profecta est consilio, hae coloniae sunt, quod consensu publico, non secessione sunt conditae.) — 13. *Italiam contra*; constat tria latera habere Italiam, superi maris, inferi, [et] Alpium. Unde tollendi erroris causam adiecit: Contra Tiberina ostia, quae in infero mari sunt. [Sed enim non tam *contra* situ, quam animis.] (Ostiam vero ideo veteres consecratam esse voluerunt, sicut Tiberim; ut, si quid bello navali ageretur, id auspicato fieret ex maritima et effata urbe, ut ubique coniunctum Auspici: ut *Tiberis*, cum colonia esset. Aut certe ideo Italiam contra, quasi de aemula dictum accipiamus, et non tantum situ, quantum et animis *contra*.) *Longe*; [porro,] ut Sallustius; *Longe alia mihi mens est patres conscripti*. Vel certe maxime, vel praecipue; ut sit: Carthago praecipue posita contra Tiberina ostia. Cicero pro Rabirio: *Et cum uni-*

verso populo Romano, tum vero Equestri ordini longe carissi-mus. Tiberina autem pro *Tiberis* posuit. Quidam sane id volunt iungi, non *longe ostia; sed longe dives*, valde.) — 14. *Dives opum*; modo tantum *dives* dicimus, antiqui adiunge-bant cuius rei, ut (9, 26.): *Dives equum, dives pictai vestis et auri;* iungentes tantum genitivo casui. *Studiisque asperrima belli*; causam ostendit mirabilem, dicens hos esse et bellicosos et divites, quum otiosa sit semper opulentia. Iure ergo hanc diligit Iuno, et vult orbis regna sortiri. [Quae res odia eius in Troianos exagitat, et bene] *studiis*; non *studio*, quia saepe rebellavit contra populum Romanum. — 15. *Fertur*; dicitur. Et ingenti arte Virgilius utitur, ne in rebus fabulosis aperte utatur poëtarum licentia, quasi opinionem sequitur: et per translatum poëtico utitur more. (Vel certe *fertur*, creditur. *Magis* pro valde.) — 16. *Posthabita*; non contempta: sed in secundo habita. Namque in superiore versu dixit *magis*, ut etiam loco originali servetur affectio. [*Coluisse Samo*, deest *etiam*, esset: posthabita etiam Samo.] Sic Iuvenalis (16, 6.): *Et Samia genitrix quae delectatur arena.* [*Coluisse* autem, quia vete-res *colere* dicebant, etiam cum maior minorem diligeret, ut (E. 61.): *Ille colit terras.* Plautus in Poenulo (5, 4, 14.): *Iupiter qui genus colis alisque hominum.*] *Hic illius arma*; figura creberrima, adverbium pro adverbio posuit, praesentis loci pro absentis. Debuit enim dicere, *illic*, sicut habemus in superiori-bus. *Arma*; instructam armis Iunonem in alio loco ipse testa-tur: ut (2, 614.): *Ferro accincta vocat.* — 17. *Currus*; aut vere currum, quo secundum Homerum in bello (al. *coelo*) utitur: aut thensam significat, qua deorum simulacra portantur. *Thensa* autem cum aspiratione scribitur, ἀπὸ τοῦ θείου, id est a re di-vina. (Aut certe illud, *currus*, quod ait (G. 3, 533.): *Ducier alta ad donaria currus.* Habere enim Iunonem currus certum est. Sic autem esse etiam in sacris Tiburtibus constat, ubi sic precantur: *Iuno curulis, tuo curru clypeoque tuere meos curiae vernulas sane.*) *Hic illius arma, hic currus fuit*; quotiescun-que nomina pluralis et singularis numeri connectuntur, respon-demus viciniori: ut ecce hoc loco, currui, non armis respondit. Eadem et in diversis generibus est observatio, ut magis vicino sive masculinum sit sive femininum, respondeamus, ut puta: vir et mulier magna ad me venit. Si autem plurali numero velimus uti, ad masculinum transeamus necesse est. Ut vir(i) et mulier(es) magni ad me venerunt. [Sane *fuit* pro *fuerat*. *Gentibus*; pro gentium, dativum pro genitivo.] — 18. *Si qua*; *qua* vacat, et est ornatus causa positum. Ut *que*, *tandem*, *gentium*, *locorum* [*terrarum*], et reliqua: ut (467.): *Dixitque et proelia voce diremit. Iam tum*; ex quo constituta est a Tyriis colonis. *Tenditque f.*; [tanquam imbecillam.] Figurate dixit. Non iam regnum fovet, sed (et) tendit, et fovet, ut regnum esse possit. Et bene *tendit*, tanquam contra verum (Burm. coni. *vetitum* s. *fatum*) *fovet* autem tanquam imbecillam, adversus Troianorum conatum (*Progeniem*; vel Romanos, vel, ut quidam volunt, Scipionem, qui Carthaginem diruit.) — 19. *Duci*; ductum iri: infinitivi modi [verbum] a passivo, tempus praesens pro futuro posuit, et verbum pro verbo ut supra ostensum est. — 20. *Audierat*; a Iove, aut a Fatis

Non enim omnia numina habent divinandi facultatem: denique ne ipse quidem Apollo sua sponte divinat. Ut est (3, 251.): *Quae Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo praedixit.* Et peritia. *Audierat*; in Ennio enim inducitur Iuppiter promittens Romanis excidium Carthaginis. (Ergo bene *audierat*, quasi de incertis rebus, ut et timeret, et speraret omnia pro sua voluntate posse mutari.) *Tyrias arces*; Carthaginem dicit, quam Tyrii condiderunt. [Arces dictae ab eo quod est arceo, quod inde hostes arcentur, hoc est prohibentur.] (Et *arces* genus tali, quod [illegible] ministerio sagittae arceant hostem. Sane per confusionem verbi et nominis dictum est; nam *arces* est verbum, *arceo*, *arces*; cum non sit nomen.) *Olim*; nunc quandoque. Tria enim tempora significat: Praeteritum, ut (12, 210.): *olim arbos.* Praesens, ut (5, 125.): *Tumidis quod fluctibus olim Tunditur.* Futurum, ut (4, 627.): *Nunc olim quocunque dabunt se tempore vires.* — 21. *Hinc populum late regem*; scilicet a Romanis. Laudat autem eorum imperium, dicendo *populum regem*. *Late regem*; pro late regnaturum. Nomen pro participio. (Quidam [illegible] democratias intelligunt, Et, hinc populum etc. In Probi ad[illegible] sunt; et adnotandum, hi duo si eximantur, nihilominus [illegible] erit integer; sed Virgilius amat aliud agens exire in laudes populi Romani.) *Superbum*; superbum; nobilem, [gloriosum;] (3, 2.) *Ceciditque superbum Ilium.* — 22. *Venturum excidio*; excidium. Nota figura, futurum; ut (3, 158.): Idem venturos tollemus ad astra nepotes. *Libyae*; Carthaginis. Et provinciam pro civitate posuit. Dicta autem *Libya*, vel quod inde *Libs* flat, hoc est Africus, vel ut Varro ait, quasi *λιπνία τοῦ ὕειν*, egens pluviae. Sic Sallustius (Iug. 14.): *Coelo terraque penuria aquarum.* *Volvere parcas*; a filo traxit *volvere* (aut a libro:) una enim loquitur, altera scribit, tertia (codd. alia) fila deducit. Et dictae sunt Parcae *κατὰ ἀντίφρασιν*: quod nulli parcant: sicut *lucus* a non lucendo; *bellum* a nulla re bella. [Parcarum nomina: Clotho, Lachesis, Atropos.] — 23. *Id metuens*; id timens, [hoc est excidium Carthaginis:] (Bis idem; Archaismos sane) de futuro [enim] timor est: odium, de praeteritis: Metuebat ergo Carthagini: Odium autem habebat propter causas sequentes. Et est de utroque exemplum (361.): *Conveniunt quibus aut odium crudele tyranni: Aut metus acer erat.* *Veteris belli*; quantum ad Virgilium pertinet, antiqui. Si ad Iunonem referas, diu [per decennium] gesti. (Sane) tunc autem ad personam referendum est, quum ipsa loquitur: quod si nulla persona sit, ad poëtam refertur. Nunc ergo *Veteris*, ex persona poëtae intelligendum est. Sic ipse in alio loco (709.): *Mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum, Flagrantesque dei vultus*; partem ad se retulit, partem ad Tyrios, qui deum esse nesciebant. *Saturnia*; antonomosia est, non epitheton: quae fit, quotiens pro proprio nomine ponitur quod potest esse cum proprio nomine, et epitheton dici. *Saturnia* autem nomen quasi ad crudelitatem aptum posuit. Virgilius enim ubicunque Iovi vel Iunoni Saturni nomen adiungit, causas eis crudelitatis adnectit, ut (4, 372.): *Nec Saturnius haec oculis pater aspicit aequis.* Alibi (12, 830.): *Es germana Iovis Saturnique altera proles: Irarum tantos volvis sub pectore fluctus.* — 24. *Prima*;

atqui Hercules prior contra Troianos pugnavit: u
Prima princeps accipienda est. Nam poëta plerumqu
tionem nominum dat participiis: vel contra: ut: *V*
annis. Significat enim volubilibus. Hac licentia et i
mine usus est, ut *Prima* pro principe poneret. [*Pri*
primos; alii pro olim; alii *prima* simpliciter; postea
Dii interesse coeperunt. Alii *prima*, non ordine, sed
aliter (2, 263.): *primusque Maohaon*; ibi in primis i
(Pro his Dan. et Fabr.: Alii prima simpliciter, postea
Dii interesse coeperunt, alii de aqua (Heins. *aliaeq*
proprie prima inter primos.) *Ad Troiam; ad* et *ap*
tivae sunt praepositiones. Sed *Apud* semper in loc
Ad et in loco, et ad locum. [In loco,] ut (641.): *Ad*
Iuno supplex his vocibus usa est. Et Cicero (in Ve
Decem fiscos ad senatorem quendam relictos. Item (C
Ad Marcum Leocam te habitare velle dixisti. *Ca*
illic enim eam coli, omnibus notum est. Argos autem i
singulari generis neutri est: ut Horatius (Carm. 1, 7
dicet equis Argos ditesque Mycenas. In plurali vero
mero) masculini, ut hi Argi. Ceterum derivatio nom
vos facit, non Argos. — 25. [*Necdum etiam;* adverb
poris, quod significat ante hunc.] (Burm. *quasi* anteh
sae irarum; nunc de praeteritis loquitur; (nonnulli t
causa et dolore dictum accipiunt. *Saevi* autem *dol.*,
vire faciant.) — 26. *Alta mente;* secreta, recondita.
autem syncope est. Unam enim de medio syllabam
cum omnes sermones aut integri sint, aut pathos ha
qui pathos habent, ita, ut lecti sunt, debent poni, q
Maro fecit: nam *Repostus* et *porgite* de Ennio transt
gris autem et ipsis utimur, et eorum exemplo aliis. —
dicium Paridis; (Codd. Guelf. I. II. L. R. Vos. Fuld.
nota fabula, Paridem pro Venere contra Iunonem Min
iudicasse; reliquis ad *Spretaeque* omissis. Fuld. addit:
de forma. Et bene *iudicium Paridis*, non favor; ne
deatur offensa. Sic enim agit Poëta, ut et Iuno causas
habeat, et tamen in Aenea nulla sit culpa.) [*Iudicium*
in quo pro Venere Paris Alexander contra Iunonem M
que iudicavit. Nota fabula est de malo aureo quo
discordiam inter Iunonem, et Minervam, et Venerem
Pelei, quando consecraverunt nuptias illius connubiu
illa non dimissa (Burm. *admissa*) introire iactavit malu
scriptum erat, hoc est donum deae pulcherrimae. Illi
bus inter se, Iuppiter misit eas ad Paridem. Iudicatur
forma earum, [qui] Venerem praecellere in forma iud
duabus et reliquis. Qua ex causa Iuno iras commovit
nos, sed hoc dicunt, quod Paris in somno vidit.] S
iniuria formae; epexegesis est. Hoc enim fuit iudic
dis; ut *que* particula vacet; sicut illo loco (467.): *Di*
proelia voce diremit. Licet multi separent, dicentes
Nunquam enim coniunctio ponitur nisi inter duas res.
tae formae referunt ad Antigonem Laomedontis filiam
Iunone propter formae arrogantiam in ciconiam constat
versam. — 28. *Et genus invisum;* propter Dardanu

Electrae pellicis, [filiae Atlantis,] filium. [Electra pellex fuit Iovis ex qua Dardanus natus est;] a quo origo Troiana deducitur (vel a quo Troiani originem ducunt). *Rapti;* stuprati, [corrupti], ut est (4, 198.): *Rapta Garamantyde nympha.* Item (3, 635): *raptas sine more Sabinas,* [vel certe quod ad coelum raptus sit a Iove per aquilam, quae Iovis armiger dicitur, ut (255.): Sublimem pedibus rapuit Iovis armiger uncis.] *Ganymedis honores;* Trois (Codd. *Troi,* Guelf. I. *Troili*), regis Troianorum filii. *Honores* autem dixit, vel propter ministerium poculorum, ad quod receptus (Codd. *habitus.* Burm. coni. *adhibitus,* ut est in Guelf. I.) est, remota Hebe, filia Iunonis, quae Iovi bibere ministrabat; vel ob hoc, quod inter sidera collocatus, aquarii nomen accepit. [Et non ob hoc tantum irascitur Iuno, quod raptus sit, ut pocula ministraret, sed quod violatus sit, ut divinos honores consequeretur.] (Post v. *accepit,* ita pergit Fuld.: Ergo irascitur Iuno, quod non ob hoc tantum raptus sit, ut divinos honores consequeretur, ut pocula ministraret, sed, quod viol. sit, ut div. h. cons. Aut *honores,* propter formam, ut (591.): *Et laetos oculis afflarat honores.* Sane hic Ganymedes Latine Catamitus dicitur, licet Theodatus, qui Iliacas res perscripsit, hunc a Iove Belim dicat, et Laomedonti praedixisse, tum perituram et civitatem et regnum Troianorum, cum de monte Meotio sponte fuisset saxum delapsum: quod cum evenisset, postea Ilium est deceptum.) — 29. *His accensa super;* super his, aut de his: aut super metum Carthaginis, his quoque accensa. — 30. [*Troas;* hanc oeconomia ostendit, totum genus Troianorum invisum fuisse Iunoni]: (quia illaturus est, Minervam, ob unius hominis delictum, etiam eos, quos amaverat, perdidisse: *unius ob noxam.*) *Relliquias.* Ut stet versus geminavit L: nam in prosa *reliquias* dicimus. (*Relliquias* autem *Danaum,* dupliciter; et a Troianis, et a Graecis dici possunt; ut (A. 12, 51.): Et nostro sequitur de vulnere sanguis.) *Atque immitis Achilli;* bene secundum Homerum segrega[vi]t duces a populo. Sic Aeneas in secundo post omnium casum, Priami separavit interitum. Ut (2, 506.): *Forsitan et Priami fuerint quae fata requiras.* *Immitem* autem dixit etiam circa extinctum crudelem. (*Burm.:* Imm. a. d., qui in Patrocli ultionem, et circa extinctum Hectorem crudelis fuit.) (Aut ideo intulit Achillem praecipue, quod Aeneas cum Achille congressus sit, et ut in V. (804.) ait, Neptuni beneficio liberatus. Sane) *Achilli,* propter ὁμοιοτέλευτον detraxit literam, quae plerumque pro sibilo habetur, non solum necessitatis, sed etiam euphoniae causa. (Nam alibi ipse ait (12, 352.): *Nec equis aspirat Achilles.*) Ut Sallustius: *A principio urbis, ad bellum Persi Macedonicum.* Detrahitur autem *s* tertiae declinationis genitivo. (Sane apud Sigeum Achillis statua fuisse dicitur, quae in ima, i. e. extima auris parte elenchum more feminineo habuerit. Hic apud Cretam insulam Pemptus vocatus est, ut veteres auctores tradunt.) — 31. [*Arcebat;* prohibebat. Aliquando significat et continet. Ennius, *Qui fulmine claro Omnia per sonitus arcet.* Id est continet.] — 32. *Acti fatis;* [si *fatis,* nulla Iunonis invidia est:] si odio Iunonis fatigabantur, quomodo dixit: *acti fatis?* Sed hoc ipsum Iunonis odium fatale est. Laborat enim Virgilius nihil Troianorum meritis, sed omnia fatis

ascribere. Est et alter sensus: nam *fatum* voluntatem legimus. Ut (8, 292.): *fatis Iunonis iniquae*, id est voluntate, ut hic intelligamus, agebantur fatis Iunonis, i. e. voluntate. [Vel *fatis* pro malis, ut (3, 182.): *Nate Iliacis exercite fatis.*] *Maria omnia circum*; in fine accentum ponimus contra morem Latinum: sed corruptio hoc facit. Namque praepositio postposita corrupta (Burm. *correpta*) est sine dubio. — 33. *Molis*; difficultatis. In sequentibus proprie (421.): *Miratur molem Aeneas magalia quondam.* *Romanam condere gentem*; latenter ostendit hinc odium Iunonis Aeneam pertulisse, quod Romanae gentis auctor existebat (codd. *exstabat*). — 34. *Vix*; hoc loco mox significat vel statim. *E conspectu*; ut adhuc de Sicilia possint videri. (Et ut Homerus omisit initia belli Troiani, sic hic noster ab initio coepit erroris.) — 35. *Laeti*; alacres et veloces. Ut est (2, 417.): *Et laetus Eois Eurus equis.* Item (Burm. vel festinantes, ut) (G. 3, 320.): *Et virgea laetus pabula*, id est festinus, et cum [omni] intentione. [Et alibi (7, 427.): *Et arma pubem portisque moveri Laetus in arma iube.*] Vel re vera *laeti*: quamquam incongruum sit post Anchisae mortem. Sed enim interitus senum minus doletur, et *magis laetos* intelligendum est, ut sit [Iunoni] causa maioris iracundiae. Sic enim et in septimo libro irascitur, ubi (283.): *laetum Aeneam Siculo prospexit ab usque Pachynno.* (Codd. Pachino.) (vel *laeti*, πρόθυμοι, ut (2, 394.): *Omnisque iuventus laeta f.*) *Salis*; maris secundum Homerum [εἰς ἅλα δῖαν]. *Salem* autem, quo utimur, singulari numero tantum dicimus: quum iocos significamus, pluralem tantum ponimus numerum, ut Lucanus (2, 368.): *Non soliti lusere sales.* Aliquando autem etiam urbanitatem per singularem numerum significamus: ut Terentius (Eun. 3, 1, 10.): *Qui habet salem, quod in te est*, id est quae res in te est. Masculini enim generis est, non neutri: et neutra triptota sunt; nec ab hoc accusativo nominativus esse potest *hoc sale.* — 36. [*Sub pectore*; pro in pectore.] *Vulnus*; de praeterito dolorem dixit: de futuro metum. Ad utrumque *Vulnus* retulit. — 37. *Haec secum*; subaudimus *locuta est:* deest enim. Et hoc fictum est, ut superius diximus. Unde enim hoc sciret poeta? Bene autem impatientiam doloris ostendit detrahendo ei solatia. (Quia vehementer affectus est sine conscio, ut (2, 93.): *Et casum insontis mecum indignabor amici.* Et (222.): *Crudelia secum fata Lyci.*) Ut in quarto solam inducit Didonem (534.): *En quid ago?* (E contrario (7, 822.): *Quicum partiri curas.*) *Mene*; *ne* non vacat: significat enim *ergo*, et est coniunctio rationalis. *Incepto desistere*; tolerabilius enim est non inchoare, quam incepta deserere [ut Terentius (Eun. 1, 1, 6.): *Verum si incipias, neque pertendas naviter* (al. *si incipies, neque perficies gnaviter*; al. *pol tendes.*) Et *mene* sic habet emphasim, ut: *Ast ego, quae divum incedo regina.* *Victam*, ut in VII. *Vincor ab Aenea.* Et victam se pronuntiat, velut victam; alii iratam tradunt.] — 38. *Nec posse* etc. Sic [et] in septimo (310.): *Vincor ab Aenea.* Et detraxit more suo praepositionem provinciae. Non enim dixit *de Italia:* sed *Italia.* [*Teucrorum*; quia Teucer et *Scamandrus* Creta profecti Troiam venerunt, et facta ascensione a Dardano hospitio accepit: de advenis cives facti sunt, quia

Batiam (*Dan. Abatiamque*) Teucri filiam, Dardanus sibi iunxit, et populares suos socero cognomines fecit.] (*Avertere regem*; i. e. perpetuum regem, hoc est, nihil amisit, rex est: et mire Aeneam noluit nominare. Honorantur enim minores a maioribus, si suo nomine fuerint nominati; ut: *Aeole, namque tibi*. Contra contumelia est, si maiores a minoribus suo nomine nominentur, ut (5, 781.): *Iunonis gravis ira*. Et (11, 322.): *Pacem te poscimus omnes, Turne:* non enim dixit Troianos, sed unum hominem Troianum.) — 39. *Quippe v. f.*; re vera, inquit, fata me prohibent. Ergo Iuno ignorat vim fatorum. Sed hoc non possumus dicere, quia superius lectum est: Si qua fa'a sinant. Et: [Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci] Audierat. Hoc ergo est, omnis res hominum aut ex nostra voluntate descendit, ut puta sedere, surgere: aut ex fati necessitate, ut puta nasci, mori: aut ex deorum voluntate, ut puta navigare, vel honoribus frui. Nunc de navigatione agitur: et bene invidiose, quasi etiam huius rei potestatem ei possint fata detrahere. Est et alter latens sensus, ut speret se reginam contra exulum fata posse aliquid, si Minerva numen inferius valuit contra fata victorum. *Pallasne*; Minerva, ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὸ δόρυ, i. e. ab hastae concussione: vel quod Pallantem gigantem occiderit. Sane oportune hic Aiacis naufragium ad exemplum affert, cum de naufragio Aeneae cogitet; et cum bellum meditatur, belli exemplum affert (7, 304.): *Mars perdere gentem immanem Lapithum valuit.*) [*Ne* autem coniunctio expletiva videtur, an aliter?] (*Exurere*; *exuri* dicitur, de quo nil superest, ut (10, 36.): *Quid memorem exustas Erycino in litore classes?*) *Classem*; ad invidiam posuit, ut pro una navi classem dicat. Sic Venus (252.): *Navibus infandum amissis:* cum Orontes solus periisset. Sed re vera unam navem significat, ut Horatius (Carm. 3, 11.): *Me vel extremos Numidarum in agros classe releget.* *Classis* enim dicta est ἀπὸ τῶν καλῶν, i. e. a lignis. Unde et *calones* dicuntur, qui ligna militibus [de]portant, et καλοπόδια. — 40. [*Argivum*; quasi et illud contra fata. Et Argivum pro Argivorum, videtur accusativi singularis species pro genitivo plurali.] (Et bene *Argivum*, quos ipsa Iuno amat, ut supra: *Pro caris gesserat Argis.*) *Potuit*; ad illud refertur, quod superius dixit: *Nec posse*. (*Italia Teucri*. Et invidiose potentiam Minervae exaggerat, quae uno tempore potuit et exurere et submergere.) — 41. *Unius ob noxam*; in istis sermonibus: *unius, illius, ipsius*, naturaliter media producitur syllaba: sed cum opus est, corripitur, hac excusatione: quod quotiens vocalem longam vocalis sequitur, superiori vim detrahit. Ut est (3, 211.): *Insulae Ionio in magno*. Et (5, 261.): *Sub Ilio alto*. Et [ob] hoc mutant accentum. In Latino enim sermone cum penultima corripitur, antepenultima habet accentum, ut hoc loco: *Unius ob noxam*. Et contra (252.): *Navibus infandum amissis unius ob iram Prodimur*. *Noxam*; pro *noxiam*. Et hoc interest inter *noxam* et *noxiam*, quod *noxia* culpa est [id est peccatum]: *Noxa* autem poena. [Quidam *noxa* quae nocuit, *noxia*, id quod nocitum accepit. Sane latenter tangit historiam, dicitur Minerva tantum ob violatam Cassandram in templo suo, solius Aiacis poena non fuisse contenta, ut postea per oraculum de eius regno quotannis

unam nobilem puellam iusserit Ilium sibi ad sacrificium mit et quod est amplius, de ea tribu, de qua Aiax fuerat, sic Ennius (Burm. *Annius Placidus*; et in annotat. com. *Enni latius*) refert.] Et *furias*; amorem. Ut in Bucolicis (10, 38 *Seu quicunque furor.* [Alii sic accipiunt, quod illum in fur deliquisse dicat, Troianos scientes.] *Oilei*; Oilei non va Nam et duo Aiaces fuerunt: et ambo furuerunt: [sed iram hab qui Cassandram stupravit in templo Minervae, hic amore.] (vv. *sed* — — *amore* Codd. et Fabr. cum Steph.: sed ira Telam nius, hic amore. Burm.: [sed ira armorum Telamonius, amore, qui Gassandram in templo Minervae, capto Ilio, stup vit.] Et est Graeca figura [τῆς πτώσεως], si dicamus *Aen Anchisae*, et subaudiamus *filius*. Hac autem figura utimur cir patres, et (circa) maritos tantum. Ut Virgilius (6, 36.): *Deipho Glauci*, i. e. filia. [Et] (3, 319.): *Hectoris Andromache*, i. uxor. Sane hic Aiax, Oilei filius] (a multis historicis Grae tertiam manum dicitur post tergum habuisse; quod ideo fictum, qui sic celeriter utebatur in proelio manibus, ut terti habere putaretur.) — 42. *Ipsa*; bene ipsa: dulcis enim propria manu quaesita vindicta. Unde plus dolet Iuno alienis viribus niti, ut Aeoli: vel inferorum, sicut ipsa (7, 31 *Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.* *Rapidus* velocem, ut est, (G. 2, 321.): *Quum rapidus sol nondum h mem contigit equis, Iam praeterit aestas.* Item (G. 1, 92 *Rapidive potentia solis.* (Sed cum Varro Divinarum V. quattu diis fulmina adsignet, inter quos et Minervae, quaeritur, c Minerva Iovis fulmen miserit. Antiqui Iovis solius putaver esse fulmen, nec id unum esse, ut testantur Hetrusci libri Fulguratura: in quibus duodecim genera fulminum scripta su ita, ut Iovis, (cod. *itaut * Iov.*) Iunonis, Minervae, sic quoq aliorum: nam de Iunonis fulmine Accius (Attius) ait: *Praeferv fulgore ardor iniectus Iunonis dextra ingenti incidit.* Qu non (cod. *tum*) posuit, Minervam misisse fulmen suum? S nonnulli (cod. *nulli*) dicunt, habere quidem Minervam, ut Iov et Iunonem, fulmen, sed non tantum valere, ut vindictam su possit implere, nisi usa esset Iovis fulmine; unde merito que tur Iuno, Minervam, cum de numero minorum sit, qui fulm habeant, usam tamen Iovis fulmine.) *Iaculata*; [pro *iacula* participium passivum pro activo posuit.] In libris Etruscor lectum est, iactus fulminum *manubias* dici: et certa esse num possidentia fulminum iactus, ut Iovem, Vulcanum, (Burm. *nonem*) Minervam. Cavendum ergo est, ne aliis hoc numini demus. *E nubibus*; secundum physicos, qui dicunt collisio nubium fulmen creari. (Et indignatur Iuno, quod, cum nu suae sint, pariter eis Minerva, ac Iovis fulmine usa sit, c sibi neutrum possit. — 43. *Disiecitque*; quidam volunt fulm num genera quattuor esse. Unum quod dicitur disiiciens, ide que fragosum; alterum transfigens, tertium corripiens, quartu infigens. Quas omnes species more suo in unius fulguris des ptione, attigit, dicens primum, *Disiecitque rates.* Secundu *illum expirantem.* Tertium, *Turbine corripuit.* Quartu *Scopuloque infixit acuto.*] *Rates*; abusive, naves: nam prop rates sunt connexae invicem trabes. [Quae σχέδια Graecis dic

Varro ad Ciceronem: *Ratis, dicta navis longa propter os, quod hi supra aquam sublati dextra et sinistra duas s efficere videntur.* Rates enim, unde hoc translatum, ubi res mali vel trabes [sunt] iuncti aqua ducuntur. Hinc navie cum remis ratianiae (Burm. coni. *ratiariae*) dicuntur.] — *Illum*; auctorem scilicet criminis. *Expirantem flammas*; a *animam* dicit *flammas*, sed cum anima fulminis flammas mentem. Et ut superius pleno nomini adiecit *opum*, i. e. *vas opum*: sic hic verbo. Cum enim plenum sit *Expirantem*; didit *Flammas*. Ut alio loco (subiunxit) *Animas*, ut (11,): *Confixi expirant animas*: [alii *expirantem* anhelantem spirant.] (Probus et *tempore* legit, ut ipse (9, 588.): *Liqueto tempora plumbo.* Sed qui legunt *pectore*, de Accio (Attio) latum affirmant, qui ait in Clytaemnestra, de Aiace: *In tore fulmen inchoatum, flammam ostentabat Iovis.* Qui pore legunt, de typica historia tractum dicunt: nam Ardeae (Ardea) in templo Castoris et Pollucis in Laeva (laeva) intibus post fores Capaneos pictus est, fulmen per utraque pora traiectus: et singulare nomen pro plurali. Totius autem e curiosissimum fuisse Virgilium, multifariam apparet.) — *Turbine*; volubilitate ventorum. *Scopulo*; saxo eminenti. ulus autem aut a speculando dictus est: [nam σκόπελος ἀπὸ σκοπεῖν] aut a tegumento navium; ἀπὸ τοῦ σκεπάζειν [τὰς] Contigerunt autem ista circa Caphaereum montem eae. [*Infixit*; Cornutus ait, *inflixit* verius, ut sit vehemen- — 46. *Ast ego*; nunc comparat singula. Et ne leve esset, dixerat, *Ego* addidit. [*Divum*, Pro Divorum.] *Regina*; sic tius: *Vos autem*, hoc est populus Romanus. *Incedo*; ince- proprie est nobilium personarum. [Hoc est cum aliqua tate ambulare: ut (infr. 496.): *Regina ad templum forma errima Dido Incessit*, et (5, 68.): *Aut iaculo incedit me-* Sallustius (Iug. 31.): *Incedunt per ora vestra magnifici.*] — *ovisque et s. e. c.*; Physici *Iovem* aetherem, i. e. ignem t intelligi, Iunonem vero aërem, et quoniam tenuitate haec enta paria sunt, dixerunt esse germana. Sed quoniam *Iuno*, est aër, subiectus est igni, i. e. Iovi: iure superposito ele- to mariti traditum nomen est [Iovi.] *Iovem* autem a iuvando unt. Nulla enim res sic fovet omnia, quemadmodum calor et *Ζεὺς*, Iupiter, ἀπὸ τοῦ ζεῖν, i. e. a fervore, dicitur.] *annos*; [pro tot annis.] Licenter in istis locutionibus (codd.) et accusativo utimur et ablativo. Dicimus enim et *tota legi*: et *totam noctem legi.* Honestior tamen elocutio est accusativum. (Sane *tot annos* continuationem significat; *tot is*, intervallum.) — 48. *Et quisquam*; non Troianorum, omnium generaliter. (*Iunonis*; pro *meum*; nomen pro nomine.) — 49. *Praeterea*; postea. Ut (G. 4, 502.): *Praeterea nec portitor orci Amplius obiectam passus transire palu-* [*Supplex aris imponat*; breviter utrumque dixit: aut enim buntur vota precibus, aut honore redduntur. Et ostendere non solum sibi non supplicandum, sed nec simplici venera- dignam futuram.] — 50. *Talia flammato*; quod superius miserat, nunc reddidit. Nam dixerat superius: *Haec secum*: ait, [secum] *volutans*, i. e. cogitans. (Multi sane *talia*

volutans, talia revolutans accipiunt.) — 51. *Nimborum*; ni nunc ventos significat: plerumque nubes vel pluvias. Ergo locus fuerit, intelligamus. Proprie tamen nimbi voc repentinae et praecipites pluviae; nam pluvias dicimus len iuges. (Et figurate *patriam*, *loca*; unum enim varietas significat.) *Loca feta*; nunc plena, ut alio loco (2, 238.): *armis*. Sciendum est autem fetam dici et gravidam, et liberatam. Ut (8, 630.): *Fecerat et viridi fetam Mavort antro*. Enixam autem eam fuisse lac, quod pueris praebel illo loco ostendit. Item *fetam*, gravidam, ut est (E. 1, *Non insueta graves tentabunt pabula fetas*. Ergo quia medius sermo est, bene hoc loco epitheto discrevit, dicens *ves fetas*: ut bonum facinus, [et] malum facinus [dicimus bonum venenum, [et] malum venenum. *Austris*; figur celebrata apud Virgilium: et est species pro genere. Le apud Ennium: *Furentibus ventis*. Sed quasi asperum fugi posuit *Austris* pro ventis. — 52. *Aeoliam venit*; [pro in Aeo ut (v. 2.): *Italiam fato*.] Novem [autem] insulae, quae post fretum Siciliae, appellantur Aeoliae, ab Aeolo rege, H tae filio, licet et habeant propria nomina. Unde et Virg ait (8, 417.): *Aeoliam Liparem*. Poetae quidem fingunt, regem esse ventorum, (Hippotae, sive Iovis, sive Neptuni fil qui, cum immineret bellum, quo Tyrrhenus, Lypari fr Peloponnesum vastare proposuisset, missus ab Agamemnone freta tueretur, pervenit ad Lyparum, qui supradictas in regebat imperio; factaque amicitia, Cyanam filiam eius in m monium sumpsit, et Strongulam insulam, in qua maneret acc Varro autem dicit, hunc insularum regem fuisse etc.) Sed Varro dicit, rex fuit insularum, ex quarum nebulis et f Vulcaniae insulae praedicens futura flabra ventorum, ab im tis visus est ventos sua potestate retinere. *Hic*; illic, ut rius: [Hic illius arma,] hic currus fuit. *Vasto antro*; ph ratione hoc fingit poëta. Naturale enim est, ut loca con plena sint ventis. [Sane *vasto* pro desolato veteres ponet (Ennius Ifigenia: Quae nunc abs te viduae et vastae vir sunt. Ponebant et pro magno, Clodius Commentariorum: *va inania, magna*.] — 53. *Luctantes*; elaborantes egredi (cupien [vel inter se saevientes, venientes *] *Sonoras*; graves (Burm. Guelf. I. *gravisonas*). Et est tempestatis epith Ordo autem talis est: Aeolus ventos et tempestates sonoras antro premit. [Quidam *sonoras* semper strepentes tradunt (12, 139.): *fluminibusque sonoris*; nam sonorum est, quid sine intermissione sonum servat, sonans vero, quod ad te auditur.] (Male autem quidam accipiunt *sonoras* pro *sonan* cum sit proprium *sonoras*; ut Homerus (Il. α, 157.): θάλ σσα ἠχήεσσα. Aliud enim est ἠχοῦσα, *sonans* (cod. ἠχόγκα, e nantes *).) — 54. *Ac vinclis et*; translatio est per poëticam centiam facta. *Carcer* autem est undecunque prohibemur e dictus quasi *arcer* ab *arcendo*. Locum autem, in quo serva noxii, carcerem dicimus numero tantum singulari: unde [erumpunt (al. *emittuntur*) quadrigae, *carceres* dicimus nu tantum plurali: licet plerumque usurpet poëta, ut est (5, 1 *Ruuntque effusi carcere currus*. [Alii vinclis carceris trad

[illegible] (2, 627.): *Quam ferro excisam crebrisque bipennibus in[illegible]*) — 55. *Illi indignantes*; hic aperte ostendit, quid sit *luctantes*. *Magno cum murmure montis*; non circum montis claustra sed cum magno montis murmure fremebant. Et est maior sensus, sic fremebant, ut etiam antra possent sonare. (Sic dixit Pacuvius: Murmur maris: quia ventos murmur sequitur, ut ipse alibi (124.): Magno miseri murmure Pontum.) [*Cum murmure*; fremebant, quod ventos murmur sequitur, nam et murmur maris dicitur. — 56. *Circum fremunt*; alii hoc loco fremunt intelligunt, hoc est imperia recusant, ut apud Cassium [illegible] P. a. *Coss.*) in Annalibus: *Ne quis regnum occuparet, si plebs nostra fremere imperia coepisset.* I. e. recusare. Ita et hic ostendit ventos imperia recusantes. Nonnunquam [etiam] *fremere* velle significat, ut (7, 460.): *arma amens fremit.*] *Celsa arce*; secundum quod superius diximus. Venti enim melius deprehenduntur ex alto. *Sedet*; non otiatur, sed curat; (est enim [illegible] et solliciti *sedere*.) Apud Antiquos enim *sedet*, considerare significabat. Ut alio loco ait (9, 4.): *Ipse Turnus sacrata [illegible] sedebat.* — 57. *Mollitque animos.*; i. e. Ventos ἀπὸ τῶν [illegible]. Ut ipse ait alibi (8, 403.): *Quantum ignes animaeque [illegible].* Et Horatius (Carm. 4, 12.): *Impellunt animae lintea [illegible]ciae. Mollit* autem ideo dixit, ut per transitum ostenderet, (et) vitia naturae nulla ratione mutari, sed mitigari aliquatenus posse. — 58. *Maria ac terras coelumque profundum*; [illegible] quattuor elementa sunt: terra, aqua, (al. mare.) aër, [illegible]r. Sed hoc loco rite praetermisit aetherem: quia venti [illegible] turbant superiora, ut ait Lucanus (2, 273.): *Pacem summa [illegible].* Sed aut terras, aut maria, aut aërem. Nam *coelum* [illegible] loco pro aëre posuit. Ut Lucretius (4, 153.): *In hoc coelo [illegible] dicitur aër.* [*Profundum* autem et *sublime* dicitur, ut [illegible]*mum, altum. Pro supreme Iupiter.* Postremum potest et [illegible] maria et ad terras referri. Quidam *profundum*, in profundum accipiunt; alii pro *funditus*: et sicut hic *profundum*, in [illegible]dinem, sic alibi *fastigia*, de infima parte (G. 2, 288.): [illegible] et scrobibus quae sint fastigia quaeras.] — 59. *Ferant*; [illegible]. Et est aphaeresis. *Rapidi*; veloces, ut supra (42.) [*Ve*]*rruntque*; *verrere* est trahere: a rete, quod *verriculum* dicitur. [illegible] autem principalitas verbi: *verro verris*, praeteritum *versi* [illegible] et fit participium *versus*, hinc Virgilius (478.): *Et versa [illegible] inscribitur hasta*, i. e. tracta. [Sed archaismos, nam nostra [illegible] vis in animo et corpore sita est.] — 60. (*Atris*; vel tene[illegible], vel magnis.) — 61. *Id metuens*; (providens, cavens, aut) [illegible]. Ergo Iuppiter timet: non sibi, sed elementis, ne tur[illegible] eruptione ventorum. Ut si bellorum tempore dicas, virum [illegible] timere, non sibi, sed liberis suis. *Molemque et montes*; [illegible] molem montis. Et est figura [endyadis], ut una res in duas [illegible]tur, metri causa interposita coniunctione. Ut alio loco (2, 142.): *Pateris libamus et auro*: i. e. pateris aureis. — *Foedere*; modo *lege*: alias *pace*, quae fit inter dimicantes. [illegible] autem dictum, vel a foecialibus, i. e. sacerdotibus [qui foedales dicebantur,] per quos fiunt foedera: vel a porca [illegible] lacerata (codd. tantum *foeda* s. *foede*, *foedae*), hoc est la[illegible] occisa. Ut ipse (8, 641.): *Et caesa iungebant foedera*

2*

porca. — 63. *Et premere et laxas sciret dare iussus habenas;*
permansit in (tropo, i. e.) translatione [ut: *Vinclis et carcere*
fraenat.] *Iussus* autem ob hoc posuit, quia suo nihil facit im-
perio. Nam tolle hoc, et maior est omnibus diis: si ad eius
voluntatem possunt elementa confundi, ut ipse Aeolus (77.):
Mihi iussa capessere fas est. Simul ventorum ostenditur vis,
quibus parum fuerat montem superponi, nisi et regem accipe-
rent, qui ipse quoque alieno pareret imperio. (Alii *iussus* ita
intelligunt, non cum iuberetur, tunc hoc faceret, alioquin Iuno-
ni obsequi non posset; sed ita administrare, ut etiam iussus
erat, secundum desiderium temporum.) — 64. *Ad* apud quem, ut
supra (24.). — 65. *Aeole*; rhetoricum est in omni petitione
hoc observare, ut possit praestare qui petitur, ut sit possibi-
litas, ut res sit iusta quae petitur: ut habeat modum petitio,
ut sequatur remuneratio. Et sciendum est, secundum hunc
ordinem omnes petitiones formare Virgilium, ut in hoc loco
possibilitas est: *Et mulcere dedit fluctus, et tollere vento.*
Iusta petitio est: *Gens inimica mihi, Tyrrhenum naviga[t]*
aequor. Omne enim, quod contra inimicos petimus, iustum
est. Et modus petitionis est, [*Incute vim ventis,*] *Et disiice cor-*
pora ponto. Remuneratio: *Sunt mihi bis septem praestanti*
Aeole incute vim ventis. Ordo ipse est, et est figura paren-
thesis, inter quam et eclipsin hoc interest, quod parenthesis est
quotiens remota de medio sententia integer sermo perdura[t]
[sic a Graeco dicta, quod interponatur, i. e. παρεντίθεται:
Plenum namque est: *Aeole incute vim ventis.* Item (644.)
Aeneas rapidum ad naves praemittit Achatem. Eclipsis auter[m]
est, quotiens, remotis interpositis, deest aliquid [ἀπὸ [illegible]
ἐκλείπειν], ut est (136.): *Quos ego?* deest enim *affliga[m]*
(*Aeole*, sane Antiqui, quotiens a minoribus beneficium peteba[nt]
a nomine incipiebant; et erat honoratius, si nomen ipsius a[illegible]
praeferrent.) *Divum pater atque hominum rex*; [Iuppiter [illegible]
est Periphrasis, i. e. circumlocutio [πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν [illegible]
Pater autem Virgilio ad eminentiam ponitur, ut *pater Aene[illegible]*
pater Apenninus.] — 66. *Et mulcere dedit fluctus et tollere v[ento]*
aliud pendet ex alio. Nam qui potest *mulcere*, potest et *toller[e]* [illegible]
erigere in tempestatem. [*Mulcere* autem delinire. Hinc *mu[illegible]*
quod dulcedine animos nostros permulceat; alii *mulcere* mit[illegible]
mollire vel fovere.] — 67. *Gens*; sermo hic et nationem sig[nificat]
et familiam, sed nunc ad utrumque potest referri. Nam aut [illegible] fa-
miliam Aeneae, aut ad Troianam gentem refertur. *Tyrrhe[illegible]*
Tyrrhenum mare dictum est, vel quod Tusciam alluit, i. e. [illegible]
rheniam, (*Tyrrhenum* a Tyrrheno quodam, qui summersu[s] [illegible]
in mari, quod Tusciam alluit, cuius filius Tuscus fuit, [illegible]
Tuscia. Forte autem recessit Tyrrhenus a fratre suo [illegible]
quaerens aliam terram, dimisit suam regnumque fratri; sed [illegible]
venit submersio illius, evasit vero filius eius, habitavit in T[illegible]
Tyrrhenus enim cum fratre Lydo regnum ea indulgentia [illegible]
ut ingens frequentia populi his contingeret, quae causa sum[illegible]
rerum fecit inopiam, nullo patriam relinquente, aut v[illegible]
peregrinari: quia tanta bonitas erat in regibus. Consiliu[m] [illegible]
tur habuerunt, ut partiti turbam, quam alere non poterant [illegible]
ternis diebus abstinerent a cibis, lusibusque baccharentur, ([illegible]

escio quare *vacarent*) atque hae lascivia exeogitaverunt talorum esserarumque iactus, pilaeque lusum, et tibiae modulationem, t concentum symphoniae, tubarumque, quibus avocati (cod. *dvoc.*) cives facilius tolerarent ieiunium. Novissimo tamen, quia incebat necessitas, nec ulla consilia famem relevarent, sortiti unt, uter ex fratribus cum parte populi abiret, in quas sors erras dedisset: cum Tyrrhenus, sorte iussus, discederet, in mari, quod *Tyrrhenum* ab eo vocatur, periit. Cuius filius Tuscus cum populo evasit in regionem Tusciam, quae ab eo nomen acepit.] Vel [certe] a Tyrrhenis nautis, qui se in hoc mare praeipitaverunt. Namque hoc habet fabula: Dormientem in litore iberum patrem puerum nautas abstulisse Tyrrhenos, qui quum set experrectus (Burm. *evigilasset*) in navi, quo duceretur interrogavit, responderunt illi, *quo volueris*. Liber ait: *Ad Naxum usulam* [*tendite*] sibi sacratam. Et coeperunt alio vela deectere, quam ob rem iratum numen tigres sibi sacratas iussit ideri, quo terrore illi in fluctus sese dedere praecipites. [Alii icunt, quod stuprum Libero Patri inferre temptaverint, ac ropterea hoc pertulerint. *Mihi navigat;* i. e. in meum dolorem.] *Navigat aequor* [τὴν θάλασσαν πλέει]; figura Graeca est. Nos enim dicimus: per aequor navigat. Similiter etiam alio oco (12, 197.): *Terram, mare, sidera iuro:* cum Latinitas exiget, ut addatur praepositio [*per*]. Et non vacat, quod *Tyrrhenum* addidit; videtur enim dicere, iam eis Italiam esse vicinam. — 68. *Ilium in Italiam portans;* i. e. res Ilienses. Et invidiose dicit Ilium, quasi ipsam cernat civitatem, cum Troianos aspexerit. [Et bene *Ilium*, hoc est quam fata stare noluerint. *Victosque penates;* a Graecis. Bene *victos* addit, ne timeat Aeolus Penates laedere.] Tacite occurrit quaestioni; portat quidem [et] deos: sed victos; et contemnendos. — 69. *Incute vim ventis;* duplex sensus est: *Incute* enim si iniice significat, [et] *Ventis* dativus est casus (hoc est, parva est eorum; etiam tu eis da magnam vim:) si autem *Fac*, septimus casus est. Et erit sensus: fac vim Troianis per ventos (hoc est, per ventos vim in Troianos incute. Ennius: *Dictis Romanis incutit iram.*) *Submersasque obrue puppes;* ordo est in sensu [confusus]: ante enim est, ut obruantur fluctibus, et sic submergantur (i. e. obrue, ut submergas.) Tota autem Iunonis petitio in sequentibus explanatur. — 70. *Aut age diversos;* [hoc est disperge illos per diversa ne ad Italiam veniant: (duobus enim generibus deletur exercitus, aut internecione, aut dispersione.) *Et disiice corpora;* hic mutavit coniunctionem, nam dicendum erat: *Aut disiice corpora.*] *Corpora ponto;* tam virorum quam navium: ut ipse alio loco, cum de navibus loqueretur (5, 683.): *Et toto descendit corpore pestis.* Sciendum sane est, artem hanc esse petitionis, ut, minora impetrare cupientes, maiora poscamus: quod etiam nunc Iuno facit. Scit namque, se fatis obstare non posse, sed hoc agit, ut eos arceat ab Italia. — 71. *Sunt mihi bis septem;* non ratione Iuno nymphas dicitur sua potestate retinere; ipsa enim est aër: de quo nubes creantur. Ut est (Guelf. I. apud Lucanum) (5, 20.): *Atque in nubem cogitur aër.* Ex nubibus aquae: Nymphas esse, non dubium est. Ideo autem Nympham Aeolo pollicetur, quia ventorum rex est, qui motu aquas crean-

tur. Bene ergo ei iungitur origo ventorum. Sane notant Vir[g]lium Critici, qui marito promittit uxorem: quod excusat re[g] licentia, ut Sallustius (Iug. 80.): *Denas alii, alii plures hab[e] sed reges eo amplius.* (Vel certe quod ex priore coniuge i[m]probos filios Aeolus habuerit, vel quod haec, quam promitt[it] immortalis est. Alii volunt, Iunonem per iram oblitam, Aeol[i] uxorem et filios habere; quod exinde asserunt, quia Aeolus haec nihil ei responderit: et bene Iuno sic pollicetur, qu[ia] Aeolo beneficium ante concesserit (al. *non conc.*) Ecom Aeolus non ad praesens, sed ad praeteritum respondit: *mihi quodcunque regni est.*) *Praestanti corpore nymphae*; be[ne] istas etiam laudat, ut maior sit in Deiopeia pulchritudinis g[lo]ria. Laudabilius est enim, superare laudatos, ut ipse maiorem Aeneae gloriam laudat et Turnum [victum]. Har[um] autem quatuordecim nomina, ut quidam volunt, in Georgi[cis] invenimus. [*Praestanti* autem *corpore*, pro praestantis corpo[ris] ablativum pro genitivo.] — 72. (*Quarum quae forma*; dicim[us] et per se: *quarum quae pulcherrima*; et plus ornavit inferen[s] *forma pulcherrima.* — 73. *Connubio iungam*; (deest eam; connubium est ius legitimi matrimonii. Et bene *Connubio iu[n]gam* dicit, ut hanc ab aliis segregaret, quae a regibus sine le[ge] habentur. Solent enim reges inter plures uni praecipuum d[a]re nomen uxoris. Et [in] *connubio*, *Nu* brevem posuit, cum na[tu]raliter longa sit. *Nubo* enim, unde habet originem, longa [est]. Sed est tropus Systole, qui fit, quotienscumque longa corripit syllaba propter metri (Guelf. I. qui fit quotiens metaplasmus, c[um] pro longa brevis aut brevi longa corripitur sillaba pr. m.) nec[es]sitatem. [Statius quoque corripuit: *Connubialia pandunt Ant[ri] sinus.*] Ipse alio loco longam posuit, ut est (3, 319.): *Hecto[ris] Andromache Pyrrhin connubia servas?* Item (4, 214.): *Cui[que] loci leges dedimus, connubia nostra Reppulit.* Et (4, 31[6]) *Per connubia nostra.* Et (535.): *Nomadumque petam connu[bia] supplex.* Sciendum tamen est, quia plerumque in composit[io]ne vel derivatione principalitatis corrumpitur natura. *Conn[ubio] iungam stabili, propriamque dicabo.* Multa in unum con[cludit] versum, quae Iuno promittit. Dicendo enim *Connubio*, oste[ndit] legitimam. Dicendo *Stabili*, longam promittit concordiam quae divortio careat. Dicendo *Propriam*, adulterii re[movet] suspicionem. Quod autem adjecit *Dicabo*, obsequentem eam demonstrat. In usu enim est, ut dicamus: sacerdos dicatu[s] numini, hoc est ad obsequium datus est. [Igitur totus dictione pronuntiandus est. Alii *dicabo*, dabo accipiunt, T[eren]tius (Phorm. 1, 2, 12.): *Iam hanc operam tibi dico.* I. e[.] sicuti ab eo, quod est *dico* participium a passivo *dictus* ut est (6, 138.): *Iunoni infernae dictus sacer*, quamvis lectum sit (5, 60.): *Templis sibi ferre dicatis.* Propriam di[cit] autem deest, *tibi*, *eam*. (*Propriam* autem possumus vel fir[mam] vel perpetuam accipere, ut (E. 7, 31.): Si proprium hoc f[uerit.] Terentius (Andr. 4, 3.): *Nihilne esse cuiquam proprium.* (5, 5.): *Quod voluptates eorum propriae sunt.* Et (3, 85.) [da] propriam, Thymbraee, domum.) — 74. *Omnes annos*; [i.e.] quia Dea est, non enim usque ad senectutem.] *Meritis*; p[ro] stitis. Ut alibi (4, 334.): *Nec te regina negabo Promeritam*

, praestitisse. Et alterum pendet ex altero: meritum enim non si ex praestantis beneficio descendit. — 75. *Pulchra prole*; bene postremum addidit, propter quod matrimonium contrahitur, pulcherrimos filios. Et) [mire hoc Iuno Lucina promittit, quasi non ob libidinem offerat]. Notanda [tamen] figura: frequenter enim hac utitur; nam quod nos per genitivum singularem dicimus, antiqui per septimum dicebant. Ut hoc loco, *parentem pulchra prole*, i. e. pulchrae prolis. Et simpliciter intelligendum est: errant namque qui dicunt ideo *Pulchra* dixisse, propter Canacem et Macareum in se invicem turpissimos fratres. Illi enim alterius Aeoli filii fuisse narrantur. — 76. *Aeolus haec*; subaudis *dixit*, quod ex posterioribus intelligitur, ut supra notavimus. *Regina*; inferioris personae reverentia est, maiorem meritis appellare, non nomine. Contra maioris est, minorem nomine tantum vocare. Qui ordo non nisi per indignationem corrumpitur: ut in duodecimo Sages in extremis rebus Turnum, non regem vocat: ut (12, 652.): *Ruitque implorans nomine Turnum*. Et alibi de Aristaeo (G. 4, 356.): *Et te crudelem nomine dicit*. *Optes*; optare non tantum eligere significat, ut alibi (3, 109.): *optavitque locum regno*; sed etiam velle, ut hoc loco: *quid optes*, quid velis, Lucilius in VI.: *quid ipsum facere optes?* i. e. velis. Alii *quid optes*, quid petas. Sane servavit ordinem; nam qui promittit, statim a primo polliceri debet; post, si qua vult, addat, ut auditor expectatione non pendeat.) — 77. *Explorare*; deliberare [et est infinitum]: superius namque multa poposcerat Iuno. Hoc ergo dicit: Tuum est deliberare, quid velis; (aut certe aperire, vel pensare, quale sit desiderium. Alii *explorare*, Iovis animum; aut certe *explorare*, explanare; aut certe statuere, an aequum sit, quod petis: tuus enim hic labor est.) *Mihi iussa capessere fas est*; [*Capessere* est saepe capere:] figura est litotes, quae fit quotiescunque minus dicimus, et plus significamus per contrarium intelligentes. Ut hoc loco; nam non ait: licet mihi *implere* quae praecipis, sed nefas est non implere, quae iusseris. Item [alibi] (7, 261.): *Munera nec sperno*, i. e. libenter accipio. [E contrario autem nefas mihi facere non iussa.] (Hoc secundum ea, quae aliter dicuntur, aliter audiuntur, dictum est. *Mihi*; sane ultima syllaba produci debet: quia hoc casu omnia vel nomina vel pronomina vel participia in ultima syllaba produci debent.) — 78. *Tu mihi* etc.; (hoc ad illud respondet: *Namque tibi Divum pater atque hominum rex*.) *Tu mihi quodcunque hoc regni*; rediit ad physicam rationem. Nam motus aëris, i. e. Iunonis, ventos creat, quibus Aeolus praeest. Dicendo autem *Quodcunque*, aut verecunde ait, ne videatur arrogans: (aut quia ipse rex sub alieno imperio est:) aut latenter paene iocatur poëta. Quis enim potest ventos, i. e. rem inanem tenere? (*Quodcunque* ergo, quod *clauso regnorum carcere regno*, nec in mea manu est, nisi iusso ventos emittere.) *Iovemque concilias*; hysteronproteron in sensu. Non enim Iuppiter conciliatur Aeolo, sed Aeolus Iovi, quasi superiori. *Conciliantur* autem novi, *reconciliantur* antiqui. — 79. *Tu das epulis accumbere divum*; hoc est, tu me deum facis. Duplici enim ratione divinos honores meremur, dearum coniugio, et convivio deorum. Unde et in Bucolicis [legimus] (E. 4, 63.): *Nec deus hunc*

mensa, dea nec dignata cubili est. [*Accumbere*; iacere more antiquo.] (Sane *epulis accumbere*, secundum temporis consuetudinem dixit: nam olim sedentes vescebantur, sicut ipse memorat (8, 176.): *Gramineoque viros locat ipse sedili.* Et (7, 176): *Perpetuis soliti patres considere mensis:* et apud Homerum sedentes Dii epulantur.) — 80. [*Nimborumque*; nubium. (3, 587.): *Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.*] — *Haec ubi dicta*; et a Iunone et ab Aeolo. [Et, dicta, si nomen est, dedit, si participium, deest sunt: vel, haec ubi dicta postquam, adverbium locale pro temporali.] *Cavum*; ordo Conversa cuspide cavum montem in latus impulit. Et (2, 51.): *In latus inque feri curvam compagibus alvum Contorsit.* (Alii *in latus* pro *latus* accipiunt. Ennius: Nam me gravis impetus Orci Percutit in latus: et bene in latus) quasi in parte quae facile cedit ictui. — 82. *Agmine*; vel impetu, vel multitudine. Agmen enim polysemus sermo est. Nam impetum significat. Ut (2, 212.): *Illi agmine certo Laocoonta petunt.* Multitudinem, ut (6, 572.): *Vocat agmina saeva sororum* [nam multitudinem significat (cum tres sint filiae Plutonis et Noctis Alecto, Tisiphone, Megaera, quae Parcae et Eumenides dicuntur) sed impetum.] Etiam exercitum incedentem *agmen* vocamus. — 83. *Qua data*; [Et in undecimo (292.): *Coëant in foedera dextrae Qua datur.* *Qua* ergo, quoniam; vel *qua data*, ad vota ventorum videtur retulisse.] *Porta*; omnis exitus [vel introitus] porta dicitur, qua potest vel importari vel exportari aliquid; ideo *porta*, quia agmine dixerat; nam porta proprie aut urbis aut castrorum est.) *Turbine*; vi ventorum. Et sciendum [*turbo*,] quando appellativum est, *turbinis* facere, sed si sit nomen proprium, *turbonis* facit: ut Horatius (Serm. 2, 3.): *Turbonis armis.* — 84. (*Incubuere mari*; tria dicit elementa turbata: *Terras turbine perflant; Incubuere mari*; et rursum: *Intonuere poli.* His ergo enumeratis, recte adiecit: *Intentant omnia mortem.*) — 85. *Una Eurusque notusque et africus*; cardinales quattuor venti sunt, de quibus nunc tres ponit: paulo post unum quem omiserat, reddit, ut (102.): *Stridens aquilone procella.* [Bene hos modo tres ventos inferiores tantum nominavit, (qui a sedibus imis mare commovent,) Zephyrum et Aquilonem tacuit; Zephyrum, qui ad Italiam ducit; Aquilonem, qui desuper flat.] (Ideo Homerus de eo (Odyss. ε, 296.): Καὶ βορέης αἰθρηγενέτης μέγα κῦμα κυλίνδων. *Ruunt* autem, modo eruunt.) *Procellis*; procella est vis venti cum pluvia, dicta *procella* (ab eo), quod omnia percellat, hoc est moveat. — 87. *Insequitur clamorque virum*; quia praecesserat ventorum sonus, quem et ipsum clamorem possumus dicere. *Stridorque rudentum*; proprie; nam in funibus stridor est, [*stridor* est sibilus.] (Pacuvius in Teucro: *Armamentûm stridor, et rudentum sibilus.*) — 88. [*Eripiunt*; i. e. abstollunt. (Accius (*Attius*) in Clytaemnestra: *Deûm regnator nocte caeca coelum e conspectu abstulit.*) — 89. *Teucrorum ex oculis* etc.; (bene *Teucrorum*, quibus tempestas immissa erat.) Nunquam enim totum coelum tegitur nubibus, sed illa pars, contra quam flaverint venti. Quod autem dixit, *Diem eripi*, ad videntium oculos rettulit, non ad naturam; [nam dies adhuc erat.] *Nox incubat*; nox dicta, quod oculis noceat.

Incubat autem ideo dixit, quod alienum tempus invasit. Nam incubare proprie dicitur per vim rem alienam velle tenere, (Aut certe nox incubat, ut nihil intervalli esset inter tenebras et mare, aut tempestates, ut in Georgicis (1, 328.): *Ipse pater media nimborum in nocte corusca Fulmina molitur dextra.*) — 90. *Poli*; axes, i. e. extremae partes coeli, [super quibus coelum vertitur, i. e. *πολεῖται*; unde *vertices* Latine, Graece *πόλοι* dicuntur. Duo enim sunt Nothios et Borios, a quibus totum coelum contonuisse significat.] *Aether*; aetherem hoc loco pro aëre posuit. Nubes enim, unde et fulmina, aëris sunt, non aetheris: et frequenter Virgilius duo ista confundit. — 91. *Intentant*; minantur, [ingerunt.] *Omnia* autem ad superiora rettulit. — 92. *Extemplo*; illico [statim.] Et est augurum sermo. Templum dicitur locus manu [auguris] designatus in aëre, post quem statim illico captantur auguria. *Aeneae*; servavit [dignitatem,] πρέπον, ut Aeneam ultimum territum dicat. *Frigore*; timore. Est reciproca translatio. Nam et timor pro frigore et frigus pro timore ponitur, ut in Terentio (Hec. 3, 1, 41.): *Uxorem pavitare aiunt*: non *timere*, sed *laborare frigoribus*. Utrumque enim in unum exitum cadit, sicut et de calore et frigore *urere* dicimus. Ut est Uritur: infelix Dido. (G. 1, 93.): *Aut Boreae penetrabile frigus adurat.* (Nam et Graeci *φρικτὰ* dicunt, quae sunt timenda, ut Homerus (Il. *α*, 164.): *Δῶρα μὲν ... ὀνοστά.* Livius in Odissia: *Igitur demum Ulixi cor frixit pavore.* Reprehenditur sane hoc loco Virgilius, quod improprie hos versus Homeri transtulerit (Odyss. *ε*, 406.): *Καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα, καὶ φίλον ἦτορ, Ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμόν.* Nam *frigore soluta membra* longe aliud est, quam *λύτο γούνατα*: et Duplices t. ad s. p. * I. molle, illud magis altum, et heroicae personae, *πρὸς ὃν μεγ. θ.* Praeterea quis interdiu manus ad sidera tollit; aut quis ad coelum manum ſtendens, non aliud precatur potius, quam dicit? *terque q. b.*; et ille intra se, ne exaudiant socii, et timidiores respondeant animo: hic vero vociferatur.) — 93. *Ingemit*; non propter mortem. Sequitur enim: O terque quaterque beati, sed propter mortis genus. Grave enim est secundum Homerum, mare naufragio, quia anima ignea est: et extingui videtur in aqua, i. e. elemento contrario. Ut (6, 670.): *igneus est ollis vigor.* *Duplices*; duas, secundum antiquum morem. Nam duplices duas dicebant, ut hoc loco, et binos, duos: et utrosque pro utrumque. Ut Cicero: *Binos habebam, iubeo promi utrosque.* Sallustius cum de duobus loqueretur (Catil. 30.): *Hi utrique ad urbem imperatores erant.* (*Palmas*; manus explicitas.) — [*Talia voce refert*; profert; *re* abundat, alibi *refert*, respondet, ut initio IV. Aeneid. (20.): *Anna refert.*] (In consuetudine dicimus: ille mihi rettulit.) *O terque quaterque*; hoc est saepius. Finitus numerus pro infinito [ponitur.] (Et sic erupit in vocem cum dolore Homerus (Od. *ε*, 306.): *Τρὶς μάκαρες Δαναοὶ καὶ τετράκις, οἳ τότ' ὄλοντο Τροίῃ ἐν εὐρείῃ, χάριν Ἀτρείδῃσι φέροντες.* Ex Homero est de Ulysse: et hoc principium quidam ... dicunt, cum intelligi debeat, multa eum intra se conquestum, postremo in haec erupisse.) — 95. *Quis*; et *quis* et *quibus* unum significant: secundum artem enim sic dicimus. Ab

eo enim quod est a *Qui*, in *bus* mittit: ab eo quod est a (in *is* mittit; sed a tertia declinatione in usu sunt dativus et latívus plurales, licet antiqui omnibus usi sint casibus. [Deni Cato in originibus ait: *Si ques sint populi.* Et declinavit (*quium*: ut *puppes puppium*. *Moenibus altis;* propter Perga quae altissima fuerunt: ex quibus omnia alta aedificia *perg* vocantur, sicut Aeschylus dicit. — 96. *Oppetere;* ore ten petere, i. e. mori, [exspirare, vel occumbere.] Possumus au sic uti hoc sermone, et ut per se plenus sit, et recipiat adiec nem. Ergo dicimus et oppetit, et mortem oppetit: sicut et pirat, et animam expirat. *Fortissime gentis;* atqui in arti legimus superlativum gradum non nisi genitivo plurali iu Constat quidem: sed *gens* nomen est enuntiatione singul intellectu plurale. Bene ergo iunxit: in gente enim plures s Ut alibi Ipse (344.): *ditissimus agri Phoenicum.* Non e unus est ager Phoenicum. Item Sallustius: *Romani generis sertissimus.* (Aut superlativo pro comparativo usus videtur, q fortissimis comparandus; non, ut vulgo creditur, praeferenc Sane quaeritur, cum Diomedem fortissimum dixerit, cum Achillem et Aiacem ipse sit tertius. Unde etiam Sallustius *Primum Graecorum Achillem.* Multi dicunt ideo fortissim quia iuxta Homerum et Venerem vulneravit et Martem. Alii gentem referunt, quod Achilles Thessalus fuit, Aiax Gra Diomedes Danaus. Multi ad excusationem Aeneae volunt fo simum dictum (sub Diomede): a quo eum (i. e. Aeneam) co esse superatum [ut Iuvenalis (15, 66.): [*Vel quo Tydides cussit pondere coxam Aeneae.*] — 97. *Tydide;* vocativus G cus (est): si enim latine diceret: *o Tydida* debuit ponere. O enim patronymica, quae in *Des* exeunt, apud Latinos pr sunt declinationis, ut *Saevus ubi Aeacidae telo iacet He* (Tydides, Diomedes, Tydei et Deiphyles (cod. *Deipseles*), Ad filiae, filius, qui post captum Ilium ad Italiam venit, quod nius in XI. libro habes. Eo tempore statua cum in te Apollinis Delphici staret, vi quadam divina ad Corcyram m vit, visa est muros Corcyraeorum defendere: nam eius co natione hostibus fugatis, Corcyra bello exempta est. — 98. *potuisse;* quasi semper voluerit.] *Animam hanc;* quasi cum loro *animam hanc* [dixit], ac si diceret (infelicem), quae a borem nata est. *Effundere;* secundum eos, qui dicunt, sa nem esse animam: ut ipse (alibi) (9, 349.): *Purpuream vomi animam.* Nam alio loco [licet alias] aliorum opinionem tur, qui dicunt, spiritum esse animam. Unde est (4, 705.) *que in ventos vita recessit.* — 99. *Saevus;* magnus, ut su diximus, [vel fortis, vel bellicosus, ut est (11, 910.): *Et sa Aeneam agnovit Turnus in armis.*] Vel adversus hostes sa et est epitheton ad tempus: nam incongruum erat, ab saevum *Hectorem* dici: aut *saevus*, quod adversum Anten et Aeneam et Helenam sentiens, Helenam non permiserit Ideo *saevus Hector*, quia Aeneas pius. Quod autem ait *dae telo*, vult ostendere feliciorem Hectorem, cui contigerit Achille perire, quod ipse optaverit ei congressus, sicut Neptunus Veneri loquitur.] Et bene elegit (cod. F. *legit*), quibus periisse debuerit; ipse enim et fortis est, et num

[illegible]: recte ergo his iungitur, in quibus talia fuerunt. — 100. Sarpedon; et in ultima possumus accentum ponere et in penultima. Nam Homerus et *Sarpedonis* declinavit et *Sarpedontis*: unde et varius accentus est. *Sarpedonis* enim [in] antepenultima habet accentum, *Sarpedontis* [in] penultima, sed *Sarpedontis* usurpavit. Naturalis autem declinatio est *Sarpedon*, *Sarpedonis*, ut *Memnon Memnonis*, *Sinon Sinonis*. Si autem genitivum in -ntis miserit, a circumflexo venit: qui est in ultima syllaba nominativi, ut Demophoῶν, Demophoontis, [Laocoῶν, Laocoontis,] (Dan. Lycaῶν, Lycaontis): sic ergo et Sarpedῶν, Sarpedontis. Est autem Sarpedon, Iovis filius et Laodamiae, [ut alio loco (10, 470.): *quin occidit una Sarpedon mea progenies*,] occisus a Patroclo [Menetis (Burm. *Menaecii*) filio armis Achillis induto. Cuius interitum Iuppiter prosecutus dicitur imbre sanguineo.] Simois; nomen hoc integrum ad nos transiit, unde suo est accentu proferendum. Nam si esset latinum, in antepenultima haberet accentum, quia secunda a fine brevis est, [et hic flumen [illegible] est]. (Sane bene fecisse videtur *Simois* mentionem, ut videatur pati se optavisse, ubi genitus est, ut alibi (617.): [illegible] ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae Alma Venus Phrygii [illegible] Simoëntis ad undam?) *Sub undis*; et *sub undis* legimus, [et] *sub undas*. Sed si *sub undas*, *Correpta* intellige: si *sub undis*, *Volvit*; varia ergo distinctio est. [*Correpta*; rapta]. — [illegible] *Fortia corpora*; i. e. virorum fortium corpora, nulla enim in mortuis fortitudo. [Et ex Homero tractum est (Il. μ, 22.): [illegible] Σιμόεις ὅτι πολλὰ βοάγρια, καὶ τρυφάλειαι Κάππεσον ἐν κονίῃσι, καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν.] — 102. *Talia iactanti*; inaniter loquenti: ut alibi (10, 95.): *Atque irrita iurgia iactat*. Et [illegible], 322.): *Voces dum iactat inanes* [i. e. inertes.] *Aquilone*; ab aquilone. (Ecce hic reddidit ventum, quem transierat, et a generali tempestate ad speciem transit.) — 103. *Adversa*; contraria. Quia ad Italiam navigantibus Aquilo contrarius est. — 104. *Franguntur remi*; vel gubernacula: vel, quod verius est, revera remi. Antiqui enim velis remisque navigabant: ut (5, 15.): *Validisque incumbere remis, obliquatque sinus in ventos*. [Et de omnibus navibus hoc dicitur non Aeneae tantum.] (cod. Fuld.: et hoc de navi Aeneae, an de omnibus dixit?) *Tum proram avertit*; [alii, *prora* legi tradunt, ut sit;] *avertit* pro *avertitur*. Et est figura creberrima. Potest namque pro activi verbi significatione passivum poni: ut est (11, 660.): *Et pictis bellantur Amazones armis*, pro bellant. Nec nos debet movere quod *bellor* non facit, natura enim hoc prohibuit. Nam compone hoc verbum, et invenitur activum, facit enim *debello*, *debellor*. Et contra, pro passivi verbi significatione, activum ponitur: ut est hoc loco *avertit* pro *avertitur*. Et (2, 229.): *Insinuat pavor*, pro insinuatur. Et (2, 7.): *Nox humida coelo Praecipitat*, pro praecipitatur. Sed haec verba tantummodo pro se invicem ponuntur, quae et activa esse possunt et passiva, ut est *averto* et *avertor*, *praecipito* et *praecipitor*. Ergo non possumus dicere, quod quidam artigraphus, declinationes activi verbi et passivi pro se invicem poni. Nam et neutralis verbi declinatio activa est, et communis deponentisve passiva: et aliud est, esse activum verbum, [et] aliud, habere activi verbi declinationem. — 105. *Dat latus*;

inclinatur. *Cumulo;* [exuberante fluctu,] altitudine, [cum cu lo.] *Praeruptus;* in altum elevatus. — 106. [*Hi;* pro Illi] alii: et bene dictic*ω̃s*, *his* pro illis vel aliis.) *Dehiscens;* v hiscens. *De* enim augentis est, ut in Terentio (Heaut. 4, 6, *Deamo te Syre.* — 107. *Aperit;* ostendit. Ut Sallustius: *C aperire solitus*, i. e. nudare, ostendere. (Sic alibi (4, 2 Visa aperire procul montes: sane aliter hic *aperit*, aliter *ost aperit.*) *Arenis;* et ab arenis, et cum arenis, i. e. vel ab movebatur mare, vel cum ipsis arenis, ut in tempestate solet 108. *Tris;* Latinum est. Genitivus enim pluralis quotiens in exit, accusativum pluralem in *is* mittit, ut *puppium*, *pup* Quotiens in *Um* exit, in *Es* mittit, ut *patrum*, *patres*. *S latentia;* (modo) propter tempestatem; (vel, ut quidam trad tranquillo mari: nam quemadmodum latent, quae nomen hent.) Haec autem saxa inter Africam, [Siciliam] et Sardin [et Italiam] sunt, quae *saxa* ob hoc Itali *aras* vocant, c ibi Afri, et Romani foedus inierunt, et fines imperii sui illic voluerunt. Unde etiam Dido (4, 628.): *Litora litoribus con- ria, fluctibus undas Imprecor.* Quae *arae* a Sisenna *prop* vocantur. (Alii dicunt, Graecos haec saxa *βωμοὺς* appel Quidam insulam fuisse hunc locum tradunt, quae subito pe ierit, in cuius reliquias saxa haec exstare, in quibus aiunt Po rum sacerdotes rem divinam facere solitos. Has *aras* alii *ptunias* vocant, sicut Claudius Quadrigarius I. Annalium: *aras, quae vocabantur Neptuniae.* Varro de Ora maritima: *faciunt ii, qui ab Sardinia Siciliam, aut contra petunt. si utramque ex conspectu amiserunt, sciunt, periculose se n gare, ac verentur in pelago latente insulam, quem locum cant aras.*) [*Torquet;* iacit, immittit, ut (9, 671.): *Tor aquosam hiemem.* Alibi, torquet, deflectit, ut (5, 7 *Torquet medios nox humida currus.*] (Alibi regit et frenat (12, 180.): *Cuncta tuo qui bella pater sub numine tor* Alibi sustinet, et fert, (4, 482.): *Axem humero torquet s fulgentibus aptum.*) — 109. *Saxa vocant Itali mediis que fluctibus aras;* ordo est, quae saxa latentia in mediis fluc Itali aras vocant, (pro quibus hunc ordinem esse ait: *Tris abreptas mediis fluctibus in saxa latentia torquet.* Alii *m fluctibus aras* legunt, ut sit ordo: *Saxa vocant Itali aras, mediis fluctibus*, ut desit *sunt.* *Italos* autem aliqui, no in Italia nati sint, sed qui Latine loquantur, accipiunt.) — *Dorsum immane;* eminens, [vel] altum, secundum Home [vel certe eminens planities, aut superficies durior: aut sic a poëta *dorsum* de saxo, ut Homerus *Νω̃τα θαλάσσης*: et alib (10, 303.): *Dorso dum pendet iniquo.* Quidam *imman* malo accipiunt positum propter naufragia, quae ibi solent nam *manum* bonum dicunt, ergo quod bono contrarium mane: non enim potest pro magno accipi. Alibi (6, 19.): *suitque immania templa;* quia non facile apparent haec nisi cum mare ventis movetur. *Dorsum* autem hoc loco absurde ait, quia Graece arae ipsae *ἵππου νω̃τα* dicuntu Sinnius Capito tradidit, secundum Homerum.] *Mari sum* vel in summo, vel in placido. — 111. *In brevia et syrtes;* in brevia Syrtium: quo modo (61.): *Molemque et montes.* Br

etiam vadosa dicit, per quae vadi pedibus potest. (*Vadis*; vada, τὰ βραχέα. Varro de Ora maritima libro I.: *Si ab aqua summa non alte est terra, dicitur vadus.* Et multi sic legunt: *Inliditque vadis, atque aggere cingit harenae.*) *Et syrtes*; syrtium sinus duo sunt *pares natura, impares magnitudine*, ut Sallustius dicit (Iug. 88.). — 113. *Lycios*; hi Troiae ad auxilium venerant, qui mortuo rege (suo) Pandaro Aeneam secuti sunt; unde et in secundo ait (796.): *Comitum turbam affluxisse novorum Invenio.* *Fidum*; fidelem: utrumque nomen idem significat, [quamvis quidam velint fidum amicum, fidelem servum dici.] Et sic pronuntiandum, ut dolorem afferat talis socii amissio.] — 114. *Ipsius ante oculos*; ad maiorem dolorem. Unde alibi (2, 5.): *Quaeque ipse miserrima vidi.* Item (2, 538.): *Qui nati coram me cernere letum Fecisti.* *Ingens pontus*; magna pars Ponti. [Unda.] Et est tropus Synecdoche. Ut Sallustius in Iugurthino (97.): *Ubi signa et scuta erant, praesidium hostium*: per *scuta* intelligenda et cetera arma. Et ideo (9, 370.): *Tercentum scutati omnes*, pro armati. *A vertice* [autem], aut a puppi, quae vertex navis est: aut ab aquilone vento, qui flat a mundi vertice, hoc est, a septentrione: ut ipse alibi (G. 1, 242.): *Hic vertex nobis semper sublimis.* [Quidam verticem hic procellam accipiunt. — 115. *In puppim*; pro puppim, addidit praepositionem.] *Pronus*; πρηνής; nonnulli sane *pronum* adverbialiter legunt. *Magister*; Leucaspis: ut in sexto libro (334.): *Leucaspin et Lyciae ductorem classis Orontem.* — 116. *Ter*; saepius: finitus numerus pro infinito. Crebros enim fluctus facit Aquilo, ut Sallustius: *Crebritate fluctuum ut Aquilone solet.* (L. R. Vos. *Aquilone sonet.* Dan. *Aquilo solet.*) (Vel certe quod Graeci τρικυμίαν (vod. *Triciniam*) appellant, ut Sallustius: *triplici fluctu.*) *Ibidem*; ibidem et *ubinam*, multi dubitant, ubi esse debeat accentus, quia *ibi* et *ubi* naturaliter breves sunt: sed ratione finalitatis plerumque producuntur in versu: nescientes hanc esse rationem, quia pronuntiationis causa contra usum Latinum syllabis ultimis, quibus particulae adiunguntur, accentus tribuitur: ut *musaque*, illene (Guelf. I. *lenaque*), *huiusce*. Sic ergo et *ibidem*. — 117. [*Torquet agens circum*; in gyrum circumagit. *Vortex*; vortex dicitur circumacta in se unda. et quae quasi sorbere videatur:] (quod de Charybdi legitur (3, 421.): *Atque imo baratri ter gurgite vastos Sorbet in abruptum fluctus.* De quo ait Sallustius: *Charybdis, mare verticulosum.*) — 118. *Apparent*; aliud est *parere*, [et] aliud *apparere*. *Parere* enim est obedire, ut (689.): *Paret amor dictis.* *Apparere* autem, videri: ut (G. 1, 404.): *Apparet liquido sublimis in aëre Nisus.* Et haec observatio diligenter custodiri debet, licet eam auctores metri causa, vel clausulae plerumque corrumpant. *Rari*; vel propter maris magnitudinem, vel quia una perierat navis (vel rari de multis, ut ostendat statim alios plures periisse; et quomodo apparent, si (89.): *Ponto nox incubat atra?* aut quia Crebris micat ignibus aether: aut quia ante ipsius oculos hoc evenit.) *Nantes*; prima verbi [huius] positio, *no nas nat.* Unde est (4, 59.): *Nare per aestatem liquidam*, prima syllaba naturaliter longa est: licet *Natare*, na brevis sit in eadem significatione. *In gurgite vasto*; tapinosis est, i. e. rei magnae humilis expositio. Prudenter tamen Virgilius

humilitatem sermonis epitheto sublevat, ut hoc loco *vasto* dit. Item cum do equo loqueretur, ait (2, 19.): *Cavernas i tes.* — 119. *Arma virum;* bene addidit *virum* [i. e. viro *Arma* enim dicuntur cunctarum artium instrumenta: ut (*Cerealiaque arma.* Item (5, 15.): *Colligere arma iubet.* Ite alio loco (G. 1, 160.): *Dicendum et quae sint duris agres arma.* *Troia;* differentia in hoc sermone est, et in sensu, syllabis. Nam cum provinciam dicimus [nam Troia prov Ilium ipsa civitas] et principale est nomen, et brevis est Quando autem non est principale et derivatio est, longa est Ut (596.): *Troïus Aeneas.* *Gaza;* Persicus sermo est, et si cat divitias, [unde Gaza urbs in Palaestina dicitur quod i Cambyses rex Persarum cum Aegyptis bellum inferret di suas condidit;] est autem generis feminini: ut (5, 40.)): *Et laetus agresti.* [Etenim aurum et argentum (Burm. add. *solae*) sunt Gazae, sed omnes opes.] Quo exemplo apparet que superfluo quaeri a multis, quemadmodum potuerit a natare, nescientibus, *Gazas*, i. e. opes, dici omne, quod p demus (Guelf. I. gazas opes dici et omnia quae poss.) (Aut hyperbole tempestatis, ut etiam ponderosa ferri potuerint. *undas; per,* quidam nolunt. Et Troïa possessivum, a. i. a. f. s. e. o. i. n.) — 120. *Iam validam* etc. *Vicit hiems;* Z ma est ab inferioribus, quod fit et a superioribus et a m plerumque et ad utrumque respondet: ut (3, 359.): *Troiug interpres divum, qui numina Phoebi, Qui tripodas Clarii tos, qui sidera sentis.* Ecce hoc loco *Sentis* et ante dict sequentia concludit. *Ilionei;* Antiptosis est, pro genitivo e dativum posuit: nam constat, huiusmodi Graeca nomina dati singularem in *ei* mittere, ut *Orphei;* nam illa solutio est, Orpheï [separatim] dicimus, nec modo (Burm. nam modo) *Ili* possumus dicere, astrictum esse genitivum, ut ipse sit qui et tivus. Quod si (codd. *etsi*) forte contingat, non regula mutatur; Antiptosis fit, qua plerumque utuntur poëtae, ut (573.): Ur quam statuo vestra est, pro urbs. Et (10, 361.): *Haeret pes:* pro *pedi.* — 121. *Vectus;* qua vehebatur significat. Et praesenti participio, quod non habemus, praeteritum posuit. Latino enim sermone a passivo verbo praesens participium est, neque ab activo praeteritum. Sed quod uno sermone plicare non possumus, aut circumlocutione (Guelf. I. *circuiti* ostendimus: aut si hoc nolumus, participium pro par pio ponimus, sed usurpative, ut hoc loco factum est. (*A Abantes* aliquot tradunt; hic unus, Aeneae comes, quem in T Diomedes occidit; tertius est Argivus, cuius tertio libro (clypeum Apollini consecrasse dicit Aeneam.) — 122. *Vicit hie hiems* duas res significat: aut tempus, aut vim venti [per q oritur tempestas.] Ergo pro loco intelligendum est. [Ac (Attius): *Unde estis nautae huc hieme delati.* Sic et V *Laxis;* pro laxatis, nomen pro participio.] — 123. *Accip imbrem;* imber dicitur humor omnis, [veteres enim om aquam imbrem dicebant:] ut Lucretius (1, 716.): *Ex igni, te et anima nascuntur et imbri;* i. e. humore. (Ennius *imbr* pro aqua marina: *Ratibusque fremebat Imber Neptuni.*) *F seunt;* abundanter aperiuntur. *Fatim* enim abundanter dicim

unde et *affatim*. Hiscere autem aperire (*aperiri*), [verbum frequentativum ab *hiare*.] — 125. [*Emissam hiemem*; hic apertius tempestatem declarat [significari] ex Graeco: nam et illi χειμῶνα tempestatem dicunt: et bene veteres nostri *hiemem anni* dicebant, ne tempestas posset intelligi.] *Imis*; bene in imis voluit esse Neptunum, ut iam factam cognosceret tempestatem, non incipientem vetaret. — 126. *Stagna*; *stagnum* dicitur aqua stans: sed nunc profunda maris significat, ab eo, quod non nisi nimia tempestate turbantur. Ergo Stagna et Imis vadis refusa, aliud pendet ex alio: quia immobilis aqua in ipso maris tantummodo est, (quam tunc ab imo motu dicit esse turbatam. *Graviter commotus*; oportune Neptunum ait commotum, cum maria turbantur: quia plerumque poëtae Neptunum pro mari ponunt.) *Et alto prospiciens*; [*alto* quidam alto coelo accipiunt.] Aut e mari erigens caput, aut mari providens. (Quidam *alto*, *coelo* accipiunt; quia ait; *Iam coelum terramque*.) — 127. *Placidum caput*; quaerunt multi quemadmodum *placidum* [*caput*], si graviter commotus? quasi non possit fieri, ut irascatur ventis, propitius sit Troianis. [Epitheta enim aliá naturalia sunt, alia ad tempus: et placidum ut naturale Neptuni est, ita *graviter* ad tempus ob factam tempestatem.] Uno autem epitheto (more suo) habitum futurae orationis ostendit: ut alibi uno sermone (7, 292.): *Tunc quassans caput*. — 128. *Disiectam* etc.; hic ostendit, Aeolum omnia Iunonis praecepta complesse. Nam: *submersasque obrue puppes*, in Orontis sociorumque eius interitu: *Aut age diversas, et disiice corpora Ponto. Disiectam Aen.* etc.) — 129. *Coelique ruina*; i. e. tonitribus, quorum sonus similis est ruinis. — 130. *Nec latuere doli fratrem Iunonis, et irae*; aut doli Iunonis: aut fratrem Iunonis. Gemina ergo distinctio est, [quod et ipsa Saturni est filia.] — 131. *Eurum ad se Zephyrumque vocat*; [pars pro toto.] Per hos omnes intellige; isti enim sunt cardinales. [*Ad se* autem et hic ait. Cur tamen Zephyrus, qui ad Italiam ducit, quem poëta supra tacuit, nunc vocatur? ira in hoc Neptuni exprimitur, si etiam eum obiurgat, qui non adfuerit.] — 132. *Generis fiducia vestri*; Astraeus enim unus de Titanibus, qui contra deos arma sumpserunt, cum Aurora concubuit: unde nati sunt venti secundum Hesiodum. [(Theog. 378.): *Ἀστραίῳ δ' Ἠὼς ἀνέμους τέκε καρτεροθύμους, Ἀργέστην, Ζέφυρον, Βορέην τ' αἰψηροκέλευθον, Καὶ Νότον, ἐν φιλότητι θεῷ θεὰ εὐνηθεῖσα.*] Et hoc loco fiduciam pro confidentia posuit, quum fiducia in bonis rebus sit, confidentia in malis. — 133. *Iam coelum terramque*; aut ordo est: Ausi estis sine meo numine tantas moles tollere, et coelum terrasque turbare? aut certe illud est, quod tria haec numina, licet divisa imperia teneant, videntur tamen invicem regni totius habere potestatem: sicut et ipsa elementa, quae retinent, physica inter se quadam ratione iunguntur. (Sic in Georgicis (1, 258.): *Temporibusque parem diversis quattuor annum*.) [quod] et ipsorum numinum sceptra significant. Iuppiter enim trifido utitur fulmine, Pluton [tricipiti] cerbero (Guelf. I. *c. trifauci*): Neptunus, tridente. Multi enim (autem) quaerunt, cur modo Neptunus de aliis conqueratur elementis. (Aut certe *terram* pro mari posuit, ab eo quod continet, id quod continetur: quia ipse dicitur

'Ἐνοσίχθων et 'Ἐνοσίγαιος, i. e. movens terram. Et coelum aëre: constat enim terram cum aqua in aëre libratam. *sine numine*; hoc est: Et laxas sciret dare iussus habenas. *mine venti*; distingue *Numine*, ut *Venti*, convicium sit.) 135. *Quos ego*; deficit hoc loco sermo. Et congrue, quasi i et turbatae mentis. [Subauditur *quos ego ulciscar*, ergo *σιώπησις* est, hoc est ut ad alium sensum transeat; ideo a ptum et pendentem reliquit] ut alibi (9, 427.): *Me*; *me*, *ad* Similiter (4, 76.): *Incipit effari*, *mediaque in voce resistit.* necessario post tale schema, *sed*, coniunctionem sequi (5, 195.): *Quamquam o*, *sed.*] Item Terentius (Andr. 1, 1, 1 *Quem quidem ego si sensero*, *sed quid opus est verbis?* enim affectibus tantum sermonis defectio congruit. *Sed* prudenter agit; plus est enim, innocentibus succurrere, q nocentium delicta punire. *Praestat*; melius est. Ut (3, 4 *Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni.* Et notandus se Nam et per se plenus est, et tam accusativo iungitur, q septimo. Dicimus enim et *praestat illum*, et *praestat illo* v. ad Aen. 11, 438.). (*Commissa* autem hic pro peccatis 136. *Post mihi non simili poena commissa luetis.* Aut *non simili poena luetis*, i. e. non ea, qua Troianos affec [quamvis nullam poenam sentiunt nisi forte obiurgatione] pro *non impune* post hac; nunc enim nullam poenam senti nisi forte obiurgationis.] Aut certe mihi non simili, i. e. tam vehementer irato.) *Luetis*; persolvetis. Et hic sermo pecunia descendit. Antiquorum enim omnes poenae pecuniari fuerunt. — 137. *Maturate fugam*; cum maturitate, i. e. c tranquillitate discedite. Quo modo dicimus: Matura iracundi tuam, i. e. mitiga; perniciosum enim Troianis est, si (*nisi* co Burm) maturent fugam, hoc est si (*nisi*) accelerent. (Ergo *gam* hic tantum *discessum* accipiendum.) — 138. *Saevumqu* vel magnum (et potentem), ut superius: vel vere saevum in v tos, quia minatur. (Tridentem; ideo *Tridens* Neptuno adsig tur, quia mare a quibusdam dicitur tertia pars mundi: vel q tria genera aquarum sunt, maris, fluminum (*fontium?*), fluv rum: quibus omnibus Neptunum praeesse nonnulli dicunt.) 139. [*Sed mihi sorte datum*; sorte ideo ait, quia Iuppiter Neptunus et Dis pater, Saturni et Opis filii cum de mundi p sessione certamen inissent, placuit ut imperium sorte divi rent, ita effectum est ut coelum Iuppiter, maria Neptunus, pater inferos sortirentur.] *Sorte*; ac si diceret, potuisse se eti coelum tenere: (nec sine sub arbitrio posse quemquam in regno habere potestatem.) Aeolum vero beneficio etiam carce regna meruisse. *Immania*; aspera: *Manum* enim antiqui bon dicebant: unde et *mane* dicitur. Quid enim melius? Et [in per Antiphrasin manes inferi vocati, quia non sunt boni. 140. *Vestras Eure domos*; irascentium est, uti proprio nomi ut Terentius (Andr. 1, 2, 25.): *Ego te in pistrinum, Da dedam.* Aut quasi contra principem tempestatis irascitur: qu primum constat egressum (quia supra: *Una Eurusq. Not. q.* Quod autem dicit *Saxa immania*, *vestras domos*, Saxa, [figur domos dicit,] de Pseudolo Plauti tractum est, ubi ait (4, 7, 7 *Nisi forte carcerem tu aliquando effregisti vestram domu*

Et figurate *saxa, domos:* vario enim significatu idem ostenditur.) (In loco Plauti al. *forte* omitt. et al. cum codd., omisso tu, hab. *effregistis.*) [*Iactet*, pro glorietur: veluti (G. 1, 102.): *Nullo tantum se Moesia cultu Iactet*, et hoc ex accidenti sumptum. Nam iactare ad gloriosum [non] pertinet; quoniam qui sunt in aliqua re gloriosissima, motu quodam et incessu corpus suum iactant.] *Aula;* irrisio est: sequitur enim *Carcere.* Et nihil tam contrarium si simpliciter intelligamus. — 141. *Clauso;* quia ventos dimittere (al. *emitt.* vel *rem.*) non ipsius [potestatis] est, sed iubentis. (Et hoc est *foedere certo;* et: *Dare iuss. hab.;* *Ventorum*, non otiose, sed per exprobrationem, poterat enim dicere *vestro;* sed ut supra: *Meo sine numine venti.*) *Carcere regnet;* licet carcer sit, tamen regnum est Aeoli: haec enim pro affectu possidentis intelligenda sunt: ut alibi cum de rure loqueretur (E. 1, 70.): *Post aliquot mea regna videns mirabor aristas.* Et alibi (G. 4, 132.): Regum aequabat opes animo. (Et bene regnum Aeoli custodiam carceris dixit.) — 142. *Dicto citius;* non antequam diceret: dixit enim (Guelf. I. II. haec.) *ait;* sed citius, quam dici potest. *Placat;* ab poëtica licentia physicam quoque tangit rationem. Mare enim dicitur esse Neptunus: quem superius dixit graviter commotum, quia tempestas erat. Nunc ait *Placat*, quia iam sedari coeperant maria. — 143. *Collectas;* aut nunc colligit ac fugat, aut ante a ventis collectas fugavit, i. e. resolvit. (Colligere enim nubes dicitur coelum, ut (E. 9, 60.): *Aut, si nox pluviam ne colligat ante veremur.*) [*Solemque reducit;* per solem serenitas intelligenda, quod superius dixit (89.): *Eripiunt subito nubes coelumque diemque.*] (Quis enim ignorat diem constare per solem? Et consequens erat, ut fugatis nubibus sol rediret.) — 144. *Cymothoë;* nomina deorum [marinorum] plerumque de causis sunt ficta ab elementis, quae numina dici voluere maiores: ut, Cymothoë, i. e. cursus fluctuum. ἀπὸ τοῦ θέειν τὸ κῦμα. *Triton;* [similis] Deus marinus, Neptuni et Salaciae filius deae marinae, ab aqua salsa dictae. *Annixus;* antiquum est, ut *conixus*, quibus hodie non utimur. Dicimus enim *annisus* et *conisus.* Sed et multa alia usus contra antiquitatem vindicavit. Illi enim *parsi* dicebant, nos dicimus *peperci.* Item nos dicimus *suscepi*, illi dicebant *succepi*, ut (175.): succepitque ignem foliis. [*Adnixus;* zeugma est, *annixi* enim debuit dicere, ut paulo post (399.): *haud aliter, pubesque tuorum, Aut portum tenet:* ergo annixus ad Tritonem tantum pertinet qui Cymothoen iuvat; sed non videtur zeugma esse quod *annixus* non *connixus.* Illo tamen est: Cymothoë simul ac Triton acuto detrudunt naves scopulo, ab aris in quas *tris Notus in* saxa latentia torquet.] · 145. *Levat;* leves ac navigabiles facit: ut (330.): *Nostrumque leves quaecunque laborem.* Alii *levat*, laxat, ut (2, 146.): *atque levari Vincla iubet Priamus.* (*Tridenti* autem pro tridente, dativum pro ablativo.) — 146. [*Aperit;* ideo, quia arenarum congerie impediente, praeclusae ad navigandum erant. Iterum bis idem. Ergo immisso in eas mari aptas ad navigandum fecit. Sic Sallustius: *Sed ubi tempore anni mare classibus patefactum est*. *Temperat;* tranquillum facit. *Atque rotis;* bene immoratur in descriptione currus, ut citius liberetur Aeneas.]

Et scire debemus, prudenter poëtam pro causis, vel tendere corripere orationem: ut hoc loco periclitantibus Troianis, celeritate dicit esse subventum. Contra in quinto libro, nullum periculum est, latius describit placantem maria Ne num. Item in secundo libro (322.): quoniam imminet pericu uno versu ait: *Quo res summa loco Panthu? quam prendi arcem?* — 147. *Perlabitur undas;* figura est. Quod enim modo dicimus per praepositionem nomini copulatam sequ (codd. Burm. *sequenti*) verbo, antiqui verso ordine praepo nem detractam nomini, iungebant verbo, ita tamen ut esset pars orationis, et faciebant honestam elocutionem. Nos dic *Per undas labitur:* illi dicebant *Perlabitur undas.* Item *forum curro* et *percurro forum.* Notandum plane quod ple que accusativum regit casum, plerumque ad ablativum tran 148. *Ac veluti magno in populo;* Virgilius (Guelf. II. *iste* I. *i. e.* pro *Vir.*) tempestati populi motum comparat. populo tempestatem, pro Milone (2): *Equidem ceteras tem tes et procellas in illis dumtaxat fluctibus concionum.* (Homerus seditioni tempestatem (Il. β, 144.): Κινήθη δ' ἀ ὡς κύματα μακρὰ θαλάσσης.) Ideo autem *Magno* addidit, ubi frequens est populus, ibi et crebra seditio. (Et (cod. quidam *populum* totam civitatem, *vulgum* vero plebem sig cari putant.) [*Saepe* autem ut fieri solet.] — 149. [*Seditio* sicut Cicero ait in de Republ.: dissensio civium. Quod seors eunt alii ad alios, *seditio* dicitur.] *Animis ignobile vulgus* e. stultum: ut contra nobilem animum prudentium dici Ideo etiam paulo post ait, Arrectis auribus. Sumpsit (e translationem ab animalibus, [quae utique stultiora sunt ut rentius (Andr. 5, 4, 30.): *Arrige aures Pamphile.*] *Vulgus* masculini generis et neutri lectum est; generis neutri hoc lo alibi masculini, ut (2, 99.): *In vulgum ambiguas.* Et hoc artis, ut masculino utamur, quia omnia Latina nomina in exeuntia, si neutra fuerint, tertiae sunt declinationis, ut pe pecoris; si secundae autem fuerint declinationis, masculina *vulgi* autem facit, non *vulgeris*, ut *docti*, *clari*, Usurpatum tamen est neutrum genus propter unum Graec nomen, i. e. *pelagus.* Cum enim *pelagi* faciat, neutri ta est generis. — 150. (*Volant;* multi non *volant*, sed *volunt*, venisse se dicunt. Sed Cornutus: *Verendum*, ait, *ne praepo rum sit faces velle, et sic saxa, et ex ordine dictum Arma velit poscatque simul, rapiatque iuventus.*) *Furor a ministrat;* sic alibi (7, 508.): *Rimanti telum ira facit.* [S summa velocitate sensus explicitus.] — 151. *Gravem;* vener lem: unde et contemptibiles, leves dicimus: (vel pietate gra cuius illis auctoritas ob pietatem est gravis:) et bene servat hunc rhetoricam definitionem, cui dat et iustitiam et peri dicendi: ut: *Tum pietate gravem*, et: *Ille regit dictis ani* Orator enim ita definitur, *Vir bonus, dicendi peritus.* [Q i. e. aliquem.] — 152. [*Arrectis auribus;* translatio a mutis malibus, quibus aures mobiles sunt. An aures pro audiendi sit posuit, secutus Terentium qui ait, *Arrige aures Pamph* Quia imperito et stulto populo sermonem facit, recte *arr auribus* dicit; et est proprium animalium.] — 155. *Geni*

uerabilis: ut (8, 540.): *Tibri pater.* Ergo hoc nomen et ad verum patrem pertinet, et ad honorem refertur. (Sane veteres omnes deos *patres* dicebant.) *Caeloque invectus aperto;* non per coelum vectus, sed coelo iam se - .io. vectus per maria. — 156. *Flectit;* [Quidam *flectit* pro regit accipiunt, ut interdum torquet in eodem significatu ponit (12, 180.): *Qui numine torques.*] *Curru;* non, ut quidam putant, pro *currui* posuit, nec est Apocope: sed ratio artis antiquae, quia omnis nominativus pluralis regit genitivum singularem, et isosyllabus esse debet, ut *hae musae, huius musae, hi docti, huius docti.* Item a genitivo singulari dativus regitur singularis, ut isosyllabus sit: ut *huius docti, huic docto.* Inde ergo est (12, 511.): *Curruque abscisa duorum Suspendit capita.* Et (G. 1, 208.): *Libra die.* ...e, si *diei* fecisset, maior esset nominativo plurali. *Secundo;* ...anis obsequenti: Et tractus est sermo a sequentibus servis, ...e. pedissequis secundis. Unde et *secundam fortunam* dicimus, ...d *secundum* nos est, i. e. prope nos [a sequendo. Vel a ...litudine venti tractum est propitii, qui flat a tergo, ut ..., 130.): *Prosequitur surgens a puppi ventus euntes.*] — 157. *...fessi Aeneadae;* nunc Troiani, aliquando Romani: ut (8, 648.): *...eadae in ferrum pro libertate ruebant.* [*Proxima litora;* ...a post periculum non eligitur litus, sed quodcunque occurre... occupatur.] *Cursu;* aut secundum quod superius diximus: ...ima cursu, i. e. cursui. Aut contendunt cursu petere. Et ... septimus casus. (Ut hic *cursu* de navibus, ita *iter* (3, 507.): *...de iter Italiam:* et in V. (2.): *Certus iter.* Stationes (cod. *...stationes*) etiam navium dicebant, quod est animalibus terre...ibus proprium.) — 158. *Vertuntur;* scilicet a proposito itinere: ...c est ab Italia. — 159. *Est in secessu longo;* topothesia est, ...e. fictus secundum poëticam licentiam locus. Ne autem vi...atur penitus a veritate discedere, Hispaniensis Carthaginis ...rtum describit. Ceterum hunc locum nusquam in Africa esse ...stat, nec incongrue propter nominis similitudinem posuit. ...m Topographia est rei verae descriptio. (Hoc tamen ad ...meri imitationem fecisse Virgilius videtur, qui portum ...acae sic descripsit (Od. ν, 96.): Φόρκυνος δέ τίς ἐστι λιμὴν (etc. ...que ad v. 106. sine lectionum varietate).) *Secessu;* sinu se...eto. *Locus* autem, subaudis *quem*, ut superius (1, 12.): *Urbs antiqua fuit.* Et sciendum est, quotiens (codd. *quia quot.*) ...intermittimus nomen cuiuslibet generis, et interposito prono...mine sequitur nomen alterius generis: medium (cod. F. *melius*) ...d pronomen proprii nominis genus sequitur, ut Sallustius (Catil. 55.): *Est in carcere locus, quod Tullianum appellatur.* ...ece proprio coniunxit, non appellativo. *Tullianum* enim pro...ium [nomen] est: carcer, appellativum. Si autem utraque ...mina appellativa fuerint, licenter cui voluerimus respondemus. *...sula portum Efficit;* hoc enim solummodo portus, quod illi ...la anteposita est. Quem locum subaudimus, vel in quo in...la portum efficit.] — 161. *Inque sinus scindit sese unda reductos;* dividit se unda in sinus reductos, i. e. replicabiles. *Inque sinus* autem antiqua est locutio. Sic ipse alibi (9, 288.): *...que salutatam linquo.* Caius Memmius de Triumpho Lucil...liano (cod. *Luciliaco*, Burm. *Luculli*) IIII.: *Inque luxuriosis-*

3*

simis Asiae oppidis consedisset et mox: Inque Gallograe redierunt.) *Gemini;* pares, similes: interdum et *duos* signi; ut *gemini fratres. Minantur;* eminent: ut (4, 88.): *Mina murorum Ingentes.* Ite . (2, 628.): *Illa usque minatur* ita est, ut, quae eminent, minari videantur.] — 163. *Sub tice;* hoc est, circa radices montis, quae ad rectam linear piciunt cacumen, i. e. verticem. — 164. [*Aequora tuta s* tempestate defensa ideo silent.] *Tum silvis scena cor* silvis coruscis: hoc est (pro) silvarum coruscarum, i. e spantium; ut, Iuvenalis (3, 254.): *Longa coruscat Sarraco sarra conven.) veniente abies.* Et posuit septimum pro tivo, ut superius: *Pulchra prole.* [*Coruscis;* tremulis vel brantibus accipiunt.] *Scena;* inumbratio. Et dicta scena *τῆς σκιᾶς.* Apud antiquos enim theatralis scena parietem habuit: sed de frondibus umbracula quaerebant. Postea tab componere coeperunt in modum parietis. [Scena autem theatri adversa spectantibus, in qua sunt regia. — 165. *D per;* pro, supra, praepositione contra rationem adiecta.] *I renti;* horror plerumque ad odium pertinet: plerumque ad v rationem, ut hoc loco. Sic Lucanus (3, 411.): *Arboribus s horror inest;* et (5, 37.): *Horridus in iaculis. Atrum* nem tropus est: per atrum [enim] nigrum ostendit: per nigrum, brosum: per umbrosum, densum, i. e. frondibus plenum. 167. *Vivo;* naturali: ut (3, 688.): *Vivo praetervehor o saxo.* — 168. *Nympharum domus;* aut verum dicit, et historia: aut ad laudem pertinet loci. Talis, inquit, locus est domus credatur esse Nympharum. *Hic;* pro illic, more suo 189. *Anchora morsu;* (*Anchora* dens ferreus est, ex Gr etymologia, quod quasi hominis manus comprehendat scop vel arenas. Nam manus Graece χείρ dicitur.) *Anchora mo* [dente.] Hoc nomen cum in Graeco, unde originem d aspirationem non habeat, in Latino aspiratur: quod est co rium. Nam magis Graecorum est aspiratio. Sed hoc in pa nominibus invenitur. *Morsum* autem de anchoris bene d cum alio loco inveniamus (6, 3.): *Tum dente tenaci Anc fundabat naves.* — 170. (*Huc septem* etc.; quidam volunt loco quaestionem nasci: Si favet Neptunus Troianis, cur omnibus navibus ad Africam non pervenit Aeneas? Sed Neptu postquam sensit tempestatem commotam, potuit de peri liberare Troianos; ante facta vero mutare non potuit. Nar Orontis navem cum omnibus sociis eius constat periisse: et s libri oeconomia perisset, si Aeneas cum omnibus navibus venisset. Volunt autem septem naves ita interim colligi, ut Aeneas, ut tres de saxis a Cymothoë et Tritone, tres de S bus, Neptuno Syrtes navigabiles faciente, liberatae sint; reli tantum dispersae sunt, quas paulo post legimus ad Africae appulsas. Novam tamen rem Naevius Bello Punico dicit, u navem habuisse Aeneam, quam Mercurius fecerit.) — 171. *luris amore;* cuiuscunque [terrae] post pericula. Unde et s rius dixit: *Quae proxima litora cursu Contendunt.* Et p post infert: *Optata potiuntur Troes arena.* (Nam revera optata non erat eis, qui ad Italiam festinant. Et *arena* aut terra posita est; aut et *arena* grata potuit esse post m

Tellurem autem, pro terra posuit, quum Tellurem [ipsam] deam dicamus: terram elementum, ut plerumque ponimus Vulcanum pro igne, Cererem pro frumento, Liberum pro vino. — 172. *Arena*; quaeritur, habeat necne nomen hoc aspirationem. Et Varro sic definit: *Si ab ariditate dicitur, non habet: si ab haerendo, ut in fabricis videmus, habet.* Melior tamen est superior (Guelf. I. *habet:* ipsa est vera) etymologia. — 173. *Sale tabentis*; [i. e., aut multa] madefactos aspergine, (aut qui apud sentinam laboraverint: nam supra ait (122.): Omnes accipiunt inimicum imbrem. Sane marina aqua dicitur exesse et extenuare, ut cetera, sic corpus humanum.) [*In litore*; pro in litus, ut (8. Aeneid. 616.): *Arma sub adversa posuit radiantia quercu*, pro sub adversam quercum.] — 174. *Ac primum silicis scintillam excudit Achates*; bene adiecit speciem, quia in lapidibus certis invenitur ignis. *Excudit* autem est feriendo elicit (Burm. *efficit.* codd. Burm. *eiicit* vel *eiecit.* cf. Priscian. p. 889. Putsch.) quia *cudere* est ferire Unde et *incus* dicitur: quod illic aliquid cudamus, i. e. [feriamus, vel] feriendo percutiamus (Guelf. I. *producam.*) *Achates*; allusit ad nomen. Nam Achates lapidis species est. Bene ergo ipsum dicit ignem excussisse (codd. *excussisse.*) Unde etiam Achatem eius comitem dixit. Lectum est enim in Naturali Historia Plinii, quod, si quis hunc lapidem in annulo habuerit, [ad custodiam eius proficiat, et] gratiosior esse videatur (codd. Burm. *gr. sit.*) [vel ideo Achates Aeneae comes dicitur, quia sollicitudo comes est regibus: ἄχος enim cura dicitur et sollicitudo.] — 175. *Succepit*; pro suscepit: ut diximus supra. (144.) — 176. (*Nutrimenta*; Cicero de Oratore (Orat. 13.): *Et qui deducta huius nutrimenta eloquentia ipsa se postea coloravit.*) *Rapuitque in fomite flammam*; paene soloecophanes est. Nam cum mutationem verbum significet, ablativo usus est: sed hoc solvit, aut antiqua circa communes praepositiones licentia, ut est (G. 1, 441.): *Conditus in nubem.* Contra (2, 401.): *Et nota conduntur in alvo.* Item (295.): *Saeva sedens super arma.* Et (6, 203.): *Gemina super arbore sidunt.* (Guelf. I. add. Et oratius: *Large super foco ligna reponens.*) Cicero, *Quod ille in capite ab hostium duce acceperat.* Item (in Verr. 1, in.) *Et si fortes fueritis in eo, quem nemo* (cod. F. *in eo supra * quoniam nemo*) *sit ausus defendere.* Aut *Rapuit*, raptim fecit flammam in fomite, i. e. celeriter. Et mire *rapuit*, opus est enim celeritate ad tale ministerium. Sane *fomites* sunt assulae quae ab arboribus cadunt, quando inciduntur, quod foveant ignem. Clodins scribit, Commentariorum VIII. *se ex arboribus fomenta excidisse.* * (cod. F. *Fomenta taleae excisae ex arboribus. Item* etc.) Item alio loco: *Assulae ambustae, ligna excavata a fungis nomine excepto.* — 177. *Cererem*; metonymia pro frumento.] *Corruptam undis*; aqua [e]mollitam. *Cerealiaque arma*; fugiens vilia, ad generalitatem transit, (codd. transit propter carminis dignitatem, et rem vilem auxit etc. Post transiit cod. F. add. Arma enim generaliter omnium rerum instrumenta dicuntur; ubi reponuntur, armaria dicta sunt. Ergo hic propter carminis dignitatem refugiens vilia, rem vilem, quae ad omnia instrumenta pertinet, i. e. arma, auxit etc.) auxit honestate sermonis: ut alibi, ne lucernam diceret,

ait (G. 1, 391.): *Testa cum ardente viderent Scintillare oleum*. Et sciendum est, iudice Euphonia, dici *Cerealia*, vel *Cerialia*; *Typhoëa*, vel *Typhoia*. *Caesareanus* vel *Caesarianus*. In his ergo licentia derivationis est. — 178. [*Expediunt*; adhibent vel parant.] (Nigidius de Hominum Naturalibus IIII.: *Omnis enim ars, materia inventa, circa quam versetur, ferramenta, vasa, instrumentum, armamenta quae f. q. primum* (Burm. cum *faber quamprimum*) *comparat, per quae opera sua efficere possit.*) *Fessi rerum*; hoc est, penuria fatigati, [tempestatibusque,] (i. e. esurientes, quod fere labores fames subsequitur.) Et *Fessus* generale est: dicimus enim [et] *fessus animo* [incertus consilii,] ut (8, 232.): *Ter fessus valle resedit.* Et fessus corpore, quod magis est proprium. Et *fessus rerum* a fortuna venientium, ut hoc loco. Epitheta enim nunquam vacant: sed aut ad augmentum, aut ad diminutionem, aut ad discretionem poni solent. *Fruges*; generaliter omnes *Fruges* dicuntur: et errant qui discernunt frumenta a frugibus. Nam Cicero ait (in Verr. 3, 7.): *Olei et frugum minutarum.* Cum de leguminibus diceret, ut ostenderet, etiam frumenta fruges vocari. *Fruges* autem nomen tractum est a frumine, i. e. eminente sub mento gutturis parte. *Receptas*; liberatas de periculo: ut (6, 111.): *Medioque ex hoste recepi*, i. e. liberavi. — 179. *Et torrere parant flammis, et frangere saxo*; multi Hysteroproteron putant, non respicientes superiora: quia dixit undis Cererem esse corruptam, quam necesse fuerat ante siccari. Qui tamen etiam contra hoc illo se tuentur exemplo (G. 1, 267.): *Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.* Et volunt etiam hic Hysteron proteron esse; quod falsum est. Nam et hodieque siccari ante fruges et sic frangi videmus. Et quia apud maiores nostros molarum usus non erat, frumenta torrebant, et ea in pilas missa pinsabant (R. *pinsab.* L. *pinsib.*); et hoc erat genus molendi. Unde et *pinsores* dicti sunt, qui nunc *pistores* vocantur. *Pinsere* autem dici, Persius (1, 72.) probat: ut (Guelf. I. *hoc versu*): *tergo* (L. *ut ego*, Guelf. I. *Ast ergo*) *quem nulla ciconia pinsit.* (Quidam ne ὕστερον πρότερον sit, alios torrere, alios frangere accipiunt. Accius Troadibus: *Nocturna* (cod. *nocturnam* *) *saxo fruges franges torridas.* Sane his versibus: *Tum Cererem corruptam undis*; et: *Torrere parant* etc.; ius Pontificum latens attingit. Flamines autem farinam fermentatam contingere, non licebat. Cum autem dicit: *Cererem* etc., quid aliud ostendit quam mox eos sine fermento panem coxisse, qui omnes fruges corruptas protulerant? non autem exspectasse eos fermentum docet illo versu: Tum victu revocant vires.) — 180. *Aeneas*. merita personarum vilibus officiis interesse non debent: quod bene [ob]servat ubique Virgilius. Ut [in] hoc loco. Item in sexto (9.) cum diversis officiis Troianos diceret occupatos, ait *At pius Aeneas arces quibus altus Apollo Praesidet.* Nisi cum causa pietatis interven[er]it, ut ad sepeliendum socios miscendo operi alios hortaretur (6, 185.): *Nec non Aeneas opera inter talia primus Hortatur socios, paribusque accingitur armis.* *Scopulum*; i. e. speculam. Et quando speculationem significamus, generis est feminini: ut (3, 239.): *Specula Misenus ex alta.* *Speculum* autem in quo nos intuemur, generis est neutri

et Iuvenalis (2, 103.): *Speculum civilis sarcina belli* [quod Graece ἔνοπτρον.] — 181. *Late petit;* in quantum potest. *Pelago;* in pelagus, ut (1, 6.): *Inferretque deos Latio* pro in Latium. *Antea si quem;* aut ordo est Ascendit scopulum requisiturus Anthea, Capyn, Caicum, si quem videat. Et usus est hoc genere locutionis, quo et Terentius, qui dixit (Andr. 1, 1, 28.): *Quod plerique omnes faciunt.* Atqui nihil tam contrarium; omnes enim generale est, *plerique* speciale. Ordo ergo est: *Quod omnes faciunt adolescentuli, ut animum ad aliquod studium adiungant plerique equos alere, plerique canes.* Aut certe *Quem* vacat, ut superius (18.) diximus, istas frequenter vacare particulas (Guelf. add. *decere*), ut ipse Virgilius (10, 861.): *Rhoebe diu, res si qua diu mortalibus ulla est.* Nemo dicit *siqua ulla*, sed *si ulla.* Vacat ergo *Qua.* Item in Lucilio: *Et quem Pamphilum quaeris. Quem* vacat. Nam de uno loquebatur. [Ergo *si quem vid.*, pro *si vid.* posuit, cui contrarium ponebant veteres nullum: *Si quem vidisti; nullum vidi* pro *non vidi.* Sane legitur et *si qua*, ut sit: si qua ratione. — 182. *Phrygias;* Troianas: Troia enim in Frigia provincia est dicta; dicta autem ab Aesopi filia Frigia nomine.] (Et verisimile est, Aeneam de omni illa provincia socios habere potuisse. In secundo enim ait (799.): *Undique convenere, animis opibusque parati.*) *Biremes;* naves habentes remorum ordinem geminum: ut alibi (5, 119.): *Triplici pubes quam Dardana versu Impellunt* (al. *impulit.*) (Quidam tamen *biremes* ad suum tempus volunt dixisse Virgilium, negantes, Troiis temporibus *biremes* fuisse. Varro enim ait, post aliquot annos inventas biremes.) — 183. *In puppibus arma Caici;* quia navigantium militum [mos] est [in] puppibus arma religare, ut alibi (10, 80.): *Pacem orare manu, praefigere puppibus arma,* [Fiebatque signi gratia; aut Arma pro navalibus armamentis, ut (5, 15.): *Colligere arma iubet.*] — 184. *Cervos; cervi* dicti sunt ἀπὸ τῶν κεράτων, i. e. a cornibus. Sciendum autem est etiam, Latina nomina Graecam plerumque etymologiam recipere. [*Alii dicunt quod* cervi non sunt in ea parte Africae, sed fictum esse aiunt: Quidam Cervos pro quacunque fera dictos accipiunt. Nam] (codd. *sed*) cervi non sunt in provincia proconsulari, ad quam venit Aeneas. Aut fictum ergo est secundum poëticum morem: aut ob hoc dictum, quia heroicis temporibus ubique omnia nascebantur per se, ut (E. 4, 39.): *Omnis feret omnia tellus.* (Aut possunt tunc fuisse; sed, ut multis aliis locis, variae mutationes factae; licet quidam *cervos* pro quacunque fera dictos accipiant: quia post ait (215.): *Implentur veteris Bacchi pinguisque ferinae.* Nam male quidam eos de vicinis insulis transfretasse tradunt, et ideo *errantes*, quod in ignotis locis essent.) *Prospicit errantes;* pascentes. Ut (E. 2, 21.): *Mille meae Siculis errant in montibus agnae.* Re vera enim dum pascuntur, vagantur. Et in septimo (491.) de cervo: *Errabat silvis.* Et alibi, cum de columbis diceret (6, 199.): *Pascentes illae tantum prodire volando.* — 185. *Tota;* inter *totum* et *omne* hoc interest, quod *totum* dicimus unius corporis plenitudinem: *omne* de universis dicimus, ut puta *Totum auditorium habet scholasticos*, hoc est: plenum est auditorium scholasticis. *Omne auditorium habet scholasticos*, i. e. omnia audi-

toria. Usurpant tamen poëtae et ista confundunt, ut hoc *Tota* pro *omnibus* posuit: et contra pro *toto*, *omnem* posui... est (2, 750.): *Omnemque reverti per Troiam.* Statius (The... 81.): *Et totos in poenam ordire nepotes*, i. e. omnes. Ple... derivationem dicunt (Burm. *ducunt*, Guelf. I. *faciunt*) a... quod est *tot*, *totus*: ut ab eo, quod est *quot*, *quotus*. Sed notandum, quia in derivatione mutat plerumque naturam: ... cum *Tot* naturaliter brevis sit, *Totus* producitur: *quotus* secundum originem suam brevis remanet (cod. F. per... Idem pergit: *Armenta*; videtur nove de cervis dixisse, cu... *menta* proprie boum sint, vel equorum, vel ceterorum ... in armis (arvis) utimur.) — 186. *Agmen*; agmen proprie ... ordinata multitudo, ut est ambulantis exercitus. Neque e... uno loco stans, *agmen* vocatur: aut si inventum fuerit, ... tum est: unde bene adiecit *Longum*, ut incedentium oste... significationem. — 187. *Constitit*; *con* secundum naturam est semper, excepto quum *s* litera, vel *f* sequitur: tunc enim... tum producitur, sicut *in* syllaba, ut *insula*, *infula*. [*Hic* ... Tunc, aut pro Ibi.] — 188. *Corripuit*; aut de pharetra C... puit: ut est (6, 290.): *Corripit hic subita trepidus form... ferrum.* Aut [corripuit] ab Achate, (et quomodo ab Achate, q... apud ignem occupatum dixit?) sed (codd. et al. *ut*) eum secu... esse per silentium intelligamus: ut illo loco (6, 34.): *Ni praemissus Achates afforet.* Item (7, 123.): *Nunc repeto*, ... *chises fatorum arcana reliquit.* *Gerebat*; aut tunc: aut q... gerere consueverat. — 190. *Cornibus arboreis*; aut suba... *cum*, ut illo loco (G. 4, 484.): *Atque Ixionii vento rota const... orbis*, i. e. cum vento. Aut certe secundum supradictam figur... *Cornibus arboreis*, pro Cornuum arboreorum. Melius tam... est, ut *Cum* subaudias. *Tum vulgus*; bene *Vulgus*, ductorib... interemptis. (Ennius: *Avium vulgus et hastarum*, i. e. multit... dinem hastarum et avium.) — 191. *Miscet*; perturbat, circu... agit, insequitur. *Frondea* pro frondosa posuit. Plerumque eni... dum varietati declinationis student poëtae, mutant proprietate... nam *frondeum* est totum de frondibus, ut torus. Frondosus ve... est lucus (al. *locus*) [qui frondes habet:] licet enim [lo... qui frondes habet] abundet frondibus, non tamen est de fron... bus totus, ut *saxeus*, *saxosus*. (*Turbam*; multitudinem. Cic... in Verrinis: *Videt in turba Verrem.* Plautus in Amphitruc... (1, 1.): *Deinde utrique imperatores in medium exeunt ex... turbam ordinum.*) *Quam septem*; bene definiit numerum: ... cessitatis enim est haec venatio. non voluptatis, in qua plura ... quiruntur. (Nec enim conveniebat sociis diversis modis labor... tibus, voluptati operam dare.) *Victor*; hoc loco propositi ... fector: ut est (G. 3, 114.): *Atque rotis insistere victor.* — 1... *Fundat humi*; per humum. Et est adverbialiter positum: ... (2, 380.): *Humi nitens*, i. e. per humum. *Cum navibus*; Ca... phaton in sermone: quod fit si particulam *Cum n* litera seq... tur. [Notandum sane est, quod non omnia persequitur; nec enim indicat, quo delati sint cervi.] — 194. *Hinc*; pro in... vel post. Abutitur enim adverbiis, more suo. *Partitur*; Sal... stius ait: *Provinciae inter se partiverant.* Nam et *partio*, *partior* dicimus: et est verbum de his, quae, cum utranc...

recipiant declinationem, pro nostra voluntate activae tamen sunt significationis (Burm. pro nostra tamen vol. act. sunt s.) ut *punio, punior*; fabrico, fabricor; labo, labor (al. *lavo, lavor*; al. *laboro, laboror*): quanquam temptaverit Probus facere differentiam inter activam passivamque significationem, ut dicamus: *tondeo alterum, tondeor ab altero*; sed hoc in aliis verbis dicere non possumus, ut *fabrico, fabricor; pasco, pascor*; nam legimus (E. 1, 55.): *Florem depasta salicti*; et (G. 3, 314.): *Pascuntur vero dumos.* Sunt autem alia verba, quae activae significationis declinationisque sunt, ut *caedo*; sunt, quae passivae, ut *caedor.* Invenimus tamen, activam declinationem habere passivam significationem, ut *vapulo*; et contra, declinationem passivam activam habere significationem, ut *loquor.* Haec ergo caute ab illis (ab inaequalibus) segreganda sunt verbis. — 195. *Vina bonus quae deinde cadis onerarat Acestes*; ordo est, Deinde vina partitur, quae Acestes dedit [Trinacrio.] (Burm. deinde vina heros dividit, quae bonus Acestes Trinacrio litore cadis oneravit, et abeuntibus dederat.) (*Bonus* autem, hic largus vel liberalis. Sane etiam Aeneam *bonum* pro laude appellat, ut in V. (770.): *Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis. Bonum* etiam pro forti dicit Sallustius: *Sane bonus ea tempestate contra pericula et ambitionem.* Item (Catil. 33.): *Sed libertatem,* quam nemo bonus nisi cum anima simul amittit) [*Bonus*, bonus civis et bonus largitor.] *Deinde*; una syllaba tollitur metri causa.] — 196. *Trinacrio*; Graecum est propter tria ἄκρα i. e. promontoria, Lilybaeum, Pachynum, Pelorum. Latine autem Triquetra dicitur. (Sane Philostephanos περὶ τῶν νήσων sine *r* litera *Trinaciam* appellat: ὅτι Τρίνακος αὐτῆς πρῶτος ἐβασίλευσεν.) *Heros*; vir fortis, semideus, plus ab homine habens, ut ait Hesiod. (Op. 158.): [Ζεὺς κρονίδης ποίησε δικαιότερον καὶ ἄρειον Ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, οἳ καλέονται ἡμίθεοι.] — 198. *O socii*; ordo est, O socii, revocate animos. Bene autem *socios* dixit, ut se eis exaequaret. (Quidam *socios* pro *remiges* accipiunt; sed illi *socii navales* appellantur.) *Ignari*; pro immemores. Et est Acyrologia, *Ignarus* enim est qui ignorat: *immemor* [vero] qui oblitus est. *Ante malorum*; ὑφέν est: [i. e. antiquorum malorum;] ut alibi (G. 2, 157.): *Caeli subterlabentia signa.* [*Ante* enim hic ad solam pertinet coniunctionem, et plenitudinem versus.] (Et totus hic locus de Naevio belli Punici lib. translatus est. — 199. *O Passi graviora*; arte magna utitur. Vult enim eos meminisse gravissimorum, ut praesentia facilius tolerent. Et bene graviora dicit esse transacta, (ut de praesenti eos naufragio consoletur, et) ut ostendat futura esse leviora. *His quoque*; scilicet sicut et gravioribus. — 200. [*Vos*; vos certe estis.] *Scyllaeam*; exempla pro negotiorum qualitate sumere debemus: ut hoc loco, a marinis periculis ponit peractae tempestatis exempla. (*Rabiem* autem secundum antiquos dictam nonnulli asserunt; nam *rabiam* dici affirmant.) *Penitusque* etc.; i. e. valde, et aut *valde sonantes*, [aut valde] accessistis, i. e. iuxta. Et bene ait *accessistis.* Non enim passi sunt haec pericula, sed his fuere vicini. [*Accestis* autem pro accessistis i. e. iuxta, dictum per syncopen: quae fit, cum de media parte verbi syllaba subducitur.] — 201. *Cyclopea*; aut quae Cyclops in Ulixem iecit: aut certe Siciliam

dicit, [quae plurimis locis saxosa promontoria habet,] ibique (codd. *in qua*) Cyclopes habitaverunt, ut ipse (3, 643.); *Centum alii curva haec habitant ad litora vulgo.* Possumus tamen et Aetnam accipere, [quae propria Cyclopum fuit:] nam et ipse in tertio ait (583.): *Nocte illa tecti silvis immania monstra perferimus.* [Quidam tamen haec saxa inter Catanam et Tauromenium in modum metarum situ naturali dicunt esse, quae Cyclypea appellantur, quorum medium et eminentissimum Galate dicitur.] — 202. *Revocate animos;* (quos remisistis, resumite, hoc est, animo praesenti estote.) *Moestumque timorem;* qui moestos et sollicitos faciat: ut *mors pallida*, et *tristis senectus*. — 203. *Mittite*, [pro] Omittite. (Et bene, qui praeserat *revocate*, addit *mittite*.) Et est tropus aphaeresis, quomodo temnere pro contemnere. *Forsan, forsan, forsis, forsitan, forte, fortassis, fors,* [omnia haec] unum significant: sed varie pro metri ratione ponuntur [ut (11, 50.): *Fors et vota facit;* et (2, 506.): *Forsitan et Priami quae fuerint fata requiras.* (Dicitur tamen et *fortasse*, ut Terentius (Eun. 5, 9, 31.): Tu fortasse, quae hic facta sunt, nescis.) *Olim;* modo temporis futuri est (Guelf. I. *modo praesentis temporis, modo fut.* est.) *Meminisse;* *memini* et genitivum regit et accusativum. Dicimus enim et *memini malorum*, et *memini mala*, et iusta ratione (Guelf. I. *iuxta rationem*): nam memoriae oblivio contraria est. Et *obliviscor* similiter et genitivum regit et accusativum, ut [Tullius Cicero]: *Obliviscere caedis, atque incendiorum.* (Guelf. I. ait et oblitus decorisque sui, et item Cicero) et: Obliviscor iniurias tu[o]Clodi (L. R. Guelf. I. II. *Clodia*. Vos. *Velodia.*) Sic Tullius Cicero. *Iuvabit;* (sicut: *num priorum meminisse iuvat?*) [... multi *iuvabit* non delectabit, sed usus erit tradunt,] futuri temporis est. Huius autem verbi praeteritum perfectum anomalum est. Nam cum primae coniugationis verba tempore perfecto aut in *Avi* exeant, ut *amavi:* aut in *ui* solutam, ut *tonui;* hoc verbum *iuvat* neque *iuvavi* facit, neque *iuvui*, sed *iuvi*, ut Lucanus (9, 200.): *Iuvit sumpta ducem, iuvit dimissa potestas.* — 204. *Per varios casus;* argumentum a compensatione (al. comparatione). (Et bene dicendo *casus* et *discrimina* praeterita attenuat; neque anim ait *pericula*. *Rerum* autem potest salvo sensu omitti.) *Sedes ubi;* non vacat, quod adiecit *quietas*. Habuit enim sedes et in Thracia, [sed portentosas;] et in Creta, sed [pestilentes, et ideo] non quietas. [*Fata* autem quidam hic Deorum responsa accipiunt.] — 206. *Illic fas regna resurgere Troiae;* figura est etiam ante dicta, qua per contrarium aliquid intelligimus. Dicendo enim illic fas, ostendit alibi nefas, ut occurreret cogitationi sociorum, ne fatigati tot malis quascunque requirerent sedes, quod etiam in quinto factum est, navibus incensis. [Bene autem *regna Troiae* dixit, non Troiam, quam amiserat.] — 207. *Durate;* duri estote ad sustinendos labores. Sic Horat. (Carm. 1, 14.): *Vix* (L. sic) *durare possunt imperiosius aequor.* *Vosmet;* met *πάρελκον* est. Sciendum autem, has particulas *met*, *piam*, [pte,] *te*, ut *egomet*, *quispiam*, [suopte,] *tute*, et similia, ornatus causa poni. Sunt autem (al. *enim*) adverbia. Quicquid enim ab illis septem recesserit partibus, adverbium sit necesse est. Item quemadmodum probamus adverbia

se, quia dicimus *docte facio*, *docte feci*, *docte fecisti*, et mutato verbo remanet adverbium: ergo sic et in istis particulis invenimus, ut *egomet*, *nosmet*, ut mutatis casibus, vel personis eaedem permaneant, adverbia sine dubio sunt. Nulla enim hoc alia pars orationis admittit. Notandum sane, quod hae particulae plerumque [vim et] suam naturam habent, non syllabarum. Nam cum *Te* et *Met* longae sint, tutemet dactylus invenitur, nec possumus harum partium naturam discutere, quia sub regulis non sunt. — 208. *Voce refert*; pleonasmos est, qui fit, quoties adduntur superflua. Ut alibi (4, 359.): *Vocemque his auribus hausi*. Terentius (Adelph. 3, 2.): *His oculis egomet vidi*. (Guelf. I. add.: et alibi: vidi oculos ante ipse meos.) *Curis*; *cura* dicta ab eo, quod *cor urat*. Denique paulo post ait: Premit altum corde dolorem. *Aeger*; *aeger* est et tristis, et male valens; (Guelf. I. add. ut: protenus aeger ago, et aegram indignantem, et male valens ut: aeger anhelitus artus, arida quoque.) *Aegrotus* autem sive *aegrotans*, tantummodo male valens. — 209. *Spem*; laetitiam. [Ut (4, 477.): *spem fronte serenat*: et est crebra apud Virgilium figura, quae fit, quoties significatur ab eo quod praecedit, id quod sequitur. Nam spem laetitia sequitur: spes autem in vultu non videtur, sed laetitia. Haec autem figura et versa vice fit: ut intelligamus ab eo quod sequitur, id quod praecedit. Ut (5, 70.): *Meritaeque expectent praemia palmae*. Palmam pro virtute posuit, quae praemium meretur, et palmam [post accipit.] — 210. *Praedae*; ad praedam. Ut (6.): *Inferretque deos Latio*. *Accingunt*; studiose parant. Ut alibi (2, 235.): *Accingunt operi*. Accinctos enim industrios dicimus (ut: paribusque accingitur armis:) ut Horatius (Serm. 1, 5, 5.): *Altius ac nos* (L. *nunc*, Vos. *at nunc*, R. ac non cunum praecinctis, Fuld. altius canos praecingitis. Guelf. I. *altius ac praecinctis unum*. Guelf. II. *alt. agnos praecinctis unum*) *praecincti sumus*. Sicut contra negligentes discinctos vocamus. Ut (8, 724.): *Discinctos Mulciber Afros*. [Et] Horatius in Epodo (1.): *Quod aut avarus, ut Chremes, terram premam; Discinctus aut perdam, ut nepos*. [ut Graece εὔζωνοι, expediti dicuntur.] *Dapibusque futuris*; ambitiose dixit quod sint cervi dapes futurae. — 211. *Tergora*; *tergus tergoris*, unde et *tergora*, corium significat; *tergum* vero *tergi*, ut *templum*, *templi*, dorsum significat. Ut Sallustius: *Scilicet quia tergis abstinetur*. Sed hoc a veteribus confundebatur, ut (368.): *Taurino quantum possent circumdare tergo*. (Item in IX. (763.): *Ingerit hastas In tergus*. Quidam mox detracta coria *pelles*, diu subacta autem et iam medicata *coria* appellanda tradunt.) *Viscera nudant*; *viscera* non tantum intestina dicimus, sed quicquid sub corio est. Ut: *In Albano Latinis visceratio dabatur*, i. e. caro. Est autem nominativus [singularis] *hoc viscus*, *huius visceris*: ut Lucretius (1, 837.): *Viscus gigni sanguenque creari*. *Sanguen* autem ideo dixit, quia *sanguinis* facit, ut *carmen carminis*. Si enim *sanguis* diceret, par esset nominativus genitivo (codd. *esset genitivus*), ut *anguis*, *pinguis*. — 212. (*Pars in frusta secant*; figurate, ut (4, 405.): *Pars grandia trudunt*.) *Verubus* [a nominativo veru:] Ecce nomen de his, quae in numero singulari indeclinabilia sunt, ut *veru*, *cornu*, *genu*. *Trementia*; palpitantia adhuc. — 213.

Litore; pro in litore. *Ahena locant;* quibus utebantur non elixandas carnes, sed ad se lavandos. Heroicis enim temporib carne non vescebantur elixa. Huic autem nomini maiores as rationem dabant; nam *ahena* dicebant. [Sane *aëna* absolute sic Graece *χάλκεα*, ut (7, 463.): *Costis undantis aeni*, et (6, 218 *aena undantia flammis.* Quidam autem aenum speciem va non utique aenei tradunt. Ut, Nevius: *aëneus, plumbeus.*] 214. *Tum victu; tum*, i. e. [vel] postquam se laverunt, [postquam cibum paraverunt.] *Victu;* cibo. Unde et *convicto* dicimus. Ut Horatius (Serm. 1, 6, 49.): *Non quia sim Maecenas convictor.* Nam *convivae* a *convivio* (Burm. c *convivendo*) dicuntur. (*Revocant vires;* bene cibo dixit v reductas, quia supra dixerat: *fessi rerum*, hoc est, fame et bore fatigati.) *Fusi;* polysemus sermo est. Significat enim discumbentes, ut hoc loco, et fugatos et occisos. (Sane i temporis sui morem hoc loco discumbentes inducit; nam sedentes vesci consueverant, ut ipse meminit (8, 176.): Gr neoque viros locat ipse sedili. Et (7, 176.): Perpetuis patres considere mensis.) — 215. *Implentur; impleor* duos c regit [genitivum et ablativum,] dicimus enim et *impleor* i *rei*, ut Cicero (Verr. 3, 12.): *Squaloris plenus ac pulveris.* Terentius (Eun. 1, 2, 25.): *Plenus rimarum sum.* Et *imp illa re*, ut [hoc loco. Et alibi (5, 311.): *Plenamque sag Threiciis.* Et] Iuvenalis (1, 32.): *Lectica Mathonis* (L. *Alb* R. Vos. *laticam Adbonis.* Guelf. I. *Machonis*) *Plena ipso.* *rinae; feras* dicimus, aut quod omni corpore feruntur, aut qu naturali utuntur libertate, et pro desiderio suo feruntur. [Sa veteres prope omnes quadrupedes feras dicebant, ut (2, 51.: *Inque feri curvam compagibus alvum Contorsit.* Et (11, 571.) *Armentalis equae mammis et lacte ferino.*] — 216. *Postqua exempta fames;* caute in moestitia cibis famem *exemptam* dic i. e. fugatam, non [ad] affluentia[m] quaesitam. [Homerus (Il. a 469.): *Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.*] *Mensaequ remotae;* quia apud maiores ipsas apponebant *mensas* pro disci Unde est (8, 283.): *Et mensae grata secundae.* Duas enim ha bebant *mensas:* unam carnis, alteram pomorum (al. *poculorum.* (Sane aliquando inducit luxuriosas epulas (723.): *Postquam prim quies epulis, mensaeque remotae.*) *Amissos;* non re vera, se ut illo tempore putabant. — 218. (*Spem metumque; spes* bono rum, metus malorum; et ideo subiunxit: *Seu vivere credan Sive extrema pati.* Et hoc loco *seu* pro *utrumne.* Et quidar commodius distingui putant: *Spemque metumque inter*, et si subiungunt: *Dubii seu vivere credant.*) — 219. *Exaudire voca tos;* aut subaudimus deos, et quasi conquestio est, quod no flectantur precibus. [Aut quod illi mortui sint]: (aut a pereunti bus (*praetereuntibus*) vocatos, non exaudire.) Aut certe ho dicit: Non solum perisse eos, sed nec sepulturam habere, a quam vocentur. Novimus enim quod mortuorum umbrae a sepulcra vocabantur, ut est (3, 303.): *Manesque vocabat Hect reum ad tumulum.* Et est figura, ab eo quod praecedit, i quod sequitur, quia post facta sepulcra manes vocantur, (ut i tertio (67.): *Animamque sepulcro Condimus, et magna supr mum voce ciemus.* Post nomen enim defuncti tertio vocatun

dicebatur *vale, vale, vale*. Aut certe in ea parte sitos, ut nec nostri exaudiant; quia fuit et alius mos, ut eos, qui in aliena terra perissent, vocarent, ut est: *et magna manes ter voce vocavi*.) — 220. *Praecipue*; pius praeter omnes, quasi [aliis magis] pius. (Codd. *plus* pro *pius*). (*Acris*; fortis, alias velocis. Quidam acrem, in unamquamque rem vegetum ac nimium tradunt.) Oronti; pro *Orontis*. Ut (30.): *Immitis Achilli*. (Vitavit ὁμοιοτέλευτον.) — 221. (*Nunc Amyci*; in quinto (374.) huius meminit: nam *Amycus* et Lycus cum Oronte videntur periisse.) *Secum*; propter socios. Ut supra: *Spem vultu simulat*. — 222. *Fortemque* etc.; ut merito requirantur ac desiderentur.) — 223. *Et iam finis*; vel (epularum, vel famis, vel malorum. Ex quo Iuppiter in coelo ita constitit, ut Libyam respiceret; vel certe finis) fabularum, vel diei. Sequitur namque paulo post: *Aeneas per noctem plurima volvens*. Et sciendum est, Virgilium non semper dicere ortum vel occasum diei, sed aut intellectui relinquere, ut hoc loco: aut negotiis tempora significare. Est autem poëtica καλλωπιστεία, non omnia exprimere. Unde ait Horatius in arte poëtica (133.): *Nec verbum verbo curabis reddere fidus Interpres*. Quamvis plerique de translatione Graecitatis hoc asserunt dictum. Homerus sane ista contemnens tempora universa describit. *Cum Iuppiter aethere summo Despicies*. Oeconomiam istam secundum mathesin videtur ordinasse Virgilius. Nam Iove in altitudine sua posito cum Venere, significatur, quod per mulierem aliquam felicitas possit evenire. Ergo quoniam Aeneas in partem regni admittetur a Didone per occasionem coniugii, idcirco haec poëta praemisit. Sane [et] illud animadvertendum, quod peritissime dixit tristiorem Venerem fuisse cum Iove, ex quo significat, exitum uxoris infelicem futurum: nam se utique Dido interemit. Quod autem Mercurium facit a Iove defluentem ad occasum descendere, i. e. ad ima terrarum: ostendit amicitias (Dan. *inimic.*) quidem fore, sed minime diuturno tempore permanere. Illud etiam Mathematici dicunt, Venere in Virgine posita, misericordem feminam nasci, atque ideo Virgilius fingit in habitu virginis venatricis, Venerem occurrisse filio: quod et misericordem postea reginam probavit Aeneas, et in venatione cum ea permixtus est. *Aethere summo*; qui summus est; et proprium [et perpetuum] aetheri epitheton dedit, quia omnibus superior est. — 224. *Despiciens*; deorsum aspiciens, sicut *suspiciens*, sursum aspiciens. Notandum sane, quia si *dispiciens* dixerimus, *diligenter inquirens* significamus, sicut *deduco* et *diduco*. Nam *deduco* est prosequor: *diduco* vero, divido. *Velivolum*; duas res significat, et quod velis volatur i. e. transeatur (Guelf. I. transitur), ut hoc loco: et quod velis volat (Guelf. I. add.: eo quod velis facientibus naves veloces sunt;) ut Ennius, *Naves velivolas*. Qui (Burm. *quod*) et proprie dixit. Et est ista reciproca metaphora (codd. translatio) navium et avium. Legimus enim (3, 520.): *Et velorum pandimus alas:* et contra de apibus (G. 4, 59.): *Nare per aestatem liquidam:* cum natatus navium sit, alae vero avium. Et sciendum est, esse reciprocas translationes et (codd. *esse et*) partis unius. *Iacentes*; aut in longum expositas: aut proprium epitheton est terrarum. Nam cum cetera elementa mobilia sint, sola terra

stabilis est, unde et *bruta* dicitur. (Alibi (G. 3, 343.): *Tan* *campo* (campi) *iacet.*) [Aut *iacentes*, inferius positas; sunt e omnium infimae elementorum.] — 225. *Latos populos;* c *populos* numero plurali dicimus, urbes significamus: cum [v populum, unius multitudinem civitatis intelligimus [ut (21.): *pulum late regem, belloque superbum:* de Romano enim i lexit.] *Sic;* quid est *sic?* i. e. (Guelf. I. *sic* quidem, sicut Guelf. II. sic quidem sicuti ut etc.) ut ista conspiceret. — *Et Libyae defixit lumina regnis;* [Pulchra] prooeconomia, i dispositio carminis. Vituperabile enim fuerat, si ex abru transitum faceret, quod in nono fecit (1.): *Atque ea diversa nitus dum parte geruntur;* quae res tamen excusatur uno mone. *Atque ea*, i. e. eodem tempore, quod solum est inter situm. Nunc vero bene transiit, quod inducit Iovem, et de re humanis cogitantem, et Africam respicientem, ad quam ven Troiani. Unde honestus color est, ut Venus adeat Iovem, tir ne Romana fata Carthagini concedant (codd. *concedat*): enim eventus sequitur loca, quae respexerit Iuppiter: unde in cundo [ait] (690.): *Aspice nos, hoc tantum.* Et alibi (10, 4 *Atque oculos Rutulorum reiicit arvis;* ubi erat futura vict — 227. *Tales;* de rebus humanis. *Iactantem pectore cu* nunc secundum Stoicos loquitur, qui deos dicunt humana cu Interdum secundum Epicureos, poëtica utens licentia: [illud (E. 8, 35.): *Nec curare deum credis mortalia quemqu* — 228. *Tristior;* comparativum posuit pro positivo. Qu enim Tristis est Venus, ut nunc *tristior* diceretur? (Sic lustius: *Ipsum mare Ponticum dulcius quam cetera.* An n tristior, cum et ante propter Aeneam soleret tristis esse, stior pro laetitia Venus dicetur.) *Oculos suffusa nitentes;* ni oculos lacrymis perfusos habens. Et est figura, quae fit, quo participio praeteriti temporis a passivo, iungimus casum acc tivum, ut *Deiectus animum, moesta vultum.* Dicendo a *Nitentes* expressit nimiam (esse) etiam in lacrymis pulchri nem, sicut de Euryalo (5, 343.): *Lacrymaeque decorae.* — (*O qui res* etc.; graviter coepit: non enim ait: o genitor; e tota orationis intentio, iniuste vexari a Iunone Troianos. 230. *Aeternis regis* etc. (Haec commemoratio potentiae quasi ad invidiam posita est; hoc est: qui omne potes, contr flecteris, et) Volunt quidam superflue (codd. *superfluo*) *Regi* deos referri, *Terres* ad homines; nescientes quia maioris statis est, idem posse circa deos, quod circa homines *Et mine terres;* non sine causa adiecit *Terres.* Est enim ful quod terreat; est, quod afflet: ut (2, 649.): *Fulminis aff ventis.* Est quod puniat, ut (4, 25.): *Vel pater omnipo adigat me fulmine ad umbras.* Peremptorii autem fulminis patet significatio. Est quod praesagiat, [ut (E. 1, 17.): De c tactas memini praedicere quercus.] (Poetarum autem con tudo est, proprie semper, cum Iovem nominaverunt, et ful adiungere, ut (12, 200.): *Audiat haec genitor, qui foedera mine sancit.* Et ante (4, 208.): *Genitor cum fulmina torqu* — 231. *Meus;* subaudis filius, (quasi per me tibi coniunctus sic subaudis filium,) ut Aiacis Oilei, ut ante diximus. *In* modo *contra te*, alibi *pro* significat: ut (304.): *quietum Acc*

in Teucros animum mentemque benignam. I. e. pro Teucris. — 232. *Quid Troes potuere?* (Hoc est, qui Graiis pares non fuerunt, in te aliquid possunt. Et est) argumentum [est] ab impossibili. Ut alibi (529.): *Non ea vis animo.* Et est validius, quam a voluntate. Plus enim est, non posse, quam nolle. Troes; erit nominativus *Tros*, et haec breviter scienda regula est: quia omnia enim nomina monosyllaba Graeca, quae in Latinum sermonem transeunt, tertiae sunt tantum declinationis, et tam Latine quam Graece declinari possunt. Ut *Tros Trois* et *Troos*, *Pan Panis* et *Panos*, ut (8, 344.): *Arcadici dictum Panos de more Lycaei.* — 233. [*Ob Italiam;* iuxta Italiam antiquo more dictum accipiunt, ob enim veteres pro iuxta ponebant: aut ob, propter: Terentius, *Quodnam ob factum?*] aut ob, circum, ut Turni se pestis ob ora. Quasi circa; aut ob, contra, ut obstat, et obloquitur.] *Ob Italiam;* ne ad Italiam perveniant, toto orbe pelluntur. Atqui in Africa sunt. Sed si diligenter requiras, etiam inde pelluntur: ait namque (540.): *Hospitio prohibemur arenae.* (Sane multi *ob Italiam*, iuxta Italiam antiquo more dictum accipiunt, ut sit: pars orbis clauditur, quae circa Italiam est: *ob* enim veteres pro iuxta ponebant. Plautus in Milite: *nunc ego mihi ob oculos caliginem obstitisse.* Potest etiam *ob*, *circum* intelligi; aut *ob*, *propter.* Terentius (Adelph. 5, 9, 4.): *Quodnam ob factum;* aut *ob*, *circum*, ut (12, 865.): *Turni se pestis ob ora;* quasi circa Italiam errent, et in eam pervenire non possint: significat *ob* et *contra*, ut *obstat*, et *obloquitur.*) — 234. *Certe hinc Romanos;* atqui nusquam hoc legimus, sed per silentium intelligimus, ut superius de Iunone *audierat.* [*Olim fore;* aut *olim fore*, et futuri temporis est; aut *olim pollicitus.*] *Volventibus;* volubilibus. Et est participium pro nomine. *Volvens* enim est qui volvit: *volubilis* [autem] qui volvitur [habiliter.] Anni autem volvuntur, non volvunt. Ut est (G. 2, 402.): *Atque in se sua per vestigia volvitur annus.* [Alii quod deficit lingua Latina participio praesenti passivo, praesens activum positivum volunt, ut (G. 1, 163.)· *voluentia plaustra;* et (G. 1, 74.): *siliqua quassante legumen:* quae quassetur.] — 235. *Fore;* futuros esse. Et est de verbis defectivis. *Revocato;* dicendo *Revocato*, ostendit Italiam, unde Dardanus fuerat. *A sanguine Teucri;* Teucrum pro Dardano posuit. Dardanus enim de Italia profectus est, Teucer de Creta: [Et hic usurpavit.] quia solent poëtae nomina de vicinis provinciis, vel personis usurpare. Ut (G. 1, 89.): *Domitus Pollucis habenis Cyllarus*, quum Castor equorum domitor fuerit. Item (G. 4, 15.): *Et manibus Progne pectus signata cruentum.* pro Philomela. Item *Didonem* dicit *Sidoniam*, quum sit Tyria, a loci vicinitate. Item (E. 6, 74.): *Quid loquar aut Scillam Nisi?* quum Phorci fuerit. Et sciendum est, inter fabulam et argumentum, hoc est (Burm. *et* pro i. e.) historiam, hoc interesse: quod fabula est dicta res contra naturam, sive facta, sive non facta, ut de Pasiphaë. Historia est, quicquid secundum naturam dicitur, sive factum, sive non factum. Ut de Phaedra. [*Argumentum*, ut sic definiam, est res ficta, quae tamen fieri potest, ut sunt argumenta Comoediarum.] — 236. *Omni ditione;* melius *Omni* quam *Omnis.* Ut significat omni potestate (i. e.) pace, legibus, bello. — 237. *Pollici-*

tus; pollicemur sponte, rogati *promittimus. Quae te gen sententia vertit?* [*Quae* Pro *cuius* aut *qualis.* Et] vereci agit Venus. Nec enim conveniebat, ut aperte contra uxo ageret apud maritum. Unde et similiter respondet Iupp Neque me sententia vertit. — 238. *Hoc;* hac re, [propter quod sciret Aeneae socios imperaturos. — 239. *Fatis contra fata;* utrum fatis bonis in praesentibus.] *Rependens;* com sans. Et est translatio a pecunia [quae appendebatur.] 240. *Eadem;* similis qualis ab initio fuit: ut ostendat, nec lo tudinem temporis prodesse Troianis. — 241. *Finem;* ac si ceret, non regnum requirimus, sed finem laborum. — *Antenor potuit;* [capto Ilio Menelaus memor se et Ulixen be ficio Antenoris servatos cum repetentes Helenam ab eo ess suscepti, ac pene a Paride aliisque iuvenibus interempti ess parem gratiam reddens inviolatum dimisit, qui cum ux Theano et filiis Helicaone et Polidamante, ceterisque sociis Illyricum pervenit, et bello exceptus ab Euganeis et rege Vel victor urbem Patavium condidit, id enim responsi accepera loco condere urbem quo sagittis avem petisset, ideo ex avis titae auspicio Patavium nominatum.] (Cod. F. nominatum aeternitatem Helicaon ne victor rediret, gladio peremit, sed non sine etc.) Hi autem duo Troiam prodidisse dicuntur se dum Livium: quod et Virgilius per transitum tangit, ub (codd. ut) (488.): *Se quoque principibus permixtum ag Achivis.* Non sine causa Antenoris posuit exemplum, cum evaserint Troianorum periculum: ut Capys, qui Campaniam nuit, Helenus, qui Macedoniam. Ut alii, qui Sardiniam, se dum Sallustium. Sed propter hoc, ne forte illud occurr iure hunc vexari, tanquam proditorem patriae. Elegit similem personam: Et excusat Horatius dicens (Carm. secul. *Ardentem sine fraude Troiam*, hoc est sine proditione; quidem excusatio non vacat. Nemo enim excusat nisi rem nam suspicionis. Sisenna tamen dicit, solum Antenorem p disse (Troiam); quem si velimus sequi, augemus exemplum regnat proditor, cur pius vagatur? ob hoc autem creditur G cis Antenor patriam prodidisse, quia [sicut superius dictum et auctor reddendae Helenes] et legatos, qui propter Hele venerant, suscepit hospitio, et Ulixem (in) mendici habitu tum non prodidit. [*Potuit;* plus est quod dixit *potuit* non ruit. *Elapsus;* invidiose noluit dicere *dimissus*, sed *ela Achivis;* ab Achaeo Iovis et Pithiae filio dicti.] — 243. *Illy penetrare sinus;* Antenor non Illyricum, non Liburniam, Venetiam tenuit. Ideo autem Virgilius dicit *Illyricos s* quod inde venit quidam Henetus (L. *Benet.*, Vos. *Enet.*, *Aenet.* et mox *Aenetiam* pro *Hen.*) rex, qui Venetiam tenu cuius nomine Henetiam dictam, posteri Venetiam nominave *Tutus;* ideo tutus, quia Rheti Vindelici (Guelf. I. *arhe vindel.*) ipsi sunt Liburni, saevissimi admodum populi, co quos missus est Drusus. Hi autem ab Amazonibus origi ducunt, ut etiam Horatius dicit (Carm. 4, 4.): *Quibus mos deductus* (Vulg. *duct.* Fabr. al. *inde deduct.*) *per omne tem Amazonia securi dextras obarmet* (Guelf. I. *securis dext subarm.*) *quaerere distuli.* **Hoc ergo nunc ad augmentum p**

net, quod tutus est, etiam inter saevos populos. — 244. *Fontem Timavi*; amant poëtae rem unius sermonis, circumlocutionibus dicere, ut pro *Troia* [dicant] *urbem Troianam*, pro *Buthrotio* (Burm. *Buthroto*), *arcem* (Vos. *urbem*. v. A. 3, 293.) *Buthroti*. Sic et modo pro *Timavo* ait *fontem Timavi*. Et paulo post, *urbem Patavi*, i. e. *Patavium*. [*Superare*; nauticus sermo, Lucilius: *Promontorium remis superamus Minervae*.] — 245. *Unde per ora novem*; multi septem esse dicunt. Quod si incerta fides est, finitus est numerus pro infinito. *Vasto cum murmure montis*; tanta vi exit in mare, ut etiam resonet vicinus mons. Et sic dictum est, ut superius (55.): *Illi indignantes magno cum murmure montis Circum claustra fremunt*. [*Et per ora Timavi*; usque ad initium fontis, hoc est, usque ad montem. Timavus autem in Histria est inter Aquileiam et Tergestum. — 246. *Mare*; it quasi proruptum mare.] Amat poëta rem historiae carmini suo coniungere. Varro enim dicit hunc fluvium ab incolis *mare* nominari. *Proruptum*; i. e. effusum fluens. Et melius *proruptum* quam *praeruptum* [legere.] Bene autem definit, quid est largus fons? solutum mare. *Pelago*; aquarum abundantia. *Premit*; populatur, vastat, [in illis enim locis accessus maris fit.] (Sane multi: *It mare proruptum*, et: *Pelago premit arva sonanti*, hoc intelligi volunt: quod tanta est in illis locis accessa, quae dicitur mare (Burm. *maris*), ut per ora Timavi, i. e. usque ad initium fontis mare ascendat (cod. *ascendit*). Unde ait: *It mare* etc., i. e. aqua maris premat arva, hoc est, litore vicina cooperiat. Constat autem et in illo loco, accessa (Salmas. *accessam*) maris usque ad montem pervenire, et per omne litus Venetiarum mare certis horis et accedere per infinitum, et recedere.) — 247. *Hic* [; pro illic.] *Tamen*; hoc est, etiam in loco difficili. *Urbem Patavi*; [genitivus tracta i.] Hoc est *Patavii* (Burm. et codd. *Patavium*): *Patavium* autem dictum, vel a Padi vicinitate, [vel sicut supra dictum est, * alii a palude palma quae vicina civitatis est,] quasi *Padavium*: vel ἀπὸ τοῦ πέτασθαι, [quasi *Petavium*] quod captato augurio dicitur condita: vel quod avem telo petisse dicitur [Antenor] et eo loco condidisse civitatem. (Alii a palude *Patina*, quae vicina civitati fuisse dicitur, *Patavium* dictam putant. Sane *Patavi* minorem nominativo genitivum fecit, cum genitivus nunquam pauciores syllabas nominativo suo habere debeat: *Patavium* enim *Patavii* facit.) *Sedesque locavit*; ex votis suis facit invidiam, dicens, id concessum Antenori, quod ipsa desiderat (Burm. *desideret*). — 248. *Et genti nomen dedit*; hoc est, quod ne victori quidem concederetur Aeneae: quod scimus a Iunone esse perfectum (Burm. prof.) (Sicut in XII. (824.) ait: *Nunc Troas fieri iubeas Teucrosque vocari*: Et Iuppiter ait (835.): Commixti corpore tanto (cod. *tantum*).) Contra quam oblique loquitur, propter considerationem mariti, ut ait (823.): *Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos, Neu Troas fieri iubeas*. Hi autem primis temporibus ab Antenore dicti sunt *Antenoridae*. (Ipsum vero quidam dicunt Hectora se appellasse (cod. *haec ora* * *app*.): aut certe nomen nobilitatem, vel dignitatem, ut (2, 89.): *Et nos aliquod nomenque decusque gessimus*.) Armaque fixit; (quasi non necessarie consecravit. *Figere* enim consecrare hic debemus accipere,

ut (3, 287.): Postibus adversis figo: et hoc significat s etc.) Hoc est, securus est: quia solent dimissi militia (G quia s. amissi (al. amissa) militia sine glad. esse et sive gladiatura, quibuslibet templis arma suspendere. Ut tius (dicit) (Epist. 1, 1, 4.): Veianius armis Herculis ad fixis, et (5, 360.): Danais de poste refixum. Compostus compositus.] Syncope est. Detraxit enim de medio syllaba (8, 274.): Et pocula porgite dextris. — 250. Nos tua prog sic loquitur quasi una sit de Troianis: nam aliter sensu procedit; [aut quasi patiatur et ipsa quod et filius, et bene progenies propter Antenorem. Est autem Epexegesis. quod autem dixit: tua prog., epex. est.) Ut (46.): Ast eg divum incedo regina. [Annuis; licet ipsa dea sit, tam persona Aeneae se posuit: bene autem] Annuis, quia nutu per promittit aliquid Iuppiter, ut (9, 106.): Annuit, et nutu tremefecit Olympum.] — 251. [Navibus amissis; cum una navis perierit, ait navibus? Aut invidiose dixit et exag (aut quia adhuc aliae desunt; aut quia eas perisse non ig Aeneas.) Infandum; pro infande [posuit], ut in VI. (21.): serum septena quotannis. Item (7, 399.): Torvumque re Clamat, pro torve. Et est figura, quae fit, quotiens nome adverbio ponitur, magis autem poëtica est: in prosa aut aut nunquam. Tamen hoc loco infandum potest esse etia teriec io dolentis. Unius; (cautius, quam si dixisset Iunor hic [unius] produxit penultimam. — 252. Prodimur; mult quidem sermo significat, sed modo porro damur: scilic Italia [prohibemur.] Et sciendum est, omnium auctorum consuetudinem, res dubie positas in sequentibus explanar plenius dicere, ut hoc loco: nam quid est prodimur, os dicens: Atque Italis longe disiungimur oris. (Longe; ma non enim longe erant ab Italia, cum tempestate disiecti sun 253. Hic; i. e. talis. Ut (9,481.): Hunc ego te Euryale aspi e. talem. Pietatis; (superius: in te committere ait, ut pe Aeneam et Troianos excuset.) [Hic plus addit (Dan. Fab ostendit), non solum eos non esse malos, sed etiam pios Honos; cum secundum artem dicamus honor, arbor, (Guelf. I. II. labor): plerumque poëtae r in s mutant, metri. Os enim longa est, Or brevis. Hoc quidem habe tio: sed ecce in hoc loco et sine metri necessitate honos Item Sallustius paene ubique labos posuit, quem nulla nece co[e]git. Melius tamen est, servire regulae. In sceptra rep aut ad imperia reservas, [i. e. restituis in regna quae amis Sic, hoc est, per naufragia: aut certe antiqua est licentia munium praepositionum: [in sceptra pro in sceptris.] — Olli; modo (pro) tunc, propter sequentia. Pronomen enim debet poni cum nomine, sed pro ipso nomine, et nullus illi natae. Alias tamen Olli illi significat. Ut (10, 745.) dura quies oculos: et ferreus urget somnus. Subridens; ostendit Iovem, et talem, qualis esse solet, quum facit se (Risus enim ex laetitia oritur.) Poëtarum enim est, elemen habitum dare numinibus, ut supra de Neptuno dictum est. nius: Iuppiter hic risit, tempestatesque serenae Riserunt risu Iovis omnipotentis. Aut ceteri sic intelligunt (cod.

telligent *) Iunonis dolorem oblique accusari a Venere, ut est: Quae te, genitor, sententia vertit. Et: *Unius ob iram prodimur*; sicut alibi (4, 128.): *Atque dolis risit Cytherea repertis.* — 255. *Vultu quo coelum;* ostendit, sicut dictum est, cur subriserit Iuppiter.) *Serenat;* hoc verbum de his est, quae carent prima positione: quod fit in his, quae in nostra non sunt potestate: ut *tono, fulmino, pluo.* Haec enim non possumus dicere, nisi forte persona indi[c]atur eius, qui potest; ut, si tale aliquid Iuppiter dicat. — 256. *Oscula libavit natae*; leviter tetigit. Et sciendum, *osculum* religionis esse, *savium* voluptatis: ut alibi ait (4, 434.): *Summaque per galeam delibans oscula fatur.* Et Terentius (Eun. 3, 2, 3.): *O Thais mea, meum savium.* (Quamvis quidam *osculum* filiis dari, uxori *basium*, scorto *savium*, dicant. Sane multi nolunt ita intelligi, ut summum osculum filiae dederit, i. e. non pressum, sed summa labella contingens; sed ita aiunt: tum hilaris Iuppiter vultus natae libavit, i. e. contigit; scil. ut nos solemus cum blandimentis quibusdam sinistram maxillam contingere liberorum, ac deinde ad os nostrum dextram referre. Ergo *libavit* merito, quia partem vultus non totos contigerat, ut *oscula* dixerit, quasi *minora et teneriora* filiae *ora*; ut *ora* diminutive *oscula*; nam *ora vultus* dici, ut (2, 1.): *Intentique ora tenebant.* Et (3, 490.): *Sic ora ferebat:* ipse diminutive oscula dixit minores et teneros vultus.) — 257. *Parce metu;* quotiens in causis arguimur, ante nos purgare solemus, et sic ad actionem descendere, quod et hoc loco Iuppiter facit. Ante enim obiecta purgat, et sic venit ad promissionem. Et est *Parce metu* elocutio usualis, i. e., dimitte metum: quomodo dicimus: *parce verbis, parce iniuriis.* (Alii *metu* pro *metui* accipiunt, ablativum pro dativo; aut certe ideo metum aufert, ut animo securiore possit audire, ut (561.): *Solvite corde metum, Teucri.*) *Cytherea;* omnia quae apud Graecos *ει* diphthongon habent, apud Latinos in *e* productum convertuntur, in *Κυθέρεια*, Cytherea: *Αἰνείας*, Aeneas: (L. *Χορείας*, *Choreas*) [*Μήδεια*, Medea.] Omnia autem, quae dicit Iuppiter, ad solutionem pertinent antedictorum. Ideo autem nunc dicit: *Parce metu;* quia superius dixerat *Tristior.* *Manent immota;* quia dixerat (superius): *Quae te genitor sententia vertit?* Et simul per transitum (et) dogma Stoicorum ostendit, nulla ratione posse fata mutari. (Sane servat et hic ordinem sicut in templi Iunoni. *Didonis*) oratione (562), ut statim promittat, quod praestaturus est, ne auditor sit exspectatione suspensus.) *Tuorum;* vel Troianorum, vel Romanorum. — 258. *Fata tibi;* non propter te. Fati enim immobilis ratio est. Sed aut vacat *Tibi.* Ut [Cicero] (Catil. 2, 5.): *Qui mihi accubantes in conviviis.* Aut certe tuta tibi sunt fata, non tamen propter te. *Cernes urbem;* aut Romam significat: quia cum proprietatem detrahimus, quod magnum est, significamus, ut si dicas: *legi Oratorem*, nec addas quem, intelligo Ciceronem; et ne longa sit exspectatio, adiecit: *Et promissa Lav. M.* Aut certe detrahe sicut multi, et epexegesin facis. (Dan. alii dicunt Romam vel Lavinium: multi et Epexegesin faciunt.) *Cernes urbem;* i. e. promissa Lavini moenia. [Videtur autem figurate dictum urbem et moenia, quia diversis idem significavit.] — 259. *Sub-*

limemque feres ad sidera coeli; propter illud: *Coeli q annuis arcem.* Aeneas enim secundum quosdam in Num (al. *Numicum*) cecidit fluvium; secundum Ovidium (Metan in coelum raptus est, appellatus tamen est, *Iuppiter in* [Aeneas enim post errores VII. annorum cum ad Italiam] nisset, (et, sicut historia habet, cognito, quod Veneris Troia profugus, fatis iuvantibus ad Italiam venisset, et a tino susceptus esset, filiam eius Laviniam duxit uxorem dolore) Turnus rex Rutulorum, qui ante Laviniam sp uxorem, et Latino et Aeneae bellum indixit, sed primo Latinus est interemptus, secundo vero Aeneas Turnum Ipse vero ut quidam dicunt cum Mezentium, ut quidam Mesapum fugeret, in Numicium fluvium cecidit, ut vero (Dan. Fabr. *Ovidius*) refert in coelum raptus est, cuiu pus cum (victis a se Rutilis et Mezentio) (Dan. Fabr. post Rutulos,) Ascanius requisitum non invenisset, in deorum rum credidit relatum.] Itaque ei templum condidit, et I *indigetem* appellavit. Bene autem addidit *feres*, ut g esset, quod per ipsam fieret. — 260. *Magnanimum;* magn parvus, quoniam mensurae sunt, ad animum, non nisi χρηστικῶς adhibentur. (Et bene hoc addidit, quasi dicat, q tu miserum dicis, nos magnanimum, summum. *Neque me* ad illud: *Quae te, genitor, sententia vertit.*) — 261. *Hic;* Aeneas. Et est ordo: Hic bellum ingens geret in Italia. hic pro post haec quae dixi accipiunt, ut sit loci adverbium temporis.] *Tibi fabor enim;* hoc loco excusat quaestionem ram quasi (Burm. *quare*) Veneri dolenti, quae vera sun cat, sed (et) aliter loquatur (cod. F. dicat, et ideo *tibi*, nulli alii, i. e. tibi soli; nam aliter loquitur etc.) cunctis pra tibus Dis: dicit enim in decimo (8.): *Abnueram bello It concurrere Teucris.* *Quando;* siquidem, [quoniam.] *Remo* sollicitat. Terentius (Eun. 3, 1, 55.): *Par pari referto, eam remordeat* (L. *remordet.*) — 262. *Arcana;* secreta. et *arca* et *arx* dicta[e], quasi res secretae, [a quibus c arceantur.] — 263. *Italia;* in Italia, et detraxit praepositi more suo. Sic et illo loco (4, 36.): *Non Libyae, non ante despectus Hiarbas.* I. e. in Tyro. Nam si adverbialiter *Tyri* diceret. *Populosque feroces Contundet;* incongruum i in consolatione (dolenti) bella praedicere: ob hoc ergo victoriam pollicetur. — 264. *Moresque viris et moenia p* hysteron proteron in sensu. Ante enim civitas, post iura co tur. Leges autem etiam mores dici non dubium est. — *Tertia dum Latio;* rhetorice, ne breve esset, si triennium ret, tempora divisit in species. Ordo autem est longiss nam aliter non procedit: *Sublimemque fer ad sid. c. Magn Aeneam. Tertia dum Latio regnantem viderit aestas.* (Er detur sic tacite mortem Aeneae significasse.) [*Dum* aute donec, ut (5.) *dum conderet urbem*, i. e. donec. Quidam bis annos ternos memorasse tradunt, ut tres annos solum A regnaturum significaret, quod cum Latino alios tres ann gnasse dicitur.] — 267. *At puer Ascanius;* prudenter Aeneae et ostendit, et tacuit dicendo filium postea regna (Aut quia maior cura Veneri de nepote ut in X. (47.):

apressu nepotem. Et iterum ibi: *Hunc tegere.*) *Cui nunc cognomen Iulo Additur;* (licet superius historia sit narrata, tamen etiam) secundum Catonem historiae hoc habet fides: Aeneam cum patre ad Italiam venisse, et propter invasos agros contra Latinum Turnumque pugnasse, in quo proelio periit Latinus. Turnum postea ad Mezentium confugisse, eiusque fretum auxilio bella renovasse, quibus Aeneas Turnusque pariter rapti sunt. Migrasse postea in Ascanium et Mezentium bella, sed eos singulari certamine dimicasse. Et occiso Mezentio Ascanium (sicut I. Caesar scribit) *Iulum* coeptum vocari, (vel quasi *Iuloni*, i. e. sagittandi peritum, vel) a primae barbae lanugine (quam ἴουλον Graeci dicunt,) quae ei tempore victoriae nascebatur. Sciendum est autem, hunc primo Ascanium dictum a Phrygiae flumine Ascanio, Ut est (G. 3, 269.): *Transque sonantem Ascanium.* Inde *Ilum* dictum a rege *Ilo:* unde et *Ilium*, postea *Iulum*, occiso Mezentio. De quibus nominibus hoc loco dicit: *At puer Ascanius cui nunc cognomen Iulo Additur, Ilus erat.* Ab hac autem historia ita discedit Virgilius, ut aliquibus locis ostendat, non se per ignorantiam, sed per artem poëticam hoc fecisse. Ut alio loco (6, 718.): *Quo magis Italia mecum laetere reperta.* Hoc ἀμφιβολικῶς dixit: ostendit tamen Anchisen ad Italiam pervenisse. Sic autem omnia contra hanc historiam ficta sunt, ut illud, ubi dicitur Aeneas vidisse Carthaginem, cum eam constet ante LXX. (Guelf. I. *sexag.*) annos urbis Romae conditam. Inter excidium vero Troiae et ortum urbis Romae, anni inveniuntur CCCLX. *Cognomen Iulo;* si proprie loqueretur, *agnomen* diceret [et] non *cognomen*, sed magis ad familiam respexit: quia omnis gens Iulia inde originem ducit. Dicimus autem, et *nomen mihi est Cicero.* Ut (Terent. Prolog.): *Hecyra est huic nomen fabulae.* Et, *Ciceronis.* Ut Sallustius: *Cui nomen obsidionis condiderant.* Et *Ciceroni:* ut (9, 593.): *Cui Romulo* (add. Rem.) *cognomen erat.* Et *Ciceronem:* ut (3, 18.): *Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.* Melius tamen est dativo. — 268. [*Ilus erat;* deest qui: debet autem dicere *qui Ilus erat.* *Ilia;* pro Iliensibus, ut Plautus: *Hector Ilius* pro Iliensis. Et Amph. (Prolog. 98.): Amphitryo, natus Argis, ex Argo patre, i. e. Argivo.) — 269. *Triginta;* quod XXX. tantum annos regnavit. Vel quod Cato ait: XXX. *annis expletis eum Albam condidisse.*] *Magnos orbes;* tria sunt genera annorum: aut enim lunaris annus est XXX. dierum, aut solstitialis, XII. mensium; aut secundum Tullium magnus, qui tenet XII. millia quingentos (ed. F. bis: *nongentos*) LIV. annos, ut in Hortensio, [*Et*] *horum annorum, quos in Fastis habemus, magnus XII. millia quingentos LIV. amplectitur.* Hoc ergo loco *Magnum* dixit comparatione lunaris [anni, qui est XXX. dierum.] Ut alibi (3, 284.): *Interea magnum sol circumvolvitur annum.* *Annus* autem dictus quasi anus, i. e. (Burm. *unde*) anulus, quod in se redeat, ut est (G. 2, 402.): *Atque in se sua per vestigia volvitur annus.* Vel ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦσθαι, i. e. ab innovatione. *Volvendis;* volubilibus [vel quia volvuntur,] ut supra. — 270. *A sede Lavini Transferet;* verum est: vitans enim novercalem invidiam, deserens Lavinium [quod timore Ascanii Lavinia post Aeneae mortem ad Tyrum paternum pastorem gravida confugit ad sil-

vas, ibique Sylvium peperit] et Albam condidit dictam Lor ab omine albae porcae repertae, vel situ civitatis, vel proli colli's, (ad quam cum de Lavinio Dii Penates translati, proxima Lavinium redissent, atque eos denuo Albam Asc. transtulisset, et illi iterum redissent Lavinium, eos manere sus est, datis qui sacris praeessent, agroque eis adsignato, se alerent.) [*Vi* modo virtute, τὴν δύναμιν, alibi, τὴν ut est (3, 55.): *auro vi potitur;* alias pro magna copia.] (et Dan. *Vi*, modo virtute; nam multa significat) (Cice: Deorum Natura (2, 39.): *Infinitamque vim marmoris.* Sa us: *Magna vis hominum convenerat agris pulsa, aut ci eiecta.* Et est sermo diversa significans, prout se locus obt — 272. *Hinc iam;* praeterea. (Si autem *hic iam*, in ho loco.) *Tercentum;* quomodo trecentos annos dicit, cum quadringentos regnasse constet sub Albanis regibus? Sed praescriptione ait: *tercentum;* scil. usque ad ortum urbis R [accipiamus;] Ait namque: *Donec regina sacerdos Marte g* Et constat, in regno Romuli et Numae, et Tulli (codd. *Tullii*) Hostilii, qui evertit Albam, centum annos, quibus ter Roma et Alba regnaverunt, esse consumptos. *Totos;* [sine fine] sine intermissione. (*Regnabitur;* impersonalibus est, quia de multis dicit, ut (E. 1, 12.): *Usque adeo turi agris.*) *Gente sub Hectorea;* i. e. Troiana. Sed debuit d *Aeneia.* Diximus superius, nomina poëtas ex vicino usur (I, e. Tr. Sed quidam reprehendunt, quod *Hectorea*, et Aeneïa; mos est poëtis nomina ex vicinis usurpare, quia iunctus genere Hectori Ascanius, ut est (3, 344.): *Et pater as, et avunculas excitat Hector.* Alii tradunt, cum Hec progenies nulla in Italia fuerit, ideo *sub Hectorea* positum significaret sub forti, ut in V. (190.): *Hectorei socii.* S aliis rebus alia dant nomina, ut pios Aeneadas appellari, ut dos Phrygas, ut nobiles Dardanidas, ut periuros Laomedont Ceterum ubi veram originem significat (284.): *Domus Ass* ponit, ex quo Capys, ex Capy Anchises, et ex Anchise Aene 273. *Donec regina sacerdos;* historia hoc habet: Amulius e mitor fratres fuerunt, [filii Procae.] Amulius autem fr imperio pepulit, et filium eius necavit: filiam vero [eius] Vestae sacerdotem fecit, ut spem sobolis auferret, a q puniri posse cognoverat. Haec, ut multi dicunt, cum pete quas ad sacra repentino occursu lupi turbata refugit in s cam, in qua a Marte compressa est (codd. Hanc, ut mu cunt, Mars compressit, unde etc.), unde nati sunt Rem Romulus: quos cum matre Amulius praecipitari iussit in Ti (cod. F. Romulus. Sed Amulius, timens, ne de stirpe Numitoris aliquid procreatum adolevisset, quod avum fe vindicaret, *pueros* cum matre praecipitari iussit in Tib Tum, ut quidam dicunt, Iliam sibi Anien fecit uxorem alii, inter quos Horatius, Tiberis, unde est (Carm. 1, 2.) *U. amnis.* Pueri vero expositi ad vicinam ripam [delati] sun quos vagientes lupa de vicinis montibus venit et ubera pra sed cum eos Faustulus (Dan. *Faustus*) pastor eius loci an vertisset, nutriri a fera, et picum parramque circumvo suspicatus divinae originis sobolem, ad Accam Laurentiam

ram quae ante meretrix fuerat pueros detulit, quae susceptos aluit. (Codd. et Steph. ripam sunt. Hos Faustulus (Guelf. I. II. Faustus) repperit pastor, cuius uxor erat nuper meretrix Acca Laurentia (R. *Lerent.* Guelf. I. II. Lar.) quae susceptos aluit pueros.) Hi postea avum suum Numitorem occiso Amulio, in regna revocarunt: quibus dum cum avo (Dan. *alio*; cod. l. Burm. *eo*, Guelf. I. *tuo*; Guelf. II. *patre*) angustum Albae videretur imperium, recesserunt, et captatis auguriis urbem condiderunt. Sed Remus prior sex vultures vidit, Romus postea XII. quae res bellum creavit. In quo extinctus est Remus, et a Romi nomine Romani appellati. Ut autem pro Romo, Romulus diceretur, blandimenti *genere* (Dan. *gratia*) factum est, quod gaudet diminutione. Quod autem a Lupa aiti (Burm. *aliti*) dicuntur, fabulosum figmentum est ad celandam auctorum Romani generis turpitudinem. Nec incongrue fictum est; nam et meretrices *lupas* vocamus: unde et *lupanaria*. Et constat hoc animal in tutela esse Martis. (Dicitur autem lupus Marti dicatus ut alibi (9, 566.): *Martius à stabulis rapuit lupus.*) (Sed de origine et conditore Urbis diversa a diversis traduntur. Clinias refert, Telemachi filiam, Romen nomine, Aeneae nuptam fuisse, ex cuius vocabulo Romam appellatam. *** (Burm. Cato in Originibus) dicit, Latinum ex Ulixe et Circe editum, de nomine sororis suae mortuae Romen civitatem appellasse. Atteius asserit, Romam ante adventum Evandri diu Valentiam vocitatam. Alii a filia Evandri ita dictam; alii a fatidica, quae praedixisset Evandro, his eum locis oportere considere. Heraclides ait, Romen, nobilem captivam Troianam, huc appulisse, et taedio maris suasisse sedem, ex cuius nomine Urbem vocatam. Eratosthenes Ascanii, Aeneae filii, Romulum parentem urbis refert. Naevius et Ennius Aeneae ex filia nepotem Romulum conditorem urbis tradunt. Sibylla ita dicit: 'Ρωμαῖοι, 'Ρώμου παῖδες.) *Regina*; regis filia abusive ait more poëtico. Ut alibi (6, 28.): *Magnum reginae sed enim miseratus amorem*, i. e. regis filiae Pasiphaes. (Burm. legend. potius censet: *regis uxori.* Al. pro *Pas. Ariadnes.*) (*Sacerdos*, quia ab Amulio Vestae virgo esse iussa est, ne ei propter edendam sobolem facultas esset viro iungi.) — 274. *Marte gravis*; gravida. Ut (E. 1, 50.): *Non insueta gravis tentabunt pabula fetas.* — 275. *Inde*; [post, vel] deinde [vel tunc, adverbium loci pro temporis.] *Fulvo tegmine*; i. e. pelle lupae, qua utebatur more pastorum. Sed hoc multi reprehendunt, cur nutricis tegmine usus sit, qui gemina ratione refutantur: vel falsitate fabulae, vel exemplo Iovis, qui caprae nutricis [suae Amaltheae] utitur pelle (unde Graece Αἰγιαλὸς appellatur. Sane *tegmine* multi antique dictum asserunt, quia *tegumentum* dici debere affirmant.) [*Laetus*; virtute alacer] (Fabr. *alacri*) (Vel quia avo regnum reddiderat; vel quia ipse novam urbem et novum condebat imperium.) — 276. [*Romulus*; bene Romulum solum ait, dissimulans de parricidio.] *Excipiet gentem*; (bene dixit.) Remo scilicet interempto, post cuius mortem natam constat pestilentiam. Unde consulta oracula dixerunt, placandos esse manes fratris extincti, ob quam rem sella curuli, cum sceptro et corona, et ceteris regni insignibus semper iuxta sancientem aliquid Romulum (R. *Rem.*) ponebatur, ut pariter im-

perare viderentur. Unde est: *Remo cum fratre Quirinus Iura dabunt.* — 277. *Romanosque suo de nomine;* perite: non ait Romam, sed Romanos. Urbis enim illius verum nomen nemo vel in sacris enuntiat. Denique tribunus plebis quidam (Valerius Soranus), ut ait Varro (et multi alii,) hoc nomen ausus enuntiare (ut quidam dicunt, raptus a senatu et) in crucem levatus est: (ut alii, metu supplicii fugit, et in Sicilia comprehensus a Praetore, praecepto Senatus occisus est.) Hoc autem Urbis nomen ne Hyginus (Dan. al. *Igin.* Steph. *Iginius*) quidem, cum de situ urbis loqueretur, expressit. — 278. *Nec metas rerum nec tempora pono;* metas, ad terras retulit: Tempora, ad annos. Lavinio enim et Albae finem statuit, Romanis tribuit aeternitatem (quia subiunxit: *imperium sine fine dedi.* Lavinio triennium, Albae trecentos.) — 279. *Quin;* quinetiam. Minus enim est: *Etiam.* Nam plenum est *Quinetiam.* Ut (4, 309.): *Quin etiam hiberno moliris sidere classem. Aspera Iuno;* (vel quam tu asperam dicis: vel certe, ut et ego fateor. Et) tolerabilis hoc Iuppiter dicit [ut criminaretur uxorem: marito enim magis congruit, quam alii.] — 280. *Metu;* (scil. quem de Carthagine habet;) ut supra, *id metuens:* (vel metu, quo Troianos fecit et Venerem; nam dicit: *Parce metu, Cytherea*) *Mare* autem etc. alibi [ostendit dicendo] (7, 301.): *Absumptae in Teucros vires coelique marisque.* (*Fatigat* vero pro exercet, sollicitat, commovet.) — 281. *In melius;* (εἰς τὸ κρεῖττον. Et est Latinior elocutio. Sallustius; *Ad mutandum modo in melius servitium.*) *Consilia in melius referet;* quia bello Punico secundo, ut ait Ennius, placata Iuno coep[er]it favere Romanis. (*Mecumque favebit;* i. e. eadem, quae ego sentiens, eadem quae ego volens; vel, ut quidam volunt, mecum in Capitolio constituta.) — 282. *Gentemque togatam;* bene *gentem,* quia et sexus omnis et condicio toga utebatur; sed servi nec colobia nec calceos habebant. *Togas* autem etiam feminas habuisse, cycladum (L. Vos. *cycladium*) et recini (Guelf. I. II. bis: *ric.*) usus ostendit. *Recinus* autem dicitur ab eo, quod post tergum reiicitur, quod vulgo *Mavorte* dicunt. (Pro *Mav.* L. Vos. *Maforte*, Guelf. II. *mavorte*, R. *vulgum aforte.* Guelf. I. *vulgo dicitur mavors.* Burm. annotat: *Mafors Maforteum*, vel *Mavortium* et *Mafortiolum* inter vestes muliebres, et operimentum capitum, etiam monachis usitatum, mediae aetatis fuisse, post Salmas. docet Cangius in Lexico Med. Latin.) — 283. *Sic placitum;* vel fatis, vel mihi. Nam impersonale est. *Lustris;* quinquenniis. Et bene Olympiadibus computat tempora, [quod magis ad Iovem pertinet,] quia nondum erant vel Roma vel consules. *Lustrum* autem dictum, quod post quinquennium unaquaeque civitas lustrabatur. [Unde Romae ambilustrum, quod non licebat, nisi ambos Censores post quinquennium lustrare civitatem. *Aetas;* iuxta veteres aetas hic pro tempore posita est, alibi pro modo annorum, ut est (E. 4, 37.): *ubi iam firmata virum te fecerit aetas*, et (G. 3, 60.): *Aetas Lucinam iustosque pati hymenaeos.*], — 284. *Domus Assaraci;* [Troiani,] i. e. familia Troiana [et est a parte totum;] nam Assaracus Capyn genuit, Capys Anchisen: unde Aeneas auctor Romani generis: ex quibus Mummius, qui Achaiam vicit. *Phthiam;* Achillis patriam (ut (11, 266.):

ipse Mycenaeus magnorum ductor Achivum.) Mycenas; Agamemnonis patriam, ut (6, 820.): Agamemnoniasque Mycenas. — 285. Nascetur; ad illud respondet: Certe hinc Romanos olim. Et omnis poëtae intentio, ut in qualitate carminis diximus, ad laudem tendit Augusti: sicut et in sexti catalogo, et in clypei descriptione. Haec autem Iovis allocutio, partim obiecta purgat, partim aliquid pollicetur. *Pulchra;* allusit propter Venerem (Guelf. I. pr. pulchritudinem Veneris.) *Troianus;* ac si diceret, etiam Caesar Troianus est. *Caesar;* hic est, qui dictus est, Gaius Iulius Caesar, [qui in Curia Pompeiana a Cassio et Bruto, aliisque Pompeianis occisus est Romae, interfecto Pompeio ab eo apud Alexandriam.] Gaius praenomen est: Iulius nomen ab Iulo: Caesar vel quod caeso matris ventre natus est, vel quod avus eius in Africa manu propria occidit elephantum, qui Caesar dicitur Poenorum lingua. (Hic sane C. Iul. Caesar, quattuor et quinginta victis Galliarum civitatibus, cum a senatu petisset Consulatum et Triumphum, nec impetrasset, adversante Cn. Pompeio Magno, eiusque amicis, qui Caesaris progressibus invidebant, bellum civile gessit in Farsalia: quo Pompeius victus Alexandriae occiditur. Caesar Romam, compositis rebus, et Alexandria debellata, reversus in Curia Pompeiana a Cassio et Bruto aliisque Pompeianis occisus est. Cuius heres Augustus, cum intrasset urbem, coëgit a Senatu interfectores Caesaris parricidas et hostes iudicari, eumque in Deorum numerum referri, et Divum appellari.) — 287. *Imperium Oceano, famam qui terminet astris;* (cuius fama usque ad Oceanum pervenit;) aut ad laudem dictum est, aut certe [est] secundum historiam. Re vera enim et Britannos, qui in Oceano sunt, vicit: et post mortem eius, cum ludi funebres ab Augusto eius adoptivo filio darentur, [cuius] stella medio die visa est, quae in ipsius honorem apparuisse diceretur; unde est (E. 9, 47.): *Ecce Dionaei processit Caesaris astrum. A magno;* sicut Alexander, sicut Pompeius. (Graeci enim omne magnificum *Magnum*, ut *Mater magna*, et *Dii magni.*) — 288. *Olim;* modo futuri temporis est. *Coelo;* in coelum. *Spoliis orientis;* victo Pharnace, Mithridatis filio, qui re vera in oriente fuit. Ceterum Aegyptus, in qua Ptolemaeum vicit, in australi est plaga. — 289. *Honustum;* inter *honustum* et *oneratum* hoc interest, quod *Oneratus* est qualicunque pressus pondere: *Honustus* vero, cui onus ipsum honori (codd. *honoris*) est, ut si quis spolia hostium ferat. Sed *oneratus* aspirationem non habet, quia ab onere venit: *honustus* vero, quia etiam ab honore descendit, retinet aspirationem. (Alii *honestum* legunt. Veteres enim *honestum* pro specioso ponebant, ut (10, 133.): *Dardanius caput ecce puer detectus honestum.*)— 290. *Accipies secura;* (quare *secura?* Aut quia nunc sollicita; aut) quia post mortem Caesar meruit aram, fastigium, Flaminem, ut Cicero in Philippicis. *Hic quoque;* potest intelligi (sicut ego, sicut tu,) sicut Romulus: sed melius sicut Aeneas, de quo superius ait: *Sublimemque feres ad sidera coeli* [*Magnanimum Aeneam.*] *Quoque* autem semper ad similitudinem ponit[ur]: ut (7, 1.): *Tu quoque litoribus nostris;* nam ideo in Bucolicis (1, 7.): *Namque erit ille mihi semper deus;* et in Georgicis (3, 16.): *In medio mihi Caesar erit. Votis;* vel ad vota, vel in votis

vocabitur. — 291. *Aspera*; i. e. iniqua. *Tum* i. e. Caesare consecrato, quum Augustus regnare coeperit, clauso Iani templo, pax erit per orbem, [qui quoniam * claudebatur.] Constat autem templum hoc ter esse clausum. Primum regnante Numa: item, post bellum Punicum secundum: tertio post bella Actiaca, quae confecit Augustus, quo tempore pax quidem fuit, quantum ad exteras (al. *externas*) pertinet gentes: sed bella flagravere civilia, quod et ipse per transitum tangit, dicens, *Furor impius intus.* Huius autem aperiendi vel claudendi templi ratio varia est: alii dicunt, Romulo contra Sabinos pugnante, quum in eo esset, ut vinceretur, calidam aquam ex eodem loco erupisse, quae fugavit exercitum Sabinorum. Hinc ergo tractum morem, ut pugnaturi aperirent templum, quod in eo loco fuerat constitutum, quasi ad (codd. *quam* pro *qu. ad*) spem auxilii pristini. Alii dicunt, Tatium et Romulum, facto foedere, hoc templum aedificasse, unde et Ianus ipse duas facies habet, quasi ut ostendat duorum regum coitionem: vel quod ad bellum ituri debent de pace cogitare. (Et) est alia melior ratio, quod ad praelium ituri optent reversionem. — 292. *Cana fides et Vesta;* subaudis *erit. Canam* autem *fidem* dixit, vel quod in canis hominibus invenitur: vel, quod ei albo panno involuta manu sacrifica[ba]tur, per quod ostenditur, fidem debere esse secretam. Unde et Horatius (Carm. 1, 35.): *Et albo rara fides colit velata panno*, Vestam vero Religionem: quia nullum sacrificium sine igne est, unde et ipsa et Ianus in omnibus sacrificiis invocantur. *Vesta* autem dicta vel ἀπὸ τῆς ἑστίας: ut digammos sit adiecta. Sicut ἔϱ, ver: Ἐνετος, Venetus. Vel quod variis vestita sit rebus. Ipsa enim esse dicitur terra, quam ignem habere non dubium est: ut ex Aetna, Vulcanoque (et aliis locis ardentibus) datur intelligi. *Remo cum fratre Quirinus iura dabunt;* [hic dissimulat de parricidio quod et iungit eos, et quia non Romulum sed Quirinum appellavit, et cetera ut superius dictum est] (ut non potuerit parricidium facere, quia meruit Deus fieri. An, sicut) multi sic intelligere volunt, ut superius diximus: quia post pestilentiam ad placandos fratris manes geminis omnibus usus est Romulus. Unde est: *Viden' ut geminae stent vertice cristae?* Sed hoc esse non potest, quia aut iteratio est antedictorum, aut ordo praeposterus, si post dictum Caesarem, Romulum repetit. Constat praeterea Iani templum [sit non fuit, *] (cod. F. sit non fuit, si tamen fuit) patuisse sub Romulo: [quia bellis nunquam vacavit.] Alii volunt per hos, Romanos intelligi. Vera tamen hoc habet ratio: *Quirinum* Augustum esse, Remum vero pro Agrippa positum, qui filiam (codd. et al. *sororem*) Augusti duxit uxorem: et cum eo pariter bella tractavit. Unde est (8, 682.): *Parte alia diis et ventis Agrippa secundis.* Nam adulans populus Romanus Octavi[an]o, tria [ei] obtulit nomina: utrum vellet *Quirinus*, an *Caesar*, an *Augustus* vocari. Ille ne unum eligendo partem laederet, quae aliud offerre cupiebat, diverso tempore omnibus usus est. Et primo Quirinus dictus est, inde Caesar, postea, quod et obtinuit, Augustus, sicut Suetonius probat, et in Georgicis ostendit Virgilius. Nam cum de Gangaridum victoria diceret, qui iuxta Gangen sunt, quique ab Augusto victi sunt: ait (G. 3, 27.): *Victorisque arma Quirini.* Ut autem

pro Agrippa Remum poneret, poëtico usus est more. Nam nomen ex vicino sumpsit. Hoc ergo dicit, Cum coeperit Iulius Caesar coelum tenere patratis omnibus bellis, iura dabunt Augustus et Agrippa. Romulus autem *Quirinus* ideo dictus est, vel quod hasta utebatur, quae Sabinorum lingua *curis* dicitur: *hasta* enim, i. e. *curis*, telum longum est, [telum est cum longiore ferro;] unde et *securis* quasi *semicuris*. Vel a *κοίρανος*, qui Graece rex dicitur; constat autem Graecos fuisse Romanos; vel [certe] propter generis nobilitatem. *Mars* enim cum saevit, *Gradivus* dicitur: cum tranquillus est, *Quirinus*. Denique in urbe duo eius templa sunt: unum Quirini intra urbem, quasi custodis et (Burm. *sed*) tranquilli: aliud in Appia via extra urbem prope portam, quasi bellatoris, i. e. (al. *vel*) *Gradivi*. — 293. *Dirae*; cum apertae sunt [hoc est, abominandae, alias *dirae*, magnae. (9, 185.): *An sua cuique deus fit dira Cupido.*] [Et (8, 348.): *Iam tum relligio pavidos terrebat agrestes Dira loci.* Et (12, 845.): *Dicuntur geminae pestes, cognomine Dirae.*) *Compagibus*; *ambages* et *compages* (L. *Compages compagis*; nec de *ambage* hic agi admonuit Burm.) antiqui tantum dicebant. Posteritas admisit ut etiam compago dicatur: sed non quia varius esse potest nominativus, debet etiam declinatio mutari. Quemadmodum nec in istis nominibus, *arbor arbos, vomer vomis*: nam et *vomeris* et *arboris* tantum facit. Ergo *compages compagis*, quoniam *compago* usurpatum est: *compaginis* enim nemo penitus dicit. [Ovidius tamen in primo Metamorphoseon (711.) ait: *Atque ita disparibus calamis compagine cerae*; a genitivo *compaginis*. — 294. *Belli portae*; Iani gemini, quae bello aperiebantur, pace claudebantur.] (Ideo autem Ianus belli tempore patefiebat, ut eiusdem conspectus per bellum pateret, in cuius potestate esset exitus reditusque: id enim ipsa significat eius effigies, praebentis se euntibus et redeuntibus ducem. Hunc autem olim Numa Pompilius fecit, cuius portas regni tempore clausit.) *Furor impius intus*; ut superius diximus, propter bella civilia, quae gesta sunt contra Brutum et Cassium ab Augusto [in] Philippis: contra Sextum Pompeium (ab Augusto) in Sicilia. [Aut sicut quidam tradunt *Furor impius intus*, non in aede Iani sed in alia, in foro Augusti introeuntibus ad sinistram, fuit bellum pictum et furor sedens super arma aenis vinctus (Burm. *catenis revinctus*) eo habitu quo poëta dixit.] — 295. *Saeva sedens super arma*; secundum antiquam licentiam. Sciendum tamen est, hodie *In* et *Sub* tantum communes esse praepositiones. Ceterum *Super* et *Subter* iam accusativae sunt, sicut *Clam* et *post*, quae antea communes fuerunt: nunc in his mutata natura est. (Ergo *super* pro supra: et nunc haec praepositio accusativo servit; ubi vero *de* significat, ablativo.) *Ahenis nodis*; non centum nodis, sed catenis, quas circumlocutione significavit, quia sunt catenae nodi plures. [Quidam *Aeneis* pro ferreis tradunt, ut (7, 743.): *micat aeneus ensis*: et (5, 774.): *Aenea quem obliquum rota transiit.*] — 297. *Et Maia genitum*; Mercurium. Et est Periphrasis. Cicero in libris de deorum natura, plures dicit esse Mercurios: sed in deorum ratione fabulae sequendae sunt. Nam veritas ignoratur. Simul allusit poëta, quia per caduceatores, i. e. internuntios, pax solet

fieri. (Vel quod Deo opus erat, ut hostes Poeni auctori Romani nominis placarentur Aeneae. Quidam sane quattuor Mercurios dicunt: unum Iovis et Maiae filium; alterum Coeli (cod. Coeti) et Diei; tertium Liberi et Proserpinae; quartum Cyllenis, a quo Argus occisus est, quem ipsum, ob hanc causam Graecia profugum, Aegyptiis literas demonstrasse perhibent.) — 298. *Ut terrae;* propter illud quod sequitur (540.): *Hospitio prohibemur harenae. Pateant;* propter illud (233.): *Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis.* — 299. *Hospitio;* ad hospitium. (Nonnulli sane *pateant*, pacatae sint, accipiunt, ut Sallustius: *Simul immanis hominum vis multis e locis, invasere patentes tum, et pacis modo effusas.* Hic enim habitus pacis. Et in Catilina (10.): *Cuncta maria terraeque patebant.* Sic enim contra, cum dicitur: *Clausa omnia*, bellum significatur, ut ipse (8, 385.): *Quae moenia clausis Ferrum acuant portis.*) *Ne fati nescia Dido;* non sui, nam si sciret exitum suum, multo magis vitaret. Sed *Fati* dixit, voluntatis Iovis: sicut (8, 292.): *Fatis Iunonis iniquae.* Aut certe fati Troianorum, qui non sponte sed necessitate ad Africam venerant: quod utique ignorabat Dido. Illo enim tempore invadendarum terrarum causa fuerat navigatio, ut Sallustius meminit: facili tum mutatione sedium: quod etiam excusant Troiani (527.): *Non nos aut ferro Libycos populare penates Venimus.* Ergo hoc agitur, ut discat Dido eos ad Italiam tendere. Quomodo ergo se iungit Aeneae? Sed furoris illud est, non consilii. Nam nec sacerdotibus haec dicentibus credidit. Unde est (4, 65.): *Quid vota furentem, Quid delubra iuvant?* — 300. *Volat ille* etc.; similis hic festinatio Mercurii est, ut supra Neptuni; in quarto (439.): Et talaria nectit, Et virgam capit; et plus moratur.) — 301. *Remigio alarum;* translatio reciproca, ut supra diximus; nam alibi (3, 520.): *velorum pandimus alas.* [*Citus*; pro cito, adverbium temporis in nomen deflexum.] Et bene hoc de Mercurio: cum enim alia signa tarde ad ortus suos recurrant, Mercurius octavo decimo die in ortu suo invenitur. Poeni; ἀντίστοιχον est quasi *phoeni* (codd. Burm. et Guelf. *foeni.*) — 303. *Volente Deo;* vel Mercurio vel Iove. *In primis;* praecipue. — 304. *In Teucros;* pro [*in*] *Teucris*, ut supra (231.) diximus: [alibi *in Teucros*, adversum Teucros. Ut (7, 301.): *Absumptae in Teucros vires.*] *Quietum animum;* i. e. benevolentiae plenum. — 305. (*At pius Aen.* . . . . * filium Aeneas sacrorum omnium docetur, ex cuius persona latenter, quae ad ceremonias veteres pertinent saepe monstrantur. Hic ergo Deus, apicis, quod insigne flaminum fuit de quo loco suo in II. (cod. in quarto libro) et X. libro dictum est. Vult ostendere igitur, flamini extra medium pomerium post solis occasum apicem ponere non licere. Aeneas ergo hic ad Carthaginis litus appulsus, ostenditur sine apice fuisse, i. e. nudo capite. Nam cum ait: *At pius* etc., manifeste longius ab urbe intelligitur; unde animadvertendum est, extra pomerium fuisse, nam in subsequentibus ostenditur, eum extra pomerium fuisse, cum ait Venus (401.): *Et qua te ducit via, dirige gressum.* Nam et augurium ei in finibus pomerii ostensum est, quod et ipsum Aeneam respondentem signatius declarat, sine apice fuisse, timentem enim, ne piaculum incurreret, si

eum solis occasu (cod. *occasum*) nudo capite i. e. sine apice inveniretur (cod. *inveniret*. Burm. coni. *si eum sol* (s. *solis*) *occasus* - - *inveniret*), ita loquentem fecit (372.): *Et vacet annales nostrorum audire laborum, Ante diem clauso componet Vesper Olympo.* Verebatur enim solis occasum. Nudo autem capite ibi fuisse ostenditur, ubi ait (588.): *Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit; Os humerosque deo similis; namque ipsa decoram Caesariem* etc. Neque enim Caesariem dicere debuisset, nisi, quia nudo capite incedebat Aeneas. Sed haec Virgilio, et his similia sufficiunt, ad indicandum omnium disciplinarum scientiam narrantem aliud ponere, neque propositum habet talia plenius exsequi.) *Per noctem;* decet enim, pro cunctis regem esse sollicitum; [ut apud Homerum (Il. β, 24.): Οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα, Ὧι λαοί τ' ἐπιτετράφαται, καὶ τόσσα μέμηλεν.] (Et bene *per noctem*, ne a sociis, quos ipse consolatus erat, videretur per diem maerens.) *Per noctem;* decet enim pro cunctis regem esse sollicitum. — 306. *Alma;* alma Lux dicta, quod alat universa: unde et *alma Ceres*, quod nos alat. Nam physici dicunt omnia per diem crescere. Quomodo ergo Virgilius ait (G. 2, 202.): *Exigua tantum gelidus ros nocte reponet?* sed hoc pro miraculo positum est: ut etiam Plinius sentit. *Locos;* et *locos* et *loca* dicimus, cum in numero singulari *locus* tantum dicamus. Simile est et *iocus*, nam et *ioca* facit et *ioci*. Ut [Sallustius in Iugurth. 96.] *Ioca atque seria cum humillimis exercere.* Et [Cic. (Philipp. 2, 4.):] *Quam multa ioca solent esse in epistolis.* Et Persius (6, 5.): *Tum iuvenes agitare iocos.* — 307. *Quas vento accesserit oras;* (sine praepositione, Sallustius: *Genua patrum advolvuntur.*) Diximus superius, figuram fieri, cum praepositio detracta nomini, verbo copulatur, et plerumque eam suam retinere naturam; plerumque convertere. Hoc igitur sciendum est, quia, cum casum suum retinet, Hysterologia est, ut hoc loco: quum autem mutat, figura est, ut (6, 2.): *Cumarum allabitur oris. Oris* enim pro *oras* posuit. Plerumque tamen etiam superfluas ponunt praepositiones. — 308. *Qui teneant;* iure dubitat, cum omnia cernat inculta. Est autem ordo: Qui teneant, hominesne feraene. Media per parenthesin dicta sunt. *Exacta;* exquisita. (Et ostendit providum regem per se curantem commoda sociorum.) — 310. *In convexo nemorum;* prooeconomia est ad causam pertinens. Non enim tenebitur ab Afris, ut Ilionei, [et qui cum ipso supervenerant.] *Convexo* autem, curvo: unde et convexum dicitur coelum. Sane subaudimus *Loco*, ut alibi: Castrorum et campi medio, i. e. spatio. [Nemorum autem, modo silva. Interest autem inter nemus et silvam et lucum, lucus enim est arborum multitudo cum religione, nemus vero composita multitudo arborum. silva diffusa et inculta.] *Sub rupe cavata;* periphrasis est speluncae. — 311. *Arboribus atque horrentibus umbris*; umbris arborum, quo modo (61.): *Molemque et montes.* Aut certe arboribus et umbris speluncae. (Et bene ostendit omnia curvis velata navibus non . . . . . quae venerant cum Aenea. Classem autem occulit et clausit.) [*Occulit*; pro occuluit, i. e. abscondit et clausit.] — 312. (Bene ostendit, Aeneam esse fortissimum, nec quidquam timere, dicendo: *uno graditur comitatus Achate.*)

Comitatus Achate; diximus, quaeri, cur Achates Aene mes. Varia quidem dicuntur; melius tamen hoc fii tractum nomen sit a Graeca etymologia. *Ἄχος* eni sollicitudo, quae regum semper est comes. — 313. *B* utrumque referas, bene dixit *bina.* Si ad Aeneam tan quus mos est, ut supra diximus, *bina* pro duobus pon [interdum] *duplices. Lato ferro;* i. e. lati ferri: ut (*chra prole.* [I. e. pulchrae prolis.] — 314. *Media obvia silva;* quam Graeci ὕλην vocant, poëtae nomina i. e. elementorum congeriem, unde cuncta procre: multi volunt, Aeneam in horoscopo Virginem, [et Venerem,] habuisse. Bene ergo in media silva virgi Venerem ei poëta facit occurrere: quia, ut supra dixi nere in Virgine constituta, et misericordes procrear nae, et viri per mulieres felices [sunt] futuri, ut pr Aenea (quoniam misericordia Didonis servatur). — 3 *nis os habitumque gerens;* vultum et amictum. [Hab veteres dicebatur, tam corporis, quam eorum quae pr pus sunt: et bene gerens non habens, quod geri putant — 316. *Spartanae;* Lacaenae. Sparta enim civitas e cae, ubi sunt puellae venatrices. Redditur autem cau cur sit in silvis, scilicet propter venatum. *Threïssa;* Et est solutio: nam *Thressa* facit. Sicut (5, 285.): *Cre. Pholoë.* Veniunt autem ab eo, quod est Thres et Cre tem *Creissa* non faciat, illud est, quod *Cressa,* per η [si scribitur, nec potest recipere solutionem. *Threissa* ve diphthongon, unde et resolvitur. *Fatigat;* suo scilic (Sane quidam *fatigat* pro *fatigavit* accipiunt, praesens terito, sicut et *praevertitur* pro *praeversa est.*) — 317 *lice;* [quidam a patre Arpalico (Burm. *Harp.*), qui rex niorum (Burm. *Amymnaeor.*) Thraciae gentis fuit (ita dicunt, ut ipse Camillam a Metabo facit.) Haec patre ferociam a civibus pulso, ac postea occiso, fugit in venatibus latrociniisque vivendo ita efferata est] (et hui tatis et exercitii facta est, ut subito ad vicina stabu inopia decurreret, et rapto pecorum fetu, insequent equites in celeritate vitaret; sed quodam tempore posit sidias cervarum plagis, capta et occisa est: cuius mort litavit eorum exitus, qui eam occiderunt: statim enim i orta contentio est, cuius fuisset haedus, quem Harpalyc rat, ita ut gravi certamine, non sine plurimis mortibu retur. Postea consuetudo servata est, ut ad tumulum populi convenirent, et propter, expiationem per imagin nae concurrerent.) Haec est, quae patrem senem ca Getis, [ut alii volunt, a Myrmidonibus,] collecta m liberavit celerius, quam de femina credi potest. Unde et dicitur celeritate transire. *Volucrem Hebrum;* multum laudis flumini epitheto addidit. (codd. *multum autem fluminis eius addidit laudi.*) [Sed falsum est, nam tissimus etiam cum per hiemem crescit. Est autem in ante muros Cypsalae civitatis, de locis superis Thraciae dictus autem ab Hebro Hemi et Rhodopes filio.] *Prae* i. e. transit. Dicimus autem et *praevertit* et *praevertiti*

ratione. Nam passiva declinatione utimur in activa significatione, ut hoc loco: [Cum ipsi praeimus enim tunc praevertimur.] Cum autem activa declinatio est, passivam habet significationem, ut: ille me praevertit. (Alii praevertitur sic positum volunt, ut 11, 660.): Bellantur Amazones armis, pro praevertit et bellant.) — 318. Namque; ut ostendatur esse venatrix. Humeris de more; venantum scilicet.] Habilem; aptum sexui. Unusquisque enim arcum habet pro viribus suis. (Venatrix; similis venatrici, i. e. quasi venatrix, ut (11, 648.): At medias inter caedes exultat Amazon.) Comas diffundere; ut diffunderetur. Graeca autem figura est. Sic alibi (6, 248.): Argenti magnum dat ferre talentum. (Et (79.): Tu das epulis accumbere Divum:) unde da bibere usus obtinuit, quod facere non debemus, ne duo verba iungamus, nisi in poëmate. — 320. Nuda genu; nudum genu habens. Ut si dicas: bonus animum. Et est Graeca figura: sed non ea, quam diximus fieri per participium praeteriti temporis, et casum accusativum. Haec enim per nomen fit, quamvis ad unam significationem recurrant. Sinus collecta; ut (229.): Oculos suffusa [nitentes.] — 321. Ac prior; paulo post sequitur, [Heus,] inquit. Heus nunc adverbium vocantis est, alias interiectio dolentis [est.] Ut (7, 116.): Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus. Errantem; investigantem: (quia venatores cum vestigant, quasi videntur errare. Sororum; non tanquam nota sit illis soror, sed ut est in consuetudine. — 323. Succinctam; instructam. Vel, ut alii dicunt, in cingulo habentem pharetram et pellem. (codd. et s. ut plerique.) Maculosae lyncis; [epitheta tribus modis ponuntur, aut laudandi, aut demonstrandi, aut vituperandi, hic maculosae demonstrandi est.] Lyncus rex Scythiae fuit, qui missum a Cerere Triptolemum, ut hominibus frumenta monstraret, susceptum hospitio, ut in se [inventi frumenti] gloria tanta migraret, interimere cogitavit. Ob quam rem irata Ceres, eum convertit in lyncem feram varii coloris, ut ipse variae mentis exstiterat. Erit autem nominativus haec lynx, ut Pan, Tros, quae in genitivo una syllaba crescunt. — 324. Spumantis; i. e. spumosi, participium loco nominis positum. Cursum clamore prementem; [insequentem, ut ipse alibi (G. 3, 413.): Ingentem clamore premes ad retia cervum.] Plerumque duo diversa in unum exitum cadunt, licet contraria significent, ut hoc loco. Vidistis enim, etiam ad vocem pertinet, quod etiam ex Aeneae responsione colligitur. — 325. Orsus; nunc coepit, alias finiit. Ut (12, 806.): Sic Iuppiter orsus. Sed illic proprie posuit, [et] hic usurpatum est. Praeteritum enim est participium. — 326. Audita neque visa; hinc probatur quia superius hoc interrogaverat Venus. (Sane quidam audita, ad illud responsum: Clamore prementem: ad vidistis si quam; neque visa, responderit.) — 327. O quam te; quae dea sit dubitat, nam deam esse confidit: [o dubitativa, alias vocativa. (Burm. optativa) ut (G. 1, 18.): Adsis, o Tegeaee, favens.] — 328. Nec vox hominem sonat; Graeca figura est. O dea certe; (hic o distinguendum, ut post inferat: dea certe, confirmans opinionem suam, et) conclusio est syllogismi, qui constat ex propositione, assumptione, conclusione. Nam si nec vox nec vultus mortales sunt, restat, ut dea sit. — 329. An Phoebi soror;

Diana: nam venatrix est. Bene autem suspicatur pro loci qualitate habitus personaeque. (Perite autem poëta dicendo: *Phoebi soror*, videtur de nomine Apollinis dubitare. Con enim, hunc deum a diversis gentibus vel civitatibus, dive nominibus appellari, secundum genera beneficiorum, quae vi divinitatis genere praestare consuevit: cui deo sagittas datas sunt, quia, ut vis morbi, ita hoc telum sit occultum. E tamen Deum et ad uberum (Burm. - *liberum*, s. *librum librorum*, (sc. Sibyllinorum) s. *nemorum*, s. *pecorum*) cu diam, et ad divinitatem, (Burm. coni. *divinationem*) et ad urbanas, quae placidae sunt, et ad bella pertinere longin cui laurum ideo consecratam, quia haec arbor suffimentis gationibusque adhibeatur, ut ostendatur, nullum templum nisi purum ingredi debere. Cautum enim est, ne sacerdos domum ingrediatur, in qua ante quintam diem funus fu Quidam tamen *An* pro *sive* antique dictum volunt. Non coniunctionem mutatam adserunt, pro: *Aut Phoebi* [*soror*] *Nympharum sanguinis una.* Alii autem coniunctionem iunctivam volunt, ut Sallustius: *Perrexere in Hispaniam, Sardiniam.*) *An Nympharum sanguinis;* i. e. Generis. 330. *Sis felix;* propitia (hoc est, felicitatem praestes: vel *f* mihi.) Felix enim dicitur et qui habet felicitatem, et qui esse felicem. Ut in Bucolicis (E. 5, 65.): *Sis, bonus, o, fe que tuis.* Unde (e contrario (A. 2, 245.): *et monstrum inf* et (3, 246.): infelix vates. Et alibi) et contra Iuno in VII. (3 dicit: *Quae potui infelix*, i. e. adversa Troianis. *Leves;* lev facias. Ut (145.): *Levat ipse tridenti. Quaecunque;* seu Di seu nympha. *Quo sub coelo*; aut sub qua parte coeli, aut cundum Epicureos, qui plures volunt esse coelos, ut Cicer Hortensio. — 331. *Tandem;* hoc loco vacat *tandem.* Scien sane, multas particulas ad ornatum pertinere tantummodo puta, *enim, dum, gentium, locorum, terrarum* [ut Cicer Hortensio: *Aut tandem doceas, quod vix quoiquam con* Aut *tandem*, pro expletiva particula est.] (Cod. F. *terr* significatio posita ad ornatum pertinet. *Aut Q. doceas, vix hoc quoque contigit*, aut etc.) — 332. *Hominumque, rumque;* Hypermetrus versus: unam enim plus habet sylla qui quotiens fit, debet sequens versus a vocali incipere u loco. Item (4, 558.): *Omnia Mercurio similis vocemque remque, Et crines flavos.* Nisi forte synaeresis (codd. *sin* s. *sinez.* Guelf. I. *sinthesis*) fiat in fine, i. e. vocalium co Ut est (E. 1, 33.): *Nec cura peculi.* Hic enim non est ne ut sequens versus a vocali incipiat. — 334. *Hostia de Hostiae* dicuntur sacrificia, quae ab his fiunt, qui in h pergunt. *Victimae* vero, sacrificia, quae post victoriam Sed haec licenter confundit auctoritas. — 335. [*Equidem;* ego quidem significat, alias expletiva particula est.] *Tal dignor honore;* i. e. sacrificio. Et aut vult se probare no men, sed virginem Tyriam: (aut ideo non amplectitur sa cium, ut diutius lateat:) aut certe, quia Paphiae Veneri Cypri colitur, ture tantum sacrificatur et floribus: (qui ait (4 *Ubi templum illi centumque Sabaeo Thure calent arae, sert recentibus halant.*) *Dignor;* dignam me iudico. Ut (3, 4

ıgio *Anchisa Veneris dignate superbo*, i. e. digne habite. 37. *Purpureo;* aut pulchro, aut rosei (L. R. Vos. Guelf. I. '. Guelf. II. *russati.* Fuld. *aut russati aut rosei*) coloris. *vincire cothurno;* cothurni sunt calceamenta [etiam] venacrura quoque vincientia: quorum quivis utrique aptus est Ideo et numero usus est singulari. — 338. *Punica regna* ;{ad illud: *Et quo sub coelo tandem.* Et quidam *Vides* :isurus es accipiunt: nam quemadmodum in media silva n videt et Tyrios?) Hic attentum facit Aeneam. *Tyrios;* interest, utrum Tyrios an Sidonios dicat. Ut diximus enim , nomina de vicino mutuantur. *Et Agenoris urbem;* quam int Agenoridae. Agenor autem [Neptuni (Burm. Nept. rex Libyae et Phoenic.; de cuius etc. v. Salmas. Exercitt. p. 402. 867.) et Libyae filius] rex Phoenicis fuit, [de cuius e Dido originem duxit.] Et sic dictum est, ut (6, 2.): *ındem Euboicis Cumarum allabitur oris*, i. e. ad Cumas, fecerunt hi, qui de Chalcide venerant, civitate Euboeae. — *Sed fines Libyci;* antedicta dubia esse potuerunt; nunc te regionem ostendit, dicendo *Libycos fines.* Tyrii enim et esse potuerunt. *Intractabile;* insuperabile, asperum, sae-. [Ergo amovit suspicionem, ne putaret, se in Tyrum ve-e.] — 340. [*Dido;* Dido vero nomine Elissa ante dicta est, post interitum a Poenis Dido appellata, i. e. virago, Punica gua, quod cum a suis civibus cogeretur, cuidam de Afris re-bus nubere, et prioris mariti amore teneretur, forti se animo, interfecerit, et in pyram iniecerit, quam se ad expiandos oris mariti manes extruxisse fingebat.] — 341. *Germanum* *iens;* hoc loco quasi stupuit Aeneas: (de germani enim appel-one fuerat facta maior invidia,) unde auditoris aviditati prae-ibit Venus, dicens longam esse iniuriam, i. e. causam: ab eo, od sequitur, id quod praecedit, ut supra (209.): *Spem vultu* mulat. [*Longa est iniuria;* longa narratio iniuriae.] — 342. *gae ambages;* i. e. circuitus. [Hoc est ambages narrationis.] *stigia;* [summae partes aedificiorum dicuntur, sed modo] mordia; quia scit, longam esse historiam Carthaginis, ut llustius (Iug. 19.): *Sed de Carthagine silere melius puto, quam* um (al. *pauca*) *dicere.* — 343. *Huic coniux Sichaeus erat;* tiens poëta aspera invenit nomina, vel in metro non stantia, mutat ea, aut de his aliquid mutilat. Nam *Sichaeus Sichar-bas* (Vos. *Siarb.* L. *Sacarb.* R. *Socarb.* Guelf. I. II. *Sicarb.*) dictus est. *Belus*, Didonis pater, *Methres* (L. Meotes, R. Vos. *Metthes*, Guelf. I. *methes*, Guelf. II. *metthes*). *Carthago* a *cartha* etiam Guelf. I. Guelf. II. *Carthago caraca.* Burm. *Carthada.* Carth. *Carraga ait.* Vos. *Carthago Carthada.* Fabr. al. *a Charta*) ut lectum est, et in historia Poenorum, et in Livio. *Sichaeus*, *Si* brevis est per naturam: sed hoc loco ectasin , ea licentia, quae est in propriis nominibus. Licet enim avis proprii nominis parte syllabae mutare naturam: quod appellativis evenit, si tamen de propriis originem ducant; *Sicanio praetenta sinu:* quia venit a Sicano rege Siciliae. *imus agri;* veteres addebant *cuius rei dives.* — 344. *;* dativus est, non adverbium. — 345. (*Cui pater* etc.; argumentum amoris.) — 346. *Ominibus;* auguriis [vel prosperis

Diana: nam venatrix est. Bene autem st
qualitate habitus personaeque. (Perite au
Phoebi soror, videtur de nomine Apollin
enim, hunc deum a diversis gentibus v
nominibus appellari, secundum genera b
divinitatis genere praestare consuevit:
lunt, quia, ut vis morbi, ita hoc t
tamen Deum et ad uberum (Bur
librorum, (sc. Sibyllinorum) s. n
diam, et ad divinitatem (Burm.
urbanas, quae placidae sunt, e
cui laurum ideo consecratam,
gationibusque adhibeatur, ut
nisi purum ingredi debere.
domum ingrediatur, in q
Quidam tamen *An* pro s
coniunctionem mutatam
Nympharum sanguinis se
iunctivam voluit, ut nec enim
Sardiniam.) *An N* auri, nisi eti
330. *Sis felix*; pro a est, quasi ex Py
mihi.) Felix enim nestum, sed *amores*,
esse felicem. Ut numero ad voluptatem
que tuis. Unde *morum, qui iuvenum tibi*
et (3, 246.): in ad religionem. — 351. *Aegra*
dicit: *Quae r* *Multa malus simulans, vana sp*
facias. Ut (vehat absentem, quem constabat, oc
seu nymph): *Quis fallere possit amantem?*
cundum F ostenditur malitia, quae etiam am
Hortensi quia dicebat, eum [mox] reverti. L
sane, *In somnis*; si ab eo quod est *somnium*,
puta, pro *peculii*. Si autem a *somno* venit *in*
Hort manos caperet. (*Imago*, τὸ εἴδωλον.) —
Aut epitheton hoc de causa est; nam arae piae
si indicavit. Unde e contra in sexto (4
vulnera dira tegentem. Hoc est celantem. Q
undique truncatus? *Retexit*; ecce hic planius
ostendit. (Et utrum ad praeteritum hoc ref
quibusdam videtur, quod ipsam Didonem putabat
incertum; nam et ideo fugam suadere visus est) ·
celerare fugam; celeriter abire, ut dicimus c
Suadet; secundum naturam duae sunt syllabae,
syllabum putant: quod etiam si inveniatur, soluti
quo modo dicimus *aenea*, et *ahena*. Hoc autem s
modi verbum in Latino invenitur. — 358. [*Recl*
aperit, ostendit.] (Ad opinionem somni recluder
(2, 297.): *Aeternumque adytis effert penetralibu*
359. *Thesauros*; hoc nomen n non habet, sicut
Thoas, *Abas*, [*Pallas*]: licet in obliquis casib
Sicut nec *formosus*, quia derivat[iv]um est a *form*
cie] speciosus, [ab odio odiosus, velut a genere] g
a scelere] scelerosus. *Ignotum argenti pondus et a*
ignorabat Dido, aut certe ad magnitudinem perti

unquam novit. — 360. *His commota;* i. e. omnibus. — 361. *Conveniunt* etc.; odeaedendi, hoc est, qui timebant, ne laedequarto (545.): *Quos Sidonia vix urbe* , sed aut odio, aut timore convene*ni;* i. e. crudelis tyranni, et figura num iustum odium est. — 362. *Portantur - - opes;* quomodo olvitur: sed eas iam suas feceaut ad animum retulit avari, as Pygmalion iam suas pu*virum.* Quae enim avaro quam deliquerat, per*virum.* Sciendum auenim erat, ut de peauro, de peregrinis fru*onveherent*). Dido autem a ratas naves abstulerat, quam cum querentur, aurum illa praecipitavit in quentes reversi sunt. (Licet alio ordine narretur.) — 365. *Devenere locos; ad* minus ; erigentem se. Ut (10, 725.): *Surgentem in vum.* — 366. *Novae Carthaginis; Carthago* est linenorum nova civitas, ut docet Livius. — 367. *Mercatique tum, facti de nomine Byrsam;* appulsa ad Libyam Dido, m ab Hiarba pelleretur, petiit callide, ut emeret tantum ter, quantum posset corium bovis tenere. Itaque corium in fila pemodum (Burm. cum cod. Guelf. I. tenere: quod cum ille misisset, corium in tenuissimas corrigias) sectum tetendit, upavitque propemodum stadia viginti et duo; [βύρσα autem ece, Latine corium:] quam rem leviter tangit Virgilius, dido: *Facti de nomine Byrsam.* Et non tegere, sed circume. *Facti de nomine;* de causae qualitate: (quia βύρσα Grae Latine corium dicitur: dicendo ergo *circumdare*, ostendit rigiam de corio factam.) — 368. *Tergo;* pro tergore [, po:; quia, qualis causa fuit, tale nomen accepit. Carthago m antea speciem habuit duplicis oppidi, quasi aliud alterum mplecteretur; cuius interior pars *Byrsa* dicebatur. exterior *agalia.* Huius rei testis est Cornelius Nepos, in eo libro, qui illustrium inscribitur.] (Guelf. I. *Facti de nom.*, de caus. ul significat. Et aliter: Carthago antea spec. hab. d. opp., q. alt. amplecteretur, etc. usque ad *inscribitur.*) — 369. *Sed qui tandem?* Vacat hoc loco *tandem.* [Velut ante videtur pletiva coniunctio, ut est (441.): *Et quo sub coelo tandem.* *tandem* pro tamen accipiunt.] Et est naturalis interrogatio: *estis?* unde? vel quo itis? Sicut ipse in VIII. (113.) licet mutato ordine: *Quo tenditis, inquit? Qui genus? unde domo?* — 371. *Imoque trahens a pectore vocem;* deest dixit. Et quolonge respondet, Parenthesis est; quotiens nusquam, Eclidicitur, ut hoc loco. — 372. *O dea;* perseverat in opinione ita tamen, ut et illius orationi aliquando concedat. Nam post ait, *Si vestras forte per aures Troiae nomen iit.* certe illud est, quod superius dixerat: *An nympharum san-*

et secundis vel primariis, ut aliis verbis repetierit: *cui pate tactam dederat.*] Et secundum Romanos locutus est, qui nisi captatis faciebant auguriis, et praecipue nuptias. Lu (2, 371.): *Contentique auspice* (Guelf. I. *ab ausp.*) *Bruto.* venalis (10, 336.): *Veniet cum signatoribus auspex.* *Tyri;* verbium est. — 347. *Scelere* etc.; iunge totum: nam aliter procedit, si segreges: Quos inter medius venit furor: (quia *immanior* ad furorem, non ad Pygmalionem referunt;) ipse dicat: Licet simulatas, fuisse tamen amicitias: simul na sacrificabant: ac si diceret: Sceleratior Atreo et Thyest Eteocle, et Polynice. (Ordo est: *inter quos medios.*) — *Ille Sichaeum;* [*si*] hoc loco secundum naturam posuit. — *Impius ante aras;* probavit impium, quia ante aras. (S pronuntiant. *Clam;* quidam ad sororem referri putan 350. *Securus amorum Germanae;* aut contemnens [i. e. gens; non curans] amoris sororis. Ut (7, 304.): *Securi atque mei*, i. e. contemptores. Aut certe securus erat de a germanae circa maritum nimio, ob quem se post mc Sichaei interimere posse credebatur. Nec enim sequitur, occiso Sichaeo, ipse statim potiretur auri, nisi etiam Dido ret; [sed per contemptum dictum est, quasi ex Pygmalionis sona: non *amorem* vocans honestum, sed *amores*, in convici *Amores* autem plurali numero ad voluptatem pertinent (10, 34.): *Securus amorum, qui iuvenum tibi semper e* Singulari etiam ad religionem. — 351. *Aegram;* moe anxiam. — 352. *Multa malus simulans, vana spe lusit a tem;* (quia dicebat absentem, quem constabat, occisum.) legimus (4, 296.): *Quis fallere possit amantem?* Sed hic Pygmalionis ostenditur malitia, quae etiam amantem fe *Vana spe;* quia dicebat, eum [mox] reverti. *Lusit;* dec — 353. *In somnis;* si ab eo quod est *somnium*, Synaeresis ut *peculi* pro *peculii*. Si autem a *somno* venit *in somnis*, dum somnos caperet. (*Imago, τὸ εἴδωλον.*) — 355. *Cru aras;* epitheton hoc de causa est; nam arae piae sunt. — *Nudavit;* indicavit. Unde e contra in sexto (448.) habe *Et vulnera dira tegentem.* Hoc est celantem. Quid enim ret undique truncatus? *Retexit;* ecce hic planius quid sit *davit* ostendit. (Et utrum ad praeteritum hoc refertur, an quibusdam videtur, quod ipsam Didonem putabat occidere, incertum; nam et ideo fugam suadere visus est) — 357. *celerare fugam;* celeriter abire, ut dicimus *cursum* ce *Suadet;* secundum naturam duae sunt syllabae, sed multi syllabum putant: quod etiam si inveniatur, solutio dicenda quo modo dicimus *aenea*, et *ahena*. Hoc autem solum huius modi verbum in Latino invenitur. — 358. [*Recludit;* sec aperit, ostendit.] (Ad opinionem somni recludere videtur (2, 297.): *Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.* 359. *Thesauros;* hoc nomen *n* non habet, sicut *Atlas*, *G Thoas*, *Abas*, [*Pallas*]: licet in obliquis casibus inveni Sicut nec *formosus*, quia derivat[iv]um est a *forma:* ut [a cie] speciosus, [ab odio odiosus, velut a genere] generosus a scelere] scelerosus. *Ignotum argenti pondus et auri;* aut ignorabat Dido, aut certe ad magnitudinem pertinet, i. e.

tam quantum nullus unquam novit. — 360. *His commota*; i. e. (perterrita) supradictis omnibus. — 361. *Conveniunt* etc.; oderant laesi, Metuebant laedendi, hoc est, qui timebant, ne laederentur. Unde est illud in quarto (545.): *Quos Sidonia vix urbe revelli.* Quia non voluntate, sed aut odio, aut timore convenerant. *Odium crudele tyranni*; i. e. crudelis tyranni, et figura est [Hypallage]: nam in tyrannum iustum odium est. — 362. [*Paratae*; i. e. *erant.*] — 363. *Portantur - - opes*; quomodo *Pygmalionis*, si Sichaei erant? solvitur: sed eas iam suas fecerat scelere, qui Sichaeum occiderat: aut ad animum retulit avari, qui opes alienas iam suas fecerat: quas Pygmalion iam suas putabat. Unde est in quarto (656.): *Ulta virum.* Quae enim avaro maior poena, quam pecuniam, propter quam deliquerat, perdere? Remove hoc, et falsum est: *Ulta virum.* Sciendum autem, quod clam tangit historiam. Moris enim erat, ut de pecunia publica Phoenices, misso a rege auro, de peregrinis frumenta coemerent (Guelf. I. II. *conveherent*). Dido autem a Pygmalione ad hunc usum paratas naves abstulerat, quam cum legentem a fratre missi sequerentur, aurum illa praecipitavit in mare, qua re visa, sequentes reversi sunt. (Licet alio ordine etiam historia ista narretur.) — 365. *Devenere locos*; *ad* minus est. *Surgentem*; erigentem se. Ut (10, 725.): *Surgentem in cornua cervum.* — 366. *Novae Carthaginis*; *Carthago* est lingua Poenorum nova civitas, ut docet Livius. — 367. *Mercatique solum, facti de nomine Byrsam*; appulsa ad Libyam Dido, cum ab Hiarba pelleretur, petiit callide, ut emeret tantum terrae, quantum posset corium bovis tenere. Itaque corium in fila propemodum (Burm. cum cod. Guelf. I. tenere: quod cum ille permisisset, corium in tenuissimas corrigias) sectum tetendit, occupavitque propemodum stadia viginti et duo; [βύρσα autem Graece, Latine corium:] quam rem leviter tangit Virgilius, dicendo: *Facti de nomine Byrsam.* Et non tegere, sed circumdare. *Facti de nomine*; de causae qualitate: (quia βύρσα Graece, Latine corium dicitur: dicendo ergo *circumdare*, ostendit corrigiam de corio factam.) — 368. *Tergo*; pro tergore [, posuit; quia, qualis causa fuit, tale nomen accepit. Carthago enim antea speciem habuit duplicis oppidi, quasi aliud alterum complecteretur; cuius interior pars *Byrsa* dicebatur. exterior *Magalia.* Huius rei testis est Cornelius Nepos, in eo libro, qui Vita illustrium inscribitur.] (Guelf. I. *Facti de nom.*, de caus. qual. significat. Et aliter: Carthago antea spec. hab. d. opp., q. al. alt. amplecteretur, etc. usque ad *inscribitur.*) — 369. *Sed vos qui tandem?* Vacat hoc loco *tandem.* [Velut ante videtur expletiva coniunctio, ut est (441.): *Et quo sub coelo tandem.* Alii *tandem* pro tamen accipiunt.] Et est naturalis interrogatio: *qui estis?* unde? vel quo itis? Sicut ipse in VIII. (113.) licet mutato ordine: *Quo tenditis, inquit? Qui genus? unde domo?* — 371. *Imoque trahens a pectore vocem*; deest dixit. Et quotiens longe respondet, Parenthesis est; quotiens nusquam, Eclipsis dicitur, ut hoc loco. — 372. *O dea*; perseverat in opinione sua: ita tamen, ut et illius orationi aliquando concedat. Nam paulo post ait, *Si vestras forte per aures Troiae nomen iit.* At certe illud est, quod superius dixerat: *An nympharum san-*

et secundis vel primariis, ut al[illegible] et moriuntur [illegible]
tactam dederat.] Et secundu[illegible] *origine*; a raptu
nisi captatis faciebant augur[illegible] diversa dicam. —
(2, 371.): *Contentique aus*[illegible] interest: *Histori*
venalis (10, 336.): *Veniet* [illegible] vel videre potuimus,
verbium est. — 347. *Sce*[illegible] vero sunt eorum
procedit, si segreges: Q[illegible] non novit. Unde [
immanior ad furorem. [illegible] et historia constat.
ipse dicat: Licet simul. [illegible] hoc loco pro historia i
sacrificabant: ac si [illegible]bantur: tabulam dealb
Eteocle, et Polynice [illegible] in qua praescriptis cons
Ille Sichaeum; [*si* [illegible], digna memoratu n
Impius ante aras. [illegible] terra marique gesta per s
pronuntiant. *Ci*[illegible] commentarios in octo
350. *Securus* [illegible] a Pontificibus Maximis, a
gens; non cur[illegible] appellarunt; unde quidam
atque mei, i. e. [illegible] quod et ipse religiosus sit,
germanae [illegible] — 374. *Clauso*; more po
Sichaei int[illegible] claudi, aperiri per diem.
occiso Sich[illegible] *coeli*. Et (10, 5.): *Cons*
ret; [sed [illegible] finiet. Ut (12, 104.): *O*
sona: ne [illegible] [Et (E. 3, 108.): *Non nos*
Amores [illegible] Alibi pro *disponere* (8, [illegible]
(10, [illegible] Alibi pro *coniungere*, ut (8, [illegible]
Sin[illegible] Alibi pro *comparare*: ut
an[illegible] *magna solebam*. Alibi pro *fun*
te[illegible] compostus pace quiescit.] *Vesper*;
[illegible] *vesperi* dicimus, adverbium te
[illegible] accipe. Sciendum tamen est
[illegible] nomina, quae de Graecis i
[illegible] apud nos aut in *us* tantum ex
[illegible] *ἀγρὸς ager*: aut in utrumque
[illegible] — 375. *Troia antiqua*; i
[illegible] (531.): *Terra antiqua*, i. e. no
[illegible] Item (3, 84.): *Templa dei sax*
[illegible] Aut certe cara, et hoc ideo,
[illegible] *oris*. *Si vestras*, etc.; cum
[illegible] Si vestras per aures? Et j
[illegible]; hic, aliqua ratione, significat:
[illegible] ignorare.] — 377. *Forte sua*;
[illegible] autem nomen est a nominativo *F*
[illegible] 4.): *Fors fuat*; (L. R. Guelf. II. *f*
[illegible] l. al. *fiat*) *pol*. [Ipse alibi (
[illegible] *versat*.] *Libycis*; iam scit; au
[illegible] *appulit oris*; figura supradicta;
[illegible] ponatur.] — 378. *Sum*
[illegible] arrogantia, sed indicium. Nam s
[illegible] arrogantia est: ignotis, indic
[illegible] est morem, quibus quam me
[illegible] reticere. Denique Ulixes in Homero
[illegible] usque venisse: (Od. α, 20.) [: καὶ
[illegible] et iste: *Fama super aethera n*
[illegible] pietatem pro religione posuit. Sallustius

delubra Deûm pietate, domus suas glo-
... in Pseudolo (1, 3, 34.): Non potest
... res sunt ceterae, Deos quidem, quos
. metuere, eos minimi facit. Sane pius
.. et innocens, et omni carens scelere. Piare
pare dicebant; inde etiam piamina, quibus
.. ; et, qui purgati non sunt, impii.) Ex hoste
: sum pius. Optima [autem] locutio est: plus-
.e pluralitate ad singularitatem transire: ut venor
.., et multo cane (codd. multa) ut Horatius (Epod.
.. trudit hinc acris: et hinc multo (codd. multa) cane
..stantes plagas. (Sane de diis penatibus licet varias
..catus sit Virgilius; omnes tamen diversis locis com-
: nam alii, ut Nigidius et Labeo, Deos penates Aeneae
et Apollinem tradunt, quorum mentio fit (3, 119.):
Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo.) [Varro Deos
aedam sigilla lignea, vel marmorea ab Aenea in Ita-
esse advecta, cuius rei Virgilius (3, 148.) meminit.]
sacrae Divûm, etc. Idem Varro hos Deos Dardanum
racia in Phrygiam, de Phrygia Aeneam in Italiam
portavisse. Alii autem, ut Cassius Hemina, dicunt,
es ex Samothracia appellatos, θεοὺς μεγάλους, θεοὺς
θεοὺς χρηστούς. Quorum diversis in locis ita memi-
): Natoque Penatibus et magnis Diis; hoc est θεοὺς
Et iterum (3, 437.): Iunonis magnae primum etc.
iamque potentem etc. τοὺς δυνατούς. Et (734.): bona
: χρηστούς. Ecce ergo diversis locis omnia tria com-
e omnia locis suis dicentur.) — 380. Italiam quaero;
istinguendum est: nam si [ad hoc] iunxeris patriam,
lit. Patria enim (i. e.) civitas in provincia esse potest;
ı ut ipsa provincia patria sit. Licet in Sallustio
: Hispaniam sibi antiquam patriam esse: sed illic
pertinet, non ad veritatem. Tria ergo dicit; Provin-
ro, hoc est Italiam; patriam, hoc est Corythum (Al.
:, Vos. Corintum, L. Coritum, Guelf. I. Corithum.)
ivitatem, unde Dardanus fuit. [Alibi de ipsa Italia
, 122.): Hic domus, haec patria est. Vel sic distin-
Italiam quaero patriam, et genus ab Iove summo;
it Italia patria, Iovis genus efficit propter Dardanum,
nus ab Iove summo; ideo, quia ex Electra et Iove
Iasiusque nati sunt. Dardanus autem auctor est Tro-
: ad tria interrogata respondit, quis esset, unde ve-
o tenderet. — 381. Phrygium aequor; i. e. Hellespon-
scendi; bene conscendi secundum physicos, qui dicunt,
feriorem esse [aqua], quia omne quod continetur supra
quod continet. Unde est (3, 522.): Humilemque vide-
iam. — 382. Matre dea monstrante viam; hoc loco
itum tangit historiam, quam per legem artis poëticae
n potest ponere. Nam Varro in secundo [rerum] divi-
cit: Ex quo de Troia est egressus Aeneas, Veneris eum
cotidie stellam vidisse, donec ad agrum Laurentem
entum; Burm. Laurentium) veniret, in quo eam non
rius: quare et terras cognovit esse fatales. Unde

Virgilius hoc loco, *Matre dea monstrante viam.* [Et (2, 619. *Eripe, nate, fugam.*] Item, *nusquam abero, [et tutum patri te limine sistam.]* (Et (2, 632.): Descendo ac ducente deo. Et (2, 801.): *Iamque iugis summae surgebat lucifer Idae* (quam stellam Veneris esse ipse Virgilius latenter ostendit (8 589.): *Qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda, Quem Venu ante alios astrorum diligit ignes.*) Quod autem diximus, eum poëtica arte prohiberi, ne aperte ponat historiam, certum est Lucanus namque ideo in numero poëtarum esse non meruit, qui videtur historiam composuisse, non poëma. *Data fata secutus* scilicet a Iove. — 383. *Convulsae*; aut *convulsae undis, Eur que*; aut: *supersunt undis Euroque convulsae*; aut [*convulsa* ideo, quia habes supra (122.): *Laxis laterum compagibus.* — 384. *Ignotus*; deest, *Quasi*, nam contrarium est quod dixi *Fama super aethera notus.* Facit autem hoc frequenter Virg lius, ut hanc particulam subtrahat: ut, *At medias inter caed exultat Amazon*, i. e. quasi Amazon. Nam Vulsca fuit. *Pe agro*; *per* habet accentum. Nam *a*, longa quidem est, sed n solida positione. Muta enim et liquida quotiens ponuntur, m trum iuvant, non accentum. — 385. *Europa atque Asia pulsu* aut orbem in tres partes divisit, et absolutum est: (quia in A frica positus, quae orbis pars tertia est;) aut si Europam tantu et Asiam intelligimus (ut Africa in Europa sit,) invidiose locut est, ut supra (234.) Venus: *Cunctus ob Italiam terrarum cla ditur orbis.* Quasi cum indignatione dicat, per Troiam A careo: per Italiam Europa. Denique non passa Venus, eius i terrupit querelas. (Sane Europa, Agenoris filia, a qua pars or nominata est.) — 386. *Dolore est*; aut narrantis Aeneae, certe suo dolore. Aequum enim est, malis filii etiam ipsa moveri. — 387. *Quisquis es*; pleraque per concessionem tradit poëta, ut augmentum faciat: sicut hoc loco. Audive Venus: *Sum pius Aeneas, fama super aethera notus* et cete dicit tamen *Quisquis es*: hoc est: etiamsi haec in te non s hinc tamen constat, te esse felicem, quod venisti Carthagin Item in secundo (148.): *Quisquis es, amissos hinc iam obl scere Graios*: hoc est, qualibet ratione contra nos bella susc ris. *Haud credo invisus coelestibus*; litotes figura per con rium significans, i. e. credo, te esse carissimum superis: [alibi (7, 261.): *Munera nec sperno*:] supra (77.): *Mihi iu capessere fas est.* *Coelestibus* autem secundum Pythagora praecipue Platonem dixit, qui confirmant, vivos esse sup caros, mortuos vero inferis. Unde et Virgilius de Pallante 51.): *Et nil iam coelestibus ullis Debentem.* Item co (12, 646.): *Vos o mihi manes Este boni, quoniam sup aversa voluntas.* — 388. *Auras vitales carpis*; quibus vivi Nihil est enim aliud vita, quam reciprocus spiritus: unde Iuppiter, quo constant omnia, ζεὺς vocatur [ἀπὸ τῆς ζωῆς, — vita.] *Carpis*; accipis [modo] ut (4, 522.): *Et placidam ca bant membra quietem.* *Tyriam*; Cathaginem a colonis. *A neris urbem*; hysterologia, [hoc est ad urbem veneris] ut su *Perge modo*; tantummodo: hoc est, haec tibi sola sit cura: liberatae sunt naves. — 389. *Perfer*; imperativus modus ut (E. 8, 111.): *Fer cineres Amarylli foras.* — 390. *Redu*

proprie *reduces* dicuntur, qui pericula evadunt: sic[ut] infra: *Ut reduces illi ludunt:* scilicet post periculum illatum ab aquila. — 391. *Versis Aquilonibus;* (aut speciem pro genere posuit, hoc est, mutatis ventis; aut) quia, postquam ad Africam iter verterunt, adversus ante Aquilo coepit esse prosperrimus. — 392. *Ni frustra augurium vani docuere parentes;* hoc ad confirmandum errorem Aeneae dixit, ne divinando dea esse crederetur. (Et est argumentum ad fallaciam, ne intelligat deam.) Quod autem dicit *Vani parentes*, aut hypallage est, i. e. vanum. augurium: ut (3, 61.): *Dare classibus austros*, et (6, 268.): *Ibant obscuri sola sub nocte*, pro, ipsi soli per obscuram noctem. Aut certe *vani parentes*, qui res falsas et inanes docent. Et per hoc decipere plerumque ostendit auguria. Multi volunt ad nimium hoc amorem parentum referri, qui teneritudine affectus etiam superflua liberos docent. (Quidam *vani*, mendaces tradunt. Sallustius in Iugurtha (14.): *Ego quidem vellem et haec, quae scribo, et illa, quae antea in senatu questus sum, vana forent potius, quam miseria mea fidem verbis faceret.* Terentius [illegible] *verbis* * *Ter.*) in Phormione (3, 2, 40.) ubi adolescens lenonem mendacii arguit: *Non te pudet vanitatis.*) — 393. *Bis senos Cycnos; cycnos* navibus comparat, aquilam tempestati. In auguriis autem considerandae sunt non solum aves, sed etiam volatus, ut in praepetibus: et cantus, ut in oscinibus: quia nec omnes, nec omnibus dant auguria. Ut columbae non nisi regibus dant, quia nunquam singulae volant, sicut rex nunquam solus incedit. Unde est in sexto (193.): *Maternas agnovit aves*, per transitum ostendit regis augurium. Item cycni nullis dant, nisi nautis: sicut lectum est in ὀρνιθογονίᾳ, *Cycnus in auguriis nautis gratissimus ales: Augures* (Burm. *grat. augur. Hunc* [illegible] Al. omitt. v. *Augur.* al. v. *ales.*) *hunc optant semper, quia nunquam mergitur undis.* Cum Cycnus nec in praepetibus, nec in oscinibus nominetur, cur ab illo sumitur augurium? Solvitur, quod augurium ad aquilam poëta retulit; sed docet Virgilius bonum omen ad naves factum de Cycni volatu. (Cycnos tamen habere divinationem etiam Cicero in Tusculan. lib. I. (30.) docet: Ut Cycni, qui non sine causa Apollini dicati sunt, sed quod ab eo divinationem habere videantur.) *Laetantes;* post periculum. *Agmine;* volatu, impetu. *Agmen* autem apud Virgilium est cuiuslibet rei impetus: ut (2, 212.): *Illi agmine certo.* Et (6, 572.): *Vocat agmina saeva sororum.* — 394. [*Aetherea; Aether* altior est aëre, vicinus coelo: ἀπὸ τοῦ αἴθειν, i. e. ardere.] *Iovis a.; aquila*, quae in tutela Iovis est: quia dicitur dimicanti ei contra Gigantas fulmina ministrasse: quod ideo fingitur, quia per naturam nimii est caloris, adeo ut etiam ova, quibus superincidet, possit coquere, nisi admoveat *Aëtiten* (L. R. Voss. Steph. al. *nisi ad Gagaten*, Guelf. I. *nisi ammoveat gagaten*, Guelf. II. *nisi adm. agaten.* Fabr. *Gagatem.* Fuld. *Agathon.* Salmas. Exercitt. Plin. p. 252.) lapidem frigidissimum, ut testatur Lucanus (6, 676.): *Foeta tepefacta sub alite saxa.* (Aut quia sine aquila, nec laurus dicitur fulminari, ideo Iovis ales aquila; unde coronam lauream accepimus, et qui triumphant lauro coronantur. Sane aliter proprie dicuntur aves, quae volatu auspicia faciunt, buteo, sanqualis, inmusculus, aquila, vulturius. Sane de

aquila est) [et alia fabula; apud Graecos legitur: puerum quem dam terra eductum (Burm. editum) admodum pulchrum mem bris omnibus fuisse, qui *Ἀετὸς* sit vocatus, hic cum Iuppiter pro pter patrem Saturnum qui suos filios devorabat in Creta insula in Idaeo antro nutriretur, primo in obsequium Iovis se dedit, pos vero cum adolevisset Iuppiter, et patrem regno pepulisset, tunc permota forma pueri velut pellicatus dolore eum in avem vertit quae ab ipso *ἀετὸς* Graece dicitur, a nobis *Aquila*, propter aquilum colorem, qui ater est; quam avem Iuppiter sibi inhae rere praecepit et flumina gestare: per hanc etiam Ganymede cum amaretur a Iove dicitur raptus, quos Iuppiter inter sidera collocavit.] (Et quia aquilae haec est natura, ut solem recto lumine spectet, signum quoque aquilae, quod in coelo est, ori entem semper solem videtur attendere. Alii dicunt ab hac a Iovem raptum, et ad latebras Cretenses perlatum, cum a Satur no ubique quaereretur. Ipsam etiam Iovi, cum adversus Titanas bellum gereret, obvolasse in augurium, ac statim victoriam co secutum, et ideo inter sidera collocatam.) — 395. [*Ordin* nonnulli pro serie accipiunt, (nam *et coetu cinxere polum*, ordinem retulisse) quamvis quidam quaerant, quomodo ordin cum mox, coetu, dicat.] — 396. *Capere;* eligere: ut (G. 2, 230 *Ante locum capies oculis.* [*Despectare;* i. e. electas iam inte tius despicere.] — 397. *Stridentibus alis;* signum augurii est — 398. *Coetu;* dicit Plinius Secundus in Naturali Historia, o mnes aves colli longioris, aut recto ordine volare, ut pondus ca tis praecedentis cauda sustentet: unde et prima plerumque de ciens, relicto loco incipit esse postrema: aut in coetu ut se mnes invicem portent, (Neque enim huiusmodi aves simul (c *aves * semel*) ad inferiora descendunt, sed paulatim per refle in gyrum volatus.) Hoc autem volatu imitantur literas quasdam unde et Lucanus (5, 716.): *Et turbata perit dispersis lit pennis.* *Cantusque dedere;* allusit ad nautas. (Multi tamen serunt, cycnos inter augurales aves non inveniri (cod. *inven* neque Auguralibus commentariis eorum nomen illatum, Sed libris Reconditis lectum esse: *posse quamlibet avem auspic attestari maxime quia non poscatur.* Hoc enim interest i *augurium* et *auspicium*, quod augurium et petitur, et ce avibus ostenditur, auspicium qualibet avi demonstratur et petitur: quod ipsum tamen species augurii est. Sed Virg amat secretiora dicere. Nam totum nomen Augurum exec est proprietate verborum. Alites enim ostendit, cum ait: *dentibus alis;* oscines, cum dicit: *Et coetu* etc. Hoc iden de columbis fecit; nam et hae inter Augurales aves dicu non inveniri; et tamen ex his augurium et postulari facit ostendit, ut (6, 194.): *Este duces o, si qua via est, cursum per auras Dirigite in lucos.*) — 399. *Puppesque tuae pube tuorum;* tropus synecdoche, a parte totum significat. Ut Te tius (Adelph. 5, 9, 9.): *O lepidum caput,* i. e. *lepidus h* [*Pubes* autem flos iuventutis.] — 400. *Ostia;* proprie *ostia* cuntur exitus fluminum: sed modo abusus est: quia plerum ostia ipsa pro portu sunt. — 401. (*Perge modo;* exhorta (cod. *export.*) ad facilitatem rei ducit. *Via;* pro: *haec via* videtur demonstrare.) — 402. *Avertens;* *se* subaudis, hoc

averteretur: ut (104.): *Tum prora avertit. Rosea;* i. e. hra. — 403. *Ambrosiaeque comae;* aut unguento deorum ae, hoc est, *ambrosia;* [divinum odorem spiravere: et est lliage, ut sit divinae comae ambrosiae odore spiravere;] aut abusive dixit *divinae comae.* — 404. *Spiravere;* exhala-. *Vestis defluxit;* quia dixit supra (320.): *Sinus collecta ntes.* — 405. [*Incessu;* hoc verbum apud Virgilium saepe honore ponitur, ut (46.): *Ast ego quae divum incedo re*-. Et (496.): *Forma pulcherrima Dido incessit.*] *Vera;* e vera, de qua ante dubitabatur. *Matrem agnovit;* nunc rem cognoscit. Nam deam esse iam superius dixerat. — . *Fugientem;* celeriter abscedentem, (ut alibi (5, 243.): Ad am fugit. *Voce* pro oratione.) — 407. *Quid totiens;* i. e. pe: et aut κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus, saepe eum esse usum; aut certe secundum ipsum Virgilium, qui ait in secundo (589.): *Cum mihi se non ante oculis tam clare videndam tulit.* Multi tamen volunt, in hoc ipso loco saepe cum esse ceptum: ut in habitu, (quia virginem, quia venatricem, quia rum;) interrogatione, in responsione, in auguriis: (vel *totiens udelis,* quotiens fallis et dissimulas.) *Tu quoque;* sicut Iuno, terique dii, [qui] Troianis inimici [sunt]; (quos et in secundo bro (622.) ostendit, ubi ait: *Inimicaque Troiae numina magna eum.*) — 408. *Cur dextrae iungere dextram;* maiorum enim aec fuerat salutatio: cuius rei τὸ αἴτιον, i. e. causam Varro, allimachum secutus, exposuit, asserens: *omnem eorum* (Vos. n. *eor.* L. R. hab. *eos.*) *honorem dexterarum constitisse virtute* L. R. Vos, *virtutum.*) Ob quam rem hac se venerabantur corris parte. — 409. *Veras audire, et reddere voces?* [ideo quia ginem se dixerat.] Sunt multae reciprocae elocutiones: ut hoc co; sunt multae unius partis utrinque sufficientes: ut, tenemur micitiis: ridiculum enim est, si addas *mutuis:* cum *amicitiae* rumque significent, sicut Fronto testatur. Item sunt elocutioes, quarum una pars plena est: quae si convertantur, habent iquid superfluum: ut in Sallustio, *In tugurio mulieris ancillae,* me addidit *ancillae.* At si dicas, *in tugurio ancillae mulieris:* rit superfluum *mulieris.* Ancilla enim et conditionem ostendit, et sexum (Guelf. I. ut in salusticio in tug. ancillae erit. superuum mulieris ancillae. In uno enim quod fuit ancillae et cond. et sex. ost.) Item, *Res erat praetoribus nota solis.* Hoc suffeerat. Male ergo addidit: *Ignorabatur a ceteris.* Quod si conertas, nihil esse superfluum invenitur. — 410. *Talibus incusat;* redarguit.] *Incusare* proprie est superiorem arguere: ut in Terentio (Heaut. 5, 2, 7.) pater ad filium: *Quid me incusas Clitipho?* *Accusare* vero vel parem vel inferiorem: ut in eodem Hecyr. 2, 1, 8.) ad maritum uxor: *Me miseram, quae nunc quam ob causam* (Vos. quae numquam ob quam c.) *accuser nescio.* Et hoc proprietatis est: licet usus male ista corrumpat. Sciendum tamen est, Terentium propter solam proprietatem omnibus comicis esse praepositum: quibus est, quantum ad cetera spectat, inferior. — 411. *At Venus;* ordo est: *At Venus dea. Obscuro aëre;* i. e. nebula, cuius definitio est. (Guelf. I. *At Venus obscuro;* definitum est *obscuro aëre nebulae. Venus;* ordo est; At Venus dea circumfudit gradientes. Aut: contra

deam se fudit multo amictu nebulae aer. Et figura etc.) [locus ex Homero (Od. η, 14.) sumptus, de Ulixe ingredi urbem: καὶ τότε etc.] — 412. *Circum dea fudit;* figura Tmesis: quae fit, cum, secto uno sermone, aliquid interponin ut alibi (G. 3, 381.): *Septem subiecta trioni.* Sed hoc tolera est in sermone composito: ceterum in simplici, nimis est a rum; quod tamen faciebat antiquitas: ut [in illo Ennii]: *S cere comminuit brum.* — 413. *Cernere;* (causa cur fece [Ex hoc enim pendent cetera quae sequuntur. — 414. *Mol* hic pro struere et per hoc facere, ut infra: *Molirique arc Aut veniendi poscere causas;* scilicet ne saepe narrando crebr patiatur dolorem. Unde melius ad Aeneam refertur (38 *Medio sic interfata dolore est.* (*Poscere* autem nunc inquir alias petere; et praeponitur magis accusativo casui; dici enim: *posco magistrum lectionem,* non: *a magistro posco.*) 415. *Ipsa Paphum;* civitatem Cypri, (et non sine ratione quod in decimo libro plura sibi loca grata, vel sacrata com moret, hic ad Paphum solam abiisse dicatur; quia Varro plures referunt in hoc tantum templo Veneris quibusvis (c *quibusve*) maximis in circuitu pluviis, nunquam impluere.) enim adorabatur.] *Sublimis;* divino incessu. [I. e. sublimi nomen pro adverbio.] — 416. *Laeta;* ecce proprium Ven epitheton, (vel *laeta,* quia tectum nebula filium in tuto habet vel quod insulam suam repetat; vel ideo Paphum revisit la quia serenis laeta congruunt; et necesse est, ut laeta sit Ve ubi semper serenum est; quippe ubi pluere nunquam dicat *Sabaeo;* Arabico. *Arabiae* autem tres sunt, Inferior, Petro Eudemon: in qua populi sunt Sabaei, [sed hi montes, in quos sunt, Libanum et Antelibanum dicuntur.] Apud hos igi Sabaeos (codd. *apud quos*) nascitur tus. Dicti autem *Sab* ἀπὸ τοῦ σέβεσθαι (Guelf. I, II. σέβειν), i. e. venerari, quod d per ipsorum tura veneramur. — 417. *Ture calent arae, sert que recentibus halant;* Ecce unde supra (335.) dixit: *Haud eq dem tali me dignor honore:* (quia Aeneas hostias obtule quarum hic mentio non fit (cod. F. *fuit*).) *Sertisque recentib sertum* et *serta,* cum nihil adiicitur, dicimus: ut hoc loco: it alibi expressius; ut (E. 6, 16.): *Serta procul tantum capiti lapsa iacebant.* Si autem *sertos* dixero, addo *Flores;* si *ser* addo *coronas:* ut Lucanus (10, 164.): *Accipiunt sertas na florente coronas.* Et hoc in multis nominibus observandum ut genus ex adiectione formetur: qua detracta, in neutrum ca (codd. Burm. *cedat*) necesse est: ut *piscinalis locus, piscin cella, piscinale; sagmarius mulus, sagmaria mula, sagmari* (v. Salmas. Exercitatt. p. 824. et Burm.) Quod autem *Rece bus* dicit, laus est loci, qui semper flore vestitur. [Ut o tempore Veneris flores praesto esse videantur. *Halant;* olent.] — 418. *Corripuere viam;* [deest: At illi corripuere via Officium eundi celeriter arripuerunt. Nec enim via corripitu 419. *Qui plurimus;* [ex maxima parte urbi imminens, vel *plurimus,*] i. e. longus, ut ipse alio loco (G. 3, 52.): *Cui rima cervix.* Item (G. 1, 187.): *Cum se nux plurima,* amygdala: longa namque est. — 420. *Aspectat;* rei insens dat sensum. Unde est illud in quarto (247.) de Atlante. [

Sallustius, *Lyciae Pisidiaeque agros despectantem.* [*Arces*; civitates, a parte totum.] — 421. *Miratur molem Aeneas*; hoc ad ipsum refertur. *Magalia quondam*; hoc ad poëtam. Nec enim hoc novit Aeneas. *Magalia* vero antistoechon est. Nam debuit *magaria* dicere: quia *magar*, non *magal*, Poenorum lingua villam significat. [Cato originum primo, *Magalia aedificia quasi cortes rotundas dicunt.* Alii *magalia* casas Poenorum pastorales dicunt. (De his Sallustius: *Quae magalia sunt circumiecta civitati suburbana aedificia, magalia.* Et alibi Cassius Hemina docet ita: *Sinvegiae* * (Burm. Sinuessae) *magalia addenda, murumque circum eam.*) — 422. (*Miratur* etc.; *miratur* non simpliciter dictum volunt, quoniam prudentes Etruscae disciplinae aiunt, apud conditores Etruscarum urbium non putatas iustas urbes, in quibus non tres portae essent dedicatae et votivae, et tot templa, Iovis, Iunonis, Minervae. Bene ergo miratur Aeneas, ubi fuerunt magalia, illic esse legitimam civitatem; nam portas et vias videbat, et mox templum Iunoni ingens.) [*Strata viarum*; primi enim Poeni vias lapidibus stravisse dicuntur.] — 423. *Instant ardentes Tyrii*; multum festinantes, [ut (6, 5.): *Iuvenum manus emicat ardens*; et (4, 281.): *Ardet abire fuga*; et (2, 41.): *Laocoon ardens.* Sic enim dicit, quotiens properantem vult ostendere.] Alii ardentes *ingeniosi* accipiunt Nam per contrarium segnem, i. e., sine igni, ingenio carentem dicimus: unde et a Graeco venit *catus*, i. e. ingeniosus, ἀπὸ τοῦ καίεσθαι. *Ducere muros*; exaedificare, (hoc est, construere, in longitudinem prôducere; proprie enim cum aedificantur muri, duci dicuntur. Sallustius historiar. II.: Murum ab angulo dextri lateris ad paludem haud procul remotam duxit.) — 424. *Molirique arcem*; molibus factis extollere: [quod est extruere, huic contrarium est demoliri.] (Et *manibus* etc.; cur manibus? an, quia adhuc machinae non erant, festinationem referre voluit?) — 425. *Optare*; eligere: ut (76.): *Tuus o regina quid optes Explorare labor.* [Et (3, 109.): *Optavitque locum regno.*] *Tecto*; ad tectum, nota figura. *Sulco*; fossa. Civitas enim, non domus, circumdatur sulco: (ergo *sulco* fossa fundamentorum,) ut alibi (G. 2, 289.): *Ausim vel tenui vitem committere sulco.* — 426. *Iura legunt*; eligunt, [vel loca ubi iura dicantur, aut magistratus creentur.] (Et bene post conditam civitatem addidit *iura* et *magistratus*, *sanctumque senatum.* Legitur apud quosdam: Brutum eos, qui se in eiiciendis regibus iuvissent, lectos in consilium, eum ordinem *senatum* appellatum, quod una sensissent: quod patricii essent, *Patres conscriptos.* Alii *patres* a plebe in consilium senatus separatos tradunt, ac *conscriptos*, qui post a Servio Tullio e plebe electi sunt. Alii *senatum* a senectute hominum, quibus * (Burm. qui) allecti erant, dictum volunt, quia apud Graecos γερουσία appellatur. *Sanctum* autem ideo quia Senatus *sanctissimus ordo* dicitur.) — 427. *Portus effod.*; i. e. Cothona (Guelf. I. *cothenna*; Guelf. II. *chotona*) faciunt (Dan. ut portus scilicet faciant.) (Et vere ait; nam Carthaginienses Cothone fossa utuntur, non naturali portu.) [*Cothona* sunt portus in mari non naturales, sed arte et manu facti. Est autem et masculini et neutri generis; nam *cothon*, *huius cothonis*, et cothonum, *huius cothoni.*] *Alta theatri fundam.*; hinc futura

magnitudo cognoscitur, (quod *alta f.* ait; bene autem post publicas privatasque necessarias mentionem fecit theatri; quia Graecis urbs conditur, qui saepe spectaculis gaudent; ut apud quosdam fuit, in genere musicae scientiae.) — [*Columnas decora alta*; figurate *columnas*, *decora alta*: dive enim significationibus, idem dixit, et ab eo quod est *decus* ripitur *decoris*.] — 430. [*Qualis apes*; ordo est: qualis l aestate nova, i. e. incipiente iam vere novo.] (Ab eo quod *apis*) Tertiae declinationis genitivus pluralis et in *ium* et in exit: sed tunc pro nostro arbitrio cum nominativus singu *n* et *s* fuerit terminatus: ut *amans* et *amantum*, et *amant* dicimus. Cum autem nominativus singularis (*r*) [*er* et *ur*] fi terminatus, tantum in *um* exit. Ut *pater patrum*, *mur murmurum*. Reliqua vero nomina auctoritate firmamus *apis apum*, vel *apium*. (Sane fabula de apibus talis est: Isthmum anus quaedam nomine Melissa fuit: Hanc Ceres sa rum suorum cum secreta docuisset, interminata est, ne cui quae didicisset, aperiret; sed cum ad eam mulieres accessis ut ab ea primo blandimentis post precibus et praemiis elica ut sibi a Cerere commissa patefaceret, atque in silentio pe raret, ab eisdem iratis mulieribus discerpta est. Quam Ceres, immissa tam supradictis feminis, quam populo eius re nis pestilentia, ulta est; de corpore vero Melissae apes fecit. Latine autem *melissa* apis dicitur. *Aestate nova*; piente; ut: *vere novo*. Et) bene nova, quia est [aestas] et *a ta* et *praeceps*, secundum Sallustium. *Florea*; pro florida (61.): *Nemora inter frondea*; (aut florentia, nec enim de erant facta, ut *floream coronam* dicimus.) *Rura*; Graece ἀρ dicuntur. Aphaeresis ergo sermonem fecit Latinum. — *Exercet*; fatigat: ut (3, 182.): *Nate Iliacis exercite fatis.* subiecit, quibus rebus exercitae fatigentur.) Hoc au participium ab *exercitu*, i. e. militum multitudine, declinati discernimus; nam illud nomen quartae declinationis est, p cipium secundae, ut *visus*, *huius visus* vel *visi*; *passus*, *hu passus* vel *passi*; *auditus*; *huius auditus* vel *auditi*; [*adi aditi* vel *aditus*.] *Sub sole*; in sole: ut (453.): *Namque sub genti lustrat dum singula templo*; (vel quamdiu sol est.) *gentis foetus*; ad laudem apum hoc pertinet. [Et bene *g foetus*, quia non singulae de singulis nascuntur, sed omn omnibus,] quod in quarto Georgicorum melius intelligitu 432. [*Educunt*; producunt, quod adhuc adolescant, et fiant, non adoleverint,] (ut adultos dicimus *minores*; et h dixit, ut (G. 2, 72.): Imbellem avertis Romanis arcibus Ind *Liquentia*; defaecata, sine sordibus: ut (G. 4, 101.): *Nec tum dulcia*, *quantum et liquida*, i. e. pura: nam dura constat esse meliora. — 433. *Stipant*; densant: translatio a navibus, in quibus stipula (al. *stupa*) interponitur vasis, [stupam dicunt.] *Distendunt*; implent: ut (G. 3, 124.): *Et a distendere pingui.* *Nectare*; melle: abusus (est) propter sua tis similitudinem [quum νέκταρ, poculum divinum, sit d immortale interpretatur: νὲ, i. e. non: κτείνω, occido.] *Ce* et hic abusus est, ut favorum cavernas *cellas* vocaret (v vearia, ut alibi *thesauros*.) Traxit autem a reponendi sim

dire: vel a celando, unde *cellam* appellaverunt. *Agmine;* nunc impetu. — 435. *Ignavum;* inutile, non aptum industriae. Nam industrios *navos* dicimus. *Fucos;* secundum Plinium apum multa sunt genera. Proprie tamen apes vocantur ortae de bubus: fuci, de equis: crabrones, de mulis: vespae, de asinis. *Fucus* autem est secundum Aemilium Macrum, maior ape, crabrone minor. *Pecus* dicimus omne quod humana lingua et effigie caret, [i. e. a pascendo.] Unde Horatius (Carm. 1, 2.): *Omne cum Proteus pecus egit Altos visere montes.* (Plautus: *Clurinum* pecuissimam (cod. F. pecus, simiam) dixit.) *Praesepibus;* alveariis. Et est translatio, quae fit quotiens vel deest verborum proprietas, vel vitatur iteratio. — 436. *Fervet;* concelebratur: ut e contra, *Friget,* cessat dicimus. Terentius (Eun. 2, 2, 37.): *Nimirum hic homines frigent.* [*Redolent;* quidam olere res, vel malas vel bonas, redolere tantum bonas tradunt.] *Fragrantia;* quotiens *incendium* significatur, quod flatu alitur, [vel a flamma,] per *l* dicimus; quotiens *odor,* qui fracta specie maior est, per *r* dicimus. Sciendum sane, nihil in hac vacare comparatione. Nam Poenorum operi, apum labor: custodiae litorum (adversus alienigenas), fucorum comparatur expulsio. — 437. *O fortunati, quorum iam moenia surgunt;* bene *fortunati,* quia iam faciunt quod ipse desiderat. (Cod. F. Expressit Aeneae desiderium, hoc est: qui iam fac., quod et ipse desid. *Quor. iam moenia surgunt;* laus vel ab ipsa re sumitur, quae laudatur.) — 438. *Fastigia;* nunc operis summitates, alibi ima significant; ut (G. 2, 288.): *Forsitan et scrobibus quae sint fastigia quaeras. Suspicit;* miratur: ut e contrario *despicit,* contemnit significat: [vel *suspicit,* alta aspicit, ut alibi (8, 190.): *Hanc primum suspice rupem.*] — 439. *Mirabile dictu;* ob hoc quod sequitur: quia mixtus cunctis latebat; (potest tamen et hoc superiori et inferiori sensu addi.) — 440. *Per medios;* figura est: nam plenum (Guelf. I. II. planum) fuerat: mediis se infert. [*Miscetque;* deest, se.] *Neque cernitur ulli;* i. e., neque ab ullo cernitur; et est Graecum (*οὐδενὶ ὁρώμενος,*) ut [est illud Horatii (Carm. 1, 6.)]: *Scriberis Vario;* i. e. scribet te Varius. — 441. *Lucus;* ubicunque Virgilius lucum ponit, sequitur etiam consecratio, ut (9, 3.): *Luco tum forte parentis Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.* Unde et in sexto (673.): *Nulli certa domus: lucis habitamus opacis.* Dicuntur enim heroum animae lucos tenere. (Et mox sequitur: *Hic templum Iunoni ingens*). *Lucus* autem dicitur quod non luceat: et non quod sint ibi lumina (in) causa religionis, ut quidam volunt. *In urbe fuit media;* nunc iam in media. *Laetissimus umbra;* aut septimus [casus] est: aut secundum Probum genitivus, ut sit laetissimus umbrae: sicut Sallustius, *Frugum pabulique laetus ager.* — 442. *Quo primum;* hoc est, simul advenerunt. Nec enim secundo ad Africam ventum est: (vel ordo est: quo primum loco.) — 443. *Effodere loco signum;* historia hoc habet, quam more suo Virgilius per transitum [hic] tangit. Dido [fratrem fugiens] cum transiret per quandam insulam Iunonis, illic accepit oraculum, et sacerdotem eius secum abstulit: cum ei parum crederet, promittenti Carthaginis sedes: quo cum venissent, sacerdos elegit locum faciendae urbis, quo effosso,

inventum est caput bovis; quod cum displicuisset, quia b
per subiugatus est, alio loco effosso, caput equi inventı
cuit: quia hoc animal licet subiugetur, bellicosum tamen
vincit, et plerumque [iugum subiens] concordat, ut ipse
dit] plenissime in illo loco (3, 540.): *Bello armantu*
bellum haec armenta minantur: Sed tamen iidem olim
succedere sueti Quadrupedes, et frena iugo concordia
Spes est pacis, ait. Illic ergo Iunoni templa fecerunt.
bellicosa est Carthago per equi omen, et fertilis pe
(Sane *fodere* est tantum sollicitare terram; *effodere*, ho
faciendo aliquid eruere et invenire; cui contrarium est *in*
[Ordo autem est: Lucus in urbe media laetissimus umb
loco iactati Poeni undis et turbine effodere caput acr
quia regia Iuno signum monstraverat. *Quod regia; reg*
444. *Monstrarat;* monstro dederat; et, ut diximus, tangi
riam. [*Acris equi;* epithetum magis aptum equis, ut
coni. *quam*) canibus [blandis], qui natura blandi sunt.] —
Et facilem victu; propter bovem: quod licet nunc non
tamen ex historia sumit, [sicut dictum est.] (*Facilem*
copiosam, divitem. Terentius (Adelph. 3, 5, 56.): *Qua*
facillime agitis.) — 446. (*Hic templum Iunoni;* superius
dictum est, quod Virgilius ubique lucos consecratos velit
unde tanquam in luco sacro inducit Didonem Iunoni te
construere; morem autem Romanum veterem tangit, i. e.
qui enim aedes sacras ita templa faciebant (Burm. *aed. s.*
templa ita fac.) ut prius per Augures lucus liberaretur,
turque: tum demum a Pontificibus consecraretur, ac post i
sacra edicerentur. Erant autem templa, in quibus auspic
publice res administraretur, et senatus haberi posset, e
tantum sacra. Hic ergo et sacrum templum, quod in luco
in loco sacro, conditur, docet. Et in templo administrari
publ. subsequentibus versibus indicat (507.): *Iura dabı*
Alibi tantum sacra esse templa, alibi omnia ubi agi *
(Burm. *possent*), locis suis monstrabitur.) *Sidonia;* [licet
civitas sit Fenice (Burm. Phoeniciae), tamen hic] pro
[posuit.] (Sane quidam oportune hic Sidoniam volunt po
ut ostenderet locupletem: Sidonii enim locupletes habiti su
(4, 75.): Sidonias ostentat opes.) — 447. *Donis opulent*
numine divae; aut simulacrum quoque aureum fuit, et
pro simulacro posuit, ut [(4, 204.): *Media inter numina d*
Hinc] Cicero (Divinat. 1.): *Sese iam ne deos quidem, ad*
confugerent, habere; aut vult ostendere, plenum esse prae
numinis templum. — 448. *Aerea;* aerea ideo, vel quo
magis veteres in usu habebant: vel quod religioni [magis
est haec materies. Denique flamen Dialis aereis cultris to
tur: (aut quia vocalius ceteris metallis; aut quia Medici
quaedam vulnera curant; aut dicit, quia veteres magis ae
sunt:) aut certe aerea secula significantur. Nam ut He
dicit, tempore, quo haec gesta sunt, aereum seculum
(*Nexaeque aere trabes*; multi *nixae* legunt, non *nexae*,
Varronem, qui ait: *Trisulcae fores, pessulis libratae,*
scunt, graves atque innixae in cardinum tardos tur
Quidam *trabes aeneas* putant ipsum templum χαλκοστὶν (

πελωθὲν) significari. Versus sane ipse hypermetros est.) — 449. *Foribus; fores* proprie dicuntur, quae foras aperiuntur, sicut apud veteres fuit. *Valvae* autem sunt, ut dicit Varro: *quae revolvuntur et se velant. Ianua* autem est primus domus ingressus: dicta, quia Iano consecratum est omne principium. Cetera (Burm. *ceterum*) intra ianuam *ostia* vocantur generaliter, sive valvae sint, sive fores: quamvis usus ista corruperit. *Cardo;* cardo dictus [est] quasi *cor ianuae*, quo movetur ianua, [ἀπὸ τῆς καρδίας.] *Stridebat ahenis;* ad sua retulit tempora [Virgilius.] Cautum enim fuerat, post proditum hostibus a Tarpeia virgine Capitolium, ut aerei cardines fierent, quorum stridor posset aperta ostia omnibus indicare. — 450. *Hoc* (Guelf. I. *haec*) *primum in loco;* secuta sunt enim et alia, quae (Guelf. I. *subaudis: secuta sunt; nam et alia sunt, quae*) detraxere formidinem. *Timorem;* multi quaerunt, cur post visam matrem quicquam timuerit. Quod tamen alii sic solvunt, ut dicant, ne tum quidem Aeneam Venerem, quam viderat, esse credidisse: cuius, ipse putabat, agnitae nulla verba perceperat. Sed vera solutio haec est: Venus nihil de Afrorum moribus, unde nunc formidat Aeneas: sed de classe liberata dixerat filio: (vel quia non totum Aeneas matris fiducia confirmandus est, ne quid supersit magnanimitati et laudibus viri fortis.) Sciendum tamen est, in Virgilio, interdum validiora esse obiecta purgatis: vel contra, ut hoc loco. — 451. *Leniit;* quartae coniugationis tempus praeteritum perfectum vel in *vi* iunctum exit: vel sublata (Burm. *sublato*) digammo, in *ii* pro nostro arbitrio: ut *lenii, lenivi: audii, audivi.* Sane cum in *vi* exit, penultima longa est: et ipsa accentum retinet; cum vero in *ii*, penultima brevis est, et perdit accentum: quia, ut supra diximus (41.): *Unius ob noxam:* quotiens vocalis vocalem sequitur, detrahit longitudinem praecedenti: sed hoc in metro, ubi necessitas cogit. Nam in prosa et naturam suam et accentum retentat. Nunc ergo *leniit*, tertia a fine habet accentum: quia penultima brevis est. Sane plerumque accentum suum retinet etiam sermo corruptus: ut *Mercuri, Domiti, Ovidi:* tertia a fine debuit habere accentum, quia penultima brevis est: sed constat haec nomina apocopen pertulisse: nam apud maiores idem erat vocativus, qui et nominativus, ut hic *Mercurius, o Mercurius.* Unde *cu* licet brevis sit, etiam post apocopen, suum servat accentum. — 452. *Ausus;* bene ausus: quia inter incerta satis audacter salus speratur. *Afflictis;* afflictis. Nec enim esse septimus casus potest. *Confidere;* fido et *confido* dativum regit: ut (9, 398.): *Et fidere nocti.* Sane optima figura est, quae nunquam a principalitate discedit: ut (E. 2, 29.): *Atque humiles habitare casas:* accusativo iunxit, quia *habeo domum* dicimus, unde est *habito* frequentativum. — 453. *Sub templo;* hoc est in templo: ut supra (431.) [: *Exercet sub sole labor*, i. e. in sole.] — 454. *Reginam opperiens;* [expectans] aut quam intelligebat esse venturam ex artificum festinatione: aut certe videndae reginae occasionem requirens. *Quae fortuna;* felicitas; (*quae* hic admirandi significatus est.) — 455. *Artificumque manus inter se;* hoc est, habebat artificum comparationem. (*Inter se* autem certantium, aut aliquid tale.) — 456. *Ex ordine;* [prout fuerunt.] Hoc loco ostendit, omnem

pugnam esse depictam: sed haec tantum dicit, quae aut Diomedes gessit, aut Achilles: per quod excusatur Aeneas, si est a fortibus victus. (Sane *pugna* est temporale certamen; idem et praelium significat; *bellum* autem universi temporis dicitur, ut Punicum, Mithridaticum. Sallustius: *Ita sperat* (cod. *separat* *) *pugnam illam pro omni bello* (*pro omine belli*) *futuram*. Livius: *ni Pyrrhus unicus pugnandi artifex, magisque in praelio, quam bello, bonus.*) — 457. *Fama totum vulgata per orbem;* quia Europa intulit, Asia passa est, Africa iam depingit — 458. *Atridas;* Atrei filios, Agamemnonem, et Menelaum: sed usurpatum est: nam Plisthenis filii fuerunt. *Saevum ambobus Achillem;* atqui tres dixit: sed *Atridas* pro uno accipe, quo unius patris constat fuisse. (An *ambobus*, Agamemnoni tantum et Priamo; an ambobus exercitibus, Graecis propter suam de Briseide iniuriam; Troianis propter Helenam; et *ambobus* pro utrisque arte tunc *). — 460. *Plena laboris; plenus* genitivo melius iungitur: ut Terentius (Eun. 1, 2, 25.): *Plenus rimarum sum.* (Plautus (Mil. 2, 2, 32.): *Dedecoris pleniorem.*) — 461 *En Priamus;* laus picturae est, per quam non imago, sed ipse (probe) ostenditur Priamus. *'Sunt hic;* et supra diximus, Omnis Aeneae sollicitudo de moribus Afrorum est: quam nunc picturae contemplatione deponit. Qui enim bella depingunt, et virtutem diligunt, et miseratione tanguntur. *Sua;* i. e. congrua. Ut (5, 54.)· *Strueremque suis altaria donis.* *Laudi;* virtuti: ut (5, 355.): *Primam merui* (codd. Burm. *meruit*) *qui laude coronam.* — 462. *Mortalia;* adversa: quibus constat subiacere mortales. (Alii mortales casus accipiunt, ut absolute τὰ αἰνανττώ... τα.) (Burm. τάναντ. pro τὰ ἐναντ.) — 463. *Solve metus;* ... lectio est. Nam ubi virtus praemia adversa miserationem meretur: rite formido deponitur. *Feret;* pro afferet. (Et hic reddidit: *Hoc primum in luco, nova res oblata, timorem Leniit.*) — 464. *Inani;* epitheton est picturae: aut quia caret corporum quae imitatur, plenitudine: aut quia nullius est utilitatis; (sed tantum delectat; nam apud veteres ματαιοτεχνία, seu ψευδοτεχνία dicta est.) [Sed Cicero in Paradoxis (cap. 5. Tusc. 5.) quam vilipendat picturam patet: *Sed, obsecro te, ita nunc ista venusta habeantur, non ut virorum vincula, sed ut oblectamenta puerorum.*] (*Pascit* autem delectat, ut (G. 2, 285.): *non animum modo * uti pascat prospectus inanem;* vel, ut quidam volunt, ad stupentis animum retulit, qui vel inanibus commovebatur.) — 465. *Multa gemens;* πολλὰ στενάζων.) *Largoque humectat flumine;* tapinosis est quod dixit *Humectat.* *Largo* nam *flumine* est fluore, i. e., fluxu ipso. — 466. *Pergama circum;* abusive Non enim circa Pergama, hoc est arcem: sed circa Troiam bella gerebantur. — 467. *Troiana iuventus;* definitio est Hectoris: ut (7, 672.): *Catillusque, acerque Coras, Argiva iuventus* Et re vera sic paene ubique Homerus ponit, ut Hectori tantum vel Achilli totus cedat exercitus. — 468. *Hac Phryges;* bene ubique Virgilius pro negotii qualitate dat Troianis et nomina Nam timidos Phrygas vocat: ut hoc loco. Item (9, 617.): *O vere Phrygiae: neque enim Phryges.* Dardanidas generosos: ut (5, 45.): *Dardanidae magni genus alto a sanguine divum* Laomedontiadas perfidos (et periuros); ut (4, 542.): *Nondum*

nedonteae sentis periuria gentis. Troas fortes: ut (11, 620.): *s agunt, princeps turmas inducit Asylas.* Hectoreos quofortes: ut (5, 189.): *Nunc nunc insurgite remis, Hectorei* . *Cristatus Achilles;* secundum Homerum, qui dicit in lis cristis terribile quiddam fuisse. (Il. τ, 380.) [Περὶ δὲ ἰλειαν αεἰρας Κρατὶ θέτο βριαρήν, ἡ δ' ἀστὴρ ὡς ἀπέλαμπεν ιυρις τρυφάλεια.] [*Cristatus* autem participium est, deriva. *crista*, genere feminino.] — 469. *Nec procul hinc Rhesi;* us rex Thraciae, [Martis] (ut alii Hebii (*Hebri*), vel Strys) [et Euterpes Musae filius] fuit: qui cum ad Troiae venisset lia, clausisque iam portis tentoria locavisset in litore, Dolone ente, qui missus fuerat speculator: a Diomede et Ulixe est fectus, qui et ipsi speculatum venerant: abductique sunt ., (a) quibus pendebant fata Troiana; [ut, si pabulo Troiano essent, vel e Xantho Troiae fluvio bibissent, Troia perire . posset.] — 470. *Primo somno;* prima parte noctis: ut (G. 08.): *Libra die somnique pares ubi fecerit horas,* [aut *primo* mo, ut graviorem ostenderet somnum: a prima nocte qui le in Troia Rhesus non fuerat.] — 471. *Tydides;* i. e. Diodes. Et bene Ulixem celat propter Aeneam, ut supra dixi: aut quia secundum Homerum occidente Diomede cadavera ores trahebat. [(Il. κ, 489.) Ὄντινα Τυδείδης ἄορι πλήξειε, πα- ὡς Τὸν δ' Ὀδυσεὺς μετόπισθε λαβὼν ποδὸς ἐξερύσασκε.] — 12. *Ardentes;* et candidos significat, et veloces: ut (11, 718.): *nicibus ignea plantis.* Si *ignea* velox est, sine dubio et lens. — 473. *Xanthum;* fluvium Troiae. — 474. *Parte alia;* rte alia scilicet templi, et] veritas [quidem] hoc habet: Troili ore Achillem ductum: palumbes [Troilum] ei quibus ille detabatur, obiecisse: quas cum vellet tenere, captus ab Achille, eius amplexibus periit. Sed hoc quasi indignum heroo (Burm. oico) carmine mutavit poëta. *Fugiens;* fugere volens, accepto vulnere. (*Amissis armis;* aut aetatis imbecillitate, vel vuls dolore.) — 475. *Infelix;* multi hoc loco distinguunt: (et ungunt *puer, atque impar congressus Achilli,* ut ex eo rem ostendat, quod *puer;* sed) tamen etiam si iungas *Puer,* est sensus. *Atque impar;* ac si diceret, etiam si puer non . *Congressus Achilli; congredior tibi,* antiqui dicebant: *pugno tibi, dimico tibi.* Hodie dicimus *congredior tecum,* *o tecum.* — 476. [*Fertur;* trahitur.] *Curru;* curribus falusos esse maiores, et Livius et Sallustius docent [et apud phontem in Paedia Cyri legitur:] (potuerunt ergo et simus.) [*Resupinus;* quia hastam trahebat. Sed intelligitur lis hasta transisse per pectus et a parte qua ferrum est a trahi.] *Inani;* sine rectore: nam corpus haerebat. — *Lora tenens tamen;* quanquam mortuus. — 478. *Versa;* i, ut Plautus (Pseud. 1, 2, 31.): *Inveniant omnia versa,* i. *arsa.* (Cod. F. *inveniam omnia versa, strata, aut uncta omnia.* Venit etc. Burm. *Ostendam parata, versa, per-, strata, lautaque unctaque omnia uti sint.* Venit etc.) autem ab eo quod est verror (al. *vertor,* s. *verro*). *Initur;* dilaceratur: ut Plautus: *Corpus tuum virgis ulmeis ibam. Hasta;* hostili scilicet, quam transfixus trahebat. — *Interea;* [cum Diomedes auxilio Minervae plurimos Troiano-

rum fudisset, Helenus Priami filius vates monuit ut Mine numen exoraretur: et cum precibus deae ponerent vestem q regina speciosissimam habebat, i. e. peplum, unde post Mine palla *peplum* appellata est: Dea tamen memor iudicii Par Troianis infesta permansit.] *Interea* autem dum haec gerun Et satis opportune a matribus festinatur ad templum; ut (11, 477.): *Nec non ad templum, summasque ad Palladis a* (Et mire in pictura (cod. *in * pectore*) temporali adverbio est, quamvis non possit.) *Non aequae;* iniquae, infestae, I tes figura est: ut alibi (G. 2, 225.): *Et vacuis Clanius aequus acerris.* — 480. *Passis;* participium est ab eo quod *pandor*. Ideo autem non facit *pansus:* quia plerumque *n*, in prima verbi positione invenitur, in praeteriti participio est: de qua re euphonia iudicat. Ut ab eo quod est *tundo tunsus* facit: ut: *Tunsae pectora palmis.* Et *tusus:* ut (5, *Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni*, et (G. 1, 395.): *neque tum stellis acies obtusa videtur.* Sciendum tamen licet alia euphoniae causa varientur vel in generibus, v numeris, *nactus* tamen et *passus*, *n* penitus nunquam acc— *Peplumque ferebant;* *peplum* proprie est palla picta fem Minervae consecrata: ut Plautus: *Nunquam ad civitatem* *nisi cum infertur peplum.* Hodie tamen multi abutuntur nomine. [Vel historia de *peplo* ex Homero tracta magis loco congruit; nam fugantibus Achivis Troianos campo usque moenia, Helenus vates, filius Priami, mittit Hectorem ad He bam, ut, propitiandae Palladis gratia ducat coetum matronar Troianarum ad Palladis templum, et afferat pulcherrimum eximium suis e vestibus peplum. Quod factum est, supplica bus matronis, et offerente peplum uxore Antenoris, Theano mine, venerabili inter Troianos femina (Il. ζ, 302.): Ἡ δ᾽ πέπλον ἑλοῦσα Θεανὼ καλλιπάρῃος Θῆκεν Ἀθηναίης ἐπὶ γούνα ἠϋκόμοιο, Εὐχομένη δ᾽ ἠρᾶτο Διὸς κούρῃ μεγάλοιο.] — 481. S *pliciter tristes;* ut decet rogantes (hoc est, rogantes cum tri tia.) Et bene addidit *Suppliciter:* quia et per iracundiam, per gravitatem, et per religionem, et per dolorem tristes sun *Tunsae pectora;* ut: *oculos suffusa.* — 482. *Aversa;* irata gnificat. Homerus (ibid. 311.): Ἀνένευε δὲ Παλλὰς Ἀθήνη.] enim poterat convertere sese simulacrum. Sic alibi (4, 36 *Talia dicentem iamdudum aversa tuetur:* si tuetur, quom *aversa*: nisi iratam intelligas? [ergo *aversa* ad animum refer — 483. *Ter circum Iliacos;* (hoc ad Aeneam referendum qui sciebat. Sed) apud auctores multa ad sensum, non aspectum possunt referri. Tertio enim tractum intelligere sumus, non in pictura conspicere. Unde est [et] illud (8, 6 *Mulcere alternos et corpora fingere lingua.* [Tale erat in p ra corpus, ut in eo appareret frequentis raptationis ini Sane huius rei ordo est talis, Patroclus cum iratum Achi propter Briseiden sublatam ut adversum Troianos pugnaret orare non posset, petit ab eo arma quae Peleo Vulcanus fec quibus indutus clam (Burm. dum) Achilles crederetur; fu Troianis plurimos interemit, ipse vero ab Hectore occisus quo dolore Achilles compulsus, impetratis per matrem a Vulc armis, Hectorem proelio superatum peremit, eiusque corpu

currum religatum circa muros Ilii traxit, quod post placatus auro... * pensus (Burm. repensum) Priamo reddidit.] *Raptaverat*; bene forma usus est frequentativa: per quam ostendit quod per numerum dixerat. — 484. *Exanimum*; et *exanimus* et *exanimis* dicimus: sicut *unanimus* et *unanimis*, *inermus* et *inermis*. Ergo pro nostro arbitrio aut secundae erunt declinationis, aut tertiae. Sed a tertia (Burm. *sed tertiae*), ablativum singularem in,i mittunt: quia communis sunt generis. *Exanimis* autem est mortuus, ut hic indicat locus: *Exanimatus* vero, timens: ut (5, 805.): *Exanimata sequens impingeret agmina muris.* *Vendebat*; ingenti arte utitur verbis. Nam hoc loco quia pingi potuit, praesens tempus posuit: superius, quia pingi non potuit, sed referri, perfecto exsecutus est tempore, dicendo *raptaverat*, non *raptabat*. — 485. *Tum vero ingentem gemitum*; iam enim superius eum lacrymasse dixerat: hoc [loco] ergo addidit visum Hectoris corpus, ut etiam graviter gemeret, non ergo tum primum, sed tum maxime.) — 486. *Ut currus*; ipso tra..us est [ab Achille in Patrocli ultionem, ab illo prius interfecti.] *Amici* autem plus est, quam si *Hectoris* diceret: ut alibi (2, 674.): *Parvumque patri tendebat Iulum:* cum potuerit dicere *mihi*. — 487. *Manus inermes*; aut sine [insignibus regiis,] sceptro, aut supplices: ut (11, 414.): *Dextras tendamus inermes.* Quod tractum est de historia. Qui enim [victi] se dedunt, inermes supplicant. Aut re vera *inermes* tunc. Contra Pyrrhum enim processit armatus. Sane per transitum historiam tetigit, quia constat, Priamum cum ad supplicandum (venisset et) tentorium Achillis fuisset ingressus, dormientem Achillem excitavisse: ut pro filii corpore rogaret eum (al. *precaretur*), cum eum potuisset occidere: licet hoc Homerus propter Achillis turpitudinem supprimat. — 488. *Se quoque* etc.; aut latenter proditionem tangit, ut supra diximus: (licet excusetur ab ipso in 2, 431.): *Iliaci cineres et flamma extrema meorum* etc.) Aut virtutem eius vult ostendere. Nimiae enim fortitudinis est inter hostium tela versari: ut Sallustius (Cat. 61.): *Catilina longe a suis inter hostium* (al. hostilia) *cadavera repertus est.* Cornutus tamen dicit versu isto (2, 396.): *Vadimus immixti Danais*, hoc esse solvendum *principibus perm. agn. Ach.* Quomodo se potuit in pictura cognoscere? Solvitur sic: sive quod nomina transcripta (Guelf. I. erant scripta), sive ex factis facile possit agnoscere; sed melius ad virtutem bellatoris referendum est. — 489. *Eoas*; e naturaliter longa est: fit tamen brevis interdum, quando alia vocalis sequitur: ut (5, 588.): *Primo surgebat Eoo.* *Nigri Memnonis arma*; quia Tithonus frater Laomedontis, raptus ab Aurora filium suum Memnonem ex ipsa progenitum, postea dono vitis (cod. voti) aureae,) [Priamo] ad Troiae misit auxilia, [qui congressus cum Achille ab eo est interemptus, cuius mortem mater Aurora hodieque matutino rore flere (Burm. *defl.*) dicitur.] *Nigri* autem dixit, Aethiopis: unde prima surgit Aurora (Guelf. II. unde primo surgebat eo). *Arma*; Vulcania. Ut ille indicat versus (8, 384.): *Te potuit lacrymis Tithonia flectere coniux.* — 490. *Ducit Amazonidum*; hoc est, quod supra dixit: *Videt Iliacas ex ordine pugnas.* Homerus enim haec omnia tacuit, quae facta sunt post Hectoris mortem.

Amazonidum autem derivatio est pro principalitate; sicut (G. 2, 170.): *Scipiadas duros bello*, pro Scipionibus. Sane *Amazones* dictae sunt vel quod simul vivant sine viris: quasi *ἅμα ζῶσαι*, vel quod unam mammam exustam habent, quasi *ἄνευ μαζοῦ*. Has autem iam non esse constat, utpote extinctas partim ab Hercule, partim ab Achille. *Lunatis peltis;* scutis brevissimis in modum Lunae iam mediae. [*Lunatis* autem primitivum a feminino genere derivatur.] — 491. *Penthesilea furens;* [Martis et Otreres filia fuit, quam Achilles cum adversum se pugnantem peremisset post mortem eius adamavit, eamque honorifice sepelivit. *Ducit* autem et *ardet* ad laudem picturae pertinet.] *Furentem* ideo dixit, quia sororem suam in venatione confixit, simulans se cervam ferire. Sed hoc per transitum tangit: nam [hic] furor bellicus intelligitur; [aut *furens*, quia maiora viribus audebat.] — 492. *Aurea;* amphibolon est hoc loco, utrum ipsa *aurea*, an *aurea cingula*. Sciendum tamen, plerumque amphiboliam metri ratione dissolvi: ut (698.): *aurea composuit sponda, Dido aurea:* si enim ad spondam referas, non stat versus. [*Subnectens;* subnexa habens.] *Exertae;* nudatae: nudant enim quam adusserint mammam. — 493. *Virgo;* et sexum ostendit et aetatem: (plus enim dixit, quam si feminam diceret, figuram tamen Graecam facit.) — 495. [*Dum stupet;* absolute, aut dum hoc stupet.] *Obtutu;* aspectu. *In uno;* in unoquoque: hoc est singula mirabatur. — 496. *Forma pulcherrima;* ut (75.): *Pulchra prole.* — 497. [*Incessit;* ut (4, 140.): incedunt pueri; sed hic supervenit.] *Stipante caterva;* ad hoc tantum sequens pertinet comparatio. Quam vituperant multi [comparationem hanc] nescientes exempla, vel parabolas, vel comparationes assumptas non semper usquequaque congruere; sed interdum omni parte, interdum aliqua convenire. — 498. *Eurotae ripis;* fluvii Laconicae. *Cynthi;* montis Deli, in qua natam constat [esse] Dianam. (Sane Dianam veteres ideo melius producebant, quia sub divo dea sit, venandi gratia.) — 499. *Exercet Diana choros;* hoc non ad comparationem pertinet: sed est poëticae descriptionis evagatio, [quod chori nec personis hic, nec locis congruunt. Sultantium enim et cantantium dicuntur.] *Mille;* finitus numerus pro infinito. Nam de Nympharum numero varia est opinio. — 500. *Oreades;* Nymphae montium [*Oreades* dicuntur]: silvarum, *Dryades;* quae cum silvis nascuntur, *Amadryades:* fontium, *Napeae* vel *Naides:* maris vero *Nereïdes.* — 502. *Tacitum;* [pro tacite.] Maior enim est taciturnitatis affectus: ut supra (41.): *Haec secum.* Sic Terentius (Hecyr. 1, 2, 32.): *Ut mecum tacita gaudeam.* (Ergo *tacitum* pro tacite, ut (7, 343.): *Tacitumque obsedit limen Amatae:* aut tacita gaudet.) *Pertentant;* modo vehementer tentant. Alibi, leviter: ut (5, 828.): *Blanda vicissim Gaudia pertentant mentem.* Sunt enim multa, quae pro locis intelliguntur, ut *impotens*, et satis et minus, et nihil potens significat. *Instant operi;* zeugma est ad sequentia pertinens. — 504. *Regnisque futuris;* regnaturae Carthagini; [urbi ergo, nam ipsa iam regnabat.] — 505. *Tum foribus divae*, instans praecipue foribus: et hoc loco distinguendum est. Magno enim studio et labore templorum *fores* fiebant, quas quibusdam insigniebant historiis: ut (6, 20.): *In foribus letum Androgei*

Item (G. 3, 26.): *In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto.* Quamvis quidam iungant: *Tum foribus divae media testudine templi:* Ut unum intelligas tectum templi, [et fores.] Quod si est, sub medio tecto sunt fores. Sed prima melior expositio est. *Testudine;* camera incurva (codd. *obliqua*) [vel fornicata] quae secundum eos, qui scripserunt de ratione templorum, ideo sic fit, ut simulacro coeli imaginem reddat, quod constat esse convexum. [Quidam tradunt apud veteres omnia templa in modum testudinis facta. (At vero sequenti aetate, divinis simulacris positis, nihilominus in templis factas esse testudines, quod Varro ait, ut separatum esset, ubi religio administraretur. Bene ergo, cum de templo loqueretur, addidit ei testudinem. Item Varro de Lingua Latina ad Ciceronem: *In aedibus locus patulus relinquebatur sub divo, qui erat relictus et contectus erat, appellabatur t e s t u d o.* Cicero in Bruto: *Commentatum in quadam testudine fuisse* (cod. F. in * quidam, testudinem locum etc.) Alii locum in parte atrii volunt adversum venientibus.) Alii hunc ordinem volunt: Tum foribus divae templi resedit, media scutorum testudine quod septa armis erat. Hoc genus fabricae a similitudine testudinis vocatur, quae fuit virgo quaedam parvi pendens Iovis praeceptum per Mercurium, quod ille praecepit diis omnibus bestiisque, ut venissent ad nuptias Iunonis, in animal tale conversa est: unde incurvatis aedificiis impositum est.] (*Pro his cod. F.:* Hoc genus fabricae ab animalis similitudine, quae testudo vocatur, captum est; de qua fabula talis est: Virgo quaedam nomine *Chelone*, linguae impotens (cod. *impatiens*) fuit. Verum cum Iuppiter Iunonem sibi nuptiis iungeret, praecepit Mercurio, ut omnes Deos vel homines, atque omnia animalia ad nuptias convocaret; sed omnibus, quos Mercurius monuerat, convenientibus, sola Chelone, irridens et derogans nuptiis, nectens moras adesse contempsit. Quam cum Mercurius non venisse notavisset, denuo descendit ad terras, et aedes Chelones supra fluvium positas praecipitavit in fluvium, ipsamque Chelonem in animal sui nominis vertit, quam nos Latine *testudinem* dicimus. Fecitque, ut pro poena dorso tectum, velut domum suam (cod. damnum suum), prona portaret; unde incurvatis aedificiis hoc nomen impositum est. — 506. *Septa armis;* satellitum scilicet (vel, ut quidam volunt, pro armatis, ut (2, 238.): *Foeta armis.*) *Solio; solium* proprie est armarium, uno ligno factum, in quo [uno] reges sedebant propter tutelam corporis sui: dictum quasi solidum. Modo iam abusive sellam regalem intelligimus. *Alte;* (alto fulta suggestu.) Ac si diceret: in tribunali. *Subnixa; pro subnisa:* ut supra (144.) diximus. [Alii pro *innixam* accipiunt.] — 507. *Iura dabat, legesque; Ius* generale est: sed *Lex* iuris est species. Non est ergo iteratio: [ius ad non scripta etiam pertinet: leges, ad ius scriptum.] (Et bene *dabat;* primi enim Locri scriptis usi sunt legibus; nam superior aetas contenta fuit moribus.) Quod autem dixit *viris*, ad Didonis pertinet laudem; (et separatim sentiendum est, ut sit maior admiratio.) — 508. *Sorte trahebat;* proprie locutus est. Trahuntur enim sortes, hoc est educuntur. (Et bene tam regnantis, quam aedificantis urbem, implere ostendit officium.) — 509. *Concursu accedere magno;*

cum magna Afrorum multitudine. Et hoc est, quod f Aeneas, incertus qua eos mente comitentur. — 512. Disj segregaverat. Et magna est inter *de* et *di* differentia, mus supra (224.). *Penitus*; longe a regina remotos: q etiam insolentes custodes litorum facit. — 513. *Obstu* ad admirationem, et ad timorem hic pertinet sermo, qu da praeoccupat (Fuld. quod dicendo praeoccupat. *Percul* utrumque pertinet.) — 514. *Laetitiaque metuque*; propter socios [liberatos]: metu, propter concursum; (incerti erant de voluntate Didonis. *Avidi coniungere*; iungerent, vel ad coniungendum avidi.) — 515. *Ardeba* piebant: ut (E. 2, 1.): *Formosum pastor Corydon Alexin*. *Ardeo* autem et accusativum regit et ablativu *incognita*; i. e. qua affectione Poenorum populus conver 516. *Dissimulant*; *dissimulamus nota*: *Simulamus igr* Sallustius (Catil. 5.): [*Cuiuslibet rei*] *simulator ac dissi* — 517. *Quae fortuna*; utrum prospera an adversa? ostenditur, unde sit metus.) — 518. *Cunctis nam lecti n* bene addidit *lecti*, ne penitus omnes intelligeres. (Sane non idem significat quod *omnes*. Cicero saepe ait: *Cunc omnes*; quia *omnes* non statim sunt *cuncti*, nisi iiden sint iuncti.) Nonnulli tamen *lectis navibus* legunt. Qu sit, hypallage est: et illuc sensus recurrit. Et sciendum, que, ut hoc loco, addi aliquid generalitati, et fieri specia ut est (codd. item) si dicas: *Omnes scholastici laborant* ralitas est. Si addas *isti*, fit specialitas: ut Sallustius: *gressos omnes recepit mons Belleia* (cod. L. et Guelf. *leia*; al. *Balleia*, *Taleta*, *Belona*. Guelf. I.: *tres gressus recipit monstulera*. *Prudenter addidit gressus*.) Pr addidit transgressos. — 519. *Orantes veniam*; [venia pro culpa petitur, sed nunc aut] pacem [aut beneficium] incendium navium: [aliqui tamen veniam pro impunita piunt, nam mox addit, Prohibe infandos a navibus ign proprie verbum pontificale est; unde est (4, 50.): *Ti posce deos veniam*. Et paulo post: *Pacemque per aras, runt*. Dicta autem *venia* ad eliciendam misericordiam.] enim benevolentiam numinum, qui, licet innocens sit, tamen tanquam peccaverit petit. Unde est confessio Terentio (Andr. 3, 5, 15.): *Quid meritus [es]? crucem*. - *Maximus Ilioneus*; rebus omnibus maximus; nec enim addidit; (ergo et aetate et genere et facundia et omni maximus:) et non sine causa ipsum ubique inducit loq Ut enim Homerus dicit, *Phorbas pater Ilionei semper M deo eloquentiae favente pugnavit*: ut Horatius (Carm. *Mercuri facunde nepos Atlantis*. Merito ergo huic da quentia. *Placido sic pectore coepit*; [bene placido, ne consternatus videretur, ad placandum apta definitio est. suo uno sermone habitum futurae orationis expressit. ergo *placidus*, ne timore consternatus videretur, que aetate maximum et patientem ostendit, ut ei auctorit aetate et de moribus crescat. Ergo *placido*, ad pla apto; et definitio est oratoris, qui talem se debet con qualem curat iudicem reddere.) — 522. *O regina*; se

n rhetoricam id ei dat quod vult impetrare. Nam eam per m, benevolam reddidit: (quae benevolentia in principiis con- rsiarum secundum praecepta rhetorica quattuor modis con- ur: a iudicum persona a nostra, ab adversariorum, a re quod hic invenitur: a iudicum persona: *O regina* etc.; a persona: *Troës te miseri;* etiam ab adversariorum: *Quod s hoc hominum;* a re ipsa: *Hospitio prohibemur arenae.* praeparatam igitur benevolentiam, et sua persona misera- commota, adhibet preces: *Prohibe* etc. An possint: *Non is* etc. Quo ergo ibatis? *Est locus* etc. Et cur huc ve- ? *Cum subito* etc. Ne autem possint timeri, ait: *Pauci is adnavimus oris.* An gratiam referant? *Officio* etc. autem Aeneam laudat, occulte etiam timorem iniicit dicendo: *bello maior et armis.* Dicit etiam esse qui vindicent, si iniuria: *Sunt et Siculis* etc. An recessuri sint? *Quassatam is* etc. Et subiunxit: etiamsi regem amisimus, et Italiam petierimus, tamen ad Siciliam necessario descendemus: *Si da-* tc. *Novam urbem;* iuxta Poenorum opinionem dixit, qui novam tem Carthaginem dicunt.) — 523. *Iustitia;* bene conside- : sexum. Nec enim virtute poterat dicere. *Frenare;* (non thaginiensium, sed circumiacentium barbarorum; et bene iare,) continere: ut contra (4, 41.): *Et Numidae infreni gunt.* — 524. *Troës te miseri;* tacitis occurrit quaestionibus: ad populationem venisse videantur, more [latronum] qui tunc bat. (Et videtur aliud ad dignitatem, aliud ad miserationem tulisse.) *Ventis maria omnia vecti;* per maria: et est con- illud, [sicut dictum est,] cur ad Africam venerint, [et ndit, non sponte venisse.) — 526. *Parce pio generi;* quotiens idiosae sunt praesentes personae, rhetoricum est, ad alias fugere: ut hoc loco confugit ad genus; [et infra confugit ad sonam (12, 934.): Dauni miserere senectae.] *Et propius;* vi- ius scilicet, ut tanquam victi accipiantur: non tales [omnes dantur,] qualis Paris fuit in Spartae expugnatione, raptuque lenae. Nam historiae hoc habet veritas: non voluntate Hele- m secutam, sed expugnata raptam civitate: unde et recipi ruit a marito. Tangit autem hoc latenter Virgilius illo loco , 92.): *Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter.* go bene non nos, sed res nostras dixit.] — 527. *Populare;* [quia d veteres haec erat maxime causa navigandi. Sane] antiqui *populo* et *populor* dicebant: unde est *populare:* et (G. 1,): *Populatque ingentem farris acervum Curculio* (Guelf. I. rgul. II. *Curgul.*) Nunc tamen passiva (Guelf. I. deponenti) tum utimur declinatione. (Quidam *populare* pro ad populan- n vel populatum accipiunt. *Vertere,* pro *avertere.*) — 529. *n ea vis animo;* argumentum ab impossibili [sicut dictum] ut (1, 233.): *Quid Troes potuere? vis* autem est possibili- (hoc est: nec volumus, nec possumus.) — 530. *Est locus;* paratione orbis totius Italia *locus* est. Nam provincia *locus* potest dici. Minus est autem *quam* (vel *quem locum;*) ut : *Urbs antiqua fuit* (cod. F. dici; et deest quam vel quem m, sicut ibi: *Urbs a. f.* Aut ideo locus, ut ostendat, parvo esse contentos.) *Hesperiam;* *Hesperiae* duae sunt: una Hispania dicitur, altera quae est [in] Italia. Quae hac

ratione discernuntur: aut enim *Hesperiam* solam dicis, et significas Italiam: aut addis *ultimam*, et significas Hispaniam, quae in occidentis est fine: ut Horatius (Carm. 1, 36.): *Qui nunc Hesperia sospes ab ultima.* Et haec est vera *Hesperia*, ab *Hespero* dicta i. e. stella occidentali, Ceterum Italia *Hesperia* dicitur a fratre Atlantis, qui Italiam, pulsus a germano, tenuit: eique nomen pristinae regionis imposuit, ut Hyginus docet. [Est autem carmen Ennianum; is enim ita ait: *Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant.*] (Graii cognomine; bene *Graii*, ut et ipsa cognoscat, sicut in octavo (135.): *Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus.*) — 531. *Antiqua;* nobilis: nec enim nova esse potest, licet primam terram suam esse dicant Athenienses. (*Potens armis;* dicendo *pot. arm.*, Troianos laudavit, ut ostenderet, non se bellicosorum (cod. *bellicorum*) timere provinciam.) *Ubere glebae; uber* proprie est fecunditas. Et bene Italiae virtutem, fecunditatemque collaudat: ne Africam petisse videantur. — 532. *Oenotrii coluere viri;* deest *Quam. Oenotria* autem dicta est vel a vino optimo [i. e. οἴνῳ,] quod in Italia nascitur, vel, ut Varro dicit; *Ab Oenotro, rege Sabinorum.* [Alii Itali fratrem, Oenotrum tradunt ex Arcadia in Italiam venisse cum Pelasgis, et eam sibi cognominem fecisse.] *Fama;* subaudimus *est. Minores; maiores* et *minores*, quotiens de genere dicimus, numeri sunt tantum pluralis. — 533. *Italiam;* Italus rex Siciliae ad eam partem venit, in qua regnavit Turnus, quam a suo nomine appellavit *Italiam.* Unde est (1. 317.): *Fines super usque Sicanos.* Non usque ad Siciliam; nec enim poterat fieri; sed usque ad ea loca, quae tenuerunt Sicani, i. e. Siculi, a Sicano Itali fratre. (Alii *Italiam* a bubus, quibus est Italia fertilis; quia Graeci boves ἰταλοὺς, nos *vitulos* dicimus. Alii a rege Ligurum *Italo;* alii ab advena Molossio (cod. *Molussio*); alii a Corcyreo; alii a Veneris filio, rege Lucanorum; alii a quodam augure, qui cum Siculis in haec loca venerit, quamque his regionem inauguraverit * plures alare ten ar n pote desatura Minois, regis Cretensium, filiam Italiam dictam — 534. *Huc cursus;* vel *iste cursus*, vel pro *illuc.* Et cursu verbum nauticum est, ut (4, 46.): Hunc cursum Iliacas vent tenuisse carinas. — 535. *Cum subito;* si *subito fluctu*, nomen est, si per se *subito*, adverbium.) *Orion;* Oenopion (F. Orio rex cum liberos non haberet, ab Iove, Neptuno Mercurio qu (vel, ut quidam tradunt, non a Neptuno, sed Marte,) quos h spitio susceperat, hortantibus, ut ab his aliquid postularet, peti ut sibi concederent liberos; illi, intra corium immolati sibi bo urina facta, praeceperunt, ut obrutum terra, completis mensibus, solveretur. Quo facto inventus est puer: cui nomen ab urina impositum est, ut Οὐρίων diceretur. Quod Doric lingua commutatum est; ut ου diphthongus in ο (codd. οι) convertetur. Quod autem plerumque prima syllaba brevis invenitur ut hoc loco, cum sit naturaliter longa, Graecae rationis Nam detractio fit υ literae, et ο remanet brevis: quo modo οὔρεα τὰ σκιόεντα, pro ὄρεα: et πόησον, pro ποίησον. Et quia aut ω est naturaliter longa: aut ε diphthongus. Ceterum si sit in proprio nomine dichronos, ut omnes Latinae proprium nominum abutemur licentia, ut in artibus lectum

Sane arma etiam consilia significant: ut (2, 99.): *Quaerere conscius arma.* [Alii pro humanitate accipiunt.] Sed hoc loco terret latenter propter Siciliam. Nam et paulo post ait: *Sunt et Siculis regionibus urbes.* Cum unam habeant, in qua Acestes regnat: sed ad terrorem *urbes* dixit. (*Temnitis* autem pro contemnitis, per aphaeresin dictum, quae est, cum prima verbi syllaba detrahitur.) — 543. *At sperate deos;* abusive timete: ut alibi (4, 419.): *Hunc ego si potui tantum sperare dolorem.* Cum *speremus* bona, *timeamus* adversa; (veteres tamen *sperare* dicebant deorum auxilia rogare. Plautus (cod. *auxilio co* ..... *placitus*) in Milite (4, 5, 10.): *Deos sperabo, teque postremo tamen;* in Casina (2, 5, 38.): *Diis sum fretus, deos speravimus.* Sane opportune post blanda principia ista ponuntur; prodest enim nonnunquam subtiliter obiurgare, quem roges.) *Memores fandi atque nefandi;* i. e. iusti[tiae] et iniusti[tiae]. Et bene *memores:* quia etiamsi non statim puniant crimina, sunt tamen memores. Ut Horatius (Carm. 3, 2.): *Raro antecedentem scelestum deseruit pede poena claudo:* (et dicendo *fandi atq. nef.* significat, prout meriti fueritis. — 544. *Rex erat;* bene medio verbo usus est *erat;* nam si fuit dixisset, fiduciam habuisse videretur.) *Quo iustior alter Nec pietate fuit;* multum interest inter *iustitiam* et *pietatem.* Nam *pietas* pars iustitiae est: sicut severitas. Nunc ergo hoc dicit, qua parte sit iustus, i. e. pietate. Et bene duo laudat in Aenea: pietatem, quam a Didone impetrare contendit: et virtutem, qua vult [eum] timeri: (et certe quoniam et beneficium referre potest, et vindicare.) [*Pietas* enim in deos, iustitia in homines est; quibus duabus virtutibus regem ornatum esse convenit.] — 545. *Bello maior et armis;* [hoc est scientia rei militaris.] Non est iteratio: nam *bellum* et consilium habet: *Arma;* tantum in actu ipso sunt, (i. e. viribus dimicandi, ut aliud animi aliud corporis sit:) [ut intelligat, eum et sapientem imperatorem, et fortem esse militem, ut de Agamemnone inquit Homerus (Il. γ, 179.): Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής.] — 546. (*Quem si fata virum servant;* unum sensum in tres partes divisit; et potuit reprehendi idem dixisse, nisi ostenderet, eum libenter voto suo immorari; tale est illud (8, 574.): *Si numina vestra Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant.*) *Si vescitur aura;* [*vescor* verbum inchoativum est (sine praeterito tempore, et quod a se nascitur.) Sane hic *vescitur* pro fruitur posuit: nam non comedit auram, sed vivit ea.] *Vescor illa re:* ut alibi (8, 182.): *Vescitur Aeneas simul et Troiana iuventus Perpetui tergo bovis et lustralibus extis.* Nec nos decipiat quod dicit Plinius, ut elocutiones ex similibus formemus. Nam ecce, *comedo illam rem* dicimus: nec tamen *vescor illam rem.* Et ipse enim dicit, non usquequaque hoc esse faciendum (cod. F. esse servandum. Sane hic *vescitur* pro *fruitur* posuit.) — 547. [*Aetherea aura;* quod animum aëre, corpus cibo potioneque et ceteris, diligenter nutrimus.] — 548. *Non metus;* hoc loco distinguendum est. Cuius autem rei, ex sequentibus probat. Nam vult eam non timere: ne [haec] inaniter praestet. [Alii *non metus officia* legunt, et hunc sensum dicunt, non metuo pro officio nostro, i. e., non timeo ne non sit unde satisfaciam officio, ac parem

gratiam reddam.] *Officio nec te certasse priorem Poeniteat;* ne tibi parum videatur, prima beneficia praestitisse: quum possis maiora recipere. Nam *poeniteat* parum videatur est: ut Terentius in Heautontimorumeno (1, 1, 20.): *At enim quantum hic operis fiat poenitet;* hoc est parum videtur. (Sane *certasse*, provocasse accipiunt, ut Terentius (Phorm. Prol. 20.): *Beneficiis ni certasset. Beneficium* autem est, quod Graeci τὸ καθῆκον appellant. Cicero de Marcello (6.): *Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate praesertim aliqua, aut pravitate lapsis; sed opinione officii falsa* (cod. fulta) *fortasse, certe non improba. Sunt et Siculis* etc.: i. e. gratiam reddere possumus: arma latenter minatur.) — 550. *Troianoque a sanguine clarus Acestes;* (bene *Troiano*, ut necesse habeat, si passi fuerint iniuriam, vindicare, quod in principio bene tacuit.) [De Aceste autem fabula talis est:] Cum Laomedon promissam murorum mercedem Neptuno et Apollini denegasset; Neptunus iratus Troiae immisit cetos, quod eam vastaret (cod. F. per quos vicina litoris vastabantur). Unde Apollo consultus, cum et ipse ira-scetur, contraria magis (Burm. *magis adversa*) respondit dicens: Obiiciendas puellas nobiles beluae. Quod cum [saepe] fieret, timens Hippotes quidam nobilis filiae Egestae, cum Laomedontis Hesiona iam esset, orta seditione, religata (cod. F. Quod cum saepe f., et Laomedontis Hesiona iam esset ad scopulum, orta seditione, monstro exposita, nonnulli parentes peregre mittere filias, quam domi perdere maluerunt; nam alii avehendas mercatoribus tradiderunt; timens Ippoteus vel Ipsostratus filiam Egestam (al. Segest.) impositam etc.) impositam eam navi misit, quo fors tulisset. [Et] haec ad Siciliam delata a Crimiso fluvio, quem Crinisum (al. *Crimnisae fl. q. Crimnisum;* L. R. Vos. Guelf. II. *Criniso fl., quem Crinisum.* Guelf. I. *Crenisso fl.* quem Virg. *Crinisum*) Virgilius poëtica licentia vocat, converso in ursum, vel [ut alii, in] canem, compressa edidit [Egestum, quem Virgilius] Acestem [vocat,] qui ex matris nomine civitatem Troianis condidit: quae [ante *Egesta*] hodie *Segesta* nominatur. — 551. *Quassatam ventis;* iusta petitio (cod. F. quamvis sit iusta petitio, tamen prope invidiose ostendit, quam sit res, quam petit, exigua.) *Subducere;* in terram trahere, [hoc est subductam curare.] *Deducere* autem in mare mittere: ut (3, 71.): *Deducunt naves socii.* — 552. *Aptare*, aptas eligere. (Codd. praeter Guelf. I. *legere.* cod. F.: legitur et *optare*, sed utrumque eligere significat:) [vel *aptare*, adiungere, vel affigere,] (ut (4, 482.): Stellis ardentibus aptum.) *Stringere remos;* aut defrondare: ut (E. 9, 61.): *agricolae stringunt frondes:* aut: *Fractos stringere remos*, i. e. [re]ligare, (quia supra dixerat (104.): *Franguntur remi.*) — 553. *Sociis et rege recepto;* syllepsis est per numeros: ut (16.): *Hic illius arma, Hic currus fuit.* — 554. *Sin absumpta salus;* hoc est, si periit Aeneas, qui [vel] Troianorum salus est. (*Pater optime;* mira laus, cum et *patrem* et *optimum* dicit.) — 556. *Nec spes iam restat Iuli;* bene de Ascanio spem dicit propter aetatem, (ut (4, 274.): *Ascanium surgentem;* et (6, 364.): *Spes surgentis Iuli.* Sane et hic tribus immoratur, quae metuit, ut supra in voto. — 557. *At freta;* bene recessuros se dicunt. *Freta* autem, quia freto a

Sicilia dividitur Italia. Sane quidam a *fervore* dici putant; *Sicanos* quidam αὐτόχθονας tradunt; quia ex Hiberia profu de nomine fluminis Sicoris, quem reliquerant *Sicani*, nominas *Sedesque paratas;* propter Acestis cognationem. — 558. *Rege* aut qui nunc rex est: aut qui etiam noster futurus (Guelf *venturus*) est. — 559. *Talibus Ilioneus;* aut subaudis *loque tur:* aut ex posterioribus *fremebant* intelligis. *Ore fremeba* hoc est consentiebant (aut probantes Ilionei dicta, aut rogar Didonem.) et bene *ore*, quia et armis possumus fremere. 561. *Tum breviter Dido;* atqui non breviter loquitur: sed *br* et *longum*, *parvum* et *magnum*, perfectum nihil habent: per comparationem intelliguntur: ut supra (530.) de provin *Est locus*, orbis, ut diximus, comparatione. Item hoc loco *l viter*, i. e. minus, quam Ilioneus. Et notandum, regum breviloquium, ut multis in Virgilio locis probatur: et feminar verecundiam. Unde utrumque dedit Didoni; [et Sophocles: Γύν γυναιξὶ κόσμον ἡ σιγὴ φέρει.] *Vultum demissa;* nota figura ut (228.): *Oculos suffusa nitentes.* (Dicendo autem *vultum missa*, aliud genus officii adiecit.) — 562. *Solvite corde* [illegible] *Teucri;* sicut supra (257.) Iovis oratio, partim obiecta purg partim petita promittit: (nam in Aeoli oratione statim promitt Sciendum sane, quia cum petuntur vel promittuntur aliqua, validissimis inchoandum est: ut hoc loco. (Praecipue qui po cetur, statim debet promittere, deinde, si qua vult subiunge ne exspectatione suspensus detineatur auditor.) Et est genus gumenti a necessario. *Secludite curas;* iteratio est ad augm tum benivolentiae, (hoc est, ad confirmandum supplicium mum.) *Secludite* vero pro excludite: quod fit aut propter tum, aut propter suavitatem: ut (E. 1, 15.): *Ah silice in n connixa* (codd. *conixa*) *reliquit*, pro, enixa. — 563. *Res du* ac si diceret, quiddam metuo (codd. et al. *est quiddam*); et formidat: vicinos barbaros, et fratris adventum; quae pro novitatem personarum. generaliter dicens reliquit, (oporteba aliqua parte enuntiari domus calamitatem: vel ideo *res d* quod femina est.) *Et regni novitas;* quae semper habet t rem. — 564. *Moliri;* bene non facere, sed *moliri:* ut ter sit, non crudelitatis. — 565. *Quis genus Aeneadum;* satis pere dixit *Aeneadas;* quanquam ab Ilioneo audierit: *Rex Aeneas nobis.* Nec haec in opere inemendato miranda (Quamvis alii prolepsim velint esse.) *Quis Troiae nesciat urb* aut Ilium dicit, quod in Troia est, aut *Troiae urbem*, ut (2 *urbem Patavi*, (3, 293.): *urbem Buthroti.* — 566. *Ince belli;* i. e. vim. Semper enim diluvio (cod. F. aut vocat ard simpliciter belli, quia semper dil. etc.) et incendio comp bellum: ut (2, 304.): *In segetem veluti cum flamma furent austris Incidit: aut rapidus montano flumine Torrens* (e 228.): *Diluvio ex illo.* Et alibi (7, 222.): *Saevis effusa My tempestas ierit.* Aut potest subtilius dictum accipi, quod I conflagravit incendio.) — 567. *Adeo;* aut multum [vel va ut in Terentio (Eun. 1, 2.): *Adolescentem adeo nobilem;* (2, 3.): Si adeo digna res est, ubi tu nervos intendas tuos.) *non adeo*, [i. e. non in tantum] ut tu dicis, (ut Troiano famam ignoremus.) *Obtusa* vero *stulta;* i. e. crudelia; (ut

to Sol equos suos ab ista urbe divertat.) — 568. *Nec tam* etc.; ac est non in alto orbe habitamus:] fabula quidem hoc habet. reum et Thyestem germanos, cum in dissensione sibi nocere n possent, in simulatam gratiam redisse: qua occasione yestes cum fratris uxore (Fabr. uxore Aerope) concubuit; [ob m causam] Atreus (vero) ei filium epulandum apposuit: quae ne [videndo] pollueretur, [radios suos ab ea civitate detor-;] aufugit. Sed veritatis hoc est: Atreum apud Mycenas primum solis eclypsin invenisse, cui invidens frater, urbe discessit mpore quo eius probata sunt dicta. — 569. *Seu vos Hesperiam agnam; μεγάλη* enim *ἑλλὰς* appellata est [Italia], quia a Tanto usque ad Cumas omnes civitates Graeci condiderunt. — 70. *Sive Erycis fines;* Eryx Veneris et Butae filius, [ut quidam leptuni] fuit: qui [praepotens viribus advenas cestibus provocaat, victosque perimebat, hic] occisus ab Hercule [est,] monti a sepultura sua nomen imposuit; in quo matri fecerat templum: quod Aeneae ascribit poëta dicens (5, 759.): *Tum vicina astris Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri Idaliae.* In hoc autem monte dicitur etiam Anchises sepultus: licet secundum Catonem ad Italiam venerit. [Ergo *Erycis fines*, i. e. Siciliam.] — 571. (*Auxilio tutos dim.;* non sine ordine poëta incit Didonem, et credentem ignotis, et tum facile tanta promittentem; si enim bene advertatur, de illo loco pendet (303.): *In primis regina quietum Accipit in Teucros animum mentemque benignam.* — 572. *Vultis* etc.; deest, vel si.) — 573. *Urbem quam statuo vestra est;* multi antiptosin volunt, [accusativum singularem iunctum pronomini,] (cod. F. et Burm. accusativum pro nominativo;) ut sit pro *urbs* [*quam statuo;*] sed si sic intelligamus, *Quam* nihilominus sequitur: et antiptosis (codd. et Dan. *sillemsis*, *sylempsis*) (syllepsis?) fit per casus mutationem. Debuit enim dicere: *urbs quae statuitur, vestra est.* Melius ergo est *vultis* bis intelligere, ut sit [ζεῦγμα, a superiore verbum connectens sequentem, hoc modo:] *vultis regnis considere? vultis Urbem quam statuo? vestra est;* ut est (6, 839.): *Eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenas, Ipsumque Aeaciden:* subaudis *ille.* Alter enim Pyrrhum vicit: alter Mycenas. Item (630.): *Non ignara mali miseris succurrere disco.* (Quamvis hoc schema de antiquioribus sumptum possimus accipere; ait enim Cato in legem Voconiam: *Agrum quem vir habet, tollitur.* Et Terentius (Eun. 4, 3, 11.): *Eunuchum quem dedisti nobis, quas turbas dedit.*) — 574. *Agetur;* regetur. — 575. (*Atque utinam;* dicendo *utinam*, et humanitatem suam ostendit, et Aeneae se cupidam.) *Noto compulsus eodem;* aut quovis vento: aut re vera Noto, qui de Syrtibus Carthaginem ducit. Supra enim Ilioneus: *In vada caeca tulit penitusque procacibus austris. Eodem;* o naturaliter longa est: sed si corripiatur, metri est, ut (12, 847.): [Uno eodemque tulit partu. Sic] (2, 774.): *Steteruntque comae.* — 576. *Afforet;* adveniat; temporis est futuri. *Equidem;* in omni Virgilio *ego quidem* [ubique] significat, sed in aliis et pro *quidem* tantum ponitur: ut Tullius: *Ego quidem ceteras tempestates* (Vos. potestates.) Item Persius (5, 45.): *Non equidem hoc dubites amborum foedere certo Consentire dies.* (Al. *deos.*) [Et (1, 124.): *Per me equidem sint omnia protinus*

alba.] *Certos;* aut veloces, [qui cito inveniant], aut fi
Utrumque enim hoc loco significat. [Contrario *incertos*
tardis: Sallustius: *Et onere turrium incertis navibus.*] Ali
do et firmos: ut idem (codd. Sallustius): *Apud latera certo*
caverat: [ut Virgilius (9, 247.): *Tam certa tulistis Pec*
Aliquando et deliberati iudicii, ut (5, 2.): *Certus iter.* —
Libyae lustrare; καταχρηστικῶς; nam Dido Libyae regna
retinet; [sed ut ostendat voluntatem, aut, libenter se m
(Burm. coni. *missuram,* s. *iussisse*), qui Aeneam quaererent
578. *Eiectus;* naufragus: ut (4, 374.): *Eiectum litore ege*
excepi. — 579. *Animum arrecti;* nota figura est. — 580.
dudum; et cito, [vel quamprimum] significat, ut (2, 104.):
dudum sumite poenas. Et olim: ut hoc loco. — 582. *Su*
oritur. Et est translatio corporis ad animum: ut alibi (12, 6
Stat conferre manum Aeneae. — 583. [*Omnia classem so.*
syllepsis per numeros.] (*Receptos;* de maris periculo liber
ut (178.): *Frugesque receptas;* vel a Didone: nam et al
timuerant, ut (514.) ait: *Laetitiaque metuque.*] — 584. [*U*
abest; Orontem significat.] *Quem vidimus ipsi Submers*
quod ante doloris fuerat: ut (114.): *ipsius ante oculos* i
consolationis est, cum cernit omnes incolumes. — 585. *D*
respondent; modo consentiunt: quia dixerat supra, Namque
reduces socios. Alibi *respondet,* respicit, ut, Respondet Gn
tellus. — 587. *Scindit se nubes; nubes* tantum dicimus,
nubs: licet dicamus *trabs, trabes: stirps,* et *stirpes, pre:*
preces, plebs, plebes. Sed [haec] de his tantum quae legi
sunt ponenda. Non enim artis sunt [ista,] sed usurpationis:
metri causa utuntur poëtae, ut vel minuant, vel augeant no
nativum. Inde est et *supellex, supellectilis.* (*Et in aethera* e
quia aër collectus nubes fecit, ut (5, 20.): *Atque in nubem c*
tur aër: quae puriore vento dissolvitur in aërem.) —
Restitit Aeneas; abscedente scilicet nube. *Claraque in luce*
fulsit; laus est nimiae pulchritudinis, cui nec lucis claritas
rogavit. — 589. *Os humerosque deo similis;* similes hum
habens deo. Et est Graeca figura: ut diximus supra. *Ip*
aut quod sequitur: *Nato genitrix;* aut certe *ipsa,* i. e. pulc
tudinis dea. — 590. *Decoram Caesariem;* a caedendo d
caesaries. Ergo tantum virorum est. Quod autem dicit *d*
ram, vult etiam in Aenea naturalem fuisse pulchritudinem:
si totum tribuat Veneri, nihil Aeneae sit reliquum; vel co
nihil relinquatur matris favori: quod sequens melius ind
comparatio; ut Horatius (Carm. 4, 4.): *Fortes creantur f*
bus. Magna arte nec conditioni aliquid, nec natalibus der
Iuventae; iuventus est multitudo iuvenum [ut (8, 151.): *R*
spectata iuventus.] *Iuventas* dea ipsa: sicut Libertas. [Tu
(Tusc. 1, 26.): *Iuventate pocula ministrante.*] *Iuventa*
aetas; [unde (4, 559.): *Et membra decora iuventae.*] Sed
[a poëtis] confunduntur plerumque. — 591. *Purpureum;*
chrum, ut Horatius (Carm. 4, 1.): *Purpureis ales color*
(Guelf. I. II. *olor.*) *Laetos honores.* Non terribiles, ut
in viris fortibus solent. (Notandum autem, semper reges for
sos describi, ut dignitas et auctoritas magis ad sui contempl
nem observantiamque alliciat.) — 592. *Manus;* vel arti

rs ipsa. (*Addunt;* bene *addunt*, quia et ipsa materies ha-
ıaturalem pulchritudinem.) *Ebori decus; ebur* a *barro*
m, i. e., elephanto, ut Horatius (Epod. 12.): *Quid tibi vis,*
er, nigris dignissima barris? Sane naturam huius nominis
lerivatio, nec obliqui casus reservant. Et *eboris* enim et
eus facit, non *eburis:* sicut *murmuris.* — 593. *Pariusve*
; lapis candidissimus est, Lychnis (Guelf. II. L. R. Vos.
ius, Guelf. I. *Lygd.*, Steph. Lydeus, Dan. Fabr. Lydius; al.
nitis, Lychnis. v. Salmas. Exercitatt. Plin. p. 64. 531.) no-
, qui apud Parum (Guelf. I. paros) nascitur; [ut in seq. x.
.): *Qualis gemma micat, fulvum quae dividit aurum.*] —
Tum sic.; quid est *sic?* Et sui (Guelf. I. *Tum sic*, dum
est; sic et sui etc. Guelf. II. *Tunc sic est et sui* etc. Fabr.
n sic, i. e. et sui,) gratia praepotens, et matris auxilio. —
. (*Improvisus;* bene, quia maiora nobis et pulchriora solent
eri, non paulatim aliqua, sed subito stupenda conspicere.)
ram, *quem quaeritis, adsum;* hoc loco distinguendum; nam
mum esset, *adest* diceret, non *adsum.* [*Coram* nonnulli ad
sonam, ut *coram viro: Palam* ad omnes referri volunt, ut,
lam *omnibus.* Varro: *Coram de praesentibus nobis, palam*
absentibus dicit. Sane coram, quidam adverbium putant,
ia non subsequitur casus: quidam praepositionem loquentis,
m casibus servientem.] — 596. (*Ereptus;* liberatus; et utitur
ta familiarius hoc verbo; (6, 365.): *Eripe me his, invicte,*
alis. Et (2, 134.): *Eripui, fateor, leto me.*) — 597. *O sola;*
are sola?) Propter Polymnestoris (al. *Polymest.* s. *polimest.*)
ctum: qui fide violata defecit ad (codd. *in*) Graecos, ut habe-
s in tertio (54.). *Miserata;* et *miseror* et *misereor* unum
gnificant: sed *miseror* accusativum regit, ut hoc loco. Item
4, 370.): *Nec miseratus amantem est. Misereor* genitivum.
nde est (2, 144.): *Miserere animi non digna ferentis:* (et facit
articipium *miseritus.*) — 598. *Quae nos relliquias Danaum;*
pro Danaorum.] Si Troianos significat, simpliciter intelligen-
um: si ad se refert: quod Achillem evasit favore Neptuni.
Terraeque marisque; terrae propter Cretensem pestilentiam.
Maris propter Orontis interitum. — 599. *Omnibus exhaustos;*
ic Veteres dicebant *clade hausi* (exh.), i. e. pertuli.] *Omnium*
egenos; eget honestius genitivo iungitur, quam ablativo, cui
git Cicero; ut: *Eget ille senatu.* Item contra Virgilius (E. 1,
1.): *Quorum indiget usus.* (Quidam autem *egenos* pro *egentes*
ctum tradunt, nomen pro participio.) — 600. *Urbe, domo*
cias.; hoc est et publico et privato dignaris hospitio. — 601.
Non opis est nostrae Dido; opis, i. e. possibilitatis. Et secun-
um Atteium (L. Atheolo, Vos. Ategium, R. Guelf. II. atheium,
Guelf. I. atelum, Dan. Atteium alias phil.) Philologum, *Opes*
numero tantum plurali, divitias significant. Ut (2, 4.): *Troia-*
nas ut opes. Numero vero tantum singulari, auxilium. Teren-
tius (Andr. 3, 1, .): *Iuno Lucina fer opem: serva me obsecro.*
utroque possibilitatem. *Nec quicquid ubique est;* meminit
istoriae. Multi enim post excidium Troiae, orbis diversa tenue-
nt: [ut] Helenus Epirum: Antenor Venetiam: alii Sardiniam
secundum Sallustium: alii vicina Syrtibus loca, secundum Luca-
num (9, 43.): *Portusque quietos, Ostendit* (L. ostendis) *Libyae*

Phrygio placuisse magistro. — 603. *Si qua;* si quidem: (Guelf. I. Sic quidem ait) Horatius (Carm. 1, 3.): *Si tamen i pia non tangenda rates transiliunt vada.* Nec enim congru optare dubitantem. Aut certe ad se retulit: qui cum pius ess tot laborabat incommodis: (aut certe *qua*, aut *quid* addid erat enim integrum: si pios numina respiciunt, et iustitia i quam est.) — 604. *Si quid Usquam iustitiae est;* si valet ap homines iustitia. *Et mens sibi conscia recti;* secundum Stoi qui dicunt, ipsam virtutem esse pro praemio; etiamsi nulla (Vos. sunt) praemia. [Unde et Cicero (de Senect. 3.): *Con entia bene actae vitae, multorumque benefactorum record iucundissima.*] — 605. [*Ferant*; vel adferant, vel tribuant.] (te etc.? alibi (6, 649.): *Nati melioribus annis.* Felicitas e temporum ex nascentium meritis comprobatur; (ut e contr Terentius (Adelph. 3, 2, 6.): *Hoccine seculum! O sceler genera sacrilega!* Et digna laus regibus, ut bono temp nati esse dicantur.) — 606. *Qui tanti?* secundum artem rhe ricam parentes, quos ignorat, laudat ex liberis. Simul sciendu omnia hoc loco laudis praecepta servata. Nam et a parenti laudat: ut: *Qui tanti* etc. Et ab ipsa: ut: *Urbe domo soci* Et a futuro: ut: *Nomenque tuum laudesque manebunt.* (*Tal* autem, tam iustam, tam piam.) — 607. *In freta*; abusive, mo maria. Nam proprie *fretum* [est, et terris vicinum, aut incl sum, ut *fretum Siculum*;] mare naturaliter mobile: est ab und rum fervore nominatum. *Dum montibus* etc.; alii hoc loco disti guunt: et dicunt, quamdiu inclinata in montibus latera umbr pro Solis flexu (al. (ut Guelf. I.) per solis flexum) circumibu ut (8, 231.): *Lustrat Aventini montem.* Aut *lustrabunt*, inum brabunt. Unde lustra et ferarum cubilia, et lupanaria per co trarium dicimus: quia parum illustrantur. Aut lustrum facie montibus, i. e. rotatu solis vertentur, circa montium sin Alii autem *convexa sidera* volunt. i. e. pendentia: ut (7, 543. *Et coeli convexa per auras*, i. e. suspensa; Planetasque intel gunt: qui[a] non sunt fixi (Guelf. I. quae non s. infixae; *fix* etiam L.) sed in aëre feruntur. (Alii *sidera conv.*, nobis imm nentia, vel quae per convexum disposita exhalatione terrae credantur.) — 608. *Pascet*; [translative dicitur;] *pasci* aute aquis marinis sidera, i. e. ignes coelestes, Physici docent; secu dum quos Lucanus ait (10, 260.): *Atque undae plusquam qu digerat* (Vos. indigerat; al. disgregat) *aër.* (Quidam radios sol pasci asserunt humore terreno. *Polus* autem, coelum dixit.) 609. [*Honos*; *honor*, an *honos*, quaeritur, quia nominati pluralis, *res* terminatus, singularem in *or* mittit, ut *amor amor*, *honores*, *honor*, exceptis monosyllabis, ut *flos*, *mos*, *ro* — 610. [*Quae me cunque vocant terrae*; i. e. ubicunque terr rum habitavero. Est autem Tmesis: *Quaecunque.* — 61 *Ilionea*; penultimam natura brevem, licentia, qua in nominib propriis omnis syllabae postremae communes, produxit.] — 61 *Obstupuit*; animo perculsa est: quod iam futuri amoris est gnum. *Primo aspectu*; i. e. pulchritudine. [*Sidonia*; pro Tyri a vicinitate.] — 614. *Casu deinde*; i. e. miseratione. *Et ore locuta est*; Pleonasmos. Ut (4, 359.): *Vocemque his aur bus hausi.* — 615. *Quis te nate dea*; quis, qualis. Admirand

enim est, non interrogantis. Ut (9, 36.): *Quis globus, o cives!* Non enim interrogat ille qui nuntiat. Hoc autem Dido, ut post indicat, ex Teucri narratione cognovit. — 616. *Quae vis*; (i. e. violentia) qualis. *Immanibus oris*; ut Sallustius (Iugurt. 17.): *Mare saevum*, [*i. e.*] *importuosum*. (Non ergo de suo regno ait, sed illas oras significat, quas Ilioneus ait: *Per invia saxa dispulit.*) *Applicat*; secundum praesentem usum, per *d* prima syllaba scribitur: secundum antiquam [autem] orthographiam, quae praepositionum ultimam literam [consonam] in vicinam mutabat, per *p*: secundum vero Eupheniam, per *a* tantum. Praepositio enim cum ad compositionem transierit, aut vim suam retinet, ut *Infero*: aut mutat ultimam literam, ut *Sufficio*: aut perdit, ut *Coemo*. — 617. (*Tune* etc.; et hoc admirativum, non interrogativum. *Ille* autem, honoris est, ut (7, 110.): *Sic Iuppiter ille monebat*; vel *tune ille*, videtur beneficium Veneris admirari in eo, quem adamatura est.) *Dardanio Anchise*; [et hoc admirativum non interrogativum.] Bene Anchisen addit. Cum multis Venus concubuit. Sed sciendum Anchisen, [ut fabula loquitur,] pastorem fuisse, et cum eo amato Venerem concubuisse. Aeneas circa Simoin fluvium natus est. Deae enim vel Nymphae enituntur circa fluvios vel nemora: quod cum (Guelf. quo cum se) iactaret Anchises, afflatus est fulmine, oculoque orbatus est. — 619. *Teucrum Sidona venire*; [quidam *memini venire*, pro *memini venisse* accipiunt.] Historia [tamen] hoc habet, Herculem, cum Colchos iret, perdito Hyla, [qui aqatum profectus (ut fabula loquitur,) a Nymphis adamatus raptus est, ut historia habet, lapsus in fontem altissimum necatus est,] post vastatam Mysiam navibus Troiam venisse. A cuius portu cum eum Laomedon arceret, occisus est: et eius filia Hesiona belli iure sublata, comiti Telamoni tradita est: qui primus ascenderat murum, unde Teucer natus est. Nam Aiacem ex alia constat esse procreatum. Tunc Hercules Priamum quoque redemptum a vicinis hostibus in paterno regno locavit. Unde et Priamus dictus est, ἀπὸ τοῦ πρίασθαι, i. e. emi. Ceterum quae de liberata dicuntur Hesiona, constat esse fabulosa. Sed Teucer cum Troia eversa sine fratre esset reversus, qui se furore propter perdita Achillis arma interemerat; [vel, ut alii, quia non defenderat Aiacis fratris interitum, vel quia ossa fratris non retulisset, vel ut nonnulli, quod Tecmessam (cod. F. Theomissum) concubinam vel eius fratris filium Turisacen (Eurysac.) (a coena) ad avum Telamona de Troia secum non reduxerit, quia ille alia navi vectus felicius navigaverat,] Salamina (al. Salamine) pulsus a patre] Sidona (Vos. *Sidoniam*; Guelf. I. L. R. Dan. *Sidonam*. Guelf. II. *Sidoneam*; Voss. ad Vell. Paterc. 1, 1. *Cydoniam*) venit: quo Dido cuncta cognovit. Aiax autem Achillis patruelis frater fuerat: quoniam Telamon et Peleus fratres fuerunt Aeaci filii. — 621. (*Belus*; quidam alium patrem Elissae dicunt.) *Opimam*; pro opulentam nonnulli accipiunt.] *Vastabat Cyprum*; quam subactam concessit Teucro (codd. et Steph. al. Teucro, ut in ea collocaret imperium; *ceteris omissis usque ad v.* 623. Guelf. F. et Burm. Teucro, qui ex responso Apollinis illuc perrexerat, ut in ea conlocaret imperium, qui eam civitatem Salaminem (Salaminam) ex nomine patriae ibi condidit; licet alii dicant, ab

ipso Teucro Cypri superatos incolas et sic conditam civita unde *auxilio Beli* accipi potest, etiam Teucro auxilium ex responso Apollinis; Teucerque ibi Salaminam civitatem nomine patriae condidit; licet alii dicant ab ipso Teucro superatos, unde etiam Teucro auxilium a Belo ad occupatio Insulae praestitum. — 622. *Ditione;* potestate, omnis potestas dictis constat, i. e. imperio, et quaerendus nomina huius nominis; sed de hac re historia longe aliud contin 623. *Casus;* hoc loco, ruinae, [ut (3, 2.): *ceciditque supe Ilium.*] non fortunae intelligendus est casus. — 624. [*Pel* a Pelasgo Iovis et Larissae filio.] — 625. *Ipse hostis Teu* Troianorum laudis exaggeratio: quod etiam ab hoste laudar (et quidam *hostis* singularem, quidam pluralem legunt. *Lau* pro virtute accipiunt, ut (5, 355.): *primam merui qui la coronam.*) *Ferebat;* laudabat, praeferebat. — 626. *Teucros a stirpe volebat;* propter genus maternum: ut supra dixit Et plus est quod dixit *volebat*, quasi materno gaudens refut genus paternum. (Sane *stirps*, cum de origine dicimus, ge feminini est, ut (7, 293.): *Heu stirpem invisam;* cum de masculini (12, 770.): *Sed stirpem Teucri nullo discrimine crum.*) — 627. *Tectis succedite nostris;* ad convivium vo Nam iam supra dixit *Urbe, domo socias.* (Dicitur autem *tecto succedere*, ut (7, 501.): *Succeditque gemens stabulis;* (G. 3, 418.): Tecto adsuetus coluber succedere. — 628. *quoque;* quemadmodum vos.) *Similis fortuna;* scilicet adve [errandi et aliena inquirendi.] — 629. [*Demum;* postea.] 630. *Non ignara mali miseris succurrere disco.* Quare *disco?* Quia non sum ignara. Bis enim intelligimus *non* supra diximus: sic Sallustius: *Segnior neque minus gravi multiplex cura.* — 631. (*Simul* etc.; et hoc quod sequitur, detur auspicium nuptiarum. — 632. *Simul* etc.; apud mai nostros mos fuit, ut magistratus post res serias, quae con peragebantur, in fine actus adderent: *Diis honorem dico;* alio modo: Hinc ad Deos; quod Poëta, amator antiquitatis, tiliter docet; infert enim Didonem, post habitum cum Ae colloquium, et iunctam hospitalitatem: Quare agite etc., supra: *Urbem, quam statuo, vestra est;* et: *Tros Tyriu* mihi nullo discrimine agetur: post actum publicum Diis iussisse; nam subiungit: *Simul Aeneam* etc.) *Indicit honor* i. e., iussit fieri supplicationes. Et bene *indicit*, quia Tro inopinato venerant. Et *feriae* aut legitimae sunt, aut indi *Indici* autem dicuntur, quia paupertas maiorum ex collat sacrificabat. (Et iterum *Indictiva sacrificia* dicebantur, subito ad praesens tempus indicebantur:) aut certe de b damnatorum. Unde et *supplicia* dicuntur supplicationes, sunt de bonis suppliciis passorum. Ut Sallustius (Catil. 9.): *suppliciis deorum magnifici.* Hinc etiam sacrum et venera et execrandum intelligimus: quia sacrae res de bonis execra rum fiebant, (dicebantur sacra et honoraria, quod utrum hoc loco complexus videtur.) — 635. *Terga suum;* non d natio *u* [literam] hoc loco geminat: sed ratio nominis in est *u:* sicut et (Guelf. I. et *par*) in *rum* mittit genitivum p lem, non per declinationem, sed quia est in nomine *r*, ut

trum (Guelf. I. *parum*). *Alituum* vero ubi legimus, epenthesis (codd. parenthesis)' est: sicut *Mavortis* [vel *induperatoris*.] Nam alitum facit, [vel *Martis*, aut *imperatoris*.] — 636. *Munera, laetitiamque dei;* i. e. [Liberi patris: ac per hoc] vinum: aut certe, ut multi legunt, *Laetitiamque die*, i. e. diei. Ut supra (156.) dicta munera sint multorum dierum usui sufficientia. Intelligamus autem missa aliqua etiam ad usum diei, (Nonnulli dii legunt, sicut veteres *famis*, *fami;* Plautus in Mercatore (1, 1, 4): *Quia aut nocti, aut dii, aut Soli, aut Lunae.* Sane quidam hunc versum intelligi non putant posse, ut est ille: *Quem tibi iam Troia.*) — 637. [*Splendida instruitur;* pro instruitur ut splendida sit.] *Luxu;* modo abundantia: alibi luxuria. Et notandum, quia affluentiam ubique exteris gentibus dat, Romanis frugalitatem, qui et duobus tantum cibis utebantur, et in atriis edebant sedentes. Unde Iuvenalis (1, 94.): *Quis fercula septem Secreto coenavit avus?* Et Virgilius (7, 176.): *Perpetuis soliti patres considere mensis.* (*Mediis textis;* iuxta cotidianam consuetudinem ait: *mediis;* et si dicamus: *in media domo sua mensas turbatus est.*) — 639. *Laboratae vestes;* labore perfectae, ut: *Laboratasque premunt ad pectora ceras.* Et est sermo in compendium coactus, sicut (6, 176.): Rapuitque in foliis flammam, i. e. raptim fecit. [Et sane *vestes* non illas dicit, quibus induimur, sed stragulas, supra quas discumbitur, sic enim dicebantur *vestes stragulae*.] [*Ostroque superbo;* claro, pretioso: i. e. per se superbo, aut quia superbos faciat.] — 640. *Ingens argentum mensis;* aut subaudis *exponunt;* aut mensas argenteas accipe. *Caelataque in auro;* insculpta. Et nomen hoc in principali aliam habet naturam; in derivatione mutat. Nam *coelum* dicitur ferrum ipsum unde operantur argentarii: quod producitur naturaliter; sed in derivatione mutatur: diphthongus namque est, *caelataque in auro.* — 641. [*Fortia facta;* quae ibi etiam sculpta erant, mos enim erat veterum.] (Veteres enim in conviviis solebant fortia parentum facta narrare, quae hic etiam insculpta dicit. Et hic resolvit Poëta illud, quod reprehenditur, cur in templo Iunonis non Poenorum et Graecorum facta depinxerit; scilicet quod suorum res pretiosiore materia signatas habuerit.) *Series;* ordo connexus. — 642. *Per tot ducta viros;* a Belo, primo rege Assyriorum: ut: *Ab antiquo* (al. *antiqua*, dein cum R. Vos. Guelf. I. II. *Cina*, omisso nomine: *Belo.*) *durantia cinnama Belo;* a Belo usque ad Belum, patrem Didonis: qui et ipse Assyrius fuit, [quamvis alio nomine pater Didonis fuisse dicatur,] sed hic ait (codd. et al. *Hinc est*) (729.): *Quam Belus, et omnes a Belo soliti:* cum inter patrem et filiam medius nullus existat. [Haec est generis series: Iuppiter, Epaphus, Belus priscus, Agenor, Phoenix, Belus minor, qui et Methres, Dido et Pygmalion.] Et hoc regis nomen ratione non caret. Nam omnes in illis partibus Solem colunt, qui ipsorum lingua *El* (al. *Hel*) dicitur. Unde et Helios (R. Vos. Guelf. *Elios:* al. *Heloïs;* Burm. ἥλιος). Ergo addita digammo (al. *digammos*), in fine facta derivatione (al. *derivatio*) a Sole regi nomen imposuit. — 643. *Aeneas;* sequitur: *Rapidum ad naves pr.* Achaten. Cetera per parenthesin dicta sunt. — 644. *Rapidum ad naves praemittit Achaten;* non praemittit: nec enim ipse sequi-

tur; sed praerapidum: quod ex affectu patris, i. e. eius mittit intelligendum est, non ex Achatae (al. Achatis) veloci Et sic *praerapidum* dixit, quomodo Terentius (Hecyr. 1, 1, *Per pol quam paucos;* hoc est, perquam paucos volo. *Pol* e ipsum per se plenum est iurantis adverbium: cui praepositio paratim nunquam cohaeret. — 645. *Ferat;* afferat, nuntiet (463.): *Feret haec aliquam tibi fama salutem.* — 646. S modo, *est:* (ut (3, 210.): *Graio stant nomine dictae:*) alias ret, ut (6, 300.): *stant lumina flamma.* Et (8, 233.): *St acuta silex.* Et item, plenum est: ut (12, 407.): *Iam pul coelum Stare vident;* [et (E. 7, 53.): *Stant et iuniperi et ca neae hirsutae.*] Item, positum est: ut (3, 63.): *Stant mani arae.* Item, placet: ut (12, 678.): *Stat conferre manum Aene* Et (2, 750.): *Stat casus renovare omnes.* Pro loco ergo hic telligendus est sermo. — 647. *Iliacis erepta ruinis;* comm dat ex loci difficultate: ut (E. 2, 40.): *Nec tuta mihi valle perti.* Item ex persona, ut: *Ornatus Argivae Helenae;* *Ilione quod gesserat olim.* Ut: *Hoc Priami gestamen erat.* (It ex longinquitate, ut: *Iliacis erepta ruinis*, ut Terentius (E 3, 2, 18.) Ex etc.) Quemadmodum plerumque ex [interv longitudine, ut [Terentius]: *Ex Aethiopia est usque* [anci *haec. Erepta;* (ostendit valde pretiosa, quae meruerunt ex i nis civitatis eripi.) Laborat [autem poëta] hoc sermone, prob ab Aenea non esse proditam patriam, si ornatus Helenae, qu cum Antenore Troiam prodidisse manifestum est, ex incer eripuit, bellorum casu; non pro praemio proditionis acce *Signis auroque;* signis aureis: ut (61.): *Molemque et montes.* 648. *Pallam rigentem;* duram propter aurum, sicut et (al. i novas vestes videmus. Significat autem tunico-pallium: (L. tu ca pall., Vos. al. *tunicaepall.*) quod secundum Varronem p [dicta est] ab irrugatione, et mobilitate: quae est et circa fi huiusmodi vestium, ἀπὸ τοῦ πάλλειν. — 649. *Et circumtext velamen;* cycladem significat. *Acantho;* genus virgulti fle sum, quod vulgo Herbacanthum (codd. Burm. herbachant Guelf. I. herba callantum;) [i. e. flexibile virgultum,] dicunt; cuius imitationem arte vestis ornatur [et conficitur. Varro *denti * sint aculei exis implicitis mulieres multiplicem* c *cere vestem:* hinc vestimenta acanthina appellata.] (Burm. c Fuld. *Varro ita refert: Ctesias* (cod. F. *Nescientes;* Voss. Vell. Pat. *Neanthes*) *ait, in India esse arbores, quae la ferant, item Epicadus in Sicilia, quarum floribus cum den sunt aculei* (cod. F. nuclei) *ex his implicitis* etc.) — 650. *natus Argivae Helenae;* (hic quoque commendatio muneri persona, quae et in fuga magni fecerit.) A vicinitate dixit *A vae.* Et paulo post *Mycenis:* cum Spartana fuerit, quae ci est in Laconia. Nam legimus (10, 92.): *Me duce Dardar Spartam expugnavit adulter.* Et vide iam omen infelicitatis turae: cum adulterae suscipit munera. — 651. [*Pergama peteret;* eo tempore quo a Paride sollicitata est Helena Ve faciente, (quae ei in praemium pro victoria, quam de n aureo acceperat, alienum matrimonium concilians, sicut i fabula omnibus traditum est: quamvis vera historia hoc ha dicatur, non sollicitatam a Paride Helenam, sed cum no

consentiret, ut absente eo tempore Menelao, sponte eum seque- retur ad Troiam, expugnata civitate, vi a Paride sublatam: unde factum est, ut Paris, timore, ne qui eum sequerentur, non recto itinere properaret ad patriam, sed diverteret ad Aegyptum, et ad regem Proteum veniret, qui cum esset sacrificus, et agnovisset alienam uxorem a Paride raptam, duci eam dicitur subtraxisse, nescio quibus disciplinis, phantasma in similitudinem Helenae formatum Paridi dedisse, quod in secundo (592.) plenius inve- nies. Inconcessosque hymenaeos; et fato et legibus. Hyme- naeus autem, ut alii dicunt, deus est nuptiarum; ut alii, qui- dam iuvenis fuit, qui die nuptiarum oppressus ruina est. Unde expiationis causa nominatur in nuptiis; sed falsum est. Nam vitari magis debuit nomen extincti. Sed hoc habet veritas: Hymenaeus quidam apud Athenas inter bella saevissima virgines liberavit: quam ob causam nubentes eius invocant numen, quasi liberatoris virginitatis. Hinc etiam apud Romanos Thalasio (al. Thalasso, Thalassio, Talasio) invocatur. Cum enim in raptu Sabinarum Plebeius quidam raptam pulcherrimam duceret: ne auferretur ab aliis, Talasionis eam ducis nobilis esse simula- vit: cuius nomine fuit puellae tuta virginitas. — 652. (Extule- rat; secum exportaverat.) Matris Ledae mirabile donum; vel quod ipsa filiae: vel quod ei Iuppiter dederat. — 653. Praeterea etc.; bene offert munera apta personis: sicut etiam Latino in septimo. (Ilione etc.; quia etiam feminae sceptro utebantur. Gesserat autem pro gestaverat, ut (7, 246.): Hoc Priami gesta- men erat. Et quaeritur, utrum hoc sceptrum de Thracia, an e Troia sublatum; quidam Aeneae ab Iliona datum dicunt; sed quamvis apta nupturae reginae sint munera, tamen futuro- rum malorum continere omen videntur.) — 654. Maxima na- tarum Priami; quia ante etiam feminae regnabant: praesertim primogenitae; unde est Maxima. Haec autem uxor Polymnesto- ris (codd. et al. Polymest. s. Polimest.) fuit [quae post captum Ilium eiecta a viro, manu sua interiit.] Colloque monile; orna- mentum gutturis: quod et segmentum dicunt: ut Iuvenalis (2, 125.): Segmenta et longus habitus. Licet segmentatas vestes dicamus; ut ipse (idem 6, 89.): Et segmentatis dormisset (Guelf. I. dormiret) parvula cunis. — 655. Baccatum; ornatum margaritis. Dici- mus autem et haec margarita, et hoc margaritum, et haec margaris, quod Graecum est, quo modo Nais. Sane multi se- parant gemmam a margarita, ut Cicero (Verr. 4, 1.): Nullam gemmam aut margaritam. Et gemmas volunt dici diversi colo- ris: margaritas vero albas: vel gemmas integras, margaritas pertusas. Duplicem; duplicem aut latam: ut (G. 1, 172.): Du- plici aptantur dentalia dorso. Item (G. 3, 87.): aut duplex agitur per lumbos spina cavatque tellurem. Aut certe re vera; duplicem, gemmis et auro. (Sane immiscet Romanam consuetu- dinem; coronis enim feminae utebantur.) — 656. Haec cele- rans; celeriter facere cupiens. — 657. At Cytherea; ab insula hanc numero tantum plurali dicitur: ut (10, 86.): Sunt alta Cythera. Novas artes. Ars τῶν μέσων est: unde sine epitheto male ponitur. (Veteres autem artes pro dolis ponebant; et Te- rentius in Heautont. (2, 3, 124.): Quendam offendi ibi militem, eius noctem orantem: haec arte tractabat virum. Item in

Phormione (2, 1, 29.): *Artificem probum;* nam et Graeci κ τέχνας dicunt; ut in II. (195.): *Periuriique arte Sinonis;* bonas artes, malasque artes dicamus.] — 658. *Faciem mutet* nota figura est. Quod autem addidit: *et ora*, perissologia est 659. *Incendat;* incendat et furere faciat, ut (4, 22.): *Animum labantem Impulit.* (*Implicet*, proprie ait; impliciti enim mo dicuntur; nam et amor morbus.) — 661. *Ambiguam;* [m incertam.] In qua habitat mutabilis femina: ut (4, 569.): *rium et mutabile semper Femina.* Item Iuno in quarto *Suspectas habuisse domos Carthaginis altae.* [Alias *ambig* pro gemina duplicique accipitur: ut (3, 180.): *Agnovit prol ambiguam.*] *Bilingues;* fallaces. Nec enim ad linguam ret sed ad mentem. [Item apud Livium (21, 4.) de Annibale: *humana crudelitas, perfidia plusquam Punica; veri nihil, ni sancti, nullius dei metus, nullum iusiurandum, nulla relig* — 662. [*Atrox;* primo quantum ad Venerem pertinet sae non quia ita de ea poëta iudicet.] *Sub noctem;* circa nocte Et sciendum quia, cum tempus significatur, *Sub* praepos accusativo cohaeret: ut (G. 1, 445.): *Aut ubi sub lucem den inter nubila sese Diversi rumpunt radii.* (Et bene *sub n cura recursat*, quia vehementiores curae vel circa noctem, vel noctem sunt.) [*Recursat;* recurrit et revertitur, quasi sem in mentem venit.] — 663. (*Aligerum;* compositum a Poëta men.) *Amorem;* sane Latini deum ipsum Cupidinem voce (ob) hoc quod facit amorem. Sed hic imitatus est Graecos: uno nomine [ἔρωτος] utrumque significant. Nam Amorem d deum: sed discrevit epitheto. Sane nomen hoc ratione caret. Nam [et] quia turpitudinis est stulta cupiditas, puer gitur: ut (G. 4, 345.): *Inter quas curam Clymene narrabat i nem;* i. e. amorem. Item quia imperfectus est in amanti sermo, sicut in puero: ut (3, 76.): *Incipit effari, mediaque voce resistit.* Alatus autem ideo est, quia amantibus nec le aliquid, nec (Guelf. I. quia nil am. lev., nil) mutabilius inveni ut in ipsa probatur Didone. Nam de eius interitu cogitat: c paulo ante amore deperibat, ut (4, 600.): *Non potui abrept divellere corpus.* [Idem ex Terentio patet (Eun. 1, 1.): *In a re haec sunt vitia: iniuriae, suspiciones, induciae, bell pax rursum.*] Sagittas vero ideo gestare dicitur, [vel quia a rem et libidinem sequitur punctura poenitentiae, et dolor; quia et ipsae (Burm. ut ipse,) incertae velocesque sunt. haec ratio paene in omnibus aliis numinibus pro potestat qualitate formatur. — 664. *Nate meae vires;* aut quia Ven voluptas exerceri sine amore non potest: aut secundum Sim dem, qui dicit, Cupidinem ex Venere tantum esse progenit Quanquam alii dicant ex ipsa et Marte: alii ex ipsa et Vulc alii vero Chai (Guelf. I. *chaos*) et primae rerum naturae esse filium velint. (Sane et hic persuasoriam agit, sicut supe ubi Iuno ad Aeolum loquitur (65.): *Aeole, namque tibi;* sed quia dea cum homine loquebatur, principio opus non fuit; vero principio usus est; quia dea cum deo loquitur ad ben lentiam comparandam. *Nate*, ab indulgentissimo nomine, c amoris; *mea magna potentia*, quid possit facere; *qui tela* pro quo; *frater* etc., contra quem; *odiis I. in.* Nam quod d

frater tuus, non *filius meus*, ostendit ei etiam profuturum qui rogatur; nam ex eo genere est illud: *Et nostro doluisti saepe dolore.* Quaeritur causa: *Hunc Phoenissa t. d.*; timor ipsius: *Et vereor* etc.; rem ipsam: *Quocirca* etc.; modus: *Qua facere* etc.; quamdiu: Noctem etc.; an difficile sit: *Et notos* etc.; quomodo: *Ut cum* etc.; subito amabit: *Occultum* etc.; nihil promi-it; quid enim promitteret Deo?) *Solus, nate*; [i. e. solus] qui contemnis fulmina, quae diis ceteris solent esse terrori. — *Patris summi*; nunc quidem de Iove proprie dixit. Scien-tamen, pro qualitate rerum vel personarum, *summum* deum , vel *patrem*. Nam unusquisque eum *summum* putat esse colit: ut (11, 785.): *Summe deum sancti custos Soractis ollo. Typhoëa*; multi *Typhoia* legunt: ut *cerealia*, et *cerea*. *Typhoëa* autem dixit, non quibus Typhoeus usus, sed qui- Iuppiter in Typhoeum: a spoliis, i. e. virtute et victoria heton posuit, ut *Scipio Africanus* et *Metellus Creticus*. nis; aphaeresis est, pro, *contemnis*. Hac autem (Burm.) laude hoc dicit (codd. *agit*), facile eum posse Iunonem emnere, qui contemnit et Iovem. — 666. *Ad te confugio*; narum ratio facit laudis augmentum. *Tua numina*; i. e. bilitatem. Et notandum, unum deum plura habere numi- ut supra (8.) diximus [de Iunone.] — 667. *Frater ut Aene-* conciliatio a qualitate personae; *ut* autem est *quemadmo-* quod in pronuntiatione extenditur, quando temporis non - 668. *Iacteturque*; vacat *que*. *Odiis Iunonis iniquae*; causa petitionis ostenditur. *Odium* autem, *o* in nomine est, in verbo [vero] longum, ut *Odi*. Quemadmodum *r, li* brevis est: *liquitur* longa. — 669. *Nota tibi*; Grae a est: [quia plurale a singulari regitur,] ut Terentius (Eun. : *Mira vero militi* (Voss. multa militi) *quae placeant*. Basil. ut Terentius (Eun. 1, 1.): *non perpeti meretricum melias.*) *Nostro doluisti saepe dolore*; *nostro* autem, eo et ego: aut *doluisti*, ideo quia me dolentem vidisti, ut *illa re*. — 670. *Phoenissa*; de Phoenice. *Tenet*; mora- (*Blandis vocib.*; ideo dixit *blandis*, ut ostenderet, Didonem amore incendi posse, quae ante iam blanda est, quam) — 671. *Quo* etc.; *quo*: in quam partem. *Iunonia* au- *hospitia*, Carthaginem dicit: ubi habitabat Iuno, ut (20.): *illius arma*. Aut certe hoc ipsum vereor, quod Aeneae thago in hospitium patuit, ut est (2, 49.): *Timeo Danaos et* (l. haec) *dona ferentes*. — 672. *Haud tanto* etc.; aut *τακῶς* dixit, ne in tantum quidem: hoc est, brevi occa ione abit. Aut simpliciter intelligendum est, Non poterit in anta m opportunitate cessare: ut sit de proverbio tractum, quo *quod*; codd. Burm. et Steph. *de quo*) dicitur: *Res in car- est*, hoc est, in articulo. (Quidam sic intelligunt: cum in rto statu res sunt, *in cardine* esse dicuntur: et translationem i a ianua tractam volunt, quae motu cardinis hac atque impelli potest.) — 673. *Quocirca*; quapropter. *Meditor*; ite pertracto. — 674. *Ne quo*; *quo* vel vacat, vel pronomen Et bene supprimit numen Iunonis: ne eius frequenti commoratione Cupidinem terreat. Magis enim vult eum intelli- , quam audire Iunonem: aut certe adverbium est: ut sit:

Timeo, ne se numine Dido aliquam commutet in partem. 675. *Mecum*; i. e. cum officio Venerio, [vel *mecum*, per amores, me adnitente.] Nec potest intelligi, quemadmo ego. Aliter enim a matre Aeneas, aliter amatur a Didone 676. *Qua*; i. e. quomodo, *Accipe*; audi: [ut (2, 65.): *nunc Danaum insidias*,] ut contra dic, *Da*: ut (E. 1, 19.): *Tityre, nobis*, et (6, 66.): *Da, non indebita posco*. *Men* dispositionem, consilium. — 677. *Accitu*; evocatione, quartae declinationis. — 678. *Urbem Sidoniam*; quam Sidonii. *Mea maxima cura*; et Aeneas cura est; sed maxima (4, 275.): *Cui regnum Italiae, Romanaque tellus bentur*: et ubique Ascanius maxima cura Veneris introduc ut (10, 132.): *Veneris iustissima cura*. Item (10, 50.): *tegere, et dirae valeam subducere pugnae*. — 679. [*Dona stantia*; quae restiterunt, superfuerunt que,] (et ante *pela* posuit, cum post Troiae eversionem navigaverit Aeneas.) — *Sopitum somno*; unum quidem est *sopor* et *somnus*: sed *sopitum*, irrigatum intelligimus. [*Cytherea*; sicut dictum genere neutro pluraliter,] (ut alibi (10, 86.): *Sunt alta Cythe* — 681. *Idalium*; Cypri nemus est, in quo oppidum breve, paulo post; *Idaliae lucos*. Item: *Idaliumque nemus*. *Sacr sede*; vel templi, vel oppidi. — 682. *Ne qua scire dolos*; vacat, ut frequenter [diximus.] *Medius*; importunus (vel) congruus. — 683. *Tu faciem illius*; *faciem* pro *vultu* pos Nullus enim *faciem* alterius potest accipere: sed *vultum*, pro mentis qualitate formatur. Unde infra est: *Et notos pu puer indue vultus*: [aut certe quia difficile numini non est, u faciem mutetur alterius.] (Sane *illius* in Georgicis corrip ut (1, 49.): *Illius immensae*.) *Noctem non amplius unam*; supra diximus, artis poëticae est, non omnia dicere. Unde n praemisit *Noctem unam*. Nec enim dicturus est aut abscess Cupidinis, aut adventum Ascanii. — 684. *Pueri puer*; argum tum a facili. (*Laetissima Dido*; non est epitheton perpetu i. e. cum laeta esse coeperit.) — 686. *Regales inter mens* epulas intemperantes, in quibus castitas rara est: et facilis a ris occasio. Unde est [illud Terentii (Eun. 4, 5.)]: *Sine Cerer Libero friget Venus*. *Laticemque Lyaeum* (Guelf. I. *lentu Latex* proprie est aqua, ab eo quod intra terrae venas lat sed et vinum latet intra uvam. Unde nunc dixit *lati* Lyaeum (Guelf. I. *lenaeum*) autem pro Lyaeium dixit, figu ponens principalitatem pro derivatione. — 688. *Occultum spires ignem*; definitio amoris est, ignis occultus. *Veneno*; v *num* dictum est ab eo quod *per venas eat*, [ideo post ait (74 *longumque bibebat amorem*.] — 689. *Paret amor dictis*; supra, pro Cupidine amorem posuit. (Sane notandum, q interdum, ubi inducit minorem festinantem parere, maiori spondentem eum non facit; ut hoc loco Cupidinem; ut in (238.): *Ille patris magni parere parabat Imperio*. Et in (341.): Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis.) — 690. *Et exuit*; [hoc est deposuit.] Laus ingens Ascanii per transit Siquidem Cupido (Burm. coni. cum cod. L. Deus) alis [tant depositis Ascanius fuit. — 691. *Placidam per membra quiet* aut epitheton est quietis: aut ideo *placidam* dixit, quia est q

quae potest etiam somniorum terrore turbari. — 692. [*Irrigat*; infundit, proprie quia somnus sic pingitur quasi cornu infundat.]. *Fotum*; sublatum, [complexum a fovendo.] — 693. *Amaracus*; hic puer regius unguentarius fuit, qui casu lapsus dum ferret unguenta, maiorem ex confusione odorem creavit. Unde optima unguenta, *amaracina* (al. amaric.) dicuntur. Hic postea in herbam sampsuchum (Guelf. I. II. *samsucum*) versus est, quam nunc [etiam] amaracum dicunt. — 695. *Iamque ibat*; cum vix Venus ista dixisset. Sane neque festinantibus personis, neque minoribus est respondendi facultas, ut hoc loco Cupidini: ut Mercurio supra, item in quarto (238.), et (codd. *vel*, Guelf. I. cum Dan. *ut*) in septimo (341.) *Furiae*. — 697. *Cum venit*; aut pro tunc cum veniret; aut *cum* sit adverbium temporis pro dum. Nec enim potest coniunctivi modi particula iungi indicativo. Sane sciendum, malo errore *cum* et *dum* a Romanis esse confusa. *Aulaeis*; velis pictis, quae ideo *aulaea* dicta sunt, quod primum in aula Attali regis Asiae, qui populum Romanum scripsit heredem (Guelf. I. cui successit Pop. Romanus.), inventa sunt. Ideo autem etiam in domibus tendebantur aulaea, ut imitatio tentoriorum fieret: sub quibus bellantes semper habitavere maiores. Unde et in thalamis hoc fieri hodieque conspicimus. Varro tamen dicit, vela solere suspendi ad excipiendum pulverem: quia usus camerae ignorabatur. Unde Horatius (Serm. 2, 8, 54.): *Interea suspensa graves aulaea ruinas in patinam fecere, trahentia pulveris atri, Quantum non Aquilo Campanis excitat agris.* Sciendum sane, omnia Graeca nomina in η exeuntia, cum derivationem faciunt, η in *ae* diphthongon convertere, ut αὐλή, aulaea, ἴδη, idaea, αἴτνη, aetnaea. *Superbis*; nobilibus. Ut (3, 2.): *Ceciditque superbum Ilium.* — 698. *Aurea*; si *Dido aurea*, pulchram significat: et est nominativus. Si *sponda*, septimus quidem est: sed synizesis (al. synaeres.) fit, et spondeus est. *Sponda*; antiqui enim *stibadia* non habebant: sed stratis tribus lectis (Guelf. I. lectulis) epulabantur. Unde et *triclinium sterni* dicitur: sic Cicero (Verr. 3, 26.): *Sterni triclinia, et in foro sterni* (Al. omitt. v. *sterni*; al. ut Burm. hab. et in foro et in rostris. Nostrum est in codd.) *iubebat.* Unde apparet, errare eos, qui *triclinium* dicunt ipsam *basilicam*, vel *coenationem*. *Mediamque locavit*; [collocavit.] Ipse enim apud maiores domini fuerat locus, ut aperte Sallustius docet: *Igitur* (deest Guelf. II.) *discubuere: Sertorius inferior in medio; super eum, Tuscius* (L. *Titius*, R. Guelf. II. *Tucius*, Vos. Dan. Steph. *Tuscius*, Burm. L. Al. *Tuscus*) *Fabius Hispaniensis senator ex proscriptis: in summo Antonius: et infra scriba Sertorii Versius: et alter scriba Maecenas in imo, medius inter Tarquinium et domum Perpennae.* (L. R. Vos. Guelf. II. *inter arquinium et domum.* (Guelf. II. *dom. per pernam*) Burm. *int. Tarq. et dominum Perpernam.* Ed. Basil. *Tarquinium et Denatium* (Fabr. Denarium) *Perpenna.* Al. *int. M. Antonium et dominum Perpennam; int. Tarquitium et Ovinium Perpenna.* In Guelf. I. deest locus Sall.) — 699. *Iam pater Aeneas*; religiosus: quia pater proprie omnium deorum epitheton est: ut ubique ostendit Virgilius. — 700. *Ostro*; pro purpura posuit, unde tingitur purpura. — 701. *Dant manibus famuli lymphas*; humilis

character, qui ἰσχνὸς dicitur. (Vos. qui tenuis sive subtilis icnos discitur.) Vilia enim describit. [*Cereremque*; hic panem, alibi triticum: ut (177.): *Tum Cererem corruptam undis. Expediunt*; proferunt.] *Tonsisque ferunt mantilia villis*; vel minutis: vel compositis, [ut (5, 556.): *tonsa coma, pressa corona est.*] Constat enim, maiores mappas habuisse villosas, (quibus etiam in sacris utebantur, sicut in Georgicis (4, 376.): *Manibus liquidos dant ordine fontes Germanae, tonsisque ferunt mantilia villis*; de supplicaturis enim hoc dixit.) Mantilia vero a manibus ante lotis (Dan. a tergendis manibus dicta. Burm. a manibus dicta. Guelf. I. *a manu dicta*); et est nominativus mantile, quo modo *torale*. Quod autem legimus [in Horatio (Epist. 1, 5, 22.)]: *Ne turpe toral*, apocope est. — 703. *Quinquaginta*; hoc est multae. *Ordine longo*; i. e. dispositione, secundum Tullium: qui in Oeconomicis dicit, quid ubi ponendum sit. Nec enim debent universa confundi. *Cura penum struere*; inter *penum* et *cellarium* hoc interest, quod *cellarium* est paucorum dierum: unde et in cellam dicitur imperatum (Guelf. I. ducitur impar.) frumentum. *Penus* vero, temporis longi. Sane dicimus et *hic* et *haec* et *hoc penus*, sed a masculino genere et feminino quarta est declinatio, a neutro tertia, quo modo [est] pecus pecoris. Unde Horatius (Epist. 1, 16.): *Portet frumenta penusque.* Masculino vero genere Plautus (Pseud. 1, 2, 45.): *Nisi mihi annuus penus datur.* Feminino Lucilius posuit, ut: *Uxori legata penus*. Quartae autem declinationis Persius (3, 74.) esse docet: ut: *In locuplete penu defensis pinguibus umbris.* — 704. *Struere*; ordinare, componere. Unde et *Structores* dicuntur ferculorum compositores. *Et flammis adolere penates*; i. e. Colere. Sed *adolere* proprie est augere. In sacris autem [κατ' εὐφημισμὸν] *Adolere* per bonum omen dicitur. Nam in aris non adolentur aliqua, sed cremantur [et consumuntur, quia veteres in focis sacrificabant, ut ipse alibi (3, 134.): *Hortor amare focos.*] — 705. *Totidemque pares aetate ministri*; non numerus: sed aetatis aequalitas habet admirationem. — 706. *Qui dapibus*; dapes regum sunt, *Epulae* privatorum. [*Onerent* autem potest et abundantiam retulisse; et de veterum more dixit, quibus cum accubuissent omnis coena semel apponebatur.] (Et quidam volunt hoc secundum veterem ceremoniarum ritum adverti debere, quod flamini Diali mensa inanis non apponebatur; nam cum dicit: *Qui dapibus* etc., et alibi (7, 134.): *et vina reponite mensis*, quid aliud ostendit, quam mensam vacuam non antepositam Aeneae, quem ubique omnia sacerdotia inducit habuisse?) *Et pocula ponant*; secundum antiquum locutus est morem; [*Et pocula ponant*; quia veteribus non in manus dabantur pocula, sed mensis apponebantur, ut hodie apud plures, pocula in canistris argenteis apponuntur, quae *canistra siccaria* dicuntur.] — 708. [*Toris pictis*; pro in toris pictis, et torus dictus est, quia veteres super herbam tortam vel sedebant vel discumbebant: ut (5, 388.): Viridante toro consederat herbae. *Iussi discumbere*; de regiis satellitibus dixit, qui utique subiecti erant imperio, nec tantum quod hospites fuerant; discumbere autem quod olim sedentes vescebantur ideo dixit.] (Cod. F. Discumbere autem iuxta consuetudinem suorum temporum dixit, quia olim sedentes ve-

scebantur; ut ipse alibi (8, 176.): *Gramineoque viros locat ipse sedili.* Et (7, 176.): *Perpetuis soliti patres considere mensis.*) — 709. *Mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum;* hoc ad Tyrios rettulit. [*Mirantur Iulum;* quem putabant Iulum.] — 710. *Flagrantesque dei vultus;* [ardentes divinitate.] Hoc ad poëtam refertur. *Simulataque verba;* composita in Ascanii similitudinem. Et hoc ex persona poëtae accipiendum est. — 712. *Praecipue infelix;* propter casum futurum, ut probant sequentia: *Pesti devota futurae.* [Ideo ergo infelix; *pesti* autem vel amori, vel malo. *Devota* vero de oratione Augusti translata est locutio, quem habuit in laudatione funeris Marcelli, cum diceret, illum immaturae morti devotum fuisse.] — 713. *Expleri mentem nequit;* Graeca figura est. *Tuendo;* dum [tuetur, i. e.] intuetur. Et omnis gerundii (codd. *gerundi*) modus tam ab agentis quam a patientis significatione similiter profertur.' Ut (E. 3, 25.): *Cantando tu illum*, i. e. dum cantas. Et (al. sed) (8, 71.): *Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis*, i. e., dum ei cantatur. — 714. *Ille ubi;* postquam, ut Horatius (Carm. 4, 7.): *Nos ubi decidimus.* Hoc est postquam. Nam si loci esset, *quo* diceret. Ergo *ubi* interdum adverbium loci est, interdum temporis. — 716. *Et magnum;* arduum. Difficile est enim imitari verum filii affectum. [*Falsi genitoris;* non veri, pro eo quia fallebatur, ut sit, implevit amorem eius quem decipiebat simulando, eum esse patrem suum, et est magis absolutum participium, nam illic nomen est (3, 302.): *Falsi Simoentis ad undam.*] — 717. *Reginam petit;* non simpliciter dixit petit. Nam *petere*, [non solum adire, sed etiam] est proprie insidiari. — 718. *Gremio fovet;* sustinet: ut (692.): *Et fotum gremio.* — 719. *Insideat;* [in sinu sedeat,] legitur [tamen] et insidat [i. e., ut quidam volunt, insidias faciat.] *At memor ille Matris;* hoc est praeceptorum matris. — 720. *Acidaliae; Acidalia* Venus dicitur: vel quia iniicit curas, quas Graeci ἀκίδας dicunt, vel certe a fonte Acidalio, qui est in Orchomeno Boeotiae civitate: in quo se Gratiae abluunt (al. *lavant*), quas Veneri constat esse sacratas.' Ipsius enim et Liberi filiae sunt, nec immerito. *Gratiae* enim per horum fere numinum munera conciliantur. Ideo autem *nudae* sunt, quod gratiae sine fuco esse debent. Ideo *annexae:* quia insolubiles esse gratias decet. Horatius (Carm. 3, 21.): *Segnesque nodum* (al. *nudum*) *solvere Gratiae.* Quod vero una aversa pingitur, duae nos respicientes, haec ratio est: quia profecta a nobis gratia, duplex solet reverti; unde est supra (548.): *Nec te certasse priorem Poeniteat.* [Sane Veneri multa nomina pro locis vel causis dicuntur imposita. Nam *Venerem* vocari quidam propter promptam veniam dicunt; alii *Suadam* appellant, quod ipsa conciliatio Suada sit: dicitur etiam *obsequens. Venus*, quam Fabius Gurges post peractum bellum Samniticum, ideo hoc nomine consecravit, quod sibi fuerit obsecuta; hanc Itali *Postvotam* dicunt; dicta est etiam *Equestris Venus*, dicta et *Cloacina*, quia veteres *Cloare* pugnare dixerunt; dicitur et *Myrica*, et *Myrtea*, et *Purpurissa* et *Erycina*, quam Aeneas secum advexit: dicitur et *Salacia*, quae proprie meretricum Dea appellata est a veteribus, et *Lubentina*, quae libentiam mentibus novam praestat, quamvis alii hanc *Lubiam*

dicant, quod eo numine consilia in medullas labantur: Al
mnerniam vel Meminiam dicunt, quod meminerit omnium
et *verticordia* et *militaris Venus*. Est et *Limnesia* quae
bus praeest, ipsa et *Victrix* et *Nutrix* (Genitrix) ex Ca
somnio sacrata. Est et *Venus calva*, ob hanc causam,
cum Galli Capitolium obsiderent, et deessent funes Roma
tormenta facienda, prima Domitia crinem suum, post c
matronae imitatae eam, exsecuerunt, unde facta tormen
post bellum statua Veneri hoc nomine collocata est, lic
calvam Venerem, quasi puram tradant; alii *calvam*, quod
amantum *calviat*, i. e., fallat, atque eludat. Quidam dicun
rigine olim capillos cecidisse feminis, et Ancum Regem
uxori statuam *Calvam* posuisse, quod constitit piaculo; nam
omnibus feminis capilli renati sunt, unde institutum ut
Venus coleretur. Apud Cyprios Venus in modum umbilici
ut quidam volunt, metae colitur. Apud Ephesios *Veneren
tomatem* dixerunt, vel *Epidaetiam*. Ratio autem eorum
num talis est. Moeliboees et Alexis amore se mutuo dilex
et iuramento se adstrinxerunt, ut cum ad tempus nuptiarum
sent sibimet iungerentur: sed cum virginem parentes su
despondissent, et hoc Alexis vidisset, spontaneum subiit ex
Virgo autem ipso nuptiarum die semet de tecto praecip
quae cum illaesa decidisset, in fugam conversa pervenit ad
ibique scapham ascendit, ex qua sponte funes soluti esse d
tur: voluntate itaque Deorum pervecta est, ubi amator mo
tur, quam cum ille, parans cum sodalibus convivium, susce
pro ipso rei eventu templum constituit: Quod ergo sponte
sent soluti, Automatae Veneri nomen sacravit, quodque
epulas pararet, virgo ei aquis fuisset advecta, Epidaeti sa
dicavit.] *Abolere Sichaeum Incipit;* ordo naturalis. Prius
est, evellere inhaerentia: et post nova inferre. Sic Ter
(Andr. 2, 2, 2.): *Ut metum in quo nunc est adimam,
expleam animum gaudio.* — 721. *Vivo amore;* aut vivi
nis, aut certe vehementi. *Praevertere;* praeoccupare: pr
Iunonem sine dubio. — 722. *Resides;* pigros, ad ama
inertes. Iuraverat enim, nulli se esse nupturam. [*Resides*
milites otiosi et pigri dicuntur: ut (6, 813.): *Residesque
vebit Tullus in arma viros.*] Unde contra *instantes* di
industrios. — 723. *Quies epulis;* propter regalem affluen
Contra supra (216.) ait: *Postquam exempta fames epulis:*
pter naturae necessitatem, non autem luxuriam] *Mens
remotae;* licet sub extranea persona, Romanorum tamen
quitur morem, apud quos duae mensae erant: una epul
altera poculorum, [nam ideo sequitur] *crateras;* [et] Gra
est ab eo quod est *hic crater.* Nam Latine *haec cratera* di
Unde Persius (2, 52.): *Si tibi crateras argenti inclusaque*
(Guelf. II. *pingui;* Guelf. I. *multo pingui*) *Auro dona fera*
724. *Et vina coronant; vina* pro poculis posuit, et est t
synecdoche, ut *Cererem* dicimus pro *frumento.* Sic Pl
(*Cum*) *Vinum precemur* (L. precamur): *nam[que] hic deus
sens adest.* *Coronant* autem est aut implent usque ad n
nem, aut quia antiqui coronabant pocula, et sic lib
Unde est (3, 525.): *Magnum cratera corona Induit, imple*

mero. [Hoc tractum est ex Homero, qui ait in Iliade (α, 470.): κοῦροι δὲ κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο.] — 725. *It strepitus tectis;* i. e., ad tecta, ut: *It clamor coelo.* Legitur autem et: *Fit strepitus tectis* (L. Steph. Fabr. al. *tecti*). — 726. *Atria;* ut supra diximus, tangit morem Romanorum. Nam, ut ait Cato: et in atrio et duobus ferculis epulabantur antiqui. Unde ait Iuvenalis (1, 94.): *Quis fercula septem Secreto coenavit avus?* Ibi etiam pecunias habebant. Unde [etiam] qui honoratiores [servi] erant, liminum custodes adhibebantur: ut (9, 648.): *Qui Dardanio Anchisae Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos.* Ibi et culina erat: unde et *atrium* dictum est; atrum enim erat ex fumo. [Alii dicunt, *Atria* Etruriae civitatem fuisse, quae domos amplis vestibulis habebat, quae cum Romani imitarentur, *atria* appellaverunt. Alii *atria* magnas sedes (Burm. coni. *aedes*) et capacissimas dictas tradunt, unde *atria Licinia,* et *atrium libertatis.*] *Lychni;* Graeco sermone usus est, ne vile aliquid introferret. A *lychno* autem *lucerna* dicta est, unde et brevis est *lu,* ut Iuvenalis (Fabr. brevis est Lucilio, ut Persio, 5, 181.): *Dispositae pinguem nebulam vomuere* (R. Disp. linguae nebulam nocuere) *lucernae.* Horatius (Serm. 1, 6, 124): *Ungor* (Vos. Guelf. II. iungor) *olivo, Non quo furatis* (Al. *fundatis;* legend. *fraudatis*) *immundus Natta* (L. Vos. Guelf. II. al. *nata;* al. *nucta*) *lucernis.* Si enim a *luce[re]* diceretur, non staret versus. *Laquearibus;* principaliter *lacus* dicitur: ut Lucilius: *Resultant aedesque lacusque.* Diminutio *lacunar* facit. Horatius (Carm. 2, 18.): *Nec mea renidet in domo lacunar.* Inde fit alia diminutio *lacunarium*, et per Antistoichon (codd. antistichon; Guelf. I. antisthoecon) *laquearium* facit: [Legitur et *lacuaribus.* Cicero Tusculanarum (1, 35.): *Tectis caelatis, lacuatis.*] — 727. *Noctem vincunt;* luminis est exaggeratio. *Funalia; funalia* sunt, quae intra ceram sunt: unde autem sunt dicta? A funibus quos ante usum papyri cera circumdatos habuere maiores. Unde et *funera* dicuntur, quod *funes incensos* mortuis praeferebant. [Alii *funalia* appellarunt quod in cicendula lucet, quos Graeci πυρσοὺς vocant: Varro de vita Pop. Rom. *Facibus aut candela simplici aut ex eo funiculo facto, earum vestigia qu * ubi* (ex fun. facta, cera vestita, quibus, Burm.; al. aliter. Cod. F. *quod ubi ea f.*) *ea figebant appellarunt funalia.* Nonnulli apud veteres candelabra dicta tradunt, quae in capitibus uncinos haberent, quibus affigi solebant: vel candela[ber], vel funes pice delibuti, quae interdum erant minora, ut gestari manu et praeferri Magistratibus a coena remeantibus possent.] — 728. *Hic;* tunc; est ergo adverbium temporis. — 729. *Quam Belus;* primus rex Assyriorum: ut supra (642.) diximus: quos constat Saturnum, quem [eundem] et Solem dicunt, Iunonemque coluisse: quae numina etiam apud Afros postea culta sunt. Unde et lingua Punica *Bal* (Basil. *Hal*) deus dicitur. Apud Assyrios autem *Bel* (Basil. *Hel*) dicitur quadam sacrorum ratione et Saturnus et Sol. [Alii hunc Belum Saturni temporibus regnasse, eiusdemque Dei hospitem fuisse tradunt. — 730. *Tum facta silentia tectis;* mos erat apud veteres, ut lumini incenso silentium praeberetur, ut optat[iv]am sibi laudem loquendo nulla averteret, * Apud Romanos etiam coena edita sublatisque

mensis primis, silentium fieri solebat, quoad ea quae de libata fuerant ad focum ferrentur et igni (F. *ignem*; in igr darentur, ac puer Deos propitios nunciasset, ut Diis hon(beretur, tacendoque nos * (Burm. tacendo; quae res) cur tercessit inter coenandum, Graeci quoque *θεῶν παρουσία* cunt.] — 731. *Hospitibus* etc.; scilicet exemplo Lycaonis cum hospites susceptos hospitio necaret, a suscepto Iove, quam ei epulas humanas apposuit, conversus in lupum, dit, hospitii iura non esse violanda. [Graeci *τὸν ξένιον Δι* pellant. — 732. *Tyriisque diem;* atqui nox erat, sed per accipimus et noctem, et quidam volunt masculini generis bonum significare, feminini, malum.] *Troiaque profectis*; noluit *profugis* dicere. — 733. *Esse velis;* secundum Etr disciplinam locutus est. Sic enim dicunt, *volens* (Guelf. I. *propitiusque sis*. — 734. *Adsit;* alii *adsis* legunt. Secu quos *Bacchus*, aut antiptosis est; aut antiquus vocativus. (12, 192.): *Socer arma Latinus habeto.* Bene autem a *dator laetitiae:* quia est et *dator furoris.* *Et bona;* aut p tia, i. e. non irata Troianis, ut (E. 6, 65.): *Sis bonus o que tuis.* Aut magis bona Coelestis; est enim et infern (6, 138.): *Iunoni infernae dictus sacer.* (Aut, sicut supr ctum est, *χρηστή*, quod est *bona*, quam inter Penates Tr habuisse dicuntur. — 735. *Coetum;* modo convivium; et verbo ad dignitatem duorum in uno populorum usus est. 736. *Laticum libavit honorem;* more sacrorum: (Diis enin spitalibus et Iovi in mensam libabatur:) et tangit ritum R norum, qui paniceas (codd. *panicias*), sacratasque mensas h bant, in quas libabant: ut est (7, 116.): *Heus etiam me consumimus, inquit Iulus.* — 737. *Libato;* delibato. *Su tenus attigit ore*; [usque ad labra.] Et verecundiam re ostendit: et morem Romanum. Nam apud maiores nostro minae non utebantur vino, nisi sacrorum causa certis di Denique femina quae sub Romulo vinum bibit, occisa est a rito: Mezentius (L. *Metenius*, Guelf. II. *methenius*, R. *Metennius*, Fabr. *Mezeinus.* Basil. et Burm. *Mecennius.* Guelf. I. et Fuld. haec de Mez. desunt.) absolutus, id enim men marito. Sic Granius Licinianus (Vos. *Grannius Lic.*, S Dan. *Gr. Lucianus*, Basil. *Lucinian.*, Fabr. *Gravius. Lucia* cf. Macrob. Sat. 1, 16.) coenae suae (quinto: *In Historiis legitur Romanorum, vini usum Romanis feminis ignotum fuisse scil. in aliquod dedecus prolaberentur.*) (Basil. *primo laber* 738. *Tum Bitiae*; per transitum Poenorum ducum no introduxit. Nam Bitias classis Punicae fuit praefectus: ut c Livius. [Ideo autem Aeneae * dedit, ne contumeliosum vide aut petulans.] *Iopas* vero rex Afrorum, unus de procis Did ut Punica testatur historia. (Servavit autem *τὸ πρέπον*: q non Aeneae dedit, ne aut contumeliosum videretur, aut lans.) *Increpitans;* inclamans: ut (G. 4, 138.): *Aestatem i pitans seram.* Aut certe arguens familiariter segnitiem t accipientis, cum esset avidus in bibendo. [Nam sequitur *impiger;* melius tamen accipimus clara voce hortatum: ut tus: *Neque ego ad mensam publicas res clamo, neque crepo;* et Horatius (Carm. 1, 18.): *Quis post vina gravem*

aut pauperiem crepet?] *Hausit.* modo accepit: nec possu- intelligere *bibit*, cum hoc sequatur: *Et pleno se proluit* o. [*Proluit*; bibendo profudit.] Alibi *vidit:* ut (898): *Hau- coelum mentemque recepit.* Alibi *audivit:* ut (4, 359.): *Vo- que his auribus hausi.* Alibi *vulnerat:* ut (10, 314.): *La- haurit apertum.* Et multa alia pro loco significat. — 740. t *alii proceres*; ergo et Bitias unus est de proceribus. Nam che sine similitudine nunquam fit. Sane *proceres* de his est e nominativum in usu non habent: ut supra (622.): *Et victor one tenebat.* Nam nec hoc in usu habet nominativum: licet compositione dicamus *condicio*. *Proceres* autem ideo secun- Varronem principes civitatis dicuntur, quia eminent in ea, t in aedificiis *mutili* (al. *muruli*; Vos. *mutuali*; nostrum hab. elf. I. II. et edit. Basil.) quidam, hoc est, Capita trabium quae *ceres* nominantur. *Crinitus Iopas*; aut puerum intellige: aut a imitabatur Apollinis formam, cuius fuerat etiam artis imi- or. [Quocirca apud Ovidium de se loquens ait (Metam. 1,): *Utque* meum intonsis caput est iuvenile capillis.] —, 741. *cuit quae maximus Atlas; quae* legendum est non *quem*, e., quae ipse scit, quae ipse modulatus est.] Nec enim istum ere potuit, qui Didonis erat temporibus. (Hic *Atlas*, Iapeti is in Africa natus dicitur. Hic quod annum in tempora divi- t, et primus stellarum cursus, vel circulorum, vel siderum ositum, naturasque descripserit, coelum dictus est sustinere: nepotem suum Mercurium et Herculem docuisse dicitur: e et Hercules dicitur etc. Codd. reliqui, Steph. Dan.: sed uit Herculem. Unde et dicitur) ab Atlante coelum sustinuisse eptum: propter coeli scientiam traditam. Constat enim, ulem philosophum fuisse. Et est ratio, cur illa omnia mon- vicisse dicatur. Sane *Atlas* Graecum est, sicut et *Nilus*. n Ennius dicit, *Nilum Melonen* vocari: *Atlantem* vero *Tela- iem.* — 742. *Hic canit*; bene philosophica introducitur tilena in convivio reginae adhuc castae: contra, inter Nym- s (ubi solae feminae erant,) ait (G. 4, 346.): *Vulcani Mar- ue dolos et dulcia furta. Errantem lunam;* quia ἑλικοειδής, . obliquo incedit cursu, non recto, ut Sol: scilicet ne incidat entrum terrae, et frequenter patiatur eclypsim. Vicinus enim eius circulus terrae. *Solisque labores; canit* per omnia in- igamus. Sane septem Planetae sunt, Sol, Luna, Mars, Mer- ius, Iuppiter, Venus, Saturnus. Sed quinque et contra mo- n feruntur, et cum mundo quandoque retrogradi sunt: Sol et Luna semper contra mundum. Ideo dixit *Solis labores.* orat enim nitens contra venientis sphaerae volubilitatem. nos debet Homerus movere, qui ait, ἠέλιον ἀκάμαντα. Non n eum dixit non laborare, sed laborem non sentire. (Amat ubique solem et lunam iungere.) — 743. *Unde hominum us;* si fabulam respicis, a Prometheo intellige: vel a Deuca- e et Pyrrha (codd. Burm. *Phirra*). Si autem veritatem requi- varia est opinio philosophorum. Alii enim de humore (di-): alii de igni: alii de atomis: alii de quattuor elementis. *udes;* pro omnibus (Burm. coni. *animalibus*, s. *pro omn. n.*) posuit.] *Unde imber;* scilicet de nubibus quae, secundum etrum, de terrae halitu (al. anhelitu) nascuntur, qui nebulas

creat: quae cum altius elevatae fuerint, aut solis calore res tae, aut vi ventorum compressae, emittunt leves pluvias, vel primunt concitatiores. *Et ignes;* scilicet ex nubium collisic Nam omnium rerum collisio ignem creat: ut in lapidibus cer nus: vel attritu rotarum, vel in silvis arborum. — 744. *Are rum;* stella est post caudam maioris Ursae, posita in signo E tae. Unde *arcturus* dicta est, quasi ἄρκτου οὐρά. (Hanc quis agere *Arcton* dicunt; quia *arceram* veteres vehiculum vocab [Haec autem, ut fabulae loquuntur Callisto fuit, comes Dia quam Iuppiter mutatus in Dianam stupravit, ex qua natus filius nomine Arcus. (Burm. *Arcas*.)] (Cetera in libro I. Geo (138.) plenius narrata sunt.) *Pluviasque hyadas; Hyades st* sunt in fronte Tauri, quae quotiens nascuntur pluvias cre Unde et Graece *Hyades* dictae sunt ἀπὸ τοῦ ὕειν: Latine *su lae* (al. *succulae*) a succo (codd. *suco*). Sic ergo ait: *Pluvias hyadas*: ut (3, 693.): *Plemmyrium undosum.* Alii dicunt H das dictas vel ab *y* litera, vel ἀπὸ τοῦ ὗος i. e. sue: in cuius f matae sunt faciem: (nam ideo eas quidam *suculas* (cod. *sicu sues* scil., dici tradunt. Has quidam *Vergilias* dicunt, quod ve florido oriantur.) Hae autem fuerunt, ut alii dicunt, Atlan filiae: ut alii, Liberi nutrices, (quae se in pelagus furore pra cipitaverunt. Alii Erechthei filias pro patria se morti obtuli aiunt, quas *Pliadas* (cod. *Priad.*) vocant, quod *Pliones* (co *Prion.*) filiae esse dicantur. Quidam *Hyadas* ab *Hyante* frat quem inventum extinctum usque ad mortem doluerunt, dic putant.) *Geminosque Triones*; i. e. Septemtriones, i. e. [Helice et Cynosuram; non enim semper de duobus dicunt geminos, s de pluribus.] Et proprie *triones* sunt boves aratorii, [qui terr terunt.] Non ergo incongrue dixit *Triones*: quia *septemtrior* plaustra a nonnullis dicuntur. — 745. *Quid* etc.; *quid*, qua ob causam. Ratio hoc facit Hemisphaerii: quia hieme brevic Sol utitur circulo. *Tingere soles*; demergere. *Soles* vero p *diebus* posuit. Ut (3, 203.): *Tris adeo incertos coeca caligi soles Erramus.* — 746. *Vel quae tardis mora noctibus obst* [*tardis*, non longis, sed *aestivis*, i. e. tarde venientibus. I enim disiunctiva est coniunctio: nec patitur, his eandem re dici; ergo hoc dicit: quae causa est longorum dierum: sed hic ratio hemisphaerii est. — 747. *Sequuntur;* [imitantur; bono usus est ordine, ut prius plauderent cives. Nec enim ali poterant audere peregrini, (qui exspectabant, ut noscerent m rem;) unde et supra (735.): *Et vos o coetum Tyrii celebra faventes.* — 748. *Necnon et vario*; arte poetica utitur, ut pra mittat aliquid, quo sequens liber videatur esse coniunctus: qu in omnibus servat. — 749. (*Longum;* hic permaturum: aut c non erat nisi ipsius morte finiendus.) *Bibebat amorem;* allu ad convivium. (Sic Anacreon: ἔρωτα πίνων.) — 750. *Sup Priamo*; de Priamo. Nam eius praepositionis officio fungit pro qua ponitur, ut supra (662.): *Et sub noctem cura recurs* [i. e. circa noctem. Et sciendum, quod, cum tempus signific tur, *sub* praeposito accusativo haeret semper.] *Rogitans*; sci cet, quo modo sit venditus rex; (vel qui cum post decenn bellum exitus tulerit.) — 751. *Aurorae filius;* Memnon. Id autem dixit *quibus armis*: quia [etiam] ei fecerat arma Vulc

s; (qui cum auxilium Troianis ferret, apud Troiam occisus est. c in tanto honore (cod. amore) apud suos socios fuit, ut post s mortem, cum eum nimium deflerent, miseratione deorum in es conversi dicantur, et quotannis venire ad tumulum eius, et lamentatione et fletibus se dilacerare, donec aliquantae ibi m moriantur.) — 752. *Quales Diomedis equi;* non debemus s equos intelligere, quos Aeneae sustulit: nec enim congruit; l de his interrogat, quos sustulit Rheso. *Quales* autem dixit, si diceret: nec sic feroces, ut illi a quibus ducebant originem. iomedes enim, rex Thracum, habuit equos, qui humanis carbus vescebantur. Hos Hercules, occiso crudeli tyranno, abnisse perhibetur: de quibus dicuntur supra memorati equi oriem ducere. (Aut ideo *quales*, qui potuerint esse ita divini, inter fatalia Troiana numerarentur; nam ideo et supra *artes* ait.) — 753. *Immo age;* vidit, specialia cito posse finiri: [ideo] contulit se ad generalitatem. *Et a prima dic hospes pine;* i. e. a raptu Helenae. Quod quidem Dido cupit: sed nat Aeneas. Et dicit, ruinam se Troiae breviter esse dictu, habita ratione temporis. Ut (2, 9.): *Suadentque cadentia a somnos.* — 754. *Insidias Danaum;* hoc ad Troianorum em ne videantur virtute esse superati: (et laudandum, quod ias tantum dixerit, non et *captum Ilium;* nam et ipse s (2, 65.): *Accipe nunc Danaum insidias.*) *Casusque tuo*ut eventu Troia corruerit: non fati necessitate. — 755. *esque tuos;* et responsio hunc ordinem sequitur. Nam dicit Troiae ruinam: post suos errores. *Septima aestas;* *estates* annos intellige. Nam sic ante Olympiadas compu. Septem autem annos esse, Dido cognovit ex Teucro.

MAURI SERVII HONORATI

GRAMMATICI

IN VIRGILII AENEIDO

LIBR. II.

1. *Conticuere omnes;* quia supra dixit, Fit strepitus tec *Conticuere* autem pro conticuerunt: quod metri causa fit, ratione clausularum. Nec est, ut quidam dicunt, dualis numerus: qui apud Latinos nunquam (Burm. *nusquam*) penitus invenitur. Et bene *omnes* addidit. Poterant enim simul quidam sed non omnes, tacere. *Intentique ora tenebant;* aut ora intenta bantur loquentis, aut immobiles vultus habebant. Ut (G. 4, 483) *Tenuitque inhians tria Cerberus ora*, i. e. immobilia habuit. Aut [*intenti*] *tenebant*, habebant, ut sit figura, et intelligamus: *ora intenta habebant*, ut Terentius (Andr. 1, 1, 58.): *Nam Andriae illi id* (Guelf. I. II. *A. illud*) *erat nomen, teneo.* Intenti autem hoc addidit: quia potest quis tacere, nec advertere. 2. *Inde;* aphaeresis est; pro deinde: (vel, ut quidam volunt, tunc.) *Toro ab alto;* summus enim semper est pontificalis locus: (non licebat enim supra regem sacrificulum quemquam accumbere. Cum enim dicit de Didone (1, 698.): *Aurea composuit sponda, mediamque locavit*, ostendit, illam regali, non sacerdotali loco discubuisse.) Et Aeneas ubique quasi sacratus inducitur. *Dictus* autem a tortis herbis *torus* est, ut (5, 388.): *Proximus ut* (Guelf. I. *et*) viridante toro consederat (Guelf. I. consid.) videtur hic ostendisse (1, 639.): *Ostroque superbo.* Et (1, 697.) *Aulaeis iam se regina superbis:* ut aulam significaret. *Ab alto* vero, pro ex alto; mutavit praepositionem. *Pater aeneas;* honoris nomen est.) [*Orsus;* hic *coepit*, alibi *finivit:* ut (1, 806.): *Sic Iuppiter orsus.* — 3. *Infandum;* quia viro f

n se dicere, et dolori est, et pudori. *Iubes;* vis: ut [Teren-(Andr. 3, 3.): *Iubeo Chremetem.* Nam aliter hoc verbum ae persona non recipit. [*Renovare;* retexere, iterare.] — *oianas ut opes; ut* autem, quemadmodum: sic Horatius n. 2, 12, 22.): *Aut pingues Phrygiae,* aut (al. omitt. *aut*) *ionias opes.* [*Opes* semper dictae ad magnificentiam, sicut ae ad usum.] *Et lamentabile regnum;* i. e. magnum, quasi im multa lamentatione: ut (6, 481.): *Hi multum fleti ad os. Danai;* Argivi, dicti a Danao rege. Nam *Graeci* prosunt Thessali (dicti autem sunt) a Graeco rege. — 5. (*Mima vidi;* est enim poena et in atrocitate spectaculi, ut (7, : *Aetnaeos* (cod. *in Aetn.*) *vidit Cyclopas Ulysses.* Et 23.): Vidi ego duo de numero.) — 6. *Pars magna fui;* ter amissam coniugem. Et hoc se commendat: ut paulo (746.): *Aut quid in eversa vidi crudelius urbe? Fando;* ipse dicit. Alibi dum dicitur: ut (81.): *Fando aliquid si tuas pervenit ad aures.* Quia gerundi modus est: {quidam *tive*) pro infinitivo modo dictum accipiunt.] — 7. *Myrmi-m; Myrmidones* sunt Achillis socii; [a Rege Myrmidono , Iovis et Eurimedontis (Eurymedusae) filio; ut] *Dolopes,* ii: qui eum de Scyro secuti sunt, (quos, ut quidam volunt, esto insula duxit ad Troiam.) Dicti autem sunt *Myrmido-*propter hanc causam: Aeacus (Iovis et Aeginae filius) cum : amissos pestilentia socios) in arbore fici formicas, i. e. ηκας vidisset, optavit tot sibi socios evenire, et statim fore in homines versae sunt: (*Pro his cod. F.:* Aeacus, Iovis et nae filius, cum vellet, matris suae perpetuam memoriam auere, insulam, in qua regnabat, a nomine eius Aeginam lavit: hoc indignata Iuno, pestilentia cives eius omnes abit; quod cum vidisset, petit, ut formicae, i. e. μύρμηκες, casu animadverterat plures in arbore fici, in homines et socios verterentur. Qui statim mutati in homines, *Myrmi-s* appellati sunt.) Sed hoc fabula (al. *fabulae*) est. Nam osthenes dicit, Myrmidonas dictos a rege Myrmidono, (Iovis urymedusae (cod. *Eurymedonae*) filio. Sane amat hos exeriungere; nam et post ait (29.): *Hic Dolopum manus; hic us tendebat Achilles.*) *Aut duri miles; duri,* non laboriosi, non laudaret eum, cum esset hostis; unde ille (Ovid. Met. 547.): *Nam neque Deiphobum, nec Polydamanta, neque m Hectora laudamus: quis enim laudaverit hostem?*] sed i, i. e.] crudelis: ut (10, 44.): *quem dat tua coniux dura.* Virgilius pro negotiorum qualitate dat epitheta: quum Hos eandem etiam in contrariis servet. Sensus autem est: Sine mis haec nec a quovis hostium dicerentur. Illud autem l Asinius Pollio dicit, caret ratione de Achaemenide dictum s *Ulixi.* Myrmidonas vero et Dolopas praesentes esse acos ab Heleno; [sed ut tanquam de ipsis Aeneam intelligamus se; ne eos quidem posse calamitates Troiae sine lacrymis icare.] Sed si sic intelligamus, dicti frangitur dignitas. Id. sic enim dicti frangitur dignitas.) (Sane quaedam si sinriter proferuntur, interdum gratiora sunt, ut (574.): *Tros iusque mihi nullo discrimine agetur. Ulixi* autem vetus itivus est, ut (1, 30.): *Atque immitis Achilli.*) — 8. [*Tempe-*

ret; abstineat.] — 9. *Praecipitat;* pro praecipitatur. Ver pro verbo, ut diximus: (et duas causas praetendit, quibus non posse universa narrari, dolorem et tempus. *Cadentia dera;* aut epitheton est *siderum*, quae semper et oriuntur occidunt; aut certe maiorem partem noctis dicit (codd. *vult*) esse transactam; [per *sidera* autem noctem significat somnos suadet.] — 10. *Casus cognoscere;* [fortunam, peric cognoscendorum casuum: et Graeca figura est. (*Casus* au fortunam, pericula; nam si *mortem* dixisset, *nostrorum* de dicere.) Et breviter praescribit: quia Dido dixerat (1, 153.) *prima dic, hospes, origine nobis.* (Ergo non ad Didonis vol tatem, sed narrantis officium. Et quibusdam Hysterologia vi tur; prius enim est, ut Troiae laborem, post Aeneae casus gnoscat.) [*Supremum;* postremum, ultimum dicit.] (Eversion enim Troiae tantum, omissis superioribus narrat.) — . 12. *Qu quam animus meminisse horret; quanquam* melius praes iungitur tempori: ut: *Quanquam scio, quanquam lego.* Q autem dixit *meminisse horret*, defectivi verbi ratio est. enim potuit dicere *meminere.* Et in his quae corrupta sunt turaliter, ut *odi*, *novi*, *coepi*, *memini:* [et] omnia temp quae inveniuntur, et suo et aliorum funguntur officio: ut, *mini*, praeteritum est. Legimus tamen et (Terent. Andr. 2 18.): *Memini videre, quo* (codd. Burm. *e s. o quo*) *aequior Pamphilo.* Et (G. 4, 125.): *Memini me turribus altis Coryc vidisse senem.* Quod si fit et in verbis integris: ut (3, 28 *Iuvat evasisse tot urbes:* quanto magis (et) in corruptis? *fugit;* propter metrum, pro praesenti praeteritum posuit 13. *Incipiam;* [deest, tamen:] (quia, cum praeponitur q *quam*, necesse est, subiungi *tamen.*) *Fracti bello;* (bene de dit causam suorum, quod in bello non impares fuerint.) In libro duplex intentio est: ne vel Troiae, quod victa est: Aeneae turpe videatur esse, quod fugit. (Sane amat in adv hoc verbo uti, ut (170.): *fractae vires*, et (4, 594.): *Frangi heu fatis, inquit.*) *Fatisque repulsi;* oraculis, (ut est 6, *Cum virgo poscere fata.*) Secundum Plautum tribus; vita cet Troili, Palladii conservatione, integro sepulchro Laome tis, quod in Scaea porta fuit: ut in Bacchidibus (4 29.) lectum est. Secundum alios vero, pluribus: ut de A gente aliquis interesset. Unde Pyrrhus admodum puer evoc ad bellum est; [dictus *Neoptolemus*, *νέος εἰς πτόλεμον;*] Rhesi equi tollerentur [a Graecis]: ut Herculis interessent gittae: quas misit Philoctetes [quibus Paris peremptus est,] qu ipse non potuisset afferre morte praeventus. — 14. *Ducto* sonantius est quam *duces*, ut (557.): *regnatorem Asiae:* q heroum exigit carmen. *Labentibus;* velocibus [cursu], ut 588.): *Labere nympha polo*, et (4, 223.): *Labere pennis.* C enim lapsus celerior est. [Vel *labentibus*, labilibus.] — 15. *star;* nomen est indeclinabile, licet Probus *instaris* declinav ut *nectaris.* Et caret praepositione, sic ut *peregre*, *rus:* qua Serenus Lyricus *ad instar* dixerit. *Instar* autem est ad sit tudinem. Unde non *restaurata*, sed *instaurata* dicuntur ae cia ad antiquam similitudinem facta, ut: *Instauramus Polyd funus.* *Equum;* de hoc equo varie in historiis lectum est

Higinus [et Tubero] dicit: machinamentum bellicum fuit, [quod equus appellatur, ut aries et *testudo* quibus muri vel discuti vel subrui solent:] unde est (46.): *Aut haec in nostros fabricata est machina muros;* ut alii, porta quam eis Antenor aperuit, equum habuisse pictum memoratur; vel certe Antenoris domus quo posset agnosci. (Nonnulli *signum equi* datum, ut internoscerent Graeci suos, vel hostes. A quibusdam dicitur, facta proditione, praedictum, ne quis eas domos violaret, quarum ante ianuam equus esset depictus, unde et Antenoris et ceterorum agnitae sunt.) Aut quia equestri praelio victa est Troia. Aut a monte Hippio, post quem se absconderant Graeci. Unde et alludit: *instar montis equum:* (ut (8, 692.): Pelago credas innare revulsas Cycladas.) Aut re vera hoc fuit, quod Virgilius sequitur; sed melius machinamenti genus accipimus.) *Palladis arte;* aut ingeniose, aut dolose: ac si diceret consilio iratae deae, quae est inimica Troianis. — 16. *Aedificant;* translatio a navibus; aedificari enim habitacula hominum dicimus; nam ideo hic de equo, *aedificant*, qui erat homines recepturus; vel propter magnitudinem,) ut Cicero (Verr. 2, 5.): *Navem tibi aedificatam esse Messanae.* Item *intexunt.* [Quia naves dicuntur *texi;* nam ubi naves fiunt *textrinum* vocatur.] Ut [ipse] (11, 326.): *Bis denas Italo texamus robore naves. Abiete costas;* non sine ratione Virgilius hoc loco *abietem* commemorat. Item *acerem*, et *pinum* paulo post. Nam fulminata abies interitum dominae significat: Troia per feminam periit. *Acer* vero in tutela Stuporis est: viso equo stupuere Troiani. Ut (31.): *Pars stupet innuptae donum exitiale Minervae. Pinus* in tutela quidem est matris deum: sed et fraudum et insidiarum: quia eius poma cadentia per fraudem interimunt: (unde Martialis (13, 25.): *Poma sumus Cybeles, procul hinc absiste, viator, Ne cadat in miserum nostra ruina caput:*) et hic equus plenus insidiarum est. *Abiete;* resolutio est [spondei], nunc in proceleusmaticum (codd. proceleusm.); alias in dactylum, ut (1, 119.): *Arma virum [tabulaeque, et Troïa gaza per undas.]* alias in anapaestum, ut (G. 1, 482.): *Fluviorum rex Eridanus.* Sciendum sane, Virgilium ubique in solutione ista servare sibi excusationem synaloephae: quod alii contemnunt. — 17. *Votum;* oblatum. Nam participium est, i. e. vovisse pro reditu.] *Ea fama vagatur;* hoc est, reditus, fama tamen fuit, non et simulationis; nam incipiunt et insidiae manifestae esse.) Bene (ergo) excusat, ne reus sit conscientiae. Naevius in Deiphobo inscriptum dicit: *Minervae donum armipotenti Danai abeuntes, dicant.*) — 18. *Huc;* pro illuc, [in equum, vel in hanc rem.] *Delecta còrpora;* delectorum virorum. *Sortiti;* contraria sunt *delectus* et *sortitus.* Sed intelligimus, plures quidem electos: sorte tamen ex ipsis ductos, qui includerentur. *Virum;* pro *virorum:* qua figura et in prosa utimur. Dicit sane Plinius in naturali historia (Burm. *De Re Grammatica*) hoc in numero (non) esse faciendum, scilicet propter casuum similitudinem: nisi forte nimia metri necessitas cogat. [*Furtim;* (num a furto? Burm. num plebe), hoc est nullo sciente, i. e.), latenter: dictum et *furtim* (Burm. furtum) ideo, dicitur, quod magis per tenebras admittatur;) unde fures quasi per *furvum* tempus, hoc est nigrum, aliquid subripiunt.] — 19. *Coeco lateri;* pro coecis

lateribus et nota aliter dici *coecum hominem* i. e. non videntem aliter *coecum latus*, obcaecaturum [et] absconsurum. *Ingentes* [nonnulli omnia loca concava dicunt: alii fustes curvos navium qui extrinsecus tabul * (Fabr. tabulis) adfiguntur cavernas appellarunt (Cod. F. Nonnulli omnia loca concava *cavernas* dictas veteribus adserunt, ut (8, 242.): *Et umbrosae penitus patuere cavernae.* Alii fustes curvos navium, quibus extrinsecus tabul. adfiguntur, cavernas appellarunt; unde, quia naves *texi* dicantur, et cavernae navium sint,) permansit in metaphora ut *texunt* diceret: et *cavernas.* (Alii quodcunque in arcum fortum est, quod flexum et in altitudine curvatum ad sedem dicitur, *cavernam* dici tradunt.) Sane dicendo *ingentes*,] ut ... mus, epitheto levavit tapinosin. *Uterumque; uterus* est ... rum: [nam praegnantium proprie est] quem modo ideo di... quia dicturus est *foeta armis. Alvus* est, quo (quo) defluunt ... des: ut Sallustius: *Simulans sibi alvum purgari. Venter*, ... videtur; ut Iuvenalis (4, 107.): *Montani quoque venter ad... abdomine tardus* (*abd. pinguis.* Sane et in Tragoedia (Eur. Tro. 11.) de hoc equo * ἐνροίμονα (Dorvil. ἐγκύμονα) legit... hanc ergo hic *uterum* dixit.) *Armato milite*; ut supra (1, 37...) *Ex hoste* [scilicet, et singularem numerum pro plurali pos... (ut (11, 286.): *Ultro Inachias venisset ad urbes Dardanus*, ... *Dardani*; et alibi pluralem pro singulari, ut (12, 60.): *Dext... manum committere Teucris*: cum solus esset Aeneas.) — *Tenedos*; [insula est contra Ilium,] (quae ante Leucophrys di... est; nam) Tennes (al. *Tenes*) quidam (F. *T. Gysis*; Ryck. *Cy... fil.*) infamatus, quod cum noverca concubuisset, (F. infam. a ... verca, quod cum ea voluisset concumbere) hanc insulam vacu... cultoribus tenuit. Unde *Tenedos* dicta est. (Alii dicunt, quod propter supra dictam causam, ex ipsa insula in mare praecip... verit: huius soror Hemithea fuisse dicitur.) Ideo ergo ait *no... sima fama.* Sic Cicero [in Verrinis] (1, 19.): *Tennem ips... cuius et (ex) nomine Tenedos nominatur.* — 22. *Insula di... opum*; hic genitivo iungit. Statius, quod rarum est, et ablat... ut: *satis ostro dives et auro.* (*Priami* etc.; qui et ipse a Gr... cis est) (Burm. coni. *occisus est.*) — 23. [*Sinus*; reductus lit... secessus.] *Statio*; *statio* est, ubi ad tempus stant naves: *Port...* [vero] ubi hiemant. *Male fida*; [periculosa scopulis, vel a Gr... cis.] Aut minus fida propter periculum navium: quia statio ... quam *plagiam* dicunt: aut certe fida Graecis. *Male*; hoc ... in nostram perniciem. Ut Lucanus de Syrtibus (9, 310.): ... *male deseruit.* Et hanc significationem raro invenimus. S... *male fidus* non infidus, sed minus fidus intelligitur. *Male* e... minutionem habet, non negationem. — 24. (*Deserto*; vel his, qui Troianae partis erant; aut certe ideo *deserto*, ut fa... lius latere possint.) [*Condunt*; pro abscondunt.] — 25. *Abii...* etc.; *abisse* et *petisse*: sed propter metrum epenthesis est fa... [*Mycenas*; a parte totum, i. e. Graecia.] — 26. *Omnis Teucri...* subaudis *gens.* Et absoluta est elocutio. [*Solvit*; quasi a... aerumnis victi essent.] — 27. *Panduntur portae*; signum pa... est: ut Sallustius: *Apertae portae, repleta arva cultoribus*; *clausis portis* signum belli est (8, 385.): *Quae moenia clau... Ferrum acuant portis. Iuvat ire* autem, exire, aut ire longi...

rita *castra;* mala est compositio, ab ea syllaba incipere, qua enius finitus est sermo. Plerumque et cacephaton (codd. *cafat.*) facit, ut hoc loco. Sane Dorus, Neptuni filius fuit: unde i originem ducunt. — 28. (*Litusque relictum;* quod nostrum at.) — 29. [*Hic;* pro illic;] (et totum hoc ita accipiendum.) *ndebat;* tentoria habebat. Ut (8, 605.): *Et latis tendebat in is. Saevus Achilles;* propter Hectorem tractum. Et talis que inducendus est: ut Horatius (Art. Poët. 122.): *Iura neget i nata.* — 30. *Classibus hic locus;* magis ad equites debe referre: ut (7, 716.): *et ortinae* (L. R. *ortunae*, Guelf. I. *ae) classes*; [i. e. turmae.] Unde et *classica* dicuntur. *Hic*; [hic exercitus] ((6, 789.): *Huc geminas nunc flecte acies.*) ur et *acie.* Nam [dici] potest utrumque. — 31. [*Pars;* te, ut (1, 212.): *Pars in frusta secant.*] *Innuptae*; quae am nubit. Nam virgo potest et nubere. [*Donum; ἀμφι-* non quod ipsa dedit, sed quod ei oblatum est.] *Exitiale;* losum,] quantum ad Troianos. — 32. *Primusque Thymoe-* Euphorion dicit: *Priamus ex Arisba* (Guelf. II. *Arispa*) *vatem suscepit.* Qui cum dixisset, quadam die nasci ,, per quem Troia posset everti: pepererunt simul et etae uxor et Hecuba, quae Priami legitima erat. Sed s Thymoetae filium uxoremque iussit occidi. Inde ergo icit *sive dolo:* quia iustam causam proditionis habere ur. Alii volunt *dolo* (scil. Graecorum,) quo omnes de- nt. — 33. (*Arce locari*; velut tutamen; et non incassum roianae prope multis locis mentio fit. In hac enim arce odi saxum fuisse dicitur, quod, abs alio contritum, san- emitteret, atque Helenam ad incitandos in se amatores x hoc saxo lapillis uti fuisse solitam.) — 34. *Sic fata t;* ut etiam cives contra patriam sentirent. — 35. *At* quidam: non pater Anchisae. Et bene nec se, nec pa- uic consilio dicit interfuisse, per quod interitus patriae ret. Quanquam Aeneas quasi obtrectator Priami non it Homerus dicit: Anchises vero propter coecitatem (non ut docet Theocritus. (Alii hunc *Capyn* affinem Aeneae , et ideo ei ab Aenea dari recti consilii principium. Hic Capuam condidit; sed hoc post multa secula claruit. is temporibus, quibus Caesar occidi habuit, Capuae iu- aeneae dicitur inscriptum fuisse: *iisdem temporibus le genere conditoris periturum.*) — 36. [*Pelago;* pro in .] (*Danaum ins.;* bene, qui suadet, ut praecipitetur, it *donum Minervae*, sed *Dan. ins.* et *suspecta dona.*) — *iectisque urere flammis*; *que* copulativa coniunctio est, *non;* Guelf. I. *pro*) disiunctiva, [quae hic esse debuit.] do ergo has iunxit? (F. *quom. ergo per aut adiunx.*, cum trumque sed alterutrum fieri poterat quod suadebatur.) um est, partem pro parte ponere: ut *torvum* pro *torve*, *ventibus* pro *volubilibus*; coniunctionem ergo pro con- ne posuit: ut (6, 616.): *Saxum ingens volvunt alii, ra- rotarum; que* pro *ve* posuit. Nam sonantius visum est. a tamen exemplaria *ve* habere inveniuntur; *ve* enim m significatum habet, et interdum pro *vel* accipitur.) — *trebrare;* quidam aperire ac scindere accipiunt: alii tere-

brare simpliciter accipiunt]; (quia adiecit *tentare*; et ditur adversa sententia; non enim ab omnibus credi diae.) — 39. *Incertum*; instabile. Unde est: *Studia* ria. (*Incertum* ergo aut temporale est, aut perpetuum vulgi.) Sane *vulgus* magis (Fuld. *tam*) masculini ge quam neutri: quia in *us* exeuntia neutra in *ris* mitt vum, [ut *funus, funeris*;] excepto *pelagus*: quod in h creavit errorem. — 40. *Ante omnes*; aut perissologia dixit (Fuld. *quasi dixisset*) *Primus*; aut *ante omnes*, i. tibus omnibus. — 41. *Laocoon*; omnia in *oon* exeunt sunt declinationis: ut *Laocoontis Demophoontis*, *Hip* [*Ardens*; omnis affectus tribus rebus ostenditur, vu gestu: (sicut hic futura dicturo, primum iram et con animi, quae vultu ostenditur, dedit; dein celeritatem inde vocis magnitudinem.) — 42. *Procul*; quidam *procul*, unde primum exaudiri potuit, tradunt: alii *iu*. ut (E. 6, 16.): *Serta procul*.] (*O miseri*; bene hoc ce non erant suadenti utilia credituri.) *Quae tanta insa* insanorum est, contra se sentire; (aut *insania*, de 43. *Creditis* etc.; vehementius quam si dixisset: non runt.) — 44. *Dona carere dolis Danaum?* ordo *Danaum*: non *dolis Danaum*; (non enim, quaecu dona, Danaum sunt.) [Vel distinguendum est; *Danau* Danais.] *Sic notus Ulixes?* quia, ut ait Homerus, voluntate: et sub habitu mendici Troiam ingressus, universa. (Hic sane *Ulixes*, filius Laërtae, Penelop fuit, qui filios habuit Telemachum ex Penelope, ex Telegonum; a quo etiam inscio cum ipse patrem occisus est. Huic Ulixi primus Nicomachus pictor p texisse fertur. Huius post Iliense bellum errores Hom omnibus fecit. De hoc quoque aliae fabulae narra cum Ithacam (cod. *Italiam*) post errores fuisset reve nisse Pana fertur in penatibus suis, qui dicitur ex I procis omnibus natus, sicut ipsum nomen Pan videtur quanquam alii hunc de Mercurio, qui in hircum m Penelope concubuerat, natum ferunt. Sed Ulixes p deformem puerum vidit, fugisse (Burm. coni. *refug.*) errores; necatur autem vel senectute, vel Telegoni aculeo marinae belluae extinctus. Dicitur enim, cu fugeret, a Minerva in equum mutatus.) *In ligno*; b quasi dissuasor, (affectavit tapinosim, dicens ligno,) sacro, (infirmare enim vult fictam eorum religionem, post (232.): *Ducendum ad sedes simulacrum*. Nam vel dissuasione tam sensus quam verba considerantu (*Inspectura domos*; bene *inspectura*; muris enim disiectis, qui apud Troiam hoc machinamento per necesse erat domos inspici.) [*Venturaque desuper urb* sura civitatem.] — 48. (*Aut aliquis latet error*; no plus in eo fraudis esse, quam revera fuit.) *Error*; i (6, 27.): *Inextricabilis error*. Et est figura ab eo qu dit, id quod sequitur. Distinguendum sane *error*: et dum: *Equo ne credite Teucri*. Item, *Quicquid id* Hoc enim melius est. (Sed alii: *equo latet*: i. e. sub

sub specie equi; alii contra, *equo*, in quo accipiunt. *Credite*, confidite, i. e. nolite eorum fiduciam habere, qui timendi sunt, etiam cum ultro offerunt dona. — 49. [*Quicquid id est*; sive bonum, sive malum, et iungendum praecedentibus; vel distinguendum est: quicquid id est, timeo Danaos, et dona ferentes.] (Timeo, inquit, quicquid omnino in equo est; ceterum Danaos, etiam dona ferentes.) — 50. [*Hastam in alvum contorsit*; quidam deesse putant aliquid, ut sit sensus, Inclinans se in latus ad ictum vehementiorem contorsit hastam: nam si latus equi accipias, contrarium erit quod subiunxit *Alvum feri*. *Latus*; quidam inter ventrem et latus percussum intelligunt: multi ita volunt intelligi *In latus*.] *Feri*; quadrupedis: ab eo quod toto corpore feratur, [ut (7, 489.): *pectebatque ferum*; unde *semifer*, i. e. centaurus, quasi medius equus.] *Curvam alvum*; Plautus (Pseud. 3, 2, 34.) masculino ait genere, quo non utimur. Percussum sane intelligimus inter ventrem et latus. — 52. *Utero recusso*; pro concusso: praepositio pro praepositione. — 53. *Cavae cavernae*; Graeca figura: ut *vitam vivere*, *mortem mori*. Quae autem a veteribus *cavernae* appellatae sint superius (19.) dictum est.) — 54. *Fata deum*; *fata* modo participium est, hoc est, quae Dii loquuntur: ut Statius (Theb. 1, 213.): *Et vocem fata sequuntur*. *Laeva*; (Troianorum scil.; bene ergo divisit. Mente *laeva*,) modo contraria. Et sciendum *laevum* cum de humanis rebus est, esse contrarium: cum [autem] de coelestibus, prosperum, ut (693.): *Intonuit laevum*: quia sinistra numinum, dextra sunt intuentibus. — 55. *Foedare*; dilacerare. Foedum enim tam apud Virgilium, quam apud Sallustium non turpe significat, sed crudele: ut (502.): *Sanguine foedantem quos ipse sacraverat ignes*, Sallustius (Catil. 15.): *Foedi oculi*. (Alii *foedare* secundum Graecos accipiunt. Quid enim foedius, quam duces Graecorum latentes deprehendi? *Latebras* autem amare dixit.) — 56. *Stares*; si *staret* legeris, *maneres* sequitur: propter ὁμοιοτέλευτον. Et est apostropha. — 57. (*Ecce manus*; haec particula prope rem gestam ante oculos lectoris inducit. Sane saepe dictum est, Virgilium, inventa occasione mentionem iuris pontificalis facere in quacunque persona. Antiquis itaque ceremoniis cautum erat, ne vinctus flaminiam introiret; si introisset, solveretur, vinclaque per impluvium effunderentur, inque viam publicam eiicerentur. *Flaminia* autem, domus Flaminis dicitur, sicut *regia*, regis domus; quod hic de Sinone rem Flaminis a rege factam debemus accipere: *Ipse viro primus manicas atque arcta levari Vincla iubet Priamus*; quod factum sub divo, illo versu ostendit: *Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas*. Et: *Vos aeterni ignes*, i. e. sidera, quod utique incongrue dictum videtur, nisi sub dio Sinonem stantem haec dixisse accipiamus. Ideo autem *Iuvenem*, dicendo nomen suspendit, quo gravior narratio fieret; sed ordine suo referentur, quae gesta sunt.) *Manus revinctum*; ut (1, 229.): *Oculos suffusa*. — 58. *Trahebant*; cum festinatione adducebant. Ut (6, 753.): *Conventus trahit in medios*. Et modo *Trahebant* ad ducentium desiderium et Sinonis pertinet simulationem; [non quod renititur Sinon, namque contrarium esset Qui se ignotum venientibus ultro.] — 59. *Quis se*; quibus se; alii *qui se*, legunt. — 60. *Hoc ipsum*; [vel ut ca-

peretur, vel quia Graeci simulabant.] *Ipsum* [autem] pe[r] [non per *D*,] quia usurpatum est ipse (Codd. et al. *ipsum* *ipsud*. Cod. F. *Ipsum* autem generis Masculini, quia usurpa[tum] est *ipse*.) Et est naturale *ipsus:* ut (Terent. Andr. 3, 3, *Ipsus mihi Davus*. Dicimus ergo *ipsus*, *ipsa*, *ipsum*, *doctus*, *docta*, *doctum*. *Ut strueret;* [vel astrueret, vel in[c]tum a Graecis perficeret: hoc est,] Confirmaret periuri[a] dolorum semina, (quod ipse exposuit: Troiamque aperiret vis:) et respexit ad superiora, ut *Aedificarent*. — 61. *Fi[dens] animi;* ut (12, 19.): *O praestans animi iuvenis*. Et est no[men]. Desinit enim esse participium, quia genitivo casui cohaere[t et] potest recipere comparationem. Participium enim et accu[sativo] cohaeret, et non recipit comparationem. [Sane veteres *fidu[ciam]* interdum pro crimine et audacia ponebant, ut psallita fi[...] quam argenteis * purgatores dicuntur (cod. F. ponebant, ut [Sal]lustius: Ita fiducia quam argumentis purgatiores dimittu[ntur]. Et Virgil. (G. 4, 445.): *Nam quis te, iuvenum confidentiss[ime]*. *In utrumque;* *in* modo *ad* significat: alibi pro *contra*, ut e[t] supra (1, 304.) diximus. (Sane sequenti versu exposuit, quid In utrumque paratus.) — 62. *Versare dolos;* dolo everter[e] subaudis *Troianos:* aut *Dolos versare*, hoc est exercere, | *versutus*, quod facile se ad ea quae usus poscit vertit.] (Pl[autus] (Epid. 3, 2, 35.): *Versatior es, quam rota figularis*. *Oc[cum]bere morti;* novae locutionis figura, et penitus remota. En[nius] *Ut vos vostri liberi defendant, pro vostra vita morti oc[cum]bant* [*fortiter*].) — 63. *Visendi;* frequentativum [verbum] *viso*, ut *verso*, *facesso*; licet rarum sit; nam in *to* exeunt [fre]quentativa. — 64. *Circumfusa ruit;* figura ὑπαλλαγή. [primo] et sic circumfusa est. (*Certantque;* cum supra: *Iuv[entus] ruit* dixerit, subiunxit) [*certant*, quod figuratum est, quia i[n] tus enuntiatione singulare est, intellectu plurale.] *Illudere* c[...] et *illudo tibi* dicimus, ut hoc loco: et *illudo te*, ut (9, 6[34]) *Verbis virtutem illude superbis*. Et *illudo in te*, [ut apu[d Te]rentium (Eun. 5, 4, 20.)] Simile est *insulto* [*tibi* et] (Quidam *inludere*, per ludum ac iocum saevire in iniurian[n] cuius intelligunt, ut (G. 2, 374.): *Silvestres uri assidue ca[pre]que sequaces*. *Capto* autem, quod ita Troiani putabant. 65. [*Accipe;* audi, ut *da*, dic, ut Virg. (E. 1, 19.): *Qui s[it] Tityre nobis*.] (*Insidias;* servavit ordinem respondendo [il]lud, quod regina dixerat (1, 758.): *Insidias*, *inquit*, *Dan[aum]*. *Crimine ab uno;* hoc est causa, ut (10, 188.): *Crimen vestrum*. Ab eo quod praecedit, id quod sequitur. Si simpliciter intellexeris *Crimine:* de negotio ad personam sum transitum facis. Alii sic legunt: *Danaûm insidias e[t cri]men*. — 67. *Turbatus;* quasi turbatus: ut (11, 648.): *E[xsultat] Amazon:* i. e. quasi Amazon. (Et hoc ad fidem faciendam; enim turbatus; supra enim ait: *Seu versare dolos, seu occumbere morti*. *Inermis;* quidam supplex accipiunt, [ut] 487.): *Tendentemque manus Priamum conspexit inerme[s]*. 69. *Heu;* modo una est syllaba: sed interdum propter m[...] duae fiunt: ut (E. 3, 100.): *Eheu quam pingui macer est taurus in arvo*. Sicut *prendit* et *prehendit*, et secundu[m] nium multa sunt [t]alia. *Tellus* et *aequora;* bene co[...]

miserationem, de communibus ductus exclamat elementis. Nam Graeci tenebant maria, Troiani terras. Sane cum inducat [illegible] ei prima brevis datur oratio: et ex contrario [illegible]. Totum principium satis docte sumptum est: hac enim exclamatione et miseriae auctu benevolum sibi facit [illegible] [illegible] attentum. Quis enim non cuperet audire, cui patria idem homo et Graecis et Troianis esset invisus? Denique subiecit: *Quo gemitu conversi animi, compressus et omnis impetus: hortamur fari* etc. Habet ergo benevolentiam et attentionem; ingressus deinde causam, quia timebat ne persona Graeci suspecta esset, quasi hostis, hoc fatetur primum, et ex sequentibus sanat: *Neque me Argolica de gente negabo.* Et primum subiungit fabulam ex qua sibi fidem paret dicturus de equo. De Palamede autem et Iphigenia ad Troianos nil pertinet. [illegible] vera incipit et in falsa desinit. Facile enim quae sequentur credibilia sunt, cum prima recognoscuntur: quae per singula loca vel versus facilius poterimus advertere. Sane *Tellus, lus* longa est: et pauca sunt quae *lus* producunt, ut *Tellus*, [illegible], *salus, virtus, palus, servitus, incus*, [illegible] tunc scilicet quum genitivus in *Tis* vel in *Ris* exit. et habet penultimam longam. Ideo autem *Tis* et *Ris* diximus: quia *palus*, licet *paludis* longa sit *Lu*, brevis tamen nominativus invenitur, quia in *Dis* exit genitivus: ut Horatius (A. P. 65.): *Sterilisque diu palus aptaque remis. Aequora;* modo maria. Alibi campos: ut (G. 1, 5.): *Ac prius ignotum ferro quam scindimus aequor.* Dictum enim est ab aequalitate. — 71. *Denique;* aut vacat, sicut *gentium;* aut novissime significat. *Et super;* et insuper; *ipsi*, (quos pro merito meo [illegible] [illegible] saevos esse, hoc est,) quibus sum praestaturus salutem. — 72. *Infensi; infensus* proprie est plus quam *inimicus*, ab [illegible] maior. *Poenas cum sanguine;* i. e. et tormenta et mortem. Potest enim aliud esse sine alio. — 73. (*Conversi animi;* bene, quia dixerat: *Et super ipsi Dardanidae infensi;* ut ostenderet eos, cum advenienti inludere certarent, audito eius gemitu, ad miserationem esse conversos. — 74. *Impetus;* qui in Sinonem ferebatur interitum. *Hortamur;* bene: non *iubemus*, utpote miserantes.) *Quo sanguine cretus;* quibus sit parentibus natus. Nam Graecum esse constabat. — 75. *Ferat;* afferat i. e. nuntiet. *Memoret quae sit fiducia capto;* aut dicat quae tanta sit in captivo fiducia, ut audeat dicere *et super ipsi.* Aut certe *Memoret*, est meminerit: ut significet, meminerit in captivo [illegible] loquuum vitae esse fiduciam. Unde et responsio talis est: *Fatebor vera.* Alii *Memorem* legunt, ut sit sensus, Hortabamur ad loquendum memorem: hoc est qui diligenter facti[illegible] suae meminerat: (veluti, memor sit, quid in captivo victori liceat. vel *quidve ferat memoret*, i. e. quid adferat, dicat, ut simpliciter accipiatur, quod sequitur; quid illud sit, quod illi fiduciam apud hostes capto pariat, ut putet, a Troianis sibi esse parcendum.) — 7. *Fuerit quodcunque;* i. e. quicunque me sequentur eventus: sive miseratus vitam concedere volueris, sive non. Est autem parenthesis, et respicit ad illud: *Memoret, quae sit fiducia capto.* Suspendendum ergo *rex.* Sane *quodcunque* veteres [illegible] mortem significari Lucilius docet in XII: *Hunc si quid pueris*

nobis, me et fratre, fuisset; hoc est, si mors me vel oppressisset. Ergo, ut quidam volunt, urbane animum contemnentis ostendit. *Vera* inquit; ut et *falsa*, quae dicturus est, *vera* credantur; ideo primo a veris coepit autem est: Fatebor cuncta vera, neque me Argolica d negabo; quod sciebant Troiani, confessus est, ut ei de crederetur.) — 79. *Hoc primum*; hoc maximum est [vel pale] apud me, verum dicere: [vel *hoc primum*, et subai *tebor*.] (*Nec si* etc.; quidam ita intelligunt: si me fort hanc miseriem perducere potuit, non valebit etiam stult cere; ut putem, me mentiendo proficere.) *Sinonem*; A quidam fur fuit, qui se varias formabat in species. Hic liberos, Sisyphum (Vos. *Sisinnium*; R. *Sissimum*; Burr *mum*; Guelf. I. *siniam*; Guelf. II. *Simon*) unde natus est et Autolycum (L. Vos. Guelf. II. *Autolyam*; Guelf. I. *auth* R. Steph. Fabr. *Auctoliam*, Burm. *Anticliam*.) unde Consobrini ergo sunt. Nec immerito Virgilius Sinoni dat laciam, et proditionis officium: ne multum discedat a quia secundum Euphorionem Ulixes haec fecit. (*Sinonem* melius ait, quam si me dixisset; solet enim et in nomin dam esse emphasis, ut est (1, 48.): *Et quisquam numen* . *adoret*.) — 80. *Finxit*; composuit, formavit. Ut (8, 63 *corpora fingere lingua*. Et notandum, quod omnis Sino tio diasyrtica est. Nam et negotium exprimit: et Troi insultat stultitiae (et ut hoc loci finxit.) [Ita Terentius (2, 2, 2.): Est, quod te audio nescio quid concertasse cum *Finxit vanum*; fallacem. Et *vanus* est, qui etiam sine mentitur: *Mendax* qui tantum ad decipiendum. Sane stultus apud idoneos invenitur (codd. *non inv*.); ut ait I (3, 159.): *Sic libitum* [*est*] *vano qui nos distinxit Oth* 81. *Fando*; i. e. dum dicitur. Et utitur bona arte mend praemittat vera, et sic falsa subiungat. Nam quod de Pa dicit, verum est: quod de se subiungit, falsum. Et sci ex hac historia partem dici, partem supprimi, partem int tibus relinqui. Nam Palamedes, ut Apollonius dicit, gradu a Belo originem ducens, cum delectum [militu Graeciam ageret, simulantem insaniam Ulixen duxit i Cum enim ille iunctis dissimilis naturae animalibus sale ret, filium ei Palamedes opposuit. Quo viso Ulixes arat pendit; [ne filium offenderet; quod non insaniae, sed pr fuerat indicium:] et ad bellum ductus habuit iustam doloris. Postea cum Ulixes frumentatum missus ad Th (L. *a Troia*) nihil advexisset, a Palamede est vehementer patus (codd. *increpitus*). Et cum diceret, adeo non esse gentiam suam, ut ne ipse quidem, si pergeret, quicquam advehere, profectus Palamedes, infinita frumenta devexi invidia Ulixes auctis inimicitiis fictam epistolam Priami ad Palamedem; per quam agebat gratias proditionis, et c morabat, secretum (Guelf. I. *certum*) auri pondus esse tr sum, dedit captivo: et eum in itinere iussit occidi. Ha stola) inventa, more militiae regi oblata est, et lecta prir convocatis. Tunc Ulixes cum se Palamedi adesse simular Si verum esse creditis, in tentorio eius aurum quaeratu

facto et invento auro, quod ipse per noctem corruptis servis absconderat, Palamedes lapidibus interemptus est. Hunc autem constat fuisse prudentem. Nam et tabulam (Vos. aleam tab. Burm. coni. et aleam ac tab.) ipse invenit ad comprimendas otiosi seditiones exercitus, ut Varro testatur. Secundum quosdam ipse repperit literas. Quae res [si] forte sit dubia, tamen certum est, *θ*, *φ*, *χ* ab hoc inventas cum aspiratione. (L. R.: *Chi ab hoc inventam cum H aspir.* Guelf. II. *χ ab hoc inventas cum aspir.*; Vos. H. *χ*. *ω*. at.; Edit. Basil. *C cum H aspir. respectu X literae* sine aspir.) — 82. *Inclita gloria*; propter delectum et frumenta. — 83. *Falsa sub proditione*; sub falso crimine proditionis. Et rem notam per transitum dicit. Unde et paulo post: *Haud ignota loquor.* Quanquam ibi possit intelligi, *haud ignota nobis*: sed forte etiam ad vos potuit pervenire. Sciendum sane factum hoc vere, et Troianos scisse. Sed Sinon callide quasi ignorantibus quae vera sunt, dicit: ut fidem sequentibus faciat. [*Pelasgi*; a Pelasgo terrae filio qui in Arcadia genitus dicitur), ut Hesiodus tradit.] — 84. *Infando indicio*; propter aurum clam suppositum. [*Indicio* autem delatione.] *Quia bella vetabat*; iam hoc falsum est: sed dicitur ad Sinonis commendationem; [nam aliam ob causam Palamedes periit.] (Et bene ad captandam circa amicos eius miseriem, adiungitur, quia pacis auctor fuit.) — 85. *Cassum*; privatum, vacuum, [et *cassum* est, quasi *quassum* et nihil continens; nam et *vas quassum*, quod humorem in se non continet et est vacuum, unde et retia *casses*, qui multum in se vacui habeant. (Sane vult Sinon suadere, vere fugisse Graecos, si Palamedem lugere potuerunt. — 86. *Illi me comitem*; oratorie se commendat. *Illi*; i. e. qui bella vetabat; et bene *comitem*, non militem, quem eius inimici velut subparem insequerentur. *Et consanguinitate propinquum*; excusatio a necessitudine, sed hoc totum falsum est.) — 87. *Pauper*; (excusatio a fortuna:) haec enim fuerat causa militandi, ut Terentius (Adelph. 3, 4, 20.): *Quum hinc egens profugiet aliquo militatum.* [*Primis annis*; aut adolescentiae, aut belli.] (Et est excusatio, quia patri parendum necessario fuit; ideo autem *misit*.) — 88. *Dum stabat regno incolumis*; quia et ipse unus de regibus fuit. (Et bene addidit dignitatem eius, quem fingebat propinquum, ut ei iusta causa fuerit indignationis adversus Ulixem.) — 89. *Et nos*; pluralis numerus pro singulari, [ad evitandam iactantiam, ut Sallustius: *Nos in tanta doctissimorum copia.* An *nos*, se et patrem dixit ut Palamedes.] *Nomen*; gloriam, ut (12, 515.): Nomen Echionium, matrisque genus Perideae; [vel ut alii nobilitatem, ut (5, 621.): *Cui genus, et quondam nomen natique fuissent.*] *Invidia*; propter advectum frumentum. — 90. *Pellacis*; per blanditias decipientis. *Pellicere* enim est blandiendo elicere, (al. *decipere*.) — 91. [*Concessit*; pro decessit.] — 92. (*Afflictis*; suspendendum, ne videatur affectum se dicere, quia in tenebris vitam trahebat, sed quia amicum perdiderit. *Vitam*; ideo lugentibus inimica lux est, quia caruerunt ea hi, quos dolent; ideo tenebras petunt, ut videantur cum defunctis agere, imitantes tenebris inferorum faciem. — 93. *Insontis amici*; duo posuit, et *insontis*, et amici; et plus est, quod *amicum* dixit, quam *propinquum*.) *Mecum indigna-*

bar; quomodo ergo *Nec tacui demens?* Intelligimus istum q- tacuisse primo: post impatientia doloris erupisse (in vocem; quod interim non vindicarem amici insontis interitum.) — *Fors si qua*; bene *si qua*: quia est *et bona*, *et mala*. — (*Si patrios* etc.; bene dubitat, ut ostendat, propter Palame- omnes sibi Graecos inimicos fuisse.) [*Tulisset*; nonnulli retulisset intelligunt.] *Victor*; ut quidam voluit voti compos est (1, 187.): *quam septem ingentia victor*, quia aliter dic- potuit non bene a Troianis accipi. *Argos*; *Argi* ab *Argo* - quem custodem vaccae in quam Io fuerat commutata Merc- occidit.] — 96. *Promisi*; per contrarium ait pro minatus quia minamur mala: promittimus bona. Sic [autem] Ho- contra (Serm. 2, 3, 9.): *Atqui vultus erat multā et prae - minantis*. I. e. promittentis; [et *promisi ultorem*, deest rum.] — 97. *Hinc mihi prima mali labes*; [pro: *haec c* - vel propter hoc, et est adverbium locale pro coniunctione sali.] Quia secuta sunt postea oraculum et ascita Calch- factio, [*adscita* sane dicitur adsumpta.] *Labes* vero ru- significat a lapsu. — 98. *Criminibus*; causis, ut supra: *crimine ab uno*. [*Novis*; aut magnis; aut quae nullus speras aut aliis atque aliis.] *Spargere voces*; miscere. Ut Cicero (til. 2, 10.): *Et spargere venena* (Guelf. I. *vana*) *didicerunt*. 99. *Ambiguas*; dubias, (aut suspicionum, aut criminum plena- ne si aperte ageret, accusatio esse videatur. *Conscius*; a peracti sceleris, [et de nece Palamedis], aut dolorum suorur ut est in tertio (629.): *Oblitusve sui est Ithacus discrimi- tanto*; [aut certe sciens hunc meum animum.] *Arma*; mo- fraudes, vel dolos. Nam *arma* sunt instrumenta cuiuslibet r- Unde et insidiantis fraudes *arma* nominavit. [Alii arma p- (opibus vel auxiliis) consiliis accipiunt.] (Alii *arma* consiliu alii occasionem, nonnulli insidias intelligunt; quidam *consci arma* hypallagen putant, pro *conscientia arma*, ut (5, 595.): *quondam patriis ad Troiam missus in armis*; et (inf. 181 *Arma deosque parant comites*; et (2, 229.): *Alia arma Lati- Quaerenda*.) — 100. *Nec requievit enim*; aut vacat *Enim*: - pendet sensus, ut et posterior. *Donec Calchante ministro*; a- enim agit, ut semiplena dicendo cogat et interrogare, et avid- audire Troianos. *Calchante ministro*; (Guelf. I. *adhibite me e- Me destinat arae*, [intelligitur:] et est Aposiopesis. (Et m *ministro*, quasi * non exuerit a te responsuro.) (Burm. c- *quasi non exierit a se responsum*.) — 101. [*Sed quid e-* aposiopesis est. Et bene reticuit ne taederet illos tam lon- orationis, (nihil ad se pertinentis, nisi studium audiendi int- missione renovasset). *Autem*; hoc abundat;] *ingrata*, i. e., - vobis placitura, nec mihi gratiam conciliantia, (quorum iam r- libenter memini.) — 102. *Quidve moror?* vestram scilicet fe- nationem [vel mortem.] *Omnes*; et eos, qui [vobis] prode disponunt. *Uno ordine*; uno reatu. Et est de antiqua tract- scientia: quia in ordinem (al. ordine) dicebantur causae prop multitudinem, vel tumultum festinantium, quum erat an- litium. Iuvenalis (16, 42.): *Expectandus erit qui lites inch- annus*. — 103. (*Idque audire* etc.; me Graium esse.) *Iam- dum*; modo, quamprimum, scil. ut satisfaciatis Graecis, qui -

oderunt; et dicendo, mortem suam gratam esse Graecis, et Troianorum benevolentiam conciliat, et, ut sibi reliqua credantur, extorquet.) — 104. *Hoc Ithacus; Ithacus* vero pro *Ithacensis*, principale pro derivativo. *Velit, et magno mercentur Atridae*; callide hoc dicto impetrat vitam, asserens, mortem suam illorum hostibus esse placituram. Ideo autem dicit *mercentur*, quia sacrorum est, ut fugiens victima ubicunque inventa sit, occidatur: ne piaculum committatur. Ergo Sinon qui victima fuerat, (quippe qui propter reditum sacrificio fuerat destinatus, nec possent Graeci nisi vel empta morte Sinonis ad patriam redire, et) iure, et votis, et praemio Graecorum interimitur. *Magno mercentur*; i. e. pretio. Ut (10, 503.): *Turno tempus erit magno quum optaverit emptum Intactum Palanta.* — 105. *Ardemus scitari*; festinamus inquirere. (Et ecce, quo proficit, Aposiopesin ante fecisse?) *Quaerere causas*; cur a Graecis eius optaretur interitus. (*Ignari*; aut nescientes, aut imprudentes.) — 106. *Artisque Pelasgae*; ars, τῶν μέσων est. Ideo adiecit *Pelasgae*, (hoc est, malae;) [fraudulenti enim sunt habiti, ut Plautus (Asin. 1, 3, 47.): *Graeca mercamur fide.*] (*Prosequimur*; mire, ut ab initio coeperat.) *Pavitans*; quasi pavitans, (hoc est simulans se pavere. Et non tam propter mortem; nam erit illi contrarium: *Iamdudum sumite poenas*; sed ut videretur cum timore civium suorum consilia vel secreta patefacere.) — 107. *Ficto pectore*; *pectus* pro verbis posuit. Nam nunquam fingitur pectus. — 108. *Saepe fugam Danai*; hoc secundum Homerum verum est, (apud quem suadet Agamemnon Graecis, relicto bello fugere; et ut ostendat, propter bellum fugere, ait *cupiere*, non *voluere*.) — 109. *Moliri*; parare. [Et hoc verbo difficultatem rei ostendit. *Longo*; decennali.] *Fessi bello*; Troianos laudat; si enim fatigati sunt Graeci, horum virtus probatur, et sibi favorem conciliat (Codd. Guelf. et Dan.: *fessi bello*; favorem sibi conciliat, dicendo, fatigatos esse Graecos virtute Troianorum.) — 110. *Fecissentque utinam*; nec enim hic arae destinaretur. [Et est significatio optandi a praeterito tempore.] *Ponti hiems*; bene addidit *Ponti*: quia est et temporis [et aëris.] — 111. *Euntes*; ire cupientes: ut (E. 6, 3.): *Quum canerem reges et praelia:* i. e. quum canere vellem; et [a Graecis] est figura, ubi statuisse aliquid pro inchoatione habetur. — 112. *Praecipue*; contra illud, ne diceretur, numina non esse placata. (Et bene aliud agens equi mentionem introduxit. [*Trabibus acernis*; speciem pro genere posuit, i. e. pro quocunque ligno.] (Nam variat ligni genera in hoc equo, ut (16.): *Abiete costas*; et (258.): *Pinea claustra*; ita hic *acernis*.) — 113. *Aethere*; *aetherem* pro aëre posuit, poëtica licentia. — 114. *Suspensi*; aut solliciti: ut (5, 151.): *Nostroque in limine pendens.* Quia tempestas nec post dona mutabatur. Aut ad *Nimbos* refertur, distinctione mutata, [ut distinguamus *nimbi suspensi*.] *Scitantem*; participium pro participio est, i. e. scitaturum. Alii *Scitatum* legunt, i. e. inquisitum. *Oracula*; ad templa de quibus dantur oracula, [alibi *oracula* responsa, ut (G. 4, 449.): *Lapsis quaesitum oracula rebus*, et (8, 456.): *Quin adeas vatem precibusque oracula poscas.*] — 115. *Adytis*; *adytum* est locus templi secretior: ad quem nulli est aditus nisi sacerdoti [ab α, sine, et δύω, ingre-

dior, i. e. sine alicuius ingressu.] *Tristia dicta reportat;* t tiat. More suo breviter habitum futurae orationis ostend 116. *Sanguine* etc., *cum primum.* Hic distinguendum est, et semel ad Troiam ventum est: et ante quam ad eam v tur, de Iphigenia est sacrificatum. Fabula vero talis est: Graeci ad Aulidem venissent, Agamemnon Dianae cerva *cervum*) (cum venatur) occidit ignarus [in venatione.] Und irata flatus ventorum [qui ad Troiam ducebant] suspendit removit), ob quam rem cum nec navigare possent, et pe tiam sustinerent, consulta [per Calchantem] oracula dix Agamemnonio sanguine, [hoc est immolata Iphigenia] ess candam Dianam. Ergo cum ab Ulixe per nuptiarum sim nem, (qui Iphigeniam Achilli iungendam fingebat,) adducta genia, in eo esset, ut immolaretur, numinis miseratione s est: cervaque supposita, et translata ad Tauricam regionen Thoanti tradita est, Sacerdosque facta Dictynnae Dianae, (quidam volunt, Orthiae Dianae; quae) cum secundum sta consuetudinem humano sanguine numen placaret, agnovit fr Oresten: qui accepto oraculo, carendi (Burm. curandi) f causa cum amico Pylade, (a cuius patre, Strofio nomine, occisus,) Colchos petierat: et cum his occiso Thoante, si crum sustulit absconditum fasce lignorum. Unde et Fascel *faceris*, Vos. *facelis*, R. *facilis*, Guelf. I. *fascilis*, al. *Ph dis*) dicitur: non tantum a face, cum qua pingitur, propter et Lucifera dicitur: et Aritiam detulit. Sed cum postea Ro sacrorum crudelitas displiceret, quanquam servi immolarent Laconas est Diana translata: ubi sacrificii consuetudo, scent[ulor]um verberibus servabatur: qui vocabantur Bomo quia aris superpositi contendebant, qui plura posset ve sustinere. Orestis vero ossa ab Aritia Romam translata sunt [et condita] ante templum Saturni, quod est ante c Capitolini, iuxta Concordiae templum. *Virgine caesa;* non sed ut videbatur. Et sciendum, in sacris simulata pro ver cipi. Unde cum de animalibus quae difficile inveniuntur sacrificandum: de pane vel cera fiunt, et pro veris accipi Hinc est et[iam] illud (4, 512.): *Sparserat et latices sim fontis Averni.* Nam et in templo Isidis aqua sparsa de esse dicebatur. — 117. (*Venistis ad oras;* figuratum; cur mum venire velletis. Sane hoc de Iphigenia verum e 118. *Sanguine* etc.; hoc falsum est; et bene oraculorum na servat, ut a re ipsa semper incipiant, ut alibi (3, 94.): *D nidae duri;* dicendo enim *Dardanidae*, ostendit, quae petere debeant.) *Argolica* etc., quia occurrebat occidi pc (Burm. posse) captivum. (Ergo ideo addidit *Argolica*, n esset triste oraculum. Videtur sane peritia iuris Pontificali malis hostiae mentionem fecisse, cum dicit: *Animaque lita Argolica;* nam et *animam* dixit, et *litare* verbo pontifical [est, i. e.] sacrificiis deos placare;) [sed hoc in liquidis fit *lito*, ut *libo:* a *lito* autem fit *litus* eo quod interluit. — (*Obstup. animi;* omnes enim crediderunt, se perire posse, quam unus esset delectus.) — 121. [*Cui fata;* i. e. resp *Parent;* cui (responsa) praeparent mortem. (Sunt qui ita dant: *Cui fata parent,* vitam; *quem poscat Apollo,* ut moriat

22. [*Hic*; pro tunc. *Vatem*; nunc divinum, alias poëtam (7, 41.): *Tu vatem, tu Diva mone.* Alias sacerdotem: ut (11, 774.): *Et aurea vati Cassida.*] *Magno tumultu*; ad factionem tegenam. — 123. [*Protrahit*; quasi nolentem.] *Numina divum*; ro oraculis posuit: [i. e., ut ambiguitatem oraculorum interretetur,] et quaeritur modo, non quid dicant; nam planum; ed quis debeat immolari. — 124. [*Flagitat*; i. e. invidiose oscit, unde et quod flagitatione dignum est, *flagitium* dicitur.] *Mihi*; multi posterioribus, multi primis iungunt * ad oram; est nus tamen sensus, et quidem graviter pronuntiandum tradunt *mihi*, hoc est Sinoni.) *Multi crudele canebant*; *multi*, bis intelligendum, i. e., multi videbant taciti, multi etiam dicebant: e sit contrarium, *canebant taciti*: (quamvis multi sic exponant: ui mihi amici erant, dicebant, qui inimici, tacebant, ut provenirent, quae praesentiebant.) — 126. *Bis quinos silet ille dies*; dicimus et, *bis quinis silet ille diebus*: (scilicet auctoritatis quaerendae gratia, ut sit ἀξιοπιστία eius, qui invitus diceret.) *Tectus*; aut multitudini se subtrahens; aut tegens consilium suum. [Aut *cautus*, ne intelligeretur. *Recusat*; abnegat. — 127. *Prodere*; dolo ostendere. (Bene prodere: *me* enim dicturus, quem sciebat.) *Opponere*; obiicere, destinare.] — 128. *Vix tandem*; aut iunge, et vacat *Tandem*. Aut separa, et est exaggeratio a synonymis, ut (Cicero: *Tandem aliquando, Quirites*; item:) *Abiit, excessit, evasit* (al. evanuit), *erupit.* [Et est ordo, vix tandem rumpit vocem.] — 129. *Composito*; ex pacto; [vel ordine inter eos instituto.] *Rumpit vocem*; hoc est erumpit in vocem, et dictum est per contrarium. Nam si *silentium rumpere*, est loqui: ut (10, 63.): *Quid me alta silentia cogis Rumpere? Vocem* [vero] *rumpere*, est tacere. Sed aliqua interdum simpliciter, interdum per contrarium intelliguntur. — 130. *Et quae sibi quisque timebat*; ideo hoc addidit, quia dixerat Assensere omnes: ne videatur fuisse cunctis suae gentis invisus; (aut *adsensere omnes* ad provocandum in se Troianorum misericordiam dicit, cum eorum hostes omnes ad crudelitatem consensisse adserat. Est autem figuratius, si legatur *timebant.*) — 132. [*Mihi*; multi posterioribus, multi prioribus iungunt. Unus tamen est sensus.] *Parari*; infinitus modus pro indicativo, [hoc est pro parabant:] et est figura propria historiographorum: ut Sallustius (Iug. 6.): *Equitare, iaculari, cursu cum aequalibus certare.* Ut poëtarum propria est (1, 320.): *Nuda genu*; et (7, 399.): *Torvum clamat.* Quod autem ait Cicero (pro Mur. 14.): *Bellicum canit*: non est figura, sed sermo naturalis. Est enim soni nomen. (Quidam sane *parari* pro parabantur accipiunt, et ad omnia *hoc* subaudiunt.) — 133. *Salsae fruges*; *sal* et *far*, quod dicitur *mola salsa*: qua et frons victimae et foci aspergebantur, et cultri. Fiebant autem de horna fruge, et horno sale. Ut Horatius (Carm. 3, 23.): *Et horna fruge. Vittae*; quibus victimae coronabantur. — 134. *Leto*; non sacrificio: invidiose locutus est; [et est hysteronproteron, prius enim erat, ut vincula rumperet, et sic fugeret.] *Vincula rupi*; atqui solutae sunt hostiae. Nam piaculum est, in sacrificio aliquid esse religatum. Unde et (4, 518.): *Unum exuta pedem vinclis in veste recincta.* Item (3, 370.): *Vittasque resolvit Sacrati capitis.* Ergo vincula

religionis intellige: ut (8, 651.): Et vinclis innexet Cloeli Loelia; Guelf. I. coelia: Guelf. II. delia) ruptis, scilicet foe Nec enim obsides unquam [re]ligantur. Sed huic exposi illud occurrit: Unde iste ligatus fuerit? quia cum Troiani ligarunt; ultro enim se obtulerat. Unde intelligendum a Gr magis ligatum ante tempus sacrificii. Nam consuetudo illa, supra diximus, erat in ipso tempore sacrificiorum. Ante [c ligari et Iuvenalis docet, dicens (12, 5.): Sed procul extensu tulans quatit hostia funem. — 135. Limosoque lacu; ut milem fugam faciat, circumstantiis utitur. Notandum sane gilium sub aliorum personis causam exsequi nobilium: a loco Marii. Item paulo post Pompeii: ut (557.): iacet i litore truncus. Per noctem obscurus; bona elocutio est, temporis ad personam transferre: ut matutinus venit. [L herba palustris.] (Sane in arte rhetorica omnem narratio cum rei partibus dicunt convenire debere, loco, tempore, teria, causa, persona. Hic ad singula respondetur: nam per Ulixis ponitur ad fallendum aptissima: causa, quia timeret, ultor esset Palamedis; tempus ad nocendum aptissimum, sibi quisque timeret; modus agendi: Bis quinos silet ille d materia: Salsae fruges et circum tempora vittae; locus: noctem obscurus in ulva delitui.) — 136. Si forte dedis medium se praebet. Nam nec negat, nec confirmat, eos gasse: ne aut eis demat securitatem: aut quod supra dixit, sum sit, non posse navigare Graecos, nisi homine immo (i. e. quia iam scire non poterat, quid facturi essent, cum fugisset,) ut illorum (Burm. cum Fuld. Troianorum) sit quic elegerint: et artis est, in argumentorum augustia incerti sermonibus. — 137. Antiquam; caram. Et bene commen liberos et parentem: ut ostendat se non deseruisse, ut v sed mortis fugisse terrore (al. terrorem.) (Et bene ignotos (ignot.; s. ignotis) finxit sibi liberos et parentem, ut maior ratio ex pluribus nasceretur. Quidam sane non dulces, sed plices legerunt, quia dulces leve esset, et commune epith liberorum.) — 139. [Quos illi; de quibus illi.] Fors et poe forte et poenas. Alii iungunt forset, ut sit forsan (Burm forsitan.) Et bene elicit misericordiam: ostenditque, no habere causam redeundi post mortem suorum; (ne eum Tr non reciperent, suspicantes ad suos quandoque rediturum. 140. Effugia; et fuga dicimus et effugium, sicut lana et l tium. Ut (G. 3, 384.): Si (R. Vos. Guelf. II. sit) tibi lani curae. Hinc est et aequitas et aequum. [Ergo more ant hostia si effugisset effugia vocabatur, quae autem subposita rat succidanea, si gravida forda, si sterilis taure *. appellaba unde ludi Taurei dicti, qui ex libris fatalibus a rege Tarq Superbo instituti sunt.] (Pro his cod. F.: Sed hic dicendo fugia, verbo sacrorum, et ad causam apto usus est. Nam stia, quae ad aras adducta est immolanda, si casu effug effugia vocari veteri more solet: in cuius locum, quae supp fuerat, succidanea; si gravida fuerat, forda dicitur; quae st autem est, taurea appellatur: unde ludi Taurei dicti, qu libris fatalibus a Rege Tarq. Sup. instituti sunt propterea, omnis partus mulierum male cedebat. Alii ludos Taure

ais propter pestilentiam institutos dicunt, ut lues publica in hostias verteretur. *Culpam hanc;* vel quod fugi, vel quod Defensorem Palamedis dixeram.) *Piabunt;* expiabunt: et μέσον est. Nam plerumque et *impiare* significat. (Hic nen *piabunt* bene addidit; quia nisi per sanguinem diis accepta hostia non est: quod merito ex persona Sinonis inducitur, quia fatetur, sacra per suam fugam fuisse violata: et vult etiam beneficiis sibi debitores esse Troianos, quo (cod. *Troianos* *. quod; Burm. coni. *quod-ablegati*) interim Graeci obligati sunt. — 141. *Quod te* etc.; propter quod; et infinita ratione subiungit Epilogos; neque enim, quae non (cod. *neque* * *n. q. non*) putaret credituros, argumenta subiicere debuit. Sane per huiusmodi preces ostendere vult, vera se dicere. *Conscia numina veri;* bene medium tenuit; nam ea numina invocans, quae sunt conscia numina veritatis, quia et Pontifices dicunt, singulis actibus proprios deos praeesse. Hos Varro certe deos appellat.) — 142. *Per, si qua est;* [aut] diasyrtice [ir]ridet, ut diximus, [aut certe hoc ait, si aliqua est fides, quam cum sibi non adscribit, facit, ut in eo esse credatur. *Restet;* supersit. *Usquam;* quia quod Graecos dicit fidem esse corruptam. — 143. *Intemerata;* incorrupta vel integra. Alii tamen volunt intemerata de libris veris commutatis literis esse praesumptum, *temaram* enim fidem, i. e. scientiam in sacris dicebant, ut sit sensus, oro per fidem sanctam (F. fidem, i. e. sanctam appellabant), si tamen est usquam penes homines.] *Oro;* ordo est: Quod te oro per superos. (*Laborum;* periculorum, malorum. *Miserere;* quidam pro misereare accipiunt.) — 144. *Non digna ferentis;* indigno fatu affecti. — 145. *Et miserescimus ultro;* aut per se plenum est: aut cohaeret sequentibus: quia non potest primis. Dicimus enim aut *illam rem miseror,* aut *illius rei misereor:* ... *illis.* (Quidam *miserescimus* pro miserescimur, genus inchoativum volunt, ut *horreo, horresco, gelo, gelasco;* aliter *lentesco* inchoativum; nullo praecedente verbo; neque enim est *lento,* ut sit *lentesco.*) *Ultro* autem non est sponte; nam iam rogaverat; sed insuper. Et venit ab eo quod est *ultra:* plus enim quam rogaverat, praestiterunt. — 147. *Arcta vincla;* pro vincula per syncopem dictum.] Aut epexegesis (codd. *efex.*) ...carum est: aut utrumque habuit. — 148. *Quisquis es;* licet hostis sis. Et sunt, ut habemus in Livio, imperatoris verba transfugam recipientis in fidem: *Quisquis es noster eris.* Item, (10, 228.): *Vigilasne deum gens, [Aenea? vigila:]* verba sunt, quibus pontifex maximus utitur in pulvinaribus: quia variam scientiam suo inserit carmini. (*Amissos obliviscere;* ut *obliviscer iniurias tuas, Clodia* * dn . . . n. (dicitur enim) et *amissos ... obliviscere;* et *obliviscere* quidam pro contemne, vel negl...ge, ut (5, 703.): *oblitus fatorum.*) *Hinc iam;* aut ex hoc tempore: aut ex hac oratione; (qua tibi salutem in tuto polliceor;) aut ex eo, quod te dicis Ulixis factione laborasse. — 149. *...isere vera;* hic distinguendum. Vera enim audire desiderat. *...issere* autem, ordine cuncta narra, unde qui plane loquuntur ...sertores fiunt et *diserti* vocantur. Sane hoc ab illo Priamus ...egit, quod ipse ei statim obtulit: *Cuncta equidem tibi Rex.*] — 150. *Quo molem;* quam ob causam, [in quem usum,] et ad hoc

respondit Sinon: *Neu recipi portis*. Et est color, qui in co: iecturali statu saepe requiritur. (Hunc tamen equum quida: longum centum viginti (deest mensurae nomen *ulnas*, vel *pede*. latum triginta fuisse tradunt, cuius cauda, genua, oculi mover tur.) *Quis auctor?* ad hoc respondit, *Calchas attollere iussit*. — 151. *Quidve petunt?* quid desiderant? utique ut placetur Minei va. [*Quae relligio?* quae consecratio. *Machina belli*; ecce sul tiliter secutus est historiam machinamenti bellici mentionem f: cit]: (et servat dignitatem regiam; breviter enim reges interr gant. non ut minores, quos plus loqui necesse est. — 152. [*D lis et arte*; unam rem secundo dixit: quia *ars τῶν μέσων* e sicut supra diximus.] *Ad sidera*; [in altum;] ad locum siderm vel quia semper sunt sidera, sed Solis splendore vincuntur. 154. *Aeterni ignes*; aut ararum, quas fugit: ut exsecratio : propter posteriora, *Vos arae*; aut certe Solem et Lunam signi cat. *Exsecratio* autem est adversorum deprecatio: Iusiurandu vero, optare prospera. (*Non violabile*; quod Graeci * ἀφέαρι dicuntur) (ἄφθαρτον dicunt.) — 155. *Testor*; modo iuro. Ali testificor: ut (432.): *Testor in occasu vestro*. *Vestrum nume*. quia secundum Philosophos dicuntur sidera elementa esse, habere proprias potestates. *Ensesque nefandi*; invidiose ad pl ralem transit numerum: ut Terentius (Eun. 1, 1, 3.): *Non pe peti meretricum contumelias*. — 156. *Vittaque deum*; aut qu habentur in honorem (al. honore) deorum; aut quas habe ipsa simulacra: (et multi hic distinguunt, et sic subiungun *Deûm quas hostia gessi*. Consuetudo apud antiquos fuit, ut q in familiam vel gentem transiret, prius se abdicaret ab ea, i qua fuerat, et sic ab alia reciperetur, quod hic ostendit: di enim Sinon: iure iam se Troianorum civem esse, quia ap Graecos hostia fuerit; atque adeo nec pro homine, nec pro c habitus sit.) [*Hostia* vero victima, et dicta quod dii per ill *hostientur* (Burm. *hostiantur*, ab *hostiendo*), i. e. aequi et p pitii reddantur, unde *hostimentum* aequationem.] *Gessi*; pa gessi. Non enim vere gesserat: sed quantum ad Graecos p tinet, (qui eum immolaturi fuerant,) dixit. — 157. *Fas mi* subaudis *sit*. Et bene a diis petit veniam: ne videatur prodi Nam et haec quae dicturus est, tacuit, antequam audiret: *No eris*. Si enim voluntate proderet, sequebatur, quod ait Cic *Nemo unquam sapiens proditori credendum putavit*. (Aut *mihi* ideo, quia non licet solvere sacramentum militare ad sariis vel hostibus, ideo dixit, liceat arcana dicere: ut, c ostenderit, se rem dicere, quam non licet, ei facilius crederet *Sacrata* etc.; scil. ut non incidat in sacramenti poen [nam miles legibus sacramentorum rogabatur, ut exiens ad lum iuraret, se nihil contra Rempublicam facturum.] (quia) m tiae tria sunt genera. Plerumque enim *evocati* dicuntur: et sunt milites, sed pro milite. Unde Sallustius, *Neu quis m neve pro milite*. Item (Ipse) (Catil. 59.): *Ab his omnes ev tos et* (al. *in*) *Centuriones*. Plerumque *tumultuarii*, hoc est ad unum militant bellum. Plerumque *sacramento rogati*: q post electionem (Burm. coni. *lect.*) in rempublicam iurant. Et sunt qui habent plenam militiam. Nam [et] viginti (et) quinq annis tenentur. Haec tria genera tangit Virgilius: Sacrame

hoc loco. Tumultuarii, illo (8, 4.): *Simul omne tumultu urat trepido Latium.* Evocationis (9.): *Mittitur et magni ılus Diomedis ad urbem.* — 158. *Fas odisse viros;* ut supra ıus, omnia Diasyrtice loquitur. Nam et ad Graecos possunt, l Troianos referri. [Et *Odisse*, hic praesentis temporis, non facit odere.] (*Atque omnia* etc.; hinc videtur subtiliter se implicare periurio; ipse enim lectos hostes produxit ex (258.): *Et pinea furtim Laxat claustra Sinon.* Et hoc vult contra Graecos dicere, cum pro ipsis dicat.) — 159. *Si tegunt;* [(vel) callide occultant] (vel) propter ea, quae latent quo. *Nec legibus ullis*; si Graecorum: [propter] *Noster* si Troianorum, *quia Graecus.* (Alii ita: nullis naturae le-s, quibus fas non est, patriam prodere; et volunt hoc esse: *ata resolvere iura.*) — 160. [*Tu modo*; pro tantummodo. *ıissis;* pro, in promissis.] — 161. *Serves Troia fidem;* ;nificentius, quam si diceret *Troiani.*) quia (et) quod rex ıittit, videtur respublica polliceri. [*Vera feram;* pro dicam. *;na rependam;* magna praemia resolvam (pro mea impuni-); et videtur duo promittere (Troianis), primo veriloquium, de salutem] (ex suorum proditione. Alii volunt, dubium, *vobis feram, Graecis rependam.*) — 162. *Omnis spes ıaûm*; more suo a veris incipit. Nam et favit Minerva ecis: et constabat, raptum esse Palladium. *Tydides sed n*; hysteroproteron est: *Sed enim ex quo impius Tydides:* ı hysterologia unius sermonis est: ut (5, 663.): *Transtra et remos.* — 163. *Impius* vero, propter numina vulnerata artem et Venerem; *Ex quo* autem vel die vel facto.] — 164. *lerumque inventor Ulixes*; propter [se et propter] Palame-n occisum ipsius factione. — 165. *Fatale; τῶν μέσων* est. ım et quod custodit, et quod interimit, pro loco intelligitur. *ellere*; ostendit, invitum numen esse sublatum. — 166. *Palladium*; Helenus apud Arisbam captus a Graecis est: et indicavit actus fata Troiana: in quibus etiam de palladio [dixit.] Unde citur a Pyrrho regna meruisse: quanquam praestiterit Pyrrho, : (non ea die, qua Graeci ceteri, navigaret, et faceret eum per rram redire,) (codd. tantum: *ut rediret per terram*), dicens mnes Graecos; quod et contigit; naufragio esse perituros. (Alii icunt, Helenum non captum, sed dolore, quod post mortem aridis Helena, iudicio Priami non sibi, sed Deiphobo esset adudicata, in Idam, montem fugisse, atque exinde monente Calchante productum de Palladio pro odio prodidisse:) tunc Diomees et Ulixes, ut alii dicunt, cuniculis; ut alii, cloacis ascenderunt arcem: et occisis custodibus sustulere simulacrum: [Qui cum reverterentur ad naves, Ulixes, ut sui tantum operis videretur ffector, voluit sequens occidere Diomedem, cuius ille conatum um ad umbram Lunae notasset, religatum prae se usque ad astra Graecorum egit.] Ideo autem hoc negotium his potissimum datum, quia cultores fuerunt Minervae. Hoc cum postea iomedes haberet, [ut quidam dicunt,] quod et Virgilius ex parte ngit: et Varro plenissime dicit, credens, sibi non esse aptum, opter sua pericula, (quibus nunquam cariturum responsis coverat, nisi Troianis Palladium reddidisset,) transeunti (per alabriam) Aeneae offerre conatus est. Sed cum se ille velato

capite sacrificans convertisset, Nautes quidam accepit simulacr Unde Minervae sacra non Iulia gens habuit, sed Nautarum (cc nonnulli *nautor*. Burm. *Nautior*.) Hinc est illud in quinto (70 [*Tum senior Nautes*,] *Unum Tritonia Pallas Quem doc* Quanquam alii dicant, simulacrum hoc a Troianis abscondit fuisse intra extructum parietem, postquam agnoverunt, Troi esse perituram: quod postea bello Mithridatico dicitur Fiml quidam Romanus inventum indicasse; quod Romam constat vectum. Et cum responsum fuisset, illic imperium fore, ub palladium; adhibito Mamurio fabro, multa similia facta s Veruntamen agnoscitur hastae oculorumque mobilitate. U est, [*Vix positum castris simulacrum arsere coruscae Lu nibus flammae*. Vel: Parmamque ferens,] *hastamque tren tem*. Sed ab una tantum sacerdote [agnoscitur] (visa est): Lucanus (1, 598.): *Troianam soli cui fas* (codd. Burm. Guel et Dan. *cui fas soli*) *vidisse Minervam*. Dicunt sane alii, u simulacrum coelo lapsum (quod nubibus * adfectum (*advect* in ponte depositum) apud Athenas tantum fuisse, (unde et γ φυρῖτης dicta est. Ex qua etiam causa *Pontifices* a *ponte subl* qui primus Tibri impositus est, appellatos tradunt, sicut S rum carmina loquuntur. Sed hoc Atheniense Palladium a ribus Troianis Ilium translatum.) Alii (vero) duo volunt; ho quo diximus, et illud Atheniense. (Alii, cum ab Ilo Ilium dere'ur, hoc Troianum coelo lapsum dicunt. Alii multa fu Palladia, sed hoc a Diomede et Ulixe furto ablatum tradunt.) 167. *Sacram effigiem*; quasi [de] coelo lapsam. (Et tres si res dixit; quare numen irasceretur, quod Antistites caesi, q cruentis manibus.) — 169. *Ex illo*; facto, vel tempore. *Flue* [delabi; et] est τῶν μέσων. Nam ideo addidit *retro*. Co Sallustius: *Rebus supra vota fluentibus*. — 170. *Aversa c mens*; propter illud, *Manibusque cruentis*. — 171. *Trito* (ait * q. inter nubilis ἀπὸ τὸ * θροεικόαι, i. timore, aut) *quasi terribilis*, ἀπὸ τοῦ τρεῖν, *i. e. timere, aut*) [a Tri amne Boeotiae, aut a Tritonide palude Africae, iuxta quam dicitur,] secundum Lucanum (9, 354.): *Et se* (codd. Burm. *si*) *di Tritonida dixit ab unda*. Sane *Tritonia* Antonomasivum [i. e. vice nominis ponitur,] quia proprium est Minervae. E epitheta sunt quae variis possunt vel personis vel rebus ap Et haec caute observanda sunt, sicut et propria nomina: plerumque ex appellativis sunt: ut est *victor*, vel *felix*. — *Vix*; modo mox [significat. *Castris*; pro in castris. *Sim crum*; inter consecratas res, i. e. aedes aereas (*sacras*), e simulacra accipiunt, quod in Bucolicis (7, 31.) scriptum Hic ergo ipso nomine simulacri, consecrationem eius oste quis enim ignorat Palladium simulacrum Minervae esse? (Q autem sacrum fuerit, hinc docet, quod ait: *Nec dubiis* et qua, ut appareat, et (*etsi*) loco motum, *vim* tamen consecra nis habuisse.). *Arsere*; subaudimus Cum, ut sit, cum ars *Coruscae*; coruscum alias fulgens, alias tremulum est. — *Luminibus flammae arrectis*; hypallage est, lumina enim ar flammis.] *Salsus sudor*; bene addidit *salsus*, ut signific laborem futurum, (vel certe) [indicium commoti numinis fu dicitur:] ne forte alter in simulacro [quilibet] humor intellig

tur. [Probo sane displicet *sals. sudor*, et supervacue positum videtur. Hoc autem Ennius de Lamis dixit.] — 175. *Emicuit;* [exsiluit.] Quasi quae consistebat invita, [locumque damnaret. *Parmamque ferens, hastamque trementem;* his enim signis Palladium a ceteris discernebatur, quod supra dictum est.] — 176. *Tentanda aequora;* si vel fugere possint post iram Minervae. — 178. *Argis;* adverbium in loco est. [Quod autem ait *Omina ni repetant*, et respexit Romanum morem. Nam si egressi male pugnassent, revertebantur ad captanda rursus auguria. (Item in constituendo tabernaculo, si primum vitio captum esset, secundum eligebatur; quod si et secundum vitio captum esset, ad primum reverti mos erat. Tabernacula autem eligebantur ad captanda auspicia; sed hoc servatum a ducibus Romanis, donec ab his in Italia pugnatum est, propter vicinitatem; postquam vero ministerium (imperium) longius prolatum est, ne dux ab exercitu diutius abesset, si Romam ad renovanda auspicia de longinquo revertisset, constitutum, ut unus locus de captivo agro Romanus fieret in ea provincia, in qua bellabatur, ad quem, si renovari opus esset auspicia, Dux rediret.) [*Numenque; numen* Minervam dixit] (aut pro Palladio posuit *numen*, ut (4, 204.): *Media inter numina divum.*) [*Reducant;* placent, reconcilient. — 179. *Quod;* i. e. Palladium.] — 180. (*Vento petiere;* hic ostenditur, illos navigasse.) — 181. *Arma deosque parant comites;* ingenti arte de futuro sollicitos facit: ut praesentem firmet securitatem. (*F.* facit; ut videatur periculum nuntiando secreta Argivorum prodere, quatenus praesentem firmet securitatem, ut eos faciat incautos.) — 182. [*Improvisi aderunt;* sicut et factum est. (Et artificiose; neque enim mentitur, et tamen decipit; nam verum metum falso metu abegit (ut) dum reversuros timent, non timeant * sic non abegerint) (*ne non abierint.*) *Digerit omina;* interpretatur numinis commotionem, [vel futuri ordinem pandit, i. e oraculorum, vel ordinat, et disponit.] — 183. *Hanc* etc.; respondet ad interrogationem; *Quo molem hanc immanis equi statuere.*) — 184. [*Neu fas quae triste piaret;* contaminati Palladii scilicet, *Piaret* expiaret; num violaret, pro violaverit?] — 185. (*Immensam* etc.; hoc est; Quis auctor, quae machina belli? — 187. *Accipi* etc.; cum equi magnitudo necessaria ad recipiendos milites fuerit, inducendi equi desperationem facit, ut magis in[illegible] cupiditatem inducendi.) — 188. *Antiqua sub religione;* (i. e. loco Palladii, secundum antiquam religionem;) [i. e. sub] favore pristino (tutelam colenti populo praestare. Constat enim, apud Troianos principe loco Minervam cultam.) — 189. *Nam si vestra manus;* quia occurrebat, exurendum esse equum, si intro ferri, vel prodesse non poterat. (*Violasset;* pro violaverit.) [*Dona Minervae;* quae Minervae data sunt.] (Et minatur occulte, ne quis equum tentare audeat. — 190. *Quod dii* etc.; adeo se ostendit favere Troianis, ut nomen etiam Graecorum exueretur (*exsecraretur*). *Ipsum* autem, Calchantem accipimus; nam quem Troianus testatur (*detest.*), quae in illos ominose dicta sunt.) — 192. *Ascendisset;* pro ascenderit. Ut (237.): *Scandit fatalis machina muros.* — 193. [*Ultro;* statim, mox.] *Asiam;* Asiaticos: ut ((10,365.): *Latio dare terga sequaci;* nam et) paulo

post: *Urbem sepultam*, pro civibus posuit. *Pelopeia*; [Argiva, a Pelope. [Unde et Peloponnesus.] *Nostros nepotes*; [utique Graecos posteros; vel] Diasyrtice, nam iam quasi Troianus loquitur? — 195. (*Talibus insidiis*; bene insidiis, ut ostendat, non se virtute, sed insidiis esse superatos; nam ideo subiecit: *Quos neque Tydides, nec Larissaeus Achilles* etc.) *Periuri*; [quia dixit, *Vos aeterni ignes*: et *periuri*] in verbo *r* non habet. Nam *peiuro* dicimus corrupta natura praepositionis, quae res facit errorem, ut aliqui male dicant *peiurus* vel *peiuro*. (L. *peiurus, periuro, periurant*; R. Vos. *peiurus, ut peiuro vel peiurant.* Al. (ut Guelf. I. II.) tantum *peiurus*; Dan. *periuros*.) — 196. *Credita res*; aut fides habita, aut commissa respublica. *Captique dolis*; (sicut dictum est, virtuti non cedit.) Dolis dicit Troiam esse superatam. Non quod Troianis victos esse turpe non fuerit: sed quod Graecis turpius vicisse per dolos. *Coactis*; [i. e. expressis:] ut Terentius (Eun. 1, 1, 22.): [*Una mehercle falsa lacrymula*,] *quam oculos terendo* [*misere*,] *vix* [*vi*] *expresserit.* — 197. (*Quos* etc.; bene utrique honorem virtutis dat, a quibus victus est.) *Larissaeus Achilles*; a vicinitate. Nam Phthius fuit. Utraque tamen Thessaliae civitas est: [Larissa autem a Nympha Larissa est appellata,] (ex qua Neptunus creavit * Pelago et Phthion (Burm. coni. *Pelagonta et Phtian*). Achillem autem, Homerum secutus, Phthiatem non dicit, quem perhibent peregrinantem apud Phthiam, quod nullius esset humanitate susceptus, tali silentio inhospitalem damnasse civitatem.) — 199. *Hic*; tunc. *Maius miseris multoque*; [Frequentavit *m*.] Ut: *Et sale saxa sonabant.* [Et: *Casus Cassandra canebat.*] Nam apud veteres a similibus incipere vitiosum non erat. Et notandum, quia, ut supra diximus, agit, ne videatur vel Troia cessisse viribus: vel Aeneas voluntate fugisse. Hac autem re ostendit, ex accidentibus dolos Graecorum esse firmatos; (cum dicit etiam deos adversum Troiam fecisse.) — 201. *Laocoon ductus Neptuno*; ut Euphorion dicit, post adventum Graecorum sacerdos Neptuni lapidibus occisus est: quia non sacrificiis eorum vetavit adventum. Post abscedentibus Graecis quum vellent sacrificare Neptuno, Laocoon Thymbraei Apollinis sacerdos sorte ductus est: ut solet fieri, cum deest sacerdos certus. Hic piaculum commiserat ante simulacrum numinis, cum [Antiopa sua] uxore coeundo. Et ob hoc immissis draconibus cum suis filiis interemptus est. Historia quidem hoc habet. Sed poëta interpretatur ad Troianorum excusationem, [qui hoc ignorantes decepti sunt. (Alii dicunt, quod post contemptum semel a Laomedonte Neptunum certus eius sacerdos apud Troiam non fuit; unde putatur Neptunus etiam inimicus fuisse Troianis, et quod * ille meruerit (*quod illi meruerint*), in Sacerdote monstrare; quod ipse alibi ostendit, dicens (5, 810.): Cuperem cum vertere ab imo structa meis manibus periurae moenia Troiae.) Quod autem ad arcem ierunt serpentes, vel ad templum Minervae, aut quod et ipsa inimica Troianis fuit, aut signum fuit periturae civitatis.] (Sane Bachilides de Laocoonte et uxore eius, vel de serpentibus a Calydnis (cod. F. *Chalidonis*; edit. Commelin. *Caledonis*) insulis venientibus atque in homines conversis dicit.) *Sorte ductus*; sic Sallustius: *Sorte ductus fusti necat.*

(Codd. Burm. *furta s. furti negat.* Edd. vett. *furti negati.* Guelf. I. *fuisse negat.*) — 202. *Sollemnes aras*; anniversario sacrificio religiosas. Dicimus autem et *sacrificium sollemne*, et *aras sollemnes*: ut *apricum* et *hominem* et *locum*: ut: *Aprici meminisse senes*, Persius (5, 179.). Contra Horatius (Carm. 1, 8.): *Cur apricum oderit campum.* (Quidam dicunt, quod continuo quinquennio sacrum eidem deo quotannis fuerit restauratum, sollemne dici, sive publicum fuerit, sive privatum.) *Taurum ingentem*; non praeter rationem est hoc loco *ingentem*: alibi (E. 3, 81.): *Iam cornu petat.* In victimis enim ista requiruntur, ut certis numinibus certae aetatis mactentur animalia. (*Mactabat*; scil., ut Graecis mala naufragio provenirent. Quid autem sit *mactare* in quarto libro (57.) innuimus: *Mactat* (mactant) *lectas de more bidentes.* Sane sciendum, rite Neptuno et Apollini tauros immolandos; nam Iovi non licere, ideo et in III. libro (21.) prodigium dicit secutum. — 203. *Ecce autem*; cum ex improviso vult aliquid ostendere, *ecce* ponit, ut (318.): Ecce autem, telis Panthus. Sicut Cicero (Verr. 5, 34.): *Ecce autem repente ebrio Cleomene esurientibus caeteris.*) *Gemini*; duo, et similes. *Gemini* autem sunt proprie [duo] fratres simul nati. [*A Tenedo*; ideo quod significarent naves inde venturas. *Tranquilla per alta*; absolute dixit.] — 204. *Horresco referens*; etiam referens (quod tum vidissem.) *Inmensis orbibus*; pro immensorum orbium. *Angues*; *angues* aquarum sunt: *Serpentes* terrarum: *Dracones* templorum, ut in hoc indicat loco: *tranquilla per alta Angues*; paulo post [in terra]: *Serpens amplexus.* Item, *Delubra ad summa dracones.* Sed haec significatio plerumque confunditur. (Horum sane draconum nomina Sophocles in Laocoonte dicit.) — 205. *Pelago*; per pelagus. — 206. *Iubae*; aut cristae, aut barbae. [*Iubae* autem proprie equorum sunt.] (Plaut. in Amphitruone (5, 1, 56.): *Angues iubati.*) *Sanguineae*; sanguinei coloris. — 208. [*Pone*; post, semper in loco, nunquam in tempore.] *Legit*; transit: ut (3, 292.): *Litoraque Epiri legimus.* *Sinuat*; curvat: flectit in sinus. [Ut a *fluctu*, *fluctuat*, sic in Geor. (3, 192.): *sinuatque alterna volumina crurum.*] — 209. (*Fit sonitus*; ut ostenderet serpentum magnitudinem, quorum in lapsu fluctus movebantur, quia ait: *tranquilla per alta.* *Salo*; dicimus et *Salum*, unde est *Salo*: et *sal*, *salis*: ut (1, 35.): [*Spumas salis aere secabat.* (Al. ruebant.) Item (1, 173.):] *Sale tabentes artus in litore ponunt.* *Arva*; [*hic arva* pro *litora* posuit;] (nam arva sunt, quae Graecis ἄρουρα sunt dicta; et bene celeritas demonstrata est.) — 210. *Suffecti*; pro infecti: ut *connixa* pro *enixa*; (vel certe inferiorem oculorum partem habentes infectam;) et est figura, *suffecti oculos*: [i. e. suffecti oculi, et suffusos oculos habentes.] — 211. *Sibila*; i. e. sibilantia. Nam participium est. Cum enim nomen est, *sibilus* dicimus. Ut (E. 5, 82.): *Nam neque me tantum venientis sibilus austri.* *Vibrantibus*, mobilibus. Quia nullum animal tanta celeritate linguam movet, adeo ut triplicem habere videatur, cum una sit. (Hos dracones Lysimachus curifin et Periboeam (*Porcen et Charib.*) dicit; filios vero Laocoontis, Ethronem et Melanthum Thessandrus dicit.) — 212. *Diffugimus visu*; qualis vindicta in eos fuit, ut etiam posteris haec supplicia

praevidissent? (al. ut etiam aliter prius posteris suppl. haec vidissent. Al. ut etiam pater prius liberis suppl. haec i praevideret.) Maior enim poena est in visione, quam in p tia. [*Exsangues*; timentes, nam ideo timentes pallescunt, ante exsangues fiunt. *Agmine certo*; itinere, impetu: ut (*Leni fluit agmine Tibris*, vel tractu corporis, ut (G. 3, *extremaeque agmine caudae.*] — 213. (*Laocoonta*; etsi eius incipiunt, *Laocoonta petunt.* — 215. *Implicat*; h mollitiem infantum corporis dixit.) *Depascitur*; ut diximus (1, 194.) et *pasco* et *pascor* unius significationis sunt: ut 458.): *Atque artus depascitur arida febris.* — 216. *Post* etc.; quomodo se misit (Burm. coni. *sibi permisit*, s. *fuit*) filios liberare, qui talem vim conspiciebat? sed ne pa diceretur, qui filios non liberavit, [auxilio subit.] — 21 *ris*; nodis. Unde et bases columnarum spirulas dicunt. proprie *spira* est volubilitas funium. [Inde et posteriora s tium spirae dicuntur, quae sic involvuntur in girum, ut I — 218. *Squamea*; pro squamosa: ut *frondea* pro frond 191.) et est figuratum: *Squamea terga collo circumd* 220. *Simul*; modo adverbium temporis est, significat en tempore, Et est ordo; *simul manibus tendit divellere* *Simul clamores horr. ad s. toll.* etc.] (Et vide, genus totum ad supplicium procuratum.) [*Tendit*; contendi 221. *Perfusus vittas*; perfusas vittas habens; et est inter versus. Nam potest tolli salvo sensu. [*Sanie* pro sanguine, sanies corruptus sanguis.] *Atroque veneno*; ut *pallida* [vel] *tristis senectus.* — 223. *Quales mugitus*; i. e. *tollit*; autem comparatio est propter sacerdotis personam. — 22 *certam*; dubie illisam; quae non haberet mortis effectum, et *excussit.*] — 225. *Lapsu*; *labi* proprie serpentum est. *lubra*; *delubrum* dicitur quod uno tecto plura complectitu mina, quia uno tecto *diluitur:* ut est Capitolium, in qu Minerva, Iuppiter, Iuno, [sunt σύνναοι,] Alii, [ut Cincius, cunt, delubrum esse locum ante templum, ubi aqua cur *diluendo.* Est autem synecdoche, hoc est a parte totum. (autem Rerum Divinarum libro XXVII. *delubrum* esse dicit ubi plura numina sub uno tecto sunt, ut Capitolium; a praeter aedem area sit adsumpta deûm causa, ut in circ minio Iovi Statori; aut in quo loco dei dicatum sit simula ut, in quo figunt candelam, *candelabrum* appellant, sic i deum ponant, *delubrum* dicant. Ergo hic cum dicit, *de ad summa dracones*, ut esset manifestatum, subtexuit *dei lacrum*; adiecit enim: *Saevaeque petunt Tritonidis arcem* praetermisit, quin dei nomen adderet, dicens: *sub pedib deae* etc., ne sine ratione delubri nomen intulisse vide Massurius Sabinus; *Delubrum, effigies, a delibratione cis; nam antiqui felicium arborum ramos, cortice detract effigies deorum formabant, unde Graeci ξόανον dicunt.* *delubrum* dicunt templum, ab eo quod nulli iunctum ae pluvia diluatur.) — 226. *Saevaeque*; fortis, aut nobilis; (a tempus epitheton additum; aut *saeva* circa Troianos.) — *Sub pedibusque deae*; scilicet maioris simulacri: quod a c videtur. Nam quod colitur, et breve est et latet: sicut pall

fuerat. (Non ergo contrarium est, quod post raptum Palladium intulit *deae*. Sane hoc loco *sub* particulam secundo repetendo utrique casui iunxit; accusativo, cum proprie (prope) significavit, ut sit: *prope pedes deae*; et *sub orbe*, ablativo, i. e. infra orbem, ut (G. 3, 416.): Saepe sub immotis praesepibus.) *Clypeique sub orbe*; ut maxima pars in spiram collecta ante pedes sit. Colla vero cum capitibus erectis post clypeum, i. e. inter scutum et simulacrum deae latebant: ut est in templo urbis Romae. — 228. *Novus*; magnus; ut (E. 3, 86.): *Pollio et ipse facit nova carmina*; (aut repentinus, aut novi generis, i. e. qualis nunquam antea. *Cunctis*; quia ante interemptum Laocoonta dixit timuisse; nisi eos, qui viderant angues, post eius interitum cunctos dixit, qui sacerdotem extinctum cognovissent.) — 229. *Insinuat* pro insinuatur. [Clodius scriba commentariorum: Insinue ut (Fabr. *insinuo ut*; cod. F. *insinuem*) intro eam penitus.] *Scelus*; supplicium: ab eo quod praecedit, id quod sequitur insinuans. *Expendisse* autem tractum est a pecunia. Nam apud maiores pecuniarias poenas constat fuisse, [cum adhuc rudi aere pecunia ponderaretur, quod ad capitis poenam de iure (Grot. deinde) usurpatum est.] (An, quia utriusque rei debitor *reus* dicitur, quis ante hunc *expendisse* pro luisse?) — 230. *Sacrum robur*; non, ut supra, lignum. (Et notandum, quot nominibus hunc equum appellet: lignum, machinam, monstrum, dolum, pinea claustra, donum, molem, equum, sacrum robur.) — 231. [*Tergo*; quare *tergo*, cum dixerit *in latus et in alvum*? Ergo *tergo* quasi per significationem equi accipiamus; quidam *tergo* quasi a tergo suo accipiunt. Tum quia Laocoon manu reducta a tergo suo, iecerit telum: ut est (9, 417.): *Ecce aliud summa telum librabat ab aure*.] *Sceleratam*; pro *ipse sceleratus*: ut (544.): [*Telumque imbelle*, [et] (577.): *Inutile ferrum*; et est Hypallage. — 232. *Sedes*; per hoc ostendit domum (al. *donum*) Minervae. *Oranda*; placanda. — 233. (*Conclamant*; una scil. voce; et bene de peritura civitate *concl.* dixit, quia semper res perditae *conclamatae* dicuntur.) — 234. *Muros*; superpositos Scaeae portae. Nam sequitur: *Quater ipse* (ipso) *in limine portae*. *Moenia pandimus urbis*; non est iteratio. Nam dicit, patefacta porta vel diruta, interiora civitatis esse nudata, (ergo moenia cetera urbis tecta, ut aedes; vel aedes accipiendum.) *Accingunt*; (pro accinguntur; vel *acc.*, pro) *Accingunt operi*; praeparant se ad opus. (Terentius Phormione (2, 2, 4.): *accingere*.) — 237. *Intendunt*; [in]ligant; ut (4, 506.): *Intenditque locum sertis*. *Scandit*; transcendit propria magnitudine; (vel propter aggerem, quem ruina fecerat muri.)- *Fatalis*; mortifera. (*Muros*; ruinas murorum dirutorum.) — 238. [*Foeta*; nunc plena, ut in Bucolicis (1, 50.): *Tentabunt pabula foetas*, alias enixa iam, ut (8, 630.): *Fecerat et viridi foetam*.] (*Pueri* etc.; more Romano, patrimi et matrimi.) — 239. *Sacra canunt*; hymnos dicunt. (*Gaudent*; quidam hic *gaudent* pro *optant* intelligunt, ut (E. 3, 88.): *Veniat quo te quoque gaudet*.) — 240. *Minans*; vel eminens, vt (4, 88.): *Minaeque murorum ingentes*; vel minitans, [eventum aliquem malum ominans.] — 241. *O patria*; versus Ennianus. Sane exclamatio eo pertinet, quod tanta fuerat vis consecrationis (in porta Troiana,) ut etiam

post profanationem ab ingressu hostes vetaret. Nam nov (integro) sepulcro Laomedontis, quod super portam Scaeam rat, tuta fuisse fata Troiana. (*Divum domus*; vel quod muros Apollo et Neptunus fabricaverunt, ubi etiam Minerva Palladium culta est: vel propter Ganymedem, Dardanum, T: num.) *Inclita bello*; quia superavit Mysiam totam. — *Quater*; saepius. (*In limine portae*; hic portam pro ipso posuit; nam quod ait *limine*, manifestum est portae. Nam superior diruta est, necessario remanente limine, quod in parte, i. e. in solo positum erat.) — 243. *Atque uter* ostendere vult, non in totum a diis desertos esse Troianos, quos sono equi dicit esse commonitos, ne Dido ab his ar averteret, quos videbat a suis numinibus derelictos; sed cit: monuerunt nos dii, sed nos non intelleximus. Et bene dit: *sonitum arma dedere*, ne ei obiiceretur, non potuisse ut plexa armis machina sonum non redderet.) — 244. [*mus tamen*; subaudiendum, quanquam sonitum dederint, te instamus.] *Immemores*; improvidi: aut non memores ora rum. [Vel *immemores* dementes, quoniam memoria in m consistit.] (Sane si peritiam Virgilii diligenter intendas, se dum disciplinam carminis Romani, quo, ex urbibus hostium ante evocare solebant, hoc dixit; erant enim inter cetera ca nis verba haec: *Eique populo civitatique metum, formidi oblivionem iniiciatis*; unde bene intulit, *immemores caec furore*, tanquam qui deos prodiderunt.) — 245. *Monstrum felix*; (Troianis scil., quod) post rem probatam dixit. [*Sisti* constituimus, collocamus.] — 246. *Tunc etiam*; sicut ant saepius. Nam Helena veniente praedixerat [futura bella et r *Fatis*; (ne putarentur stulti, qui vati non credidisset, cito si cit: *Dei iussu* etc. Sane) quidam hic *fatis* pro calamita accipiunt.] — 247. *Dei iussu*; praecepto Apollinis: qui spe missi coitus (Guelf. I. II. spe coeundi) concessa divinitate fru tus sustulit fidem vera dicenti; [qui cum amasset Cassand petit ab ea eius concubitus copiam: Illa hac conditione pror si sibi ab eo futurorum scientia praestaretur: quam cum A tribuisset, (ab illa promissus coitus denegatus est; sed A dissimulata paulisper ira,) petiit ab ea, ut sibi oscu[lu]lun tem praestaret, quod cum illa fecisset, os eius inspuit, et eripere deo semel tributum munus non conveniebat, effec illa quidem vera vaticinaretur, sed fides non haberetur.] *unquam*; non aliquando, i. e. nunquam. Nam si *nonnunc* esset, duae negativae facerent unam confirmativam. Lice rentius (Heaut. 1, 1, 11.) Graeco more dixerit: *Agrum i regionibus meliorem neque pretii maioris nemo habet.* [*Cre* dubium a quo verbo veniat, et an femininum singulare sit ticipium, an neutrum plurale.] — 249. *Festa fronde*; festos indicat dies, [vel quae festis diebus adhibetur,] ut l oliva, [hedera], et similia. *Velamus*; coronamus. Ut (5, *Victori velatum auro, vittisque iuvencum.* — 250. *Ve interea coelum*; atqui epitheton hoc coeli perpetuum est *vertitur* [nunc] est, in aliam faciem commutatur. Quod suo explanat [in] sequentibus. *Ruit oceano*; nascitur de Oc ut (G. 2, 309.): *ruit atram Ad coelum picea crassus ca*

Ideo autem *ruit*, quia altius est mare quam terra, ut supra diximus; [aut certe *ruit* impetu et festinatione, ut (1, 83.): *Qua data porta ruunt.*] (Sane sphaerae ratio hoc habet, ut omnia diversis vicibus sicut oriri, ita et ruere videantur.) — 251. *Umbra magna*; i. e. terrae: et definitio est noctis: [cum sol intra hemisphaerium in contrarium iaciat umbram, quae nox est.] — 252. *Myrmidonumque dolos*; a generalibus ad specialia venire vitiosum est; nisi forte redeatur ad causam, ut hoc loco. (*Fusi*; dispersi * per sua quisque; iam ad habitum retulit dormientium securorumque.) *Per moenia*; per domos: ut supra (234.): *Et moenia pandimus urbis.* *Moenia* enim et publica et privata dicuntur. — 253. [*Conticuere*; dormierunt, ex consequentibus priora intelliguntur. *Fessos artus*; (aut generaliter, quia omnis dormiens quasi fessus, aut *fessos*) [a] trahendo equum] (diruendoque muros.) — 254. *Phalanx*; lingua Macedonum, legio. Et est a parte eorum hoc est synecdoche; [significat enim totum exercitum.] *Ibat*; veniebat: ut (375.): *Nunc primum a navibus itis.* — 255. *Amica*; sibi [tacita,] grata. Et sciendum, septima luna captam esse Troiam: cuius simulacrum apud Argos est [quod relata victoria constitutum est, ab imagine eius, quae tunc erat dividua orbis re (modo)]. Hinc est quod dicit (340.): *Oblati per lunam.* Et alibi (397.): *Per caecam noctem.* *Tacitae lunae*; aut more poëtico noctem significat, [cuius tempore tacetur, ut (4, 525.): *Cum tacet omnis ager.* Aut certe *tacitae*, serenae: ut (3, 515.): *Sidera cuncta notat tacito labentia coelo*, vel ipsi taciti, ut (8, 343.): *Tacitumque obsedit limen amatae.*] aut physica ratione (al. *physicam rationem*) dixit. Nam circuli septem sunt, Saturni, Iovis, Martis, Solis, Veneris, Mercurii, Lunae. Et primus, hoc est Saturni, vehementer sonat: reliqui secundum ordinem minus, sicut audimus in cithara, [cuius ultima chorda minus sonat.] Ergo *tacita luna* est, cuius circulus terrae vicinus immobili, minus sonat aliorum comparatione. — 256. (*Litora nota*; i. e. quae paulo ante reliquerant.) *Flammas cum regia puppis*; more militiae: ut (3, 519.): *Dat clarum e puppi signum.* (Et hic intelligendum est, Helenam Agamemnoni vel Graecis signum dedisse veniendi, sublata face; Agamemnonem contra signa Sinoni dedisse aperiendi equi, ut in sexto (518.): *Flammam media ipse tenebat, Et summa Danaos ex arce vocabat.*) Est autem tropus: per *puppem*, navem; per *navem*, eos qui in navi sunt, significat. — 257. *Fatis iniquis*; voluntate numinum. Nam illis propitia, sed in nos iniqua: ut Lucanus [de Mario] (2, 86.): *Non ille favore Numinis ingenti* (al. *ingenteis*) *superum protectus ab ira*, [*Vir ferus et fato cupienti perdere Romam sufficiens.*] — 260. *Reddit*; quasi debitos [vel creditos]: ut (6, 18.): *Redditus his primum terris.* Sic Horatius (Carm. 1, 3.): *Navis quae tibi creditum debet Virgilium, finibus Atticis reddas incolumem precor.* *Cavo robore*; equi, Epexegesis (codd. *efex.*) — 261. *Thessandrus*; Polynicis et Argiae filius. *Sthenelus*; Capanei et Euadnes. *Ulixes*; Laertae et Anticliae (al. *Antidiae*). — 262. (*Athamas*; Demophoontis filius, Perrechiae nepos. *Thoas*; Andremonis filius.) — 263. *Neoptolemus*; qui ad bellum ductus est puer, *Pyrrhus* vero a capillorum qualitate vocitatus est; nam Pyrrhatii (Guelf. I. pyracii)

capilli dicuntur; Achillis et Deidamiae filius, Pelei et Th nepos ex patre: ex matre vero Lycomedis regis Scyriae ins *Primusque Machaon;* [hic Machaon] Aesculapii filius [fuit], dicorum maximus, (cuius frater Paedariolus) (Podalirius.) *mus*, aut princeps, [inter primos, aut arte primus:] aut nu sui, nam per ternos distinxit (codd. *dixit.*) *Menelaus;* filius frater Agamemnonis propter quem bella gerebantur (E Panopei filius.) — 265. *Urbem;* i. e. cives; [cum *urbs* significet, civitas vero eius habitatores.] (*Somnoque vin* ostendere vult nihil magnum a Graecis factum quod ob rint civitatem. *Somno* autem, quia nox erat; *vino*, quia dies.) — 266. *Caeduntur vigiles;* non actus nomen est officii; *Vigiles* autem, Capitolii significat. (Cod. F.: *ot* modo enim *vigiles* intelligendum, non qui modo vigilarunt, qui soliti exercere vigilias; aut certe *vigiles*, quos fefellit Si equum servantes; et bene ostendit timiditatem Graecorum, paucitate timentes eos primos occiderunt, quod ceteros potei excitare; aut *vigiles* portarum;) nam paulo post (334.): *primi praelia tentant Portarum vigiles.* [*Patentibus* pro p factis.] — 267. *Conscia;* coniurata. Bene autem in insi conscientiam nominavit. — 268. *Tempus erat quo prima qu* hoc loco noctis describit initium. Alibi totam noctem: ut 522.): *Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem Corp per terras.* Descriptiones sane pro rerum qualitate vel [p tenduntur vel corripiuntur. Illo enim loco protensio (codd. tentio s. *protencio*) ad invidiam pertinet Didonis, aut vigiliar Sunt autem solidae noctis partes secundum Varronem hae: *spera*, (*crepusculum*,) *conticinium*, (concubium), intempesta (al. *intempestum;*) gallicinium, (conticinium), lucifer, (crepu lum matutinum.) Diei: *mane*, *ortus*, *meridies*, *occasus*. crepusculo vero, quod est dubia lux; nam *creperum* dubi significat; quaeritur. Et licet utrique tempori possit iungi, tamen ut matutino iungamus, obtinuit: licet Statius (al. Luca dixerit (Theb. 1, 344.): *Longa repercusso nituere crepusc Phoebo. Manum* vero, unde est *mane*, bonum dixere vete (*Aegris;* quantum ad divina, tardis. — 269. *Dono divum;* dam *donum* voluntate dicunt venire, *munus* ex officio; *dona* vero loca in templis, in quibus dona ponuntur.) *Serpit;* laten membris infunditur. — 270. *In somnis;* aut per somnos: si *insomnis* legeris, erit synizesis. *Ecce;* hac particula utim quotiens repentinum aliquid volumus indicare: (ergo *ecce* sul est,) ut (57.): *Ecce manus iuvenem interea post terga rev ctum.* — 271. *Visus adesse;* bene *visus:* quia somnia viden tantum, non sunt naturaliter vera. Quod autem paulo post d (297.): *Effer penetralibus ignem:* confirmantis est. Nam il verum fuisse contendit. — 272. *Raptatus;* [i. e. tractus.] F quentativo utitur, ut supra [(1, 483.): *Ter circum Iliacos rap verat Hectora muros.*] *Bigis;* secundum artem modo dixit, q exigit, ut quae de pluribus constant, plurali tantum numero cantur: ut *bigas*, *quadrigas*, *mappas*. Sed haec plerumque r rumpit auctoritas, ut Horatius (Ep. 1, 5, 22.): *Ne sordida map* Item Statius (Theb. 1, 338.): *Rorifera gelidum tenuaverat a biga.* — 273. *Traiectus lora;* traiecta lora habens: [ut (1, 32

Nuda genu.] — 274. *Hei mihi;* Ennii versus. [Et totum iungendum, ne doloris distinctione frigescat.] — 275. *Exuvias indutus Achillis;* [hoc est arma quae occiso Patroclo ademit, (quae Vulcanus Peleo fecerat.) Celavit autem mortem Patrocli ad laudis augmentum. *Indutus* autem accusativo iungitur, ut hoc loco: sed magis septimo casu (codd. et, ut (Guelf. *hec*) magis in usu est, septimo), [ut in decimo (774.): *Praedonis corpore raptis Indutus spoliis.*] *Exuvias* autem tantum numero plurali dicitur. — 276. *Phrygios ignes;* flammas Troianas, quibus Protesilai navis incensa est. [Constat enim naves Graecorum flammis oppugnatas ab Hectore. *Puppibus;* pro in puppes. — 277. *Squalentem;* modo sordidam, alibi lucentem: ut X. Aeneid. (314.): *per tunicam squalentem auro.*] *Barbam;* singulari numero hominum, plurali [vero] quadrupedum dicitur. Unde dubitatur de ...us dixerit (G. 3, 366.): *Stiriaque impexis induruit horrida ...bis.* (*Et concretos sanguine crines;* non sine ratione etiam ... de crinibus dolet Aeneas, quia illis maxime Hector com...dabatur; adeo ut etiam tonsura ab eo nomen acceperit, sicut ...eci poëtae docent. — 278. *Vulneraque* etc.; aut *gerens,* ...at iniqua proferens, et ostentans, quae a Graecis pugnans pro ...tria susceperat; aut) *Plurima muros;* quia ut Homerus dicit (*I*, 369.), in Hectorem extinctum omnes tela iecerunt more ...iorum. Unde est (11, 9.): *et bis sex thoraca petitum Per...sumque locis.* Propter duodecim populos Tusciae. Duodecim ...im Lucumones, qui reges sunt lingua Tuscorum, habebant. ...de est (10, 202.): *Gens illi triplex, populi sub gente qua...ni.* — 279. *Ultro;* quia ratio exigebat, ut loqueretur ille qui ...erat. — 280. *Compellare;* alloqui. — 281. (*O lux;* quasi ... noster, per quem certi eramus de luce, i. e. de vita, tan...um occiso Hectore omnes se extinctos credant. *Spes o fidis...ma;* bene per contrarium. Spes enim semper incerta, in ...ctore fidissima dicitur. — 283. *Expectate;* antiptosis est: pro ...pectatus. (*Ut te;* ordo est: *ut fessi aspicimus,* i. e. qua * ...iasi) fessi. — 285. *Indigna;* aut te indigna, aut crudelia ...delis). *Serenos;* hilares; antiqui et e contrario tristes *nubi...* ... dicebant.) — 286. *Foedavit;* cruentavit, ut (502.): *Sanguine ...antem.* Et bene permansit in translatione, quia supra dixe... *O lux.* Ideo et *serenos,* ideo et *foedavit.* Nam Sallustius ...ibus: *Foedavere lumen.* — 287. *Ille nihil;* scilicet, ad ...rogata. Pleraque enim verba ex negotiis accipiunt significa...nem. *Vana;* falsa. — 288. *Gemitus;* nec enim parvus dolor ... viro forti fortem virum fugam suadere. Et nota, omnes sua... partes hoc loco contineri. — 289. *Fuge nate dea;* pro...itio est, *Eripe flammis;* utile. *His* autem *δεικτικῶς,* [i. e. ...monstrantis ad locum.] (An necessarium? *Hostis habet muros.* ... honestum? *Sacra suosque* etc.) — 290. [*A culmine;* vel a ...itate sua, vel vere culmine, i. e. a tectis suis: et ideo *cul...* dicta sunt tecta, quia veteres de culmo aedificia contege...] — 291. *Sat patriae, Priamoque datum;* ecce et hoc ...stum. Nam contra fata venire constat neminem posse. ... *sat patriae Priamoque datum,* vel regnasse; vel *sat pro ...a,* i. e. Priamo, militasse.) — 292. *Etiam;* multi distin...t, ut sit adhuc: ut (6, 485.): [*Etiam currus*], *etiam arma*

tenentem. (Intelligunt enim, eum ostendere voluisse, = voluntate divina certo tempore esse defensam, et nunc, ■ tem tenere per fata potuisset, ipsius quoque dextera p defendi.) Sed melius est, *etiam hac:* ut et particeps glo Aeneas, et Hector superbiam vitet (al. *arrogantiam.*) (< *etiam* pro *denique*, vel *postremo* accipiunt. — 293. *Tibi; tibi*, quod religiosus es et pius.) *Sacra* etc.; necessarium; ecce iterum a necessario:) nam sacrilegium est non liberare mendatos penates. (Et non *ego*, sed *Troia*, ut videatur p praestare, quod fugiat.) — 294. *Fatorum comites*; possibile ceterum a possibili). Quia occurrebat, *Hostis habet muros* ei comites deos. (Et scite ait *fatorum*, ne Aeneas diceret, mihi eos comites? *His moenia quaere;* hoc est (1, 5.): *conderet urbem Inferretque deos;* et multi *quaere*, disting et sic subiungunt, *magna pererrato statues quae denique p* non enim magna moenia inventurum promittit, sed n facturum. Nam et dii penates in III. (159.): ita monent *moenia magnis magna para.*) — 295. *Pererrato;* una par tionis. Hoc autem verbo ostendit erroris longinquitate 296. *Vestam*; deam ignis, quae, ut supra (1, 292.) di Terra est. (Quae in medio mundo librata vi sua stet et intra se habeat. Alii de igne divino hoc volunt dictum; e vi sua stet, inde *Vestam*. Sed in primo libro (378.) d quos *deos penates* ab Aenea advectos diversorum opinio tr rit; quod etiam singulis locis, ubi de *penatibus* varias opi poëta secutus dixerit, notatum invenitur. Hic ergo qua utrum *Vesta* de numero penatium sit, an comes eorum a tur, quod cum Consules et Praetores, sive Dictator, ab magistratu Lavini (Lavinii) sacra penatibus simul et faciunt; unde Virgilius, cum praemisisset: *Sacra* etc., adi Et manibus etc.; sed *potentem* potest ad illud accipi θεοὺς τοὺς, sicut vocari penates dictum est. (l. l.) Nonnulli tam nates esse dixerunt, per quos spiramus et corpus habem animi rationes possidemus. Eos autem esse Iovem, a medium, Iunonem, imum aëra cum terra, summum a cacumen Minervam; quos Demarathi Corinthii filius, Sam ciis religionibus mystice imbutus, uno templo et sub eodem coniunxit. His addidit et Mercurium, sermonum deum. Virgilius θεοὺς μεγάλους, ut (3, 437.): *Iunonis magnae pr prece numen adora;* θεοὺς δυνατοὺς, ut: *Dominamque pote* θεοὺς χρηστοὺς, ut (1, 734.): *Et bona Iuno;* quae propt monitionem locis suis notata sunt.) — 297. *Aeternumqu* [(quod in templo) Vestae *ignis aeternus* est, ecce ipse e quid sit Vesta.] *Diverso interea*; haec est prooeconomi (al. *agit*) enim, Aeneam non fuisse proditorem, sed propte ginquitatem domus et tardius bella cognovisse, et facilius e discrimen. — 299. *Magis atque magis*; iteratione se fecit augmentum, ac si diceret *magis ac plus:* sed p metrum non potuit. Sic est etiam in diminutione, veluti si et *minus atque minus*, et *ut* pro *utcunque*. [Ponitur alibi *magis atque magis* pro *vehementer*; sicut *etiam atq.* quod crebro est apud Ciceronem lectum.] — 300. *Anchis. mus*; satis religiose locis omnibus quamdiu vivit Anchis

versa concedit: ut alio loco (3, 9.): *Et pater Anchises dare* *is vela iubebat. Arboribusque obtecta*; laus domus. [Et argumentum, si non auditus est strepitus armorum, et urbis cae clamor, ab Aenea.] *Recessit*; a frequentia se removit, et speciosa translatio, quotiens rei mobilis ad immobilem, vel e tra transfertur officium. — 301. *Ingruit*; invadit: ut (12,): *Ingruit Aeneas Italis, et praelia miscet.* — 302. *Excusomno*; ut appareat terroris esse, non satietatis, (clamoribus sonitu interruptus est, ut non ipse somnum excuteret, sed nus ipsum.) — 303. *Arrectis auribus*; translatio ab animali- [quae ad omnem sonum erigunt aures, ut apud Terentium r. 5, 4, 30.): *Arrige aures Pamphile.*] — 304. (*Cum flamte.*; ubique bene vis aquae et ignis bello comparatur, quia ique rei prope unus effectus est. — 305. *Rapidus*; quare us? quia *montano flumine* fluxit.) *Flumine*; fluxu, ut 5.): [*Largoque*] *humectat flumine vultum. Torrens*; flui aestate siccatur: unde et nomen accepit; cui Graeci per rium dedere vocabulum. Nam χείμαῤῥον dixerunt a temto crescit: sicut aequinoctium et ἰσημερίαν. — 306. (*Boum* ; ut alibi (G. 1, 118.): * *Nec tamen cum haec sint homiúmque labores.*) — 307. *Trahit silvas*; hoc speciale st: supra dicta vero etiam ignis. *Inscius*; non ignarus. det; sed qui non valde sit causarum peritus, i. e. simplex .] — 308. *Saxi de vertice*; pro *montis*. Contra in sexto pro *saxo* posuit, ut (6, 360.): *Prensantemque uncis maapita aspera montis.* — 309. *Manifesta fides*; non sot quidam volunt, sed fraudis Graecorum. Nam et hoc se- *Danaumque patescunt Insidiae*; (quamvis alii hoc ad ntis interitum, alii ad responsa Cassandrae applicassent.) *Iam Deiphobi*; quia ipse post mortem Paridis Helenam orem, [unde ei graviter Graecos constat esse iratos, de nius in sexto narratur.] — 311. *Proximus ardet Ucale-* i. e. Deiphobo.] Rem domus ad personam transtulit, et ιτιον. [Hoc est causativum, ideo enim ardet, quia proxit:] ut (E. 9, 28.): *Mantua vae miserae nimium vicina* *tae.* (Bene ergo proximam Deiphobo domum vicit invaapud quem Helena fuerat. Secundum Ucalegonem (*Ucale-*) posuit, quem iuxta Homerum (Il. γ, 148.) in consiliis et a constat Priami fuisse.) — 312. *Sigea*; duo sunt Troiae itoria, Rhoeteum et Sigeum, quod dictum est propter is taciturnitatem, qui prohibitus hospitio [a Laomedonte] it abscessum, et inde contra Troiam per silentium quod σιγῇ dicitur. *Freta lata relucent*; incendii magnituvoluit significare: non hoc [quidem] describere. *Lata* ideo, quia se angustiae Pontici (codd. *Pont.* Guelf. I. *pon-*oris illic dilatant, ut Sallustius dixit. — 313. (*Clamorque* sive qui caedebantur, sive qui caedebant.) *Clangor*; rum est. Nam κλαγγή dicitur. Illud sane sciendum est, orem tetigit expugnationis. Plerumque enim ad tubam ur civitates: sicut Albam Tullus (codd. Tullius) Hostilius verti. — 314. *Amens*; qui nec somniis (codd. *somnis* . *somniis*) credidi, nec rebus aspectis. (Quamvis quidam mant: *Capio*, non manibus interim, sed animo; nam

intentio erat; ergo *capio*, placet mihi sumere.) [*Sat rat* quoniam *amens*, ideo nec sat rationis:] (aut ostender primam ei cogitationem fuisse de patria; sed subvenie armis nullam fuisse rationem, ardente iam patria; quomodo incensam defenderet.) — 315. *Bello*; ad bellum. (*In a* quod inde facile possit pugnari * (cum) hostibus.) — *Furor*, *iraque mentem Praecipitant*; potest quidem speci accipi, i. e. mentem meam furor et ira praecipita[ve]runt melius est generaliter: Non mirum est, me arma cepisse ratione: furor enim et ira mentem praecipitant [hominum 317. *Succurrit*; (ratio viri fortis; quid enim aliud a bon et forti amissae patriae possit impendi; et) [*Succurrit*; in mum venit.] — 318. [*Elapsus*; vix evadens]; (verbum a his qui vix evaserunt. *Panthus Othryades*; everso Ilio ab cule, et occiso Laomedonte, Priamus iudicans vitio potius quam ira deûm calamitatem accidisse patriae, misit De filium Antenoris scitaturum, an eversum Ilium fas esset ii erigi fundamentis. Erat eo tempore Apollinis Delphici sac Panthus Othryadis filius miranda pulchritudine. Hunc filiu tenoris, ut dicitur, amore captus, rapuit, et Ilium per cuius iniuriam Priamus volens honore pensare, sacerdotem Apollinis fecit, ut, quo honore insignis apud suos fuerat apud alios non esset inferior.) — 319. *Arcis Phoebique . dos*; aut subrogatum intelligimus: aut, quod melius est, n Romanum tetigit. In Capitolio enim omnium deorum sim colebantur. [Ut sit illius Apollinis sacerdos, qui in arce c tur (ideo addit * alterius, i. e. arcis; (non alterius, ideo a arcis), quasi arcani, quia ipsum esse dicunt urbium condito aut *Arcis* Minervae accipiamus.] — 320. *Sacra manu*; h (propter) quod supra ait, *Sacra suosque tibi commendat penates*. *Victosque deos*; qui egebant sacerdotis auxilio. et Aeneae excusatur abscessus. — 321. *Ipse trahit*; (i. e. numina liberat, inter pietatem religionemque districtus; septima syllepsis est (codd. *silempsis*, s. *syllemsis*.) *Trahit* licet nepotis tantum sit, tamen et superiora concludit. C legitur et *cursum*. *Ad limina*; Aeneae et religio laudat virtus. — 322. *Quo res summa*; [est] respublica. [I. e. u sus status quo loco positus:] (et bene civis utilis de Repul mum sollicitus est.) [Sed hoc totum] admirantis est, non rogantis; et *Panthu* vocativus est Graecus [ἀπὸ τοῦ Πά Πάνθοι, οι in ου.] *Quam prendimus arcem?* cum tu eam quas. Non enim plures erant arces. Unde admirantis e notanda simul orationis brevitas, quae in periculis co [*Prendimus* autem occupamus.] — 323. (*Gemitu*; ut os luctuosam rem se esse dicturum.) — 324. [*Summa dies*; aut suprema ut *supreme* Iuppiter; *dies* autem si feminino re ponatur tempus significat: ut (783.): *Quam nec longa* si masculino vero ipsum diem. (Et de masculino gener observanda sunt: in qualitate, numero, adverbio; in qu *serenus si dies*, non *serena*; numero: *bis quinos silet ill* non *bis quinas*; adverbio, *hoc die*, non *hac die*. Ceteru hil praeiudicat; quia multa diminutiva recedunt a n positionis, ut *scutum*, *scutella*, *canis*, *ca*

rana, ranunculus. *Incluctabile;* quod nemo eluctari possit, ut effugiat, cum decem annis luctati simus.) — 325. *Dardaniae;* Troiae: aut a Dardano Iovis et Electrae filio. (quem quidam ab Arcadia profectum venisse ad Phrygiam volunt. Alii de Samothracia ad memorata loca venisse dicunt, qui ex nomine suo Dardanos populares appellavit; qui ex Samothracia Troiam penates dicitur detulisse, quos post secum Aeneas ad Italiam vexit; nam et Samothraces horum Penatium Antistites *suos* (al. *Coes*) vocabant, qui postea a Romanis Salii appellati sunt; hi enim sacra Penatium curabant; quos tamen Penates alii Apollinem, et Neptunum volunt alii astatas (hastatos) esse et in regia positos tradunt. Tusci Penates Cererem, Palem, et Fortunam dicunt:) aut (certe) secundum Sallustium: *A rege Dardanorum Mida, qui Phrygiam tenuit.* — 326. *Ferus Iuppiter;* summae necessitatis est, cum etiam sacerdos in convitia ruit deorum: quod servat Virgilius, ne unquam tradat Aeneae. *Ferus* autem invidiose dictum est, [et ad tempus epitheton.] Nam Iuppiter aequus est omnibus, ut (10, 112.): *Rex Iuppiter omnibus idem.* [Item in VI. (129.): *Pauci quos aequus amavit Iuppiter.*] Hinc et paulo post (618.): *Ipse deos in Dardana suscitat arma*, hoc est qui aequalis esse consuevit. — 327. [*Argos transtulit;* quasi dicat, quid defendas, quod Iuppiter transtulit? — 328. *Arduus;* incultus (Burm. coni. *i. e. altus*), ut: *Illi ardua cervix* (G. 3, 79.) et alio: *Demissum lapsi per funem.*] *Mediis in moenibus;* ubi tutus fuerat. *Astans;* pro stans: et est Prothesis. — 329. (*Fundit equus;* Homerus (Od. θ, 515.): ἱππόθεν ἐκχύμενοι. Et ad voluntatem et ad multitudinem et sonora, quasi adhuc descendant.) *Victor;* propositi effector: ut (G. 3, 114.): *Rapidusque rotis insistere victor.* *Miscet;* scilicet caedibus. — 330. (*Insultans;* non dicit illis Graecos insultare, sed Sinonem, qui illis muros patefecerat dolis) [et *insultare* est in alienum dolorem gaudere; exsultare vero, gaudere.] *Bipatentibus adsunt;* quia geminae sunt portae. (Et quidam *bipatentibus* praesumptum accipiunt, quia *bi* particula non praeponitur, neque verbis neque participiis; nemo enim dicit bipateo et bipatens; sed praeponitur appellationibus, ut *bipennis.*) — 331. *Millia;* subaudis tot, et est ἀνακόλουθον. Nam dixit *quot*, cum non praemiserit *tot.* (Et hic vel augendi gratia, vel perturbatus dicit, tantos esse Graecos, quanti olim venerint, quasi nemo perierit decennali bello. Unquam pro quondam.) — 332. *Angusta viarum;* [angustas vias,] vicos: et est ut (1, 422.): *Strata viarum.* — 333. [*Stat;* stat horret: ut (6, 300.): *Stant lumina flamma:* aut *stat*, adstantibus in medio armatis tenetur.] *Ferri acies;* bene addidit *ferri*, quia homonymum (al. *synon.*) est *acies;* (et multa significat, ut exercitus. *ferri*, *oculorum.*) — 334. *Stricta;* nuda. Unde et destringere dicimus. [*Vix;* modo aegre.] (*Primi;* vel in primo introitu collocati; vel periculo primi.) — 335. *Caeco Marte;* aut confusa pugna] aut nocturno proelio; aut epitheton Martis est, cuius exitus semper incertus est; (aut quia caecantur animae agmina pugnantium.) — 336. [*Othriadae;* patronymici genitivus, nam *Panthus* Othriadis filius fuit.] *Numine divûm;* subaudis tali, hoc est mala iniiciente desideria. [Nam paulo post ait: *Vadimus immixti Danais haud numine nostro.*] (Cum

ergo hoc esset, tamen omisso consilio, *in flammas et in* ◂ *feror.*) — 337. *Erinnys*; impatientia animi hoc loco, [qua furorem impellit.] — 338. *Fremitus*; [perturbatio.] *Et su tus;* [deest quo, et ordo est,] unde sublatus. — 339. (*Ad se socios;* non dixit, quaero socios, sed *addunt se*, ut ipse illis videatur esse quaesitus.) — 340. [*Oblati per Lunam;* ag per Lunae splendorem.] — 341. *Agglomerant;* agglomeran [ut (81.): *Nox humida coelo Praecipitat.*] *Choroebus Mygdc des;* [hic Choroebus filius Migdones et Anaximenae fuit. Er patronymicum est. Nam si gentis esset, *Mygdonius* dice Nullum enim gentis nomen in *Des* exit. Hunc autem Chor bum stultum inducit Euphorion, quem et Virgilius sequitur; d ei (390.): *Dolus an virtus quis in hoste requirat?* cum sit pissima dolo quaesita victoria. — 342. [*Illis ad Troiam*; d *qui.*] — 343. (*Insano amore;* aut perpetuum epitheton am est, ut (E. 10, 44.): *Nunc insanus amor;* aut *insano*, mag ut (776.): *Insano iuvat indulgere labori;* aut *insano*, quia l tempore amabat Choroebus.) — 344. *Et gener;* [secundum sp illius dictum est.] *Gener* dicitur et qui est, et qui esse vult: hic indicat locus; (vel certe secundum spem illius; neque e iam; nam ideo subiunxit *sponsae*;) sicut etiam maritus. U est (4, 836.): *Quos ego sim totiens iam dedignata maritos* 345. (*Infelix*; quem mox manebat interitus; vel infelix ca suae; vel qui sponsam non audierit.) *Praecepta*; propter i (246.): *Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris. Furer* vaticinantis; [unde et Sibyllam *insanam vatem* dicit. (3, 443.) 348. *Incipio super his*; his incipio [i. e. verbis.] *Super* [aut insuper: quia iam audebant, unde paulo post: *Furor addi Iuvenes fortissima frustra*; ordo talis est: Iuvenes, fortiss pectora, frustra succurritis urbi incensae, quia excesse [omnes] dii. Unde si vobis cupido certa est, me sequi auden extrema, moriamur, et in media arma ruamus. [Alii *sequi sequendi* accipiunt.] Obscuritatem autem fecit hoc loco et chesis (al. *sinthesis*), i. e. hyperbati longa confusio; et [est] i lectio. Nam multi *Audendi* legunt, multi *Audenti*. Sed neut procedit. Ergo *Audentem* legendum est. — 351. *Excess* quia ante expugnationem evocabantur ab hostibus numina, pter vitanda sacrilegia. (Inde est, quod Romani celatum voluerunt, in cuius dei tutela urbs Roma sit; et iure pontifi cautum est, ne suis nominibus dii Romani appellarentur, exaugurari possint; et in Capitolio fuit clypeus consecratus, scriptum erat: GENIO URBIS ROMAE SIVE MAS SIVE FE NA. Et Pontifices ita precabantur: *Iuppiter optime max sive quo alio nomine te appellari volueris.* Nam et ipse *Sequimur te, sancte deorum. Quisquis es.*) — 352. *Qui* subaudi[mu]s auxiliantibus (vel per quos stetit.) — 353. *Mo mur, et in media arma ruamus*; ὕστερον πρότερον. Nam est in arma ruere, et sic mori. (Bene tamen *moriamur* op tuniore loco posuit; ante enim dixerat: *Quae sit rebus fort videtis.*) — 354. *Una salus* etc.; plerumque enim desperat robur augetur, ut Statius (Theb. 10, 487.): *Est ubi dat i nimius timor.* Item: *Scimus mortem captivitatis esse remed.* Hoc ergo suadet, ut aut desperatione vincant; aut vitetur m

captivitas. *Salus*; nunc remedium. — 355. *Lupi ceu*; hoc ad ferocitatem pertinet. (Ordo tamen est: ceu lupi; et est hoc dictum ab exemplo.) [Sane apud veteres *lupus* promiscuum erat, ut Ennius: *Lupus femina feta repente*. (Et bene belli negotium lupo comparavit, qui est in tutela Martis, dei bellici.) — 356. *Raptores*; ab actu. *Atra in nebula*; ab occasione, vel certe nocti comparavit. *Improba ventris*; a necessitate et causa duplici, una: *Quos improba ventris Exegit caecos rabies*; altera: *Catulique relicti Faucibus expectant.*] *Nebula*; ad noctem. *Catuli*; ad liberos coniugesque. — 357. *Exegit*; (exhausit, expulit,) exclusit, de latebris scilicet: ut Terentius (Andr. Prol.) *Spectandae* (codd. exspect.) *an exigendae sint vobis prius*. [*Catuli*; sunt luporum non solum et canum sed et serpentum, (ut (G. 3, 438.): *Catulos tectis, aut ova reponit*. Plautus etiam suum (Trucul. 2, 2, 13.): Et ego te conculcabo, ut sues catulos suos.) *Relicti*; deserti et destituti, ut (G. 4, 127.): *Cui pauca relicti iugera ruris*. — 358. *Faucibus expectant siccis*; nimia cupiditate aperiuntur.] — 359. (*Mediaeque* etc.; hoc ad audaciam pertinet; et contra, ubi de timore agit (7, 737.): *Namque ... cursu Dum sequor, et nota excedo regione viarum.*) — 360. *Cava umbra*; bonum epitheton. Naturale enim est, ut obscurum sit omne concavum, [vel *cava* inani, et hinc apparet occidisse iam lunam; (nam ideo et Androgeos falsus est.)] — 361. *Quis*; etiam Graecorum: ut (6.): *Quis talia fando*. (Et bene interrupta narratione exclamavit, ut affectum moveret..) *... lacrymis aequare labores?* hypallage est, pro: *laboribus aequare lacrymas*, ut (3, 61.): *Dare classibus austros*. — 363. *Urbs antiqua*; vel nobilis: vel quia duobus millibus octingentis annis regnasse [af]firmatur; [et quod est antiqua, ipse subiunxit: *Multos dominata per annos*. Sane hoc dolentis est, non narrantis.] — 364. *Sternuntur inertia passim*; aut non repugnantia, ut (..., 158.): *pecora inter inertia votis Optat aprum*. Aut *inertia*, ... occiduntur, ut (G. 2, 172): *Imbellem avertis Romanis arcibus Indum*: hoc est, avertendo ostendis imbellem; (aut per somnum inertia.) — 365. *Relligiosa*; gradatim ascendit, (vias, domos,) templa; videtur enim et de diis (Burm. coni. *et deis*) invidiam facere, quia templa sua violari cadaveribus passi sunt. ... *religiosus* et homo dicitur attentus ad religionem, et locus, qui divinum cultum et venerationem meretur. Ergo *religiosa*, religionis plena. Significat etiam metum.) Sane *relligio*, geminavit *l* in versu propter metri necessitatem. — 366. *Poenas* ...; hoc est moriuntur indigne: hoc enim proprie significat. ... (11, 841.): *Heu nimium virgo, nimium crudele luisti Supplicium*. Item (10, 617.): *Nunc pereat, Teucrisque suo det sanguine poenas*.) — 367. [*Quondam*; hic praeteriti temporis ... *Redit in praecordia virtus*; atqui ait Horatius (Carm. 3, 5.): *... vera virtus cum semel excidit, curat reponi deterioribus*. ... sententiae non semper generales sunt: sed interdum pro ... potiorum qualitate formantur, [et ad tempus dictae sunt.] — 368. *Victoresque*; generaliter dixit *victores*; [alias scilicet, non ...;] (et ad fortunam partis retulit, quae vincebat; neque enim victores erant, qui cadebant. *Crudelis ubique* etc.; aut utrobique, i. e. apud Graecos, et apud Troianos; aut *ubique*, per

totam civitatem.) — 369. *Plurima mortis imago*; aut de timoris est, aut varietas mortis ostenditur [hic, i. e. gladio ruina.] (Alii intelligunt *plurima mortis imago*, aut frequ ma, aut praesentissima.) — 371. *Androgeos*; et Graeca Attica declinatio. Unde est (6, 20.): *In foribus letum An* Facit enim ὁ Ἀνδρόγεως, τοῦ Ἀνδρόγεω. — 373. *Viri*; in tis est, (quod ait *viri*; ut solet in milites dici.) — 37 *segnities*; quae *seros* facit, i. e. tardos; ut: *Mors pallida segnities* iuxta antiquos dictum est, nam modo *segnitia segnis* autem est proprie frigidus *sine igni*, ut *securu cura*, *sedulus*, *sine dolo*.] *Feruntque Pergama*; ἐμφ [Quasi ipsam funditus civitatem in victoriam suam transf ut (1, 68.): *Ilium in Italiam portans victosque penates*. pro venitis. Ut e contra Terentius (Adelph. 2, 2, 23.): *N* (L. *hoc*, Vos. *ergo*.) *ad mercatum venio*: pro *eo*. — 377. *satis*; bene addidit *fida*, ut ostenderet symbolum, quo ute in bello. (Ergo non dixit *fidelia*, sed quae ad fidem hab pellicere non possent.) *Medios*; manifestos, ut (6, 111.) *dioque ex hoste recepi*. Et (553.): *Quanquam in media morte tenetur*. (Ordo autem est: Sensit in medios hostes s delapsum. Ergo) *Delapsus*; nominativum pro accusativo p (ut Horatius (Epist. 1, 7, 22.): *Vir bonus et sapiens dig esse paratus*; pro: ait se dignis paratum esse.) — 378. [*que repressit*; aut *retro* vacat; aut in *repressit re* vacat veteres *retro repressit* dicebant, ut (5, 21.): *Nec nos obnii tra*.] — 379. *Aspris*; synaeresis est, ut *Compostus*. *An* καταχρηστικῶς, [cum *anguis* aquarum, non agrorum ess tur. Homer. δράκοντα dixit.] — 380. *Humi nitens*; [vel t incedens per humum. Et est adverbium. — 382. [*Haud* non aliter; dicebant veteres *secus* et *iuxta*, unde et *extrin Abibat*; bene imperfecto usus est, non enim abiit. [*Tre* vel pavens vel festinans. — 384. *Ignarosque loci*; (palan his circumstantiis ostendit, a paucis plures potuisse su (ordo autem est: passim sternimus.)] — 385. *Aspirat*; fa (7, 8.): *Adspirant aurae in noctem*. Unde et *favor*, *au* tur: ut (6, 817.): *Gaudens popularibus auris*. [*Primo* postea non fuit.] — 386. *Successu exultans*; felicitate: q stultitiae. — 387. *Qua prima, inquit fortuna*; non quae sed quod primum. Est autem hypallage, ut (6, 268.): *obscuri sola sub nocte*: pro *ipsi soli*. Quae fit non causa: ut (1, 212.): *Pars in frusta secant*: sed nece (*Fortuna*; bene *fortuna*; neque enim consilio Androgeos est. *Salutis*; efficax adhortatio.) — 388. [*Dextra*; vel f dextra, i. e. secunda, auctrix, propitia; ut *laeva* contrar *dextra* ad manum referendum.] — 389. *Clypeos*; maior quibus latemus, ἀπὸ τοῦ κλέπτειν (Burm. καλύπτ.) τὸ *Insignia*; omnia arma. — 390. (*Dolus* etc.; videtur de quid, ut puta: Dolus an virtus in bello proficiat, quis i requirat?) — 391. *Arma*; subdistingue, ut sit quasi inte tis: [ut responsio, *Dabunt ipsi*.] *Comantem*; aut cristata de caudis animalium habebant cristas, ut (10, 869.): *Cr hirsutus equina*. [Unde et ἵππουριν galeam dixit Hom aut comas habentem, ut Statius (7, 369.): *Non ego i*

an… *Abantiadas.* — 392. (*Androgei;* modo Latine declinaali… Graece: *Letum Androgeo.*) *Insigne decorum;* ornamendecorum. Non enim sunt duo epitheta, quod apud Latinos os… est. Fecit hoc tamen Virgilius in paucis versibus, qui nen emendati sunt, ut (E. 3, 38.): *Lenta quibus torno facili per… dita vitis.* Cum ante *Facilis* fuerit. [Sane *clypei insigne* περιφραστικῶς pro clypeo.] — 393. *Induitur;* quia multa … in scuto lora, quibus manum inserebant, ut (671.): *Clypeique sinistram Insertabam aptans.* (*Accommodat;* mire accommodat, ut ignorares, quorum esset.) — 394. *Hoc ipse;* multi hic distinguunt, et ad Aeneam referunt: (et ideo subiungit: *Spoliis se quisque recentibus armat.* Alii: *hoc ipse Dymas* distinguunt; ut ignotis personis addita dignitas videatur, ut est (12, 343.): *Quos Imbrasus ipse Nutrierat;* et repetitum *hoc*, emphasis properantium, non figura (* vel rei) epanalepsis a quibusdam traditur. — 395. *Laeta;* quod est πρόθυμοι.) — … *Immisti;* vacat *In*, ut solet frequenter. *Haud numine nostro;* aut diis contrariis; [hoc est, haud nostro, non nobis utili.] (Et ideo paulo post: *Heu nihil* etc.; ut est (12, 599.): Nec dii … Oupencum Aenea veniente sui.) Aut quia in scutis Graecorum Neptunus, in Troianorum fuerat Minerva depicta. — 397. (*Proelia;* *bellum* est totum tempus, ut Iugurthinum, Punicum, Macedonicum; *pugna* unius diei; *proelium* pars pugnae. — 398. *Conserimus;* i. e. adversa fronte pugnavimus, ne forte nulla virtus videretur Troianorum, si dolo pugnassent.) — 400. *Fida petunt;* sibi scilicet. *Formidine turpi;* epitheton timoris est. Sic Sallust.: *Carbo turpi formidine Italiam atque exercitum deseruit.* — 401. *Conduntur in alvo;* non [conduntur,] dum eunt, sed cum esse coeperint. Unde et ablativo usus est, non accusativo, ut in Georgicis (1, 441.): *Conditus in nubem.* Tale est autem hoc, quale illud: *Includuntur in carcere;* et *includuntur in carcerem.* — 402. *Heu nihil* etc.; generalis quidem sententia est, sed loco congrua; sequitur enim et Cassandrae captivitas, fidentis sacerdotio; et praecesserat armorum mutatio, quae nunc deprehenditur; alioquin vitiosa est, cum discrepat ab specialitate. (Est autem catasceue, non potuisse eos vincere, quamvis fortiter dimicarent. *Ecce trahebatur;* bene dissimulavit de stupro Cassandrae.) — 403. [*Passis;* ut quidam volunt *sacris*, quae sic vicinari soleret, ut si diceret sacris.] *Priameia;* patronymicum quidem est, sed species possessivi; *Priameis* vero tantum patronymicum est, sicut *Priamides.* (Et bene *virgo*, non filia.) — 404. [*Adytisque;* ostendit illam sacerdotem esse: non enim accedunt ad adyta, nisi religiosi sacerdotes et ἐμφατικῶς, quasi non sufficeret *a templo*, addidit *adytis.*] — 405. *Tendens ardentia lumina;* quod est manuum, oculis dedit; (solent enim homines in magnis molibus (*motibus*) manus ad coelum tendere.) *Frustra;* secundum Epicureos: et est separatum. — 406. [*Arcebant;* continebant, vel prohibebant.] — 407. *Hanc speciem;* [iniuriae faciem, quasi relicta, quod passis crinibus trahebatur.] (Cod. F. Iniuriae faciem, quod Sacerdos, quod ab adytis, quod relicta, quod passis crinibus trahebatur. Cicero Philipp. XI. (3.): *Ponite itaque ante oculos, P. C., miseram quidem illam et flebilem speciem, sed ad incitandos nostros animos necessariam.*) Sane

species, medium est; nam et bona et mala est. *Furiata*; *j*
sus est, a quo furor nunquam recedit; furiatus vero qui
ex causa, (et est figura Graeca, μανεὶς τὰς φρένας. Quidam
participium *furiata*, a verbo figurato apud Horatium (Car
35.) *furiare*, sic *fortunare*, sic (3, 42.) *scelerare*. *Sese*;
αὐτόν. — 408. *Periturus*; melior sensus est, si ad dimi
referatur affectum: sicut de Tarchonte, de quo dixit: *Et ir*
fertur moriturus in hostes: cum ipse vicerit. (Et bene Cl
bum non suadentem [*inducit*], pugnandum potius fuerat, *
loquendum. *Densis*, catasceue; merito superati sunt a plur
— 410. *Culmine*; tecto: bene dixit; quod ante culmis te
tur. (*Oritur*; quasi aliud initium calamitatis.) — 411. *Ca*
non praelium. *Miserrima* autem, quia inter cives. —
[*Facie*; veritate (*ferit*.)] *Iubarum*; pro *cristarum*, quae
caudis fiebant: ut [supra (391.) dictum] est (10, 869.): *Crist*
hirsutus equina. — 413. *Tunc Danai*; ordo est: undique
lecti invadunt. *Ereptae*; σχῆμα διανοίας. Non enim di
Troianis sublatam, sed intelligendum reliquit. — 414. [*Ac*
mus Aiax; Oïleus sine dubio, quia Telamonius iudicio supe
iam se peremerat.] (Incertum est ergo, quando ab Aiace v
sit Cassandra, quod, sicut dicitur, in templo Minervae fa
est, constat post stuprum Cassandram protractam.) — 415
mini Atridae; [pro] duo: (quod) habet excusationem, quia f
sunt propter similitudinem. Nam numeri esse non potest.
mini enim sunt proprie simul nati. *Exercitus omnis*; ben
cusat propter victi pudorem: ut: *Obruimur numero*. —
Adversi; i. e. e contrario flantes. — 417. *Eois Eurus equi*
Eois equis: i. e. Solis. Nam Eurus ab oriente flat. Nota
sane, quod, cum *Eous e* naturaliter longum habeat, met
cessitate correptum est, propter sequentem vocalem. R
(codd. praeter Guelf. I. *raro*) autem est. Nam nec pro
nomen est, ut *Diana*: nec sermo compositus, ut (7, 5
Sudibusve praeustis. — 418. *Stridunt silvae*; excursus
cus: qui ultra tres versus fieri non debet, ne sit vitiosissi
[*Stridunt*; quidam antique declinatum tradunt, ut sit
verbi positio *Strido*, *stridis*, (*stridit*, et faciat *stridimus*, *s*
tis, *stridunt*, non *strident*.) Nos autem *strident* dicin
strideo, *strides*.] — 419. *Spumeus*; pro *spumosus*; [ut *fr*
pro *frondosa*.] *Atque imo*; *ab* minus est (i. e. *ab imo*.)
propter illud: *Hic primum ex alto*. — 420. *Obscura noc*
umbram; per umbram noctis obscurae: ut (1, 61.): *Mol*
et montes. — 421. *Fudimus*; modo fugavimus. Nam seq
totaque agitavimus orbe; alibi interimimus significat. [*Tot*
per totam.] — 422. *Mentitaque tela*; verbo communi; h
quae nos Graecos esse mentiebantur, ut solet, sensum dec
inanimatae; non enim [illi] poterant tela mentiri. — 423.
discordia; sono discrepantia.] *Signant*; designant: aut p
cem, aut per symbolum, quo utebatur exercitus. — 424. [*I*
confestim, mox: sed apud veteres significabat actum est.
enim Iudex si dare finem agendis rebus voluisset per praec
dicebat Ilicet, hoc est ire licet: i. e. acta et finitia re
(Terentius in Adelphis (5, 3, 5.): *Em tibi, rescivit omnem*
id nunc clamat, Ilicet. Idem in Eunucho (1, 1, 9.):

est, *ilicet, periisti. Numero;* ne videantur virtute superati.) — 425. *Divae;* Minervae. (Bene Minervam Troianis expressit iratam, cum etiam eum perisse dicat, qui sacerdotem liberare tentaverat.) — 426. *Iustissimus; iustum*, secundum leges aliqua ratione constructum (Burm. coni. *constrictum*), *aequum* iuxta naturam accipiunt.] *Unus;* [non solus, sed] praecipuus. — 427. *Aequi;* pro *aequitatis.* Et optima figura est a feminino genere in neutrum transire. — 428. *Diis aliter visum;* (aut illum non esse iustissimum, an aliter visum; sic enim periit ut iniustus. Et bene) in ingenti indignatione Aeneae tamen nihil sacrilegum datur; ut (codd. *et*), cum sequatur: *Confixi a sociis.* [*Pereunt;* pro perierunt.] *Panthu;* vocativus Graecus est. — 431. *Iliaci cineres;* naturale est iurare per id quod carum quis habuit: et excusatur, ut supra diximus, fuga. (Ergo fuit necessarium iusiurandum. *Extrema;* num ideo *extr. meorum*, quia existimet, nihil ex ea superesse?) — 432. *Testor;* testificor: et ... *vos.* — 433. *Vices;* pugnas; quia per vicissitudinem pugnatur, ut et Sallustius docet. Legimus etiam, poenas *vices* ... Horatius (Carm. 1, 28.): *Vicesque superbae Te maneant* ... Sed de bello (ductus) usurpatum est. Nullum enim bellum caret periculo, (ergo vices periculi.) — 434. *Meruisse;* ... me meruisse;) i. e. fortiter dimicasse. Hi enim merer... occidi. Bene autem evasisse [se] fatis imputat. Cum tam ..., quam (al. *tam*) debilis (Iphitus et Pelias) evaserint, occi... iuvenibus. (*Divellimur;* sic dixit, quasi accuset, quod non ...erit.) — 436. [*Vulnere Ulixi;* quod illi Ulixes inflixerat.] — ... *Protinus;* (servavit ordinem, ut primo de patria, post de ... curaverit.) [*Protinus* hic *statim;* alibi *porro tenus.*] *Cla...re;* bellico. scilicet. (*Vocati;* clamorem secuti.) *Ingentem ...am;* merito, quippe in domo regia, (ubi aut caput Reipub. ..., aut) de qua maior spes erat praedae. — 439. [*Forent;* essent.] *Morerentur;* non pugnarent, ut supra (411.): *Ori...que miserrima caedes.* — 441. *Acta testudine;* applicita, [vel ... agebatur.] — 442. (*Haerent parietibus;* quod illae, quae ...tur ad pugnam, clavos habeant, vel uncos, et figantur, ideo ...ent.) *Postesque sub ipsos;* si circa portam, *sub postibus:* ... fenestras, *circa postes.* — 443. [*Nituntur;* pro nitebantur. *Ad tela;* contra tela; [et hoc verum est, nam si *ad tela*, ... manibus simul tenent tela et scutum, cum se tegunt.] — ... *Tecta; Culmina: Tecta* participium est. Aut eandem rem ... (Quamvis legatur et *tota domorum.* Veteres *haec do...*, ut merito ablativus *o* terminatus genitivum pluralem in ... mitteret, ut *bono, bonorum;* sed mutata postea declinatio ... *huius domus* faceret; quod cum ita evenerit, ut ablativus ... terminaretur, genitivum pluralem per *u* geminat, ut *ab fructu, fructuum*, ita et domuum. Nam et Iuvenalis (3, ...): *Viscera magnarum domuum* ait. Nos tamen de antiqua ...atione praesumimus, ut *ab hac domo, harum domorum* ...) — 446. *His;* propter quae pugnabant. Sic Lucanus (...74.): *In pugnam fregere rates.* (Vel *his*, huiusmodi. ...*do;* quatenus, quoniam. — 447. *Extrema morte;* hoc est, ... civitatis.) — 448. *Decora;* ab eo quod est *decus*, ut *pe...* — 450. *Obsedere;* modo pro praesidio tenebant: ut sequen-

tia indicant. [*Has servant*; alii *adservant.*] — 451. *Instans animi*; hic ostenditur, eos superius defecisse: quod supra dixit. — 452. *Levare*; iuvare. *Vimque*; virtutem: ut Sallus (Catil. 1.): *Sed nostra omnis vis in animo et corpore sita Victis*; qui vincebantur: ut (1, 121.): *Et qua vectus Abas.* (E est, sine vincendi spe laborantibus.) — 453. *Limen erat*; cor illud: *obsessis foribus*; quemadmodum ingressus sit: et dicit *posticum*, quod generis est neutri: ut Horatius (Ep. 1, 5, 3 *Atria servantem postico falle clientem.* Nam si generis femi legeris *postica*, augurale est: ut *antica*, *postica*. *Coecae*; omnibus notae. *Usus*; verbum iuris: via, actus, usus. Graeci ἀνδρῶνας appellant.] — 454. (*Tectorum inter se Pri* per quod iter ad utramque domum Priami commeabatur appareat, duas domos fuisse, alteram regiam Priami, alt Hectoris inter quas illi aditus.) [*Postesque relicti*; reli spatium cum domus aedificaretur ubi ostium fieret;] (aut r ab hostibus, i. e. quos hostes non obsederant.) — 455. *Inf* (non cum regna manebant, sed) ad praesens retulit tempu *felix. Dum regna manebant. Dum*, donec: et absolutus sensus. Alii tamen *Cum* legunt: sed *Cum manebant* quom dicimus, cum constet *Manebant* modum esse indicativum? vero sciendum est, quia, quando coniunctivus est, necesse aliquid iungi, aut subaudiri: ut, *cum venirem, vidi illum.* autem *Cum veniebam* dicamus, aut modus pro modo est, est indicativus pro coniunctivo: aut [etiam] *Cum* non erit c iunctio, sed adverbium temporis: et significat *tempore quo ve bam.* — 456. (*Andromache*; notum est omnibus, hanc de g Iectionis (*Eetionis*) fuisse uxorem Hectoris, matrem Astyana de qua plenius omnia in III. libro (97.) narrantur.) [*Ferre comitata*; ne quaereret exequia famulorum. Notandum vero *exequia* dici de comitatu famulorum sequentium.] (Cod. *Ferre inc.*; ut et ad soceros iret saepius et non quaereret e samul.) — 457. *Ad soceros*; [Priamum et Hecubam.] Quare *soceros*, cum *socer* et *socrus* dicatur? Solvitur: quia quae diversis potiora sunt, ad suum genus clausulas stringunt; an omnes, qui ad socerum pertinent, socrus (soceri) sunt; *soc* ad praesens retulit tempus, vel ad Priamum, vel ad Hecub dicens *soceros*, praeponderanti sexui respondit: i. e. masc [*Astyanacta*; hunc quidam ab Ulixe, alii a Menelao, ab Pyrrho, raptum et praecipitem * (datum) ferunt; Fatis praedictum fuerat puerum si supervixisset ultorem patri parentum futurum.] *Trahebat*; quasi puerum: ut (320.): *vumque nepotem Ipse trahit.* — 458. *Evado*; *e* vacat, ut *emo* Sane minus est *Hac*, i. e., *hac evado.* — 459. *Iacta* spargebant, quasi [minus, vel] nihil profutura. — 460. *In cipiti*; in alto: unde quis potest praeceps dari. Sequitur *sub astra eductam*, [extructam]. — 462. *Solitae naves*; p pium est sine verbi origine. *Soleo* enim neutrale est, qu ret praeterito. [*Achaica castra*; videtur alios Danaos, Achaicos dixisse.] *Castra*; ubi exercitus sit, *castra* dic Unde est (5, 519.): *Nos castra movemus*: ut (3, 520.): *Ve pandimus alas.* — 463. *Summa*; extrema. Ut *supre summum* dicimus. Ut: *Pro supreme Iuppiter! Labantes*;

resolutionem. Et est ordo: Turrim convellimus, impuli- — 464. [*Tabulata dabant;* quidam *dabant* pro *facie-* intelligunt, ut (482.): *Ingentem lato dedit ore fenestram.* ...ne domus de tabulis fiebant, unde hodie in aedificiis ...ibus primum et secundum tabulatum dicimus, summum est quod tectum sustinet.] — 465. (*Impulimusque;* qui- ...otant, quod non sit expressum, *ubi* stantes summum ... impulerint. *Repente;* ne provideri aut vitari possit. — *Ast alii subeunt;* hic ostendit, priores periisse.) — 468. ...orum *interea cessat genus.* Bene addidit *Genus.* *Telum* ... dicitur secundum Graecam etymologiam ἀπὸ τοῦ τη..ὀθεν, ..., quicquid longe iaci potest: quanquam legerimus de gladio ..., 47.): *At non hoc telum quod vi mea dextera versat,* et ...itur: *Dixit, et sublatum consurgit in ensem.* *Telum* autem ... loco dictum [est] a longitudine, ut, mustelam (codd. *unde* ...*mustelum,* Guelf. I. *unde et mustela dicitur.*) dicimus. [Sic ...i βέλος dicunt ἀπὸ τοῦ βάλλειν.] — 469. *Vestibulum;* ...*ulum* est prima ianuae pars. Dictum autem *vestibulum* quod ianuam vestiat; ut videmus (al. *dicimus*) cameram dua- sustentatam columnis; vel quoniam Vestae consecratum est. ...de nubentes puellae limen non tangunt; [ne numini dicatum ...um calcantes sacrilegium committant.] Lucanus (2, 359.): *...anslataque vetat contingere limina planta.* Singula enim ...embra] domus sacrata sunt diis: ut Culina, diis penatibus: ...ceries, quae ambit domum, Hercaeo (Guelf. I. *ercheo;* al. *...rculi*) Iovi. (Ante videtur *Vestibulum* et *limen* pro una re ...isse.) *Pyrrhus;* a colore comae dictus: qui Latine byrrus (...*rrhus*) dicitur. (Codd. et Steph. A colore dictus, quia lat. ...rus dicitur, a colore, quo tingitur.) Ita et Sallustius *Crispus.* — 470. [*Luce ahena;* pro luce aheni, ut (G. 3, 145.): *Saxea ...ecubet umbra.* — 471. *In lucem coluber;* [deest processit, ...l sonantius finxit masculinum, ut diceret coluber: nam, ut alii, ...omiscuum est.] (Cod. F. Deest proc.; sed *colubrum* nonnulli ...miscuum nomen tradunt, quod ut sonantius fieret, finxit ...sculinum, ut diceret *coluber.*) [*Mala gramina pastus;* vene- ...is herbis, i. e. pro malis graminibus] (b e ρ ρ o l κως κατὰ ...ερβολικῶς, s. βεβρωκὼς κακὰ) φάρμακα *). *Pastus;* legimus ... (10, 709.): *silva pastus harundinea.* Nam illud aliud est ...3, 314.): *Pascuntur vero silvas, et summa Lycaei Horren- ... rubos.* Sed sciendum est, quia licet hoc in usu sit rarum, ... est apud antiquos: *Pastus* autem, pro qui pascebatur: ... (ut supra diximus) in hoc Latinitas deficit. — 472. [*Tumi- ...;* qui semper irascatur.] *Bruma;* i. e. hiems. Dicta autem ...ma, quasi βραχὺς ἡμέρα, i. e., brevis dies. Est autem, ut ...locus indicat, generis feminini, numeri singularis. — 473. *...uviis;* bene corium quo serpens exuitur, *exuvias* dixit. *...idusque iuventa;* novus, constat enim serpentes innovari vir- ..., pelle deposita.] — 474. *Lubrica terga;* *lubricum* dicitur et ...d labitur, dum tenetur, ut piscis, serpens: et locus in quo ...imur. Ut (5, 335.): Nam (codd. *et*) sese opposuit Salio per ...ica surgens. — 476. *Periphas;* ultima accentum non habet, ... femininum sit: nec tertia a fine, quia novissima longa est; ergo ri habebit accentum. [*Agitator;* auriga secundum usum

communem.] — 477. *Armiger Automedon*; Pyrrhi [armi; Nam Achillis auriga fuit. *Scyria pubes*; a Scyro insula, una Cycladibus: in qua Lycomedes fuit, pater Deidamiae [ma Pyrrhi, quam Achilles commendatus ibi a matre Thetide vitia unde Pyrrhus natus est,] (quamvis alii, volente Lycomede, I damiam Achilli datam in matrimonium dicant. — 478. *Suc dunt tecto*; pro: sub tectum cedunt. Et est figura: quia mı tus est casus. — 479. [*Dura*; valida limina, i. e. firmiter cl sa; ideoque non aperit sed perrupit.] *Bipenni*; hoc non reservavit antiquitatem: quia veteres *pennas* dicebant, non *p nas*. — 480. *Vellit*; non deiecit. Nam sequitur paulo p *Labat ariete crebro*. Sed movet, ut (E. 6, 3.): *Cynthius au: Vellit, et admonuit*. (Vel certe vellere vult, ut (12, 585.) *psumque trahunt in moenia regem*. Nam quare facit fenestra — 482. *Ingentem fenestram*; epitheto, ut solet, auxit tap sim [ut in dicendo *lato ore*. *Dedit* autem, i. e. fecit, ut Te: tius (Eun. 4, 3, 11.): *Quas turbas dedit*. — 483. *Patescu* aperiuntur ac per hoc videntur. — 484. *Penetralia*; ideo do rum secreta dicta aut ab eo quod est pen. * (cod. F. *penit* Burm. *ab eo quod aut penus sit in solitaria parte domu* aut a Penatibus.] — 485. *Armatosque vident stantes*; ut supra (449.): *Strictis mucronibus imas Obsedere fores*. i enim datur virtus ubique Troianis. — 486. *At domus interi* de Albano excidio translatus est locus. *Tumultu*; *tumult* dictus, quasi timor (*tumor*) multus. Unde et alia bella di sunt, [ut] *Italicus*, [*Gallicus*] *tumultus*. Bene autem addi *Misero*, quia est etiam terribilis. — 487. *Miscetur*; perturbat Ut (7, 703.): *Nec quisquam aeratas acies ex agmine tanto* M *sceri putet*. *Cavae aedes*; tecta camerata. *Aedem* autem nume singulari de templo tantum dicimus: plurali, et de domibus, de templo. Si aliter legeris, usurpatum est, ut *mella*, *hordea*. 488. *Ferit clamor*; secundum philosophos qui dicunt, voce corpus esse. Bene ergo *Ferit* [dixit; nam et fluvius habet mu tum, res incorporalis.] *Aurea sidera*; multi ad laquearia re runt, quod stultum est. — 489. *Pavidae*; [pro *paventes*] *pa dus* est semper timens: *Pavens*, ex causa: ut (407.) *furiatus furiosus*. Modo pro paventibus pavidas posuit. (*Matres*; ho ris nomen. *Errant*; confusio, consilio.) — 490. *Amplexae tenent postes*; Apollonii locus, in quo inducitur Medea pat salutasse, et domum relinquens. (Cod. F. Medea patrio * (*tris* s. *patriam*) Aeetae relinquens domum, ita facere.) — *Vi patria*; secundum fidem generis sui: ut (3, 326.): *Sti Achilleae fastus*. Item de Hercule (8, 301.): *Salve vera I proles*. — 493. *Cardine*; a cardine. (*Primos*; quos dixit s (449.): strictis mucronibus.) — 496. *Non sic aggeribus rup* vult ostendere, gravius vastatam Troiam, quam agri fluvio eruptione vastantur. Et sciendum, comparationes, aut p esse, aut minores, [aut similes, at contra in similitudine ne tur comparatio ultro, ut hoc loco vel illo (5, 144.): *Non i praecipites, Biiugo certamine campum Corripuere*. Huic c trarium est (G. 4, 176.): *Si parva licet componere magn Spumeus*; pro spumosus. — 497. *Exiit*; dicimus et *exivit*. v subtrahit Virgilius, ut brevem faciat sequentem vocal

(Barum. sequente vocali.) (Et proprie plena flumina, cum extra alveum suum crescunt *exire* dicuntur, ut (G. 1, 115.): Praesertim incertis si mensibus amnis abundans Exit.) — 498. *Cumulo*; augmento: [Exuberante fluctu, ut (1, 105.): *Cumulo praeruptus aquae mons.*] — 499. *Vidi ipse furentem*; ut (5.): *Quaeque ipse miserrima vidi.* (Et hic *vidi* pro admiratione posuit; at vero *vidi Hecubam* pro admiratione. Sane *vidi ipse*, hac particula addita miseriorem se ostendit, cuius ante oculos casus patriae suorumque fortuna constituerat.) — 500. (*Geminosque* etc.; potest subaudiri furentes.) *Geminos*; more suo fratres. *Gemini* enim sunt non duo, sed simul nati, [ut supra (203.) ...imus.] — 501. *Centumque nurus*; aut finitus est numerus ...o infinito [ὑπερβολικῶς.] Aut certe ideo *centum*, quia Barbarorum fuerat, non singulas coniuges habere, sed plures. Aut ...d dicit plures feminas: ut Lucanus (1, 164.): *Cultus gestare ...ros Vix nuribus rapuere mares.* Hoc est feminis (al. *fe-...*) Aut novas nuptas, ut aetatis hoc nomen sit, non affini... Aut *centum per aras*; licet incongruum sit, quia sequitur: ...*ara tuebitur omnes:* et unus per centum aras occidi non ...rat. Est autem haec (Guelf. hic) plena affectuum et doloris ...elf. affectus dolore) repetitio. (Guelf. I: addita habet haec: ...*tum nurus*; quomodo *centum nurus*, cum dicat *quinqua-...ta illi thalami spes tanta nepotum?* Solvitur, non centum ...rus, sed per centum aras Hecubam et nurus. Et *cent. aras* ...o multis posuit.) — 502. *Quos ipse sacraverat ignes.* Ut: *religiosa deorum Limina.* Per quod ostenditur latenter, ...il prodesse religionem. *Foedantem* autem est cruentantem. ...llustius in I.: *Cum arae et alia diis sacra, supplicum san-...ine foedarentur.* Et Terent. in Eunucho (5, 5, 1.): *Proh ...um atque hominum fidem, facinus foedum, o infelicem ...olescentem.*) — 503. *Quinquaginta illi thalami*; illi [pro ...lis. *Thalami*] celebrati ab Homero (Il. ζ, 244.) [: Πεντήκοντ' ...ν θάλαμοι ξέστοιο λίθοιο, Πλησίοι ἀλλήλων δεδμημένοι· ἔνθα παῖδες Κοιμῶντο Πριάμοιο παρὰ μνηστῇς ἀλόχοισι.] Et bene ...thalamis verum expressit numerum. Potest enim unus thala-... plures habere coniuges: et est Zeugma: *Quinquaginta tha-...mi procubuere, et postes superbi.* — 504. *Auro Barbarico*; ...i. e. ...ut multo, (ait cultu barbaro, quia Barbari copiae magis ...elegantiae student; aut a barbaris capto.) aut vere Barba-...ro, (i. e. Phrygio; quia) πᾶς μὴ Ἕλλην, βάρβαρον (βάρβαρος), ...et Homerus Phrygas barbaros appellat. Et Virgilius (12, 770.): *Barbara tegmina crurum.*) quia πλησμονῇ τῶν βαρβάρων ...cultu barbaro, aut Barbaris apto.] (*Spes nepotum*; aut ...potes significat, qui essent futuri magnae spei, aut connubia, ...quibus sperabantur tanti nepotes, ut (E. 1, 14.): *Modo nam-...gemellos Spem gregis.*) *Spoliis superbi*; hoc fuit moris ...qui: ut ipse in septimo (184.): *Captivi pendent currus, cur-...que secures,* [*Et cristae capitum, et portarum ingentia ...stra.*] Ideo bene dixit: *Spoliis superbi.* — 505. (*Tenent* ...; ignis potuit deficere; Danai non potuerunt.) — 506. *For-...n* etc.; (bene de Priamo obtulit narrationem, quia breviter ...strinxerat: Priamumque per aras Sanguine foedantem, quos ...e sacraverat ignes. Et) bono usus est ordine: ut ante reipu-...

blicae, post regis interitum; inde privati, hoc est, (simultates pulorum, et) sua fata narraret. (Hoc est illud (1, 750.): *Mu super Priamo rogitans, super Hectore multa.*) De morte aut Priami varie lectum est. Alii dicunt, quod a Pyrrho in do quidem sua captus est: sed ad tumulum Achillis tractus, occis que est iuxta Sigeum promontorium. Nam in Rhoeteo sepultus est: tunc eius caput conto fixum [Pyrrhus] circum Alii vero, quod iuxta Hercaei Iovis aram extinctus sit, di Unde Lucanus (9, 979.): *Hercaeas, monstrator ait, non res aras?* [Dicitur autem Iuppiter *Hercaeus* quia ara eius intra aulam et septum parietem aedificata, quod Graece dicitur.] Et hanc opinionem plene Virgilius sequitur. L etiam illam praelibet, ut suo indicavimus loco. — 507. (*Un* etc.; bene omnia collegit, et captam, et dirutam, et incens — 508. *Medium in penetralibus hostem;* hypallage est, est in mediis penetralibus (codd. *aedibus*). Si autem *Me* legeris, non stat versus, nisi excluso *s*. Ut (12, 709.): *Inte coisse viros, et decernere ferro.* Et bene Priamum non ni extremis armat periculis, ut magis irritet (cod. F. *incitet*, G I. *invitet*) hostem in necem suam, (qua possit captivitatem re,) quam ut defendat aliquem. [Sane *penetralia* proprie rum dicuntur, (nonnunquam etiam imae et interiores pa privatarum domorum vocantur, unde et *penum* dicimus lo ubi conduntur, quae ad vitam sunt necessaria.) Hic autem tur opportunius penetralia de domo regis dixisse, quoniam R proprie suggestum imitantur deorum. — 509. *Arma desu* (ab hominis consuetudine, sensum ad arma transtulit.) Quia pugnare desierant.] *Trementibus aevo;* non timore. — *Circumdat;* non apte sibi cohaerere facit: sed potius oneri su *Inutile ferrum;* ipse inutilis. *Ferrum* enim de his est, qua coniunctis sumunt epitheta: ut *venenum*. — 512. [*Aedibus mediis;* omne aedificium aedes dicuntur, sed Varro locum q tuor angulis conclusum aedem docet vocari debere.] (Idem rum Divinarum libro sexto intulit: Ideo loca sacra civitates ha voluisse, ne per continua aedificia incendia (Burm. coni. *ne* *aed. per inc.*) prolaberentur, et ut essent, quo confugeret rique cum familia sua in periculis; quod etiam in comoedii servis timentibus legimus factum; hoc Virgilius hoc loco su ter tangit, cum dicit: *Aedibus in mediis, nudoque sub aeth axe Ingens ara fuit*, etc. Ex nomine enim penatium et intelligitur loci sacri veneratio, ut non immerito illuc confug Regina cum suis; nam subiunxit: *Hic Hecuba et nati ne quam altaria circum Praecipites* etc. Unde apparet, ve consuetudinem fuisse fugiendi a periclitantibus ad ararum p sidium.) *Nudoque sub axe;* [sub Septentrione, aut sub spi quo mundus movetur.] Hoc est sub divo: quod *impluvium* d tur. *Axis* autem est aut (septentrio, aut) plaustrum septen nale: aut pars septentrionis, aut spiritus, quo mundus move (ut (4, 482.): *Axem humero torquet stellis ardentibus apt* sicut docet Lucanus. — 513. *Veterrima;* usurpatum est. Er ut supra diximus, hoc tantum uti, si necesse sit, licet; [et c paratívum non habet, sicut *deterior* positivum.] (*Laur* Daphne, filia Ladonis, fluvii Arcadiae, et Terrae fuit, qu

rnata viro iungi, semper venatibus operam dabat. Hanc cum llo adamasset, et eam ut comprimeret, insequeretur, illa a ra matre petit auxilium, quae recepta a matre est, nec multo in locum eius arborem lauri nasci *). — 514. *Complexa ates*; *penates* sunt omnes dii qui domi coluntur. — 515. *Nequam*; aut secundum Epicureos, (qui dicunt, deos nihil re;) aut propter vim bellicam. *Altaria*; superorum et *arae* , et *altaria*: Inferorum, tantum *arae*. *Ara* autem dicitur a ibus, quas Graeci ἀρὰς dicunt; unde contra imprecatio ἀρα dicitur. [Alii volunt ab *altitudine*; sed male.] — 516. *cipites*; festinae, propter tempestatem: et bene *Atra* addidit, est et clara, ut (9, 19.): *Unde est haec tam clara repente pestas*. — 519. *Dira*; modo proprie. *Dira* enim est deoira. Ergo *quae mens* [*dira*, i. e.] infusa ex deorum ira. — [*Telis*; armis.] *Ruis*; aut festinas, aut incedis seniliter, nconsulto.] — 522. *Non si ipse meus*; (mire *meus*, ut s exprimeretur affectio. Et) subaudis, [filius] posset defen- — 524. (*Aut moriere simul*; ut religio aut pariter omnes t, aut simul moriamur omnes.) *Ore effata*; abundat *Ore*, nim figura pleonasmos. — 528. *Vacua*; quare *vacua*? quia num) omnes ad aram confugerant; aut *vacua*, iam sine soribus (Guelf. I. sine Troianis, i. e. civibus.); aut certe a, iure Graecorum, et possessione vacantia; aut certe , vel magna, quae difficile complentur. — 529. *Infesto re*; bonum schema, *vulnus* pro telo, [An *vulnus* quod in-, an quod infligeret.] — 530. [*Premit*; urget, ut (1, 324.): *cursum clamore prementem*: alibi interficit: vel opprimit, , 330.): *Armigerumque premit*.] — 531. (*Ut tandem* etc.; ideo describitur, ut et contra propositum Priamus incitetur.) *it*; pervenit. — 532. *Vitam cum sanguine fudit*; modo equitur, qui sanguinem sedem vitae volunt; alibi eos, qui n sanguinem vitam volunt: ut (9, 349): *Purpuream vomit animam*. (Potest tamen κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligi item um) vulneratum Politen.) — 533. *Hic*; i. e. tunc [temporale , non locale]. *Media* autem manifesta: (aut certe potest sedum consuetudinem dictum; neque enim est mors prima, ia, postrema;) et potest referri vel ad Priamum, vel ad em. — 534. (*Non tamen* etc.; bene Priamo animositatem um dedit, ut mori honeste velit. — 535. *At tibi* etc.; ordo atque * dii (*at dii*) persolvant tibi grates dignas.) [*Ausis*; am proprie (Burm. coni. poëtice) sumptum tradunt, nec posse rosa dici.] — 536. *Siqua est*; vel secundum Epicureos. Vel perat: quia impune ante aras conspicit caedem. *Curet*; ulcitur. — 537. *Grates*; prout res fuerit, vel in bonis vel in maicuntur, sicut praemia. — 538. *Coram*; modo adverbium iperis est quia verbo cohaeret: ut (1, 595.): *Coram quem eritis adsum*: [*coram* autem significat in conspectu, quod τιον dicitur; et coram ad personam certam refertur, palam mnes.] *Me cernere*; de spectaculo queritur, non de morte; iure belli Politen Pyrrhus occiderat; sed cur ante oculos is? — 539. *Foedasti*; crudeles impiosque fecisti.) *Funere*; vere: ab eo quod praecedit, id quod sequitur. *Funus* enim um ardens cadaver. Quod dum portatur, *exsequias* dicimus:

crematum [iam] *reliquias:* conditum iam, *sepulcrum.* — (*Et non* etc.; tribus generibus parentes obiicimus filiis, a nos (*bonis*) eos negamus aequales, ut hoc loco; cum malo cimus, ut (3, 248.): Laomedontiadae; item cum non solu nos adimimus, sed insuper malos obiicimus, ut (4, 365. tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor.) — 5 *hoste Priamo;* aut Archaismos est, [pro *in hostem;*] *hoste:* i. e. cum hostem gereret, cum ipse hostis esset. *Priamo* nomen positum sensum validiorem facit, hoc est, mo, qui tunc fui; quasi iam esse desierit, i. e. quem pretium fuit occidere.) *Fidemque;* quia, quod Homerus dicitur Priamus duce Mercurio ingressus Achillis tentoria, tum (hostem) rogasse, quem dormientem posset occidere. vero, quod a rege rogabatur; (*fidem,* quia supplex. Q *iura fidemque* ita intelligunt: *iura,* quod Hectorem re *fidem,* quod me in mea regna remisit. — 542. *Sepulcr* ad sepulcrum) — 543. *Remisit;* hoc est comitatus usq Troiam est; (et mire *in mea regna remisit,* cum potuiss me mea regna capere.] — 544. *Imbelle;* [ipse imbellis] ut *Inutile ferrum.* — 545. [*Rauco aere;* ad scutum retulit. *tinus repulsum;* statim prohibitum. — 546. *Et summo* eandem rem bis dixit, cum praecessisset *Rauco quod pr aere repulsum:* quod idem est et nihil attinuisse dici p *summo clypei nequicquam umbone pependit;* (tanquam omnino necesse esset, ut de summo clypei penderet, et p dici, nec de clypeo pependit, sed duplicationem narrationis ἐπὶ ἐξεργασίαν (per ἐπεξεργασίαν) excusat. Sane quidam n *quam umbone pependit,* hunc sensum volunt, telum repuls summatim quidem haerere potuit, ut penderet; alii unan demque rem bis dictam volunt, et superfluum putant.) *N quam;* pro *non;* sic Per. s (2, 51.): *Nequicquam fundo ret nummus in imo. Pependit;* quomodo *pependit,* cum rit: *Rauco quod protinus aere repulsum?* Solvitur: *ne pepend.* i. e. non pep.; i. e. frustra; [vel secundum Don *Penetrato scil. aliqua ex parte scuti contextu, telum pe inhaerebat.*] — 547. *Referes ergo haec;* sarcasmos est, cum amaritudine. Ut (12, 359.): *En agros, et quam Troiane petisti Hesperiam.* Asteismos (L. R. Guelf. II. *asti* Fabr. *astusm.* Guelf. I. Vos. Steph. Dan. *antism.*) [auten urbanitas sine iracundia: ut (E. 3, 91.): *Atque idem iungat pes, et mulgeat hircos.* — 548. [*Illi;* pronomen, modo s bium, ut (661.): *Patet isti ianua leto.*] — 549. *Degen* non respondentem moribus patris. — 550. (*Haec dicens;* dit simul dum diceret fecisse.) *Altaria ad ipsa;* unde spe auxilium; (aut quia Achilles in templo occisus est, et ex s tudine vindicta . . . . . *Trementem;* non formidine sed a — 552. *Implicuitque comam;* quomodo *comam,* si arn galea erat? Solvitur sic: Sed non omnes crines galea tegit quia non habebat galeam; nam hoc dicit: *Arma diu s desueta* etc. *Dextraque coruscum Extulit; coruscum* ornatum gemmis caput regis acceperis, sensus talis est: S capite gladium in vaginam recondit, quae lateri semper c ret. Si vero *coruscum gladium* vis intelligere: lateri P

rum accipe: et κατὰ τὸ σιωπώμενον: postea caput esse subla- t.— 553. *Lateri* etc.; *si iacet ingens litore truncus, avul- sque caput.* Si latus percussit Priami, quomodo truncum? postea factum est; nam hoc in insignibus viris fieri solet, libi (12, 511.): *Curruque abscissa duorum Suspendit capi-* aut (Guelf. I. an) κατὰ σιωπώμενον, *lateri suo*, i. e. Pyrrhi, t (dicat), quod in vaginam recondidit gladium. — 554. *Haec* s; ut *dies*, si tempus longum significat, generis feminini est, omnia Latina nomina, inanima (Guelf. I. bis *inanimalia*), plicia, a verbo non venientia, *nis* syllaba terminata, mascu- sunt. Inanima, propter [*clunis*,] *canis*: simplicia, propter *nis*: a verbo non venientia, propter *finis*. Ergo (clunis) alis (11, 164.) bene dixit: *Tremulo descendunt clune puellae.* t male (Serm. 1, 2, 89.): *Quod pulcrae clunes. Hic*; Ut (11, 481.): *Hunc ego te Euryale aspicio? Sorte*; necessitate; (vel *sorte*, fortuna, ut (12, 432.): *Utere sorte* et quidam: *exitus sorte* pro *sortis* tradunt, ablativum pro ro.) — 555. *Troiam incensam*; pro, Ilium. — 556. *Per-* proprie Troianae arces sunt; unde κατ' ἐξοχὴν arces o- *ergama* dicuntur: ut *Poetam* dicimus, et intelligimus Virgi- [*Superbum*; nobilem.] — 557. *Regnatorem Asiae*; quia verat et Phrygiae et Mygdoniae. *Iacet* etc.; Pompeii tan- toriam, (cum *ingens* dicit non *magnus*.) Quod autem *itore*, illud, ut supra diximus; respicit, quod in Pacuvii lia continetur: [*Priami corpus ad litus tractum*; aut *litus* o accipiamus, ut (1, 255.): Litoraque et latos populos.] eo *litore*, ut ostendat litus iam esse, ubi fuerat Troia, ut : *Et campos ubi Troia fuit.*) Quod autem Donatus dicit, locum esse ante aras, a *litando* dictum; (vel quod *lituo* patium designatur) ratione caret. Nam a *litando*, *Li* bre- : et stare non potest versus. — 558. (*Avulsumque hum.* hoc est, quod κατὰ τὸ σιωπώμενον accipi debet; hoc claris et fortibus viris fieri solebat, ut (9, 465.): *Quin ipsa is visu mirabile in hastis praefigunt capita.*) *Sine nomine*; gnitione [aut dignitate:] (aut simpliciter *sine nomine*; a enim quis nomen ducit?) (Guelf. I. addita habet haec: Si am occisus est, quomodo *litore?* Solvitur sic: *litus* dicitur circa aram prope pedes duodecim, dictus a *litando*. Alii propterea accipiunt, sicut alibi: Gui litus arandum agros vicinos possidendos.) — 559. *Saevus horror*; quia est et. t ut (Stat. Theb. 1, 493.): *Laetusque per artus Horror iit.* et amoris, ut Terentius (Eun. 1, 2.): *Totus, Parmeno, tre- horreoque, postquam aspexi hanc.* — 561. *Aequaevum*; iliter locutus est; plus enim est *aequaevum*, quam *longae-* — 562. *Vitam exhalantem*; secundum eos, qui animam t volunt [esse]: ut (4, 705.): *Atque in ventos vita recessit.* ta; pro diripienda: participium est pro participio. — 563. r; aut interitus, aut captivitas.) — 564. *Copia*; notandum exercitu numero eum dixisse singulari, ut Sallustius (lib. I. *Con Sertorios neque rumpor. Et nn levi copiam avi-* (*cum Sertorius neque erumperet, tam levi copia, navibus maturabat.*) Cum *copias* plurali numero de exercitu s; (ut Sallustius (Catil. 6.): *Memorare possem, quibus in*

locis maximas hostium copias P. R. parva manu fu Copia vero, aliarum rerum est. — 565. (*Deseruere omn fessi*; dolore; vox non accusationis; sic enim se purgat, ut non culpet. Dicendo autem *defessi*, etiam illos excusat, bus desertus est. — 566. *Ignibus aegra dedere*; post hunc sum hi versus fuerunt, quos Tucca et Varus obliti sunt: *Ia adeo* etc. versus enim refert * usque illum: *Talia iacta* [in quibus (v. supr. pag. 2.) hae variae lectiones: v. 572. I. II. *et Danaûm poenas*. 574. Fuld. *Argis inv.* 578. *re triumpho*. 584. *habet haec victoria*. 587. Guelf. I. et Fuld. *famae*; Guelf. II. *famam*. 588. Fuld. *mente loquebar*.] — *Cum mihi se*; ordo est: cum mihi se videndam oculis non ante tam clara. (Guelf. I. add.: *Videndam*, qualis p Veneris esse effigies in luce. *Dextraque preh.*; *dextra* sig hic prosperam, i. e. ad bonas partes deduxit ea corporis *v. mox*.) — 590. *In luce*; in nimbo, qui cum numinibus per est. — 591. (*Confessa deam*; divino habitu; quia in p venatricis habitu se obtulerat. *Qualis et quanta*; qualita quantitas hoc loco ad pulchritudinem pertinet.) — 592. *De que prehensum*; ea corporis parte qua Helenae ictum min tur, quae in templo Vestae stabat ornata. Ut enim in p diximus, aliquos hinc versus constat esse sublatos, nec imme Nam et turpe est viro forti, contra feminam irasci: et co rium est Helenam in domo Priami fuisse, illi rei, quae in (495.) dicitur: quia in domo est inventa Deiphobi, postqua summa arce vocaverat Graecos. Hinc autem versus esse s tos, Veneris verba demonstrant, dicentis: *Non tibi Tynda facies invisa Lacaenae*. (Sane quidam *invisa* figurate di putant; adserunt enim ad Troiam Helenam non venisse, i. e. visam a Troianis, quia, cum eam rapuit Paris, ad Aegy profectus dicitur, mutato itineris cursu, ne a Graecis forsa sequentibus comprehenderetur; ibi a Proteo receptus hos Sed cum Helena Proteo suam narrasset iniuriam, ab eo re est; tum sine ea Paris venit ad Troiam. Graeci autem p tes, quod occultaretur a Troianis, et nollent sibi eam red deleverunt Troiam frustra, cum Troiani vere dicerent, se l nam non vidisse. Alii dicunt, a Proteo quidem Paridi Hele sublatam, et quibusdam disciplinis fantasma in similitudi Helenae Paridi datam, quod etiam Homerum volunt teti subtiliter, ubi Aeneas a Neptuno * apposita nube liberatur. 593. *Roseo*; pulchro. Perpetuum epitheton Veneris. (Co Pulchro. Quidam reprehendunt, non convenisse in rui exitio civitatis, Venerem roseo ore loqui cum filio, ignor hoc epitheton Veneri esse perpetuum.) *Insuper*; super, continuerat [eum]. — 594. *Indomitas*; magnas. — 595. *furis*; nam furor est, virum fortem ruere in mulieris inter (aut *quid furis*, cum extinctos socios vides velle pugnare bono verbo usus est, virum fortem a proelio revocans. Et nonnulli admirantis volunt esse, non interrogantis.) *Nostri* et hoc loco, ut solet, unam se de Aeneae familia facit: 212.): *Unius ob iram prodimur*. *Nostri* autem et *vestri* g vus pluralis est antiquus, et ex Graeco descendens, sicut sin ris est *mis* et *tis*. Non est autem possessivum, sed a

od est *Nos*, et hoc est, unde dicimus, *Nostri causa facit*, c est *nostrum*. — 597. *Superet*; supervivat, [supersit.] — 8. *Ascaniusque puer*; filius: ut (4, 94.): *Tuque puerque tuus*. ratius (Carm. 1, 12.): *Puerosque Ledae*. Et est Graecum, m παῖδας dicunt. Interdum tamen etiam ad aetatem refertur, ad hominis conditionem.] — 599. (*Circum errant*; mire, asi quaerentes; tanquam prope sint, et adhuc * sua opera sua n advertant (avert.).) — 600. *Hauserit ensis*; aut percusserit: (10, 314.): *Latus haurit apertum*. Aut voraverit. — 601. *ndaridis*; atqui Iovis est, non Tyndarei filia. Sed sic dici- s *Tyndaridis*; de Helena, ut de Hercule *Amphitryoniades*. m de Iove et Leda nati sunt Pollux et Helena: de Tyndareo Leda, Clytaemnestra et Castor, qui solus mortalis fuit. Unde ilius in sexto (121.): *Si fratrem Pollux alterna morte rede-* qui immortalitatem suam cum fratre partitus est. Helenam immortalem fuisse indicat tempus. Nam constat fratres cum Argonautis fuisse: Argonautarum filii cum Thebanis bano Eteoclis et Polynicis bello) dimicaverunt. Item illorum ontra Troiam bella gesserunt. Ergo si immortalis Helena uisset, tot sine dubio seculis durare non posset. Hanc au- egimus prius (al. *primo*) a Theseo raptam: et in Aegypto endatam Proteo. (Alia fabula a Paride raptam, et, cum gyptum cum ea isset, a Proteo, cognito raptu, subtractam dicit.) *Facies invisa*; pulchritudo Helenae odiosa, i. e. a. Et est Graecum, ut: *vis Herculea*: hoc est Hercules. dit autem naturae culpam non esse hominibus adscriben- *Lacaenae*; a provincia Laconica. Et notandum, deriva- a minorem esse a principalitate, quod rarum est. — 602. *usve Paris*; criminosus, [reus.] (*Divum inclementia*; r hic Venus * suam purgat (*Venus se p.*) invidiae, dicendo, n deorum conspiratione subverti; poterat enim ei obiici, nisi ipsa rapiendi Helenam Paridi auctor fuisset, Troia uisset eversa.) — 604. *Aspice*; de Homero tractum, qui t Minervam praestantem ista Diomedi. (Il. ε, 127.) [Ἀχλὺν οι ἀπ' ὀφθαλμῶν ἕλον, ἣ πρὶν ἐπῆεν, Ὄφρ' εὖ γινώσκῃς ἠ εὸν, ἠδὲ καὶ ἄνδρα.] (Et bene subdistinguit; quia non dicitur, sed etiam manu significatur.) *Namque omnem*; est: Omnem tibi nubem eripiam, quae humida circum at, et mortales hebetat visus tuenti. Dicitur enim nebula de terris obesse nostris obtutibus. Unde aquila, quia supra lam est, plus videt. Est enim theologica ratio: quia igno- s usum Venerium, videre dicuntur et numina. Unde nunc o post Veneris abscessum numina vidisse dicitur Aeneas. cta; superducta. *Tuenti*; modo videnti: alias defendenti. — *Nequa parentis Iussa time*; [pro *Ne*; et] *ne* particula impe- iungitur modo: sed interdum praesenti tempori, interdum , prout aliquid volumus, aut ad praesens, aut ad futurum i (codd. *fieri*). (Potest sane hoc praeceptum et ad genera- n et ad specialitatem referri.) *Iussa time*; veretur enim peranti sibi fugam, non obtemperet. — 608. (*Saxis saxa*; o *saxis saxa*, renovavit narrandi magnitudinem. — 609. *utem*; aut abundantem; aut quia in modum undarum at- r, (ut (8, 257.): *Qua plurimus undam Fumus agit.*) —

610. *Neptunus muros*: hoc quidem habet fabula, quod Nept cum Apolline Troiae fabricati sint muros. Sed constat, Lao dontem supradictis diis certam vovisse pecuniam ad sacra fac da: quam, imminentibus [Miis vel] Mysiis, transtulit ad mu rum fabricam. Unde dii et fecisse muros, et offensi esse dic tur. Simul notandum, quod deos facit opera sua evertere, Portas Iunonem, quarum dea es. Nam et portam luminis scentibus praebet, (ut Terentius (Andr. 3, 1, 15.): *Iuno Luc fer opem.*) Arces, Minervam: (legimus enim (E. 2, 61.): *Pa quas condidit arces.*) legimus enim: *Pallas quas condidit a* Neptunum, muros: ipsi enim fundamenta sunt consecrata, c et moventur arbitrio. Unde ἐννοσίχθων [καὶ ἐννοσίγαιος] dic hoc est terram movens aquae concussione, sicut terrae m continent opiniones. (Ergo cum Neptunus infestus indic Apollo tamen etiam post piaculum Troianis favet; quia propter Chrysis sacerdotis filiam offenderant Graeci.) *Trid* omnia in *ns* exeuntia, aut participia sunt, aut nomina. S participia sunt, ablativum et in *i* et in *e* mittunt pro n arbitrio: Iuvenalis (15, 81.): *Nec ardenti decoxit aheno.* Co (14, 118.): *Semperque ardente camino.* Si vero nomina fue omnimodo (al. *tantum modo*) in *e* exeunt. Si autem eadem et nomina et participia, ut *amans:* cum nomina fuerint, o modo in *e* mittunt: quum participia, licenter utimur. Ergo q *tridens* nomen est, *tridente* debuit dicere. Sed novitatem a ctavit, nulla cogente necessitate. Sane in nominibus quae propria esse possunt, et appellativa, ut *liberalis felix*, *Iuve lis*, ablativus a proprio in *e* exit: ab appellativo, in *i*. — 6 [*Quatit*; concutit, commovet.] — 612. (*Iuno* etc.; quidam i Iunonem has portas tenuisse accipiunt, quia eam fatorum bitrium volunt; et fatum fuit, ad exitium Troiae per has po equum introduci, quia ipsa est curruus (*curritis*), et sub nomine interest bellis, nam ideo (1, 16.): *Hic illius arma currus fuit.*) [*Scaeas*; priscas.] *Saevissima*, quae et fu vetabat. — 613. *Socium*;, sibi devotum. *Furens*; irascen 614. *Accincta*; [i. e. armata, quod Ipsa. . * curritis, Hic arma hic currus.] (*Accincta* enim, ferro armata, ut (11, 4 *Cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.*) — 615. I praeterea: ut (G. 2, 57.): *Iam quae seminibus iactis se su arbos.* *Arces*; (ordinem tenuit, primum *muros*, deinde p post *arces*; a muris enim in arcem convertendus est totus tus. Ob hoc autem) *arces* Minervae dantur, quod ipsa ventrix aedificiorum, ut (E. 2, 61.): *Pallas quas condidit* (Et quia summa quaeque possidet sapientia. Praeterea in esse dicitur; idcirco creditur patris Iovis capite gene *Tritonia Pallas*; notandum duo antonomasia [sunt] sine p nomine. Et est nimiae iracundiae, cum dicitur: Quan irata sit Graecis, nequaquam tamen Troianis parcere; li historia lectum sit, vehementius iratam Minervam, quod victoriam ei sacrificare noluerint, ut Horatius (Epod. 10.): *Pallas usto vertit iram ab Ilio in impiam Aiacis r* (*Respice*; dicendo *respice*, ostendit, vere iam caliginem ab lis eius esse sublatam. — 616. *Insedit*; adeo irata, ut sacerdotem ibi Cassandram defenderet.) *Nimbo effulg*

nube divina. [Est enim fulgidum lumen, quo deorum capita cinguntur; (sic etiam pingi solet. Alii *nimbum* clavum transversum in veste existimant.)] Alii *Limbo* legunt. [Ut (4, 137.): *Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo:*] et est pars vestis extrema, quae *instita* dicitur: ut Horatius (Serm. 1, 2, 29.): *Quarum subsuta* (Vos. *suta*, Steph. Fabr. al. *substricta*, Dan. Burm. al. *pulsata*) *talos tegit instita voste.* [*Gorgone saeva;* aut etiam per *saevam Gorgonem* fulgens; aut ipsa *saeva* terrore Gorgonis. Sane *Gorgones* tres fuisse dicuntur, Stheno, Euriale, Medusa, quarum aspectus intuentes vertebat in lapides; hae autem mirae pulchritudinis fuisse dicuntur: et quisquis eas vidisset, stupore defigebatur. Ideo fictum est, quod in lapides mutarentur, quarum capita Minerva dicitur amputasse, ac suo adfixisse pectori.]. (Sed alia fabula refert, Medusam mirae parsimoniae virginem fuisse, et ob hoc acceptam Minervae, quae compressa a Neptuno Pegasum equum dicitur edidisse, quod posteaquam Minerva cognovit, eius caput dicitur amputasse et suo affixisse pectori, eique tribuisse vim, ut quidquid vidisset, mutaret in saxum.) — 617. *Ipse pater*; qui omnibus unus esse consuevit: ut (10, 112.): *Rex Iuppiter omnibus idem.* Et bene honesta (Aeneae) causa fugiendi est. *Viresque secundas;* quia fuerunt et in Troianis: sed non prosperae. — 618. [*Suffioit;* subministrat, suggerit.] — 619. *Eripe*; accelera, raptim fac. [Vel *eripe te fuga.*] — 620. *Nusquam abero*; bona oeconomia. Nam si tenent Danai, qua deficit ignis: necessarium est praesidium numinis. Ut Horatius (Art. P. 191.): *Nec deus intersit: nisi dignus vindice nodus Inciderit. Limine sistam*; in limine, ut (11, 686.): *Silvis te Tyrrhene feras agitare putasti*, [i. e. in silvis.] — 621. [*Spissis*; densis.] (Abscessu enim plerumque numina demonstrantur fuisse, cum subito apparere desierint.) — 622. *Apparent dirae facies*; secundum mathesin, post abscessum Veneris dira dicit apparuisse numina: cuius praesentes radii intervenientes [circumquaque divisos] anaereticôs temperant. (Vel quia *dirae* appellantur, quae sunt in ministerio Iovis, quando morbos aut letum, aut bellum hominibus molitur, quia in XII. ait (845.): *Dicuntur geminae pestes, cognomine dirae.* — 623. *Numina magna;* quia Iovem, Iunonem, Neptunum et Minervam dixerat.) — 624. *Tum vero;* quia ante et ab Hectore audierat, et per se viderat everti Troiam, sed non omnem; (singulas enim res viderat, ut: *Iam proximus Ucalegon.*) Vel *tum vero*, quando et dii visi sunt saevientes. (*Et ex imo verti;* quia superiori excidio, quando ab Hercule expugnata est, nec omne Ilium conciderat, nec ex imo fuerat Troia subversa. Per haec ergo fit certior causa fugiendi. — 626. *Ornum;* P. . . Oceani filia a Sarpedone Ilii filio adamata est quem cum * venientem sprevisset, faciente Venere, Iasonem tunc ad Colchos euntem inefficaciter adamavit, quo absente * ad luchi (*abs. cum*) conficeretur, in hanc arborem dicitur commutata.) — 627. *Ferro et bipennibus;* [ἓν διὰ δυοῖν vel] ταυτολογία est; ideo *crebris bipennibus.* — 628. *Eruere;* pro deiicere, et est Acyrologia. [*Usque;* tam diu.] *Minatur*; aut eminet, ut (4, 88.): *Minaeque murorum;* aut movetur. — 629. *Tremefacta comam;* solita figura. (*Comam* autem pro ramis; per illam metaphoram (G. 2,

431.): *Tondentur cytisi.*) [*Nutat;* cutit.] — 630. [*Vu* pro ...ubus. *Iugis;* cacuminibus montium.] *Ruinam;* [scilicet] arborum. — 632. *Ac ducente deo;* secundun dicunt, utriusque sexus participationem habere numin ut Calvus: *Pollentemque deum Venerem.* Item Vir ...: *Nec dextrae erranti deus abfuit:* cum aut Iu aut Alecto. Est etiam in Cypro simulacrum barbatae [corpore et veste muliebri, cum sceptro, et natura viri ἀφρόδιτον vocatur, (cui viri in veste muliebri, mulieres veste sacrificant; quanquam veteres *deum* pro magnc dicebant. Sallustius: *Ut tanta mutatio non sine deo* v Et hoc ad Graecorum imitationem, qui ὁ θεὸς et ἡ θε sicut ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ ἄνθρωπος, vir et femina. — 6: *tela* etc.; illi reddidit: *Flammam inter et hostes Expe* est hiatus.) — 635. *Antiquasque domos; caras.* (! *Antiquitatis curaeque pro Italica gente.*) Et aliud] alio; nihil enim interest, utrum *caram* dicas, an *carit sam.* Sane *domos* ambitiose dixit; [pro domo una,] non — 636. *Primum;* praecipuum. [Vel *primum* ante i uxorem. Sed Varro Rerum Humanarum ait, (perm Graecis Aeneae, ut evaderet, et quod carum putaret, illum patrem liberasse, cum illi, quibus optio esset dat et argentum, abstulissent. Sed Aeneae propter admi iterum a Graecis concessum, ut quod vellet auferret; simile, quod laudatum fuerat, faceret, deos penates e tunc) a Graecis ei concessum, ut quos vellet secum et s liberaret, quod poëta Veneris praesidio praestitum dici *Petebam;* pro appetebam et optabam. — 637. *Vitam p* figurate, pro vitam producturum. — 638. *Exilium;* quasi extra solum.] *Vos o;* obliqua oratio est. Na quidem hoc agit, ut relinquatur: latenter vero aliud, [i. tatem fugiendi;] per quod nimia Aeneae ostenditur pi nec iustis causis movetur, ut patrem relinquat. (Sane suasio est; deliberatur enim de ipsa re, utrum fugiendu eius partes ita ponuntur, ut si qui dissuadent, an super patriae, quod ideo aperte non dixit, ne ceteros a fug tari videretur, sed ait: *vos fugite, qui potestis;* a temp *tis una superque;* ab invitis diis: *Iam pridem invisu. inutilis annos Demoror.* Sic quidem et illud colligitur bilis patriae superare debeat.) — 639. *Integer aevi Sa* plenam aetatem significat ex sanguine, qui non est int iuvenibus. Nam dicunt physici, minui sanguinem per Unde et in senibus tremor est. (Sane *aevum* hic ad a ferre debemus, cum alibi tempus significet, ut (E. *Aevoque sequenti.* Et (3, 415.): *Tantum aevi longinq mutare vetustas.*) *Suo robore;* [i. e. proprio,] sine alte lio, quo eget Anchises. (Et duas res dicit; et iuvenes sani, quorum utrumque mihi deest. *Stant;* perstant s sunt.) — 640. [*Agitate;* disponite, cogitate.] (Sallustius *tur fugam in Oceani longinqua agitavisse.*) — 641. *lae;* ad quos nostra pertinet vita: ut (1, 387.): *Haud c visus coelestibus auras Vitales carpis.* Et (11, 52.): N *nem exanimum: et nil, iam coelestibus ullis Debent*

6, 730.): *Igneus est ollis vigor et coelestis origo.* Anima enim, coeli pars est: [corpus vero aquae;] umbra, inferorum. Ideo (et adeo) ergo non posuit generale deorum nomen: et addidit coelestibus, ne crederentur inferni dii, qui datores vitae non sunt. — 642. *Satis superque*; ad augmentum *superque* addit. Est autem Tmesis (codd. *temes.*). Sane sciendum est, esse aliqua quae augmentum non recipiunt, ne minus significent: ut *satis perfectus.* Nam quaeritur, utrum *perfectior* possit facere: ne incipiat *Satis perfectus* minus significare. — 643. *Una excidia*; sub Laomedonte [ab Hercule unum excidium viderat.] Vid. I. quod ait sub Laom., et ab Herc.; sed) emphaticos *excidia.* [*Superavimus*; supervixinus.] — 644. *Sic o* etc.; sensus talis est: praestate vos mihi funebre solatium: hoc est, dicite mihi me; ut dici mortuis solet *Vale, vale, vale*; unde (3, 68.): *Et magna supremum voce ciemus*; [nam ideo et *positum, et corpus* dixit.] *Mortem* autem ego manu hostis inveniam. Nam hic ordo est: [Ego inveniam mortem manu hostis: ille miserebitur et petet exuvias.] — 645. *Miserebitur* vero dixit, spectans eius qui cupiebat interimi: ut eum hostis quasi miseratus occideret. Sic in nono (495.) mater Euryali: *Aut tu summe pater divum miserere, tuoque Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo, Quando aliter neque crudelem abrumpere vitam,* (10, 676.): Vos o potius miserescite venti.] (Alii sic exponunt: et *miserebitur*, i. e. quod illi hostili animo fecerint, ego misericordiae loco ducam.) — 646. *Exuviasque petet*; quasi obiectio: Sed spoliatum linquet cadaver:' et responsio. *Facilis iactura sepulcri*; aut secundum Epicureos, qui dicunt, nil superesse post mortem. (Aut *facilis*, contemptibilis, et levis sapienti viro, ut sic iactura dispendium;) aut hoc dicit: Facilis sepulturae iactura est, quam potest ruina praestare. — 647. (*Inutilis*; ideo, quia debilis fuisse dicitur post fulmen.) *Annos demoror*; annos festinantes diu vivendo detineo. — 649. *Fulminis* etc.; tria sunt fulminum genera: est quod afflat, quod incendit, quod findit. De hoc autem siluit. Fulminatus est autem Anchises, quia se cum Venere concubuisse iactabat. [Sane *afflati* (cod. afflatitii) *tactique* dicuntur capti membris; ut Cicero (Catil. 3, 8.): Tactus etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus.] *Afflavit ventis*; bene dixit, quia scit, non iaci fulmina, nisi cum flatu ventorum, ut in VIII. (429.): *Tris imbris torti radios, tris nubis aquosae Addiderat.* (Sane de fulminibus hoc scriptum in reconditis invenitur: *Quod si quem principem civitatis, vel regem fulmen afflaverit et supervixerit, posteros eius nobiles futuros et aeternae gloriae.* Fabula sane talis est: Cum inter aequales exultaret Anchises, gloriatus traditur de concubitu Veneris; quod cum Iovi Venus questa esset, emeruit, ut in Anchisem fulmina mitterentur; sed Venus eum cum fulmine posse vidisset perimi, miserata iuvenem in aliam partem detorsit, Anchises tamen afflatus igne coelesti semper debilis vixit.) — 651. *Nos contra*; praepositiones vel adverbia in *a* exeuntia modo producunt ultimam literam, excepto *puta*, [et *ita*: quia] apud Ennium et Pacuvium brevia sunt. Hinc est quod etiam numerorum nomina indeclinabilia *a* producunt; ut (1, 269.): *Triginta magnos volvendis mensibus orbes.* Ea vero quae declinantur, bre-

via sunt secundum rationem nominum in a exeuntium. [
lacrymis; pro effusi in lacrymas.] — 652. *Omnisque*
modo familia, alias domicilium: interdum revera dom
domus.) — 653. (*Fatoque urgenti*; simile est, ut cur
incitare, *praecipitantem impellere*. — 655. *Rursus* etc.
quodam doloris impetu, quod pater liberari non acqui
Mortem opto; contra fatorum vim: et matris auxilium.
(*Nam quod consil.*; quasi vetuerit regina, audito: *mo*
miserrimus opto, sic responderet Aeneas: *Nam quod* e
657. *Mene*; probatae pietatis filium, Nam pronomina
vim suam, nonnunquam et emphasin; ut (E. 3, 25.): *Ca*
tu illum? (Sane *mene* etc. rhetorice per deliberationem t
tur, an Aeneae relicto patre fugiendum sit.) *Posse*; p
quam velle. — 658. [*Nefas*; scelus.] *Excidit*; bene *excu*
patrem dicendo *excidit*, et ipsam temperat obiurgatione
660. (*Periturae*; bene periturae dixit, non *perditae*, quia *adhi*
posse videatur evadere per suam et Anchisae fugam; ideo
addere, tanquam magnam portionem exilio Troiae genus *Anch*
sae coniungeret.) — 661. [*Iuvat*; delectat;] (quasi malu
voluptati sit.) *Patet isti*; apocope est, pro istic. Pronomen
esse non potest: quia non praecedit nomen. — 662. [*Mult*
Priami de sanguine; quasi bis sanguinem fuderit Priamus, qu
et filium eius Pyrrhus occiderit.] — 663. *Natum ante*
patris; his rebus terret eum, qui non potest mortem time
Obtrunoat; obtruncare consuevit. — 664. [*Hoc*; ideo. Quo
propter quod.] — 668. *Arma*, *viri*; *ferte arma*; notant
Critici, quia saepius armari aliquos dicit, cum exarmatos
quam ostendat: qui nesciunt, non omnia a poëta, ut supra
mus, dici debere. Nam et diem describit, nocte non prae
Superfluo enim dicuntur ea quae necesse est fieri. Quis
domum ingressus, non arma deponat? (Vel quia ad aufer
patrem arma deposuerat; vel quia armis Graecorum fuer
matus. *Lux ultima*; i. e. victis moriendum est.) — 669.
dite me Danais; (vel) quibus me sustulit (eripuit) mater
tanquam quaerentibus et invenire cupientibus; et bene *re*
quasi retineatur; nam ideo ait *sinite*. [*Instaurata*; reno
(quod verbum et de feriis et de scenis solebat apud veteres
pari. — 670. *Nunquam*; pro non, ut (E. 3, 49.): *Nun*
hodie effugies. — 672. *Insertabam*; cunctationem ostend
verbo eius, qui nec ire ad proelium velit, nec domum re
re; sic et *ferebam* dixit. — 674. *Patri*; melius *patri*,
mihi.) *Tendebat*; offerebat; sed non manibus eum gest
675. *Si perituris abis*; argu[men]tum dilemma, i. e. com
quae adversarium ab utraque parte concludit. — 676. [
tus; quidam participium, praeteritum tempus, sed vim pr
tis habere volunt, quia praesens deficit. — 677. *Tutare do*
hoc est cui defensori relinquimur, si tu deseris?] *Cui pa*
Iulus; interrogantis est: et simul epitheto commendat aeta
— 678. *Coniux quondam*; *quondam* aut aliquando signific
quasi nunc uxor non sit quae relinquitur. Aut certe *quon*
semper significat, ut in Georgicis (3, 99.): *Quod quondam*
stipulis magnis sine viribus ignis. Et est [sensus]: quam sc
per coniugem nominasti. Haberi enim quaevis poterat: nomin

isi nobilis. (Et bene ex ductu literarum, quod eventurum ,, quasi iam contigerit, deflet; se autem ideo ultimam facit, . ipsa loquitur; diversam autem aetatem pueri, senis et feae ad miserationem commovendam videtur obiicere.) —). [Subitum; pro subito adverbium est temporis secundum teres.] (Oritur; oriuntur divina * ut Sol ideo et quia dicuntur ritur.) — 681. Manus inter; mutavit accentum praepositio postposita. Sane Inter plerumque praeponitur (pro per ponitur). Sed raro apud Virgilium, ut (7, 30.): Hunc inter fluvio Tiberinus amoeno. Bona autem oeconomia ad Iülum venit, dicens eum fuisse inter manus parentum. Inter manus autem, hoc est inter amplexus. Non enim possumus eum illo tempore portatum dicere: quem [et mox pedibus patris comitem fuisse, et] post septem annos legimus et venatum isse, et bella tractasse. Mirabile monstrum; τῶν μέσων est: dictum a monstrando: [I. e. monendo]. Et refertur ad praesens eius significatio. Prodigium autem est, quod in longum tempus dirigit significationem. — 682. [Levis; pro leviter]. — 683. Fundere lumen apex; [Sytonius (Suetonius) tria genera pileorum dixit, quibus sacerdotes utuntur, apicem, tutulum, galerum. Sed apicem pileum subtile (Burm. sutile), circa medium virga eminente: tutulum pileum lanatum metae figura; galerum pileum ex pelle hostiae caesae.] Apex proprie dicitur in summo flaminis pileo virga lanata: hoc est in cuius extremitate modica (Guelf. I. indica) lana est: quod primum constat apud Albam Ascanium statuisse. Modo autem summitatem pilei intelligimus. Tangit namque, ut frequenter diximus, latenter historiam. Item hoc quoque de igni ad Servium Tullium (Guelf. I. tullium servilium; Guelf. II. servil. tullium; et mox iidem servilius) pertinet. Nam cum Tarquinius cepisset Vericulanam (Burm. Ocricul. Guelf. I. utric.) civitatem, ex captiva quadam in domo eius natus est Servius Tullius [Hostilius]; qui cum obdormisset, caput eius subito flamma corripuit, quam cum vellent restinguere, Tanaquil regis uxor auguriorum perita, intelligens augurium, prohibuit. Flamma puerum cum somno deseruit. Unde intellexit, eum clarum fore usque ad ultimam vitam. Perite sane lucem dixit, non ut in septimo (76.): Tum fumida lumine fulvo. Nam et illic splendor quidem est, sed cum fumo qui semper causa lacrymarum est. In Ascanio autem solus ostenditur splendor. — 684. Circum tempora pasci; pasci, crescere: ut (7, 391.): Sacrum tibi pascere crinem. Sunt autem infiniti[va] pro indicativis: Fundere, lambere, pasci; [historico more.] — 686. Sacros restinguere; [religiosos:] non quos tunc sacros (al. sanctos) sciebant: sed quos mox probarunt (probaturi sunt. Et bene fontibus, non aquis. Sanctos vero, ut venerabilius fieret; sane sanctum est interdum non idem quod sacrum, neque idem quod religiosum; interdum non aliud quam sacrum. Hic ergo sanctos sacros accipiemus, quippe quo loco auspicia fierent, sicut ex Anchisae persona ostenditur, cum dicit: Oculos ad sidera laetus extulit; et: da deinde etc. Aliter sanctum accipi per singula loca dicitur. — 687. At pater Anch.; et hic et alibi Anchisen divinandi peritum inducit.) Oculos ad sidera; contra opinionem Theocriti, qui eum fulmine coecatum fuisse commemorat. — 688. (Et coelo etc.; fugae defensio est,

ut videatur non solum utilis, et necessaria, sed et honesta; q niam divina suadebant. Nam et ideo inducitur noluisse, ut q vincitur et consentit argumentum voluntatis divinae sit.) 689. *Si flecteris;* aut secundum Stoicos locutus est, qui fati serunt necessitatem: aut secundum Epicureos, qui dicunt, d non curare mortalia. — 690. *Aspice nos;* quia intuentes iuvant. (Nam de Iove in I. libro sic ait, cum in Africa e Aeneas (1, 227.): *Et Libyae defixit lumina regnis.* Aut sec dum Mathematicos, quod quicquid Iuppiter irradiaverit, f facit.) Unde est (10, 473.): *Atque oculos Rutulorum rei arvis.* Et contra (1, 482.): *Diva solo fixos oculos aversa nebat.* — 691. *Atque haec omina firma;* secundum Roman morem petit, ut visa firmentur. Non enim unum augurium disse sufficit, nisi confirmetur ex simili. Nam si dissimilia s posteriora, solvuntur priora. Unde est (E. 9, 13.): *Quant Chaonias aquila veniente columbas.* Nam aquila sine du columbis plus potest. — 692. (*Fatus erat;* proprietatem di plinae secutus, quod *Augurum effata* dicuntur.) — 693. *Inton laevum;* sinistrum, prosperum: quia coeleste est; (quae en nobis laeva sunt * [coelestibus] *dextra* sunt,) ut diximus su (54.) *Sinistrum* autem a *sinendo* dictum, quantum ad augu pertinet: eo quod nos agere aliquid *sinat*, [unde alibi (G. 4, *Si quem numina laeva sinant.* (Sed hoc loco Pontificalis in citur disciplina. Nam ostendit Anchisen, cum vellet fugam sequi, omine quod de Ascanii * pro capite auspicii se obt (*de Asc. cap. se obt.*), a diis, commotum (*commonitum*), peti de coelo confirmationem; subiungit enim: *Vix ea* etc.; p sperum, quia sereno coelo sive audita, sive visa fuerint, q hic utrumque ostendit: *Subitoque* etc., quod ad auditum s pertinet. Iterum adiunxit, quod ad visum pertinet: *Et de co* etc. Hoc autem auspicium cum de coelo sit, verbo Augur *maximum* appellatur.) Sinistras autem partes septentrion esse Augurum disciplina consentit, et ideo ex ipsa parte signi tiora esse fulmina, quoniam altiora et viciniora domicilio Io — 694. *Multa cum luce cucurrit;* nunc theologicam ratio sequitur, quae asserit flammarum quos cernimus tractus, n bum esse descendentis numinis. Alibi physicam: ut (G. 1, 36 *Vento impendente videbis, Flammarum longos a tergo albes tractus.* *Facem ducens;* lumen, quod utique ex facibus nasci — 695. [*Super labentem;* quidam hoc verbum unam par orationis esse tradunt.] — 696. *Idaea clarum se condere sil* stellae huius cursus ita significat Troianos conglobatos ad dom Aeneae [inde] Idam petere. Quod dicit *Multa cum luce*, ost dit claros; quod *Signantem vias*, scintillas quasdam dicit re ctas, quae ostendunt, remansuros in diversis partibus soci quod *Longo limite*, ostendit errorem; quod *sulcum* dicit, sig ficat longum maris aequor arandum; quod ait *Sulfure fuma* divini ignis odor ostenditur; (fulgura enim odor sulphuris seq tur.) Ex fumo autem mors Anchisae [cognoscitur,] sicut ei oratio sequens indicat (5, 740.) (: *Et tenuis fugit ceu fumus,* *auras.*) *Cedo equidem; quasi* [*dicat,*] *licet sciam* me esse morit rum. Et bene quamdiu vivit (al. *et bene quod divinarit*) Ancl ses, totum ei conceditur. (Quidam *fumum*, bellum quod

ia futurum erat, significari tradunt.) — 699. *Victus genitor;* asi pertinax) a pristino proposito recedens. *Se tollit ad auras;* bum augurum: qui visis auspiciis surgebant ex templo, unde extemplo [adverbium.] — 700. *Affaturque deos;* agit diis itias. (Vel certe invocat: *Iamiam nulla mora est;* et: *Cedo uidem*, ostendit eum Aeneae dictis consensisse. — 702. *Dii trii* etc.; hic ostendit, Anchisen ea quae optabat, per impetationem augurii meruisse. *Vestrum hoc augurium;*) [*augurium* enim est exquisita deorum voluntas per consultationem aut signorum.] (Perite ergo signum de coelo *augurium* ; ideo et adiecit: *servate domum* i. e. genus, familiam.) *Servate nepotem;* a quo certa erat Romanae prolis propagatio.] — 703. *Vestroque* etc.; in vobis habeo Troiam: propter illud 42.): *Has mihi servassent sedes.* (Alii ita exponunt: Augurium enque vestrum efficiat, ne putem Troiam perisse. — 704. *Cedo; cedere* proprie dicitur, qui contra sententiam suam alteri assentit, ut (3, 188.): *Cedamus Phoebo.*) *Comes ire recuso;* ad solatium itineris, quippe moriturus, ut in sexto (112.) eas: *Ille meum comitatus iter.* Vult enim Virgilius etiam eae concedere patris peritiam. — 705. *Dixerat ille;* hic tinguendum. (Alii *ille et ignis*, sed male.) *Et iam;* dum gat, dum ostenduntur auspicia. — 706. *Propiusque;* (quamvis reta domus sit.) Propter illud (300.): *Arboribusque obtecta essit.* Et est ordo: Incendia propius volvunt aestus, i. e. carem. Unde etiam *aestas* dicitur. — 707. *Ergo age;* quia nsensisti, et ignis propinquat. *Age* autem non est modo verimperantis, sed hortantis adverbium: adeo ut plerumque *Age facite* dicamus, et singularem numerum copulemus plurali. *Cervici; cervix* cum numero singulari dicitur, collum significat: plurali utamur, superbiam ostendimus, ut in Verrinis (5, 42.) Cicero]: *Frangere cervices.* — 710. *Ambobus erit;* [quomodo *ambobus*, cum dicat: *Dextra se parvus Iulus Implicuit?* Solvitur: huiusmodi enim aetas in captivitate solet recipi, ut alibi (766.): *Pueri et pavidae longo ordine matres.* Ergo] ad filium et ad patrem potest referri; sed melius ad patrem: quia de Ascanio post loquetur. — 711. *Et longe; longe*, valde: ut (1, 13.): *Tiberinaque longe Ostia.* Nam *longe* non potest, quia sequitur: *Pone subit coniux.* Et bene ire singulos facit. Scit enim, multitudinem facile posse deprehendi. (Vel *longe* ideo, ut sit prooeconomia, quod errare potuerit.) *Servet* autem, custodiat: ut (7, 52.): *Et tantas servabat filia sedes;* vel (G. 4, 459.): *Servantem ripas.* — 712. (*Famuli;* unde familia.) — 713. *Urbe egressis;* hic ablativo iunxit; ut Horat. (Serm. 1, 5, 1.): *Egressum magna me accepit Aritia Roma.* Sallust. accusativo. Ut: *Raro* (L. *rara*) *egressa fines suos.* Ergo utrumque dicimus. *Tumulus;* modo terra tumens: alias sepulcrum. Prudenter autem circa turbatos pluribus utitur praeceptis, (diversa signa dat,) quia scit, timoris comitem esse oblivionem. *Templumque* etc.; bene Cereris fanum ante urbem [esse facit,] quae dea rusticorum est. Et librat (Guelf. I. II. librate) Aeneas et Cereris templum, et vetustum elegit, ad quod nec viris erat aditus, sicut istes putabant. Nam Aeneas scit, ante esse profanatum: (propter quod) nec praedae spe Graeci poterant duci. — 714. *De-*

sertae Cereris; utrum a sacerdote qui in sexto (484.) extinc inducitur, ut: *Cererique sacrum Polybetem.* (Steph. *Polybati* R. Vos. *Polyboeten*, L. *Polypoeten*). An *desertae* belli tempc propter decennalem obsidionem. An *desertae* a filia, ut (G. 39.): *Nec repetita sequi curet Proserpina matrem.* *Antiq cupressus*; (ad vetustatem retulit.) *Cupressum* autem funebr arborem bene ante templum deae lugentis esse confirmat. 715. *Relligione patrum*; timore. Et est reciprocum. Sic entius (Heaut. 1, 2, 54.): *Nam mihi nil* (Al. *nil mihi*) – *religio est dicere*, i. e. metus. Item Virgilius contra (7, ■ Multosque metu servata per annos. Connexa enim sunt *ti* et *religio*. Ut Statius (Theb. 3, 661.): *Primus in orbe deo fecit timor.* — 716. (*Ex diverso*; ut non sit suspicio Graecis, 717. *Cape sacra manu*; non est dantis, sed hortantis, ut tol quia sequitur: *Me bello e tanto digressum, et caede rece Attrectare nefas*; quia scit, Graecos ex pollutione Palladii pia lum commisisse. — 719. *Flumine vivo*; perenni, (quia iugi aqua fluens viva vocatur,) semper fluenti, i. e. naturali, ut 167.): *Vivoque sedilia saxo*: est autem augurale verbum. 720. [*Abluero*; pro abluam.] — 721. *Latos humeros*; aut mo Heroum se laudat: aut certe sternendo latos facit. (Vel *lat* sufficientes vecturae; vult enim ostendere, totum se ad on praebuisse; et ideo *humeros*, non *humerum*. — 722. *Insterno* eleganter tanquam onus laturus, ut de animalibus.) — 7: *Succedoque oneri*; figura est, ut (478.): *Succedunt muro*, *flammas ad culmina iactant* (codd. *et flammam ad fastig iact.*). — 724. *Implicuit*; puerilem expressit timorem, (ne ma excidat patris. *Sequiturque* etc.; bene de praesente puero, q ut putabatur, inter manus reginae erat positus, expressit a fectum.) — 725. *Pone*; [post, sed loco tantum, non et temp adiungitur, et] adverbium est. Atque ideo ultima syllaba hal accentum. [*Subit*; sequitur.] *Opaca locorum*; quia dixit (30 *Arboribusque obtecta recessit.* Est autem elocutio: ut (1, 42: *Strata viarum.* (Alii *per opaca* * casu accipiendum putant; *opaca*, obscura. Alibi *opacum*, amoenum.) — 726. *Et quem dudum*; naturalia plus timet; quasi et vir fortis et non timet bellicum timorem; sed naturalem: propterea sequitur: *Comitique, onerique timentem*. — 727. *Glomerat agmine*; propter illud (414.): *Undique collecti invadunt* 728. [*Nunc omnes* etc.; hic ostendit, etiam fortes viros ratione temporis et causarum et debere, et decere metu *Sonus excitat omnis*; consternat. — 729. (*Suspensum*; s tum. *Comitique*; quidam *comiti* pro comitibus accipi vo nam et pro Creusa eum timere, putant intelligi, et singul dictum, ut *equitem* et *peditem* de multitudine dicimus.) — *Iamque* etc.; quomodo *portis*, si *ferimur per opaca locor* Solvitur: sed *per opaca locorum* extra portas subit. Has a portas dixit, quas acceperat, cum colonia fieret, [et] hono patriae. Circulus (Guelf. I. *sulcus*) dicitur extra civitatem terra aratro versa, in omnium circuitu. Et a *portando* p appellatae sunt. — 731. *Subito cum*; hysterologia est. I haec singula pronuntianda sunt: quia perturbatis iugis non c sermo; (nec gaudentibus, nec dolentibus; quidam adfec

distinguunt.) — 733. *Propinquant*; non dicit *qui*, propter sequentem de Corybantibus oeconomiam. *Cerno*; [nonnulli quaerunt, ex cuius persona cerno dictum sit. Sed] altius intuentes *Cerno* Aeneae dant (Guelf. I. *cerno eneadas*); (ut ipse hunc versum dixisse videatur. — 735. *Nescio quod trepido*; excusatio est coniugis longius derelictae. Et bene *nescio quod* ait, quia hoc postea a simulacro uxoris agnoscit.) *Male amicum*; [iratum, ut (23.): *Statio male fida carinis*.] Non cum utilitate mea favens uxori, quae in numerum ministrantium matris deûm relata est. — 736. *Mentem*; memoriam: ut paulo post [ait]: *Nec prius amissam respexi*. — 738. *Fatone erepta Creusa*; ordo est: Fato erepta Creusa Substititne, erravitne via. Non enim dubitat fato esse sublatam: cum audierit (777.): *Non haec sine numine divum Eveniunt*. — 740: *Nec post oculis est reddita nostris*; constat. Nam umbram eius vidit tantummodo. (Alioquin mentiebatur dicendo: *non vidi*.) — 743. *Hic demum*; hic una deest, aliter vitium est. (*Huc* enim dicere debuit. *Una*; i. e. simul; et videtur improprie de necessaria persona *una* dixisse, quae non sic debet numerari, quasi numero defuerit, sed quasi affectus dolentis; *sola* enim de multis intelligitur. — 744. *Comites*; utrum natum et virum, an separatim alios, an famulos dixit?) *Natumque*; qui per aetatem matrem desiderare debuerat. (*Virumque*; videtur excusasse oblivionem suam, et culpam ad deos retulisse.) *Deorumque*; hypermetrus versus [est, ideo ne si *deûm* per genitivum pluralem diceret, ὁμοιοτέλευτον faceret.] (Dicendo autem *quem non* etc., dat sibi amentiam, quia in furore incusavit deos etiam, quod nunquam; cum enim dixit *quem*, non intelligimus etiam deos.) — 746. *Vidi crudelius*; bene se futurus commendat maritus, (qui apud feminam sic ostendit priorem se amasse uxorem) — 748. *Valle recondo*; hic iam ostenditur nimia multitudo. — 749. (*Urbem repeto*; qui (quidam) *repeto* pro *repetere statuo* accipiunt.) *Et cingor fulgentibus armis*; si armatus erat, quare *cingor*? Solvitur: hic ad scutum refertur; idcirco scutum non habeat, quia patrem et filium [non] continuerat. (Licet intempestive *fulgentibus* fuerit, tamen potest significasse scutum et galeam, quibus solis caruerat, patrem portans et filium ducens.) — 750. *Stat casus*; placet, ut (12, 678.): *Stat quidquid acerbum est, Morte pati*. — 752. *Obscura limina*; aut per noctem obscura: aut certe posticum *Limina* significat. — 753. [*Qua*; pro unde.] *Retro observata sequor*; relego, retro sequor mea vestigia. — 754. *Lumine lustro*; oculos circumfero; (non enim facem ferre poterat, quia proderetur.) — 755. *Ipsa silentia*; ipsa quae terrere non debent, praecipue inter hostes. Sed ut diximus, naturalibus tantum cedit. — 756. *Si forte pedem, si forte*; iteratione auxit dubitationem. *Irruerant Danai*; quos Venus ante prohibuerat. Unde est: *Et ni mea cura resistat*. — 758. *Ilicet*; confestim, hic significat et *Ilico*: sed metri ratione variantur. *Summa ad fastigia vento*; qui auget flammas, ut: Veluti cum flamma furentibus austris. *Fastigia* autem modo de summitate proprie dixit: alibi per contrarium de imo, ut est (G. 2, 288.): *Forsitan et scrobibus quae sint fastigia quaeras*. Inde est (E. 4, 51.): *Caelumque profundum*; quasi cuius porro sit fundus: cum de

imo *fundus*, de summo *fastigium* dicatur. — 760. *Pri* patris eius. *Arcem*; ne vel illuc confugisset. — 761. *Va* magnis, quippe illic erant omnia. (Alii *vacuis* pro vacuati telligunt, ut sit nomen pro participio; aut *vacuis*, a nobis — certe *vacuis*, latis.) *Iunonis Asylo*; templo: unde nullus [ad supplicium] extrahi. Dictum *asylum* quasi *asyrum*. *asylum* ideo dictum, quod nullus inde tolleretur, i. e. συλᾶσθαι, hoc est abripi nullus inde poterat;] vel quod fu illuc spolia non detraherentur; σῦλα enim Graece aut furt spolia dicuntur. Hoc autem non est in omnibus templis, quibus consecrationis lege concessum est. Primo autem a Athenienses statutum est ab Herculis filiis, quos insequebat ii, qui erant in patre [ipsorum] oppressi, sicut docet in duo cimo Statius (497.): [*Fama est, defensos acie post busta pate. Numinis, Herculeos sedem fundasse nepotes.*] Hoc *asyli* etiam Romulus imitatus est. Unde est (8, 342.): *Quem Romul acer asylum Rettulit.* Non *statuit.* (Quem locum deus Ly ris, sicut Piso ait, curare dicitur. Sunt quidam qui dicunt, id Graecos in templo Iunonis, quod *Asylum* erat, praedam co vexisse, vel captivos conclusisse, quod ibi caedem fieri non li ret; et ideo feminas et pueros clausos, quod imbellis esset ae et sexus, quibus etiam hostes parcere consueverunt.) — 7 *Phoenix*; Achillis magister. — 763. *Huc*; pro illuc. *Gaz* census, Persarum lingua: et est numeri singularis tantum. 764. *Mensaeque deorum*; postquam excessere omnes adytis. 765. [*Crateresque auro solidi*; qui sunt vel inaurati, vel lamin tecti, vel incrustati.] *Captivaque vestis*; pro captivorum, et i nota elocutio. — 766. *Longo ordine*; longa multitudine, ut sexto (754.): *Unde omnes longo ordine possit*, cum non dic per ordinem. (Non enim ordo erat in multitudine.) — 7 [*Ausus*; quia inter hostes.] *Voces iactare*; quae contrariae su latere cupienti. (Et hic ostendit, et se fato evasisse, et fa coniugem perdidisse;) et inquirendi officium ad *vocem* transt propter noctem: [ibi enim voce opus est, ubi visus non suppet *Voces* vero, quia *Iterumque iterumque vocavi.* — 771. *Tect* per tecta, et est antiptosis. — 772. *Infelix simulacrum*; m non sibi: ut (7, 309.): *Quae potui infelix?* Per *simulacr* autem apotheosin ostendit: quia *simulacra* deorum sunt: *brae*, inferorum. Sic Ulixes in Homero (Od. λ, 600.) apud feros umbram Herculis cernit, quia post mortem *umbrae* infe *animae* coelum petunt. [Τὸν δὲ μετ', εἰσενόησα βίην Ἡρακλη Εἴδωλον· αὐτὸς δὲ μετ' ἀθανάτοισι θεοῖσι Τέρπεται ἐν θα καὶ ἔχει καλλίσφυρον Ἥβην.] — 773. *Maior imago*; quia um maior est corpore. (Et per hoc mortuam vult ostendere, aut homine deam factam. — 774. *Steteruntque comae*; prae ho re.) — 775. [*Tum sic affari*; infinitus modus pro indicativo, hic versus in plerisque dicitur non fuisse.] *Quid tantum*; con latio est; sequitur etiam divinatio, quae animis liberatis corp conceditur. Unde etiam morientibus datur. Ut [infra (10, 74 Orodes Mezentio]: *Nec longum laetabere: te quoque fata Pr spectant paria*, atque eadem mox arva tenebis. — 776. [*I sano*; hic sine ratione, aut certe] magno: ut (E. 9, 43.): *Insa feriant sine litora fluctus.* *Indulgere*; [vel permittere, v

ram dare, ut (9, 165.): *Indulgent vino.* — 777. *Sine numi-divûm;* sine fati necessitate: ut enim Statius dicit: *Fata sunt* elf. I. in marg. *fata sunt quae indubitanter eveniunt, vel* *a sunt etc.*) *quae dii fantur;* [vel quae indubitanter eveniunt.] 778. *Eveniunt* etc.; hic versus caret scansione: unde multi *Hinc*, multi *As* syllabam detrahunt. Si tamen vis fide ser- a [hunc] scandere, sit (al. *fiat*) conversio, ut: *Eveniunt, nec hinc comitem asportare*, et potest scandi per synaloepham. er nec eclipsin (*ecthlips.*), nec hiatum nec synaloepham reci- Et asportare bene dixit; non enim Virgilius sine ratione *as* elf. I. *aliquid*) ponere potuisset. Et haud temere *asportare*, clam deportare. Nam quid ibidem faceret *as*, quae syllaba uaestionem in scansionem facit? Et Cicero ait in primo Verrinarum (Divinat. 9.): *Non* (Guelf. *nam*) *te ex Sicilia s in Verrem deportare velle arbitrabantur, sed, quod n literis illius Praetura et tua Quaestura consignata sit, tare te velle ex Sicilia literas suspicantur. Creusam;* quia a declinatio est, erit Latinus accentus. — 779. *Fas;* [pro quia sequitur: *Regnumque et regia coniux Parta tibi.* superfluum hoc loco pronomen.] *Olympi;* cur in penulti- ccentus sit, manifesta est ratio apud Latinos; quanquam i discretionem velint per accentum facere montis et coeli, superfluum est. — 780. [*Longa tibi exilia;* subaudiendum *da.*] *Arandum;* quia legimus (5, 199.): *Subtrahiturque* : [non immerito dixit nunc *Arandum.*] *Hesperiam;* se- i epitheto Italiam ab Hispania segregavit, quae et ipsa *ria* dicitur. (Et videtur per derivationem etiam errori dedisse.) — 781. *Ubi Lydius Tibris;* (quia per Tiberim) Tuscus, dictus Lydius a fratre Tyrrheni; [Tusci enim a originem ducunt.] Nam Lydus et Tyrrhenus duo fratres, eos provincia una non ferret, in sortem miserunt, ut divi- opiis proficisceretur unus ad novas sedes quaerendas, pro- s Tyrrhenus est, qui ex suo nomine Tuscos Tyrrhenos voca- *Lydia* autem dicta est, in qua frater remanserat. Unde c traxit, ut *Lydium* diceret. *Tusci* autem a frequentia ificii dicti sunt, hoc est ἀπὸ τοῦ θύειν. Constat namque, a Tage aruspicinam repertam, ut Lucanus (1, 637.) memi- *Sed conditor artis Finxerit ista Tages.* Et alibi (1, 584.): *ec propter placuit, Tuscos de more vetusto Acciri vates.* ed Tuscos etiam togae usus est; nam hoc habitu in Lydia is simulacrum fuisse dicitur.) — 782. *Leni agmine;* leni petu, [vel fluore: et multis rebus hoc nomen adiungitur.] — l. (*Regnumque* etc.; cur ergo Aeneas horum non meminit, et sidit in Thracia et aliis locis?) — 784. [*Parta;* an parata, adquisita armis?] *Lacrymas dilectae pelle Creusae;* melius posteriora referimus, ut dicat: *Noli flere: nec enim captiva* Male enim plerique dicunt, *quia habes uxorem paratam.* 786. *Servitum;* ut serviam; [verbum finitum et] modus ge- li est. — 787. *Dardanis;* laus a maioribus. *Nurus;* laus a atione. (Sane hunc versum quidam ita supplevit: *et tua con-* — 788. *His oris;* in quibus colitur [plus quam in Creta.] 789. *Iamque vale;* recedentis significatio est. Unde et mor- licitur, ut (11, 97.): *Salve maxime Palla Aeternumque vale.*

Nati serva communis amorem; (quasi mater sollicita, quod dixerat, eum aliam habiturum uxorem. Bene ergo) propter futuram novercam commendatur Ascanius. — 793. *Manus effugit imago;* quasi imago, quae non tenetur. Naturale enim est, ut non possit teneri. Nam in sexto quod ait (370.): *Da dextram misero*, auxilium significat. — 794. (*Levibus;* puris et non vehementibus.) *Simillima somno;* [pro somnio (*somni*):] Sic Cicero: *Simillimum deo iudico.* Nam genitivo [plurali] debuit iungi [superlativus.] — 795. *Sic demum;* novissime. — 797. *Invenio admirans;* cum invenissem admiratus sum. (Vel admiratus sum, tantos evadere potuisse. Sane adamat poëta ea, quae legit, diverso modo proferre. Naevius belli Punici primo de Anchisa et Aenea fugientibus haec ait: *Eorum sectam sequuntur multi mortales.* Ecce hoc * est: *Invenio admirans numerum. Multi alii è Troia strenui viri;* ecce hi sunt *animis parati. Ubi foras cum auro illuc exibant;* ecce et *opibus instructi.*) — 798. *Exilio;* ad exilium [alii.] Donatus contra metrum sensit, dicens *Ex Ilio*, quasi de Ilio. Nam *i* longa est. *Miserabile vulgus;* magnum est, quod addidit *vulgus.* Sic Statius (12, 472.): *Unde hoc examen, et* (Vos. Guelf. I. II. *ut;* L. R. omitt.) *una tot miserae.* — 799. (*Undique convenere;* videtur hoc loco tanquam omnium consensu regnum ad Aeneam esse delatum.) *Animis* etc.; et volebant, et poterant; (vel fortes pariter et divites. — 800. *Deducere terras;* iuxta morem Romanum *deduci coloniae* dicebantur. Bene ergo de Aenea dixit *deducere;* quod eis civitatem conditurus erat.) — 801. *Lucifer Idae;* ut Troianis videtur. Sic alibi (E. 8, 30.): *Tibi deserit Hesperus Oetam*, (secundum persuasionem eorum, qui circa montes habitant;) illinc enim oriri vel occidere putantur sidera, unde videri vel incipiunt, vel desinunt. (Hoc est autem, quod ei Venus promisit: *Nunquam abero.* Varro enim ait, hanc stellam Luciferi, quae Veneris dicitur, ab Aenea, donec ad Laurentum agrum veniret, semper visam, et postquam pervenit videre (*videri*) desiisse. Unde et pervenisse se agnovit. Bene autem poëta diligentia sua dierum horis hic quae aguntur, accommodat; ut hoc loco, quod de patria cum patre et filio discedit Aeneas, ait *surgebat.*) — 802. *Ducebatque diem;* quia Lucifer lucis est praevius. — 803. *Opis;* ferendi auxilii. [Vel ad ceteros liberandos qui non fuissent occisi]; (vel ad eruendam de captivitate patriam; quia dicit: *Danaique* etc.) — 804. *Cessi;* deest *igitur.* [*Cessi* autem, scil. tantis difficultatibus vel malis, et proprie cedere dicuntur, qui patriam relinquunt. *Sublato genitore;* ubique inventa opportunitate pietatem suam erga patrem vult ostendere.] *Montem;* ut ostendit in nono (80.), Idam significat, [ubi Virgilius inquit: *Tempore quo primum Phrygia formabat ab Ida Aeneas classem, et pelagi petere alta parabat.*] (Guelf. I. in fine: *Incipiunt quaestiones libri tertii: Incerti quo fata ferant* (7.); quomodo ergo supra dictum est: *Et terram Hesperiam veniens?* Solvitur sic: quomodo non dixit incertos ignaros, sed qui nescirent, Italia ubi esset. *Desertas quaerere terras* (4.); quare *desertas;* cum alibi dicat: *potens armis atque ub. gl.?* Solvitur sic: *desertas* a maioribus nostris, i. e. a Dardano, non ad sterilitatem retulit.)

MAURI SERVII HONORATI

GRAMMATICI

IN VIRGILII AENEIDOS

LIBR. III.

1. *Postquam* etc.; secundum interrogationem Didonis post sidias Graecorum, et casus suorum, proprios errores exequitur, uos pertulit, antequam ad Africam perveniret: ordine (rerum), t supra diximus, commutato. Nam rectum operis initium est , 13.): *Fracti bello, fatisque repulsi.* Fuga autem eius haec st: relinquens Ilium, Idam tenuit. Inde Antandrum civitatem: uxta quam factis navigiis tenuit Thraciam, in qua Aenum [oppidum] constituit, ut multi putant. Mox prodigiis territus Delum enuit. Illic accepto augurio errore patris praetervectus Cycladas, venit ad Cretam: ubi cum pestilentia laboraret, a diis penaibus monitus ad Strophadas delatus est insulas. Inde praeervectus maritima Graeciae apud Epirum susceptus est Heleni ospitio. Unde profectus Calabriam tenuit: et illinc statim terrius adventu Diomedis abscessit, navigavitque usque ad Scyllam, t Charybdim, quae sunt Aetnae vicinae. Unde vento pulsus, ircumita maxima Siciliae parte, Drepanum venit. Ubi secunum Virgilium, perdidit patrem. Inde, ut est in primo, ad Dionis regna pervenit. *Postquam*; haec particula connectendis diungitur rebus: ut (3, 662.): *Postquam altos tetigit fluctus.* ic enim dictis sequentia copulantur. *Res*; [quamvis multa prout ocus exegerit significet,] modo [tamen] imperium, ut (54.): *res gamemnonias*; [aut *res* hic pro universo statu Asiae.] Bene utem *Asiae*, quasi tertiae orbis partis. Nam Phrygia in Asia st, Ilium in Phrygia sed, minore. *Priamique evertere gentem*; on est iteratio. Nam potuit aliud sine alio fieri, ut vel Phrygia

tota everteretur, vel solum Ilium [perisset]. — 2. *Gentem imm*[illegible]*ritam;* bene gentem. Nam Laomedontis et Paridis culpa [illegible]versa gens perire non debuit. *Visum*; [placuit.] *Superis*; ipse ait, Neptunum, Iunonem, Minervam vidisse se everso[illegible] Troiae.] Laus Ilii est, quod non nisi dii potuere subverte[illegible] Quotienscunque autem ratio [vel iudicium] non apparet, *visum* interponitur: ut Horatius Carm. 1, 13, 10.): *Sic vi*[illegible] *Veneri;* cum amorem ostenderet non esse pulchritudinis. bene accusatio in deos habet quandam venerationem, ali[illegible] sacrilegium est. — 3. *Superbum Ilium;* nobile. *Ilium* [illegible] Virgilius neutro tantum genere declinat, Horatius etiam fe[illegible]no, ut (Carm. 4, 9, 18.): *Non semel Ilios vexata.* Sane [illegible] Ilium proprie de civitate dixit. Nam regio Troia est; qu[illegible] interdum pro civitate provinciam ponat: ut (11.): *Et camp*[illegible] *ubi Troia fuit. Humo fumat* etc.; *humo*, i. e. ab humo [i. [illegible] funditus:] ut significet patriae suae solum quoque arsisse. *Fum*[illegible] sane quaeritur, quomodo dixerit *Cecidit*, et *Fumat.* Sed [illegible] per licentiam poëticam tempus pro tempore posuit: ut (2, 12[illegible] *Meminisse horret, luctuque refugit.* Aut certe naturam rer[illegible] expressit. Nam ruina fit (in) brevi, fumus vero longo perman[illegible] tempore. Nam, quod ait Probus, ad discernendum tempus, c[illegible] cumflectendam ultimam syllabam, ut intelligamus *fumarit*, n[illegible] procedit, [quamvis accentus differentiae causa adhibetur; ut *po*[illegible] verbum, nullum habet accentum,] (quia) *pone* tantum [verbu[illegible] (Burm. coni. *pone tamen adverbium*) in ultima habet accentu[illegible] ut significet *retro.* [*Neptunia Troia;* bene et subtiliter etia[illegible] diis invidiam commovet, ut ea cecidisse dicat, quae putabant[illegible] deorum. Sane fabula talis est: Laomedon rex Troianorum soll[illegible] citus pro opibus suis petit ab Apolline et Neptuno, ut Iliu[illegible] cingerent muris, mercede promissa. Quo impetrato quae, di[illegible] promiserat denegavit. Sed Neptunus iratus cetos, i. e. bellu[illegible] marinas, immisit, quod malum Troiani passi sunt, nece filiaru[illegible] quas bellua consumebat, donec apertiore responso Hesiona Lao[illegible] medontis filia monstro exponeretur, quam Hercules Troia ever[illegible] liberavit, et amico suo Telamoni dedit uxorem. Sane, Laome- donte occiso, Priamo Phrygiae donavit imperium. *Neptunia* autem *Troia*, quia Neptunus et Apollo eam cinxit muris, sicut praediximus (2, 610.).] — 4. *Diversa exilia;* multi ad illud referunt (1, 602.): *Magnum quae sparsa per orbem.* Constat namque, diversas orbis partes tenuisse Troianos, [ut Helenus et Antenor:] sed melius est, specialiter hoc Aeneae dare, qui compulsus auguriis est, diversas terras, hoc est in diversa regione (codd. *h. e. e reg.*) positas, quaerere. [Ideo *Incerti quo fata ferant.*] *Desertas* autem a Dardano accipe. Nam ubique (laudantur et) uberes eas esse legimus, ut (1, 531.): *Atque ubere glebae*; [aut *desertas*, ut quidam volunt, quas et tenuimus et deseruimus, ut Cretam et Thraciam.] — 5. *Auguriis;* [pro ostentis, i. e.] ex flamma, quae tempora Ascanii pasta est, et cursu stellae, et Creusae admonitione, quae dixit (2, 781.): *Ad terram Hesperiam venies.* — 6. *Sub ipsa Antandro;* iuxta Antandrum. Est autem civitas Phrygiae, dicta *Antandros*, vel quod de Andro (codd. Burm. *Antandro*) insula eam condiderunt coloni, quasi ἀντὶ Ἄνδρου, vel quia Graeci venientes per Thraciam cepe-

orum; pro cuius pretio hanc [a Priamo] accepere civi-
ae ex facto nomen accepit, [quasi ἀντὶ ἀνδρὸς, i. e.
quia pro redemptione Polydori data fuit.] Quamvis
ioni Virgilius non consentiat. Fertur tamen, quod post
pretium a Graecis occisus sit lapidibus. [Nonnulli ad-
Antandron (*Andron*) insulam esse, vicinam Troianis re-
, ab hac populus Medos coactos loci angustia ad vicina
profectos civitatem *Antandron* ex nomine patriae condi-
Alii a Polymnestore (al. *Polymest.*) occisum dicunt post
a Troiam, et in maria praecipitatum. Cuius cum mater
agnovisset cadaver, cum captiva duceretur, flendo in
conversa est, cum se praecipitare vellet in maria; quod
igitur, quia nimio dolore inaniter Graecis convitiabatur.
e Idae; ad discretionem Cretensis. *Molimur;* [fabrica-
paramus. Et bene petit loca, in quibus et lateret, et
praepararet. — 7. *Incerti;* quia quisquis navigat, licet
estinet locum, quo tamen feratur, incertus est. [Ergo
ari, quibus dictum erat, ut Italiam peterent, sed *incerti*,
esset Italia.] *Quo fata ferant;* (a praeteritis tractum
a nec in Thracia permansit, nec in Creta. [*Ubi sistere*
propter diuturnum errorem, et quia, sicut dictum est,
a delatus loca est, aut propter dubietatem oraculorum,
enim erat nos a Troia debere proficisci, incertum tamen
t consistendum.] — 8. *Contrahimusque viros;* colligi-
s scilicet, qui ad auxilium venerant. Unde est (1, 113.):
uae Lycios fidumque vehebat Orontem. Item (12, 516.):
es Lycia missos, et Apollinis agris. *Vix;* mox: ut
Vix e conspectu Siculae telluris in altum Vela dabant
'rima aestas, aut [prima pars aestatis,] quia est et
praeceps. Aut vernum tempus dicit; [quamvis Palefatus
capto Ilio Aenean post triennium navigasse.] — 9. [*Et;*
iunctio velocitatem videtur ostendere.] *Pater Anchises;*
darum rerum auctoritatem adsignet Anchisae. Et] ut
servat τὸ πρέπον, ut pater iubeat. — 10. [*Litora* etc.;
eta quae legit, immutata aliqua parte vel personis, ipsis
oferre. Naevius enim inducit uxores Aeneae et Anchisae
ymis, Ilium relinquentes his verbis: *Amborum uxores*
roiade (i. e. Troade s. de Troia) *exibant, capitibus*
flentes ambae, abeuntes lacrymis cum multis. Hoc iste
eodem in tempore eiusdem rei causa inducit fecisse,
t; *Litora tum patriae lacrymans portusque relinquo*, et
dunt hoc in primo dictum: *Troiae qui primus ab oris.*
Campos ubi Troia fuit; Hoc est, quod ait, *omnis humo*
Neptunia Troia. *Exul;* quasi trans solum (al. salum)
aut extra solum vagus. — 12. *Cum sociis* etc.; duo
posuit, et duo divina; [humana *socii et natus;* divina
et dii;] patris non fit mentio, quia secundum Virgilium
m non venit. *Penatibus, et magnis diis;* Varro quidem
(. *quoque*) [unum esse dicit *penates et magnos deos.*
in basi (Guelf. I. *vasis*) scribebatur: *Magnis diis.* Pot-
n hoc (al. *hic*) [et] pro honore dici. Nam [et] *dii magni*
ppiter, Iuno, Minerva, Mercurius, qui Romae colebantur.
vero apud Laurolavinium. Unde apparet, non esse unum.

[Idem Varro et alii complures, *magnos deos* adfirmant simul duo virilia, Castoris et Pollucis, in Samothracia ante portum quibus naufragio liberati vota sovlebant. Alii *deos magnos* lum ac terram putant, ac per hos Iovem et Iunonem. Dii p tes a Samothracia sublati, ab Aenea in Italiam advecti s unde Samothraces cognati Romanorum esse dicuntur, quos i caetera ideo *magnos* appellant, quod de Lavinio translati Ron bis in locum suum redierint; quod Imperatores in provi ituri apud eos primum immolabant, quod eorum nomina n sciat, quod praesentes adesse sentiantur. Nam cum amba gines in templo deorum Lavini simul dormirent, et quae n casta erat fulmine exanimata, alteram nihil sensisse, quo mani, * penitus (*quod Romani Penates*) in cultu habeant, nisi sacerdoti videre fas nulli sit, qui ideo *penates* appellai quod in penetralibus aedium coeli sedeant (coli soleant), i et ipsum *penetral penus* dicitur, ut hodie quoque *penus Ve claudi* vel *aperiri* dicitur. Vel *Penates* erant, quos domo sec attulerat, dii familiares; hi vero, ut Palladium, et quos Pant ex arce ei attulerat.] — 13. *Terra procul; procul* est q *porro ab oculis*. Unde potest et *satis longe* significare, et i *valde*, ut in quinto (124): *Est procul in pelago saxum*, q satis longe fuisse intelligi non potest, ne voluptas pereat spe culi; quanquam et hic similis possit esse significatio; brevis enim Hellesponti transitus. *Vastis;* aut vastatis, [et per hoc sertis;] aut magnis. — 14. *Thraces arant*; figurate; nam mi est *Quam*. *Acri;* saevo et cruento. [*Lycurgo*; Lycurgus [ve ut alii dicunt, cum indignaretur, Liberum ab omnibus genti coli, ut primum eum Thraciae fines cum socio comitatu int isse cognovit, comprehensas Bacchas eius flagellis verbera ipsum vero insequi, ut occideret, coepit. Sed postquam se L fugiens, ut evaderet praecipitavit in mare, et Athen. . * (*a tide*) nympha exceptus liberatus est.] *Lycurgus* autem [filius Dryantis,] rex [gentis Bistonum] (Thraciae) fuit: qui habet fabula, dum contemnens Liberum [patrem,] (eius a tat) vites [manu sua semper abscinderet immisso a Libero re, ipse] crura sibi succidit. Re vera autem abstemius quos constat acrioris esse naturae, quod etiam de Demos dictum est. [Alii sic referunt: Fuit Lycurgus, Thracia filius Dryantis, qui quod Thraces immoderate vino dedito spiceret, vites omnes toto regno excidi iussit, ut scribit E chus eo in opusculo, quod de Poëtarum utilitate cons Hinc datus est poëtis locus fabulae: Lycurgum infest Bacchum odio prosecutum esse, adeo ut et nutrices il I Nysa latentes, persequeretur, et Baccho ipsi tantum te incusserit, ut, praecipiti fuga traiecto mari, in Naxum se perit; ideoque iusta numinis ira Lycurgum in furorem c sum, et, cum vites quoque, ne Baccho in posterum lib excidere vellet, tibias sibi succidisse.] *Regnata*; participium sine origine verbi. — 15. *Hospitium antiquum;* aut c aut re vera antiquum. Nam tanta inter ipsos familiarita ut Ilione filia Priami Polymnestori (codd. *Polymest.*) n Thracum regi, cui Polydorum filium [ex Hecuba] Priamus tempore parvulum commendaverat alendum.) [pater initio

Troiani, communis Martis exitium veritus, cum magno auri pondere educandum tradidit, antiquo hospiti, amico et genero suo. Sed illic, deleta Troia, ceterisque omnibus fere Priami liberis interfectis, auri cupiditate adductus, Polydorum in litore spatiantem telis aggreditur, et frustra fidem deorum hominumque implorantem occidit, caesoque tumulum superiniecit, cui supercrevere myrti virgulta. Id cum mater Hecuba intellexisset, simulavit, se ingens adhuc auri pondus velle secreto illi indicare, quod pro filio acciperet. Quod avarus rex verum existimans, illius unguibus occaecatus est. Exstat tamen et alia de Polydoro fabula: Nempe Graecos, per Thraciam venientes, hunc cepisse: Priamum autem pro redemptione filii Graecis dedisse urbem, quae postea ab eventu Antandros dicta est. Qua accepta, illos tamen nihilominus Polydorum lapidibus obruisse. *Sociique penates*; vel propter supradictam coniunctionem Iliones et Polymnestoris, vel quia cum omni haereditate maiorum, diviserant etiam deos penates Dardanus et Iasius fratres, quorum alter Thraciam, alter Phrygiam incoluit occupatam.] — 16. *Dum fortuna fuit*; scilicet bona: et simul ostendit fidem cum felicitate deficere. Sane sciendum, [quod] quotienscunque *fortunam* solam dicimus, *felicitatem* intelligi. Unde et *fortunatos* tantum *felices*: et *infortunatos* solos *infelices* vocamus. *Litore curvo*; perpetuum epitheton litorum est. Nam quod in sexto (901.) ait: *Tunc se ad Caietae* (L. *se ad Caletam*, R. *se ad Cagetum erecto*, Vos. *tunc ad Setagetum*,) *recto fert litore portum*, significat, eum ita navigasse, ut non [re]linqueret litus. *Prima loco*; quia apud Cretam alia fecit. Modo autem Aenum significat. Ut Sallustius: *Aenum et Maroneam: viamque militarem*. Quanquam Homerus inde dicat auxilia ad Troiam venisse. Ergo iam fuerat. Euphorion et Callimachus hoc dicunt etiam, quod *Aenum dicatur a socio Ulixis illic sepulto eo tempore, quo missus est ad frumenta portanda. Fatis iniquis*; bene quid sit futurum praeoccupat. — 18. *Aeneadas*; ecce nec Virgilius Aenum dicit. [*Aeneadas* autem hic secundum accusativum nomen derivatum; aliter iuxta nominativum.] — 19. *Sacra Dionaeae matri*; Veneri, a matre Dione, secundum Homerum. Et bene dispensat, ut cum adversam navigationem subiungit, Dionaeam Venerem dicat, ut hoc loco: cum prosperam, de mari eam dicat esse procreatam, ut (5, 801.): *Unde genus ducit*. Haec autem, in quantum potest [non semper,] reservat. — 20. *Auspicibus coeptorum operum*; Iovi, qui arcis deus est; Apollini, propter tuguria; Libero, [quasi] causa libertatis. Nam dii alii si invocentur, ad privatam pertinent causam. Ut de Didone legimus (4, 59.): *Iunoni ante omnes, cui vincla iugalia curae*, propter nuptias quamvis enim reipublicae utilitas simularetur, erat tamen etiam specialis causa Didonis. Similiter et hic Aeneas sacrificat Veneri [scil. ut placeat matri.] Quod autem de Libero diximus, haec causa est: ut signum sit liberae civitatis. Nam apud maiores aut stipendiariae erant, aut foederatae, aut liberae. Sed in liberis civitatibus simulacrum Marsyae erat, qui in tutela Liberi patris est. [Sed *auspicia* omnium rerum sunt, *auguria* certarum: auspicari enim cuivis, etiam peregre licet, augurium agere, nisi in patriis sedibus non licet. Peritissime

ergo Virgilius veteris consuetudinis meminit, cum facit Aen quia peregre, i. e. in Thracia agit, auspicantem, i. e. *Aus bus coeptorum operum.*] — 21. *Mactabam* etc.; contra r nem Iovi taurum sacrificat; adeo ut hinc putetur subseci esse prodigium. Ubique enim Iovi iuvencum legimus imn tum, ut (9, 627.): *Statuam ante aras aurata fronte iuven* [Et in Bucolicis legimus] (E. 3, 87.): *Iam cornu petat, e dibus qui spargat harenam.* Item Iuvenalis (13, 9.): *Qui nascenti robora cornu.* Nam in victimis etiam aetas est sulenda vel) consideranda. — 22. *Forte fuit iuxta tumi* [excusat dicendo *Forte fuit*, quod iuxta eum locum sacrifica *Tumulus* autem dicendo, uno] hoc sermone, et collem e pulcrum fuisse significat. [Potest enim *tumulus* et sine sepi interpretatione collis, interdum accipi. Nam et terrae cong super ossa *tumulus* dicitur. Sane apparatus mortuorum f dici solet, exstructio lignorum *rogus*, subiectio ignis *pyra*, matio cadaveris *bustum*, locus *ustrina*, operis exstructio s *crum*, nomen inscriptum *monumentum.*] *Quo sommo*; in summo. *Cornea virgulta et myrtus*; bene legit hastis apt gulta. Nam legimus (G. 2, 447.): *Et bona bello cornus.* (7, 817.): *Et pastoralem praefixa cuspide myrtum.* [Et (G. 2, 446.): *Ac myrtus validis hastilibus.*] Ergo si telis confixus, merito illic haec coaluere virgulta. *Cornus* autem clinatur ut *ficus*, si arbor sit. Nam *cornu* animalis inde bile est; licet genitivum usurparit Lucanus (7, 217.) ut: *C tibi cura sinistri Lentule.* Sic Cicero in Arato: *Huius g* pro genu. — 23. [*Virgulta*; copiose virgulta hastilia, s ramos, arborem, vimen, corticem, stipitem, segetem, i *Horrida myrtus;* horrida ad loci faciem retulit, non ad a naturam vel certe umbrosam. *Myrtus;* sane de *myrto* talis est. Haec *Myrtus* ex fama de plebe antiquorum nata eo vocabulo *Myrene* vocitata est, forma pulcherrima. Hanc quidam popularium dives et nobilis adamasset, a parentibu postulavit uxorem. Interea latrones urbem occupaverunt, cum depopulantur, Myrenem, fratribus eius occisis, cap duxerunt, et in latebris condiderunt, donec alia loca vast Sed haec Myrene, inventa occasione, fugit, et ad cives r est. Gratulati cives, eam sacerdotem Veneris esse iuss quae cum sacra celebraret, unum de latronibus per quos a fuerat, in plebe cognovit, eumque comprehensum in m vulgus extraxit. Latro, poenis adactus, omnia quae intenc tur confessus est, socios quoque, ubinam essent, prodidit iuvenis qui eam ante amaverat et petierat sibi coniugem investigandos latrones sibi negotium depoposcit, quos cum tos cepisset, et praemium posceret, data ei potestas est a lo, ut virginem quam amaverat in matrimonium ducere quam rem irata Venus, illum mori fecit, virginem aut *Myrtum* arborem vertit, eique quod sacerdos fuisset, pra ut perpetuo, et suavi odore gauderet.] — 24. *Accessi;* n *cornum*, sed ad *myrtum*, quae inter verbenas est. Et matri sacrificaturus aras coronat ex *myrto*. *Silvam;* dictum est,] bene variat, ut nunc silvam, nunc vimina, virgulta, nunc arborem dicat. — 25. [*Ramis tegerem*; exc

voluntate.] — 26. *Monstrum;* bene *monstrum;* nam statim quid esset apparuit, et hoc proprietatis est; abusione tamen plerumque corrumpitur. — 28. *Liquuntur;* *li* in verbo producitur, ut hoc loco. Item (G. 1, 43.): *Canis cum montibus humor Liquitur.* In nomine vero brevis est, ut *liquor.* — 29. *Tabo;* corrupto sanguine. Et est nomen casus septimi tantum, ut sunt *sponte, natu;* quod si velis declinare, *haec tabes, huius tabis* dicis (dices). — 30. *Membra quatit;* causa pendet ex causa. Nam timor sanguinem gelat, qui coactus gignit frigus (Guelf. I. *timorem*). [*Gelidusque coit;* physice loquitur et rationabiliter; nam hinc et pallor nascitur, cum se ad praecordia fugiens contrahit sangui..] — 31. *Lentum vimen;* molle et flexuosum. Unde et *vietos* (Guelf. I. *vetulos*) dicimus curvos per senectutem. — 32. *Tentare latentes;* miraculum enim est, ex arbore sanguinem fluere. — 34. *Multa movens animo;* non dicit quae, sed ex sequentibus intelligimus. Cogitabam, inquit, ne forte sanguis esset ex nymphis [ne forte bellum immineret quod sanguinem vidissem, ne lucum Nympharum violassem.] Hamadryades namque cum arboribus et nascuntur, et pereunt. Unde plerumque caesa arbore sanguis emanat. Nam [ut] Ovidius ait (Met. 8, 762.), cum Erisichton arborem incideret, primo sanguis effluxit; post ululatus secutus est. Inde Statius (6, 113.): *Nec amplexae dimittunt robora nymphae.* Item: Cogitabam, ne forte ex terra Martis iure sanguis efflueret. Nam quod dicit, haec se veneratum esse numina, illas constat praecessisse cogitationes. — 35. *Gradivumque patrem; Gradivum; θούριον Ἄρηα,* i. e. exsilientem in praelia, quod in bellantibus sit necesse est. [Aut gravem deum patrem; aut ideo, quia apud Pontifices Mars *pater* dicitur. Alii *gradivum*, quod gradum inserant, qui pugnant: aut quod impigre gradiantur; aut ab hastae concussione, quod Graece dicitur κραδαίνω. Alii *gradivum*, quia nunquam equester fuit, a *gradu* dictum quod huc et illuc *gradiatur;* unde Martem communem dici. Nonnulli eundem Solem et Vulcanum dicunt. Sed Vulcanum generis esse omnis principem, Martem vero Romanae tantum stirpis auctorem. *Patrem;* ideo, quia a poëta paene omnibus diis nomen paternum additur, ut fiant venerabiliores.] *Geticis;* Thraciis. *Getae* autem populi sunt Mysiae; quae, quia lata est, multas continet gentes. — 36. *Rite secundarent;* recte prosperos facerent. *Visus;* pro *visa* posuit. Tunc enim masculino utimur genere, cum de his loquimur, quibus videmus: ut si dicas; *Nubecula obest visibus meis.* Si autem neutro utamur; ea quae videntur significamus: ut si hoc loco diceret: *Rite secundarent visa.* Quod propter metrum nequaquam potuit. Similia sunt *nuntius* et *nuntium, auditus* et *auditum.* *Omenque levarent;* bonum ac leve facerent. [I. e. in bonum converterent.] — 38. *Obluctor;* acrius nitentem ostendit. — 39. *Eloquar, an sileam;* parenthesis ad miraculum posita; [qua magnitudinem monstri ostendit, et bene, auditorem attentum vult facere.] *Gemitus lacrymabilis;* potest enim esse etiam irascentis gemitus. [Et *lacrymabilis*, cum lacrymis, an dignus lacrymis?] — 40. [*Imo auditur tumulo;* ex imo tumulo, ut longe vox cum quodam defectu sonans, auditu ipso miserabilior videretur. *Auditur;* vetus codex habet *auditus.*]

reddita; pro *data.* *Redditur* enim quicquid ad nos per
um transit; quanquam hic etiam hoc possit intelligi. Nam
um vox missa per tumulum est. [Uti etiam epistola reddit
ur, quae per nuntium a mittente ad nos accipitur.] — 41.
ras; per membra discindis (codd. *dissicis*; Burm. *disiicis*
. *lacerare* est saepius vulnerare, ut (6, 495.): *Lacerum cru*
er ora Deiphobum vidi. — 42. [*Parce*; i. e. parce tibi
sepulto parce, cui vivo nemo pepercit.] *Sepulto;* mo
tuo vel] iacenti significat, ut (9, 189.): *Somno vinoque*
i. Item (4, 424.): *Occupat Aeneas aditum, custode sepu*
sepultus est, quasi *sine pulsu.* Non enim hunc *sepul*
amus dicere, cuius (codd. *cum*) sepultura non sit in hoc
i: sed fortuita sit obrutus terra. (Guelf. I. add.: *Iam*
; quomodo *sepulto*, non hic confixum ferrea texit. se
instauretur, funus mortuo solvitur. sic sepulto. prostrat
no vinoque sepulti.) *Pias;* bene etiam ille qui laedit
t Aeneam; quod pietatis grande testimonium est. [*Pias*
iter penates de excidio liberatos, aut quia sacrificabat.]
re; polluere, et est sermo Plautinus, quo hodie non ut
ien tamen fecit sine verbi origine, non enim dicitur *sc*
43. *Externum tulit;* ordo est: Troia me tibi tulit, et
: hoc est educavit; *non externum;* nam [et] civis
at et cognatus. [Et cito se et Troianum esse, et a
adit. *Aut cruor hic de st. m.;* mire quasi ostendens
suum de stipite. *De stipite;* de ligno ait; nam *stipe*
lignum sectum siccum.] — 44. *Crudeles terras;* i. e.
. et avarorum. [Ex moribus enim cultorum, terrae
vel vituperantur: ut (6, 638.): *Devenere locos laet*
Polydorus ego; sive *Ego* distinguas; sive *Ego hic:* sub
necesse est. [Et quasi dicticωs, i. e. Polydorus sum
s. — 46. *Telorum seges;* multitudo. Plautus Aulular
.): *Stimulorum seges.* Sane putatur non verisimile
ectis puerum occisum, nam repugnat cum illo (55.): *P*
obtruncat; nam emisisse radices iacula mirum est
struosum sit.] *Increvit;* revixit. Traxit autem h
oria Romana. Nam Romulus, captato augurio, hasta
itino monte in Palatinum iecit; quae fixa fronduit, et
fecit. Vituperabile enim est, poëtam aliquid fingere,
tus a veritate discedat. Denique obiicitur Virgilio de
e navium in Nymphas, et quod dicit, per aureum r
nferos esse descensum; tertium, cur Iris Didoni coma
it. Sed hoc purgatur Euripidis exemplo, qui de Alcesti
n. *Alciste*, *Alcisti*; al. *Alceste*) hoc dixit, cum subiret
iti. — 47. [*Vero;* adfirmative. *Ancipiti;* duplici qu
uinem viderat: vel *ancipiti formidine*, una, quod sepu
rat, altera, quod metuere coeperat l. . . . * (*laesum*,
) ipsum. — 49. *Hunc Polydorum*; licet de *Polydoro*
sit relatum, tamen propter varietatem rei necesse est r
mus cum videret longa obsidione res suas in ultimo co
filium parvulum Polydorum, Polymnestori regi Th
ro suo, per Ilionam filiam cum magno auri pondere
m commendavit, qui victa Troia, auri cupiditate imp
iorum obrutum telis occidit.] — 50. *Infelix;* aut qu

infelix esse coeperat: aut cui etiam provisa nocuerunt. [Aut *infelix*, quia superstes liberis fuit, aut quia illi perfida non ab hostibus tantum est.] *Mandarat*; aphaeresis est, [sive dixeris *commendarat*, sive *amandarat*] (Guelf. II. quasi dixerit comm.) [Et *mandarat* est amoris, *amandarat* vero odii est, et *amandare* est sub specie legationis aliquem relegare. *Furtim*; ne Graeci scirent.] — 51. *Threicio regi*; auxit ex provincia crudelitatem, ex qua fuerunt Diomedes; [qui equos habebat, qui humanis carnibus vescebantur.] Lycurgus (codd. *Ligurg.*) [ob iniuriam Liberi patris punitus;] Tereus, [qui Philomelae sorori uxoris, post inlatum stuprum linguam abscidit.] *Threicio* autem pro *Thracio*, ut supra pro *Thracia Threissa*. Nam solutio est Ionicae linguae. Cum enim sit θρᾷξ: Iones dicunt θρηΐξ (codd. θρῄξ), cuius solutio facit *Threicius*, vel *Threissa*. — 52. *Cingique urbem* etc.; inter ipsa principia obsidionis; nam postea iam minime poterat. — 53. [*Ille ut* etc.; bene utrumque innexuit; saepe enim alterum sine altero valet; aut opes, aut fortuna. *Ille ut*; vel postquam, vel tantum quod deest statim, ut sit *Ille statim ut.*] *Fortuna*; melior scilicet. — 54. *Res Agamemnonias*; hoc est imperium [vel partes Agamemnonis.] *Victricia*; omnia nomina a verbo venientia, cum in *or* exeunt, masculina sunt, ut *victor*; cum in *Trix*, feminina sunt, ut *victrix*. Neutra vero non faciunt, nisi tantum ex numero plurali. Unde est *victricia* [*arma*]. — 55. *Fas omne*; et cognationis, et iuris hospitii. *Obtruncat*; occidit intellige. Nam *obtruncare* proprie est capite caedere. (Guelf. I. add.: Quomodo *obtruncat*, cum sit hastis interemptus? Solvitur: quia veteres plerumque *truncum* pro quoquo genere interemptum dixerunt; *obtruncat* ideo et occidit.) — 56. *Vi*; [violentia.] *Potitur*; hoc [autem] verbum de his est quae permiscent coniugationes. Cum enim sit tertiae coniugationis, infinitum [tamen] modum a quarta facit, ut *potiri*; unde plerique decipiuntur, ut *potiris* dicant. Similiter *fio* pro *fiere*, *fieri* facit, permixta coniugatione. [*Quid non mortalia pectora cogis*; ad quod flagitium homines non compellis, detestandi auri cupiditas.] — 57. *Auri sacra fames*; *sacra*, execrabilis, ut (6, 574.): *Sacrae panduntur portae.* [Alii *sacra* devota accipiunt, unde et *ver sacrum*. Alii *sacrum* pro *scelestum*, vel *sacrilegum*.] Tractus est autem sermo ex more Gallorum. Nam Massilienses quotiens pestilentia laborabant, unus se ex pauperibus offerebat, alendus anno integro publicis et purioribus cibis. Hic postea ornatus verbenis et vestibus sacris, circumducebatur per totam civitatem cum execrationibus, ut in ipsum reciderent mala totius civitatis, et sic proiiciebatur (al. *praecipitab.* s. *necab.*) Hoc autem in Petronio (c. ult.) lectum est. Sane sciendum, latenter Aeneam hoc agere, ut Troianos Didoni ex infelicitatis similitudine commendet. Nam et eius marito [frater], auri causa, intulit necem. — 58. [*Proceres*; qui processerunt ante alios. *Primumque parentem*; bene *primum*, i. e. ante proceres. — 59. *Monstra deum*; quae ostenderant, et modo mala, nam medium est, quia interdum dicuntur et bona.] — 60. *Omnibus idem animus*; *idem*, plus est quam si diceret similis. [Est autem unus animus aut idem consilium, et hoc iuxta disciplinam auguralem dixit, quae appellatur *consensio*, sicut in libro

secundo dictum est.] *Scelerata terra;* pro *sceleratorum*, [ut supra (2, 765.): *Captiva vestis.*] — 61. ***Classibus austros;*** hypallage est: [nam classes austris damus.] — 62. ***Instauramus funus;*** modo sepulcrum, quod virgulta [e]vellendo diruerat. Nam proprie *funus* est incensum cadaver. — 63. [***Aggeritur tumulo tellus;*** ut ostenderet verum tumulum, ne forte aliquis alius illud errore violaret. *Stant;* positae sunt; multa autem, ut supra (1, 646.) diximus, hic sermo significat. ***Manibus;*** *manes* sunt animae illo tempore, quo de aliis recendentes corporibus, necdum in alia transierunt. Sunt autem noxiae, et dicuntur *κατὰ* Antiphrasin. Nam *manum*, ut supra (1, 139.) diximus, bonum est; unde et *mane* dictum est. Similiter etiam *Eumenidas* dicimus [ἀπὸ τῆς εὐμενείας, i. e. benevolentia, ut] *Parcas*, *bellum*, *lucum*. Alii *manes* a *manando* dictos intelligunt. Nam manibus plena sunt loca inter lunarem et terrenum circulum, unde et defluunt. Quidam *manes*, deos infernos tradunt, [eosque inter numina laeva numerant, placarique putant sacrificiis ne noceant. Quidam alios *manes*, alios *deos infernos* dicunt: plurimi deos *coelestes*, ut vivorum, ita *manes* mortuorum tradiderunt. Alii putant, hoc nomine appellatas fuisse animas separatas a corpore; unde videmus vetusta sepulcrorum monumenta *Diis Manibus* esse inscripta. In qua etiam sententia videtur esse Appuleius de Daemonio Socratis: *Manes*, inquit, *animae dicuntur melioris meriti, quae in corpore nostro Genii dicuntur, corpori renuntiantes Lemures; cum domos incursionibus infestarent, Larvae appellabantur; contra, si aequi et faventes essent, Lares familiares.* Sunt etiam, qui putent, *Manes* eosdem esse, quos vetustas *Genios* appellavit, duosque *Manes* corporibus ab ipsa statim conceptione assignatos fuisse, qui ne mortua quidem corpora deserant, consumptisque etiam corporibus sepulcra inhabitent. Cicero (de Legib. 2, 10.): *Deorum manium iura sancta sunto.* Atque eandem ob causam *Manes* pro ossibus ipsis et sepulcris ponuntur. Persius (1, 38.): *Nunc non e Manibus illis nascuntur violae.* Idem (5, 151.): *Indulge genio, carpamus dulcia; nostrum est, Quod vivis: cinis et Manes et fabula fies.* Quandoque *Manes* dicuntur *poena*, ut in VI. (743.): *Quisque suos patimur manes.* Alii *manes* nocturnos dicunt esse eius spatii, quod inter coelum terramque est, et ideo humoris qui noctu cadit potestatem habere; unde *mane* quoque ab iisdem *manibus* dictum. — 64. ***Caeruleis vittis;*** Cato ait, deposita veste purpurea, feminas usas caerulea cum lugerent. Veteres sane *caeruleum*, nigrum accipiebant. *Vittae* autem *caeruleae* in acerbo funere praecipue filiorumfamilias adhiberi solebant, sicut hic; nam Polydori funus utpote adhuc pueri, acerbum est, et quia eius aetatis erat, ut filiusfamilias adhuc esse potuisset. *Moestae arae;* Cicero pro Murena (fin.): *Imaginem lugentem.*] *Atraque cupresso;* nigra, funesta. Nam inferis consecrata est, quia caesa nunquam revirescit. [Dicitur autem *Cyparissus* per synaeresin *Cypressus*, deinde conversione *y* in *u*, *Cupressus*. Est autem arbor procera, caudice oblongo et recto, fronde indecidua, odore vehementi. Duo eius sunt genera; nam quae sterilis est, femina dicitur, ad metae formam in fastigio convoluta; unde et κωνοειδὴς peculiari epitheto appel-

r. Contra mas latius spargit ramos, conosque profert nuci
:ae non absimiles, licet minores; mira inter arbores fecundi-
', quippe quae trifera est, fructusque habet, et Ianuario et
.o et Septembri maturos, nulli tamen rei utiles, et imo potius
ios, quemadmodum et ipsa arbor, cuius etiam umbra noxia
ditur. Dicta autem est *Cyparissus*, ut Didymo placet, ἀπὸ
κύειν παρίσους, hoc est, ab aequaliter pariendo; quod aequa-
r et ramos pariat, et fructus. Fructus eius a figura *Coni*
ellantur; unde ipsa arbor perpetuo epitheto Conifera appella-
, ut (680.): Aëriae quercus aut coniferae Cyparissi. Fabula
em de *Cupresso* talis est: Cum haberet in deliciis Cyparissus
r cervum, et ipse ab Apolline diligeretur, imprudens cervum
m iaculo occidit, eumque dum luget neglecta consolatione
ollinis, dolore consumptus est, cuius ut exstaret memoria, in
tuosam arborem, i. e. cupressum mutatus est, quae defunctis
ihetur.] Moris autem Romani fuerat, ramum cupressi ante
mum funestam poni, ne quisquam pontifex per ignorantiam
llueretur ingressus. Hinc Horatius (Carm. 2, 14.): *Nec te*
eter invisam cupressum ulla brevem dominum sequetur.
ra autem, quod atratos lares significet. — 65. *Crinem de*
re; aut de more gentis, ut etiam in Aegypto est. Aut certe
more plangentium. — 66. [*Inferimus*; inferias damus, pro-
ie.] *Tepido lacte*; statim mulcto. *Cymbia*; pocula in modum
nbae facta. — 67. *Sanguinis sacri*; de victimis sumpti.
eo autem *lactis* et *sanguinis* mentio facta est, quia adfirman-
animae *lacte* et *sanguine* delectari. Varro quoque dicit
lieres in Exsequiis, et luctu ideo solitas ora lacerare, ut san-
ine ostenso inferis satisfaciant, quare etiam institutum est, ut
d sepulcra et victimae caedantur. Apud veteres etiam homi-
interficiebantur, sed mortuo Iunio Bruto cum multae gentes
eius funus captivos misissent, nepos illius eos qui missi erant
er se composuit, et sic pugnaverunt, et quod muneri missi
int, inde *munus* appellatum. Sed quoniam sumptuosum erat
crudele, victimas vel homines interficere, sanguinei coloris
pta est vestis mortuis iniici, ut et ipse testatur (6, 221.): *Pur-*
reasque super vestes velamina nota: et (5, 79.): *Purpureos-*
e iacit flores. Alii sanguinis inferendi ad adescendas (Al. coni.
tisfaciend., *assistentes*, *adolescend.*, *inescand.*, *eliciend.*,
escand.) defunctorum animas illa ratione consuetudinem tra-
int, ut quod amiserunt videantur accipere. Sanguis enim velut
imae possessio est, unde exsangues mortui dicuntur. Nam et
merus in Necromantia non prius facit loqui animas, nisi
nguine gustato. Alii *lac* et *sanguinem* ab hoc accipiunt, quod
a res nutrit, alia nutriatur.] — 68. *Animamque sepulcro*
ndimus; bene animam *lacte* et *sanguine* ad tumulum dicit
citam. *Lacte* namque corpus nutritur post animae coniunctio-
m: et anima sine *sanguine* nunquam est, quo effuso recedit.
gimus praeterea in sexto, insepultorum animas vagas esse: et
uc constat non legitime sepultum fuisse. Rite ergo reddita
gitima sepultura, redit anima ad quietem sepulcri, quam Stoici
rciscundi (Ryck. coni. ἡμιοσύοντες; Burm. *terris condi*; L.
oici *secundum id med. s.*; R. *St. i. e. secundum med. s.*
uelf. II. *Stoici, med. secuti.* Guelf. I. *St. ercis cundi, i. e.*

med. sequentes) i. e. medium secuti, tam diu durare dic... quam diu durat et corpus. Unde Aegyptii periti sapientia, c... dita diutius reservant cadavera, scilicet ut anima multo temp... perduret, et corpori sit obnoxia, nec cito ad aliud trans... Romani contra faciebant, comburentes cadavera, ut statim ani... in generalitatem, i. e. in suam naturam rediret. Dicit ergo nu... sacrifi iis quibusdam elicitam animam, et sepulcro condita... obnoxiamque factam corpori: quod ante horrebat, quasi per ... extorta. Ideo autem Stoicos medium sequi diximus, quia P... perpetuam dicit animam, et ad diversa corpora transitum fac... statim pro meritis vitae prioris. Pythagoras vero, non μετεμ... χωσιν, sed παλιγγενεσίαν esse dicit: hoc est redire, sed post ... pus. *Supremum;* non est nomen, sed adverbium: ut (7, 3... *Torvum clamat.* *Ciemus* autem est hoc loco quod dic... more solienni, [i. e. tertio] *vale: nos te ordine quo natura p... miserit; cuncti sequemur.* [Quidam dicunt eorum mortuoru... nomina ter vocari, qui in aliena terra dimittuntur, ut in V... (506.): *Et magna manes ter voce vocavi.*] — 69. *Fides pelago* [hoc est, ubi fidem pelago habere coepimus, nos tuto navigatu... ros?] quia alibi ait (5, 851.): *Totiens* [*coeli*] *deceptus fraud... sereni.* — 70. *Lenis crepitans auster;* duo epitheta posuit vitio... se, ut diximus supra (2, 392.). Fecit autem hoc [improprie... prope (Guelf. I. proprie) in decem versibus. *Auster* autem pr... quovis vento (Guelf. I. add.: Quomodo auster ex Thracia, cu... lenis sit? Solvitur: *Auster* pro quolibet vento accipimus.) [Na... ad Thraciam Aquilone navigatur; *lenis* autem ideo quia superi... (8.) ait: *vix prima inceperat aestas*, et lenes venti per aestate... sunt. — 71. *Deducunt*; proprie, ut e contrario *subducunt.*] — 72. *Terraeque urbesque recedunt;* physicam rem dixit: ita eni... navigantibus videtur, quasi ab his terra discedat. [Item alite... Iuno cum vidisset Latonam a Iove adamatam, iuravit eam n... parituram in terris: Iuppiter mutavit eam in coturnicem qu... Graece ὄρτυξ appellatur, et monstravit ut veniret Delon, qu... illis temporibus circa omnia litora ferebatur ventis. Post pa... tum * vero Latonae, quo (*quae*) Dianam et Apollinem peper... Ortygia dicta est, quae ante Delos (*Cynthus*) nominabatur, postea Delos cum eam Apollo revinxisset Gyaro et Myco... (*Mycono*) altissimis montibus.] — 73. *Sacra mari colitur medi...* ordo est: In mari medio Aegaeo colitur tellus sacra Neptuno, Nereidum matri, i. e. Doridi gratissima. Fabula [autem] talis e... Post vitiatam Latonam Iuppiter cum etiam eius sororem Asteri... (codd. *Astarien*; Guelf. I. *astaricis*) vitiare vellet, illa optavit a di... ut in avem converteretur: versaque in coturnicem est. Et cu... vellet mare transfretare, quod coturnicum est: afflata a Iove, in lapidem conversa, diu sub fluctibus latuit. Postea supplican... Iovi Latona, levata superferri aquis coepit: haec primo Neptu... et Doridi fuit consecrata. Postea cum Iuno gravidam Pytho... (codd. Burm. *Phitone*) immisso Latonam persequeretur, ter... omnibus expulsa [Latona], tandem aliquando applicante se lito... bus sorore (Burm. applicando se l. a sor.) suscepta est, et il... Dianam primo, post Apollinem peperit. Qui statim occi... Pythone ultus est matris iniuriam. Sane nata Diana parturie... Apollinem matri dicitur praebuisse obstetricis officium. Un...

ana sit virgo, tamen a parturientibus invocatur. Haec e est Diana, Iuno, Proserpina. Nata igitur duo numina sibi natalem errare non passa sunt, sed eam duabus in-religaverunt. Veritas vero longe alia est. Nam haec insula terrae motu laboraret, qui fit sub terris latentibus ventis, ut Lucanus (3, 460.): *Quaerentem erumpere ventum Credidit,* oraculo Apollinis, terrae motu caruit. Nam praecepit, ne illic mortuus sepeliretur; ut in Vulcano: et iussit, quaedam sacrificia fieri. Postea e Mycone (codd. Burm. *Micono*) Gyaroque vicinis insulis populi venerunt, qui eam tenerent; quod etiam Virgilius latenter ostendit. Quod autem diximus, Dianam primo natam, rationis est. Nam constat, primam noctem fuisse: cuius instrumentum est Luna, i. e. Diana; et post diem, quem Sol efficit, qui est Apollo. Ut autem *Delos* primo *Ortygia* diceretur, factum est a Coturnice, quae graece ὄρτυξ vocatur. *Delos* autem, quia diu latuit, et postea apparuit. Nam δῆλον Graeci manifestum dicunt. Vel quod verius est, quia cum ubique Apollinis responsa obscura sint, manifesta illic dantur oracula. Delos autem et civitas dicitur et insula. Unde (et) interdum recipit praepositionem. [*Sacra mari;* sane sacrum dicitur, quod rite sacratur Deo, ut aedes, arae, simulacra, dona. Hic igitur aedium sacrarum, etsi non aperte, attamen eiusdem ritus meminit cum de insula loqueretur, in qua praeterquam ut sacra dixerat, i. e. sacrata, gratiam quoque posuit non solum Doridi matri Nereidum, quae traduntur deae maris, sed Neptuno etiam addidit dominatori videlicet omnium in mari deorum. *Tellus;* maior dignitas est tellus, quam si dixisset insula. — 74. *Nereidum matri;* Doridi, quinquaginta nympharum matri, coniugi Nerei. *Neptuno Aegeo;* quia in Aegeo mari haec insula posita est. Sane inter Hellespontum et Adriaticum mare, omne illud Aegeum appellatur, quod nomen a patre Thesei Aegeo rege Atheniensium traxit, qui in mare se praecipitavit sperans mortem filii. Cum enim in labyrintho Minotaurus esset inclusus, et quotannis ex nobilitate Atheniensium septem pueri vel puellae ad vescendum Minotauro mitterentur, tandem dolor Theseum subiit. Profectus itaque est ad Minotaurum perimendum, pepigitque cum patre, ut si illud monstrum vicisset vela candida navibus daret, si forte a Minotauro fuisset oppressus, navigium cum atris velis rediret. Sed cum extinxisset Minotaurum, oblitus non cum candidis, sed cum nigris velis reverti coepit, et patri in specula constituto triste sui interitus signum dedit, qui extinctum filium credens se praecipitavit in mare, unde Aegeum pelagus appellatum est.] — 75. *Pius arcitenens;* Apollinem dicit. [Bene *pius,* aut] qui ultus est matrem [de Titycone, (Heins. *Tityo.* Al. Typhone,) de Niobe, de Pythone: aut quia patriam stabilivit errantem. Legitur et *prius.* — 76. *Myc. Gyar. revin.;* quidam per historiam dictum putant, nam inter Myconem et Gyarum, Scyrum unam de Cycladibus esse dicunt: unde fuit Pherecides philosophus. Alii nullum auctorem alium esse adserunt, qui Delon ab Apolline religatam dicat. Constat enim eam ante evagare, et propter Latonae partum restitisse. Alii hanc insulam inter Myconem et Gyarum humilem esse dicunt, ut his quasi vinculis contineatur. *Revinxit* autem, putant, [num] retraxit.] — 78. *Coli dedit;* a

vicinis scilicet populis. *Ventos contemnere;* propter terrae motum.] — 79. *Apollinis urbem;* Delon: et est definitio. [Eiusdem nominis et urbs, et insula Delos dicitur.] — 80. *Rex Anius;* [Anius autem, rex Deli, Apollinis sacerdos, cum trium filiarum esset parens, ne unius tantum Dei esse totas * auxilio filia (cum al. Burm. *Dei esset tutus auxilio, filias*) numini Liberi patris devovit, qui parem ei gratiam reddens effecit, ut quidquid una attigisset verteretur in fruges, altera in vinum, tertia in oleum; id cum comperisset Agamemnon dux Argivorum, cum mille navibus oppugnaturus iret Troiam, misit qui eas accersirent (*arcesser.*), ut posset alere Graeciae exercitum; quae cum vinctae tenerentur invocaverunt Liberum patrem, quas ille in columbas vertit, et ita vincula fecit effugere: unde hodieque Deli columbas violare nefas est: hunc tamen Anium, Palefatus etiam propinquum tradit Anchisae. Alii dicunt huius Anii filiam occulte ab Aenea stupratam edidisse filium nomine An. * (*Anium*). *Rex et sacerdos;* hic Anius Apollinis filius, rex Deli et sacerdos fuit, qui habuit filium Andron nomine: unde Andros insula appellata est, ad quem Anchises ante Troicum bellum consultum venerat, an Salaminam peteret comes Priamo, unde et agnoscitur. Sane] maiorum enim haec erat consuetudo, ut rex esset etiam sacerdos, vel (al. *et*) pontifex. Unde hodieque imperatores pontifices dicimus. — 81. *Vittis et lauro; vittae*, sacerdotis sunt: *laurus* vero etiam imperatoris victoris. — 82. *Anchises amic.; κατὰ τὸ σιωπώμενον* intelligimus. Nam quomodo fuerint amici, palam [poëta] non dicit. — 83. *Hospitio;* [licet Probus quaerat, quid sit: *Iungimus hospitio dextras*, tamen] septimus casus est, i. e. iure hospitalitatis. Nam *ad hospitium* non potest intelligi: quia iam amicus fuit; [aut sicut quidam tradunt, *iungimus dextras, et hospitio tecta subimus.* — 84. *Templa Dei;* hoc iuxta augurii genus, quod *stativum* dicitur, retulit, in quo considerantur, quo in loco auguria peragi debeant. Nam ideo ait: *Templa dei saxo venerabar structa vetusto*, et subiunxit: *Quove ire iubes.* Et exinde: *Da pater augurium,* Sane quaeritur, cur saxum vetustum dixerit. Sed traditur a plurimis, inter quos etiam Epafus, vir peritissimus, refert, Delphis quodam tempore evenisse, ut templum religiosum ante et intactum, spoliatum incensumque sit, ac post multas Corinthii urbes inaulasque proximos terrae motu haustas, Delon neque antea, neque postea hoc incommodo vexatam sicut Tuthrodes (cf. Thucyd. 2, 8.); quod etiam Cicero in praetura Verrinarum (1, 18.) ita ait: *Tantaque vis huius religionis est, et semper fuit, ut ne Persae quidem cum bellum totum Asiae* (Fabr. *tota Asia;* Burm. toti Graeciae) *diis hominibusque indixissent, et mille navium classem Delum appulissent, quicquam conarentur, aut violare, aut adtingere.* Non mirum ergo si aut ad (Burm. coni. *ad haec*, s. *sua*) tempora poëta respondit, aut ad pristina, utpote quod religio nunquam omnino vexata illo suo antiquo et vetusto saxo colebatur, vel *vetusto*, religioso. Et quod *Venerabar* ait, ostendit se precatum. — 85. *Da propriam;* da, dic, indica, Apollo enim non dandi, sed dicendi habet potestatem. Quaeritur etiam cur Aeneas cum Delum venisset, nullis prius hostiis caesis statim a precibus coeperit: quia tradunt multi, inter quos et Varro, esse aras tam

Apollinis, quam filii eius non tantum Deli sed in plurimis locis apud quas hostiae non caedantur, sed consuetudo sit deum sollemnitate precum venerari: quod autem ait, Neptuno et Apollini tauris postea sacrificatum, apud alias aras hoc factum accipi oportet.] *Propriam*; perpetuam, [stabilem. firmam,] ut (1, 73.): *Propriamque dicabo.* Et bene post experimentum male conditae civitatis perpetuas postulat sedes. *Tymbraee*; *Tymbraeus Apollo* dicitur ad agro Troiae vicino, pleno *Thymbrae* [quae *Satureia* dicitur; et bene Deli positus, *Thymbraeum* appellat, quem in Troia adsueverat colere in agro:] in quo eius et nemus est, et templum, ubi a Paride Achilles occisus est. Unde fingitur manu Apollinis vulneratus. Ergo *Tymbraeus*, ut *Delius*; nam numina a locis frequenter nomen accipiunt: [Alii *Tymbram* locum in Delo consecratum Apollini tradunt.] Sane quia Graece *τύμβρη* facit: in derivatione *η* in diphthongum mutat (Vos. R. *non diphthongon mutat*, et mox *Aetnae* et *Dircae.* Guelf. I. *in der. diphthongus mutatur*): ut *Αἴτνη*, *Aetnaeus*, *Δίρκη*, *Dircaeus*. *Domum;* familiam: ut (5, 121.): *Domus tenet a quo Sergia nomen.* — 86. *Mansuram*; [perpetuam.] Duo petit, et urbem et perpetuitatem. *Mansuram* [autem] ideo, vel propter Troiam: vel propter eam, quam in Thracia condidit. *Serva altera*; non quia prima servavit; sed quia servare voluit, ut Homerus dicit. — 87. [*Achilli;* sic veteres declinabant.] — 88. *Quem sequimur?* Apollo [enim] exsulantibus sedem solebat (al. debebat) ostendere; nam Phoenix, Cilix, Cadmus, a patre Agenore ad quaerendam sororem missi, et prohibiti, nisi reperta fuisset, [domum ne auderent reverti,] Apollinis monitis diversas regiones petiverunt: Phoenix Phoeniciam (Guelf. I. *Phoenicem*); Cilix Ciliciam; Cadmus Boeotiam, (Guelf. I. add.: unde Cadmus bovem secutus est, et ubi bos procubuit, ibi urbem condidit Thebas, et *boetiam* nominavit terram) quia Cadmus oraculo Apollinis bovem secutus, in Hyanthe Boëtiam condidit. [Veteres enim oraculis signa quibus civitatem conderent accipiebant.] — 89. *Da pater; pater*, religionis, ut supra (1, 699.) diximus, nomen est. Nam et hominibus datur: ut (2, 2.): *Inde toro pater Aeneas;* et montibus, ut (12, 703.): *pater Apenninus:* et fluminibus, ut (8, 540.): *Tibri pater;* numinibus etiam: ut (5, 14.): *Quidve pater Neptune paras.* Item (2, 618.): *Ipse pater Danais animos viresque secundas Sufficit.* Item (7, 327.): *Odit et ipse pater Pluton. Augurium;* modo oraculum: sed usurpative. [*Augurium* enim est exquisita deorum voluntas per consultationem avium aut signorum, quod tunc peti debet, cum id quod animo agitamus, per augurium a diis volumus impetratum, ut in hoc loco Aeneas, postquam omnia quae vovlebat animo petit, ait *Da pater augurium.* Et est species ista augurii quae *legum dictio* appellatur: *legum dictio* autem est, cum condictio ipsius augurii certa nuncupatione verborum dicitur, quali conditione augurium peractumus sit, quod hic facit exsequens formas petitionis versibus supradictis, tunc enim quasi legitimo iure legem adscribit, *Da pater augurium.*] *Animis illabere nostris;* quia Apollinis [oracula vel] responsa semper obscura sunt, vera tamen. Unde cum intelligentia oraculum postulat. — 90. [*Tremere omnia;* in consequentibus quid sit *omnia*, docuit, dicendo: *Liminaque laurusque*

dei. Et hoc augurium iuxta auguralem disciplinam dictu quod appellatur *tripudium sonubium*, i. e. a sono ad quo tinet, si arbor sponte radicibus (*radicitus*) cadat, si terra t quod hic Aeneae factum ostendit, antequam voce divina re perciperet.] *Visa repente;* Stoicos et Academicos secuti qui dicunt, ea quae contra naturam sunt, non fieri, sed videri. Unde magica ars [a Romanis] omnis exclusa est: Plinius Secundus docet in Naturali Historia (lib. 3.) [Quoci Dido inducitur dicens (5,443.): *Magicas invita accingier ar*
91. *Liminaque;* *que* brevis est pro longa posita: quae (*quod*) hac ratione defenditur: aut quia omnia monosylla artem non pertinent, et his licenter uti (Vos. *uti non*) poss Aut certe, quia omne *μόριον*, i. e. particula quae sui substa non habet, membrum putatur superioris orationis, quod : *liminaque* quasi una pars orationis est: et potest *Que* fin: ratione vel produci, vel corripi. [*Laurusque dei;* aut ide gulariter, quia in Delo Insula laurus Apollini consecrata est lucum dicit, aut quia traditur, Latonam duas Laurus amp Dianam et Apollinem enixam. Fabula sane de Lauro tal Daphne Penei, vel ut alii dicunt Ladonis filia, ab Apolline mata est, a qua cum precibus et promissis non potuisset A ut secum concumberet, impetrare, vim ei adhibere conatu cumque eam insequeretur, et illa fugiens defecisset lassata, t imploravit auxilium, quam terra hiatu facto recepit, et p: arborem edidit, quae Graece nomen suum retinuit, Latine rus dicitur, sed Apollo eam etiam mutatam ita dilexit, u scriberet efficeretque, ut propter virginitatem servatam se vireret. *Moveri;* quia opinio est sub adventu deorum m templa.] — 92. *Mons;* Cynthus. Unde *Cynthius Apollo.* *tina;* locus unde oraculum datur. Dicitur autem *cortina* quod Apollinis tripos (tripus) corio Pythonis tectus est: vel certa illinc responsa funduntur, quasi *certina*, vel, quod e rius, quia cor illic vatis tenetur. Nam caverna quaedam in plo Apollinis fuit, ad quam Phoebas rapta vaticinabatu Lucanus (5, 159.) ostendit. [Alii *cortinam* quasi *ortinam* dunt, quod inde vox oriatur. *Reclusis;* nunc apertis: alias c clusis.] — 93. *Summissi;* inclinati. [Utrum corpore an ar an quia supplices rogamus, an quod verum est, *Inclinati?* sciendum, pro qualitate numinum, orantes interdum ima, dum summa respicere. Nam potestates aliae coelestes sunt, terrenae, aliae permixtae. Unde nunc Apollinem depreca terram petunt. Ipse enim est et Sol, et Liber pater, qui in petiit. Ut Horat. *Te vidit insomnis Cerberus.* *Petimus* Bene ergo terram petunt, unde ad eos responsa perveniun quia Apollo etiam inferis notus est. — 94. *Dardanidae* diximus, obscura quidem, sed vera sunt omnia. Nam dic *Dardanidae*, ostendit Italiam, unde Dardanus fuit. Quo Cretam significaret, *Teucriadae* (Al. *Teucridae*) ret. *Duri;* vel futurum ostendit laborem: vel eorum argu sipientiam, [qui intellecturi non fuerant.] *Stirpe;* [hoc v Troianis factus est terror. Sane] *stirps* genere feminino c nem significat, ut (7, 293.): *Heu stirpem invisam;* masc arborem: ut (12, 770.): *Sed stirpem Teucri nullo discri*

ıcrum. Sed Horatius contra regulam nititur: ut (Carm. 3, 29.): :irpesque raptas et specus et domus. — 95. *Prima tellus;* Itaı, unde Dardanus venit. Teucer enim de Creta post venit. *bere laeto;* quod est Italiae proprium: ut alibi: *Atque ubere ebae.* — 96. *Matrem;* [*matrem* autem *terram* Apollo significat] ɔdd. tantum: *i. e. terram.*) Tractum autem est de historia: m Brutus et filii Tarquinii cum oraculum Delphici Apollinis :terent, responsum est, eius imperium fore, qui primus matrem versus oscularetur; quod solus Brutus agnoscens, de navi egress, simulans casum, osculatus est terram: unde et potitus imrio est. *Exquirite nos* dicendo (bene) ostendit difficultatem. — r. [*Hic;* pro illic.] *Domus Aeneae;* ad illud respicit: *Da proriam Tymbraee domum.* — 98. *Nati natorum;* propter illud: *lansuram urbem.* Nam oraculum semper ad petita respondet. ane hic versus Homeri est, quem et ipse Orpheo sustulit; item rpheus de oraculo Apollinis Hyperborei. Mire autem sequenti ersu hoc ostendit, dicendo: *Haec Phoebus.* [Graecus vero verus hic est (Il. *υ*, 308.): *Καὶ παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.*] — 99. *Tumultu;* quia dixit *Exquirite.* — 100. *Laeitia* vero propter promissam imperii aeternitatem: [finis enim uspicii in demonstratione comprehensus dedit petentibus laetiiae optandam gratulationem. — 101. *Vocet;* aut revocet, aut ıortetur.] — 102. *Monumenta virorum;* historias. — 103. *Spes iscite vestras;* aut quasi senex loquitur: aut quia, ut supra 2, 687.) diximus, scit, se esse moriturum. [Ubique enim sciens uturorum inducitur.] — 104. *Creta;* Dardanus Iovis filius, et lectrae, profectus de Corytho, civitate Tusciae, primus venit ad roiam, et illic parva aedificia collocavit. Post cuius obitum eucer venit ex Creta: et invenit Dardani socios habitantes in allibus, qui constituit arces et moenia. Modo ergo errat Anchis; nec respiciens adventum Dardani, oraculum Cretam significare credidit et argumentatur ex his quae solent ab advenis eri. Ida, inquit, illic est: quae et in Troia ad similitudinem icta: ut (497.): *Effigiem Xanthi Troiamque videtis, Quam ıstrae fecere manus.* Item sacrorum similitudo, quae apud aiores nefas erat perire. Unde Aeneas in duodecimo (192.): ıcra *deosque dabo, socer arma Latinus habeto. Iovis magni;* uia illic dicitur esse nutritus: quod, ut Sallustius dicit, ideo finitur, quia *Primos* (codd. Burm. *primo*) *Cretenses constat inveisse religionem.* Sane nati Iovis fabula haec est: Saturnus postuam a Themide (L. R. Guelf. II. *Themi dea*) oraculo comperit, filio se posse regno depelli, natos ex Rhea uxore [filios] devoıbat, quae natum Iovem, pulchritudine delectata, nymphis ommendavit in monte Cretae Dictaeo: ubi eum aluerunt apes. ro quo involutum lapidem glutiendum Saturno dedit, quem um Saturnus, fraude cognita, vehementius quaereret,] et (Burm. i) adhibiti sunt Curetes et Corybantes, qui tinnitu aeris [: i. e., usus excogitato genere, ut cum clypeis aereis inter se currerent t] prohiberent audiri pueri vagitum, unde ipsi sunt matris deûm ministri: [sed nonnulli eosdem Curetes et Corybantes dicunt.] t autem fingatur Saturnus filios suos comesse, ratio haec est: uia dicitur deus esse aeternitatis et seculorum. Secula autem nnos ex se natos in se revolvunt. Unde Graece *κρόνος* quasi

χρόνος, i. e. tempus, dicitur. *Medio ponto;* potest q
telligi secundum Sallustium, longe a continenti. Sed
hoc locò poëtae intuitus. Nam apud Cosmographos
rogr., L. *conogr.*, Guelf. II. *cronogr.* Dan. *Chorogr.*
quae insula in quo sit mari: ut Sardinia in Africo
Aegeo: de aliis [omnibus.] De Creta omnes dubitant,
mari. Nam parte Libycum, parte Aegyptium, parte
parte Ionium respicit. Ergo *medio ponto*, ac si dici
dio pontorum: quod Latinitas non recipit. — 105. *M*
ubi; Idaeus derivativum est pro principali: et est ἴδη
ut αἴτνη, *Aetnaeus. Cunabula gentis;* nutrimenta.
iacent infantes, *cunae* vocantur. Et latenter dat glori
nis, dicens, eos a diis originem ducere. Unde est (7,
Iove principium generis. Ibi enim et de Dardano,
cro intelligimus, quasi Iovis *cives.* — 106. *Urbes hab*
dicit *qui.* Sed intelligimus Cretenses. Aut certe ha
habitantur: ut (2, 229.): *Insinuat pavor.* Et primo qu
tum habuit civitates: unde et *Hecatompolis* dicta est,
et quattuor. Inde [ut dicitur] duas, Gnoson et Hi
Guelf. I. *Hierapydniam;* Guelf. II. R. Vos. *Ierapid*
Aerapidimam. [Quamvis Livius plures a Metello expu
cat.] *Uberrima regna;* hic decipitur, quia audiit: *Ub*
(*laeto;* 95.) — 107. *Maximus unde pater;* fallitur.
quior est (al. *dicitur*) Dardanus. [Alii *maximus*, ant
tradunt; per *patris* autem appellationem maiorum co
ostendit.] *Si rite audita recordor;* bene dubitatione
rorem. — 108. *Teucrus;* [de hoc fabula duplex est;
parentibus eius dupliciter traditur. Alii enim Cureta
et Idae (*Idaeae*) nymphae; alii, inter quos et Trogus
dri filium tradunt, qui Scamander cum Creta frug
laboraret, cum parte tertia populi ad exteras sedes
profectus est, ab Apolline monitus, ibi eum habitu
ubi noctu a terrigenis oppugnatus esset, cum ad Fr
nisset et castra posuisset, noctu mures arcuum nervo
menta armorum adroserunt. Scamander hos in
hostes esse terrigenas, in Idae montis radicibus aedific
vit, qui cum adversus Bebrycas finitimos bellum gere
in Xantho flumine lapsus non comparuit, qui post a C
in honorem regis sui Scamander appellatus est, fil
Teucro regnum traditum, qui cives e suo nomine Teu
lavit, qui post a rege Troo (*Troe*) Troiani dicti sunt
plum Apollini constituit, quem Sminthium appellavit.
enim murem Sminthicem dicunt. Alii non Scamand
Teucrum ipsum sub conditione supradicti oraculi
Creta dicunt, et civitatem et templum condidisse, e
mures vocari a Frigibus. Tradunt praeterea nonnulli
a Teucro in Frigia inventum filiam suam ei sociasse,
num populares suos socero cognomines fecisse. Quidam
Dardani filiam uxorem duxisse tradunt, et ideo Teucr
tos: Troianos autem a Troo (*Troe*) rege. *Rhoeteas;*
promontorium Troados, licet alii *Rhetias* legant propte
Rhitonis filiam. Et] amat Virgilius declinationes Grae
regulae reverentia, in Latinas convertere et Graecam

e longum mutans: *Αἰνείας*, *Aeneas*, *Μήδεια*, *Medea*, ν, *Rhoeteum.* — 109. *Optavitque;* elegit: ut (1, 425.):)tare *locum tecto.* — 110. *Habitabant;* hi sunt qui cum io venerant. — 111. [*Hinc;* i. e. de Creta, unde venerat t.] *Mater cultrix Cybeli;* [*mater* proprie, *cultrix* autem i, i. e.,] montis Phrygiae, in quo colitur, a quo *Cybele* est. Alii dicunt *Cybelum* sacerdotem eius primum fuisse hrygia], et ab eo *Cybelen* dictam. Nonnulli *Cultrix Cybele* at, ut sit quasi *Cybeleïa.* Alii *Cybele*, *ἀπὸ τοῦ κυβιστᾶν κεφαλὴν*, i. e. a capitis rotatione, quod proprium est eius sa-otum. *Corybantiaque aera;* *Corybantes*, daemones sunt istri matris deum; [quos dicit *Corybantes*] quasi *δαήμονες*, totum sciunt. [*Aerea* autem *cymbala* Corybantibus Iasonis *ionis*) filiis, quibus vagitum Iovis celaverunt, quos quidam *rbantes* dictos tradunt, *ἀπὸ τῆς κόρης.* *Corybas* enim Pro-ina quae *κόρη* dicitur Graece, sine patre natus. Alii *Co-ntes* ab acre appellatos, quod apud Cyprum mons sit aeris r, quem Cypri Corium (al. *Cyprioor.*) vocant. — 112. *Idae-ue nemus;* ut ostenderet Idaeum montem, qui sit in Troia, retae Ida cognomen indeptum.] *Fida silentia sacris;* hinc, t, inventum est, servare sacris fidele silentium. — 113. *Et i* etc.; *dominas* deas dicunt: ut alibi (6, 397.): *Hi dominam thalamo deducere adorti.* [Sane *dominam* proprie matrem dici, Varro et ceteri adfirmant: nam et ibi Proserpinam Virgilio *dominam* appellatam, quod ipsa terra esse dica-cut et mater deum. Sane] fabula talis est, Schyros (Guelf. *os*, Guelf. II. Fabr. al. *Schoenos*) civitas est; exinde fuit Atalante (Vos. *Athl.* Steph. al. *Atl.*; al. *Atalanta;* Dan. At-Cyrinei (Schoenei) filia] praepotens cursu: adeo ut [cum um accepisset, se post nuptias, ut quidam volunt, interi-ut quidam vero, in naturam aliam commutandam,] spon-vocatos, ac victos occideret. Postea Hippomenes (Guelf. I. *edes*) Venerem ut sibi [in eo certamine] adesset rogavit: cum accepisset de horto Hesperidum tria mala aurea, vit puellam [ad cursum, et cum se videret posse superari,] gula coepit iacere. Tunc Atalante cupiditate colligendo-alorum retenta superata est. Sed Hippomenes potitus , [cum gratiam Veneri, vel oblitus esset, vel neglexisset , impulsu eius,] in luco matris deum, amoris impatientia, ta concubuit. Unde irata dea in leones eos convertit, et rui subiugavit, et praecepit, ne secum unquam leones Nam et Plinius in Naturali Historia (cf. 8, 15.) dicit, cum parda [libenter] (Guelf. I. Burm. *cum pardalide;* *pardali*), et pardum cum leaena concumbere. Ideo nater deum curru vehi dicitur, quia ipsa est terra, quae n aëre. Ideo sustinetur rotis, quia mundus rotatur, et est. Ideo ei subiugantur leones, ut ostendatur, maternam ı totum posse superare. Ideo Corybantes eius ministri ictis gladiis esse finguntur, ut significetur, omnes pro ia debere pugnare. Quod autem turritam gestat coro-stendit, superpositas terrae esse civitates, quas insignitas constat. [Hanc eandem *Heram* appellari, hoc est domi-ıdunt. Alii ipsorum leonum dominam a Virgilio dictam

arbitrantur.] — 114. [*Divum ducunt*; et necessarium po[illegible] honestum.] — 115. *Gnosia regna*; Cretam, a Gnoso [illegible] eius; [et est argumentum a possibili.] — 116. *Nec longo [illegible] cursu*; a Delo scilicet; [est argumentum a facili.] *Modo [illegible] ter adsit*; aut aer: ac si diceret: tantummodo sit seren[illegible] Horatius (Carm. 1, 1.): *Manet sub Iove frigido venator [illegible] rae coniugis immemor* [i. e. ὑπὸ Διός, sub divo.] Aut [illegible] *Iuppiter*, qui praeest insulae Cretae quam petemus (al. pete[illegible] [aut quia ventos prosperos Iuppiter praestat. — 117. *Tertia* hoc quidam iuxta speciem auguralem positum tradunt, appellatur *condictio*, i. e. denuntiatio, cum denuntiatur, ut diem tertium quis ad inaugurandum adsit: quod Anchises impetrationem augurii, et Apollinis responsum, suadens in [illegible] tam eundum, ostendit condictionem in tertium diem, a[illegible] enim: *Modo Iuppiter adsit*, hoc et pro civitate dicitur.] [illegible] *taeis*; quia κρήτη: ideo *Cretaeis*, ut *Aetnaeis*. — 118. *Mer[illegible] honores*; unicuique aptos. [*Taurum* figurate dixit: varietas e[illegible] ipsa idem significat.] Ratio enim victimarum fuit [illegible] (al. fit) qualitate numinum. Nam aut hae (codd. praeter Guelf. I. h[illegible] immolantur, quae obsunt eorum muneribus, ut porcus Ce[illegible] quia obest frugibus: hircus Libero, quia vitibus nocet. Aut c[illegible] ad similitudinem, ut inferis nigras pecudes, superis albas im[illegible] lent: item tempestati atras, candidas sernitati [ut infra: *Nig[illegible]* etc. Sane hic ostendit dicendo *meritos*, rite Neptuno et Apo[illegible] tauros.] — 119. *Taurum Neptuno*; propter futuram naviga[illegible] nem. *Pulcher Apollo*; propter oraculum datum. [Sane hoc [illegible] Virgilius secutus veterum opinionem Neptunum tantum et A[illegible] linem nominavit; dicuntur enim hi dii penates fuisse, quos se[illegible] advexit Aeneas, quamvis diversis locis alias opiniones alio[illegible] secutus poëta de diis penatibus diversa dixerit. Et qui[illegible] *pulcher Apollo* epitheton datum Apollini reprehendunt; *pulc[illegible]* enim a veteribus exsoletos dictos, nam et apud Lucilium A[illegible] *pulcher* dici non vult.] — 120. *Nigram* etc.; bono usus ordine, ut prius averteret mala, sic conciliaret optanda. Fr[illegible] enim profutura poscuntur adversis sequentibus. [Nam et Ro[illegible] veteres Diis asperioribus sacrificabant, ne nocerent.] — *Pulsum regnis cessisse paternis*; non dicit quare. Sed historia est: *Idomeneus* [de semine Deucalionis natus,] Cr[illegible] sium rex, cum post eversam Troiam reverteretur, in tempe[illegible] devovit diis sacrificaturum se de re, quae ei primum occur[illegible] Contigit, ut filius eius primus occurreret: quem cum, ut al[illegible] cunt, immolasset: ut alii [vero], immolare voluisset: [et post esset pistilentia,] a civibus pulsus [est] regno, Sallentinum ([illegible] Calabriae promontorium tenuit, iuxta quod condidit civit[illegible] ut (300.): *Et Sallentinos obsedit milite campos Lyctius Idome[illegible]* Relatio ergo historiae ad iniiciendum Troianis [Cretam] [illegible] desiderium pertinet: et re vera aliter ad hostis provinciam ire poterant. — 122. *Idomenea*; [huius nominis penultima sy[illegible] natura brevis, contra regulam producta est. Sed quia] qu[illegible] Graecae sunt linguae, Aeolica, Ionica, Dorica, Attica, Co[illegible] nis: hinc fit, ut in uno nomine varietas inveniatur: ut ec[illegible] hoc: *Idomeneus* Communis lingua facit genitivum Ἰδομ[illegible] Dorica Ἰδομενεῦς, Attica Ἰδομένεως, Ionica Ἰδομενῆος.

in versu accusativus, sicut et *Ilionea*. — 123. *Hoste;* ic distinguunt. *Astare;* esse [sub hoc], quod tunc significando de his loquimur quae cadere non possunt; ut si erras *astare*. [Et ostendere vult se non temere credidisse.. 24. *Ortygiae;* de hac plenius supra (72.) dictum est. *Pela- volamus;* quia ut alibi (1, 224.): '*Mare velivolum*.] — *Bacchatamque iugis Naxon;* aut vitibus consitam: aut celeam *Bacchis:* aut ubi Bacchus ex Indis,' [vel, ut quidam nt, post devictos Gigantes] egit triumphum. Nam ut supra 67.) diximus, ipsi consecrata est', quae et Dia dicitur. [*Bactam* ergo in qua bacchatus sit Liber, aut ideo gratam Baccho d ibi cum relicta Athesiona duc * (Burm. *a Theseo Ariadne*) tissime concubuerit, cui etiam coronam donavit, quae ea inter sidera collocata.] *Viridemque Donysam;* [vel] a re marmoris Lacedaemonii, [vel silvestrem.] — 126. *Olea-* non adiecit epitheton, causa varietatis. *Niveamque Paron;* candidum marmor, ut (1, 593.): *Pariusve lapis circumdaturo.* *Sparsasque per aequor Cycladas;* et hae quas dixit, ides sunt. Unde minus est *et alias*. *Sparsas* autem, quia ordine continentur, ut *Stoechades*, quae ἀπὸ τοῦ στοίχου sunt. Rectae enim sunt. *Cyclades* vero non ideo dicuntquia in rotunditate sunt, sed quod longo ordine eas circumecesse est. [Alii Sparadas (*Spor.*) nomine *Cycladum* dictas nt, quod sparsae sunt.] — 127. *Legimus;* praeterimus: ut : *Litoraque Epiri legimus.* Tractus autem sermo a nautis, funem legendo, i. e. colligendo, aspera loca praetereunt. *concita terris;* vel propter promontoria: vel quod naturale ut concitatiora sint maria vicinitate terrarum: quas constat litum quendam ex se emittere. Unde in quinto navigaturus as Eryci sacrificat. — 128. *Nauticus* etc.; celeumaticum hoc hemistichium (codd. tantum: *celeuma dicunt.*) Et bene ro Celeusmatico (codd. et al. *Celeum.*) usus est, [i. e.] Anaftico trimetro hypercatalecto. *Celeusma* (celeuma) autem si praeceptum. Unde Sallustius: *Impediebant iussa nauta-* t. — 129. [*Cretam proavosque*; sane *proavos* appellando nationem declarat.] — 130. *Surgens;* flans: ut (481.): *Et do* (al. flando) *surgentes demoror austros.* Et contra, non s, *ponens* et *residens* dicitur: ut (7, 27.): *Cum venti posre, omnisque repente resedit Flatus.* — 131. *Et tandem;* ad siderium pertinet navigantium: nam sequitur: *Ergo avidus tros. Curetum;* [hi] *Curetes* sunt primi cultores Cretae [Alii dunt, *Curetes* et Corybantes matris deum ministros, custo-, sicut dictum est (111.), pueri Iovis ad plurimas res maximi s hominibus extitisse. *Adlabimur;* ostendit prosperam navionem fuisse. — 132. *Ergo avidus muros;* ordo est: Avidus nis optatae muros molior, non, avidus molior.] — 133. *Perneamque voco;* zeugma (codd. *zeuma*) a superioribus, hoc est rem. [Legitur sane in libris antiquioribus: Aeneam vere tam tempestate delatum locum Troiam nomine *Pergamum* ellavisse. Alii dicunt, *Pergamum* in Creta conditam a Troiacaptivis, qui ex classe Agamemnonis illo erant delati, ibique ant Aeneam quendam generis auctorem, Ilio incolumi, cum ad sacrum Apollinis venisse, et gravidam hospitis filiam fe-

cisse, ex qua ortus eodem nomine Aeneas, classem Agam(
nis est adgressus hieme disiectam, cui se feruntur iunxis
qui Cretam secesserant deserto Agamemnone, unde loco n
Pergamum ab illo conditum, quod obtinuisse desertores fer
iuxta Cydoniam: quod poëtam latenter attigisse debemus
pere.] *Gentem;* sociorum multitudinem; *laetam* autem pr
Pergama restituta. — 134. *Amare focos*; sacrificia cele
[Quidam *focos* lares, et per hoc domicilia tradunt. Ergo
pro *penates* posuit. At e contrario *penates* pro *focis*,
704.): *Flammis adolere penates.* Sane Varro Rerum Divi-
refert: inter sacratas aras *focos* quoque sacrari solere
Capitolio Iovi, Iunoni, Minervae, nec minus in plurimis
oppidisque, et id tam publice, quam privatim solere fieri
autem dictum a *fovi*, ut *colinam* ab eo quod ibi ignis co
nec licere vel privata, vel publica sacra sine *foco* fieri; quc
ostendit poëta, *focorum* enim commemoratione, insta
sacrificiorum mentio inducitur: quod ita esse multis locis
tur. Quidam *aras* superorum deorum volunt esse; Medio
rum, i. e. marinorum *focos*, Inferorum vero *mundos*.] *Ar*
que attollere; poëtica periphrasis, i. e. domos aedificare.
arx est locus in civitate munitus. — 135. *Fere; re* longa
[*Sicco subductae litore puppes;* in siccum subductae litus
136. *Operata iuventus;* perfecit sacrificia propter connubia
novas sedes; [quia apud veteres neque uxor duci, neque
arari sine sacrificiis peractis poterat. Ut] alibi (G. 1, 3
Laetis operatus in herbis. Item Iuvenalis (12, 92.): *Et ma*
nis operatur festa (codd. et al. *festina*) *lucernis.* — 137. [
to cum; i. e., cum subito.] — 138. [*Corrupto coeli tr*
hic est ordo pestilentiae, ut Lucretius (6, 1095.) docet: p
aëris corruptio, post aquarum et terrae, mox omnium ar
lium. Notandum sane, Apolline offenso pestilentiam se
creari: quod etiam Homerus ostendit, cum eum armatum
cit sagittis. [Sic dicens (Il. α, 45.): *Τόξ' ὤμοισιν ἔχων, ἀμ*
φέα τε φαρέτρην. Ἔκλαγξαν δ' ἄρ' ὀϊστοὶ ἐπ' ὤμων χωομ
Αὐτοῦ κινηθέντος.] Unde et Apollo dicitur secundum al
ἀπὸ τοῦ ἀπολλύειν. Contra si citharam teneat, mitis est.
Horatius (Carm. Sec. 33.): *Condito mitis placidusque telo*
plices audi pueros Apollo. [*Miseranda;* metonymia, quae
randa facit. — 139. *Arboribusque satisque lues;* quidam d
diversis numinibus vel bene vel male faciendi potestatem dic
ut Veneri coniugia, Cereri divortia, Iunoni procreationem
rorum: sterilitatem horum, tam Saturno quam Lunae,
enim sicut Saturnum orbandi potestatem habere.] — 140.
quebant dulces animas; item alibi (4, 385.): *Et cum fr*
mors anima seduxerit artus. Quare anima dicitur *relinqu*
non magis *relinquere?* Secundum eos scilicet, qui dicunt,
mam esse perpetuam: et ad diversa corpora transitum fa
quod si est, bene dicimur (al. dicimus) nos animas linc
quorum nihil praeter corpus est. Nam anima perpetuitati
Unde Palinurus in sexto (362.): *Nunc me fluctus habet:* h
corpus, quod solum meum est. [Aut certe simpliciter *a*
eos linquebant, quia morientibus maxime dulces videntur.
rentius (Adelph. 3, 5, 5.): *Animam relinquam potius quam*

ram. *Aut aegra trahebant;* duo mala significat, aut mor- aut aegritudinem prolixam. *Aegra* autem aegrota. Et bene lidit corpora, quia et animus aeger potest esse.] — 141. *Exere Syrius agros; Syrius* stella est in ore canis posita, quae mis omnibus oritur circa octavum Kalendas Iulii (R. Guelf. I. ulias): quae orta plerumque pestilentiam toto anno facit, plerumque paucis diebus. Interdum innoxia nascitur. Hinc est (Stat. Theb. 1, 635.): *Et in totum regnaret Syrius annum.* Item ut supra: *et letifer annus.* Tunc autem pestilentiam creat, si in hanc rem etiam ceterorum consentiat cursus astrorum. Sane *canicula*, in cuius ore est, tantum generis feminini est: cum sit *canis* communis generis, unde hoc nascitur. Nam in diminutione mutavit genus. [*Steriles exurere agros;* exurendo steriles reddere.] — 142. *Seges aegra; seges* interdum terram significat: ut Horatius (Epist. 1, 7, 21.): *Haec seges ingratos tulit, et feret omnibus annis.* Interdum frumentum (codd. *frumenta*): ut (G. 1, 1.): *Quid faciat laetas segetes.* Hoc loco utrumque potest intelligi. — 144. [*Hortatur pater ire mari;* bene filium mittit, quia erroris causa pater fuerat.] *Veniamque precari;* et beneficium: ut (1, 519.): *Orantes veniam.* Et re vera veniam erroris Anchisae, [qui oraculum male interpretatus est.] — 145. *Laborum tentari auxilium;* [*laborum*, periculorum, ut (G. 3, 452.): *Non tamen ulla magis praesens fortuna laborum. Temptari* autem *laborum auxilium*] propter pestilentiam [dixit: et quidam *auxilium* distinguunt, ut sequatur: *Iubeat quo vertere cursus.* — 146. *Vertere cursus;* propter sedes [ait.] — 148. [*Effigies sacrae divum, Phrygiique penates;* ἓν διὰ δυοῖν. Varro sane rerum humanarum secundo ait: Aeneam deos penates in Italiam reduxisse, quaedam lignea vel lapidea sigilla, quod evidenter exprimit dicendo, *Effigies sacrae divum, Phrygiique penates.* Quamvis alio loco alias opiniones secutus diversa dixerit. Sane hos deos Dardanum ex Samothracia in Phrygiam, Aeneam vero in Italiam ex Phrygia transtulisse, idem Varro testatur, quos quidam dicunt, ideo inductos a poëta monere per somnum: monitu nam eorum per quietem iussum cum Latino foedus fecisse: eorum etiam monitu Latinum Aeneae se coniunxisse, eosdem tradit visos aliquotiens in somnis quid fieri vellent imperasse, eaque nostros publice curasse maiores. — 149. *Mediisque ex ignibus urbis Extuleram;* hoc quibusdam videtur ad maiestatem potius deorum referendum, quam ad iactantiam virtutis Aeneae, et significantius erit, si quae non legeris intelligas.] — 150. *Visi astare;* non adstabant: sed videbantur. Unde et *visa* dicuntur: non enim sunt, sed videntur. — 151. *In somnis;* multi hic distinguunt, et volunt unam partem esse orationis, i. e. vigilantes. [Nam quemadmodum videbat Lunam infusam fenestris?] Multi *in somnis* dicunt, [et posterioribus iungunt; unde et *visi;* sed corpus post somno vinci volunt, mentem vero vigilare et meminisse omnium: ideo etiam dormiens de Luna scire potuit.] Sane *in somnis* collisio est (codd. tantum: *ut sit coll.*), quomodo *peculi* pro *peculii. Multo lumine;* cum nimbo suo: [qui circa deos solet videri.] — 152. *Insertas;* aut claras: aut non seratas, ut sit quasi *inseratas*, i. e. non clausas: et dictum, quomodo *Asprosque molares*, pro *asperos: compostus* pro *compositus:*

vixet pro *vixisset:* [vel *insertas fenestras*, quasi lumine Luna inseruerat, ab inserendo, quod se per rimas inser*t* *Fundebat*; scilicet abundans lumen. — 153. *Tum sic adf* hic versus in multis non invenitur, qui tamen admodum nece rius est.] — 154. *Ortygiam;* ad Ortygiam: more suo detr praepositionem; ut paulo post *Cretae* pro *in Creta.* [Sane busdam visum est verum auxilium deorum penatum; cur e ante pestilentiam non monuerunt mutandas sedes? ideo aliqu videtur somnium fuisse appetitum. — 155. *Canit;* proprie, oraculum.] *En;* quasi demonstrantis est, ut fidem faciat somnium putetur, ut paulo post: *haud dubitanda refer* 156. *Dardania;* derivativum nomen a constitutore; et notan regionem pro civitate positam. *Tuaque arma secuti;* ac s ceret, tuas partes [vel tuum imperium, ut (12, 192.): *S arma Latinus habeto.* — 157. *Sub te*; sub tuo iure age *Permensi;* evecti: ut est contra (2, 181.): *Pelagoque reme* [Multi autem *permensi* sine *n* legunt a verbo *permetior.* versus variasse dicitur.] — 158. *Idem;* nos scilicet qui te su secuti. [*Venturos;* plus est quam si dixisset *futuros.* Nam q eos iam esse significat.] *In astra nepotes;* significat Ga Iulium Caesarem, qui primus inter deos relatus est. Et ben *astra:* cuius sidus apparuit: ut (E. 9, 47.): *Ecce Dionaei cessit Caesaris astrum.* — 159. *Urbi;* Romae κατ' ἐξοχὴν supra (1, 258.) diximus. *Magnis;* i. e. nepotibus: et bo ornatum a sermonis fecit similitudine: *magnis* [vero dixit, penatibus, ut *Magnis diis*, vel nepotibus, sed ad exhortatio Aeneae pertinet] *magna para* dicendo. — 160. *Fugae*, fectionis. [Dicens autem fugae, videtur crimen proditionis e sare.] — 161. *Mutandae sedes;* argumentum a necessi Simul arguitur error Anchisae. [*Suasit;* deest capere.] — *Delius;* ordo autem est, *Delius Apollo.* (*Delius Apollo;* Apo Delo insula.) [*Cretae;* pro *in Creta.* Non sic dicitur *Cr* quemadmodum *Romae:* neque enim bene, sicut dictum sine praepositione Insulae ponuntur, nisi hae tantum quae dem nominis civitates habent.] — 163. *Est locus;* ut ant 530.) diximus [totius] orbis comparatione. *Hesperiam;* *quam*, ut supra (1, 16.) dictum est. *Cognomine;* ab Hes Hispaniae rege: vel stella quam intuentur petentes Italian 164. [*Antiqua;* nobilis, ut iam dictum est (1, 530.)]. — *Oenotrii;* dicti vel a rege [eiusdem nominis,] vel a vino. enim primus vitem ostendit Saturnus, ut in septimo (179.) mus: *Vitisator curvam servans sub imagine falcem Saturnu senex.* — 166. [*Italiam dixisse;* bene omnia *Italiae* nomi unum contulit propter errorem Aeneae.] — 167. *Propria des;* perpetuae: quia infirmas et in Creta et in Thracia con (Guelf. I. condiderat.) *Hinc Dardanus ortus*, *Iasiusque p* Dardanus et Iasius fratres fuerunt [Iovis et] Electrae filii: [v quidam volunt] sed Dardanus de Iove, Iasius de Corito (Cor procreatus est, a cuius nomine et mons et oppidum nc accepit: postea Iasium dicitur Dardanus occidisse. [Hi t fratres cum ex Etruria proposuissent sedes exteras petere, fecti: et Dardanus quidem contracta in Troia iuventute, D niam urbem condidit, a qua Troianorum origo crevit. I

autem Samothraciam cepit, et ibi liberum locum imperio tenuit. Alii dicunt utrumque ex Corytho Iovis filio procreatos, et sicut dictum est relicta Italia profectos, sed Iasium Samothraciam imperio tenuisse, Dardanum vero in Phrygiam pervenisse, ibique auxilio fuisse Teucro Scamandri filio, qui tum finitimas gentes bello subigebat, filiamque eius duxisse in matrimonium, et post mortem soceri regnum adeptum Dardaniam Troianam regionem ab suo nomine appellasse. Graeci et Varro humanarum rerum Dardanum non ex Italia, sed de Arcadia urbe Pheneo oriundum dicunt: alii Cretensem: alii circa Troiam et Idam natum. Sane per patris appellationem cognationem. . . . *] — 168. *A quo principe nostrum;* a Dardano, non ab Iasio: nam anteriori respondit. Quod autem dicit, *A quo principe genus nostrum est,* potest [tamen] et generaliter intelligi, [i. e.] unde originem ducimus, ut *Deos penates,* quasi Troianos intelligas: et ad ritum referri, de quo dicit Labeo in libris qui appellantur De diis animalibus: in quibus ait: esse quaedam sacra quibus animae humanae vertantur in deos, qui appellantur *animales,* quod de animis fiant. Hi autem sunt *dii penates* et *viales.* — 169. [*Laetus;* i. e. omissa tristitia quam de sociis habebat amissis,] vel quia ei designatus evidenter fuerat locus, ad quem sine errore et pergere, et pervenire deberet.] — 170. *Haud dubitanda refer;* [ideo dicunt, si forte non crederet, quod per somnium vidit.] Aut quia dubitaverant de consilio Anchisae: aut ne propter somnium non crederent: [aut quia non dubie, ut Apollo, noverunt.] *Corythtum;* designa[n]t [civitatem ne erraret, et] partem provinciae, ne alter error ex magnitudine procreetur locorum. [Quidam autem de *Corytho* hanc fabulam tradunt: Dardanus cum equestri praelio ab Aboriginibus pulsus galeam perdidisset, propter quam resistens, et in audaciam suos reducens victoriam adeptus est, tum ob rem feliciter gestam, oppidum ubi galeam amiserat condidit, cui *Corytho* nomen indidit, eo quod Graece κόρυς galea dicitur, vel *Corythum* montem, in quo *Corythus* sepultus est. Alii *Corythum* a *Corytho* Paridis et Oenones filio conditam ferunt. — 171. *Ausonias;* appellata *Ausonia* ab Ausonio (*Ausone*) Ulixis et Calypsus filio, et primo pars, postea omnis Italia nominata.] *Dictaea; Dictaeus* mons Cretae est, [ubi herba Dictamnos nascitur, quae admota vulneribus, ferrum inhaerens solet expellere, qui mons] dictus [est] a Dicte Nympha, quae illic colitur, [quam cum minus * (*Minos*) rex amaret et insequeretur per loca avia, illa se amore castitatis praecipitem dedit, et excepta piscatorum retibus in vita reducta (*retenta*) est, a qua rex abstinuit, et nomine eius Dictaea loca appellari iussit, in hoc monte] (in quo) dicitur altus Iuppiter: ut (G. 4, 152.): *Dictaeo caeli regem pavere sub antro. Negat tibi Iuppiter arva;* ex definito. Et bene *Iuppiter:* quasi ipse qui Cretensibus praeest. — 172. *Talibus attonitus visis;* hoc est talibus deorum vultibus, [propter *Visi ante oculos adstare:*] unde sequitur, *Et voce deorum.* Nam et voce se dicit attonitum et visis. *Attonitus* vero est stupefactus. Nam proprie *attonitus* dicitur, cui casus vicini fulminis et sonitus tonitruum dant stuporem. — 173. *Nec sopor illud erat;* soluta elocutio. — 174. *Velatas comas;* vittatas: ut (5, 366.): *Victoris velatum auro vittisque*

iuvencum. [Aut coronatas, ut (5, 72.): *Velat materna tempora myrto.*] Nam dii qui erant apud Laurolavinium non habebant velatum caput. — 175. [*Manabat*; fluebat. Hinc et *lapis manalis* quem trahebant Pontifices, quoties siccitas erat.] — 176. *Corripio e stratis corpus*; ne satietate videatur reliquisse somnum. Et sciendum, quia, quotiens ex abrupto somnus aufugerit, significat omen infelix: ut ecce hoc loco tempestas sequitur. Item in secundo (302.): *Excutior somno:* et statim sequitur civitatis excidium: nec sine ratione. Nam si somnus munus deorum est: ut (2, 269.): *Et dono divum gratissima serpit:* non sine infelicitatis significatione (codd. tantum: *sine infelicitate*) ex abrupto deorum munus abscedit. — 177. *Tendoque* etc.; honesta elocutio, cum uno sermone respondemus duobus: ut (568.): *Interea fessos ventus cum sole reliquit.* [*Ad coelum* autem ideo, quia dii penates, et Iovis et Apollinis fecerunt mentionem.] — 178. *Intemerata*; rite perfecta: ut, si leniter fundendum vinum est, aut mola iniicienda, sic fiant, ut ratio exigit sacrificii: aliter si fiant, *temerata* ac turbata sunt sacra: unde Helenus (406.): *Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum Hostilis facies occurrat, et omina turbet.* Item in octavo (110.): *Audax quos rumpere Pallas Sacra vetat, raptoque volat. Focis*; [et hic sicut superius (134.) dictum est, ostendit cum aris etiam *focos* solere numinibus consecrari: sed hic,] ideo *focis*, non aris, quia [privatum sacrificium sequitur, nam] penatibus sacrificat. *Perfecto honore*; peracto sacrificio: qui est honor deorum. [Et bene ordinem servat, ut ante sacrificet, quam somnium narraret.] — 180. *Ambiguam*; non incertam, sed [modo] duplicem, ut in sequentibus probat, dicens, *Geminosque parentes.* [Ergo *geminos* hic duos, ut (2, 415.): *gemini Atridae.*] — 181. *Seque novo*; [adventu scilicet Teucri. *Veterum locorum*; i. e. Italiae, deest sane *esse*, ut sit deceptum esse. Sane *novo errore veterum locorum:*] aut per contrarietatem sermonum declaravit (codd. et al. *declamav.*): aut *novo* pro magno posuit, ut (E. 3, 86.): *Pollio et ipse facit nova carmina.* — 182. *Exercite*; fatigate, exercitate: nam *exercitatus*, peritus significat; ut *expertus* et *expers.* Nam *expertum rerum* si dixero, significo peritum: si *expertem*, ignarum. — 183. *Casus Cassandra canebat*; haec compositio iam vitiosa est, quae maioribus placuit: ut (82.): *Anchisen agnovit amicum.* Et (5, 866.): *Sale saxa sonabant.* [Et bene Cassandrae inseruit testimonium, quae divinationem ab Apolline acceperat.] — 184. *Portendere*; [significat debita portendere: minus est] *deberi*, ut in septimo (256.): *Portendi generum* (codd. et al. *generos*). — 185. *Regna vocare*; satis proprie, unde in octavo (38.): *Expectate solo Laurenti* (Guelf. I. II. *laurentum*) *arvisque Latinis.* — 186. (*Saepe*; frequenter.) *Teucros crederet*; scilicet propter longitudinem spatii. — 187. *Tunc vates*; bene *tunc*, quia iam probavit. [Et duo argumenta posuit, quibus purgavit errorem.] — 188. *Cedamus* (obsequamur.) *Phoebo*; [a necessario et utili scilicet.] Cuius instinctu dii penates profutura dixerunt: ut (155.): *Hic canit, et tua nos en ultro ad limina mittit. Meliora sequamur*; potest bis subaudiri *meliora:* aut *meliora moniti*, aut *meliora sequamur.* (codd. et Steph. *ut mel. mon. mel. seq.*) — 189. [*Cuncti*; hoc est cuncti

adsentimur; nam *cuncti profecti*, pugnae cum paucis relictis. *Ovantes*; alacres non utique gaudentes. Hoc autem tractum est ab his, qui de pugna venientes cum multitudine populi obviam ad numina minora ibant; et ibi oves diis immolabantur fugatis hostibus; unde dicuntur *ovantes*.] — 190. *Hanc quoque*; quemadmodum Troiam et Thraciam: et cum dolore dictum accipe, *Hanc quoque deserimus* [*sedem*; expressit enim miseriam totius sedis relictae.] — 191. *Cava trabe*; navium periphrasis optima. [*Currimus aequor*; sicut (1, 67.): *Tyrrhenum navigat aequor.*] — 192. [*Postquam* etc.; Homeri est (Od. μ, 403.): *Ἀλλ' ὅτε δὴ etc. usque ad ὑπ' αὐτῆς.*] — 194. *Supra caput*; capitalis, perniciosus. — 195. *Noctem hiememque*; pluviamque cum obscuritate. [*Hiemem* autem Graece dixit, nam χειμὼν etiam tempestas dicitur a Graecis. *Ferens*; adferens.] *Inhorruit unda tenebris*; horridior est facta per tenebras. — 196. [*Magna aequora*; aut epitheton est, ut surgant aequora quae magna sunt, ut (aut) *Magna aequora*, magni fluctus.] — 197. *Gurgite vasto*; epitheto auxit Tapinosim. — 198. [*Involvere diem*; aspectum ademerunt. *Nimbi*; nubes.] *Nox humida*; nubes caliginosa. — 200. *Excutimur cursu*; a proposito itinere avertimur. *Coecis in undis*; incertis: quia sidera non apparebant, [id quae * (*aut quae*) non viderentur.] — 201. *Ipse*; [hoc est,] navigandi peritus. Hoc enim significat emphasis pronominis. [*Negat discernere coelo*; figurate, ut (2, 637.): *Excissa vitam producere Troia.* — 202. *Viae*; mari dedit quod proprium terrae est, ut alibi *sulcari* ait (5, 158.), unde et terra *aequor* (G. 1, 50.). *Palinurus*; hic Iasii filius gubernator Aeneae fuit, qui Aenea de Sicilia ad Italiam veniente, praecipitatus in mare, nomen in Lucania monti celebri dedit.] — 203. *Incertos soles*; bene *incertos*, quia quantavis sit obscuritas, tamen noctis est manifesta discretio. Unde superflua quaestio est eorum, qui dicunt, tres dies quomodo transisse scierunt, si noctem a die discernere non poterant? [Ergo *incertos* obscuros dixit, ut (6, 270.): *Quale per incertam lunam.*] *Coeca caligine*; cacephaton in sermone. (Guelf. I. add.: Quomodo ipse diem noctemque negat discernere coelo, et ipse dicit: *Tres adeo incertos?* Solvitur: Hic narratio est, unde ergo potuit scire si *incertos?* quomodo *tres* dixit? Nonnulli *incertos*, obscuros dies putant; fuerunt ergo sine sole, ut et noctes sine stellis.) — 204. [*Erramus* etc.; *hinc Pelopis gentes male aequisonantia* (Maleaeque son.) *saxa*, *Circumstant*, *pariterque undae terraeque minantur. Pulsamur saevis et circumsistimur undis.* Hi versus circumducti (cf. 226. Suet. Aug. 88.) inventi dicuntur, et extra paginam in mundo.] — 205. *Attollere visa*; *visa* naturaliter dixit. Quotiens enim propinquamus litoribus: et exsurgere terra videtur, et fumum emittere. — 206. *Aperire*; ostendere: ut Sallustius: *Caput aperire solitus.* [*Volvere fumum*; pro aperiuntur montes ac fumus volvitur. — 207. *Remis insurgimus*; cum remos, ane * remos, (cum remis inhaerentes) i. e. exsurgentes fortius remigamus.] — 209. *Servatum ex undis*; ac si diceret, de periculis in graviora se pervenisse discrimina. *Strophadum me litora*; Phineus [Agenoris filius Thracum] rex fuit, [vel ut quidam volunt] Arcadiae, [Cleobulam Aquilonis et Orythiae filiam, habuit uxorem, et ex

ea duos filios, quibus superinduxit novercam: quos noverca ad patrem tanquam stupri adfectatores detulit, ob quam rem eos Phineus coecavit, quare irati dii: vel ut quidam volunt, *Aquilo*, Ventus, propter nepotum iniuriam, eum coecavit, et ad pelagias insulas detulit, adposuitque Harpyias.] (Codd. et Steph. tantum: Ph. rex f. Arcadiae. Hic suis liberis superduxit novercam, cuius instinctu eos caecavit; ob quam rem irati Dii ei oculos sustulerunt et adhibuerunt Arpyas,) quae cum ei diu cibos abriperent, [somnosque inquietarent, hic] Iasonem cum Argonautis, propter vellus aureum Colchos petentem, suscepit [in] hospitio: cui etiam ductorem [propter Symplegadas petras] dedit. Hoc ergo beneficio illecti Argonautae, [cum ei gratiam vellent referre,] Zethum et Calain filios Boreae et Orithyae, alatos iuvenes, ad pellendas Harpyias miserunt: quas cum strictis gladiis persequerentur, pulsae de Arcadia pervenerunt ad insulas quae appellabantur Plotae. Et cum ulterius vellent tendere, ab Iride admoniti, ut desisterent a Iovis canibus, suos converterunt volatus: quorum conversio, i. e. στροφή, nomen insulis dedit. Quod Apollonius plenissime exequitur. Ut autem canes Iovis dicerentur, haec ratio est: quia ipsae *furiae* esse dicuntur: unde etiam epulas dicuntur abripere, quod est furiarum, ut (6. 606.): *et manibus prohibent contingere mensas.* Unde et avari finguntur furias pati: quia abstinent partis. Item has (al. *ipsas*) furias esse paulo post ipse (al. *idem*) testatur, ut (252.): *Vobis furiarum ego maxima pando. Furias* autem *canes* dici, et Lucanus testatur, dicens (6, 733.): *Stygiasque canes in luce superna Destituam.* Et in sexto (257.) Virgilius: *Visaeque canes ululare per umbram Adventante dea.* Sane apud inferos *furiae* dicuntur, et *canes:* apud superos *dirae* et *aves:* ut ipse in XII. (846.) ostendit. In medio vero *Harpyiae* dicuntur. Unde duplex in his effigies invenitur: [et] has Virgilius tres dicit, [quarum nomina sunt] Aëllo, Ocypete, Celaeno. Apollonius duas [dixit,] quem in XII. (845.) Virgilius sequitur: ut, *Sunt geminae pestes.* (Guelf. I. add.: *Strophades*, a conversione volatus, i. e. strophe, nomen insulis dedit.) [Quidam autem dicunt hunc Phineum ob divinitatem a Thracibus regem cooptatum, consilia divina prodidisse: et obcoecatum adpositis Harpyiis. — 210. *Stant;* sunt.] — 211. *Ionio in magno;* in magno mari Ionio. Et sciendum, Ionium sinum esse immensum ab Ionia usque ad Siciliam: et huius partes esse Adriaticum, Achaicum, Epiroticum. *Maria* enim vel a provinciis, vel ab insulis, vel a civitatibus nomen accipiunt. Bene ergo *in magno*, quasi in quo etiam alia maria sunt. [Quidam sane Ionium ab Io Inachi filia dictum volunt, quod amata hoc mare tranaverit, quod in VII. (790.), ubi de scuto Turni loquitur, plenius invenies. Nonnulli Ionium ab Ionio rege, qui in insula quae ante Illyricum iacet regnaverat dictum tradunt.] — 212. *Harpyiaeque colunt aliae*; ergo et Celaeno Harpyia. [Has Hesiodus dicit Thaumantis et Electrae filias quas, sicut dictum est, quidam furias putant, cum furiarum mater, secundum Hesiodum Terra, secundum Aeschylum Nox sit. *Phineia*: Versio Graeca est. — 213. *Mensasque metu;* hoc est sicut dictum est, pulsae a Zetho et Calai.] — 214. *Nec saevior ulla Pestis;* ut *poena* in Statio. [*] Et non dicit has de inferis [esse] natas, sed peiores

esse omnibus inde procreatis. — 216. [*Virginei volucrum vultus*; si subdistinguas *virginei*, maior erit admiratio. *Foedissima*; hic turpis, ut Terentius in Eunucho (4, 4, 17.): *Nunc heu videtur foedus, quae aliam non habet.* Alibi *foedum* cruentum, ut (2, 502.): *Sanguine foedantem:* et (7, 575.): *foedatique ora Galesi.*] — 217. *Proluvies*; sordis effusio. [Et vitavit, ne diceret *stercus*; et per hoc nimiam edacitatem ostendit. Et quidam volunt *proluvies*, cum *stercus* ventris significet, a Virgilio hoc loco figuram ventris significatam, Ergo quasi annosum et panticosum ventrem. Aliquando *proluvies* sola effusio. Terentius (Adelph. 5, 9, 28.): *Quod proluvium, quae haec est subita largitas.* Aliquando pro aquis multis ponitur.] *Uncaeque manus*; manus pro unguibus posuit: hoc est γαμψώνυχας (Steph. Καμψ.) — 218. *Fame*; veluti fame. Nam abundare dicit armenta. Aut re vera *fame*, quam eis inferebat non inopia, sed avaritia. [Alii famis praesides esse tradunt, quia et Phineo propterea adpositae sunt, et Troianos ab epulis prohibent, et his tantum famem praenuntiant, et ipsae sunt famis (fame) pallidae.] — 219. *Delati*; quod necessitatis est. Nam voluntate aliquo non deferimur, sed venimus. — 220. *Laeta*; pinguia. Nam in animalibus, in quibus cognosci non potest sensus, laetitiam pingue corpus ostendit: non mens, ut in hominibus. [*Passim campis*; Ulixis socii boves solis occidisse inducuntur, Virgilius credibilius finxit.] — 221. *Caprigenumque pecus*; satis nove, et affectate. [*Nullo custode*; deest *cum*.] *Per herbam*; ordo est, non per herbam, sed per campos in herbis videmus armenta. — 222. *Ipsumque vocamus*; *ipsum*, i. e. regem deorum, aut certe *praedatorem*, hoc est, cui de praeda debetur aliquid. Nam Romani moris fuit; ut bella gesturi de parte praedae aliquid numinibus pollicerentur: adeo ut Romae fuerit unum templum *Iovis praedatoris:* non quod praedae praeest, sed quod ei aliquid ex praeda debeatur. [Vel quod hic Deus iustitiae praeest. Ergo cum eum invocant, testantur se nihil mali facere, cum sine custode interimunt armenta.] — 223. *In partem praedamque*; in partem [scilicet] praedae. [Partem enim solent diis immolare, partem retinere sibi, unde Ovidius (Met. 12, 154.): *Sacra tulere suam, pars est data cetera mensis.*] — 224. *Dapibusque epulamur*; *dapes* deorum sunt. *Epulae* hominum. Bene ergo utrumque posuit: nam et sacrificiis et conviviis operam tribuunt. *Opimis*; pinguibus. — 225. [*Subitae*; pro subito, adverbium in nomen deflexum.] *Lapsu*; celeritate: ut supra (2, 14.). [*Adsunt*; velocitatem ostendit.] — 226. *Harpyiae*; *vi* Graeca diphthongus est. Nam Latina esse non potest, quia ne *v* quidem habemus. *Clangoribus alas*; deest *cum*, ut sit, alas quatiebant cum clangoribus: ut (G. 4, 484.): *Atque Ixionii vento rota constitit orbis*, i. e. cum vento. Aliter acyrologia est, si *clangorem* dixit alarum sonitum. [Plautus in Querulo de anseribus: *Cuncti alas quatiunt diris cum clangoribus.* Sed sane hic versus qui circumductus est talis auditur: *Resonant magnis stridoribus alae.* — 227. *Contactuque omnia foedant*; subaudiendum quae relinquebant.] — 228. *Tum*; praeterea: et deest *erat*, [vel *audiebatur:* et tria mala ipsarum posuit, vocem, tactum, odorem.] — 229. *Rursum*; ad illud solum pertinet: *Instruimus mensas.* Nam

ante in speluncis non fuerant. Et sciendum, hanc particulam interdum sic poni, ut iteratum aliquid significet: ut si dicas: *Veni ad te mane, rursum veni.* Interdum sine iteratione ut: *fui apud te, rursum veni etiam;* non ideo dicis *Rursum,* quia etiam primo venisti, sed quia illic fuisti. [*Cavata;* cava; nam *cavatum* proprie manu factum dicimus.] — *Arisque reponimus ignem;* ecce quod dixit: *In partem praedamque Iovem.* Sane sciendum, iterationem hanc fieri secundum ritum sacrorum. Nam displicuisse prima ex prodigiis indicat. Sunt autem hae *animales hostiae*, quae tantum immolantur, caro sacerdotibus proficit.] Alibi tantum sanguinem in aras fundi significat: ut (67.): *Sanguinis et sacri pateras.* Alibi partem corporis: ut (5, 237.): *Extaque salsos Porriciam* (cod. *proic.*) *in fluctus.* Alibi integras victimas, ut (6, 253.): *Et solida imponit taurorum viscera flammis.* — 232. *Ex diverso coeli;* [ut] *ex secreto montium:* subaudis *loco.* — 233. *Turba sonans;* si *tres* sunt, quomodo *turba?* Solvitur: Figura emphasis est; nam *tres* sunt, et ad saevitiam retulit earum turbam, impetum[que] ostendit. Nam de tribus loquitur. Et alludit ad furias, de quibus ait alibi (6, 572.): *Vocat agmina saeva sororum.* [Ergo *turba*, tanquam turba. Quare *turba*, cum tres dixerit? quia apud Graecos qui dualem numerum habent, pluralis numerus a tribus incipit. Ergo bene *turba,* quasi plures; vel *turba* propter tumultum et strepitum alarum. Alii tradunt ideo *turbam*, quod plures, non tres tantum Harpyiae sint. Alii quod eis cum Furiis consortium, unde (252.): *Vobis furiarum ego maxima.* Alii etiam Parcas esse, unde et divinatio ei data est.] *Praedam pedibus circumvolat uncis;* aut circum praedam [dixit] volat uncis pedibus: aut intra volam [interiorem manus] amplectitur praedam. Unde et *involare* dicimus, *intra volam tenere.* Unde et pira quaedam *volema* dicuntur, [eo quod *volam* impleant. — 234. *Polluit;* contingit, et pollutum sacrificium contactum dicitur, et hoc est, *Contactuque omnia foedant Immundo.* — 235. *Dira*; Sabini et Umbri, quae nos *mala*, *dira* appellant. — 236. *Ac iussi*; hic *iussi*, utrum verbum an participium sit, i. e. utrum illi iussi sint, an ego iussi?] *Tectosque* etc.; hoc est disponunt et tectos faciunt. Sic[ut] et scuta condendo latere faciunt. — 239. [*Signum;* utique militare.] *Misenus*; bene Misenum dicit tubicinem. Ipse est enim qui dicitur filius fuisse Aeoli: ut (6, 164.): *Misenum Aeolidem:* quia constat sonum omnem ex vento creari. — 240. *Nova;* mira. Ut (E. 3, 86.): *Pollio et ipse facit nova carmina.* Nam *novum* bellum non est, cuius extat exemplum. Hercules enim in monte Arcadiae Stimphalo vicit Stimphalidas: ut Statius (Theb. 4, 298.): *Et aerisonum Stimphalon*; aut *Nova* ideo: quia vulnerari non poterant. — 241. *Obscoenas; obscoenae* sunt aves, quae canendo adversa significant: ut paulo post; *Infelix vates. Pelagi volucres*; quia dicuntur Ponti et Terrae filiae: unde in insulis habitant, partem terrarum, partem maris tenentes. Alii dicunt, eas Neptuni filias: qui fere prodigiorum omnium pater est, nec immerito. Nam secundum Milesium Thaletem, omnia ex humore procreantur: unde est (G. 4, 382.): *Oceanumque patrem rerum.* Hinc fit, ut, quotienscunque desunt parentes, redeatur

in generalitatem. Sic et peregrinos Neptuni filios dicimus: quorum ignoramus parentes. [Quidam *Pelagi* adverbialiter accipiunt, ut *domi*, propterea quod res in Insula geritur.] Alii vero belli dicunt, Harpyias filias esse Thaumantis et Electrae. (Guelf. I. add.: quae sic dicuntur: elloo, cypodo, podarce, quam Virgilius Celeno.) [*Foedare*; cruentare. Ennius: *Ferro foedati iacent.*] — 242. *Vim plumis ullam*; naturale enim est, ut eludat ictum plumarum levitas. Unde et addidit *Plumis*. Nam, quod Donatus dicit, ideo eas fuisse invulnerabiles, quia de Styge erant natae, non probatur. — 244. [*Semesam*; semicomesam.] *Vestigia*; [vel] pedum signa: [vel indicium sordium, quibus epulas discedentes polluebant.] — 246. *Infelix vates*; nuntia infelicitatis: ut [Homerus] (Il. *α*, 106.): *μάντι κακῶν*. [Hoc est nobis infelix, ut, Sis felix, i. e. nobis, et videtur hic auspicii genus inducere secundum augures, quod de diris colligitur, quorum unum genus est quod ex signis colligitur, quo nunc utimur. Diram autem esse Harpyiam duplici modo memorat, et oscinis et alitis: etenim cum facit loquentem oscinem, auspicium expungitur, dirum tamen quod futuram famem denuntiat; nam ipse ait (362.): *Sive deae, seu sint dirae obscoenaeque volucres*. Et (256.): *Quam vos dira fames*. Verum cum ait (258.): *Pinnis ablata refugit*; ab alite auspicium factum docuit: aliter (alites) enim certa genera avium ab auguribus appellantur, quae pinnis vel volatu omina possunt facere, quae si fuerint prosperae, *praepetes*, si adversae *inhibrae* (inebrae; cf. 461.) dicuntur, quod etiam in XII. (862.) significat cum dicit: *Alitis in parvae subito collecta figuram*; ubi vere diram vult videri.] *Rumpit vocem*; cum indignatione loquitur: ut (10, 63.): *Quid me alta silentia cogis Rumpere?* Et notandum, ut supra (2, 129.) diximus, *Rumpit vocem*: [cum hoc de silentio melius dicatur fieri. An *rumpit*, quia tantum humanam habens faciem, contra naturam sui corporis loquitur? — 247. *Bellum etiam pro caede Boum stratisque iuvencis*; iteratum est ad augendum invidiam, ut (326.): *Stirpis Achilleae fastus, iuvenemque superbum*. Aut num aetates boum volunt comprehendere?] — 248. *Laomedontiadae*; perfidi: a rege natum opprobrium, qui deos fefellit. [Sane alibi indifferenter hoc nomen ex persona poëtae ponitur, ut (8, 18.): *Laomedontius heros*, (7, 105.): *Laomedontia pubes*. *Bellumne*; necessario iteravit, ut verbum in quo culpa consistit.] — 249. *Patrio regno*; [aut] Neptunio, [aut, sicut alii dicunt, quia Thaumas pater earum ex Electra Ponti et Terrae filius fuit. Alii *patrio*, proprio accipiunt, ut (G. 1, 52.): *Et patrios cultusque locorum*, ut quae (*i. e.*) proprios, nunquam (*non quos*) patriam agri habeant: [*] Aut ut alii, quoniam Neptuni filiae fuerunt.] — 250. *Accipite ergo*; quia nos bellis appetistis: ac si diceret, ut futuram famem iam nunc possitis timere. — 251. *Quae Phoebo pater omnipotens*; tribuit auctoritatem, ne possint a se dicta [quasi ab irata conficta] contemni. Simul notandum, Apollinem quae dicit a Iove cognoscere. *Phoebus Apollo*; purus, impollutus: et est Apollinis fixum antonomasivum: quod alii dari non potest. Nam sunt [et] alia communia, ut: *Pater omnipotens*. — 252. *Furiarum maxima*; adeo ipsae sunt furiae, ut et unum epitheton habeant, et (ex) causis con-

sentiant. Nam ait de Tisiphone (6, 605.): *Furiarum ma iuxta Accubat: et manibus prohibet contingere mensas;* etiam hae faciunt, et inferentes Troianis famem et praenun tes. [Alii dicunt, ideo adsumpsisse sibi furiae nomen harp ut terreat.] — 253. *Italiam cursu petitis;* ex his, quae fidem dicendis accommodat (Guelf. I. *dicenti accommodan commodant* et al. codd.) [I. e., ex hoc mihi fidem habebiti rorum, ... praecedentia' vera sunt. — 255. *Datam;* fati cessam.] — 256. *Quam vos dira fames;* ut Varro in Divinarum dixit, oraculum hoc a Dodonaeo Iove apud E acceperunt: quod modo dixisse fingit Harpyias, sed (Guelf. et) tamen colorate tangit historiam dicendo: *Quae Phoebo omnipotens. Nostraeque iniuria caedis;* [quidam *iniuria vindictam* accipiunt, et Harpyia] ista mentitur. Nam imm Troianis fatalis est fames. — 257. *Ambesas;* undique esas, est rotundas. Maiores enim [nostri] has [mensas] habeba honore (honorem) deorum, paniceas scilicet. — 258. *Ref* non metu; nec enim minantibus convenit; sed ne posset [ro placari. — 259. [*Gelidus diriguit;* i. e. gelidus factus, diri — 260. *Nec amplius armis;* subaudis *usi sunt.* Nec potest esse ab inferioribus zeugma: quod plerumque fit, u (ei) per omnia unus sermo sufficiat: ut (359.): *Troiugena in pres divum; qui Numina Phoebi, Qui Tripodas, Clarii lau qui sidera sentis;* per omnia *sentis* intelligis. Plerumque a subauditur: ut hoc loco. Item (12, 435.): *Disce puer virtu ex me, verumque laborem: Fortunam ex aliis;* subaudis Nam fortuna ex aliis non discitur. — 261. *Sed votis preci que;* duplici ratione placantur numina: aut votis aut preci Unde est (437.): *Iunonis magnae primum prece numen ad* Item (438.): *Iunoni cane vota libens. Iubent;* volunt: ut: *fandum regina iubes renovare dolorem.* [Terentius (Andr. 3, 1.): *Iubeo Chremetem.*] — 262. *Sive deae;* quia divin *Obscoenaeque volucres;* quia in his ventris cernebant proluvi Bene autem, etiam si aves sunt, eas dicit placandas, pro pessima omina. — 263. *Passis;* [apertis] solutis. — 264. *mina magna;* [hoc est] Iovem, Minervam, [et] Mercurium, cundum Samothracas, [ut (12.): *Penatibus et magnis diis.* autem invocat, ut *magna* dicat.] *Meritos;* congruos, i. e. piatorios. Unde sequitur, *Dii prohibete minas.* [*Indicit;* crorum verbo usus est, nam supplicationes et dies festi in dicebantur. — 265. *Dii prohibete minas;* hoc per speciem guralem quae *invocatio* appellatur nonnulli dictum putant. *vocatio* autem est precatio uti avertantur mala, cuius rei ca id sacrificium augurale peragitur, et hic de auspicio Harpyiar invocatione suscepta.] *Avertite casum;* bene, etiam si conting casum credit esse, non ultionem: [aut certe ideo *casum*, ne fatalis averti non possit. *Casum* autem, i. e. periculum, n est enim fame gravius, quod ait postea: *obscaenamque fame quae prima pericula vito.* Sallustius: *Sin vis obsistat, fer quam fame, aequius perituros.*] *Servate pios;* propter fa sacrificia. [Merito ergo servate nos qui pii sumus, ut (7, 21.): *Quae ne monstra pii paterentur talia Troes.*] — 269. *Ventus que gubernatorque vocabant;* honestius hac [e]locutione per

ur numerum, licet possit et singularis esse. — o apparet fluctu; iuxta morem cotidianum dixit icamus: *in medio mari naufragium fecit*, cum longe a litore contingit.] *Nemorosa Zacynthos*; e commemorat. [Hae. omnes insulae Graeciae merum secutus, mutatis tantum coniunctionibus atinum transtulit. *Nemorosa* autem Hom. (Il. 1, ἀκενθος commemorat.] — 271. *Sameque*; Ce- is] est ista insula: nam Samos in Asia est. [*Neri- cae.*] — 272. *Effugimus*; transimus celeriter. irrisorie, cum praemiserit scopulos: ut (1, 139.): *Vestras, Eure, domus.* — 274. *Leucatae* etc.; *ucate; Leucas*) mons est altissimus [prope pen- nontorio Epiri, iuxta Ambraciam [sinum et] civi- ugustus Nicopolim appellavit, victis illic Antonio Ibi etiam templum Actiaco [in promontorio] dit, et ludos Actiacos. Unde nunc Virgilius, in i, quae ipse fecit, dat eius origini. Nam Aeneam celebrasse: ut alibi inducit Aeneam promittentem ni, quod fecisse constat Augustum, ut (6, 69.): *triviae solido de marmore templum Constituam.* Leucate amatores se in mare, ad excludendum norem, praecipitare dicebantur. *Nimbosa ca-* r enim, quamvis aliis coeli partibus serenis, Leu- umen nubibus tectum est.] — 275. *Et formida-* it quod locus hostilis:] aut propter asperitatem saxosa sunt: aut, ut quidam volunt, quia moris i de nautis immolari, [ac per hoc qui formidare- *Apollo*; nauticum verbum, quotiens cedente eo, ispectus, aliquid patescit, ut (3, 530.): *Portusque opior.*] — 276. *Hunc petimus*; occurrebat: *Cur tistis?* Ideo intulit (Guelf. I. add.: *Huc pet.*; si are *huc petimus?* Solvitur: at fiducia virtutis, cessitas imperabat; dicendo ergo *fessi*, necessita- , propter saxosa loca, in quae moris erat, ut immolaretur.) [*Fessi*; vel quia hiemis imminebat ideo et parvae urbi successit, quia terra erat o hostili terrae, quia erat parva.] *Parvae urbi*; icet, apud quam pugnavit Augustus contra Anto- vidius (Met. 13, 713.): *Certatam lite Deorum arvae* autem in adulationem Augusti dictum, nam liruit primo, quod ei bello Actiaco fuisset inimica. iam parvam fecerat Caesar, sed postea instaura- it Nicopolin. — 278. *Insperata tellure*; an quia i quia per medios hostes navigaverant, an quia quia cum Graeca natione?] *Tellure potiti*; dicimus et *illius rei*: sed per septimum [casum] genitivum figurate ponitur. Sallustius (Iug. 25.): *legatos conveniret* (codd. et al. *videret*), *Adher-* Legimus et per accusativum: sed uti non possu- s (Adel. 5, 4, 16.): *Patria potitur commoda.* — *rque Iovi*; aut *lustramur*, i. e., purgamur, ut mus; [aut dubium est, utrum faciendis, an sol-

vendis votis:] aut certe *lustramur Iovi*, i. e., expiamur. lum enim commissum fuerat, tauro in Thracia immola diximus supra (21.), et licet multa fuissent secuta sacrific telligebatur tamen adhuc numen iratum non desinentibus Sciendum sane, moris fuisse, ut piaculo commisso ludi c rentur. Nam cum Romani iracundia Matris deûm labc et eam nec sacrificiis nec ludis placare possent, quidar statutis ludis Circensibus saltavit (al. hic et mox *salut* sola fuit causa placationis. Unde et natum proverbium *mnia secunda, saltat senex.* [Quamvis haec ex alio ordi ex causa narretur stotian * (historia). Aut *lustramur Io* supra dixerat: *Ipsumque vocamus, In partem praedam vem*; et postea poena Harpyiarum secuta est. Ergo q non ad iustum sacrificium Iovem invocaverint, ideo illi pi solvunt, hoc est enim *diis lustrari*, offensa eorum h Sane *lustramur* apto verbo usus est, mentionem ludorum rus; horum enim certaminum sacra celebratio *lustrum* v lustrato enim populo dii placantur. *Votisque incendimus* i. e. vota facientes. Dubitatur vero, utrum Iovis aras, an ris dixerit. Varro enim templum Veneri ab Aenea con ubi nunc Leucatem dicit; quamvis Menander et Turpilius a Facione (Phaone) Lesbio id templum conditum dicunt. cum esset navicularius, solitus a Lesbo in continentem pr quosque mercede transvehere, Venerem mutatam in navis formam gratis transvexit; quapropter ab ea donatus un alabastro, cum se in dies inditum (inde tum) ungeret, f in sui amorem trahebat, in queis fuit una quae de mont cate cum potiri eius nequiret abiecisse se dicitur, unde *aucturare* (auctor.) se quotannis solent, qui de eo monte i (*iaciuntur s. iaciunt se*) in pelagus, quidam id fieri propter ten puerum dicunt, quem cum Apollo vellet rapere, in se proiecit, montemque cognominem sibi fecit.] — 280. *Act ra*; ut supra diximus, propter Augustum hoc dicit, qui illi statuit agonales (al. *et agona*), [devicto Antonio et Cleopa 281. *Patrias palaestras; palaestrae* usus primum apud At ses repertus est. Troiani autem, praeter Dardanum et Te etiam ab Atheniensibus originem ducunt. Unde et Mi colunt. Hinc est in secundo (188.): *Neu populum antiq relligione tueri. Antiqua* [scilicet] ab Atheniensibus *Iliacis* ergo, Atheniensibus, unde Ilienses didicerunt. [Vestam ideo Troiani colunt, quia eadem terra est, ter autem Athenienses nemo dubitat.] — 283. *Fugam te* feliciter navigasse. Nam *tenere* est implere, ut (686.): *neant cursus* [*certum est dare lintea retro:*] i. e. implea potest intelligi secundum communem sensum, ob hoc eos tos, i. e. expiatos, ob hoc sacrificasse, et ludos celebrass hostiles terras prospera navigatione transierant. — 284. *M* etc.; [*magnum*, ne putemus, lunarem esse, propterea Antiqui [enim] tempora sideribus computabant, et d primo lunarem annum triginta dierum. Unde invenitur quibus vita nongentorum annorum, scilicet lunarium. solstitialis annus repertus est: qui XII. continet menses. maiore cura *magnum annum* esse voluerunt, omnibus

undem locum recurrentibus (codd. praeter Guelf. I. *dec.*). oc (al. *hinc*, s. *hic*) fit, ut supra (1, 269.) diximus, secun-Ciceronis Hortensium, post annos XII. mille (codd. Burm. *millia*, vel *milia*) nongentos quinquaginta (Guelf. I. duodec. quingentos triginta quat.) quatuor, solstitiales scilicet. Bene nunc *magnum* addidit, ne lunarem intelligere[mu]s; bene nomen, ne, quia dixerat *magnum*, illum [VII.] planetarum pere[mu]s: de quo varia dicuntur et a Mentore (Metone), et Eudoxo, et a Ptolomaeo, et ab ipso Tullio. Nam in libris Deorum natura (2, 20.) *tria millia annorum* dixit *magnum um tenere.* [Possumus tamen accipere, Troianos ibi annum decim mensium fecisse.] — 286. *Aere cavo clypeum;* aeris : ut (1, 75.): *Pulchra prole.* [*Clypeum* hic masculino, at tro alibi (9, 709.): '*Clypeum superintonat ingens.*] *Magni tamen Abantis;* penultima habet accentum; et hunc Abantem elligamus occisum cum Adrogeo [apud Troiam, ut (2, 389.): utemus clypeos; sed Virgilius amans, inventa occasione, recon-ia quaeque summatim et antiquam contingere fabulam, de ante dixit: *Abans* namque Lyncei et Hypermnestrae filius viribus aestans, cum vicinas civitates subvertisset, magnusque terror iversis esset, diem supremum obiit: populi autem quos ille vicerat, regno eius infesti, manu facta urbem dirituri muros ibiere, cumque in eo essent, ut iam civitatis potirentur, senex uidam iuvenem egregiae formae securum in publico excidio ptavit in foro, cumque ex eo quaesisset cur patriae non succur-eret, et respondisset, quod arma non haberet, tunc senex ei bantis arma consecrata demonstrat, hortaturque ut eis utere-ur: quibus tunc sumptis iuvenis properat in aciem. Hostes vero, iso *Abantis clypeo*, fugerunt. Quidam sane *Abantem* invento-em clypei ferunt, sed hoc nomen in penultima syllaba habet accentum. — 287. *Postibus adversis figo;* proprie; *figi* enim ona dicuntur, ut (9, 408.): *Sacra ad fastigia fixi:* et scien-dum, inter sacratas res etiam dona esse, sicut in libris Sacro-um invenitur, quae tamdiu *dona* dici possunt, quamdiu non rofanentur. Rite ergo dicendo: *Aeneas haec de Danais victo-ibus arma*, ostendit clypeum quem dono obtulerat consecratum. ciendum tamen, hunc clypeum ab Aenea apud Samothraciam n templo consecratum, quod poëta per transitum tetigit.] *Rem armine signo; rem*, votum, i. e. voluntatem. [*Carmine* autem pigrammate.] Et sciendum, *carmen* dici, quicquid pedibus ontinetur. Nam et hic unum versum *carmen* dixit: et in Buco-icis duo, ut (E. 5, 43.): *tumulo superaddite carmen, Daphnis go in silvis hinc usque ad sidera notus, Formosi pecoris ustos formosior ipse.* — 288. *De Danais victoribus;* irrisio st; ut (2, 368.): *Victoresque cadunt Danai.* Subaudis autem: *rma consecravit*, [vel posuit. Sane hic arma clypeum solum icunt, ut (10, 841.): *At Lausum socii exanimem super arma erebant.* — 289. *Linquere tum portus;* i. e. post insultationem arminis necessario statim fugit.] — 291. *Aërias arces;* i. e. ltas. *Phaeacum;* Corcyram insulam dicit, sitam inter Epirum t Calabriam, ubi regnavit Alcinous, [quam incoluerunt Phoea-es.] *Abscondimus;* nauticus sermo est; sane mira usus est eleritate, ut ante absconditam quam visam insulam diceret. —

292. *Portuque subimus Chaonio;* ut (7, 161.): *Subeunt* Nam si *Chaonios* legeris, non *Chaonio*, difficilis est : non excluso *s*. — 293. *Buthroti urbem;* i. e. Buth (*Buthrotum*): ut (1, 244.): *Fontem Timavi.* Haec autem est in Epiro, cuius pars est Chaonia: quae ante Molossia *Molosia* et in seq. praeter Guelf. I.) dicta est: [posita es in saxo, quod mari cingitur, in quo fons huius natur perhibetur, ut, cum mare quietum fuerit, crescat, cu fluctibus attollitur, decrescat.] — 294. *Incredibilis rerum* incredibilium rerum fama. Et bene non cre[di]dit. postea interrogat: *Pyrrhin' connubia servas?* — 297. *marito;* atqui Thebana fuit [de Thebis Phrygiis.] Sed vinciam pro patria posuit, ut (1, 380.): *Italiam quaero* Item Sallustius: *Hispaniam sibi patriam esse.* Aut cert dum ius locutus est: quia uxor viri domicilium sequitur. ergo Hectori, facta Troiana est. Nam et *cessisse*, de iu bum] est. *Cedi* enim *hereditas* dicitur, [ergo merito d Heleno civi nupsisse.] *Cessisse marito*; [sic ait, ut dicim *hereditate paterna illud mihi cessit.*] Consuetudinis regiae fuit, ut legitimam uxorem non habentes, aliqua captivam, tamen pro legitima haberent: adeo ut liberi e nati succederent. Pyrrhus hanc quasi legitimam habuit, ea filium Molossum suscepit. Postea cum vellet Herm Menelai et Helenae filiam, Oresti iam ante desponsatam, uxorem, Orestis insidiis in templo Delphici Apollinis occis Verum moriens praecepit, ut Andromache, quae apud eu iugis locum tenuerat, Heleno daretur [quae peperit Mo prius Pyrrho] propter supradictum beneficium, quo eum gatione, [ceteris Graecis navigantibus, quos tanquam vates tempestate perituros] prohibuerat. Inde factum est, ut [Helenus] regnum privigni, qui successerat patri: a quo M dicta est pars Epiri, quam [sicut dictum est] Helenus p fratre *Chaone*, quem in venatu per ignorantiam dicitur oc *Chaoniam* nominavit: quasi ad solatium fratris extincti, [qua hoc nomine etiam aliae causae apud diversos alios invenia 300. *Progredior portu, classes et litora linquens;* hyste teron in sensu: ante enim linquitur litus, et sic a portu p tur. [Sane securitatem verbo ostendit, dicens: *Classes e linquens*, quippe cum regnum civium peteret. Aliter in (306.): *Exire locosque Explorare novos.*] Notandum san tum esse versum participio: quod rarum apud Latinos es Graecos vitiosissimum. — 301. *Sollemnes;* [non festas se timas, anniversarias. *Tristia dona;* acerba: tale est il 49.): *Quem semper acerbum, Semper honoratum, sic dii stis, habebo.* — 302. *In Luco, lucum*, ut supra (1, 441 mus, nunquam ponit sine religione. Nam in ipsis h manes piorum, qui lares viales sunt: unde in sexto (673.): *certa domus: lucis habitamus opacis.* [Et in V. (760.): *loque sacerdos, Ac lucus late sacer additur Anchiseo;* *lucus*, qui ad reddenda sollemnia Hectori et Astyanacti dicatus.] *Falsi*; simulati. — 303. [*Libabat cineri*; no cuius, sed exin latius intelligitur.] *Manesque vocabat;* sa inani (al. *inanis*) sepulturae conciliabat manes Hector

ixa luco, ut diximus supra (1, 441.). — 304. *Ad tumulum*; cenotaphion. *Viridi cespite*; herboso. — 305. *Geminas*; i marito, alteram filio. Aut certe illud respicit: quia inferi gaudent numero. Ut (E. 5, 66.): *Ecce duas tibi Daphni.* ri vero impari: ut (E. 8, 75.): *Numero Deus impare gau-* [vel *geminas*, Diti patri et Proserpinae; aut quia elatae uorum *arae*, deorum *altaria* dicuntur, ut (E. 5, 66.): *En uor aras, Ecce duas tibi Daphni, duoque altaria Phoebo.* nvis hoc frequenter poëta ipse confundat. *Lacrymis sacra-t*; hoc tantum, ut causam lacrymarum haberet.] — 306. *stris*; rebus [scilicet] insperatis: [et hoc ad Andromachen tur, quae putat monstrum: aut certe *monstris*, quod tunc nerat Aeneas, cum illa Manes invocaret, et eum crederet defunctum.] — 308. *Deriguit visu in medio*; dum me cer-[et] obstipuit (al. *obstup.*), [aut antequam nos manifestius ret.] *Calor ossa reliquit*; i. e. extimuit: ut (1, 92.): *Solvun- frigore membra.* — 310. *Verane te facies*; ordo est: nate dea, affersne te mihi, vera facies, verus nuntius, [et op-tunum principium feminae, quam incertam timor fecerat. *rus mihi nuntius adfers*; quidam sic exponunt, prout adfer-, i. e. vivus mihi nuntiaris.] — 311. *Vivisne*; et secundum llebrem adfectum [sicut supra dictum est] interrogat, et bene spicatur. Nam et inferis sacrificat, et in luco, in quo habi-at manes. — 312. *Hector* etc.; hoc ad Aeneae pertinet glo-am, ut ab Hectore nunquam discessisse videatur. Sensit (codd. *ntit*) autem hoc: si umbrae videntur in sacris dandis, cur non rum magis quibus sacrificatur? [*Dixit, lacrymasque effudit*; ne postquam ad mentionem Hectoris ventum est, et tacuit et evit.] — 313. *Furenti*; insolabiliter (al. *intolerabiliter*) et im-tienter dolenti. — 314. [*Turbatus*; lugente scilicet Andro-ache: Cato ait: *Verba tertiato et quartato quempiam dicere ae metu.*] *Hisco*; *hiscere* est hiare, nec loqui posse. [Nam i nimium moerent, singultibus ore etiam aperto verba reddere n possunt. Vel *hisco*, hic loquor.] — 315. *Vivo equidem*; c enim et hos (*hoc cum patho*) legendum est: *] ac si dice-si tamen vita est, infeliciter vivere. — 316. [*Nam vera s*; propter illud: *verane te facies?* — 317. *Heu*; disiungen-ab interrogatione, ut separatim luctuosa vox audiatur. *is*; hic eventus, ut (1, 241.): *Tot casibus actos.* Alibi peri-m. *Deiectam coniuge tanto*; Daphnas, per comparationem um factum.] *Excipit*; signate locutus est, quia *deiectam* at; *excipiuntur* enim, quae cadunt. — 318. *Digna*; congrua riori conveniens. — 319. *Hectoris Andromache*; si *Andro-he*, sequentibus iunge: si *Andromachen*, superioribus. [Sed supra *Heleno* nuptam dixerit, cur hic *Hectoris* dixit? Sed quaestionem solvit, dicendo *incredibilis*.] *Connubia servas*; s: ut (7, 3.): *Et nunc servat honos sedem tuus ossaque nen.* [Aut certe omis* (amas), ut (G. 4, 459.): *servantem ri-s*: Aut quia audierat nuptam Heleno. *Servas*; pro servasti. — 0. *Deiecit vultum*; decenter, quia de concubitu admonita est.] *emissa*; humili, [tenui; et verecunde, quia de Pyrrho dictura st.] — 321. *O felix*; bene: [nec ad interrogata respondit,] et irginitatem laudat, et mortem: ut ostendat se invitam Pyrrhi

pertulisse connubium: et esse superstitem suis miseriis. *Priameia virgo;* [quia notum est nomen, omisit.] *Una ante alias;* ideo *felicior*, quia virgo extincta est. [*Una ante alias* hic absolute iunxit, ut *filia ante alias*. Iungitur tamen et comparativo, ut (1, 347.): *Scelere ante alios immanior:* et superlativo: ut (4, 141.): *ipse ante alios pulcherrimus omnes.*] — 322. *Hostilem ad tumulum;* quia grande est mortis solatium, praesens hostis interitus. Fabula talis est: Achilles, dum circa muros Troiae bellum gereret, Polyxenam visam adamavit: et conditione pacis in matrimonium postulavit. [Alii dicunt, quod, cum ad redimendum corpus Hectoris ab Achille, etiam ipsa cum patre venisset, adamata est.] Quam cum Troiani fraude promisissent, Paris post Tymbraei Apollinis simulacrum latuit, et venientem Achillem ad foedus missa vulneravit sagitta. Tum Achilles moriens petiit, ut, devicta (codd. *evicta*, Guelf. I. *vita*) Troia, ad eius sepulcrum Polyxena immolaretur: quod Pyrrhus implevit. [Est alius ordo fabulae huius: Cum Graeci victores in patriam vellent reverti, e tumulo Achillis vox dicitur audita, querentis quod sibi soli de praeda nihil impertivissent. De qua re consultus Calchas, cecinit, Polyxenam Priami filiam, quam vivus Achilles dilexerat, eius debere manibus immolari; quae cum admota tumulo Achillis occidenda esset, manu Pyrrhi aequanimiter mortem dicitur suscepisse. Invenitur enim apud quosdam, quod etiam ipsa Achillem amaverit, et ea nesciente Achilles fraude et insidiis sit peremptus. *Troiae sub moenibus altis;* solatium dedit mortuae, quod licet ad hostilem tumulum, sed in solo patriae perierit; unde duplex felicitas, quod et virgo, et in patria meruerit interire. — 323. *Iussa mori;* bene hoc ex praecepto Achillis, quam ad tumulum suum iussit occidi. *Sortitus;* quia captivi et praeda inter victores sorte dividebantur, ut est (9, 268.): *Et praedae ducere sortem.*] — 324. *Nec victoris* ... singula habent emphasim suam. Nam parum erat *domini* ... dicere, nisi et victoris adderet fastum. [Merito ergo felix, quae sola morte tot poenas effugit.] *Tetigit captiva cubile;* tetigit non [cum fiducia coniugali secure] ascendit, [sed ut solent captivae dominorum toros paventes leviter contingere, et cubile dixit, quod est pecudum quadrupedum,] nec genialem lectulum, sed cubile. — 325. [*Diversa per aequora vectae;* tanquam parum fuerat, patriam incensam. — 326. *Stirpis Achilleae;* cum magno dolore dictum *Achilleae.* Quia ab eo Hector occisus est, et idem his dixit.] *Fastus;* superbiam: et est quartae declinationis. Nam liber, qui dierum habet computationem, secundae declinationis est. Unde erravit Lucanus (10, 187.) dicendo: *Nec meus Eudoxi vincetur fastibus annus.* — 327. *Servitio enixae tulimus;* hoc est pertulimus, donec in servitio positae eniteremur. [Fabula autem est ut praediximus.] Et bene plurali utitur numero, ad excusandum pudorem. — 328. *Ledaeam Hermionem;* i. e. Ledae (codd. Burm. *Ledeae*) neptem [Tyndarei uxorem, quam Iuppiter in Cygnum mutatus gravidam fecit, quae ovum peperisse dicitur, unde nati sunt Helena, Castor et Pollux.] *Lacedaemoniosque hymenaeos;* cum ingenti felle: ac si diceret Infelices maritis semper: ut Paridi, et Deiphobo. — 329. *Transmisit;* herili voluntate, non lege coniugii: [vel quia inter ca...

matrimonio fides non stabat:] unde et *habendam* dixit, [et *misit:* quia alii tradidit, quidam permisit accipiunt.' —). *Ereptae coniugis*; hanc *Hermionen* quidam dicunt, cum esset desponsata, post a Menelao, apud Troiam admirante tutem Pyrrhi, eam promissam. Alii dicunt, a Menelao qui- m apud Ilium Pyrrho desponsatam, sed Tyndario (sed a Tyn- ro) Oresti, morante apud Troiam Pyrrho, ut quidam promis- m, ut quidam coniunctam tradunt: quam cum Pyrrhus, confi- s voluntate Menelai, armatus multitudine rapuisset, ab Oreste sidiis interfectus est. Si ergo Orestes eam uxorem non duxe- t, cur *coniugis* posuit? Sic ergo intelligendum est, quam erabat coniugem, ut in secundo (344.): *Et gener auxilium,* n adhuc sponsus esset.] — 331. *Scelerum furiis*; matricidii dd. Burm. *matricidio*) scilicet. [Orestes enim, Agamemnonis s, cum interfecto patre a Clytaemnestra coniuge et adultero ysto ipse subtractus periculo esset, apud Stroficum (Strophium), em Pyladis, educatus est. Qui, cum adolevisset cum amico de, tam Aegystum quam matrem peremit: ob quam causam agitatus est, nec ante furore liberatus, quam pervenisset uricam regionem, ubi soror eius Iphigenia subducta Acha- Diana) apud Aulidem sacrificio, templo Dianae praeerat, re gentis, deae hospites immolabat. Ibi cum ad aras ctus esset, ut tanquam hospes occideretur, agnitus a so- ubtractus est morti: post, accepto responso, sublato Dia- nulacro, sororem reduxit in Atticam, ubi, in honorem con- numinis, Tauropolin appellavit.] *Agitatus*; stimulatus. ina Rosciana (24.): *Agitari et perterreri furiarum taedis bus.*] — 332. *Excipit*; dolo interficit, [ut (6, 173.): *exceptum Triton.*] *Patrias aras*; alii Achilleas intelli- ibi ille adorabat Apollinem, aut quod ibi Achilles occisus m Pyrrhus, ut in historia legimus, occiso patre in tem- ilinis Tymbraei, reversus ad patriam, in numinis insulta- n templo eius Delphico aras patri constituit, et illic ei, sacrificare: [neque enim aut Pyrrhus, aut Apollo Delphis sunt.] Alii *patrias*, Apollineas volunt, a *Patris* (codd. uelf. I. *Patras*), Achaiae civitate, in quâ [*Patrius*] *Apol-* — Nec debemus quaerere, cur non *Delphicas* dixerit, eta in alieno negotio plerumque alia ponuntur, ut in 5.): *Italiam magnam Grynaeus Apollo, Italiam Lyciae pessere sortes*: cum a Delio tantum eum constet acce- ponsa. [Sunt qui dicunt, ab Aesculapio aras Apollini *atrias* nominatas. Alii in templo Apollinis aram fuisse : *ΠΑΤΡΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ:* ab hoc, quod Icadios Apollinis et Nymphae Lyciae filius, cum in adultam venisset, primo regionem, in qua natus erat, a matre nominavit, deinde in ea urbem quoque Apollini condi- es et cortinam consecravit, et, ut illum patrem esse , *Patora* cognominavit. Inde cum Italiam peteret, gio vexatus Delphini tergo exceptus dicitur, ac prope Par- montem delatus, patri Apollini templum constituisse, et lphino locum Delphos appellasse: aras deinde Apollini tan- m patri consecrasse, quas ferunt vulgo *patrias* dictas. Hinc go et Delphinum aiunt inter sacrata Apollinis receptum, cuius

rei vestigium est, quod hodieque Quindecimvirorum cortinis Delphinus in summo honore ponitur, et pridie quum sacrificium faciunt, velut symbolum, Delphinus circumfertur, ob hoc scilicet, quia Quindecimviri librorum Sibyllinorum sunt antistites. Sibylla autem Apollinis vates et Delphinus Apollini sacer est. Invenitur tamen apud Cornificium Longum, Iapydem et Icadium profectos a Creta in diversas regiones venisse, Iapydem ad Italiam, Icadium vero duce Delphino ad montem Parnassum, et a duce Delphos cognominasse, et in memoriam gentis, ex qua profectus erat, subiacentes campos Crisaecs vel Cretaeos appellasse, et aras constituisse.] — 333. *Reddita*; quomodo *reddita*, cum constet, Helenum fuisse Troianum, nec de Graecia ullam partem habuisse. *Reddita* autem est datum recipere; solvitur sic: *reddita*, data; cessit ergo pars Heleno etc. (*v. mox.*) [More veteri pro data accipiendum, *re* ergo abundat. Ennius in Annalibus: *Ut illa* (Ilia) *reddita nuptum.* Et alibi: *Isque dies post aut Marcus quam regna recepit.* Et pro accepta, ut *Reddita.* Quod Heleno debebatur imperium.] *Cessit pars Heleno*; per privignum, ut diximus (297.) supra. — 334. [*Chaonios cognomine campos*; Epirum campos non habere omnibus notum est, sed constat, ibi olim regem nomine *Campum* fuisse, eiusque posteros *Campylidas* dictos et Epirum Campaniam[que] vocatam, sicut Alexarchus, historicus Graecus, et Aristonicus referunt. Varro filiam *Campi* Campaniam dictam, unde provinciae nomen; post vero, sicut dictum est, Caoniam (Chaon.) ab Heleno appellatam, qui fratrem suum Caonem (Chaon.), vel ut alii dicunt comitem, dum venaretur occiderat. Alii filiam *Campi* Cestriam ab Heleno ductam uxorem, et de nomine soceri *Campos*, de nomine *Chaone*, *Chaonas* dixisse. — 335. *Troiano a Chaone;* vel fratre Heleni, vel ut alii volunt hunc *Chaonem*, licet superius causa huius nominis dicta videatur; tamen quidam dicunt hunc *Chaonem* pro omnium incolumitate, cum pestilentia laborarent socii Heleni, ex responso immolandum se obtulisse, unde in honorem eius Epirum, quae Campania dicebatur, Chaoniam nominavit Helenus, et hoc fuit, quando navigaverunt a Troia cum Pyrrho. Alii dicunt, quod cum Helenus cum Pyrrho ab Ilio navigaret, et tempestate iactarentur, Dianae unum e Troianis amicum Heleni vovisse, ut, si illi periculum evasissent, se pro eorum incolumitate interimeret, qui se postquam illi evaserunt sicut promisit occidit: unde factum est, ut eius nomine Helenus adeptus regnum, Epirum Dianiam nominaret. *Dixit;* nominavit, ut (8, 331.): *Fluvium cognomine Tibrim Diximus*; et (1, 533.): *Italiam dixisse ducis de nomine gentem.*] — 336. *Pergamaque; Pergama* legendum, non ut plerique *Pergameam*, qui per imperitiam etiam contra metrum sentiunt. Decipiuntur autem, cum utrumque derivativum volunt: cum sit *Pergama* principale. — 337. *Qui cursum venti;* [servat hunc ordinem, ut a sui persona incipiens mox quaerat alienam, ut (1, 369.): *Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris.* Et hoc totum] cum admiratione dictum est. *Qui venti;* i. e. tam prosperi. *Quae fata;* i. e. tam nobis felicia. — 338. *Quis Deus?* qui praestitit, ut te videre possemus. Tale est et illud Aeneae ad Didonem adulatorium (715.): *Hinc me digressum vestris deus appulit oris. Ignarum;* aliud disponentem. —

339. [*Puer Ascanius*; filius, quia Graeci παῖδας etiam filios dicunt.] *Superatne*; vivit. Sane nove dictum est, et caret exemplo, ut pauca in Virgilio. Alii dicunt *Superat*, superstes est: sed *Superstes* praesentem significat: ut Cicero in Muraeniana (12.): *Suis utrisque superstitibus*, i. e. praesentibus. — 340. *Quem tibi iam Troia*; hemistichium: nec in sensu plenum. Sunt autem duo talia: ut hoc (8, 41.): *Concessere deum*: quem quidam ita complevit: *Concessere deum profugis nova moenia Teucris*. — 341. *Amissae cura parentis*; (Guelf. I.: Unde scit Andromache, quod Creusa perierit? Solvitur sic: Sive quod potuerit audire, cum Aeneas quaereret, ut dictum est: *Impleri clamore vias*; sive ab Heleno, qui fuerat divinus.) Si *parentis*, Creusae accipis, occurrit [illud]: unde sciebat eam periisse? Et alii dicunt potuisse hoc vel Heleno divinante cognosci; vel Aenea requirente per Troiam: ut (3, 769.): *Implevi clamore vias* (al. ut et Guelf. I. h. l. *viam*). Sed utrumque viribus caret. *Parentem* ergo patriam accipiamus: ut, Tullius (Catil. 1, 7.): *Si tibi patria, quae* (cod. L. quod) *communis omnium parens est.* Et est sensus: Doletne perditam patriam? — 342. *Animosque viriles*; atqui supra dixerat *puer*: sed *animos viriles* ait, parentum consideratione. Inde et in nono (311.) de ipso dicit: *Ante annos animumque gerens, curamque virilem.* — 343. [*Avunculus*; quidam *avunculus* humiliter in heroico carmine dictum accipiunt. — 345. *Incassum fletus*; et *longos*, et *incassum* bene addidit, ut femineos monstraret adfectus.] — 348. *Et multum lacrymas*; ordo est: lacrymas multum fudit inter verba singula. Nam si *lacrymans* [dixeris], quid fudit (al. *fundit*)? [Et bene verba Heleno post Andromacham non dedit, ne frigeret, sicut in libro quinto Acestae. — 349. *Parvam* etc.; multi putant, Aeneam de ea venisse ad Epirum et ibi haec loca per licentiam poëticam esse conficta. Varro Epiri se fuisse dicit, et omnia loca isdem dici nominibus, quae poëta commemorat se vidisse; unde apparet, haec non esse fabulosa. Idem etiam Varro Troiam Epiri ab Aenea, sive a comitibus eius Byopator (Biopatora) nuncupatam docet, ubi Troiana classis Aeneam expectasse, sociosque eius castra in tumulis habuisse memoratur, quae ex illo tempore Troiana appellantur: unde apparet divinum Poëtam aliud agentem verum semper attingere. — 350. *Arentem*; pro aridum. Participium vice nominis.] — 351. *Agnosco*; aut cognomine agnosco; [nam ea cognoscimus quae iampridem vidimus:] aut certe quia reparatam audierat Troiam; ut (294.): *Hic incredibilis rerum fama occupat aures.* *Scaeaeque* etc.; *Scaea porta* dicta est, non a pugnis ante se factis *scaevis*, i. e. malis; nam et ante sic dicta est; nec ab itinere ingressis *scaevo*, i. e. sinistro, quod ingressi non recto eunt itinere, sed sinistro: sed a cadavere Laomedontis, hoc est Scenomate (Burm. ἀπὸ τοῦ σκηνώματος), quod in eius fuerat superliminio. [Tamen hanc portam ex nece Achillis *Scaeam* appellatam volunt.] *Amplector*; [pro] teneo. [Quasi ad Troiam venisset:] ut (2, 490.): *Amplexaeque tenent postes, atque oscula figunt.* — 352. *Teucri*; pro Teucriadae. — 353. *In amplis*; quod est regiae magnitudinis. *Accipiebat*; pascebat, [ut] Terentius (Eun. 5, 9, 52.): *Accipit* (codd. *accep.*) *homo, melius nemo* (Guelf. I. *nemo mel.*), *neque*

prolixius. — 354. *Aulai*; pro *aulae*; et est Diaeresis de Graeca ratione veniens: quorum *AI* diphthongos resoluta apud nos duas syllabas facit. [*Aula* autem proprie dicitur, quae concluditur *porticibus* quattuor, unde superius *porticibus* dixit. — 355. *Impositis auro dapibus*; i. e., cum impositas auro dapes haberet. — 356. *Processit*; exactus est. *Aurae vela vocant*; hypallage est, pro: auras vocant.] — 357. *Carbasus*; [utrum aliorum, qui navigabant, an ipsorum, et utrum tumide, an tumidus auster, ut pallidus orcus? Carbasus autem] genus lini est: quod abusive plerumque pro velo ponitur. Sane in numero singulari *haec* (Guelf. I. *hic*) *carbasus* dicimus: in plurali *haec carbasa.* — 359. *Troiugena*; ac si diceret, generose: ut alibi (5, 45.): *Dardanidae magni genus alto a sanguine divûm* [Sciendum tamen, sicut veteres auctores adfirmant, peritissimos augurioru̇m et Aeneam, et plurimos fuisse Troianos. Nonnulli tamen dicunt a Marsoa (Marsya) rege missos e Phrygia, regnante Fauno, qui disciplinam auguriorum Italis ostenderent. Ergo Troiugena sine dubio auguriorum et divinationis peritus esse * (est)]. *Interpres*; vaticinator: qui mentem deorum mortalibus publicas. Sed quia *interpres* generale nomen est, currit per species. Nam, ut ait Cicero: *Omnis divinandi peritia in duas partes dividitur. Nam aut furor est, ut in vaticinantibus: aut ars, ut in aruspicibus, fulguritis, sive fulguratoribus [et] auguribus. Et omnia ista ex se pendent, licet propriis finibus contineantur.* Unde Virgilius omnia ei dat, quem vult perfectum intelligi: ut hoc loco Heleno: item alibi, Asylae (R. Vos. *Sile*, L. *Sibillae*) in decimo (176.): *Cui pecudum fibrae, coeli cui sidera parent, Et linguae volucrum, et praesagi fulminis ignis.* [Varro autem quattuor genera divinationum dicit: terram, aërem, aquam, ignem: geomantis, aëromantis, pyromantis, hydromantis. Virgilius tria genera complexus est, per lauros geomantis, per sidera pyromantis, per praepetes aëromantis.] *Divûm qui numina*; potest et *interpres divûm* distingui. Sane per omnia Zeugma est ab inferioribus. *Qui numina sentis*; qui suspicis (Burm. coni. *suscipis*; et ita Guelf. II.) numen, et futura praedicis. — 360. *Qui tripodas sentis*; *tripodes* mensae fuerunt in templo Apollinis Delphici, quibus superimpositae Phoebades vaticinabantur. [Vel quod in eodem templo *tripos* est, cum ossibus et dentibus Pythii serpentis.] *Clarii lauros*; et hic *qui sentis* subaudis: et *Clarium*, oppidum est in finibus Colophoniorum [ubi Apollo colitur]: unde *Apollo Clarius.* Sane quaeritur, utrum *Clarii*, geminandum sit *i*: et sciendum, aliter non procedere. Nam *cla* brevis invenitur: ut Statius (8, 199.): *Nec clarias* (codd. et al. *Clarius*; Guelf. I. *claras*) *hac luce fores Didymaeaque quisquam.* Per *lauros* autem, oraculum intelligimus. *Qui sidera sentis*; qui es peritus Astrologiae. — 361. *Et volucrum linguas*; qui es augur oscinum. *Et praepetis omina pennae*; [*praepetes* sunt, quae secundo auspicio ante eum volant qui auspicatur:] aves [autem] aut *oscines* sunt, aut *praepetes*: *oscines* [quae] ore futura praedicunt [ab *os* et *cano*]: praepetes [quae] volatu [augurium] significant, [cum sunt prospera.] Sed *praepetes* aut superiora tenent, et *praepetes* vocantur: aut inferiora, et dicuntur *inferae*; *praepetes* autem ideo, quia omnes

s priora (al. superiora) petunt volantes; [vel a Graeco πέτο-, i. e. volo.] — 362. *Fare age;* hortantis est *age*, i. e., dic ɜriter. Et est ordo: Troiugena, fare age, quae prima pericula ›, Quidve sequens tantos possim superare labores. Cetera per ·enthesin dicta sunt. *Namque omnem cursum;* hypallage est: n non omnem cursum prospera dixit religio: sed omnis reli-, dixit prosperum cursum. — 363. *Cuncti divi;* quia, quic-.d audivit a diversis, ad Iovem recurrit: ut diximus supra ›1.): *Quae Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo ɪedixit.* *Numine* autem oraculo (al. oraculum) significat. — ‡. *Repostas;* πάθος [per syncopam] pro *repositas*, i. e. longe ɪitas, [remotas.] — 365. *Novum;* magnum, more suo. — }. *Prodigium canit; prodigium*, *portentum* et *monstrum*, ›dico fine discernuntur: sed confuse [pro se] plerumque ponun-·. [Varro sane haec ita definit: *Ostentum*, *quod aliquid ninibus ostendit; Portentum, quod aliquid futurum por-.dit; Prodigium, quod porro dirigit; Miraculum, quod rum est; Monstrum, quod monet.*] *Tristes iras;* deorum licet, propter iniurias suas (Guelf. I. *iniuriam suam*). — 7. *Obscoenamque famem;* aut quae homines etiam ad obscoena npellit: ut (6, 276.): *Male suada fames.* Aut certe, quam ;coena avis praedixerat. *Quae prima* etc.; [quid observans?] o petit: quemadmodum aut periculis careat: aut quibus con-is par esse laboribus possit. [Et totum hoc per interrogatio-m legendum est.] — 368. *Tantos;* quantos Harpyia praedixe-:. — 369. *De more;* scilicet sacrificantum. — 370. *Exorat cem divûm;* aut de sacrificantum more requirit, utrum tem-s consulendi esset; nam et hoc vehementer quaeritur: ut in :to (45.): *Cum virgo poscere fata Tempus ait;* aut certe, .cd et melius est, de sacrificantum more, ante nefas expiat ab ɪrpyia praedictum: et sic venit ad vaticinationem. Ut autem : expiatam famem intelligamus, sequens efficit locus: ut (395.): *leritque vocatus Apollo:* cum constet, nisi in hoc intellexeris :o, famis causa nusquam invocatum esse Apollinis numen. ıbitationem [autem] in hoc loco *exorat* facit. Nam *orare* est ·tere; *exorare*, impetrare. Ergo impetrat pacem, aut ad in-ıirendum tempus, aut ad mitigandum famis periculum. *Vit-sque resolvit;* in ratione sacrorum par est et animae et corpo-s causa. Nam plerumque quae non possunt circa animam eri, fiunt circa corpus: ut solvere, vel ligare; quo possit anima, uod per se non potest, ex cognatione sentire. Inde est (4, 518.): *num exuta pedem vinclis in veste recincta.* Bene ergo Hele-ıs cuncta corporis solvit: ne qua parte animo religato ad nu-en accedat. — 371. [*Sacrati capitis;* diis et vaticinationibus cati. — 372. *Multo numine;* multa veneratione numinis.] *ɪspensum;* si *suspensus* ipse numinis plenus; si *suspensum*, :e (codd. Burm. et al. *est*) sollicitum et attentum. — 373. *De-ıde canit;* post peracta sollemnia. — 374. *Nate dea;* ordo t: Nate dea pauca tibi expediam dictis: prohibent nam cetera ırcae Scire Helenum, farique vetat Saturnia Iuno. Omnia, in-ıit, vates novit: sed non omnia permittitur dicere, fatis prohi-ɜntibus: etiam ex his quae novit, multa vetat dicere Iuno Sa-ırnia. *Maioribus;* coelestibus, propter sideris cursum; cuius

fuit explanatio per Creusam. [Ergo maiora sunt, quibus praeter tripudium auspicari ius sit, neque precatio adhibetur; sicut hoc loco nullum deum precatur Aeneas, ut his versibus: Nam te maioribus ire per altum Auspiciis manifesta fides: *Auspiciis*, quia *auspicia maiora*, aut *maioribus*, dicuntur, quibus augurium avium aliarumque rerum eripitur, ut puta, si parra, vel picus auspicium, et deinde contrarium aquila dederit, auspicium aquilae praevalet. Ergo quia notum est, esse apud augures auspiciorum gradus plures, et augur loquitur augiuriorum perita, ideo *maioribus auspiciis* dixit. *Auspicium* autem est volatus avium, qui indicat agendum, vel omittendum esse, quod quis coeperit; dictum ab *ave inspicienda* quasi *avispicium*.] *Per altum*; (per altum dixit), per limitem fortunae superioris. — 376. *Sortitur*; disponit, ordinat. [I. e. sorte decernit, vel sortitione distribuit.] Et bene allusit quasi Apollinis sacerdos: cuius propriae sunt sortes, [i. e. responsa divina.] *Volvitque vices*; definitio fati secundum Tullium, qui ait: *Fatum est connexio rerum per aeternitatem, se invicem tenens, quae suo ordine et lege* [*sic*] *variatur, ita tamen, ut ipsa varietas habeat aeternitatem.* [Et hic *vices*, vicissitudines, alibi pericula, ut (2, 433.): *Vitavisse vices Danaum.*] — 377. *Pauca tibi e multis*; duo se dicit esse dicturum, quemadmodum possit tute (al. *tuto*) navigare, et quibus signis Italiae regna cognoscat. *Hospita aequora*; vicina; nihil enim nobis hospitio esse vicinius constat. — 378. [*Ausonio portu*; ut in Ausonia, quasi in portu et in litore, conquiescat.] — 379. *Prohibent nam cetera scire*; hic distinguendum. Et est sensus: Cetera te scire non sinunt fata; Helenum vero Iuno prohibet dicere, etiam ea, quae audire poteras. Et vacat *que*, ut solet frequenter. Male autem sentiunt, qui distinguunt *scire Helenum*: cum legerimus in Lucano (5, 177.): *Venit aetas omnis in unam Congeriem: miserumque premunt tot secula pectus.* Item alibi (5, 176.): *Nec tantum prodere vati, Quantum scire licet.* Et adeo repletus numine novit omnia sacerdos, ut refrenetur ad certa (cetera) dicenda. Nam dicendo: *Helenum farique vetat Saturnia Iuno*, ostendit, praemissum ad Aeneam pertinere; aliter suum non interponeret nomen. (Guelf. I. add. Quomodo vetat Iuno dicere, si fata scire prohibent? Nullus enim vetatur loqui, quod nescit? Solvitur sic: nam cetera Parcae te scire farique vetat Sat. Iuno. Noluit ille dicere, quia moriturus erat Anchises; alibi: nec vates Helenus cum multa horrenda moneret.) Prohibet autem scire mortem patris ad augendum inopinatum dolorem: tempestatem ab Aeolo immissam: amorem Didonis, in quo et gaudium quidem est, sed quod [im]provisum, vile creditur. Et si sciret Aeneas, se de Africa exiturum, non facile Didonis consentiret amoribus. Novimus autem, hoc Iunonem agere, ut, si possit fieri, regnum Italiae Libycas averteret (al. *adv.*) oras. Inopinatum vero dolorem etiam Aeneas conqueritur, ut (712.): *Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret, Hos mihi praedixit luctus.* — 382. *Ignare*; pro *ignarus*, casus pro casu: dicit autem ignarum fati. [Persius (3, 29.): *Censoremve tuum, vel quod Trabeate salutas.*] — 383. *Longa procul*; non situ, quam paene videt: sed necessitate fatali, [et cursu navigationis tardiore. Significat autem difficilem

circuitum.] *Via invia*; Aeneae scilicet. — 384. *Trinacria*; quae Latine *Triquetra* dicitur, quam multi *Trinaciam* (L. *Trinartiam* R. Vos. *Trinacriam*, Guelf. I. et al. *Trinacram.*) dicunt, sub hac differentia, ut quotienscunque *Sicilia* significatur, *Trinacria* totum per *r* dicatur, quod tria habet promontoria, quae Graeci ἄκρα dicunt; quotiens *Sicula*, per unam *r*, ut (554.): *Trinacia cernitur Aetna.*] *Lentandus*; aut lente tibi navigandum est; nam totam Siciliam circumiit: aut *lentandus tibi remus est*, i. e., flectendus est: unde *lentum vimen* (G. 4, 34.) dicimus, i. e. flexibile. [Et quidam *lentandus* nove verbum fictum putant, sed in Annalibus legitur: *Confricati, oleo lentati, paratique ad arma*, a verbo *lentor*.] — 386. *Infernique lacus*; Lucrinum et Avernum dicit, inter quos est spelunca, per quam ad inferos descendebatur; unde eos dixit *infernos* [propter necromantiam, quae ibi fiebat.] *Aeaeaeque insula Circes*; qui nunc *Circeius* mons a *Circe* (codd. *circa*; Guelf. I. *circea*) dicitur, aliquando, ut Varro dicit, insula fuit, nondum siccatis paludibus, quae eam dividebant a continenti. *Aeaea* autem dicta ab aspernantium voce, propter celebratas illic corporum mutationes: unde est (7, 11.): *Inaccessos ubi Solis filia lucos*. *Aeaeae* autem tres sunt diphthongi: nam genitivus est ab *Aeaea*. [Quidam *Aeaea* pro *Eoia*, i. e. orientalis, quae Solis filia traditur, accipiunt. Alii non *Circe Aeaea*, sed insula quae et *Aeaea*.] — 387. *Quam* etc.; ante cuncta lustrabis, quam possis urbem tuta terra componere. *Tuta* autem propter Thraciae et Cretae discrimina. — 388. *Signa tibi dicam*; deest *ergo*. Et notandum, quia non eo ordine, quo promiserat, dicit. Ante enim dicit de civitate condenda: sic (*secundo*) de tuta navigatione. — 389. *Secreti ad fluminis undam*; i. e. Tiberini. *Litoreis*; *litus* dicitur, quicquid iuxta aquam est: unde nunc ripam fluminis *litus* vocavit. — 390. *Sus*; naturaliter longa est: licet in genitivo corripiatur: ut *bos*, *pes*, *res*, *spes*. De hac autem *sue* alii dicunt secundum Virgilium, quod in Italia inventa sit: alii, quod secum eam more navigantum Troiani portaverint, et oraculo [missa] cognoverint ibi esse condendam civitatem, ubi *sus* illa post fugam fuisset inventa. Dicitur ergo in Campania[m] fugisse: et inventa in Laurolavinio: a qua Ascanius post Albae nomen imposuit. — 391. *Triginta capitum foetus enixa*; prodigiale est hoc, quo significatur triginta annis regnaturus [esse] Ascanius. — 392. [*Albi circum ubera nati*; Varro dicit, etiam hoc signi fuisse, quod, cum etiam alterius coloris porci in foetu huius porcae fuerint, *albi* tantummodo circa ubera sint reperti. — 393. *Is locus urbis erit*; i. e., in ipsa regione: nam et Lavinium et Alba longe a litore sunt. *Requies*; errorum scilicet, aloquin bello conflictatus est. — 394. *Horresce*; pro horrueris.] — 395. *Viam*; i. e. rationem: et non dicit quam, quia etiam profutura est fames: ut (7, 129.): *Haec erat illa fames: haec nos suprema manebat, Exitiis positura modum. Aderitque vocatus Apollo*; nunc *vocatus*, quia, ut supra (370.) diximus, expiatorium fecit sacrificium. — 396. *Has autem terras*; quasi ostendentis est: nec enim Calabria ab Epiro longo distat spatio. — 397. *Nostri aequoris*; Epirotici, quo Calabriae litus alluitur. — 398. [*Malis Graiis*; aut a persona Aeneae epitheton est, aut ad discretionem

dit (Vos. *reddidit*). [*Vi*; violentia, ut Lucanus (3, 62.): *Vis in- gens pelagi, semperque laborant Aequora ne rupti repetant con- finia montes.*] *Quondam*; tria tenet tempora, sicut *olim*: [Praesentis, ut (2, 367.): *Quondam etiam victis redit in prae- cordia virtus.* Praeteritum, ut (5, 588.): *Quondam Creta fer- tur Labyrinthus in altae.* Futurum (6, 876.): *Nec Romula quondam Ullo se tantum tellus iactabit alumno.* — 415. *Tan- tum* etc.; parenthesis. Nam ordo est: haec loca vi quondam dissiluisse ferunt. *Aevi*; *aevum* pro tempore posuit: ut (E. 28.): *Aevoque sequenti*. Alibi pro annis, ut (2, 638.): *Vos o quibus integer aevi Sanguis ait.*] — 416. *Dissiluisse feru*[nt]; hinc apparet bene dictum (G. 2, 384.): *Unctos saluere per utres*. Nam ut *dissilui*: sic *salui* facit. Cicero [in Miloniana] (10): *Cum hic de rhaeda reiecta penula dissiluisset.* Est enim positum salio, salis, salui. Item in compositione *dissilio, dissilis*. *Cum protinus*; continue: et modo adverbium loci est, alibi temporis [est,] ut (291.): *Protinus aërias Phaeacum abscondimus* (al. *ascend.*) *arces.* — 417. *Foret*; ab infinit[iv]o est: sed modo praeteritum significat tempus, quod rarum est: saepius enim futurum significat. *Venit medio*; in medium: ut: *It clamor coelo.* — 418. *Hesperium Siculo latus abscidit*; hypallage est. Nam minora a maioribus segregantur: sed contra dixit. *Abscidit*; propter metrum *ci* corripuit per poëticum morem. — 419. *Interluit*; interlabitur, pontus scilicet. [*Aestu*; *aestum* poëtae maris angustis * (angustiis) artati ideo appellant, quod ibi commotione reciprocei cursus mare videatur aestuare.] — 420. *Dextrum* etc.; de Ionio venientibus. *Scylla* enim in Italia est: *Charybdis* in Sicilia. *Scylla* [autem ipsa] Phorci et Creteidis (Fabr. *Cretheid.*, Vos. *Creteydos*; Guelf. I. II. R. *Creteidos*; Burm. *Chretheidos*) nymphae filia fuit. Hanc amabat Glaucus, quem Circe diligebat; et quoniam pronior in Scyllam fuerat, irata Circe, fontem, in quo illa (Scylla) consueverat corpus abluere, infecit venenis: in quem illa cum descendisset, pube tenus, in varias mutata est formas. Horrens itaque suam deformitatem se praecipitavit in maria. [Alii a Glauco, cum sperneretur a Scylla, rogatam Circen et iam ita, ut legitur, mutatam dicunt. Alii a Neptuno amatam, cum illa Glaucum amaret, rivalitatis dolore in hoc monstrum mutatam.] Homerus (Od. μ, 118.) hanc dicit inmortale monstrum fuisse. Sallustius saxum esse dicit, simile formae celebratae procul visentibus. Canes vero et lupi ob hoc ex ea nati esse finguntur: quia ipsa loca plena sunt monstris marinis, et saxorum asperitas illic imitatur latratus canum. [Sane alia Scylla fuit, de qua in Bucolicis (E. 6, 74.) plenius dictum est.] Legimus etiam (G. 1, 334.): *Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.* Si [ergo] *plangunt* [dicimus], et *latrant* non incongrue dicitur (al. *posuit*). *Charybdis* autem [in Siciliae parte posita] femina fuit voracissima, [ex Neptuno et Terra genita], quae, quia boves Herculis rapuit, fulminata a Iove est, et in maria praecipitata. Unde naturam pristinam servat. Nam sorbet universa [quae prehendit]: et secundum Sallustium ea circa Tauromenitanum (L. Vos. Guelf. II. *Taurominitanum*) egerit litus. De hac Cicero in Philippicis (2, 27.) ait: *Charybdis quae si fuit animal, fuit unum.* (Burm. *Quae Char. tam vorax?*

re fuit anim., fuit unum). — 421. *Obsidet;* ad trans- na insidias (pertinet, quod ait *obsidet*). *Barathri; bara-* est immensae altitudinis nomen. Unde sequitur: *Sorbet* aptum: quod Graece βάραθρον dicitur [quia sit grave ad- quia βαρὺ τὸ ἀθρεῖν. *Ter gurgite vasto;* aut *ter* pro posuit, finitum pro infinito, aut *ter*, uno die. — 423. s; singulos, non omnes simul, ut (12, 233.): *Vix hostem* si *congrediamur habemus;* aut *alternos*, vicissim, quia ut vomat, rursus vomit, ut accipiat.] — 424. *Cohibet* ca; hypallage est in sensu: nam ipsa se tenet intra spe- t, secundum fabulam. — 425. [*Trahentem;* Sallustius; forte *inlata naufragia sorbens gurgitibus occultis milia* nta *Tauromenitana ad litora trahit.* Ergo et *sorbet* et et detrahit Sallustio.] — 426. *Prima;* nominativus est lis a neutro, et est Graeca figura, τὰ πρῶτα ἄνθρωπος. — Pube *tenus; tenus* praepositio ablativa quidem est, sed rate etiam genitivo cohaeret: ut (G. 3, 53.): *Et crurum tenus* mento *palearia pendent.* Sane gaudet postpositione. *Pistrix;* navem intelligas, pistrix huius pistris (L. Guelf. I. II. Steph. haec *pistris, huius pistris,* Vos. *haec pistrix, huius pistris,* R. haec *pristris, huius pristris,* Burm. *haec pristis, huius pristis.*) facit: si de bellua dicas, *haec pistrix,* [huius] *pistricis* facit. — 428. *Commissa luporum;* coniuncta et coagmentata: ipsa scili- cet. Ut (9, 675.): *Portam quae ducis imperio commissa recludunt.* Et figurate locutus est: ut (1, 229.): *Oculos suffusa.* Est autem haec elocutio: *postrema* i. e. τὰ ἔσχατα, commissa erat luporum utero caudas delphinum i. e. commissas habebat [caudas utero. t quidam volunt *commissa* dici, quae diu exesa (al. coni.: *q. versa*) iunguntur. — 429. [*Praestat;* melius est.] — 430. *Ces- ntem;* morantem: quod sequentia indicant: *Longos et circum- ctere cursus.* [Terentius (Adel. 1, 1.): *Si abis uspiam, aut i si cesses.* Sed alibi (Heaut. 5, 1, 9.): *Quid illic natus ces- cum Syro.* — 431. *Informem;* hic quae confusae sit for- e. Alibi deformem (E. 2, 25.): *Nec sum adeo informis.* bi monstrum ut (658.): *Monstrum informe ingens,* quod nanam excedat formam. — 432. *Caeruleis canibus;* variavit ca *canes* dicendo, cum supra dixerit *lupos.*] — 433. *Praeter-* hic ostenditur cuncta scire Helenum, et iam infensam onem: sed prohiberi dicere, ut diximus supra (380.). *Heleno* *dentia vati;* in homine enim *prudentia* est: in vatibus *fides.* *veris implet Apollo;* subaudis *oraculis:* ut Lucanus (5, 168.): *ue hominem toto sibi cedere* (al. *dicere,* s. *credere*) *iussit* *tore.* — 437. *Iunonis magnae;* i. e. supernae: nam legimus exto (138.): *Iunoni infernae dictus sacer.* — 438. *Prece* ; his enim Iuno praecipue delectatur, i. e. hymnis et prece. ne autem de historia est; nam et bello Punico patrimi et rimi cantaverunt Iunoni, et bene tria posuit, quae ad religio- n pertinent, *prece, votis, donis. Dominam;* hic abusive inam Iunonem appellavit, cum proprium hoc nomen matris m sit.] — 439. *Victor;* propositi tui effector: [ut (G. 3, 17.): *victor ego, et Tyrio conspectus in auro.*] — 441. *Cumaeam* *em; Cumaeam urbem,* sicut *Buthroti arcem, fontem Timavi.* boea insula est: de cuius civitate Calchide [incolae] profecti

sunt ad novas sedes quaerendas: et haud longe a Baiis, qui lo[illegible] a socio Ulixis Baio illic sepulto nomen accepit, invenerunt [illegible] cuum litus, ubi visa muliere gravida civitatem condiderunt. qu[illegible] res foecundam ostendebat fore rempublicam, et eam *Cumas* voca[illegible] runt: sive ab *ἐγκύου*, i. e. praegnante: sive *ἀπὸ τῶν κυμάτων*, i. e. ab undis. Nam *κύματα* undae dicuntur; *v* autem Latini [illegible] *u* vertunt: ut *byrria*, *burria*. — 442. *Divinosque lacus*; [illegible] cratos, Avernum et Lucrinum. *Avernus* autem in plurali nu[illegible] ro *haec Averna* facit: ut *tartarus*, *tartara*. Unde est: *Ave*[illegible] *sonantia silvis*. Sane hic lacus ante silvarum densitate sic [illegible] biebatur, ut exhalans inde per angustias aquae sulphureae [illegible] gravissimus supervolantes aves necaret. Unde et *Avernus* di[illegible] est, quasi *ἄορνος*: quam rem Augustus Caesar, intelligens, [illegible] ctis silvis, ex pestilentibus amoena reddidit loca. — 443. [illegible] *nam vatem*; alii *magnam* dicunt: [quia duo genera vaticin[illegible] sunt, aut simplex, ut Heleni, aut per furorem, ut Sibyllae: [illegible] *vates* a *vi mentis* appellatos, Varro auctor est:] sed meliu[illegible] plenam, et vaticinatricem intelligimus. [A Graecorum tra[illegible] etymologia, qui *μάντεις ἀπὸ τῆς μανίας* appellaverunt. Nam supra sensus humanos intelligentia furor et insania dicitur, teste Cicerone de Divinatione (1, 1. et 2.): *Huic praestantissima[illegible] nomen nostri a divis, Graeci, ut Plato interpretatur, a fur[illegible] duxerunt* (al. dix.); *prorsus* (rursus) *furoris divinationem Si*[illegible] *byllinis maxime versibus contineri arbitrati*. Unde adhuc [illegible] inspirari solent, *fatuari* dicuntur. Virgilius (6, 11.): *Magna[illegible] cui mentem animumque Delius inspirat vates*.] *Sub ima*; [illegible] ima: ut (1, 453.): *Namque sub ingenti lustrat dum singula templo*: [et (1, 431.): *Exercet sub sole labor*.] — 444. *Fata canit* etc.; tribus modis futura praedicit: aut voce, aut scriptu[illegible] (al. scriptura), aut signis, i. e. quibusdam notis, ut in obelis[illegible] (al. *obeliscis*) Romae videmus: vel, ut alii dicunt, notis literarum, ut per unam literam significet aliquid. In foliis autem palmarum Sibyllam scribere solere testatur Varro. [*Foliis*; palmae. *No*[illegible] *tas*; literas. *Nomina*; verba.] — 445. *Carmina virgo*; qu[illegible] eius responsa versibus scribebantur. Virgo vero Phemonoe (R. *Femoneo*) dicta est. Nam *Sibylla* appellativum est nomen: adeo ut Varro, quot *Sibyllae* fuerint, scripserit. *Sibylla* autem dicitur omnis puella, cuius pectus numen recipit: nam Aeoli (codd. *Aeolii*) *σιοὺς* dicunt deos: *βουλή* autem est sententia: ergo *σιβύλλας* quasi *σιοῦ βουλὰς* dixerunt. Inde est (6, 11.): *Magna[illegible] cui mentem animumque Delius inspirat vates*. Sane scie[illegible]dum, omnia responsa Sibyllae plus minusve centum contineri ser[illegible]monibus. Unde Virgilius ait (6, 43.): *Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum: Unde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae*. — 446. *Digerit*; ordinat, disponit. [*In numerum*; in ordinem, ut continuatio carminum fiat, unde est (E. 9, 45.): *Numeros memini si verba tenerem*.] *Seclusa*; pro inclusa: prae[illegible] posita pro praepositione. — 448. *Cardine verso*; aperta ianua[illegible] per Periphrasin. — 449. *Turbavit ianua frondes*; non ianua, sed ventus qui per ianuam ingreditur. — 451. [*Situs*; positiones et ordines, alibi *situ*, vetustate: ut (7, 452.): *En ego victa situ*; alibi squalore (6, 462.): *Per loca senta situ*.] — 452. *Inconsulti*; inscii rerum, ignari, sine consilio, [sine responso, quibus

consultum non esset, ut *inconsultos*, incautos dicimus, qui sine consilio aliquid adgrediuntur.] Et *consultus* est, qui consulitur; *inconsultus*, qui non accipit consilium. — 453. [*Nequa morae*; *nequa* pro non, aut nulla, i. e. nullum damnum te ex mora fecisse credideris. — 455. *Vela vocent*; [valde nove,] quamvis sit prospera (al. provisa) navigatio. — 456. [*Oracula*; fata, responsa. — 457. *Ipsa canat*; ne te mittat ad ea quae in foliis notat.] *Volentes*; quae velle habet. Nam *volitura* [aut] propter asperitatem sermonis] noluit dicere. [Aut *volens*, quia cogi non potest si noluit, ut in sacrificiis: *Uti volens propitiusque*.] — 458. *Illa tibi Italiae populos*; (quare de Sibylla dicit, quid enim plus est dictura? Solvitur sic: cum Helenus dixisset ventura quaeque et bella, intulit spem, et quo quaeque modo fugiasque ferasque laborem.) [Bene haec ad Sibyllam distulit, quia ipse de cursu tantum interrogatus est; et quia *bella* terribile nomen intulerat, statim evadendi spem adiecit: *Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem*. — 460. *Venerata*; quam tu veneratus sis, vel venerata pro te deos, i. e., rogatis pro te diis.] — 461. *Haec sunt* etc.; bene cum praescriptione, ne falsidicus vel minus peritus postea putaretur sacerdos. — 463. [*Effatus amico est*; poëta divinus peritiam suam inventa occasione semper ostendit, effatus ergo verbo augurali usus est, quia scit loca sacra, i. e. ab auguribus inaugurata, *effata* dici: Ergo religioso verbo voluit uti, qui potuit dicere: *Quae postquam vates sic ore est fatus amico*. *Effatio* dicta ex prolocutione quod ubi loquimur, *famur*. — 464. *Auro gravia*; utrum aurea, an quibus non totis aureis addito auro pondus accesserit? et] *Gravia*; *a*, finalitatis ratione producitur: sed satis aspere. Nam in nullam desinit consonantem: ut (E. 10, 69.): *Omnia vincit amor, et nos cedamus amori*. Item (10, 394.): *At tibi Thymbre caput Evandrius abstulit ensis*. (Quare *liceat?* Solvitur: *liceat*, quae leviora sunt; supra enim tacuit de morte patris; nam dicuntur difficile responsa praedicere.) *Elephanto*; pro ebore posuit, Graece dixit. — 465. *Stipat*; densat (Guelf. I. *denset*). Unde *stipatores* dicuntur, qui in navibus componunt, a *stipa* (Guelf. I. *comp. styppam*). — 466. *Dodonaeos*; [i. e.,] Epiroticos. A civitate Epiri Dodona: laudavit a regione, ut *vasa Corinthia*: [quidam dicunt ita, ubi aes optime fusum, sicut et apud Corinthum: vel *Dodonaeos*, quales sunt in templo *Dodonaei Iovis*. Haec autem regio in finibus Aetolorum est, ubi Iovi et Veneri templum a veteribus fuerat consecratum. Circa hoc templum quercus immanis fuisse dicitur, ex cuius radicibus fons manabat, qui suo murmure instinctu deorum diversis oracula reddebat: quae murmura anus Pelias nomine interpretatur hominibus disserebat. Sed cum hic ordo oraculorum per multa tempora stetisset, ab Arce latrone Hillirio (Illyrio) excidi quercus praecepta est; unde factum est, ut postea fatidica murmura cessaverint. Narratur et aliter fabula: Iuppiter quondam Hebae filiae tribuit duas columbas humanam vocem edentes, quarum altera provolavit in Dodonae glandiferam silvam Epiri, ibique consedit in arbore altissima, praecepitque ei qui tum eam succidebat, ut ab sacrata quercu ferrum sacrilegum submoveret: ibi oraculum Iovis constitutum est, in quo sunt vasa aenea, quae uno tactu universa solebant sonare. Altera autem

columba pervenit in Libyam, et ibi consedit super caput praecepitque ut Iovis Ammonis oraculum constitueretur.] *tas;* ollas aereas. Graece dixit: *Zemas* (al. *cumas*, al. *ze* al. *zeugma*) enim vulgare est, non Latinum. [*Lebes* pr capitur, in quod aqua, dum manus abluuntur, decidit. decentius Aeneae donum convenire videtur, quam quod c dona praestentur, ut Homerus in Odyss. (α, 136.): Χέρ Ἀμφίπολος προχόῳ ἐπέχευε φέρουσα Καλῇ, χρυσείῃ, ὑπὲρ ρεοῖο λέβητος.] — 467. *Hamis auroque;* hamis aureis, δυοῖν. *Hamis* autem catenis [vel circulis] significat. [*Tri* trino nexu intextam.] — 468. [*Cristasque comantes;* p sicut dictum est, Graecorum erant, ut (2, 391.): *Deinde tem Androgei galeam;* et est participium *comantes* notum enim est verbum *como*. *Conum*, autem,] a parte totum *conus* (al. *conum*) est curvatura, quae in galea prominet: quam cristae sunt. [Coni tamen appellationem sciendum co tractam.] — 469. *Sua dona parenti;* i. e. Anchisae; *s* tem, congrua [meritis,] apta aetati. — 470. [*Duces;* : scil. equorum; vel quos vulgo agasones vocamus, ut (10, *Effunditque ducem.* Alii *duces* itinerum accipiunt.] — *Remigium supplet;* bene verbo militiae usus est, ut *supp tum* diceret: nam multos in Creta perdiderat. — 472. *aptare iubebat;* subaudis socios, a superioribus, [et bene τὸ πρέπον, ut ubique Anchisen (*Anchises?*) inducat in nav nem, ut (9.): *Et pater Anchises dare fatis vela iubeb* 473. *Ferenti;* [pro secundo] flanti, [vel cum flare coepiss 475. *Anchisa;* [bene cum Veneri libidinem non obiicit, d coniugium maiorem honorem Anchisae tribuit. *Anchisa* vocativus hic non est Latinus, nam brevis esset *a*, ut *Ca* Graecus est ergo, de quo valde apud eos quaeritur, quem dum exeat ab his nominibus quae in *es* mittunt nomina Nam *Tydides*, *Tydide* facit: ut (1, 96.): *Danaûm fort gentis Tydide*: *Atrides*, cum sit simile, *Atrida* facit: ut H (Sat. 2, 3, 187.): *Nequis humasse velit Aiacem, Atrida, vetas* Tale est ergo et *Anchisa*. Sane apud Latinos horum non causa manifesta est: nam (al. *quae*) nominativum ipsum mutant (al. *mittunt*), et recipiunt Latinam declinationem *Atrides*, *Atrida*, *Scythes*, *Scytha*. *Dignate;* digne habite, iudicate. Nam modo non agentis habet, sed patientis imag unde est in primo (335.): *Haud equidem tali me dignor hon* 476. *Cura deûm;* [i. e.,] amor. Ut [alibi] (10, 132.): *V iustissima cura.* *Bis Pergameis erepte ruinis;* probavit deorum. Et sciendum, rhetorica esse argumenta, quae trariis laudant. Quod enim supra Anchises infelicitatis p ut (2, 642.): *Satis una superque Vidimus excidia:* ho argumento (al. argumentum) convertit in laudem. *Bis* propter Herculem et Graecos, qui expugnaverunt Troiam 477. *Ecce tibi;* aut vacat *tibi:* ut in Tullio (Catil. 2, 5.) *mihi accubantes in conviviis.* Aut certe altius dictum e ac si diceret: qui Italiae hanc tantum visurus est partem etiam eam quam Aeneae fata promittunt, [aut certe *til* quod ad te attinet, nam ita veteres ponebant, ut Teren Adelphis (4, 1, 21.): *En tibi autem: quid est? lupus in f*

et cur ut Aeneae non dicit, aut sufficere putat quae illi vaticinatus est ut retineat illa, aut ambobus dicit ad unum loquendo.] *Ausoniae;* Italiae, a Rege Ausonio (*Ausone*). *Arripe;* invade. Illic enim es sacrificaturus. — 478. *Et tamen*; ἀνακόλουθον est, non enim praemisit: *quanquam vicina sit*. [*Praeterlabare necesse est*; praeternaviges, et bene positum, *necesse est*, ne fatigato longae navigationis denuntiatio dura videretur.] — 479. *Ausoniae* etc.; Laurolavinii agrum significat: ad quem venturus est. — 480. *Vade, ait*; bis haec est in Virgilio iteratio, ut in hoc loco. Nam cum supra *compellat* dixerit, intulit modo *ait*. Item in quinto (547.) cum praemiserit: *Fidam sic fatur ad aurem:* subiecit rursus: *Et sese ostendat in armis, Dic ait. O felix nati pietate*; latenter ostendit mortem futuram. Non enim ait felicem vitae longinquitate, vel adventu ad Italiam, sed tantum *nati pietate:* quasi qui poterit exequiarum munus implere. — 481. *provehor;* sermone progredior: ut ostendunt sequentia. [*Demoror austros;* i. e. vos demoror quo minus ventis utamini.] — 482. *Supremo;* ultimo: postquam eorum desperabat aspectum. — 483. *Picturatas;* participium sine verbi origine, [vel a feminino genere derivatum, pro *pictas*, i. e picturа decoratas.] *Auri subtegmine*; i. e. filo quod intra stamen currit: quod Persius (6, 73.) *tramam* dixit: *Mihi trama figurae Sit* (*figurae Sit*) *reliqua: ast illi tremat omento popa venter?* Nam male quidam *subtegmen* (codd. Burm. *subtem.*), *stamen* accipiunt, cum *stamen de* auro esse non possit. — 484. *Et Phrygiam Ascanio chlamydem;* aut acu pictam. Huius enim artis peritos *Phrygiones* dicimus, secundum Plautum (Aul. 3, 5, 54.). In *Phrygia* enim inventa est [haec] ars. Aut ob hoc addidit *Phrygiam*, quasi per quam patriae memoria retineretur. *Nec cedit honori;* i. e., tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius: hoc enim est *honori non cedere*, parem esse meritis accipientis. Scaurus *puro honore* legit, et intelligit: honore non cedit Heleno, qui patri eius vel avo donaverat multa. — 485. *Textilibus;* sibi congruis. Quid enim magis conveniebat donare mulierem? — 486. *Accipe et haec;* aut intelligimus ante [a se] aliqua fuisse donata: aut certe secundum ius locutus est. Omnia enim quae vel avus vel pater acceperat, ad Ascanium haereditatis iure deveniunt. [An *et haec*, praeter illa quae Helenus tibi dedit?] *Monumenta;* memoria. *Monumenta* autem a *mentis admonitione* sunt dicta. — 487. *Longum amorem;* et de praeterito et de futuro, ut agnoscas, quantum te vel amaverim, vel amatura sim. [Potest et pro diu accipi.] — 488. *Coniugis Hectoreae*; dictum est hoc, habita ratione personae, cum qua loquebatur: ac si diceret, uxoris avunculi tui. [*Extrema tuorum*; ut quae Ilio extulit. Vel, sicut supra: *Digressu moesta supremo.*] — 489. *O mihi sola mei super* etc.; *super*, i. e. valde, vehementer, expresse: hoc est valde mihi es imago Astyanactis. Quo sermone etiam Homerus (Od. δ, 149.) in simili utitur significatione, [*Κείνου γὰρ τοιοίδε πόδες, τοιαίδε τε χεῖρες, Ὀφθαλμῶν τε βολαί, κεφαλή τ', ἐφύπερθέ τε χαῖται.* Vel deest *est*, sitque *superest*, i. e., restet, ut in octavo (251.): *Neque enim fuga iam super ulla pericli est.* Fabula autem de Astyanacte ista est: Superato Ilio cum Graeci ad patriam redituri contrariis flatibus prohiberentur, Calchas

cecinit deiiciendum ex muris Astyanacta Hectoris et Andromach filium, eo quod si adolevisset fortior patre futurus, vindicatur esset patris interitum. Hunc Ulixes occultatum a matre, cu invenisset, praecipitavit e muro, et ita Graeci Troia profec sunt.] — 491. *Pubesceret aevo;* ut etiam in secundo diximu prooeconomia est; ut verisimile sit, Ascanium in octavo (Guel I. *nono*) potuisse iam bella tractare. — 492. [*Digrediens;* p *cum digrederer*, participium pro verbo modi coniunctivi.] · 493. *Vivite felices; vivite*, modo bene optantis est: non, ut Bucolicis, male dicentis (E. 8, 58.): *Vivite silvae*, i. e. peri Simile est et *valere:* ut Terentius (Andr. 4, 2, 14.): *Valeant q inter nos discidium volunt.* Sunt autem haec per contrariu inventa maledicta, ut sit quasi *amara* (codd. et al. *salva*) ver ratio. Illud quaeritur, utrum *vive*, an *vivas*, i. e., utrum p imperativum, an per optativum dicere debeamus? et const dici melius per optativum. Optari enim possunt, non impera vel bona, vel adversa. Quod autem invenimus per imperativu usurpatum est. *Fortuna peracta Iam sua*; i. e. dura, propr Troianorum: ut (6, 62.): *Hac Troiana tenus fuerit fortu secuta.* [*Peracta;* prostrata.] — 495. *Parta;* pro *parata.* [*Ara dum;* findendum, ut (5, 158.): *Longae sulcant vada salsa ca nae*; *sulcus* enim proprie aratri est.] — 496. *Semper cedent retro;* ut (6, 61.): *Iam tandem Italiae fugientis prendimus ora* — 498. *Quam vestrae fecere manus;* quod est dulcius. — 49 *Et quae* etc.; i. e. quae nullum patiatur excidium. Alii *fueri* legunt: et volunt esse maledictum in Graecos, ut ad auspi referas: quod non procedit. Nec enim de hoc agebatur. [*Ob* autem obnoxia, inimica, contraria.] — 500. *Si quando Tibr* fluvium: pro quo regem ipsum posuit Tibrin, qui in hunc c dit fluvium, et ei nomen dedit. Nam antea *Albula* diceba ut ostendit in octavo (332.) (Al. *septimo*, Guelf. I. *nono quarto*) [Virgilius]. Alii volunt, non Tibrin cecidisse: sed T rinum, regem Albanorum: a quo [et] Tiberis dictus est. Ut tem *Tibris* dicatur, haec ratio est: Quodam tempore Syracus victores Atheniensium, ceperunt [Syracusis] ingentem host multitudinem et eam caesis montibus fecerunt addere munime civitati. Tunc auctis muris etiam fossa intrinsecus facta quae flumine admisso repleta munitiorem redderet civitat Hanc igitur fossam per hostium poenam, et iniuriam fact *Ybrin* vocaverunt ἀπὸ τῆς ὕβρεως. Postea profecti Siculi ad liam, eam tenuerunt partem, ubi nunc Roma est, usque Rutulos et Ardeam: unde est (11, 317.): *Fines super u Sicanos:* et *Albulam* fluvium ad imaginem fossae Syracusa *Tibrin* vocaverunt, quasi ὕβριν: ut: *effigiem Xanthi Troiam videtis.* Circa Syracusas autem esse fossam *Thibrin* (al. *Yb* nomine Theocritus (1, 118.) meminit. — 501. *Gentique me* bene genti suae dicit, non sibi. Scit enim, Ascanio regna d ri [victa, fatisque incensa.] *Olim;* quandoque, et per on *cernam* subaudis. Sensus autem talis est: Si potuero ad Ita pervenire, et regna constituere, et dividere (codd. et al. *vid* urbes, et populos tibi cognatos. Nam [et] Aeneas et Helen Dardano originem ducunt. Ergo hoc dicit: Quoniam et ab originem ducimus: et iisdem casibus subiacuimus, *Tro*

amque, i. e. quam et tu fecisti, et ego facturus sum, iungas, et faciamus unam: sed *animis*, hoc est foedere et affectio- quoniam re vera eas natura non sinit iungi. [Quamvis qui- dubitant, utrum genere, an loci proximitate propinquos rit.] Sane quoniam occurrebat humanae brevitas vitae, bene unxit: *Maneat nostros ea cura nepotes.* Distinguendum au- : *populosque propinquos Epiro:* et sequentibus ostendit quo- lo *Hesperia*, i. e., quibus populis auctor est Dardanus. [Et] *peria* hoc est Ἑσπερόθεν, nam Graece dixit; et est de loco erbium, *Dardanus* Ἑσπερόθεν. Figura enim nonnunquam hra est, si elocutio imperfecta sit: ut Cicero in Verrinis (1, 8.): *ntum Verrem Romulia* (al. *Romulea*), non addidit *tribu*. *gnatas* vero *urbes*, quidam in honorem Augusti dictum acci- nt. Is enim cum in Epiro Nicopolim conderet, cavit in foe- e civitatis ipsius, ut cognati observarentur a Romanis.] — 506. *vehimur pelago;* i. e. Buthrotio (Buthroto) derelicto. *Vicina raunia iuxta; Ceraunia* sunt montes Epiri, a crebris fulmini- us, propter altitudinem nominati. Unde Horatius (Carm. 1, 3.) pressius dixit *Acroceraunia* propter altitudinem et fulminum ctus. — 507. *Cursusque brevissimus;* adeo ut medio noctis atio transfretaverit. — 509. *Optatae telluris;* quae a navigan- bus semper optatur. — 510. *Sortiti remos;* [quia remigium uppletum erat. Et *sortiti*,] per sortem divisi ad officia remi- gandi, qui esset proreta, quis pedem teneret. *Passim;* prout uis voluit. *Litore sicco;* ad discretionem illius, quod aqua al- uitur (Guelf. I. *abl. R. alluditur.* — 511. *Curamus;* i. e. refici- mus. — 512. *Horis acta;* per horas decurrens. [*Subibat;* bene *ubibat;* post sextam enim horam descendit.] — 514. *Auribus ëra captat;* naturale enim est, ut a qua parte flaturus est ven- us, ad eam auris admota frigidior fiat. — 515. *Sidera cuncta otat;* ideo *cuncta*, quia in prognosticis legitur non sufficere um signum ad explorandam futuram serenitatem. *Notat* au- a, ut Tullius (Catil. 1, 1.): *Notat et designat oculis*, i. e. genter intuetur. *Tacito coelo;* [aut sereno:] aut nocturno, quod tacetur: aut ipse tacitus: aut certe ad homines retulit. i licet aeternus sit axium sonus, tamen a nobis non auditur. o quantum ad nos, *tacitum* dixit. *Labentia;* cursu scilicet di, neque enim ventis feruntur, sicut de planetis dicitur: *labentia*, tanquam labentia, numquam enim loco moven- — 516. *Arcturum;* stella est post Ursam in Boote signo: τῆς οὐρᾶς, i. e. cauda, et ἄρκτον, ursa. *Pluviasque hya-* i. e. pluviosas. Sallustius: *Consedit in valle virgulta nemo- que;* *virgulta* pro virgultosa. Quidam autem *arcturum* vel *ias hyadas* accipiunt, qui non utraque uno tempore oriun- quod si ita est, erit *que* pro *ve*. *Triones*; i. e. Septentrio- *Geminos;* duos i. e. Cynosuram et Helicen. Varro autem boves triones dici, et haec signa etiam plaustra dicuntur, e a bobus necessario trahi solent, ut Graeci ἄρκτον, ἅμαξαν.] — 1. *Armatumque auro circumspicit Oriona;* [bene *armatum* ro, quia et balteus eius et gladius clarissimis fingitur stellis.] c Lucanus (1, 665.): *Ensiferi nimium fulget latus Orionis.* t sciendum, non hoc eum intueri, ut cernat signa, quae omni- us patent: sed explorare stellarum vigorem, quo futura indica-

tur serenitas: ut in Georgicis (1, 395.): *Nam neque tunc stell*[illegible] *acies obtusa videtur.* [Ipsum autem Orionem etiam tempestat[illegible] significare, si fuerit obscurus, alibi (1, 535.) ostendit: *Cum subit*[illegible] *adsurgens fluctu nimbosus Orion.*] Si autem quaerebat, qua[illegible] non orta, nequaquam procedit: cum etiam Septentriones [illegible] qui (Guelf. I. *qui non*) semper videntur. [*Circumspicit Orion*[illegible] aut quaerit cernere, aut diu contemplatur.] — 518. *Coelo* [illegible] *stare sereno*; [i. e. omnia videt habere coelum quae significa[illegible] serenitatem. *Constare* autem] suppetere: ut Iuvenalis (6, 166.)[illegible] *Quis ferat uxorem, cui constant* (Steph. *constent*) *omnia?* [illegible] 519. *Clarum signum*; faculam elevavit: ut (2, 257.): *Flamma*[illegible] *cum regia puppis Extulerat.* *Castra movemus*; *castra* [illegible] ubi miles steterit. [Modo tamen classem significat, quia et cas[illegible] *nautica* dicuntur.] Dicta autem *castra* quasi *casta*: vel q[illegible] illic *castraretur* libido. Nam nunquam (Vos. Steph. *nonnu*[illegible] his intererat mulier. — 520. *Tentamusque viam*; i. e., [illegible] producimus. *Pandimus alas*; contos intendimus. [Vel ante[illegible] cum velo extendimus, quae sunt *alae* in malo navis.] — [illegible] *Humilemque videmus Italiam*; aut naturam provinciae osten[illegible] [quod verum est in illo transitu:] ut Sallustius: *Italiae pla*[illegible] *mollia* (al. Italia plana ac (et) mollis). Aut rem physicam e[illegible] mit: quia omne, quod continetur, altius est ab eo quod con[illegible] Aut quia procul visentibus terra humilis semper videtur: u[illegible] canus (3, 7.): *Et dubios cernit vanescere montes.* — [illegible] [*Conclamat*; valde aut saepius clamat.] — 524. *Italiam*; [illegible] logia usus est ad exprimendum affectum navigantium. [*Salu*[illegible] quidam pro *adorant* tradunt, ut *deos salutare.*] — 525. *C*[illegible] *induit*; aut usque ad summum implevit: aut re vera coro[illegible] [*Mero*; hic vino; alias *merum*, quod nihil admixtum hab[illegible] 528. *Dii maris*; per quod navigo. *Terrae*; ad quam iturus [illegible] *Tempestatum*; ventorum, aurarum, temporum, serenitati[illegible] (9, 19.): *Unde haec tam clara repente Tempestas?* Nam [illegible] significat. — 529. [*Vento*; septimus casus.] *Spirate*; et [illegible] tum pertinet, et ad favorem: ut (2, 385.): *Adspirat prima*[illegible] *tuna labori.* — 530. *Crebrescunt optatae aurae*; [[illegible] Magnum [hic] Anchisae ostenditur meritum, [cum mox [illegible] catur, diis acceptus sit.] *Patescit*; propinquantibus, ut [illegible] *Et angusti rarescent* (al. rarescunt) *claustra Pelori.* — [*Apparet in arce Minervae*; Palladis, ut (E. 2, 61.): *Pa*[illegible] *quas condidit arces, Ipsa colat.* Hic dubium est, utrum[illegible] *nervae templum*, an *arcem Minervae* debeamus accipere. Calabria ante Messapia vocata est, hoc autem templum Id[illegible] naeus condidisse dicitur, quod etiam *Castrum* vocatur. — *Euroo*; Eoo: ab eo quod est *Eurous fluctus*: ablativum [illegible] per derivationem debemus accipere.] *Curvatus in arcu*[illegible] arcus similitudinem: ut (6, 42.): *Excisum Euboicae latus i*[illegible] *rupis in antrum*, i. e. in antri similitudinem. Sic de [illegible] Sallustius (Guelf. I. *sumpsit*), unde hic tulit colorem: [*nam*[illegible] *ciem efficit* (Guelf. I. *efficiet*) *Scythici arcus.* — 535. *Ip*[illegible] *tet*; re vera procul intuentibus. Unde est: *Portusque pa*[illegible] Nam secundum Donatum, *late patet*, non stat versus. (Ideo *latet* debemus legere.) — 536. [*Turriti scopuli*; in modu[illegible] similitudinem turrium, ut (2, 162.): *Hinc atque hinc* [illegible]

geminique minantur In coelum scopuli.] Refu templum; aedificia vicina litoribus longe intuenti quae accedentibus quasi recedere et retro r: vel quia situm est in colle, qui sensim crescit it *refugit*. [Tale est (72.): *Terraeque urbesq* — 537. *Primum;* aut quale nunquam ante vide m aliud videret;] aut certe quia sequitur por Alii vero *tondentes primum campum* volunt, artem campi. [Sane figurate *Equos omen;* dive tione id omen dixit. Sed multi de libris augu adunt: *Iuge* eis enim dicitur *augurium*, quod e fiat. Observatur enim, ne prodituro magist bobus plaustrum obviam veniat: quod Virgilius o ranstulit, quos cum solutos vidisset Anchises, qu peritum fuisse non dubium est, ait: *bellum portas, Bello armantur.* Dicendo *armenta*, o boves quos vitaverat dicere, et ne plaustrum n *us*; cum autem dicit *Iugo*, veram significatione Sed quia in libris Etruscis invenitur, etiam eq dare, subiunxit: *Spes est pacis, ait.*] — 538. [pro *candoris nivalis*, ablativum pro genitivo: riae omen pertinet. Simul notandum Anchisen divinandi peritiam. Hinc est illud (5, 47.): *I arentis.* — 539. *Terra hospita;* usurpative *hosp* nim in *es* exeunt, communia esse possunt. Nan *a* non mittunt. Lucanus (5, 11.): *Hospes in curia tectis.* Nec mirum, abusum esse Virgili tus *paupera* dixerit: ab eo quod est *hic* et *hae* 105.): *Pauperque senatus.* Item (12, 519.): *nec nota potentum Munera.* — 540. *Bello* [hic *bello* dativus est, et] ratiocinatio divinat a; *armenta* dicta sunt quasi apta armis. Nam nt praeliis: boves armant ex coriis. (Guelf. I. ex cornibus. Burm. clypei vero armantur bou (de L. L. 4. p. 25.) autem boves *armenta* voc *ramenta*, quod eorum praecipue opera in ara ; unde Columella (6, praefat.): *Iumenta et arm*, *quod nostrum laborem, vel onera, subvect*, *iuvarent.* Proprie ergo *armenta* boves dicuntu etiam alia maiora animalia eo nomine dic nt ad arandum, aut ad gestanda arma inutilia; n hoc non sunt idonei, inter *armenta* computan 1, 185.), eum ait: *Hos tota armenta sequuntur.* antiqui *armenta* in feminino. Ennius: *Ad armen* Et Pacuvius: *Tu curvifrontes pascere armen* 41. *Sed tamen;* anacoluthon: nam *Quamquam* [*Olim;* infiniti temporis. *Curru*; pro currui d 543. *Spes est pacis, ait*; ostendit latenter vinc nos, dicendo supra: *Curru succedere sueti.* [Et cum praemisisset de bello, post ait de pa remaneret in mentibus.] — 544. *Palladis a* post belli omen, armorum deam precatur: quanqu quoque templum visum ad omen pertineat. — 545.

velamur amictu; sicut dictum est (407.) propter visum vel Diomedem vel Ulixem, quando ei Palladium redditum est.] — 546. *Dederat quae maxima;* [vel propter caput velandum, vel ad illud pertinet quod ait], (ut) (435.): *Praeque omnibus unum Praedicam,* [hoc est ut supplicet Iunoni.] *Rite;* recte, secundum ritum: unde sequitur: *Perfectis ordine votis.* — 547. *Iunoni Argivae;* i. e. magnae; ut (437.): *Iunonis magnae;* [aut inimicae Troianis.] — 548. *Haud mora continuo;* unum de his [sermonibus] vacat. [Figura est ἐκ παραλλήλου dicta, i. e. mutua et invicem declaratione. — 549. *Velatarum;* quia antemnae involutae sunt velo, i. e. *velatae,* et est versus Spondazon.] — 550. *Graiugenumque domos;* sic est dictum, quemadmodum (359.) *Troiugena.* Et sciendum, sacrificii tantum causa eos tetigisse Calabriam; ubi dicuntur accepisse Palladium [sicut (407.) dictum est] a Diomede, vel Ulixe: nec immerito dubitatur. Ut enim in secundo (166.) legimus, ambo rapuerunt. [*Domos* autem ideo, quod Helenus (398.): *Cuncta malis habitantur moenia Graiis.*] — 551. *Herculei* etc.; [fabula talis est:] Lacones et Athenienses diu inter se bella tractarunt: et cum utraque pars affligeretur, Lacones, quibus iuventus deerat, praeceperunt, ut virgines cum quibuscunque concumberent. [Quo] factum est, ut (et), cum post sedata bella iuventus incertis parentibus nata, et patriam (codd. Burm. *patri;* Guelf. II. *patris*) erubesceret, et, sibi esset opprobrio; nam Partheniatae (*Partheniae*) dicebantur; accepto duce Phalanto, octavo ab Hercule, profecti sunt: delatique ad breve oppidum Calabriae, quod *Taras,* Neptuni filius, fabricaverat, id auxerunt: et prisco nomine appellarunt *Tarentum.* Bene ergo [nunc] *Herculei Tarenti.* [Est et alius fabulae ordo: Lacedaemonii, cum adversum Messenios bellum haberent, solis senibus relictis omnem iuventutem eduxerunt, iuraveruntque se non ante reversuros quam Messeniam expugnassent. Sed cum victores reversi essent, vidissentque multitudinem iuvenum, qui ex servorum et dominarum virginum concubitu, ut quidam volunt, sine ullo discrimine nuptiarum nati erant, servos patibulis suffixerunt, filios strangulavere, nepotes fugaverunt. Sed alii dicunt, timentes ne qua ex illis discordia nasceretur, pueros qui ex virginibus nati erant Partheniatas (*Parthenias*) vocaverunt, et Phalantum eis Ducem constituerunt. Sed hi cum venissent in Italiam, a quodam sepulcro, cui inscriptum erat *Tare* nomen, urbem conditam *Tarentum* dixerunt. Hoc autem oppidum post multos annos excidii Iliensis conditum quidam dicunt. Alii dicunt, quod, sicut supra memoratum, nepotibus Lacedaemoniorum fugatis, a nomine ducis *Tare,* Herculis filii, *Tarentum* dictum. Quidam *Tarentum* ante Satyrium dictum tradunt, et ab Herculis filio *Tarento* post *Tarentum* dictum. Alii *Herculeum* appellatum volunt, quia Heraclidae * Lacedaemoniorum reges. Bene ergo,] *si vera est fama,* [aut] quia Taras condiderat, auxerat Phalantus, [aut quod ab Herculis filio conditum sit *Tarentum,* in quo molles et luxuriosi nascuntur, et haec consuetudo Poëtae est, ut ubi de incertis dubitat, famam faciat auctorem.] — 552. *Attollit se;* quia appropinquantibus aut recedere montes videntur, aut surgere. *Diva Lacinia contra;* Iunonis *Laciniae* templum, secundum quosdam, a rege conditore dictum: secundum alios a

latrone Lacino (Vos. *Licino*; Burm. *Lacinio*), quem illic Hercules occidit: et loco expiato Iunoni templum constituit. [Alii a promontorio *Lacinio*, quod Iunoni Thetis dono dederat quod ante Troicum bellum collatitia pecunia reges populique fecerunt. Quidam dicunt templum hoc Iunonis, a *Lacinio* rege appellatum, cui dabat superbiam mater Cyrene et Hercules fugatus, namque eum post Gessonem (Geryon.) extinctum de Hispanis revertentem hospitio dicitur recipere noluisse, et in titulum repulsionis eius, templum Iunoni tanquam novercae, cuius odio Hercules laborabat, condidisse. In hoc templo illud miraculi fuisse dicitur, ut si quis ferro in tegula templi ipsius nomen incideret, tamdiu illa scriptura maneret, quamdiu is homo viveret, qui illud scripsisset. — 553. *Aulonisque arces; Aulon* (Al. codd. et edd. ter: *Caul.*) mons est Calabriae, ut Horatius (Carm. 2, 6.): *Et amicus Aulon fertilis Baccho:* in quo oppidum fuit [a Locris conditum,] quod secundum Hyginum, qui scripsit de situ urbium Italicarum, olim (*Aulon;* v. Burm.) non est. [Alii a *Caulo*, Clitae Amazonis filio, conditum tradunt.] *Navifragum Scylacaeum*; periculosum navibus. Dictum *Scylacaeum* vel a tractu, vel a periculi similitudine. Nam inde *Scylla* longe est. [Alii dicunt Ulixen post naufragium in Italia de navium fragmentis civitatem sibi fecisse, quam *Navifragum Scylacaeum* nominavit. Alii ab Atheniensibus, qui cum Mnestheo duce venerant, et a Libya redierant, conditum tradunt.] — 555. *Et gemitum ingentem pelagi;* videtur delatus primo ad fretum: post[ea] ad Aetnam reversus. — 556. *Fractas;* nimias: ut (G. 4, 72.): *Fractos sonitus imitata tubarum.* [Vel *fractas*, cum fragore venientes.] — 557. *Aestu miscentur arenae;* describit loca Charybdi vicina: quam esse cre[di]dit ex periculi magnitudine. — 558. [*Nimirum;* nisi fallor. *Illa;* hoc pronomine et in venerativa, et in vituperativa significatione, veteres utebantur, ut hic, *Illa*, i. e. periculosa, detestabilis. Venerative autem: ut (10, 875.): *Sic pater ille deûm faciat.*] — 559. *Haec saxa horrenda canebat;* retulit se ad historiam. Nam pro *Scylla*, *saxa* dixit *horrenda*. — 560. *Eripite;* de periculis, [et deest nos. — 561. *Rudentem;* si *rudentem proram* i. e. stridentem et sonantem in tempestate, ut est (7, 16.): *Et sera sub nocte rudentum.*] — 562. *Laevas ad undas;* de Ionio venientibus: aliter non procedit. — 563. *Cuncta cohors;* quia superius dixit (519.): *Nos castra movemus.* — 564. [*Gurgite;* pro fluctu.] — 565. *Ad manes imos;* poëtica hyperbole. — 566. *Scopuli clamorem;* de historia, ut supra (420.) diximus, hoc traxit. Undae [et]enim illisae concavis saxis imitantur latratus. — 567. *Elisam;* exclusam, [expressam:] ut (8, 261.): *Elisos oculos et siccum sanguine guttur.* *Rorantia astra;* [eum scilicet locum, in quo astra sunt, per diem non videbant.] *Rorantia* [autem] pro *irrorata*, i. e. quae irrorabantur: a qua significatione non est apud Latinos participium. Sane hyperbole est. — 568. *Ventus cum sole;* ventorum enim mutationem necesse est fieri vel oriente Sole (codd. *die, vel medio*) vel occidente. — 569. *Ignarique viae, Cyclopum allabimur oris;* ut (309.): *Servatum ex undis Strophadum me litora primum Accipiunt*, similis enim est sensus. *Cyclopum; clo* habet accentum, quia Latina declinatio est; in accusa-

tivo quia Graece posuit *Cyclopas*, *cy* habet accentum: [si] *Cyclopes*, *clo* habebit [accentum.] — 570. [*Ab accessu*; i. e. in accessu.] — 571. *Tonat Aetna ruinis*; [sensus est: portus quidem securos nos faciebat, deest enim, quidem, sed Aetna terrebat, et] causa huius incendii secundum *Aetnam* Virgilii haec est: Sunt terrae desudantes sulphur, ut paene totus tractus Campaniae, ubi est Vesuvius et Gaurus montes; quod indicat aquarum odor calentium. Item novimus, ex aquae motu ventum creari. Esse etiam concavas terras. Aetnam constat ab ea parte, qua Eurus vel Africus flant, habere speluncas et plenas sulphuris, et usque ad mare deductas. Hae speluncae recipientes in se fluctus, ventum creant: qui agitatus ignem gignit ex sulphure. Unde est quod videtur incendium. Hoc autem verum esse, illa comprobat ratio: quia et aliis flantibus ventis nihil ex sese emittit, et pro modo flatuum (codd. et al. *flantum*) Euri vel Africi, interdum fumum, interdum favillas, nonnunquam vomit incendia; quod et hoc loco ostendit; nam effectum indicat, supprimit causas. — 572. *Prorumpit ad aethera nubem*; [i. e.] emovit [et fundit]; et est poëtica descriptio; [nec enim possumus dicere prorumpo illam rem, potuit enim recte dici nubes prorumpit. Sane tota haec descriptio poëtica est.] — 573. *Candente favilla*; i. e. scintillis: et bona [est] periphrasis. Nam *favilla* est deserta igni scintilla. [Quamvis saepe viderimus de Aetna sicut nigrum fumum, ita et candidum et pinguem manare.] — 575. *Viscera montis*; i. e. partes. Sic autem dixit *viscera*, quemadmodum *terrae ossa* dicuntur. — 576. *Eructans*; *ructo*, *ructas* tantum facit: sic etiam Cicero (Catil. 2, 5.): *Eructant sermonibus suis caedem bonorum.* Virgilius (6, 297.): *Atque omnem Cocyto eructat harenam.* Horatius (Art. P. 457.) usurpavit: *Hic dum sublimis versus ructatur* (al. *eruct.*). *Liquefactaque saxa*; putria, decocta in modum calcis. — 577. *Fundo imo*; ab imo: et reddidit causam latenter. Inde enim ventus ex aqua natus erumpit. — 578. *Fama est*; bene se fabulosam rem dicturus excusat. Nam re vera nisi quae de gigantibus legimus, fabulosa acceperimus, ratio non procedit. Nam cum in Phlaegra (Guelf. I. *flegrea*) Thessaliae loco pugnasse dicantur, quemadmodum est in Sicilia Enceladus? Othus in Creta secundum Sallustium, unde *Othii campi*? Typhoeus in Campania? ut (9, 716.): *Inarime Iovis imperiis imposta Typhoeo.* Sed Varro dicit, in diluvio aliquos ad montes confugisse cum utensilibus: qui lacessiti postea bello ab his, qui de aliis veniebant montibus, facile ex locis superioribus vicerunt. Unde fictum est, ut *dii* superiores dicerentur; inferiores vero, *terrigenae*. Et quia de humillimis ad summa reptabant, dicti sunt pro pedibus habuisse serpentes. *Semustum*; pro *semiustum*. Et sciendum sic poni, quasi semianimis sit Enceladus: unde est: *Motat latus.* Simul ponitur secundum fabulam causa, quasi ex fulmine illic sit natum incendium. — 580. *Caminis*; fornacibus; Graece dixit [ἀπὸ τοῦ καίειν.] — 581. *Motat*; frequenter movet; nam si *Mutat* legeris, dat refectionem labori, [quamvis alii *mutat* accipiunt, ut est (2, 111.): *Et terruit auster euntes.*] — 583. *Noctem illam*; melius per accusativum dixit. [*Tecti silvis*; ut (11, 686.): *Te silvis agitare feras.*] — 584. *Videmus*; vel mente vel oculis. — 585. [*Nam neque erant*

rorum ignes; bene *ignes*, quia de Aetna loquebatur, ut magis nmae eius manifestae fierent coelo lucente. *In nimbo*; pro- e *nimbus* est, qui deorum vel imperantium capita quasi clara ula ambire fingitur.] *Aethra siderea polus*; per aethram ream, hoc est per splendorem aetheris. Sane *aether* est m elementum, *aethra* vero splendor aetheris. Sciendum est, nerum et *aetherem* et *aërem* communis generis dicere; quod *aëre* nos non possumus dicere. De *aethere*, *aethra* factum. Et secundum rationem istam potest et *aether* et *aethra* m esse, ut nunc sit pro aethere sidereo, [cum coeli splendor *hra* dictus sit.] — 587. *Nox intempesta*; media, hoc est ium obscura. *Intempesta* dicta est nox media, [intempesti-] inactuosa, carens actibus, per quos tempora dignoscimus. enim Lucretius (1, 460.): quia per se tempus non intelligi- , nisi per actus humanos. Medium autem noctis tempus actu et. Ergo *Intempesta*, inactuosa, quasi sine tempore: hoc est e actu, per quem dignoscitur tempus. Unde est, *intempestive nisti*, i. e. ἀκαίρως. Ergo *intempesta* dicitur, quia caret tem- re. [Sane noctis septem tempora ponuntur, *Crepusculum*, od et *Vesper*; *Fax*, quo lumina incenduntur; *Concubium*, quo s quieti damus; *Intempesta*, i. e. media; *Gallicinium*, quo li cantant; *Conticinium*, post cantum gallorum, silentium; *rora* vel *crepusculum matutinum*, tempus quod ante solem . *Tenebat*; quasi cursum eius densitate sui nimbi inhiberet. — 9. *Humentemque*; hic participium positum est verbo carens; go *humentem* pro humidam, quoniam noctu ros cadit.] *Aurora lo dimoverat umbram*; hysteronproteron in sensu. Ante enim rora est, sic (Guelf. I. *et sic*, Burm. *quam sit*) dies. [*Umbram* o, quia nox umbra terrae dicitur. — 590. *Cum subito e sil-* ; arguitur in hac Achaemenidis descriptione Virgilius negli- ntiae Homericae narrationis: Ulixes enim inter initia erroris ad Cyclopas venit, quemadmodum ergo Aeneas post septi- m annum, quam a Troia profectus est, socium Ulixis invenit? aesertim cum eum tribus mensibus in regione Cyclopum dicat ratum, et mox Aeneas de Sicilia ad Africam venisse dicatur. *prema*; pro plurima.] — 591. *Nova forma viri*; bene *for- m viri* dixit, non hominem; [et est periphrasis pro *ignotus* . *Nova* autem, fugienda, aliter alibi (4, 10.): *Quis novus c nostris*, i. e., insperatus. Item (8, 637.): *Subitoque novum nsurgere bellum*, i. e. detestandum. Item (E. 10, 74.): *Vere vo*, i. e. incipiente. Item (5, 78.): *duo lacte novo*, i. e. recen- Item (2, 796.): *Comitum adfluxisse novorum*, hoc est igno- um. *Cultu*; pro habitu.] — 593. *Illuvies dira*; sordes (codd. rm. et al. *sors*; Guelf. I. *sordes terrae*) tetra. [*Immissaque rba*; quidam barbam maiorem, luctus indicium a Virgilio situm reprehendunt, cum Eroës non fuerint soliti tondere bar- m. An *immissam*, neglectam et impexam accipimus?] — 4. *Consertum tegmen spinis*; illigatum spinis. Hinc est in rentio (Eun. 2, 2, 5.): *Video quendam sertum* (al. *sentum*), *ualidum*, *pannis annisque obsitum*.] *At cetera Graius*; bet enim unaquaeque gens incessum, et vocem propriam. ne *cetera Graius* Graeca locutio est, ut Sallustius: *Sanctus a*.] — 595. *Ad Troiam missus*; aut ex sequenti eius con-

fessione hoc [di]dicit: aut Graecum esse colligitur ex trepidatione: ut Terentius (Heaut. 2, 1, 12.): *Nescio quid peccati portat haec purgatio.* — 597. [*Haesit;* dubitavit. *Sese;* pronomen compositum; nam *sese* duo pronomina sunt.] — 598. *Praeceps;* sine respectu salutis, scilicet postquam Cyclopum graviora cogitavit pericula. [Sane brevis ei quasi timenti prima datur oratio.] — 599. *Testor*; quaeso, obtestor, (coniuro.) — 600. *Spirabile*; vitale, [de] quo spiramus: et est sermo Ciceronis, quanquam ille spiritabile (al. spiritale) dixerit in libris De Deorum natura (2, 6. 36.). — 601. *Quascunque;* quo eat non cogitat, eorum comparatione quae fugit. *Hoc sat erit*; vitasse Cyclopas. — 602. [*Scio*; modo confiteor.] *E classibus*; ex equitibus modo, ut est (7, 716.): *Et Ortinae classes*, [i. e. equites.] — 603. *Petiisse*; causa metri addidit syllabam: ut (2, 25.): *Nos abiisse rati et vento petiisse Mycenas.* — 604. *Tanta est;* ut non possit vel fortunae praesentis qualitate molliri. — 605. *Spargite;* hoc est dilacerate: et [quia nec saevius, nec celerius aliud fieri potest,] nova brevitate usus est, [ut intelligatur, prius laniandum, mox inspargendum pelago.] — 606. *Hominum manibus periisse iuvabit*; oblique loquitur. Nam vult ostendere, hominum hanc non esse crudelitatem. — 607. *Genua amplexus;* physici dicunt, esse consecratas numinibus singulas corporis partes: ut aurem Memoriae: hinc est (E. 6, 3.): *Cynthius aurem Vellit: et admonuit;* frontem Genio; unde venerantes deum, tangimus frontem; dextram Fidei; unde paulo post: *Atque animum praesenti pignore firmat;* genua Misericordiae; unde haec tangunt rogantes: (ut alibi: Genua amplectens, et fatur talia supplex). [Sane, sicut frequenter dictum est, etiam hic ostenditur subtiliter Anchisen et Aenean, tam Pontificatus (*Pontificalis?*) quam Flaminii Iuris et peritos, et praesules fuisse. Iure autem Pontificali, si quis Flamini pedes, vel genua fuisset amplexus verberari non licebat. Hoc eo praecipiebatur, ne esset ullum praepedimentum religionis, quominus secundis numinibus inserviretur, aut esset importunitas in profanis locis aliquantisper morandi. Quod hic diligenter exsequi videtur de Achaemenide, qui post preces habitas genua amplexus, genibus volutans haerebat, in quo more, vel praepedimenti * verbum (Burm. coni. praepedimentum verberum) procul dubio est, tum quod et ipse genibus volutabat, vel quod genua amplexus etiam religione habebatur, quo in loco satis non fuit nulla verbera adhibita, nisi etiam fides data esset, qua securitas confirmaretur veniae concessae illis versibus: *Ipse pater dextram Anchises haud multa moratus Dat iuveni, atque animum praesenti pignore firmat.* Neque enim oportebat tardius immorari profanis cognitionibus, cum precatio coelestium deorum interposita daret curam observandae religionis: dixerat enim: *Per sidera testor, Per superos atque hoc coeli spirabile numen*; eaque propter addidit: *Haud multa moratus*, ut celeritas concessionis piaculum nullum posset admittere. Ipsum Achaemeniden hinc possumus aestimare magis verbera timuisse quam mortem, propter confessionem: ut diceret: *Spargite me in fluctus vastoque immergite ponto. Si pereo manibus hominum periisse iuvabit.* Denique post haec addidit: *Ille haec deposita tandem formidine fatur.*] — 608. *Qui sit, fari;* per

omnia subaudis *hortamur. Qui sit* autem, hoc est [quis Graecorum sit, i. e.] cuius filius sit, sicut etiam respondet. Nam iam se dixerat Graecum. — 609. *Agitet fortuna, fateri;* hortamur fateri, quae eum fortuna vexet: ut (6, 68.): *Agitataque numina Troiae.* — 610. *Haud multa moratus;* nimiae benignitatis est, non exspectare plurimas preces. — 611. *Praesenti pignore firmat;* [quod ad hoc tempus poterat dari, i. e. dextrae] manus (codd. *manuum*) coniunctione, qua firmabantur amicitiae: ut (1, 408.): *Cur dextrae iungere dextram Non datur?* Et (83.): *Iungimus hospitio dextras ac tecta subimus.* — 613. *Sum patria ex Ithaca;* circumstantias omnes exsequitur: loci, personae, temporum: [et licet rhetorice agat hic Achaemenides, quae dicit: ut tollatur, pauca sunt, neque enim quicquam illi nocet nisi quod Graecus. Cetera quae dicit ut fugiant, tantum narrationem rei gestae habent. Plane cum auctu, ut sit maior causa misericordiae, nisi forte hoc etiam putamus ad recipiendum valere, quod aliquod beneficium praedicendo de Cyclope significat dari, nam infra ait (666.): *Recepto supplice sic merito.*] *Infelicis Ulixi;* [quoniam apud hostes loquitur,] quaerit favorem eius vituperatione, quem scit odio esse Troianis. (Anticlia dicta Laerti mater, unde *Laertiades Ulixes.*) — 615. *Paupere;* nam, ut etiam de Sinone (2, 87.) diximus, apud maiores haec fuerat causa militiae; et bene utitur statu veniali per excusationem paupertatis. [Ut concilicet hostium animos, quasi necessitate adversus eos dimicaverit.] *Fortuna;* pristina, paupertatis scilicet, [et perseverat, ut invitus fecisse videatur. — 616. *Trepidi;* festini.] *Crudelia limina;* speluncam Cyclopis Polyphemi. — 617. *Immemores socii;* immemores, dum trepidi (codd. Burm. *trep., festini.* Guelf. II. *trep. sunt;*) ut per timorem, non per odium relictus fuisse videatur. Nam et causas subiungit timoris, Cyclopis descriptione. [Ergo *immemores* timentes. — 618. *Domus sanie;* deest horrida.] — 621. *Nec visu facilis;* cuius possit etiam aspectus inferre formidinem. *Nec dictu affabilis;* sermone non explicabilis. Et mire exaggeravit post descriptionem. — 622. *Visceribus; viscera* proprie carnes sunt. *Sanguine atro;* hoc est sanie. — 623. *Vidi egomet duo;* Homerus quattuor dicit: ergo aut dissentit ab eo, ut etiam in temporibus. Nam ante ad Siciliam Aeneas, quam Ulixes venisse dicitur. Aut certe hoc dicit, duo vidisse se; quot autem occiderit, ignorare, [per timorem. Alii duo simul dicunt, non enim duo sola allisit (addidit)]. — 624. *Resupinus;* magnitudo virtutis ostenditur. [Quod una manu, quod resupinus, quod frangeret, et velut exprimeret elidentem non in terram, sed ad saxum sublimitus quatientem.] *Exspersa;* haec fuit vera lectio, i. e. madefacta. Nam si *Aspersa* dixeris, i. e. irrorata, Tapinosis et Hyperbole iunguntur. — 626. [*Fluentia tabo;* pro fluenti tabo.] — 627. *Tepidi;* melius *tepidi,* quasi adhuc vivi: quam *trepidi,* i. e. trementes: ne sit iteratio. — 628. *Ulixes;* a solo nomine emphasin fecit. Unde est quod sequitur: *Oblitusve sui est.* [Aliquanti tamen iuxta veteres *oblitus,* i. e. negligens dictum tradunt. Et est laus quod et in adversis constans, vel quem nemo impune desistet * (laesisset), vel qui dolo etiam fortiores saepe vicisset.] — 629. *Ithacus;* Ithacensis. — 630. *Sepultus;* stratus

[iacens. — 631. *Iacuitque per antrum*; hoc verbum de Varrone mutuatus est, qui ait: *In lecto temulentos iacere, sobrios cubare consuescere.*] — 632. *Immensum*; etiam *immensum* ad Polyphemi magnitudinem pertinet: quasi in toto antro iacuerit. [*Eructans*; Cicero: *Eructant sermonibus suis caedem bonorum. Frusta*; Cicero in Philippicis (2, 25.): *Frustis esculentis vinum redolentibus.* — 634. *Sortitique vices*; vel partes membrorum, vel qui quo loco staret. *Undique*; pro indiviso.] — 635. *Circum Fundimur*; secundum Homerum (Od. ι, 380.), qui dicit, alios eum tenuisse, alios obcoecasse oculum. *Acuto*; fuste obusto. Nam secundum istum sensum multi *Terebramus* legunt: alii *Tenebramus*. [Illud primum sequitur verba Homeri: ἐν ὀφθαλμῷ δινέομεν.] *Telo* autem *acuto* potest et simpliciter accipi. — 636. (*Ingens* etc.; si *ingens*, quomodo *latebat*? Solvitur sic: *latebat*, late patebat; an crinibus tectus erat; an, ut alii, non suo loco positus erat; an ideo, quia dormiebat; sed melius *late patebat.*) *Solum sub fronte*; [pro: in fronte latebat.] Multi Polyphemum dicunt unum habuisse oculum, alii duo, alii tres: sed totum fabulosum est. Nam hic vir prudentissimus fuit; et ob hoc oculum in capite habuisse dicitur: i. e. iuxta cerebrum, quia prudentia plus videbat. Verum Ulixes eum prudentia superavit, et ob hoc eum coecasse fingitur. *Latebat*; dormienti scilicet. Nam male sentit Donatus dicens: *Late patebat*; contra metrum. Item dicit, capillis tegebatur: aut latebat, corporis comparatione. [Alii *latebat*, subiectum erat fronti, et intra frontem recesserat, tradunt.] Absolutus tamen est prior sensus. — 637. *Argolici clypei, aut Phoebeae lampadis instar*; unum magnitudinis est, [quia Graecorum clypei rotundi, ut Cato Originum ait;) aliud splendoris. *Phoebeae* autem derivatio est vel a Luna, vel a Sole. — 639. *Sed fugite*; occurrebat: Si coecus est, cur timetur? Subiungit[ur], non unum esse, sed plures. [Et bene suam ad monendum gratiam facit, quod illos ultro facere necesse erat. Repetitio autem *fugite*, necessaria, ut alibi (44.): *Heu fuge crudeles terras, fuge litus avarum.*] *O miseri*; aut blandientis particula est, ut in Terentio: *O misera.* Aut revera *miseri*: qui ad Cyclopas sunt delati. — 640. [*Rumpite*; ut festinantes, non solvite, sed rumpite, ut (4, 575.): *Festinare fugam tortosque incidere funes.*] — 641. *Qualis quantusque*; unum morum est, aliud corporis. — 643. [*Centum alii*; i. e. tales et tanti.] *Curva* etc.; ne tantum in montibus esse putarentur. *Vulgo*; passim. — 644. [*Infandi Cyclopes*; inaffabiles, ut supra (621.): *Nec visu facilis, nec dictu affabilis ulli.*] — 645. *Tertia iam lunae*; bene in desertis locis ex Lunae ratione colligit tempora. *Se complent* autem ideo, quia suum non habet lumen, sed accipit a Sole. [Et bene auxit misericordiam a tempore. — 646. *Vitam in silvis*; misericordia captatur a loco. *Deserta ferarum*; propter feras deserta.] — 647. *Lustra*; cubilia. Unde etiam lupanaria *lustra* dicimus: ubi habitant lupae, i. e. meretrices: dictae ab obscoenitatis et odoris similitudine. [Cicero (Philipp. 2, 3.): *Vino lustrisque confectus.* — 648. *Sonitumque pedum*; ordo figuratus, cum traho, cum prospicio.] — 649. *Baccas*; generale est, i. e. fructus arborum agrestium. *Lapidosa corna*; [*lapidosa*, dura: an quod in saxis nascantur?]

Ipsa arbor *cornus* dicitur; pomum vero *cornum*, [inde] *corna*: ut *templum*, *templa*. — 653. *Addixi*; signato verbo exprimit desperationem. — 654. *Vos animam hanc potius*; oblique loquitur, ut supra: [reprehensio enim crudelitatis est, qui rogat salutem, si ipse condemnat. — 655. *Vix ea fatus erat*; ad probationis gratiam pertinet, quod ea quae Achaemenides adfirmaverat statim adprobavere Troiani. — 656. *Mole*; molitione, agitatione.] — 657. *Litora nota petentem*; *nota* ante oculorum amissionem [potest accipi.] Sic Statius in nono (754.): *Sequitur tamen improbus hostem, Qua meminit.* — 658. [*Informe*; ultra formam. *Ingens*; potest et superioribus et sequentibus iungi, ut sit *ingens lumen*. — 659. *Trunca manum pinus regit*; cuius coecitatem manu pinus regit.] — 661. *Solamenque mali*; solatium; hinc Quintilianus (Decl. 1, 3.) dixit: *Magnum coecitatis solatium est habere rem videntis* (al. *videntium*). — 662. *Postquam* etc.; hyperbaton in sensu: ut (8, 125.): *Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.* [Aut Hysteron proteron. Primum enim debuerat dicere venit ad aequora, deinde tetigit fluctus.] — 663. *Fluidum*; propter ὁμοιοτέλευτον, *fluentem* noluit dicere. Quod autem dicunt physici de effosso oculo sanguinem nunquam fluere, verum quidem est; sed supra non effossum huius oculum, sed terebratum legimus. [Unde enim constat necdum fuisse curatum.] *Inde*; aut de fluctibus, aut de spatio oculi. — 664. *Gemitu*; cum gemitu. — 665. *Iam medium*; [altum quam litus vel plusquam litus, i. e. unde altum incipit, vel] sic altum, ut medium putares. Nam et in quinto (1.) sic dixit: *Interea medium Aeneas iam classe tenebat*, [*Certus iter*:] cum adhuc moenia respiceret. *Fluctu*; legitur et *fluctus*. — 666. *Trepidi*; festini: ut (9, 114.): *Ne trepidate meas Teucri defendere naves.* Item (9, 233.): *Accepit trepidos: ac Nisum dicere iussit.* [*Celerare*; infinitivum pro pronuntiativo. *Recepto*; aut in societatem accepto, aut de periculo liberato, ut (1, 178.): *Frugesque receptas*: et (6, 111.): *Medioque ex hoste recepi.*] — 667. *Sic merito*; quia omnia eius probaverant dicta, ac si diceret, non fallacem, ut Sinonem. (Quo modo *merito?* Solvitur: quia probavit, vera esse quae dixerat.) [Sane quibusdam videtur incongruum Achaemenidis nusquam alibi factam mentionem, cum eum hic salutem merito impetrasse, et ut reciperetur a fugientibus dicat.] — 669. *Ad sonitum vocis*; remorum sonitum *vocem* dixit. *Vox* enim est omne quod sonat: sic alibi (556.): *Fractasque ad litora voces.* Nam de hominibus non dixit: quia supra est: *Tacitique incidere funem.* *Vestigia torsit*; bene uno sermone ostendit, eum revertentem iam audisse sonum remigii. — 670. *Dextram affectare*; dextram intendere, [et iniicere,] scilicet sic, ut posset navem tenere. Terentius (Heaut. 3, 3, 60.): *Ad dominam qui affectant viam*, i. e. intendunt. Nam si *dextra* legeris, ut sit *dextra affectare*, *contingere*, caret exemplo. [*Affectare* autem quidam dicunt hoc esse pronum animum habere ad faciendum quid occupandumque. Alii, *affectare* si *dextra* legas, pro *affectandi* accipiunt, ut sit verbi infinitivi modi pro participio. — 671. *Nec potis*; i. e. *nec potis est*. *Potis* autem nomen est, et declinatur *potis*, *potis*, *poti*, *potem*, *potis*, et *pote*; et nomen

esse docet ratio comparationis. Nam in superlativo *potissimus* facit; cui si detraxeris *simus*, invenies nominis positionem, ut *acerrimus*, *acer*, *fortissimus*, *fortis*. Sic autem, ut diximus, declinari, compositio ostendit. Nam *huius impotis*, *compotis*, *impotem*, *compotem* facit; quod in simplici difficile invenis, per compositionem agnoscis facilius. — 672. [*Immensum*; magnum, et dictum quod mensura comprehendi non possit.] — 673. *Exterrita tellus*; poëtica hyperbole. — 674. *Curvis cavernis*; echo enim in concavis locis est. — 675. [*At genus*; figurate *at genus complent*, ut (6, 660.): *Hic manus ob patriam pugnando.* — 676. *Excitum*; a verbo *cio*, *cis*, *cit.*] *Ruit*; festinanter venit, [ut (G. 3, 104.): *Ruuntque effusi carcere currus.*] — 677. *Nequicquam lumine torvo*; quia nocere non poterant. — 678. *Aetnaeos fratres*; aut similes, aut feritate germanos, [aut eiusdem patriae vel terrae, tanquam matris.] Nam non sunt Polyphemi fratres, quem Neptuni filium Homerus dicit. Unde eo [oc]coecato Ulixes pertulit tempestatem, qui ad eum venit, derelicta Calypso, cum qua decem (Cod. L. *sex*) annis fuerat. Unde, ut supra diximus, Virgilii dictis dissentit temporum ratio. [*Coelo*; pro in coelum.] — 680. *Coniferae*; [*conum* substinentes, et] *conus* dicitur fructus cupressi, et ipsa κωνοειδὴς est. Nam a rotunditate in acumen levatur. *Cyparissus* autem Telephi filius fuit, amatus ab Apolline: vel ut alii, a Sylvano; qui cum lassatus aestu sub quadam arbore somnum caperet, subito strepitu excitatus, cervum quem in deliciis habebat feram credens, per ignorantiam misso telo occidisset, cum fletu nimio et abstinentia cibi ac potionis tabesceret, a misericordia deorum (codd. plurimi tantum: qui cum cervum, quem in del. hab. per ignor. occid., flendo nimium misericordiam meruit numinum, itaque) in arborem cupressum conversus est, aptam et consecratam lacrymis et luctibus. [Alii hunc *Cyparissum* Cretensem puerum pulcherrimum et castissimum fuisse, quem quidam ab Apolline, nonnulli a Zephyro amatum volunt, qui cum castitatem suam incorruptam tenere cuperet, relicta Creta ad Orontem fluvium et montem Cassum (Casium) dicitur pervenisse: atque ibi in Cypressum arborem commutatus, quae arbor ideo mortuis consecratur, quod caesa semel nescit renasci. — 681. *Constiterant*; metri causa pro *consistunt*.] *Silva alta Iovis*, *lucusve Dianae*; *Iovis*, propter quercum: *Dianae*, propter cupressum. Ipsa enim est etiam Proserpina, [cui dicatur *cupressus* propter luctum morientium. Ergo *cupressi*, quasi infernae, vel quia succisae non renascuntur, vel quia apud Atticos funestae domus huius fronde velantur.] Immane autem quod ait etiam (Guelf. II. *q. arcet*; Burm. *Alta* autem, quod manet) *celso vertice*; et *lucus* qui propter religionem [intactis arboribus et magis crescit, et] diu permanet. — 683. *Excutere*; num expedire? — 686. *Ni teneant cursus*; antiqui *Ni* pro *Ne* ponebant, qua particula plenus est Plautus (Menaech. 1, 2, 1.): *Ni mala ni stulta sis.* Sensus ergo talis est: Timor cogebat, ut quocunque navigaremus, ut et ventum sequeremur, non iudicium: sed occurrebat praeceptum Heleni, vitare Scyllam et Charybdim. Quare placuit *Ni cursus teneant*, hoc est agantur et impleantur (Burm. coni. *impellantur*; et ita

Guelf. I.) inter utramque viam modico mortis interstitio, i. e. Scyllae et Charybdis. *Retro dare lintea*; quod dum cogitamus, prosperior nobis flare coepit Boreas. [Nonnulli *Scyllam et Charybdim inter* distinguunt, ut sit ordo: Inter Scyllam et Charybdin utramque viam laeti discrimine parvo Ni teneant cursus certum est dare lintea retro. Alius ordo est: Contra iussa monent Heleni, ne inter Scyllam et Charybdim cursum teneant. — 687. *Pelori*; Sicilia Graecis ideo Trinacria dicitur quod tres extremitates quas Graeci ἄκρας vocant in mare videtur extendere, Pachynum quod in Aryciam (Graeciam) vertit, Lybicum quod Africam spectat, Pelorum quod in Tyrrhenum mare procedit. Sed angusta ab sede ideo agitur, quia eminus videntibus eum locum, Italia et Sicilia terra continens putatur, nec nisi ad vicinum accedentibus videtur.] — 688. *Missus adest*; favore scilicet numinum: quia supra Anchises optaverat dicens (519.): *Ferte viam vento facilem, et spirate secundi.* [Vel *missus* iuxta qualitatem locorum, ita enim in illis angustiis et faucibus maris artari et conglobate spiritus fieri dicitur, ut ad illum locum tantummodo *missus* videatur. *Adesse* autem est, ad furorem vel patrocinium venire. *Vivo praetervehor ostia saxo*; pro *vivi saxi*, ablativum pro genitivo, vel viva saxa habentia: *ostia* vero aut litora sunt, aut exitus fluminis in mare, aut introitus portus. — 689. *Pantagiae*; hic fluvius Siciliae cum plenus incederet, implebat sonitu paene totam Siciliam. Unde et *Pantagias* dictus est, quasi ubique sonans. Hic postea cum Cereri quaerenti filiam obstreperet, tacere iussus est numinis voluntate. *Megarosque sinus*; *Megara* oppidum est iuxta Syracusas. *Thapsumque iacentem*; *Thapsus* insula non longe a Syracusis, [plana,] paene fluctibus par. *Talia monstrabat*; quia occurrebat: unde haec loca nosti (Guelf. I. Ideo monstrabat, quia iam ibi transierat.) — 690. *Relegens*; renavigans. [Ut (G. 2, 44.): *Et primi lege litoris oram.*] *Errata*; participium sine verbi origine. Non enim facit *error* (*erraris*.) [*Retrorsus*; quasi a fine ad caput retexens.] — 691. *Infelicis Ulixi*; epitheton ad implendum versum positum, more Graeco, sine respectu negotii. [Nam Aeneas incongrue infelicem Ulixen dixit; nisi forte quasi pius etiam hostis miseretur, cum similes errores et ipse patiatur: et notandum conclusam de Achaemenide mentionem. — 692. *Praetenta*; anteposita. *Iacet*; sita est, ut (104.): *Medio iacet insula ponto.*] *Contra Plemmyrium undosum*; [quidam insulam, quidam fluvium putant dici. Sane] verbum de verbo expressit. Hoc est enim *undosum*, quod *Plemmyrium*: [πλημμυρία enim inundatio Graecis dicitur; sinus Syracusanus in quo Ortygia, cuius hic necessarie meminit, nondum enim erant conditae Syracusae; *undosum* vero quod usque illuc vestigio aestuantis Charybdis dicitur pervenire] — 694. *Ortygiam*; haec tantum *Ortygia* dicitur, Apollinis vero etiam Delos. [Et bene addidit *Priores*, ut haec quae nunc est semper appellata sit *Ortygia*, haec vero prioribus tantum.] *Fama est huc Elidis amnem*; *Elis* et *Pisae* (Guelf. I. II. *Pisa*) civitates sunt Arcadiae, in qua est fons ingens, qui ex se duos alveos creat, Alpheum et Arethusam. Unde fit, ut fingantur coniungi in exitu, quos origo coniunxit (Guelf. I. II. *non iunx.*)

Arethusam autem etiam in Elide esse testatur Virgilius dicens (E. 10, 4.): *Sic tibi cum fluctus subterlabere Sicanos, [Doris amara suam non intermisceat undam.]* Haec secundum fabulas venatrix fuit, quae dum se in Alpheo post laborem ablueret, ab eo adamata est. [Quam cum in speciem avis Alpheos cognosset latere, * etiam sic eam mutatam persequi coepit, quae eum] et diu fugiens deorum miseratione in fontem [sui nominis] mutata ad Siciliam per secretos meatus venit. [Quam Alpheus illuc usque persequutus fonti eius se miscet: quod tali argumento probatur, nam cum equi, diebus festis Olympii Iovis, certantes in eo amne diluuntur, stercus equorum ex eo amne etiam in Arethusa recognoscitur.' Patera etiam quam in Alpheum quidam Olympionices miserat, in Arethusa inventa dicitur. Hanc autem venatricem fuisse,] quod etiam Virgilius ostendit (G. 4, 344.): *Et tandem positis velox Arethusa sagittis.* [Quidam autem *Arethusam* non de Elide ad Siciliam venire, sed in Sicilia nasci volunt et venienti fluvio occurrere.] *Alpheum;* quia Graece *'Αλφεῖος* facit: ut *Αἰνείας*, Aeneas [*Μήδεια*, Medea. *Ore;* fonte vivo: et bene de fluvio, ut (1, 245.): *Unde per ora novem.*] — 697. *Iussi numina magna loci;* vel ab Achaemenide admoniti, vel ab Heleno, vel ab Anchise, [vel ab oraculis, et quaeritur, quae numina, vel quare non dixerit, et utrum Alpheum, án Arethusam intelligi voluerit.] *Iussi* ergo, admoniti. — 698. *Stagnantis Elori;* fluvii qui ad imitationem Nili superfunditur campis. [Sed Graeci *stagna* *ἕλη* dicunt, unde ait *Stagnantis Elori.* — 699. *Proiecta;* porrecta et tenta, ut (10, 587.): *Proiecto dum pede laevo.*] *Pachyni;* promontorium, est (Siciliae) austrum spectans. Unde et *Pachynum* dictum, ab aëris crassitudine. Nam *παχὺς* est crassus, pinguis. — 700. [*Radimus;* propter saxa latentia. *Radimus* autem, nimium adiuncti praeterimus, ut (5, 170.): *Radit iter laevum interior.*] — 701. *Camerina procul;* palus est iuxta [eiusdem nominis] oppidum: de qua (codd. cui) quodam tempore cum siccata pestilentiam creasset, consultus Apollo, an eam penitus exhaurire deberent, respondit *μὴ κίνει καμαρίναν· ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων* (al. *κίνῃ* et *ἀκ. παραμεινάτω*). Quo contempto exsiccaverunt paludem: et carentes pestilentia, per eam partem ingressis hostibus poenas dederunt. [Sed hoc responsum Aeneae temporibus ignotum fuit. Ergo non observavit poëta, sed ad praesens tempus locutus est.] — 702. *Immanisque Gela;* civitas a fluvio nominata: sicut etiam *campi Geloi.* — 703. *Agragas;* mons est muro cinctus, in cuius summa parte oppidum est. Unde et Cicero ait (Verr. 4, 23.): *Ad mare intra (infra?) moenia ante oppidum expectabat;* de Verre. Notandum sane, Virgilium haec, quantum ad sua tempora specta[ba]t, dicere, non quantum ad operis. Aenea enim navigante, nec fuerat Camerina siccata, nec Gela vel Agrigentum conditae; quod frequenter facit; sed nunc ideo vitiosum est, quia ex persona narrantur Aeneae. — 704. *Magnanimûm* etc.; secundum Pindarum quondam Agrigentini equos ad agones Graeciae mittebant, qui inde victores revertebantur. Legimus etiam aliud; cum in Cappadocia greges equorum perissent, Delphici Apollinis responso adduxerunt equos de Agrigento: et reparavere (Guelf. II. *praepar.*)

liores. [Quidam autem dicunt Heronem Agrigentinum, vel ut ferunt Dionysium tyrannum Siciliae equos ad agones Elidis mpicos duxisse, et omnes vicisse.] — 705. *Palmosa Selinus;* itas [est] iuxta Lilybeum, abundans palmis [quibus vescuntur,] apio: [*Σέλινον* enim apium dicitur. An *palmosa* ab equis no- bus? — 706. *Saxis Lilybeia coecis;* vere dixit, nam litus ybetanum natura * liberum (naturaliter cum) saxis, quasi de ustria constructum est. Sane notandum omnium trium pro- ntoriorum Siciliae factam mentionem, ut (687.): *Ecce autem reas angusta a sede Pelori.* Et (699.): *Proiectaque saxa :hyni.* Et hic modo: *Saxis Lilybeia coecis.*] — 707. *Drepani tus; Drepanum* civitas est non longe a monte Eryce (codd. co), trans Lilybeum, dicta vel propter curvaturam litoris, quo sita est, vel quod Saturnus post amputata virilia Coelo ri illuc falcem proiecit, quae Graece *δρέπανος* dicitur: quod isimile putatur propter vicinitatem Erycis consecrati Veneri, ae dicitur nata ex Coeli cruore, et spuma maris. [Quidam *epana* dictum volunt a falce Cereris, quam ibi, cum filiam ım Proserpinam quaereret, amisit. Cato pluraliter *haec Dre- na* dicit.] *Illaetabilis;* propter patris amissionem. — 708. *:tis;* transactis, vel quomodo *mensibus actis.* — 711. *Fessum reris;* ut supra (1, 267.) diximus, secundum Virgilium. Nam to eum [in Originibus] ad Italiam venisse docet, unde etiam sexto (718.) illud amphibolon est: *Quo magis Italia mecum :tere reperta.* [Nam et post Latinum Turnumque et Amatam :itur excessisse. Sed bene hic subtrahitur, ne parum decoro ıori intersit. Quaeritur sane cur sine ulla descriptione funeris tris praeterierit? aut quia in v. dicturus est, et bis eadem :ere vitaverit, aut quia, sicut dictum est, Anchises ad Italiam m filio pervenit.] — 712. *Nec vates Helenus;* quia dixerat 79.): *Prohibent nam cetera parcae Scire, Helenum [farique :at.]* — 713. *Non dira Celaeno;* quae vel irata debuit adversa ıedicere. Et bona pietate mortem patris graviorem dicit esse, am famem. — 714. *Hic labor extremus;* [aut] apud Drepa- m. [Aut *extremus*, saevissimus, quia statim tempestati sacra- est. Et bene de ipsa tempestate tacuit, quia *Ilioneus* supra :erat (1, 535.): *Cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion, vada coeca tulit.*] — 715. *Deus appulit oris;* [tulit voluntate a,] bene se commendat Didoni, dicens, se ad eam deorum luntate venisse. [Sane non dixit quis deus, ut alibi (1, 199.): *abit deus his quoque finem.* — 716. *Unus;* non interpellante gina interrogationibus.] — 717. *Fata divûm;* quae dii homi- ous tribuunt. *Renarrabat;* [aut] *Re vacat*, ut (4, 116.): *Con- ri possit.* [Aut apparet, Aenean ante de suis casibus eum done confuse locutum, et ideo hic addidit *Renarrabat*, quasi ae dixerat antea, nunc ex ordine referebat, quod notat in imo (753.): *Immo age et a prima dic hospes origine nobis.*] ne in secundi principio duo sunt versus ex persona poëtae, :ut hic tres, et similis est finis initio. — 718. *Conticuit tan- m;* ut (2, 1.): *Conticuere omnes. Tandem;* diuturnitatem ırrantis expressit. Notandum sane, quia controversiarum more ilogos dedit sex istis prioribus libris: quos et esse bioticos

Obstipuit (al. obstup.) *primo aspectu Sidonia Dido.* [Aut e narrare coepit Aeneas, aut ex quo intervenit Cupido.] *Sa* hinc subiunxit: — 2. *Vulnus alit;* [curam pascit.] Et be ludit ad Cupidinis tela, ut paulo post ad faculam, ut: *Et carpitur igni.* Nam sagittarum vulnus est, facis incen *Cura;* amore [intolerabili, quem ferre non posset, ut (652.): *his absolvite curis.* *Cura* ergo] ab eo quod *cor urat*, 132.): *Veneris iustissima cura.* Item (1, 678.): *Mea m cura.* [Sane per confusionem verbi et nominis dictum est *cura* est et verbum, ut *cura*, *cures*, cum non est nomen. *nis;* quia per venas amor currit, [ut sanguis, nam in sa anima, in anima amor est, aut] sicut venenum; inde (1, 688.): *Fallasque veneno.* Item (1, 749.): *Longumque b amorem.* [Nam *venenum* ideo dicitur quia per *venas curri* *Coeco carpitur igni;* [non quod non cernat, sed quod non cer natur, vel quod Dido amorem suum vult occultare si possit, ide *coeca*, et] agit Virgilius, ut inventas frangat declamationes: n hoc loco rem dixit sine declamatione. Unde Ovidius (Met. 4 65.): *Quoque magis tegitur, tanto magis aestuat ignis.* *Coec* ergo *igni* [possumus ut] validiore [accipere], cuius [haec] natur est, ut compressus magis convalescat. [*Carpitur* autem, paula tim consumitur, ut (G. 3, 215.): *Carpit enim vires paulatim* Sane *igni* pro *igne*, dativus pro ablativo.] — 3. *Multa viri vi tus animo;* bene mediam se facit praebere Didonem inter reg lem pudorem et amoris impulsum. Simulat enim, se virtute mirari, cuius pulchritudine commovetur. *Multa* autem *virt* figurate dixit. Nam ad numerum transtulit, quod est quantitati [aut *multa* pro magna.] *Recursat;* bene frequentativo usus e verbo in frequenti amantis cogitatione. — 4. *Gentis;* non A neae, ut sit velut excusatio, sed a Dardani numinibus (codd. *s Dard.*, *a n.*), aut Veneris. *Infixi pectore vultus, Verbaque;* [*vu tus*, inquit, *et verba haerent, virtus et honos gentis recurs* quia superiora vehementiora sunt ad amorem.] Tale et illud es *Illum absens absentem auditque videtque.* [*Pectore* vero p *pectori.* Duo tangit, quibus potissimum gignuntur amores; fo mam videlicet et eloquentiam.] — 5. *Nec placidam etc.;* a penitus quiete caruit, ut *placida* epitheton sit quietis: aut habu quidem quietem, sed non *placidam*, i. e. turbatam somniis, und et ipsa paulo post: *Quae me suspensam insomnia terrent?* — 6. *Postera* etc.; circumlocutio orientis diei. Secundum enim tertium librum Aeneas per noctem [in convivio Didonis] narrav rat: licet, ut supra diximus, Virgilius ista, quae per natura necesse est fieri, plerumque contemnat. *Lustrabat;* aut illustr bat: aut re vera *lustrabat*, i. e. purgabat. Nam nox quoda modo polluit mundum; [vel circumibat, ut (8, 231.): *Lustr Aventini montem.*] — 7. *Humentem umbram;* quia nox omn humida est, ut (G. 1, 290.): *Noctis* (L. R. Guelf. I. *nocte*, V *noctes*) *lentus non deficit humor.* Et nihil interest, utrum u bram, an noctem dicat. Nox enim umbra terrae est, ut sup (2, 251.): *Involvens umbra magna terramque polumque.* [Er *humentem*, pro *humidam*, quia *humens* est quod facit *humidu* unde bene *humentem* posuit.] Est etiam hysteron proteron i sensu. [Prius est enim, ut *Aurora umbram dimoveat*, po

Phoebea lampas lustret terras.] Aurora enim solem praecedit. — 8. *Cum sic unanimem;* de re pudenda locutura parum fuerat sororem eligere, nisi etiam unanimem. Dicimus autem et *unanimus* et *unanimis*, sicut *inermus* et *inermis*. *Male sana;* non plene sana, amore vitiata. *Male* enim plerumque *non*, plerumque *minus* significat, [*non;* ut (2, 23.): *Statio male fida carinis*; *minus*; ut *male sanus*;] sicut *ve*, ut *vecors*, et *vesanus*. Quanquam *male* et *perniciose* significat: ut Lucanus (9, 310.): *Sic male deseruit.* [Et quidam *malesana* volunt hyphen legere, nec esse compositum verbum, quia composita unum plerumque corrumpant necesse est, ut *malesuada*. — 9. *Anna soror;* cuius filiae fuerint *Anna* et *Dido*, Naevius dixit, et bene vocabulo necessitudinis blanditur, ut libenter Didonis audiat confessionem. Sed suspense et pedetemptim pudore resistente incipit.] *Insomnia terrent?* et *terret* et *terrent* legitur. Sed si *terret* legerimus, *insomnia* erit vigilia. Hoc enim maiores inter vigilias, et ea quae videmus in somniis (codd. *somnis*) interesse voluerunt: ut *insomnia* generis feminini, numeri singularis, vigiliam significaret; *insomnia* vero generis neutri, numeri pluralis, ea quae per somnium videmus: ut (6, 897.): *Sed falsa ad coelum mittunt insomnia manes.* Sciendum igitur, quia si *terret* dixerimus, antiqua erit elocutio. *Insomnia* enim, licet et Pacuvius et Ennius frequenter dixerint, Plinius tamen exclusit, et de usu removit. Sed ambiguitatem lectionis haec res fecit, quod non ex aperto vigilasse se dixit, sed habuisse quietem implacidam, i. e. somniis interruptam, ut intelligamus eam et in somniis territam: et propter terrorem insomniorum (codd. *somn.*) vigilias quoque perpessam. — 10. [*Quis;* nonnulli pro *aliquis* accipiunt, vel *qualis*.] *Novus;* magnus: ut: *Pollio et ipse facit nova carmina.* [Quasi (*qualis?*) antea nunquam, ut Terentius (Eun. 2, 3, 24.): *Nova figura.*] *Successit sedibus;* ut (2, 723.): *Succedoque oneri*, et (478.): *Succedunt tecto*, [*et flammas ad culmina iactant*]. — 11. *Quem sese ore ferens;* [cum eum ob virtutem laudet, addendo tamen *os*, nec pulchritudinem denegaverit. *Ore* autem *ferens*, utrum oratione, an vultu, dubium est:] ut (1, 613.): *Obstipuit primo aspectu Sidonia Dido:* et (1, 589.): *Namque ipsa decoram Caesariem nato genitrix lumenque iuventae* [*Purpureum*, *et laetos oculis afflarat honores.*] *Forti pectore, et armis;* ut etiam ab Ilioneo haec audierat, dicente (1, 544.): [*Quo iustior alter*, *Nec pietate fuit*], *nec bello maior et armis.* Sane subaudis *Est.* Et bene virtutis commemoratione excusat supradictam pulchritudinis laudem. [*Pectore* autem et *armis*, non bis idem dicit, sed *pectore* ad patientiam, *armis* ad fortitudinem.] — 12. *Credo equidem genus esse deorum;* [ordo est:] credo equidem genus esse deorum.] Nec enim *Vana fides* est, i. e. falsa. Nam *Degeneres animos arguit timor*, i. e. probat, impugnat. [Et bono ordine amari facit Aeneam ab ea de qua ait (1, 507.): *Iura dabat legesque viris.* Primo virtute et factis, deinde generis nobilitate, inde oratione, post pulchritudine, et singula singulis reddit. — 13. *Quibus ille;* pro quantis.] *Heu;* per haec amoris impulsus ostenditur. [Et hoc ad miserationem pertinet.] — 14. *Iactatus fatis;* casibus: ut (1, 615.): *Quis te, nate dea, per tanta pericula casus Insequitur?*

[Et est Hysterologia, nam prius est, ut bella exhauserit fatis iactatus sit. *Quae bella*; quanta, pronomen pro no *Exhausta*; finita, terminata: quod nimiae virtutis est. N choare bella, quorumlibet est; vincere vel finire, paucoru 15. *Fixum, immotumque sederet*; cogi se optat, quae sic [*Immotum* autem pro immobile, participium vim nomin bens.] *Sederet*; placeret, ut (2, 660.): *Et sedet hoc anin* 16. [*Nec cui*; deest viro.] *Vinclo iugali*; synaeresis e *vinculo*. *Iugali* autem propter *iugum*, quod imponebatu trimonio coniungendis. Unde et Iuno *iugalis* dicitur. [iugali accipiunt pro coniugali per ἀφαίρεσιν dictum, quae de prima parte verbi syllaba detrahitur.] — 17. *Primus* i. e. maritus. *Deceptam morte fefellit*; figurate dixit, m decepit me, et fefellit. — 18. *Pertaesum* etc.; *pertaesu* cipium est sine verbi origine, et regit genitivum, ut h Nam genitivus singularis est, [et accusativum, ut: *Pertaes viam suam*.] — 19. *Huic uni forsan* etc.; [bene *forsa* adhuc dubitet.] Singula pronuntianda sunt; ingenti en sunt libra, quibus confessioni desiderii sui quandam iniic nationem. *Culpae*; [bene *culpae* potius quam amori, *et* propter antiquum ritum, quo repellebantur a sacerdotio, [i fortunam muliebrem non coronabant] bis nuptae. — 20. *F bor enim*; bene uno sermone et culpam expressit et nece tem. *Fateri* enim et coactorum est et culpabilium. [*Se* videtur per oblationem confessionis levius crimen efficere.] *seri post fata Sichaei*; aut muliebriter dixit *Miseri*: aut m secundum Ciceronem qui in Tusculanis *miseros*, mortuos Aut certe ob hoc *Miseri*, cuius iam obliviscitur, aut [*mi* sic occisi. — 21. *Sparsos fraterna caede penates*; si Did dispersos post fugam intelligimus: si fratris, pollutos cru [*Fraterna* autem *caede*, quam frater admiserit.] — 22. *Infle* quia supra ait: *Fixum immotumque sederet*. *Inflexit* (quia su ait: fixum immotumque;) a rigido proposito deviavit (al. *de navit*). [Et bene per gradus crevit; primum *inflexit*, ut fi ostenderet, quae fixa sunt enim, quoniam avelli non possun flectuntur; deinde *impulit labantem*, ea enim *impelluntur*, qu prona sunt ad cadendum.] *Labantem Impulit*; i. e. impulit, labare fecit. Non enim lababat, quia antea immobilis fuera Cavendum sane ne *labentem* contra metrum legamus. Nam l longa est, ut (11, 588.): *Labere nympha polo*. — 23. [*Agnosc* participium *agnotus*, non *agnitus*. Sallustius: *Nec inermos praelio viros quenquam agnoturum*.] *Veteris vestigia flamma* bene inhonestam rem sub honesta specie confitetur, dicens, agnoscere maritalis coniugii ardorem. [Hoc est quo mariti dil solent; nam erat meretricium, dicere: in amorem Aeneae in di.] — 24. *Sed mihi* etc.; callide, ac si diceret, posse se co iungi Aeneae, si mors secuta non fuerit; [et bene in (*e?*) ve gio revocavit. *Optem*; pro velim.] — 26. *Pallentes umbr Herebo*; [i. e.] in Herebo. Alii *Herebi* legunt: [aut *Herebo*, *Herebum*; ut: *It clamor coelo*. Et perseveravit in atroci impr catione, nam non sufficit *Adigat me fulmine ad umbras*, dixis adiecit: *Pallentes umbras Herebo, noctemque profundam*. *P dor*; *pudor* pro *pudicitia* abutimur, et bene *violo*, quia pud

ancte custodiendus est.] — 27. *Aut tua iura re.*; propter *Vinclo iugali.* — 28. *Ille* etc.; cum illo consumpta sunt ria et voluptates. [*Amores*; quibus amare possim, et bene r moram posuisse cum dicit: *Primus qui me sibi iunxit es.* — 29. *Servetque sepulcro;* i. e. et defunctus servet, i in sepulcro est, ut (1, 353.): *Ipsa sed in somnis inhumati venit imago Coniugis.* Sed modo pro mortuo accipiamus. ceremoniis veterum Flaminicam nisi unum virum habere licet, quod hic ex persona Didonis exsequitur, dolentis am admissum in amore Aeneae, quod supradictis versibus avit: *Ille meos primus* etc.; nec Flamini aliam ducere licebat uxorem, nisi post mortem Flaminicae uxoris, quod expeditur, post mortem Didonis Laviniam duxit, et quod subrepta vel ta Creusa ex ipsius quoque confessione et praedicatione *dictione?*) regia parata fuerit, quod (*quo?*) nullum piaculum fore denuntiatur.] — 30. *Sinum* etc.; *sinus* dicimus orbes rum, i. e. *palpebras*, quae a *palpitatione* dictae sunt. semper moventur. *Implevit* autem ideo, quia lacrymae mque se intra oculos tenent. Et bene praemisit excusatiohis lacrymis commemoratione prioris mariti, [quasi propter um fleret, cum amore cogente lacrymaret.] — 31. *Anna t;* [mire videtur intellexisse Anna quod sibi suaderi vellet, et est rhetorica] suasio (codd. *suasoria est*), omni parte ; nam et purgat obiecta, et ostendit utilitatem, et a timore adet. [Et usus est apto causae principio, nam cum aliquid er nos petimus, benevolum nobis eum qui audit facere nus, cum in aliena causa sententiam dicimus, nos illi benedebemus ostendere, ut habeatur dictis fides. Postquam igilicendo: *O luce magis dilecta sorori*, ostendit nihil sibi e esse carius, summam rei ponit, an nuptiae faciendae sint: *e perpetua moerens carpere iuventa?* inde partes rei a per Didonis, an quia maritum perdiderit alium accipere de. *Id cinerem aut manes credis curare sepultos?* Aeneam: *one etiam pugnabis amori?* a loco: *Nec venit in mentem um consederis arvis?* a timore: *Quid bella Tyro surgentia Germanique minas?* a causa et utilitate: *Quam tu urbem hanc cernes?* a modo: *Indulge hospitio, causasque innecte ndi;* an etiam id dii fieri velint per coniecturam: *Diis lem auspicibus reor et Iunone secunda.*] *O luce magis ta*; (i. e. dilectior.) [Quae diligatur adhuc, an magis quam dilecta? aut dilectior luce?] Nam antiqui frequenter pro arativo iungebant particulam *magis.* Tale et illud est (5, : *Nate mihi vita quondam, dum vita manebat, Care magis.* ntius (Eun. 5, 4, 12.): *Nihil videtur mundius, nec magis ositum, nec magis elegans. Sorori*; bene Anna dilecta ndit sorori, quia et Dido sic coepit: *Anna soror.* Ergo per n necessitudinis ostendit, se quae sunt utilia persuadere, ut (2, 674.): *Parvumque patri tendebat Iulum.*] — 32. *Solane tua;* i. e. solane moerens in omni carperis iuventa? [per- ergo, continua. *Iuventa;* aut pro *iuventute* accipiendum; *Iuventa* dea illius aetatis est, *Iuventas* aetas ipsa iuvenilis, *ntus* iuvenum multitudo.] — 33. *Nec dulces natos*; propter os, quae fuit causa secundi matrimonii, ut Iuvenalis (6, 38.):

Sed placet Ursidio lex Iulia, tollere dulcem Cogitat her [Et hysterologia est, nam per Veneris praemia proveniunt Alii male iungunt *natos Veneris*, Cupidinem et Aeneam. ἔρωτα et ἀντέρωτα dicunt.] *Veneris nec praemia;* [i. e.] votes. Homerus (Il. γ, 54.): τά τε δῶρα Ἀφροδίτης. [Et volun dam ἓν διὰ δυοῖν esse.] — 34. *Id cinerem* etc.; propter [*Ille habeat secum servetque sepulcro,*] quia marito iura ut (552.): *Non servata fides cineri promissa Sichaeo.* Et extenuat dicendo non animam, sed cineres et manes se Dicit autem secundum Epicureos, qui animam cum c di un perire. — 35. *Esto;* adverbium concedendis est G [ἔστω]. *Flexere mariti;* non qui erant, sed qui esse cu Alii intelligunt *aegram mariti*, ut sit genitivus singularis tristem propter maritum. Vel *aegram* ad morbum anim ras, i. e. ut stultitiam indicet in inventa aetate nuptiis a *Aeger* enim animo dicitur, aegrotus corpore.] — 36. *N Tyro*; aut in Tyro, ac si diceret *Tyri*. Aut certe *Τυρόθ* de Tyro: ut (3, 503.): *Dardanus Hesperia.* {Quidam *Libyae*, mariti Libyae; Tyro, mariti Tyrii exponunt. *] *D etus Iarbas;* rex Libyae, qui Didonem re vera voluit *du* [uxorem]; et, ut habet historia, cum haec negaret, Cartha intulit bellum: cuius timore cum cogeretur a civibus, *petiit*, ante placaret manes mariti [prioris]: et exaedificata [igitur] p se in ignem praecipitavit: ob quam rem Dido, i. e. virago, [q virile aliquid fecerit,] appellata est. Nam *Elissa* proprie d est. — 37. *Ductoresque alii;* ergo et Iarbas ductor. [Ali tem, qualis Iarbas.] *Quos Africa terra*; derivationes freque maiores sunt a principalitate: interdum pares inveniuntur, minores. Unde supra (2, 601.) *Lacaena* notandum dixi *Triumphis dives;* i. e. bellicosa. [Et quidam dicunt, Afros quam triumphasse. Plinius autem secundo historiae natur et Pompeius Trogus Afros dicunt pompam triumphi primos in nisse, quam sibi Romani postea vindicaverunt. Livius aut Andronicus refert eos de Romanis saepius triumphasse, suas porticus Romanis spoliis adornasse, merito ergo *dives triumph* — 38. *Placitone* etc.; ac si diceret, iure (codd. *diceretur*) c tempsisti eos qui displicebant: numquid etiam placito am repugnabis? Et est Graecum *pugno tibi.* Nam nos pu *tecum* dicimus: [et *placito* alii volunt vel universis homini i. e. coniugali amori, vel legibus dictum.] — 40. *Hinc Get urbes;* ad terrorem *urbes* posuit. Nam in mapalibus hal [ba]nt. [*Genus insup. bello;* ut (11, 306.): *Quos nulla fati Praelia, nec victi possunt absistere ferro.*] *Inferni;* aut s [et feroces, ut ipse contrario (12, 568.): *Hi frenum accipe* aut quia equis sine freno utuntur. — 41. [*Cingunt;* non iuncti sunt, sed *Cingunt*, quasi circumdant, ut (3, 52.): *Cing urbem obsidione videret.*] *Inhospita*; barbara, aspera, [et fic *inhospita*, cum *inhospes* non dicatur.] — 42. *Deserta siti re* inhabitabilis [vel raritate aquae.] Dicit autem Xerolibyen Xerolipses; Guelf. I. R. Xerolypses; Vos. siccam Libyem, X lipses; Guelf. II. Xerolipsas.), quae est inter Tripolin et Pent lin. Et bene terret dicens iuxta esse aut bellicosas gentes, deserta loca, unde non speratur auxilium. *Lateque fure*

caei; et hi prope sunt a Carthagine. Unde addidit: Late ntes. Hi secundum Titianum in chorographia (L. Guelf. II. oncgr.) Phoenicem navali quondam superavere certamine. ce autem civitas est [vel forum] Pentapoleos, quae hodie lomais (Ptolem.) dicitur. Nam *Cyrene* et *Barce* reginae fuet, quae singulis dederunt civitatibus nomina. [Sed hoc per lepsin dictum est. — 43. *Bella Tyro surgentia*; necessario persuadendum praesenti tempore usus est.] — 44. *Germani- minas*; propter aurum quod ei, [sic]ut in primo diximus, rat (*abst?*). Et *minas* pro ipsis periculis posuit, ut ex praeentibus sequentia accipiamus.] — 45. *Diis equidem auspici-*; hoc dicit, dii qui sunt auspices matrimonii, Aenean huc ire fecerunt. Nuptiae enim captatis fiebant auguriis: ut Luus (2, 371.): *Iunguntur taciti, contentique auspice Bruto.* rro de Pudicitia ait: Auspices in nuptiis appellatos auspici que (ab auspiciis, quae) ab marito et nova nupta per hos pices captabantur in nuptiis.] *Iunone secunda*; [aut] quae eest coniugiis; {unde *Γαμήλιος*, i. e. *pronuba* appellatur, amvis et ipsa in libris Augurum praeesse dicatur auspiciis, aut, ia Carthaginem fovet. — 46. *Huc cursum Iliacas vento*; ire, cum alio iter haberent, huc delati sunt, et ideo addidit nto.] *Tenuisse*; perfecisse, implesse. — 47. [*Quam*; qualem il quantam; pronomen pro nomine. *Urbem soror hanc cer- u*; mire pro voluntate sororis, ut si quis avaro suadeat spem cuniae faciens.] — 48. *Coniugio tali*; i. e. viri fortis, quod eo non dicit, quia scit a Didone praedictum, [et bene in ultio *coniugium* posuit, propter quod universa praedicta sunt.] — *Veniam*; aut beneficium [et benevolentiam,] aut re vera iam, periurii scilicet: ut (552.): *Non cineri servata fides prosa Sichaeo. Tu modo*; pro tantummodo.] *Sacrisque litatis*; litatis debuit dicere. Non enim sacra, sed deos sacris *lita-*, i. e. placamus. Ergo nove dixit; [sed distinguendum est, camus *sacris*, i. e. per sacra, *litatis*, scil. diis.] — 51. *In-*; da operam: ut (9, 165.): *Indulgent vino, et vertunt craahenos.* — 52. *Dum pelago* etc.; [enumerat quas morae possint innectere.] Praetende, [inquit,] naufragiis fluctus; a navigatione iactatis procellarum nomen oppone; hoc est, mare animum, et artem docere precandi (peccandi.) *us Orion*; [i. e. dum occidit *Orion*, quoniam et oriens et as tempestates commovet, et bene Orion opponitur, quia leius dixerat (1, 535.): *Cum subito adsurgens fluctu nim-Orion.*]. *O* corripuit, ratione supradicta. — 53. [*Quassa-rates*; hoc ad illud (1, 551.): *Quassatam ventis liceat cere classem.*] *Non tractabile*; asperum, intractabile. quo tractari nihil possit propter tempestatem.] — 54. *In-m. inflammavit*; [iam incensum per se inflammavit adhuc,] oratius (Serm. 2, 3, 321.): *Oleum adde camino.* [Alii non nsum, sed *impense* legunt, ut sit Terentianum (Eun. 3, 5, : *Impendio magis animus gaudebat mihi.* — 55. *Spemque it dubiae menti*; dubitativa enim fuerat Didonis oratio dicen-: Si *non pertaesum thalami, taedaeque fuisset.* Ergo iam n ambigit de qua dubitabat, sed sine respectu pudoris palam it.] *Solvitque pudorem*; propter vincula castitatis, [et ad

illud respondet: *Ante pudor quam te violo aut tua iura resolv* — 56. *Delubra* [*adeunt*; iuxta illud dictum sororis: *Tu m posce deos veniam.*] *Delubrum* [autem] dictum, [aut] ut su (2, 225.) diximus, propter lacum in quo manus abluuntur, propter tectum coniunctum, [quia una opera abluitur,] aut c ligneum simulacrum, *delubrum* dicimus, a *libro*, hoc est ligno factum, quod Graece ξόανον dicitur. [Sane in sec libro de singulis speciebus *delubri* iuxta Varronem relatum in quibus est species delubri talis, ut praeter aedem are adsumpta deûm causa, i. e. spatia relinquantur iuxta aras 1 sterii causa, ad sacrificia peragenda. Huius moris hic memi eum accipere debemus: *Principio delubra adeunt.* Atque *delubra* quasi solum nomen sine dei significatu posuerat, v per *aras* expungere divini nominis causam; licet in continuat non tam dei fecerit mentionem quam propria deorum non intulerit, et quidem cum sacrificationis gratia illis *versib Legiferae Cereri*, etc. usque, *iugalia curae*; nec non *ar* (*areae*?) licet oblique attamen manifeste it * (*facit?*) *Aut an ora deûm pingues spatiatur ad aras*; quid enim est *spatian* quam spatio lati loci obambulat. Adeunt autem proprie *di* ad maiores enim qui accedit, ait soanori signum. * (*facit, dat honoris s. ξόανον signum?*)] *Pacemque*; benevolentiam (10, 31.): *Si sine pace tua atque invito numine.*] *Per aras quirunt*; [vel apud aras, vel inter aras, ut (9, 418.): *It has Tago per tempus utrumque. Exquirunt* autem,] i. e. sacrifican explorant, an dii vellent huic rei consentire. Dicendo aute *Per aras* aruspicalem (al. *ausp.*) artem ostendit: ut: *Spiranti consulit exta.* [Duo enim genera hostiarum sunt, unum in qu voluntas dei per exta exquiritur, alterum in quo sola anima de sacratur: unde etiam aruspices *animales hostias* appellant. Se de exploranda voluntate divina hic expressit dicendo: *Spiranti consulit exta.* Animalis vero hostiae speciem ostendit, ubi E tellum facit Eryci taurum mactantem dicens (5, 483.): *Hanc til Eryx meliorem animam pro morte Daretis Persolvo.*] — 5 *Mactant*; verbum sacrorum, κατ' εὐφημισμὸν dictum, [qua magis auctum, unde et magmentum dicebant, quasi maius au gmentum. Olim enim hostiae immolatae dicebantur mola sals tactae: cum vero ictae et aliquid ex illis in aram datum macta tae dicebantur [per laudationem,] per boni ominis significati nem,] ut *adolere*; [nam] *Mactare* est proprie magis auger *Lectas bidentes*; non vacat *Lectas*. Moris enim fuerat, ut s sacrificia eligerentur oves, quibus nihil deesset: ut in sexto (38. *Nunc grege de intacto septem mactare iuvencos.* *Bidentes* aute dictae sunt quasi *biennes*: quia neque minores neque (al. *au* maiores licebat hostias dare. Sunt etiam in ovibus duo eminei tiores dentes inter octo, qui non nisi circa bimatum apparen nec in omnibus, sed in his quae [sunt] aptae sacrificiis inveniu tur. — 58. *Legiferae Cereri*; leges enim ipsa dicitur invenisse Nam et sacra ipsius *Thesmophoria*, [i. e.] legum latio vocantu Sed hoc ideo fingitur, quia ante inventum frumentum a Cerere passim homines sine lege vagabantur; quae feritas interrupta es invento usu frumentorum, postquam ex agrorum discretion (codd. *divisione*) nata sunt iura. [*Thesmophoria* autem vocatu

gratulatio, an quia in aede Cereris aere incisae positae leges erunt?] *Phoeboque;* qui praeest auspiciis, quibus urbes rentur. *Patrique Lyaeo;* qui, ut supra (3, 20.) diximus, apte ibus libertatis est deus. Unde etiam Marsyas eius minister in civitatibus [in foro positus] libertatis (imo iustitiae) indiu: [qui erecta manu testatur nihil urbi deesse.] Et commuhoc habet sensus: Sacrificabat, inquit, primo numinibus, quae i praesunt, quasi nuptura pro utilitate reipublicae. Deinde oni, cui curae sunt nuptiae. [Alii dicunt, hos deos quos commoravit nuptiis esse contrarios, Cereremque propter raptum e nuptias exsecratam; vel ex quo Iovi nupta praelata Iunone idiata est; nam cum Eleusinae (Eleusine) Cereris sacrum fit, es Iunonis clauditur; item, cum Iunoni Eleusinae (Eleusine) templum Cereris clauditur, nec sacerdoti Iunonis licet gustare le Cereri sit libatum. Et Romae cum Cereris sacra fiunt, servatur ne quis patrem aut filiam nominet, quod fructus atrimonii per liberos constet. Apollinem et Liberum contraios nuptiis dicunt, quod ille expers uxoris vulgari amore sit isus, iste inter Bacchas non fida connubia sed stupra exerceat, nec nisi raptam coniugem habere potuerit. Male ergo invocat aos Dido, quae sibi nuptias optat Aeneae; sed sicut prosperis diis, ut iuvent, ita adversis, ne obsint, sacrificandum est, ut (3, 120.): *Nigram hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.* Alii dicunt favere nuptiis Cererem, quod prima nupserit Iovi et condendis urbibus praesit, ut Calvus docet: *Et leges sanctas docuit, et cara iugavit Corpora connubiis, et magnas condidit urbes.* Nam ideo et aratri sulco clauditur civitas, vel quod eandem Terram volunt, et in eadem urbes exstructas. Similiter et Liber propter Marsyam, sicut supradictum est; merito et Apollo: um et in arce coli solet, et muros Troianis instituit. Iure ergo n nova urbe his sacra fiunt: Iunoni duplici causa, quia et Carhagini praeest, et matrimonia dat.] Est etiam sensus altior: am facturi aliquid, ante adversos placamus deos: et sic propios invocamus: ut: *Nigram hiemi pecudem, Zephyris felicibus bam.* Ergo modo nuptura placat ante Cererem: quae propter ptum filiae nupturas exsecratur: Apollinem, qui expers uxoris :: Liberum, qui nisi raptam coniugem habere non potuit: et Iunonem conciliat. — 59. *Cui vincla iugalia curae;* quae l. *quia*) est et *Curetis*, et *matrona*, et *regina*. [Hanc Varro *onubam* dicit; unde et Aeolo nuptias pollicetur, et Aeneae et doni coëuntibus adest, cum dicit (166.): *Prima et Tellus et onuba Iuno*, et in septimo ubi contra votum suum Laviniam omissam vidit Aeneae, ait (319.): *et Bellona manet te pronuba,* : est non ego quae soleo.] — 61. *Candentis;* candidae: parpium est pro nomine. *Media inter cornua fundit;* non est rificium, sed hostiae exploratio, utrum apta sit. — 62. *Ante deûm;* ante simulacra. [*Pingues;* plenas vel sanguine delias, ut (401.): *Pecudumque cruore Pingue solum.*] *Spatiatur aras;* matronae enim sacrificaturae circa aras faculas tenen-, ferebantur, quasi cum quodam gestu: unde Sallustius (Catil.): *Saltare elegantius quam necesse est probae.* [Quidam ges sacrificii appellant quo veteres cum aras circuirent et rursus n reverterentur, et deinde consisterent, dicebant *minusculum*

voluit. Nam singulis res singulas dedit, ut primo omina, secundo pathos, tertio errores, quarto ethos, quinto festivitatem, sexto scientiam. Epilogos autem sic variavit, ut in primo miseratio esset Didonis, in secundo mors Creusae, in tertio Anchisae, in quarto Didonis, in quinto Palinuri, in sexto Marcelli citum deflet interitum.

MAURI SERVII HONORATI

GRAMMATICI

IN VIRGILII AENEIDOS

LIBR. IV.

1. Apollonius Argonautica scripsit, et in tertio inducit amanem Medeam. Inde totus hic liber translatus est. Est autem lene totus in affectione, licet in fine pathos habeat, ubi abessus Aeneae, gignit dolorem. Sane totus in consiliis et subtilitibus est. Nam paene comicus stilus est; nec mirum, ubi de nore tractatur. Iunctus quoque superioribus est: quod artis se videtur, ut frequenter diximus. Nam ex abrupto vitiosus t transitus; licet stulte quidam dicant, hunc tertio non esse niunctum; in illo enim navigium (al. navigationum pericula), hoc amores exsequitur; non videntes optimam coniunctionem. um enim tertium sic clauserit: *Factoque hic fine quievit;* subcutus est [intulit] (Guelf. II. tantum: *subintulit*): *At regina avi iamdudum saucia cura.* Item paulo post: *Nec placidam embris dat cura quietem.* Nam cum Aeneam dormire dixerit, is congrue subiunxit, ut somno amans careret. [Alii subitum nsitum factum tradunt, quia non ostendit convivium dissolun, sed hoc subtiliter fecit, quia etiam alia convivia eam habue describit (80.): *Post ubi digressi lumenque obscura vicissim.* ne bene *Regina*, quia contra dignitatem amor susceptus gravior se solet. Ex hoc enim nomine et pudoris et deliberationis scitur causa, et praecipue potiundi difficultas. Videtur et post nissam castitatem etiam iustus interitus.] *Iamdudum;* aut mium [et vehementer:] ut Terentius (Eun. 3, 1, 58.): *Iamdudum amat, Iamdudum illi facile fit quod doleat.* Aut *iamdudum*, e.] a quo tempore vidit Aenean. Legimus enim (1, 613.):

accipiunt, hoc est ipsam libidinem in cuius vicem nihil potest. — 86. *Non coeptae adsurgunt turres;* contra i 423.): *Pars ducere muros. Non arma iuventus Exerc* in armis se exercet, aut sic dixit quemadmodum illud (8 *Ferrum exercebant.* — 87. *Portusve*; quod supra (1, 42 *portus alii effodiunt. Propugnacula;* quibus porro pugn 88. *Interrupta;* coepta et omissa.] *Minae;* eminentiae rum: quas *pinnas* dicunt; [hinc et *eminere* dicimus, ut i (162.): *Geminique minantur.* Quidam *minaeque* ad in opera referunt atque (aut quae) imperfecta sunt sic videantur ruinam minantur. * — 89. *Aequataque machi* exposuit quid sint *minae murorum ingentes.* — 90 postquam. *Tali;* quali utitur infelix Dido.] *Peste;* an cendio: ut (5, 683.): *Et toto descendit corpore pesti* *Nec famam;* honestam scilicet. Sane τῶν μέσων est. iam non amori, — 92. *Aggreditur;* cum calliditate [Et quasi ex praeparato vel ex insidiis, ut alibi (G. 4, *Facile ut somno adgrediare iacentem. Saturnia;* ubi noc Iunonem poëta vult ostendere, *Saturniam* dicit, scit enim S stellam nocendi facultatem habere, ut alibi (5, 600.): *In coelo misit Saturnia Iuno:* et (12, 830.): *Saturnique altera les Irarum tantos volvit* etc. Ubi autem propitiare eam mittit ait (3, 437.): *Iunonis magnae.* Et iterum (1, 734.) *sit laetitiae Bacchus dator et bona Iuno.*] — 93. *Egre vero laudem;* ironia est, inter quam et confessionem sola est pronuntiatio. Et *ironia* est, cum aliud verba, aliud co sensus. [Sane huius verbi initium tractum est, quia p *egregium* dicebatur, quasi in *grege* amplissimum, quod *em ex grege.* Singula autem hic pronuncianda sunt, et n dum in singulis verbis habentibus in singula invidiam. *ampla refertis Tuque;* translatio rei militaris; *referre* enin *lia* victores ex victis dicuntur.] — 94. *Puer;* filius, Graec παῖς. [Ut Horatius (Carm. 1, 12.): *Puerosque Ledae.* - *Femina;* bene femina qualis mortalis obponitur, ut (7, *Mixta deo mulier*, pro mortali intelligendum est.] *Duoru* bene cessit masculino femininum. — 96. *Adeo;* multum, ut Terentius (Eun. 1, 2, 124.): *Adolescentem adeo no* *Veritam te moenia nostra;* propter illud (1, 672.): *Haud cessabit cardine rerum. Moenia nostra;* Iunonis hos Nam legimus (1, 671.): *Quo se Iunonia vertant Hospit* *Nostra* Graece dixit.] — 98. *Modus;* finis. Iuvenalis (7, *Nullo quippe modo millesima surgit Pagina.* [*Sed qui* Archaïsmos.] *Aut quo nunc certamine tanto?* [*Quo nun* quo, aut ad quam rem, aut] quid opus est tanto cert [Aut figurate quo tibi hoc, i. e. quo nunc certamen tantu quis modus erit in tanto certamine, aut quousque, ut extrinsecus accipiamus. — 99. *Quin potius;* pro *cur* *Pacem aeternam;* non inducias temporales. [*Pactosque naeos;* licet fabula de *Hymenaeo* in primo libro (651.) e sit breviter, tamen plenior talis est: *Hymenaeus* Athe adeo pulcher fuit ut adolescens puella putaretur. Is cum virginem nobilem ipse mediocriter ortus adamasset, e nuptias desperaret, quod unum poterat, sequendo puellam

Sed cum Atheniensium nobilissimae virgines Eleu-
sacra facerent, subito adventu piratarum raptae
uas etiam *Hymenaeus* qui illo amatam fuerat secu-
puella raptus est. Sed cum piratae praedam per
oortassent in desertam regionem delati, ac fatigati
lerunt, quos cum universos occidisset Hymenaeus,
rginibus Athenas reversus est, petiitque a civibus,
quae raptae fuerant reduxisset, dilectae nuptias
uas cum reduxisset, optatam in matrimonium virgi-
quod coniugium quia felix fuerat, placuit omnibus
omnibus nuptiis *Hymenaei* nomen interesse. Est
io vocabuli. Nam *Hymen* quaedam membrana quasi
llae esse dicitur, qua rupta quia desinat esse virgo,
ptiae dictae.] — 100. *Habes tota quod mente pe-*
illud (1, 676.): *Nostram nunc accipe mentem.* —
nans Dido; plus dixit haec quam Venus impetra-
ım dixerat (1, 675.): *Sed magnò Aeneae mecum*
re, haec dixit *Ardet*, et *Traxit furorem*; *traxit*
ut *spiritum trahere* dicimus. — 102. *Communem*
pulum; utrum ad solum Carthaginiensem retulit
i communem esse cum Venere, an *utrumque*, i. e.
oianos?] *Paribusque regamus Auspiciis;* aequali
ab eo quod praecedit, id quod sequitur. [Et] du-
um) est a comitiis in quibus iisdem auspiciis creati,
ul crearentur, parem tamen habebant honorem
ı auspicia. Unde et consules pares sunt, cum ne-
ıt unus prior crearetur. — 103. *Phrygio servire*
uenter.] Emphaticῶs: ac si diceret *exuli.* [Non-
er fallaciam Iunonis dictum accipiunt. *Liceat*; i. e.
sit, sed in voluntate sit Didonis si velit, ut supra
ciis, non imperio. Potest enim imperium par non
icium par sit. Alii invidiose dictum volunt, *liceat*
to, i. e. qui victus est, non dixit *nubere*, sed *ser-*
ı *servire* dubitant, utrum Didonem, an Tyrios dixe-
coëmptionis speciem tangit. Coëmptio enim est
e aes adhibetur, et mulier atque vir in se quasi
ciunt, quod ante iam in primo Georgicorum (31.):
enerum Thetys emat omnibus undis. Quoniam
cta mulier in potestatem viri cedit, atque ita susti-
nditionem liberis servitutis, * (sust. cond. liberae
m: *Liceat Phrygio servire marito*, et in lib. 1.
Tibi serviat ultima Thyle, quoque omnis iste mos
et citra nominis nuncupationem dotis datae taxa-
etur, quae res in manum conventio dicitur, sub-
sque tuae Tyrios permittere dextrae, quid est enim
re dextrae, quam in manum convenire? quae con-
perficitur, ut aqua et igni adhibitis, duobus maxi-
, natura coniuncta habeatur, quae res ad farreatas
et, quibus Flaminem et Flaminicam Iure Pontificio
ım necesse est convenire. Sciendum tamen in hac
ıeneae atque Didonis, ubique Virgilium in persona
nem, in Didonis Flaminicam praesentare.] — 104.
s; regalem spectavit personam. *Permittere dextrae;*

quasi per (*per in?*) manus conventionem, secundum ius locutus est. — 105. *Olli;* aut illi, aut tunc. Cetera per parenthesin dicta sunt. [Ordo enim est: Olli sic contra est ingressa Venus.] *Simulata mente;* hoc est *talibus aggreditur.* — 106. [*Quo;* pro ut, Pronomen pro coniunctione causali.] *Libycas adverteret oras;* absolutior quidem est haec lectio; sed verior et figuratior illa est: *Libycas averteret oras.* Nam plerumque trahitur Schema, ut aliquo ituri non ad locum, sed de loco ponamus significationem: ut si dicas: *De Campania abeo in Tusciam,* [abeo] honestius est, quam si *eo* dixeris. Nec hoc tantum hoc loco facit, sed pluribus. Hinc enim est (6, 375.): *Ripamve iniussus abibis?* — 107. *Ingresssa Venus;* calliditatis est, ut supra; [habet enim haec vox insidiarum significationem. *Quis talia demens;* deest *nisi*, ut sit *nisi demens.* — 108. *Aut* etc.; non dixit *possit;* quod autem addidit: *Si modo quod memoras,* oblique, dum consentit, docet fieri non posse.] — 109. *Fortuna sequatur;* [aut subauditur fortuna prospera, aut] hoc ad casum pertinet. — 110. *Fatis incerta feror;* bene omnia tetigit, quibus res humanae reguntur: casum, fata, voluntatem deorum. [Alii sic exponunt, quia scio, fatis aliud videri, ideo de Iovis voluntate nunc dubito. Ergo *fatis*, propter fata. Sane oratorie et blanditur et pugnat, sed non palam, dicendo incertam se esse de voluntate fatorum.] — 112. *Aut foedera iungi;* si *foedera*, per se plenum est: si *foedere*, ad populos pertinet. — 113. [*Tu coniux;* dicendo *coniux*, ostendit, eam non posse ignorare, num possibile esse quod petit.] *Tibi* etc.; sic Aeolus (1, 76.): *Tuus o regina quid optes Explorare labor.* — 114. *Perge, sequar;* [per te incipiet.] Bene aliud agens, aliud ostendit. Ante enim Iunonis officium ex matrimonio: sic usus Veneri[u]s. Unde paulo post: *Adero, et tua si mihi certa voluntas.* [*Tum;* quidam ordinis esse volunt, *tunc*, temporis.] *Excepit;* subsecuta est: [et potest *excepit*, pro *insidiose respondit*, accipi, ut (6, 173.): *Aemulus exceptum Triton*, et (3 . 332.): *Excipit incautum.*] — 115. *Iste labor;* scilicet explorationis a Iove. [Quod dixerat *si Iuppiter unam. Quod instat;* quod fieri volo.] — 116. *Confieri; con* abundat: ut (3, 717.): *Fata renarrabat divûm cursusque docebat:* Quamvis veteres indifferenter *confieri* dicebant. *Paucis adverte;* i. e. animum adverte, parte pro toto usus est. Et aut *adverte paucis*, aut *paucis docebo. Miserrima Dido;* aut ex persona miserantis dictum, dolet enim insidiis circumventam; aut *miserrima* quae perdiderit castitatem. — 1[illegible] *Nemus;* pro silvis et montibus. *Ubi;* hoc loco pro *Cum.* — 119. *Titan;* Sol, unus enim de Titanibus Hyperionis filius contra Iovem non fecit.] *Retexerit* (; i. e. exuerit) *orbem;* quem [illegible] tegebat. [Ergo illuminaverit, huic contrarium (4, 351.): *Quotiens humentibus umbris Nox operit terras.*] — 120. *Nigrantem;* nigrum: participium pro nomine, [sine verbo, et quaeri[illegible] quis prius *nigrantem* dixerit?] — 121. *Alae;* equites: ob [illegible] *alae* dicti, quia pedites tegunt, alarum vice. *Indagine;* ferarum inquisitione. [Et quidam cum vestigatoribus alatorum mem[illegible] nem inductam accipiunt. Nam *indaginem*, vestigatorem ipsi[illegible] tradunt. *Alas* (al. *alios*, s. *alias*) vero, *alatores*, qui dextra sinistra plagarum sublata voce prohibent feras exire.] *Tre[illegible]*

: [vero hoc loco *sensim* accipiunt, non ut alibi] festinant, ut
616.): *Hic me dum trepidi crudelia limina linquunt;* [quia
ıs non cursu, sed sensim cinguntur. Quidam *trepidant* ab
.s, qui hodieque *trepidare* (*trepidarii?*) dicuntur, appellari
ınt. Cato: *Sedere non potest in equo trepidante.*] — 122.
uper infundam; quia aër est Iuno. Bene [ergo] hic se factu-
ι dicit quod habet in potestate. — 123. *Nocte opaca;* nu-
m caligine. *Omne ciebo;* pro *totum*. *Omne* enim, numeri
: *totum*, quantitatis. — 125. *Tua si mihi certa voluntas;*
., si etiam tuum subsequatur officium; [quia Iuno coniugii,
ıus causa coniunctionis sit. Igitur Iuno nil se posse adnuntiat,
. voluntas Veneris adfuerit. *Certa* autem firma, quia promi-
ıt. — 126. *Connubio;* hoc Veneri contrarium est, et hic
dolus quem intellectura est et risura.] *Nu* naturaliter longa
, ab eo quod est *nubere:* ut (213.): *Connubia nostra Reppu-*
: sed modo metri causa corripuit. — 127. [*Hic Hymenaeus*
t; i. e., hae erunt nuptiae. Sane de *Hymenaeo* licet superius
).) dictum sit, tamen sunt etiam aliae opiniones. Nam alii
nc Veneris et Liberi filium dicunt primum nuptiis prospere
m, ob quod in nuptiis vocatur, unde nuptiale carmen *hyme-*
us. Alii nuptiarum inventorem tradunt, et ideo carminibus
orari, quod exemplum ab eo proditum ubique servatur. Cor-
ius Balbus *Hymenaeum*, ait, Magnetis filium, musicae artis
itum, pulchritudine muliebri, dum nuptias Liberi patris et
eae religiosis cantibus celebrat, expirasse, propter quod vitalis
talis) honor nuptiis adtributus est, ut celebratio nominis eius
ptiarum iungendarum perpetuum numen (omen) esset.] *Non*
versata; legitur et *Aversata*. — 128. [*Repertis;* vel comper-
vel deprehensis. Cur autem dolis repertis risit, qui altius in-
ligunt sic tradunt, hoc est quos iampridem compererat, cum
um oppugnaretur.] — 130. *Iubare exorto;* nato Lucifero.
m proprie *iubar* Lucifer dicitur, quod *iubar* lucis effundit.
nde [et]iam quicquid splendet, *iubar* dicitur, ut argenti, gem-
arum. Est autem Lucifer interdum Iovis: [nam et antiqui
ibar, quasi *iuvar* dicebant;] plerumque Veneris stella. Unde
eneris dicta est: ut (8, 590.): *Quem Venus ante alios astrorum*
iligit ignes (Guelf. I. *diriget ignis*). [Alii *iubar* Solem, alii
plendorem siderum dicunt.] Sane modo Hysteron proteron est
n sensu, [nam Lucifer iubar est.] Iubar enim praecedit Auro-
am: et facit *hoc iubar, huius iubaris*. — 131. *Retia rara,*
lagae; multi dividunt, ut sic (sint, Guelf. I. II. *sit*) *retia rara*
maiora: *plagas* vero minora intelligamus. Alii *plagas* per definitio-
em accipiunt, ut intelligamus quae sunt *retia rara, plagae*.
ciendum tamen proprie *plagas* dici funes illos quibus retia ten-
ntur circa imam et summam partem. Ergo *retia rara, pla-*
ue, lato venabula ferro, subauditur *portantur*, aut Zeugma
t, *ruunt*. *Lato venabula ferro;* lati ferri, *venabula* autem ob
c dicta, quia *apta venatui*, [quasi excipiabula.] — 132. *Mas-*
li; *Massylorum* gens est non longe a Mauritania: et *Massyli*
gendum per unum *i* (al. *l*) [literam] ne non stet versus. *Sy*
m longa est: ut (483.): *Hic mihi Massylae gentis monstrata*
cerdos. Et odora canum vis; plus [enim] est, quam si dice-
t multitudo. Unde Sallustius: *Qua tempestate ex ponto vis*

piscium erumpit. [Ergo *vim* aut ad multitudinem, aut ad naturam retulit.] *Odora* autem [non olens, sed odorem inveniens, ergo] improprie dixit. Nam *odorum* est, quod ex se odorem emittit, non quod odorem sequitur: ut Statius (6, 104.): *Et odora vulnere pinus.* Sic est (6, 658.): *Et inter odoratum lauri nemus,* pro *odorum l. n.* Nam *odoratum* est quod aliunde odorem accipit, ut *odoratum templum.* Tria ergo sunt: *odorum*, quod per se olet; *odoratum*, quod aliunde odorem accipit, ut *odoratum templum; odorisequum*, quod odorem sequitur, sicut modo de canibus debuit [hic] dicere. — 133. *Cunctantem;* morantem. Atqui amatrix [ad eum quem amabat] debuit festinare: sed ... natura superarat: [ut mulierem et reginam ostendat,] ut Terentius (Heaut. 2, 2, 11.): *Dum moliuntur, dum comuntur* (Guelf. I. *conantur*), *annus est.* Deinde haec morabatur [iam] stud... placendi. [Hic enim inducitur veste, armis, auro, vel purpura comptior, cum supra naturalis pulchritudinis gloria contenta ... ut (1, 496.): *Regina ad templum forma pulcherrima Dido.*] ... *lumina;* ante, vel apud. [*Primi;* principes, ut (8, 105.): *Una omnes iuvenum primi;* et bene reginae officio *primi* adsunt, quia de plebe dixerat: *It portis iubare exorto delecta iuventus.* Et: *Massylique ruunt equites.*] — 135. *Stat sonipes;* adest, praesens est. Nam si *stat* simpliciter acceperis, vituperatio est. Nam legimus (G. 3, 85.): *Stare loco nescit.* Denique sequentia dictum hoc explanant: ut: *Ac frena ferox spumantia mandit.* *Spumantia;* spumas vomentia: ut *naufragum mare*, quod ... fragos facit. — 136. [*Tandem;* hoc ad illud redditum: *Reginam thalamo cunctantem* (Guelf. I. *Tandem progreditur;* i. e. ... mulier.) — 137. *Sidoniam* etc.; veteri ceremoniarum iure ... ceptum est: ut: *Flamen* (Flaminica) *venenato operta sit.* O... autem cum dicitur Pallium significatur; *Venenatum* autem ... fectum quod ipse ait in Bucolicis (G. 1, 465.): *Alba nec Assyrio fucatur lana veneno.* Hic vero cum dicit *Sidoniam*, oste... Tyriam et purpuream quae erat infecta; *chlamydem* autem ... lium esse, quis dubitet? Praeterea Flaminicam habere praec... tur *arculum, ricam, venenatum, fibulam.* De *Venenato* dict... est. *Arculum* vero est virga ex malo Punico incurvata, quae ... quasi corona, et ima summaque inter se alligatur vinculo lan... albo, quam in sacrificiis certis regina in capite habebat: *Flaminica* autem dialis omni sacrificatione uti debebat. Virgilius e... propter nominum et intellectus difficultatem aliter omnia co... prehendit, nam pro *Pallio chlamydem*, pro *venenato*, i. e. ... fecto, *Sidoniam*, *Arculum* vero et *fibulam* ex auro factam co... memorat, dicendo: *Cui pharetra ex auro crines nodantur in aurum*, quod in *arculum* potest referri; nam de *fibula* ma... festum est, cum ait: *Aurea purpuream subnectit fibula vestem.* *Subnectit* autem, quid aliud est, quam sursum nectit, ac ... hoc succinctum facit? *Vestem* vero possumus *ricam* accipe... quia rica genus est vestis. Sciendum sane, sicut supra dict... ubique Didonem Flaminicam ostendi.] *Limbo; limbus* est ... ut supra (2, 616.) diximus, fascia quae ambit extremitatem vesti... secundum antiquum ritum: ut (5, 259.): *Victori chlamydem ... ratam quam plurima circum Purpura.* — 138. [*Cui Phare... ex auro;* deest erat, et amat Poëta iterare voces, vel pretio...

vel necessarias, vel optabiles: Preciosas, ut (1, 448.): *Aerea gradibus surgebant limina* (7, 278.): *Aurea pectoribus demi monilia pendent:* Necessarias item (7, 219.): *Ab Iove principi generis, Iove Dardana pubes.* Optabiles ita (3, 522.): *Hu mque videmus Italiam.*] *Crines nodantur in aurum;* ve reticulum [dicit,] quod colligit comas, [quae Graece κρωβύλη citur.] — 141. *Ipse ante alios;* quia amabatur, et ideo ei pulchritudinem: licet Ascanio magis congruat. [*Pulcherrim* ex animo Didonis, hoc enim ei videbatur, alibi epitheta Aen dat, cum religiosum ostendit dicit *pium*, cum fortem, *magna mum.* — 143. *Ubi;* hoc est *cum.*] *Hibernam Lyciam;* asperam, sed aptam hiemare cupientibus. Sic enim se ha natura regionis (al. religionis). Et bene aliud agens, aliud ost dit. Nam constat, Apollinem sex mensibus hiemis (al. hiem bus) apud Pataram Lyciae civitatem dare responsa; unde *Pa reus Apollo* dicitur, et sex [mensibus] aestivis apud Del [Ergo *Hibernam,* utrum quod ibi hiemare soleat; an frigida an hieme temperatam, an quam hiberno tempore deserere sc at? *Xanthique fluenta; que* pro *vel* posuit. Hoc enim di vel cum Xanthum, vel cum Lyciam relinquit, ut est (2, 3 *Suspectaque dona Praecipitare iubet, subiectisque urere fla mis.* — 144. *Deserit;* relinquit, ut (2, 28.): *Desertosque vid locos litusque relictum. Delum maternam;* quae Latonam fu entem, dracone Pithone insequente, suscepit. Et hoc ideo q sicut dictum est, sex mensibus aestivis apud Delum responsa *Invisit;* repetit, per quod ostendit relicta Delo ad Lyciam tra ire.] *Apollo;* Apollini Aeneam vel propter sagittas, quibus venatu utebatur, comparat: vel certe propter futurum inf matrimonium. Ut enim et supra (58.) diximus, nuptiis est numen infensum. [Vel Apollini Aeneam, ut in primo Didon Dianae, quomodo germanorum nuptiae esse non possunt. 145. *Choros;* sacra.] *Cretes;* ab eo quod est *Cres.* — 1 *Dryopesque;* populi sunt iuxta Parnasum: ut Statius (4, 12 *Dryopumque* (L. R. *Ursorumque*) *trahens Erasinus* (L. *Dr nis*) *Aristas.* [*Erasinus* vero, fluvius est. Hi populi ab Herc victi Apollini donati esse dicuntur.] *Pictique Agathyrsi;* pop sunt Scythiae colentes Apollinem Hyberboreum, cuius logia (co elog. Guelf. II. *eloquia;* al. *eulogia, loxia*), [i. e. responsa] *Picti* autem non stigmata habentes: [sicut gens in B sed pulchri, hoc est cyanea coma placentes; [licet sit: Agathyrsi ora artusque pingunt, ut quique ma praestant, ita magis vel minus; ceterum omnes iisdem ut ablui nequeant. (Pompon. Mel. 2, 1.) Hos Melis *Achabas* appellari ait, qui propter scientiam sagit Apollini sunt gregales, sicut Cretes.] — 147. *Cynthi;* m *Fluentem;* unguentatum [odoribus abundantem, et effusum, ut τὸν ἀκερσεκόμην significet. — 1 *Frondem premit;* i. e. comprehenso crine efficit ne fluat.] *Fi auro;* componens, ut (8, 634.): *Et corpora fingere lingua.* [I non frontem sed crinem qui est illi retrorsum collectus.] — 149. *Tela sonant;* ut in nono (660. *Pharetramque fuga sensere sonantem.* [*Humeris* vero aut ex humeris.] *Haud illo segnior;* i. e. non illo

deudam, sic Terentius (Eun. 3, 5, 56.): *Quid tum? fatu* ...
teor. *Prima et Tellus*; satis perite loquitur. Nam sec...
Etruscam disciplinam nihil tam incongruum nubentibus,
terrae motus vel coeli [dicitur. Quidam sane *Tellurem* p...
nuptiis tradunt, nam et in auspiciis nuptiarum vocatur, cui
virgines vel cum ire ad domum mariti coeperint, vel ...
positae diversis nominibus, vel ritu sacrificant.] *Et p...*
Iuno; quae nubentibus praeest. Iunonem autem dedisse
per tempestatem constat et pluvias, quae de aëre fiunt.
pronuba vero dicit quae ante nupserit; neque (quaeque s.
uni tantum nupta est, ideoque auspices deliguntur ad nupt...
167. *Fulsere ignes*; [ut dei nuptiales.] Varro dicit: *Aqua*
(Guelf. I. *aquam et ignem*) *mariti uxores accipiebant.*
hodieque et faces praelucent, et aqua petita de puro fo...
puerum felicissimum [aliquem], aut puellam, interest nupt...
qua nubentibus solebant pedes lavari. [Alii *fulsere* pr...
omine positum volunt. Cum enim ait *fulsisse ignes*, in...
connubium videtur ostendere, quia actio perimitur cum d...
servatur est, et bene hoc totum ad Iunonem refertur, q...
esse dicitur; unde aquas cum ignibus dedit.] — 168. *Ulul...*
bene medium elegit sermonem. Nam ait Lucanus (6...
Non tu ... *laetis ululare triumphis*. In luctu autem *ulular...*
dubium est. [Et ideo medium elegit sermonem, quia post
mors consecuta est. Nonnulli ita accipiunt, quod *ulular...*
res etiam in sacris dicebant, ex Graeca consuetudine.
ululare ... *Nymphae*, quasi nuptiarum sacra celebrarunt.
autem ὀλολυγμὸν appellant, nam et primam congressionem
γὴν dicunt, quod Virgilius ostendit (11, 662.): *magnoqu...*
lante ... *ultu*.] — 170. *Specie famave movetur; species*
[Didonis ... praesentium est, quod quasi aspicitur: *fama*
rerum absentium. Hoc ergo dicit, Non eam movet, ne...
sens deformitas, quod non in thalamo, sed in specu (al.
ca) concubuerat: [sed] nec futura mox fama. [Alii *fama*
unt facta (facti) qualitate, aut respectu honestatis, τῷ π...
Adeo illam nec Tyriorum pudebat videntium talia, nec ...
gentium quae audiebant. Ergo *fama*, deest *mala*.] — 1...
ditatur ... exercet; sic Horatius (4, 14, 27.): *Et horridam*
(Vos. ... *ctis*) *diluviem meditatur agris*. Nec incongrue
Actus ... m est in ipsa meditatione. Nam exercitium e...
tatio. Sciendum tamen [est], hoc hodie in usu non ...
172. [Praetexit; praetegit.] *Culpam*; ut supra (19.): *Su...*
culpae. — 174. *Fama malum quo*; definitio est, ut
praecedenti pendeat nomine: quanquam alii *qua* legan...
quo nisi definitio sit, legi non potest: nec (Guelf. I. *nil*
procedit ut ordo sit: *Fama quo non aliud malum* [*e...*
cius. Et ideo medium sermonem posuit, quia post
mors est secuta.) — 175. *Mobilitate viget*; dat ei σωματ...
et laudat a contrario. Cum enim omnia labore minuant
crescit. [Sane *viget* quidam pro *vigescit* accipiunt. — 17...
primo; non *primo metu*, sed *primum*, quod initio cauti...
tur, i. e. in principio: cum enim quis veretur ne auct...
quod audit continet, at ubi sit vulgatum passim loqu...
modo *Primo* adverbium est, non nomen.] *Attollit in*

formior. Nam plerumque virtus et pulchritudo pro se invicem ponuntur. Hinc est (7, 656.): *Satus Hercule pulchro Pulcher Aventinus.* Nam Herculi satis est incongrua pulchritudo. Sic Plautus in Pyrgopolinice (Al. Pyrgopolinices fabula; al. in Pyrgo de muliere Polynice. Guelf. I. in phyrgo polinite; Guelf. II. in pyrgo. pollinite.) de muliere [interrogat]: *Quid nam fortis est?* I. e. pulchra. — 150. [*Egregio*; praeclaro: Et sic dicimus quasi *extra gregem.* — 151. *Lustra*; latibula ferarum vel luporum: unde et lupanaria meretricum *lustra* dicuntur. — 152. *Ecce*; adverbium demonstrationis est, ut ostenderet velociter factum, et bene hac particula utitur, facit enim nos ita intentos, ut quae dicuntur putemus videre. Ita enim capreae suspensionis (*suspendiosae*, s. suspensae) super saxa currunt, ut putes cadere illas cum exiliunt.] *Ferae caprae*; hoc est capreae. Et bene aptat descriptionem ad species: ut *cervis* campos, *capreis* saxa permittat. [*Saxi*; pro montis, ut (2, 308.): *Accipiens sonitum saxi de vertice pastor. Ferae caprae*; quas Graeci αἰγάγρους vocant.] — 153. *Decurrēre*; bene praeterito usus est tempore ad exprimendam nimiam celeritatem. [Ostendit enim iam factum. Sane *decurrēre* iuxta analogiam dixit, non ut imperiti putant *decurrerunt.*] — 154. *Transmittunt*; celeriter transeunt: [praecipue *transmittere* est de loco ad locum transitio. — 155. *Pulverulenta*; num *cervorum pulverulenta agmina*, quae pulverem faciunt, ut (G. 1, 66.): *Pulverulenta coquat maturis solibus aestas. Glomerant*; pro *involvunt.* Alias pro *in unum contrahunt*, ut (9, 440.): *Quem circum glomerati hostes*; vel glomeratim eunt. — 157. *Gaudet equo*; gaudet quod acrem equum habeat, et velocem.] *Iamque*; i. e. modo: ut (6, 647.): *Iam [eadem] digitis, iam pectine pulsat eburno.* Et bene puerilem ostendit animum, qui per mobilitatem frequenter optat timenda. — 158. [*Pecora inter inertia votis*; bene per contemptum *pecora*, cum ea sint pecora quae non silvestri, sed humano usui aluntur. *Inertia* autem pro ignavis et innocuis posuit, et hoc ad capras et cervos retulit, ut in Georgicis (3, 265.): *Inbelles dant praelia cervi.* Nam *iners* proprie quid sit Lucilius declarat: *Ut perhibetur iners ars in quo non erit ulla.*] — 159. *Monte leonem*; per transitum tangit historiam. Nam Ascanius praeter Iulum et Ilum, quae habuit nomina, etiam Dardanus (al. *Dardanius*) et Leontodamas (L. R. *Leondamas*; Dan. *Leontodamus*; Guelf. I. *leonthadamus*; Guelf. II. *leonmadus*) dictus est, ad exstinctorum fratrum solatium. Ideo nunc eum dicit optare adventum leonis. Paulo post: *Dardaniusque nepos Veneris.* Constat, etiam Aeneam *Dardanum* dictum, ut ostendit Virgilius: *Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus* (661.). Item (7, 240.) Ilioneus: *Hinc Dardanus ortus, Huc repetit.* Nam latenter etiam illud (Guelf. I. *iuli*) nomen ostendit. — 161. *Commixta grandine nimbus*; secundum Iunonem: *His ego nigrantem commixta grandine nimbum.* Et bene etiam *grando* adiicitur, quia poterat *nimbus* contemni [facilius. *Murmur* autem coeli ad infaustum omen pertinet, quia tonitru dirimuntur auspicia. — 163. *Nepos Veneris*; quidam indecenter dictum volunt, ut Venus avia sit.] — 164. *De montibus amnes*; ne vel investigare Tyrii possent reginam. — 166. *Deveniunt*; bene supprimit rem pu-

dendam, sic Terentius (Eun. 3, 5, 56): *Quid tum? fatue? fateor. Prima et Tellus*; satis perite loquitur. Nam secundum Etruscam disciplinam nihil tam incongruum nubentibus, quam terrae motus vel coeli [dicitur.. Quidam sane *Tellurem* praeesse nuptiis tradunt, nam et in auspiciis nuptiarum vocatur, cui etiam virgines vel cum ire ad domum mariti coeperint, vel iam ibi positae diversis nominibus, vel ritu sacrificant.] *Et pronuba Iuno*; quae nubentibus praeest. Iunonem autem dedisse signa per tempestatem constat et pluvias, quae de aëre fiunt. [Varro *pronubam* dicit quae ante nupserit; neque (quaeque s. *atque*) uni tantum nupta est, ideoque auspices deliguntur ad nuptias.] — 167. *Fulsere ignes*; [ut dei nuptiales.] Varro dicit: *Aqua et igni* (Guelf. I. *aquam et ignem*) *mariti uxores accipiebant.* Unde hodieque et faces praelucent, et aqua petita de puro fonte per puerum felicissimum [aliquem], aut puellam, interest nuptiis, de qua nubentibus solebant pedes lavari. [Alii *fulsere* pro malo omine positum volunt. Cum enim ait *fulsisse ignes*, infaustum connubium videtur ostendere, quia actio perimitur cum de coelo servatum est, et bene hoc totum ad Iunonem refertur, quia aër esse dicitur; unde aquas cum ignibus dedit.] — 168. *Ulularunt*; bene medium elegit sermonem. Nam ait Lucanus (6, 261): *Non tu laetis ululare triumphis.* In luctu autem *ululari*, non dubium est. [Et ideo medium elegit sermonem, quia post nuptias mors consecuta est. Nonnulli ita accipiunt, quod *ululare* veteres etiam in sacris dicebant, ex Graeca consuetudine. Ergo *ulularunt Nymphae*, quasi nuptiarum sacra celebrarunt. Graeci autem ὀλολυγμὸν appellant, nam et primam congressionem ὀλολυγὴν dicunt, quod Virgilius ostendit (11, 662): *magnoque ululante tumultu.*] — 170. *Specie famave movetur*; *species* rerum [Didonis] praesentium est, quod quasi aspicitur: *fama* autem, rerum absentium. Hoc ergo dicit, Non eam movet, nec praesens deformitas, quod non in thalamo, sed in specu (al. *spelunca*) concubuerat: [sed] nec futura mox fama. [Alii *fama* accipiunt facta (facti) qualitate, aut respectu honestatis, τῷ πρέποντι. Adeo illam nec Tyriorum pudebat videntium talia, nec aliarum gentium quae audiebant. Ergo *fama*, deest *mala*.] — 171. *Meditatur*; exercet; sic Horatius (4, 14, 27): *Et horridam cultis* (Vos. *cunctis*) *diluviem meditatur agris.* Nec incongrue dictum. Actus enim est in ipsa meditatione. Nam exercitium est meditatio. Sciendum tamen [est], hoc hodie in usu non esse. — 172. [*Praetexit*; praetegit.] *Culpam*; ut supra (19): *Succumbere culpae.* — 174. *Fama malum quo*; definitio est, ut *quo* ex praecedenti pendeat nomine: quanquam alii *qua* legant. Sane *quo* nisi definitio sit, legi non potest: nec (Guelf. I. *nil*) enim procedit, ut ordo sit: *Fama quo non aliud malum* [*est*] *velocius.* (Et ideo medium sermonem posuit, quia post nuptias mors est secuta.) — 175. *Mobilitate viget*; dat ei σωματοποιΐαν: et laudat a contrario. Cum enim omnia labore minuantur, haec crescit. [Sane *viget* quidam pro *vigescit* accipiunt. — 176. *Metu primo*; non *primo metu*, sed *primum*, quod initio cautius loquatur, i. e. in principio: cum enim quis veretur ne auctor is sit, quod audit continet, at ubi sit vulgatum passim loquitur, et modo *Primo* adverbium est, non nomen.] *Attollit in auras*;

sumpta licentia quae minuebatur timore. — 177. *Ingrediturque etc.*; hoc vult ostendere. Nec humili eam fortunae parcere, nec superiori. [Vel quia famae incertus auctor.] — 178. *Terra parens*; generale est, parens rerum omnium [Tellus.] (Guelf. I. generalis est; bonarum malarumve parens terra rerum omnium; Guelf. II. generale est; nam par. est rer. omn. L. Vos. gen. est, par. rer. omn.) *Ira irritata deorum*; amphibolon est, utrum *sua ira*, propter extinctos gigantes: an *ira deorum irritata*, quia (al. *quae*) exstinxerat gigantes. [Vel ideo *ira deorum*, quod in eam fulmina et grandines de coelo cadunt.] — 179. *Extremam*; aut post omnes gigantes, quippe ad eorum ultionem nata; nam per ipsam eorum crimina vulgata sunt; aut certe *extremam*, pessimam. Omnes enim qui de medicina tractant, dicunt naturale esse, ut inutiliores sint qui nascuntur ultimi. [*Famam* ergo inducit ultam esse fratres, quia ipsa deorum delicta vulgavit.] *Ut perhibent*; quotienscunque fabulosum aliquid dicit, solet inferre *Fama est.* Mire ergo modo, cum de ipsa fama loqueretur, ait; *Ut perhibent.* [*Coeo Enceladoque*; isti Gigantes fuerunt inter alios, qui Iovem superpositis montibus regno coelesti detrudere conati, fulminibus sunt deleti, et bene elegit ex fratribus maximos, ex quibus existimaretur, * (*ex. tota turba? existimarentur omnes?*) — 180. *Pedibus* etc.; convertit rerum epitheta. Nam *pernix* pedum est: ut (11, 718.): *Pernicibus ignea plantis. Celeritas*, pennarum (al. pinn.) est: ut (3, 243.): *Celerique fuga sub sidera lapsae.* [Aut certe intentio describentis est, supervacuum est enim alas habenti pedum pernicitas, aut sic intelligit: *pedibus celerem, et alis velocibus.* — 181. *Monstrum*; bene vituperavit famam ex accidentibus personae per parentes, alas, et fratres. * Et quod eam describit, non est narratio, sed argumentatio. Quid ni monstrum, quae huius naturae sit ut quot plumas, tot oculos, tot linguas, tot aures et cetera.] *Quot sunt corpore plumae*; non ipsius, sed in omnium corporibus. Nam exaggeratio est, ac si diceret, *quot sunt harenae.* — 182. *Oculi subter*; adverbium est, ac si diceret, non sub plumis, sed sub ipsa: [et mire *subter*, quasi quae non videatur, et omnia videt reliqua. *Mirabile dictu*; sic exclamavit Poëta, quasi minus admirationis haberet ipsa descriptio.] — 183. *Tot linguae*; infinitus est numerus. Nam re vera quot sunt homines, in quibus est fama, tot ora habet, quot sunt [et] hominum. [*Totidem ora sonant*; aliud visu, hoc est *ora*, aliud auditu, hoc est *sonant.*] — 184. *Nocte volat*; bene naturalem rem dixit. Nam quanto celatum est aliquid, tanto magis requiritur: et sine dubio incipiens fama semper obscura est, quae divulgata conquiescit. Unde ait: *Luce sedet custos.* [*Coeli medio*; absolute, quia inter coelum terramque medium est.] *Terraeque per umbram*; noctem umbram terrae esse nusquam significavit apertius. — 185. [*Stridens*; potest et ad oris sonum, et ad volatum referri. *Dulci declinat lumina somno*; qui est omnibus animalibus dulcis, et *somno*, utrum ablativo an dativo. Melius interpreteris, quasi non cumbit (*succumb.* s. *conc.*) illi * — 186. *Luce sedet*; i. e. per diem, aut ut lux coepit, et bene nocturna illi et diurna officia dat, ne dulci somno capiatur.] *Custos*; speculatrix; [ne quid eam praeteriret; non quae custodiat aut servet.] *Summi culminis*

; per-domos nobilium [propter res pravas (*privas? priva-*)]. — 187. *Turribus aut altis*; per regum domos [propter ublicas.] *Urbes*; magnos populos; et dicit *plebeios*. [Et ndere vult famae linguis neminem exceptum qui non exagi-possit.] — 188. *Tenax*; in omnibus perseverans; [tam enun-dis falsis rebus quam in veris. — 189. *Haec tum*; vel fama , vel haec facta. *Populos*; utrum generaliter, an Tyrios et ianos tantum?] — 190. *Gaudens*; propter inventam mate-ı. [Et quidam non temporale famae epitheton *Gaudens* esse nt, sed generale, ut multiplici sermone gaudeat, quo tunc ulos implebat.] *Facta atque infecta*; sicut sequentia indi-:. [Et est quasi proverbiale, nam hoc est: *Tam ficti pravi-tenax quam nuntia veri.* — 191. *Venisse Aeneam*; haec a sunt. — 192. *Viro*; marito, ut (E. 7, 7.): *Vir gregis ipse* :r.] *Dignetur*; libravit sermonem, quasi personae superio- — 193. *Hiemem* etc.; i. e. nunc hiemem inter se fovere , in quantum longa est ipsa hiems. Fecit talem etiam alibi ram, ut (8, 86.): *Tibris ea fluvium, quam longa est, nocte entem Leniit*; pro quantum longa est ipsa nox. [Veteres re pro *diu incolere* et *inhabitare* dixerunt, ut ipse alibi (G. :20.): *Fovet humum.*] — 194. *Regnorum immemores*; hoc it. Nam et illi curae est Carthago, et Aeneae Italia. [An, , quod una patitur, duobus assignat? *Turpi cupidine*; i. e. ınesto amore. *Cupidinem* veteres immoderatum amorem bant: Afranius Neraria (Neaera): *Alius est amor, alius Cu-*ı; *amant sapientes, cupiunt ceteri.* Plautus cum distinctione uit: *Cupidon' te conficit anne amor?* Quod (quo) intelligi-vehementer illam amare vel impatienter. Ipse alibi (Curcul. , 3.): *Quem Venus Cupidoque imperat, suadet amor*; di-lo *imperat* violentiam ostendit, *suadet* addendo moderationem ificat.] — 195. *Dea foeda*; crudelis; [impia, quod alibi in-retatur (298.): *Eadem impia fama furenti Detulit.* *In ora*; m, ut antequam audiant loquantur et proprie *ora*. Teren-(Adel. 1, 2, 13.): *In ore est omni populo.* — 196. *Iarbam*; m Iovis Ammonis. Liber; [vel, ut alii dicunt, Hercules] cum ıs peteret, et [per deserta Libyae, hoc est] per Xerolibyam :citum duceret, fatigatus siti, Iovis sui patris imploravit auxi-ı, cui ille arietem ostendit, quem secutus ille pervenit ad um quendam in quo aries terram pede suo scalpsit, e quo ı fons manavit. (Codd. praeter Vos. et Steph. al. auxilium, et im viso ariete fons secutus est.) Unde factum [est, ut] Iovi moni ab harenis dicto lingua Libyca, templum cum simulacro ı cornibus arietinis constitueretur, (Codd. iidem: dicto, si-acrum cum capite arietino) quod ideo fingitur, quia satis sunt involuta responsa. [Aut quia Libyae Isammone (Libyci monem) arietem appellant. Alii hunc Ammonem in luco ım ubi sola ovis fuerat, a finitimis inventum dicunt, credi-ıque ex Iove et ove natum, appellatum Ammonem ab harena ı ibi tale solum est. Alii inter Cyrenas atque Carthaginem ım tradunt fuisse, in quo pastores puerum arietinis cornibus gnem, in harena sedentem ac vaticinantem deprehenderunt. sublatus tacebat, repositus loquebatur: mox cum e conspectu ıinum subito recessisset creditus est deus, unde Iovem ideo

ibi colere coeperunt, nomine Ammonem, quod in harena fuerat visus. — 197. *Aggerat iras*; super eas quas habebat ex contemptu]. — 198. *Rapta*; stuprata, ut (1, 28.): *Et rapti Ganymedis honores.* [Et: *Rapta raptoris mortem, vel nuptias optet* (cf. Quintilian. Decl. 270.). *Garamantide nympha*; et proprium potest esse, et gentile. Nam *Garamantes* sunt iuxta Libyam. [A Garamante filio Apollinis]. — 200. *Centum*; finitus [numerus] pro infinito. [Sane in primo Aeneidis (146.) qui mos sit templorum constituendorum relatum est, quae aut tantum sacra sunt, aut ibi etiam respublica administrari auspicato potest. Hic ergo *templa* tantum *sacra* declarat, cum subiungit: *Centum aras posuit, vigilemque sacraverat ignem, Excubias divûm aeternas pecudumque cruore*; quibus scilicet et sacratio ageretur, et nihil de publicis rebus actum aliqua narratione subiungit. Alii *templum* dicunt non solum quod potest claudi, verumetiam quod palis aut hastis, aut aliqua tali re, et lineis aut loris, aut simili re septum est, quod et factum est. Amplius uno exitu in eo esse non oportet, cum ibi sis cubiturus auspicans. *Aras posuit*; per (*post?*) praeteritum perfectum intulit; *Sacraverat*, per praeteritum plusquamperfectum. At e contrario (1, 472. 3.): *Multa vastabat caede*, et: *Ardentesque avertit.* Alibi simile schema per tempora (8, 506.): *Ipse oratores ad me*, etc. *cum sceptro misit, mandat*, etc. et (5, 96.): *Mactat binas de more bidentes Vinaque fundebat pateris. Vigilem ignem*; utrum ad quem vigiliae agebantur, an perpetuum.] — 201. *Excubias divûm aeternas*; definitio est aeterni ignis. Quid est *ignis pervigil? excubiae deorum* (Guelf. I. *q. est ign.? perviliges exc. d.*). [Quod significat sine intermissione fieri sacrificia, atque *excubare per diem et noctem*, ut dicimus, cotidie *in officio esse.* Non ergo apud quas dii excubant, sed, quae diis excubantur.] Et sciendum, non vacare ratione, ut in aliquibus templis sit ignis pervigil. Nam potestates aut terrenae sunt, aut aëriae aut aetheriae; sed quia aether ignis est, ideo [in] aetheriarum potestatum templis ignis est, ut reddatur eis imago sui elementi. Est autem [in templo] Iovis, qui aether est, [et] Minervae, quae supra aetherem est. Unde de patris capite procreata esse dicitur. — 202. [*Variis florentia sertis*; aliis atque aliis, ac si perpetuo tempore.] — 203. *Isque amens animi*; et amator et barbarus [et *amens animi*, ut (300.): *Saevit inops animi.* Sane amens animi nominativum pro genitivo posuit, num ergo amentis animi?] Sane nomen esse ostendit, ponendo genitivum. *Amaro*; [quod audierat sibi praelatum Aeneam], *amaro*: Aspero: ut (10, 900.): *Hostis amare quid increpitas?* — 204. *Media inter numina divûm*; ac si diceret, [et] diis testibus: ut Sallustius (Catil. 35.): *Quam medius fidius veram* (al. *Quae m. f. vera*) *licet mecum recognoscas.* [*Testis* dictus *medius*; *Fidius*, i. e. *Διὸς υἱός*, Iovis filius, i. e. Hercules. *Medium* dixit testem. Sane multi *Munera* legunt, hoc est in media precatione deorum: et est invidiosius, si inter *munera*, quae ipse sacraverat. — 205. *Manibus supinis*; iuxta rationem, nam inferos demissis ad terram manibus invocamus, ut Homerus inducit Alteam matrem Meleagri manibus in longum porrectis, ut ipse alibi (3, 263.): *Passis de litore palmis*: Coelestes laeva (levatis) ad coelum, ut modo, et alibi

(1, 93.): *Duplices tendens ad sidera palmas.*] *Supplex orasse*; partim precatur; unde ait *supplex*; partim conqueritur, unde ait *orasse* i. e. dixisse; hinc et oratores dicimus. [Nam *rogare* non procedit, quia conqueritur magis. — 206. *Iuppiter omnipotens*; epitheta quae commemorationem potentiae habent, interdum exprobrationis vim obtinent, ut hoc loco.] *Maurusia*; Maura, nam protentio (protensio) est [nunc. Coelius, *Maurusii qui iuxta Oceanum colant.*] — 207. *Nunc epulata*; dum in epulis est; nam eum deseruit participium; (Guelf. I. *des.*, *et est p.*) [praeteritum *epulata* pro praesenti *epulans*, posuit.] Et bene *nunc* dixit, [quasi celebrantibus eius sacra tanta iniuria acciderit.] Officia enim in deos, licet aeternam habeant gratiam, [et spectent tam praeteritum quam futurum,] tamen in praesenti plus valent. Semper autem Iovi propter hospitalitatem libabatur. Et bene conqueritur, quia humanas res ne tum quidem curat, cum ei tribuitur honor sacrificii. *Lenaeum*; Bacchicum. Nam Liber *Lenaeus* dicitur, quia lacubus (Guelf. II. L. R. *loculis*) praeest, i. e. ἀπὸ τοῦ προϊστάναι ληνῶν. (R. pr., qui est e rege reanai dicuntur; L. qui *EC TEPEΛENAI* dicuntur; Vos. i. e. *ΛΥΝΟΙΣ*, Steph. Basil. i. e. ἀπὸ τοῦ ληνοῦ, Guelf. I. qui est graece *ΛΗΝΟΥ*, Guelf. II. qui et grege acuai dicuntur.) Nam cum sit Graecum, a mentis delinimento (Guelf. II. amantum delinimentum) non potest accipi. (Al. Nec potest dici *Lenaeus* a ment. del., cum sit a Graeco tractum; ex calcatorio, ἀπὸ τοῦ ληνοῦ, h. e. a lacu.) — 208. [*Aspicis haec*; i. e. talia: et hoc sentit, itane talia aspicis, nec vindicas? *Fulmina torques*; vel intorques, vel gubernas.] — 209. *Nequicquam horremus*; quia non iudicio haec facis. [Quia non punis malos, et supervacua *Horremus*; aut quia existimamus ea non emitti manu tua. An *nequicquam* pro non? ut sit: Tu fulmina non torques.] *Coecique ignes*; non quia non videntur, sed quorum origo non apparet. [An quorum rationem ignorantes timemus.] Alii enim de ventis dicunt fieri, alii de nubibus, alii de aëre fulmen: Iuvenalis (13, 225.): *Non quasi fortuitu*, (codd. Burm. *fortuitus*. Guelf. I. II. omitt. vv. *non q. f.*; dein Guelf. I. *cad. in terra et iudices*; Guelf. II. cad. in terra fecis.) *nec ventorum rabie*, *sed iratus cadat in terras et vindicet ignis*. *In nubibus*; ac si diceret, non ex te [fiunt. Si enim errant, tuo non reguntur imperio. — 210. *Terrificant animos et inania murmura miscent*; latenter secundum Epicureos locutus est.] — 211. *Femina*; invidia a sexu, [contemptu inferioris.] Et iam incipit specialis conquestio. Est autem ordo, femina errans, quae in nostris finibus urbem posuit. [Et est exaggeratio, primum quod *pretio*, deinde *exiguam*, dein *certis legibus*.] — 212. *Pretio*; ut ostendat, eam nec meruisse per gratiam, nec invasisse virtute. Et si vendidit, quid conqueritur? Scilicet vel defraudatus (al. *de fraude facta*) per corium, vel de nuptiarum promissione. [Aut *exiguam pretio*, pro *exigui pretii*.] *Litus*; [non ait agros sed *litus*,] ut et supra (1, 2. 2, 557.) diximus, terram mari vicinam; modo etiam infertilem [sibi, et angustam] vult ostendere, [hoc est talem illi dedimus terram, quae nulli esset necessaria, qua tamen contenta fuit. *Arandum*; videtur illud attingere moris antiqui, quod cum conderetur nova civitas, tauro et vacca, ita ut vacca esset inte-

rior, a magistratu muri designarentur. Nam ideo ad exaugurandas vel diruendas civitates aratrum adhibitum, ut eodem ritu quo condita subvertatur: Horatius (Carm. 1, 16, 20.): *Imprimetque muris hostile aratrum.*] — 213. *Loci leges dedimus*; aut quam tributariam fecimus: aut cui ideo concessimus civitatem, ut in nostrum veniret matrimonium, [ut iusta ira sit. *Connubia*; hic *nu* produxit cum alibi corripuerit, ut (127.): *Connubio iungam stabili.*] *Nostra*; pro *mea*; est autem nobilium hic sermo. Sic Numanus (9, 600.): *En qui nostra sibi bello connubia poscunt* (*nos*, pro *ego*.) Sallustius: *Nos in tanta doctissimorum hominum copia.* — 214. *Dominum*; ut superius (103.): *Liceat Phrygio servire marito.* Est autem de iure quasi per coëmptionem. [Coëmptio vero certis sollemnitatibus apud priscos peragebatur in contrahendo matrimonio; et sese coëmendo vir et uxor interrogabant, vir ita: *An mulier sibi materfamilias esse vellet?* Illa respondit: *Velle.* Item mulier interrogabat: *Utrum vir sibi paterfamilias esse vellet?* Ille respondebat: *Velle.* Itaque mulier in viri manum conveniebat, et vocabantur hae nuptiae *per coëmptionem*; et erat mulier materfamilias viro, loco filiae. Vel *dominum* maritum, ut alibi *dominam*, uxorem (6, 397.): *Hi dominam ditis*; et est quasi vehemens accusatio, me maritum respuit, et Aeneam non virum, sed dominum recepit.] — 215. *Paris*; similis Paridi: [et] iniuria a persona. [Probrosis enim non lenibus * (*verbis*, al. *pr. en. nominibus*) veteres convicia dicebant, ut Sallustius: *Tyrannumque excivitam* (*et Cinnam*) *maxima voce appellans*]. Et bene *Paris*, quasi qui sustulit pactam: sic Iuvenalis (4, 38.): *Et calvo serviret Roma Neroni*, [cui similis per iniuriam Domitianus erat.] *Semiviro comitatu*; ut (9, 617.): *O verae Phrygiae! neque enim Phryges*; [i. e. effeminati. Et bene non solum regi, sed et sociis convicium facit. Sane quidam tradunt iure hoc in Phrygas dictum, ab ipsis enim ferunt coepisse stupra puerorum.] — 216. *Maeonia mitra*; Lydia: nam utebantur et Phryges et Lydii *mitra*, hoc est, incurvo pileo: de quo pendebat etiam buccarum (al. *bacchar.*, *baccar.*) tegimen. [Sane quibus effeminatio crimini dabatur, etiam *mitra* eis adscribebatur: multa enim lectio *mitras* proprie meretricum esse docet. Ergo ex habitus qualitate mutuatur invidiam, eum enim non iam effeminatum, velut meretricem appellat, quod est inimici non mulieris tantum, sed etiam meretricem vocat, cum sicut supradictum est, alios insectetur dicens: *O vere Phrygiae, neque enim Phryges.*] *Crinemque madentem Subnixus*; crinem unguentatum subnixum [et subligatum] habens. [Aut *subnixus*, fiducia elatus.] — 217. *Rapto* (codd. Burm. *Raptu*) *potitur*; stupro fruitur. Nam proprie *raptus* est illicitus coitus. Nec enim hic rapuerat. — 218. *Templis quippe tuis*; ac si diceret: Non mirum, si haec patimur te colentes. Sic supra ad irrisionem dictum: *Iuppiter omnipotens:* ac si diceret, tu es qui potes omnia. *Fovemus inanem*; aut quia frustra te credimus mundi esse rectorem: aut quia me tuum filium esse confido. *Fovemus* autem [auxiliamur,] quasi [rem] per (codd. *in*) se infirmam. — 219. [*Orantem*; perorantem, non precantem, ut supra (205.) dictum est (10, 96.): *Talibus orabat Iuno.* *Arasque tenentem*; veteres *asas* dicebant, postea immutata litera *s* in *r*,

dixerunt, sicut *Valesios*, *Valerios*, *Fusios*, *Furios*, quod 'o libro quinto Rerum divinarum plenius narrat. *Necesse ı erat aras a sacrificantibus teneri, quod si non fieret, diis ificatio grata non esset;* quod plenius intelligi voluit, gratum esse numinibus, subiungendo *Arasque tenentem Audiit omni-ns.*] — 220. *Oculosque ad moenia torsit*; ut inde pellat ›am: nec (ne) videatur esse contrarium, quod turbantur ia Iove Africam respiciente. Nam utrumque a turpi liberat ı. — 221. [*Oblitos famae melioris amantes*; *oblitos* et eos nus qui aliquid negligunt, vel quibus aliquod excidit, ut hoc et id quod de memoria excidit. Sed figurate, ut (E. 9, 53.): *c oblita mihi tot carmina. Famae* autem *melioris*; hoc est .): *Neque enim specie famave movetur.* — 223. *Vade age* ; singulis verbis et iubentis, ut *vade*, et hortantis, ut *age*, ılandientis, ut *nate*, expressit affectum.] *Voca Zephyros;* quibus Aeneas naviget; unde est (562.): *Nec Zephyros audis are secundos.* Aut qui vehant Mercurium: ut (257.): *Ven-ue secabat.* Item (241.): *Rapido pariter cum flamine por-* . — 224. [*Dardaniumque ducem;* ordo est: *Dardaniumque m alloquere. Tyria Carthagine;* [quasi homini iratus, civi-epitheton patrium dedit. *Carthagine* autem] pro *Carthagini*; ro adverbio in loco, de loco posuit: sic Horatius (Epist. 1, 2.): *Romae Tybur amnem, ventosus Tybure Romam*, pro *uri.* — 225. *Expectat*; moratur, deterit tempus. [*Non* :*cit urbes;* non cogitat cum illum necesse sit ad Italiam gare. *Celeres;* pro *celer* vel *celeriter.*] — 227. *Non illum s; κατὰ τὸ σιωπώμενον* intelligimus. *Pulcherrima;* epitheton etuum, nec ad praesens negotium pertinens. — 228. *Gra-que ideo bis vindicat armis*; alii dicunt *bis* (Guelf. I. add. semel) semel a Diomedis singulari certamine: in quo a nede percussus est saxo. Sic Iuvenalis (15, 66.): *Vel quo ides percussit pondere coxam Aeneae*, et iterum in excidio legimus (2, 632.): *Descendo ac ducente deo* (Guelf. I. *desc. ıcente dea; abduc.* etiam L. R. Vos.) [et (2, 664.): *Hoc erat ı parens.*] Alii dicunt propter Diomedis et Achillis certamina ılaria [contra Aeneam.] Sed quando cum Achille dimicavit, eptuno liberatus est; [quando cum Diomede, a Venere;] st tamen quod pro Venere fit a Venere (Guelf. I. ab Aenea) ım videri. Sic [enim] Iuno imputat Veneri, quod pro ea ım est, dicens (10, 83.): *Et potes in totidem classes conver-Nymphas.* Potest etiam [et] alter esse sensus. Nam Troia a ab Hercule, qui et ipse Graecus fuit, capta est: ut intelli-us, iam tunc Aenean natum fuisse. Nec enim multum tem-interfuit: cum constet, Priamo tunc ab Hercule imperium tum. [*Vindicat* autem pro *vindicavit*, et quaedam ideo senti pro praeterito tempore ponuntur, ad maiorem signifi-nem figurandam, ut (1, 316.): *Vel qualis equos Threissa* ;*at.* (G. 1, 279.): *Coeumque Iapetumque creat*; ut e contrario teritum tempus ad exprimendam celeritatem, ut (11, 488.): *s incluserat auro*, et (G. 2, 81.): *Exiit ad coelum ramis ibus arbos.* Et *vindicat*, eripit, ut *Qui in libertatem vin-t*, i. e. eripit servituti.] — 229. *Gravidam imperiis;* [quasi uram imperia, vel] unde multi imperatores possent creari:

ut (1, 21.): *Hinc populum late regem.* Ideo autem *gravida* ablativo iungitur: quia etiam *gravis illa re* dicimus. Unde est huius origo sermonis. Sic Plautus in Amphitryone (2, 2, 87.): *Uxor tua non puero, sed peste gravida* (al. *gravis*) *est.* [Alii hunc ordinem volunt: sed fore qui Italiam gravidam bello frementem imperiis regeret.] *Belloque frementem;* exceptis temporibus quibus a Latino regebatur: ut (7, 46.): *Longa populos in pace regebat.* Nam aliis (Guelf. I. *alias*) bellicosa fuit Italia. — 230. [*Alto*; illustri, nobili.] — 231. *Proderet;* modo protenderet, hoc est propagaret. *Propago* autem si genus significet, *Pro* brevis est: ut (12, 827.): *Sit Romana potens Itala virtute propago.* Si de arbore dicas, producitur [*pro*]: ut (G. 2, 26.): *Flexos propaginis arcus, Exspectent.* Prodere sane significat [et occulta detegere, unde proditores dicti,] et decipere [vel perdere:] ut: *Unius ob iram Prodimur:* Sane in infinitum haec est λέξις (al. *glossula*, s. *clausula*) polysemos. [Plautus (Trin. 2, 2, 59.): *Nam, illud, quod dat, perdit, et illi prodit vitam ad miseriam*, cum de paupere loqueretur.] — 233. *Super sua laude;* [i. e.] pro sua laude: et Graecum est schema. Sic enim dicunt ὑπὲρ ἐκείνου, i. e. pro illo. [Demosthenes,] ὑπὲρ τοῦ στεφάνου, i. e., pro corona. *Molitur;* praeparat aut exercet. — 234. *Ascanione;* propter illud quod frequenter diximus, ipsi imperium deberi. Ideo autem hoc asserit Poëta, ut laudando Iülum, Caesarem laudet: quia ab eo originem ducit: ut (1, 288.): *Iulius a magno demissum nomen Iülo. Romanas invidet arces;* honestior elocutio est, si addamus, quam rem invidemus, ut (E. 7, 58.): *Liber pampineas invidit collibus umbras.* — 235. *Inimica in gente;* praeoccupat quasi praescius; [nam nondum inimica est. — 236. *Nec prolem Ausoniam*; ut in sexto (756.): *Nunc age Dardaniam prolem quae deinde sequetur Gloria.* [Vel quia de Lavinia Silvium habuit.] — 237. *Haec summa est;* i. e. mei praecepti collectio. [Hoc est totum propter quod mitteris, ut] Iuvenalis (3, 79.): *In summa, non Maurus erat, nec Sarmata,* [*nec Thrax. Hic nostri nuntius;* pro talis, ut (11, 16.): *Manibusque meis Mezentius hic est*, et (9, 481.): *Hunc ego te Euryale aspicio,* pro talem.] — 238. *Parere parabat;* non respondit quasi numen inferius: sed dictis obtemperat. [Ut (1, 689.): *Paret amor dictis carae genitricis.* Sane hic locus Homeri est (Od. ε, 43.): Ὣς ἔφατ', οὐκ ἀ. δ. (sine varia lectione, nisi quod v. 44. legitur: ὑπὸ ποσσὶ δ' ἐδ.)]. — 239. *Talaria nectit*; Mercurius ideo dicitur habere pennas, quia citius ab omnibus planetis in ortum suum recurrit. Unde et *velox* et *errans* dicitur: ut (G. 1, 337.): *Quos ignis coeli Cyllenius erret in orbes.* — 242. *Tum virgam capit*; i. e. caduceum: quod primo Apollo habuit, et donavit Mercurio [accepta ab eodem] lyra (Guelf. I. *a cylira*) sibi tradita. Sic Horatius (Carm. 1, 21, 12.): *Fraternaque humerum lyra.* Huius autem virgae haec ratio est: Mercurius et orationis deus dicitur, et interpres deorum. Unde virga serpentes dividit, i. e. venena. Nam [serpentes ideo introrsum spectantia capita habent, ut significent inter se legatos colloqui et convenire debere, quia] bellantes interpretum oratione sedantur. Unde secundum Livium legati pacis *caduceatores* dicuntur. Sicut enim per *fetiales* [a federe (dictos)] bella indicebantur, ita pax per

aduceatores fiebat. [Quibus caduceis duo mala adduntur, unum olis, aliud Lunae. Sane in ipsis serpentibus haec opinio est, lercurius haec tam fera animalia concordat, nos quoque conordare debere certum est.] Ἑρμῆς autem Graece dicitur, ἀπὸ ῆς ἑρμηνείας, Latine *interpres*. [Sane caduceum postea invenım dicitur, virga vero insigne potestatis est, nam ideo ea et agistratus utuntur, dicta quod *diu rigat* (*vi regat*); hac et ıtes plerumque utuntur, unde et Circe videtur homines mutasse, : (7, 190.): *Aurea percussum virga*. Et hodieque tam athletarum ıam gladiatorum certamina virga dirimuntur, et praefecti genım Maurarum cum fiunt, virgam accipiunt et gestant.] *Anias*; pro *umbras*, secundum poëticum morem. *Animae* enim coelo sunt: ut (5, 722.): *Visa dehinc coelo facies delapsa ırentis*. Huius autem rei ratio alterius est scientiae. — 244. *umina morte resignat*; claudit, perturbat. Est et aliud, quod ıysici dicunt, pupillas, quas in oculis videmus, morituros ante iduum non habere: quibus non visis, est summa desperatio. oc ergo dicit: *Resignat*, hoc est aufert signa luminibus; [i. e. gnorum quibus quaeque noscuntur intellectum tollit. Cicero *signare* pro *auferre*, in Orat. pro Archia (5.) ait: *Quamdiu ıcolumis fuit, levitas, post damnationem, calamitas* (Dan. ıamdiu incolonus post damnationis calamitatem), *omnem tabuırum fidem resignasset*; hoc est abstulisset. Alii tradunt resinare vetuste ita dictum, ut nos *adsignare* dicimus pro damno, t est apud Catonem in Lucium Furium: *De aqua quod attinet d salinatores aerarios, cui cura vectigalium resignat*; et Idem *adem?*) in oratione: *Ne spolia figerentur nisi de hoste capta, ed tum ubi ii dimissi sunt revertantur resignatis vectigalibus*. — 245. *Agit ventos*; non vocat aut transit, nam sequitur: *Et ırbida tranat*; an ergo ducit atque moderatur? ut (G. 4, 510.): *Mulcentem tigris et agentem*; unde et *paedagogos* dicimus: an xcludit ac pellit? ut (G. 2, 130.): *Ac membris agit atra venena*: n sequitur? ut (5, 265.): *Palantes Troas agebat?* an ante se git, ne reflectant? ut *equos agit*, quia illis defertur; nam dixit: *Rapido pariter cum flumine portant*. An *agit*, in actu est? allustius: *Inter certamina donationis* (dominat.) *aut libertatis git.*] *Tranat*; transvolat: ut (G. 4, 59.): *Nare per aestatem iquidam suspexeris agmen*. — 246. *Apicem et latera*; bene ei uae sunt hominis dat. Nam [et humeros, barbam, mentum, enem dicit. Hic autem Atlas] rex fuit, qui [habuit, sicut quilam volunt, iuxta Aethiopas pomarium, in quo mala aurea nacebantur, quae Hesperides et insomnis Draco custodiebant. Hic] um audisset oraculo [a Themide antiquissima dearum vate], avendum esse a Iovis filio, [qui ea poma quandoque sublaturus sset,] et [prae] timore nullum susciperet, [audito quod Perseus ovis esset filius, suscipere eum hospitio noluit,] a quo (codd. *a Perseo*) in montem conversus est viso Gorgonis capite (eo, quod llum noluit suscipere.) Ut autem in primo (741.) diximus, peritus astrologiae fuit. Nam [et siderum cursum deprehendisse dicitur,] et Herculem docuisse (codd. *docuit*). Sane Latine [Atlas] Telamon dicitur, sicut Nilus, Melo. — 247. [*Atlantis*; Aetheris et Diei filius, cui poenae gratia coelum impositum dicitur, quod, ut quidam volunt, cum Titanibus steterit. *Duri*;

laboriosi, et merito qui coelum sustinet, unde ait] *fulcit* est] sustinet, [propter altitudinem]; nam *altus* est nim 248. [*Atlantis cinctum*; repetitio cum emendatione et act ctu?). — 250. *Nix*, *nivis* facit: sed verbum *ninguit* no venit, sed ab eo quod est *haec ninguis* [et *hae ningues*.] Lucretius (6, 736.): *Albas effundere ningues*. *Ninguit* prima persona caret, et secunda: quia non est in nostr trio; [sed ad deum pertinet. Fabula autem talis est: Ni liroen Oceani filiam amabat. Ex his nata puella nomine quam [cum] rure vitam agentem Iuppiter Mercurio tolli bibus misceri praecepit, unde factum est, ut nives quae Graece χίονες appellentur, quae tamen nives repraesenta gines et vitam priorem, montibus magis inhaerent. Ide c calentes nives sata exurunt, ut ostendant puellam iniuriam pertulit a rustico vindicare.] — 251. *Praecipitant*; ut *Nox humida coelo Praecipitat*, [praecipitantur.] *Seni* propter aetatem: aut adlusit ad nives: ut (G. 1, 43.): *canis cum montibus humor Liquitur*. [*Riget*; aut frigi aut recta est: unde et *rigorem* dicimus *directionem*. (G. 3 363.): *Vestesque rigescunt*, et (7, 447.): *Diriguere* — 252. *Paribus alis*; leni volatu, ut (9, 14.): *Dixit: et i lum paribus se sustulit alis*. [*Nitens*; quidam pro *volan* cipiunt, et est participium a verbo *nitor*.] *Cyllenius*; a avia: unde paulo post: *Cyllenia proles*. Aut a Cyllene, Arc monte, ubi dicitur esse nutritus. — 253. *Toto corpore*; impetu excussus. Sic Lucanus (6, 755.): *Nec se tellure ca Paulatim per membra levat, terraque repulsum est Erectu semel*. — 254. *Avi similis*; incongruum heroo credidit car si mergum diceret, [vel, ut quidam volunt, fulicam]: ut ciconiam per Periphrasin posuit (G. 2, 320.): *Candida venit longis invisa colubris*. Sic est (G. 1, 341.): *Et testa cum dente viderent* (codd. *videret*) *Scintillare oleum*; [ne dicer cernam tenuiter. Sane fabula de mergo talis est: Aesacus dam puer nympha Alexi praeditus (Alexirhoë editus), aliam dem fontis nympham amabat, quae cum insequentem amat fugeret, ad quoddam specu delata calcato serpente intere est; quod postquam amator vidit, in mare se praecipitavit, cum membra ferrentur fluctibus, miseratione deorum in mergum mutatus est, quia semper mergi fluctibus gaudent. autem et hoc Homericum (Od. ε, 51): Σκείαν' ἔπειτ' ἐπὶ κ. τ. λ. — 255. *Piscosos*; pisculentos, causa cur volet. *H lis*; humiliter, et tractum est ab humo, ut (G. 3, 9.): *Qu quoque possim Tollere humo*.] — 257. *Litus harenosum Li* bene *harenosum* addidit. Nam in Libya erat: sed non in nosa. Mauritania enim aspera et silvestris est. [*Ventosque bat*; quia omnis avis in ventum volat, ut (5, 512.): *Illa atque atra volans in nubila fugit*.] — 258. *Materno ab* per Maiam Atlantis filiam. — 259. [*Alatis*; participium carens.] *Magalia*; Afrorum casas, et *mapalia* idem signif sed *magalia*, *ma*, producit, *mapalia* vero corripit: ut (340.): *Et raris habitata mapalia tectis*. — 261. *Stellatus i de fulva*; [Gaius Memmius de triumpho Luculli: *Syriaci ca li gemmarum stellati coloribus*. Participium sine verbo. *I*

utem *fulva*,] pro viridi: ut (5, 309.): *Fulvaque caput* ratur *oliva*. Dicit etiam Plinius in Naturali Historia (37, 9, multa esse iaspidum genera: in quibus etiam *fulvum* comprat. [Hoc et Didymus et Nicander affirmant. Alii tradunt, *rem* in *zmaragdam* transire.] — 262. *Ensis erat*; [*ensem*] agina posuit. Et multi iaspidem volunt ad gratiam perti- [Alii ad salutis custodiam plurimum posse: ergo necessa- neae in rebus trepidis, qui inter ignotas et bilingues deve- gentes. Traditur etiam hanc gemmam contionantibus ne- iam; nam Graecus (Gracchus) ea dicitur in contione saepe et hic Aeneas quasi regni particeps in publico velut in ne, a Mercurio corripitur. Bene ergo hic ei habitus da- e eum Tyrii aut ut profugum aspernarentur, aut obedire, enae nollent. Sane bene describit luxuriantis ensem: aliter 21.): *Fatiferumque ensem*, et (12, 90.): *Ensem*, *Quem* o *ignipotens*. Hic capulum aut vaginam, at in illis ferrum. eritus poëta cum amatoris luxuriantis vaginam describit alias inseruit rationes cur *iaspidem* dixerit.] *Laena*; genus Est autem proprie toga duplex, amictus auguralis. [Cice- rat. 14.): *Sacrificium publicum cum laena faceret*. Graece α. Alii amictum rotundum, alii togam duplicem in qua ines sacrificant infibulati. Quidam tradunt bene filio Vene- abitum *laenae* datum, quia hunc sibi amictum genus Veneris avit. Unde *Popilii Laenates* propter hunc habitum, qui se eneris genere ortos volebant. Alii inventorem huius vestis ac ipsa veste *Laenatem* appellatum tradunt. Quidam mulie- vestem quasi amatori aptam volunt. Quidam Pontificalem hoc loco expositum putant. Veteri enim religione Pontifi- praecipiebatur inaugurato Flamini, vestem quae *Laena* di- ur, a Flaminica texi oportere: quam vestem cum cultro *secespita* appellabatur uti (geri) debere. * *Secespita* autem ulter oblongus ferreus, manubrio eburneo, rotundo, solido, ad capulum argento auroque, fixo clavis aeneis, quo ines, Flaminicae virgines Pontificesque ad sacrificia utuntur, iam sacra est. Appellatur autem *secespita* a *secando*. ergo Virgilius in Aenea quem sacratum intelligere vult, supradicta latenter amplexus est. Nam inaugurationis nit cum dicit: *Paribus nitens Cyllenius alis*, et: *Avi simi- t*: *Volat aequora iuxta*; ostendit enim, Aeneam auspicato, Carthagine iussum abire. Togam autem duplicem, quam ream debere esse non dubium est, hoc versu declarat: *que ardebat murice laena*. *Secespita* autem, quoniam gra- non erat ipsius nominis facere mentionem, ita meminit: *tus iaspide fulva Ensis erat*. *Ensem* ergo pro cultro lon- debemus accipere, *stellatum* autem pro acutis ancis (aeneis) um. *Iaspidem* autem ideo intulit, ne totus a rege disce- videretur, cui propositum est, veterum ceremoniarum ri- aliud agens contingere. — 263. *Demissa ex humeris*; ex litate amictus ornatum amatoris expressit. *Dives quae mu-* *Dido*; non addidit cuius rei dives, ut alibi (G. 2, 468.): *ves opum variarum*, et (9, 26.): *Dives equûm*, *dives pictai* *tis et auri*. Sane hoc loco docuit Flamini a Flaminica fieri tem oportere, cuius lanam ipsa per se et nere debeat et

texere: non enim dixit, fieri iusserat aut miserat, quod ad positionem nominis pertinet. — 264. *Et tenui telas discre auro;* ostendit ipsius manibus textam.] — 265. *Invadit;* habi futurae orationis ostendit. Et notandum, non enim tantum nu sed etiam caduceatoris, i. e. oratoris officio fungi. Nam et suadet et nuntiat. [*Tu nunc; tu* invectio est, et *nunc*, i. e., tempore quo tibi navigandum, vel pro tua spe laborandum *Altae;* quam altam vis fieri. — 266. *Locas;* pro collocas iacis.] *Uxorius;* [nimium] uxori [deditus vel] serviens, [ut] H tius (Carm. 1, 2.): *Uxorius amnis.* — 267. [*Exstruis;* a str Plautus in Menechmis (1, 1, 26.): *Tantas struices concinnat narias.* Naevius nominativo singulari, *Struix malorum.* *regni;* hic increpat ut misereatur.] *Ipse;* dat dictis aucto tem: ut (3, 251.): *Quae Phoebo pater omnipotens.* [Et (5, 7 *Imperio Iovis huc venio.*] — 268. *Claro demittit Olym* *Olympos* quasi ὁλολαμπής, [ἢ ὅλος λαμπρὸς] dictus est: sive sit Macedoniae qui dicitur esse diversorium deorum, sive coe Unde ad[di]dit *Claro:* ut (3, 693.): *Plemmyrium undosum.* centus sane Graecus tunc potest esse, si sit Graeca declinati ὄλυμπος ὀλύμπου. Nam Latine *Olympi* [facit. — 269. *Regi coelum et terras;* omnem mundum.] *Torquet;* [utrum mundus volubilis est? an *Torquet*] regit, sustinet; ut (12, 1 *Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques.* *Numine* a est, aut nutu, aut potestate. — 270. *Haec;* quae dicturu Nam supradicta ex se dixerat. [*Quid struis;* utrum aedif an moliris? an incipis machinari? — 271. *Terris; terra* t orbem significat, *terrae* autem partes sunt.] *Teris;* per gentiam tempora consumis, [et est verbum ad ignaviam pos Sallustius: *Ibi triennio frustra trito.* [Et cum Iuppiter d (235.): *Inimica in gente moraris,* adhuc non dixit quae esset intellecturus Aeneas.] — 274. *Surgentem;* crescenten (10, 725.): *Surgentem in cornua cervum.* Item (1, 366.): *gentemque novae Carthaginis arcem.* — 276. *Debentur;* stius plurali numero respondet. *Cyllenius;* Antonomasivun pro proprio. *Ore;* oratione. — 277. *Mortales visus;* aut se Aeneae sustulit, aut humanam reliquit effigiem, quam sun rat, ut ab Aenea posset videri: quod melius est. *Medio se ne;* atqui exsequutus est omnia quae Iuppiter dixerat: sed s est consertio orationis, et confabulatio duorum vel plu *Medius* ergo *sermo* est, cum persona cum qua quis loq non respondet, ut nunc fecit Aeneas. — 279. [*Aspectu;* nu scilicet, ut (359.): *Ipse deum manifesto lumine vidi, Intr muros.*] — 280. *Arrectaeque horrore comae;* subaudis su 281. *Dulcesque relinquere terras;* minus est *quanquam.* quod intelligi vult *Aeneam amo,* (Aeneae amorem; *Ae amare?*) unde est (6, 460.): *Invitus regina tuo de litore* Et ne videatur ingratus, deorum excusatur imperio; sic ip sexto (461.): *Sed me iussa deûm.* — 282. [*Attonitus tanto nitu;* proprie iuxta quem deus missus a Iove stetit, a q fulmina iaciuntur, quae attonitos faciunt. *Attonitus* enir proprie iuxta quem fulmen cadit. — 283. *Heu quid agat* solet, personis de quibus loquitur adfectum commodavit: ut Aeneidos (399.): *Heu quid agat, qua vi iuvenem, quibus a*

nis Eripere?] *Ambire*; blanditiis [vel subdole] circumvenire. *ambio illam rem* dicimus: ut (7, 333.): *Neu connubiis am- e Latinum.* [Sallustius (Catil. 10.): *Ambitio multos mortales ros fieri subegit.* Significat et *rogare*; Sallustius in Iugurth. .): *Quos ego audio ambire, fatigare vos singulos.* Diceba- et *ambio illum* pro *rogo illum*, Sallustius, in primo: *Idem ere Octavius et Quintus Coepio sine gravi cuiusquam ex- tatione, neque sane ambiti publice*, hoc est neque valde ro- i. *Ambitores* etiam dicuntur qui ut honores consequantur currendo et rogando suffragia adquirunt.] — 284. *Exordia*; tionem [vel hic pro initiis,] sed *exordium* in duo dividitur: principium et orationem, sicut in Rhetoricis legimus. — 287. *ernanti*; varia mente tractanti. Et per hoc ostenditur, cogi- se eum etiam amorem: sed praetulisse voluntatem deorum. *sa est*; ideo *visa est*, pro necessitate deorum. — 289. *Clas- i aptent*; deest praecipit: et *aptent*, modo parent, alibi ad- tere (7, 731.): *Sed haec lento mos est aptare flagello.*] *Taci-* [pro tacite] sine strepitu celantes consilia. [*Socios ad litora gant*; ad votum, subaudiendum *taciti*.] — 290. *Arma parent*; itra impetum iratae forte reginae. [*Quae reb. sit causa no- ndis*; Sallustius (Cat. 39.): *Quae causa fuerat novandis rebus.* n (*nos?*) *quae causa novandarum rerum* dicimus.] — 291. *ando*; non est [hoc loco] temporis, sed significat *siquidem*: est coniunctio ratiocinantis. Sane *quando*, *do* brevis est natu- ter: sic Serenus: *Quando flagella ligas, ita liga.* Virgilius rpat (3, 500.): *Si quando Tibrim vicinaque Tibridis arva.* *tima Dido*; pro adhuc optima. — 293. *Temptaturum adi- ;* ut illam adeat: ut (423.): *Sola viri molles aditus, et tem- a noras. Quae mollissima fandi*; Cato: *Qua mollissimum adoriuntur.* Et ubique *temptaturum* subaudis.] — 294. *Quis us dexter modus*; quis sit optimus rebus eventus. [Ut (8, 302.): *nos et tua dexter adi pede sacra secundo*, i. e. bonus ac per propitius, ut *laevum* pro *malo* (10, 275.): *Et laevo contri- lumine coelum. Modus* autem terminus. *Ocius*; velocius: iota quod habeat adverbium, et nomen illius non facile repe- ur.] — 295. *Laeti*; alacres, festini. *Facessunt*; [modo] fre- ntativum est, ut in Georgicis (4, 548.): *Matris praecepta essit.* Alias *discedit* significat, ut et Terentius (Phorm. 4, 3,): *Haec hinc facessat, tu molestus ne sies* (al. *fias*, *sias*.) — ;. [*Quis fallere possit amantem*; quamvis de Didone loquatur ieralem sententiam posuit.] — 297. *Praesensit*; ac si diceret, e quam ille moliretur: et nimia in hoc vis amantis exprimi- — 298. *Omnia tuta timens*; deest *etiam*, [nedum illa quae ebat:] et est exaggeratio. *Eadem fama*; quae et Iarbae nun- erat. [Et ideo *impia*, quia supra (174.): *Fama malum.* *enti*; aut amanti, aut *detulit*, ut faceret furentem.] — 299. *sumque parari*; [modo] navigationem: ut [alibi] (3, 686.): *teneant cursus.* — 300. *Inops animi*; sine animo, sine con-). — 301. *Bacchatur*; furit more Bacchantum. Et bene uno mone praeoccupavit futuram comparationem. [*Commotis ita sacris*; verba antiqua (verbo antiquo) usum tradunt; *mo- i* enim *sacra* dicebantur cum solemnibus diebus aperiebantur ipla instaurandi sacrificii causa, cuius rei Plautus in Pseudolo

(1, 1, 107.) meminit: *Scis tu profecto mea si commovissem sacra, quo pacto et quantas soleam turbas dare.* Hoc vulgo *apertiones* appellant: Quidam dicunt:] *Commotis sacris* ideo dixit, quia in sacrorum renovatione commovebantur simulacra; unde Horatius (Carm. 1, 18, 11.): *Non ego te, candide Bassareu, Invitum quatiam.* — 302. *Thyas;* Baccha. Nam sicut a *Baccho Bacchae;* sic et a *Thyoneo Thyades* dicuntur. [Quidam ἀπὸ τοῦ θεῖν (θύειν), quod est insane currere, dictas volunt.] *Trieterica;* triennalia. Liberi enim sacra tertio quoque anno innovabantur. Sane sciendum, *orgia* apud Graecos dici sacra omnia, sicut apud Latinos *caeremoniae* dicuntur. Sed iam abusive *sacra Liberi, orgia* vocantur: vel ἀπὸ τῆς ὀργῆς, i. e. a furore vel ἀπὸ τῶν ὄρων, [a montibus, vel silvis.] — 303. *Nocturnusque;* nocte celebratus; unde ipsa sacra *nyctelia* dicebantur: quae populus [Romanus] causa turpitudinis exclusit. *Cithaeron;* mons est [circa Thebas Boëtias,] ex quo clamor veluti numinis Bacchas vocabat. — 305. *Dissimulare etiam;* [hic quasi reus Aeneas a Didone accusatur. Ingrati ergo *dissimulare* quasi ab actu criminis coepit, nam qui dissimulat aliquotiens cogitat, et quasi non sit dubium cum proficiscendo Didonem laedat Aeneas, ita incipit: *dissimulare*, i. e. non tantum proficisci, quod est per se malum, sed ut me falleres.] Satis artificiosa allocutio [est.] Nam [interdum subtiliter,] et sibi consulit sub facie utilitatis Aeneae, [et nunc irata, nunc supplex agit.] *Dissimulare* autem ideo, ac si diceret, ita rem pudendam cogitas, ut eam fateri nolis. Supra enim dixerat: *Quae rebus sit causa novandis Dissimulent.* [Post illud inducit quod dictum est, primum accepisti beneficium, *Nec te data dextera quondam*, reliqua per singula loca aperientur. *Perfide;* muliebre verbum, hoc enim frequenter utitur (421.): *Solam nam perfidus ille Te colere:* et alibi (E. 8, 91.): *Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit.* — 306. *Nefas;* bene amans eius quem amabat consilium profectionis *nefas* dixit. *Mea decedere terra*; dicendo *mea*, stultum ostendit qui putavit quod amanti possit abripere (*se subrip.?*)] — 307. *Data dextera;* foedus amicitiarum. — 308. [*Nec moritura tenet;* secundus locus accusationis est, magis enim augere iniuriam non potuit quam si se (*se moriturum?*) ostenderet. — 309. *Quinetiam;* immo etiam, sed insuper; sed forte difficile est quod peto, immo quod tu facis: Quinetiam hiberno *usque* (*qui et. h. vis?*) ire per altum.] *Hiberno sidere;* non hieme, sed hiemali sidere: aut propter quod ait supra: *Dum pelago desaevit hiems, et aquosus Orion.* Ergo [*sidere*], aut [pro] tempore: ut (G. 1, 1.): *Quo sidere terram Vertere Maecenas;* aut re vera *sidere*, propter Orionem. [Et bene tempestatis eum admonet, qui naufragus venerat, et hoc agit quasi non sua causa eum remanere velit, sed etiam utilitatis Aeneae. *Moliris;* aut moves, aut paras. — 310. *Mediis Aquilonibus;* media hieme ut per Aquilones hiemem significet, aut quod Aquilones ex Africa navigantibus adversi sunt. *Per altum*; exacerbavit sententiam *per altum* dicendo, quamvis notum esset Aeneam per altum navigaturum.] — 311. *Crudelis;* etiam in te odio mei (Guelf. II. *in taedio*). Sic Lucanus de Caesare (5, 687.): *Saevitia est voluisse mori.* [*Arva aliena;* blande quasi haec iam tua sunt.] *Domosque ignotas;* ac si dice-

ret: Carthago iam tibi nota est: licet et hic aliena sint arva; [et, ne hoc responderet Aeneas: Aliena sint arva, ideo adiecit: *Domosque Ignotas peteres.* Sed aequum est te hic esse et non in tuo regno: Quid si non arva aliena domosque Ignotas peteres?] — 312. *Troia antiqua maneret;* [vel nobilis vel illa tua patria quam doles amissam: et] *Si* deest, et quasi per interrogationem, intelligendum [est; etiamsi Troia staret, per hiemem Troia peteretur.] — 314. *Mene fugis?* adhuc aperte non vult imputare beneficia, sicut paulo post [facit] irata. [Et est intellectus: fac, non esse undosum aequor, aequum est, ut me fugias? et paulatim descendit ad preces, nam sequitur: *Per ego has lacrymas dextramque tuam te*, vel per amicitiam, vel per virtutem, et bene virum fortem per dextram adiurat.] [*Per ego has lacrymas*; haec et vicem epilogi possunt obtinere, contra illud vero, *me dii expellunt*, modo nihil potuit dicere, non enim audierat hoc, sed postea (379.) respondit: *Scilicet is superis labor est, ea cura quietos Sollicitat.* Sed hic rursus redit ad exprobrationem beneficii: *Te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni Odere: infensi Tyrii, te propter eundem.* Hic aut inconstantiam amantis expressit, aut quia in causa nihil potentius erat, unde coepit ibi desiit.] — 315. *Nihil ipsa;* non pudorem, non regnum. [Et est sensus: Si enim aliquid sperares, retinere te possem, sed contemnis me quia tibi ab initio cuncta concessi.] — 316. *Inceptos hymenaeos*; qui ipsa novitate sunt dulces, [et his idem dixit.] — 318. *Dulce meum*; tetigit rem inhonestam. Sic Terentius (Adel. 1, 5, 54.): *Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.* [Alii non accipiunt de re venerea, *Dulce meum*, sed ita: Si ea quae in te contuli grata fuerunt et dulcia. Alii pro *Si ego tibi quicquam dulcis fui*, vel quia amantes, amores suos *dulcia sua* dicunt, i. e. si talis in te fui ut mererer quam tu diceres *tuum dulce.* — 319. *Exue mentem;* reiice a te propositum mei relinquendi. — 320. *Te propter;* hoc est propter te. *Libycae gentes*; redit ad enumerationem beneficiorum, et hanc cum auctu explicat, dicendo inimicas gentes factas, dum illis praeponitur.] *Tyranni;* nihil intererat apud maiores inter *regem* et *tyrannum:* ut (7, 266.): *Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.* — 321. [*Te propter eundem*; bene servavit rem causae necessariam. Et sunt qui hic distinguunt, ut sequatur *Extinctus pudor.* — 322. *Extinctus pudor;* magna indignatio, meminit enim se dixisse (27.): *Ante pudor quam te violo.*] — 323. *Fama prior*; quae melior fuit sine dubio: [nam posterior turpis. *Cui me moribundam;* hoc est quod supra: *Nec moritura tenet crudeli funere Dido*, sed ibi invidiose, hic per miserationem. *Deseris*; subdistinguendum, dubitat enim quo eum nomine potissimum appellet.] *Hospes*; [non dixit marite, i. e. quia non vis dici marite.] Aeneas [enim] et hospes fuerat, et maritus: sed modo maritum se negat, hospitem confitetur. Unde nunc Dido hoc dicit: *Cui me deseris hospes?* — 324. *Restat*; hoc est superest. Alii *restat* intelligunt resistit, i. e. contrarium tibi est. Nonnulli dicunt: Hoc solum nomen quoniam superest, ut te coniugem dicam. Dicitur autem ingenti affectu hos versus pronuntiasse, cum privatim paucis praesentibus recitaret Augusto. Nam recitavit [voce optima] primum libros tertium et quartum. —

325. [*Quid moror*; utrum quid in hac terra moror, an quid in vita moror?] — 327. *Saltem*; vel hoc. Est autem sermo tractus a captivis, qui, cum tenerentur ab hostibus, dicebant: *Sublatis omnibus, salutem concede.* Inde per Synaeresin hic natus est sermo, ut in contemptu rerum multarum petituri aliquid *saltem* dicamus: [quasi quod negari minime debeat, cum extremum aliquid petitur, inde necessitate additur *saltem*, veluti *salutem* postremo poscentes; vel *salutem*, si aliter non potest. Et hic ostendere vult Didonem, ut est mos inconstantibus animis, prae amore id agere invidiose, quasi a legitimo marito deseratur: quis enim ignorat matrimonia liberorum suscipiendorum gratia iniri? Ait enim: *Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset Ante fugam soboles.* Dexerat enim: *Miserere domus labentis*, i. e. futuri generis. Alii hoc a sorore natum volunt quae dixit (33.): *Nec dulces natos Veneris nec praemia noris. Si qua mihi de te*, et *si quis mihi parvulus*; *qua* et *si quis* addita putantur, nam integrum est, Si suscepta fuisset ante fugam soboles, et mihi parvulus aula Luderet Aeneas.] — 328. *Ante fugam soboles*; et amatorie et amare. Nam haec *fugam* dicit: quam ille nominat *profectionem*. Amor autem ex filii desiderio comprobatur. *Si quis mihi*; bene iterat *mihi*: et secundum ius loquitur. Nam ubi non est iustum matrimonium, liberi matrem sequuntur. — 329. *Qui te tantum ore referret*; aut sic dixit, quasi amatrix, ut supra (85.) de Ascanio: *Infandum si possit fallere* (Guelf. I. *si fall. cupis*) *amorem*. Aut illud dicit: Optarem filium similem vultui, non moribus tuis. — 331. *Iovis monitis*; bene praescribit, ne ei det impietatem. Sane et *haec monita* dicimus: ut (8, 336.): *Carmentis nymphae monita, et deus auctor Apollo*; et *hos monitus*, ut Persius (1, 79.): *Hos pueri monitus patres infundere lippos. Immota tenebat Lumina*; physicum enim est, ut qualitatem animi ex oculorum, aut corporis stabilitate aut mobilitate noscamus (Guelf. I. oc. aut corpore aut mob. ostendamus; Guelf. II. oc. aut torpore aut mob. nosc.). Ergo modo vult ostendere Aenean a proposito non esse deviaturum. — 332. [*Curam*; vel simpliciter accipe, vel amorem.] — 333. *Ego te, quae plurima fando*; controversia est plena, in qua expurgat obiecta, removens a se crimen ingrati: et veniali utitur statu, profectionem suam retorquens in voluntatem deorum. Habet etiam finem; nam purgat obiectam fugam nomine profectionis. — 335. *Promeritam*; praestitisse, et bene egisse, et est sermo de his qui per contrarium magis lucent. Terentius ait (Adel. 4, 5, 47.): *Ita me velim ames promerentem, pater*, i. e. bene agentem. Et congruit, ut praestet qui bene agit, contra [*commeritus*, qui aliquid delinquit, ut alibi ipse Terentius] (Andr. 1, 1, 112.): *Quid commerui aut peccavi pater?* I. e. quid male egi? [et est sensus, quantacunque enumerare potueris in me tua beneficia conlata, eorum tibi debere gratiam non repugno.] *Meminisse pigebit Elissae*; *memini* et *illius rei* dicimus, ut hoc loco; et *memini illam rem*: ut (E. 9, 45.): *Numeros memini, si verba tenerem.* [*Elissae* autem Didonis quae appellata est lingua Punica virago, cum se in pyram sponte misisset, fingens placare manes prioris mariti, cum nubere se velle Iarbae mentiretur.] — 336. *Dum memor*

etc.; [hic versus superioribus iungendus, ut sit sensus tamdiu beneficiis tuis obligatus ero quamdiu vixero; Et bene hoc] de futuro dixit, et congrue. Nam *Piget* ad futurum spectat, *pudet* ad praeteritum; et licet paene una sit significatio: tamen dicimus *Piget me illud facere*, *pudet* fecisse. Unde interdum praecipue a Sallustio simul ponuntur. — 337. *Pro re pauca loquar;* remoto ingrati crimine descendit ad causam. [Et proprie i. e. si rei magnitudinem cogites, pauca.] *Nec ego hanc;* profectionem [scilicet] subaudis. Nam posteriori non potest iungi, ne sit confessio. [Et hoc est quod reddidit: *Dissimulare etiam sperasti.*] — 339. *Praetendi taedas;* probat, non esse matrimonium. [Quia illa dixerat: *Per connubia nostra.* Et quasi status fines latens, Quid si fit legitimae nuptiae, * (Et est, quasi st. finitionis, quid sint leg. n.) et hic Aeneam inducit agentem nullo se matrimonii iure posse constringi, qui neque confarreatione Didoni coniunctus fuerat, ut Flamini ac Flaminicae convenit; ait enim: *Nec coniugis unquam Praetendi taedas, aut haec in foedera veni;* et *Taedas* quidem, quantum ad ignem pertinet, per quem mos confarreationis firmabatur, dixit; scilicet ne aut legitime iugatam contra fas reliquisse videretur, aut foedus i. e. fidem rupisse perpetuae castimoniae, quia cum fuissent iuncti, scirent tonuisse, quae res dirimit confarreationes. Dixerat enim Iuno (122.): *Et tonitru coelum omne ciebo*, et paulo post (161.): *Insequitur commixta grandine nimbus.*] *Haud haec in foedera veni;* i. e. matrimonii: et iungendum est superiori, aut certe ad posteriora pertinet: et hoc dicit: Non ad hoc (haec) veni, ut hic morarer: sicut et nunc probat [dicens]: *Me si fata meis paterentur ducere vitam*, et dixit in I. (610.): *Quae me cunque vocant terrae;* [ubi significavit, nolle apud Carthaginem perpetuo manere; sed velle quaerere sedes fatis concessas.] Ergo *veni*, consensi, hoc est: Non ad haec consensi foedera, ut, cum vellem discedere, non liceret. — 340. *Meis auspiciis;* argumentatur a necessitate, et *auspiciis* ideo, quia maiores omnia auspicato gerebant. Ergo *auspiciis*, dispositionibus. [Potest et *auspiciis* dixisse ominibus, quia in Iure Augurali Auspicium dicitur, quod non petentibus nobis ad ea quae in animo habemus iure ominis offertur; auspicio atque augurio firmarentur: unde si bene advertas singula hic illi loco in tertio ad singula redduntur, nam quod ibi imprecatione, ibi ubi augurio petit ea quae negaverat firmari, hic in refutatione comprehendit. Ibi enim dixit (3, 86.): *Serva altera Troiae Pergama*; hic: *Urbem Troianam primum*; ibi: *Relliquias Danaûm atque immitis Achilli;* hic: *Dulcesque meorum Relliquias colerem;* ibi: *Mansuram urbem;* hic: *Tecta alta manerent;* ibi: *Ubi ponere sedes;* hic: *Recidiva manu posuissem Pergama victis;* ibi: *Quove ire iubes;* hic: *Italiam magnam Grynaeus Apollo;* ibi: *Da pater augurium;* hic: *Me si fata meis paterentur ducere vitam.* Alii *auspiciis* potestate ut (102.): *paribusque regamus Auspiciis*; vel quae animo ac mente agitarentur de quibus consulturi essent. — 341. *Sponte mea;* modo nomen est. Nam et genus et casum habet. Sic et *mane*, cum ei et genus et casus additur, nomen est: ut (G. 3, 325.): *Dum mane novum, dum gramina canent.* Sic est (1, 377.): *Et forte sua Libycis tempestas appulit oris.* Alias

adverbia sunt. Verum autem dicit non *sua sponte*. Nam supra legimus (2, 294.): *Hos cape fatorum comites*. Item (3, 4.): *Diversas quaerere terras Auguriis agimur divûm*. — 342. [*Primum*; i. e. hoc vellem praecipue.] — 344. *Recidiva*; post casum restituta. [Alii *recidivum* proprie dicunt, quod excisum denuo nascitur.] — 345. *Grynaeus Apollo*; Clazomenae civitas est Asiae. Unde Horatius (Serm. 1, 7, 5.): *Dives agebat Clazomenis*. Iuxta hanc nemus est *Grynaeum*, ubi Apollo colitur; [qui traditur ibi Grynem Amazonem stuprasse Tymbreae domum *] Inde ergo nunc epitheton dedit; licet in Delo acceperit oraculum. [Hic tamen singula commemorat, quibus se ostendat coactum voluisse abscedere. *Italiam*; necessaria repetitio Italiae, quia ibi ei dicebatur imperium, et ipsa est causa navigandi.] — 346. *Lyciae sortes*; nec hinc accepit responsum: sed sic dixit *Lyciae*, ac si diceret Apollineae. [*Iussere*; bene quae contemni non possunt. *Capessere*; occupare; et ideo frequentativo verbo usus est, quia multas se dicit super hoc sortes accepisse. Quidam *capessere* pro ire accipiunt, ut Titinius: *Lucius domum se capessit*.] — 347. *Hic amor, haec patria est*; eo inquit desiderio [Italiae] per voluntatem deorum, [iterum] circa Italiam teneor, quo (al. qui) possim circa Troiam, et ad illud spectat quod dixit, *Troia per undosum peteretur classibus aequor*. [An quia Dido dixerat etiam illud: *Nec te noster amor*. Et potest hoc verbum interdum per confusionem verbi, et nominis poni, ut *amor, amaris*, et *hic amor, huius amoris*. *Si te Carthaginis arces Phoenissam*; et tu externo regno delectaris. Sensus enim est: si tu ex Phoenice veniens Carthaginem in Africa habere potuisti, quae invidia est ut propriam sedem possint habere Troiani? et multum ponderis habet sensus cum Epitheta ista, *Phoenissam* et *Teucros*, ponit. — 348. *Aspectus detinet urbis*; potest pro delectat accipi, ut (8, 311.): *Capiturque Locis*. Sane quidam in novis et emendatis libris pro *detinet*, *demeret* inventum asserunt, nam et Ciceronem in prima Philippicarum (14.) ita aiunt dixisse: *Putasne eum immortalitatem mereri voluisse?* Alii ab eo quod est *mereor, mereris, meret*. — 349. *Quae tandem*; hoc ad illud pertinet: *Quid si non arva aliena domosque Ignotas peteres?*] — 350. *Et nos fas*; *nobis fas* dicimus; sed hoc loco non est iungenda elocutio, ne sit vitium. Nam legimus (2, 157.): *Fas mihi Graiorum sacrata resolvere iura*. Sed hoc dicit: fas est, etiam nos extera regna requirere. — 351. [*Me patris Anchisae*; quasi adhuc responsis non crederet, addidit patris admonitionem.] — 352. *Nox operit terras*; a verisimili, ideo tempus posuit. *Quotiens* autem, h. e. per unamquamque noctem. [*Astra ignea surgunt*; unam rem bis dixit; *Astra* autem *ignea* a sapientibus dicuntur.] — 353. *In somnis*; more suo pro *in somniis*. [*Turbida*; i. e. prius me admonuit, post negligentiam etiam terruit.] *Turbida*; terribilis: quod et umbrae convenit, et parentis auctoritati. [Aut *turbida* pro turbata et sollicita, ut ipse (6, 694.): *Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent*. Nam et Aeneas sic respondit (5, 695.): *Tua me genitor tua tristis imago*.] — 354. *Me puer Ascanius* [non ipse, sed] amor Ascanii scilicet admonet: [et bene et patrem, et filium posuit: ut ille increpando, hic dum videtur urgeret. Sed haec

ad necessitatem profectionis adiecit.] — 355. *Quem*; longe repetiit, [*quem* non ad caput, sed] ad Ascanium retulit, et licet excusetur tamen σολοικοφανὲς est. — 356. *Interpres divûm*; Hermes: expressit verbum de verbo. [Sed hic *Interpres* pro nuntio posuit, et ne forte fingere putaretur, addidit: *Testor utrumque caput*, deinde multa cum adfirmatione hoc agit, dicendo: *Ipse deum manifesto in lumine vidi*. Non ab alio dictum, et *lumine*, non in tenebris, non per quietem, omnia tamen haec per translationem aguntur.] *Ab ipso*; i. e. magno: ut supra (268.): *Ipse deûm tibi me claro demittit olympo*. — 357. *Utrumque caput*; aut meum et tuum, aut Iovis et Mercurii: aut Anchisae (codd. *meum*) et Ascanii. [Alii volunt Aeneae et Ascanii imagine numinis esse deceptum.] *Celeres mandata per auras*; [sic]ut supra (226.): *Celeres defer mea dicta per auras*. — 358. *Manifesto in lumine*; aut claro: aut in nimbo, cuius maius est lumen. Sic Lucanus (9, 11.): *Postquam se lumine vero implevit* (al. *miscuit*); [et singula legenda sunt haec, ut habeant admirationis venerabilem fidem.] — 359. *His auribus hausi*; accepi: et est Pleonasmos. [*Haurit* enim pro *percipit* ponebant veteres; et ideo qua potissimum parte sensus percipiant adiungunt, ut (12, 26.): *Simul hoc animo hauri*, et (661.): *Hauriat hunc oculis ignem*.' Probus enim (autem) ait: *Nemo haurit vocem*. — 360. *Incendere*; exagitare. *Querelis*; *querellis*, *l* literam metri causa addidit; nam *querela* dicitur, quia *querulus* facit; hoc modo et *loquela*, et *suadela*.] — 361. *Sequor*; ut (5, 629.): *Italiam sequimur fugientem*, [et oratione (oratorie) ibi finivit ubi vis argumenti constitit. — 362. *Talia dicentem*; bene, non postquam dixit.] *Iamdudum*; ab initio orationis. *Aversa*; i. e. irata: [*Aversa* ergo ad animum referendum est, nam incipit esse contrarium *aversa tuetur*,] ut [est] (1, 482.): *Diva solo fixos oculos aversa tenebat*. — 364. *Luminibus tacitis*; pro ipsa tacita: ut (7, 343.): *Tacitumque obsedit limen amatae*, hoc est ipsa tacita. Sequitur autem invectio, quae semper statu caret, [Carere autem statu dicitur, quia res, quibus utitur, carent veritate. Sane *tacitis* participium passivum pro activo. Quidam *tacitis* epitheton oculorum volunt. Alii *tacitis*, siccis prae iracundia.] — 365. *Nec tibi diva parens*; non est sola in Aenean obiecta vituperatio, sed etiam in se obiurgatio, quia dixerat (12.): *Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum*. Unde nunc dicit: *Generis nec Dardanus auctor*. [Et studet illud destruere (1, 617.): *Tune ille Aeneas quem Dardanio Anchisae*, et nominando *Venerem et Dardanum*, et maternam et paternam generositatem destruit.] — 366. *Perfide*; amantum verbo (al. *more*) eum increpat. Sic supra (305.): *Dissimulare etiam sperasti, perfide*. — 367. *Caucasus*; mons Scythiae inhospitalis. [Sane quidam absurde putant *Caucasum* et *tigres* a Didone memoratas, quia nec Didoni perturbatae venire in mentem *Caucasus* potuit, nec tigres iuxta eum cognitae, et hoc Cyrene (cogn. Hyrcanae); nam quod ait *genuit Caucasus*, elaboravit dicendo *genuit* incredibilius (cred.?) facere de monte masculini generis, sed hic imitatur Graecos (Hom. Il. π, 34.) qui magis proprie Γλαυκὴ δέ σε τίκτε θάλασσα. Quod hic ad propria nomina transtulit.] *Hyrcanae*; Arabicae, nam Hyrcania

silva est Arabiae. Et notandum, relictis mediis comparationibus eam augmenta fecisse; nam post deos, non homines, sed saxa intulit. — 368. *Quid dissimulo?* tacitae quaestioni occurrit, ne quis eius nimiam iracundiam reprehenderet, dicens, Aenean posse mitigari forsitan precibus. [*Quae me ad maiora reservo*; aut ad maiores scilicet iniurias, aut ad superiora pertinent quia et maledixit. — 369. *Num fletu ingemuit*; nam hoc est, *generis nec Dardanus auctor. Num lumina flexit*; hoc est *genuit Caucasus*; vel ad illud pertinet: *Ille Iovis monitis immota tenebat Lumina.*] — 370. *Miseratus amantem*; [hoc est *Hyrcanaeque admorunt ubera tigres* et] *miseratus* accusativum regit, ut hoc loco: *misereor* genitivum: ut (2, 143.): *Miserere animi non digna ferentis.* [Et bene avertit ab eo sermonem, et non dixit *Ingemuisti*; num flexisti, aut miseratus es? ut (E. 3, 5.): *Hic alienus oves custos.* Non dixit tunc ille es? et *miseratus* * hoc est: *Nec tibi diva parens.*] — 371. *Quae quibus anteferam?* amphibologia (codd. amphibolia) [est,] quid prius, quid posterius dicam. [Quod fieri solet ubi omnia et paria, et magna sunt. Sane *anteferam* non est dividendum, ut praeferam.] *Nec maxima Iuno*; aut in Iunonem maledictum est, ut eam non esse maximam dicat, sicut etiam in Iovem; nam convicium est, quod eum *Saturnium* dicit: hoc est nocentem. Aut certe iungitur: ut, *Nec Iuno aspicit, nec Iuppiter*, [ut se dementem dicat, quod regina eiectum et egentem in partem regni receperit. Aut certe *maxima Iuno* quae solet amare Carthaginem, vel quae nuptias dedit, quod optaverat Dido. — 372. *Nec Saturnius*; ut supra (92.) dictum est, ubicunque infestos vult ostendere: vel Iunonem vel Iovem *Saturnios* appellat, ut (1, 23.): *Veterisque memor Saturnia belli*, et (12, 830.): *Saturnique altera proles Iratum tantos volvit sub pectore fluctus*; et Iovem ideo *Saturnium* modo appellat, quia Aenean a Carthagine praecipit abscedere.] — 373. *Nusquam tuta fides*; hoc est, nec apud rem (al. Deum) nec apud hominem. Terentius (Adel. 3, 2, 32.): *Quid credas, aut cui credas?* Et declamavit per contrarium. Nam omnis fides tuta est. [Cuius haec proprie virtus est, ut tuta sit;] hic (codd. *haec*) ait: *Nusquam tuta. Eiectum*; naufragum. Legimus enim (1, 538.): *Huc pauci vestris adnavimus oris*, et est separandum [*eiectum*.] *Litore egentem*; i. e. egentem litoris: ut (1, 540.): *Hospitio prohibemur harenae*; [vel si iungas *eiectum litore*, pro in litus, ut (1, 6.): *Inferretque deos Latio*, pro in Latium, et in tribus modis haec elocutio profertur: *Egeo hanc rem*, Plautus in Menaech. (1, 2. 12.): *Linum, lanam praebeo, neque quicquam eges. Egeo huius rei* (12, 88.): *Has ego Dardanio iuveni, cum classis egeret*; et *egeo hac re*, ut *litore egentem.* — 374. *Excepi*; ad illud respondet *Eiectum litore egentem.*] *Regni in parte*, ut (214.): *Et dominum Aenean in regna recepit*, quod Iarbas [con]queritur; [et est invidiosum, quando optantem, vel litoris egentem, in regni partem recepi. Mire autem recordatione beneficiorum iracundia accenditur. Sane etiam hic mentio ceremoniarum inducitur. Mos enim apud veteres fuit Flamini ac Flaminicae ut per farreationem in nuptias convenirent, sellas duas iugatas ovili pelle superiniecta poni, eius ovis quae hostia fuisset, et ibi nubentes

tis capitibus in confarreatione Flamen ac Flaminica reside-t, quod Dido meminit cum queritur se ab Aenea contra ius us maritalis deseri, his verbis: *Regni demens in parte locavi.* *ata* enim *uxor* dicitur quod simul cum eo sedeat dum con-eatur. — 375. *Amissam classem;* subaudis *Renovavi;* [ad l respondit (1, 551.): *Quassatam ventis liceat subducere ssem. Sociosque a morte reduxi;* scilicet quos hospitio eiectos epi, quibus classem reparavi.] — 376. *Heu furiis incensa or;* [aut quod necesse habeo exprobrare beneficia, Terentius el. 2, 1, 43.): *Insanire occipiunt homines ex iniuria.*] Quia lta erat in deos locutura: et bona praemittitur excusatio. n numina non credere curare mortalia, et ab his [beneficium] ı (al. om. *non*) sperare, furoris est. Subiungit enim: *Si quid numina possunt.* — 377. *Nunc* etc.; irrisio est honesta s: cum his verbis fit quibus laus praemissa est: ut (E. 3, 44.): *nobis idem Alcimedon duo pocula fecit, Necdum illis labra novi, sed condita servo.* Scimus autem, Aeneam superius c verba dixisse: [*Sed nunc Italiam magnam Grynaeus ıllo, Italiam Lyciae iussere capessere sortes. Lyciae* autem *tes,* Apollinem Lyceum (Lycium) appellat, sive de Lycio quem t, et victoriae suae testimonium hoc nomen induit, sive quod λευκὸς a candore, idem enim et sol creditur, sive quod trans-ıratus est in lupum cum Cyrene concubuit, et inde eadem vincia Lycia vocata, sive quod in lupi habitu Thelcanos lchinas) occiderit, sive quod lupus ei primus post interemptum honem, ex eo loco qui appellatur Tempe aurum attulit, sive ıd pastoralis deus lupos interemerit, et est alia fabula cur ɪia vocata sit regio. Diana harum regionum gaudebat venatu, quodam tempore tanta vis luporum se ibi infudit, ut omnes ıs eorum incursus absumeret: cum ergo omnis oblectatio e quae de venatione veniebat, extinctis ceteris animalibus ecisset, Apollo * (Apollini) ob hanc rem consecratum (consenta) est. Et alia de hoc fabula: Danaus trahens ab Aegypto ginem, cum videret ira Neptuni vindictam sumentis, quod ersum se de condendis Athenis Hisagus (*Inachus?*) fluvius ı Minerva indicasset, uri siccitatibus solum, filiam Aymonem nymon.) ad aquam inquirendam proficisci iubet, quae cum isset repertum fontem, hiatu terrae receptum, exaruisse, ad trem detulit: quo ille prodigio commotus oraculum Apollinis it, cui Apollo respondit, ut profectus ubi invenisset taurum et ıum inter se pugnantes, spectaret exitum pugnae, et si taurus isset, Neptuno templa constitueret: si vero lupus Apollini de-ırum sacraret. Sed cum Danaus lupum videret vicisse, Apollini cio templum dedit: in huius autem Lyciae regioni Patara sacer m lucus Apollini fuit, ubi Apollo responsa dedit, unde etiam tareus appellatus est. *Nunc Iove missus ab ipso;* sicut supra 6.): ab ipso, magno. Et bene *nunc* saepius posuit ad irrisio-n, quasi nunc de te curant, qui ante periclitanti non curave-ıt subvenire. — 378. *Horrida iussa;* et hoc per irrisionem asi plena venerationis, vel quae tu timeas.] — 379. *Quietos llicitat;* Cicero in libris de deorum natura triplicem de diis ıdd. *his*) dicit esse opinionem. Deos non esse: cuius rei auctor ad Athenas exustus est. Esse, et nihil curare: ut Epicurei.

Esse, et curare, ut Stoici: secundum quos paulo post: *Si quid pia numina possunt.* Nam modo secundum Epicureos ait: *Ea cura quietos.* [Quidam superos deos Mercurium, Apollinem, et Iovem accipiunt; quietos vero infernos, quia Aeneas dixerat: *Me patris Anchisae.* *Sollicitat* vero sollicitos habet. Terentius (Adel. 1, 1, 10.): *Ego quia non redit filius, quae cogito et quibus nunc sollicitor rebus.*] — 380. *Refello;* redarguo; [vel retardo, vel falsa esse convinco; *refello* enim ab eo quod est *fallo* venit.] — 381. *I, sequere Italiam ventis;* satis artificiosa prohibitio, quae fit per concessionem: quae tamen ne non intellecta sit persuasio, permiscenda sunt aliqua quae vetent latenter, ut, *Ventis, per undas,* [nomina terribilia, et *sequere* quasi fugientem.] Sic Terentius (Adel. 1, 2, 54.): *Profundat, perdat, pereat: nihil ad me attinet.* [Ergo hic cum eum videtur dimittere admonendo periculi retinet. Sane multi *Italiam* distinguunt, ut sequatur: *Ventis pete regna per undas.* — 382. *Spero equidem;* videtur eadem quodammodo repetere, et de tempestate et de beneficiis suis vehementius.] *Mediis;* aut manifestis, ut (6, 111.): *Medioque ex hoste recepi.* Aut illa saxa dixit, quae sunt inter Africam et Sardiniam, Siciliamque. — 383. *Hausurum;* luiturum, (poenas) daturum. *Dido;* potest et vocativus esse, et accusativus, [ut et *o Dido* et *hanc Dido.*] — 384. *Sequar atris ignibus;* alii furiarum facibus dicunt: hoc est; Invocatas tibi immittam diras. Alii sociorum [facibus dicunt,] ut paulo post (594.): *Ferte citi flammas.* Melius tamen est, ut secundum Urbanum accipiamus *Atris ignibus,* rogalibus, qui visi tempestatem significant, ut Aeneae, sicut in quinto (7.) legimus, contigit. Hoc ergo nunc quod factura est, dicit, i. e. occidam me, et rogalibus te persequar flammis. *Absens;* quasi mortua: [vel de suis dicit hominibus, ut paulo post: *Ferte citi flammas, date vela, impellite remos.* *Atris ignibus;* Rogalibus] autem mali ominis, quod *atris* dixit. Legimus et in Horatio (Carm. 4, 12, 26.): *Nigrorumque memor dum licet ignium;* [et debuit *absens* coniungere, ut esset *quanquam absens.*] — 385. *Anima seduxerit artus;* hypallage [enim] pro: *animam artubus eduxerit.* [Aut certe *anima,* pro ab anima, et est mortis periphrasis. Quid enim est mors quam separatio animae a corpore?] — 386. *Omnibus* etc.; dicunt Physici biothanatorum animas non recipi in originem suam, nisi vagantes legitimum tempus fati compleverint: quod poëtae ad sepulturam transferunt: ut (6, 329.): *Centum errant annos.* Hoc ergo nunc dicit Dido: Occisura me ante diem sum, et vaganti mihi dabis poenas. Nam te persequar [et adero quamdiu erravero] semper; si autem fuero recepta in originem, poenas tuas audiam, quas videre non potero. Hic ergo (totus) sensus est, si (visis rogalibus flammis) tempestatem evaseris flammarum rogalium, umbra mea te persequetur; sic et hanc evaseris, vel recepta audiet (al. *audiam*) famam suppliciorum tuorum. — 388. *Medium sermonem;* propter hoc quod sequitur: *Multa metu cunctantem, et multa parantem* (al. ut Guelf. I. Dan. *volentem*) *Dicere.* [Ut supra (277.): *Mortales visus medio sermone reliquit.* Sane multis *dictis,* participium non appellationem volunt, hoc est, cum haec dicta essent. — 390. *Linquens;* multi pro derelinquens Aenean, alii

pro deficiens accipi volunt more antiquo, sicut *delinquere* pro *deficere*. Caelius historiarum: *Delinquere frumentum, Sardiniam hostes tenere.* Tubero: *Nam delinquat, aut superet aliquid tibi;* i. e., deficiat aut superet. Gellius Annalium: *Deliquium solis*, et *delinquionem* dicit; quod Virgilius (G. 2, 478.): *Defectus Solis varios.* Nam in hoc ipso loco sequitur.] — 391. *Suscipiunt famulae;* eam subaudis. [*Thalamo;* dativus casus. — 393. *At pius Aeneas*, ordo est, at pius Aeneas iussa divûm exsequitur. Bene autem excusat Aenean, *pium* dicendo, cum ei et gemitus dat, et ostendit solatia dolenti velle praestare, et probat religiosum, cum deorum praeceptis paret. — 395. *Animum labefactus;* pro: animum labefactum habens. *Amore;* num Didonis, quo illa flagraret?] — 397. *Tum vero Teucri;* regis [scilicet] praesentia. Sic in nono (73.): *Tum vero incumbunt, urget praesentia Turni.* [*Litore;* de litore. *Uncta;* pice delibuta.] — 399. *Frondentesque ferunt;* non qui erant, sed quia esse potuerant: ut (536.): *Quos ego sim totiens iam dedignata maritos.* (Guelf. I. add.: Quomodo *adero* et *audiam* iungitur? Solvitur sic: Qui non fato pereunt certis temporibus errare dicuntur, certis recipi; ergo *adero*, cum diu vixero, *audiam*, quando recipior.) — 400. *Fugae studio;* celeris profectionis: ut (G. 3, 201.): *Ille volans simul arva fuga, simul aequora verrit.* [*Infabricata;* bene expressa est festinatio navigare cupientum.] — 401. *Cernas;* honesta figura, si rem tertiae personae in secundam referas: ut *si quis cernat.* — 402. *Formicae;* (adeo) ad studium respicit [haec] comparatio hoc loco, [non ad personas:] et notandum, cautelam exprimi per hanc comparationem. Horatius (Serm. 1, 1, 33.): *Parvula nam exemplo est magni formica laboris.* Iuvenalis (6, 361.): *Formica tandem quidam expavere magistra.* Sane *formica* dicta est ab eo quod [ore] *micas ferat* (farris); [vel aliquo modo a Graecis derivatum est, quam vocant *μύρμηκα*. De qua fabula talis est: In Attica regione quaedam puella Myrmix nomine fuit, Minervae ob castimoniam et solertiam dilecta, quae postea hoc loco Minervae in se odium concitavit. Namque cum vidisset Minerva Cererem segetes invenisse, volens ipsa ostendere Atticis quo expeditius segetes parerent, aratrum dicitur invenisse quod cum manu ageret, et Myrmix ei adhaereret, ausa est occulte aratri stivam subripere, et apud homines se iactare infructuosum esse Cereris munus, nisi suo uterentur invento, quo terra aratro resoluta expeditius ederet fructus, quod cum proditum aegre tulisset Minerva, Myrmicem illam virginem in formicam convertit, eamque ut proditricem adversam frumentis quae semper insequitur et subripit, esse praecepit, quae res cum Iovi miserationem movisset, excogitavit, quemadmodum formicae honorem daret. Nam cum Iacum (Aeac.) filium suum ex Aegina susceptum Thessalis imponeret regem, et agros ipsos videret hominibus indigere, formicas colligi in unum iussit, easque in homines commutavit, unde Myrmidones appellati sunt.] *Farris;* solum nomen est, quod *r* geminet in genitivo. Monadicon ergo est, sicut *Sol.* Item *cor, cordis*, solum in *dis* mittit genitivum. Item *s* geminat *as, assis*. Et haec carent exemplis. — 403. *Cum populant;* antique dixit. Nam hoc verbum apud veteres activum fuit, nunc tantum deponens est.

[Et bene rei parvae per metaphoram sublimitatem dedit, ut non videatur de formicis, sed de exercitu loqui.] *Hiemis memores;* [hoc est caute, in adventum hiemis;] Horatius (Serm. 1, 1, 36.): *Quae simul inversum contristat aquarius annum, Non usquam prorepit* (al. *proripit*). [*Tecto;* ὑπὸ tecto, i. e. cavernis.] — 404. *It, nigrum campis agmen;* [ut (130.): *It portis iubare exorto delecta iuventus.*] Hemistichium Ennii de elephantis dictum, quo antea Accius (Steph. *Actius*, Dan. *Acilius; Ryck. Caecil.*) usus est de Indis. — 405. *Calle angusto; callis* est semita tenuior, callo (pedum) pecorum praedurata. [Unde et *callum* et *callidos* dicimus.] *Semita* est semis via: unde et *semita* dicta est. *Via*, est *actus* dimidius, qua potest ire vehiculum. Nam *actus* duo vehicula capit propter euntium et venientium vehiculorum occursum. *Grandia trudunt;* quae portare non possunt. — 407. *Moras;* tardas, morantes, [quia solent resistere. *Semita fervet;* aptum verbum festinationi, ut e contrario *frigidum*, tardum. — 408. *Quis tibi* etc.; totum hoc magna prosphonesi dictum est; plus enim est in re, quam in verbis; quamvis enim totum dictum non sit, tamen et cogitatur et capitur ab auditore. Haec est enim magna emphasis quae perpetuam personam complectitur. Terentius (Adel. 4, 5, 31.): *Quid illi tandem credis fore animi misero, qui cum illa consuevit?*] — 409. *Fervere late;* infinitus hic a tertia est coniugatione, i. e. a *fervo, fervis.* Nam secundae coniugationis verba, perdito *e*, quod habent ante *o*, in tertiam migrant: ut *ferveo, fervo, fulgeo, fulgo.* Hinc est (8, 677.): *Fervere Leucatem: auroque effulgere fluctus.* Sic etiam Horatius (Ep. 1, 13, 19.): *Vade, vale, cave ne titubes, mandataque frangas.* Nam *cave*, *ve* longa est, nec vocalis sequitur, ut in Bucolico (3, 79.): *Vale, vale, inquit, Iola.* Sed dicimus a tertia esse coniugatione imperativum, ut *cavo, cavis.* Hinc etiam Catullus *cavere* dixit. — 410. *Arce ex summa;* regum (al. regium) enim fuit, habitare in arcibus propter tutelam. Denique Romae Valerius cum in Esquiliis domum haberet altissimam, invidiae causa eam (diruit et) complanavit (Guelf. I. et in plano aedificavit). Item Augustus post Actiacum bellum palatium ex suo praecepto aedificatum cum esset domus privata donavit reipublicae. — 411. *Tantis clamoribus;* nautarum scilicet [vocibus. *Misceri;* pro *repleri* aut *commoveri.*] — 412. *Improbe amor;* exclamatio a poëta (al. poëtae) contra amorem. Et hoc est quod Horatius dicit (Art. P. 45.): *Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor.* Tale est et illud in tertio (56.): *Auri sacra fames:* i. e. cupiditas. Nam et illic amoris est increpatio, qui secundum philosophos omnium generalis est rerum. Hinc est quod apud inferos Eriphyle (L. *Eri filia*, R. Vos. Guelf. I. II. *Eryfila;* Dan. *Eriphula;* Steph. *Eriphyla*) inter amantes commemoratur, quae monile concupierat. — 413. *Ire iterum in lacrymas;* hinc est amoris improbitas, quae lacrymis cogit rogare dudum superbum. Est autem speciosa elocutio: *Pergit in lacrymas. Precando;* cantando. In hoc modo *do* naturaliter brevis est: sic Terentianus: *Ut vitae dubius varios renovando dolores.* Plerumque tamen a Virgilio producitur: ut (E. 2, 25.): *Cantando tu illum?* Item (E. 8, 71.): *Cantando rumpitur anguis.* — 414. *Summittere amori animos;* [quidam

pro *iras* accipiunt, ut *animosus* dicitur pro *iracundus*, et: *Supplex animos summittere amori*, i. e., supplices preces adhibere, quae erat amore victa: *Summittere* autem *amori*] ac si liceret, non Aeneae; aut certe Aenean amorem vocavit; [ubique amen subaudiendum *cogitur.*] — 415. *Nequid inexpertum rustra*; rogabat, [inquit], non spe impetrandi: sed ne esset, uod sibi posset imputare, si non rogasset: quanquam frustra ogaret. [I. e., ne derelinqueret medium aliquod intemptatum, t hoc *frustra* quia moritura erat. Terentius (Andr. 2, 1, 11.): *mnia experiri certum est, priusquam pereo.*] Et *frustra* ex dicio poëtae dictum est. Sic Sallustius (Iug. 1.): *Falso queritur natura sua genus humanum*: ut supra [Horat. (Art. P. 45.)]: *oc amet, hoc spernat promissi carminis auctor.* — 416. *nna*; proprie invidiose quia ipsa nuptias suas suaserat, *Vides*; uasi diceret: ipsa tibi crede, et est maior vis adfirmantis cum cit vides, petitio autem haec etiam deliberationis modum a uibusdam putatur tenere.] *Properari litore circum*; [utrum ircumspicis, an circum totum litus? et est ordo: Anna i soror, tque hostem supplex adfare superbum.] *Circum litus*; [circum on est praepositio, sed adverbium loci.] Nam postposita praepositio et accentum mutavit, et suas perdidit vires. *Properari* item impersonale est. — 417. [*Undique*; bene non addidit *ui*, sed intelligitur.] — 418. *Et laeti nautae*; i. e. [aut] minime timentes. [Aut adeo non necessitate, nec iussu abeant, sed olentes. Et hoc ad spem retinendi, aut ad indignationem comovendam dictum est. Et sicut supra prope ad invidiam Annae quitur, ut est alibi (548.): *Tu prima furentem His germana alis*: Probus sane sic adnotavit: *Si Hunc versum omitteret, elius fecisset. Coronas*; multi funium coronas accipi volunt, ui solent quotiens navigatur in modum coronarum componi, am fugientes quemadmodum naves coronabant?] — 419. *Si otui* autem, pro si potuissem: et sic est dictum, ut (6, 105.): *mnia praecepi, atque animo mecum ante peregi.* Ac si diceret, nihil mihi novum contigit. *Sperare dolorem*; pro *timere*: est Acyrologia, [superflua dictio.] Nam *speramus bona, timemus adversa.* Hoc autem dicit: Si scirem abiturum Aenean, on tantum diligerem: si non dilexissem, minus dolerem. — 20. [*Hoc tamen unum*; vel hoc solum.] — 421. *Mihi exs.*; ro me exsequere, [i. e. pro mea causa.] — 422. *Colere*; [pro] *olebat* [vel *colit*,] infinitus pro indicativo. [*Credere*; *credit* vel *redebat*, i. e. *committebat.* — 423. *Molles aditus*; faciles: ut 293.): *Et quae mollissima fandi Tempora.* — 424. [*Atque*; oniunctio complexiva est, et disiunctiva, cum dicimus: *aliter tque debuit fecit*; est et expletiva (G. 1, 203.): *Atque illum in raeceps prono trahit alveus amni.*] *Hostem superbum*; postuam ex aperto denegavit se Carthagini esse mansurum, [et eddit causas ob quas suppliciter adloquatur, quod et *hostis* et *uperbus*; quasi dicat aequo animo patiamur nos supplices esse, uoniam incidimus in hostem superbum. Nonnulli autem iuxta eteres *hostem* pro hospite dictum accipiunt. Plautus in Curculione (1, 1, 5.): *Si status condictus cum hoste intercedit dies.* dem in Cistellaria (Asinar. 4, 20.): *Datum est hostimentum, pera pro pecunia.* Nec enim vere *hostem* diceret, quem revo-

care cupiebat. Ipsa enim ait (323.): *hospes, Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat*, Herodotus (9, 11.) Persas qui erant Graecorum hostes, *ξένους* a Lacedaemoniis appellatos refert. Inde nostri *hostes* pro *hospitibus* dixerunt; nam inimici *perduelles* dicebantur. — 425. *Non ego* etc.; sensus illi contrarius (3, 602.): *Scio me Danais e classibus unum.*] — 426. *Aulide iuravi*; *Aulis* insula est [vel portus in Aegeo mari,] in qua coniurarunt Graeci, se non ante reversuros [ad patriam], quam Troia caperetur. *Aulide* autem aut *in Aulide*, aut pro *Aulidi*. *Ad Pergama*; in Pergama: i. e. contra Pergama. — 427. *Anchisae cineres, manesve revelli;* [ad hoc autem] quod dicitur ex oraculo fecisse Diomedes et secum eius ossa portasse, quae postea reddidit [Aeneae,] cum multa adversa perferret. Hinc est (5, 80.): *Salvete recepti Nequicquam cineres.* Sciendum sane, Varronem dicere, Diomedem eruta Anchisae ossa filio reddidisse: Catonem autem adfirmare quod Anchises ad Italiam ven[er]it: tanta est inter ipsos varietas, et historiarum confusio. (Guelf. I.: perferret. Et hoc Varro dicit; nam captionis est, quod ad Italiam venit, ut ait Cato. Tanta est huius historiae confusio. Hinc est: *Salvete rec. neq. cin.*) *Revelli*; non *revulsi*. Nam *velli* et *revelli* dicimus: *vulsus* vero et *revulsus* usurpatum est tantum in participiis contra naturam. — 428. [*Cur mea dicta negat;* non interrogat sed queritur, quidam *revelli* iungunt, ita ut sequatur: *Cur mea dicta negat.*] — 429. *Quo ruit;* properat sine respectu salutis. Nam hoc dicit: quod peto, etiam ipsi prodest, amoris scilicet impatientia. [*Extremum hoc miserae det m. a.;* a qualitate beneficii dictum. — 430. *Facilemque fugam*; permanet in eodem sensu, ut dicat petitionem suam etiam Aeneae prodesse.] *Ferentes*; bene flantes, propitios, [prosperos. — 431. *Antiquum;* aut primum aut carum, ut: *nihil antiquius habuit*, dicimus: aut antiquatum et irritum.] *Quod prodidit;* quod decepit. Et bene, ad disruptionem (codd. *dirept.* Steph. Guelf. II. *dirupt.*) enim coniugii immutata voluntas sufficit. [Quidam *prodidit* pro perdidit accipiunt, ut (1, 252.): *Unius ob iram Prodimur.*] — 432. *Pulcro ut Latio careat;* quod illi pulcrum videtur. Et sic etiam est illud (E. 2, 28.): *O tantum libeat mecum tibi sordida rura:* quae tibi sic videntur. [*Relinquat;* negligat.] — 433. *Tempus inane peto;* [i. e. sine matrimonio,] sine officio coëundi. Nam sine beneficio non procedit, cum spatium petat et requiem. [Aut quasi non magnam rem vel quo vacuus et otiosus est, cum illi tempus inane est. *Requiem spatiumque furori*; ut possim habere spatium quo amori finem imponam.] — 434. *Dum mea* etc.; *mea fortuna*, i. e. adversa: ut (6, 62.): *Hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta.* Ex eo statu, in quo est, *fortunam* dixit. *Doceat* autem *dolere* illud est, quia non habet in adversis patientiam, nisi qui dolere consuevit. Hoc ergo petit, ut ei praestetur tempus, per quod discat adversa perferre. — 435. *Oro veniam;* beneficium: [iuxta morem antiquum:] ut (1, 519.): *Orantes veniam.* [Terentius in Hecyra (4, 2, 29.): *Mi gnate, da veniam hanc mihi, redue illam.*] *Miserere sororis;* genitivum tantum regit. — 436. *Quam* etc.; sensus est: Quod beneficium cum mihi cumulatum dederis, sola morte derelinquam: et hic intellectus est melior,

quam mihi cum dederis cumulatam; quod sorori loquitur; quam lectionem Tucca et Varus (L. R. *Varro*) probant. Nam male quidam legunt: *Quam mihi cum dederit*, i. e. Aeneas, *cumulata morte relinquam:* et volunt intelligi, acceptum ab illo beneficium, [mea] morte cumulabo, et sic relinquam: ut amantes dicere consue[ve]runt, ut (E. 8, 59.): *Praeceps aërii specula de montis in undas Deferar, extremum hoc munus morientis habeto.* Nam si eam odio habet Aeneas, restat, ut eius morte laetetur. [Hoc sorori quoque potest dicere quae credit eam ex amore concitatam id loqui, nec tamen facere;] sed [elocutio] non procedit. Nemo enim dicit *veniam cumulata*, sed *cumulatam*. [Alii ita intelligunt: reddam illi gratiam, occidam illum, nam alibi ait (600.): *Non potui abreptum divellere corpus.* Sed hoc totum sorori dicit. An perplexe locuta est, ut solent loqui mali aliquid molientes? *Cumulatam* autem *veniam*, numquid solidam et plenam, et cui nihil desit debemus accipere? — 437. *Talibus orabat;* aut simpliciter accipiendum, *Loquebatur;* aut *orabat*, ideo quoniam preces inmixtae erant: aliter (4, 205.): *Multa Iovem manibus supplex orasse supinis.* Alibi pro oravit (10, 96.): *Talibus orabat Iuno. Fletus;* pro verbis, i. e. verba flebilia.] — 438. *Fertque refertque;* non ab Aenea, qui nihil dicit: sed a Didone *fert et refert*, i. e. iterum portat. [Nam subiunxit: *Sed nullis ille movetur Fletibus:* mire autem *fletibus* repetit.] — 439. *Voces ullas tractabilis audit;* cur mitis [et placidus et tractabilis] non audit? Quasi mirum est: excusat [et recusat] dicendo: *Fata obstant, placidasque viri deus obstruit aures.* [Aut certe *voces tractabilis* accipe, aut alias *tractabilis*. — 440. *Fata obstant;* excusat Aeneam, cum eum ne ingratus videatur non duritia mentis facit immobilem, sed voluntate divina.] *Deus;* Iuppiter scilicet, unde et supra Dido ait *Saturnius*, [vel certe Mercurius. *Obstruit*; obcludit ἐμφατικῶς.] — 442. *Alpini Boreae;* flantes de Alpibus: quae (al. codd. *quia*) Alpes Gallorum lingua *alti montes* vocantur. [Et speciem pro genere posuit; nam *Alpinum Boream* pro quocunque vento dixit, vel quia potentiores montani sunt venti.] *Nunc hinc, nunc illinc;* sicut Aeneas ab Anna et Didone. — 443. *It stridor;* ad dolorem Aeneae pertinet, de quo ait: *Magno persentit* (al. *persensit*) *pectore curas. Alte;* [aut] iugiter [et] diu, [aut ex alto cadentes.] — 444. *Consternunt;* implent, [cumulant,] ut (E. 7, 54.): *Strata iacent passim sua quaeque sub arbore poma. Frondes;* sicut lacrymae Aeneae. [*Stipes* autem media pars est arboris, quae ramos sustinet.] — 445. *Haeret scopulis;* sicut ille in consilio perseverat. — 446. *Tantum radice in tartara;* secundum physicos qui dicunt, parem esse altitudinem radicum et arborum. — 448. [*Tunditur;* saepe pulsatur; Terentius (Hec. 1, 2, 48.): *Tundendo atque odio effecit senex*, et ipse alibi (G. 3, 382.): *Rhiphaeo tunditur Euro. Magno persentit pectore;* quamvis magno, sentit curas sed eas forti pectore patitur. *Curas* potest Didonis, potest et suas. — 449. *Mens immota manet;* ad illud refertur: *Ipsa haeret scopulis.*] *Lacrymae inanes;* quia *mens immota manet:* [et utrum *inanes*, quae Didoni nihil prosint? quidam tamen *lacrymas inanes* vel Aeneae vel Didonis, vel Annae, vel hominum accipiunt.] — 450. *Tum vero;* post

desperationem. *Exterrita;* [atqui in fine ait (696.): *Nam qua [illegible] nec fato, merita nec morte peribat. Fatis* ergo aut malis [illegible] aut a verbo *For, Faris, Fatis*, i. e. responsis Aeneae: *Exterrita* [illegible] autem] praecipitata, turbata. — 451. *Mortem orat;* pro deside[illegible] rat: ut (2, 655.): *Mortemque miserrimus opto.* Aut certe ide[illegible] *orat*, quia consecrata fuit, nec mori poterat, nisi soluta [illegible] cratione. *Coeli convexa;* incurva coeli. — 452. [*Quo magis* [illegible] *inceptum peragat;* i. e. mortem sibi inferat. *Lucemque relin*[illegible] *quat;* ad illud *Taedet coeli convexa tueri.*] — 453. *Turicremis* [illegible] [i. e.] cremantibus tura; [nomen mire compositum. Et hoc [illegible] genus ominis Didoni factum, de augurali disciplina translatum [illegible] est, quae diris observatur. *Dira* enim, deorum ira est, quae [illegible] duplici modo colligitur, aut ex signis, aut quocunque modo [illegible] quacunque ex parte, quodque in illo factum rem mare * (factum [illegible] tempore) traditur, et ignis (ex signis) hic ostenditur: dicens [illegible] enim: *Vidit turicremis*, usque, *nigrescere sacros*, non solum [illegible] adversa petitionibus inveniri, verumetiam mortem denunciari [illegible] nam praemisit: *Quo magis inceptum peragat lucemque relin*[illegible] *quat.* Item, *tumulis Sichaei exaudiri voces et verba vocanti*[illegible] quod asperius fuit ut mariti defuncti vox audiretur e tumulo [illegible] quod erat dirum ad se vocantis. Sunt et de avibus dira ausp[illegible] cia, quod hic subiunxit dicendo: *Solaque culminibus ferali car*[illegible] *mine bubo Saepe queri*, in quo satis non fuit, diram avem bubonem nominatam, nisi adiecisset *Ferali carmine*, et *Saepe queri*, et ut non utique canendi usus significaretur, sed fletus vice querelarum. — 454. *Horrendum dictu;* quanto magis visu, quod Didoni contigit. — 455. *In obscoenum se vertere;* hoc est *Latices nigrescere sacros;* et quidam *Nigrescere* et *vertere*, ideo incertum tempus positum volunt, ut ostendant non vere versos se, quod contra naturam est, sed verti a Didone visa, ut (6, 257.): *Visaeque canes ululare per umbram*, non ululasse ergo, sed fieri visum. *Obscoenum* autem mali ominis, ut (3, 241.): *Obscoenas pelagi volucres.*] — 456. *Hoc visum nulli;* hoc quod viderat, nulli dixit. Quid est *nulli?* ne sorori quidem, cui fuerat de amore confessa: [et forte ideo sororem celavit, ne et ipsa se perimeret, post queritur (679.): *Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.* — 457. *In tectis* etc.; hinc Ovidius (Ep. 7, 99.): *Est mihi marmorea sacratus in aede Sichaeus; oppositae frondes, velleraque alba tegunt. Hinc ego me sensi noto quater ore citari: Ipse sono tenui dixit: Elissa veni.*] — 458. *Coniugis antiqui;* aut prioris aut cari. [Lucilius, *Concilio antiquo sapiens vir solus fuisti:* antiquus ergo est, qui praecedit eum qui praesens est.] *Miro quod honore colebat;* exhibendo ea [mortuo] quae circa vivos solent fieri. [Ritum veri et venerabilis templi, mariti templum obtinere cupiebat. Templa enim velamentis religiosa monstrantur, et] moris (enim) fuerat, ut nubentes puellae simul venissent ad limen mariti, (et) postes ante quam ingrederentur, [propter auspicium castitatis] (se) ornarent laneis vittis; unde ait: *Velleribus niveis*, et *oleo unguerent*, unde *uxores* dictae sunt: quasi *unxores.* [Bene ergo Dido, cum templum marito extrueret veluti devota viro, quippe post quem nuptura non esset, ad conciliandum amorem, officia ritus maritalis adfixerat, ut morem instauraret uxorum. Nam

cum in poenitentia inducitur a Poëta (552.): *Non servata fides cineri promissa Sichaeo.* Hi tamen qui de nuptiis dicuntur, tradunt cum nova nupta in domum mariti solere postes unguine lupino oblinire (*oblini?*), quod ...rae et unguen et membra multis rebus remedio sunt. Romuli dicunt temporibus institutum, quod Romulus et lupino lacte nutriti sunt. Dicitur etiam Lupam in con... ultorum eiusdem generis sociari marito esse * quae atque) amisso eo nulli alteri potest (post) iungi, quod iecit (550.): *expertem sine crimine vitam Degere more* . e. Lupae. Haec ergo ideo a novis nuptis fiebant, ut uella se domum religiosam ingredi, simul lanam ferens, m promittebat.] — 459. *Festa fronde;* divina, tanquam coleret. Sane hoc loco latenter, quam supra diximus, historiam. Nam si amabat Aeneam, utique non coleret m maritum. [Nam quod de Didone et Aenea dicitur, est. Constat enim, Aeneam CCCXL. annis ante aedificationem Romae venisse in Italiam, cum Carthago nonnisi XL. annis ante aedificationem Romae constructa sit. Sed altius considerandum est, cur Virgilius Aeneae Didonem coniunctam dixerit.] — 461. *Visa viri;* [ut (6, 257.): *Visaeque canes ululare per umbram:* Terentius (Eun. 3, 2, 1.): *Audire vocem visa sum modo militis.*] Non enim erant vera, ut supra. *Nox cum terras;* ut augeret terrorem tempus adiecit, a verisimili (codd. tantum: *Nox c. t.*; *verisimilitudo.*) — 462. *Sola bubo;* [*sola,* quaerendum, quod dixerit, utrum ἐμφατικῶς, an pro *solis*, i. e. *desertis?* ubi enim sederit et cecinerit solitudinem significat. Secundum auguralem disciplinam volunt greges avium minus significare, et iuxta hanc avem si alia sederit, malum quod imminet creditur evanescere, ut (G. 1, 389.): *Et sola in sicca secum spatiatur arena.* Sane *bubo*, si cuius aedes insederit, et vocem miserit, mortem significare dicitur. Si autem de busto sudem ad tectum detulerit, incendium aedibus portendere. Ergo hic *sola*, utrum quod alia avis non sedebat in culmine; an *sola*, quia nihil deferebat, ut mortis signum esset. In hanc autem avem conversus est Ascalaphus Acirontis (Acher.), vel, ut quidam volunt, Stygis filius, ira Cereris, cum Proserpinam prodidisset, malum granatum de pomario Ditis gustavisse, quod plenius in primo initio Georgicorum (39.) dictum est, ubi est: *Nec repetita sequi.* Sane] *sola* contra genus posuit. Lucanus (5, 396.): *Et laetae iurantur aves bubone sinistro.* Item Ovidius (Met. 10, 453.): *Infandus bubo.* Et hoc est in usu. Sed Virgilius mutavit, referens ad avem. Plerumque enim genus, relicta specialitate, a generali sumimus: ut si dicas *bona turdus*, referendo ad avem. Item si dicamus *prima est a*, i. e. *litera;* cum *a* sit neutri generis. (Guelf. I. litera; nam et *a* et *o* et *u* generis neutri sunt.) *Ferali carmine;* bene hoc addidit. Non enim omni modo malum est bubonis omen, (sed cum cantat;) Cantus autem eius [omnimodo malum est, quia] aut fletum imitatur, aut gemitum: tacens [autem] ostendit felicitatem. Omnes enim aves *oscines* (codd. *Oscinae*) malae, *praepetes oscines* bonae sunt: vel e contra, malae *praepetes*, *oscines* bonae sunt. — 463. [*Saepe queri;* quidam propterea queri positum volunt, quod doleat de Ascalapho

se in avem mutatum, ut (G. 1, 378.): *Veterem in limo ranae cecinere querelam.*] — 464. *Priorum*; legitur et *piorum*. Sed [*priorum*] illud spectat (65.): *Heu vatum ignarae mentes quid vota furentem; [quid delubra iuvant?* quod superius expositum. Sed *piorum* religiosorum, castorum.] — 465. *Horrificant*; horrorem incutiunt. — 466. *In somnis ferus Aeneas*; [non est epitheton *ferus*, sed fantasia, talem enim illum imaginabatur qualem timebat, et] *in somnis* pro *insomniis*, i. e. vigiliis. *Semperque relinqui*; per omnes noctes navigare videbatur Aeneas, quasi eam semper desereret. — 467. [*Longam viam*; nonnulli inferorum accipiunt.] *Incomitata*; quod ferale, i. e. mortiferum omen [est,] et praecipue regibus [qui nunquam soli sunt. — 468. *Ire viam*; veteri more iuxta ius, ut (Cic. pr. Mur. 12.): *ite viam, redite viam*, et alibi (G. 3, 77.): *Primus et ire viam*. *Tyrios deserta quaerere terra*; bona affectio, solent enim qui deficiunt suos desiderare, ut dulcius moriantur.] — 469. *Agmina Pentheus*; aut impetus: aut secundum Urbanum, agmina serpentium; [aut secundum quosdam, quia habitus earum et sibila serpentium, quibus crinitae sunt Eumenides, faciem agminis praebent, vel quia plures furiae putantur, vel quia furiosis pro tribus plures videntur. Et bene *videt agmina*, expressit furentem, cum ait *Videt*, non existimat, sed putat se videre:] Pentheus autem secundum tragoediam Pacuvii furuit etiam ipse, [de quo fabula talis est: Pentheus, Echionis et Agaves filius, Thebanorum rex, cum indignaretur ex matertera sua Semele genitum Liberum patrem coli tanquam deum, ut primum comperit eum in Citherone monte esse, misit satellites, qui eum vinctum ad se perducerent, qui cum ipsum non invenissent, unum ex comitibus eius Acoëten captum ad Pentheum perduxerunt. Hic, cum (*dum?*) de eo graviorem poenam constitueret, iussit eum interim claudi vinctum: cumque sponte sua et carceris fores apertae essent, et vincula Acoëti excidissent, miratus Pentheus expectaturus sacra Liberi patris Citherona petit, quem visum Bacchae discerpserunt. Prima autem Agave mater, eius amputasse caput dicitur, feram esse existimans.] — 470. *Solem geminum*; tragice dixit imitatus Euripidem. *Duplices Thebas*; civitas in Boeotia a Cadmo et Zetho et Amphione constituta, in qua Oedipus Laii filius cum matre concubuit, ex qua Eteocles et Polynices, qui se propter regnum invicem peremerunt. — 471. *Agamemnonius scenis agitatus Orestes*; hunc Oresten Electra soror eius post occisum ab Aegisto dolo Clytaemnestrae matris Agamemnonem, subtraxit, quem Strophio alendum dedit. Eum cum filio Pylade educatum in adultam produxit aetatem, qui ut primum de scelere matris ac morte patris agnovit, venit Mycenas et adiuvantibus amico Pylade et sorore Electra, Clytaemnestram matrem cum adultero Aegisto occidit, ob quam rem aliquamdiu furiis agentibus insaniit. Sane *Agamemnonius* non est patronymicon; nam *Agamemnonides* facere debuit. Ergo sicut (6, 489.): *Agamemnoniaeque phalanges*.] *Scenis agitatus*; famosus, celebratus tragoediis. [Qualiter a Graecis in scena inducitur.] Et *agitatus*, quia et furuit et [furiis agitatus, aut quia] multae sunt de eo tragoediae: quasi frequenter actus. — 472. *Armatam matrem*; causam ipsam furoris. [*Cum fugit*; ad eum, credidit verita-

tem. *] — 473. *Sedent in limine dirae*; a Pacuvio Orestes inducitur Pyladis admonitu, propter vitandas furias, ingressus Apollinis templum: unde cum vellet exire, invadebatur a furiis. Hinc ergo est, *Sedent in limine* [*dirae*. Alii dicunt, qui * (quod) cum absolutus in templo Minervae de iudicio exiret, a furiis correptus est. — 474. *Concepit furias*; furore completa est, et quidam *furorem* pro bono et innocenti motu accipiunt, *furias* semper pro malo. Concepit ergo furorem postquam amori dolor immixtus est. — 475. *Tempus secum ipsa modumque*; *tempus*, i. e. quando, *modum*, i. e. quomodo, et qua morte. — 476. *Exigit*; ad certum redigit: ut solent pondera et vires ad exactum redigi; ergo definit.] — 477. *Consilium vultu tegit*; ut (1, 209.): *Spem vultu simulat*. — 478. *Viam*; rationem, [remedium. Ita enim antiqui dicebant, ut ipse alibi (6, 367.): *Aut tu, si qua via est.*] *Gratare*; gratulare, suscipe gaudium pro sorore. Sic enim dicimus: *grator tibi honorem*. [Et bene a gratulatione incipit, quae vult suum dissimulare consilium. — 479. *Reddat*; reconciliet.] *Eum*; Aeneam: quem, ut notum, noluit dicere, [quasi eius fastidio nomen abhorreat. *Eo me solvat amantem*; mori disponens duo mentitur, vel ut se solvat, vel ut alliget Aeneam.] — 480. *Oceani finem iuxta*; finem Oceani nullus novit, sed initium: quod et ipsum potest finis videri aliunde sumpto principio. [Et (*et ex?*) longinquitate argumentatur: Terentius (Eun. 3, 2, 18.): *Ex Aethiopia est usque haec.*] — 481. *Aethiopum*; *Aethiopiae* duae sunt, una circa ortum Solis, altera circa Oceanum in Mauritania (R. Vos. Guelf. I. *Mauret.*), quam nunc dicit. Et dicta *Aethiopia*, a colore populorum, quos solis vicinitas torret. [Graece enim αἴθειν torrere, ὤψ aspectus dicitur.] *Atlas*; nullum nomen Graecum [in] *ns* terminatur. — 482. [*Axem*; nunc pro coelo, non enim in axe sunt stellae.] *Torquet*; sustinet, [portat.] *Stellis aptum*; satis perite loquitur. Nam *aptum*, coniunctum dicit, ἀπὸ τοῦ ἅπτεσθαι, non insignitum stellis. *Axis* enim non habet stellas, qui est medius inter septemtriones. Unde et Graece ἄναστρος (Steph. ἀπάστροτος, R. *apostros*, Vos. *apastrotos*) dicitur. Septemtriones autem non occidere axis vicinitas facit, non quia in axe sunt. [Ergo *bene aptum*, colligatum: Cicero in Timaeo (5.): *Qua ex coniunctione coelum ita aptum est*, i. e. constrictum et complexum. Item in Oratore (71.): *Facilius est enim apta dissolvere, quam dissipata connectere.*] — 483. *Hinc mihi Massylae gentis monstrata*; praedicta. Quae est oriunda Massylia, aliquando horti Hesperidum sacerdos, nunc habitans circa Atlantem. Nam aliter non procedit. *Massylia* enim mediterranea est: Berenice (L. Basil. *Beron.* Dan. Fabr. Guelf. II. *Berenicis*) civitas Libyae, unde haud longe sunt horti Hesperidum, Atlas vero [mons] maximus in Mauritania est. [Quidam tamen hos hortos circa turres * (Syrtes) positos tradunt.] — 484. *Hesperidum templi custos*; *Hesperides*, Atlantis filiae, nymphae, secundum fabulam hortum habuerunt, in quo erant mala aurea Veneri consecrata, quae Hercules missus ab Eurystheo, occiso pervigili dracone, sustulit. Re vera autem nobiles fuerunt puellae, quarum greges [rufam lanam habentes] abegit Hercules, occiso eorum custode. Unde mala fingitur sustulisse: hoc est oves, quae Graece μῆλα (codd. *nam*

mala) dicuntur, et μηλονόμος (codd. Burm. *malanomos*; Guelf. I. *melanomos*) dicitur pastor ovium. [Propter ruborem autem lanae quae similis auro est, existimasse eos qui audierant mala aurea in Africa nasci. Est et alia fabula, cum nuptiae Iunonis celebrarentur, omnesque Dii in honorem eius conferrent munera, Terra in extremis regionibus edidit arborem poma aurea ferentem, haec cum decerperent Hesperides Atlantis, sive Hesperi filiae, custodes eiusdem arboris, Iuno sensa (offensa) munus spoliari suum, in metum earum misit Draconem insomnem qui omnibus noctibus diebusque custodiret ramos, hoc postmodum ab Hercule interempto, qui ab Eurystheo ad hoc missus fuerat, mala sublata sunt. Hesiodus has Hesperidas Aeglem, Arethusam, et Hesperusam, Noctis filias, ultra Oceanum mala aurea habuisse dicit. Bene ergo Virgilius, has ad Oceanum et Solis occasum esse dicit. *Epulasque draconi*; Hesperus rex traditur preciosissimas oves habuisse, quarum pastor vocabatur Dracon, cui praebebant epulas regias filiae, sed quia Graece oves μῆλα dicuntur, ex dubio nomine fabula composita est. — 485. *Sacros ramos*; vel Veneri vel Iunoni dicatos.] — 486. *Soporiferumque papaver*; incongrue videtur positum, ut soporifera species pervigili detur draconi. Sed dicimus variam vim praebere victuum diversa (codd. tantum: *victum*) diversis animalibus. Nam salices hominibus amarae sunt, dulces capellis: ut (E. 1, 19.): *Et salices carpetis amaras*, scilicet hominibus. Item cicutae, secundum Lucretium, hominibus venenosae sunt, cum pingues reddant capellas. Ergo et *papaver*, licet det hominibus somnum, draconi adimit forsitan; et est ergo excusatio. Potest tamen melior esse sensus, si *Servabat in arbore ramos* plena sit sententia; sequentia vero sic accipiamus. Haec se promittit carminibus curas solvere: *Spargens humida mella, soporiferumque papaver*; i. e. miscens: ut [supra (2, 98.) dictum est ex] Cicero[ne]: *Et spargere venena didicerunt*. Nec incongrue ad amaritudinem amoris mel adhibet: ad oblivionem, papaver. — 487. [*Solvere*; cura liberare. *Duras curas*; bene duras affectu quo ipsa passa est.] — 489. *Sistere* etc.; quanto magis poterit Aenean ab incepto retorquere, [vel in amorem immittere, aut mihi auferre? *Vertere sidera retro*; utrum, ut videtur, etiam in coelo potestatem habere, an etiam fata posse mutare, quae secundum Mathematicos sideribus gubernantur? et multi *sidera* hic planetas accipiunt, quia reliqua coelo adfixa sunt. — 490. *Nocturnosque*; utrum quia in nocte sunt, an quia per noctem evocantur, an noctu? ut Cicero (pro Mil. 13.): *Nocturnis canibus dilaniandum*: Et *Manes*, quod ad inferos *manent*, i. e. abeant. — 491. *Sub pedibus terram* etc; haec non sic adfirmat, quasi ad amorem extinguendum opus sint, sed difficiliora adsignat, ut facilius de opprimendo amore credat.] *Mugire videbis*; i. e., videbit quis: ut (401.): *Migrantes cernas*. — 493. *Magicas invitam*; [pro ad magicas, aut *magicas* adgredi invitam,] quia cum multa sacra Romani susciperent, semper *magica* damnarunt. [Probrosa enim ars habita est, ideo excusat.] *Accingier*; praeparari. *Accingier* autem, ut ad infinitum [modum] *er* addatur, ratio efficit metri. Nam cum in eo ultima sit longa, addita *er* syllaba brevis fit: ut *audiri*, *audirier*. — 494. *Tu secreta*; sine arbitris, et est bona

elocutio, rem loci vel temporis ad personam transferre: ut *nocturnus venit*, *secretus fecit*. *Pyram*; sub specie sacrificii praeparat mortis exequias. — 495. *Et arma*; gladium dicit abusive. Nam ait paulo post (507.): *Ensemque relictum*. Proprie enim *arma* sunt quae *armos* tegunt, [hoc est scutum quod Graecis ὅλον ὅπλον dicitur, cum cetera sua nomina habeant, unde ipse ait (10, 841.): *At Lausum socii exanimem super arma ferebant*. Sed hic ideo generaliter *arma* nominavit, ne inventione solius gladii consilium proderetur.] — 496. *Impius*; qui gladium reliquit furenti. Hoc autem tractum est de Homero, qui dicit gladium Aiaci datum ab Hectore, et Hectori ab Aiace balteum, quae eis exitio fuerunt. Nam alter tractus est balteo: alter se donato telo interemit; [unde proverbium natum est apud Sophoclem (Aiac. 679.): Ἐχθρῶν ἄδωρα, κοὐκ ὀνήσιμα.] *Exuvias*; vestes Aeneae: quem hostem dixerat supra (424.): *I soror: atque hostem supplex affare superbum*. Item (651.): *Dulces exuviae*. [*Lectumque iugalem*; eleganter etiam in morte, perseverat in amore, et quatenus potest Aeneae se coniungit, si uno igne cum eius concremetur exuviis.] — 497. *Quo perii*; propter extinctum pudorem. [*Abolere nefandi*; a memoria tollere, ut (1, 720.): *Paulatim abolere Sichaeum*. — 498. *Iuvat monstratque sacerdos*; et iuvat, συμφέρει, hoc est, et voluntas mihi est, et sacerdos hoc praecipit. *Que* autem pro *enim* posuit. — 499. *Haec effata silet*; subitum silentium, imperfectam orationem ex perturbatione mentis ostendit. *Pallor simul occupat ora*; scilicet ex conscientia cogitatae mortis. — 500. *Novis*; pro usitatis.] *Praetexere* [autem] praevelare, abscondere. [Et est antistrophe, funeribus nova sacra praetexere. Ergo hoc dicit: Anna non arbitratur sub obtentu sacrificiorum pompam funeri praeparari.] — 501. *Tantos furores*; quantos cogitabat Dido. — 502. *Graviora timet, quam morte Sichaei*; aut *quam* detrahimus: et stat elocutio: aut subaudimus, *graviora* timet posse contingere, [quam quae morte Sichaei vel fecit, vel passa est Dido.] — 504. *At regina pyra*; notatus est hic versus: vitiosa est enim elocutio, quae habet exitus similes: licet sit casuum dissimilitudo. — 506. *Intenditque locum sertis*; [et intendit et in]ligat: ut (2, 236.): *Et stupea vincula collo Intendunt*: et est Hypallage: [est enim] *Intendit serta per locum*; [hoc est aut a pariete in parietem ligat, quod est extensis sertis locum replet, quasi serta per locum tendit.] — 507. *Funera*; cypresso. [Romani moris fuit propter ceremonias sacrorum, quibus populus Romanus obstrictus erat, ut potissimum cupressus, quae excisa renasci non solet, in vestibulo mortui poneretur, ne quis imprudens funestam domum rem divinam facturus introeat, et quasi attaminatus suscepta peragere non possit; hinc ergo *funera cupresso*:] Nam et[iam] supradicta ligna ad funus pertinent: ut (6, 180.): *Procumbunt piceae, sonat icta securibus ilex*. — 508. *Effigiemque toro locat*; [imaginem scilicet Aeneae, quia solent Magi effigies eorum facere propter quos carmen instituunt, ut in Bucolicis (8, 80.): *Limus ut hic durescit, et haec ut cera liquescit*, et (E. 8, 74.): *Terque haec altaria circum Effigiem duco*: Horatius (Serm. 1, 8, 30.): *Lanea effigies erat, altera cerea*. Et bene] exprimitur amoris affectus, quod etiam in morte amati imagini volebat esse con-

iuncta, ut paulo post (605.): *Natumque patremque Cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem. Haud ignara futuri;* memor suae dispositionis. — 509. [*Stant arae circum;* aut sunt, aut circumstant. *Crines effusa;* crines effusos habens, ut (7, 796.): *Picti scuta Labici. Sacerdos;* quaeritur a quibusdam quae sit haec sacerdos, quia illam ipsam accipi volunt, quae supra dicta est, tanquam ficta a Didone. Ergo hanc adhibitam ad tempus huius officii sacerdotem volunt.] — 510. *Tercentum tonat ore deos;* non *tercentum deos:* sed tonat tertio centum (codd. *tercentum*) numina Hecates: unde [et] Hecate dicta est, ἑκατὸν, i. e. centum potestates habens. Tonat autem perite dixit. In talibus (al. *aliquibus*) enim sacris imitabantur tonitrua; [sed praecipue in Hecatae: aut *tonat* clara voce et cum fiducia invocat.] *Herebum;* inferorum profunditatem. — 511. [*Tergeminamque Hecaten;* quidam Hecaten dictam esse tradunt, quod eadem et Diana sit et Proserpina, ἀπὸ τῶν ἑκατέρων, vel quod Apollinis soror sit, qui est ἑκατηβόλος, et secundum Hesiodum Hecate et Titanis et Asteriae filia est, Diana et Iovis et Latonae: Persephone Iovis et Cereris, quam genealogiam posteriores confuderunt.] *Tria virginis ora Dianae;* iteratio est [eiusdem rei], Lunae, Dianae, Proserpinae. [Et cum super terras est, creditur esse Luna, cum in terris, Diana, cum sub terris, Proserpina: Quibusdam ideo triplicem placet, quia Luna tres figuras habet, prima tanquam C, sequens tanquam Ɔ. . . * (tertia) tanquam O. Nonnulli eandem Lucinam, Dianam, Hecaten appellant, ideo quia uni deae tres adsignant potestates, nascendi, valendi, moriendi, et quidem nascendi Lucinam deam esse dicunt, valendi Dianam, moriendi Hecaten, ob quam triplicem potestatem, triformem eam triplicemque finxerunt, cuius in triviis templa ideo struxerunt.] — 512. *Simulatos fontis averni;* in sacris, ut supra (2, 116.) diximus, quae exhiberi non poterant, simulabantur: et erant pro veris. Bene autem de Averno, per quem descensus ad inferos dicitur. — 513. *Falcibus* etc.; herbae enim [aut] secundum rationem Lunae tolluntur, [aut in quas despumaverit Luna: sicut Lucanus (6, 506.): *Donec subpositas propius despumet in herbas.*] Nec omnes eodem modo. Unde perite et *aënis falcibus* dixit: quia aliae velluntur, aliae inciduntur; et *ad Lunam,* non ad noctem, sed ad Lunae observationem. — 514. *Pubentes* autem *herbae* [ideo,] quia; aliae siccae, aliae viridiores leguntur. Et sciendum, inter homines et herbas esse reciprocam relationem (codd. *tralat.* s. *translat.* Guelf. I. *reciprocas translationes*). Sic enim *pubentem herbam* dicimus, quemadmodum *florem aetatis. Nigri cum lacte veneni;* nigri, aut noxii; quia nigri fiunt homines post venenum. Aut certe illud est: quia sunt herbae nigri lactis, i. e. succi. Dicunt autem per periphrasin agreste papaver significari. — 516. *Et matri praereptus amor;* secundum Plinium, qui dicit in Naturali Históría (8, 42, 66.), pullos equinos habere in fronte quandam carnem, quam eis statim natis adimit mater: quam si quis forte praeripuerit, odit pullum, et lac ei denegat. Iuvenalis (6, 616.): *Cui totam tremuli frontem et Caesonia pulli Infudit;* et merito suspicantur amorem creari ex carne: sine qua mater non alit ex se creatum. [Theocritus (2, 48.) *hippomanes* virgulti genus dicit.]

[i]psa mola; [i. e.] farre et sale: [quam *molam salsam* a *molendo* [a]ppellant.] Ordo autem est: ipsa Dido mola, et piis manibus, [i]. e. puris, deos testatur. [Et bene *ipsa*, quia supra de sacer[d]ote erat locuta.] — 518. *Unum exuta pedem;* quia id agitur, [u]t et ista solvatur, et implicetur Aeneas. [Solent enim et *reso[l]utoria sacrificia* ab aruspicibus fieri, et Iunonis Lucinae sacra [n]on licet accedere, nisi solutis nodis.] *In veste recincta;* quia [u]t supra diximus, in sacris nihil solet esse religatum (al. *praelig.*), [p]raecipue eius, quae amore vult solvi. [Sane Flaminicae non [l]icebat, neque calceos, neque soleas morticinas habere. *Morti[c]inae* autem dicuntur, quae de pecudibus sua sponte mortuis [f]iebant: neque supra genu succinctam esse, quod hic vult tangere: *Unum exuta pedem vinclis in veste recincta:* non sub[l]ata sed summissa; nam sic est dictum *recincta*, ut resoluta, ut remissa. — 519. *Testatur moritura deos*; quidam hic *testatur* pro *obtestatur* accipiunt.] *Conscia fati sidera;* i. e. planetas, in quibus fatorum ratio continetur. [An conscia fati sui testatur sidera, ut constantia eius appareat mori volentis. Ergo *fati sui* i. e. mortis.] — 520. *Si quod* etc.; ordo est: Tunc numen precatur, si quod curae habet amantes non aequo foedere: *Si quod* autem, bene dubitat, utrum [et] res malae praepositas habeant potestates. [Nam et amatoribus praeesse dicuntur ἔρως, ἀντέρως, λυσέρως (δυσέρ.?), nonnulli Nemesin significari putant:] (Sensus autem hic est): aut ἀντέρωτα invocaba[n]t, contrarium Cupidini qui amores resolvit: aut certe cui curae est iniquus amor, scilicet ut implicet non amantem. [Hic etiam Athenis coli dicitur.] — 521. *Iustumque memorque;* [*iustum* ad iudicandum,] ut expugnetur qui est causa discordiae. [*Memor* simul ad vindicandum: et *memor* ideo neutro genere, quia *numen* dixerit.] — 522. *Nox erat;* protenditur ista descriptio ad exaggerationem vigiliarum Didonis. — 523. *Silvaeque;* secundum eos qui dicunt, omnia quae crescunt animalia esse. — 524. *Aequora*; elementa etiam animalia esse voluerunt. Unde est in septimo (34.): *Aequora mulcebant cantu.* [*Medio* etc.; noctem describit per sidera, hoc est cum medium cursum tenent sidera quae orta sunt.] — 525. *Tacet ager;* ea quae in agris sunt. [*Pictaeque volucres;* uno verbo multos et varios colores avium demonstravit, pictura enim ex multis coloribus constat. — 529. *At non infelix animi;* antithesis, ut (G. 3, 349.): *At non qua Scythiae gentes:* figuratius est *animi*, quam si *animo* diceret, ut (12, 19.): *O praestans animi iuvenis.*] — 530. *Oculisve* etc.; quia potest aliud esse sine alio, ut si quis dormiens mente turbetur. — 531. *Resurgens saevit amor;* gravior enim est cum resurgit: et est sententia quasi generalis; [sicut in secundo de Aenea (316.): *Furor iraque* mentem praecipitant.] — 533. *Adeo;* scilicet furuit: ut in hoc proposito permaneret vitandae sine dubio lucis. [*Insistit* etc.; aut insistit volutare, aut insistit proposito moriendi: Plautus tamen ita ait: *Hunc sermonem institi.*] — 534. *En quid agam? en, ecce,* [et] quasi demonstrantis particula est, per quam intelligimus, eam multa cogitasse, et sic prorupisse: *ecce, quid actura sum?* Est autem comicum principium: nec incongrue amatrici datum. Sic Terentius (Eun. 1, 1, 1.): *Quid igitur faciam?* Nam haec coniunctio multa eam cogitasse significat.

Rursus; duo significat, frequenter *iterum:* raro *vicissim*, mutuo [denuo,] ut hoc loco. [Alii hoc loco *rursus* pro *sim* accipiunt, ut sit: ergo ego similiter rogabo eos, sicut n antea rogaverunt.] — 535. *Numidumque petam;* invidia a sonis: *petam* mulier et regina Numidas, i. e. vagos. — *Maritos;* futuros scilicet. Est autem elocutio, *dedignor rem.* — 537. [*Iliacas igitur classes;* sic intulit, quasi si non fecerit hoc necessario consequatur.] *Ultima iussa;* [ul deterrima, an superba, et] aut intelligimus, Aenean ei lisse navigandi facultatem, aut *Teucrum iussa.* Non quae iusserunt, sed quae eis a Iove iussa sunt, ut (237.): *Naviget, summa est.* [Alii κέλευμα (al. κέλευσμα), unde iubere κελεύει citur Graece.] — 538. *Quiane;* re vera (*Ironia est?*); e una pars orationis. — 539. [*Bene;* pro qualitatis adverbio ligendum est.] *Stat;* permanet. — 540. [*Quis me auten velle sinet?* Ordo est, Fac me autem velle, quis sinet? *busque superbis;* vel magnis et altis, vel in quibus superbi gaturi sunt, hoc est qui me tanto contemptu deserunt. — *Irrisam;* alii invisam. Quae sic contemni et relinqui mer- 542. *Laomedonteae;* nunc fraudulentae.] — 543. *Nautas* Troianos. Nam iniuriose dixit *nautas*, i. e. assuetos lab *Ovantes;* laetantes. Abusive: nam proprie *ovatio* est triumphus. Qui enim *ovationem* meretur, et uno equo et a plebeis vel ab equitibus Romanis deducitur ad Capi et de *ovibus* sacrificat: unde et *ovatio* dicta. Qui aute *umphat*, albis equis utitur quatuor, et senatu praeeunte pitolio de tauris sacrificat. [Et bene duo diversa posuit et *ovantes*, ut gravius esset cum his qui ovarent ire fugien 545. *Insequar;* alii *inferar*, ut (1, 439.): *Infert se septu la.*] *Vix;* aut mox; i. e. paulo ante, ut (1, 34.): *Vix spectu* [*Siculae telluris in altum Vela dabant laeti.*] vera *vix*, (*vix*, *aegre?*) ut diximus supra (1, 361. 2, 334.). nulla ratione dimitterent patriam, nisi eos aut odium lionis coegisset, aut timor: ut (1, 361.): *Conveniunt quib odium crudele tyranni, Aut metus acer erat.* (Guelf. Quomodo *sidonia vix u. r.;* quomodo *vix*, cum dicat ipse *veniunt*, *quibus* etc.; si ultro convenerunt, quomodo vix se revellisse? Solvitur: quia *vix* non ad difficultatem rettuli ad tempus, ut *vix* dicat modo, i. e. *nuper*). — 547. *Qui rere;* *quin*, immo. Et bene omnis eius intentio tendit ad tem. Nam si procos rogare turpe est, solam sequi impos et inhonestum, Tyrios trahere difficile, sola mors sup [*Ferroque averte dolorem;* hoc secundum eos dixit, qui cu quid impulsu animi constituerint, voluntatis suae rationem a conantur. Ergo et hic quasi rationem (ratione?) approbat, furore paulo ante decreverat.] — 548. *Tu lacrymis evicta* bene totum ei imputat, sed cum excusatione, quae Aenea ptias suasit: sed *victa lacrymis*, ut (30.): *Sinum lacrymis i vit obortis; Anna refert.* *Tu prima furentem;* Urbanu dividit, licet alii iungant: et vult, hunc esse sensum: Tu p sisti, ut nuberem, victa lacrymis meis: tu etiam nunc m oneras malis. Nam me olim occidissem, nisi te desererere I darem. — 549. *Obiicis hosti; ob* naturaliter brevis est, si

re et ad: sed plerumque producuntur hac ratione, *Obicio*, *reiicio*, *adicio*, *i* habent vocalem sequentem, quae per declinationem potest in consonantis formam transire: ut *obieci*, *reieci*. Ergo etiam ante quam transeat, interdum fungitur officio consonantis, et praecedentem longam facit. [*Hosti*; ad eventum referendum. — 550. *Non licuit*; quia aliud volebat, et aliud factum est, sicut solent dicere quibus aliter conata succedunt. *Thalami expertem*; non omnino, sed post Sichaeum. *Sine crimine*; ut supra (19.): *potui succumbere culpae.*] — 551. *More ferae*; Plinius in Naturali Historia dicit, *Lyncas post amissos coniuges aliis non iungi*. Multi *Fere* adverbium volunt, ut sit sensus: more scilicet quo iam viduitatem ferre consueverat. Crimen autem bene: ut supra: *Potui succumbere culpae.* — 552. *Sichaeo* pro *Sichaeio*: [vel *promissa Sichaeo* non servata cineri. — 553. *Pectore questus*; i. e. pectus questibus.] — 554. *Certus eundi*; indubitabiliter profecturus. — 555. *Carpebat somnos*; hoc est quod et paulo post culpat Mercurius [dicens: *Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos?*] Sed excusatur his rebus: nam et *certus eundi* fuerat, et rite cuncta praeparaverat: aut certe prooeconomia est, ut possit videre Mercurium. [*Rite*; recte et ex ordine compositis, et diligenter virum strenuum non ante facit requiescere, quam rite omnia paravisset.] — 556. *Forma dei*; bene non *deus*, sed *forma*. Raro enim numina sicut sunt, possunt videri. Unde et sequitur: *Vultu redeuntis eodem*. Nam licet *redeuntis* dicat, i. e. eius qui possit agnosci: tamen non *Faciem* dicit: sed *Vultum*, qui potest saepe mutari. *Eodem*; *o* semper longum est: quia *eodem* ablativus est semper: *Eadem* autem et producit et corripit. Nam et nominativus est, ut *eadem mulier fecit*: et ablativus, ut *eadem muliere faciente*. — 557. *Visa monere est*; et *visa* bene: non enim re vera est. — 558. *Omnia Mercurio similis*; aliud enim est *idem esse*, aliud *simile esse*: ergo nunc (codd. *non*) est certus Aeneas. [Et a toto transit ad partes, ut omnia magna pes etiam.] *Vocemque*; [duo ὁμοιοτέλευτα, et est versus hypermetrus: *Vocem* autem ideo,] quia orationis est deus. Horatius (Carm. 1, 10.): *Mercuri facunde*. *Coloremque*, *Et crines flavos*; (bene, quia) ideo et perustus et flavus Mercurius introducitur: quia satis vicinus est Soli praeter ceteras stellas. — 559. *Et membra decora iuventae*; quia palaestrae deus est. Horatius (l. l.): *Catus et decorae more palaestrae*. *Iuventae* autem aetatis, a *iuventa*. Sane figura est: *Similis membra, vocem, colorem.* — 561. [*Circumstent*; pro circumstatura sint. — 562. *Demens*; improbat eius visum, qui nec videat nec audiat.] *Zephyros*; [pro quocunque vento]; ventos; de Africa enim Zephyro navigare non poterat. — 563. *Nefas in pectore versat*; [hoc ideo posuit,] ne [Aeneas] non timeret matricem; bene addidit *Certa mori*. Item: *Varium, et mutabile semper Femina*. [Et est dubitatio quos dolos, vel quod nefas, an sibi nefas, quia sua manu peritura erat, an sorori dolos, quibus eam fallebat, utrumque in Aeneam, ut postea ait (600.): *Non potui abreptum divellere corpus* et cetera, nam omnia, sicut dictum est, sequens versus confirmat: *Certa mori*, ut sibi mortem excogitet, in Aeneam iras moliatur. Et *Certa mori* figurate: *Certo ut moriatur.* — 564. *Certa mori*; hoc

fidem fecit posse fieri quod metuendum praedicabat.] — 565. *Praeceps*; festinus. [*Praecipitare*; pro *praecipitandi*.] — 566. *Trabibus*; vel navibus, vel remis, ut (3, 191.): *Vastumque cava trabe currimus aequor.* — 567. *Collucere faces*; propter (594.). *Ferte citi flammas*, vel funes. [*Fervere*; a verbo *fervo*, *fervis*, *fervit*.] — 569. *Eia age*; hoc loco per αὔξησιν orationem implevit, nam eandem rem secundo dixit, cum *eia*, saepe *age* significet. *Varium et mutabile semper*; haec, sicut supra dictum est, obiectio est, sed amat. — 570. *Nocti se immiscuit atrae*; hoc ad visum somniantis referendum est, i. e. in noctem se immiscuit: et *noctem* pro tenebris posuit, per quod apparet eum in claro lumine fuisse cum loqueretur.] — 571. *Umbris*; ut supra (556.): *Forma dei*; [vel *umbris* terroribus.] — 572. *Corripit*; omen [est] futurae tempestatis; [cum rumpit somnum, deorum donum.] — 573. *Praecipites*; ut supra Mercurius: *Non fugis hinc praeceps?* [Sane nonnulli ita distinguunt: *Sociosque fatigat praecipites*, ut allocutio hinc videatur incipere: *Vigilate* et *considite transtris*, et est usitata figura, *fatigat et praecipites facit.* *Fatigat*; cum clamore increpat, ut (7, 582.): *Undique collecti coëunt Martemque fatigant.* *Viri*; habet haec commoratio multum adhortationis, ut alibi (2, 373.): *festinate viri.* *Transtris*; pro in transtris. *Citi*; celeres. — 575. *Festinare fugam*; antique ut (6, 176.): *Tum iussa Sibyllae, Haud mora, festinant.* *Incidere funes*; hoc ad rem festinantis pertinet, i. non solvere, sed incidere.] — 576. *Ecce iterum stimulat*; [...] sia est ad sociorum terrorem. Sic in sexto (46.): *Deus*, [...] *deus.* [An *iterum* qui prius advenerat, cum ait (265.): *Tu* [...] *Carthaginis altae.*] *Sancte deorum*; [emphasis quasi adhuc p[...] sens deus urgeat navigare, et] aut distingue[ndum] *sancte:* [*sancte deorum*] secundum Ennium dixit: *Respondit Iuno Sa[...] nia sancta dearum.* — 577. *Quisquis es*; atqui supra di[...] *Omnia Mercurio similis.* Sed sciendum est, [secundum Tulli[...] in libro De Deorum Natura] tres esse Mercurios: superum, [...] renum, et inferum. Ergo *quisquis es*, aut quicunque de trib[...] [Quamvis alii nec unius potestatis, nec unius nominis, nec un[...] vultus volunt esse Mercurium. Aut quia deorum vera nomi[...] nemo novit;] aut certe ad Iovem spectat, i. e. *quisquis es*, q[...] praecipis: ut in nono (22.): *Quisquis in arma vocas:* cum Iri[...] vidisset, i. e. quicunque Irin misisti. Plane illud occurrit q[...] ait: *Deus aethere missus ab alto:* ubi et Iovem complectitur, [...] supernum Mercurium. Sed potest et hoc loco, ut diximus, qua[...] fantasiam facere propter socios: et *Quisquis es* ideo dicere[...] quia, licet viderit, non tamen re vera novit esse Mercuriu[...] Unde ait supra: *Et formam et vultum et visa monere est.* [V[...] *Quisquis es*, secundum Pontificum morem qui sic precantu[...] *Iuppiter omnipotens*, *vel quo alio nomine appellare volueri[...]* Nonnulli tamen quatuor Mercurios tradunt, unum coeli et di[...] filium, amatorem Proserpinae, alterum, Liberi patris et Prose[r]pinae filium: tertium, Iovis et Maiae, quartum, Cyllenii filiu[m] cuius mater non proditur a quo arcu (Argus) clam occisa (occi[...] sus) est, [*] qui hoc metu in Aegyptum profugit, et ibi inveni[...] primum disciplinam literarum et numerum dicitur, qui ling[ua] Aegyptiorum Thoth appellatur, de cuius nomine etiam men[...]

…ctus est.] *Iterum paremus;* quia iam [semel] paruerat praepa-
tione navigiorum. — 578. *Et sidera coelo Dextra feras;*
dextra, prospera, et *sidera*] hoc est ventos, qui ex ortu siderum,
[…ites et] prosperi, aut [turbulenti et] adversi sunt, sicut in
Georgicis (1, 204.): *Praeterea tam sunt arcturi sidera nobis.*
… enim *sidera* dicit re vera, cum arcturus una sit stella.
… *dextra sidera*, ventos vel tempora. — 580. [*Fulmineum;*
… fulgentem accipiunt. *Strictoque;* videtur ab una re (ab-
…) *stricto*, cum dixerit: *vaginaque eripit ensem.* — 581.
… pro eo quod est unus, ut (10, 112.): *Rex Iuppiter omni-*
…idem. *Rapiuntque;* num anchoras? *Ruuntque;* ipsi ruunt,
… cum impetu festinant. — 582. *Litora deseruere;* mira
…riptio festinationis. — 583. *Torquent spumas;* ita enim re-
… agitur, ut fluctus torqueatur.] — 584. *Prima aurora;* de-
…atio temporis est, non diei descriptio: unde infert: *Ut pri-*
…m albescere lucem vidit. Sic in duodecimo (76.): *Cum pri-*
…um crastina coelo Puniceis invecta rotis Aurora rubebit. Et
…ne hanc primum inducit vidisse crepusculum, quae quasi ama-
…ix tota vigilaverat nocte. Sic in Bucolicis (8, 17.) de amatore:
Nascere, praeque diem veniens age Lucifer almum. *Novo lu-*
mine; [aut recenti, aut] secundum Epicureos, qui stulte Solem
de atomis dicunt constare, et cum die nasci, cum die perire. —
585. *Tithoni cubile;* [Est versus Homeri in Iliade (λ, 1.): Ἠὼς
δ' ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ Τιθωνοῖο ὤρνυτο.] *Tithonus* frater (*imo*
filius; v. Burm.) Laomedontis fuit: hunc Aurora [ad]amatum in
coelum levavit, quem longinquitas vitae in cicadam convertit.
Horatius (Carm. 2, 16, 30.): *Longa Tithonum minuit senectus;*
… ut est apud Ciceronem (de Senect. 16.) sola vox remanet,
… natura loquacior. — 586. *Speculis;* quas utique in sua
… habuit.] *Albescere lucem;* hypallage est. Luce enim albe-
…nis omnia, non *lux albescit.* — 587. *Aequatis velis;* feliciter
… sine motu aliquo: [ut (5, 844.): *Aequatae spirant aurae,*
… ad dolorem pertinet reginae. — 588. *Vacuos sensit sine*
portus; potest ὕστερον πρότερον esse, ut prius sentire
… — 589. *Pectus percussa;* pectus percussum habens.] —
Proh Iuppiter; aut irascentis exclamatio est: ut in Terentio
(… 2, 1, 42.): *Pro supreme Iuppiter.* Aut certe testatur Iovem,
… invocavit adventu: ut (1, 731.): *Iuppiter hospiti-*
…e dare iura loquuntur. — 591. *Ibit et illuserit;*
… *…det,* tempus pro tempore: et sic dixit ut (2, 64.):
… *illudere capto.* — 592. *Non arma expedient?* furen-
… verba sunt, ut ipsa paulo post: Quae mentem insania
… haec a sana non procedunt, ut imperet absentibus,
… cum sola sit. [*Totaque ex urbe sequentur;* magna
… quod ait *tota.*] — 593. *Navalibus;* de navalibus, ubi
… — 595. *Aut ubi sum;* numquid in coetu sum?
… *…em insania;* bene ei ex parte furentis datur oratio:
… ex parte retinentis mentem.] — 596. *Cum sceptra;*
(2, 1…): *Vultis et his mecum pariter considere regnis.* et
… (…): *Ac dominum Aenean in regna recepit.* — 597.
… subaudiendum *en* etiam in sequentibus. Aut certe,
… quem dicunt portare deos. Sane *en* nominativo melius
… (1, 461.): *En Priamus.* — 598. [*Quem secum pa-*

trios; quidam in utroque versu pro *quem* legunt *qui*, ut sit vetus figura per eclipsin, ubi sunt, qui aiunt patrios penates portasse, et parentem humeris subisse. Sane hic subisse iuxta praesentem versum accusativo iunxit, cum alibi antique dativo usus sit, ut (8, 125.): *Subeant luco*, et (9, 371.): *Muroque subibant.* — 599. *Confectum*; ut e contrario (2, 638.): *Integer aevi.* — 600. *Non potui abreptum*; hoc est non mihi subvenire poteram in meo regno?] — 602. *Ipsum Ascanium*; aut qui est causa navigationis: ut (355.): *Quem regno Hesperiae fraudo* [*et fatalibus arvis*;] aut ad patris dolorem: ut (2, 558.): *Qui nati coram me cernere letum Fecisti. Epulandum ponere*; quod fecit Progne occiso Ity filio propter stuprum sororis. — 604. (*Verum*; revera.) *In castra tulissem*; classes [dixit castra:] ut (3, 519.): *Nos castra movemus.* [Nam sequitur: *Implessemque foros flammis.*] — 605. *Foros*; tabulata navium, ab eo quod incessus *ferant*: et est generis masculini, numeri tantum pluralis. — 606. *Cum genere extinxem*; [utrum omne genus, an] morte Aeneae et Ascanii. [Quoniam illis extinctis interitura gens omnis esset;] et est Syncope [*extinxem* pro *extinxissem.*] *Memet super ipsa dedissem*; satis amatorie [Sane *sese* cum dicimus ultima syllaba producitur, Virgilius (12, 390.): *Seseque in bella remittant*; at vero cum proferimus *memet* et *tute*, ultimae breves sunt: Lucretius (1, 103.) utrumque simul: *Tutemet a nobis iam quovis tempore vatum.* Quas particulas volunt nonnulli significare, quiddam, ut sit *memet*, *meipsum*, *tute*, *tuipse*. Alii autem, quod magis sequendum est, excrementa comici leporis existimant, nam Terentius dicit (Heaut. 2, 3, 133.): *Tutemet mirabere*; i. e. *tu.*] — 607. *Sol*; iam utitur imprecationibus, hoc est devotionibus: unde et *devotor* et *devotrix* dicitur, qui imprecatur. Non autem *Terrarum flammis*, sed *Opera terrarum*. Et bene invocat Solem, cui supra (58.) per numen Liberi sacrificavit. — 608. *Interpres curarum*; aut quas patior, [i. e. mearum curarum:] aut generaliter curarum coniugalium interpres, hoc est media et conciliatrix. Cicero (Verr. 1, 12.): *Quique interpretes corrumpendi iudicii* (al. in corrumpendis iudiciis) *solent esse.* [Alii *interpres*, testis, iudex, arbitra accipiunt. Sane *interpres* quid sit secundum veteres ipse exposuit dicendo *conscia*: veteres enim *interpretem* conscium et auctorem dicebant: Plautus in milite (4, 1, 5.): *Quae mihi conditio nova et luculentior offertur per te interpretum.* Idem in Curculione (3, 64.): *Quod te praesente hic egit teque interprete.*] *Conscia Iuno*; siluit rem turpem: sic et supra (166.): *Et pronuba Iuno.* — 609. *Nocturnis*; non triviis [nocturnis,] sed per nocturnum tempus. [Sacra enim Hecatae in triviis frequentantur per noctem. Ideo autem Hecaten invocat, quasi quae tanti matrimonium fecerit, ut sperneret matrem.] *Ululata per urbes*; Proserpinam, raptam a Dite patre, cum Ceres [cum] incensis faculis per orbem terrarum requireret, per trivia eam vel quadrivia vocabat clamoribus. Unde permansit in eius sacris, ut certis diebus per compita a matronis exerceatur ululatus: sicut in Isidis sacris, ubi est imitatio inventi Osiridis quem dilaniatum a Typhone eius fratre uxor Isis per totum orbem requisisse narratur. Iuvenalis (6, 534.): *Plangentis populi currit derisor Anubis.* Hecaten autem causa

invocat ultionis. Unde etiam *furias* vocat: sed usurpative modo *diras* dixit. Nam *Dirae* in coelo, [ut (12, 845.): *Dicuntur geminae pestes cognomine Dirae:*] *Furiae* in terris, *Eumenides* apud inferos; unde et *tres* esse dicuntur: sed haec nomina confundunt poëtae. [*Ululata* autem pro *ululatu quaesita*, et est participium sine verbo ut *regnata.*] *Ultrix* vero, hoc est Tisiphone. Nam Graece τίσις ultio dicitur [φόνος, funus et mors.] — 610. *Dii morientis Elisae*; laut manes dicit: unde est (3, 646.): *Vos o mihi manes Este boni: quoniam superis aversa voluntas.* Aut certe ἀναιρετικοὺς dicit, i. e. Martem et Saturnum, qui intercidunt vitae rationem: si radiis suis ortum geniturae pulsaverint. Horatius (Carm. 2, 17, 22.): *Te Iovis impio tutela Saturno refulgens Eripuit volucresque fati tardavit alas.* Et bene *tardavit*, quia necessitas fati impediri potest, non penitus eludi. Sic Virgilius (8, 398.): *Nec fata vetabant Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.* [Quidam hoc quod dicit: *Dii morientis Elisae*, secundum eos tradunt, qui dicunt habere nos singulos deos nostros, ut (12, 539.): *Nec dii texere Cupencum, Aenea veniente, sui.* — 611. *Accipite haec*; audite.] *Meritumque* etc.; quod mali merentur. — 612. *Audite preces*; imprecationes dicit. Nam non sunt *preces*, ut paulo post, *Imprecor. arma armis.* — 613. [*Infandum caput;* etiam in inprecatione nomen eius detestatur.] *Adnare*; [verbum familiare naufragio.] Ut in primo (1, 538.): *Huc pauci vestris adnavimus oris*, i. e. per tempestatem [de]venimus. Et bono colore futura praedicit, [quemadmodum Homerus, qui morituros divinantes frequenter inducit.] — 614. *Fata Iovis*; [*fata*, dicta, i. e., Iovis voluntas: hic ergo] participium est [a fando,] non nomen. *Terminus haeret*; si hoc est immutabile. — 615. *Audacis populi*; [i. e.] Rutulorum, sicut semper inducuntur. Alibi (7, 409.): *Audacis Rutuli ad muros.* [Et quidam volunt *audacem* apud Virgilium dici fortem quem fortuna non sequitur, ut (10, 110.): *Audax quos rumpere Pallas*; et alibi (9, 126.): *At non audaci cessit fiducia Turno. Vexatus;* hoc loco graviter vastatus.] — 616. *Finibus extorris;* extra suas terras remotus. [Sicut extra solum *exul;*] et significat quando Euandri et Tarchontis petivit auxilium. [*Complexu avulsus Iuli*; quia scit quam sit carus patri Ascanius. *Auxilium imploret;* sicut dictum est ab Euandro et Tuscis.] — 617. *Indigna suorum Funera;* [aut indignorum, aut crudelia et magna, sicut veteres dicebant:] *Suorum* [autem] Pallantis dicit et ceterorum [sociorum]. — 618. *Pacis iniquae;* ut supra (1, 10.) diximus propter perditam linguam, habitum, nomen: quae solet victor imponere, sicut [in XII. (823.)] postulat Iuno. — 619. *Regno* etc.; tribus tantum annis regnavit; in tertio anno submersus in fluvio Numico. Iuvenalis (11, 63.): *Alter aquis alter flammis ad sidera missus;* designans Aeneam submersum, Herculem combustum.] — 620. *Sed cadat ante diem;* Cato dicit, iuxta Laurolavinium cum Aeneae socii praedas agerent, praelium commissum: in quo Latinus occisus est, fugit Turnus, et Mezentii auxilio comparato [renovavit praelium, qui] victus quidem est ab Aenea; qui tamen Aeneas in ipso praelio non comparuit. Ascanius [vero] postea Mezentium interemit. Alii dicunt, quod victor Aeneas cum sacrificaret super Numicum

fluvium lapsus est, et eius nec cadaver inventum est: unde dicit: *Mediaque inhumatus harena.* Postea dictus est inter deos receptus, [quem *Iovem Indigetem* dixere. Quidam eum cum adversum Aborigines pugnaret, exsanguinem dicunt repertum.] *Ante diem* autem, ante fati necessitatem: et bene quod passura est, optat Aeneae, ut ipse (392.): *Sed misera ante diem.* [Epicurei dicebant, omnia fieri dispositione fatorum: unde loquitur (10, 467.): *Stat sua cuique dies.* Media ignota. — 621. *Haec precor;* i. e., sicut dictum est, inprecor.] *Cum sanguine fundo;* quasi inprecationes ipsas suo consecraret cruore. — 622. *Tum vos o Tyrii;* non sunt mandata: sed imprecationes, ut dissentiant omnibus rebus, sicut et factum est. Nam si mandata sunt, quomodo genus futurum? — 623. *Exercete odiis;* i. e. fatigate. — 624. [*Populis;* aut populorum aut populis, ut Afris quoque.] *Nec foedera sunto;* [sunto pro sunt et sint:] quia rupta sunt tertio. *Sunto* autem, i. e. sint: et fit propter metrum addita o tertiae personae numeri pluralis indicativi modi, ut *amanto* [*ament*], *docento* [*doceant*], *legunto* [*legant*], *nutriunto* [*nutriant*]. Urbanus dicit, verbo eum iuris usum propter odia hereditaria. — 625. *Exoriare;* exoriatur: et ostendit Hannibalem. *Ex ossibus;* secundum Anaxagoram, qui Homoeomerian dicit, i. e., omnium membrorum similitudinem esse in rebus creandis: i. e. *ex ossibus,* ex sanguine, ex medullis. Nam omnia pro parte sui transeunt in procreationem. Lucretius (1, 830.): *Nunc et Anaxagorae veniamus Homoeomerian.* [Sane Punici, ex ossibus dicunt oriri posteros quos nos ex sanguine: an quia post longum tempus nascetur Hannibal, ideo *ex ossibus* posuit? — 626. *Face Dardanios;* incendiis urbium Italarum. *Ferroque;* exercituum caedibus. *Sequare;* pro *sequere.* — 627. *Nunc olim;* modo *olim* futuri temporis et quidam separant pronuntiantes, ut sit modo, *olim,* postea: quasi dicat, vel nunc vel olim. *Quocunque dabunt se tempore vires;* quia quotienscumque voluerint Poeni bella renovar * (renovarun) ideo ait: *Pugnent ipsique nepotesque.* — 628. *Litora litoribus contraria;* aut quia in foedere cautum fuit, ut neque Romani ad litora Carthaginiensium accederent, neque Carthaginienses ad litora Romanorum. Aut potest propter bella navalia accipi inter Romanos et Afros gesta.] *Fluctibus undas Imprecor;* propter illud quod in foederibus [similiter] cautum est: ut Corsica esset media inter Romanos et Carthaginienses. — 629. *Pugnent ipsique nepotes;* potest et ad civile bellum referri. — 632. *Breviter;* festinatione mortis: simul nectit causam morarum et ipsi et sorori. [*Barcen;* hoc cognomen familiae Hannibalis fuit. — 633. *Patria antiqua;* hoc est Tyros, quae ante eius patria fuit.] *Huc siste;* huc adduc: ut (8, 85.): *Et cum grege sistet ad aram.* Hinc et *sistatur* dicimus, i. e. adducatur. Nam *stare* aliud est. Nec aliter possumus dicere: quam *sta hic, siste huc.* Fallit autem plerumque verbi similitudo: quia dicimus *sto* et *sisto,* cum diversa significent. — 635. *Spargere lympha;* sacrificantes diis inferis aspergebantur aqua: ut (6, 230.): *Spargens rore levi, et ramo felicis olivae;* superis, abluebantur: ut (2, 719.): *Donec me flumine vivo Abluero.* Modo autem inferis sacrificat: ut: *Sacra Iovi Stygio.* — 636. [*Monstrata;* vel quae ipsa monstravi, vel quae

sacerdos.] *Piacula;* purgationes, alias sacrilegia [aut sacrificia.]— 637. *Sic veniat*; [quemadmodum praeceptum est;] ne praemitteret (praetermitt.) aut praecederet. *Tege*; corona, ut et ipsa tardaret. — 638. [*Sacra; sacrum est*, quod ad deos pertinet, *profanum* quod ad homines.] *Iovi Stygio;* hoc est Plutoni. Et sciendum, Stoicos dicere unum esse deum, cui nomina variantur pro actibus et officiis. Unde etiam duplicis sexus numina esse dicuntur: ut cum in actu sunt, mares sint: feminae, cum patiendi (al. *pariendi*) habent naturam: unde est (G. 2, 326.): *Coniugis in gremium laetae descendit.* Ab actibus autem vocantur: ut *Iuppiter, iuvans pater. Mercurius*, quod *mercibus* praeest. *Liber pater, à libertate.* Sic ergo et modo *Iovem Stygium* dicit, inferis sacrificatura: ut alibi (6, 138.): *Iunoni infernae dictus sacer.* Hinc et Iovis oratio: *Caelicolae mea membra dei quos nostra potestas Officiis divisa facit. Quae rite incepta paravi;* ordo est: Sacra (Guelf. I. II. *incepta*) quae paravi, animus est rite perficere. — 639. [*Perficere est animus*; mire, quamdiu enim Aeneas praesens erat non omnino desperans trahebat exitium.] *Curis*; [utrum] amoribus [an rei susceptae?] — 640. *Dardaniique rogum capitis*; in quo eius imago fuerat, [et bene suum rogum illius dicit, ne suspicionem faciat. *Permittere flammae;* incendere.] — 641. *Studio anili;* aut pro aetatis possibilitate: aut pro industria, qua utuntur aniculae. [Aut voluntate obsequendi. Alii *celebrabat* legunt, quia antiqui hoc verbum in velocitate ponebant. Actius: *Celeri gradu gressum adcelerasse decet.*] — 642. *At trepida;* festina. Nam moritura nihil timebat; [ideo autem *festina* i. e. occasione vix data.] *Coeptis immanibus effera;* [fera, nimis fera,] furiata saevis cogitationibus. — 643. [*Sanguineam aciem;* more suo ostendit eam furentem vultu, gestu, voce. — 644. *Maculisque trementes Interfusa genas*; hoc est trementes genas interfusas habens maculis.] *Pallida morte futura*; aut pallidior, quam solent homines esse post mortem: aut *pallida*, omine mortis futurae. [Aut *pallida*, conscientia mortis futurae.] — 646. *Furibunda;* furenti similis. [Sane quidam volunt, Virgilium ubique Didonis, tanquam Flaminicae facere mentionem: apud veteres autem Flaminicam scalas plus tribus gradibus nisi Graecas scandere non licebat, ne ulla pars pedum eius crurumve subter conspiceretur, eoque nec pluribus gradibus sed tribus, ut ascensu duplicis nisus non paterentur extolli vestem, aut nudari crura, nam ideo et *Graecae scalae* dicuntur: quia ita fabricantur, ut omni ex parte compagine tabularum clausae sint, ne aspectum ad corporis aliquam partem admittant. Et sciendum si quid in ceremoniis non fuerit observatum, piaculum admitti. Hic autem piaculum admittitur: quod ipsa Dido ait: *Sacra Iovi Stygio quae rite incepta paravi:* nam et supra ait (493.): *Magicas invitam accingier artes.* Hoc vero loco plenius eam Flaminicae ritum excessisse declarat, ubi de gradibus loquitur dicens: *Interiora domus*, etc. neque enim potest esse altum quod tribus tantum gradibus conscenditur: unde apparet plures gradus tribus fuisse, quod plenius de Anna subiunxit (685.): *Sic effata gradus evaserat altos.*] — 647. *Non hos* etc.; quem Aeneas non ad hunc usum reliquerat: et, ut supra (496.) diximus, secundum Homerum vertitur munus in

perniciem. Tale est in Bucolicis (9, 6.): *Hos illi, quod nec bene vertat, mittimus hoedos.* — 648. [*Cubile*; *cubandi* locum dixit.] — 649. *Et mente*; consilio. — 651. *Deusque sinebant*; aut Iuppiter qui Aeneam abscedere compulit: aut amor, aut necessitas fati. — 653. *Vixi*; excusat vitae abruptionem: quia dicit Plato magna poena affici animas eorum qui vitam ante tempus relinquunt. *Et quem* etc.; non natura, nec fatum. Tribus enim humana vita continetur: Natura, cui ultra centum et viginti solstitiales annos concessum non est; Fato, cui nonaginta anni hoc est tres Saturni cursus exitium creant: nisi forte aliarum stellarum benignitas etiam tertium eius superet cursum; Fortuna, i. e. casu, qui ad omnia pertinet quae extrinsecus sunt, ut ad ruinam, incendia, [naufragia,] venena. Bene ergo dixit *fortuna*. Sic Cicero in Philippicis (1, 4.): *Multa mihi imminere videbantur praeter naturam, praeterque fatum*: i. e. gladii Antonii ex casu. — 654. [*Magna*; cogitatione eorum qui me non viderunt sed factis cognoverunt.] *Sub terras ibit imago*; bene (al. *bene ergo* s. *nunc*) imaginem dixit. Valde enim quaeritur apud philosophos, quid illud sit, quod inferos petat. Nam tribus constamus: Anima, quae superna est, et originem suam petit: Corpore, quod in terra deficit: Umbra, quam Lucretius sic definiit, *Spoliatus* (codd. praeter Vos. *supra spol.* v. Burm.) *lumine* [*aër.*] Ergo umbra si ex corpore creatur, sine dubio perit cum eo: nec est quicquam reliquum de homine quod inferos petat. Sed deprehenderunt (al. definierunt) esse quoddam simulacrum, quod ad nostri corporis effigiem fictum inferos petit (petat): et est species corporea, quae non potest tangi, sicut ventus. Hinc in sexto (391.): *Corpora viva nefas Stygia vectare carina.* Hanc autem rem etiam Homerus requirit, simulacro Herculis apud inferos viso. Et sciendum, simulacra haec esse etiam eorum qui per apotheosin dii facti sunt. Unde aut visi esse apud inferos, aut illuc descendisse dicuntur. Horatius de Libero (Carm. 2, 19, 29.): *Te vidit insons Cerberus aureo curru* (Dan. Guelf. I. *cornu*) *decorum.* Sciendum tamen, abuti poëtas, et confuse vel simulacrum, vel umbras dicere. — 655. *Urbem praeclaram statuo*; non est contrarium illi loco (88.): *Pendent opera interrupta*, [quia illud ex persona poëtae supradictum est.] Nam licet paululum aliquid superesset, quantum ad ipsam pertinet, fecerat: ut (75.): *Urbemque paratam.* Item paulo post (683.): *Urbemque tuam*; et re vera civitati quid superest? factis muris, templo (al. *posito* et *portu*) theatro, [foro, senatu, quibus adiunguntur etiam privatae aedes, ut (1, 425.): *Pars optare locum, tecta et concludere sulco.*] *Mea moenia vidi*; a me facta: et pertinet ad effectum: ut (3, 498.): *Quam vestrae fecere manus.* (Guelf. I. add.: *meam vidi*, quomodo, cum dixerit *pendent opera interrupta?* Solvitur: hic statui vidi, i. e. cum statuerentur. Alii per interrogationem irridentes accipiunt, quasi non sit factum, quod volebant.) — 656. *Ulta virum*; puniendo eius interfectorem. Nam ideo addidit: *Poenas inimico a fratre recepi*; et re vera nulla avari maior est poena, quam amittere pecuniam propter quam commiserat scelus. Bene autem *recepi*, quasi debitas; [vel quod partem maximam civium sollicitavi.] Ergo hoc dicit: Feci illud: [et illud,] (Guelf. I. *istud et illud*) felix

mium fuissem, si tantum Aeneas Carthaginem non veniret (venisset). Alii haec quasi per interrogationem volunt accipi: ut hil dicat esse perfectum: *Nunquid urbem statui? Nunquid ta sum virum? Nunquid a fratre poenas recepi?* Felix men fuissem, si vel hoc tantum contingeret (*contigisset?*) ut rthaginem non veniret Aeneas. [Sed] et hanc varietatem git hic sermo *tantum*, [quem alii *tantummodo* interpretantur.] um ad utrumque admittitur: tamen melior est sensus superior, em nonnulli sic exponunt propter (88.): *Pendent opera interpta:* ut ordo sit: Urbem praeclaram, et mea moenia statui li: hoc est vidi dum statuerentur; [*statui* enim infinitivus a sitivo *statuor*. — 657. *Felix* etc.; a Catullo accepit, qui dicit 4, 171.): *Iuppiter omnipotens, utinam nec tempore primo tossia Cecropiae tetigissent litora puppes.*] — 659. *Os impessa toro;* applicito ore ad lectulum, [vel *os*, faciem:] aut asi amatrix, ut (82.): *Stratisque relictis incubat.* Aut certe asi peritura insensibili rei dat sensum: et sic ad lectulum quitur, ut ad hastam Turnus (12, 97.): *Te Turni nunc dextra rit.* Mezentius ad equum (10, 861.): *Rhoebe diu, res siqua u mortalibus ulla est viximus.* — 660. *Sic? sic;* quasi intergatio et responsio: Et placet sic inultam perire, [vel hoc genere ortis,] et hoc eam se loco intelligimus percussisse. Unde alii cunt, verba esse [se] ferientis. [Alii ita distinguunt: *Sed oriamur ait,* et sic post adiiciunt: *Sic iuvat ire sub umbras,* dubitaverit an inulta deberet mori: deinde ultionis difficultan circumspiciens dixerit: *Sic iuvat ire sub umbras.*] — 661. *uriat hunc oculis ignem;* aut videat omina tempestatis futu[r]e [quia navigantibus malum omen est, si rogalis flamma videa[tu]r:] aut certe satisfaciat suae crudelitati. [*Ab alto;* a mari. — 2. *Dardanus;* pro Dardanius. Plautus (Amph. Prol. 98.): *Nas Argis ex Argo patre:* vel quod ipse Aeneas ante Dardanus tus est. *Et nostra secum ferat omina mortis;* ut Aeneas oque per vim maturius obeat, et bene infausta omnia impreur ei, qui ad novi regni auspicia properat.] — 663. *Inter ia;* per talia: ut (7, 30.): *Hunc inter fluvio Tiberinus amoe.* — 664. [*Collapsam aspiciunt;* non inducit occidentem se, l ostendit occisam, et hoc Tragico fecit exemplo, apud quos n videtur quemadmodum fit caedes, sed facta narratur.] — 5. *Sparsasque manus;* aut perfusas sanguine: aut morte resoas. — 667. *Femineo ululatu;* proprio feminarum. Horatius pod. 10, 17.): *Et illa non virilis eiulatio.* — 670. *Antiqua ros;* vel nobilem dicit: vel illud ostendit, quia Carthago ante rsa, post Tyros dicta est, post Carthago a Cartha (*Carthada*) oido. Unde fuit Dido inter Tyron et Berithon (L. R. Guelf. *Beryton;* Vos. Dan. *Byrithon*, Guelf. I. *byriton*). — 672. *diit exanimis*; [i. e.,] territa. Nam ut supra diximus (1, 4.) *exanimatus* mortuus est. — 673. *Ora soror foedans;* entans, ut (2, 502.): *Sanguine foedantem* (codd. cru., sanne foedans; Guelf. I. *fedo*). — 674. *Nomine clamat;* aut onem vocat: ut supra (333. 1, 344.) diximus: Poenorum lint viraginem. Nam Elissa dicta est. Sed virago est vocata, n se in ignem praecipitavit. Aut *nomine clamat*, nominat: it et Homerus (Il. α, 361.) dicit: ἐκ τ᾽ ὀνόμαζεν [nominabat.]

Aut certe vero nomine, ut solent dolentes: ut (9, 481.): *Hunc ego te Euryale aspicio.* Item (G. 4, 321.): *Mater Cyrene mater.* Hinc et ibi ait (356.): *Et te crudelem nomine dicit.* Et multi quaerunt, quomodo procedat hoc, cum eius nomen nusquam sequatur. Sed tractum est a iure, ubi dicitur nihil interesse, utrum quis unum filium habens dicat, *Fili, heres esto:* an, *Titi* (al. *Tite*; Guelf. I. *filii*), *heres esto.* Ergo dicendo: *Hoc illud germana fuit?* quasi nomen dixit. Sane sciendum, bene eum perturbatae integrum non dedisse sermonem. — 675. [*Hoc illud germana fuit;* allocutio per conquestionem]. — 676. *Hos rogus iste mihi*; alludit ad historiam. — 677. *Quid primum deserta querar?* conqueritur, cur relicta sit: nec ad par exitium convocata. *Comitemne sororem Sprevisti?* Deest: *Illudne quod sprevisti comitem sororem?* et semiplene loquitur, [quod afflictis convenit. — 679. *Tulisset*; abstulisset. — 680. *Struxi manibus;* quasi sceleris contaminata, et quasi ipsa interitum sororis adiuverit.] *Struxi manibus*, subaudis *Rogos*. *Patrios deos;* Saturnum et Iunonem. — 681. *Posita;* examinata. Statius (8, 651.): *Positusque beata Morte pater.* [*Crudelis;* illum crudelem dicit, quod sit dubium tu an ego. — 682. *Extinxti te meque. soror;* Varro ait non Didonem, sed Annam amore Aeneae impulsam se supra rogum interemisse. *Populumque, patresque urbemque tuam*; *patres* i. e. Senatum; *Urbem tuam*, quam exstruxisti, et quidam hoc loco volunt tres partes politiae comprehensas, populi, optimatium, regiae potestatis: Cato enim ait, de tribus istis partibus ordinatam fuisse Carthaginem.] — 683. *Date lymphis;* [date lymphas ut vulnera abluam, hoc est] aut [date] aquam; aut *date*, i. e. permittite. Lavare autem cadavera satis proximis concedebatur. Unde queritur mater Euryali (9, 487.): *Nec vulnera lavi Veste tegens.* [Sane in sacris pura vestis appellatur quae neque funesta sit, neque maculam habeat ex homine mortuo. Id hoc loco comprehensum accipi potest, cum Dido inducitur habuisse crinem sacratum, quo videlicet abscisso possit sine cruciatu mori: prius tamen voluit ablui cruorem cum ait: *date vulnera lymphis, Abluam.* Plenius tamen infra ait: *Semianimemque sinu germanam*, usque, *veste cruorem*, ut tanquam in veste pura legitimo sumptu morte (morti) data haberetur, * quod quae (quodque) sacratum crinem habuerit, vitae fuerit immorata; nam subiecit apte ex persona Iridis: *Hunc ego diti Sacrum iussa fero, teque isto corpore solvo.*] — 685. *Ore legam*; (i. e. excipiam) [muliebriter, tanquam possit animam sororis excipere, et in se transferre.] Sic Cicero in Verrinis (5, 45.): *Ut extremum filiorum spiritum ore excipere liceret. Gradus evaserat altos;* [i. e.] ascenderat, rogi scilicet, qui pro qualitate fortunarum fiebat. Unde in sexto [ait] (178.): *Coeloque educere certant.* [Aut quia lecti antiquorum alti erant, et gradibus ascendebantur, quibus superatis Anna amplectitur sororem. — 686. *Amplexa fovebat;* bene non *fovit*, sed *fovebat*, ut id diu factum ostenderet.] — 687. *Cruores;* [exprimebat, vel alluebat, ut (10, 834.): *Vulnera siccabat lymphis.* An suam vestem vulnere Didonis infectam.] Usurpavit; (contra artem;) nam nec *sanguines* dicimus numero plurali, nec *cruores*. *Siccabat* autem, exprimebat. — 689. *Sub pectore;* nunc per transitum dicit vul-

neris locum. — 691. *Ter* etc.; aut saepius: aut Promanteusis. (L. prooeconomia) est, [praesagium] propter bella Carthaginis; [nam tria cum Romanis fuere bella Punica. *Errantibus;* vicinitate mortis.] — 692. *Ingemuitque repertam;* atqui supra dixit (631.): *Invisam quaerens quam primum abrumpere lucem;* sed ostendit morientes sua improbare desideria: ut in sexto (436.): *Quam vellent aethere in alto Nunc et pauperiem et duros perferre labores.* — 693. *Tum Iuno omnipotens;* aut pronuba, aut inferna. — 694. *Difficilesque obitus;* quia supererat vita ei, quae casu, non aut fato aut natura moriebatur: ut: *Nam quia nec fato, merita nec morte peribat:* i. e. naturali. *Irim demisit Olympo;* ut et supra diximus, trahit hoc de Alcesti (al. *Alceste*) Euripidis, qui inducit Mercurium ei comam secantem: quia fato peribat mariti. [Alii dicunt Euripidem, Orcum in scenam inducere, gladium ferentem quo crinem Alcesti abscindat. Euripidem hoc a Poenia, antiquo tragico, mutuatum.] Sane sciendum, hoc ideo nunc fieri, quia certis consecrationibus solebant homines facere, ut muniti essent adversus fortunae impetus; nec poterant mori, nisi exauctorati illa consecratione. Unde circa Didonem ista servantur. — 696. [*Nam quia nec fato*; cum dicat Virgilius (10, 467.): *Stat sua cuique dies*, quomodo hoc dicit: *Nam quia nec fato, merita nec morte peribat, Sed misera ante diem.* Nam si *fato* vivimus, quid agunt *merita?* si pensamur *meritis*, quae vis *fati?* quomodo hic et *fatum* admittit et *meritum?* Deinde cum dixerit *Stat sua cuique dies*, quomodo dicit *ante diem?* Harum rerum ratio sic redditur: Sicut et *fata* quae dicuntur *denuntiativa*, sunt alia fata quae *condicionalia* vocantur. *Denuntiativa* sunt quae omnimodo eventura deferunt, ut verbi gratia *Pompeius ter triumphaturus est.* Hoc illi fata dederunt, ut ubicunque terrarum fuerit ter triumphet: non potest aliter evenire, et ideo fatum quod hoc denuntiat *denuntiativum* vocatur. *Condicionale* vero huiusmodi est, *Pompeius si post Pharsalicum bellum Aegypti litus attigerit, ferro peribit*, hic non omnimodo necesse erat ut videret Aegyptum, sed si casus illum ad aliam regionem forte duxisset evaserat. Sic et apud Homerum Achilles refert, matrem deam sibi dixisse, ut, si bello Troiano se subtraheret, et reducem patriae daret, alta senecta viveret, sed inglorius; si vero apud Troiam pugnando perseveraret, adeptus magnam gloriam primaevus obcumberet. Vides igitur condicionem fati sub duplici eventus exspectatione pendere. Achilli enim dies statuta erat, qua domum repetens senex periret, sed quia bellum non reliquit, obiit quidem ante diem fato statutum, sed nec tum sine fato, quia de gemina fati auctoritate veniebat utraque condicio. Sic et Didoni decretum fuerat ut urbem praeclaram statueret, ulcisceretur virum, poenas de parricidio fratris exigeret. Pervenerat autem ad seram mortem sine ulla felicitatis offensa, si Troiana classis ad litus Africae non veniret, qua portum Carthaginis ingressa, nec continuaretur ulterius reginae nota felicitas, nec expectaretur ad mortem dies illa sera quae fuerat constituta. Haec sciens Maro inducit ipsam Didonem in extremis suis ista dicentem: *Urbem praeclaram statui, mea moenia vidi Ulta virum, poenas inimico a fratre recepi, Felix heu nimium felix si litora tantum, Nunquam Dardaniae teti-*

gissent nostra carinae. Sic et Vulcanus respondens Veneri armari filium postulanti conditionale fatum adserit fuisse Troianis, ut si Aeneas coelestibus armis fuisset armatus, annos X ultra quam stetit Troia duraret, nec Priamus ante idem tempus periret: quo praesidio praetermisso praeparandae Troianae incolumitatis extincta conditio est, et hoc est quod ait (8, 396.): *Similis si cura fuisset;* et quod dicit, *Fas nobis*, etc. hoc est per fata licuisset: Si enim nefas est obviare fatis, fas est omne quod permittente fatorum lege praestatur. Ergo sensus hic est; Cura quae tibi nunc est, si stante Troia fuisset, armari filium tuum mihi per fata licuisset, propter rationem scilicet conditionalis fati et vitam Priami, et regna Troiae tam Iuppiter quam fata servassent, cum hoc decreti condicio contineret. Ergo *stat sua cuique dies*, aut denuntiativo fato et mutationem omnino non recipit, aut condicionali et si eventum alterum casus adtulerit, non inspecta die acceleratur interitus: quod ergo dixit: *Nam quia nec fato, merita nec morte peribat*, nolo illum putes universa confundere: Illi enim dicuntur non fato perire sed merito, quia maxima in deos, et non ignoscenda committunt, ut Salmoneus, ut contemptor divum Mezentius, ut Tityus, ut Ixion, quos si fato dixeris oppetisse, pugnaveris, nam qui excedunt delinquendi modum ipsi sibi poenam sanciunt, quam si fatis imputandam putaveris, excusas peremptorum reatum, hoc est ergo quod dicit: *Nam quia neo fato*, i. e. denuntiativo, *merita nec morte*, i. e. nullo immani crimine commisso; sed *misera ante diem* hoc est uno de conditionalibus fatis statuto: Si Troianae classis non contigisset adventus.] — 697. *Sed misera ante diem;* non est contrarium quod dicit in decimo: *Stat sua cuique dies*, Nam, ut saepe diximus, secundum sectas loquitur: et hoc secundum alios [Epicureos scil.], illud secundum alios [Stoicos nimirum,] dictum est. Quanquam grammaticae responsioni possit sufficere (E. 10, 69.): *Omnia vincit amor: et nos cedamus amori.* [*Furore;* quia pudica in amorem devenerat.] — 698. *Flavum crinem;* matronis nunquam flava coma dabatur, sed nigra; unde Iuvenalis (6, 120.): *Et nigro flavum crinem abscondente galero.* Huic ergo datur quasi turpi. [Aut *Flavum*, quia in Catone legitur de matronarum crinibus: *Flavo cinere unctitabant ut rutilae essent.*] — 699. *Caput damnaverat;* necdum eam morti destinaverat, [potest accipi: *Stygioque caput damnaverat orco:* ut Didonem voto liberaret quod semper omnes optant ut sine cruciatu moriantur, nam subiunxit: *Hunc ego diti Sacrum, iussa fero, teque isto corpore solvo*, i. e. libero, vel illud ab orco nondum liberaverat, cum illa devotum crinem adhuc retinens, inter reos esset. Ergo cuiuscunque debiti, i. e. reatus damnatio finem facit. *Damnare* autem est damno adficere, i. e. debito liberare. Ideo et cum vota suscipimus, rei voti dicimur donec consequamur beneficium, et donec condemnemur, i. e. promissa solvamus, ut (E. 5, 80.): *Damnabis tu quoque votis.* Et bene poëta non ait, illam damnaverat, sed caput ipsum unde crinis fuerat auferendus.] — 700. *Iris roscida;* quia cum nubibus fit pluvialibus (codd. *c. n. est, quae* etc.), quae rore non carent. *Adverso sole;* bene naturalem rem expressit. Iris enim nisi e regione Solis non fit, cui varios colores

dat res; quia est aqua tenuis, aër lucidus, et nubes caligan- inradiante (codd. *irradiata;* Guelf. I. *irradiant et*) isto varios ant colores. — 703. [*Sacrum iussa fero;* Euripides Alcestin i sacratum habuisse crinem dicit, quod Poëta transtulit ad donem,] *Corpore solvo;* [i. e. animam tuam,] quia ait supra: *xosque resolveret artus.* — 704. *Omnis et una;* uno impetu usa est vita, i. e. anima. *Dilapsus calor;* secundum eos qui unt, animam calorem esse, qua recedente corpus friget: ut 219.): *Corpusque lavant frigentis et ungunt.* — 705. *In itos vita recessit;* i. e. anima, ut in quarto Georgicorum, uelf. I. II. *ut in sexto*) (224.): *Quemque sibi tenues nascen- a arcessere vitas.* Et dicendo *in ventos*, aut eos sequitur, qui imam aërem dicunt: hoc est, in materiam suam redire (codd. al. *rediit* s. *redit*), aut certe eos qui dicunt, animam perire m corpore: ut intelligamus *evanuit, in ventos recessit:* ut in no (312.): *Sed aurae omnia discerpunt,* [*et nubibus irrita nant,* i. e. evanescunt.]

MAURI SERVII HONORATI

GRAMMATICI

IN VIRGILII AENEIDOS

LIBR. V.

1. *Interea*; dum fletur aut sepelitur Dido, et hoc sermone librum, ut solet, superioribus iunxit, cuius pars maior ex Homero sumpta est. Nam omnia quae hic commemorat, exhibentur circa tumulum Patrocli, nisi quod illic curule exercetur, hic navale certamen. Sane intelligendum, non potuisse fieri, ut una nec plena die Aeneas ad Siciliam perveniret. Unde accipiendum est, sicut supra legimus, quod circa primum ortum lucis navigavit; ut (4, 586.): *Regina e speculis ut primum albescere lucem Vidit, et aequatis classem procedere velis.* Ergo tota die dum se Dido interemit, dum fletur, paululum provectus (Guelf. I. II. *profect.*) est, leniter spirantibus ventis: et flammas rogi circa vesperam vidit, quo tempore et per naturam ignem videre potuit, et per pristinum morem quo per diem cadavera non incendebantur. Deinde tota navigans nocte et alterius diei parte ad Siciliam pervenit. *Medium*; aut *medium* est quicquid a principio recedit, et necdum finem sortitur: aut *medium*, sic altum, ut medium putares: ut (3, 664.): *Graditurque per aequor Iam medium.* Nam vere *medium* sequenti indicat loco: *Ut pelagus tenuere rates, nec iam amplius ulla Occurrit tellus.* [Sane speciem pro genere posuit; nam *mare* significat *maria*. *Tenebat*; nautico usus est verbo, ut (4, 46.): *Iliacas vento tenuisse carinas.* Et (3, 686.): *Ni teneant cursus.*] — 2. *Certus*; aut indubitabiliter pergens, [i. e. itineris sui certus,] aut *certus Aeneas*, i. e. sollers, strenuus, [velox] ut (1, 576.): *Equidem per litora certos Dimittam.* *Atros Aquilone*; quos nuper flans Aquilo

os effecerat: ut: *Et mediis properas Aquilonibus ire per um.* Nam [ex Africa venientibus Auster secundus est, Aquilo ersus, ergo hoc dicit quod fluctus, qui atri esse consuerunt uilonis flatu qui ante flaverat secundo flatu, secarit Aeneas gente Zephyro, ut Mercurius (4, 562.): *Nec Zephyros audis rare secundos.* Sed] novimus, tempestatis hanc esse naturam, reliquias venti teneat, etiam in alterius flatu. [Sicut Luca- (3, 549): *Ut quotiens aestus Zephyris Eurisque repugnat, c abeunt fluctus, illuc mare.*] *Atros* autem secundum Plinium it, qui ait in Naturali Historia, non esse maris certum colo- n: sed pro qualitate ventorum mutari: et aut flavum esse, aut ulentum (al. *lutul.*), aut atrum. — 4. *Collucent flammis;* ent undique. In honorem enim regum cum facibus procede- tur a populo. Unde ait de Pallante (11, 143.): *Lucet via go Ordine flammarum, et late discriminat agros.* Postea am funebres lectulos proferre coeperunt. Unde est [etiam] in to (874.): *Vel quae Tyberine videbis Funera, [cum tumulum aeterlabere;]* cum de Marcello aedili diceret, filio sororis gusti, in cuius honorem hoc factum est. *Quae tantum;* in antitate est admiratio. Sane sciendum, Varronem dicere, nean ab Anna amatum: et licet, ut supra (4, 682.) diximus, plu- num tempus intersit, lectum tamen est. — 5. *Causa latet:* ri etc.; [*duri dolores*, ὑπέρθεσις est: sed expositio talis est:] norabant [quidem] causam [Troiani,] coniecturis tamen pro- us accedebant. Nam *duri dolores magno amore polluto*, i. e. so: et notus feminarum furor docebat Troianos pertriste uelf. I. II. *ducebat Tr. per tr.*) augurium, scilicet ut crederent interemisse Didonem. Multi dicunt *Ducunt*, dilacerant: ut ad pradictas duas causas tertia accedat. Percellebant, inquit, imos Troianorum, quod nascebantur duri dolores amore pol- o: quod notus erat feminae furor: quod ignem rogi videbant, e. omen navigantibus triste. Ut *Pertriste*, valde triste sit. d si sic intellexerimus, tertio dicto congruit tantum, non etiam perioribus: nec enim Troiani navigantes iam poterant aut de ore, aut de furore Didonis esse solliciti. — 7. [*Triste per gurium*; quidam *augurium* pro coniectura accipiunt, sed in arto libro (453.) relatum est, duplici modo diras fieri, aut in nis, aut quocunque modo, aut quacunque parte. Sed de signis am fieri in tertio (246.) de Harpyiis et in quarto de Didone nificatum est: nunc quocunque modo diram fieri sic osten- ur, cum facit Aenean ex Africa navigantem flammam e rogo donis adtendere, dixit enim: *Quae tantum accenderit ignem usa latet*, usque, *pectora ducunt.* Cum enim dat ubique neae auguriorum peritiam, ostendit scisse eum etiam haec gna (signa) inter diras referri *, quod verum fuisse declarat uta tempestas. *Teucrorum pectora ducunt;* sicut dictum est 384. 661.) propter visas flammas rogales quae malum navi- ntibus omen efficiunt, et Troiani auguriorum periti sunt, nam que ad Italiam veniunt, et mox naves incendio amittuntur.] — *Rates;* pro navibus abusive posuit. — 9. [*Occurrit tellus;* unde occurrit: e contrario (3, 72.): Terraeque urbesque rece- nt. *Maria undique et undique coelum;* ecce vere nunc est dium mare. Homeri est (Od. μ, 203.): Οὐδέ τις ἄλλη Φαίνετο

χειμώνων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα.] — 10. Olli; aut tu illi. Supra caput; [periculosus], inevitabilis, mortifer. Ne simpliciter dictum est, cum omnis imber supra caput 11. [Noctem; tenebras, hiemem, tempestatem: Graec χειμῶνα, et non solum anni tempus, sed et tempestatem cant.] Inhorruit unda tenebris; hoc est et noctis, et nub 12. Ipse gubernator; [ἐμφατικῶς hoc est,] qui debuit es tio. Puppi ab alta; subaudis: Haec ait. — 13. Quia n e. cur. Et est interrogantis adverbium, quo usus est his in decimo (6.): Coelicolae magni quianam sententia vobi retro? [Nimbi; pro nubes.] — 15. Colligere arma iube contrahere, non penitus deponere. Nam dicit: Obliquatqu in ventum. — 16. [Obliquatque sinus in ventum; cont partem qua venti flabant, et eleganter per totum, guberr ostendit ante omnia tentare, quam ad confessionem desce 17. Magnanime Aenea; fortissime, et est epitheton su ex tempore, hoc est qui non consternaris. Sic in quai nuptias facturus est, ait (141.): Ipse ante alios pulche omnes.] Iuppiter auctor; aut nostrae navigationis; aut dum usum locutus est: neo si huius rei auctorem se Iu faciat. Et multi quaerunt, quomodo auctor Iuppiter, cum lini dicat (6, 59.): Tot maria intravi duce te. Sed le (3, 251.): Quae Phoebo pater omnipotens: et specialiter n tionis ex Africa auctor est Iuppiter. — 18. Hoc coelo; est] aëre. In hoc coelo qui dicitur aër; sic[ut] Lucreti 133.) posuit. — 19. Mutati transversa fremunt; i. e., atque hinc, [quod est ex transverso; Varro de ora mar Nihil enim venti, ut docti dixerunt., nisi aër multus transversus.] Est autem adverbium factum de nomine: 124.): Cunctatur et amnis Rauca sonans. Item (G. 3, Et pede terram crebra ferit. Nomen et adverbium pler in se transeunt: ut (7, 399.): Torvumque repente clamat torve. Item adverbium in nomen: ut (G. 3, 325.): Dum novum: [et] accepta declinatione factum est nomen. Sic (5, 68.): Iam cras hesternum [heu] consumpsimus, ecce cras. Sed nomen cum adverbium esse coeperit, fit ind bile: adverbium, cum nomen esse coeperit, declinatur. ait Plautus (Most. 3, 2, 80.): A mani (mane) usque ad ves A mani (Guelf. I. II. a mane) autem propter tetraptot dixit. Cum enim in alienum ius transeunt hae partes, n sed earum ad quas transierint, utuntur potestatibus, in c tione dumtaxat. Nam temporum rationem suam reserv hoc loco Transversa, cum adverbium sit, a tamen brev quia venit ex nomine, licet duae consonantes sequantu sciamus, a terminata adverbia longa esse, ut paulo p frustra cerno te tendere contra. Et vespere ab atro; i. occidente nubibus confuso, hoc est] quo tendimus: nec en ratione post generalitatem addidit speciem. [Quidam aute atro dicunt, quia ubi dies occidens, atra omnia facit, i. ctem.] — 20. In nubem cogitur aër; nubes enim aëris tas facit: ut (G. 1, 419.): Densat (codd. denset), erant qu modo, et quae densa relaxat: [Contrario (1, 587.): Sci nubes, et in aethera purgat apertum. — 21. Nec nos

contra; κατ' αὐτοῦ. Sufficiebat enim aut obniti, aut contra niti.] Tendere; pro contendere Aphaeresis est. [Tantum; aut quantum adversa tempestas valet, aut tantum, pro in tantum, ut (2, 776.): Quid tantum insano iuvat indulgere labori. — 22. Sufficimus; hic simpliciter, alibi subministrare significat: ut (2, 424.): Sufficit humorem, et gravidas cum vomere fruges.] Sequamur; fortunam scilicet. — 23. [Quoque etc.; videtur bis idem dixisse.] Nec litora longe; a facili [et deest esse.] — 24. Fida; propter Acestis affinitatem. Fraterna Erycis; propter Erycem, Butae et Veneris filium: secundum alios, Neptuni et Veneris, [regem Siciliae, unum sicut dicitur de numero Argonautarum.] Sicanos; corripuit si, alibi producit: ut (3, 692.): Sicanio praetenta sinu. — 25. Rite memor servata remetior astra; si rite remetior astra, paulo (Guelf. celo) ante servata: scilicet ante tempestatem. Colligit autem vicinitatem ex ratione cursus, qui a peritis horis colligitur, quas indicant [sidera (al. astra)]. — 27. Iamdudum; non tantum hero[ic]um est, quod dat Aeneae gubernandi scientiam, sed etiam ad prooeconomiam pertinet. Dicturus enim est (868.): Et ipse ratem nocturnis rexit in undis. [Frustra etc.; ad illud respondit: Nec nos obniti contra, nec tendere tantum sufficimus.] — 28. Flecte viam; ex re mira nata declamatio. In terra enim a via deflectimus nos: in mari ipsam deflectimus viam. [Non ergo velorum viam, sed per vela ipsius currus viam dixit. Flecte autem significat muta, ut Pacuvius: Quae meum mentis flexit socium pectora, et hic ad illud respondit: Quoque vocat vertamus iter.] — 29. Fessas naves; pro nos fessos. [Vel Fessas, quassas, nec ad plenum refectas. Dimittere; pro immittere.] — 30. Dardanium Acesten; ut et supra (1, 550.) diximus, Hippotes filiam suam Segestam (al. Egestam) ne ad cetos religaretur, superposuit naviculae, et misit quo sors tulisset. Quae delata ad Siciliam, Crinisus (Crimisus; al. Crimnis.) fluvius concubuit [cum ea] conversus in canem, unde Acestes natus est. [Vel, ut quibusdam videtur, Egestus; unde supra (1, 550.): Troiano a sanguine clarus Acestes. Huius rei ut esset indicium.... * effigiem (nummum effigie) canis percussum Siculi habuerunt. Alii dicunt, Laomedontem regem Troianorum, cum graviter cives sui ab eo ceto, i. e. bellua marina, infestarentur, propterea quod mercedem Neptuno ob fabricatos muros negasset, ad templum Iovis Ammonis scitatum misisse de mali remedio vel fine, cui cum esset responsum, ut filiam suam Hesionam belluae offerret, et hoc a civibus facere cogeretur, fore respondit si ante eorum filias belluae obiecisset: quo facto cum plures puellae a ceto absumptae essent, plerique parentes filias in longinqua miserunt, ex quibus una Troia, nomine Silvae Aegesta * (nomine Segesta) delata in Siciliam est, et a Crimiso, sicut dictum est, compressa, edidit Acesten. Alii dicunt, Laomedontem, cum, sicut narratum est, propter filiam suam seditionem a civibus pertulisset, unum de Troianis auctorem seditionis occidisse, filiasque eius mercatoribus exponendas dedisse, a quibus illae in Sicilia prope Crimisum amnem relictae sunt, quarum ille una in canem conversus compressa * quidam (unam in c. c. compressit. Quid.) dicunt Segestam reversam in matrimonium a Capye ductam, ex quibus Anchisen natum.] Servat; [hic] tenet: ut

(7, 52.): *Tantas servabat filia sedes*; [vel certe *servat*, ha
31. *Gremio complectitur ossa*; quasi de matre dixit, et
tur, cur hoc Palinurus, cum ad Siciliam suaderet *diverter*
dixerit, nisi forte quod luctus Aenean noluerit admonere
pter quod ante (3, 707.) Aeneas causa mortis paternae
oram illaetabilem dixerit.] — 32. *Secundi Zephyri*; [qu
si tempestas est; sed] iam *secundi*, post conversionem
(codd. et al. *navis*.) — 34. *Et tandem*; vacans particula
dem: ut (1, 331.): *Et quo sub coelo tandem*: nam cur
cum dicat: *Fertur cita gurgite classis*? [aut *tandem*, id
navigantibus etiam cita navigatio tarda videtur, aut tande
culis liberati. *Laeti*; qui in tempore tempestate car
Notae; notae harenae, ad notam harenam; et utrum
dulci? an quia iam ibi fuerant? ut (1, 34.): *Vix e con*
Siculae telluris in altum. — 35. *Excelso*; utrum ἀνυφεὶ
ex celso pro excelso?] *Miratus*; is qui mirabatur: aut
miratus occurrit. [Et bene temperato usus est verbo, ne
retur, aut quasi inhospitalis dolere, aut exultare voti nc
Troianorum.] — 37. *Horridus*; terribilis. *In iaculis*; [in h
Ennius, *Levesque sequuntur in hastis*.] *Libystidis ursae*; (G
I. pro his: Cum Africa ursos non habeat, *libystidis* civitas
Siciliae, in qua ursi plurimi sunt.) Aut re vera *ursae*: aut
Africanae, [i. e. leonis aut pardi. — 39. *Non immemor*; lip
figura. — 40. *Gratatur*; quidam *gratatur* non gratulatur,
laetatur accipiunt, ut quod ad Troianorum votum pertinet i
ad Siciliam reversus quod ad suum animum gaudeat (Burm.
pert., noluerit Siciliam reversos (sc. Troianos), quod ad
(sc. *pert.*) g.). Pacuvius in Hermiona hoc verbum posuit:
atque dicam, frequentes ut eant gratatum hospiti. Accius
pidis: *Nec tibi me in hac re gratari decet*, quidam tame
prehendunt quod penitus non dederit verba Acesti gratu
Reduces; salvos alibi (1, 397.): *Ut reduces illi ludunt*.]
Agresti; opibus rusticanis. Nam *gaza* omnis fructus est (
coni. nam eorum omn. gaza, fructus est). — 42. *Stellas fug*
poëtice dixit. Nam si *stellae* ab *stando* dictae sunt, [quia
fugantur. Semper enim fixae sunt praeter planetas. [Et e
dicativus modus pro coniunctivo cum fugasset tempestate
43. *Clara dies*; ad comparationem. — 44. *Advocat Ae*
advocata enim proprie contio dicitur.] — 45. *Darda*
magni; frequenter, ut diximus, ad opus suum Virgilius
ex historia derivat. Nam sic omnia inducit, quasi divini
res solvantur Anchisae, quos constat Iulio Caesari tri
Augustum. Et bene dicit: *Genus alto a sanguine divûm*.
per tacitam oeconomiam ostendit, debere Anchisen gener
honorem mereri. Unde est (9, 642.): *Diis genite et ge*
d.os. *A sanguine divûm*; *divûm* et *deorum* indifferente
rumque ponit poëta, quamquam sit discretio, ut *deos* perp
dicamus, *divos* ex hominibus factos, quasi qui *diem obi*
Unde *divos* etiam imperatores vocamus. [Iuvenalis (6,
Respice rivales divorum.] Sed Varro et Atteius (Guelf. I. *A*
II. *athateius*) contra sentiunt, dicentes, *divos* perpetuos,
qui propter sui consecrationem timentur, ut sunt dii m
quod tangit in duodecimo dicens (139.): *Diva deam st*

quae fluminibusque sonoris Praesidet. — 46. *Annuus orbis;* quia menses in [se]se recurrunt, et annum faciunt. Unde et *annulus* quasi *annuus* dictus. Sic alibi (G. 2, 402.): *Atque in se sua per vestigia volvitur annus,* [ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦσθαι, a renovando.] — 47. *Divini;* aut laus est: ut (E. 3, 37.): *Divini opus Alcimedontis.* Aut re vera *divini*, [i. e. vaticinantis; nam ait (7, 122.): *Genitor mihi talia namque*] *Nunc repeto, Anchises, fatorum arcana reliquit.* [Multa enim antiqua lectio, Anchisen futurorum scientem concelebrat, aut *divini* i. e. dei, quia apud Romanos defunctorum parentes Dei a filiis vocabantur.] — 48. *Moestas aras*; [aut ipsi moesti; aut] medium se praebet. Nam et hominem fuisse novit, et vult eum ex consecratione numen effectum. Nam *moestas aras* ad hominem pertinet, i. e. diis manibus consecratas. Et quod paulo post dicit (93.): *Altaria linquit:* aliquid vult esse divinitatis post apotheosin, [posteaquam deus confirmatus est.] Unde est (84.): *Et adytis:* quae templorum sunt. Et (93.): *Successit tumulo:* quod est hominis. — 49. *Nisi fallor;* non quasi nescius dixit: sed propter anni confusionem, quae erat apud maiores. Nam ante Caesarem qui nobis anni rationem composuit, quam hodieque servamus, intercalabantur dies (cod. Lips. *decem d.*): ut etiam in Verrinis (2, 52.) legimus; scilicet Lunae non congruente ratione. Annum autem primo Eudoxus: post Hipparchus: deinde Ptolemaeus (Guelf. I. II. *Ptolom.*): ad ultimum Caesar deprehendit. *Acerbum;* propter perditum patrem. — 50. *Honoratum;* quia deus effectus est. *Sic dii voluistis;* ut in tertio (3.): [*Sic*] *visum superis.* Semper enim de diis salva veneratione conqueritur: [Sane subaudiendum extrinsecus.] — 51. *Gaetulis agerem si syrtibus;* si in Gaetulis Syrtibus agerem, i. e. essem. Et bene aut desertos, aut hostiles commemorat locos. [Sane multis modis hoc loco ludos fieri debere dicit, a necessitate: *Hunc ego Gaetulis*, etc. ab opportunitate: *Nunc ultro ad cineres ipsius;* ut et praemiis invitet: *Bina boum vobis Troia*, etc. deinde genera certaminum: *Quive pedum cursu valet*, etc. et orationem auspicato concludit, dicendo: *Ore favete omnes, et cingite tempora ramis.* *Exul;* extra solum suum.] — 52. *Argolicove mari;* Ionico (Guelf. I. *illirico*) et Adriatico. *Deprensus;* occupatus, et proprie navigantium est: ut (G. 4, 421.): *Deprensis olim statio tutissima nautis.* *Urbe Mycenae;* Graece dixit. Unde singularem numerum posuit. *Mycene* autem sicut *Thebe.* Iuvenalis (15, 6.): *Atque vetus Thebe centum iacet obruta portis;* ut sit *Mycene, Mycenes:* ut *Agave, Agaves.* Potest exinde Latinum [videri] fecisse declinationem: ut sit haec *Mycena* [*huius Mycenae:* ut *Fidena;*] et est Periphrasis *Urbe Mycenae*, i. e. *Mycenis:* ut (1, 248.): *Urbem Patavi.* — 53. *Annua vota tamen solennesque;* haec quasi numini. [Et *vota*, nove funebre sacrificium dixit; i. e. ludos funebres, cum vota rerum secundarum sint.] — 54. *Suis donis;* congruis [aut certe debitis.] Sunt enim tantum superorum: *munera* sunt inferorum: ut in Bucolicis (3, 62.): *Phoebo sua semper apud me Munera sunt lauri, et suave rubens hyacinthus.* [Ponit autem altaria, quae superorum deorum sunt, et hoc ideo quia Anchises iam deus est.] *Nunc ultro;* argumentum a minore ad maius. *Ultro* autem, aut ultra, i. e.

insuper, [hoc est amplius] numina praestiterunt; aut *ultro*, i. e. sponte sua, non [optantibus, vel] volentibus nobis. Vult enim ob hoc tempestatem ortam, non ut ab Italia depellerentur: sed quo sacra renovarentur Anchisae. — 56. [*Sine numine divûm*; sine voluntate et sine auctoritate. — 57. *Intramus*; pro intravimus.] — 58. *Celebremus honorem*; [quomodo *laetum honorem?* aut pro *nos laeti* aut *honorem*] non dicit exsequias. Nam et ventos quasi a numine vult petere. [Et eum deum ubique memorat, cum in subsequentibus etiam vino libarit, aut quod mortuis non licebat. — 59. *Poscamus ventos;* utrum tum, i. e. tum Deinde petamus ventos, et utrum a diis, an ab Anchise quem deum per templa commemorat.] — 60. *Posita*; constituta: ut (8, 53.): *Et posuere in montibus urbem Pallantis proavi de nomine Pallanteum.* Dicit autem: Petamus etiam hoc, ut velit nos in urbe constituta singulis quibusque annis sibi sacra persolvere: [et bene *sacra*, tanquam de deo, et *urbe posita*, hoc est non quasi exules et vagi.] — 62. *In naves*; per naves; multa enim *in* significat, ut diximus supra. — 63. [*Quos colit hospes Acestes;* non ait Siculos, sed quos Acestes incolit.] — 64. *Si* etc.; [aut pro confirmativa posita est, ut (G. 1, 7.): *Vestro si munere tellus*; ut sit *si*, pro *cum*, i. e. cum venerit, aut *Si* pro dubitativa est, ut accipiamus *almum*, *serenum*, i. e. si dederit diem serenum, et talem qualis ludis aptus est. Ergo] non de die, qui certus est, dubitat: sed de serenitate. Unde paulo post (101.): *Serena iam luce.* Et sciendum, quia apud maiores ubi ubi (al. ubicunque) quis fuisset extinctus, ad domum suam referebatur. Unde est (6, 153.): *Sedibus hunc refer ante suis*, [*et conde sepulcro*;] et illic septem erat diebus, octavo incendebatur, nono sepeliebatur. Unde Horatius (Epod. 17, 48.): *Novemdiales dissipare pulveres.* Unde etiam ludi, qui in honorem mortuorum celebrabantur, *novemdiales* dicuntur. Sciendum, quia etiam domi suae sepeliebantur: unde orta est consuetudo, ut dii penates colantur in domibus. [Nonnulli tamen *si* pro *quando* accipiunt.] — 66. *Prima*; re vera *prima*. Nam cetera non eo quo dicit editurus est ordine. [Ergo ἀνακόλουθον. — 67. *Quique pedum*; i. e. hinc vel inde.] *Viribus audax*; hoc ad omnia pertinet. [Et potest non subdistingui; quamvis quidam luctationem accipiant, quod non reddidit.] — 68. *Aut iaculo* etc.; i. e. iactu velocium sagittarum: ut vacet *ve*. Sic ista iunxit in nono (10, 754.): *Insidiis* (*Insignis*) *iaculo et longe fallente sagitta.* I. e. iaculo longe fallentis sagittae. Nam non exhibuit iaculatores. [Aut notandum, quod iaculatores promisit, nec exhibuit. *Melior*; comparativum pro absoluto, sed in usu, iam, et pro absolutis accipiuntur. — 69. *Crudo caestu*; aut crudeli, aut duro. [Ut sit simpliciter dictum, quod ex corio duro sit.] *Caestus* autem per diphthongon, pugilum arma significat. Habet etiam pluralem numerum, et est quartae formae. Nam *cestus, cesti* numeri tantum singularis sine diphthongo balteum Veneris significat. — 70. *Praemia palmae;* i. e. virtutis: a praecedenti, id quod sequitur. — 71. *Ore favete*; apto sermone usus est, et sacrificio et ludis. Nam in sacris taciturnitas [necessaria est, quod etiam praeco magistratu sacrificante dicebat, *favete linguis, favete vocibus*, hoc est bona omina habete, aut tacete:]

in ludis [quoque] necessarius favor est, [quem propter plausum futuris spectatoribus dicit (dat.)] *Favet* autem ore quis etiam per taciturnitatem. Horatius [posuit] (Carm. 3, 1.): *Favete linguis, carmina non prius audita musarum Sacerdos. Cingite tempora ramis;* ex Romano more. Nam festis ludis omnis aetas coronata spectabat, quod ostendit per Aeneam, Acesten, Ascanium, per quos omnem demonstrat aetatem. — 72. *Materna myrto*; vel quasi filius, vel quasi Veneris sacrificaturus marito (Guelf. I. II. *q. Veneri sacr.*). [Et quia dixerit *ramis* superius, ipse reddidit cum dicit *myrto*. Unde autem *myrtus* Veneri dicata est? Fabula autem talis est: Myra (Myrrha) Cinyrae filia cum adamasset patrem, et eius se... tu * pro (se stupro; Heins. *toro*) nocturnis horis captata ebrietate paterna subiecisset, gravidaque eadem esset facta, prodito incesto cum patrem insequentem se stricto gladio fugeret, in arborem versa est: quae cum infantem, quem intra uterum habuerat, etiam in cortice retineret, percussa, ut quidam volunt, a patris gladio, ut quidam, ab apro, parvulum edidit, quem educatum Nymphae *Adonem* appellaverunt. Hunc Venus vehementissime dilexit, et cum ira Martis ab apro esset occisus sanguinem eius vertit in florem qui nunquam vento decuti dicitur. Arborem quoque *myrtum*, ex qua puer natus fuerat, tutelae suae adscripsit: quamvis alii dicant, ideo *myrtum* Veneri dicatam, quia cum e mari exisset ne nuda conspiceretur, [con]latuit in myrto, vel quia fragilis est arbor ipsa, ut amor inconstans, vel quia iucundi odoris, ut (E. 2, 55.): *Sic positae quoniam suaves miscetis odores.*] — 73. *Hoc Elymus facit;* princeps Troianorum, qui dicitur tres in Sicilia condidisse civitates [Ascam, Entellam, Egestam. Alii dicunt, eum post incensum Ilium cum Aceste in Siciliam venisse, eique participem fuisse. Alii Anchisae (*Anchisen?*) nothum filium tradunt habuisse (fuisse) Helymum regem in Sicilia genitum, Erycis fratrem fuisse dicunt. *] *Aevi maturus;* honestius quam si aevo maturo diceret; [vel certe *aevi maturi.* — 74. *Sequitur;* imitatur. Ut (3, 54.): *Victriciaque arma secutus.*] — 77. *Rite;* secundum ritum sacrificii, quod exigebat, ut libaret de mero Baccho, i. e. puro. *Carchesia* autem genus poculorum est. [Dicitur autem et summitas mali per quam funes traiiciunt.] — 78. *Humi;* terrae. *Lacte novo;* aut statim mulcto: aut post foetum, quod *colostrum* dicitur neutro genere. [Umbrae autem sanguine et lacte satiantur, unde feminae quae mortuos prosequuntur ubera tundunt, ut lac exprimant. Cuncti autem se lacerant ut sanguinem effundant.] *Sanguine sacro*; victimarum: ut diximus supra (3, 67.). Et notandum, quia partim quasi mortuo pari numero sacrificat: partim impari, quasi deo: ut (96.): *Caedit quinas de more bidentes.* [Par namque numerus divisibilis; per quod mortalitas significatur; impar autem dividi non potest; per quod immortalitas ostenditur.] Nam legimus (E. 8, 75.): *Numero deus impare gaudet.* — 79. *Purpureosque iacit flores;* ad sanguinis imitationem, in quo est sedes animae. Sic in sexto, (885.): *Purpureos spargam flores.* Item (6, 221.): *Purpureasque super vestes velamina nota*; scilicet, ut supra (2, 532.) diximus, ut sedis suae cognoscat imitationem. — 80. *Salve sancte parens;* *Salve* et *Vale* secundum Varronem in Logistoricis (Guelf. I. *lon-*

gis torocis, Guelf. II. *logis thoricis*) synonyma (Guelf. I. *omonima*) sunt. Unde his et in salutatione utimur, et in execrationibus: ut Terentius (Andr. 4, 2, 14.): *Valeant qui inter nos discidium volunt.* Unde etiam haec mortuis dicimus: non quod eis optemus salutem, in quibus nulla esse potest; sed ut significemus, nos sic digredi, ut ostendamus, eos nunquam in nostram communionem esse venturos. [Et hoc verbum *Salve* apud auctores bonos ter enuntiatum invenitur: *Salve Salve, resalve ter.*] *Iterum*; [pro secundo;] hic distinguendum: nam quo tempore sepeliit eum, dixit sine dubio *salve et vale.* — 81. *Recepti nequicquam cineres; cineres* pro ipso patre posuit: ac si diceret, salve pater de Troiae periculis (al. tantum: *Troia*) liberate. *Nequicquam* autem sine causa, propter quod sequitur: *Non licuit fines Italos fataliaque arva.* Alii ad historiam supra (2, 166.) dicta (al. supradictam) referunt, distinctione mutata, ut dicant: Recepti iterum cineres semel ex Troia, semel a Diomede: qui dicitur ossa eius eruta cum Palladio reddidisse [Aeneae.] *Nequicquam* autem secundum Epicureos, qui dicunt, omnia perire cum corpore. *Animaeque, umbraeque paternae;* vocativus pluralis est. Nam Plato, et Aristoteles et omnes periti dicunt, in homine quattuor esse animas: Unam vitalem, ut in vermibus qui tantum moventur. Aliam *sensualem*, ut in mutis animalibus: in quibus est sensus et timoris et gaudii. Tertiam *intellectualem*, ut in hominibus, qui et recte cogitare, et recte iudicare possunt. Et esse etiam quartam infra omnes, quae *physice* vocatur [*naturalis*:] ut est in herbis et in arboribus, quae etiam motu carentes, vitam tamen habent. Nam et nascuntur, et crescunt, et pereunt; unde est (G. 4, 330.): *Atque interfice messes.* His rebus colligitur, hominem harum omnium animarum esse participem. Unde et Sallustius ait (Catil. 1.): *Alterum nobis cum diis, alterum cum belluis commune est.* De *umbris* autem facilis est probatio. Nam si quattuor sunt animae, sequitur, ut tot sint umbrae: ut si quis inter duas stet lucernas, geminam umbram creat. Hoc autem de animis etiam Lucretius asserit: sed non tantum veritati studet, quam (al. *quantum*) sectae Epicureae. Alii ista fugientes, dicunt, *animae* et *umbrae* genitivum esse singularem:. ut sit; cineres umbrae et animae paternae; quod non valde probandum est. Nec enim umbra, aut anima cineres habent. — 83. *Quicunque est;* [aut qui adhuc eum nusquam vidit, aut] taedio longae navigationis hoc dicit. — 84. [*Adytis ab imis;* ecce, sicut dictum (48.) est, ubique tanquam de deo loquitur; templorum enim et deorum *adyta* dicimus.] *Lubricus anguis;* labilis. Alias locum dicit: ut (335.): *Per lubrica surgens.* [Alii hoc secundum Platonem dictum volunt, qui ait animas per septem circulos ad corpora penetrare.] — 85. *Septem ingens gyros;* loci genium per magnitudinem vult probare, nullus enim locus sine genio est: qui per anguem plerumque ostenditur. Persius (1, 113.): *Pinge duos angues: pueri, sacer est locus*, [*extra Meiite.*] Sane hunc locum de Homero sumpsit, qui inducit Graecos apud Aulidem omen futuri decennalis belli ex serpente collegisse: qui etiam matrem consumpsit novem pullis (al. *puellis*) comesis [(Il. β, 308.): Ἔνϑ' ἐφάνη μέγα σῆμα, δράκων, ἐπὶ νῶτα δαφοινός.] Ita ergo nunc etiam Aeneae omen

sui erroris ostenditur septem gyris. Nam septimus ei annus est finis erroris: et est optimum figmentum. Annus enim secundum Aegyptios indicabatur ante inventas literas picto dracone caudam suam mordente: quia in se recurrit. *Gyros*; nomen legimus; verbum exinde non invenimus. — 86. *Amplexus placide*; [hoc est molliter,] repens quiete; [nec dixit *corripuit*, sed *amplexus est*.] — 87. *Caeruleae* etc.; *caeruleae notae*, et *fulgor auro*, [hoc est auri fulgore variatus.] *Incendebat*; i. e. illustrabat. — 90. *Agmine longo tandem*; post illos gyros tandem longo repere coepit *Agmine*, i. e. impetu, [tractu.] *Serpens*; participium est, non nomen: ac si diceret *repens*. — 92. *Libavitque dapes*; leviter gustavit epulas superpositas, quae *silicernium* dicuntur, quasi *silicenium* (Vos. *licen*. R. *silicin*.), super silicem positae (al. *positum*); [quae, peractis sacris, senibus dabantur, ut se cito morituros cognoscerent.] — 93. *Depasta altaria*; [*altaria* species ararum; *depasta* autem,] non a se. Nam supra ait: *Libavitque dapes*. Sed hoc dicit, tam diu permansit, quamdiu cuncta aris superposita flamma consumeret. — 95. *Geniumne loci*; quia, ut diximus, nullus locus sine genio [est.] *Famulumne parentis*; fuit enim haec maiorum consuetudo, sicut hodieque apud Indos est, ut quotiens reges moriebantur, cum his dilecti equi vel servi, et una de uxoribus carior [circa rogum occisi] incenderentur. Inter quas de hoc ipso erat magna contentio. Possumus ergo *famulum*, servum sepultum cum Anchisa accipere: aut per Apotheosin deum ostendit effectum. Unde ei *famulum* dat, quasi ministrum. Singula enim numina habent inferiores potestates [quasi] ministras: ut, Venus Adonim (Guelf. I. *adona*): Diana Virbium. Aut certe secundum Pythagoram dicit, qui primus deprehendit de medulla hominis, quae est in spina, anguem creari: quod etiam Ovidius in quinto decimo (389.) Metamorphoseon dicit, loquente Pythagora. — 97. *Nigrantes terga*; nigra terga habentes. — 99. *Manesque Acheronte remissos*; aut venientes de Acheronte [ad hanc parentationem:] aut certe *remissos Acheronte*, qui iam in Acheronte non essent post Apotheosin factam; [*Remissos*; ut remitterentur, post divinitatis confirmationem. — 100. *Quae cuique est copia*; pro sua quisque facultate. — 101. *Laeti dona ferunt*; alacres libenter et ipsi conferunt parentationem. — 102. *Fusi*; i. e. strati.] — 105. *Phaëtontis*; solis, ἀπὸ τοῦ φαίνειν. [Vel potius ἀπὸ τοῦ φάεος καὶ αἴθω. Sane de Phaetonte fabulam in decimo (180.) plenius invenies. *Circo*; hoc est in spatioso ludorum loco. — 106. *Fama finitimos*; utrum per se potius audienda, an et ipsa ad Acesten referenda, an subtiliter ad Aenean fama, nomen ad Acesten? — 107. *Excierat*; evocaverat, invitaverat. *Laeto coetu*; pro ipsi laeti. — 108. *Visuri Aeneadas*; potest et absolute accipi *visuri Aeneadas*; potest et per syllepsin subaudiri *certantes*. *Certare parati*; hoc est parati ad certandum.] — 109. *Circo*; [hoc est, in] spatioso ludorum loco. *Locantur*; ponuntur. — 110. *Sacri tripodes*; sic pulchri, ut *sacros* putares: [vel quales sacrari solent.] Nec enim sacrilegus erat ut sacra donaret. Et sic dictum est, ut (3, 466.): *Dodoneosque lebetas*: quales sunt in Dodona. — 111. *Et palmae pretium victoribus*; zeugma utriusque lateris. Nam *victoribus pretium*, et ad supra-

dicta et ad dicenda pertinet. — 112. *Argenti aurique talenta*; *talenti* secundum varias gentes varium pondus est: sed apud Romanos talentum est septuaginta (al. *sexag.*) librae, sicut Plautus ostendit in Mustellaria (3, 1, 502.), qui ait, *duo talenta esse centum quadraginta* (al. *viginti*; cf. 9, 265.) *libras*. [*Talentum* vero *Aegyptium*, pondo LXXX. Varro tradit *talentum* pro bilance; sicut Homerus (Il. ϑ, 69.): Χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα. *Talentum* autem minarum LX. *Mina* drachmarum C. *Drachma* obolorum VI. *Obolus* aera continet VI. *Aes* minuta VI.] Legimus etiam, talentum esse paululum quiddam. Nam Homerus in ludis funebribus Patrocli, ultima praemia dicit duo talenta. Quod non (Guelf. II. *nos*) cogit aliquid minimum intelligere. Nam si primus victor bovem accipit, consequens non est, ut dicamus, ultimum tam magnum accepisse praemium. Unde apparet, talentum etiam minimum quiddam significare. — 113. *Et tuba commissos*; Romano more: sicut hodieque videmus omnibus ludis funebribus, ut sunt divorum. Nam si sacri sint, i. e. festi, lustrantur faculis. Antea etiam ab hymnis incipiebant. [*Commissos canit....* *] — 114. *Prima certamina*; Punico bello primum naumachiam ad exercitium instituere Romani coeperunt: postquam probarunt, gentes etiam navali certamine plurimum posse: ad quam rem in hoc certamine plurimum alludit poëta. *Pares*; aut pariter, aut diversis comparabiles rebus: ut sequentia indicant (153.): *Melior remis, sed pondere pinus. Tarda tenet.* [Aut *pares*, ordine remorum, quamvis Gyae tantummodo triremem dicit.] Aut *pares*, ita ut ante certamen videbantur. *Gravibus remis*; fortibus: ut (12 458.): *Ferit ense gravem Tymbraeus Osirin.* Nam graves inferunt tarditatem. — 116. *Remige*; erit nominativus *remex* (al. *remix*). Serenus, *Semiremex Herculis* (codd. *Hercule* s. *hercules*) *Pristin*; vel a tutela depicta, vel ἀπὸ τοῦ πρίζειν τὰ κύματα: i. e. [undas incidere] a secandis fluctibus. — 117. *Mox Italus*; subaudis futurus. Ipse enim familiam Memmiorum constituit. Et bene laudat familias nobilium. Nam a Sergio Sergia familia fuit, a Cloantho Cluentia; (L. *Cloentia*; al. *Cloenthia*): a Gya Gygania (Geg.), cuius nunc (non) facit mentionem. Nobiles autem familias a Troianis fuisse, Iuvenalis ostendit, ut (1, 99.): *Iubet a praecone vocari Ipsos Troiugenas. A quo nomine*; scilicet Mnesthei. Et Mnestheus sic est, ut *Tydeus*, [Tydei.] Nam diphthongos Graeca est. [*Memmi*; pro *Memmiorum*, genitivus singularis pro plurali, vel a quo nomine genus Ital. . . * Memmi. . * a quo nomine genus Memmii. . * genitivus singularis (vel a q. n. g. Italorum est. *Memmii*, ut non sit genit. sing. sed) nominativus pluralis.] — 118. *Ingenti mole*; motu: ut (3, 656.): *Magna se mole moventem.* [*Chimaeram*; fabula ex qua hoc nomen translatum est talis est: Bellerofontes admissa per ignorantiam caede, profugit ad Proetum Argivorum regem, a quo cum esset susceptus hospitio a Stheneboea uxore eius adamatus de stupro interpellatus est, qui cum frequentius hoc se indicaturum Proeto minaretur, praeoccupatus a Stheneboea ipse apud Proetum accusatus est, tanquam reginae castitatem adpetisset, quem cum Proetus ad Iovatem (Iobat.) Lyciae regem socerum suum cum literis signatis, quibus praecipiebat, ut puniretur, misisset, Iovates Bellero-

fontem adversus Tympios sive Solimos, gentem ferocissimam misit, quos cum ille superasset, revertens in insidias quas sibi Iovates struxerat incidit, quibus etiam prostratis novissime missus adversus Chimaeram triplex monstrum, siquidem prima pars leo erat, posterior draco, in medio caput caprae quod ignes efflabat. Hanc ille vectus Pegaso equo qui volabat, occidit. Miratus hanc constantiam Iovates filiam suam ei cum parte regni in matrimonio dedit.] — 119. *Urbis opus*; ita magna, ut urbem putares. *Triplici versu*; omnes enim Triremes fuerunt. *Versu* autem, aut ordine, ut (G. 4, 144.): *Ille etiam seras in versu distulit ulmos.* Aut *versu*, tractu, a *verrendo*: ut (8, 674.): *Aequora verrebant caudis, aestumque secabant.* Sane unus est sensus; [et est Graecum, nam illi *στίχον* dicunt.] — 120. *Pubes impellunt*; figura est: ut (1, 212.): *Pars, in frusta secant.* Et sciendum, inter *Barbarismum* et *Lexin*, hoc est, *Latinam* et *perfectam elocutionem*, *Metaplasmum* esse, qui in uno sermone fit ratione vitiosus. Item inter *Soloecismum* et *Schema*, i. e. perfectam sermonum connexionem *figura* est, quae fit contextu (codd. L. R. V. *contextus*) sermonum ratione vitiosa. Ergo *Metaplasmus* et *Figura* media sunt, et discernuntur peritia et imperitia. Fiunt autem ad ornatum. — 121. *Domus Sergia*; familia: ut (3, 85.): *Da propriam Tymbraee domum.* Et inde est *Sergius Catilina.* [*Tenet*; ultra tenet, vel servat.] — 122. *Centauro magna*; feminini est generis, si de navi dicas: ut [Terent. (Eun. prol. 32.)]: *In Eunuchum suam*, cum comoediam diceret. Iuvenalis contra sensit, dicens (1, 6.): *Et in tergo necdum finitus Orestes.* Sed sciendum, genera plerumque confundi, aut metrica ratione, aut hiatus causa. Sicut Horatius (Carm. 2, 16.): *Nec cupido sordidus aufert.* Cum significantes cupiditatem, feminino genere dicamus. Ipse etiam Virgilius ait (G. 3, 539.): *Timidi dammae, cervique fugaces:* cum ipse secundum fidem dixerit (E. 8, 28.): *Cum canibus timidae veniunt ad pocula dammae.* Et Horatius (Carm. 1, 2.): *Et superiecto pavidae natarunt aequore damae.* — 123. *Caerulea*; aut nigra, aut altae carinae. Omne enim *altum*, *nigrum* est: ut (6, 238.): *Scrupea tuta lacu nigro, nemorumque tenebris.* *Cluenti*; ad ipsum Apostropha est. — 124. *Est procul*; [modo] haud nimis longe, ut et supra (3, 13.) diximus. Sic in Bucolicis de nimia vicinitate ait (E. 6, 16.): *Serta procul tantum capiti delapsa* (V. R. *dil.*) *iacebant.* Interdum et satis longe significat. — 125. *Olim*; tunc fere cum cori nubibus abscondunt et obruunt (Lips. *obiic.*) sidera. — 127. *Tranquillo*; melius septimus [casus] est quam dativus. — 128. *Campus*; saxi latitudo. *Apricis*; sole gaudentibus. Sane *apricus* et locus dicitur sole calens, quod est opaco et abdito contrarium: et apricos homines (Lips. *senes*) dicimus locis apricis gaudentes. Virgilius (E. 9, 49.): *Duceret apricis in collibus uva colorem.* Persius (5, 78.): *Nostra ut Floralia possint Aprici meminisse senes.* *Apricum* autem quasi *ἄνευ φρίκης*, sine frigore; [inde et *Africa*, quod est calidior.] *Mergis*; Esacus (L. Guelf. II. Eserius, Guelf. I. R. Vos. Eserus, V. Eseris) Priami filius fuit: hic se praecipitavit [d]e muro, nec periit, et cum hoc saepius faceret, deorum miseratione in avem [con]versus est: quae ad imitationem [praecipitandi] quasi idem

facit [saepe mergendo. — 129. *Frondenti ex Ilice;* haec enim arbor in tutela Iovis est; et *frondenti*, pro *frondente*, dativum pro ablativo.] — 131. *Circumflectere;* bene uno sermone et profectionem complexus est, et reversionem. — 132. [*Legunt;* eligunt.] — 133. *Ductores;* domini navium, non gubernatores. — 134. *Populea velatur fronde iuventus*; Hebe, [Graece Ἥβη,] est Iuventus, [filia Iunonis,] uxor Herculis. Nunc ergo aut propter hoc iuventus (sic) utitur populeis coronis: aut ad imitationem virtutis. *Populus* enim Herculi consecrata est: ut (E. 7, 61.): *Populus Alcidae gratissima.* [Aut *populea*, quia ludi funebres sunt, et haec arbor ab Hercule ab inferis allata est, cum canem Cerberum extraheret, nam et ipsa arbor *acherusia* vocatur.] — 135. *Nudatos;* bene *nudatos:* quia [veste] tecti esse consue[ve]runt. Nam *nudum* est, nunquam tectum, ut facies. [*Oleo perfusa;* oleo perfusos habens.] — 136. *Transtris;* et *transtra* dicuntur et *iuga.* Ut in sexto (411.): *Inde alias animas; quae per iuga longa sedebant. Intenta;* [porrecta, et bene] eodem sermone in diversis usus est rebus. Aliter enim brachia, aliter intendimus mentem. — 137. *Exultantiaque* etc.; hypallage omni parte pulsans pavor corda haurit, i. e. ferit, et exultare facit: ut (10, 314.): *Latus haurit apertum.* — 138. *Laudumque;* ne esset turpe, quod ait *pavor.* Sane istae sunt bellorum prolusiones. Unde etiam ad tubam geruntur. Sed sciendum, maioris aetatis funera ad tubam solere proferri (al. *perf.*). Persius (3, 103.): *Hinc tuba candelae*; minoris vero ad tibias: ut Statius de Archemoro (Theb. 6, 121.): [*Tibia enim*] *teneros solitum deducere manes.* — 139. *Finibus omnes;* secundum naturam ante generali usus est descriptione, venturus ad specialitatem. — 144. *Praecipites;* festinantes: ut (4, 573.): *Praecipites vigilate viri*; [et est hyperbole. Alias *praecipites*, temerarii et inconsulti.] *Biiugo*; [pro *bigarum:* nove dixit. Sane] et hoc celeritatis est. Plures enim se impediunt. — 145. *Carcere*; usurpavit. Nam *carcer* est numero tantum singulari, custodia noxiorum. *Carceres* vero tantum plurali ostia [et repagula,] quibus equi arcentur: unde et *carceres*, quasi *arceres*, secundum Varronem. — 147. *Iugis;* [pro equis] iugalibus. *Undantia* autem large effusa. — 149. *Consonat;* ideo consonat propter echo. Nostrae enim vocis est aemula: unde et *Resultant* (V. *resistant*) ait. — 151. *Elabitur;* praecurrit celeriter: ut (11, 588.): *Labere nympha polo.* — 152. *Turbam inter;* [tumultum, hoc est] in ipso principio. — 154. *Discrimine;* [vel] interstitio [vel certamine vel cursu.] Et bene variat, nunc naves, nunc ductores commemorans. — 155. *Priorem*; inter se, hoc est tertium. — 159. *Metamque tenebant*; nauticum verbum. — 160. *Princeps;* modo ordinis est. — 162. *Quo tantum mihi;* vacat *mihi*, ut solet plerumque. — 163. *Litus ama; litus* est omne quod aqua alluitur (Guelf. I. *abluitur*). Unde et saxum *litus* vocavit. *Stringat;* radat: ac si diceret: Hoc volo quod (codd. Burm. *hunc*, s. *huc voca*, *quod* s. *quo;* Guelf. II. tantum: *hunc voca.*) times. *Palmula*; extrema pars remi in modum palmae protenta. — 166. *Iterum;* hoc verbum et a poëta potest dici, ut: *Iterum revocabat:* et a Gya, ut: *Quo abis iterum:* non, *iterum pete.* — 169. *Inter navemque; que* vacat. —

172. *Exarsit iuveni;* causa pendet ex causa. Horatius (Carm. 3, 14.): *Non ego hoc ferrem calidus iuventa consule Planco* (Guelf. I. *parco*). — 173. *Nec lacrymis caruere genae;* nimis irascentum est. Cicero de Verre (4, 18.): *Cum irasceretur, lacrymas interdum vix teneret.* — 174. *Decorisque sui;* inhonestum est enim irasci, duci praesertim. *Sociumque salutis;* possumus intelligere *oblitus salutis suae socium*, i. e. gubernatorem. Possumus et *socium salutis suae oblitus*, pro *sociorum*, praecipitato scilicet gubernatore. — 176. *Ipse gubernaclo*; ut ostenderet nihil esse quod [etiam] ipse [qui] non [profusus erat] posset implere. [Ut in VI. Aeneid. (813.): *Cui deinde subibit.*] — 177. *Hortaturque viros;* aut ipse dicit Celeuma (Celeusma). Nam *hortatores* dicuntur, aut [hortatur ideo] quia consternati fuerant, perdito gubernatore. *Clavum;* fustem gubernaculi. — 179. *Iam senior* etc.; contra illud, quia occurrebat, gubernatorem natandi peritum fuisse debere: addidit seniorem veste madida. [Et ideo *gravis*, madida.] *Fluens* [autem] *in veste* i. e., cui (al. *cum*) vestis fluebat, honeste locutus est: sic Iuvenalis (5, 79.): *Et multo stillaret penula nimbo.* — 181. *Risere natantem;* unde in ludis voluptas quaeritur. — 182. *Revomentem;* saepius vomentem, [vel quod diu hauserat.] — 184. *Morantem;* imperitia gubernantis. — 186. (Guelf. I.: *Nec* etc.; *ille*, Gyas, nec carina periclitante, amisso Menoete gubernatore.) — 187. *Aemula pristis;* eiusdem rei studiosa. Ut: *illo aemulo atque imitatore studiorum meorum*; Cicero in Caesarianis (pro Marcel. 1.). Alias inimicum significat. — 189. *Insurgite;* econtra Lucanus (3, 543.): *Atque in transtra cadunt et remis pectora pulsant.* — 190. *Hectorei;* aut fortissimi [qualis Hector fuit:] aut revera quondam Hectoris socii. — 192. *Gaetulis*; Africanis. A parte totum. Nam Gaetulia Mediterranea est. Syrtes vero iuxta Libyam sunt. Sic de Syrtibus Horatius (Carm. 2, 6.): *Ubi maura semper aestuat unda.* Fuisse autem Troianos in Syrtibus ille indicat locus (1, 111.): *In brevia et Syrtes urget, miserabile visu. Ionio mari;* quando iuxta Charybdin navigaverunt. — 193. *Maleaeque;* Malea promontorium est Laonicae provinciae: ubi undae sunt *sequaces*, i. e. persecutrices: ut (G. 2, 274.): *Capreaeque sequaces Includunt* (Guelf. I. *illud.*). — 194. *Prima;* quasi quae soleo. *Mnestheus;* ille semper victor. — 196. *Hoc vincite;* loco victoriae sit ultimos non redire. — 197. *Nefas;* modo opprobrium; [quod] est viro forti, in quocunque certamine perdere. — 198. *Aerea*; fortis: ut (G. 3, 173.): *Et iunctos temo trahat aereus orbes.* Nam *puppis* aerea non est, sed *prora.* — 199. *Subtrahiturque solum;* unicuique rei quod subiacet, *solum* ei est, unde est *solum* navis, mare, et aër, avium, [et stellarum, coelum, unde Ovidius (Met. 1, 73.): *Astra tenent coeleste solum.*] Et est verbum cuius perlucida significatio per naturam non (al. *semper*) invenitur. — 200. *Rivis*; [quasi rivis], more rivorum: ac si *rivatim* diceret. — 202. *Furens animi;* [figurate dixit:] ut (12, 19.): *Praestans animi iuvenis.* — 203. *Interior;* sinisterior. Cicero (Verr. 1, 20.): *Quem omnia intus canere dicebant.* Sallustius: *Igitur introrsus prima* (V. *primae*) *Asiae Bithynia est. Iniquo;* angusto: ut (11, 531.): *Et silvis insedit iniquis.* — 204. *Procurrentibus*; praeminentibus (prom.),

[et obiectis] et veluti obviam venientibus (R. *et viam munientibus*, V. *viam ven.*). — 205. *Murice*; saxi acumen eminens per tranquillitatem. [Alibi significat piscem, cuius succo purpura tingitur, ut: *Saturata murice palla.*] — 207. *Morantur*; [i. e.] retro agunt. — 209. *Legunt*; alii *Praetereunt*: sed melius *Legunt*, i. e. colligunt. Nam sequitur: *Et fractis discentem currere remis.* — 212. *Prona*; vicina litoribus. Unde *altum* est longe positum. — 213. *Columba*; ubique de his domesticis *columbas* Virgilius dicit. Persius (3, 16.) vero ait: *Teneroque columbo et* (al. *est*, s. *es s.*; cod. L *adsim.*) *regum pueris similis.* Nam agrestes, *palumbes* vocantur. — 215. *Exterrita pennis*; pennarum concussione terrorem significans: ut (505.): *Timuitque exterrita pennis Ales.* Non enim timet pennis: sed indicat timorem. — 217. *Radit*; secat, (transit.) *Liquidum*, purum aërem. — 221. *Frustra*; quis enim ei relicta victoria subveniret? — 225. *Ipso superest in fine*; [prope terminum certaminis.] Ut (324.): *Spatia etsi plura supersint, Transeat elapsus prior.* — 229. *Proprium decus*; quasi iam partam victoriam et honorem ni teneant, indignantur. — 231. *Successus*; felicitas. *Possunt, qui posse videntur*; sperabant victoriam opinione spectantium: ut: *Cunctique sequentes Instigant studiis.* — 232. [*Et fors*; pro fortasse.] — 233. *Palmas utrasque*; diximus supra antiquum hoc esse. Carminius (Codd. *Carpin.* Guelf. I. *Caspius*, Basil. *Carpius*) tamen dicit, qui de elocutionibus scripsit, per naturam vitiosam esse hanc elocutionem: et sive *utramque palmam*, sive *utrasque palmas* dixerimus, esse in aliquo usurpationem. — 235. *Imperium pelagi*; i. e., in pelago: ut (6, 264.): *Dii quibus imperium est animarum* [i. e. in animabus.] — 236. *Laetus*; victor: a praecedenti quod sequitur. — 237. *Ante aras*; de quibus paulo post (561.): *Pars spoliant aras. Voti reus*; debitor. Unde vota solventes, dicimus absolutos. [Inde est (E. 5, 80.): *Damnabis tu quoque votis*, quasi reos facies.] — 238. *Proiiciam*; exta proiiciuntur in fluctus: *Aris porriciuntur*, hoc est porriguntur. Nisi forte dicamus etiam fluctibus offerri. Quod si est, *Porriciam* legendum [est, i. e. porro iaciam.] — 240. *Phorcique*; Latine *hic Phorcus, huius Phorci* dicimus: nam apud nos, Graeca huius nominis non est declinatio, [ut Φόρκυς, Φόρκυος; quod interdum Φόρκυν, Φόρκυνος. Unde Lucanus (9, 626.): *Phorcynidos* (al. *Phornasibos*, *Phornasidos*) *ora Medusae.*] Est autem [hic Phorcus] deus marinus. *Panopaeaque virgo*; una de Nereidibus: quam ideo separatim dixit, ut illas non virgines intelligamus. — 241. *Portunus*; deus marinus qui portubus praeest. Et bene *impulit* eum ipse iam vicinum portui. Nota est autem fabula. [Indignata Iuno quod ex pellice sua Semele natus Liber pater ab Ino matertera eius esset nutritus, Athamanti viro eius regi Thebanorum, sive, ut quidam volunt, Orchomeniorum, furorem immisit, qui] (Codd. tantum: Athamas post furorem a Iunone immissum) cum occiso Learcho [filio dum eum feram credit,] Melicertum alterum filium cum Ino uxore sua persequeretur, et se illi in mare praecipitassent, voluntate numinum in deos versi sunt: Melicerta in Portunum, qui Graece Palaemon dicitur: [nam λιμήν portus dicitur, unde Palaemon;] Ino in matrem Matutam, quae Graece dicitur

Leucothea. — 243. *Portu se condidit alto*; i. e., usque ad interiora pervenit. — 244. *Ex more*; ludorum scilicet per praeconem. — 245. *Victorem*; *primum* [Cloanthum] subaudis: nam et illi duo victores sunt Sergesti: unde paulo post [habes] (493.): *Quem modo navali Mnestheus certamine victor Consequitur.* — 248. *Dat ferre*; Graecum est, duo verba coniungere, ut paulo post (262.): *Donat habere viro.* Sed hoc datur poëtis. *Magnum talentum*; ut diximus (112.) [talentum est] quiddam breve: sed *magnum* dixit comparatione alterius [minoris, cum primum sit unum et maximum aliorum.] — 250. *Circum*; i. e. in parte extrema, [quasi fimbria,] ut diximus (4, 138.). — 251. *Maeandro duplici*; flexuoso. Et hoc dicit, Erat in chlamyde flexuosa et in se remeabilis purpura, in modum Maeandri fluminis Cariae provinciae, [qui sinuosus est.] *Meliboea*; pro *Meliboeensis.* [Alii putant Milesia.] Est autem civitas Thessaliae Meliboea. — 252. *Regius*; Troi (*Trois*; al. *Troii*, s. *Troiae*) regis Phrygiae filius. — 253. *Fatigat*; laus picturae, quasi gerat [et] non [gerere] videatur. — 254. [*Acer*; i. e. velox.] *Praepes*; modo volans. — 255. *Sublimem*; in altum. — 256. *Palmas ad sidera tollunt*; aut mirantes: aut increpantes deos. — 258. *Virtute secundum*; quia [primus] ille favore vicerat numinum. Unde et *Praemia dantur Congrua:* illi *chlamys*, deorum continens fabulam: huic *lorica*, i. e. virtutis insigne. — 259. *Hamis auroque*; hamis aureis [δύο δι' ἑνός.] — 261. *Simoenta*; [accusativus singularis;] venit [autem] a nominativo Graeco, non in ις, sed in εις (R. V. Vos. Guelf. I.: non in *ois* s. *eis*, sed in *eim*; L. non in *eis*, sed in *es*.), exeunte, [ut Σιμόεις Σιμόεντος. *Sub Ilio alto*; *o* brevis fit sequente vocali. — 262. *Decus et tutamen*; quia triplex et aurea. — 263. *Phegeus Sagarisque*; nominatim dicendo addidit laudem. — 265. *Cursu palantes Troas agebat*; ad Aeneae qui eum vicit pertinet laudem. — 267. *Cymbiaque*; pocula sunt in modum cymbae navis. *Aspera signis*; [hoc est] ἀνάγλυφα. — 268. *Omnes*; qui vicerant scilicet. — 269. *Puniceis taenis*; vittis roseis (Guelf. I. *russeis*; V. *ruseis*): et significat lemniscatas coronas, quae sunt de frondibus et discoloribus fasciis. Et sicut Varro dicit, magni honoris sunt. *Taenis* autem modo vittis: alias vittarum extremitates dicit: ut (7, 352.): *Fit longae* (codd. *longa*) *taenia vittae.* — 270. *Arte*; i. e. virtute. [Quod Graece ἀρετὴ dicitur.] — 271. *Atque ordine debilis uno*; Sergestus scilicet. Et bene ex mutatione [sensuum] conquisivit ornatum. Nam irrideri et sine honore esse, hominis est, remis carere, navis. — 273. *Viae in aggere*; *agger* est media viae eminentia, coaggeratis lapidibus strata. Unde *viae aggerem* dixit. — 274. *Aerea*; fortis: ut (198.): *Aerea puppis.* *Gravis*; fortis, ut (114.): *Gravibus certamina remis.* — 276. *Tortus*; hos tortus, i. e. sine causa tentat incessus. — 278. *Clauda*; ab homine transtulit, Cicero (pro Mil. 9.): *Mancam ac* (Vos. *ac si*) *debilem fore Praeturam suam* (al. tuam). — 279. *Membra*; etiam hoc ab homine transtulit. — 281. *Vela facit tamen*; ἀνακόλουθον; nam non praemisit: *Quanquam remigare non posset.* *Subit ostia*; portus: ut supra (1, 400.) diximus, ideo quia exitus fluminum frequenter portus efficiunt. — 282. *Promisso*; aut magno: aut ante promisso, [κατὰ τὸ σιωπώμενον,] ut intelligamus, in omnibus

ludis illud esse servatum (304.): *Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.* Quod etiam in pictali (*pyct.*) ait certamine (367.): *Victori velatum auro vittisque iuvencum*: *Ensem atque insignem galeam, solatia victo.* Aut certe promisisse eum intelligamus, quando vidit navem periclitantem. — 284. *Operum haud ignara Minerva*; perita lanificii. — 285. *Cressa genus*; [hoc est Cretensis, et hoc] figura Graeca: ut (8, 114.): *Qui genus, unde domo? Pholoë*; nomen proprium: erat autem *lactans.* Nam infantes *lactentes* dicimus (Codd. Burm. *lactens s. lactans, nam inf. lactantes d.* v. G. 1, 315.). — 287. *Gramineum*; graminosum. Cicero (Verr. 4, 56.) de hastis bene: *Etiam ne gramineas hastas.* [Quia *gramineum* est ex gramine, *graminosum* gramine abundans.] *Collibus undique curvis*; mutavit. Non enim silva colles habet: sed est in collibus silva. Debuit ergo dicere: Quem colles cingebant silvis. — 288. *Mediaque in valle theatri*; media in valle erat circus theatri, i. e. spatium spectaculi. Et *theatri* Graece dixit [a circumspectione. Omne spectaculum *theatrum* possumus dicere] ἀπὸ τῆς θεωρίας: non enim est speciale [nomen]. — 290. *Consessu medium tulit*; ordo est: Quo se Aeneas medium tulit cum multis millibus, et extructo consessu resedit. — 292. *Animos*; *eorum* subaudis. — 293. *Mixtique Sicani*; quod ait (108.): *Pars et certare parati.* — 295. [*Forma insignis*; i. e. decorus.] *Viridique iuventa*; aetates omnes Varro sic dividit: *Infantiam, pueritiam, adolescentiam, iuventam, senectam.* Hae tamen, sicut etiam de temporibus supra (3, 8) diximus; singulae trifariam dividuntur, ut sit *prima, viridis, praeceps*: hinc est etiam: *Et viridi iuventa*: et (6, 304.): *Cruda deo viridisque senectus*: item Sallustius: *Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingressus matre sua veneno interfecta.* — 296. *Amore pio pueri*; [casto, non infami;] aut genitivus est, et dicit, eum ob hoc venisse, ne amicum relinqueret. Aut distinguendum per se, et est nominativus pluralis: ut *Pueri* non referamus ad aetatem, sed ad agonale studium, in quo sunt puerorum et virorum separata certamina. Nam ἄνδρες καὶ παῖδες dicuntur, licet non sint unius aetatis (Guelf. I. et Basil. *licet confusio sit aetatum.*) — 298. *Acarnan*; Epirota. Acarnania enim est pars Epiri. — 299. *Tegeae de sanguine gentis*; si derivativum fuerit [*Tegeaeae*,] *de* non sequitur; si *Tegeae* legerimus, non stat versus, nisi addita *de* syllaba. Derivativum autem ille indicat locus (8, 459.): *Tunc lateri atque humeris Tegeum* (*Tegeaeum*) *subligat ensem. Tegeum* [autem] oppidum est Arcadiae, [a Tegeo Arcadiae filio. — 300. *Helymus*; ecce ubi subtiliter Helymum cum Aceste ad Siciliam dicit venisse cum ait: *comites seniores Acestae.* — 301. *Adsueti silvis*; i. e. venatores.] — 302. *Quos fama obscura recondit*; [hoc dicendo,] per contrarium illos (*alios?*) omnes esse nobiles indicavit. — 306. *Gnosia*; Cretensia. *Gnosos* enim est civitas Cretae. Et bene, sicut etiam in navibus, et generalia dat et specialia. *Levato*; nitido: ut (7, 789.): *At levem clypeum sublatis cornibus Io.* — 308. *Primi*; aliorum comparatione. Nam unus est primus. — 309. *Flava*; viridi: ut supra (4, 261.): *Iaspide fulva.* — 310. *Phaleris*; equorum ornamentis; sermo Graecus est; [quia φάλαρα dicuntur Graece.] *Habeto*; habeat:

:ia persona est a futuro imperativi, quae in hoc modo numeri
gularis similis est secundae. — 311. *Amazoniam;* quasi Ama-
iam: ut (110.): *Sacri Tripodes.* — 313. *Balteus; balteus*
itur non tantum quo cingimur, sed etiam a (al. *de*) quo arma
endent. — 314. *Contentus abito*; quasi de parvo munere. —
. *Corripiunt spatia*; raptim eunt, ut (6,424.): *Corripit Aeneas*
tum custode sepulto. Limenque relinquunt; aut regulam,
signum de creta factum. — 317. *Simul ultima signant;*
ientur [et notant] ultima spatia, [i. e. finem cursus] aviditate
cendi, [et deest visu]: ut [Cicero] (Catil. 1, 1.): *Notat et de-*
nat oculis. Aut *signant ultima*, cumulorum scilicet summi-
em: *signant* vestigiis: ut alibi (G. 3, 196.): *Vix summa vesti-*
signat harena. — 318. *Primus abit*; sicut et de navibus
t generalitatem transit ad specialitatem; et bene, quia tribus
uta sunt praemia, quinque commemorat [scilicet] casuris
bus. — 319. *Alis*; velocitate: quia tam ventos, quam ful-
ia alata fingunt poëtae: ut (8, 430.): *Et alitis austri.* —
). *Proximus huic*; secundum hunc locum, *proximum* [autem]
imus etiam longe positum nullo interveniente. — 323. *Quo*
nde sub ipso; sub ipso, i. e. post ipsum, [iuxta ipsum.] —
. *Calcem calce terit; calcem* dicimus, unde terram calcamus.
go non proprie dixit *Calcem calce terit.* Plantam enim calce
uit (codd. et al. *planta en. calcem pot. s. non p.* Guelf. I.
ntam enim in calcem posuit terre) terere: unde a parte
im accipiendum, i. e. calce pedem terebat. — 325. *Incum-*
s humero; aut Helymi humero: aut currentis est gestus. —
. *Elapsus prior*; ideo (al. *ut dum*) labitur, i. e., celeriter
rit, [ut] prior fiat: et satis licenter est dictum. *Ambiguum-*
relinquat; minus firmum ad celeritatem. — 327. *Sub ipsam*
em; *finem* bis subaudis: *Sub ipsam finem*, [aut] fessi adven-
ant ad finem. — 329. *Labitur infelix*; quia parata victoria
uit. *Caesis ut forte iuvencis*; bene rem notam per transitum
git. Agonalis enim moris fuerat, post sacrificia ad certamen
ire. — 330. *Fusus* etc.; ordo est: *superfusus.* — 332. *Ti-*
ata; participium sine verbi origine. [Non enim dicitur *titu-*
, *titubaris*, licet et quaedam neutra sint, quae tria habent
ticipia, praesentis, praeteriti, et futuri, ut *placens, placitus*
placiturus; et *prandeo* similiter.] — 333. *In ipso concidit*;
ativum posuit; [non enim dixit: *In ipsum concidit fimum:*]
ia non est mutatio; [nam motum non significat.] — 334. *Ob-*
is amorum; [i. e. Euryali. Et divisit sententiam Euryali:
iorum, pro] amoris (Guelf. I. II. *amorem*). Nec supradictis
igruit (Guelf. I. II. *nec supra* (296.) *dixit congrue*; *congrue*
am L. R. Vos.): ait enim: *Amore pio pueri.* Nunc *amorum:*
i pluraliter non nisi turpitudinem significant. — 336. *Spissa*
rena; tenui, quanto enim quid minutius, tanto est densius. —
3. *Prima tenet*; τὰ πρῶτα, [scil. loca.] (Dan. al. *prisca*; *prin-*
ia?) *Fremituque secundo*; bene *secundo* addidit: quia est
irascentum. — 340. *Hic totum caveae*; *hic* temporis adver-
im [est modo.] Per *caveam* autem plebem significat. Nam
vea consessus est populi. *Et ora prima patrum*; hoc est quod
enalis (2, 147.) ait: *Et omnibus ad podium spectantibus.* —
3. *Lacrymaeque decorae*; ipse etiam fletus habebat aliquid

venustatis, ortus a gaudio: ut Terentius (Adel. 3, 4, 48.): *Lacrymo gaudio*; quod et congruit puero propter victoriam inopinatam, aut certe ad miserationem movendam contra eum qui se asserebat esse victorem. — 344. *Veniens*; crescens: ut (G. 1, 54.): *Hic segetes, illic veniunt felicius uvae.* [*Venire* anni dicuntur in adolescentibus, sicut in senibus *recedere*. Horatius (Art. P. 175.): *Multa ferunt anni venientes commoda secum; Multa recedentes adimunt.*] — 349. *Certa manent*; firma. *Pueri*; ut diximus supra (296.) quia [ἄνδρες καὶ] παῖδες dicuntur. — 350. *Me liceat; liceat me miserari.* Nam non *me liceat*: sed, *mihi liceat* dicimus. *Casus*; allusit, a *cadendo*. — 351. *Tergum*; mutavit more suo. Nam *tergus* debuit dicere: [cum *tergum* habeat carnis appellationem, *tergus* vero sit pellis, ut (1, 211.): *Tergora diripiunt costis.*] — 352. *Onerosum*; plus est quam si *oneratum* diceret: sicut *sceleratum* et *scelerosum*. — 355. *Qui laude coronam*; virtute, a sequenti quod praecedit; [nam ex virtute praecedente sequitur laus.] — 356. *Fortuna*; bene dolum suum excusat. — 358. *Optimus olli*; aut ei arrisit: aut *olli iussit efferri*. Sane congrue arma dat iuveni. — 359. *Didymaonis artes*; laus ab artifice: ut (E. 3, 37.): *Divinum opus Alcimedontis.* — 360. *Neptuni* etc.; *Danais*, a Danais; et intelligimus, hoc ad Aenean transisse per Helenum, [ne videatur ex sacrilegio quaesitum.] — 363. *Praesens*; fortis: ac si diceret, si adsit quis plenus animi. — 366. *Velatum*; [i. e.] coronatum. *Auro* autem, quia solent habere laminas quasdam: ut (9, 627.): *Et statuam ante aras aurata fronte iuvencum.* — 369. *Virum se murmure tollit*; cum suffragio plurimorum. — 370. *Solus* etc.; multi haec a poëta volunt dici: melius tamen verba sunt populi. Unde et: *Virum se murmure tollit.* [Simile dixit Homerus (Il. ψ, 677.) de Euryalo ad sepulchrum Patrocli: Εὐρύαλος δ' οἶος ἀνίστατο κ. τ. λ. - - Καδμείωνας (sine lectionum varietate)]. *Paridem*; venit ab eo quod est *Paris*, *Paridis*, vel *Paridos*. Quod autem legimus (10, 705.): *Urbe paterna, Parin creat*, venit, ab eo quod est Πάρις, (codd. Burm. *venit ἀπὸ τοῦ ω Πάρις*. Guelf. I. *venit a potio paris, tu paridos, topari, toparin*), τοῦ Πάριος, τῷ Πάρι, τὸν Πάριν. Et volunt, si proprium sit, in *dos* exire genitivum: si appellativum, in *os*. Sane hic *Paris*, secundum Troica (al. *Troicam*; Guelf. II. *tragicam*) Neronis, fortissimus fuit: adeo ut in Troiae agonali certamine superaret omnes: ipsum etiam Hectorem, qui cum iratus in eum stringeret gladium, dixit, se esse germanum: et allatis crepundiis (fratrem) probavit, qui habitu rustici adhuc latebat. Hos autem ludos transfert Virgilius ad Hectoris tumulum: qui sunt facti, cum ludi funebres celebrarentur cadaveri Hectoris ab Achille occisi. — 373. *Amyci de gente ferebat*; Amycus filius Neptuni fuit et Nymphae Melies, qui a Polluce victus est pyctali certamine. Bebrycia autem ipsa est Bithynia. Sallustius: *Igitur introrsus prima Asiae Bithynia est, multis antea nominibus appellata. Ipsa enim est et maior Phrygia.* — 374. *Moribundum*; morienti similem. — 375. *Talis*; qualem multitudo loquebatur. — 376. *Ostendit*; melius dixisset *Ostentat.* — 380. *Alacris*; cum *acer* ubique dicat, *alacer* tamen non dicit, licet inde nascatur. Vitat enim confusionem. Unde utrumque non

t dicere. Nam *alacer* nusquam: [et iterum] *acris* nusquam it. Inde est quod etiam Papinius supprimit genus, quia dubi- ır. — 383. *Si nemo audet*; ὅρος βιαῖος. Argumentatur enim [omnes] vicisse, ex eo quod ad certamen nullus accedit. — ;. *Reddi*; quasi debita promissa: quia ait: *Victori velatum* ·o *vittisque iuvencum*. — 387. *Hic*; tunc; *gravis* autem ate vel obiurgatione. *Castigat*; [increpat,] obiurgat. — 388. *ro consederat herbae*; verbum de verbo. Nam *totus* a *tortis* tus est *herbis*. — 389. *Frustra*; ordo est: Tantane dona stra tolli sines tam patiens? Sane sciendum, hunc, secundum ginum, qui de familiis Troianis scripsit, unum Troianorum sse, de quo Virgilius mutat historiam. — 391. *Nobis deus* : *magister*; *nobis* non vacat: ut [Cicero (Cat. 2, 5.)]: *Qui hi accubantes*. Sed pro *noster* est positum, vitandi [propter ıilitudinem] homoeoteleuti (codd. Burm. *homoioteleuton*) causa. 394. *Ille sub haec*; aut statim: aut post haec. — 395. *Sed m* etc.; aliud pendet ex alio; quare *hebet?* quia gelidus est: ıre *gelidus?* quia senis. — 396. *Effoetae*; exhaustae, et est nslatio a mulieribus, quas frequens partus debiles reddit. — 7. *Improbus iste*; [nimis avidus;] qui sine certamine postulat ıemium. — 398. *Illa iuventas*; aut magna, aut quae quon- n fuerat. — 400. *Nec dona moror*; i. e. non expecto. Hic m sensus tam superioribus, quam sequentibus congruit. Et ıra enim ait, se non praemii causa dimicare, sed gloriae, et ılo post bovem victor interemit. — 401. *Immani pondere*; › *immanis ponderis*, more suo: ut (3, 467.): *Hamis auroque icem*. — 402. *Quibus*; quorum instructu. — 403. *Ferre num*; contendere. Nam utraque armatur manus. [*Et manum* · *manus*.] *Intendere brachia tergo*; ligare: ut (4, 500.): *In- ditque locum sertis*. — 404. *Animi tantorum*; [hic distin- ·ndum est,] hoc est virorum fortium, [quos aequum non erat gna mirari.] Unde addidit. *Ante omnes stupet ipse Dares*. n stultum est dicere tantorum boum: cum dixerit septem. — ı. *Longeque*; valde: ut (1, 13.): *Tiberinaque longe Ostia*. Sallustius (Catil. 52.): *Longe alia mihi mens est, Patres ıscr.*] — 408. *Versat*; considerat: ut Sallustius: *Exercitum ıiorum more*] *vertere*, [hoc est considerare.] — 409. *Senior*; ındum Varronem *senior* et *iunior* (al. *iuvenior*) comparativi t per imminutionem (Lips. *immutation.*). Hinc est (6, 304.): *n senior: sed cruda deo viridisque senectus*. Additum enim : est ad exprimendum, quid sit *senior*. Item Ovidius (Met. 464.): *Inter iuvenemque senemque*. Et re vera non conve- , hunc satis senem accipi, qui et vincere potest, et uno ictu rum necare. Ergo *senior*, non satis senex: sicut *iunior* (al. *enior*,) non satis iuvenis, intra iuvenem: sicut *pauperior*, ·a pauperem. Dicit autem hoc Varro in libris ad Ciceronem. 410. *Caestus et arma*; ἓν διὰ δυοῖν: *arma*, i. e. *caestus*. ıelf. I. add.: *Et Herculis arma vid.*; *et Herculis*, quare, *haec m. Er. q. tuus arma g.*, si isti sunt cestus, quibus contra ·culem dimicavit. Solvitur: isti sunt quidem cestus, quibus ıx dimicavit, sed si quis illius vidisset cestus, i. e. Herculis, bus contra Erycem tristi congressione pugnavit. *Quid si quis* ·; quare duas res pro una posuit, cum debuisset dicere aut

certus aut arma? Solvitur sic: cestus sunt, quibus ceduntur arma, omnia illa cestuum quibus brachia innectuntur.) — 411. *Tristemque* etc.; aut in quo magister occisus est: aut *in tristi litore*, i. e. infecundo. Varro enim dicit, sub Eryce (R. V. Guelf. II. *Eryco*; Guelf. I. *erisco*) monte esse infecundum campum fere in tribus iugeribus, in quo Eryx et Hercules dimicaverunt. — 412. *Haec germanus*; *germanus* est, secundum Varronem in libris De Gradibus, de eadem genitrice manans (Guelf. I. *natus*; L. *manaliter natus*, ortum ex: *manans; aliter natus*) non, ut multi dicunt, de eodem germine, quos ille tantum *fratres* vocat. Secundum quem bene nunc Eryceu, Butae [et Veneris] filium, Aeneae dicit fuisse *germanum*. — 413. *Sanguine cernis adhuc*; non Herculis quippe victoris, sed Erycis, qui infecerat se tegendo. — 415. *Aemula*; necdum adversa virtuti. *Geminis*; duobus. — 418. *Auctor Acestes*; huius certaminis scilicet. — 419. *Aequemus pugnas*; i. e. arma, a sequenti quod praecedit. *Tibi*; pro te: ut (E. 8, 30.): *Tibi deserit Hesperus Oetam*. *Exue*; proiice, solve. — 421. *Duplicem amictum*; i. e. Abollam, quae duplex est: sicut chlamys. Horatius (Epist. 1, 17, 25.): *Contra quem duplici panno patientia velat.* — 426. *Constitit*; hic distinguendum propter vitium, ut sit arrectus in digitos. Est autem hic totus locus de Apollonio translatus, [partimque de Homero. Sic enim iste (Il. ψ, 686.): *Ἄντα δ' ἀνασχομένω χερσὶ στιβαρῇσιν ἄμ' ἄμφω, Σὺν ῥ' ἔπεσον, σὺν δέ σφι βαρεῖαι χεῖρες ἔμιχθεν.* Apollonius autem (2, 68.): *Αὐτίκ' ἀνασχόμενα ῥεθέων προπάροιθε βαρείας Χεῖρας ἐπ' ἀλλήλοισι μένος φέρον ἀντιόωντες.*] — 429. *Pugnamque lacessunt*; provocant potius, quam gerunt; [vel certe irritant] — 431. *Membris et mole*; hoc est mole membrorum: ut: *Molemque et montes.* [Sed utrum in pedum, an in manuum digitos?] — 432. *Genua labant*; proceleusmaticus est, quem, ut supra (2, 16.) diximus, sic semper ponit, ut cogi possit in dactylum: ut: *Genua labant*, et (11, 890.): *Arietat in portas.* — 433. *Nequicquam*; non profutura victoriae. *Vulnera iactant*; ictus. — 438. *Tela*; ictus. *Exit*; vitat, declinat; unde de Venulo (al. *Tarchonte*) (11, 750.): *Et vim viribus exit.* Et hoc verbo bis usus est tantum. — 439. *Qui molibus urbem*; amphibolon est, aut celsam molibus: aut quae molibus oppugnabatur. — 440. *Sedet circum castella*; tmesis est, hoc est circumsedet. — 443. *Ostendit dextram*; aut fiducia virtutis est ostendere, quod minaris: aut certe provectus aetatis ostenditur, quae eum ex improviso ferire non sinit. — 444. *Velox*; velociter, nomen pro adverbio. — 446. *Ultro*; e contrario. Ille enim cadere debuerat. — 447. *Gravis graviterque*; figura a similitudine. — 448. *Cava pinus*; [i. e. exesa vetustate, et dicendo *cava pinus*,] bene respexit ad aetatem. *Erymantho*; Erymanthus mons Arcadiae. — 449. *Ida in magna*; modo non Cretae, sed Phrygiae propter pinus. — 450. *Consurgunt studiis*; in studia. — 456. *Praecipitemque Daren*; celerem: ut (4, 573): *Praecipites vigilate viri.* — 457. *Nunc ille sinistra*. *Ille* vacat; nam metri causa additum est. De ipso enim dicit (al. dicitur): ut: *Creber utraque manu pulsat, versatque Dareta.* — 458. *Quam multa grandine nimbi* (R. V. L. Guelf. II. *nimbus*). Hypallage. Nam debuit dicere: Quam multo

nimbo grando praecipitatur. — 460. *Versatque Dareta*; *Dares*, *Daretis*, unde est *Dareta:* et *Dares*, *Daris*, unde est *Daren*, sicut *Chremes* et *Chremis* et *Chremetis*, [*Chremen* et *Chremetem.*] — 465. *Infelix;* consolatio est, unde non dicit *imbellis*, ut fortunae videatur esse, quod victus est. — 467. *Dixitque*; vacat *que* metri causa: et maluit perissologiam facere, quam uti communi syllaba, quae frequens vitiosa, est. Unde Terentianus (al. *Horatius*): *Nec tanta in metris venia conceditur uti.* Graeci enim his utuntur frequenter. — 468. *Fidi aequales;* Homerus (Il. ψ, 695.): *Φίλοι δ' ἀμφέσταν ἑταῖροι* [οἵ μιν ἄγον δὲ ἀγῶνος ἐφελκομένοισι πόδεσσι, αἷμα παχὺ πτύοντα κάρη βάλλονθ' ἑτέρωσε.] (Guelf. I. *fidi aug.*; *de graeco filo ite teroi*, reliquis omissis.) — 469. *Utroque*; in utramque partem [et adverbium est.] — 472. *Vocati accipiunt;* bene eorum ostendit pudorem: vel quia erant occupati circa amicum, *vocati* dixit. — 474. *Cognoscite Teucri;* habet rationem personarum: quia virtutem eius noverant Siculi. — 480. *Effractoque illisit ossa cerebro;* hypallage, fregit ossa, et illisit in cerebrum. — 481. *Humi bos;* [cur, cum de uno loquatur, hic bovem, alibi Iuvencum, alibi taurum appellat? sed videtur pro tempore ac diversitate usus ideoque *Iuvencum* ait. Est autem hic] pessimus versus in monosyllabam (codd. *monosyllabum*) desinens. — 483. *Meliorem;* aptiorem. Nam animalem hostiam dat. — 484. *Caestus*, *artemque reponit;* et arma se dicit deponere, et arti renuntiare. (Al. *et arma deposuit*, *et arti renuntiavit.*) I. e. catalysin fecit. — 485. [*Protinus;* certamen sagittandi proponit, quem locum ex Homero transtulit; ille enim sic ait (Il. ψ, 850.): *Αὐτὰρ ὁ τοξευτῆσι κ. τ. λ.*] — 487. *Ingentique manu;* magna multitudine. [Ille vero inquit (l. l.): *Ἱστὸν δ' ἔστησεν νηὸς κυανοπρώροιο Τηλοῦ ἐπὶ ψαμάθοιο, ἐκ δὲ τρήρωνα πέλειαν.*] *Malum;* *malus*, arbor navis, generis est masculini; Horatius (Carm. 1, 14.): *Nec malus celeri saucius Africo.* Et dictus est *malus*, vel quia habet instar mali in summitate: vel quia quasi quibusdam malis ligneis cingitur, quorum volubilitate vela facilius elevantur. — 488. *Traiecto;* extento: unde *transenna* (V. *teranna*) dicitur extentus funis. Sallustius: [*Transenna demissum victoriae* (al. *victoris*) *simulachrum, cum*] *machinato strepitu transenna corona in caput* (Lips. capiti) *imponebatur.* (Guelf. I. *in capite imponebat.* Al. *str. tonitruum coronam capiti imponebat.*) [Sic Homerus (854.): *Λεπτῇ μηρίνθῳ δῆσεν.*] — 489. *Quo;* in, quam. Nam ponit adverbia pro pronominibus, ut (1, 6.): *Genus unde Latinum.* — 490. [*Deiectamque* etc.; sicut Homer. (861.): *Κλήρους δ' ἐν κυνέῃ χαλκήρει πάλλον ἑλόντες.*] — 491. *Clamore secundo;* [sic]ut supra dixit (369.): *Magnoque virûm se murmure tollit.* — 493. *Quem modo;* i. e. nuper: nam ut supra diximus, victor fuit duorum. Urbanus vero dicit *modo*, propemodum, paene. Nam secundus fuit. Alii *victor*, voti compos volunt: ut (G. 3, 114.): *Rapidisque rotis insistere victor.* Optaverat enim, ne rediret extremus. Ut (196.): *Hoc vincite cives.* (Guelf. I. add.: Quomodo Mnesteus, cum Cloanthus victor extiterit? Solvitur: sed victor Mnesteus virtute, qui de ultimo ad tertium locum venit; nam Cloanthus et supplicationibus victoriam est adeptus; nam fuerat superatus.) — 496. *Clarissime frater Pandare;* notissime, qui fuit Lycao-

nis filius. *Pandarus* autem, [qui] secundum Homerum, Minervae persuasione, singulare Menelai et Paridis certamen, cum in eo esset, ut Paris vinceretur, iactu teli, diremit, quo Menelaum vulneravit. *Iussus;* a Minerva. — 498. *Subsedit Acestes;* [hoc est] remansit. Nec enim proferebatur sors quae remanserat sola: aut certe [subsedit,] delituit. Unde et *subsessores* vocantur, qui occisuri aliquem delitescunt. De quo verbo plenius dicturi sumus illo versu (11, 268.): *Devicta Asia subsedit adulter.* — 500. *Flexos incurvant*; mutatione usus est [verborum.] Nam *curvos inflectunt* debuit dicere. — 501. *Pro se quisque viri;* pro qualitate roboris sui. — 503. *Diverberat auras*; scindit. — 504. *Arbore mali*; sic dixit: ut (8, 231): *Lustrat Aventini montem.* — 505. *Exterrita pennis*; timorem suum pennis (al. *pinn*) significans. Singula enim animalia habent signa, quibus indicant suum timorem. Unde ipse de lupo (11, 812.): *Caudamque remulcens, Subiecit pavitantem utero.* Item de Caco (8, 223.): *Turbatumque oculis.* Hominum enim timorem primi indicant oculi. — 506. *Omnia plausu*; alii pennarum dicunt, sed melius [est spectantium] favore. Illud enim est incredibile. — 507. *Adducto arcu telum tetendit*, hypallage est. Nam adducitur telum, et arcus intenditur. — 509. [*Ast ipsam* etc.; sic Homerus (865.): ὄρνιθος μὲν ἅμαρτε, μέγηρε γάρ οἱ τόγ' Ἀπόλλων.] *Miserandus*; qui perfecta re difficiliore victoria caruit. — 510. [*Nodos* etc.; Homerus vero ait (868.): Ἀντικρὺ δ' ἀπὸ μήρινθον τάμε πικρὸς ὀϊστός.] — 511. *Innexa pedem*; innexum pedem habens. — 512. [*Illa* etc.; Homerus ait (879.): Αὐτὰρ ἡ ὄρνις Αὐχέν' ἀπεκρέμασεν, σὺν δὲ πτερὰ πυκνὰ λίασθεν.] — 513. *Tum*; deinde; et est adverbium ordinis. Nam *tunc* (Guelf. I. *nam tum aliquando*) temporis est. *Arcu* etc.; contento arcu tela tenens parata. — 514. *In vota vocavit*; nam apud Lycios colitur [Pandarus], quasi heros. — 515. [*Iam* etc.; sic Homerus (874.): Ὕψι δ' ὑπαὶ νεφέων εἶδε τρήρωνα πέλειαν.] — 516. *Nigra nube*; i. e. alta. — 517. *Decidit*; Homerus (880.): Ὠκὺς δ' ἐκ μελέων θυμὸς πτάτο.] *Vitamque reliquit in astris*; unde sumpserat vitam: ut (6, 728.): *Hinc hominum pecudumque genus, vitaeque volantum.* Sane [ex hoc] sciendum, hunc totum locum ab Homero esse sumptum. Unde inanis est vituperatio Aeneae, quod suspenderit avem maternam. Nam et res est translata simpliciter: et quamcunque suspendisset avem, in hanc incideret vituperationem. Nulla enim avis caret consecratione, quia singulae aves numinibus sunt consecratae. Quanquam Urbanus dicat, matrem citius potuisse placari. — 521. *Artem pariter. arcumque sonantem*; culpat hic Virgilium (Guelf. I. *culp. hoc Virgilium mastix*; R. Dan. Fabr. *semelque culpat hoc*, V. L. *culpat in hoc Virgilium mastix*; Vos. *culp. hoc Virgilio macestix*) Virgiliomastix. Artem enim in vacuo aëre ostendere non poterat: quanquam dicant periti posse ex ipso sagittariorum gestu artis peritiam indicari. — 522. *Obiicitur*; superius (4, 549.) de his particulis secundum Iubam artigraphum tractavimus. Sed dicunt alii, istas monosyllabarum ratione vel produci vel corripi. [Sane sciendum, naturae esse, ut breves sint; euphoniae vel Iubae ratione in compositione producuntur (L. V. Guelf. I. II. *producantur*), si tamen *i* sequatur: quae licet

ḁ sit consonans, potest tamen in declinatione pro consonante iberi, [ut *obiicit, obiecit; subiicit, subiecit.*] — 523. *Augurio onstrum; augurium* dictum quasi *avigerium*, [i. e.] quod *aves runt.* Et bene de sagitta dixit *augurium*, quae (quia) habet nnas: quamquam omnia ad unum congesserit locum, *monrum, augurium, auspicium, oraculum.* — 524. *Sera;* graa. Sallustius: *Serum bellum in angustiis futurum.* I. e. grave. : quod improbant vates, Aeneas amplectitur, deceptus augurii militudine quod apud Troiam probaverat pater, ut (2, 694.): *ella facem ducens.* — 525. *Liquidis in nubibus; nubes* pro re posuit. *Nubes* enim *liquidae* esse non possunt. — 527. *eu saepe refixa;* poëtice dixit secundum publicam opinionem. am ut Lucretius (2, 206.) dicit: *Ventus altiora petens, aetheum ignem secum torquet, qui tractus imitatur stellas cadens.* — 529. *Attonitis animis;* [intentis], stupefactis per toniua: quae semper cohaerent coelestibus ignibus. — 530. *Nec c.*; amplexus est, et probavit. Nam (non) secundum augurum sciplinam dixit ad se non pertinere. Nam nostri arbitrii est, sa omina vel improbare, vel recipere. — 533. *Sume pater;* aecipe (al. *perc.*). Nam verbum est iurisconsultorum, quo untur, quotiens legatum non ab herede datur, sed est in asil. Guelf. II. *sed ex; in* omitt. etiam R. V.; Guelf. I.: *quoens legatum sinendi modo datur.*) accipientis arbitrio, [i. e. adicationis, vel optionis.] — 534. *Exsortem; ἄκληρον*, sine rte. — 535. *Anchisae munus;* quod Cisseus rex Thraciae, cundum Virgilium pater Hecubae, ut (10, 705.): *Cisseus regina rin creat;* Anchisae aliquando donaverat. — 536. *Impressum gnis;* impressa signa habentem, i. e. emblemata. — 539. [*Vidanti;* species participii sine verbi origine, temporis praesen.] — 540. *Primum ante omnes;* unum vacat. [*Appellat;* vel cit, vel salutat. Sallustius (Iug. 106.): *Adveniens velox* (Volux) *uaestorem appellat.* — 541. *Praelato invidit honori;* i. e. aelatum honorem.] — 543. *Proximus;* post Eurytionem. *onis;* ad dona. — 544. *Extremus;* ostendit, hos sua munera ercepisse, Acesten vero sumpsisse praecipua. — 545. *Nondum rtamine misso;* de peractis loquitur rebus. Inde debuit dicere *ocavit*, et *fatus est.* Ergo aut tempus est pro tempore; aut c refert (codd. *refertur*), ut videatur non de praeterito loqui, d actum praeteriti (al. *praesentis*) temporis ponere et referre. — 46. *Custodem ad sese;* secundum Tullium qui dicit, ad militiam untibus dari solitos esse custodes, [a] quibus primo anno reganr. Unde ait de Pallante (8, 515.): *Sub te tolerare magistro ilitiam et grave Martis opus.* *Impubis Iuli;* ab eo quod est *ic pubis.* Nam quod ait Sallustius: *Puberes omnes interfici ibet,* venit ab eo quod est *puber:* et sunt ista communis genes, si referantur ad singulos. Multitudo autem si dicatur, generis ntum feminini est, [ut] *haec pubes.* — 547. *Fatur ad aurem;* quitur et *Dic ait.* Unde sicut et in tertio (480.) diximus, num vacet necesse est. — 552. *Campos iubet esse patentes;* iscessu populi iubet fieri campos patentes. — 553. *Incedunt ueri;* aut poëtica licentia confundit aetates: ut modo pueros, modo iuvenes dicat. Nam ait: Una acies iuvenum. Aut certe ecundum quosdam sequenti distinctione mutata (Guelf. I. *mutat*,

nis filius. *Pandarus* autem, [qui] secundum Homerum, Mi
persuasione, singulare Menelai et Paridis certamen, cum
esset, ut Paris vinceretur, iactu teli, diremit, quo Me
vulneravit. *Iussus*; a Minerva. — 498. *Subsedit Aceste*
est] remansit. Nec enim proferebatur sors quae re
sola: aut certe [subsedit,] delituit. Unde et *subsessor*
tur, qui occisuri aliquem delitescunt. De quo verb
dicturi sumus illo versu (11, 268.): *Devicta Asia subs*
ter. — 500. *Flexos incurvant*; mutatione usus est [
Nam *curvos inflectunt* debuit dicere. — 501. *Pro*
viri; pro qualitate roboris sui. — 503. *Diverberat*
dit. — 504. *Arbore mali*; sic dixit: ut (8, 231): L
tini montem. — 505. *Exterrita pennis*; timorem
(al. *pinn.*) significans. Singula enim animalia habe
bus indicant suum timorem. Unde ipse de lupo (
damque remulcens, *Subiecit pavitantem utero*.
(8, 223.): *Turbatumque oculis*. Hominum enim
indicant oculi. — 506. *Omnia plausu*; alii pe
sed melius [est spectantium] favore. Illud enin
— 507. *Adducto arcu telum tetendit*, hypalla
ducitur telum, et arcus intenditur. — 509.
sic Homerus (865.): ὄρνιθος μὲν ἄμαρτε, μ
'Απόλλων.] *Miserandus*; qui perfecta re
caruit. — 510. [*Nodos* etc.; Homerus vero a
δ' ἀπὸ μήρινθον τάμε πικρὸς ὀϊστός.] — 5
innexum pedem habens. — 512. [*Illa* etc.;
Αὐτὰρ ἡ ὄρνις Αὐχέν' ἀπεκρέμασεν, σὺν δὲ π
— 513. *Tum*; deinde; et est adverbium
(Guelf. I. *nam tum aliquando*) temporis c
tento arcu tela tenens parata. — 514. *In*
apud Lycios colitur [Pandarus], quasi hero
sic Homerus (874.): Ὕψι δ' ὑπαὶ νεφέων εἰ
516. *Nigra nube*; i. e. alta. — 517. *D*
'Ωκὺς δ' ἐκ μελέων θυμὸς πτάτο.] *Vitam*
unde sumpserat vitam: ut (6, 728.): *Hi*
que genus, *vitaeque volantum*. Sane [
totum locum ab Homero esse sumptum.
ratio Aeneae, quod suspenderit avem
est translata simpliciter: et quamcunq
hanc incideret vituperationem. Nulla
tione, quia singulae aves numinibus
quam Urbanus dicat, matrem citius
Artem pariter. *arcumque sonantem*;
I. *culp. hoc Virgilium mastix*; R. I
hoc, *V.* L. *culpat in hoc Virgili*
Virgilio macestix) Virgiliomastix.
ostendere non poterat: quanquam
sagittariorum gestu artis peritiam
superius (4, 549.) de his particulis
tractavimus. Sed dicunt alii, ista
produci vel corripi. [Sane scien
sint; euphoniae vel Iubae ration
(L. V. Guelf. I. II. *producantur*),

nam), magistros, pueros dicit, sequentes vero, maturioris aetatis. — 554. *Quos omnis euntes*; quos euntes omnis turba fremit, i. e. cum favore prosequitur. — 556. *Tonsa coma*; composita. Nam proprie *comae* sunt non caesi capilli. *Pressa corona*; i. e. galea. Et sermone Homeri usus est. Nam galeam *στέφανον* dixit (Il. η, 12.). Et re vera corona non potest intelligi, cum sequatur (673.): *Galeam ante pedes proiecit inanem.* Sed alii dicunt, potuisse eos galeas habere coronatas. Baebius (Guelf. I. *brevius*) tamen Macer dicit, a Caesare Augusto pueris qui luserant Troiam, donatas esse galeas, et bina hastilia: ad quod Virgilium constat (*constet?*) adludere. — 558. *It pectore summo*; sic legendum [est,] ne sit soloecismus: et rei inanimali dedit motum, dicendo *it*. *Summum* autem *pectus* ait pectoris et colli confinium. — 560. *Tres equitum numero turmae*; rem Romanae militiae suo inserit carmini. Nam constat, primo tres partes fuisse populi Romani: unam Tatiensium (V. *Tit.*), a Tito Tatio duce Sabinorum iam amico post foedera: alteram Ramnetum a Romulo: tertiam Lucerum, quorum secundum Livium (1, 13.) et nomen et causa in occulto sunt. Varro tamen dicit, Romulum dimicantem contra Titum Tatium a Lucumonibus hoc est Tuscis auxilia postulasse. Unde quidam venit cum exercitu: cui recepto iam Tatio pars urbis est data: a quo in urbe *Tuscus* dictus est vicus. Horatius (Serm. 2, 2, 32.): *Ac Tusci turba impia vici.* Ergo a Lucumone Luceres dicti sunt. Sic autem in tres partes divisum fuisse populum [Romanum] constat, adeo ut etiam qui praeerant singulis partibus, tribuni dicerentur. Unde etiam sumptus, quos dabant populo, tributa nominarunt. *Terni*; more suo hoc est tres. — 561. *Ductores pueri*; hic quidam distinguunt, ut diximus supra. — 562. *Paribusque magistris*; [vel et] ex hoc adludit. Nam hodieque *equitum magistri* dicuntur. — 564. *Polite progenies*; illum dicit quem supra a Pyrrho introduxit occisum; de quo Cato in originibus dicit, quod ad Italiam venerit, et segregatus ab Aenea condiderit oppidum Politorium a suo nomine. — 565. *Quem Thracius albis*; cum tres dixerit duces, duorum equos commemorat. Sed aut praetermisit, quod ut consequeretur necesse erat: nec enim unus pedes esse poterat. Aut illo reddidit loco: ut: *Cetera pubes senioris Acestae Fertur equis.* Quamquam multi distinctione mutata tres equos commemorant: ut sit primus (Guelf. I. *plene*, al. *plena*) *Equus bicolor maculis*, et de alio dicatur *vestigia primi Albe pedis*; i. e. primorum pedum vestigia. Et *Frontem albam ostentabat alter.* — 568. *Genus unde Atyi duxere Latini*; propter Atiam (L. *Atyam*, V. *Abiam*, Steph. *Attiam*, Fabr. Basil. *Actiam*; Guelf. I. *acziam*, II. *aciam*) dicit, matrem Augusti: de qua Antonius ait, *Aricina* (pro *ait Ar.* L. *Ataracina*, R. V. *Ataricina*; Steph. Bas. *Actia Latini mater*, Guelf. I. *ataricini*) *mater*. Vult enim eius etiam maternum esse genus antiquissimum. — 570. *Extremus*; quantum ad numerum spectat. — 573. *Cetera Trinacriis*; cetera pubes equis Acestae (Guelf. I. *ab aceste*) fertur. — 575. *Pavidos*; gloriae cupiditate sollicitos: ut (G. 3, 106.): *Corda pavor pulsans.* — 579. *Flagello*; virga quae sonat in morem flagelli. — 581. *Choris*; aciebus. *Vocati*; ictu virgae. — 586. *Et nunc terga nudant*; tria sunt quae in bellis geruntur, et

ncta commemorat: fugam, pugnam, pacem. — 588. *Labyrnthus;* locus apud Cretam factus a Daedalo perplexis parietis: ubi Minotaurus inclusus est, [ex Pasiphaë et Tauro genitus.]
589. *Parietibus textum coecis iter;* hypallage est: coecum r intextis parietibus. *Ancipitem dolum;* perplexum errorem. — 1. *Falleret;* frangeret, deciperet. (Guelf. I. II. et codd. Heins. *angeret;* deciperet, falleret). Est autem versus Catulli [(64, 3.) sic inquientis: *Errabunda regens tenui vestigia filo, Ne byrintheis e flexibus egredientem Tecti frustraretur inobserbilis error.*] — 593. *Impediunt;* implicant, intexunt. Quod vestibus tractum. — 594. *Delphinum;* aut venit ab eo quod : *Delphin, delphinis, a delphine:* aut *delphinum* pro *delphirum* posuit, [a *delphinus, delphini.*] *Maria humida;* Homerus . *α*, 483.): ὑγρὰ κέλευθα. — 595. *Carpathium;* mare [est] er Aegyptum et Rhodum, ab insula Carpatho illic posita ctum.] Nec mirandum, duas eum posuisse comparationes, m et in secundo (304.) hoc fecerit, ut: *In segetem veluti cum mma furentibus austris Incidit, aut rapidus montano flumi- torrens.* Et in Georgicis (4, 261.) tres ponat comparationes: *igidus ut quondam silvis immurmurat Auster.* Et: *Ut mare 'licitum stridit* (L. Basil. *stridet*) *refluentibus undis.* Et: *stuat ut clausis* (al. *a. inclus.*) *rapidus fornacibus ignis.* — 7. *Primus Ascanius;* generis ordinem docet: ut in primo dixis. — 598. *Rettulit;* innovavit, quod [ante] iam fecerat. *iscos Latinos;* qui tenuerunt loca, ubi Alba est condita. —). *Porro;* post longum intervallum, et est adverbium tempo- . [Est autem Graecum πόῤῥω.] — 602. *Troiaque* etc.; ut ait etonius Tranquillus: *Lusus ipse, quem vulgo pyrrhicham apla[vi]t, Troia vocatur:* cuius originem expressit in libro de erorum lusibus. — 603. *Hac celebrata tenus;* Tmesis (codd. m.) est, [hoc est,] *hactenus,* et hic sermo, quantum ad artem ctat, duas continet partes orationis: ut *hac* pronomen sit, *us* praepositio, sicut *pube tenus,* et *crurum tenus:* sed iam is obtinuit, ut pro una parte habeatur, ergo adverbium est; nim omnis pars orationis cum desierit esse quod est, in adbium migrat; et est temporis: nam hucusque significat. — .. *Hic primum;* sequitur enim Palinuri mors vel Miseni. — .. *Irim* etc.; ex magna parte servatur, ut Mercurius ad condiam, Iris ad discordiam mittatur: unde et Iris dicta est isi ἔρις. Falsum est autem quod dicitur, ministram esse tan- dearum: cum et a Iove plerumque mittatur: ut (9, 803.): *iam coelo nam* (codd. *iam*) *Iuppiter Irin Dimittit, germanae d mollia iussa ferentem.* — 607. *Ventosque aspirat eunti;* de Mercurio (4, 203.): *Voca Zephyros.* Et bene Irin mittit, e fit de nubibus, quarum dea est Iuno. — 609. *Per mille oribus arcum;* aut subaudis *factum:* aut Antiptosis est mille orum, hoc est multicolorum (*multicolorem?*). — 610. *Nulli z;* ad ipsum retulit numen. Nam arcus semper videtur: quem Irin, sed *viam Iridis* dixit. Alii celeritatis esse volunt *nulli z.* Notandum sane etiam de Iride *arcum* (al. *arcu*) genere sculino dicere Virgilium: Catullus (*Catulus?*), et alii, genere ninino ponunt, referentes ad originem, sicut *haec cattus* uelf. I. et Lips. *haec attis*), et *haec gallus* legimus, [imitatione

22*

Graecorum, qui ὁ καὶ ἡ κύων, ὁ καὶ ἡ ἀλεκτρυών, dicunt.] — 611. *Conspicit ingentem*; quia ait supra (293.): *Undique conveniunt Teucri mixtique Sicani.* [*Concursum* autem, circa ludicre.] — 612. *Desertosque videt portus*; a viris scilicet. — 613. *In sola*; deserta: Terentius (Andr. 2, 4, 3.): *Venit meditatus alicunde solo loco* (Guelf. I. *med. in solo ex solo loco*; etiam Lips. *med. ex solo loco*). *Acta*; mutato η in a, superiori accentum damus: ut Ἑλένη *Helena*, Κίρκη *Circa*. Ergo quoniam et ἀκτή Graecum est, cum *acta* facit, penultima habere debet accentum: sed propter differentiam commutatur, ne non secreta, et amoena litorum, sed participialiter *acta* significet. — 615. *Aspectabant flentes heu*; multi *flentes heu* distinguunt, ut sit *miserabiliter flentes*: et a persona dicatur poëtae. Alii *heu* a mulieribus dictum accipiunt. — 619. *Faciemque deae, vestemque reponit*; duo diversa uno sermone conclusit. — 620. *Ismari Dorycli*; Thracii (al. *Illyrii*) *Ismarus* (codd. *Tmarus*, Guelf. *amarus*) enim est mons Thraciae (Epiri). Et bene suadentis commendatur auctoritas. — 622. *Ac sic* etc.; *sic*, aut mutato habitu: aut ista dictura. — 623. *O miserae*; magna utitur arte persuadendi, ut non ex abrupto, quod persuadere vult dicat: se circumstantiis illuc descendat. — 625. *Exitio*; non regno. — 626. *Septima* etc.; atqui et Dido dixit (1, 755.): *Nam te iam septima portat* [*Omnibus errantem terris et fluctibus aestas*. De qua re quidam hoc dicunt: quod Aeneas apud Carthaginem paucis diebus fuerit. Nam ait (1, 535.): *Cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion*: *qui oritur*, ut Sallustius dicit. *iu... solis aestivi pulsum*. Item ait (4, 52.): *Dum pelago desaevit hiems et aquosus Orion*: ut *hiemem* pro tempestate posuerit. Secundum quod Carthagini paucis fu[er]it diebus. Sed illud ... currit (4, 193.): *Nunc hiemem inter se luxu quam longa fovere*. Et hoc quidam sic purgant, ut dicant, potuisse fieri, ... intra anni metas, et ad Africam venerit, et inde navigaverit. Sed istis occurrit quod in primo ait: *Septima aestas*. Unde ... paret, hanc octavam fuisse: quod et ab Anchisae morte ind... annus impletus. Ergo constat, quaestionem hanc unam esse ... insolubilibus: quas non dubium est emendaturum fuisse Virgilium ... — 627. *Cum terras omnes*; quia peragraverat multa. — 6.. *Sideraque emensae ferimur*; aut tempestates [ait, quae ortu ... occasu siderum saepe nascuntur.] Aut provincias, quae sideribus subiacent: ut (E. 10, 68.): *Aethiopum versemus oves sub sidere Cancri*. *Per mare magnum*; procellosum. Lucretius (2, 1.): *Suave mari magno*. — 629. *Italiam sequimur fugientem*; ... alibi (6, 61.): *Iam tandem Italiae fugientis prendimus oras*. ... re vera nullus sequitur, nisi quod fugit. *Volvimur*; non [dicit] *navigamus*; [quasi inutilis sit et desperata navigatio, sicut ... Terentio (Eun. 5, 3, 4.): *Moves, at nihil promoves*.] — 6.. *Hic Erycis fides*; argumentum a facili. [Et est necessaria antithesis ut opportunitate meliorum praesentium animi a futuris incertis avertantur. — 631. *Muros iacere*; pro fundamenta iacere, nam *muri duci* dicuntur] — 632. *Nequicquam*; qui non proderant, cum essent fatorum comites. — 634. [*Hectoreos amnes*; quemadmodum vidit sibi patriae recordatione finxisse, sic non continget mihi videre flumina.] — 635. *Infaustas*; mali o...

nis. — 636. *Nam mihi Cassandrae*; non cui credere r
rant: sed cui cum sua pernicie non crediderant. —
tempus agi res; i. e. Troiam fieri. — 639. *Mora*
ecce prodigium de bono: et argumentatur ad incendiu
aras ardere Neptuni: quas ideo quattuor dicit, quia sin
[navium, qui certaverant] (Guelf. I. *duces navalis ce*
singulas posuerant. Nam contrarium est (E. 8, 75.):
deus impare gaudet. Alii tamen dicunt, a Cloantho ess
qui promiserat se daturum (Vos. Dan. Steph. *quia*; I
Steph. *quas pr. supra.*) — 640. *Deus ipse*; [maris,
sunt naves. — 641. *Infensum ignem*; i. e. ipsa infensa.
Tot; aut multorum: aut supradictorum: ut (2, 503.):
gintα illi thalami spes tanta nepotum. — 646. *Non*
bis; non est dissuasio, ut quidam putant: sed magis
persuadendo numinis auctoritate. *Rhoeteia*; a Rhoeteo
torio. — 647. *Divini signa decoris*; omnia colligit
numina cognoscuntur: ut (1, 327.): *Namque haud tib*
Mortalis: nec vox hominem sonat: o dea certe. — 64
tus; *Odor* (Guelf. I. *odorans*; R. *vel a odora*): ut (1, 40
vinum, vertice odorem Spiravere. — 649. *Vel gressus*
ut (1, 405.): *Et vera incessu patuit dea.* — 654. *Prin*
pites; antequam numen agnoscerent. *Oculisque malig*
ipsae malignae. — 655. *Miserum* etc.; aut magnum: u
tius (Heaut. 1, 2, 16.): *Eam misere amat*, aut *miser*
fiebant miseriores, cum eis regna negarentur. — 663
abiete pictas; [vel in abiete pictas; et subaudis *in*; siv
hoc est, quae erant de abiete. — 665. *Eumelus*; Lat
centus est; translato nomine in Latinum. [Nam Graece
Εὔμηλος est diligens interpretatur.] — 669. *Castra*; ut (
Nos castra movemus, [i. e. classem.] *Magistri*;
Terentius (Phorm. 1, 2, 21.): *Me filiis relinquunt qua*
strum. — 670. *Quis furor iste novus?* quasi ad furent
tur. Unde ne tum quidem agnitus, cum dixisset: *En eg*
Ascanius galeam proiecit inanem. Novus autem est
gnus, aut inopinatus. *Quo tenditis?* i. e. quid habetis i
nis? — 672. *Vestras spes uritis*; navibus enim ad regn
bant. — 673. *Inanem*; concavam, vacuam, sine capite.
per ludum — 679. *Excussaque pectore Iuno est*; furori
non furor. Idcirco quia furor desierat. — 681. *Udo su*
re; [vel vicino aquis. — 682. *Stippa*; secundum antiq
thographiam. Nam *stippa* (Guelf. I. *stuppa*; II. *stippa*
stipa; V. *stypa*. Al. *stupa*) dicta est a stipando: [abusiv
linum dicimus.] *Tardum*; densum, crassum. [Nam igne
fumus praecire. Unde *tardum* ad densitatem retulit.] –
Corpore navium: ut (1, 70.): *Et disiice corpora pont*
ascendit *pestis*; incendium: more suo. Et declamavit per
rium. Nam ignis superiora semper petit. — 684. *F*
prosunt; i. e. vis aquae. — 685. *Tum* etc.; et notant
quod damnum quattuor navium [vir fortis et rex] imp
doleat: sed magis illud considerandum est, quod ait supr
nius: *Vestras spes uritis*: ut non damnum doleat, se
navigationis ereptam. — 687. *Iuppiter omnipotens*;
agit coloribus: nec enim re vera hoc agit, ut perea

[oblique] ut restinguatur incendium. Bene autem *si* ubique interponit. Hic enim est optimus ductus (codd. praeter Guelf. I. *dictus*): qui agentis voluntatem latenter ostendit. *Exosus*; antiqui et *odi* dicebant et *osus sum*: hinc est *exosus*, quo utimur: licet iam *osus sum* non dicamus; [*odi* autem et praesens est et praeteritum.] *Ad unum*; nullo excepto. — 688. *Si quid* etc.; aut si tibi cara pietas praestat aliquid humanis laboribus: aut si quid meremur propter pietatis cultum, ut (526.): *Parce pio generi*, hoc ipsum remunerare. Aut certe, quod est melius, si vel respicit res humanas pietas, quae de terris olim recessit. — 690. *Res eripe leto*; [superflua] Acyrologia est, [i. e. improprietas sermonis; non enim letum dicitur, nisi de viventibus animalibus.] — 691. *Quod superest*; quod congrue sequitur. — 694. *Sine more*; sine exemplo. *Tonitruque tremiscunt*; ablativus hic incertus est, utrum a neutro indeclinabili veniat *hoc tonitru*, ut *hoc cornu*, nam inde est Lucan. (6, 692.): *Fractaeque tonitrus nubes* (nubis). Ut *cornua*; an a masculino secundum quartam declinationem. Hinc enim est [Statius (Theb. 1, 258.)]: *Tonitrus agis, et mea fulmina torques.* — 695. *Ardua terrarum*; periphrasis montium, [per circuitionem, ut (G. 2, 320.): *Candida venit avis longis invisa colubris.*] *Aethere toto*; pro aëre posuit; [eum *aër* inferior sit; aether, i. e. ignis, sit superior.] — 697. *Madescunt robora*; aut humectantur: aut resolvuntur in cinerem: quod naturale est post incendium. — 703. *Fatorum*; oraculorum. — 704. *Tum senior Nautes*; bene daturum consilium et ab aetate, et a prudentia, et a religione commendat. Quod autem dicit, Pallas quem docuit: propter illud quod supra (407.) diximus, fingitur: quia ipse Romam Palladium detulit. Unde Nautiorum (Guelf. I. *nautar.* L. Vos. *Nauticor.*) familia Minervae sacra retinebat: quod etiam Varro docet in libris quos de familiis Troianis scripsit. *Unum*; praecipuum. *Tritonia Pallas*; pro uno proprio, duo Antonomasiva [posuit.] — 705. *Reddidit arte*; i. e. virtute, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς. — 706. *Responsa dabat*; laus consilii, [cum consilium divinis comparat responsis.] *Vel quae* etc.; quae praesignificabat. — 707. *Magna ira deûm*; i. e. Iuno: ut alibi (7, 432.): *Coelestum vis magna iubet.* — 708. *Solatus vocibus infit*; [i. e.] solatur et infit. Nam *solans* debuit ponere: sicut sequens eius indicat consolatio. — 710. *Quidquid erit*; ut ait (2, 77.): *Fuerit quodcunque, fatebor.* *Ferendo est*; dum fertur: modus gerundi est a passivo. — 711. *Est tibi*; iam hoc consilium est, [i. e. habes.] *Divinae stirpis*; propter Dardanum ab Criniso (Crimiso; R. *crimio*, Fabr. *crimniso.*) fluvio. — 712. *Volentem*; voliturum. Nam velle habet, [non iam vult.] — 713. *Superant*; supersunt, superfluunt. Dicit autem non tantum debiles, sed etiam nolentes (valentes) iuvenes. Unde sequitur: *Longaevosque senes.* Nec enim adderet *que*, nisi supra *iuvenes* dixisset. [Unde sequitur] item expressius: *Et quidquid tecum invalidum est metuensque pericli* [*est.*] — 714. *Pertaesum magni incepti*; [compositum pro simplici, hoc est, pro *taesum*, quod usus non obtinet.] Ut (4, 18.): *Si non pertaesum thalami tedaeque fuisset.* — 718. *Permisso nomine*; ab Aceste scilicet. Dicta autem Acesta, [deinde] (Guelf. I. *ut*) Segesta. — 720. *Tum vero*; nam et ante [ea] cogitaverat, ut: *Pectore curas*

Mutabat versans. Animum diducitur; Graeca figura: ut, *Mentem laesus*. — 721. *Et nox atra polum*; quasi maior causa cogitationis: ut (1, 662.): *Et sub noctem cura recursat*; [unde Graece nox dicitur εὐφρόνη, quia subtilius homo sapiat, quam interdiu.] *Bigis*; proprie [modo non ut ferat * (*fecerat Statius*; s. *nam Stat.* etc. *abusus est?*) tenuaverat aëra biga abusus est. (Burm.: Proprie [modo *bigis*, melius plurali utimur, quam singulari; ideo: *Rorifera gelidum tenuaverat aëra biga*, abusive dixit Statius (Theb. 1, 338.). *Bigae* autem a *binis iugis* dictae. Praecipue autem Luna dicitur habere bigas, quae nocti praeest; cui duplex proprietas crescendi et decrescendi.]) — 722. *Coelo facies delapsa parentis*; aut secundum quod supra (4, 654.) diximus, quia animae coelum tenent, simulacra vero apud inferos sunt; aut ad errorem pertinet somnii: nam et visa ait. Aut certe intelligamus, a Iove missam potestatem aliquam, quae se in Anchisae converteret vultum, [ut religiosus videretur.] Nam et ipse dicit: *Imperio Iovis huc venio*: et infert: *Elysiumque colo*. — 725. *Care magis*; pro *carior*. Bene autem addidit: *Dum vita manebat*; nulla enim est vita post mortem. [Ut ostendat vita fuisse cariorem.] — 726. *Imperio Iovis*; ab auctoritate: ut (4, 268.): *Ipse deum tibi me claro dimittit Olympo* [*Regnator.*] (R. Steph. Guelf. I. *dim. ab alto*). — 728. *Nautes dat senior*; ut solet hic denuo [iisdem] usus est sermonibus. Nam ait (704): *Tunc senior Nautes*. — 730. *Atque aspera cultu*; quod in nono (604.) latius exsequitur: *Natos ad flumina primum Deferimus*, [usque, *At patiens operum*.] — 731. *Debellanda tibi*; [bello perdomanda, et] bene victoriam, non bella sola praedicit, in quibus esse poterat terror. — 732. *Averna per alta*; ut *Gargarus, Gargara*: et *Tartarus Tartara*: [*Maenalus, Maenala* pluraliter, ita *Avernus, Averna*.] — 733. *Non me impia namque*; propter facilitatem (Lips. *felicit.*). — 734. *Amoena*; *amoena* sunt loca solius voluptatis plena: quasi *amunia*, unde nullus fructus exsolvitur: unde [etiam] nihil praestantes *immunes* vocamus. — 735. *Piorum Concilia Elysiumque colo*; *Elysium* est ubi piorum animae habitant post corporis animaeque discretionem. Unde et *interitus* dicitur res *inter* animam et corpus *veniens*. Ergo *Elysium*, ἀπὸ τῆς λύσεως [a solutione; nam sic definitur *mors*: ψυχῆς καὶ σώματος λύσις;] quod secundum poëtas in medio inferorum est suis felicitatibus plenum: ut (6, 641.): *Solemque suum sua sidera norunt*. Secundum Philosophos *Elysium* est (Guelf. I. *et*) insulae fortunatae: quas [μακάρων νήσους vocant, quasque] ait Sallustius inclitas esse Homeri carminibus: quarum descriptionem Pius (V. *Prius*; Lips. *Porfirius*) commentator dicit esse sublatam: secundum Theologos circa lunarem circulum, ubi iam aër purior est. Unde ait ipse Virgilius (6, 887.): *Aëris in campis*. Item Lucanus (9, 6.): [*Qua patet terras inter lunaeque meatus, Semidei manes habitant, quos ignea virtus Innocuos vita, patientes aetheris imi Fecit, et aeternos animam collegit in ortus.*] *Non illuc auro positi, nec ture sepulti perveniunt*. [*Casta Sibylla*; *casta* dicitur propter fabulam, quae est apud Ovidium (Met. 14, 130.) qui noluit Apollini consentire.] — 737. *Tum* etc.; hae sunt causae, propter quas Aeneas descendit ad inferos: generis agnitio, et civitatis nomen:

quod ei nullus unquam praedixerat: sed solus indicat pater. Latet enim, ut supra (1, 277.) diximus, verum urbis nomen: unde ei pater quasi pro mysterio [et adfectione] ait (6, 782.): *Illa inclita Roma.* [Et nomen quidem *Romae* a poëta dictum est; nam verum urbis nomen, ut dictum est, latet.] — 738. *Torquet* etc.; dies est plenus, qui habet horas viginti quattuor. Nam et nox pars diei est. Dicimus autem diem a parte meliore. Unde et usus (al. in usu) est, ut sine commemoratione noctis, numerum dicamus dierum. Hic autem dies secundum Aegyptios inchoat ab occasu Solis, secundum Persas ab ortu Solis, secundum [Umbros], Etruscos (R. V. Gu. I. II. *rusticos;* L. *Umbros rustic.*), et Athenienses a sexta hora diei, secundum Romanos a media nocte: et hos nunc secutus ait: *Medios* etc.; haec autem plene exsequitur et Cicero in Auguralibus, et Aulus Gellius (Guelf. I. *Gallidus*) in libris (3, 2.) Noctium Atticarum (V. *antiquor.* R. *noctior. Atticor.*). Hoc etiam illa res (Lips. lex) iuris indicat, quod cum, tribunum plebis abnoctare ab urbe, non liceret, licebat tamen exire post noctem mediam, et ante mediam reverti. — 739. *Saevus oriens;* sol[em dicit] cuius lux est umbris inimica. Unde Lucanus: *Et medio ferit ense* (al. *axe;* Lips. *feriente;* Guelf. I. II. *feriens se . die*) *diem.* Est autem physicum. Nam pereunt umbrae, Solis adventu. — 741. *Aeneas, quo deinde ruis?* ordo est: Aeneas, deinde quo ruis? — 742. *Quem fugis?* quasi ignorans rationem, qua fugeret. — 744. *Canae;* aut antiquae, aut propter ignis favillas. — 745. *Farre pio;* vel quia exinde sacrificabant: vel quia mos fuit apud maiores ut divinum ignem farre servarent: qui si durasset in alterum diem, eum aptum agendis rebus significabant. [*Far* autem frumenti certa species est sicut adoreum. Horatius (Carm. 3, 13.): *Non sumptuosa blandior hostia, Mollibit aversos Penateis Farre pio et saliente mica.* Et Tibullus (3, 4, 10.): *Farre pio placant et saliente sale. Acerra;* i. e. arca turalis, id quod continet, pro eo quod continetur.] — 746. *Primum;* principem. — 749. *Haud mora;* hoc est quod ait (711.): *et coniunge volentem. Nec iussa;* voluntatem, ut supra (2, 3.): *Infandum regina iubes renovare dolorem.* Aut certe quae Iuppiter iusserat. — 750. *Transcribunt urbi matres;* Romani moris verbum est. *Transcripti* enim in colonias deducebantur. *Urbi;* ad urbem. — 751. *Deponunt;* quasi de navibus. Aut Aeneas deponit eos qui nulla gloriae cupiditate tanguntur (*tangebantur*); aut hi qui erant transcripti, i. e. matres et volentium multitudo deponunt animos, i. e. submittunt inertiae. — 753. *Robora navigiis;* melius hic (al. *sic*) distinguitur. — 754. *Exigui numero: sed bello vivida virtus;* transiit ad rem a numero. — 755. *Urbem designat aratro;* quem Cato in originibus (al. originalibus) dicit morem fuisse. Conditores enim civitatis taurum in dextram, vaccam intrinsecus iungebant: et incincti ritu Sabino (V. *Savino*, R. *ravino*, Vcs. *gav.*), i. e. togae parte caput velati, parte succincti tenebant stivam incurvam, ut glebae omnes intrinsecus caderent. Et ita sulco ducto loca murorum designabant, aratrum suspendentes circa loca portarum. Unde et *territorium* dictum est quasi *terriborium* (*terribovium*, Dan. Fabr. *tritorium*) tritum bubus et aratro. — 757. *Regno Troianus Acestes;* suo

nomine enim eius fuerat civitas appellata. — 758. *Indicitque forum*; i. e. tempus et locum designat agendorum negotiorum, qui conventus vocatur (Guelf. I. *quae c. vocantur*). *Indicit* autem verbum iuris est, et per hoc potentem vult significare civitatem. *Et patribus dat iura vocatis*; dat condendi iuris potestatem his quos appellaverat *patres*: aut certe vocatis patribus iura distribuit. Hi autem, ut Sallustius dicit: *Vel aetate vel curae similitudine patres appellati sunt. Senatores* autem alii a *senecta* aetate: [ut Graeci γερουσίαν dicunt ἀπὸ τοῦ γέρως;] alii a *sinendo* dictos accipiunt. Ipsi enim agendi facultatem dabant per senatusconsultum — 759. [*Erycino in vertice*; *Eryx* mons Siciliae supra Drepanum, ubi fuit templum Veneris Erycinae.] — 760. *Idaliae*; cypriae. *Sacerdos*; alii ad tumulum, alii verso ordine ad templum referunt: ut lucus tantum tumulo detur Anchisae: ut [in Bucolicis] (E. 5, 40.): *Inducite fontibus umbras Pastores.* Nemora enim aptabant sepulcris, [ut in amoenitate animae forent post vitam.] — 768. *Visa maris facies*; ut alibi: *Mene salis placidi vultum.* Vult autem istos aspectu[m] quoque maris horrere — 769. *Fugae*; profectionis. — 772. *Eryci et tempestatibus*; bene iunxit. *Procellae* enim aut de fluminibus, aut de montibus fiunt, quas περίπνοιας dicunt, [vulgo peripenas (Fabr. *per pinnas*) appellant.] — 773. *Solvique ex ordine Funes*; ordo est; iubet caedere ex ordine, i. e. rite peragi sacrificium: et sic solvi funem; sic in septimo (139.): *Phrygiamque ex ordine matrem Invocat*, i. e. rite. [Vel . . . . * (*Funem* autem) quo naves ad terram ligantur.] — 774. *Tonsae olivae*; comptae minutis frondibus. — 775. *Procul in prora*; in parte extrema. — 780. *Effundit pectore*; voces. Hoc est cum dolore: ut [ait] (6, 55.): *Funditque preces rex pectore ab imo.* — 782. *Preces descendere ad omnes*; si quid invidiae est in humillimis precibus, imputandum [non] est per omnia (Guelf. II. *in nomina*; I. *in nomine Iunonis*) Iunoni. Nam *omnes* [dicendo,] etiam humiles significat: unde ait etiam descendere. — 783. *Quam nec longa dies*; i. e. [longum] tempus: de quo licet melius feminino genere dicamus, tamen et masculino dicimus. Nam de certo die, masculino tantum utendum est. [Ut hic *natalis meus dies est.*] *Pietas nec mitigat*; aut Troianorum, quia pii sunt: aut certe propter illud (3, 547.): *Iunoni Argivae iussos adolemus honores*: quasi quae nec sacrificiis placaretur. — 784. *Infracta*; valde fracta: ut (12, 1.): *Turnus ut infractos adverso Marte Latinos.* — 785. *Media de gente*; i. e. totius gentis potentem. *Exedisse*; muliebriter [dictum.] Nam inde est quod sequitur: *Cineres atque ossa peremptae.* Sane *edo* habet et rectam, sed antiquam declinationem, ut *edo*, *edis*, *edit*: et anomalam, ut *edo*, *es*, *est.* Quarum secunda et tertia personae longae sunt, propter differentiam *Sum*, *es*, *est.* *Edit* autem in praeterito producit [*e*, *Edi*, *edisti*,] *edit*: ut *legit.* — 788. *Causas tanti sciat illa furoris*; bene supprimit. Contra ipsam (R. V. *ipsa*; Vos. Steph. etiam: *ipsa*, sine *contra*) enim sunt quae Iuno in decimo (92.) exsequitur, ut: *Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter.* — 790. *Quam molem*; ut (1, 134.): *Tantas audetis tollere moles.* — 791. *Nequicquam*; aut sine causa, i. e. nulla extante (existente) ratione: aut *nequicquam*, quantum ad

eius pertinet mentem. Unam enim [navem] ex omnibus vertit. [Unde ait Iuno (7, 309.): *Quae potui infelix, quae memet in omnia verti Vincor ab Aenea.*] —. 792. *In regnis hoc ausa tuis*; ut [alibi] (1, 138.): *Non illi imperium pelagi, saevumque tridentem. Actis*; furore compulsis: ut (7, 405.): *Reginam Alecto stimulis agit undique Bacchi.* — 795. *Ignotae*; ignobili, ut (G. 4, 242.): *Nam saepe favos ignotus adedit Stellio.* Et dixit hoc, Italiae comparatione. Nam ignota non erat, ad quam bis Troiani venerant. — 797. *Vela tibi*; i. e. per regnum tuum. — 798. *Si concessa peto*; siquidem. Nam modo *si* confirmantis est. Agit autem a possibili. — 800. *Fas omne est*; fas te est, hoc est, possibile est, *meis regnis fidere*; nam *fido* dativum tantum regit. — 801. *Unde genus ducis*; ut diximus supra (3, 14.), quia feliciter est navigaturus Aeneas, [Venerem dicit a(e) mari procreatam:] et ut fert fabula, Coelus pater fuit Saturni: cui cum iratus filius falce virilia amputavit, delapsa in mare sunt, de quorum cruore et maris spuma nata dicitur Venus. Unde et ἀφροδίτη dicitur, ἀπὸ τοῦ ἀφροῦ, [i. e. spuma.] Sed hoc habet ratio: Omnes vires usu venerio debilitantur: qui sine corporis damno non geritur. Unde fingitur Venus nata per damnum: de mari autem ideo, quia dicunt Physici, sudorem salsum esse, quem semper elicit coitus. Unde etiam myrtus ei consecrata est, quae litoribus gaudet: ut [ait] (G. 2, 112.): *Litora myrtetis laetissima.* [Ideo autem diximus *Coelus* pater, ut deus significaretur. Nullus enim deus generis neutri est. Nam *Coelum* genere neutro elementum significat; unde et Οὐρανὸς Saturni pater quoque dicitur.] *Merui quoque*; etiam praestiti: ut (4, 334.): *Nec te regina negabo Promeritam.* Alii dicunt militavi: ut [Lucan. (10, 20.)]: *Aere merent parvo.* — 802. *Rabiem tantam coelique marisque*; ut in primo legimus. — 803. *In terris*; etiam in terris. Nam augmentum est. — 806. [*Gementque* etc.; Homerus (Il. φ, 9.): Ἐν δ' ἔπεσον μεγάλῳ πατάγῳ κ. τ. λ. - - κατὰ δίνας. Et paulo post: Ὣς ὑπ' Ἀχιλ. κ. τ. λ.] — 808. *In mare se Xanthus*; omnia haec Homeri sunt. [*Pelidae* etc.; hic locus ex Homero (Il. υ, 320.) sumptus est: Ἶξε δ' ὅθ' Αἰνείας, ἠγ' ὁ κλυτὸς κ. τ. λ. (versu 321. legitur ἀχλὴν, 323. Αἰνειάω, 325. ἐπίσευεν) - - ὄρουσας.] — 809. *Nec diis, nec viribus aequis*; hoc est adversis, i. e. diis iniquis. Liptotes figura. Aut *non aequis*, non aequali favore. Plures enim Graecis favebant. De matribus autem, [i. e. Thetide et Venere] intelligere non possumus: quia et Thetide melior Venus est, et ei praesenti derogare nollet. — 810. *Cuperem cum vertere ab imo*; quod proprium eius est: ut (2, 610): *Magnoque emota tridenti Fundamenta quatit.* Hinc et [ut] supra [dicimus,] ἐνοσίχθων dictus est, [eo quod terram quatiat,] et fecit augmentum, cum se praestitisse dixit iratum. — 813. *Portus accedet*; hic distinguendum, ne sit contrarium Veneris petitioni, quae ait: Liceat Laurentem attingere Tibrim. — 814. *Amissum quem gurgite quaeret*; Misenum dicit: de quo legimus (6, 174.): *Inter saxa virum spumosa immerserat unda.* — 815. *Unum pro multis*; hic Palinurum significat. Nam falsum erit, si unum voluerimus accipere: [duos enim constat occisos Misenum et Palinurum.] — 816. *Laeta permulsit*; [aut] permulsit, et laeta fecit, ut (4, 22.):

Animumque labentem Impulit. Aut certe perpetuum est epitheton Veneris [quam Homerus vocat φιλομειδὴν.] — 817. *Spumantia frena*; spumas vomentia (al. moventia). — 818. *Feris*; equis: ut (2, 51.): *Inque feri curvam* (al. cav.) *compagibus alvum Contorsit.* — 822. *Variae comitum facies*; aut belluas dicit marinas, secundum naturam: aut poëtice deos marinos. *Immania cete*; [Graeca declinatio] τὸ κῆτος, κήτη, ut, βέλος, βέλη. Nam Latine sic declinare (declinari) non potest. Nullum enim apud nos animal generis neutri est, nisi forte *hic cetus, huius ceti* dicamus: quod nusquam lectum est. Nam dicuntur *canes marini.* — 823. *Et senior Glauci Chorus*; [ut supra (G. 1, 436.) diximus,] *Glaucus* [Anthedonius] piscator fuit· qui cum captos pisces supra herbam abiecisset, et eos recepisse vidisset quam amiserant vitam (al. animam): intellecta herbarum potentia, [decerptam herbam gustavit, et se praecipitavit in maria, et] in deum [marinum com]mutatus est: cuius hic *chorum* ideo *senem* dicit, quia etiam ipse senex fuerat. Aut certe *seniorem* dicit propter spumarum colorem: sicut paene omnes dii finguntur [esse] marini. *Inousque Palaemon*; Melicerta Inoûs (*Inus*) filius. Et notandum patronymicum a matre in auctore idoneo. — 824. *Phorcique exercitus omnis*; dii qui sub Phorco agunt. Hic autem Phorcus dicitur Thoosae (Guelf. *thoos*, Lips. *Theosae*) nymphae et Neptuni filius. Ut autem Varro dicit, rex fuit Corsicae et Sardiniae: qui cum ab Atlante rege navali certamine cum magna exercitus parte fuisset [victus et] obrutus, finxerunt socii eius eum in deum marinum esse conversum. — 825. *Laeva tenent Thetis*; satis prudenter sexum debiliorem sinistrae applicat parti. — 826. *Nisaee*; media diphthongos est. — 827. *Vicissim*; quia reliquerat quidem socios, sed feliciter petebat Italiam. — 828. *Pertentant*; sollicitant. — 829. *Attolli malos*; i. e. vela per malorum volubilitatem levari. Nam cum navigarent, etiam non dubium quod olim erexerant arbores. — 830. *Fecere pedem*; i. e. Podiam (Podium; Guelf. I. *pediam dicit*; II. *podicum*), [hoc est] funem, quo tenditur velum, [quod Graeci πόδα vocant, ut est apud Pindarum et Aristophanem.] *Sinistros*, nunc dextros. Pro aurae mutabilitate. — 832. *Cornua*; antemnarum extremitatem (*extremitates*). *Sua flamina*; prospera, a puppi venientia. — 833. *Princeps ante omnes*; unum [verbum] vacat, [ut (2, 40.): *Primus ibi ante omnes*, quae figura ἐκ παραλλήλου dicitur, cum unum ad alterius expositionem venit.] — 835. *Mediam coeli metam*; perite locutus est. Nam medium coelum meta est ἀναβιβάζοντος [i. e. adscendentis] circuli: qui medius est inter ortum et occasum [siderum]. A medio autem coelo [et] finitur ortus, et occasus incipit siderum. Alter est horizontis, qui segregat aspectum huius coeli ab alio invisibili nobis. — 837. *Sub remis* etc.; i. e. requierant paululum, sic remos tenentes. — 838. *Levis*; vel adventu vel discessu. Nam levis in utroque est. — 839. *Dispulit umbras*; nam semper deos ambit nimbus. — 840. *Te Palinure petens*; factiose aggrediens, appetens. [Et sciendum, in maius celebrari Palinuri mortem more poëtico, quem dormientem in undas constat missum (in u. cecidisse satis constat)]. *Somnia*; soporem. Bene autem discernit ista Virgilius, ut *Somnum* ipsum deum dicat: *Somnium*, quod

dormimus: *Insomnium*, quod videmus in somnis: ut (6, 897.): *Sed falsa ad coelum mittunt insomnia manes.* — 843. *Iaside*; fili Iasi (al. Iasii). *Ipsa aequora classem*; i. e. et aestu et aura nostris utimur. — 844. *Aequatae spirant aurae*; prosperae: ut (5, 587.): *Aequatis classem procedere velis.* — 845. *Pone caput*; bene particulatim ad id venit, quod aperte dictum refutaretur. *Laboris*; ex intuendis sideribus. *Paulisper*; [hoc est] paululum dum tu quiescis. — 847. *Vix attollens lumina*; aut a sideribus removens, aut certe numinis praesentia praegravatus: quod est melius. Nam et sequens eius oratio turbata est: quod et semiplenae indicant elocutiones. — 848. *Vultum*; mutabilitatem, [quae fit] pro qualitate ventorum. — 849. *Iubes*; vis: ut: *Infandum regina iubes renovare dolorem. Mene huic confiderem monstro?* subaudis vis, [iubes.] — 850. *Aenean credam*; per contrarium [dicit.] Cur Aeneam [non] committam coelo, et auris fallacibus, qui sum totiens serenitatis fraude deceptus? *Quid enim*; quid ni? cur non? — 851. *Fraude sereni*; serenitatis: ut (2, 427.): *Servantissimus aequi.* [Alii legunt deceptus fraude coeli sereni.] — 855. *Vique soporatum Stygia*; morte plenum. *Utraque tempora*; pro *utrumque tempus.* — 856. *Cunctanti*; quasi reluctanti. *Natantia*; errantia somni vicinitate. — 858. *Cum puppis parte*; prooeconomia: ut triduo natare potuerit. [Nam nisi cui adhaeserit natans per mare, effugere non potuisset pelagus] — 862. *Currit iter*; ut Cicero (pro Mur. 12.): *Ite viam, redite viam. Tutum*; praesidio Neptuni. — 864. *Sirenum*; Sirenes secundum fabulam tres, parte virgines fuerunt, parte volucres, Acheloi fluminis et Calliopes musae filiae. Harum una voce, altera tibiis, alia lyra canebat: et primo iuxta Pelorum, post in Caphereis insulis (Capreis insula; Guelf. I. II. omitt. *ins.*) habitaverunt, quae illectos suo cantu in naufragia deducebant. Secundum veritatem meretrices fuerunt, quae transeuntes quoniam deducebant ad egestatem, his fictae sunt inferre naufragia: has Ulixes contemnendo deduxit ad mortem. *Sirenum* autem genitivus est veniens ab *hac Sirene.* — 866. *Tum rauco*; ac si diceret, antehac delectabili voce resonabant, tunc fluctibus solis (al. *salis*), et bene imitatus est maris stridorem. — 867. *Sale saxa* etc.; naturale enim est ut fluctuet navis sine gubernatore. — 868. *Nocturnis rexit in undis*; dat ei hoc et in decimo (218.) ut: *Ipse sedens clavumque regit, velisque ministrat.* — 869. *Multa gemens*; nomen pro adverbio. [Hoc est multum et satis gemens.] *Casu amici*; propter ruinam: allusit ad nomen. — 870. *Pelago confise*; hoc est quod supra Palinurus excusat. — 871. *Nudus*; insepultus, [mortuus. Ut (E. 1, 61.): *Et freta destituent nudos in litore pisces.*] *Ignota*; peregrina, ante non visa. Nam in sexto (358.) dicturus est: *Paulatim adnabam terrae, iamque arva* (codd. *tuta*; Guelf. I. omitt.) *tenebam.* Sciendum sane, Tuccam et Varum hunc finem quinti esse voluisse. Nam a Virgilio, duo versus sequentes huic iuncti fuerunt: unde in nonnullis antiquis codicibus sexti initium est: *Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci.*

MAURI SERVII HONORATI

GRAMMATICI

IN VIRGILII AENEIDOS

LIBR. VI.

Totus quidem Virgilius scientia plenus est: in qua hic liber possidet principatum, cuius ex Homero pars maior est. Et dicuntur aliqua simpliciter, multa de historia, multa per altam scientiam Philosophorum, Theologicorum Aegyptiorum, adeo ut plerique de his singulis huius libri integras scripserint pragmatias. Sane sciendum, licet primos duos versus Probus et alii in quinti reliquerint fine, prudenter ad initium sexti esse translatos. Nam et coniunctio poëmatis melior est, et Homerus etiam [quem imitatur,] sic inchoavit, ὡς φάτο δακρυχέων. — 1. *Classique*; [navibus suis, aut suae] navi quae classis dicitur: vel quod fiat de fustibus. *Calas* (*Cala?*) enim dicebant maiores nostri fustes quos portabant servi sequentes dominos ad praelium: unde etiam *Calones* dicebantur. Nam consuetudo erat militis Romani, ut ipse sibi arma portaret, et vallum: *vallum* autem dicebant *calam*: sicut Lucilius: ,*Scinde*, [*puer*,] *calam ut caleas* (Guelf. I. *sc. cal. su͂* (*super*) *calas*), i. e., [o puer,] scinde fustes et fac focum. Inde ergo *classem* dictam dicunt. Alii classem hinc [magis] dictam volunt: [quod] apud maiores nostros stipendium praelio terrestri miles pedester dabat: equites vero dabant in navali certamine. Nam adhuc pauper fuerat populus. Exinde iam quod, ab equitibus dabatur stipendium, tractum est: ut diceretur *classis*. Proprie enim *classes equitum* dicimus. *Classi* [ergo] aut suae navi, quae classis, ut in primo (39.) diximus, dicta est ἀπὸ τῶν καλῶν, i. e. a lignis. Unde Horatius (Carm. 3, 11, 41.): *Me vel extremos Numidarum in agros classe rele-*

get; (Guelf. I. *regeret*) [cum de una loqueretur navi;] aut omnium quae eius cursum sequuntur. Palinuri enim imple[vi]t officium, de quo supra (5, 834.) ait: *Ad hunc aliî cursum contenderi iussi. Immittit habenas*; aut funes per metaphoram dixit: aut Homerum secutus est, qui ait (Od. δ, 782.): ἐντύναντο δ' ἐρετμὰ τροποῖς ἐν δερματίνοισιν. Et alibi (β, 426.): ἕλκον δ' ἱστία λευκὰ ἐϋστρέπτοισι βοεῦσι, i. e. loris tortis. His enim utebantur antiqui. — 2. *Et tandem*; ad Aeneae desiderium retulit, olim ad Italiam venire cupientis. Ceterum mora non congruit, de Capreis Cumas usque in tanta vicinitate tam longam fuisse navigationem, praesertim accedente (codd. tantum: *usque ad vicinitatem, s. civitatem, accedentem*) favore Neptuni. ['An *tandem* ad consuetudinem navigantium, quibus nulla non longa navigatio videtur? an *tandem* ad idem tempus refertur, ex quo Troia navigatum est?] *Euboicis oris*; a Colonia appellavit Cumas. Nam Euboea insula est, in qua Calchis civitas est, de qua venerunt qui condiderunt civitatem in Campania, quam Cumas vocarunt: vel ἀπὸ τῶν κυμάτων, vel a gravidae mulieris augurio, quae Graece ἔγκυος dicitur. *Allabitur*; venit celeriter: ut (11, 588.): *Labere nympha polo.* — 3. *Pelago*; in pelagus, [sic dictum est,] ut: *It clamor coelo.* Bene autem *Obvertunt*: [non *obvertit*,] ut non Aeneae, sed sociis vilia [et nautica] dentur officia. Gubernandi ars [vero] soli Aeneae conceditur (al. concedatur.). *Dente tenaci*; unde in primo (169.): *Unco non alligat anchora morsu. Anchora*, ut supra diximus, in Graeco aspirationem non habet: nam ἄγκυρα (codd. *unde ancyra*) dicitur. Unde et apud maiores sine aspiratione proferebatur (codd. *confer*). Contra *thus* et *orchus* veteres dicebant et *lurcho*, i. e. vorax: quibus sequens aetas detraxit aspirationem. — 5. *Iuvenum manus*; post conditam in Sicilia civitatem, senum aut nulla aut rara fit mentio. *Ardens*; festinans: ut (1, 423.): *Instant ardentes Tyrii.* — 6. *Litus in Hesperium*; hic ostenditur *Hesperiam minorem* esse omnem Italiam dictam, ut supra (3, 163) diximus, vel a rege, vel a stella. *Semina flammae*; σπέρματα πυρὸς Homerus (Od. ε, 490.) dicit, [i. e. semen ignis.] — 7. *Abstrusa in venis silicis*; sic in Georgicis (1, 135): *Et* (al. *ut*) *silicis venis abstrusum excuderet ignem.* [*Abstrudere* enim est de industria celare.] *Ferarum tecta*; epexegesis (codd. *efex.*) silvae. — 8. *Flumina monstrat*; quaecunque fluenta. Et sciendum, monstrari Aeneae, ad expiandum se. Nam funestatus fuerat morte Palinuri: non quod eum viderat, sed quod funus agnoverat, i. e. doluerat. In eo enim est pollutio, quod ait (5, 809.): *Casuque animum concussus amici.* Nam ipsa impiant quae agnoscimus. Unde in Livio (2, 8.) habemus, Horatium Pulvillum (V. *Precium Pavivillium*; R. *Prycio Pavivillum*; Guelf. II. *pretium pavi villum*; Guelf. I. *Oratius pulvillus*; mox *audissetque* et *respondisset*; et Guelf. II. V. R. *audisset, respondisset*), cum Capitolium dedicare vellet, audisse ab inimico mortuum filium: et ne pollutus dedicare non posset, respondisse: *cadaver sit.* Hanc autem purgationem Aeneae polluto dat ubique Virgilius, ut paulo post (635.): *Corpusque recenti Spargit aqua.* — 9. *At pius Aeneas*; [oportune hoc loco,] quippe ad templa festinans. *Arces quibus altus Apollo*; cum ubique arx Iovi detur, apud Cumas in arce

Apollinis templum est. *Altus* autem vel magnus: ut (10, 737.): *Iacet altus Orontes* (V. R. Guelf. II. *odores*; al. *Orodes*). Et de ipso Apolline (10, 875.): *Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo.* Vel ad simulacri magnitudinem retulit, quod fuisse (al. *esse*) constat altissimum. [Coelius enim de Cumano Apolline ait: *Est in fano sinum Apollinis ligneum, altum non minus pedes XV.* Cuius meminisse putatur Virgilius.] — 10. *Quibus praesidet*; quibus praeest, quas defendit. *Horrendae*; venerandae: ut (7, 172.): *Horrendum* (V. R. *et hor. est*; Guelf. *ut h. est*) *silvis et relligione parentum. Procul*; haud longe. *Procul* enim est et quod *prae oculis* est: et quod *porro ab oculis*. Unde [et] duplicem habet significationem; et iuxta, et longe. — 11. *Antrum immane petit*; epexegesis domus Sibyllae. *Mentem animumque*; perissologia est. Nam secundum Lucretium unum est *mens* et *animus*; [quamvis pro sapientia *mens* accipiatur et intellectu; animus vero pro voluntate, ut Terentius (Andr. 1, 1.): Mala mens, malus animus.] — 12. *Delius inspirat vates*; Apollo fatidicus. Et sic ait *Delius*, ut *Nunc Lyciae sortes*, i. e. Apollineae. Bene autem *Sibylla* quid sit, expressit: *Magnam cui mentem animumque Delius inspirat vates.* Nam ut diximus, *Sibylla* dicta est quasi σιοῦ βουλή, i. e. dei sententia. Aeolici enim σιοὺς deos dicunt. — 13. *Triviae, lucos*; congrue Apollini [et] Dianae iuncta sunt templa: ut et paulo post: *Phoebi, Triviaeque sacerdos.* Et bene fit Lucorum Dianae commemoratio, quia petiturus est inferos. *Aurea tecta*; Apollinis scilicet. — 14. *Daedalus* etc.; [ubique de incertis dubitat, ut (3, 578.): *Fama est Enceladi.* Sane fabula de hoc talis est:] Indicato a Sole adulterio Martis et Veneris, Vulcanus minutissimis catenis lectulum cinxit: quibus Mars et Venus ignorantes implicati sunt, et cum ingenti turpitudine resoluti sub testimonio cunctorum deorum. Quod factum Venus vehementer dolens, stirpem omnem Solis persequi infandis amoribus coepit. Igitur Pasiphaë Solis filia, Minois regis Cretae uxor, Tauri amore flagravit; et arte Daedali inclusa intra vaccam ligneam, septam corio iuvencae pulcherrimae, cum tauro concubuit. Unde natus est Minotaurus: qui intra Labyrinthum inclusus humanis carnibus vescebatur. Sed Minos de Pasiphaë habuit liberos plures, Androgeum, Ariaduem (Guelf. I. *arjannem*, R. *Arienne*, V. *Ariennem*), Phaedram. Sed Androgeus cum esset athleta fortissimus, et superaret in agonibus cunctos, apud Athenas ab Atheniensibus et vicinis Megarensibus coniuratis occisus est. Quod Minos dolens, collectis navibus bella commovit: et victis Atheniensibus poenam hanc statuit, ut singulis quibusque annis septem de filiis et septem de filiabus suis edendos Minotauro mitterent. [Alii dicunt, a Minoe in vindicta filii occisi sicut dictum est, Phoebum rogatum. Qui cum Atheniensibus pestilentiam immisisset, praeceptum oraculo est de septenis filiis annuis ad Minotauri pastum dirigendis.] Sed tertio anno Aegei filius Theseus missus est, potens tam virtute quam forma. Qui cum ab Ariadne regis filia amatus fuisset, [ex] Daedali consilio [labyrinthi] filo iter rexit: et necato Minotauro cum rapta Ariadne victor aufugit. Quae cum omnia factione Daedali Minos deprehendisset effecta, eum cum Icaro filio servandum in Labyrinthum trusit. Sed Daedalus

corruptis custodibus, [vel, ut quidam tradunt, ab amicis] faciendi muneris specie, quo simulabat posse regem placari, ceram [et linum] accepit et pennas, unde tam sibi quam alis impositis evolavit, [per summam aedis partem, quae veteres sine tecto erat, cum filio * volavit (filio evol.) ipse terram volans.] Icarus altiora petens, [dum cupit coeli nem cognoscere,] pennis solis calore resolutis, mari in cecidit nomen [Icarium] imposuit. Daedalus vero primo niam, ut dicit Sallustius, post delatus est Cumas: et templo lini condito [sacratisque ei alis], in foribus haec universa Dicendo autem Virgilius *ut fama est*, ostendit, requirenda veritatem. Nam Taurus notarius [vel, ut alii dicunt, militum] Minois fuit: quem Pasiphaë amavit, cum quo in Daedali concubuit: et quia geminos peperit, unum de Mi alium de Tauro, enixa esse Minotaurum dicitur: quod paulo post ostendit dicens: *Mixtumque genus.* Sed in Daedalum regina corruptis relaxavit custodibus: quia mari filio, navi delatus est Cumas: quod [et] ipsum cens, *Remigium alarum; alae* enim et volucrum sunt, um: ut (3, 520.): *Velorum pandimus alas.* [Panoticos del (Phinodicus (Fabr. Panaetius) Deliacωn) Daedalum prop pradictas causas fugientem navem conscendisse, et cum rent qui eum sequebantur, intendisse pallium ad adiu ventos, et sic evasisse. Illos vero qui insequebantur nuntiasse pinnis illum evasisse. Menecrates Daedalum patruele fratre Cretam petisse dicit, Icarum filium eius cis pulsum, dum patrem petit naufragio perisse, unde nomen. Quidam hunc Daedalum Eupalami filium arte nobilem, occiso Perdice sororis suae filio, quem solum metuebat aemulum artis suae; nam ab illo et usum ser osse interiore piscis, et circinum propter nomen suum. * aliquibus *circinus* putatus est appellatus, vel ut quidam or inventum tradunt; fugientem invidiam ad Minoem delatu tam, Pasiphaës uxoris eius nefandi stupri dolum fabri *Minoia regna;* Cretam [scilicet, i. e. e Minois saevitia * Min. saevitiam). — 15. *Praepetibus pennis;* [vel velocibus felicibus. [*Praepetes* autem dictae vel quod priora petan summi volatus, vel qui (quae) praepetit volatum, vel qu cundum auspicium facit; et quidam *praepetes* tradunt, no tum aves dici quae prosperius praevolant, sed etiam locos capiunt, quod idonei felicesque sunt, unde bene *Daedali pi praepetes*, quia de locis in quibus periculum metuebat, in tutiora pervenit,] praepetes enim sunt aves boni augurii, huic dat, quia pervenit [* (quo cupiebat)]. *Ausus se credere c* quasi alienis sedibus. Horatius (Carm. 1, 3.): *Expertus va Daedalus aëra pennis non homini datis. Insuetum;* homi scilicet. — 16. *Enavit ad arctos;* bene utrumque miscet. enim et de navibus dicimus: ut (4, 398.): *Natat uncta ca* Item (4, 613.): *Et terris adnare necesse est.* Et de volatu (G. 4, 59.): *Nare per aestatem liquidam suspexeris agmen. Arctos* autem, si ad fabulam, contra Septentrionem, [ut qui volunt propter fervorem solis et ceratas pinnas:] si ad verita [ad] Septentrionis observationem [cuius ductu nautae naves re

Dan.: quod navigantibus convenit.)] — 17. *Chalcidicaque*; qua civitatem Chalcidenses condiderunt: ut supra ab insula *Cume* civitatem nominavit; (Guelf. insula, nunc a civit. nom. epith [nunc a civitate dedit epitheton.] — 18. *Redditus his primu* terris; quasi de alieno elemento [in suum.] Horatius (Carm. 3.): *Finibus Atticis reddas incolumem precor.* — 19. *Remigiu alarum*; artem volandi. [Et iterum miscet dicendo *remigium*, quo est navis.] *Posuit*; exaedificavit. — 20. *Letum Androgeo*; s cundum Atticam linguam genitivus singularis Graecus est: [cu ipse alibi (2, 392.): *Androgei galeam.* Quidam tamen hic sul audiunt *posuit*, i. e. pinxit: ut Horatius (Carm. 4, 8.): *Quali Parrhasius prodidit aut Scopas solers, nunc hominem pone nunc deum: hic saxo, liquidis ille coloribus.* Sane nonnul hunc *Androgeum* non ita, quemadmodum supra dictum est, ins diis occisum, sed a Marathonio tauro, qui flammas vomer dicebatur, conflagratum tradunt.] — 21. *Cecropidae iussi* Athenienses a rege Cecrope [ut *Romulidae*, i. e. Romani, a R mulo.] *Pendere* autem, solvere: quod ut supra (1, 136.) diximu tractum est a pecuniaria damnatione. *Miserum*; dolentis inte iectio: ac si diceret *nefas* [ut (8, 688.): *Sequiturque, nefa. Aegyptia coniux.* Et quid est *miserum?* subiunxit dicens. *Se ptena quotannis Corpora natorum*; *septena quotannis*, quida septem pueros et septem puellas accipi volunt, quod et Plat dicit in Phaedone, et Sappho in Lyricis, et Bacchylides in Dith rambis, et Euripides in Hercule, quos liberavit secum Theseu quorum haec nomina feruntur: Hippophorbas et libi, i. e. (Lybis) Arcadis, Antimachus Evandri, Mnesteus Sumiani, Phid cus Ramnitis (Ramn.), Demolion Cydani, Puriesion Celei: Puella Hacperibea (Puellae: Phereboea) Alcatini * Medippe Pyrii, Iesio ne Celei, Andromache Eurymedontis, Seu * Pymedusa (Eury med.) Polyxeni, Europe Laodicis, Milita Triaconi. *] — 2 *Corpora natorum*; bene *corpora*, quae adempta vita consume bantur; [ut super orbitatem * parentibus ne sepelire quidem lib ros licuisset, magna ergo periphrasi dictum est.] *Stat*; aut horret ut (300.): *Stant lumina flamma.* [Aut plena est, ut (12, 407.) *Pulvere coelum Stare vident.*] Aut re vera *stat*, post ductas so tes: aut certe ad picturam respexit. Nam volvi in pictura no poterat [urna]. Et licet [non potuerit, et] non sit urnae stare de pictura tamen bene dictum est. Sed si *stat*, horret acceper mus. *Ductis sortibus* intelligimus, de qua ducebantur: ut (121.): *Et qua vectus Abas.* Nam a passivo, ut saepe [iam] dix mus, inveniri non poterit participium praesens. [Proprie aute *ductis sortibus*: Sallustius: *Sorte ductos fusti necat.*] — 2 *Elata mari*; perite [dixit, eminens est enim, et bene] situm e pressit: ut enim Sallustius dicit: *Creta altior est, qua part spectat orientem.* *Respondet*; aspicitur. Nam contra Athena est posita. — 24. [*Suppostaque furto*; hoc est furtim inclusa i vaccam ligneam, quae erat operta eius vaccae corio quam maxi me taurus adpetebat: aut] *furto*, adulterio, ut (G. 4, 346.) *Vulcani, Martisque dolos et dulcia furta*; potest [autem sicu dictum est] et ad vaccam referri, [cuius specie tauro furata si coitum.] — 25. *Mixtumque genus*; secundum veritatem, [qui duos peperit, unum ex Tauro, alterum ex Minoë.] *Prolesqu*

biformis; secundum fabulam, [quia viro mixtus esset Taurus.] — 26. *Veneris monumenta nefandae*; aut memoria turpissimi coitus: aut ultio Veneris [a Sole] proditae. Significat autem Minotaurum. — 27. *Inextricabilis error*; insolubilis, indeprehensibilis. Horatius (Carm. 3, 5.): *Si pugnat* (Lips. *sic p.*) *extricata densis cerva plagis.* Si *extricata*, est soluta, *Inextricata*, insoluta sine dubio. — 28. *Reginae*; regis filiae Ariadnes. — 31. *Opere in tanto*; in foribus affabre factis. — 33. *Bis patriae cecidere manus*; [ideo] quia Patriae (hoc est paternae), [ex affectu et paterna pietate.] *Quin protinus omnem*; ostendit, plura fuisse, quam dixit, [depicta.] — 34. *Perlegerent*; [perspectarent]; picturam scilicet. Nec incongrue *legi picturam* dixit, cum Graece γράψαι et *pingere* dicatur et *scribere*. Hoc est, quod ait Horatius in arte poëtica (52.): *Et nova fictaque nuper habebunt Verba fidem, si Graeco fonte cadant parce detorta. Praemissus Achates*; κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus, [i. e. secundum taciturnitatem.] — 36. *Deiphobe Glauci*; subaudis *filia*, et est proprium nomen Sibyllae. Multae autem fuerunt, ut supra (3, 441.) diximus, quas omnes Varro commemorat [in libris Rerum Divinarum;] et requirit, a qua sint fata Romana conscripta: et multi sequentes Virgilium, ab hac *Cumana* dicunt: [ut (at)] quae licet *longaeva* legatur, tamen non valde congruit, eam usque ad Tarquinii tempora durasse, cui Sibyllinos libros constat oblatos. Ducitur tamen Varro, ut Erythraeam (Lips. *Aericiam*, Guelf. I. bis: *erytriam*; Guelf. II. *aericiam* et *uerycíam*) credat scripsisse, quia post incensum Apollinis templum, in quo fuerant apud Erythram insulam, ipsa inventa sunt carmina. — 37. *Non hoc* etc.; ut (al. *ut*) supra (4, 143.) diximus, Apollinem sex mensibus apud Lycios et sex apud Delum dedisse responsa. Item lectum est, deos aliquotiens [tantum] Kalendis, aliquotiens tantum idibus vaticinari: nonnunquam diei vel prima, [vel media] vel postrema parte. Unde est in iure *fissus dies*, i. e. non totus religiosus: [quem] nunc ostendit, dicens, non oportere Aeneam, religiosam diei partem perdere, i. e. oraculis congruam. Sane sciendum, *poscit* lectionem esse meliorem. Tempus enim poscit spectacula, non a spectaculis poscitur. — 38. *Nunc grege de intacto*; *gregem* pro *armento* posuit. Nam de iuvencis dicturus est, quae per poëticam licentiam saepe confundit. Illo loco proprie posuit (7, 538.): *Quinque greges illi balantum quina redibant Armenta. Intacto* autem, indomito: ut (G. 4, 540.): *Intacta totidem cervice* (Guelf. I. *ut et intactas tot. cervicem*; *intactas* etiam Guelf. II.) *iuvencas.* — 39. *Lectas de more bidentes*; *de more*, antiquo scilicet, quem praetermisit: quasi tunc omnibus notum, i. e., ne habeant caudam aculeatam, ne linguam nigram, ne aurem fissam: quo docet aliud esse *intactum*, aliud lectum. *Bidentes* autem, ut diximus [supra] (4, 57.), oves sunt circa bimatum, habentes duos dentes eminentiores: quae erant aptae sacrificiis. — 42. *Euboicae rupis latus*; [deest *est*] hoc est montis Cumani, quem Euboici habitaverunt. Est autem Acyrologia. Coloniae enim epitheton rei dedit immobili. *In antrum*; in antri similitudinem, ut (3, 533.): *Portus ab euroo* (al. *eoo*) *fluctu curvatus in arcum.* — 43. *Quo lati ducunt aditus centum*; non sine causa et *aditus* dixit et *ostia*. Nam

uvius qui de architectonica scripsit, cum ab aliquo arcemur essu, id ostium dicit ab *ostando*: cum ingredimur *aditum adeundo*. (Al. Nam Vitr. (codd. *Vetr.* et *Vetrubius*), qui ıitectonia (V. R. *de arch.*, Lips. *de arte arch.*, Guelf. II. *de tectonica*) scr., *ostium* dicit, per quod ab aliquo arcemur essu, ab *ostiando* (al. *obstando*, s. *ostando*) dictum; *aditum ıd.*, per quem ingr.) *Ostia centum*; finitus numerus pro in- o: licet possit et rationabiliter dictum esse. Responsa enim llae in hoc loco plus minus centum sermonum sunt. Inve- ıtur tamen Apollinis elogia (V. *log.* an *C* (i. e. centum) *logia?* lf. I. *eulogia*; II. *elogie*), [et] viginti quinque et trium ser- ıum. Unde [et] melius est, finitum pro infinito accipi. — *Totidem voces*; ac si diceret, [et] tot sermones. — 46. *Deus Deus*; vicinitate templi iam afflata est numine. Nam furen- verba sunt deum velle ostendere, qui ipsi tantum videtur. e cauti [satis] esse debemus, quando plena sit numine, et ndo deum deponat. De Miseno enim post vaticinationem ura est. — 47. *Non color unus*; item Lucanus (5, 214.): (R. et Guelf. I. *stant*) *nunquam facies*. — 48. *Comptae ae*; antehac scilicet. Nam propter sacra resolutae sunt: ut 370.): *Vittasque resolvit Sacrati capitis*. — 49. *Maiorque ri*; videbatur, sicut solebat in vaticinantibus apparere per ıinis praesentiam: quod humanis illudebat aspectibus. Unde *Maiorque videri*. Non enim erat re vera. — 50. *Nec tale sonans*; alia enim vox numinum est: ut (1, 328.): *Nec hominem sonat*. Item (5, 649.): *Vocisve sonus, vel gressus tis*. *Afflata est numine*; nondum deo plena: sed afflata vici- te numinis. *Quando*; siquidem: nam coniunctio est, non erbium. — 51. *Cessas in vota*; tardus es ad vota facienda. n si dixerit *Cessas in votis*: hoc significat, tardus es dum facis. Aliud est *cessas in illam rem*, et aliud *cessas in re*: *tardus es ad faciendam rem*, et *tardus es in facienda* *Figurate* autem dixit, *cessas* circa promittenda vota numini- . — 52. *Tros*; principale pro derivativo, pro *Troius*. *Ante iscent*; trahit hoc de Matris deûm templo: quod non manu, precibus aperiebatur. — 53. *Attonitae*; stupendae, non entis. Ergo *attonitae*, facientis attonitos: ut: *Mors pallida, stis senecta*. *Ora domus*; quia supra ait: Unde ruunt toti- ı voces responsa Sibyllae. — 54. *Per dura cucurrit Ossa nor*; religionis est et divinae reverentiae. Alibi (3, 372.): *manu* (codd. et al. *manum*) *multo suspensum numine it*. — 55. *Pectore ab imo*; a mentis intimo, nec immerito: ı illa re divinitas flectitur, quae est nobis cum divinitate com- ıis, i. e. sensu. — 56. *Phoebe graves Troiae semper mise- labores*; secundum Homerum qui eum dicit semper Troiae pugnatorem fuisse. Et bene [ait,] *miserate*, quia Troia defendi potuit. Ideo non dixit qui defendisti: sed miseratus es. — *Dardana qui Paridis*; Achilles a matre tinctus in Stygiam (Guelf. *stygem*) paludem toto corpore invulnerabilis fuit, excepta parte tentus est [manu matris; unde Statius (Ach. 1, 269.): Si te gis amne severo Armavi, totumque utinam;] qui cum amatam xenam, ut in templo acciperet, statuisset, insidiis Paridis simulacrum latentis occisus est. Unde fingitur quod tenente

[arcum] Apolline, Paris direxerit tela: et bene [ait] *direxit*, quasi ad solum vulnerabilem locum. *Dardana* autem ideo, ut non adultero, sed genti praestitisse videatur. *Tela manusque*; vel quia aliud sine alio esse non potest. Vel hoc dicit: Et artem per tela [nosse, et] ut nosset quid feriret: et virtutem per manus dedisti, ut eius (Achillis) fata compleres. — 58. *Obeuntia terras*; terras cingentia: Oceanus quidem ambit omnes terras: et licet iste per ea maria navigaverit, quae terris cinguntur: tamen non dixit improprie, cum de Oceano ista nascantur. — 59. *Tot maria*; dicendo *maria*, partem eum maris navigasse significat, non tantum mare. *Mare* enim elementum est totum. Maria vero, partes maris: sicut [et] *terrae*, partes sunt: *terra* vero totum elementum [est.] *Penitusque repostas*; longe remotas, avias. — 60. *Massylum gentes*; Massyli sunt Mauri. Unde speciem pro genere posuit. Nam Aeneas ad Africam venit: cuius partem constat esse Massyliam. [Mediterranea enim est pars Mauritaniae. Unde a parte totum accipere debemus; praesertim cum media longa sit; nam Massylia, media brevi, civitas est Galliae. Lucanus (3, 360.): *Massyliam delere vacat.*] *Praetentaque Syrtibus arva*; circumfusa. Incerta enim illic sunt maria et terrae. Unde ait Lucanus (9, 312.): *Aequora fracta vadis, abruptaque terra profundo.* — 61. *Prendimus*; quippe *fugientis*. — 62. *Hac Troiana tenus*; i. e. *hactenus*, hucusque: i. e., hic sit finis. Nam *tenus* proprie est extrema pars arcus, ut Plautus ostendit (Bacch. 4, 6, 23.) [*ita intendi tenus.*], unde tractum est, ut *hactenus*, hucusque significet. *Troiana* autem *fortuna*, [ideo] a praeiudicio, i. e. mala, [adversa], et dicit, iniquum esse, ut Troianam fortunam patiantur in Italia. — 63. *Fas est parcere genti*; quia se victam fatetur. — 64. *Quibus obstitit Ilium*; Ganymedes enim Hebae obfuit: Paris Minervae, et Iunoni. Quod autem, cum dixerit: *Diique deaeque omnes*, dearum tantum reperimus exempla, non mirum est, cum supra (2, 632.): dixerimus ἀρσενοθηλεῖς esse *omnes deos*. Possumus ergo et per unam rem utrumque intelligere, licet dicatur etiam Neptuno obfuisse Troiam [ex] denegatione mercedum. Novimus praeterea esse morem poëticum, ut duabus praepositis rebus uni respondeant: ut (G. 1, 137.): *Navita cum* (codd. *nunc*) *stellis numeros, et nomina fecit Pliadas, Hyadas: claramque Lycaonis Arcton.* Nam suppresso numero dixit nomina. — 66. *Praescia venturi*; absolutum est, rerum venturarum. *Da*; dic, ut (E. 1, 19.): *Qui sit, da, Tityre, nobis.* Unde est contra (2, 65.): *Accipe nunc Danaûm insidias.* Non enim praestare aliquid poterat, sed indicare futura. *Non indebita* etc.; deest *si.* Est autem εἱρμός, i. e. longissimum Hyperbaton: Phoebe, et Vos dii deaeque: tuque o vates da, i. e. dic, Latio Teucros considere, si non posco regna meis fatis indebita. Dic autem considere, i. e. utrum possimus considere. Et verecunde dictum est, *Non posco indebita*, cum certum constet esse, regna deberi. — 68. *Errantesque Deos*; ut: *Diis sedem exiguam patriis. Agitataque*; aut mecum vexata: aut certe ξόανα dicit, i. e. simulacra brevia, quae portabantur in lecticis, et ab ipsis mota infundebant vaticinationem: quod fuit apud Aegyptios et Carthaginienses. — 69. *Tum Phoebo et Triviae*; ut solet, miscet historiam. Nam hoc

templum in palatio ab Augusto factum est: sed quia Augustus cohaeret Iulio, qui ab Aenea originem ducit, vult [ergo] Augustum parentum vota solvisse, [et ab Aenea vota per se reddere, quasi et dignitatis heredem, propter stirpem, unde descendit.]— 70. *Festosque dies de nomine Phoebi;* ludos Apollinares [dicit], qui secundum quosdam bello Punico secundo instituti sunt: secundum alios tempore Sullano ex responso Martiorum fratrum, [quibus Sibylla prophetaverat,] quorum extabant, [ut] Sibyllina, responsa. — 71. *Te quoque* etc.; i. e. coleris ut numen. *Manent* autem expectant [in futurum.] *Penetralia;* secreta templorum. — 72. *Tuas sortes;* Sibyllina responsa, quae ut supra (36.) diximus, incertum est cuius Sibyllae fuerint: quanquam Cumanae Virgilius dicat, Varro Erythraeae [esse.] Sed constat, (Servio Tullo,) regnante Tarquinio quandam mulierem, nomine *Amaltheam* (R. *Amath.*; al. *Hamalth.*), obtulisse [ei] novem libros, in quibus erant fata et remedia Romana: et pro his poposcisse CCC. philippeos, qui aurei tunc pretiosi erant. Quae contempta, alia die tribus incensis, [cum sex] reversa est, [et tantundem poposcit, ac denuo contempta est: item tertio aliis tribus incensis cum tribus tantum reversa est:] et accepit quantum postulaverat; hac ipsa re commoto rege quod pretium non mutabat; [tunc mulierem subito non apparuisse.] Qui libri in templo Apollinis servabantur: nec ipsi tantum, sed et Martiorum, et Begoes (Guelf. I. *ueg.* Dan. Bigois; Basil. *Begones*) nymphae, quae artem scripserat fulguritarum apud Tuscos. Unde [et] addidit modo *Tuas sortes, arcanaque fata:* et hoc [inde] trahit poëta; Aenean tamen inducit quasi de praesenti dicentem oraculo. — 73. *Lectosque sacrabo Alma viros;* quia nisi patricii non fiebant [librorum custodes.] Sciendum sane, primo duo librorum fuisse custodes, inde decem, deinde quindecim usque ad tempora Sullana, postea crevit numerus. Nam [et] sexaginta (Basil. *XL.*) fuerunt, sed remansit in his Quindecimvirorum vocabulum. — 74. *Foliis* etc.; ut Varro dicit: *In foliis palmae interdum notis, interdum scribeba[n]t sermonibus:* ut diximus supra (3, 444.). — 76. *Ipsa;* pro *tu.* Et posuit pronomen eius personae de qua loquimur, pro illius cum qua loquimur; est autem Graecum. Nam dicunt *αὐτὴ εἰπε*, i. e. tu dic. *Finem dedit ore loquendi;* hoc est definiit ei, ut ore loqueretur, nec in foliis scriberet. — 77. *Nondum patiens;* quae nondum posset implere oraculorum sermones. Aut *dum* vacat: et est impatiens *Phoebi.* — 78. *Bacchatur vates;* bene *bacchatur.* Idem enim est Apollo qui Liber pater, qui Sol. Unde ait Lucanus (5, 73.): *Cui numine mixto Delphica Thebanae referunt Trieterica Bacchae.* Unde in eorum sacris erat Phoebadum Baccharumque conventus. — 79. *Excussisse deum; excuti* proprie de equis dicimus. Quod inde (codd. *ideo*) traxit, quia Phoebus, i. e. Sol, equis utitur. Et nunc Sibyllam quasi equum, Apollinem quasi equitem inducit: et in ea permanet translatione; *excussisse* ait, ut (11, 615.): *Excussus Aconteus.* Item: *Fera corda domans:* quod est equorum proprium (Guelf II. R. Vos. *primum*) et frenos pati et stimulos. Ut (100.): *Ea frena furenti Concutit et stimulos sub pectore vertit Apollo.* Quod autem dicit *magnum deum,* non re vera ait: sed retulit ad affectum colentis, u.

(11, 785.): *Summe deûm sancti custos Soractis Apollo.* Unic-que enim deus [ipse] quem colit, magnus videtur. *Excuss*-[vero] *deum*, pro *excutere:* et est tempus pro tempore. autem Attica figura, qua nos uti non convenit: [ut ἀόριστος natur ἀντὶ ἐνεστῶτος, ut γράψαι pro γράφειν;] quia hac lice-utuntur poëtae. — 80. *Fingitque premendo;* componit: ut 634.): *Et corpora fingere lingua. Componit* autem ad mo-tionem certam (L. V. Guelf. II. *certa*) dicendi. Ut enim di-supra, omnia quidem vident, sed non omnia indicant sac-tes, [ut supra (3, 374. 379.) de Heleno; et Lucanus (5, *Nec tantum prodere vati, Quantum scire licet.*] — 81. *iamque domus patuere;* precibus scilicet, et quae ante erant patefacta, aditus esse coeperunt. — 82. *Ferant respon*-quia ut supra (53.) ait: *Ora domus* [patuere.] — 83. *Pela*-*defuncte periclis;* non liberate pelago, sed marinis periculis. Nam adhuc navigaturus est; sed sine ullo discrimine. *Defuncte* autem, liberate. Nam dicimus *functos officio*, qui officia debita compleruut. Unde est et (Guelf. I. II. *in*) *honoribus functi:* hinc et *defunctos* mortuos dicimus, qui compleverunt vitae officia. Unde est (11, 51.): *Et nil iam coelestibus ullis Debentem.* — 84. *Sed terra*; legitur et *terrae*. Unum tamen est. *In regna Lavini;* alii *Latini* legunt, cuius tunc erant: sed quia divina loquitur, futura praeoccupat. Postea enim Lavinium dicitur (al. *dicet*), licet possit ad Lavinum Latini fratrem referri, qui illic ante regnavit. — 86. *Horrida bella;* quae contra hospitem cognatumque suscepta sunt: ut Latinus dicturus est (12, 31.): *Arma impia sumpsi, Promissam eripui.* — 87. *Spumantem sanguine cerno;* quasi non praedicit sed videt, quod facturus est Turnus, ut (12, 35.): *Recalent Tiberina fluenta Sanguine adhuc.* — 88. *Non Simois tibi, nec Xanthus;* Tiberinus et Numicus in quem cecidit. *Nec Dorica castra;* Graeca, et re vera: nam Turnus Graecus fuit: ut (7, 371.): *Et Turno si prima domus repetatur origo: Inachus Acrisiusque patres mediaeque Mycenae.*— 89. *Partus Achilles;* Turnum significat. Et sic hoc dictum est, ut in Bucolicis (4, 35.): *Alter erit tum Tiphys, et altera quae vehat Argo Delectos Heroas.* Et hoc est quod dicit: *Obscuris vera involvens.* Nam licet vera sint, latent. Unde Apollo λοξίας dicitur, i. e. obliquus. — 90. *Natus et ipse dea;* de Venilia sorore Amatae: ut (10, 76.): *Cui diva Venilia mater.* Nec debet mirum esse Amatam fuisse mortalem, cum etiam Turnus Iuturnae frater mortalis fuerit. Nam haec fuerant divina beneficia. *Addita Iuno;* inimica. Est autem verbum Lucilii, et antiquorum: ut Plautus (Aul. 3, 6, 19.): *Argus quem quondam Iovi Iuno custodem addidit.* (L. R. Steph. tantum: *additus Iovi Argus;* V. *additus Io Arg.* Lips. *add. Ioni Arg.*; *Ioni* etiam Burm. Guelf. I. *add. Ion arg.* II. *additus argo.*) — 91. *In rebus egenis;* per transitum ostendit famem futuram.— 93. *Coniux iterum hospita;* nam et Paris ab Helena fuerat susceptus hospitio. *Hospita* autem more suo dixit. Et bene, ne aliquid imputetur Aeneae, quasi fatorum hoc esse praedicit. — 95. *Tu ne cede;* ne cedas: sed esto audentior, quam tua te fortuna permittit (al. permittat.). Et bene adversam fortunam docet virtute aut vitari, aut minui, aut patienter sustineri. *Via*, ratio, oportunitas. — 97. *Graia*

pandetur ab urbe; propter Euandrum, qui eum in Tusciam missurus ad Tarchontem est. — 98. Ex adito; locum vaticinationis ostendit. Cumaea Sibylla; [Cumaea] bene addidit propter discretionem [Erythraeae.] — 99. Antroque remugit; quia in antro [est], ut (5, 150.): Pulsati colles clamore resultant. — 100. Obscuris vera involvens; vera et obscura confundens est autem Hypallage: veris obscura inserens. — 102. Cessit furor; non penitus recessit, sed paulatim coepit imminui. Nam est paulo post de Miseni morte dictura: quod non procedit si nunc numen recessit. — 103. [Non ulla laborum; pro nulla, ut (G. 1, 506.): Non ullus aratro Cessit honos.] — 104. O virgo; o licet sit naturaliter brevis in Latinis sermonibus, apud Virgilium tamen pro longa habetur, ut hoc loco: O virgo. Item alibi (6, 842.): Quis te magne Cato tacitum. Exceptis ego: ut (1, 46.): Ast ego quae divûm. [Et] duo, ut (8, 43.): Si duo praeterea. [Et] scio, ut (11, 265.): Nunc scio quid sit amor: et nescio, ut (E. 3, 103.): Nescio quis teneros oculis mihi fascinat agnos. Apud alios o nisi in Graecis nominibus non producitur: quod et nunc sequi debemus. Dicunt tamen quidam, o tunc produci in nominativo, quando et in genitivo producta fuerit: quod falsum est. Nam et Virgilius produxit virgo, cum virginis faciat, et Lucanus Cato corripuit: ut (9, 227.): Nos, Cato da veniam: cum Catonis faciat. Item Iuno cum producat Virgilius, Statius tamen corripit (1, 250.). Sane sciendum, allocutionem hanc esse suasoriam cum partibus suis. Nam honestum est, quod dicit, se patrem requirere: utile, ut ab eo patriae originem discat: necessarium, quia iusserat pater: ut (5, 732.): Ditis tamen ante Infernas accede domos: possibile, quia ait: Quando hic inferni ianua regis (Lips. R. Steph. al. Ditis) Dicitur. Item: Potes namque omnia: si omnia, et[iam] hoc. Nova mi facies; [i. e.] species. Et sciendum, pronomen mihi nunquam in Synaeresim venire, ne incipiat esse blandientis adverbium: et licet quidam huius loci nitantur exemplo, non procedit, vel quia unum est [exemplum], vel quia potest esse etiam blandientis adverbium, nihil (nil) vero pro metri necessitate, cogitur. Nam si pars sequens orationis a vocali inchoet, nihil dicimus, ut (2, 402.): Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis. Si autem a consonante inchoet, Nil ponimus, ut Iuvenalis (4, 22.): Nil tale expectes: emit sibi multa, videmus. Inopinave surgit; nomen est, non participium. Nam inopinata diceret, quod non procedit (R. V. Lips. provenit). Opinatus enim venit ab eo quod est opinor. Sed quia inopinor non dicimus, ideo nec inopinatus facit. Sicut et nocens participium est, quia invenimus noceo verbum: innocens [vero] nomen, quia innoceo non dicimus, [esse participium non potest.] Nullum est enim participium, quod [et] a verbo non trahatur: licet a sui verbi forma non veniat, ut placita; licet placeor non dicamus, tamen placeo invenimus [sicut et pransus et conatus et titubatus:] item regnata, triumphata. Unde galeatus et tunicatus [et togatus] nomina comprobantur. Nullum enim verbum horum originis reperitur. — 105. Omnia praecepi etc.; praecepi (al. perc.), ante cognovi ab Heleno, vel a patre, qui ait: Gens dura atque aspera cultu Debellanda tibi Latio est. Dicit autem, se futura partim

audisse, partim mente praecepisse. Sed occurrit: Si novit omnia, quid consulit numen? [Sed] nosse se dicit omnia, quantum ad labores pertinet: et concedit totam petitionem, ut ad illud veniat, quo possit patrem videre. Nam quod dicit *unum oro*: non solum (id) dicit, sed praecipuum, ut (1, 15.): *Unam posthabita coluisse Samo.* — 106. *Quando*; siquidem: et est coniunctio. — 107. *Et tenebrosa palus*; *paludem* pro lacu posuit. Nam Avernum significat: quem vult nasci de Acherontis aestuariis. *Palus* autem, bene iste produxit *lus*: quia [*palus*] *paludis* facit, quod supra (2, 69.) plenius (Guelf II. L. R. V. *plan.*) diximus. Horatius (Art. P. 65.) corripuit: ut: *Sterilisque diu palus aptaque remis. Tenebrosa* autem, nigra, per quod altam significat: ut (5, 516.): *Nigra figit sub nube columbam*, i. e. alta. *Acheronte refuso;* Acheron fluvius dicitur inferorum, quasi sine gaudio [ἄνευ χαρᾶς,]: sed constat, locum esse haud longe a Baiis undique montibus septum: adeo ut nec orientem, nec occidentem Solem possit aspicere: sed tantum medium [diem.] '[Quod et Homerus ipse scribit (Od. λ, 14.): Ἔνθα δὲ Κιμμερίων κ. τ. λ.] Quod autem dicitur ignibus plenus, haec ratio est: omnia vicina illic loca calidis et sulphuratis aquis scatent. Sine gaudio autem ideo ille dicitur locus, quod necromantia vel sciomantia, ut dicunt, non nisi ibi poterant fieri: quae sine hominis occisione non fiebant. Nam et Aeneas illic, occiso Miseno, sacra ista complevit, et Ulixes occiso Elpenore, [sicuti sequentes Homeri versus testantur; licet cecidisse illum fingat Homerus (Od. κ, 552.) et inde mortuum esse: Ἐλπήνωρ δέ τις κ. τ. λ.]: quanquam fingatur in extrema Oceani parte Ulixes fuisse: quod et ipse Homerus falsum esse ostendit ex qualitate locorum quae commemorat, et tempore navigationis. Dicit enim eum circa (Guelf. I. *a Circeio*) una nocte (al. *circa unam noctem*) navigasse: et ad locum venisse, in quo haec sacra perfecit. Quod de Oceano non procedit: de Campania manifestissimum est, [ut hisce versibus testatur idem Homerus (Od. λ, 19.): Ἀλλ' ἐπὶ νὺξ κ. τ. λ.] Praeterea a Baio socio eius illic mortuo, Baias constat esse nominatas. Dicitur etiam vidisse Herculem: ideo quia illic sunt Bauliae (R. L. Vos. *Baulio*, V. Guelf. I. II. *Bauloe*, *Bauli?*), locus Herculis dictus quasi *Boaulia:* quod illic habuit animalia, quae Geryoni detracta ex Hispania adduxerat. — 108. *Ire contingat; ut* minus est; ut ire contingat; ut iter doceas. — 109. *Sacra ostia pandas*; aut venerabilia, aut execranda: sicut de Tartaro dicturus est (573.): *Sacrae panduntur portae.* — 110. *Illum ergo per flammas;* meritum approbat patris, ut iustum videatur esse desiderium. *Sequentia tela;* ut (2, 734.): *Ardentes clypeos atque aera micantia cerno.* — 111. *Ex hoste recepi;* liberavi, ut (1, 178.): *Frugesque receptas. Ex hoste* autem, plus est quam si *ex hostibus* diceret, ut diximus supra (1, 378.): *Ex hoste* enim generaliter dicitur: *ex hostibus* partem ostendit. Sicut dicendo *terram*, significamus elementum: *terras* vero, singulas partes, ut Africae, Italiae. — 112. *Meum comitatus iter;* non spe salutis, sed mei causa: ut (2, 704.): *Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuso,* [unde addidit *tibi*, i. e. tui causa, non mei.] — 113. *Coelique ferebat*; ut ante morte praeventus sit, quam ferre desierit. Et mire imperfecto usus est tempore,

ac si diceret: adhuc si viveret, ferret. — 114. [*Invalidus*; valde validus.] *Vires ultra, sortemque senectae*; quia senectae sors quies est et otium: sicut pueritiae, ludus: amor, adolescentiae: ambitus, iuvenilis (codd. *iuvenalis*) aetatis. Ergo aliud ferebat pater, quam sors exigebat senectae. — 116. *Orans mandata dabat*; sic dictum est, ut (1, 666.): *Et supplex tua numina posco.* [Maior enim ad impetrandum vis est] eum rogare cui possit iubere. *Mandata dabat*; ut (5, 735.): *Huc casta Sibylla Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.* — 118. *Lucis Hecate* etc.; Hecate trium potestatum nomen (numen) est. Ipsa est enim Luna, Diana, Proserpina. Sed solam Proserpinam dicere non potuit propter lucos qui Dianae sunt. Item Dianam, quia *avernis* ait. Unde elegit nomen in quo utrumque constabat. Unde Lucanus de Proserpina ait (6, 700.): *Hecate pars ultima nostrae.* — 119. *Si potuit manes*; nititur exemplis, quae inferiora sunt per comparationem; ut ipse videatur iustius velle descendere. Nam Orpheus revocare est conatus uxorem: hic vult tantum patrem videre. Orpheus autem voluit quibusdam carminibus reducere animam coniugis: quod quia implere non potuit, a poëtis fingitur, receptam iam coniugem perdidisse, dura lege Plutonis, quod etiam Virgilius ostendit, dicendo *arcessere*: quod evocantis est proprie. — 120. *Fidibusque canoris*; bene sonantibus chordis. *Fidibus* autem est a nominativo *haec fidis*, ut sit pyrrhichius. Nam *fides*, iambus est. — 121. *Si fratrem* etc.; ut diximus supra (2, 601.), Helena et Pollux de Iove nati immortales fuerunt. Nam Castor Tyndarei filius fuit: cuius mortem suo interitu fraterna pietas redemit. Quod ideo fingitur, quia horum stellae ita se habent, ut occidente una oriatur altera. Et ite[ru]m exemplum per comparationem: quod quia pium est, se ad frequentiam contulit dicendo: *Itque reditque viam totiens*; [propter stellas inter se orientes et occidentes Castoris et Pollucis. Quod Homeri versus testantur in Odyssea (λ, 301.): *Οἱ καὶ νέρθεν κ. τ. λ.*] — 122. *Quid Thesea*; durum exemplum. Unde nec immoratus est in eo. Dicit autem, inferos debere patere pietati, qui patuerunt infanda cupienti. Nam hic ad rapiendam (al. *cap.*) Proserpinam ierat cum Pirithoo: et illic retentus luit poenas: ut (617.): *Sedet aeternumque sedebit Infelix Theseus.* — 123. *Magnum Quid memorem Alciden?* melius sic distinguitur: licet quidam legant: *Quid Thesea magnum*: ut epitheton ei dent, qui per se non est magnus. Nam Herculem etiam sine epitheto magnum intelligimus. Sed melius est *magnum* dare Herculi quam sacrilego. *Et mi genus ab Iove summo*; occurrit tacitae quaestioni tanquam Sibylla dixerit. Sed ii enim qui descenderant, a diis ducebant originem. — 124. *Arasque tenebat*; rogabant enim deos ararum ansas tenentes. — 125. *Sate sanguine divûm*; unde Aeneas desiit, inde haec sumpsit exordium. — 126. *Facilis descensus Averni*; legitur et *Averno*: i. e. ad Avernum: sed si *Averni*, inferorum significat: et lacum pro inferis ponit. — 127. *Noctes* etc.; i. e. omni tempore homines in fata concedunt: et hoc poëtice. Nam Lucretius ex maiore parte, et alii integre docent, inferorum regna nec esse quidem posse. Nam locum ipsorum quem possumus dicere, cum sub terris esse dicantur Antipodes? In media vero terra eos

esse, nec soliditas patitur, nec centrum terrae; quae si in medio mundi est: tanta eius esse profunditas non potest, ut medio sui habeat inferos, in quibus esse dicitur tartarus, de quo legitur (578.): *Bis pater in praeceps tantum tenditque sub umbras, Quantus ad aetherium coeli suspectus olympum.* Ergo hanc terram in qua vivimus, inferos esse voluerunt, quia est omnium circulorum infima: planetarum scilicet septem, Saturni, Iovis, Martis, Solis, Veneris, Mercurii, Lunae: et duorum magnorum [Horizontis et Ζωδιακοῦ, de quibus superius (2, 255.) plenius] Hinc est quod habemus (439.): *Et novies Styx interfusa coercet.* Nam novem circulis cingitur terra. Ergo omnia quae de inferis finguntur, suis locis, hic esse comprobabimus (al. comprobavimus). Quod autem dicit: *Patet atri ianua Ditis, Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras: Hoc opus, hic labor est:* Aut poetice dictum est, aut secundum philosophorum altam scientiam: qui deprehenderunt bene viventium animas ad superiores circulos, i. e., ad originem suam redire, quod dat Lucanus Pompeio (9, 14.): *Ut vidit quanta sub nocte iaceret Nostra dies.* Male viventium vero diutius in his permorari corporibus permutatione diversa, et esse apud inferos semper. — 129. *Pauci quos* etc.; tria genera hominum dicit ad superos posse remeare: quos diligit Iuppiter, i. e. hos quos in ortu benignus siderum aspectus irradiat. Iuvenalis (7, 194.): *Distat enim quae Sidera te excipiant modo primos incipientem Edere vagitus*; *quos prudentia sublevat.* Nam hoc est: *Quos ardens evexit ad aethera virtus.* Item religiosos, quos a diis genitos dixit. Consequens enim est, ut deorum soboles religionibus vacet. *Diis* autem *geniti*, quia corporibus se infundebant potestates supernae. Unde Heroes procreabantur. — 131. *Tenent media omnia silvae;* causam reddit, cur non facilis sit animarum regressus, quia omnia polluta et inquinata sunt. Nam per *silvas*, tenebras et lustra significat, in quibus feritas et libido dominantur. — 132. *Cocytusque* etc ; fluvius inferorum, dictus ἀπὸ τοῦ κωκύειν, i. e. lugere. Nam Homerus sic posuit. Est autem locus vicinus Acheronti: de quo diximus supra. Qui ideo luctuosi esse finguntur, quia, ut exposuimus in primis partibus libri, haec sacra morte hominis faciebant. — 134. *Bis Stygios innare lacus;* modo, et post mortem. Quod autem dicit Ovidius, Aeneam inter deos relatum, non mirum est. Nam, ut supra etiam diximus, necesse est etiam relatorum inter deos apud inferos esse simulacra, ut Herculis, Liberi patris, Castoris et Pollucis, [ut apud Homerum (Il. γ, 237.): *Κάστορα θ' ἱππόδαμον καὶ πὺξ ἀγαθὸν Πολυδεύκεα, Τοὺς ἄμφω ζωοὺς κατέχει φυσίζοος αἶα.*] Multi hoc non videntes, ad Sibyllam referunt, ut dicat: Vis me bis inferos cernere: modo (564.): *et cum me lucis Hecate praefecit Avernis:* quod est paulo post dictura. Quod si est: non bis haec, sed tertio inferos [de-] cernet. Nam quandoque etiam ipsa morietur. Item hi supradictam non videntes rationem, dicunt, de se Sibyllam dicere. Nam si de Aenea dicat, non eum praevidet deum futurum. Quod si est, caruit numine, et quemadmodum est de Miseno vaticinatura? Unde referre nos debemus ad id, ut dicamus, etiam post apotheosin apud inferos remanere simulacrum. *Stygios lacus;* Styx palus quaedam apud inferos dicitur: de qua

legimus (324.): *Dii cuius iurare timent, et fallere numen.* Quod secundum fabulas ideo est, quia dicitur Victoria Stygis filia bello Gigantum Iovi favisse: pro cuius rei remuneratione Iuppiter tribuit, ut dii iurantes per eius matrem, non audeant fallere. Ratio autem haec est, Styx moerorem significat: unde ἀπὸ τοῦ στυγεροῦ, i. e. a tristitia Styx dicta est. Dii autem laeti sunt semper, unde etiam immortales. Quia ἄφθαρτοι καὶ μακάριοι [i. e. sine morte beati. Hi] ergo quia moerorem non sentiunt, iurant per rem suae naturae contrariam, i. e. tristitiam, quae est aeternitati contraria. Ideo iusiurandum per execrationem habent. — 135. *Tartara;* locus inferorum profundus: de quo Lucanus (6, 748.) ad inferos dicit: *Cuius vos estis superi. Insano;* magno. — 136. *Accipe quae peragenda prius;* si vis, inquit, reverti, audi observationis praecepta. Et sub imagine fabularum docet rectissimam vitam, per quam animabus ad superos datur regressus. *Latet arbore opaca aureus;* licet de hoc ramo, hi qui de sacris Proserpinae scripsisse dicuntur, quiddam esse mysticum affirment, publica tamen opinio hoc habet: Orestes post occisum regem Thoantem in regione Taurica cum sorore Iphigenia, ut supra (2, 116.) diximus, fugit, et Dianae simulacrum inde sublatum, haud longe ab Aritia collocavit. In huius templo post mutatum ritum sacrificiorum fuit arbor quaedam, de qua infringi ramum non licebat. Dabatur autem fugitivis potestas, ut si quis exinde ramum potuisset auferre, monomachia cum fugitivo templi sacerdote dimicaret. Nam fugitivus illic erat sacerdos, ad pristinae imaginem fugae. Dimicandi autem dabatur facultas, quasi ad pristini sacrificii reparationem. Nunc ergo istum inde sumpsit colorem. Ramus enim necesse erat ut [et] unius causa esset interitus, unde et statim mortem subiungit Miseni, et ad sacra Proserpinae accedere, nisi sublato ramo, non poterat. Inferos autem subire, hoc dicit, sacra celebrare Proserpinae. De reditu autem animae hoc est: Novimus, Pythagoram Samium vitam humanam divisisse in modum y literae; scilicet quod prima aetas incerta sit, quippe quae adhuc se nec vitiis nec virtutibus dedit. Bivium autem y literae a iuventute incipere, quo tempore homines aut vitia, i. e. partem sinistram: aut virtutes, i. e. dextram partem sequuntur. Unde ait Persius (5, 35): *Traducit trepidas ramosa in compita mentes.* Ergo per ramum virtutes dicit esse sectandas, qui est *y* literae imitatio, quem ideo in silvis dicit latere, quia re vera in huius vitae confusione, et maiore parte vitiorum virtutis integritas latet (al. *virtus et integritas latent.*) Alii dicunt, ideo ramo aureo inferos peti, quod divitiis facile mortales intereunt. Tiberianus: *Aurum quo pretio reserantur limina Ditis.* — 137. *Lento vimine;* flexili, ut (E. 3, 38.): *Lenta quibus torno facili* (V. Guelf. II. *facilis;* R. *faciles.*) *superaddita vitis.* Alias gravi. — 138. *Iunoni infernae;* Proserpinae: ut (4, 638.): *Sacra Iovi Stygio. Dictus;* dicatus. — 139. *Et obscuris* etc.; re vera enim nemus Aricinum densum est. — 140. *Sed non ante datur;* sive iustis, sive iniustis, et sic intelligentes removebimus quaestionem. Hinc enim dicit (409.): *Longo post tempore visum.* Ex eo enim quod dicit, descendisse aliquos, ramum quoque depositum esse significat. *Telluris operta;* secundum eos qui dicunt inferos in medio

esse terrarum: quos Iuvenalis dicit putari esse sub terris: ut (2, 149.): *Esse aliquos manes et subterranea regna.* — 142. *Pulchra*; quae rapi meruit [a Plutone.] *Suum*; sibi carum, [aut sibi destinatum.] — 143. *Non deficit alter*; ne diceret[ur] ab iis qui primo descenderunt, esse sublatum. — 144. *Frondescit*; in naturam redit: et honeste locutus est dicens: *Habet frondes sui metalli.* — 145. *Alte vestiga oculis*; require omni intentione. *Rite repertum Carpe; rite carpe*, [i. e. cum observatione,] non *rite repertum.* — 147. *Si te fata vocant*; hoc est, si quem fata vocant, facile sequitur. — 148. *Poteris*; potest quis. Tertiae enim personae significationem ad secundam transtulit, et generaliter loquitur. Nam ut de Aenea dicat, non procedit. Si enim dubitat, caret deo: nec potest de Miseno vaticinari. *Duro ferro*; et genus esse potest et species. — 149. *Praeterea*; ac si diceret, est et alia oportunitas descendendi ad inferos, i. e., Proserpinae sacra peragendi. Duo autem (al. *enim*) horum sacrorum genera fuisse dicuntur. Unum Necyomantiae, quod Lucanus exsequitur: et aliud Sciomantiae, [i. e. divinationis per umbras; σκιὰ enim *umbra* est, et μαντεία, vaticinium.] Quod in Homero, quem Virgilius sequitur, lectum est. Sed secundum Lucanum, in Necyomantia ad elevandum cadaver sanguis est necessarius: ut (6, 667.): *Pectora tunc primum ferventi sanguine supplent.* In Sciomantia vero, quia umbrae tantum est evocatio, sufficit solus interitus. Unde Misenus in fluctibus occisus esse inducitur. *Tibi*; ideo addidit *tibi*, ne *amici* posset etiam ad Sibyllam referri. — 150. *Incestat*; polluit, et incestus (codd. *incestum*) est quaecunque pollutio. — 151. *Pendes*; sollicitus es: ut (3, 372.): *Ipse manu multo suspensum numine ducit.* Et proprie *pendere* est desiderare aliquid audire: ut (4, 79.): *Pendetque iterum narrantis ab ore.* [Et Ovidius (Ep. 1, 10.): *Narrantis coniux pendebat ab ore.*] — 152. *Sedibus hunc refer ante suis*; apud maiores, ut supra (5, 64.) diximus, omnes in suis domibus sepeliebantur. Unde [ortum est, ut lares colerentur in domibus, unde] etiam umbras, *larvas* vocamus. Nam Dii *penates* alii sunt. Inde est, quod etiam Dido cenotaphium domi fecit marito. Ergo aut secundum istum locutus est morem, quamvis adhuc Troiani domos non habuerint. Aut dicit: Refer hunc naturalibus sedibus, i. e. terrae: nam in aqua perierat. Verum tamen illud est, ut intelligamus, eam dicere: Sepeli eum. Nam *Sepulcrum* sedes vocatur. Horatius (Carm. 2, 18.): *Nulla certior tamen rapacis Orci sede* (Lips. *fine destinatum* div. Guelf. I. fine dest. div. manebit e manebit; Guelf. II. etiam *fine*, et *manet*, omisso *horum*) *destinata divitem* [*Aula*] *mane*[*ba*]*t horum.* Item Virgilius (7, 3.): *Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen.* Persuadet autem sepulturam, ut possit recentis cadaveris uti anima: ut ait Lucanus (6, 712.): *Non in tartareo latitantem poscimus antro, Assuetamque diu tenebris: modo luce fugata* (L. R. Vos. Guelf. I. *fugatam*) *Descendentem animum primo pallentis* (L. pallantis) *hiatu Haeret adhuc orci.* — 153. *Prima piacula sunto*; ad expiationem pollutionis, quae fuerat nata morte Miseni. — 154. *Sic demum*; ad postremum: hoc est novissime. Et haec particula tam apud Virgilium, quam apud omnes idoneos auctores hoc

gnificat, licet in aliis diversa significet. *Lucos Stygios* (Guelf. *Stygis*) etc.; Seneca scripsit de ritu (Guelf I. II. L. R. Vos. eph. *situ*) et [de] sacris Aegyptiorum; hic dicit, circa Sienem tremam Aegypti partem esse locum, quem *Philas* (L. R. s. Guelf. II. *filias*), hoc est amicas vocant, ideo quod illic est icata ab Aegyptiis Isis (Guelf. I. *Is. regina*): quibus irasceba-:, quod membra mariti Osiridis non inveniebat, quem frater phon occiderat. Quae inventa postea cum sepelire vellet, ele- vicinae paludis tutissimum locum, quem transitu constat esse ficilem. Limosa enim est et papyris referta [et alta.] Ultra nc est brevis insula inaccessa hominibus. Unde ἄβατος ap-lata est. Lucanus (10, 323.): *Hinc Abatos, quam nostra vocat eranda vetustas.* Haec palus *Styx* vocatur, quod tristitiam nseuntibus gignit. Sane ad illam insulam ab his qui sacris buti sunt, certis transitur diebus. Lectum est etiam, quod ini populi cadavera suorum ad alteram regionem transferunt: l si qui[s] forte in fluvio pereat, nec eius inveniatur cadaver, st centum ei annos ultima persolvuntur officia. Hinc est tra-um (329.): *Centum errant annos, volitantque haec litora cir-m. Et regna invia*; quae contra naturam fiunt, non afferunt aeiudicium generalitati. Unde ait, *Invia regna*, licet et Her-les aliique transierint, et sit transiturus Aeneas. Sic dictum et illud (624.): *Evaditque celer ripam irremeabilis undae.* —). *Moesto vultu*; propter mortem amici, et rami inquisitio-n. *Defixus lumina*; defixa lumina habens: per quod tristitia ntis ostenditur. — 157. *Ingreditur*; pro graditur: vacat prae-itio: ut (4, 177.): *Ingrediturque solo, et caput inter nubila dit.* — 159. *Paribus curis vestigia figit*; aut simili sollici-ine detentus incedit: aut *figit vestigia*, i. e. stat subito: quod itantes facere consue[ve]runt. — 160. *Multa inter sese vario none serebant*; hinc proprie dictus est *sermo*, qui inter umque (al. *duos*) *seritur*, [et inter utrumque agitur.] — 163. *igna morte*; miserabili: non congrua eius meritis: vel propter nae etiam extinctionem elementi contrarietate. — 165. *Mar-que accendere cantu*; hemistichium hoc dicitur addidisse dum gusto hunc sextum librum] recita[re]t; [nam ante hemistichium erat, dicendo: *Aere ciere viros*; postea in praesentia Augusti abundantia intellectus addidit subito: *Martemque accendere ntu*; quod item est hemistichium.] — 168. *Vita spoliavit*; bellum retulit: in quo victis tolluntur exuviae. — 170. *Non eriora secutus*; ubique Aeneam Hectori comparat, ut (11, .): *Ambo animis: ambo insignes praestantibus armis.* — . *Cava dum personat* etc.; aut personare facit: aut Hysterolo-est, dum per cava aequora sonat. — 172. *Demens*; impro-us, qui non consideravit, etiam deos in aemulationem posse scendere. — 173. *Aemulus*; modo eiusdem rei studiosus: alias micus invenitur. *Exceptum*; oppressum insidiis; quo sermone endit, eum tantae fuisse virtutis, ut ne a numine quidem nisi idiis opprimeretur. *Triton*; penultima accentum habet. Nam *itonis* facit. Si enim ultima habeat, *Tritontis* facit. Quod n procedit: ut, *Demophoon, Demophoontis.* — 175. *Ergo*; t quia talis perierat: aut quia sic fuerat interemptus. — 176. *aecipue pius Aeneas*; ubique Aenean supra ceteros inducit,

mortem cuiuslibet dolere: ut (1, 222.): *Nunc Amyci casum gemit.* Item (5, 869.): *Casuque animum concussus amici.* [Hoc praecipit Horatius in Arte Poëtica (126.): *Servetur ad imum, qualis ab incepto processerit; et sibi constet*; ut semper pius describatur Aeneas.] Hinc ei dat circa sepulturam etiam sordida officia, quae in aliis denegat locis. Qui enim de pietatis generibus scripserunt, primum locum in sepultura esse voluerunt. Unde cum pontificibus nefas esset, cadaver videre, magis tamen nefas fuerat si visum insepultum relinquerent. Genus autem fuerat sepulturae iniectio pulveris. Unde est (366.): *Aut tu mihi terram Iniice* [*namque potes.*] Horatius (Carm. 1, 28.): *Non est mora longa, licebit iniecto ter pulvere curras.* — 177. *Aramque sepulcri*; pyram dicit, quae in modum arae construi lignis solebat. Nam et sequitur: *Congerere arboribus, coeloque educere certant.* Et aram, quae ante sepulcrum fieri consuevit, intelligere non possumus: ut: *Stant manibus arae*: cum nondum facta sit funeratio, quae praecedit sepulcrum. Probus tamen et Donatus de hoc loco requirendum adhuc esse dixerunt. — 178. *Coeloque educere certant*; ut hoc faciant, mente pertractant. Nam adhuc ituri ad silvam (al. *silvas*) sunt. — 179. *Itur*; *eo*, *e* brevis est: *itur*, *i* longa invenitur. Ergo quia hoc verbum breve est in origine, et in declinatione fit longum, ideo certa eius natura, nec in temporibus nec in participiis invenitur. Nam cum *itur* longa sit, *iturus* brevis invenitur: ut (680.): *Superumque in lumen ituras.* Multi (Vos. *multa*) tamen tentant dicentes *itur* propter *eo*, quae prima verbi origo est, per diphthongon scribi debere: quod non procedit, quia diphthongos semper longa est. I autem et produci potest et corripi. Hinc est quod *fortuitus i* [et *u*] et producit, et corripit. Iuvenalis (13, 225.): *Non quasi fortuitus* (al. fortuitu, fortuito) *nec ventorum rabie* (al. *rabies*; R. *rapias*) *sed Iratus cadat in terras et vindicet* (codd. iudic.) *ignis.* Contra Horatius (Carm. 2, 15.): *Nec fortuitum spernere cespitem leges sinebant.* Hic enim nisi *i* litera longa sit, non stat versus. Et hoc protulimus exemplum unius sermonis, ne quis dicat *iturus* et *itur* ideo variam habere naturam propter temporum varietatem. Unde melius est, ut diximus, originis considerare rationem. Sane *fortuitus* ab *eundo* est et a *fortuna* compositum. — 180. *Procumbunt piceae*; *picea*, secundum Plinium in Naturali Historia (16, 10, 18.), quinta species cedri est. Nam *caedria* dicta est quasi καιομένης δρυὸς ὑγρὸν, i. e. arboris humor ardentis. — 183. *Necnon Aeneas*; bona oeconomia venitur ad ramum. — 184. *Accingitur armis*; instruitur officiis. — 186. *Forte precatur*; vacat *forte*: et est versus de his qui *tibicines* vocantur: quibus datur (al. *additur*) aliquid ad solam metri sustentationem: ut (5, 457.): *Nunc dextra, nunc ille sinistra.* Nec enim possumus intelligere, eum fortuitu rogasse. — 187. *Si*; adverbium rogantis et optantis est per se plenum: sicut et *o*, [ut in V. (195.): *Quanquam o, sed superent*;] quanquam neoterici haec iungant, et pro uno ponant. Persius (2, 10.): *O si Ebullat* (Guelf. I. L. V. R. *ebulliat*; V. *ebullit patruus*. Lips. *sic o si ebulliad patruus*. Guelf. I. etiam *patruus*.) *patrui praeclarum funus* (codd. et al. add.: *et o si.*). — 188. *Quando*; siquidem, et *nimium vere* cum ingenti dixit affectu:

uasi mors praedicta falsa esse debuerit. — 190. *Cum forte* *lumbae*; *auguria* aut oblativa sunt, quae non poscuntur: aut ipetrativa, quae optata veniunt. Hoc ergo quia oblativum est, eo dixit *Forte*. Bene autem a columbis Aeneae datur auguri-i, et Veneris filio et regi. Nam ad reges pertinet columba-n augurium: quia nunquam solae sunt, sicut nec reges qui-m. — 191. *Ipsa sub ora*; perite: ne si longius volarent, non eum pertinere viderentur. Nam moris erat, ut captantes guria certa sibi spatia designarent, quibus volebant videnda se pertinere; [quod spatium templum appellatur; et extremae rtes *antica* et *postica* vocabantur.] — 193. *Maternas*; Veneri nsecratas propter fetum frequentem et coitum. — 194. *Si* *ia via est*; si est ratio. Et iam ex hoc loco esse incipit impe-ativum, quod fuerat oblativum. *Cursumque per auras*; *cursum* ocavit impetum, et eundi officium. Nam et *navium cursum* icimus. — 196. *Ne deficе rebus*; ne desere in rebus incertis. Et bene in silvis invocat matrem, quam scit iam sibi visam esse abitu venatricis: ut in primo (319) legimus. — 197. *Sic effa-us*; proprie *effata* sunt augurum preces. Unde ager (codd. raeter Guelf. I. *aggeres* et *dicebantur*) post pomeria, ubi capta-antur auguria, dicebatur *effatus*. *Vestigia pressit*; quia ad uptanda auguria post preces immobiles vel sedere, vel stare msuerant. — 198. [*Observans quae signa ferant*; *observare* im et de coelo et de avibus verbo augurum dicitur.] *Quo* *ndere pergant, pascentes*; hinc iam optimum significatur augu-um, quod pascebant. Nam Romani moris fuit, et in comitiis gendis et in bellis gerendis pullaria captare auguria. Unde est Livio, quod, cum quidam cupidus belli gerendi a tribuno ebis arceretur ne iret, pullos iussit afferri: qui cum missas non lerent fruges, irridens consul augurium ait: *Vel bibant*: et eos aecipitavit in Tiberim. Inde navibus victor revertens ad Afri-m (al. *vict. ex Africa revert.* Guelf. I. *nav. ad afric. tendens*) mari cum omnibus quos ducebat extinctus est. Et multi *pa-entes* distinguunt; et absolutus est sensus. Alii dicunt *pascentes* *lando:* et referunt ad naturam columbarum, quae exilientes uscere consue[ve]runt. Alii *volando*, ambulando dicunt. *Vola* iim dicitur media pars pedis sive manus. — 199. *Prodire*; odibant: infinitus pro indicativo. — 201. *Graveolentis Averni*; ale olentis. Alibi bene olentis: ut (G. 4, 31.): *Et graviter spi-antis copia tymbrae Floreat.* — 202. *Liquidumque* etc.; non t aëris perpetuum epitheton: sed purum ait, Averni compara-one. Dicit autem eas alte volasse ad vitandum Averni odorem. 203. *Super arbore sidunt*; secundum antiquam licentiam *uper* iungit ablativo.] (Imo *super* pro *supra*. V. 1, 295.) — 04. *Auri aura*; splendor auri. Horatius (Carm. 2, 8.): *Tua ne tardet aura maritos*; i. e. splendor. Hinc et *aurum* dicitur a lendore, qui est in eo metallo. Hinc et *aurarii* (v. Burm.) cti, quorum favor splendidos reddit (Guelf. I. tantum: *hinc et urora dicta*.) — 205. *Brumali frigore viscum*; bene *brumali* ldidit. Tunc enim maturum (Vos. marcidum) est, et auri imi-tur colorem. Nam nova fronde viret: quod ut ait Plinius in aturali Historia (16. fin.) de fimo turdelarum, in certis arbori-us nascitur. Unde Plautus: *Ipsa sibi avis mortem creat*

(*cacat?* Burm.) — 207. *Teretes truncos*; *teres* est rotundum aliquid cum proceritate: ut (E. 8, 16.): *Incumbens Tereti Damon sic coepit olivae.* Horatius (Carm. 2, 4.): *Brachia et vultum teretesque suras Integer laudo.* — 210. *Extemplo*; bene verbo usus est augurum, ut diximus supra (1, 92.). — 211. *Cunctantem*; aliud pendet ex alio. *Cunctantem*; quia avidus, ut ostendat, tantam fuisse avellendi cupiditatem, ut nulla ei satisfacere posset celeritas. Nam tardantem dicere, non possumus eum, qui fataliter sequebatur. Alii *Cunctantem* ad auri naturam referunt, i. e. mollem, qui paulatim frangitur, i. e. lentescit. Alii *Cunctantem* gravem dicunt, ut (G. 2, 236.): *Glebas cunctantes, crassaque terga Expecta.* — 212. *Nec minus*; nihilominus (al. *nihil min.*) ille deflebatur. *Interea*; dum itur ad silvas (al. *silvam*). — 213. *Ingrato*; tristi: ut *gratum*, laetum aliquid dicamus. Alii *ingrato* dicunt, gratiam non sentienti. — 214. *Pinguem*; aut de Graeco transtulit λιπαρὰν magnam, aut Hypallage est, hoc est, de pinguibus taedis. — 215. *Frondibus atris*; aptis ad funera. — 216. *Ante cupressos constituunt*; *cupressus* adhibetur ad funera, vel quod caesa non repullulat: vel quod per eam funestata ostenditur domus, sicut laetam frondes indicant festae. Varro tamen dicit, pyras ideo cupresso circumdari propter gravem ustrinae odorem: ne eo offendatur populi circumstantis corona, quae tamdiu stabat respondens fletibus praeficae, i. e. principis (codd. et al. *principi*) planctuum, quamdiu consumpto cadavere, et collectis cineribus diceretur novissimum verbum *ilicet*, quod *ire licet*, significat. Unde est (251.): *Dixitque novissima verba.* — 218. *Pars calidos latices*; Plinius in naturali historia dicit, hanc esse causam, ut mortui et calida abluantur, et per intervalla conclamentur: quod solet plerumque vitalis spiritus exclusus putari, et homines fallere. Denique refert quendam superpositum pyrae, adhibitis ignibus erectum esse, nec potuisse liberari. Unde et servabantur cadavera septem (al. octo) diebus, et calida abluebantur: et post ultimam conclamationem comburebantur: unde traxit Terentius (Eun. 2, 3, 56.): *Desine, iam conclamatum est.* *Flammis*; hoc est per flammas. Alibi (7, 466.): *Nec se iam capit unda: volat vapor ater ad auras.* — 219. *Lavant frigentis et ungunt*; versus Ennii qui ait: *Tarquinii corpus bona femina lavit et unxit.* — 220. *Defleta*; participium ab eo quod est *fleor*, si tamen inveniatur: alias id sine verbi origine esse dicemus. — 221. *Purpureas*; ad imitationem sanguinis in quo est anima: ut diximus supra (5, 79.): ut (9, 349.): *Purpuream vomit ille animam.* *Velamina nota*; vel ipsi cara, vel animae. Ex notitia enim gignitur caritas: ut (E. 1, 52.): *Hic inter flumina nota.* — 222. *Feretro*; Graece dixit. Nam *capulus* dicitur a capiendo. Unde ait Plautus (Mil. 4, 1, 33.): *Capularis senex*, i. e. capulo vicinus. *Subiere feretro*; ut (7, 161.): *Subeunt muro.* — 223. *More parentum*; propinquioribus enim virilis sexus hoc dabatur officium. — 224. *Facem*; de *fune*, ut Varro dicit: unde et *funus* dictum est. Per noctem autem urebantur, unde et permansit, ut mortuos faces antecedant. — 225. *Fuso crateres olivo*; diis superis tantum libabant: inferis vero sacrificantes etiam vasa in ignem mittebant, unde ait *Crateres*: quod etiam Statius (6, 211.) in Archemori (codd. Burm. *Arcemori* s. *Arcemo-*

ris.) sepultura commemorat. *Olivum* autem ab *oliva* dixit. Nam *oleum* ab *olea* dicitur, [vel ἀπὸ τῆς ἐλαίας ἢ ἐλάας.] — 226. *Flamma quievit*; pyrae ingentis: quia ut in quarto (685.) diximus, pro qualitate personae pyrae fiebant: sepulcra etiam vel minora, vel magna faciebant. — 228. *Ossaque lecta*; aut collecta, aut lecta, ideo quia ut supra diximus, nobiles nunquam soli comburebantur; [unde Homerus (Il. ψ, 241.): Τοὶ δ' ἄλλοι ἄνε υθεν ἐσχατιῇ καίοντ' ἐπιμὶξ ἵπποι τε καὶ ἄνδρες;] sed cum dilectis equis, vel canibus, vel famulo. — 229. *Ter socios*; aut saepius, aut re vera *ter*. Licet enim a funere contraxerint pollutionem, tamen omnis purgatio ad superos pertinet: unde et ait *Imparem numerum*; aut quia hoc ratio exigit lustrationis. *Circumtulit*; purgavit. Antiquum verbum est. Plautus: *Pro larvato* (V. *lavatore*; Guelf. I. *lurbato*) *te circumferam*, i. e. purgabo. Nam *lustratio* a circumlatione dicta est, vel taedae, [vel victimae in quibusdam,] vel sulphuris. Iuvenalis (2, 157.): [Cuperent lustrari,] *Si qua darentur Sulphura cum taedis*, [aut si qua foret humida laurus.] — 230. *Spargens*; quia res aguntur infernae. In secundo [vero] Aeneas deos portaturus ait (719.): *Donec me flumine vivo Abluero*. Hic enim erat mos, ut diximus supra. *Felicis olivae*; arboris festae. Sed moris fuerat, ut de *lauro* fieret. Sane dicit Donatus, quod hoc propter Augustum mutavit. Nam nata erat *laurus* in palatio eo die, quo natus est Augustus: unde triumphantes coronari consueverant: propter quam rem noluit *laurum* dicere ad officium lugubre pertinere. — 231. *Novissima verba*; i. e. *Ilicet*. Nam *Vale* dicebatur post tumuli quoque peracta sollemnia. — 233. *Suaque arma viro*; ipsi cara sculpsit in saxo. Nam supra ea iam legimus concremata. *Remumque tubamque*; quia et bellator et remex fuerat. Licet possimus etiam solam tubam accipere. *Remus* enim dicitur lorum, quod continet tubam. [Hoc ex Homero imitatus est Virgilius in Elpenoris sepultura (Od. μ, 13.): Αὐτὰρ ἐπεὶ κ. τ. λ.] — 234. *Monte sub aërio*; in aërio. Nam supra est positus. *Aërium* autem alii altum dicunt: alii nomen montis antiquum volunt. Unde est: *Qui nunc Misenus ab illo Dicitur*. — 236. *Praecepta Sibyllae*; ut (153.): *Duc nigras pecudes, ea prima piacula sunto*. — 237. *Spelunca alta fuit*; qua ad inferos descendebatur: non ubi fuerat Sibylla vaticinata. — 238. *Scrupea*; lapillosa. Nam *scrupus* proprie est lapillus brevis, qui pressus sollicitudinem creat. Unde etiam *scrupulus* dictus est; [unde Terentius (Phorm. 5, 7, 61.): *Inieci scrupulum*.] *Lacu nigro*; aut alto: aut vere nigro inferorum vicinitate. *Tuta* autem, quia hinc lacu, hinc cingitur silvis. Dicit autem locum quem nunc *Doliola* vocant, [apud Cumas.] — 239. *Volantes*; volucres, participium pro nomine posuit: ut (G. 3, 147.): *Plurimus Alburnum volitans cui nomen Asylo est*. Licet illic sit etiam altera figura. Sane sciendum, Lucretium et alios Physicos dicere aërem corporeum esse, unde et aves sustinet: sed hunc cedere vapori sulphureo. Unde aves in illis locis desertae aëre, quo portari solent, concidunt non odore, sed pondere. Quod potest esse verisimile: quia altius in eodem loco possunt volare: ut (202.): *Tollunt se celeres: liquidumque per aëra lapsae*. — 241. *Ad convexa*; coeli curvitatem. — 244. *Invergit vina sacerdos*; in

quarto (61.) ait: *Media inter cornua fundit.* Et *fundere* est supina manu libare: quod fit in sacris supernis. *Vergere* autem est conversa in sinistram partem manu ita fundere, ut patera convertatur: quod in infernis sacris fit. Haec autem pertinent ad victimarum explorationem: ut si non stupuerint, aptae (codd. et al. *apte*, Guelf. I. *ante*) probentur. — 247. *Voce vocans;* non verbis, sed quibusdam mysticis sonis. Nam, ut in Lucano legimus, varie numina invocabantur: ut (6, 688.): *Latratus habet illa canum, gemitusque luporum: Quod stridunt ululantque ferae, quod sibilat anguis Exprimit: et planctus fractaeque tonitrua nubes* (Guelf. I. V. Fabr. *nubis*): *Tot rerum vox una fuit. Coeloque Ereboque potentem;* hoc est quod ait Hecaten, ut plenum numen ostenderet. — 248. *Supponunt cultros;* i. e. victimas caedunt. Fuit autem verbum sacrorum, in quibus mali ominis verba vitabant[ur.] Hinc est quod et *macte* (codd. *ma-ctare*, s. *macta*) dicebatur, quod *magis augere* significat. [Statius (Theb. 7, 280.): Macte animo iuvenis.] Dicimus autem *hic culter*, *cultri.* Nam *cultellus* diminutivum est: *cultellum* penitus Latinum non est. — 249. *Succipiunt*, antique. Nam modo *suscipiunt* dicimus, [ut supra (1, 175.): Suscepitque ignem foliis.] — 250. *Matri Eumenidum;* i. e. Nocti: ut (7, 331.): *Hunc mihi da proprium virgo sata Nocte laborem.* Et Eumenides dicuntur κατὰ ἀντίφρασιν: cum sint immites [ἀπὸ τοῦ εὐμενοῦς.] *Magnaeque sorori*; i. e. terrae. Nam ut supra (2, 251.) diximus, nihil est aliud nox, nisi umbra terrarum. — 251. *Ense ferit;* ut eum contra umbras haberet consecratum, hinc est, quod ei dicit Sibylla: *Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum.* Item (291.): *Strictamque aciem venientibus offert.* Hoc autem etiam Homerus dicit [(Od. λ, 49.): *Αὐτὰρ ἐγὼ ξίφος κ. τ. λ.*] *Sterilemque tibi Proserpina vaccam;* deae congruam, nunquam enitenti. — 252. *Nocturnas aras*; quae tota nocte arderent. *Inchoat* autem *perficit*; et est verbum sacrorum. — 253. *Solida etc.*; non *exta* dicit: sed *carnes.* Nam *viscera* sunt quicquid inter ossa et cutem est. Unde etiam *visceratio* dicitur [convivium de carnibus factum,] ut diximus supra (1, 211.). Ergo per *solida viscera* holocaustum significat: quod detractis extis arae superimponebantur, quae nonnunquam abluta, et elixa etiam ipsa reddebantur: unde infert: *Fundens ardentibus extis.* Quanquam alii pro parte totum velint: ut per *exta* totum animal intelligatur. — 255. *Primi sub lumina solis et ortus;* atqui haec sacra, ut dicunt, per noctem fiebant: sed locutus est secundum Romanum ritum, quo dies creditur a medio noctis incipere. Illo autem loco (539.), quo dicit: *Nox ruit Aenea:* non *venit*, sed *finitur* significat. Quanquam alii dicant, sacra haec a medio die incipere: et perduci usque ad mediam noctem. Quod si est *nox ruit*, potest *venit* significare. — 257. *Visaeque canes ululare;* ita numinis ostendebat[ur] adventus. *Canes* autem *furias* dicit Lucanus (6, 733.): *Stygiasque canes in luce superna Destituam.* Sicut etiam diximus supra (3, 209.). *Ululare* autem et canum et furiarum est. — 258. *Adventante dea;* ipsa scilicet Proserpina. *Profani;* qui non estis initiati. [De callimacho: *Ἑκὰς, ἑκὰς ἔστε βέβηλοι.*] (Vos. V. R. *Ἀμύητοι βέβηλοι*, (V. R. *βέβαλοι*); Guelf. I. *inicia.* *Μύητοι βέβελοι.*) — 259. *Totoque absistite*

luco; hoc est, non tantum a spelunca, sed ab omni luci vicinitate discedite; [et Aeneae comites inclamat.] — 260. *Invade viam*; ingredere. — 262. *Furens*; deo plena: aut certe similis furenti. — 264. *Dii* etc.; plenus locus alta sapientia: de qua varie disserunt Philosophi. Nam dicunt, per alios animas ad inferos duci: ut (4, 242.): *Hac animas ille evocat* (R. Vos. *voc.*) *orco Pallentes: alias sub tartara tristia mittit.* Item per alios transferri: ut (315.): *Navita sed tristis.* Per alios purgari, ut (740.): *Aliae panduntur inanes Suspensae ad ventos.* Per alios vero ad summa revocari: ut: *Lethaeum ad fluvium deus evocat agmine magno.* Sciens ergo, de deorum imperio varias esse opiniones, prudentissime tenuit generalitatem. Ex maiore autem parte Syronem (Guelf. II. L. R. Fabr. *Sir.*), i. e. magistrum suum Epicureum sequitur. Huius autem sectae homines novimus superficiem rerum tractare, nunquam altiora disquirere. *Umbraeque silentes*; secreta inferorum semper silentia. Nam hominum umbrae loquuntur. Hinc est: *Quae* (Guelf. I. II. V. *quem*; R. aliquemque sacr.) *sacra silentia norunt.* Invocat autem summum bonum, quod in silentio constare manifestum est. — 265. *Et Chaos, et Phlegethon*; elementorum confusio. Invocat autem rerum primordia, quae in elementorum fuerunt confusione. Per *Phlegethonta*, inferorum fluvium, ignem significat. Nam φλὸξ Graece, Latine ignis est, unde secundum Heraclitum cuncta procreantur: et re vera sine calore nihil nascitur: adeo ut de Septemtrione dicat [Lucanus (4, 108)]: *Sterili non quicquam frigore* (Lips. *in fr.*) *gignit. Loca nocte silentia late*; aut hoc est quod supra ait: *Umbraeque silentes:* aut vult ostendere, esse partem mundi, in qua perpetuae sunt tenebrae. Cum enim probatum sit, quod legimus [Iuvenal. (2, 161.)]: *Et minima contentos nocte Britannos*, sphaerae exigit ratio, ut e contrario sit regio noctibus vacans. — 266. *Sit mihi fas audita loqui*; de alta dicturus prudentia miscet poeticam licentiam. *Sit numine vestro*; concedatur a vestro numine. — 267. *Alta terra, et caligine mersas*; bene iunxit. Ex *terris* enim *caligo* procreatur, i. e. umbra. — 268. *Obscuri sola sub nocte*; aut Hypallage est *Sub obscura nocte soli ibant*, aut *Sub sola nocte*, i. e. ubi nihil aliud est praeter noctem. *Domos vacuas*; nostri mundi comparatione. Simulacra enim illic sunt, quae inania esse non dubium est. [*Sola nox* est, cui nulla lux succedit.] — 269. *Inania regna*; inanium: per quod ostenditur vacuum. — 270. *Inceptam*; alii *incertam* legunt: illuc tamen recurrit. Nam *incertum*, incipientem, i. e. minorem significat. *Luce maligna*; obscura. Nam *malignum* est proprie angustum: ut (11, 525.): *Auditusque maligni*, i. e. minores, obscuri. Sane sciendum, Lunae, licet minoris, commemoratione, ostendere eum, fuisse illic aliquid lucis. Nam aliter omnia quae dicturus est, videre non poterat (al. *poterant.*) — 271. [*Ubi*; quando. Nam non est loci: sed temporis.] — 272. *Nox abstulit atra colorem*; hoc et videmus, et tractatur ab Epicureis, rebus tollere noctem colorum varietatem. Unde etiam apud inferos omnia nigra esse dicuntur. Contra hos Academici in una re pugnant (al. *Ac. una rep.*). Nam squamas piscium dicunt lucere per noctem, (quod probatur.) — 273. *Vestibulum*; ut Varro dicit, Etymologiae (codd. Burm.

Etymologia) non habet proprietatem: sed fit pro captu ingenii. Nam *vestibulum*, ut supra (2, 469.) diximus, dictum ab eo, quod ianuam vestiat. Alii dicunt, a Vesta dictum per imminutionem. Nam Vestae limen consecratum est. Alii dicunt, ab eo quod nullus illic stet. In limine enim solus est transitus: quomodo *vesanus* dicitur *non sanus*: sic *vestibulum*: quasi *non stabulum*. *Faucibus orci*; deum posuit pro loco: ut *Iovem* dicimus, et *aërem* significamus. Horatius (Carm. 1, 1.): *Manet sub Iove frigido venator. Orcum* autem *Plutonem* dicit. Nec enim per Charonta possumus intelligere inferos dictos, quia minor potestas pro imperio nunquam ponitur, sed illa quae tenet imperium. Ergo alter est Charon. Nam *Orcus* idem est Pluton, ut in Verrinis (4, 50.) indicat Cicero dicens: *Ut alter Orcus venisse Ennam* (L. R. Vos. Aeternam; Lips. venisset Ethnam; V. Dan. *Aetnam*. Guelf. I. II. *Ethnam*): *et non Proserpinam, sed ipsam Cererem rapuisse videatur.* Alibi ait: *Quia* (Guelf. I. qua) *Ditem patrem emersisse ab inferis putant.* Dicimus autem et *hic Dis* et *hic Ditis*. — 274. *Luctus* etc.; ea dicit esse in aditu inferorum, quae vicina sunt morti: aut quae post mortem creantur: aut quae in morte sunt, ut pallorem. *Luctus* enim per mortem est. *Curae*; conscientiae: quae puniunt semper nocentes, [ut dixit Iuvenalis (13, 193.): *Quos diui conscia facti Mens habet attonitos, et surdo verbere caedit Occulto quatiente animum tortore flagello.*] — 275. *Tristis*; severa, quae gignit severitatem. Cicero (Act. in Verr. 10.): *Iudex tristis et integer.* — 276. *Turpis egestas*; quae turpes facit: et quasi harum rerum imagines facit, quas dicit esse apud inferos, ideo quia in quem ista concurrunt, sit mortalis necesse est. Unde deos immortales dicunt: quia ista non sentiunt, quibus mors creatur. — 277. [*Terribiles visu formae*; omnes scilicet quas supra dixit.] — 278. *Consanguineus leti sopor*; secundum Homerum, [qui, ait (Il. ξ, 231.): Ἔνθ' ὕπνῳ ξύμβλητο κασιγνήτῳ θανάτοιο. Et *consanguineus*, similis, iuxta illud (522.): *Dulcis et alta quies placidaeque simillima morti.*] *Mala mentis Gaudia*; generaliter omnium scelerum dicit: ac si diceret malae mentis gaudia. [Ut, cum male fecerunt, gaudeant. — 279. *Bellum*; mire cum omnia in vestibulo, *bellum* vero in limine ipso posuit, quoniam nulla maior est mortis causa quam *bellum*: et est familiare epitheton.] — 280. *Eumenidum thalami*; furiae (Guelf. I. F. *quae*) nunquam nupserunt. Unde thalamos accipiamus [habitationum loca,] in quibus natae sunt. Alii *thalamos* dicunt, qui facti sunt auctoribus furiis: sed non procedit, quia ait *Terribiles visu formae*, ut non videatur esse contrarium: quia furias paulo post alibi dicit esse. Nam possunt hic natae esse, et alibi manere, et alibi officium exercere poenarum. — 281. [*Crinem innexa*; ut (9, 478.): *Scissa comam*, et (1, 228.): *Oculos suffusa.*] — 282. *In medio*; aut vestibulo: aut absolutum est, et intelligimus hanc esse eburneam portam per quam exiturus est, quae res haec omnia indicat (al. *indicant*) esse simulata, si et ingressus et exitus simulatus est et falsus. — 283. *Ulmus opaca ingens*; distinguenda sunt ista propter duo epitheta. [*Pandit* autem, non aperit, sed expandit, i. e. extendit, et dicunt quidam *pandit* ab eo quod est aperit venire, nam quod apertum, est latius

ffusum: hinc est (E. 1, 1.): *Patulae recubans sub tegmine* gi.] *Vulgo*; passim, catervatim; [an *vulgo ferunt?* — 284. *ana tenere*; utrum καθόλου, an quae ex his vana sunt, et duo mniorum genera putantur, unum de coelo, ut (5, 722.): *Visa hinc coelo facies delapsa parentis Anchisae*, quod est verum: iud ab inferis quod est vanum.] *Foliisque sub omnibus*; qui somniis scripserunt, dicunt, quo tempore folia de arboribus dunt, vana esse somnia: quod per transitum tetigit. *Vana* item ideo, quia ab inferis. Nam vera mittunt superi. Homes (Il. α, 63.): καὶ γάρ τ' ὄναρ ἐκ Διός ἐστιν [somnium de Iove.] - 286. *Centauri in foribus stabulant*; bene *in foribus*, quia quae contra naturam possunt creari, statim pereunt. *Stabunt* autem habitant: et usurpative dixit, ut *populat*, *luctat*: m *stabulor* dicimus. Et bene allusit: quia ex parte equi sunt. entauri autem Ixionis et Nubis filii sunt. Ixion autem amatam nonem de stupro interpellavit. Illa confessa Iovi est: et eius luntate Nubem ei in suam formam conversam obtulit, unde runtur nati esse Centauri. *Scyllaeque biformes*; bene plurali us est numero. Nam Scylla (codd. *nam illa*, s. *n. et illa*) filia isi secundum alios in avem conversa est, secundum alios in scem. Ergo etiam ipsa biformis fuit: sicut haec in Siciliae eto. Dictum autem est per poëtae scientiam [vel licentiam. uidam pluralem numerum pro singulari positum volunt; nam ie (nam quae) in avem conversa est, nihil terroris habet. Harum ne fabulae in Bucolicis (6, 74.) plenius narratae sunt.] — 287. *entumgeminus Briareus*; centies duplex: secundum fabulas se [etiam dictus] est Aegaeon; [qui, ut nonnulli tradunt, pro is adversus Gigantes bella gessit, ut vero alii adfirmant, contra os pugnavit, eo maxime tempore quo inter Iovem et Saturnum coelesti regno certamen fuit, unde eum a Iove fulmine ad feros tradunt esse trusum. Alii dicunt, cum Iuno et Minerva Neptunus ceterique dii Iovem ligare vellent, a Thetide Briaum adhibitum, Iovem vinculis exemisse.] *Ac bellua Lernae*; dram dicit [serpentem immanis magnitudinis,] quae fuit in erna Argivorum palude: sed Latine *Excetra* (V. *extra*, Vos. *oetra*) dicitur, quod uno caeso tria capita excrescebant. [Cum epe amputata triplarentur, admoto ab Hercule incendio conmpta narratur, euius felle Hercules sagittas suas tinxisse dicir.] Sed constat, *Hydram* locum (*lacum?*) fuisse evomentem uas vastantes vicinam civitatem: in quo uno meatu clauso ulti erumpebant. Quod Hercules videns, loca ipsa exussit: et aquae clausit meatus. Nam *Hydra* ab aqua dicta est, [i. e. τὸ τοῦ ὕδατος.] Potuisse autem hoc fieri ille indicat locus, ubi cit (G. 1, 87.): [*Omne per ignem*] *Excoquitur vitium, atque sudat inutilis humor*. [Et utrum hic distinctio plena sit, an *rrendum stridens* inferioribus iungendum sit? *stridere* enim ne Chimaerae datur, quae et serpentes habet et flammas. — 8. *Horrendum stridens*; pro horrende, adverbium qualitatis rivatum in nomen.] *Flammisque armata Chimaera*; [Titonis Cheldriae (Typhonis et Echidnae) filia,] ore leo, postremis rtibus draco: media, capra secundum fabulas fuit, [et maxime mero dicente [Il. ζ, 181.): Πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, σση δὲ χίμαιρα.] Re vera autem mons est Ciliciae (*Lyciae*; al.

Siciliae): cuius hodieque ardet cacumen, iuxta quod sunt leones: media autem pascua sunt, [quae capreis abundant], ima vero montis serpentibus plena [sunt]. Hunc Bellerophontes habitabilem fecit, unde Chimaeram dicitur occidisse. — 289. *Gorgones*; [hae Gorgones Forci filiae] tres fuerunt, in extrema Africa circa Atlantem montem, quae omnes unum oculum habebant, quo invicem utebantur, [quarum nomina haec fuerunt]: Stheno (codd. *Stenno, Sthenno*; al. *Sthenio, Sthennio*), Euryale, Medusa: [sed Medusa erecta favore Neptuni, ausa est crines suos Minervae capillis praeferre, qua re indignata dea, crines quibus amatori maxime placuerat in serpentes vertit, eamque excidi a Perseo fecit luminibus orbatam, fecitque, ut, quisquis caput eius vidisset, verteretur in saxum; sed Perseus, Iovis et Danaes filius, cum ad eam occidendam volaret prae se scutum ferens speculi candore perlucidum, sicut Minerva monstraverat, in umbra eius vidit caput Gorgonae, et ita aversus accedens id amputavit, quod cum ad Polydioten (Polydect.) regem pertulisset, isque negaret id eius virtute confectum, conspicuum id regi fecit, cuius conspectu ille in saxum mutatus est, quod in Serifo insula hodieque ostenditur:] Serenus tamen [Poëta] dicit [Gorgonas] puellas fuisse unius pulchritudinis, quas cum vidissent adolescentes, stupore torpebant: unde fingitur, quod, si quis eas vidisset, vertebatur in lapidem. [Sane quidam dicunt, versus alios hos a Poëta hoc loco relictos, qui ab eius emendatoribus sublati sunt:

Gorgonis in medio portentum immane Medusae,
Vipereae circum ora comae, cui sibila torquent,
Infamesque rigent oculi, mentoque sub imo
Serpentum extremis nodantur vincula caudis.]

Harpyiaeque; aut iam occisas (al. *mortuas*) intellige: aut secundum Platonem et alios, simulacra, licet vivarum, illic fuisse. Nam dicunt, esse omnium rerum ideas quasdam, i. e. imagines, ad quarum similitudinem procreantur universa. Hinc est quod in Statio Amphiaraus (codd. *Damnas*, *Damas*, *Dammas*, *Theodamas*; al. *Amfioraus*, *Amphipraus*, Guelf. I. II. *Thiodomas*) Plutoni dicit (Theb. 8, 91.): *Omnibus finitor rerum videris, mihi vero et sator.* Harum autem simulacra bene apud inferos sunt: quae (al. *quia*) esse dicuntur et furiae. *Tricorporis umbrae*; Heryli (al. *Erili* s. *Eryli*) et Geryonis (*Geryonae?*). — 291. *Offert*; non ad feriendum, sed ad repellendas umbras. Unde et *offert* dixit: sacerdos autem ferire prohibet. — 295. *Tartarei* etc.; sequitur illud Pythagoricum dicens, tenuisse eos viam post errorem silvarum, quae vel ad vitia vel ad virtutes, ut diximus (136.) ducit. *Tartarei Acherontis*; Acheronta vult quasi de imo nasci Tartaro: huius aestuaria Stygem creare. De Styge autem nasci Cocyton: et haec est mythologia (codd. praeter Vos. *Ethimol.* et *Etymol.*). Nam Physiologia hoc habet: Quia qui caret gaudio, sine dubio tristis est. Tristitia autem vicina luctui est, qui procreatur ex morte. Unde haec esse apud inferos dicit. — 297. *Cocyto eructat arenam*; in Cocytum: scilicet per Stygem. — 298. *Has horrendus aquas*; propter tria flumina. *Portitor*; proprie qui portat: abusive etiam qui portatur portitor dicitur, sicut *vector*, [qui significat vehentem, et qui vehitur. Lucanus (5, 580.): *Venia est haec sola timoris, Vecto-*

'm non esse tuum. Sic et alumnus, et hospes significant.] — 99. Terribili squalore; i. e terribilis squaloris. Charon; κατ' 'τίφρασιν, quasi Acharon (ἀχαίρων; codd. praet. R. Acheron). — 30. Canicies inculta iacet; veteres enim non solum comam 'nabant, sed etiam barbam, ut nonnullas videmus statuas. Ideo xit Inculta mento canicies. Stant; horrent. Et est polysemus rmo, ut diximus supra (1, 646.). — 302. Subigit; subagit, ırsum agit,] regit (Guelf. I. reicit). Et est polysemus sermo. am et acuit significat: ut (7, 726.): Subiguntque in cote secus. Et compellit: ut (567.): Subigitque fateri. Velisque minirat; aut per vela: et est septimus. Aut velis obsequitur: et t dativus. — 303. Ferruginea; nigra, tristi. Nam lugubrem se hunc colorem ostendit dicens (G. 1, 466.): Cum caput obura nitidum ferrugine texit. Corpora cymba; omne quod ıtest videri, corpus dicitur. Unde paulo post discretionem fecit, cens (391.): Corpora viva nefas Stygia vectare carina. — ı4. Iam senior; aut [comparativum] pro positivo posuit: aut ut ximus (5, 409.) senior est virens senex: ut iunior, intra iuvem est: quam rem a Varrone tractatam confirmat etiam Plius. Cruda deo, viridisque senectus; τὸ αἴτιον. [Ideo cruda viridis,] quia in deo: [et bene viridis *]. — 309. Autumni igore primo; extremitatem vult ostendere: quod ait Iuvenalis , 56.): Iam letifero cedente pruinis Autumno. Nam eius prii pars fervet: ut (G. 3, 479.): Totoque Autumni incanduit stu. Sane sciendum, secundum Plinium (16, 19 sqq.), folia .tumnali tempore ideo cadere, quia omnis tunc in arboribus mor aestatis calore invenitur exhaustus. Ergo cadunt, non ia tunc siccari incipiunt, sed quia tunc eis iam deest humor.

311. Glomerantur aves; bene rebus volitantibus animas com:avit, quae et ipsae volant. — 312. Immittit apricis; quasi ıν φρίκους, i. e. sine frigore, ut diximus supra (5, 128.). de nonnulli et Africam dictam volunt. — 313. Primi transttere; figura Graeca est: ut primi transirent. — 315. Tristis; 'er, immiserabilis (al. et miser.), [severus.] — 317. Aeneas .; ordo est: Aeneas ait, dic o virgo. Cetera per parenthesin ta sunt, [i. e. per suppositionem.] — 319. Quo discrimine; ı differentia. Ripas hae linquunt; repulsae scilicet, non ıseuntes. — 320. Vada livida; nigra. Et lividum, invidum, ı nisi apud neotericos invenimus. Lucanus (1, 288.): Livor x tibi cuncta negat, gentesque subactas. [Licet Ovidius ırit (ex Ponto 3, 3, 111.): Livor iners vitium mores non in altos.] — 321. Longaeva sacerdos; Sibyllam Apollo pio ɔre dilexit: et ei obtulit poscendi quod vellet arbitrium. Illa sit arenam manibus: et tam longam vitam poposcit. Cui llo respondit, id posse fieri, si Erythraeam (Vos. Erithram, Eritbitheam, Guelf. I. erytriam), in qua habitabat, insulam nqueret, et eam nunquam videret. Profecta igitur Cumas ıit: et illic defecta corporis viribus vitam in sola voce reti:. Quod cum cives eius cognovissent, sine invidia, sine miseone commoti, epistolam ei miserunt creta antiquo more sitam: qua visa, quia erat de eius insula, in mortem soluta Unde nonnulli hanc esse dicunt, quae Romana fata conpsit, quod incenso Apollinis templo, inde Romam allati sunt

libri, unde haec fuerat. — 322. *Deûm certissima proles;* ex eo quod subire inferos potuit. Ideo autem *certissima*, quia multi ad gloriam generis simulant se numinum filios: ut Romulus ex Marte, Alexander ex Iove Hammone. Hoc ergo excludit. Sic alibi de Hercule (8, 301.): *Salve vera Iovis proles.* — 324. *Et fallere numen;* ut supra (134.) diximus, sive propter Victoriae favorem Stygis filiae. Nam dicitur statuisse Iuppiter, ut, si quis fefellisset eius numen, uno anno et novem diebus ab Ambrosia et Nectare prohiberetur. Ratio autem est quam supra diximus. Ideo per Stygem dii iurant, quia tristitia contraria est aeternitati. (Codd. Burm. add. *TOCTYPNON TΩMAKAIA ΘANATΩ*, aut similia; inde Burm.: *τὸ στυγνὸν τοὐναντίον τῷ ἀθανάτῳ.* Guelf. II. *TOCTyNωNTMAKa coaNarω.*) — 325. *Inops inhumataque turba est;* duo dicit, i. e. nec legitimam sepulturam habet, neque imaginariam. *Inopem* enim dicit sine pulveris iactu; nam *ops* terra est, i. e. sine terra, sine humatione. Vult autem ostendere tantum valere inanem, quantum plenam sepulturam. Nam et Deiphobi umbra transvecta est, cui Aeneas cenotaphium fecit: ut (905.): *Tunc* (al. hunc) *egomet tumulum Rhoeteo in litore inanem Constitui.* Bene autem *sepultos*, i. e. fletos. Nam sine fletu sepultura non est. Unde legimus (11, 372.): *Inhumata, infletaque turba.* Facit supradicta flumina transire, quibus luctus nomen imposuit. *Centum* autem *annos* ideo dicit, quia hi sunt legitimi (Guelf. I. *legitimae*) vitae humanae, quibus completis potest anima transire ripas, i. e. ad locum purgationis venire, ut redeat rursus in corpora. Sane sciendum, quia cum *terram* dicimus, *haec ops* facit: si *Nympham* dicamus, *haec Opis:* si *divitias*, *hae opes* numero tantum plurali. — 327. *Rauca fluenta;* aut rheumata [i. e. aestuaria] dicit: aut bene pluraliter, quia de tribus loquitur. — 328. *Sedibus ossa quierunt;* i. e. prius, quam corpus in naturam suam redeat, i. e. in terram. — 330. *Stagna exoptata revisunt;* lethaei scilicet fluminis. — 331. *Vestigia pressit;* scilicet cogitatione tardatus; [et intentionem constantis ostendit.] — 332. *Putans;* reputans, cum animo pertractans. *Iniquam; iniqua* enim *sors* est puniri propter alterius negligentiam. Nec enim quis culpa sua caret sepulcro. Bene autem *animo:* quasi re praesaga (al. *rei praesago*), ut alibi (10, 84.): *Praesaga mali mens.* Ipse enim Aeneas insepultus iacebit: ut (4, 620.): *Mediaque inhumatus harena;* [periit enim in flumine Numico; unde et Iuvenalis (11, 63.): *Et ipse mihi contingens sanguine coelum Alter aquis, alter flammis ad sidera missus.*] — 333. *Mortis honore;* sepultura: ut (10, 493.): *Quisquis honos tumuli.* — 334. *Ductorem classis;* apertum exemplum, *classem* dici etiam unam navem. Nam legimus (1, 113.): *Unam quae Lycios fidumque vehebat Orontem.* — 336. *Auster;* hic distinguendum. — 337. *Sese agebat; sese agere*, est sine negotio incedere. — 338. *Qui Libyco nuper cursu;* bene *Libyco.* Navigatio enim non a diverticulo: sed ab intentione accipit nomen. — 339. *Effusus in undis;* archaismos est: quanquam Donatus esse ordinem velit: dum servat sidera in undis mediis. — 340. *Multa moestum cognovit in umbra;* prudentiores dicunt, animas recedentes a corporibus, sordidiores esse, donec purgentur: quae purgatae

:ipiunt esse clariores. Unde ait paulo post (745.): *Donec longa* :s *perfecto temporis orbe Concretam exemit labem, purumque iquit Aethereum sensum: atque aurai simplicis ignem*, i. e. n urentis, ut est Solis. Inde est, quod aliae animae (pandun- : ad) Lunarem circulum, aliae solstitialem retinere dicuntur o modo purgationis [animae]. Bene ergo Palinurum obscura ıbra circumdatum dicit, et vix agnitum, qui nec (ne) ad loca idem pervenerat purgationis; sic[ut] etiam [alibi] de Didone :turus est (453.): *Agnovitque per umbram Obscuram.* — 341. *us te Palinure deorum; quis deus* debuit dicere: sed Graece cit τίς θεῶν (Il. α, 8.). — 342. *Eripuit nobis?* bene *nobis.* ıbernator enim communi perit periculo. *Sub aequore mersit;* ıesis est, medio aequore submersit. — 343. *Dic age;* hortan- adverbium est. Unde est et (531.): *age fare.* — 346. *Ventum Ausonios;* κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus. — 347. *ortina; cortina* dicta est, aut quod *cor teneat:* aut quod tripos ptus erat corio [Pythonis] serpentis, ut diximus supra (3, 92.), ıt certe secundum Graecam etymologiam ὅτι τὴν κόρην τείνει, τοι τινάσσει,] i. e. quod extendit puellam: ut (49.): *Maiorque deri. Nec me;* hic distinguendum, ne sit contrarium. Nam ım somnus deiecit. Quanquam alii frustra dicant, quod crede- ıt Phorbantem: cum extinctis divinandi sit concessa licentia: et ınc iam sciat somnum fuisse. — 349. *Namque gubernaclum;* sit verisimile, quod post triduum tetig[er]it litus Italiae. — ı1. *Praecipitans;* dum praecipitarer. *Maria aspera iuro;* aut ecratio est: ut (2, 431.): *Iliaci cineres.* Aut certe iurat, quasi ıuta, per maria. — 353. *Spoliata armis;* propter amissionem ıbernaculi. *Excussa magistro;* nove (Guelf. 1. navem) dixit, ı qua fuerat magister excussus. — 354. *Surgentibus undis;* ın quia tempestas fu[er]it favente Neptuno: sed tumens pelagus isse significat. Nec de Aeneae peritia desperavit, sed propter :rditum gubernaculum. — 355. *Hibernas;* asperas: et retulit l affectum natantis. — 358. *Adnabam;* et hic distingui potest, ıulatim adnabam (codd. *pot. et adn. terrae*), [ut sequentibus ngatur, *terrae iam tuta tenebam.*] — 359. *Gens crudelis;* ıcanorum. Et dicit, eum a Veliensibus interemptum: ut: *Porsque require Velinos.* Sane sciendum, *Veliam* tempore quo ıeas ad Italiam venit nondum fuisse. Ergo anticipatio est, ıae, ut supra diximus, si ex poëtae persona fiat, tolerabilis est: autem per alium, vitiosissima est, ut nunc de Palinuro ait. uanquam alii ad divinandi scientiam (al. peritiam) referant: ıasi ab umbra dictum, [cui praecognitum erat id nomen per ›steros illi imponendum.] *Velia* autem dicta est a paludibus ıibus cingitur, quas Graeci ἕλη dicunt. Fuit ergo *Helia:* sed cepit Digammon, et facta est *Velia*, ut *Enetus, Venetus.* — ı0. *Montis;* saxi: ut (12, 687.): *Fertur in abruptum magno ons improbus actu:* pro *saxo.* Alibi e contrario (2, 308.): ıxi de vertice pastor: pro *montis.* Nam sunt ista reciproca. — ı2. *Me fluctus habet;* quia secundum Philosophos corpus solum ›strum est, quod nobiscum oritur, nobiscum moritur (al. perit). ıima enim generalitatis est: et adeo non est nostra, ut etiam alia corpora plerumque transeat. Ergo *me*, corpus meum: ıod est hominis proprium. Est autem Homeri (Il. α, 4.): αὐτοὺς

δὲ ἑλώρια τεῦχε κύνεσσιν. — 363. *Coeli iucundum lumen*; be
iucundum addidit. Est enim etiam apud inferos, sed non iuc
dum. — 365. *His invicte malis*; qui inferos subire pot
His autem, ac si diceret quae cernis. — 366. *Terram inii*
bene ante maius petiit, ut vel hoc impetraret. Terrae a
iniectio secundum pontificalem ritum poterat fieri et circa c
vera, et circa absentium corpora quibusdam sollemnibus sa
[Eundem sermonem habet apud inferos cum Elpenore Ul
(Od. λ, 75.): Σῆμα τ' ἐμοὶ χεῦαι πολιῆς ἐπὶ θινὶ θαλά
Namque potes; quia ubique eum rerum divinarum inducit
tum. — 367. *Si qua via est*; si est ulla ratio. *Diva creatr*
rerum omnium generaliter. — 369. *Innare*; navigare:
suo. — 370. *Da dextram*; praesta auxilium. Umbra enim
quam tenetur: ut (2, 793.): *Ter frustra comprensa* (al. compr
sa) *manus effugit* (Fabr. al. *ter fugit*) *imago*. — 371. *Sedib*
ut saltem; ut saltem in morte requiescam sedibus placidis.
bene: quia nautae semper vagantur. — 373. *Tam dira cupid*
cupiditas ex deorum ira veniens, aut certe magna: ut (9, 185
An sua cuique deus fit dira cupido? — 374. *Severum*; trist
et haec reciproca sunt, ut contra *iudex tristis*, et *integer*, i
severus. — 375. *Eumenidum* autem, circa quem habitant Eu
nides, κατὰ ἀντίφρασιν dictae. (Al. Eumenides, Εὐμενίδες dict
nam εὐμενὴς benevolus est, quod minime sint benevolae,
malevolae, et est κατ' ἀντίφρασιν figura, quoties rem ma
bono appellamus exemplo, ut hic.) *Ripamve iniussus abibi*
ut [*abeo in Tuscos*,] *abeo*, *intus eo*, sicut supra (4, 106.) di
mus: quanquam alii *adibis* legant. — 376. *Desine* etc.;
quae semel decreverunt. Et locutus est secundum Epicureos
dicunt (Lucr. 1, 62.): *Nec bene pro meritis capitur, nec t*
tur ira. — 377. *Duri casus*; impossibilis ad mutatione
378. *Longe lateque per urbes*; de historia hoc traxit. L
enim, pestilentia laborantibus, respondit oraculum, manes
nuri esse placandos. Ob quam rem non longe a Velia et l
et [tumulum] cenotaphion ei dederant. — 379. *Prodigii*
coelestibus; compendiose et pestilentiam ortam, et petitum
ficavit oraculum. *Piabunt*; placabunt, expiabunt. — 381.
num; in aeternum: et est adverbium. *Palinuri*; plus est
si *tuum* diceret. — 382. *Parumper*; i. e. paulatim laetari c
Spem enim solam, non praesens acceperat beneficium.
bene dictum est: quasi ab eo magna moderatione dolor rec
Alii *parumper*, valde parum volunt. — 383. *Gaudet cognom*
terra (codd. *terrae*); nominis sui similitudine. Facit autem
et *haec cognominis*. Nam in Plauto lectum est, cum u
(codd. et al. una) de Bacchidibus diceret: *Illa mei* (codd. et
mea) *cognominis fuit*; quod autem communi genere in e m
ablativum, metri necessitas fecit. — 385. *Navita*; epenthes
ut *Mavors*. *Inde* etc.; ut (7, 289.): *Siculo prospexit ab us*
Pachyno. Et hinc ostenditur, quod diximus (299.), iuncta e
haec tria [flumina], Acheronta, Stygem, Cocyton. De his aut
nascuntur alia: unde est (439.): *Et novies Styx interfusa coerc*
— 386. *Per tacitum nemus*; aut solum: aut ipsi taciti, [i.
tacite.] — 387. *Aggreditur dictis*; hoc sermone ostendit iratu
— 388. *Quisquis es armatus*; bene a praescriptione [coepi

diceret, nihil pium molitur armatus. — 389. *Quid*; *cur?* adverbium est. *Iam istinc*; a loco in quo es; [nam rem imam significat adeunti] — 391. *Corpora viva*; quia ut a (303.) diximus, sunt corpora etiam mortuorum, quae tan-videntur, i. e. umbrae. — 392. *Me sum laetatus euntem*; m est [et] in Orpheo, quod, quando Hercules ad inferos endit, Charon territus eum statim suscepit. Ob quam rem integro in compedibus fuit. Ideo ergo *non laetatus*, scili-propter supplicium suum. Sane *Alciden* volunt quidam ἀπὸ ἀλκῆς dictum i. e. a virtute, quod non procedit: quia a a aetate hoc nomen habuit ab Alceo (Guelf. I. *alcheo*) patre hitryonis. Et scimus, agnomina ab accidentibus dari. — *Quanquam*; ac si diceret, hoc in te nondum probavi, scili-er simulationem. Nam noverat. — 395. *In vincla petivit*; ules a prudentioribus mente magis quam corpore fortis in-ur, adeo ut duodecim eius labores referri possint ad aliquid d?). Nam cum plura fecerit, duodecim tantum ei assignan-ropter agnita duodecim signa. Quod autem dicitur (Guelf. *iod inducit*) traxisse ab inferis Cerberum, haec ratio est: omnes cupiditates et cuncta vitia terrena contempsit, et iit. Nam Cerberus terra est, i. e. consumptrix omnium orum. Unde et Cerberus dictus est quasi Κρεοβόρος, i. e. em vorans. Unde legitur (8, 297.): *Ossa super recubans*; ossa citius terra consumit. — 396. *Ipsius a solio regis*; i Cerberus statim post flumina est: ut (417.): *Cerberus haec ns latratu regna trifauci Personat.* Nam illic quasi est s inferorum. *Solium* autem Plutonis interius est. Ergo aut aturam canum referendum est, qui territi ad dominos con-nt: aut *solium* pro imperio accipiendum est. Ut alibi *arces* mperio posuit: ut (G. 2, 172.): *Imbellem avertis Romanis us Indum:* cum Indi usque ad primos venerint fines, non ad arces. — 397. *Hi dominam Ditis*; aut de Graeco m est, quia uxorem δέσποιναν dicunt: aut *Ditis thalamo*, minam Charon ad se retulerit. — 398. *Amphrisia vates*; lea: et est longe petitum epitheton. Nam Amphrisus I. II. *frisos*) fluvius est Thessaliae, circa quem Apollo is divinitate a Iove irato Admeti regis pavit armenta: ideo ciderat Cyclopas fabricatores fulminum, [a] quibus [fulmi-Aesculapius extinctus est Apollinis filius, quia Hippolytum ris herbarum potentia revocaverat. — 400. *Nec vim tela* ac si diceret, tantum repellunt. *Licet*; fas est. Et est ntis adverbium, sicut *Esto*. — 401. *Aeternum*; adverbium supra (381.) [diximus;] et subauditur bis, [et] *aeternum* [et] *aeternum terreat*, [i. e. semper latrans]. — 402. quia Iovis est filia ex Cerere. *Servet*; [obtineat,] custo-inhabitet], ut (7, 52.): *Sola domum et tantas servabat edes.* — 403. *Troius Aeneas*; i. e. a diis originem du-*Pietate insignis et armis*; propter illud: *Pauci quos amavit Iuppiter: aut ardens evexit ad aethera virtus.* — *rebi*; *Erebus* proprie est pars inferorum, in qua hi qui ixerunt morantur. Nam ad Elysium non nisi purgati per-t: unde est (744.): *Et pauci laeta arva tenemus.* Hinc quaeratur, an animae de Elysio in corpora possint redire?

et deprehensum est, non redire, quia per purgationem (cupiditate. — 405. *Si te nulla movet*; necessitate vult p(dere, quia scit, manes nulla re flecti: ut (G. 4, 489.): *S(si ignoscere manes. Pietatis imago*; pietas per Periph dicta, ut, *Vis Herculea*, i. e. Hercules. — 406. *Aperit*; m ut (3, 206.): *Aperire procul montes ac volvere fumum*. — *Nec plura his*; nec est aliquid ulterius dictum vel a Sibylla a Charonte post ramum visum. — 409. *Fatalis virgae*; ut (] (codd. et al. *ut sequitur, ut sequetur, ut secutum est*): *S fata vocant. Longo post*; aut adverbium est, aut praepo antique posita; [quanquam ablativus casus est, excessum sig cans, ut *multo ante* et *multo post*.] *Iuga*; Graece dicit; ζ enim dicunt quae *transtra* nominamus. — 412. *Laxat foros*; tabulata vacuat: ut supra (5, 552.): *Et campos iubet (patentes*. Multitudine enim remota quasi *laxantur* spa *Alveo*; fluminis scilicet. Et per Synaeresin *alva* facit. — 4 *Ingentem Aeneam*; bene hunc solum dicit, ut per transit ostendat purgatioris animi hominis etiam corpora habere levio quod de Sibylla vult accipi. — 414. *Sutilis*; intexta, per q fragilem ostendit. [*Rimosa*; plena rimis.] — 415. *Tand* aut propter pondus Aeneae, quod est melius: aut propter pa dis magnitudinem: aut propter coeni densitatem. — 416. I *formi limo*; magno, sine forma. *Ulva*; herba palustri; [ct marina dicatur *alga*; ut *illisae cautibus algae*. — 418. *Pers nat*; aut *personare facit*: aut *per regna sonat*: et quia de a mabus dicturus est, bene facit ante Cerberi commemoratione consumptoris corporum. Lucanus (6, 702.): *Qui viscera sae Spargis nostra cani*. Tunc enim animae locum suum recipiu cum fuerit corpus absumptum. — 419. *Horrere videns* et fingitur enim pro saetis (al. *pilis*) habere serpentes: et est Hy] lage. In collo eius horrebant colubrae. — 420. *Offam*;] est et diminutio *ofella*: sed *f* non geminat. In diminutione (plerumque multa mutantur Quod autem ait *melle*, allusi corpora, quae plerumque cum melle obruuntur. [*Medi*(confectis.] — 423. *Totoque* etc.; per hoc magnitudo eius ' ditur: sicut ait in tertio de Polyphemo (631.): [*Iacuitqu antrum Immensus*.] — 424. *Occupat Aeneas aditum*;] ingreditur. *Sepulto*; dormiente *sine pulsu*, i. e. motu. — *Evadit*; modo transit. *Irremeabilis undae*; aut perpetu epitheton, ut diximus supra, [ut sit magnae pietatis et quod ipsi concessum sit reverti,] aut ipsi etiam Aeneae *ir bilis*. Nam per alteram egressus est partem: ut (899.): *que emittit eburna*. — 426. *Continuo auditae voces*; circulis inferi cincti esse dicuntur: quos nunc exsequitur. primum dicit animas infantum tenere; secundum, eoru sibi per simplicitatem adesse nequierunt; tertium, eoru evitantes aerumnas se necarunt; quartum, eorum qui a runt; quintum, virorum fortium esse dicit. Sextum no tenent qui puniuntur a iudicibus. In septimo, animae purg In octavo, sunt animae ita purgatae, ut redeant. In nono non iam redeant, scilicet in campo Elysio (Guelf. II. sc. car elisius, Guelf. I. ad campos Elisios). *Vagitus et ingens*; Fl infantum. — 427. *Animae flentes*; poëtice dixit. Sane plora

lacrymarum est: *planctus* tantum vocum: fletus ad
que pertinet. Quae plerumque confundunt poëtae. *In primo*; quia de prima [hi] (codd. Burm. *mundi*, s. *di*;
coni. *de pr. die* sine v. *vita*) subrepti sunt vita. — 428.
es; expertes, quos ἀκλήρους dicunt Graeci. — 429. *Acer-*
maturo: a pomis translatio est. — 431. *Sine sorte*; sine
. Traxit autem hoc ex more Romano. Non enim audie-
causae, nisi per sortem ordinatae. Nam tempore quo
agebantur conveniebant omnes. Unde et *Concilium* ait.
sorte dierum ordinem accipiebant, quo post diem trigesi-
suas causas exsequerentur. Unde est: *Urnam movet.* Iuve-
(13, 4.): *Gratia fallacis* (codd. praeter Guelf. I. *fallaci qui*)
ris vicerit urnam. — 432. *Quaesitor*; *quaesitores* [au-
sunt qui exercendis quaestionibus praesunt. Et notandum,
Minoem, quasi crudelem introducit: quod ei epitheton et
et Homerus da[n]t (Od. λ, 321.): κούρην Μίνωος ὀλοόφρονος.
Aeacus et Rhadamanthus fratres mitiores sunt. — 434.
ti loca; ideo *moesti*, quia ut diximus supra (4, 653.) secun-
Platonem graviter puniuntur eorum animae, qui sibi infe-
mortem. — 435. *Lucemque perosi*; figurate dixit. Nam
us illius dicimus. [Sane *perosus* et *exosus* de eo tantum
dit dicitur.] — 436. *Proiecere animas*; quasi rem vilem. —
Et duros perferre labores; Homerus enim Achillis umbram
ducit loquentem, et dicentem libentius se apud superos
ta adversa tolerare, quam apud inferos imperare: [Βουλοίμην
ἄρουρος κ. τ. λ.] Quod autem ait: *Aethere in alto*, poëtice
m est. *Aether* enim supernus est: sed nostrum habitaculum
rem vocavit inferorum comparatione. — 438. *Fata obstant*;
lf. I II. *fas obstat*; Guelf. I. etiam *ius* pro *iura*) iura
ae. *Tristique*; *tristi unda palus inamabilis*: ne si *tristis*
us, duo sint epitheta. — 439. *Novies Styx interfusa*; quia
ltius de mundi ratione quaesiverunt, dicunt intra novem
undi circulos inclusas esse virtutes, in quibus et iracundiae
t cupiditates: de quibus tristitia nascitur, i. e. Styx. Unde
ovem esse circulos Stygis, quae inferos cingit, i. e. terram,
mus supra. Nam dicunt, alias esse purgatiores extra hos
s potestates. — 440. *Partem* etc.; plures vult ostendere
quibus libido dominatur. — 441. *Lugentes campi*; quasi
gentes: quod et amoribus congruit. — 442. *Durus amor*;
, inexorabilis. *Tabe peredit*; corpore defluente paulatim.
Secreti celant calles; amantibus congruit. *Myrtea silva*;
t Veneri consecrata. — 444. *Curae*; hoc est, etiam illic
et habent peractorum imaginem criminum: sicut etiam
dicturus est (653.): *Quae gratia curruum* (R. *cursuum*)
umque fuit vivis, quae cura nitentes Pascere equos, ea-
quitur tellure repostos. Sane sciendum ut diximus supra,
eum de amore generali: sicut etiam Plato in Symposio
t. Nihil enim interest, quid quis amet, dummodo amore
tur. Notandum etiam, nam rarum est, quia cum masculino
re supra usus sit, ut: *Hic quos durus amor*: tantum femi-
um ponit exempla. Non quo desint viri: sed elegit sexum
atientem ad amandum. Tamen paulo post etiam Sichaei
turus est commemorationem. — 445. *His Phaedram*; [hoc

ex Homero (Od. λ, 320.): *Φαίδρην τε Πρόκριν τε ἴδον, καλήν τ' Ἀριάδνην.*] Haec (Phaedra) filia fuit Minois et Pasiphaes (codd. Pasiphes) uxor Thesei, quae privignum Hippolytum amore capta de stupro interpellavit, et despecta, apud maritum, eum falsi criminis detulit: qui iratus invocavit Aegeum patrem, ut Hippolyto currus agitanti immitteret Phocam. Quo facto, et subito interempto Hippolyto, Phaedra amoris impatientia laqueo vitam finivit. *Procrinque;* haec filia Iphicli (al. *Iphidi*, L. R. *Iphili*), uxor Cephali fuit, qui cum venandi studio teneretur, labore fessus, ad locum quendam [ad]ire consueverat, et illic ad se recreandum Auroram (al. *Auram*) vocare. Quod cum saepe faceret, amorem in se movit Aurorae (Aurae), quae ei canem velocissimum Laelapam (Laelapa) nomine donavit: et duo hastilia inevitabilia: eumque in amplexus rogavit. Ille ait (al. *respondit*) iusiurandum se habere cum coniuge mutuae castitatis. Quo audito Aurora (Aura) respondit: Ut probes igitur coniugis castitatem, muta te in mercatorem. Quo facto ille iit ad Procrin, et oblatis muneribus impetratoque coitu, confessus est maritum [se esse]: quod illa dolens, cum audisset a rustico [quodam] amare eum Auroram (Auram), quam invocare consue[ve]rat, ad silvas profecta est, et in frutectis latuit ad deprehendendum maritum [cum pellice]. Qui cum more solito Auroram (Auram) vocaret, Procris egredi cupiens frutecta commovit: sperans Cephalus feram, hastam inevitabilem iecit, et ignarus interemit uxorem. *Moestamque Eriphylen;* haec Amphiarai (Guelf. I. *amfiari*) augurís Argivi uxor fuit, quae latentem bello Thebano maritum Polynici prodidit, monili accepto quod ante uxori dederat [illegible] qui ductus ad praelium hiatu terrae periit. Cuius filius Alcmaeon postea [in vindictam patris] matrem necavit: et est ut [illegible] (codd. *Orestis* s. *Orestes*, sine *ut;* Guelf. I. *ut Or.*) furor[illegible] reptus. Vituperatur sane Virgilius quod *moestam* dixerit, *στυγερὴν* legit, i. e. nocentem; [apud Homerum (Od. λ, enim est: *Ἴδον στυγερὴν Ἐριφύλην.* Immo vero *odio dign*[illegible] invisam; nam *στυγῶ* est *odio habeo*, et *invisus sum*, *moesta* sit a Styge.] Nam moesta est *στυγερὴ* (codd. *stig*[illegible] *styne;* Guelf. I. *styges*). — 447. *Evadnenque;* uxor Capane[illegible] quae se in ardentem mariti rogum praecipitavit. *Et Pasiph*[illegible] haec, ut diximus, tauri amore flagravit. *Laodamia;* uxor [illegible] silai fuit: quae cum maritum in bello Troiano primum p[illegible] cognovisset, optavit, ut eius umbram videret: qua re co[illegible] non deserens eam, in amplexibus eius periit. — 448. *femina Caeneus;* Caenis virgo fuit: quae a Neptuno pro pretio (al. praemio) meruit sexus mutationem. Fuit etiam [illegible] nerabilis, qui pugnando pro Lapithis contra Centauros [illegible] ictibus fustium paulatim fixus in terra est: post mortem [illegible] in sexum (pristinum) rediit. Hoc autem dictum (codd. [illegible] ostendit Platonicum illud, vel Aristotelicum (Fabr. Pythagori[illegible] *Animas per μετεμψύχωσιν sexum plerumque mutare.* — *Errabat;* vagabatur. Et bene allusit: quia et amaverat, interemerat: ut quasi incertum esset, quem circulum [illegible] tenere. — 453. *Obscuram;* recenti morte: ut diximus [illegible] (340.). — 456. *Infelix Dido;* veniali utitur [statu]: et ex[illegible] se per necessitatem, ne mortis causa fuisse videatur.

iuntius; κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligendum, quod sit nun-
Didonis interitus. Alii ad ignem referunt visum. Alii ad
rium qui ait (4, 564.): *Certa mori.* Sed in neutro eius ei
mortis genus est significatum: et hinc dicit: *Ferroque ex-
secutam.* Sane qui nuntiat, genere tantum dicitur mascu-
Quod autem nuntiatur, licet neutro dicatur [apud Catullum
7.)], tamen invenitur etiam masculino. — 458. *Funeris
bi causa fui;* ac si diceret qui fueram ante [causa]
itis. — 459. *Si qua fides tellure sub ima est;* ubi pro-
exitum non habent. Respexit autem ad Orpheum, qui
am perdidit coniugem. — 461. *Quae nunc* etc.; argumen-
ex eo quod est inferos subire compulsus, invitum se reli-
Carthaginem. — 462. *Senta situ;* squalida. Et est
tio a terra inculta. *Situs* autem proprie est lanugo quae
ex humore procreata. Et fit in locis sole carentibus. —
Nec credere quivi; argumentationem tetendit: ac si dice-
. credidissem, forte etiam deorum iussa contemnerem. —
iste gradum; discedere eam, datur intelligi. — 466. *Ex-
n* etc.; aut quia deus futurus est: aut, quod melius est,
post mortem tenebit alterum circulum, viris fortibus scili-
on amantibus datum. — 467. *Torva;* pro torve, i. e. ter-
r. — 468. *Lenibat;* pro *leniebat.* Et antique dixit: ut
6.): *Squamis auroque polibant,* pro *poliebant.* Maiores
in omnibus coniugationibus imperativo *bam* addebant, et
nt imperfectum ab indicativo: quod in tribus adhuc obser-
in quarta etiam *e* additur, ut *nutri, nutriebat. Lacry-
e ciebat;* sibi [non Didoni, vel profundebat;] aut certe
cit: Sermo quidem eius lacrymas exciebat (codd. *exigebat*):
i immobilis mansit. Nam *ciere* est proprie alteri fletum
. Tractum autem est hoc de Homero, qui inducit Aiacis
n Ulixis colloquia fugientem, quod ei fuerat causa mortis,
Ulysses his verbis invitat (Od. λ, 552.): Αἶαν, παῖ κ. τ. λ.]
- *Incoepto sermone;* a principio orationis. — 471. *Dura
axi* est species: generalitas enim esse non potest, sequente
ate. Nam *cautem Marpesiam,* Parium lapidem dicit.
s (al. *Marpessos,* s. *Marpessus*) enim mons Pari (L.
R. Vos. *Parsesi.* Al. *Pariae*) est insulae. — 472. *Tan-
asi* diu deliberaverit. — 473. *Umbriferum;* [umbrosum.]
um. *Pristinus;* prior: quod difficile invenitur. Nam de
none quaerit et Probus et alii. — 474. *Respondet curis;*
i eam diligit affectione: quod in Aenea non fuit [qui plus
est, et amantem deseruit:] ut expressio rei supradictae
quatque Sichaeus amorem. Aut certe *respondet curis:*
mortis similitudine. Ferro enim uterque consumptus est.
s. *Prosequitur lacrymis longe;* oculis eam sequebatur
ibus. — 477. *Datum molitur iter;* peragit. *Datum*
dixit, aut ratione fati [concessum]: aut oblatum fortuito,
υχὸν dicunt; [an iniunctum?] *Arva tenebant ultima;* at-
ulta adhuc supersunt: sed dixit quantum ad *y* pertinet
i. In his enim quae dixit (al. tantum: *supersunt, sed ulti-
se dixit*), mixta sunt virtutibus vitia. In his autem quae
as est, nocentum poenas a piorum segregat meritis. Nam
, ut diximus supra, humanam continent vitam: hoc est

animam in corpore constitutam. Haec autem quae dixit, mixt esse manifestum est. Licet enim in viris fortibus laudetur virtus, est tamen vituperabile, alienum imperium caedibus occupare. Item amare privignum, crimen est: virtus, maritum. Alii distinctione mutata dicunt: Tenebant arva, quae ultima viri fortes frequentant, i. e. quae possident ultima [hoc est, post mortem.] — 479. *Hic illic occurrit Tydeus*; Altheae et Oenei filius, quem in bello Thebano Menalippus (al. Melanip.) extinxit — 480. *Parthenopaeus;* [hic] Atlantis (Atalantae; codd. *Menalippae;* Guelf. I. II. *Melanippe*) et Martis, sive Melanionis (al. Menalion.) filius, rex Arcadiae fuit, qui Thebana bella puer ad modum petiit. *Adrasti pallentis imago;* rex Sicyonis Adrastus primo fuit, post Argivorum, socer Tydei et Polynicis. Quod autem ait *pallentis*, aut epitheton est umbrae: aut illud respexit, quia in bello Thebano consumptis sex ducibus solus aufugit. Fugae autem comes semper est pallor. — 481. *Hic multum fleti;* i. e. nobiles, quorum mortem magna sequitur lamentatio. *Ad;* pro apud. *Caduci;* [qui bello ceciderint, i. e.] mortui a cadendo. Unde et *cadavera* dicta. — 482. *Longo ordine;* in genti multitudine, [ut (2, 766.): *Pueri et pavidae longo ordine matres*] non ad ordinem stantes. Sane *in* minus est, [pro] in longo ordine, in ingenti multitudine. — 484. *Tres Antenoridas;* multi supradictos accipiunt: quod falsum esse Homerus docet, qui eos commemorat (Il. β, 821.) [: Ἅμα τῷγε κ. τ. λ. et (Il. λ, 123.): Τὴν Ἀντηνορίδης εἶχε κρείων Ἑλικάων.] *Cereri sacrum;* sacratum: nomen pro participio. — 485. *Idaeumque;* quem aurigam legimus Priami. *Etiam;* adhuc: ut (655.): *Quae cura nitentes Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.* — 48.. *Usque;* diu: et est adverbium. — 491. *Trepidare;* pro trepidabant. — 492. *Ceu quondam petiere rates;* ostendit, vitia nec morte finiri. — 493. *Frustratur hiantes;* decipit clamare cupientes. Nec nos moveat, quod aliis umbris verba dat: his silentium. Timorem enim exprimit, qui vivis quoque adimit vocem, ut (3, 48.): *Obstipui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.* — 495. *Deiphobum vidit;* qui Helenam duxerat, [illegible] Paride. Ad cuius domum primum (codd. *primo;* Guelf. [illegible] *mis*) ire necesse erat, ubi fuerat causa bellorum: ut (2, [illegible]) *Iam Deiphobi dedit ampla ruinam, Vulcano superante,* [illegible] *Lacerum;* pro laceratum, i. e. habentem ora [di]lacerata [illegible] 496. *Populata;* vastata, i. e. deformia sublatis auribus [illegible] *cas;* truncatas. — 497. *Inhonesto;* [foedo, deformi,] turpi [illegible] Terentius (Eun. 2, 3.): *Illumne obsecro inhonestum [hominem,] quem mercatus est here] senem, mulierem?* (al. mulier [illegible] [Insignis enim deformitas et turpitudo est in vultu, [illegible] naribus.] — 498. *Pavitantem;* ne agnosceretur timentem [illegible] *gentem;* tegere volentem. Nam truncatis manibus quid te[illegible] *Tegere* autem est celare: ut econtra *nudare* est indicare [illegible] (1, 355.): *Traiectaque pectora ferro Nudavit.* — 499. [illegible] *vocibus;* amicabilibus (codd. *amicalibus*). — 501. *Optavit* [illegible] *re;* elegit ut sumeret. *De te;* pro in te. — 505. *Rhoeteo litore;* ubi erat asylum Aiacis: sicut in Sigaeo Achillis. Et [illegible] illic, quasi ubi tu[ta]tus esse potueram. Sane *Rhoeteium* [illegible] tur: et fecit *Rhoeteum.* Sicut est *Cythe[reia,* a *Cythera*

Et arma; depicta scilicet. *Servant*; [tenent, obtinent.] *Te*; tuum corpus: ut (362.): *Nunc me fluctus habet.* — 510. ia solvisti; quia constituto tumulo manes vocavit. *Et funembris*; sepulturae meae umbris. Nam funus illic esse non t, ubi ne cadaver quidem fuerat. — 511. *Fata mea, et s exitiale Lacaenae*; [Helenae;] secundum Mathematicos, icunt etiam inimicitias ex fato descendere. Unde ista cont *fatum* et *scelus Helenae*, per quae illi mors contigit. *ιenae* patrium est nomen, a Lacedaemone urbe, cuius *nes* et *Lacaenae*, cives utriusque sexus sunt.] — 512. *Monta*; sermo medius, [dictus] ab eo quod *moneat mentem*. est hic de malis. Et contra in tertio (486.): *Manuum tibi monumenta mearum* [*Sint puer.*] — 514. *Egerimus*; ri necessitate corripuit. *Meminisse necesse est*; Cicero (pr. 20.): *Cui placet, obliviscitur: cui dolet, meminit.* Ergo dolet, meminerit necesse est. — 515. *Fatalis*; mortifer: , 621.): *Fatiferumque ensem. Super ardua*; aut quod in est positus: aut quia deiectis muris supra tractus est. — *Gravis*; gravidus. Ut (E. 1, 10.): *Graves tentabunt pabula* Supra autem dixerat (2, 238.): *Feta armis.* — 517. *eis*; *evantes Phrygias*: aliter non stat versus. *Evantes* . *Bacchantes*: a Libero qui *Evan* dicitur. Chorum autem ultitudinem in sacra collectam. [*Orgia*; i. e. cantharos ιος, plenos vino. Tamen *Orgia*, Bacchi sacra dicuntur, ῆς ὀργῆς, i. e. ira et furore, propter vinum. Sed tamen ι Sacra dicuntur, quae Latinis *cerimoniae*.] — 518. *Circucebat*; divisit in duos versus unam partem: sed ideo, quia mposita. Lyrici vero etiam incompositam partem orationis › dividunt versus. — 520. *Confectum curis*; [plenum aut ım.] Atqui vacaverat gaudiis: sed illud ostendit, quod ait (12, 11.): *Stant veteres ante ora metus.* Nam curae feresuo impetu ex pristino bellorum tumultu. Alii hanc curam volunt: quod habebat coniugem perniciosam maritis. sequitur: *Egregia interea coniux*, per Ironiam (dictum 525. *Vocat Menelaum, et limina pandit*; ante pandit, ocat: ut (8, 125.): *Subeunt luco fluviumque relinquunt.* ι. *Id magnum* etc.; putavit, se vitia praeterita praesentise celare, quod etiam sequens indicat versus. — 529. ; Ulixes: quia ubique talis inducitur. Nam Anticliae (R. *leae*, al. *Anticleae*, *Anticlae*) filius est, quae ante Laërtae clam cum Sisypho Aeoli filio concubuit. Unde Ulixes t. [Sed quia ante nuptias natus, Laërtis reputatus filius.] et in Ovidio (Met. 13, 31.) Aiax obiicit: *Quid* (Lips. *q.* If. I. *et* pro *quid*) *sanguine cretus Sisyphio.* Alii Ilidem *Iliden*, Guelf. I. *yiidem*, Vos. *Ilydem*, Lips. *Hyliden*; al.) legunt, de quo nusquam legimus. [*Si*; si quidem.] n; quia ipse (al. *ipsa*) narraverat. — 532. *Pelagine venis us actus*; non ad inferos sed ad locum in quo inferorum us est: i. e. ad Avernum, si intra terram sunt inferi. ius intelligunt, qui sub terra esse inferos volunt secundum raphos (Guelf. I. *cosmogr.*) et geometras qui dicunt terram ιδῆ esse, quae aqua et aëre sustentatur: quod si est ad das potest navigatione perveniri: qui[a] quantum ad nos

spectat, inferi sunt, sicut nos illis. Hinc est, quod terram esse inferos dicimus: quanquam illud sit, quia novem cingitur circulis. Tiberianus etiam inducit epistolam vento allatam ab Antipodibus, quae habet: *Superi inferis salutem.* Qua occasione tractat reciprocum hoc quod diximus supra. Nam prudentiores etiam animas per μετεμψύχωσιν dicunt (Guelf. I. II. per metempsicos inducunt) ad alterius climatis corpora transire: nec in eo orbe versari in quo prius fuerint. Unde ait Lucanus (1, 456): *Regit idem spiritus artus Orbe alio longae canitis si cognita vitae.* Sciendum tamen, Homericum esse. Nam etiam ille Elpenor similiter Ulixem interrogat. — 533. [*Fatigat;* fatigando impellit.] — 534. *Sine sole domos;* non est contrarium (641.): *Solemque suum sua sidera norunt.* Illud enim de campis Elysiis dicit. — 535. *Hac vice sermonum;* haec sacra, ut diximus supra, praeter unius diei spatium non tenebant. Unde veretur Sibylla, ne inanibus fabulis datum, i. e. statutum et legitimum tempus teratur. Quod autem dicit: *Aurora medium Axem traiecerat,* illud ostendit, quod secundum Tuscos diei ortus est a sexta diei hora. Ortus enim diei habet Auroram. Donatus tamen dicit, auroram cum quadrigis positam, Solem significare. — 538. *Breviterque;* quod congruit moram obiurganti. — 539. *Nox ruit;* si per diem sacra celebrantur, *ruit* est *imminet:* si per noctem, *finitur. Flendo;* proprie. Nam et lacrymae et gemitus fuerant [deplorantis Deiphobum.] *Findit in ambas;* compendiosius, quam si *duas* diceret. Poteramus enim etiam tertiam sperare. Sic Sallustius: *Inter secundum atque* (Guelf. I. *et*) *ultimum bellum Carthaginiense,* non ait tertium. — 542. *Iter Elys...* Ad Elysium: de quo supra (5, 735.) diximus. *Malorum;* i... rum: ut (1, 352.): *Multa malus simulans [vana spe lusit ...tem.]* — 543. *Impia tartara;* ubi puniuntur impii. — 54... *saevi;* ne irascere. Terentius (Andr. 5, 2, 27.): *Ne saev... to opere,* et antique dictum est. Nam nunc *ne saevias* di... nec imperativum iungimus adverbio imperantis. [*Nec* aut... *non,* negantis.] — 545. *Explebo numerum;* ut diximus ... *Explebo* est *minuam.* Nam ait Ennius: *Navibus explebant ... terrasque replebant.* Quem Caper secutus cum de praeposi... *ex* tractaret, hoc exemplum posuit. Sensus ergo est: Min... vestrum numerum. Et reddar tenebris. Nam circa Aenea... Sibyllam aliquid lucis fuisse intelligimus: quippe circa ... Unde paulo post: Respicit Aeneas subito. Alii *explebo,* putant *complebo* esse, umbrarum scilicet, a quibus discess... numerum. Alii *explebo numerum,* dicunt esse: finiam te... statutum purgationi et in corpus recurram: ut hoc sit, *red... que tenebris.* Nam legimus (734.): *Clausae tenebris et ca... caeco:* ut sit sensus: Irasceris mihi quasi homo: nonne et... homo futurus sum? Alii dicunt, cur irasceris? in locis his... quamdiu vitae per vim ereptae expleam tempus: post ten... i. e. meis sedibus reddar. Sed haec omnia congrua loco... esse manifestum est. Non enim intelligere possumus, S... aliud volente, scilicet ut abscederet, Deiphobum ad aliud re... disse. — 546. *I decus nostrum;* aut *I decus nostrum,* melioribus fatis, inferorum scilicet comparatione: quia ait s... An quae te fortuna fatigat, Ut tristes sine sole domos, loca...

adires? Aut certe, *I decus*, et fatis utere nostrum meliori-
: i. e. quam aut ego aut tu habuimus. — 549. *Moenia lata*
:t; tartarum dicit, quem vult esse carcerem inferorum. Quod
:m ait *lata*, nocentum exprimit multitudinem. *Triplici cir-
data muro*; valde munitum indicat locum. — 551. *Torquet;*
ût, volvit. — 552. *Porta adversa ingens;* distinctione ex-
:endum est vitium de duobus epithetis. *Solidoque adamante;*
s est durissimus: et tantae soliditatis, ut nec ferro possit in-
ri, [quem hircino sanguine frangi dicunt; ab *α*, *sine*, et
ίζω, *domo*, i. e. *lapis indomitus.*] — 553. *Vis ut nulla
m; virum* non ad sexum rettulit, sed ad virtutem: hoc est
um fortium. Ut Cicero: *Virum res illa quaerebat*, cum
iro forti diceret. Per hoc autem ostendit, nullum de tartaro
ıperos posse remeare, ne numinum quidem favore. — 554.
; eminet. *Auras* autem inferis congruas intelligamus. Sta-
de Mercurio ait (2, 2.): [*Undique pigrae Ire vetant nubes,
turbidus implicat aër.*] Pigrae [enim] aurae eius impedie-
volatum. De illo enim loco multi quaerunt, *Quis tantus
gor* (codd. clang.) *ad auras?* Et Pollio dicit Aeneae et
llae, quas illi secum traxerant: cum constet, esse etiam illic
s. — 557. *Exaudiri*; exaudiebantur. — 558. *Tractaeque
nae;* et genitivus singularis potest esse, et nominativus plura-
— 559. *Strepitumque exterritus hausit;* hoc est *Hausit et
ritus est*, Hypallage ergo est. — 560. *Scelerum facies;*
ies: ut supra (5, 768.): *Ulla maris facies, et non tolerabile
en.* — 563. *Nulli fas casto;* pio. Et haec responsio osten-
Aeneam voluisse quidem ingredi: sed quasi pium prohibitum.
tere limen; insisto illam rem dicimus, non *illi rei:* quod
licunt decipiuntur propter *Insto illi rei.* — 564. *Sed me;*
occurrebat: Unde ipsa cognovisti? — 565. *Deûm poenas
t;* aut quas dii nocentibus statuerunt: aut Titanum, quos
ıs deos (Guelf. I. *deos quasi*) ex terra progenitos. Aut re
icit *poenas deorum.* Fertur namque ab Orpheo, quod dii
ntes per Stygem paludem, novem (Guelf. I. II. V. Fabr. et
ern millibus; mox *spat.* omitt. R. et Guelf. I. II.) annorum
puniuntur in Tartaro. Unde ait Statius (8, 30.): *Et Styx
a divûm Arguit.* — 566. *Radamanthus*; Radamanthus,
et Aeacus filii Iovis et Europae fuerunt: qui postea facti
ad Inferos iudices. — 567. *Subigitque fateri*; compellit
fessionem. ["Ὕστερον πρότερον per totum versum; nam
bigit fateri; tum *audit*, postea audita *castigat*]. — 568.
etatus inani; latebra non valde profutura: quippe quae
publicanda post mortem. — 569. *Distulit in seram*;
ut [Sallustius]: *Serum bellum in angustiis futurum.*
commissa; propter quae expiatio debetur (Guelf. I.
— 570. *Accincta flagello;* aut hoc dixit, quod videmus:
ui longo flagello utitur, ut id post ictum in se revolvat,
est. Aut *accincta* [i.] e. instructa, ad verbera scilicet,
ocentes flagello quatit ipsa praeparata. — 572. *Agmina
sororum*; aut impetus: ut (L. *aut* al. cod. *et*) de Harpyiis
aut *serpentum agmina* quos pro comis habent. — 573.
demum etc.; mittuntur, inquit, post verbera ad aeternum
cium. Et est secutus ordinem iuris antiqui (al. antiquum).

Nam post habitam quaestionem, in Tullianum ad ultimum supplicium mittebantur. Alii hoc a poëta dictum volunt, ut, illa loquente, intelligamus, portam esse patefactam. Alii continuant narrationem. *Sacrae*; execrabiles. — 574. *Cernis custodia qualis*; *custodia* est quae custodit, non quae custoditur. Usurpatum est autem, sicut *hospita*, sicut *neptis*. Nam *hic* et *haec custos* facit. Ea enim quae in *o* exeunt, ut *fullo*: in *os*, ut *nepos*: in *es*, ut *hospes*, feminina ex se non faciunt. Quae autem invenimus, usurpata sunt. Unde et dissimilia inveniuntur. Nam *custos*, *custodia* facit: [et] *nepos*, *neptis*: [*hospes*, *hospita*.] — 575. *Vestibulo sedeat*; Megaeram significat. — 576. *Quinquaginta*; hoc autem dicit. Cernis hanc quam saeva sit? est intus alia. *Immanis atris hiatibus quinquaginta*; quae est saevior quam Hydra fuit. Multi ipsam Hydram volunt: quod non procedit. Nam eam in aditu legimus inferorum: ubi dixit (287.) *Ac bellua Lernae*; quam alii tria volunt habuisse capita: alii novem: Simonides quinquaginta dicit. — 577. *Tartarus*; quia omnia illic turbata sunt, ἀπὸ τῆς ταραχῆς: aut quod est melius, ἀπὸ τοῦ ταρταρίζειν, i. e. a tremore frigoris. Sole enim caret. — 578. *Bis patet in praeceps*; ideo *in praeceps* addidit: quia potest quid etiam sursum patere. Videtur autem hoc prudentioribus ideo dictum: quia secundum rationem sphaerae Sol cum in unam concesserit partem, duae quasi Tartara faciunt: una a qua discessit: et altera ad quam nunquam accedit. Quod melius sphaerae indicat ratio. Hoc autem dicit: Tartarus ipse bis tantum in praeceps patet, et tendit sub umbris. *Quantus est suspectus*, i. e. altitudo ad olympum aether[...] deest *est*. Et sic Homerus de Tartaro (Il. Θ, 16.): Τόσσον [...] ἀΐδεω, ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης.] — 580. *Hic genus antiquum terrae*; i. e. primum. Titanas enim contra S[...] genuit: Gigantas postea contra Iovem. Et ferunt fabula[...] nas ab irata contra deos Terra in (al. *ad*) eius ultione[...] tos. Unde et *Titanes* dicti sunt ἀπὸ τῆς τίσεως, i. e. ab [...] De his autem solus Sol abstinuisse narratur ab iniuria nu[...] unde et coelum meruit. — 582. *Aloidas geminos*; Aloe[...] mediam (Lips. *Iphigeniam*) uxorem habuit: quae comp[...] Neptuno, duos peperit, Othum et Ephialten: qui digit[...] per singulos menses crescebant. Freti itaque altitudine, [...] voluere subvertere: sed confixi sunt Dianae et Apollin[...] *Aloidas* autem sic dixit, sicut de Hercule *Amphitryoniad*[...] mus. [Hoc in Od. (λ, 304.) Homerus scribit: Τὴν δὲ μετ' [...]δειαν κ. τ. λ.] *Geminos*; sui similes. — 585. *Crudeles* [...] saevas, nimias. Nam non dicit *indignas ferentem*, qui [...] gus fuit. *Salmonea*; Salmoneus Aeoli filius fuit, non regi[...] rum, sed cuiusdam apud Elidem, ubi regnavit: qui f[...] ponto aereo, super eum agitabat currus ad imitanda to[...] et in quem fuisset iaculatus facem, eum iubebat occid[...] postea verum expertus est fulmen. — 588. *Mediaeque* et[...] (codd. *hic*, s. *haec*) est indignatio, quod in ea civitate [...] imitabatur, in qua specialiter Iuppiter colitur. — 592. [...] *inter nubila*; ostendit fulminis causam [et originem. *contorsit*; proiecit cum impetu.] — 593. *Fumea lumin*[...] *terrena*. Nam aethereus ignis caret fumo: solo enim sp[...]

— 594. [*Adegit*; impegit.] — 595. *Neonon et Tityon*; ; Terrae secundum alios filius fuit: secundum alios a Terra us, Unde elegit sermonem, quo (L. R. Vos. *quod*) utrum- ignificaret. Nam *alumnum* dixit. Hic amavit Latonam, er quod Apollinis confixus est sagittis, et damnatus hac lege inferos, ut eius iecur vultur exedat. Quanquam Homerus m dicat duos vultures sibi in eius poenam succedere; [unde canit de Tityo (Od. λ, 575.): *Καὶ Τιτυὸν εἶδον κ. τ. λ.*] in usu est *vultur*: licet Cicero (in Pison. 6.) *vulturius* dixe- et Plautus in Curculione (2, 3, 78.): *Iacit vulturios quat-*] quod quidem potest esse et derivativum. Ennius: *Vultu-* l. V. Vos. Guelf. I. II. *vulturus*; Guelf. I. omitt. seqq. ad n.) *in campo* (L. Vos. Guelf. II. *in sylvis*; dein R. V. *supi-* m.; adscripto *miserum*; tum Fabr. *mandabat*) *miserum* ebat *homonem*. Declinatur autem *hic Tityos, huius Tityi*: *Delos, Deli*. — 596. *Per tota* etc.; quantum ad publicam n, magnitudinem ostendit corporis: sed illud significat, quia natore loquitur, libidinem late patere, ut ait supra (440.): rocul hinc *partem fusi monstrantur in omnem Lugentes* . Sane de his omnibus rebus mire reddit rationem Lucre- 3, 991.): et confirmat, in nostra vita esse omnia quae fin- de inferis. Dicit enim, Tityon amorem esse, hoc est em: quae secundum Physicos et Medicos in iecore est: isus in splene, iracundia in felle. Unde etiam exesum a dicitur in poenam renasci: etenim libidini non satisfit nel peracta, sed recrudescit semper. Unde ait Horatius 3, 4.): *Incontinentis aut Tityi iecur*. Ipse etiam Lucre- sit, per eos, super quos iam[iam] casurus imminet lapis, itiosos significari: qui inaniter semper verentur: et de diis o [et locis] superioribus male opinantur. Nam *religiosi* ui per reverentiam timent. Per eos autem qui saxum , ambitum vult et repulsam significari: quia semel (L. Guelf. II. *semper*) repulsi petitores ambire non desinunt. am autem ostendit negotiatores, qui semper tempestatibus busque volvuntur. — 598. *Fecundaque poenis*; fecunda am. — 599. *Rimatur*; pascitur: ut (G. 1, 384.): *Riman-* *ta Caystri*. *Fibris*; *fibrae* sunt eminentiae iecoris. — *uid memorem Lapithas*; hi populi Thessaliae fuerunt, imperabat Ixion amicissimus, ut diximus supra (286.), Phlegyae filius: qui post nubis coitum fictae in formam , cum se de eius stupro iactaret, ab irato Iove ad inferos est, et illic religatus ad rotam circumfusam serpentibus. *um*; et hic unus de Lapithis fuit, qui descendit cum The- rapiendam Proserpinam. — 603. *Adsimilis*; [valde simi- [enim] vacat: et a maioribus ad ornatum adhibebatur, ratius (Ep. 2, 2, 170.): *Qua populus adsit, a certis limi-* L. *luminib.*) *vicina refugit iurgia*. [Ita *adinvenire* pro re legimus.] *Lucent genialibus altis*; aliud est: Tantalus rinthiorum amicus numinibus fuit: quae cum frequenter ret, et quodam tempore defuissent epulae, filium suum m occidit, et diis epulandum apposuit. Tunc abstinenti- nctis, Ceres humerum eius exedit; et cum eum dii per rium revocare ad superos vellent, eburneus ei est humerus

didit urbem.] — 622. *Fixit leges pretio, atque refixit;* ponimus (V. possim.) Antonium accipere secundum Ciceronem in Philippicis. *Fixit* autem ideo, quia incisae in aereis tabulis affigebantur (L. infig.) parietibus. — 623. *Hic thalamum invasit natae;* Thyestes [Pelopeae filiae]: unde Aegisthus natus est, item Cinyras [filiae Myrrhae, de qua natus est Adonis.] Nam quod Donatus dicit, nefas est credi, dictum esse de Tullio: [quod convicium a Sallustio, Ciceronis inimico, natum est, qui de illo inquit: *Filia matris pellex.*] (cf. Dio Cass. 56., init.) *Vetitosque hymenaeos;* legibus scilicet. Nam dicendo *vetitos* ostendit fuisse [non vetitos], ut est apud Persas hodieque. [Unde Catullus (89.) ait de concumbentibus cum matre Persis: *Nam magus matre et gnato gignatur oportet; Si vera est Persarum impia relligio.*] Unde Donatus male ait, *natura et legibus vetitos* (codd. vetitis; Guelf. I. vetitos). — 624. *Ausi omnes* etc.; illic sunt et qui fecerunt et qui conati sunt. Dicit autem secundum Romanum ritum, in quo non tantum exitus punitur, sed et voluntas. — 625. *Non mihi* etc.; Lucretii versus sublatus (Vos. Steph. *sublati*) de Homero [ἐν τῷ Β Ἰλιάδος (489.): Οὐδ' εἰ κ. τ. λ.] sed [ille] *Aerea vox dixit.* — 626. *Scelerum comprendere formas;* ut (615.): *Aut quae forma viros fortunave mersit.* — 629. *Perfice munus;* hoc est ramum redde. Nam supra ait (142.): *Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus instituit.* — 630. *Cyclopum educta caminis;* hoc est magna. Ita enim cuiuslibet rei magnitudinem significabant: adeo ut Statius (Theb. 1, 630.) Argivorum muros ab ipsis dicat esse perfectos. — 631. *Fornice;* Cicero (in Verr. 1, 7.): *Videt* (al. *Vidit*) *ad ipsum fornicem Fabianum.* — 634. *Corripiunt spatium;* raptim spatium agunt. — 635. *Occupat Aeneas aditum;* ingreditur [sic]ut (424.) diximus. *Recenti;* semper fluenti. Dixit hoc propter paludem Stygem. — 636. *Spargit aqua;* purgat se. Nam inquinatus (al. *inquinatus*) fuerat [vel] aspectu Tartari: [vel auditu scelerum atque poenarum;] et *spargit,* quia se inferis purgat. [Nam superis immolaturi corpus abluunt, ut supra (2, 719.): *Donec me flumine vivo abluero.*] — 638. *Amoena vireta;* viridia: et est satis usurpativum. *Amoena* autem quae solum amorem praestant: vel, ut supra (5, 734.) diximus, quasi *amunia,* hoc sine fructu, ut Varro et Carminius docent. Alludit autem insulas fortunatas. Nam et sequenti hoc indicat versu. — 640. *Largior* etc.; non *nostro largior:* sed quam est in cetera inferorum parte. Aut re vera *largior,* si Lunarem intelligis circulum. Nam ut supra (5, 735.) diximus, campi Elysii aut apud inferos sunt, aut in insulis fortunatis, aut in Lunari circulo. Lucanus (9, 11.): *Illic postquam se lumine vero* (al. *vivo*) *implevit.* [Homerus campos Elysios ad insulas fortunatas esse testatur hic versibus (Od. δ, 563.): Ἀλλά σ' ἐς Ἠλύσιον πεδίον κ. τ. λ.] *Solemque suum;* sibi congruum: ut (G. 4, 190.): *Fessosque sopor suus occupat artus.* — 642. *Palaestris;* luctationibus. Graece dixit; [nam παλαίειν, luctari dicunt Graeci; unde πάλη.] — 643. *Contendunt ludo;* [inter se ludo,] non odio. *Choreas; re* corripuit propter metrum. Alibi ait secundum naturam: ut (9, 615.): *Iuvat indulgere choreis.* Ergo aut Systolen fecit, aut Antithesin, *i* pro *e* ponens, [ut pro χορεία posuit χορέα.] Nam Graecum ...

nomen. — 645. *Necnon Threicius* etc.; Orpheus Calliopes musae, et Oeagri fluminis filius fuit, qui primus Orgia instituit: primus etiam deprehendit harmoniam, i. e. circulorum mundanorum sonum, quos novem esse novimus: e quibus summus quem ἄναστρον dicunt [i. e. sine astris,] sono caret. Item ultimus qui terrenus est. Reliqui septem sunt, quorum sonum deprehendit Orpheus. Unde utique septem (codd. unde et in s.) fingitur chordis. *Longam* autem *vestem*, aut cytharoedi habitum dicit, aut *longam barbam*. Nam e contrario *imberbes*, *investes* vocamus. *Sacerdos* autem, quia et Theologus fuit, et Orgia primus instituit. Ipse etiam homines e (al. de) feris et duris [mites] composuit. Unde dicitur arbores et saxa movisse: ut diximus supra [Horatius (Art. P. 391.): *Silvestres homines sacer interpresque Deorum Caedibus, et victu foedo deterruit Orpheus, Dictus ob hoc lenire tigres, rabidosque leones.*] — 646. *Obloquitur numeris*; dicendo *obloquitur*, chordarum expressit laudem, quas dicit verbis locutas. *Obloqui* enim non est nisi contra loquentem loqui; [non autem male dicere, ut alias.] *Numeris*; rhythmis, sonis: ut (E. 9, 45.): *Numeros memini, si verba tenerem*. *Septem discrimina*; quia omnes chordae dissimiliter sonant. — 647. *Iam pectine*; iam nunc. *Hoc* (V. *hic*; Guelf. II. *hic vel hoc*) autem *pecten* declinatur, ut *lien*, *carmen*. — 648. *Hic genus antiquum*; quod non omnes viros fortes in Elysio vi- ... esse commemorat, haec ratio est: quia isti divinos meruerant honores: quod Tydeo vel his quos supra memoravit, non contin- ...it. Nam ideo *antiquum* addidit: quasi et illis Elysii non (codd. ...itt. *non*) contingerent campi, si eis annorum non derogaret ...ustas. — 649. *Nati melioribus annis*; plerumque enim homi... virtus decoloratur temporis infelicitate. Cicero: *Ut illa temporum, non hominum fuisse videatur.* — 650. *Ilusque* ...racusque; Troiani reges fuerunt. *Troiae Dardanus auctor*; ... in septimo inter deos dicit relatum: ut (7, 211.): *Et numero divorum altaribus auget.* Sed ut diximus supra (134.), ...erum sequitur, qui inducit simulacrum Herculis apud inferisum. — 652. *Defixae hastae*; subaudis *inanes*. Item: *inanes*. — 653. *Quae gratia currum*; detraxit unum *u*, ...ia ... qua Latinitas Graecos secuta genitivo plurali syllabam ...addit, aut detrahit: hoc loco detraxit, sicut (1, 119.): *Arma* ... Contra addidit alibi (8, 27.): *Alituum pecudumque* ... pro *alitum*, sicut Graeci Μουσάων Ἑλικωνιαδάων. — ... N...*tentes*; pingues: ab eo quod sequitur, id quod praecedit ...gis. Per omnia autem quae dicturus est intelligendum est *Quae gratia fuit vivis, eadem sequitur tellure repostos.* — *Paeana canentes*; proprie Apollinis laudes, quod nunc propter lauri nemus: abusive omnium deorum. Sicut Orgia proprie Liberi: abusive, omnium deorum sacra. — 658. *Odorum* ... pro *odorum*: ut diximus supra (4, 132.). — 659. *Eri-* ... *Eridanum* Aratus in coelo esse dixit, haud longe a Ceto ...elf. I. *cyntho*). Hic et in terris est, qui in Italia, i. e. in ...netia, *Padus* vocatur: quem alii etiam ad Inferos volunt tenere, alii nasci apud Inferos, et exire in terras. Ideo autem ista ...guntur, quia de Apennini parte oritur, quae spectat inferum mare, et tendit usque ad superum. Ergo hic sensus est: Cane-

bant in locis (V. Guelf. I. II. *lucis*), unde superne, i. e. ad supe-ros plurimus Eridani amnis per silvam volvitur. Namque veri si-mile est: quoniam legimus de Aristaeo (G. 4, 366.): *Omnia sub magna labentia flumina terra Spectabat diversa locis.* Et con-grue. Nam omnis humor (V. *fumus*) ex terrae nascitur veni-. Alii Eridanum pro quocunque accipiunt, et dicunt κατ' ἐξοχὴν dictum. Nam legimus (G. 1, 482.): *Fluviorum rex Eridanus.* Et amant poëtae pro appellatione ponere magnae rei proprieta-tem: ut alibi (G. 1, 9.): *Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis.* Melius tamen est, ut distinguamus: Unde superne plurimus, Unde ad superos plurimus, i. e. magnus amnis volvitur per sil-vam Eridani, i. e. populos. Fabula namque haec est: Eridanus Solis filius fuit: hic a patre impetrato curru agitare non potuit, et cum eius errore mundus arderet, fulminatus in Italiae fluvium cecidit: et tunc a luce ardoris sui, Phaëton appellatus est, et pristinum nomen fluvio dedit. Unde mixta haec duo nomina inter Solis filium et fluvium invenimus. Postea eius sorores flendo in populos versae sunt: ut in decimo (190.): *Populeas inter fron-des umbramque sororum.* Et hoc Virgilius. Nam alii in alias arbores dicunt. — 660. *Hic manus* etc.; *manus*, i. e. multitudo eorum, qui ob patriam passi sunt vulnera. Et est figurate dictum. Sane animadvertendum illud, quod ait Horatius in Arte Poëtica (334.): *Et simul et iucunda et idonea dicere vitae.* Nullam enim maiores nostri artem esse voluerunt, quae non ali-quid reipublicae commodaret. Unde Virgilius hoc per transitum facit. Nam dicendo (Guelf. I. *adiciendo*) puniri patriae vendito-res, contra, praemia defensoribus solvi, nihil utique aliud nisi fugienda vitia et sectandas docet esse virtutes; [ubi veram forti-tudinis definitionem expressit, cum utilitate publica suscipiatur fortitudo; videlicet *ob patriam*, et locum fortitudinis expressit, cum dixit pugnando, quia fortitudo est rerum magnarum et ter-ribilium invasio.] — 661 *Sacerdotes casti dum vita manebat;* quasi quis castus possit esse post mortem. Sed aliud dicit: i. e. qui fuerunt casti dum in communione vitae versarentur. Nam hi qui sacra maxima accipiebant, renuntiabant omnibus rebus, nec ulla in his nisi numinum cura remanebat. Herbis etiam quibusdam emasculabantur: unde iam coire nec poterant. Dicit ergo eos sacerdotes qui casti fuerunt, etiam ante sacra suscepta. — 662. *Pii vates;* vaticinantes [non mendaces.] *Phoebo digna locuti;* [aut] veridici, qui talia loquebantur, qualia decebant (V. Guelf. II. *decebat*) Apollinem. Multi enim mentiebantur: ut in Lucano Phoebas, ad quam Appius Claudius (5, 158.): *Et nobis dabis improba poenas, et superis quos fingis, ait.* — 663. *Inventas* etc.; qui erudierunt et ornaverunt vitam per in-venta artificia. Significat autem Philosophos: [qui aliquid excogi-taverunt unde vita coleretur.] — 664. *Quique* etc.; et qui aliquos sui memores fecere praestando: ut (4, 335.): *Nunquam regina negabo Promeritam;* i. e. praestitisse. Terentius (And. 2, 1, 32.): *Ego Carine neutiquam [officium] liberi esse hominis puto: cum is nihil promereat* (L. V. Vos. Guelf. I. *mer.*), *postulare id gra-tiae [ap]poni sibi.* — 665. *Omnibus his* etc.; per quod eos ostendit meruisse divinos honores: ut diximus supra. — 667. *Musaeum ante omnes;* theologus fuit iste post Orpheum: et sunt

: de hoc opiniones. Nam eum alii Lunae (Lini) filium, alii ei volunt, cuius eum constat fuisse discipulum. Nam ad primum carmen scripsit, quod appellatur *Crater.* — 668. *eris* etc.; quasi Philosophum, ac si diceret Platonem. Alluim poëta. Nam Plato ab humerorum dictus est latitudine, Graeci πλάτος vocant.] Athleta enim fuit, qui post omniictoriam se philosophiae dédit. — 669. *Tuque optime va-* quia theologus fuit. Et sciendum, hoc loco Sibyllam iam nine derelictam. Unde et interrogat, quod alias non face- — 670. *Quae regio* etc.? bene et generalitatem requirit et em, quo possit facilius inveniri (al. convenire). Nam *locus gione* est. *Illius ergo;* propter illum, [vel causa illius.] autem coniunctio fuit, sed per accentus mutationem in adım transit: et est sola particula quae habet in fine circumn. Multi male putant, nomen esse indeclinabile: et dicunt ım esse pro *causa*; *Causa* autem, nomen est quod ponitur atione; qui casus declinatione caret. [Graece autem χάριν εκα.] — 671. *Magnos amnes;* aut magna fluenta: aut quia 1 sunt, quae odiosum fuerat commemorare per singula. — *Nulli certa domus;* i. e. habitatio, quam animae tamdiu n habent, quamdiu in corporibus sunt: post quorum solun (codd. et al. absol.) vagantur pro vitae merito in circulis. *habitamus opacis;* varia dicit, quae pro vitae varietate ıgunt. In his autem locis (Lips. Fabr. *lucis*) Heroüm anicoluntur. — 674. *Recentia rivis;* virentia: rivorum scilicet — 676. *Iugum;* ita enim dividuntur *montes*, in *radices*, , *iuga*, *vertices* pro locorum qualitate. — 678. *Linquunt; inquit.* Hoc enim dicit, Aeneas et Sibylla perducti ad sum-, in plana descendunt. — 679. *Penitus convalle virenti;* virenti: ut (1, 200.): *Penitusque sonantes Acestis scopulos.* 80. *Inclusas animas*; non re vera inclusas: sed a multitu-separatas, quo facilius agnoscerentur. — 681. *Lustrabat recolens*; circuibat studiose retractans. *Inclusas* autem, gregatas: aut secundum antiquum ritum. Multitudinem si numerare non poterant, eam in locum certum includeer partes, et ex unius numero quanta esset videbant. Quod s de suo fecit exercitu. — 682. *Carosque nepotes;* postecut per *nurus* feminas dicunt. — 683. *Fataque* etc.; feliciım aut fatalis est, aut fortuita, aut ex virtute descendit. — *llacris;* ipse alacris. Et sciendum, antiquos et *alaeris* et , et *acris* et *acer*, tam de masculino quam de feminino geneisse. Nunc masculino utrumque damus: de feminino *alacer* nunquam dicimus: licet Ennius dixerit: *Aestatem Autumnus* Fabr. *aut. sequitur*), *post acer hiems fit* (Guelf. I. II. Lips. *fit*). Nam inde est *alacer.* — 686. *Genis;* palpebris. s de dormiente: *Imprimitque genae genam.* *Excidit ore;* seni: quod circa Anchisen reservat, ut (2, 658.): *Tantum-fas patrio excidit ore.* — 687. *Venisti tandem;* hoc ad ım pertinet desiderantis. Alias oritur quaestio, quod dicit: uidem ducebam animo. *Expectata;* probata: ut (8, 151.): *us spectata iuventus.* Hoc autem dicit: Tua pietas mihi r probata, nunc etiam *iter durum* vicit, scilicet infero- — 688. *Et notas audire et reddere voces;* familiariter lo-

qui. — 690. *Rebarque futurum*; arbitrabar, ratiocinabar esse venturum. Per quod intelligimus, fataliter Aeneam ad inferos descendisse. Non enim nisi fatalia deprehenduntur. — 691. *Nec me* etc.; nec decepit me dulcissimus filius. Nam vocativus est *mea cura*, i. e. tu: et dictum est sicut (10, 132.): *Veneris iustissima cura.* — 692. *Quas ego te* etc.; [pietatis magnitudo ostenditur, cum] pater (al. patriae) eius ingemit casibus. — 694. *Libyae tibi regna nocerent*; aut quia de Iunone ait Venus (1, 672.): *Haud tanto cessabit cardine rerum.* Aut, quod est melius, illud dicit: Timui, ne, dum apud regna Carthaginis voluptatibus vacabas (Guelf. I. II. L. R. V. *vacas*), imperium fatale derelinqueres; [unde per transitum insinuat, quod intelligatur, Aeneam in Africa apud Didonem divertisse, cum utrumque constet diversis aetatibus fuisse.] — 695. *Tristis imago*; severa, terribilis, ut supra (2, 353.): *Et turbida terret imago.* — 696. *Saepius occurrens*; κατὰ τὸ σιωπώμενον saepius [ei] dictum intelligimus: aut certe, Egit me tua imago ad haec tendere limina, quam saepe videre consuevi. — 697. *Stant sale Tyrrheno classes*; affectionis est filii etiam ea indicare de quibus non interrogatur. — 699. *Largo fletu*; nato ex gaudio. — 701. *Ter frustra*; saepius, finitus pro infinito. [Est autem locus iste ex Homero sumptus (Od. λ, 203.): Ὣς ἔφατ', αὐτὰρ κ. τ. λ.] — 703. *Interea videt Aeneas*; hirmos (εἰρμὸς) est hoc loco, i. e. unus sensus protentus per multos versus: in quo tractat de Platonis dogmate, quod in Phaedone positum est περὶ ψυχῆς, de quo in Georgicis strictim, hic latius loquitur. De qua re etiam Varro in primo divinarum plenissime tractavit. Hoc autem continet: Aeneas dum per inferos pergeret, respexit fluvium quendam loci remotioris: ad quem innumera multitudo tendebat animarum. Interrogavit patrem, quis esset fluvius, vel qua ratione ad eum pergerent animae. Pater ait: Lethaeus est: pergunt autem, ut potent et oblivionem patiantur, ut incipiant in corpora velle remeare. Stupefactus Aeneas interrogat: Dic pater, animae (Guelf. I. L. R. Vos. *et an.*; Guelf. II. *si et an.*) quae per (Guelf. I. II. L. R. Vos. propter) praeteritam vitam tot supplicia pertulerunt, possunt habere votum revertendi in corpora? Non est verisimile, liberatas de corporis carcere ad eius nexum reverti. Suscepta narratione, haec Anchises exsequitur, primo debere fieri, ut redeant, deinde posse, deinde velle. Quae quoniam obscura sunt, aliis subdivisionibus innotescunt. Quid est debere? Cuncta animalia a deo originem ducunt: quae quia nasci cernimus, revertuntur sine dubio unde cuncta procreantur. Deinde posse, sic probat: quia immortales sunt animae, et sunt quae (*et quae sunt?*) possint reverti. Tertium est, utrum velint, quod dicit fieri per Lethaeum fluvium. Et hoc est quod dicturus est. Sed incidentes quaestiones faciunt obscuritatem. — 704. *Virgulta sonantia silvae*; quae est iuxta praeripia (al. *praerupta* (Guelf. I. *praeripam*). v. Gron. Obss. 1, 20. p. 122.) fluminis. — 705. *Domos placidas*; campos Elysios. *Praenatat*; praeterfluit, et contrarie dictum est. Nam non natant aquae, sed nos in ipsis natamus. Ennium igitur secutus est qui ait: *Fluctusque natantes*; sane de hoc fluvio quaeritur a prudentioribus, utrum de illis novem sit qui ambiunt inferos, an praeter novem. Et datur intelligi, quod ab illis novem qui ambiunt

t: et locum in quo est sine dubio illuminat,
erit et inclusa, non perdit splendorem pro-
moto namque impedimento apparet; nec
est eius vigor, ideo etiam corruptus.
iu est in corpore, patitur eius conta-
uerit corpus, recipit suum vigorem,
ergo [propriam] recipit naturam
feros patitur? Ideo quia res quae
a ipsa re (Guelf. I. *hora*) statim
speciem candidam (missam) in
us, non idcirco sordibus caret,
ristinum nitorem possit re-
l) datur corpori, inquinata
ecesse habet purgari. Si
un, cur volunt reverti?
lud ambiguum: Aut ut
certe ut ignarae futu-
. quod sine passione
retur reverti. *Coe-*
): *Iam coelum ter-*
— 725. *Lucentem-*
pio, ut ostendat, eam
, est quod aliunde illumi-
., ut *patulum* et *patens*. *Pa-*
atens, quod et aperitur et clau-
m autem ideo, quia dicitur luna
que astra; aut stellas dicit: aut Solem
unum fuisse de Titanibus diximus. —
s scilicet: et unum est, sive mentem dicat,
spiritum. *Intus Alit;* vegetat, et in aeternita-
uia mixtus est, et nulla pars est elementi sine
rtus; per elementa, quae membra sunt mundi.
namque sunt, quippe quae possunt videri. — 727.
itat molem; magnitudinem mundi mens agitat: et si, ut
. Vos. Guelf. I. sicut) Cicero dicit in Tusculanis (1, 23.):
ernum est quicquid in aeterno motu est: sine dubio etiam
animus aeternus est. Semper enim in motu est, adeo ut ne no-
bis quidem quiescentibus conquiescat. *Magno se corpore miscet*;
aut Antiptosis est pro *corpori:* ut (10, 361.): *Haeret pede pes,*
densusque viro vir, quod potius credendum est. Aut certe se-
cundum eos locutus est, qui dicunt deum corporalem esse: et
ita definiunt πῦρ νοερόν, i. e. ignem sensualem. Quod si
est, corpus est: nec per Antiptosin dixit, sed per definitio-
nem *magno corpore*, i. e. non communi. — 728. *Inde*; de
quattuor elementis et Deo. — 730. *Et coelestis origo* etc.; quod
supra diximus: Intantum, inquit, in omnibus viget pars divinita-
tis, inquantum sinit corporum qualitas. — 732. *Terrenique*
hebetant artus; inquantum non hebetant [artus.] *Moribundaque*
membra; morienti similia, hoc est semper morientia. Nunquam
enim in eodem statu sunt, sed aut minuuntur, aut crescunt. Ergo
animus idem est, sed uti viribus suis non potest propter corporis
coniunctionem. — 733. *Hic metuunt* etc.; ex corporis con-
iunctione, et hebetudine. Varro et omnes Philosophi dicunt,

est: et locum in quo est sine dubio illuminat, a fuerit et inclusa, non perdit splendorem pro- ɜst; remoto namque impedimento apparet; nec peditus est eius vigor, ideo etiam corruptus. ıus quamdiu est in corpore, patitur eius conta- tque deposuerit corpus, recipit suum vigorem, propria. Si ergo [propriam] recipit naturam oenas apud inferos patitur? Ideo quia res quae n potest deposita ipsa re (Guelf. I. *hora*) statim reverti. Ut si speciem candidam (missam) in eam statim auferas, non idcirco sordibus caret, a requirit, ut in pristinum nitorem possit re- ex eo quo (al. *quod*) datur corpori, inquinata rpus deponat, (et) necesse habet purgari. Si t recipiunt naturam suam, cur volunt reverti? ut, oblivia. Etiam est illud ambiguum: Aut ut iviscantur poenarum: aut certe ut ignarae futu- ındi desiderium in corpora, quod sine passione ınus in quo est passio, meretur reverti. *Coe-* t aethere posuit: ut (1, 133.): *Iam coelum ter-* *que liquentes*; i. e. maria. — 725. *Lucentem-* *e*; ideo usus est participio, ut ostendat, eam habere. Nam *lucens*, est quod aliunde illumi- quod per se lucet, ut *patulum* et *patens*. *Pa-* mper patet: *Patens*, quod et aperitur et clau- os. *Globum* autem ideo, quia dicitur luna *Titaniaque astra*; aut stellas dicit: aut Solem 580.) unum fuisse de Titanibus diximus. — ınus scilicet: et unum est, sive mentem dicat, spiritum. *Intus Alit*; vegetat, et in aeternita- a mixtus est, et nulla pars est elementi sine per elementa, quae membra sunt mundi. ıe sunt, quippe quae possunt videri. — 727. *n*; magnitudinem mundi mens agitat: et si, ut I. sicut) Cicero dicit in Tusculanis (1, 23.): *quid in aeterno motu est:* sine dubio etiam st. Semper enim in motu est, adeo ut ne no- ntibus conquiescat. *Magno se corpore miscet*; pro *corpori*: ut (10, 361.): *Haeret pede pes*, , quod potius credendum est. Aut certe se- s est, qui dicunt deum corporalem esse: et πῦρ νοερόν, i. e. ignem sensualem. Quod si ɜst: nec per Antiptosin dixit, sed per definitio- *re*, i. e. non communi. — 728. *Inde*; de et Deo. — 730. *Et coelestis origo* etc.; quod ıntum, inquit, in omnibus viget pars divinita- ıit corporum qualitas. — 732. *Terrenique* ıantum non hebetant [artus.] *Moribundaque* similia, hoc est semper morientia. Nunquam ı sunt, sed aut minuuntur, aut crescunt. Ergo ɜd uti viribus suis non potest propter corporis 733. *Hic metuunt* etc.; ex corporis con- tudine. Varro et omnes Philosophi dicunt,

quattuor esse passiones: duas a bonis opinatis et duas a malis opinatis rebus. Nam dolere et timere, duae opiniones malae sunt, una praesentis, alia futuri. Item gaudere et cupere, opiniones bonae sunt: una praesentis, alia futuri. Haec ergo nascuntur ex ipsa coniunctione. Nam neque animi sunt, neque corporis propria. Pereunt enim facta segregatione [animae a corpore, quam mortem esse definit, hoc est λύσιν σώματος καὶ ψυχῆς.] — 734. *Neque auras respiciunt* (Guelf. I. desp.); nam quia cohaerent corpori, obliviscuntur naturae suae, quam auras vocavit, [scil. coelestem et divinam.] *Clausae tenebris, et carcere coeco*; definitiones sunt corporis. [Nam Graeci δέμας, quasi δέσμον, corpus vocant, quasi vinculum animi.] — 735. *Quin et* etc.; quia, ut diximus, occurrit, debere eas statim post corpus depositum redire in suum vigorem, et dicit non posse. Quae enim diu coniuncta sunt, invicem se tenent, et trahunt reliquias sordium antiquarum. — 736. *Non tamen omne malum*; cedit [quidem], sed non omne. Nam remanet, quod, ut purgetur, necesse est. Inde est, quod dicit (655.): *Eadem sequitur tellure repostos.* Bene autem *miseris*, quae etiam post corpus habent corporis sordes. Unde est: *Nec funditus omnes Corporeae excedunt pestes.* — 738. *Diu concreta*; coniuncta et conglutinata. *Inolescere*; crescere (L. Lips. *concr.*), ut (G. 2, 77.): *Udoque docent inolescere libro.* — 739. *Ergo exercentur poenis*; quia deposito corpore sordes supersunt. Poenas autem non perferunt animae, sed illius coniunctionis reliquiae quae fuit inter animam et corpus. Nam licet ista duo per se poenas perferre non possint, homo tamen perfert, qui de his duobus est factus. — 740. *Supplicia expendunt*; ideo agunt supplicia, non ut animas puniant, sed ut eas peccatis exuant pristinis. — 741. *Aliae* etc.; loquitur quidem poëtice de purgatione animarum, tangit tamen, quod et Philosophi dicunt. Nam triplex est omnis purgatio: aut enim in terra purgantur, quae nimis oppressae sordibus fuerint, deditae scilicet corporalibus blandimentis, i. e. transeunt in corpora terrena: et haec igni dicuntur purgari. [...] enim ex terra est, quo exuruntur omnia. Nam coelestis [...] perurit; aut in aqua, i. e. transeunt in corpora marina, si melius vixerint; aut certe in aëre, transeundo scilicet in corpora, si satis bene vixerint: quod in Statio (Th. 3, 485.) [...]mus, ubi de auguriis tractat: [*Seu quia mutatae, nostraque origine versis corporibus subiere notos.*] Unde etiam in [...] Liberi omnibus tres sunt istae purgationes. Nam aut [...] purgantur et sulphure, aut aqua abluuntur, aut aëre [ventilantur] quod erat in sacris Liberi. Hoc est enim [quod dicit in sec. Georg. (389.)]: *Tibique Oscilla ex alta suspendunt m[ollia] pinu.* Nam genus erat purgationis. [Id autem et apud Iuvenalem (2, 156.) tangitur: *Quotiens hinc talis ad illos Um[bra] venit, cuperent lustrari, si qua darentur Sulphura cum taedis, et si foret humida laurus.*] Et in ipsis purgationibus bo[norum] meritorum secutus est ordinem, ut ante aëriam, inde aq[uam], post ignis diceret purgationem. — 743. *Quisque suos patimur manes*; supplicia [varia,] quae sunt apud manes: ut si quis d[icat] *iudicium patimur*, et significet ea quae in iudicio (Guelf. I. *iudiciis*) continentur. Est et aliud verius. Nam cum nasci[mur]

s Genios sortimur. Unus est, qui hortatur ad bona: alter depravat ad mala; [nec incongrue dicuntur *Genii*, quia, cum squisque genitus fuerit, ei statim observatores deputantur;] bus assistentibus post mortem, aut asserimur in meliorem m, aut condemnamur in deteriorem: per quos aut vacation meremur, aut reditum in corpora. Ergo *manes*, Genios it: quos cum vita sortimur. *Exinde*; una pars orationis est, in tertia a fine accentum habet, licet penultima longa sit. od ideo factum est, ut ostenderetur una pars esse orationis, praepositio iungeretur adverbio, quod vitiosum esse non dubi- est. — 744. *Pauci* etc.; non omnes. Qui enim minus pur- tur, statim redeunt ad corpora. — 745. *Donec* etc.; quia m post purgationem opus est tempore, ut perseveret in pur- one: et sic redeat. Et quaeritur, utrum animae per Apotheo- de quibus ait: *Pauci laeta arva tenemus*, possint mereri petuam vacationem (al. purgat., codd. *vagat.*), quod non potest i. *Merentur* enim temporis multi, non perpetuitatis: et quae e vixerunt, statim redeunt: quae melius, tardius: quae optime issimo tempore sunt cum numinibus. Paucae tamen sunt e et ipsae exigente ratione, licet tarde, coguntur reverti. *fecto temporis orbe*; finito legitimo tempore. — 746. *Con- am*; affixam et inhaerentem. *Aetherium sensum*; [sidereum] νοερόν. *Ignem*; sensualem: i. e. Deum; per quod, quid sit na, ostendit. *Aurai simplicis ignem*; non urentis. *Simpli-* autem, nostri comparatione: qui constat de ligno et aëre. enim [ἀσύνθετος,] per se plenus est et aeternus, qui simplex, nia enim σύνθετα, i. e. composita, exitum sortiuntur. Unde tomos, perpetuas dicunt, quia simplices sunt, nec recipiunt ionem. — 748. *Has omnes*; ac si diceret *etiam has omnes*. supra (713.) non omnes dixit: sed *Animae quibus altera Corpora debentur*. *Rotam volvere per annos*; exegerunt tum tempus per annorum volubilitatem. Est autem sermo i. — 749. *Deus evocat*; non dicit quis, sicut supra (264.): *uibus imperium est animarum*. Sed alii Mercurium volunt er hoc (2, 242.): *Animas ille evocat Orco Pallentes, alias artara tristia mittit*. Et est ratio. Nam νοῦς dicitur, i. e. quo Philosophiam, quae haec iudicat, intelligimus: quia tiam invenit literas. *Agmine magno*; impetu: et dictum perative ἀπειλητικῶς. Non enim blanditiis inductae rede- ed necessitate quadam coguntur, ut potantes velint reverti. 50. *Immemores*; vel praeteritorum, vel futurorum. — 752. at *Anchises*; antedicta de reversione animarum probatio etendit, ut celebret Romanos, et praecipue Augustum. ue] qui bene considerant, inveniunt (al. *invenient*), omnem nam historiam ab Aeneae adventu usque ad sua tempora atim celebrasse Virgilium. Quod ideo latet, quia confusus rdo. Nam eversio Ilii, et Aeneae errores, adventus, bellum festa sunt: Albanos reges, Romanos etiam consules, quos nemorat, Brutos, Catonem, Caesarem, Augustum, et multa historiam [Romanam] pertinentia hic indicat locus. Cetera e hic intermissa sunt, in ἀσπιδοποιΐᾳ commemorat. Unde um in antiquis invenimus, opus hoc appellatum esse non neidem, sed *gesta populi Romani*. Quod ideo mutatum est,

quia nomen non a parte, sed a toto debet dari. — 753. *Turbamque sonantem*; aut quae tunc propter festinationem sonabat, aut turbae perpetuum est epitheton. — 754. *Longo ordine*; non quo nati sunt: sed quo apud Inferos stabant. Non enim eo, quo regnarunt, dicturus est ordine. — 755. *Adversos legeret*; considerare, relegere. — 756. *Dardaniam prolem*; Albanos reges, qui tredecim fuerunt de Aeneae et Laviniae genere. Unde ait, *Itala* (L. V. *Italia*) *de gente*. — 758. *Illustres*; hoc nomen notitiae fuit, non meriti. Unde etiam in meretricibus invenitur. Nam et *nobiles* et *illustres* vocantur. *In nomen ituras*; in gentem, ut ipse alibi (12, 515.): *Nomen Echionium, matrisque genus Peridiae* (al. *Perideae*). — 760. *Ille* etc.; Aeneas, ut Cato dicit, simul [ac] venit [ad] Italiam, Laviniam accepit uxorem, propter quod Turnus iratus, tam in Latinum quam in Aeneam bella suscepit a Mezentio impetratis auxiliis. Quod et ipse ostendit dicens (7, 476.): *Se satis ambobus, Teucrisque venire Latinisque*. Sed ut supra (4, 610.) diximus, primo bello periit Latinus. Secundo pariter Turnus et Aeneas. Postea Mezentium interemit Ascanius, et Laurolavinium tenuit. Cuius Lavinia timens insidias, gravida confugit ad silvas, et latuit in casa pastoris Tyrrhi. Ad quod alludens ait (7, 485.): *Tyrrhusque* (codd. *Turrus* et ante *Tyrrhi*; Vos. *Thyrrus*; al. *Tyrus*; Guelf. I. II. *Tyrrus*) *pater, cui regia parent Armenta*. Et illic enixa est Silvium. Sed cum Ascanius flagraret invidia, evocavit novercam, et ei concessit Laurolavinium, sibi vero Albam constituit. Qui quoniam sine liberis periit, Silvio, qui et ipse Ascanius dictus est, suum reliquit imperium. Unde apud Livium (1, 3.) est error, qui (Vos. Guelf. I. II. *quis*; Fabr. *uter*; *quod?*) Ascanius Albam condiderit. Postea Albani omnes reges, Silvii dicti sunt ab huius nomine: sicut hodieque Romani imperatores *Augusti* vocantur: Aegyptii, *Ptolemaei*: Persae, *Arsacidae*: Latini, *Murrhani*: ut (12, 529.): *Murrhanum hic atavos: et avorum antiqua sonantem Nomina, per regesque actum genus omne Latinum*. *Pura* etc.; i. e. sine ferro. Nam hoc fuit praemium apud maiores eius, qui tunc primum vicisset in praelio, sicut ait [Varro] in libris de gente pop. Rom. — 763. *Silvius, Albanum nomen*; quia omnes Silvii dicti sunt. *Tua posthuma proles*; posthumus est post humationem parentis creatus. Per hoc autem Aenean cito ostendit esse periturum, et statim infert consolationem dicens: — 764. *Quem tibi longaevo*; i. e. Deo. *Aevum* enim proprie aeternitatis est, quae non nisi in deos venit. Ennius: *Romulus in coelo cum diis genitalibus aevum Degit*. Male autem vindicavit usus, per quem dixit (714.): *Longaevosque senes*. — 766. *Unde*; a quo: ut (1, 6.): *Genus unde Latinum*. Nam posteri eius fuerunt, qui postea apud Albam (codd. praeter Guelf. et al. *albanam*) regnaverunt civitatem. — 767. *Proximus ille Procas*; standi ordine, non nascendi. Nam [duodecimus fuit. *Et Capys*;] sextus est rex Albanorum. Item Numitor tertius decimus fuit. — 770. *Si unquam* etc.; Aeneas scilicet Silvius. Et hic ostendit, omnes Albanos reges Silvios dictos. Recepit (codd. *receperit*; ed. Basil. *acceperit*) autem a tutore, qui eius invasit imperium, quod ei vix anno quinquagesimo tertio (al. II.) restituit. Et rem plenam historiae per transitum tetigit. —

2. *Civili tempora quercu; civica* debuit dicere, sed mutavit. econtra Horatius (Carm. 2, 1.): *Motum ex Metello consule icum*, pro *civilem*. Querceam autem coronam accipiebant, in bello civem servassent (al. liberassent), ideo quia ante ısa vitae in hac arbore hominibus fuit, qui glandibus vesceıtur. [Unde Ovidius in Metam. (1, 106.): *Et quae deciderant tula Iovis arbore glandes.* Unde *Iovis arbor* dicitur, quasi : quam Iuppiter suos aleret populos.] Aliae enim erant mura- : aliae agonales, i. e. lemniscatae. Muralis dabatur ei, qui or murum ascendisset. — 773. *Hi tibi Nomentum, et Gabios;* e civitates sunt priscorum Latinorum ab Albanis regibus con- utae; quanquam Collatiam Tarquinius constituisse dicatur, i ut erat superbus, eam ex *collata pecunia* constituit. Unde *Collatia* dicta est. Potest tamen fieri, ut ab Albanis fundata, aucta a Tarquinio, sicut supra (3, 551.) de Tarento diximus, od Taras fecit, auxit Phalantus. Romam etiam Romulus fe- se dicitur, quam ante Euander condidit: ut (8, 313.): *Tunc ter Euandrus Romanae conditor arcis. Urbemque Fidenam; denae* dicuntur, ut *Thebae:* sed dixit ut [Iuvenalis] (15, 6.): *que vetus Thebe* (V. R. *Thebae;* L. *Thebes*) *centum iacet ob- ta portis.* Nam varietati studet. Unde etiam ait *Pometios*, m dicatur numero singulari *Pometia.* — 776. *Castrumque ui;* una (codd. Burm. et al. *ita*) est in Italia civitas, quae *strum novum* dicitur. De hac [autem] ait *Castrum Inui*, i. e. nos, qui illic colitur. *Inuus* (al. *Inus*) autem Latine appella- r, Graece *Πᾶν*. Item *Εφιάλτης* Graece, Latine *Incubo* (al. *cubus*). Idem Faunus, idem Fatuus, Fatuellus (codd. *fatus tuclus*, s. *fatuus fatuelus*; Guelf. I. *fatuus, qui et fatuclus*). citur autem Inuus ab eundo passim cum omnibus animalibus. ıde et *Incubo* dicitur. *Castrum* autem civitas est. Nam *stra* numero plurali dicimus, licet legerimus in Plauto: *Castrum enarum* (L. *poenor.* Guelf. I. *penor.*): quod etiam diminutio tendit. Nam *castellum* dicimus. — 777. *Nunc sunt sine no- ine terrae;* atqui in Catalogo hinc est dicturus aliquas civitates, d ex persona sua praeoccupat. — 778. *Quin et* etc.; Amulius Numitor fratres fuerunt, sed Numitorem regno Amulius pe- lit: et Iliam, eius filiam, sacerdotem Vestae fecit. De hac et arte nati sunt Remus et Romulus. Qui cum adolevissent, oc- so Amulio, avum Numitorem in regna (regnum) revocarunt, cum eo uno anno regnaverunt. Postea propter angustias im- rii Romam captatis auguriis condiderunt. Ergo avo se addet mitem: aut avito se iunget imperio, aut certe secundum En- um, referetur inter deos cum Aenea. Dicit namque, Iliam isse filiam Aeneae, quod si est, Aeneas avus est Romuli. Unde iam addidit *Assaraci;* nam hoc epitheton non sine causa est troductum: quod est proprium Aeneae. Nam Assaracus pater t Capyos (al. *Capis*), Capys Anchisae, Anchises Aeneae. — 0. *Viden'; den* naturaliter longa est. Brevem tamen eam ısuit secutus Ennium: et adeo eius est immutata natura, ut m ubique brevis inveniatur. *Geminae stant vertice cristae;* nnino in omnibus hoc egit Romulus, ut cum fratre regnare leretur, ne se reum parricidii iudicaret. Unde omnia duplicia ıbuit quasi cum fratre communia. Etenim ad captanda auguria

montem Palatinum Romulus tenuit, Aventinum Remus, qui pri[illegible] sex vultures vidit, post[ea] Romulus duodecim. Et cum ille [illegible] pore, ille numero de condenda urbe certarent, orta conten[illegible] de urbis nomine inter exercitum, a Romuli militibus R[illegible] occisus est. Fabulosum enim est, quod a fratre propter [illegible] dicitur interemptus. — 781. *Et pater* etc.; merito virtutis [illegible] Romulum deum esse significat. *Superum* enim accusativ[illegible] singularis, ab eo quod est *superus, superi. Illa*; quam tibi [illegible] fata promiserunt. *Inclita*; Graecum est. Nam *κλυτὸν* (G[illegible] (Guelf. II. *incliton*) gloriosum dicunt. — 783. *Imperium terr*[illegible]*rris*; quantum tenditur terra. *Animos aequabit olympo*; m[illegible] magna-mitate aequabitur coelo. De hoc autem loco (Guelf. I. *de* [illegible] *de hac re*) et Trogus et Probus quaerunt. — 784. *Septemque* etc [illegible]etc.; urbem Romam dicit septem inclusisse montes, et medi[illegible]edium nuit. Nam grandis est inde dubitatio: et alii dicunt, [illegible]t, septem colliculos a Romulo inclusos, qui tamen aliis no[illegible]nomini appellabantur. Alii volunt hos ipsos, qui nunc sunt, a [illegible] a Romi inclusos, i. e. Palatinum, Quirinalem, Aventinum, Coeli[illegible]elium, minalem, Aesquilinum, [et] Ianicularem. Alii vero volu[illegible]olunt, quidem fuisse, aliis tamen nominibus appellatos, quae [illegible]e muta sunt postea, [ut de omnibus rebus legimus fieri,] ut d[illegible] de mul locis, et de fluminibus legimus (fieri): ut saepius (8, [illegible] 8, 329 *Et nomen posuit Saturnia tellus*. — 785. *Prole virum*[illegible]*um*; rum fortium. *Qualis Berecynthia mater*; Phrygia. Na[illegible]Nam Be-cynthos castellum est Phrygiae iuxta Sangarium (Guelf[illegible]elf. II. *Sangur*. Vos. *Sanguinar*.) fluvium, ubi mater deum colitu[illegible]litur. hanc autem comparationem nihil aliud ostendit, nisi R[illegible] Roma duces inter deos esse referendos. — 786. *Turrita*; [ve[illegible] [vel] ipsa est terra, quae urbes sustinet. — 789. *Huc gemin*[illegible]*nas* totum visum tuum huc dirige, et huc specialiter intue[illegible]uere, Asper.] — 790. *Hic Caesar* etc.; ut (1. 288.): *Iulius a* [illegible] *a ma*[illegible] *demissum nomen Iulo*. — 791. *Coeli ventura sub axem*[illegible]*xem*; cum Augustus patri Caesari ludos funebres exhiberet, ste[illegible] stella [illegible]se po diem apparuit, quam persuasione Augusti, Caesaris esse [illegible]t *Cae* credidit. Hinc est (E. 9, 47.): *Ecce Dionaei processit Ca*[illegible] *astrum. Sub axem* ergo, i. e. ad divinos honores. — 79[illegible] 792. [illegible]*s habe vir* etc.; *c* litera pro duplici non nisi in monosyllabis ha[illegible] [illegible]et pri ut (2, 664.): *Hoc erat alma parens*. Per eorum scilicet [illegible] *pro m*[illegible] gium. Unde falsum est, quod Terentianus dicit, eam pro[illegible] ratione vel duplicem haberi vel simplicem. Nam si hoc[illegible] *hoc es*[illegible] etiam in dissyllabis, pro duabus haberi debuerat, quod nu[illegible] nusqu[illegible] invenimus. Literae enim naturam servari et in polysyllab[illegible]*labis* co[illegible] venit. — 793. *Divi* (al. *divum*) *genus*; Caesaris, qui fac[illegible]*factus* es[illegible] deus. *Genus* autem dicit non solum iure adoptionis, sed[illegible]*ed etiam* consanguinitatis. Nam Atiae (Guelf. I. *attiae*, L. R. G[illegible]*uelf. II. Iuliae*] *Acciae*, al. *Actiae*; al. *Octaviae*) fuit filius, [quae filia [illegible]] quae erat soror Caesaris. Hic autem, Augustus Caesar[illegible], *hoc* nomen accepit a patre adoptivo. Nam ante Octavianus *dictus* est a patre Octavio (V. Vos. Lips. *Oct. Ahal. marito s.* [illegible]*marito*; Guelf. II. *Oct. accie marito*); post Augustus Caesar. — 794. *Secula qui rursus Latio*; sub Saturno dicit aurea secula *fuisse*, in orbe terrarum, sub Augusto tantum in Italia. — 795. *Gara-mantas*; populi inter Libyam et Africam iuxta *κεκαυμένην*. *Indos*;

i orientis extremi. — 796. *Iacet extra sidera tellus*; nulla est quae non subiaceat sideribus. Unde perite addidit: *anni solisque vias*: ut ostenderet duodecim signa, in qui- st circulus Solis. Significat autem Maurorum Aethiopiam, t Atlas, de qua [ait] Lucanus (3, 253.): *Aethiopumque so- quod non premeretur ab ulla Signiferi regione poli, nisi lapso Ultima curvati procederet ungula tauri.* — 798. *t*; sustinet. *Aptum*; vicinum, ut diximus supra (4, 482.). 9. *Iam nunc et Caspia regna*; fines Assyriorum, in quibus λαι Caspiae. Quod autem dicit, verum est. Nam et Sue- (cf. Vespas. 4. et August. 94.) ait in vita Caesarum, re- esse data per totum orbem, nasci invictum imperatorem. O. *Maeotica tellus*; Scythica, cuius palus est Maeotis. — *urbant*; turbantur. *Septem gemini* autem, septem fluvii flui). — 803. *Fixerit aeripedem cervam*; pro aëripedem, αλοιφῆ.] Vicit autem Cerinitim (al. Ceryn., al. Cerinyt.) dictam a loco. [Revera autem vicit cervam, ipse cursu it, quae videbatur aereos pedes habere; unde ille: *non aeripedem eripuisse.*] *Fixerit* autem statuerit (al. stra- t] delassaverit; [quia si telo fixisset, non ita esset lauda- *Erymanthi*; mons Arcadiae, ubi aper ferocissimus fuit. — *rnam tremefecerit arcu*; pro Hydra paludem ipsam po- intelligamus, eam ante sagittis fuisse confixam: post ex- et adustam. — 806 *Nysae*; mons est Indiae de quo lo- Ceterum est et *Nysa* (Fabr. *Nise*) civitas [in monte Par- in qua Liber colitur. Unde *Nysaeus* dictus est. — 807. *tamus*; pro *dubitas*. Miscuit personam suam. Est autem Cum tibi sit tanta praeparata posteritas, dubitas virtutem xtendere? i. e. gloriam, [ab eo quod sequitur, id quod it; nam e virtute gloria nascitur.] — 808. *Aut metus*; uis timor, qui te a regnis Italiae revocet? — 809. *Quis ille autem*; nunc redit ad Romanos reges, qui septem : Romulus, Numa Pompilius, Tullus (L. Guelf. II. *Tul- o*stilius, Ancus Marcius, Tarquinius Priscus, Servius Tul- *Tullus*), Tarquinius Superbus. Mira autem utitur phan- t quasi ostendat, se non agnoscere eum qui de gente a non fuerat. Romulo enim mortuo, cum anno senatus et per decurias [quod regnum *Interregnum* dictum est,] m visum est, et quaesitus est rex. Sed cum in urbe nul- neus esset inventus, orta est bona Pompilii fama quod ud Cures civitatem Sabinorum. Rogatus itaque per lega- epit imperium: qui ferociam populi a bellis ad sacra con- Unde etiam *Numa* dictus est ἀπὸ τῶν νόμων, [ab inven- t constitutione legum. Nam proprium nomen Pompilius] Hic etiam canus fuit a prima aetate, ad quod alludens *Incanaque menta.* Item propter sacerdotium: *Ramis in- olivae.* — 814. *Otia qui rumpet patriae*; de hoc Livius): [*Inde Tullum qui*] *ferocior* (codd. *ferox*; scil. *magis*) o (Steph. *Romulus*) [*fuit*,] *quam Numae similis. Resi- igros*,] otiosos, nimium sedentes. — 815. *Desueta tri- *; a consuetudine triumphandi desuescentia (V. *desc isc.*, *ient.*, R. *de eius scientiam*; Guelf. I. *desisc.*; al. *dissuesc.*)). *Iactantior Ancus*; amans populi favorem. Hic Ostiam

fecit. *Ancus* autem dictus ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, i. e. a cubito, incurvum habuisse dicitur. — 817. *Auris;* favoribus. Ur *aurarii* dicuntur favitores (codd. Burm. *favisor;* Guelf. II. *faut.* Guelf. I. *fauctor.*). — 818. *Animamque superbam*; enim de Tarquiniis fuit superbus. — 819. *Ultoris* etc.; vis etiam ultoris Bruti fasces receptos? Historia autem hoc Tarquinius ob multa quidem *Superbus* est dictus: pra tamen propter hanc causam: Mandavit aliquando cuidam s ut cuiusdam oppidi omnes principes interimeret. Profecti grandem multitudinem (V. R. grande miraculum) repperit. cum ei renuntiasset deambulanti cum virga in hortis, detr ille responsionem, capita decussit papaverum, ut satelles, fieri vellet, agnosceret. Huius filius vitiavit nobilissimam m nam Lucretiam. Quod illa dolens, se interemit. Tunc avunculus Brutus rapto ex eius corpore gladio processit ad p lum: et de hac re contionatus est. Quo facto omnibus pla ne reciperetur rex, qui tunc Ardeam expugnabat (*oppugn.* Propter quod se Tarquinius cum liberis ad Porsennam reg Tusciae contulit: et bellum gessit gravissimum contra popul Romanum. Tunc duo creati sunt consules, Brutus et Tricipi nus, pater Lucretiae, qui et Tarquinius dicebatur, ob quod i lum est urbe depulsus, et in eius locum subrogatus est Valeri Publicola: quo mortuo item alter est factus: et alter simili Quod cernens taediosum esse Virgilius Brutum solum posuit, annum solus implevit. Sed Bruti filii amici erant filiis Tarqu Cum quibus cum iniissent consilium, ut eos per noctem in mitterent, proditi sunt a servo Vindicio (L. Guelf. I. Vend R. Vinditio): et a patre interempti [sunt.] Ideo ergo ul scilicet [et] libertatis publicae, et Lucretiae pudoris. — *Saevasque secures;* quae saevierunt etiam contra li 822. *Pulchra pro libertate;* ingenti arte loquitur cons personarum. Factum enim laudat dicens *pulchra pro* personam vituperat. — 823. *Utcunque ferent ea facta* etiamsi lauderis a posteris, non (codd. Burm. omitt. no I. omitt. etiam; sed habet: *ext. dolet nat. vim, am.* quere vim naturae debet amor patriae. — 825. *Qui* quinimmo Decios respice. Hi duo fuerunt, qui M sunt: pater et filius. Horum alter se bello Gallico, a nitico vovit pro republica cum terra et mari (Guelf. reliqui codd. *manes;* Burm. coni. devovit pro rep. se manibus, ne etc.) universum [bello] (R. bellum) vellent perdere. *Drusosque procul;* et hi duo fuerunt. Hor vicit Asdrubalem. Alter est filius Iuliae sororis (R. Lips. al. *Liviae, uxoris;* Guelf. I. *libie sororis*) Augusti. Tor hic Gallum quendam [in ponte Anienis] singulari c superavit; et eius sibi torquem imposuit: unde et nomen Hic ad urbem pergens, praecepit filio, ut tantum castra (al. tutaretur): ille [provocatus ab hostibus] nacta occasio riam consecutus est. Reversus postea pater laudavit populi Romani: sed filium, ut dicit Livius (4, 29. 7, 4. rio (R. *frust.*) [supplicio] necavit. Ergo *saevum securi*, iure occidendi, non ferri genere. Nam securi non anim in filium. — 826. *Referentem signa Camillum;* Bren

apud Alliam fluvium deletis legionibus everterunt urbem am] absque Capitolio, pro quo immensam pecuniam accet. Tunc Camillus absens Dictator est factus, cum diu esset Ardeam in exilio propter Veientanam praedam non aequo divisam: et Gallos iam abeuntes secutus est, quibus interis aurum omne recepit et signa. Quod cum illic appendiscivitati nomen dedit. Nam *Pisaurum* dicitur, quod illic m *pensatum* est. Post hoc tamen factum rediit in exilium. rogatus reversus est. — 827. *Fulgere;* ab eo quod est , *fulgis;* [accentum habet in prima.] — 828. *Et dum nocte untur;* bene allusit. Nam, [dum pauperes fuerunt, concormanserunt, et] concordiam in humilitate tenuerunt, cum itate vero in bella venerunt. — 831. *Aggeribus socer Alpia* munimentis Alpium. Hae enim Italiae murorum exhibent a. *Socer* vero, quia Pompeius habuit Iuliam filiam Caesaris, in partu periit. Unde etiam isti facile in bella venerunt. *sti inter se facile dimicare potuerunt*) [Hinc Lucanus (1, : *Morte tua discussa fides bellumque movere Permissum ucibus.*] *Arce Monoeci*; de Liguria ubi est portus Monoeci ulis. Dictus autem *μόνοικος*, vel quod pulsis omnibus illic habitavit; vel quod in eius templo nunquam aliquis deorum colitur, sicut in Iovis, Minerva, et Iuno: in Veneris, Cu- — 832. *Adversis instructus Eois;* orientis enim auxiliis ius. — 833. *Assuescite bella;* mire dictum. Ab ipsis enim consuetudinem fecit populus Romanus bellorum civilium. s (al. *octies*) enim gesta sunt: ter a Caesare contra Pomin Thessalia. [Item] contra eius filium Magnum in Hispatem contra Iubam et Catonem in Africa. Mortuo Caesare usto contra Cassium et Brutum in Philippis (V. R. Guelf. *hilippicis*) civitate Thessaliae. Contra Lucium Antonium sia Tusciae civitate. Contra Sextum Pompeium in Sicilia: ra Antonium et Cleopatram in Epiro. — 835. *Tuque tu parce;* Caesari dicit, quem clementem circa Pompeiaimus, cui vult tunc hoc esse mandatum. [Licet Lucanus , 439.): *Caesar in arma furens nullas nisi sanguine udet habere vias.* Item (3, 82.): *Gaudet tamen esse m magno populis, et se non mallet amari.*] — 837. ; Mummium significat. — 840. *Ipsumque Aeaciden;* ne- , ut *ille* subaudiamus. Pyrrhum enim quem Aeaciden rius et Fabricius vicerunt ferentem Tarentinis auxilium. tea fugit in Graeciam, et illic occisus est in templo. mitt. vv. *in t.*) [Nam cum Argos obsideret, ictu tegulae Argos vero et Mycenas alii vicerunt, [Q. Metellus, et us.] — 841. *Ultus avos;* aut hic distinguendum, ut sit *Minervae* pro Troianae: principale pro derivativo. Aut *os Troiae*, non quos Troia habuit avos, sed qui de Troia i. e. avos Troianorum. — 842. *Magne Cato;* Censorium ui scripsit historias: multa etiam bella confecit. Nam em praesente Augusto, contra quem pater eius et dimica-Anticatones scripsit, laudare non poterat. Supra autem ae templa temerata per stuprum Cassandrae dicit. *Cosse tat?* Cossus tribunus militaris (militum) [consulari potestate] Hic [regem Tuscorum] Lartem Tolumnium a loco dictum,

occidit: et [secunda post Romulum] opima spolia revocavit (al. reportav.). Erit autem nominativus *hic Lars* (al. Lar), *huius Lartis*. — 843. *Quis Gracchi genus?* Gracchos seditiosos constat fuisse, nobiles tamen genere. Namque per Corneliam nepotes Scipionis Africani fuerunt. Unde Iuvenalis ad eam (6, 170): *Tolle tuum precor Hannibalem [victumque Syphacem]*. Ergo Sciplones dicit per *Gracchi genus*. Duo autem fuerunt: maior Africanus, Aemilianus minor, qui obsidione Carthaginis ab Italia revocavit Annibalem (v. Burm.). — 844. *Scipiadas;* hi gemini fratres fuerunt, qui cum fortissime dimicarent in Hispania apud Carthaginem novam, quae Spartaria (Guelf. I. *Spartariam* ut) dicitur, insidiis interempti sunt; [quorum alter, pater; alter, patruus Scipionis Africani maioris fuerunt.] *Cladem Libyae;* Scipiones. [Africanos duos, maiorem et minorem, quorum alter vicit Carthaginem; alter delevit.] — 845. *Fabricium;* paupertate gloriosum. Hic est qui respondit legatis Samnitum, aurum sibi offerentibus, Romanos non aurum habere velle, sed aurum habentibus imperare. *Serrane serentem;* Attilius (Lips. *Alt.* Guelf. I. II. *atil.*) quidam senator fuit, qui cum agrum [suum] coleret, evocatus propter virtutem meruit dictaturam. *Serranus* autem a *serendo* dictus est. — 846. *Quo fessum rapitis Fabii?* cur me o Fabii fessum ad vestram trahitis narrationem? Aut certe *fessum* tristem: ut (8, 232.): *Ter fessus valle resedit*, scilicet propter eorum mortem. Nam trecenti sex fuerunt de una familia: qui cum coniurati (Guelf. I. *iurati*) cum servis et clientibus suis contra Veientes dimicarent, insidiis apud Cremeram fluvium interempti sunt. Unus tantum superfuit [scil.] Fabius Maximus, qui propter teneram adhuc pueritiam in civitate remanserat [a quo per temporis successionem longioris Fabius ille Maximus creatus est.] Hic postea cum Hannibalis impetum ferre non posset, mora eum elusit, et ad Campaniam (Vos. *Capiniam*, Guelf. I. *Campiam; Capuam?*) traxit, ubi deliciis Carthaginiensium (codd. *del. eius*) virtus obtorpuit. [Notandum est de secunda persona dictum.] Ille [autem] est de quo ait Ennius: *Unus qui nobis cunctando restituit rem.* Sciens enim Virgilius quasi pro exemplo hunc versum posuit. — 848. *Excudent;* alii cudendo efficient: et est rhetoricus locus. *Spirantia;* animata. Horatius (Art. P. 33.): *Et molles imitabitur aere capillos.* — 849. *Vivos vultus;* hoc est quod dixit *spirantia*. Et per *aes* Corinthios indicat: per *marmor*, Parios (Guelf. I. *perthas*): per actionem causarum, Athenienses: per Astronomiam, Aegyptios et Chaldaeos. — 853. *Pacis morem;* leges pacis. — 856. *Marcellus;* hic Gallos et Poenos equestri certamine superavit. Viridomarum (R. Guelf. II. Viridomor.) etiam Gallorum ducem manu propria interemit, et optima rettulit spolia, quae dux detraxerat duci: sicut Cossus Larti Tolumnio. — 857. *Supereminet omnes;* virtutis scilicet genere. *Rem Romanam;* statum reipublicae. — 858. *Turbante tumultu;* ideo *tumultu*, quia res in Italia [adversus Gallos] geritur. — 859. *Sistet;* confirmabit, corroborabit. — 860. *Tertiaque* etc.; et tertia opima spolia suspendet patri, i. e. Iovi. *Capta Quirino;* qualia et Quirinus ceperat, i. e. Romulus de Acrone rege Ceninensium: et ea Iovi suspenderat. Possumus,

quod est melius, secundum legem Numae (*Romuli?*) hunc :um accipere, qui praecepit prima opima spolia Iovi Feretrio bere suspendi; quod iam Romulus fecerat; secunda Marti, od Cossus fecit; tertia Quirino, quod fecit Marcellus. *Quiri-:s* autem est Mars, qui praeest paci: et intra civitatem colitur. ım belli Mars extra civitatem templum habuit. Ergo aut *sus-ndet patri*, i. e. *Iovi:* aut *suspendet patri Quirino*. Varie de c loco tractant commentatores, Numae legis immemores, cuius :it mentionem et Livius. — 862. *Egregium* etc.; tria sunt :undum Carminium: pulchritudo, aetas, virtus. Significat tem Marcellum filium Octaviae sororis Augusti, quem sibi ıgustus adoptavit. Hic sexto decimo anno incidit [in] valetudi-m: et periit octavo decimo in Baiano (litore) (codd. Burm. ıiona), cum aedilitatem gereret. Huius mortem vehementer vitas doluit. Nam et affabilis fuit et Augusti filius. Ad funeris ıius honorem Augustus sexcentos lectos intra civitatem ire (al. :tos intrare civ.) iussit, hoc enim apud maiores gloriosum fuerat, 'iam] dabatur pro qualitate fortunae. Nam Sulla sex (Guelf. V.) millia habuit. Igitur cum ingenti [gloria et] pompa rela-s (codd. allat. Fabr. al. elat.), et in campo Martio est sepultus. ·go modo in Augusti adulationem, quasi epitaphion ei dicit. : constat, hunc librum tanta pronuntiatione Augusto et Octa-ıe esse recitatum, ut fletu nimio imperarent silentium: nisi rgilius finem esse dixisset, qui pro hoc aere gravi donatus est, e. massis. Nam sic et Livius argentum grave dicit, i. e. mas-s. — 863. *Sed frons laeta parum;* omen est mortis futurae. : contrario alibi (E. 4, 60.): *Incipe parve puer risu cognoscere ıtrem.* — 864. *Virum qui sic comitatur euntem;* Marcellum, i similis est. — 866. *Quis strepitus;* propter aedilitatem. *star;* similitudo: et est nomen, quod non recipit praepositio-m. *Ad instar* enim non dicimus, quod Probus declarat (codd. *clinat*). — 870. *Ostendent* etc.; parum illucescet, [quia] mox ribit. — 872. *Visa potens superi;* cum indignatione dicit: vidistis et gloriae Romanae, et vestris muneribus. Nam felici-s vestra sunt munera. *Propria;* perpetua: ut (1, 73.): *Propri-ıque dicabo.* — 873. *Mavortis campus;* in quo est sepultus. · 875. *Funera* etc.; propter sexcentos lectulos (lectos?). — 7. *In tantum spe tollet avos;* eriget generis antiquitatem. Et .etorice spem laudat in puero, quia facta non invenit. Est ıtem Ciceronis in dialogo: *Fanni* (codd. *Fannio.* cf. Quintil. 3.) *causa difficilis, laudare puerum. Non enim res laudan-ı, sed spes est. Nec Romula;* pro Romulea: ut (4, 37.): *Quos frica terra triumphis Dives alit. Quondam* autem, potest et aeteriti esse et futuri. — 879. [*Prisca fides;* quia fidelitas non quirit iuvenes, sed senes; unde Lucanus (8, 282.): Quippe fides bustos exigit annos.] — 882. *Foderet calcaribus armos;* spe-es pro genere. *Equi armos* pro *equo* posuit. Non enim pos-nt armi calcaribus fodi. — 883. *Fata aspera rumpas;* posse qua ratione fata disrumpi, per transitum docet. — 884. *Tu arcellus eris;* talis qualis est (fuit) Marcellus, [ille vir amplissi-ıs superius dictus.] — 885. *Purpureos flores;* ut saepe (5, .) diximus, propter sanguinis similitudinem: quia aut anima t, aut animae sedes. *Nepotis;* posteri. Non enim re vera

nepos fuit. — 886. *Inani munere*; secundum Epicureos, non profuturo. *Sic*; ista noscentes. — 888. *Aëris in campis*; collisionem fecit. Locutus est autem secundum eos, qui putant, Elysium lunarem esse circulum. — 890. *Incenditque animum*; nam supra ait: *Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis? Exin*; deinde. Confert autem in compendium narrationis prolixitatem. Sic Terentius (Andr. 5, 6, 17.) propter longum actum ait: *Intus despondebitur, intus transigetur, si quid est quod restat.* — 894. *Sunt geminae somni portae*; pro *somniorum.* Est autem in hoc loco Homerum secutus (Od. τ, 560 sqq.). Hoc tantum differt, quod ille per utramque portam somnia exire dicit, hic umbras veras, per quas somnia indicat vera; et poëtice apertus est sensus. Vult autem intelligi, falsa esse omnia quae dixit. Physiologia vero hoc habet: Per *portam corneam* oculi significantur, qui et *cornei* sunt coloris, et duriores ceteris membris. Nam frigus non sentiunt: sicut et[iam] Cicero dicit in libris de Deorum Natura (2, 57.). Per *eburneam* vero *portam* os significatur a dentibus. Et scimus, quia, quae loquimur, falsa esse possunt: ea vero quae videmus, sine dubio vera sunt. Ideo Aeneas per eburneam emittitur portam. Est et alter sensus: Somnum novimus cum cornu pingi, et qui de somniis scripserunt, dicunt, ea quae secundum fortunam et personae possibilitatem videntur, habere effectum: et haec vicina sunt cornu. Unde cornea vera fingitur porta. Ea vero quae supra fortunam sunt: et habent nimium (Guelf. I. *solum*) ornatum, vanamque iactantiam, dicunt falsa esse. Unde eburnea quasi ornatior porta fingitur [falsa]. — 897. *Falsa insomnia*; i. e. somnia. *Secat*; tenet. Unde *sectas* decimus, ab eo quod propositum [non] tenent (Guelf. I. *tenet*). — 901. *Ad Caietae portum*; a persona poëtae, Prolepsis. Nam *Caieta* nondum dicebatur.

MAURI SERVII HONORATI

GRAMMATICI

IN VIRGILII AENEIDOS

LIBR. VII.

Uti et in principio diximus, in duas partes hoc opus (V. corpus) divisum est. Nam primi sex ad imaginem Odyssiae dicti sunt: quos personarum et allocutionum varietate constat esse graviores. Hi autem sex ad imaginem Iliadis dicti sunt, qui in negotiis validiores sunt. Nam et ipse hoc dicit (45.): *Maius opus moveo;* et re vera tragicum opus est, ubi tantum bella tractantur. — 1. *Tu quoque;* sicut Misenus, Palinurus etiam. *Nostris;* [hoc est] Italicis: ut (G. 2, 89.): *Non eadem arboribus pendet vindemia nostris.* Non, ut Donatus ait, [in comparationem Oceani] navigabilibus. *Aeneia nutrix;* hanc alii Aeneae, alii Creusae, alii Ascanii nutricem volunt. Lectum tamen est in Philologis in hoc loco classem Troianorum casu concrematam. Unde *Caieta* dicta, ἀπὸ τοῦ καίειν. — 3. *Servat;* tenet, possidet: ut (G. 4, 459.): *Servantem ripas, alta non vidit in herba. Magna;* ad Hispaniae discretionem. — 4. *Si qua est ea gloria;* secundum Epicureos. Bene autem interest funeri, postquam ab inferis rediit: sicut interfuit antequam descenderet, ut medium actum ostenderet. — 6. *Quierunt;* Hebrus (Acron Helenus?) *quierant* legit. — 7. *Tendit iter velis;* quia prout vela extensa fuerint, ita etiam cursus extenditur, in quo navis est iter. [Nam ait supra: *Flecte viam velis.*] Et aliud est iter velis tendere: aliud per vela iter. Et multi dicunt improprie dictum, multi nimium proprie. Constat tamen secundum illud dictum, quod ait supra (5, 28.): *Flecte viam velis.* Quod si dicimus, bene procedit: *Et tende viam velis;* ut in ipsis velis ratio sit vitae. —

8. *Aspirant aurae in noctem;* quia, ut diximus, temporum mutatione, ventus vel minuitur vel augetur. *In noctem* autem, circa noctem. Et quotiens tempus exprimitur, accusativum regit ista praepositio. — 9. *Luna negat;* litotes. Nam dicit: large praestat: ut (261.): *Munera nec sperno. Tremulo sub lumine;* ita enim mobilitas aquae facit videri. — 10. *Circaeae raduntur litora terrae;* ut diximus supra (3, 386.), mons iste antehac insula fuit. Paludibus enim a continenti segregabatur, quas exclusit limus de Albanis (*Circaeis?*) montibus fluens. Et dicebatur *Aeaeus* (L. *Eteus*, R. Guelf. I. *Etheus*, V. Lips. *Aetheus*) ab horrore transeuntium, quo homines mutabantur in feras. In hoc summo oppidum fuit, quod et *Circaeum* (L. R *Circaetum*, Vos. *circectum*) dictum est [a Circe] et *Circaei*. Nam utrumque Livius dicit. — 11. *Dives;* non addidit *cuius rei*, cum soleat: ut (9, 16.): *Dives equûm, dives pictae vestis et auri. Inaccessos;* inaccessibiles, inaccedendos. Nam Ulixes illuc venit. Ergo *inaccessos*, non ad quos nullus accessit, sed ad quos nullus debeat accedere: ut (G. 3, 5.): *Aut illaudati nescit Busiridis aras:* hoc est illaudabilis. Nam ab Isocrate constat esse laudatum. — 12. *Resonat cantu;* resonare facit. [Hoc ex Homero (Od. κ, 210.): *Εὗρον κ. τ. λ.* et paulo post (221.): *Κίρκης κ. τ. λ.*] *Superbis;* nobilibus, propter antiquam oppidi magnitudinem. — 13. *Odoratam;* pro *odoriferam*. Et hoc ideo, quia usus olei apud maiores non fuit, praecipue in Italia. — 14. *Arguto pectine;* garrulo, stridulo, sonanti: ut (E. 7, 1.): *Forte sub arguta consederat ilice Daphnis. Percurrens pectine telas;* aut manu percurrens: aut ictu pectinis, ut videmus; aut quia apud maiores stantes texebant: ut hodie linteones videmus. Est autem Homeri, qui ait (Il. α, 31.): *ἱστὸν ἐποιχομένην*. — 15. *Gemitus iraeque;* gemitus irascentium leonum: *ἐν διὰ δυοῖν*. — 16. *Sera sub nocte;* quasi eo tempore, quo naturali libertate uti consueverunt. Sub sera nocte, per noctem seram. *Rudentum;* naturaliter *ru* longa est. Persius (3, 9.): *Findor ut Arcadiae pecuaria rudere dicas.* Systolen ergo fecit. *Ruditus* autem proprie est clamor asinorum: ut *grunnitus*, porcorum: ranarum, *coax:* quae nomina a sono vocis constat esse composita. — 17. *Praesepibus;* caveis ubi aluntur. Non enim re vera praesepia habent. — 19. *Dea saeva;* aut per se, aut herbis potentibus saeva. *Circe* autem ideo Solis fingitur filia, quia clarissima meretrix fuit; et nihil est Sole clarius. [Et hoc ex Homero (Od. κ, 135.): *Αἰαίην δ' ἐς νῆσον κ. τ. λ.*] Haec libidine sua et blandimentis homines in ferinam vitam ab humana deducebat, ut libidini et voluptatibus operam darent. Unde datus est locus fabulae apertae. Horatius (Epist. 1, 2, 25.): *Sub domina meretrice fuisse* (fuisset) *turpis et excors.* — 20. *In vultus ac terga ferarum;* corrumpebatur enim in illis sensus [et vultus.] Animus namque idem manebat. [(Od. κ, 239.): *οἱ δὲ συῶν κ. τ. λ.*] — 21. *Pii paterentur Troes;* ergo impii qui pertulerunt. Impii autem propter occisa Solis armenta. — 23. *Neptunus* etc.; physice autem locutus est. Motu enim aquae ventus creatur, ut videmus in bombis (V. R. *inbomis;* Guelf. II. *in bonis;* I. *in uomicis; organ.* omitt. Guelf. I. II. R. Lips.; L. omitt. omnia *in b. org.*) organorum. — 24. *Praeter vada fervida;* periculosa navigantibus, et est Tmesis. —

6. *In roseis fulgebat lutea bigis; lutea* est crocei coloris, t (E. 4, 44.): *Croceo mutabit vellera luto.* Unde multi iungunt *nroseis*, i. e. non rubicundis, ne sit contrarium. Tamen seundum Homerum dictum est, qui interdum *ῥοδοδάκτυλον*, i. e. osei coloris digitos habentem, interdum *κροκόπεπλον* dicit Auroam, i. e. crocei coloris veste circumdatam. — 27. *Cum venti osuere*; cum ortu diei quievere. *Posuere* enim, quievere est: icut contra *ferre*, flare dicimus. Ut (3, 473): *Fieret vento zora nequa ferenti*, i. e. flanti. *Omnisque*; *omnis*, i. e. et qui ipae est, et qui pelagi, qui *altanus* vocatur. — 28. *Tonsae*; emi dicti a decutiendis fluctibus: sicut *tonsores* a *tondendis* et ecutiendis capillis. — 29. *Lucum Prospicit*; in quo erat flumiis numen. Diximus enim (1, 441.) nunquam sine religione esse ıcum a Virgilio positum. — 30. *Hunc inter*; per hunc. Teentius (Eun. 4, 2, 1.): *Dum rus eo, coepi egomet mecum inter ias.* Est autem crebra Frontonis elocutio. *Amoeno*; umbroso, ilvis circumdato. — 31. *Flavus harena*; epitheton proprium. Et sciendum, exitum Tiberini fluminis naturalem non esse, nisi irca Ostiam, ubi prima Aeneas castra constituit. Nam aliter ıon procedit quod ait (9, 468.): *Murorum in parte sinistra Opposuere aciem:* nam dextra cingitur amni. Postea enim in Lauolavinio castra fecit ingentia, quorum vestigia adhuc videntur. — 3. *Assueta ripis volucres*; bono compendio usus est. — 34. *Aethera mulcebant cantu*; lenibant. Corporalia enim sunt eleıenta, ut diximus supra. Non enim mulcetur, nisi quod corpoale est. Supra enim ait (6, 724.): *Totamque infusa per artus.* — 37. *Nunc age*; hinc est sequentis operis initium. Antedicta nim ex superioribus pendent. *Erato*; vel pro Calliope, vel pro ualicunque musa posuit sane. (Codd. tantum: Sane Er. s. Er. ıtem pro C. posuit.) *Quae tempora rerum*; quia, ut diximus ıpra (3, 587.), secundum Lucretium, tempora, nisi ex rebus olligantur, per se nulla sunt. — 38. *Latio antiquo*; quia duo ınt, vetus et novum: sicut et in iure lectum est. — 40. *Exoria pugnae*; cervi interitum. — 42. *Actos*; aut collectos, aut vera compulsos; quod est verisimile, propter illud: *Longa lacidas in pace regebat.* — 43. *Coactam*; collectam: ut (E. 3, 0.): *Tityre coge pecus.* *Totam* autem Hyperbolice dixit. — 7. *Hunc Fauno* etc.; quidam deus est *Fatuellus* (codd. et al. *Fatuelus*, s. *fatuclus*): huius uxor est *Fatua*. Idem *Faunus*, et adem *Fauna*. Dicti autem sunt [*Faunus* et *Fauna*] a vaticiiando, i. e. *fando*. Unde et *fatuos* dicimus inconsiderate loquenes. Ergo *Faunae* et *Fatuae* nomen quasi asperum fugit poëta: t *Maricam* dixit fuisse uxorem Fauni. Est autem Marica dea itoris Minturnensium iuxta Lirim fluvium. Horatius (Carm. 3, 7.): *Et innantem* (L. inhiant.) *Maricae litoribus tenuisse Lirim.* Quod si voluerimus accipere uxorem Fauni Maricam, non procelit. Dii enim Topici, i. e. locales, ad alias regiones nunquam al. non) transeunt. Sed potest dictum esse per poëticam licenıiam, Laurente Marica: cum sit Minturnensis. Dicunt alii per *Maricam*, Venerem intelligi debere, cuius fuit sacellum iuxta Maricam: in quo erat scriptum *ΝΑΟΣ* (al. *νηόν*) *ΤΗΣ ᾿ΑΦΡΟ-ΔΙΤΗΣ* (Guelf. I. *ΠοΗΠΙΗaϵpaxTH*, Guelf. II. *ONTINapoaιTH*). Sane Hesiodus Latinum Circes (L. R. Vos. Circis) et Ulixis filium

dicit: quod et Virgilius tangit dicendo (12. 164.): *Solis avi specimen* (al. speciem). Sed quia temporum ratio non procedit, illud accipiendum est Hygini, qui ait, Latinos plures fuisse, ut intelligamus, poëtam abuti, ut solet, nominum similitudine. — 48. *Accipimus*; propter varias opiniones hoc adiecit; ut Sallustius (Catil. 6.): *Urbem Romam, sicuti ego accepi, condidere atque habuere [in] initio Troiani.* — 49. *Ultimus auctor*; primus: ut *supremum*, summum dicimus [Terent. (Adel. 2, 1, 4.): *Pro supreme Iuppiter.*] — 51. *Primaque* etc.; per transitum tangit historiam. Amata enim duos filios voluntate patris Aeneae spondentes, [Laviniam] sororem factione interemit. Unde et *erepta* dixit, quasi per vim: [hos alii coecatos a matre tradunt, postquam amisso Turno Lavinia Aeneae iuncta est.] *Fato* autem dicit voluntate. Nam dii id fantur, quod sentiunt, non ut homines de quibus lectum est [Sallust. Cat. 6.]: *Aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptum habere.* — 53. *Iam* etc.; non est iteratio (al. iteratum), sed secundum ius dictum: in quo et ex annorum ratione, et ex habitu corporis aetas comprobatur. Primum ergo ad habitum, secundum ad annos pertinet. — 54. *Latio*; *Latium* pars est Ausoniae. Unde dixit primo quod minus est: sic intulit: *Totaque Ausonia.* — 56. *Petit ante alios pulcherrimus*; aut ante alios petit: aut certe pulcher ante alios. *Miro amore*; nova intemperantia — 58. *Sed variis*; propter apes, et incendium, et oraculum Fauni. *Portenta*; signa, quae sunt media: [a *portendendo*]. Nam et bona et mala sunt portenta. — 59. *Laurus erat*; Latinus post mortem fratris Lavini, cum Lavinium amplificaret: ab inventa lauro, *Laurolavinium* id appellavit. *In penetralibus*; *penetrale* est omnis interior pars domus, licet sit intecta. Unde laurum in penetralibus fuisse non mirum est. — 60. *Metu*; religione quae nata est (al. *nascitur*) per timorem. — 61. *Primas cum conderet arces*; primas, circa laurum scil. Nam iam civitas fuerat. — 65. *Trans aethera*; aetherem pro aëre posuit. — 66. *Obsedit apicem*; verbum oppugnationis futurae [est *obsedere*, quo usus est signate propter bellum futurum]. *Per mutua*; invicem: et est absolutum. Melissus qui de apibus scripsit, ait: *Duobus pedibus se tenent: et* (Guelf. I. *se tenentes*) *duobus alias* (Lips. *aliis se*; al. *alis se*; Vos. *alis*; al. *alas*) *sustinent.* — 68. *Vates*; divinus, per quam autem artem non dixit, nec nomen eius: sed datur intelligi, coniecturis eum quibusdam futura dixisse. — 69. *Partes petere agmen easdem*; intelligimus ab inferiori mari apes venisse, unde et Troiani. Partes autem easdem summitates rerum petere dicit, sicut apes apicem lauri per quam advenarum victoria enuntiatur (al. *praen. s. nunt.*). (Pro vv. *sicut* etc. Fabr. Basil. Guelf. I.: Quod autem in lauro sederunt ostenditur advenarum futura victoria.) — 71. *Castis*; piis: et sciendum Latinum sacrificasse iuxta stante Lavinia. — 73. *Nefas*; absoluta parenthesis; et est Hypallage: *Comprendere crinibus ignem*, cum ignis crines comprehendat. — 76. *Fumida*; in fumo est causa lacrymarum [et belli.] — 77. *Vulcanum spargere*; incendium bellicum (*belli summam* Guelf. I.) significat. His enim duobus hoc ab augurio distat Ascanii: fumo, et aspersione flammarum. — 81. *Fauni*; Faunus ἀπὸ τῆς φωνῆς dictus quod voce, non signis futura osten-

— 82. *Lucosque;* in lucis. — 83. *Sub Albunea;* in Albu-
ı. *Alta;* quia est in Tiburtinis altissimis montibus. Et *Albu-*
ɪ dicta est ab aquae qualitate, quae in illo fonte est. Unde
ım nonnulli ipsam Leucotheam (R. Vos. *Leucath.*; Guelf. I.
co cothean) volunt. Sciendum sane, unum esse nomen fontis
silvae. — 84. *Sacro fonte;* nullus enim fons non sacer, [pro-
ɪr attributos illis deos, qui fontibus praeesse dicuntur.] *Me-*
itin; Mephitis proprie est terrae putor, qui de aquis nascitur
phuratis: et est in nemoribus gravior ex densitate silvarum.
i *Mephitin* deum volunt, Leucotheae connexum: sicut est Ve-
ri Adonis, Dianae Virbius. Alii *Mephitin* Iunonem volunt,
am aërem esse constat. Novimus autem, putorem non nisi
corruptione aëris nasci, sicut etiam bonum odorem de aëre
orrupto: ut sit *Mephitis* dea odoris gravissimi, i. e. grave
ntis. — 85. *Hinc Italae gentes;* commendatio oraculi [ipsius].
notria tellus; proprie Sabinorum tractus [ab Oenotro rege.]
cubuit; incubare dicuntur proprie hi qui dormiunt ad acci-
nda responsa. Unde est [Plaut. Curcul. 2, 2, 16.]: *Ille incu-*
t Iovi, i. e., dormit in Capitolio, ut responsa possit accipere.
87. *Sub nocte silenti;* per noctem silentem, [i. e. per noctis
ntium, cum omnes tacent.] — 90. *Varias audit voces;* scili-
; propter multa simulacra. *Fruitur;* pascitur: quod de rebus
ıtum bonis dicimus. — 91. *Acheronta affatur Avernis;* pote-
tes quae sunt in Acheronte, ad quem per Avernum venitur.
c autem ideo, quia Faunus infernus dicitur deus; et congrue.
m nihil est terra inferius, in qua habitat Faunus. Hinc est,
od eum Horatius inducit nocentem, dicens (Carm. 3, 18.):
vis (Guelf. I. L. R. V. *lenis*) *incedas, abeasque parvis Aequus*
ımnis. — 92. *Pater ipse;* aut honoris est, aut re vera pater
viniae. — 93. *Centum;* aut pro qualitate fortunae: unde et
e dixit. Aut certe finitum pro infinito posuit. — 94. *Tergo;*
ɔ *tergoribus*, i. e. coriis. — 97. *Thalamis neu crede paratis;*
ɔpter Turnum. — 98. *Venient;* melius *veniunt*, ut iam eos
ıire significet. *Generi;* plurali usus est pro singulari. — 99.
stirpe; stirpem cum de genere dicimus, tantum femininum
; cum de arbore, et masculini [generis] et feminini [invenitur]:
(12, 77.): *Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum.*
ntra Horatius (Carm. 3, 29.): *Stirpesque* (codd. Burm. et
ph. *hae st.*, V. *es st.* ed. Basil. *eum stirpesq.*) *raptas, et pecus,*
domos. — 100. *Sub pedibus;* sub imperio suo ac potestate. —
2. *Monitusque;* alibi *monita* dixit. Ut (8, 336.): *Carmentis*
mphae monita, et deus auctor Apollo. Non ipse suo premit
e Latinus; quo a se repelleret generos. — 104. *Sed circum*
e volitans; tmesis est *circumvolitans.* — 109. *Adorea liba;*
or proprie est genus farris. *Liba* autem, sunt placentae de
re, melle et oleo, sacris aptae. — 110. *Subiiciunt epulis;*
bponunt in epularum locum. *Ille* (Guelf. I. *Ipse; ille q.* etc.
Ipse); qui per Harpyiam vaticinatus est: ut (3, 251.): *Quae*
oebo pater omnipotens. — 111. *Et cereale solum; solum*
ıne dicitur, quod aliquid sustinet. Unde de mari supra ait
, 199.): *Subtrahiturque solum;* [et Ovidius primo Metamor-
oseon (73.): *Astra tenent coeleste solum.*] Sic nunc panicias
ensas, i. e. epularum (V. *mensar.*) sustentaculum *solum* voca-

dnos; *Coelo* autem, Venerem: *Ere-* *clarus ab alto*; in serenitate, quod [fulminis] causa est. (Al. *nam si* ...) — 142. *Radiis et auro*; radiis fulmen, nubem ardentem dicunt, ...*tens aëre solo*, quos hoc loco ...is scissione ardentem rimam, ...*rnea rima micans percur-* ...*instaurant epulas*; i. e.: ...*oronant*; pro *pateras*, ...*a induit*] *Magno* ...*am te maioribus* ...50. *Haec fontis* ...r. dic.; Basil. ...n est. Nam ...um est cadaver ...cens, in fontem re- ... est sacris interceptis ...i non nisi de hoc fluvio omni qualitate dignitatum: ...mittenda, hodieque servatur. — ...urio consecrata. Hinc paulo post ..., *ingens*. Et nisi in augusto loco non poterat. Unde templum Vestae ...tum, ne illuc conveniret senatus: ubi ...ec fuerat regia Numae Pompilii. Ad veniebat (al. *sane Vestae conveniebatur*), fuerat. — 157. *Fossa*; sulco: et sunt *sulcum* ponit pro fossa: ut (G. 2, 289.): *committere sulco*, i. e. fossa. — 158. ...eparat (L. R. locum parat); [alias fabri- ...*rgine molimur montibus Idae*.] *Primas-* ...eo *primas*, quia imperium Lavinium trans- ...m, civitatem, quam primo fecit Aeneas, ...dum Catonem et Livium: quod et ipse ...te *Troia capit*. — 159. *Castrorum in mo-* ...et. *Pinnis atque aggere cingit*; muro, in quo t Synecdoche. *Aggere* [autem] fossa (*ex fossa?*). etc.; hypermetrus versus est. — 161. *Muroque* ...er accusativum: ut (10, 798.): *Aeneae subiit* ...*mque morantem Sustinuit*. Et hoc secundum ...m *it sub mucronem* dicimus. Nam per dati- t. — 162. *Pueri* etc.; bene Romanae militiae Nam post pubertatem armis exercebantur: et o militabant. Quo etiam solo sub custodibus contrarium (8, 325.): *Longa populos in pace* t in pace esse[n]t, exercitium tamen vigebat *Domitantque in pulvere currus*; equos sub al. *currib*.). — 164. *Acres arcus*; fortes: et *acrimonia* mentis est; [non autem inani- ...*rcuum*.] *Lenta*; mollia. *Ictu*; iaculatione. stupore nuntii laus ostenditur Troianorum. ...dit opinionem. Ingentes enim esse, quos

vit. — 112. *Forte aliis*; abundat *forte*. — 115. *Fatalis crusti*; ad negotium respexit Aeneae, cui hic erat finis laborum. *Crustum* autem et *crusta* neutraliter dicimus de his quae comedi possunt. Horatius (Serm. 1, 1, 25): *Ut pueris olim dant crustula blandi Doctores*. Iuvenalis (9, 5.): *Nos colaphum incutimus lambenti crustula* (V. *crustola*) *servo*. Feminino autem genere fragmenta dicimus, quae comesse non possumus: ut (G. 3, 360.): *Concrescunt subitae currenti in flumine crustae*. *Quadris*; aut mensis: et est Antonomasia. Nam supra orbem dixit. Aut *quadris* fragmentis accipimus (V. Guelf. I. *accipiam*.): ut Iuvenalis (5, 2.): *Ut bona summa putes* (L. *potest*) *aliena vivere quadra*. — 117. *Alludens*; aut vacat *ad*: et ludentem significat. Aut certe *alludens*, ad responsi fidem verba componens. *Laborum fidem*; scilicet maritimorum. Nam in terra multa passurus est: ut ait Sibylla (6, 84.): *Sed terrae graviora manent*. — 118. *Primamque* etc.; hoc est: Adhuc loquente Ascanio intellexit famem quam fata praedixerant. — 119. *Numine pressit*; oraculi fide (Guelf. I. *fidem*) ab Heleno et Anchisa praedicti. *Pressit* autem vocem Ascanii: quo posset ipse (V. qua p. ipsa) numina deprecari. — 120. *Fatis mihi debita tellus*; bona Periphrasis est, ne fatalis diceret: quod est medium, et in precibus nihil esse debet ambiguum. — 121. *O fidi Troiae Salvete penates*; Aeneae scilicet, non Troiae: quam nequivere servare. — 122. *Hic domus*; aut familia: ut (3, 85.): *Da propriam Tymbraee domum*. Aut ordo est: Hic est patria, hic domus. Ante enim patria est, et sic domus. — 123. [*Nunc repeto*; nusquam legimus, quod Anchises praedixerit, fame in Italia laboraturos Troianos (cf. 3, 255.).] — 125. *Accisis*; undique concisis vel consumptis: et hoc est apud nos *ac* (al. *am*), quod apud Graecos ἄμ (al. ἀμφὶ); [et hoc *accisi*, valde undique caesi, i. e. ἀμφίκοποι.] Hinc est (7, 565.): *Amsancti* (R. V. *amcisi*; Lips. a. m. sec.: *amscissi*, i. e. und. *scissi*) *valles*, i. e. undique sancti. — 128. *Haec erat illa fames*; ac si diceret: Hoc fuerat timendum periculum: quod pericula determinat. — 131. *Habeant*; habitent. Hoc enim frequentativum est ab eo quod est *habeo*. *Ubi moenia gentis*; Laurolavinium dicit. — 133. *Nunc pateras*; ab eo quod continet, id quod continetur. — 134. *Anchisen genitorem*; bene Iovem et Anchisen, qui causa oraculi fuerunt. *Reponite mensis*; aut timore verborum Ascanii interrupta renovate: aut *reponite*, frequenter ponite, i. e. crebro [libate,] bibite. — 135. *Tempora ramo implicat*; diebus enim festis ita epulabantur, [i. e. coronati.] — 136. *Geniumque loci*; Apollinem vult intelligi. In tutela enim eius tota fuerat regio: ut (61.): *Quam pater inventam primas cum conderet arces, Ipse ferebatur Phoebo sacrasse Latinus*. Aliter iniquum est, si cum omnes invocet, Apollinem praetermittat: praesertim cum Helenus dixerit (3, 395.): *Aderitque vocatus Apollo*. *Primamque deorum*; quia ipsa est mater deorum. — 137. *Nymphasque* etc.; bonum ordinem sequitur. Sic alibi (8, 71.): *Nymphae Laurentes, Nymphae genus amnibus unde est*. — 138. *Noctem, noctisque orientia signa*; quae noctem sequuntur (Guelf. I. nocte nascuntur): ut Nymphas flumina. Invocat enim sibi coniuncta. — 139. *Ex ordine*; aut contigue, quia Idaeum dixerat Iovem: aut certe rite, i. e. more

sollemni. — 140. *Duplices*; duos; *Coelo* autem, Venerem: *Erebo*, Anchisen. — 141. *Coelo clarus ab alto*; in serenitate, quod est augurii, nam in nubibus [fulminis] causa est. (Al. *nam si coelo nubilo fuerit, causa est.*) — 142. *Radiis et auro*; radiis aureis. *Ardentem nubem*; alii fulmen, nubem ardentem dicunt, ut Lucanus (10, 503.): *Atque ardens aëre solo*, quos hoc loco secutus est. Alii fulmen dicunt aëris scissione ardentem rimam, quos alibi sequitur dicens (8, 392.): *Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.* — 146. *Certatim instaurant epulas*; i. e.: *Et vina reponite mensis.* — 147. *Vina coronant*; pro pateras, [ut alibi (3, 524.): *Magnum cratera corona induit*] *Magno* autem *omine* coelesti dicit. Alibi (3, 974.): *Nam te maioribus ire per altum Auspiciis manifesta fides.* — 150. *Haec fontis stagna Numici*; ista iam ab incolis discuntur (Vos. dic.; Basil. Guelf. I. discunt). Quod autem ait *stagna*, verum est. Nam Numicus ingens ante fluvius fuit: in quo repertum est cadaver Aeneae et consecratum. Post paulatim decrescens, in fontem redactus (L. reduct.) est: qui et ipse siccatus est sacris interceptis (Guelf. I. *interemptis*). Vestae enim libari non nisi de hoc fluvio licebat. — 152. *Ordine ab omni*; ex omni qualitate dignitatum: quod apud Romanos in legatione mittenda, hodieque servatur. — 153. *Augusta ad moenia*; augurio consecrata. Hinc paulo post illud est: *Tectum augustum, ingens.* Et nisi in augusto loco consilium senatus habere non poterat. Unde templum Vestae non fuit augurio consecratum, ne illuc conveniret senatus: ubi erant virgines. Nam haec fuerat regia Numae Pompilii. Ad atrium autem Vestae conveniebat (al. *sane Vestae conveniebatur*), quod a templo remotum fuerat. — 157. *Fossa*; sulco: et sunt ista reciproca. Nam et *sulcum* ponit pro fossa: ut (G. 2, 289.): *Ausim vel tenui vitem committere sulco*, i. e. fossa. — 158. *Moliturque locum*; praeparat (L. R. locum parat); [alias fabricat, ut (3, 6.): *Et Phrygiae molimur montibus Idae.*] *Primasque in litore sedes*; ideo *primas*, quia imperium Lavinium translaturus est. Et sciendum, civitatem, quam primo fecit Aeneas, Troiam dictam secundum Catonem et Livium: quod et ipse dicit (9, 644.): *Nec te Troia capit.* — 159. *Castrorum in morem*; brevem scilicet. *Pinnis atque aggere cingit*; muro, in quo pinnae sunt, et est Synecdoche. *Aggere* [autem] fossa (*ex fossa?*). — 160. *Iamque* etc.; hypermetrus versus est. — 161. *Muroque subibant*; alibi per accusativum: ut (10, 798.): *Aeneae subiit mucronem, ipsumque morantem Sustinuit.* Et hoc secundum naturam est. Nam *it sub mucronem* dicimus. Nam per dativum figuratum est. — 162. *Pueri* etc.; bene Romanae militiae exprimit morem. Nam post pubertatem armis exercebantur: et sexto decimo anno militabant. Quo etiam solo sub custodibus agebant. Nec est contrarium (8, 325.): *Longa populos in pace regebat.* Nam licet in pace esse[n]t, exercitium tamen vigebat armorum. — 163. *Domitantque in pulvere currus*; equos sub regibus (Guelf. I. II. al. *currib.*). — 164. *Acres arcus*; fortes: et est κατάχρησις, nam *acrimonia* mentis est; [non autem inanimatarum rerum, ut *arcuum*.] *Lenta*; mollia. *Ictu*; iaculatione. — 167. *Ingentes*; ex stupore nuntii laus ostenditur Troianorum. Et bene novitatis ostendit opinionem. Ingentes enim esse, quos

primum videmus (al. *vidim.*), opinamur. *Reportat*; aut *re* vacat: aut *re* pro *ad* posuit, ut sit *apportat.* — 168. *Intra tecta vocari*; dissentit hoc loco a Romana consuetudine. Nam legati si quando incogniti venire nuntiarentur, primo quid vellent, ab exploratoribus requirebatur, post ad eos egrediebantur magistratus minores, et tunc demum senatus extra urbem postulata noscebat, et ita si visum fuisset, admittebantur. Sed hoc prudenter fecit (Lips. V. sed hoc Virgilius non sine ratione praetermisit.) Latinum namque memorem vult esse responsi, et avidum satis ad externos videndos: per quos eis promittebatur felicitas. — 169. *Solio medius consedit*; ut supra (1, 510.) diximus, *solium* est veluti armarium de uno ligno ad regum tutelam factum. Secundum alios, a *soliditate* dictum. Secundum Asperum per Antistoichon, [quod *solum unum* capit:] quasi *sodium* (L. Steph. al. *sed.*; R. Vos. *solium*) a *sedendo*. Nam et *sella*, quasi *Sedda* dicta est. — 170. *Tectum augustum*, *ingens*; domum, quam in Palatio diximus (4, 410.) ab Augusto factam, per transitum laudat: quam quasi in Laurolavinio fuisse commemorat. — 172. *Horrendum*; venerandum: non quod horrori sit. — 173. *Hinc sceptra accipere*; hoc in palatio fiebat. — 174. *Curia templum*; quia ut diximus supra, *curia* nisi in augurato loco, non erat. — 175. *Ariete caeso*; hoc sacrificium in ianua palatii fiebat festis diebus. — 176. *Perpetuis mensis*; longis, ad ordinem exaequatis sedentum. Maiores enim nostri sedentes epulabantur, quem morem habuerunt a Laconibus et Cretensibus: ut Varro docet in libris de gente populi Romani: in quibus dicit quid a quaque traxerint gente [per imitationem.] — 177. *Ex ordine*; prout sibi successerant. [Sane intelligendum est, ita ut nati fuerant, sic eorum imagines fuisse compositas.] — 178. *Ex cedro*; quod lignum non facile consumitur vetustate. Hoc genus ligni tinea (al. *tineam*) nescit: corruptionemque ex antiquitate non sentit. Unde est *cedria*, quae chartam reservat. Hinc est illud (Pers. 1, 56.): *Et cedro digna locuti.* [Aut *Cedria perunctae* (al. peruncta), quoniam ligna custodia (al. custodit ac) conservat.] — 179. *Vitisator*; non inventor [vitis]: sed qui vitis genus demonstravit Italis populis. *Sub imagine falcem*; aut statuae exprimit gestum, ut dicat: Ita tenebat falcem, ut eam sub vultu haberet: aut *Sub imagine*, sub theca dicit, quae similis falcis est. — 180. *Saturnusque senex*; antiqui reges nomina sibi plerumque vindicabant deorum. Ergo Saturnus rex fuit Italiae. Nam et supra ait: *Veterum effigies ex ordine avorum.* Et infert: *Aliique ab origine reges.* Hinc est quod apud Cretam esse dicitur Iovis sepulcrum. Gabalus (L. R. V. *Gaballus*, et *Eliogaballus*; Vos. mox *Aliogabalus*) etiam Romanus imperator Solem se dici voluit. Nam *Heliogabalus* dictus est. — 181. *Ab origine*; pro *Aboriginum reges*: sed est metro prohibitus. — 182. *Pugnando vulnera passi*; pugnando quasi reges. — 183. *Sacris in postibus*; ubi spolia consecrabantur. — 184. *Captivi*; pro *captivorum*: nota figura est. — 185. *Cristae*; galeae. A parte totum posuit. — 186. *Ereptaque rostra carinis*; bene de omni genere praeliorum spolia illic demonstrat fuisse. — 187. *Quirinali lituo*; *lituus* est incurvum augurum baculum, quo utebantur ad designanda coeli spatia. Nam manu non licebat. *Quirinalem*

autem ex persona sua dixit, qualem postea Quirinus habuit. Nam tunc adhuc non fuerat Romulus. Vel *lituum*, i. e. regium baculum, in quo potestas esset dirimendarum litium. — 188. *Succinctus trabea*; toga est augurum de cocco et purpura. *Ancile*; scutum breve. Regnante Numa coelo huiusmodi scutum lapsum est, et data responsa sunt, illic fore summam imperii, ubi illud esset. Quod ne [aliquando] posset auferri, vel ab hoste cognosci, per Mamurium fabrum multa similia fecerunt: cui et diem consecrarunt, quo pellem (*peltam?*) virgis feriunt ad artis similitudinem. Dicimus autem *hoc ancile*, et *haec ancilid*. *Anciliorum* vero usurpavit Horatius dicens (Carm. 3, 5.): *Anciliorum et nominis et togae oblitus*. (Guelf. I. add.: Quomodo amore, cum laeserit? Solvitur: Utrum diasyrtice, *saevus* amor docuit; an amore quo tithonum aurora in cicadam ex homine movetur effecit.) [Septem fuerunt paria (L. R. *per*) quae imperium Romanum tenerent: Acus matris deum, Quadriga fictilis Vei[ent]orum, cineres Orestis, sceptrum Priami, velum Ilionae, Palladium, ancilia.] — 190. *Aurea coniux*; nam aliter non stat versus. Et *aurea* per Ironiam dixit. *Coniux* vero, non quae erat, sed quae esse cupiebat: ut (4, 53.): *Quos ego sim totiens iam dedignata maritos*. Fabula talis est: Picum amavit Pomona (V. *Pomana*) dea pomorum, et eius volentis est sortita coniugium. Postea Circe cum eum amaret, et sperneretur, irata eum in avem picum Martium convertit. Nam altera est pica. Hoc autem ideo fingitur, quia augur fuit: et domi habuit picum, per quem futura noscebat: quod Pontificales indicant libri. Bene autem supra huic lituum dedit: quod est augurum proprium. Nam ancile et trabea communia sunt cum Diali vel Martiali sacerdote. — 194. *Placido prior edidit ore*; bene *placido*. Legatorum enim fuerat, ut ipsi ante loquerentur. Sic in secundo (279.): *Ultro flens ipse videbat*. — 195. *Dicite Dardanidae*; aut ex veste eos Troianos esse cognoscit, quae erat proprie gentium singularum. Aut κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus famam, quae eos venire nuntiaverat, eandem etiam Troianos esse dixisse. Unde infert: *Auditique advertitis aequore cursus* (V. *cursum*; Basil. *classem*). *Dardanidae* autem, ac si diceret *o cognati*. — 198. *Vada caerula*; *caerulum* est viride cum nigro, ut est mare. 199. *Errore viae seu tempestatibus acti*; duo quaerit: si voluntate venistis, quid petitis? Si necessitate, tempestas vos an error advexit? — 200. *Qualia multa*; ad duo respexit: errorem et necessitatem. — 201. *Portuque sedetis*; ante enim pro portu erat illic exitus fluminis. — 202. *Ne fugite* etc.; ne fugiatis, ne ignoretis. — 203. *Saturni gentem*; laus generis. — 204. *Sponte sua* etc.; Xenocratis est hoc; qui cum primus Philosophiae scholam aperuisset, quod antea in porticibus de Philosophia tractaretur, et interrogatus esset, quid praestare posset discipulis suis: respondit: *ut id homines voluntate faciant, quod alii iure coguntur*. *Veteris*; antiqui: ac si diceret, aurei seculi imagine vivimus. — 205. *Fama est obscurior annis*; ac si diceret: nisi esset, iam vos sciretis. — 206. *Auruncos ita ferre senes*; apud veteres historiae hoc genus fuit, ut maiores natu anteacta posteris indicarent; quod hic indicat locus. Lucanus (4, 592.) apertius, cum esset de Antaeo narraturus ait: *Cognita per multos*

docuit rudis incola patres. Quia adhuc nec annales e historiae.' Aurunci vero, Italiae populi antiquissimi - *Ferre* autem, quasi cum ostentatione iactare. — 20 *nus*; Iuppiter cum Electra Atlantis filia, Corithi (co coryti, corythi, corinthi) regis Italiae uxore concubuit. Iovis semine natus est Dardanus: ex Corithi Iasius. D profectus ad Phrygiam Ilium condidit: Iasius (V. *Asius*, Thraciam tenuit, ubi est Samos: quam [hic] Samothracia minavit. Nam Iunonis alia est Samos insula. Quamquam Thraciae, quae est in Cephalenia, Same (codd. *Samo*, et Sa dicatur. Unde postea cum responsum esset (3, 96.): *Antiq exquirite matrem*: et Aeneas Italiam peteret, profectus ad Th ciam est, et Samothracas deos sustulit, et pertulit secum prop originem matris, [quod superius (1, 381. 3, 167.) plenius dictu est.] *Idaeas Phrygiae penetravit ad urbes*; quia erant et Cre tae, addidit *Phrygiae* ad discretionem. — 209. *Corithi*; oppidum et mons dicta a rege [Coritho, ut putatur a quibusdam,] patre Dardani [ibi sepulto (Dan. bis sep. dicti.)] — 210. *Aurea*; quomodo dicit hic illum dicit in coelo esse, si apud inferos hunc vidit Aeneas; ait enim (6, 650.): *Ilusque Assaracusque et Troiae Dardanus auctor.* Solvitur: quod tribus tria reddidit: Animam coelo, corpus terrae, umbram inferis. — 211. *Addit*; auget, adiectione scilicet nominis sui. — 212. *Voce secutus*; plerumque enim consentimus et taciti. — 213. *Rex*; conciliatio ab honore, inde a genere. — 214. *Succedere terris*; ut (2, 723.): *Succedoque oneri.* — 215. *Nec sidus*; aspectus siderum. Nam tempestatem supra dixit: nec est bis idem positum. — 217. *Urbem afferimur*; ad urbem ferimur (al. *refer.*). — 218. *Extremo veniens*; i. e. primo. Nam alias *rediens* diceret non *veniens*. — 220. *Dardana pubes Gaudet avo*; generis origine. Nam avus non est Troianorum Iuppiter: sed Aeneae [solius] per Venerem. — 222. *Quanta per Idaeos*; ad illud respondit: *Auditique advertitis aequore cursum*, i. e., non mirum est, haec te audisse, quae universus orbis agnovit. — 223. *Tempestas*; vis bellorum. *Actus*; collisus. — 224. *Fatis*; per transitum et Troianos eximit culpa: et Graecorum deterit laudem. — 225. *Tellus extrema*; ut est Britanniae et omnium insularum Oceani. *Refuso* autem, refluo, ut Lucanus indicat [(1, 409.): *Quaque iacet litus dubium, quod terra fretumque Vindicat alternis vicibus, cum funditur ingens Oceanus, vel cum refugis se fluctibus aufert.*] Et est hoc Homeri [(Od. μ, 1.): αὐτὰρ ἐπεὶ ποταμοῖο λίπε ῥόον ὠκεανοῖο Νηῦς, ἀπὸ δ' ἵκετο κῦμα θαλάσσης εὐρυπόροιο.] — 226. *Et si quem* etc.; audierunt etiam illi qui separantur Zona ea quae est in medio quattuor, i. e. fervens. Significat autem Antipodas. — 227. *Iniqui*; [intemperati vel] ardentis. — 228. *Diluvio ex illo*; ex illa vastitate. Alii hic distinguunt, et mutant sensum, ut sit: Quos dirimit plaga solis ardentis: ex quo mundus est constitutus: hoc est, ex quo chaos esse desiit post illud diluvium. [*Tot*; pro multa.] — 229. *Diis sedem exiguam patriis*; pia et verecunda petitio. *Innocuum*; non quod nulli noceat: sed quod vindicatum (al. vindicato) nulli possit nocere. Aliter serpentes innocuos dicimus. — 230. *Undamque auramque*; ista enim communia sunt. — 231. *Indecores*; decus, deco-

[ ] ut *pecus*, *pecoris*, *nemus*, *nemoris*, o in genitivo cor[ ] est, omnia enim in *us* exeuntia neutra, in genitivo sin[ ] penultimam corripiunt excepto *pelagus*, quod Graecum [ ] nde et *ulceris* (V. Guelf. II. *vulgeris*, Vos. *vulgus*, *vulga*[ ] itur secundum regulam, licet de hoc nomine aliud aucto[ ] lacuerit. *Decor* vero *decoris* facit penultimam in genitivo [ ] tam: omnia enim in *or* exeuntia in genitivo producuntur [ ] quinque: *arbor*, *marmor*, *memor*, *immemor*, *aequor*: [Q]uaeritur, *Indecores* a quo sit nominativo, ab eo quod est [ ] non potest venire, quia lectum non est, et quia *decus* [ ] regit genus, non masculinum, restat, ut dicatur eh eo [ ]est *indecor*, venire *Indecores*, nam et lectum est. Sed [ ], *decoris* facit producta penultima quam Virgilius corripuit. Ergo aut systole est, aut certe dicendum huius nominis nominativum non inveniri, sicut in multis nominibus fit, quod et melius est; (L. R. Guelf. I. Steph. Fabr. tantum habent: *Indecores*; decus, decoris facit sicut pec. pec.; sed hic indecor dicimus, hic indecus non possumus dicere; unde indecores, cum *co* brevis sit, aut systole est, aut certe dicimus nominativum non inveniri, ut in mult. nom. fit; nam indecus lectum non est, quod et mel. est.) Nam systole sine exemplo fieri non debet. Verecunde autem hoc dicit sua coniunctione etiam ornari Italos. — 232. *Abolescet*; abolebitur: et usus est inchoativa forma, cum opus non esset. — 233. *Troiam*; i. e. Troianos. — 234. *Fata per Aeneae iuro*; quem iam novit Latinus oraculo scilicet Fauni: per quod audivit (98.): *Externi veniunt generi.* — 235. *Sive fide* etc.; in his enim dextera comprobatur fide et virtute. — 237. *Vittas*; quae pendebant in ramo religatae (al. *quae religabantur ad ramum*). Alibi (8, 128.): *Et vitta comptos voluit praetendere ramos.* — 241. *Huc repetit*; scilicet Dardanus, i. e. Aeneas, qui et Dardanus, ut diximus supra (4, 159.), vocabatur. Et bene *repetit*, non *petit*, quasi sua (Guelf. I. II. Dan. *q. ad sua*). *Ingentibus* autem Deliis, quae magna constat fuisse. — 243. *Fortunae parva prioris*; bene medium tenuit. Nam ne laudare videretur ait *parva*, ne deformaret, nam durum est aliquid ab infelicibus accipere, ait *Fortunae prioris*. — 245. *Auro libabat*; pateram significat. — 246. *Priami gestamen erat*; diadema dicit. Nam sceptrum dicturus est. — 247. *Sacerque tiaras*; pileum Phrygium dicit. Et sciendum, hic *tiaras* per usurpationem dictum. Nam *haec tiara* dicitur. Melius ergo Iuvenalis (6, 516.): *Et Phrygia vestitur bucca tiara.* — 250. *Obtutu tenet ora*; ordo est: Latinus defixa tenet ora: et obtutu, i. e. intuitu solo haeret immobilis. — 251. *Intentos volvens oculos*; cogitantis est gestus: sic de Boccho [Maurorum rege,] Sallustius (Iug. 113.): *Vultu et oculis pariter atque animo variis* (V. *varus*). — 252. *Regem picta movet*; ideo non movebat purpura Latinum, quia rex erat, et in purpura labor Iliadum (Al. tantum: Quippe regem, et in purpura Iliadum labor). — 256. *Portendi*; [porro tendi,] praedici, significari. — 257. *Paribus auspiciis*; pari potestate, et tractum est ex comitiis, ut diximus in quarto (102.). — 259. *Dii nostra incepta secundent*; secundum priscam consuetudinem (Al. antiquo more) locuturus de publica utilitate, (al. de publicis rebus) i. e. pace, et nuptiis

filiae, facit ante deorum commemorationem, sicut etiam in omnibus Catonis orationibus (codd. praeter V. *traditionib.*) legimus. Hinc est in divinatione [Ciceronis] (14.): *Si quid ex aliqua vetere oratione* (Guelf. I. *traditione est*; Guelf. II. *ratione*), *Iovem ego optimum* [*et*] *maximum.* Ipse etiam Virgilius alibi (11, 301.): *Praefatus divos solio rex infit ab alto.* — 260. *Augurium*; propter [ea] quae dicta sunt supra. *Quod optas*; i. e. pax. — 261. *Nec sperno*; quia dixerat: *Fortunae parva prioris Munera.* Et est Litotes, i. e. libenter accipio. — 262. *Uber agri*; ubertas. Alibi (G. 2, 234.): *Pecorique et vitibus almis Aptius uber erit.* Et est maior petitione promissio. Nam illi tantum litus petierant. — 266. *Pacis erit*; foederis: ab eo quod sequitur, id quod praecedit. *Tyranni*; Graece dixit, i. e. regis. Nam apud eos *tyranni* et *regis* nulla discretio est: licet apud nos incubator imperii *tyrannus* dicatur. Declinatur autem etiam *hic* et *haec tyrannus* (al. tyrannos). — 268. *Est mihi nata*; male multi arguunt Virgilium, quod Latinum induxit ultro filiam pollicentem. Nec oraculum considerantes, quia Italo penitus dari non poterat, nec Aeneae meritum quem decebat rogari. Nam antiquis mos fuit, meliores generos rogare. Sic Terentius (Andr. 1, 1, 72.): *Hac fama impulsus Chremes, ultro ad me venit, unicam gnatam suam* [*cum dote summa filio uxorem ut daret.*] Hesiodus etiam περὶ γυναικῶν, inducit, multas Heroidas optasse nuptias virorum fortium. — 269. *Sortes*; [modo] abusive pro oraculis posuit. Nam non proprie dicuntur sortes. Hic autem a Fauno oraculum, non sortes acceperat. *Plurima coelo Monstra sinunt*; aut per augmentum dixit: aut et alia visa intelligamus. Nam duo, plurima non sunt. — 271. *Hoc Latio restare canunt*; hoc Italiam (codd. *Italiae*) manere significant. Nam sic dicimus, *hoc mihi restat*, i. e. *manet me illa res.* — 273. *Mens augurat*; *auguro* dicimus secundum Plinium, cum praesagio mentis futura colligimus. *Auguror* vero tunc, cum futura veris captamus auguriis. — 274. *Numero omni*; i. e. de trecentis; et perite; nam in legione non nisi trecenti equites erant, quae [tamen legio] habebat sex millia virorum, per quod ostendit unam habuisse legionem Latinum; unde et alibi (9, 340.): *Tercentum scutati omnes Volscente magistro.* — 275. *In praesepibus altis*; multa non propter se, sed propter aliud dicuntur. Nam per *praesepia alta* equorum magnitudo monstratur. Homerus (Il. γ, 228.): βαθύπεπλος (τανύπ.) Ἑλένη, i. e., longas per vestes. — 276. *Ordine*; pro merito singulorum. — 277. *Tapetis*; tertio declinatur hoc nomen *hoc tapetum*, *tapeti*: ut *templum*, *templi.* Unde est *his tapetis* hoc loco. Item *hoc tapete*, *huius tapetis*, ut *sedile*, *sedilis.* Unde est (9, 325.): *Qui forte tapetibus altis Extructus.* Declinatur et Graece ὁ τάπης τάπητος. Unde est (9, 358.): *Pulchrosque tapetas*, τοὺς τάπητας. — 278. *Demissa monilia pendent*; suspendenda pronuntiatio est: et ambitus maior est (V. Lips. Guelf. II. *ut crescat ambitus*). Nam *monilia* non nisi hominum dicimus: quae nunc ad laudem pro phaleris posuit. — 282. *Patri quos Daedala Circe*; ingeniosa: et hoc fingit eam fecisse. Tractum autem est de Homero, qui tales equos habuisse inducit Anchisen. [(Il. ε, 265.): Τῆς γάρ τοι γενεῆς κ. τ. λ.] Et bene est compositum ad illud quod supra ait: *Troiaeve opulen-*

tia deerit. Ut Troianis nihil de prisca rerum copia abesse videatur. *Gentem* autem abusive dixit de equis, quod est hominum proprium. — 283. *Nothos;* materno ignobiles genere. Est autem hoc nomen Graecum. Nam in Latinitate deficit (al. *nam latine quemadmodum dicatur, non est.*) — 284. *Donis, dictisque Latini;* equis: et pacis nuptiarumque promissione. — 286. *Inachiis sese referebat ab Argis;* bene Inachiis. Non enim una est Argos: fuit enim et in Italia, quam Diomedes condidit: quae primo *Argi*, post *Argiripa*, post *Arpi* dicta est. Fuit et in Thessalia. Lucanus (7, 355.): *Ubi nobile* (V. mobile) *quondam, Nunc super Argos erat* (Fabr. *arat*). Fuit et haud longe ab Athenis, quod a siti *Argos Dipsion* dictum est: apud quos magna erat societas inter eos qui uno (R. Lips. a m. sec. *primo*; *privo?* Guelf. II. *in uno*) puteo utèbantur. Unde et *fratrias* dixerunt ἀπὸ τοῦ φρέατος, quas *tribus* vocamus. Et notandum, quod, ubi bonus sequitur eventus Troianos, Iuno removetur: et congrue quasi numen inimicum, quod praesens posset nocere. — 287. *Aurasque invecta tenebat;* per elementum suum ibat. — 289. *Abusque; abusque* [autem] et *adusque* usurpative dicimus. Praepositio enim nec adverbio iungitur, nec praepositioni. *Usque* autem aut praepositio est, aut adverbium. — 290. *Iam fidere terrae;* [per dativum iungendum, aliter non procedit.] Ut (9, 378.): *Fidere nocti.* — 291. *Stetit;* quod solet esse cogitantum, [i. e. stare]. — 293. *Fatis;* voluntatibus. — 295. *Capti potuere capi?* cum felle dictum est. Nam si hoc removeas, erit oxymorum. Dicit autem, omnia quae contigerunt, non videri contigisse, quia non obfuerunt. *Capti* autem *capi* sic dixit, ut Cicero (Verr. 3, 18.): *Ut in uberrima Siciliae parte Siciliam quaereremus.* — 297. *At credo* etc.; nec fatigata destiti, nec satiata requievi. — 299. *Patria excussos*; satis signate locutus est. — 300. *Me opponere ponto;* plus est, quam si diceret tempestates. *Me* autem per Physiologiam imbres, tonitrua, tempestates. — 302. *Aut Scylla mihi*; bene *mihi;* ac si diceret: Etiam quae per suam naturam solent nocere, me rogante non potuerunt obesse Troianis. — 303. *Conduntur Tybridis alveo; condi* proprie dicuntur, qui sibi statuunt civitatem. *Conduntur* ergo, sedem stabilem locant. Sallustius: *Parte* (V. Guelf. I. II. *pestem*, L. R. Vos. Lips. *per te;* Guelf. II. etiam *conditos*; *pesti* (i. e. in exitium orbis) *conditos?*) *conditor orbis terrarum.* Et sunt propria verba quae nulla ratione mutantur: nam ut sacerdotes *creari*, virgines *capi* dicimus. (Guelf. II. et Lips. add.: ita *condi* dicuntur, qui statuunt civitatem.) — 304. *Pelagi;* propter illud (6, 84.): *Sed terrae graviora manent.* *Mars perdere gentem*; bene belli et vastationis quaerit exempla in rebus huiusmodi: sicut in primo, naufragii. Pirithous Lapitharum rex cum uxorem [de-] duceret, vicinos populos Centauros, etiam sibi cognatos, et deos omnes excepto Marte, ad convivium convocavit. Unde iratum numen immisit furorem, quo Centauri et Lapithae in bella venerunt. — 306. *Antiquam* etc.; Oeneus Calydonis rex de primitiis omnibus numinibus sacrificavit, excepta Diana; quae irata aprum immisit, qui cuncta vastabat donec a Meleagro occideretur. *Concessit* autem ideo dixit, ut ostenderet minora numina, nisi impetraverint, nocere non posse. Statius de Venere: *Infan-*

dum natae concessit honorem. — 307. *Quod scelus aut* [illegible]*t this tantum, aut Calydone merente?* Haec est vera lecti[illegible]ti[illegible] et sensus procedit, ut uterque ablativus sit. Nam si *Cal*[illegible]*ly*[illegible] legas, vitium erit, nec sensus procedet. *Scelus* autem pro [illegible] *po*[illegible] posuit: ab eo quod praecedit, id quod sequitur. Ut (2, 229.): *Et scelus expendisse merentem.* — 309. *Quae potui in*[illegible]*felix;* i. e. nocens, [irata:] ut contra, *Sis felix*, i. e. propitia [illegible] sicut diximus supra. — 311. *Implorare quod usquam est*; ac s[illegible] dice-ret, etiam humilia. Quod autem Iuno ubique alieno uti intro-ducitur auxilio, physicum est. Natura enim aëris per se nihil facit, nisi aliena coniunctione, ventorum scilicet, qui creant nubes et pluvias. — 315. *Atque moras* etc.; ostendit deos retar-dare posse fata, non penitus tollere. Ut (8, 399.): *Decemque* (R. V. vixque) *alios Priamum superesse per annos.* Quae autem dicit, etiam a Creusa dicta sunt, ut (2, 783.): *Regnumque et regia coniux Parta tibi.* — 318. *Sanguine Troiano, et Rutulo dotabere virgo;* ambitiosae execrationes. — 319. *Nec face tantum;* tantummodo. — 320. *Cisseis*; regina Hecuba filia secundum Euripi-dem (Hecub. 3.) Cissei, quem Ennius, Pacuvius et Virgilius sequuntur. Nam Homerus [loquens de Asio, Hecubae fratre,] Dymantis dicit: [*Αὐτοκασίγνητος Ἑκάβης, υἱὸς δὲ Δύμαντος, Ὃς Φρυγίην ναίεσκε ῥοῇς ἐπὶ Σαγγαρίοιο.* Ovidius etiam (Met. 11, 761.): *Proles enixa Dymantis.*] Haec se facem parere vidit, et Parin creavit, qui causa fuit incendii. Ergo nunc hoc dicit: Talis erit Veneri partus suus. Nam sicut per Parin Troia incensa est, sic per Aenean reliquiae Troianorum. Com-paratio autem iniuriosa. Nam Veneri Hecubam, Parin Aeneae, Helenam Laviniae compara[vi]t. *Iugales;* coniugales, matrimo-nio [et sanguine] conceptos. — 321. *Idem;* talis, similis. — 322. *Funestaeque* etc.; sic tedae recidivae, ut Pergama. — 324. *Alecto*; Graecus accusativus [est.] Huius autem declinationis tres [tantum] casus usurpamus, genitivum ut Alectus, nominativum et accusativum ut Alecto. — 327. *Odit et ipse pater Pluton;* venerationis est [*ipse*] *pater.* Nam Furiae Acherontis et Noctis sunt filiae. — 330. *His acuit verbis;* irritavit et instigavit eius insaniam. — 331. *Proprium;* aut tibi aptum: aut certe perpe-tuum, indefessum, usque ad finem perducendum. Et sciendum, ideo Furiae nihil pro praemio dari, quia praestatur hoc ipsum Furiae, ut bella commoveat, et ut dicatur defendisse Iunonem. — 332. *Infracta;* aut valde fracta: aut quae fuit antehac semper infracta. Ut (12, 1.): *Turnus ut infractos adverso Marte Lati-nos.* — 333. *Cedat fama loco;* vincatur. Cicero (Catil. 2, 1.): *Loco ille motus est, cum est ex* (Guelf. II. *de u. exp.*) *urbe de-pulsus. Ambire Latinum;* amplecti circum, retinere: et dictum est non ab *ambitu* (Guelf. II. omitt. vv. *et amb.* L. R. V. Steph. hab. *non ob ambitum dixit*, V. *ob ambitu* pro *ab;* Guelf. I. Fabr. *nam ob ambitum hoc dixit*; (cf. 4, 283.) Lips. erasa veteri scriptura, habet: Neque nuptiis impetrandis Latinum possint amplecti, et circum retinere; non ob *ambitum* enim dixit *am-bire*; nam *ambio ad illum* diximus, cum ob *ambitum* dicitur, et significatur cupio, non *ambio illum*; cum vero ambio illum dicimus, significat insidiis circum venio, ut hic.) Nam *ambio ad illum* dicimus, non *ambio illum.* — 335. *Tu potes unani-mos;* a maiore ad minus. — 336. *Versare;* vertere, et usus est

...itativo ad vim augendam. — 337. *Tibi nomina mille;* ... ut (2, 558.): *Et sine nomine corpus. Mille* autem se... ...n Euripidem: in cuius tragoedia dicit Furia non esse unius ...tis, sed [plurimarum] se esse fortunam, se Nemesin, se ..., (inde factam) se esse necessitatem. Ita dicit etiam Asper. 338. *Fecundum*; plenum pectus maliciae efficacia. — 339. ...*ositam pacem*; quam (Guelf. II. *quasi*; Guelf. I. *quam* ...) Latinus dederat. *Crimina belli*; causas. Ut (10, 188.): ...*en, amor vestrum.* — 341. *Exin*; [statim, et est] ordinis ...rbium. *Gorgoneis* autem pessimis, saevis; a Gorgone. — ... *Tacitum*; pro *tacite*; bene autem *obsedit*, quasi quae insi...batur. — 345. [*Femineae*; vehementissimae et impatientes.] ...*raeque, iraeque coquebant*; perverso ordine respondit. Nam ... in Troianos est, cura vero de nuptiis, et primo adventu ...ucrorum (codd. *adventum* T. *dixerat*). [*Coquebant* vero, ...cerabant.] — 346. *Huic dea*; figura perturbata (ὑπέρβατον) ...uelf. I. *per hyperbaton turbata*). Namque talis est ordo: Huic ... unum anguem in sinum coniicit, et usque ad intima subdit ...ecordia, quae sunt loca cordi vicina, quibus sensus percipitur. ...*guem* autem iniecit partem sui, i. e. furoris. — 349. *Levia;* ...chra. — 350. *Attactu nullo;* sine morsu, sine sensu. *Fallit* ...*furentem*; iniicit furorem sine accipientis sensu. *Furentem* ...em, ut furore teneatur. Nam nondum furebat. — 352. ...*enia vitta*; *taenia* est vittarum extremitas. — 354. *Udo sub...sa veneno*; hypallage in sensu; *venenum* enim *udum* dixit, ...d est de udo corpore. Namque serpentum uda sunt corpora, ...o ut qua (al. *quaqua*) eunt, viam humore designent. — 357. ...*ito matrum de more locuta est*; nondum ad plenum furebat. ...de per muliebrem iracundiam mixta asperitate loquebatur. Nam ... est *matrum de more*. Paulo post [enim] vero furore quatie... — 359. *Exulibusne datur?* propter dissuasionem signate ...iitur, exules vocans eos qui propria regna repetebant. *Du...da*; abducenda. *Praedo*; quasi piratam dicit hominem diu in ...ri morantem. — 363. *Ac non sic Phrygius*; legitur et *annon* ...; sed hoc absolutum est. Si autem *at* legeris, copulativa (V. ...eptiva) particula est ad ornatum solum pertinens. Horatius ...od. 5, 1.): *At o deorum quicquid in coelo regit terras et ...manum genus.* — 366. *Quid consanguineo*; filius enim est ...iliae sororis Amatae. — 367. *Si gener* etc.; de qualitate ...nsit ad finem. Nam vult Turnum extraneum esse definire per ...lidam argumentationem: quia imperio Latini non subiacet: cum ...culum de Latinis omnibus caverit. Postea etiam huic occur..., (al. huic argumento alia subvenit argumentatione,) Turnum ...aecum esse ab Acrisio [ortum] commemorans, per quod duas ...agit latenter. Nam dicendo, originem considerandam, docet Turnum Graecum esse ab [Inacho et] Acrisio: et Aenean La...um [esse] a Dardano. — 368. *Premunt te iussa;* urgent, in ... [loco] compellunt. [*Iussa*; sortes, oracula.] — 372. *Ina...is Acrisiusque patres*; Danaë Acrisii regis Argivorum filia, ...tquam est a Iove vitiata, pater eam intra arcam inclusam ...ecipitavit in mare, quae delata ad Italiam inventa est a pisca...e cum Perseo, quem illic enixa fuerat, et oblata regi [Pi...mno] qui eam sibi fecit uxorem, cum qua etiam Ardeam con-

didit, a quibus Turnum vult originem ducere. — 377. *Sine more furit*; sine exemplo: et hoc iam contra decus est regium. *Lymphata*; percussa furore lympharum, sicut *Cerritos* (al. *Cyrr.* s. *Cerit*) a *Cerere* dicimus. — 378. *Turbo*; Catullus *hoc turben* dicit, ut *hoc carmen*. Est autem *hic turbo*, unde *turbinis* facit. Nam si *turbonis* sit, erit a proprio nomine genitivus: [ut Horatius (Serm. 1, 3, 110.): *Turbonis in armis.*] — 382. *Impubesque manus*; aut multitudo puerorum: aut a parte totum posuit, ut pro manu puerum ipsum intelligas. — 385. *Simulato numine Bacchi*; talem patiebatur furorem, ut speraret, se Liberi sacra celebrare. Non enim ipsa simulabat, quod est sanorum. Nam et paulo post dicturus est: *Alecto stimulis agit undique Bacchi.* — 388. *Quo*; *ut*. — 389. *Evohe Bacche*; vox Bacchantis est. — 390. *Tibi sumere thyrsos*; pro *sumebant*: infinitivi sunt pro indicativis. — 396. *Pampineas hastas*; pampinis tectas. *Incinctae pellibus*; Nebrid[ar]um scilicet. — 397. *Pinum sustinet*; facem pineam, ut fiebat in Liberalibus. — 398. *Natae Turnique canit hymenaeos*; hic aperte expressit dementiam. Nam cum consecraverit filiam Libero, hymenaeum canit eius et Turni — Hymenaeum autem, nunc carmen nuptiale dixit. — 399. *Torvum*, pro torve. *Io*; vox clamantis: et est tragicus sermo. [illegible] *Piis animis*; i. e. maternis. — 403. *Crinales vittas*; q[illegible] rum matronarum erant. Nam meretricibus non dab[illegible] 406. *Acuisse furores*; ut supra (330.): *Quam Iuno* [illegible] *verbis.* — 407. *Consiliumque* etc.; quod habuerat, [illegible] dando Aeneae, bella removeret, quae significaverat fu[illegible] rii. — 410. *Acrisioneis Danaë*; patronymicum est. [N[illegible] Acrisii significat;] non *Acrisioneis colonis*. Sola enim [illegible] non cum colonis. — 411. *Praecipiti delata noto*; intr[illegible] ut diximus supra (372.) [et ut a plurimis dicitur.] — [illegible] *gnum tenet Ardea nomen*; bene allusit. Nam *ardea*, qu[illegible] dicta est, i. e. magna et nobilis: licet Hyginus in Italici[illegible] ab augurio avis ardeae, [Ardeam] dictam velit. Illud [illegible] Ovidii in Metamorphoseon (14, 574.) fabulosum est, [illegible] ab Annibale (*Aenea*) Ardeam in hanc avem esse c[illegible] Sciendum tamen *Ardeam* κατ' ἀντίφρασιν dictam, quod [illegible] pennarum (codd. Burm. *pinn.*) altius non volat. Lucanus [illegible] *Quoque* (Lips. *quodq.*) *ausa volare, Ardea sublimis pen*[illegible] *fisa natanti.* — 416. *Membra exuit*; bene *exuit*. Nam [illegible] volunt videri, induunt se corporibus propter mortaliu[illegible] Nam incorporei sunt. — 417. *Albos cum vitta*; i. e. [illegible] tas albas. — 418. *Ramum innectit olivae*; aut coron[illegible] pit: aut ramum illigat vittis. Quod aperte in octa[vo] [illegible] *Et* (V. *ut*) *vitta comptos voluit praetender*[illegible] [illegible] (237.): *Praeferimus manibus vittas.* — 4[illegible] [illegible] *templique sacerdos*; [ordo est, ut] Iunonis [illegible] sacerdos. — 421. *Fusos patiere labores*; [illegible] connexione libellum composuit, in quo [illegible] accommodari: ex quo intelligimus. hanc, [illegible] connexionem. Nam *patiere* futuri tem-[illegible] participium est praeteritum. Est autem [illegible] tui labores fundantur incassum, i. e. in [illegible] *incassum* autem tractum est a cassibus, i. e.

:. — 422. *Transcribi;* tradi. Sermo autem hic tractus est :unia. Nam *scribi* est dari; Horatius (Serm. 2, 3, 69.): *decem a Nerio, non est satis, adde cicutae. Rescribi* eddi. Horatius (76.): *Dictantis quod tu nunquam rescri-*)*ssis*. Terentius (Phorm. 5, 7, 29.): *Argentum illud denuo i iube, Phormio.* — 424. *Quaeritur haeres;* de iure ut non *generum* sed *heredem* diceret. Nam per coëm-n facto matrimonio sibi invicem succedebant. — 426. *:nas i sterne acies;* ut (4, 381.): *I sequere Italiam ventis.* iotum est, bello multum potuisse Tyrrhenos: et fuisse)ue infestos Latinis. Ut (8, 55.): *Hi bellum assidue du-um gente Latina.* — 427. *Haec adeo tibi me;* addi[di]t itatem, quia scit, anui credi difficile. *Adeo* autem, valde iussit: ut [Terentius (Eun. 1, 2, 124.)]: *Adolescentem adeo m.* — 430. *Laetus;* alacer, festinus. Nam *laetari* non t, qui perdebat uxorem. Sicut supra [in primo (35.)]: *labant laeti. Flumine pulchro;* ut supra (30.): *Fluvio Ti-s amoeno.* — 432. *Coelestum vis magna iubet;* aut per onem ipsa Iuno est vis deorum: aut per augmentum, sua-mo per se, deinde per Iunonem: postremo per omnium orum. — 434. *Sentiat* etc.; [i. e.] sentiat contra se pu-m, quem pro se laborantem non probavit. — 435. *Hic : vatem irridens;* caluit, quia iuvenis. Horatius (Carm. 3, *Ion ego hoc ferrem calidus iuventa consule Planco.* — *cta situ senectus;* temporis longinquitate, ex qua nascitur *Verique effoeta;* cassa veritatis. — 441. *O mater;* irrisio-, non honoris. — 442. *Falsa vatem, formidine ludit; alsa,* quia *vatem.* Nam eam defendebat a bellis, si non saltem religio sacerdotii. — 445. *Exarsit in iras;* com-ermo habet, *ardeo illa re,* sed figuratius *ardeo in illam* imus: et est specialis Cornelii (*Corn. Frontonis?*) elocu-446. *Oranti;* loquenti. Unde etiam *oratores* dicimus. *occupat artus;* vicinitate scilicet furiae. Nam *tremor* est. — 448. *Tantaque se facies aperit;* semoto anili uem finxerat, et quo se induerat. Sic supra de Venere .): *Et vera incessu patuit dea.* — 450. *Geminos;* simi-im omnes eam dicit erexisse, non duos. — 451. *Verbe-insonuit;* pro *verberibus insonuit;* i. e. *per verbera.* *ore;* habitum futurae orationis ostendit. — 454. *Re-*multi hic distinguunt, et superioribus iungunt, ut sit sen-espice eam, quam dicis falsa deludi formidine. *Ad haec ;* i. e. ad regum arma, et ad bella. Quomodo ergo dicis, uperfluo his inferat rebus, ad quas veni? Alii *respice ad* egunt, ut sit quasi demonstrantis: *Respice, bella et letum* — 455. *Facem iuveni coniecit;* satis considerate facem iniecit, quae cito et exardescit et desinit. Supra vero *Amatae serpentem iniecit:* quod in mulieribus semper venenum. — 457. *Atro* etc.; atri luminis taedas. Ut (1, *Et pulchra faciat te prole parentem. Atro* autem *lumine,* , inferno; alias ratione caret. *Sub pectore;* ubi fellis locus e. iracundiae. — 460. *Fremit;* cum clamore deposcit. iutem *amens,* quia in thoro requirebat (Guelf. I. *in tor-uiverat*). — 461. *Scelerata insania belli;* nihil enim

tam insanum, quam desiderare id per quod possis perire. — 463. *Virgea*; de viminibus, vel virgis facta: unde est flamma validior. *Costis* autem, lateribus. Et bene antiquum respexit morem. Nam ollas non suspendebant, sed positis [circum] circa ignem adhibebant. *Costis* i. e. lateribus: ut (G. 1, 273.): *Tardi costas agitator aselli.* — 464. *Aquai Fumidus* etc.; i. e. fumidus aquae amnis. Nec immerito. Nam potest esse et alterius rei amnis. Ut (Lucan. 4, 785.): *Fluvios videt ille cruoris.* Hanc autem Diaeresin Tucca et Varus fecerunt. Nam Virgilius sic reliquerat: *Furit intus aquae amnis, et exuberat, ut aquae amnis* (al. *Fur. int. aq. vis, Fumidus atque alte spumis exuberat amnis*;) quod satis asperum fuit. [Notandum quod in toto Virgilio non reperiuntur, nisi quattuor diaereses: hoc loco, et in tertio (354.) ut: *Aulai in medio libabant pocula Bacchi*, et in VI. ut (747.): *Aurai simplicis ignem*, et in IX. (26.): *Dives pictai vestis et auri*]. — 466. *Nec iam se capit unda*; melius quam si diceret: nec iam vas undam capit. [Homerica est comparatio (Il. φ, 361.): "Ὡς δὲ λέβης κ. τ. λ.] — 467. *Ergo*; i. e., quia sic incensus est. *Polluta pace*; vel sua vel Troianorum. — 468. *Indicit*; signate verbum bellicum posuit. — 471. *In vota vocavit*; quia nuncupatis votis bella sumebant. — 473. *Decus* etc; Turni scilicet decus. Nam hoc dicit, alios pulchritudo Turni, alios nobilitas, alios virtus movebat ad bellum. Nam hoc est *animis audacibus implet*, [i. e. fortibus;] affectione sui iniicit omnibus magnanimitatem. [Quidam haec ad singulos qui se in arma hortabantur referri volunt.] — 477. *Arte nova*; dolo. *Speculata locum, quo litore*; pronomen pro nomine ponitur, non pro nominibus. Unde [modo] nove inter duo nomina unum pronomen posuit, nam recte *quo loco* diceret, et hoc semel tantum fecit. — 478. *Insidiis cursuque*; cursu agitabat. Nam [si] insidiis circumvenimus, non agitamus. — 479. *Canibus rabiem*; studium mutavit in rabiem. — 480. *Noto odore*; cervino. Solent enim ita institui. Horatius (Epist. 1, 2, 65.): *Venaticus ex quo Cervinam catulus pellem latravit in aula.* — 481. *Malorum causa fuit*; hoc est (40.): *Et primae revocabo exordia pugnae.* — 482. *Animas accendit agrestes*; plus est, quam si diceret *agrestium animos.* — 483. *Cornibus ingens*; *ingens* et ad praestantem formam pertinet, et ad magnitudinem cornuum. — 484. *Tyrrhidae pueri*; Tyrrhi filii: et ut diximus supra (6, 760.), alludit ad nomen. Nam Tyrrhus dictus est pastor, apud quem Lavinia peperit. — 485. *Cui regia parent armenta*; magistrum hunc pecoris vult fuisse, et saltuarium. Nam hoc est: *Et late custodia credita campi.* *Magister* autem est *pecoris*, ad quem omnia pertinent animalia. Cicero (Verr. 5, 7.): *Nominat homi-*
quem magistrum pecoris esse dicebat (Guelf. I. *deceb.*) —
Silvia; bonum puellae rusticae nomen formavit. — 489.
atque ferum; quadrupedem. Ut (2, 51.): *In latus inque*
curvam compagibus alvum: [sic dictae quod velocitate pe-
ferantur.] — 490. *Manum patiens*; *patiens illius rei dici-*
Unde apparet unum *u* causa metri esse detractum. *Ma-*
; nove dixit. Nam *herum* non nisi *dominum* dicimus:
Ideo dixit, quia dat ei humanum sensum; ut (al. *nam*
post): *Imploranti similis.* — 491. *Errabat silvis*;

at[ur], ut (E. 2, 21.): *Mille meae Siculis errant in monti-* gnae. *Ipse*; i. e. sua sponte. — 493. [*Rabidae canes*; quare ino genere *canes* posuit? Solvitur: ideo noluit masculino e *canes* nominare, quod in feminis plus sit iracundiae.] — *Secundo Deflueret*; *secundo*, i. e. cum aqua. Unde et *ad-* dicimus, contra aquam. Nam ideo *deflueret* dixit: et *se-* [ideo,] quia cursus fluminis post natantem videtur. — *Deus abfuit;* Alecto deum dicit: sicut de Venere (2, 632.): *ndo, ac ducente deo.* Nam ut diximus (416.), numina utri- sexus videntur ideo, quia incorporea sunt, et quod volunt unt corpus. Ut autem *deum* dicamus pro *dea*, non aperte ır, sed in subauditione. *Erranti;* licet enim certum esset a, tamen bene *errantem* dixit, quia non usquequaque sem- rtus est ictus. Horatius (Art. P. 350.): *Nec semper feriet unque minabitur arcus.* — 499. *Perque ilia; hoc ile* et *Ilia* facit. Hinc et Iuvenalis (5, 135.): *Vis frater ab ipsis ?* Nam quod Marulus (V. *Maryllus*; al. *Marullus*, Guelf. *rillus*) Mimographus dixit: *Tu Hectorem imitaris: ab Ilio tam recedis*, cum de guloso diceret, allusit ad civitatis no- Nam *ab ili* debuit dicere. Bene autem ea loca vulnerata quae statim mortem afferre non possent, ut domum redi- t esset causa bellorum. Nam si statim periret, aut ipse s], aut vulneris auctor lateret (codd. praeter Guelf. I. *late-* — 503. *Silvia prima soror;* bene puellae dat doloris im- tiam. — 504. *Duros conclamat agrestes;* aut qui semper unt: aut *duros*, qui cervi interitum non dolebant. — 505. s furiae. *Torre*; *hic torris* facit, ut *hic fustis*. — 507. *di*; gravis, propter nodos scilicet. — 509. *Quadrifidam;* in quattuor partes posset findi. *Cuneis coactis*; satis si- *coactis* dixit. Exprimit autem antiquum morem: ut (G. 1, *Sed primi cuneis scindebant fissile lignum.* — 512. *De ae summo*; bene culmine, quia de tectis agrestium loqui- — 514. *Tartaream*; aut terribilem, aut fortem, secundum dixit. — 515. *Triviae longe lacus*; locus (Guelf. I. *luc.*) longe ab Aricia, in quo lacus (V. *loc.*) est qui *Speculum e* dicitur. Et notandum, quia vocem eius paulatim facit lere: quod locorum indicat commemoratio. — 516. *Tri- cus;* hic est, qui *Dianae speculum* dicitur. — 517. *Sul- a Nar albus aqua*; in via Flaminia (L. *in sexagesimo* (sc.) *viae Fluminiae*; Lips. in LX. Flammeae miliario; Guelf. *ninie*) est civitas Narnia in montibus posita, quibus subest uvius, qui Tiberino coniungitur. [*Sulphurea* vero, sulphurei s; aut *sulphurea*, i. e. subviridi. Ideo dicit *Sulphurea Nar aqua*, quia, dum currit, est sulphurei coloris, dum hauri- ibi, et Sabini lingua sua *Nar* dicunt *sulphur*. Ergo hunc m ideo dicunt esse *Nar* appellatum, quod odore sulphureo contingat: sive quod in modum *narium* geminos habeat .] (Guelf. I. Quomodo *albus*, si *sulphurea aqua?* Solvitur, nic fluvius ex Apennino descendit et verticosus spumas facit, *albus*; *sulphurea* vero, sulphurei saporis; an *sulphurea*, idi?) *Fontesque Velini*; ultra Interamnam sunt [in Sabi- Ut diximus, vox Furiae paulatim processit. — 518. *Pres- ad pectora natos*; Statius (Theb. 1, 122.): *Pressitque Pa-*

Spiracula Ditis; aditus, a *spirando*, [quod ibi hostiae admotae concidant et moriantur.] Antiqui codices *piracula* (al. *spiracula*) habent: quae dicta sunt ἀπὸ τῶν περάτων: hoc est a finibus inferorum. — 569. *Vorago*; Acherontis exaestuatio. — 570. *Condita Erinnys*; [recepta:] alii *condit* legunt, et *se* subaudiunt. — 571. *Coelumque levabat*; relevabat, recreabat, [cui praesentia sui erat oneri.] — 572. *Extremam* etc.; quod superest, perficit. Et est translatio a pictura, quam manus complet, atque ornat extrema. — 575. *Foedati*; cruentati. *Implorantque deos*; ad auxilium et ultionem. — 576. *Obtestanturque Latinum*; propter caedem factam testem adhibent: et dicunt, auctores rupti foederis esse Troianos, cum ipsi pacis iura temerarint. — 577. *In ignis*; in ipso scilicet fervore [ac incendio seditionis.] — 578. *Teucros in regna vocari*; subaudis *dicit*. *Teucros* autem iniuriose dictum accipe ac si diceret exules ac perfidos. — 579. [*Se limine pelli*; interiori familiaritate, ut Iuvenalis (3, 124.): *Limine submoveor*.] — 580. *Attonitae Baccho*; veluti Baccho; furia enim agebantur. Et sic est dictum ut (2, 648.): *At medias inter caedes exultat Amazon*. *Nemora avia*; per nemora. — 581. *Thiasis*; choreis. *Neque enim leve nomen Amatae*; Iuvenalis (6, 617.): *Quae non faciet quod principis uxor*. — 582. *Martemque fatigant*; praelium cum clamore deposcunt. — 583. *Contra omnia fata*; superius de [apibus et] Lavinia. — 584. *Fata deûm*; propter Fauni oraculum. *Perverso*; irato. — 586. *Velut pelagi rupes*; cum Cicero seditionem populi fluctibus comparaverit, [ut (pro Mil. 2.): *In illis dumtaxat fluctibus contionum*], bene Virgilius eum qui resistit seditioni, *rupem* vocavit. — 589. *Mole tenet*; hic distinguendum: ut *scopuli* [nunc] nominativus pluralis sit. — 591. *Caecum consilium*; fremitui populi bonum nomen imposuit. — 594. *Frangimur*; permansit in rupis translatione. — 595. *Sacrilego sanguine*; quia bellum sumebant contra voluntatem deorum. — 597. *Votisque deos venerabere seris*; quia religio rigida dicit, semel male commissa nulla ratione revocari, Horatius (Epod. 5.): *Dira detestatio nulla expiatur* (V. Guelf. II. *expiabitur*; L. *ratione*) *victima*. — 598. *Parta quies*; scilicet vicinae mortis beneficio. *In limine portus*; securitas omnis in promptu est. — 599. *Funere felici spolior*; exequiis tantum regalibus careo. — 601. *Mos erat*; Varro vult *morem*, communem consensum omnium simul habitantium, qui inveteratus *consuetudinem* facit. *Hesperio in Latio*; hoc est in antiquo. Nam ut in primo (6.) diximus, duo Latia fuerunt. Unde non frustra *Hesperio* addidit. Quod autem dicit, hanc consuetudinem antiquam fuisse, falsum est. Nam a Numa Pompilio primo instituta est; sed carmini suo, ut solet, miscet historiam. Notandum sane, inconnexum (Lips. *incorrect.*) esse hunc locum, si quis totius libri consideret textum. Nam supra (46.) ait: *Longa placidas in pace regebat*. Item dicturus est (723.): *Ardet inexcita Ausonia, atque immobilis ante*; et nunc dicit: *Mos erat Hesperio in Latio*. Supra etiam (184.): *Captivi pendent currus*. Item (426.): *Tyrrhenas i sterne acies*. Quae ne sint contraria, accipiamus Italiam primo caluisse bellis, medio tempore quievisse, et ad antiquum studium nunc reverti; sicut Romani bello flagravere sub Romulo, quievere sub Numa, sub

› Hostilio pristina studia repetiverunt. Hinc est, quod et Virgilius ait: *Longa placidas in pace regebat*: non perpe- Item (693.): *Desuetaque bello Agmina in arma vocat subi- ferrumque retractat.* Nam *retractare*, est repetere quod eras (al. omiserat). Tale aliquid dicit de genere Sullano stius. Nam volens ostendere antiquos maiores eius consula- uisse, vicinos vero ignavissimos, Sullam autem florentissi- ı, ait (Iug. 95.): *Igitur Sulla patriciae gentis fuit, familia extincta maiorum ignavia. Quem protinus*; iugiter, dein- Nam nunc temporis est adverbium. Alibi loci: ut (3, 416.): *protinus utraque tellus Una foret.* — 602. *Maxima rerum a*; imperii potita. — 603. *Movent in praelia Martem*; nam s fuerat indicto bello in Martis sacrario ancilia commovere. est in octavo (3.): *Utque impulit arma.* — 604. *Lacry- le bellum*; Getarum fera gens etiam apud maiores fuit. ipsi sunt Mysii, quos Sallustius a Lucullo dicit esse supera- — 605. *Hyrcanisve*; gens est dicta a silva Hyrcania, ubi tigres. *Arabisve*; hic dativus venit ab eo quod est *hic Ara-* Nam ab eo quod est *hic Arabs*, *ab hoc Arabe Arabibus* sicut *Hiberis*. Unde est in Lucano (2, 54.): *Occurrat ris alter* (al. *occurrit Hiberibus alter*. V. *alternis nam Hor.*); *iber* (al. *Hiberus*); ut Horatius dicit (Carm. 2, 20.): *Ut di- Hiber, Rhodanique potor.* Item lectum est *Aethiops* et *opus*; sed modo tantum *Aethiops* dicimus. — 606. *Auro- ue sequi*; ingenti ambitu dixit ipsum ortum diei pro popu- *Parthosque reposcere signa*; hoc in honorem Augusti posuit: regnante a Parthis repetita sunt signa, quae Crassus [trium- perdiderat. Qui cum aviditate sua contra auspicia bellum pisset, [interdicentibus tribunis plebis,] captus cum filio est: catus infuso in os auro, [cuius amore pugnaverat.] — 607. *geminae belli portae*; sacrarium hoc Numa Pompilius fece- irca imum Argiletum, iuxta theatrum Marcelli: quod fuit aobus brevissimis templis. *Duobus* autem propter Ianum item. Postea captis Phaleris (Faliscis) civitate Tusciae in- m est simulacrum Iani cum frontibus quattuor. Propter in foro transitorio constitutum est illi sacrarium aliud, novimus hodieque quattuor portas habere (al. Unde quod a instituerat, translatum est ad Forum transitorium, et uor portarum unum templum est institutum). Ianum sane aliquos bifrontem, apud aliquos quadrifrontem esse non m est. Nam alii eum diei dominum [vel auctorem] volunt, io ortus est et occasus. Horatius (Serm. 2, 6, 20.): *Matu- pater, seu Iane libentius audis.* Alii anni totius, quem in uor tempora constat esse divisum. Anni autem esse deum es probat, quod ab eo prima pars anni nominatur. [Nam no *Ianuarius* dictus est.] — 608. *Relligione sacrae*; tre- lae, execrabiles. Nam et paulo post (617.) dicturus est: *esque recludere portas.* — 609. *Ferri robora*; bene addidit Nam omne quod forte est, *robur* vocamus. — 610. [*Ia-* quidam *Ianum Eanum* dicunt ab *eundo*, eumque esse em, et quod apud Romanos plurimum potest, ideo primum neratione nominari. Alii *Ianum* aërem credunt, et quia genitor habeatur, idcirco mandari ei preces nostras ad deos

perferendas. Alii *Ianum* mundum accipiunt, cuius caulae ideo in pace clausae sunt, quod mundus undique clausus est, belli tempore aperiuntur, ad auxilium petendum ut pateant. * Nam quasi mundo ei duas facies dederunt, Orientis et Occidentis, quod iam supradictum est: alii quattuor, secundum quattuor partes mundi. Alii *Clusivium* (Clusium) dicunt, alii *Patulcium* (Patulcium), quod patendarum portarum habeat potestatem. Idem *Iunonius*, inde pulchre Iuno portas aperire inducitur. Idem *Quirinus*, unde trabeatum Consulem aperire portas dicunt, eo habitu quo Quirinus fuit.] — 612. *Ipse Quirinali trabea*; [est regali, aut qua usus est Romulus intellige: Horatius (Ovid. Fast. 1, 37.): *Trabeati iura Quirini.*] Suetonius in libro de genere vestium dicit, tria esse genera *trabearum*. Unum diis sacratum, quod est tantum de purpura. Aliud regum, quod est purpureum: habet tamen album aliquid. Tertium Augurale, de purpura et cocco mixtum. *Quirinali* ergo, regali. *Cinctuque Gabino*; *Gabinus* cinctus est toga sic in tergum reiecta, ut una (ima) eius lacinia a tergo revocata hominem (humerum?) cingat. Hoc autem vestimenti genere [veteres Latini cum necdum arma haberent praecinctis togis bellabant, unde etiam milites *in procinctu esse* dicuntur. Hoc rursus] utebatur consul bella indicturus, ideo quia cum Gabii Campaniae civitas sacris operaretur, bellum subito evenit. Tunc cives cincti togis suis ab aris ad bella profecti sunt, et adepti victoriam. [Propter quod omen tali habitu semper utebantur in bellis.] Unde hic ortus est mos. — 613. *Insignis* etc.; is qui prior creatus est. *Insignem* accipe primo loco creatum. Licet alter similem habeat potestatem. — 614. *Ipse vocat pugnas*; tria sunt, ut supra diximus (2, 157.), militiae genera. *Sacramentum*, in quo iurat unusquisque miles, se non recedere nisi praecepto consulis post completa stipendia, i. e. militiae tempora. *Coniuratio*, quae fit in tumultu, i. e. Italico bello et Gallico, quando vicinum urbis periculum singulos iurare non patitur; sicut de Fabiis legimus. *Evocatio*: quod genus nunc tangit. Nam ad subitum bellum *evocabantur*. Unde etiam consul solebat dicere: *Qui rempublicam salvam vult esse, me sequatur.* — 615. *Conspirant cornua rauco*; nam et tubae simul inflabantur. — 619. *Foeda ministeria*; cruenta: more suo. — 620. *Morantes*; differentes scilicet bella. — 622. *Rumpit Saturnia postes*; acyrologiam fecit commutando Ennii versum. Nam ille ait: *Belli ferratos postes, portasque refregi.* — 623. *Immobilis ante*; non semper, sed antehac. Potest tamen et immobilis a furia. Nam ante gessit bella, sed iure indicta per fetiales, et patrem patratum. — 626. *Tergent*; ab eo quod est *tergeo* venit: et *tergunt*, a *tergo*, *tergis*, quod de usu penitus recessit. — 627. *Arvina*; secundum Suetonium in libro De vitiis corporalibus: *Arvina est durum pingue, quod est inter cutem et viscus.* [Alii *arvinae* nomine laridum dicunt.] — 629. *Adeo magnae*; valde magnae, [ut Terentius (Eun. 1, 2, 124): *Adulescentem adeo nobilem.*] — 630. *Atina potens*; civitas haec est iuxta Pomtinas paludes: dicta *Atina* a morbis, qui Graece *ἄται* dicuntur, quos paludis vicinitas creat. *Tiburque superbum*; aut nobile: aut per transitum tetigit illud quod aliquando cum a senatu auxilia poscerent Tiburtes sub commemoratione bene-

um, hoc tantum a senatu responsum acceperunt: *Superbi* . — 631. *Crustumerique*; mutavit. Nam *Crustumerium* di- . [Cassius Hemina tradidit Siculum quendam nomine uxoris *Clytemestrae* condidisse *Clytemestrum*, mox corrupto nomine *tumerium* dictum. Alii volunt a *crustula* panis quam Tro- coacti fame exedisse dicuntur, appellatam.] *Turrigerae An- ae*; bene muratae. *Antemnae* autem dictae sunt, quod eas is praeterfluit, quasi ante amnem positae. — 632. *Salignae onum crates*; ut dicit Sallustius de Lucanis: *Qui de vimine scuta, recentibus* (V. *recens*) *detractis coriis quasi glutino escebant* (Guelf. I. II. R. Lips. et al. tantum *scuta coriis te- nt*). — 633. *Thoracas ahenos*; quia apud maiores loricae ora tantum tegebant. [Ut] Statius (7, 311.): *Triplici servan- pectora ferro: Pectora: nam tergo nullus metus.* — 634. *o ducunt argento*; flexili argento ducunt, i. e. extendunt. autem spondaicus (Guelf. II. *spondiacus*, Guelf. I. R. V. *spondiazon*. v. Burm.) et reciprocus versus. — 637. *Clas- iamque sonant*; bene posuit amphibol[og]iam. Nam *clas- m* dicimus et tubam ipsam et sonum. *Classicum* autem est lis tuba. *Tessera signum*; symbolum bellicum, quod ad iam exeuntibus datur: scilicet propter confusionem; ut fuit ello (al. exercitu) Marii, *Bar deus* (*Lar deus*): in Sullae, *A- Delphicus*: in Caesaris, *Venus genitrix*. — 638. *Trepi-* festinus: more suo. — 640. *Loricam induitur*; dicimus et *or illa re*, et *illam rem*. — 641. *Helicona deae*; Parnassus s Thessaliae dividitur in Citheronem Liberi, et Heliconem linis, cuius sunt musae. Est autem Homeri versus (Il. β,): [ἔσπετε νῦν μοὶ κ. τ. λ. *Movete*; legitur et *monete*.] — *Quibus arserit armis*; aut splenduerit: aut amore flagraverit. — *Primus init bellum*; non mirum, si et contemptor divûm crilegus Mezentius contra piam gentem prior arma corripuit. cienda est poëtae affectatio. Nam amblysiam (ableps.) nefas licere. Hic enim aliquos commemorat, quos in bello non nis. Item in sequentibus aliquos invenimus, quos hic omnino posuit. *Tyrrhenus asper ab oris*; oriundo, Tuscus, non nunc de Tuscia venit, quem antea pulsum a civibus constat. 648. *Agminaque armat*; aut eorum qui eum secuti fuerant: eius filium. Nec enim credibile est, solum fugisse. Nam tatius dicit (Theb. 4, 67.): *Vel quos movet exul et haesit tibus aucta* (Fabr. *apta*; Basil. *acta*) *fides*. Aut certe eorum Turnus ei ante dederat. Ut Adrastus Polynici in Statio: qui (4, 82.): *Ne parva movens inglorius arma Iret*. — 652. *lina ex urbe*; de Cerete (codd. Cere) oppido. *Nequicquam*; in praelio periit, nec patrium recepit imperium (al. postquam ium repetere se sperarat imperium). — 653. *Patriis qui or esset Imperiis*; dignus qui haberet imperatorem potius, n exulem patrem. — 656. *Pulchro*; forti: ut diximus supra 149.). — 657. *Pulcher Aventinus*; *Aventinus* mons urbis iae est: quem constat ab avibus esse nominatum: quae de ri ascendentes illic sedebant, ut in octavo (235.) legimus: *rum nidis domus opportuna volucrum*. Quidam etiam rex riginum *Aventinus* nomine illic et occisus et sepultus est: etiam Albanorum rex Aventinus: cui successit Procas.

Varro tamen dicit in Gente Populi Romani: *Sabinos a Romulo susceptos* (Guelf. I. *sublect. s. subiect.*) *istum accepisse montem quem ab Avente fluvio* (R. *q. habebant e fl.*; V. *ab Ebante fl.*) *provinciae suae appellaverunt Aventinum.* Constat ergo, has varias opiniones postea secutas. Nam a principio Aventinus dictus est ab Avibus: vel a rege Aboriginum. Unde hunc Herculis filium constat nomen a monte accepisse, non ei praestitisse. *Insigne paternum;* absolute dixit. — 658. *Centum angues;* secundum Simonidem, ut diximus supra (6, 576.): nam alii dicunt IX. (Lips. *septem*) fuisse. Quomodo *centum angues*, cum *quinquaginta* fuerint *serpentes*, ut dictum est (6, 576.): *Et quinquaginta atris immanibus hiatibus Hydra.* Solvitur magnitudine clypei; per id quod erat ostendit; nam (al. *non*) ideo pictum, quia sublata capita interim crescebant. — 659. *Collis Aventini silva;* in silva collis Aventini. Et dicendo *Aventini* ostendit iam antea ita esse nominatum. *Rhea sacerdos*; alludit ad nomen matris Romuli, quae dicta est Ilia Rhea Silvia. — 660. *Furtivum;* illicite conceptum: quippe a sacerdote. Sic ait alibi (G. 4, 346.): *Et dulcia furta.* — 661. *Mixta;* μιγεῖσα (V. *michthisa* Guelf. I. mithisa; μιχθεῖσα?) Graece dixit. *Mulier;* compendiose mortalem dixit. Consequens namque fuerat, ut diceret *Mixta deo mortalis. Laurentia arva;* Laurentum civitas plurimum potuit. Nam omnia vicina loca, eius imperio subiacuerunt. Unde nunc ait *arva Laurentia*; cum iuxta Tiberim armenta Hercules paverit. Secundum antiquum situm ante Albam et Romam Tiberis Laurentini fuit territorii. — 662. *Geryone; Geryones* rex fuit Hispaniae: qui ideo *trimembris* fingitur, quia tribus insulis praefuit, quae adiacent Hispaniae, Balearicae minori, et maiori, et Ebuso (al. *Ebusae*). Fingitur etiam, bicipitem canem habuisse: quia et terrestri et navali certamine plurimum potuit. Hunc Hercules vicit, qui ideo fingitur ad eum olla aerea transvectus, quod habuit navem fortem, et aere munitam. [Hunc Geryonem alii Tartessiorum regem dicunt fuisse, et habuisse armenta pulcherrima, quae Hercules occiso eo abduxit, de cuius sanguine dicitur arbor nata, quae vergiliarum tempore poma in modum ceraci sine ossibus ferat.] Sane sciendum declinari *hic Geryones, huius Geryonae.* Unde est (8, 202.): *Tergemini nece Geryonae:* ut *Anchises, Anchisae.* Unde usurpavit Sallustius *Geryonis* dicens. Veniens autem Hercules de Hispania per Campaniam, in quadam Campaniae civitate pompam triumphi sui exhibuit: unde *Pompei* dicitur civitas. Postea iuxta Baias, caulam (al. caulas) bubus fecit, et eam (eas) sepsit: qui locus *Boaulia* (V. *Bauleie*, Vos. *Bauloe*, R. *Baulei*, Steph. *Boaule*) dictus. Nam hodie *Baulae* dicitur. *Tyrinthius;* a Tyrinthia (codd. Tyrinta, s. Tiryntha) civitate, Argis vicina, in qua nutritus est Hercules. — 663. *Tyrrhenoque* etc.; admiratio, locorum longinquitate. — 664. *Pila manu; pilum* proprie est hasta Romana: ut *gessa* (gesa; al. *gese*), Gallorum, *sarissae* Macedonum. *Dolones; dolo* est aut flagellum, intra cuius virgam latet pugio. Aut secundum Varronem: *Ingens contus cum ferro brevissimo. Dolones* autem a *fallendo* dicti sunt, quod decipiant ferro, cum speciem praeferant ligni. Et multi volunt per *teretes mucrones*, *dolones* dici: per *veru Sabellum pila* significari. — 666. *Ipsi*

; ad genus respicit. Nam et Hercules pedes semper incessum equos habuerit nobilissimos. *Torquens;* sustinens. Ut 32.): *Axem humero torquet* (codd. *torquens*). — 669. *Hor-* ; tremendus: non re vera horribilis. — 670. *Tiburtia* *a linquunt*; de Graecia tres fratres venerunt ad Italiam: us, Coras, Tibur vel Tiburnus (Tyburtus). Hi simul omnes fecere civitatem, et eam de fratris maioris nomine Tibur laverunt, licet et alias fecerint singuli. Nunc ergo dicit, ad bella venisse, dimisso in civitate ad custodiam Tiburte iburno (*Tyburto*). — 672. *Catillus*; unde mons *Catilli* r, quem *Catelli* dicunt per corruptionem, [iuxta Tibur.] ; a cuius nomine est civitas in Italia. — 675. *Descendunt* *uri;* ex hac comparatione equites eos fuisse intelligimus. tamen dicturus est postea (11, 603.): *Nec non celeresque* *i: Et cum fratre Coras, et virginis ala Camillae. Homo-* *thrynque nivalem;* montes Thessaliae. — 677. *Ingens* etc.; us cedit; cum utique cedit silva, cedunt et virgulta; cum a minore ad maius venire debuerit. — 678. *Nec Prae-* *ae* etc.; de civitatibus totius orbis multi quidem [ex parte] erunt: ad plenum tamen Ptolemaeus Graece, Latine Plinius. alicis etiam urbibus Hyginus plenissime scripsit, et Cato in nibus. Apud omnes tamen si diligenter advertas, de auctoconditarum urbium dissensio invenitur, adeo ut ne urbis in Romae origo possit diligenter agnosci. Nam Sallustius (Cat. 6.): *Urbem Romam, sicuti ego accepi* (Guelf. I. *ac-* *, condidere atque habuere initio Troiani et* (V. *nam*) *cum* *borigines.* Alii dicunt ab Euandro: secundum quos Virgi- 8, 313.): *Tunc rex Euandrus Romanae conditor arcis.* Romulo, ut *En huius nate* (Ennius: *His nata;* v. Burm.;

o—o

I.: *ut ennius*; *nate; nata est?*) *auspiciis illa inclita* :. Si igitur tantae civitatis certa ratio non apparet, non n, si in aliarum opinione dubitatur. Unde nec historicos, ommentatores, varia dicentes, imperitiae condemnare des. Nam (V. *quia*) antiquitas [ipsa] creavit errorem et pleriundant, plerique augent, et ad se transferunt nomina: quam etiam non parvum errorem afferre manifestum est. Ut ecce *entum* a *Pico* factum est, ut (171.): *Laurentis regia Pici.* a *Lavinio*, Latini fratre est *Lavinium* dictum. Item a *o Laurentum.* Item a *Lavinia Laurolavinium. Nec* *estinae* etc.; *Praeneste* locus est haud longe ab urbe, dictus *ῶν πρίνων*, i. e. ab ilicibus, quae illic abundant. Ibi erant fices et dii Indigetes sicut etiam Romae. Erant etiam duo s qui *divi* appellabantur. Horum soror dum ad focum se-, desiliens scintilla eius uterum percussit; unde dicitur con-e. Postea enixa puerum iuxta templum Iovis abiecit, quem es aquatum euntes iuxta ignem inventum sustulerunt: qui te haud longe erat. Unde Vulcani dictus est filius. *Coecu-* utem ideo, quia oculis minoribus fuit: quam rem frequenter fumus. Hic postea collecta multitudine, postquam diu laiatus est, Praenestinam civitatem in montibus condidit. Et ad ludos vicinos populos invitasset, coepit eos hortari, ut habitarent, et pro gloria iactare se filium esse Vulcani.

Quod cum illi non crederent, invocato Vulcano, ut eum filium suum comprobaret, omnis illius multitudinis coetus (al. *chorus*) est flamma circumdatus. Quo facto commoti omnes simul habitaverunt, et Vulcani filium esse crediderunt. Hinc est: *Omnis quem credidit aetas*; quasi post dubitationem: et quia sine dubio aetas varia in spectaculis fuit. — 682. [*Altum Praeneste*; Cato dicit: *Quia is locus montibus praestet, Praeneste oppido nomen dedit.* Ergo altum quia in montibus locatum.] Dicimus autem et *hoc Praeneste*: ut: *Quique altum Praeneste viri.* Et *haec Praenestis*, unde est (8, 561.): *Cum primam aciem Praeneste sub ipsa Stravi. Quique arva Gabinae Iunonis*; Gabii (al. *Gabinii populi*) diu in agris morati; tandem Gabios condiderunt. Unde perite *arva* dixit, non *moenia*. Sane illic Iuno religiosissime colitur. Est autem locus (Lips. *luc.*) haud longe ab Urbe. — 683. *Gelidumque Anienem*; Anio fluvius haud longe ab Urbe est: sed hic Euphoniam secutus est. Nam Ennius *Anionem* dicit iuxta regulam. — 684. *Hernica saxa colunt*; Sabinorum lingua, saxa Hernae (codd. *herne*) vocantur. Quidam dux magnus (*Magius? Marsus?* Guelf. I. II. *maior*) Sabinos de suis locis elicuit, et habitare secum fecit saxosis in montibus. Unde dicti sunt [*Hernica* loca, et populi] *Hernici*. *Dives Anagnia*; aut fertilis: aut alludit ad historiam. Nam Antonius Augusti sorore contempta, postquam Cleopatram duxit uxorem, monetam eius [nomine] in Anagnia civitate iussit feriri. — 685. *Quos Amasene pater*; aut pascis: aut sit Antiptosis, quos pascit Amasenus; est autem fluvius vicinus civitati Privernatium, qui est in Campania [qui Anagnienses agros irrigat.] *Arma*; scuta. — 686. *Nec clypei*; scuta maiora: dicta ab eo quod *celent corpus*, ἀπὸ τοῦ κλέπτειν. — 688. *Fulvosque lupi de pelle galeros*; *galerus* genus est pilei, quod Fronto genere neutro dicit *hoc galerum*. — 689. *Vestigia nuda sinistri Instituere pedis*; atqui ipse est in pugnantibus primus: sed bene nudus est, quia tegitur scuto. Dextrum autem tectum conveniebat esse, quasi ab armis remotum. — 690. *Pero* autem est rusticum calceamentum (codd. *calciam.*). Et traxit hoc a Graeciae more, unde isti [sicut dictum est] transierant, unde hoc armorum fuerat genus. — 691. *At Messapus* etc.; hic Messapus per mare ad Italiam venit. Unde Neptuni dictus est filius, quem invulnerabilem ideo dicit, qui nusquam periit nec in bello. Ignem autem ei nocere non posse propter Neptunum dicit, qui aquarum deus est. Ab hoc Ennius dicit se originem ducere: unde nunc et cantantes inducit eius socios: et eos comparat cycnis. *Domitor* autem *equorum*, quasi animalium quae pater invenerat; [quod fuit in contentione cum Pallade, de impositione nominis Athenarum.] — 695. *Hi Fescenninas acies*; *Fescennium* (codd. *Fesceninum* s. *Fescenninum*) oppidum est, ubi nuptialia inventa sunt carmina. Hi autem populi ducunt originem ab Atheniensibus. *Aequosque Faliscos*; *Faliscos* Halesus (Haliscus; L. R. Alesus, Vos. Alesco, Alesus; Guelf. I. *Hales*, II. *hilesus.*) condidit. Hi autem immutato *H* in *F*, *Falisci* dicti sunt: sicut *febris* dicitur, quae ante *hebris* dicebatur: *Formiae*, quae *Hormiae* fuerunt, ἀπὸ τῆς ὁρμῆς. Nam posteritas in multis nominibus *F* pro *H* posuit. Iustos autem dicit, quia populus Romanus missis decem viris, ab

iura fetialia collegit, et nonnulla supplementa duodecim arum accepit: nam ab Atheniensibus decem habuerant tabu- — 696. *Hi Soractis habent arces; Soracte*, qui est mons Hirpinos haud longe a Flaminia: [de quo Horatius (Carm. : *Vides ut alta Stet nive candidum Soracte.*] *Flaviniaque* ; locus est in Italia *Flavinium* nomine. — 697. *Et Cimini monte lacum;* et lacus, et mons hoc nomine appellantur. hoc habet fabula: Aliquando Hercules ad hos populos venit, um a singulis provocaretur ad ostendendam virtutem, de- : (al. *deiecisse*) dicitur vectem ferreum quo exercebatur. um terrae esset affixus, et a nullo potuisset auferri, eum us sustulit. Unde immensa vis aquae secuta est, quae Ci- m (Guelf. I. *ciminicium*) lacum fecit. *Locosque Capenos;* dicit Cato Veientum condidisse auxilio regis Propertii, qui *apenam*, cum adolevissent, miserat.] Unde et *porta Cape-* quae iuxta Camenas (al. *Capenos*; L. *Capenas;* Vos. *Came-* est, nomen accepit. — 698. *Aequati numero;* digesti in em. [Hinc *saepenumero scripsi.* Hoc est ordine], con- iter (frequenter?), sicut decebat, [rationabiliter]. — 699. *ida inter nubila;* pura: sed nil tam contrarium nubibus. liquidae non sunt. Ergo *nubes* per *aëre* posuit, ut (5, : *Liquidis in nubibus arsit harundo.* Ut diximus supra.— *Et longa canoros Dant per colla modos;* secundum Plinium it in Naturali Historia: *Cycnos ideo suavius canere, quia longa et inflexa habent: et necesse est eluctantem vocem ongum et flexuosum varias reddere modulationes.* — 701. *amnis et Asia;* Caystrum [in Mysia regione] dicit, qui eret Asiae paludi: quam cum significamus, *a* longa est; cum evis, si provinciam significare voluerimus, quod significatur eorgicis, ut (1, 383.): *Atque Asia circum Dulcibus in pra- mantur prata Caystri.* [Nam cum Asiam de provincia di- s *a* brevis est, ut (3, 1.): *Postquam res Asiae.*] — 705. *crum raucarum; raucum* τῶν μέσων est, (hoc est, mediae icationis,) sicut *grave olens.* Nam legimus (G. 4, 31.): *Gra- spirantis copia Tymbrae.* Sciendum tamen, Virgilium se- um morem provinciae suae locutum: in qua bene canentes *rauciores* (Guelf. I. Vos. *rauciones; rauci olores?*) vocan- [Est autem haec Homeri comparatio, quam ipse etiam de s facit (Il. β, 459.): Τῶν δ' ὥς κ. τ. λ.] — 706. *Ecce Sabi- m;* usurpat hoc. Nam Clausus, Sabinorum dux, post ex- reges cum quinque millibus clientum et amicorum Romam , et susceptus habitandam partem urbis accepit: ex quo *dia* et tribus est et familia nominata. *Prisco de sanguine;* ntiquis Sabinis. — 707. *Magnum agmen;* propter quinque a clientum. — 709. *Partem data Roma Sabinis;* hoc de traxit historia. Nam post Sabinarum raptum, et factum Romulum et Titum Tatium foedus recepti in urbem Sabini sed hac lege, ut in omnibus essent cives Romani, excepta agii latione (Guelf. I. II. *rat.*). Nam magistratus non crea- — 710. *Amiterna cohors;* de *Amiterno* oppido. *Priscique ites;* i. e. Sabini. *Prisci* autem ideo, quia post foedus Titi i) et Romuli placuit, ut quasi unus de duobus fieret populus. et Romani *Quirites* dicti sunt, quod nomen Sabinorum

fuerat a civitate *Curibus*; et Sabini (*Sab. Quirites?*) a Romulo Romani dicti sunt. — 711. *Ereti manus omnis*; oppidum est dictum a Iunone, i. e. ἀπὸ τῆς Ἥρας, quae illic colitur. *Oliviferaeque Mutuscae*; haec Trebia (codd. Burm. hic et mox *Trivia*) postea dicta est, quam modo Tribulam (al. Treb.) dicunt: apud hanc Annibal delevit populum Romanum. Lucanus (2, 45.): [*Quod non in Punica natae Tempora*] *Cannarum fuimus Trebiaeque iuventus*. — 712. *Qui Nomentum urbem*; hoc ex sua persona dicit poëta. Nam adhuc civitas Nomentana non fuerat, ut in sexto (773.) ait: *Hi tibi Nomentum et Gabios*. Item (6, 777.): *Haec tum nomina erant, nunc sunt sine nomine terrae*. *Rosea rura Velini*; *Velinus* lacus est [circa Reate] iuxta agrum qui Rosulanus vocatur. Varro tamen dicit, lacum hunc a quodam (al. *Curio*) consule in Nartem vel Naren (V. *Narram* v. *Nastien*, L. *Nariam et vel Nariem*, Vos. *Naram vel Nartem*, R. *Narriam v. Nariem*, Steph. *Narran v. Naren*, Dan. *Narran vel Narren*, Basil. *Nartam vel Naren*; Guelf. I. *naren vel nartem*. Guelf. II. tantum: *in nartem*) fluvium, nam utrumque dicitur, esse diffusum: post quod tanta est ea loca secuta fertilitas, ut etiam perticae longitudinem altitudo superaret herbarum; quinetiam, quantum per diem demptum esset, tantum per noctem crescebat. Quod Virgilius ad suam provinciam transtulit, dicens (G. 2, 201.): *Et quantum longis carpent armenta diebus, Exigua tantum gelidus ros nocte reponet*. — 713. *Tetricae horrentes rupes*; *Tetricus* mons in Sabinis (al. *Piceno*) asperrimus. Unde tristes homines *tetricos* dicimus. *Montemque Severum*; proprium nomen montis est; sicut agri *Roseus*. — 714. *Casperiamque colunt*; *Casperia* et *Foruli* civitates sunt. *Flumen Hymellae*; *Hymella* fluvius est: et sic dixit *Hymellae flumen*, ut (3, 293.): *Buthroti urbem*. — 715. *Qui Tiberim Fabarimque bibunt*; bene *bibunt*; namque Tiberis in Tuscia oritur: sed transit etiam per Sabinos. Unde *bibunt*, non *possident* dixit. Et sciendum, Turno dari auxilia a tractu Piceni, Samnii, Campaniae, et pro parte Apuliae, omnis vero Tuscia superior et Venetia Aeneae praestat auxilium. *Fabarim* autem quem dicit, etiam ipse per Sabinos transit, et *Farfarus* dicitur. Plautus (cf. Poen. 2, 32.): *Dissipabo te tanquam folia Farfari*. Ovidius (Met. 14, 330.): *Et amoenae Farfarus umbrae*. *Frigida misit Nursia*; Piceni civitas. *Frigida* autem, aut re vera, aut certe venenosa, nocens. Gracchi namque ubique in contionibus suis *Nursinos* sceleratos appellaverunt: et scimus, amare Virgilium historiarum rem per transitum tangere. — 716. *Hortinae classes*; *Hortini equites*, qui *classes* dicuntur. Unde et eorum tubas *classica* dicimus: et partes populi *classes* vocamus, quae quinque fuerunt. *Populique Latini*; qui intererant Albani montis viscerationi. — 717. *Infaustum interluit Allia nomen*; *Allia* fluvius haud longe ab urbe est, iuxta quem Galli, Brenno duce, quinto decimo Kalendarum Augustarum die deleto exercitu, post triduum deleverunt etiam urbem excepto Capitolio. Sane *Allia*, additur unum *L* propter metrum, ut [*reliquias* et] *relliquias*, unde Lucanus bene posuit (7, 633.): *Quas* (Dan. *quos*; Guelf. I. *quasi*) *Aliae Clades*. — 718. *Marmore*; mari. — 720. *Vel cum sole* etc.; prima aestatis parte. Nam proprie *sol novus* est octavo Kalen-

s Ianuarias: sed tunc non sunt *aristae*, quas ab *ariditate* ·tas esse constat. — 721. *Hermi campo;* *Hermus* Lydiae vius, qui superfusus campis gignit fertilitatem. Unde arenas reas fingitur trahere. *Lyciae flaventibus arvis*; provincia [minoris Asiae], fertilis frugum. — 722. [*Pulsuque* etc.; Ho-erus (Il. β, 784.): Ἀπὸ ποσσὶ μέγα στοναχίζετο γαῖα.] — 3. *Hinc Agamemnonius Troiani nominis hostis;* hunc Aga-emnonis plerique comitem, plerique nothum filium volunt; i cum venisset ad Italiam audito adventu Aeneae, in bellum it, non amore Turni, sed odio hostilitatis antiquae. Unde ait: *roiani nominis hostis.* — 725. *Rapit populos;* raptim adducit. tiam Campaniae loca commemorat. Nam *Massicus* mons est tibus plenus. *Massica* autem dixit, ut *Menala.* — 727. *Au-unci misere patres;* isti Graece *Ausones* nominantur. *Sidici-ique iuxta Aequora;* ab oppido quod *Sidicinum* dicitur. — :8. *Cales linquunt;* civitas est Campaniae. Nam in flaminia, iae est, *Cale* dicitur. Est et in Gallia hoc nomine, quam Sal-stius captam a Perpenna (*Perperna;* Guelf. I. *farnace;* R. *rna*) commemorat. *Amnisque vadosi Accola Vulturni;* fluvius i iuxta Cumas cadit in mare. — 729. *Saticulus Asper*; popu-Campaniae asper moribus. — 730. *Oscorumque manus; pucnses* dicit, qui ante *Osci* (*Opici;* al. *Ophici.* Guelf. I. *of-ii*) appellati sunt, quod illic plurimi abundavere serpentes. am Graece ὄφις dicitur serpens.] *Aclides illis Tela; Aclides* ıt tela quaedam antiqua adeo, ut nec usquam commemorentur bello. Legitur tamen, quod sint clavae cubito semis factae, inentibus hinc et hinc acuminibus [quibusdam], quae ita in stem iaciuntur religatae loro vel lino, ut peractis vulneribus ssint ad dominos redire. Putatur tamen esse teli genus, quod : flagellum in immensum iaci potest. — 732. *Laevas cetra it;* scutum loreum quo utuntur Afri et Hispani. *Falcati comi-s enses;* affectavit varietatem. Nam consequens fuerat ut eret: *Dextras armant gladii falcati.* *Falcatus* autem *ensis harpe* (codd. *arpen*, *harpen*) qua usus est Perseus. Lucanus (9, 603.): *Harpen alterius monstri iam caede rubentem.* — 4. *Oebale;* Oebalus filius est Telonis et Nymphae Sebethidis dd. *Sebetrid.* s. *Sebethrid.*). Haec autem est iuxta Neapolin. l Telo (al. *Telon*) diu regnavit apud Capreas insulam contra apolin sitam. Filius vero eius, patriis non contentus imperiis, nsiit ad Campaniam: et multis populis subiugatis suum dilata-imperium. — 735. *Teleboûm* etc.; cum teneret Capreas gna Teleboum. Nam *Teleboae* Caprearum sunt populi, quos lo suo regebat imperio: [quidam dicunt Capreas a Capreo, i in illis regionibus potens fuit, nominatas.] — 738. *Sarrastis pulos;* populi Campaniae sunt a Sarno (codd. Burm. *Sarro*) ıvio. [Conon in eo libro quem de Italia scripsit, quosdam lasgos aliosque ex Peloponneso convenas ad eum locum Italiae nisse dicit, cui nullum antea nomen fuerit, et flumini quem colerent Sarno nomen imposuisse ex appellatione patrii flumi-s, et se *Sarrhastes* appellasse: hi inter multa oppida Nuce-ım condiderunt.] — 739. *Rufras Batulumque tenent;* castella ımpaniae sunt [a Samnitibus condita.] *Arva Celennae;* locus t Campaniae, *Celenna* (al. *Celemne; celemna*), sacer Iunoni. —

740. *Moenia Bellae*; multi *Nolam* volunt intelligi, et dicunt, iratum Virgilium nomen eius mutasse propter sibi negatum hospitium: et id aperte noluisse dicere, sed ostendere per periphrasin. Nam illic Punica mala nascuntur, ut nunc *Bella* pro *Nola* posuerit. [Alii idem a Virgilio in Georgicis factum memorant, ut etiam ab Aulo Gellio traditur. Qui cum a Nolanis aquam petiiset, uti duceret in propinquum rus, Nolanos petitum beneficium non fecisse; Poëtam offensum nomen urbis eorum, quasi ex hominum memoria, sic ex carmine suo detraxisse; nam cum primum ab eo recitatum et editum sic esset (G. 2, 213): *Et vicina Vesevo Nola iugo; Ora* pro *Nola* mutavit, atque ita reliquit: *Et vicina Vesevo ora iugo.*] Alii [ita] volunt accipi [*moenia Bellae*], ut sit Synaloepha, et legatur *moenia Abellae* (codd. *Atell.*). [Quidam hanc civitatem a rege Murano conditam *Moeram* nomine vocatam fuerunt, sed Graecos primo eam incoluisse quae ab nucibus *abellanis* (*avel.*) *Abella* nomen acceperit. Alii quod *imbelle* vulgus et otiosum ibi fuerit, ideo *Abellam* appellatam; huius cives cum loca circa Capuam possiderent, orto tumultu interiisse, aliosque fugientes Moeranum abiisse, et eius incolis struxisse * (*serviisse*) et quod imbelliores fuerint, *Abellanos* dictos.] — 741. *Cateias*; tela Gallica. Unde et *Teutonicum ritum* dixit. [*Cateiam* quidam asserunt teli genus esse tale, quale *aclides* sunt, ex materia quam maxime lenta, ... * cubitus longitudine, tota fere clavis ferreis illigata, quam in hostem iaculantes lineis quibus eam adnexuerant reciprocam faciebant. *Cateiae* autem, lingua Theofisca (al. *Thusca*, *Theotisca*, *Teuthisca*) hastae dicuntur]. — 742. *Raptus de subere cortex*; bene *raptus*, [i. e. raptim sublatus:] quia recens suberis cortex in quamvis formam tota flectitur facilitate. — 744. *Montosae Nursae*; civitas in montibus posita. — 745. *Insignem fama*; bene *fama*, quia occidetur: ut (12, 460.): *Ufentemque Gyas; cadit ipse Tolumnius augur.* — 746. *Horrida praecipue cui gens*; aequicolam gentem dicit, et morum et vitae qualitate praeduram. Sane aliud pendet ex alio. Ideo erant horridi, quia venabantur: ideo venabantur, quia habebant duras glebas, i. e. infertiles. Nam molles, feraces sunt: ut in Georgicis (2, 204) docet: *Et cui putre solum; namque hoc imitamur* (al. *imitatur*, *imitantur*) *arando.* — 750. *Quin et* etc.; [scilicet] Medea quando relictis Colchis Iasonem secuta est, dicitur ad Italiam pervenisse; et populos quosdam, circa Fucinum ingentem lacum habitantes, qui *Marrubii* appellabantur, quasi *circa mare habitantes*; propter paludis magnitudinem, docuit remedia contra serpentes. Quanquam alii *Marrubios* a rege dictos velint. Hi ergo populi Medeam *Angitiam* nominaverunt ab eo quod eius carminibus serpentes *angerent.* Ab his nunc Umbronem venisse dicit non regem, sed ducem. Sunt autem isti Marsorum populi. — 751. *Fronde* etc.; frondibus comptus festae (al. *sertae*) olivae. — 753. *Vipereo generi*; terrenis serpentibus. *Graviter spirantibus hydris*; aquae serpentibus; *Graviter* [autem] *spirantibus*, solo nocentibus flatu. Lucanus (9, 725.): *Ante venena nocent* (V. Guelf. l. *nocens*). *Spargere*; conficere, ut [Cicero (Catil. 2, 10.)]: *Et spargere venena didicerunt.* — 755. *Arte levabat*; leviores esse faciebat, ut (1, 330.): *Nostrumque leves quaecunque labo-*

rem. — 756. *Medicari cuspidis ictum*; *medicor illam rem* et *illi rei* sicut *modulor* (*moderor?*) [et *moderor*, et *comitor.*] — 760. *Liquidi flevere lacus*; etiam alii (V. *mali*; Basil. Guelf. I. *alibi.*). — 761. *Ibat* etc.; Theseus mortua priore uxore Hippolyte, Phaedram Minois et Pasiphaae (*Pasiphaës*) filiam superduxit [novercam] Hippolyto. Qui cum illam de stupro interpellantem contempsisset (Guelf. I. *quem cum illa de st. interpellaret, et Ippolitus non consentisset*), falso delatus ad patrem est, quod ei vim voluisset inferre. Ille Aegeum (al. *Neptunum*) patrem rogavit, ut se ulcisceretur: qui agitanti currus Hippolyto immisit focam, qua equi territi eum traxerunt. Tunc Diana eius castitate commota, revocavit eum ab inferis in vitam per Aesculapium filium Apollinis et Coronidis, qui natus erat exsecto matris ventre, ideo quod, cum Apollo audisset a Corvo eius custode, eam adulterium committere, iratus Coronidem, maturo iam partu, confixit sagittis; Corvum vero nigrum fecit ex albo: et exsecto ventre Coronidis produxit Aesculapium, qui factus est artis medicinae peritus. Hunc postea Iuppiter propter revocatum Hippolytum interemit. Unde Apollo iratus Cyclopas fabricatores fulminum confixit sagittis. Ob quam rem a Iove iussus est Admeti regis novem annis [apud Afrisum (*Amfr.*)] armenta pascere divinitate deposita. Sed Diana Hippolytum revocatum ab inferis in Aritia Nymphae commendavit Egeriae: et eum *Virbium*, quasi *bis virum* iussit vocari: cuius nunc filium cognomine (al. *cognominem*) dicit in bellum venire: adeo omnia ista fabulosa sunt. Nam cum castus ubique inductus sit, et qui semper solus habitaverit, habuisse tamen fingitur filium. Re vera autem, ut et supra diximus, Virbius est numen coniunctum Dianae, ut Matri Deûm Atys (al. *Attis*), Minervae Erichthonius, Veneri Adonis. — 762. *Quem mater Aritia misit*; civitas iuxta Albam. *Mater* autem propter Augustum dicit, qui fuerat ex Aricina matre [Atia] progenitus: ac si diceret: quae tanti auctor est generis. — 763. *Egeriae Lucis*; Nympha in Aricino nemore, quam amicam suam Numa esse fingebat, ad firmandam legum suarum auctoritatem. — 764. *Pinguis ubi et placabilis ara Dianae*; *Pinguis* frequenti sacrificio: *placabilis* autem, ac si diceret, non qualis ante fuit, vel illic vel apud Tauros (al. *Cent.*) humano gaudens cruore; quam historiam plene in secundo (116.) diximus, cum Iphigeniae incidit commemoratio. — 765. *Arte novercae Occiderit*; bene vim sceleris expressit sola novercae commemoratione. — 769. *Paeoniis revocatum herbis*; aut medicinalibus: a Paeone medico deorum, qui [Παῖαν], Paean secundum Doricos dicitur: secundum rationem, Paeon (L. Vos. Lips. Guelf. I. *Peneon*, R. *Paeneon*, V. *Paeoneon*; Guelf. II. *peon*). Aut re vera herbam Paeoniam dicit, cuius Creta ferax est. *Et amore Dianae*; amore, i. e. cura. — 772. *Medicinae talis et artis*; quae etiam fata dissolveret. — 773. *Poenigenam*; matris poena genitum. Alii *Phoebigenam* legunt, ut Probus. — 775. *Relegat*; commendat ab aliis segregatum. — 776. *Solus*; in solis locis. Nam solus quomodo, qui filium dicitur suscepisse? *Ignobilis*; non vilis, sed ignotus. Quanquam possit etiam ad illud referri, quod dicunt quibusdam artibus hominum vitam ultra fata protendi posse, ita tamen, ut solam habeant vitae

imaginationem, videntur enim omnia facere, nec faci[illegible] [*Aevum; aevum* est aetas perpetua, cuius neque initium, neq[illegible] extremum nascitur, sed hoc modo *aevum*, aetatem Hippol[illegible] posuit. Veteres *aevum* etiam deorum vitam dicebant, nam [illegible] *Virbius* inter deos colitur. *Virbium* autem quidam Solem [illegible] tant esse, cuius simulacrum non est fas attingere, propter[illegible] quod nec Sol tangitur]. — 777. *Versoque ubi nomine;* de [illegible] facto: ut (G. 3, 148.): *Oestrum Graii vertere vocantes.* — [illegible] *Unde etiam Triviae templo;* exponit τὸ αἴτιον. Nam Callim[illegible] chus scripsit αἴτια: in quibus etiam hoc commemorat. — [illegible] [*Arcentur equi*; quoniam apud quasdam gentes ad aram [illegible] sedere permittebatur.] — 781. *Haud secius;* non segnius [illegible] Dicit autem, tantae eum fuisse audaciae, ut nec paternae mo[illegible] terreretur exemplo. — 784. *Vertitur*; i. e. agit. *Et toto ve*[illegible] *supra est;* Statius (Theb. 4, 165.): *'Et toto despectat corpore* [illegible] *pectore) bellum.* — 786. *Aetnaeos efflantem, faucibus ig*[illegible] nimios, quantos habet Aetna. — 787. *Tam magis* etc.; leg[illegible] in arte, quod *tam*, *magis*, *maxime*, *minus*, *minime*, po[illegible] tantum iungantur: quod tamen (*tantum?*) tunc observa[br][illegible] si ponantur ad augmentum istae particulae: tunc enim viti[illegible] faciunt elocutionem. Ceterum si ad exaequationem positae [illegible] possunt vel comparativo, vel superlativo, vel pro his gra[illegible] ipsae inter se iungi. Hinc ergo est: *Tam magis* etc. enim ad praelationem positae sunt, sed ad exaequatio[illegible] Maiores enim nostri vitia non in dicto, sed in significatione[illegible] voluerunt. Hinc est in Sallustio (Iug. 31.): *Ita quam qu*[illegible] *pessime fecit, tam maxime tutus est.* Nam et hic exae[illegible] est, non comparatio. — 790. *Io Auro insignibat;* haec I[illegible] filia Argivorum fluminis fuit. Hanc amavit Iuppiter: et [illegible] cum ea esset, Iuno supervenit, timens ille, ne deprehende[illegible] Io[nem] mutavit in vaccam: et eam poscenti dedit Iunon[illegible] pellicem confiteretur: cui Iuno Argum oculatum omnibus [illegible] bris Arestoris (V. R. et al. *Aristodis*, L. *Aristidis*, Vos. *Ari*[illegible] *dis*, Lips. *Aristoclis;* al. et Guelf. I. II. *Aristoris*) filium [illegible] c[illegible] dem apposuit. Quem cum Iuppiter per Mercurium interem[illegible] Iuno eum in pavonem mutavit; Ioni vero immisit oestrum [illegible] qu[illegible] diu exagitata ad Aegyptum venit, et Iovis voluntate in Isin mu-tata [coliqne coepta] est. *Insignibat;* signo suo clarum esse faciebat, [sua pictura insignem faciebat]. — 791. *Argumentum ingens*; aut fabula, ut Cicero: *Argumenta erant in valvis.* Aut re vera *argumentum* quo se Graecum probare cupiebat. Hoc enim etiam Amata superius (372.) dixit: *Inachus Acrisiusque patres, mediaeque Myscenae. Custos;* ne reverti posset in formam priorem. — 793. *Pater Inachus;* pater non tantum ipsius Ionis (L. Guelf. I. II. et al. *tant. eius*), sed auctor originis Turni. — 794. *Totis Agmina densentur campis;* qui oculis poterant subiacere. *Densentur* [autem,] *denseo*, *denses* dicimus, aliter non. *Argivaque pubes*; et hoc ad generis, ut supra diximus, pertinet probationem: quod eum sequebantur Argivi. — 795. *Veteresque Sicani;* bene *veteres:* nam ubi nunc Roma est, ibi fuerunt Sicani, quos postea pepulerunt Aborigines. — 796. *Sacranae acies;* dicunt, quendam Corybantem venisse ad Italiam, et tenuisse loca quae nunc urbi vicina sunt, et ex eo populos

ducentes originem *Sacranos* appellatos. Nam sacrati sunt Matri deûm Corybantes. Alii *Sacranas acies* Ardeatum (al. *Ardeatium*) volunt, qui aliquando cum pestilentia laborarent, *ver sacrum* voverunt. Unde *Sacrani* dicti sunt. [*Ver sacrum* autem immolationis est genus; mos enim Italis fuit, ut magnis in periculis addicti voverent, quaecunque proximo vere nata essent apud se animalia, immolaturos] *Picti scuta Labici;* Glaucus Minois filius venit ad Italiam, et cum sibi imperium posceret, nec acciperet, ideo quod nihil praestabat, sicut eius pater praestiterat, zonam eis transmittendo, cum antehac discincti essent, ostendit et scutum militare, a quo et ipse *Labicus* dictus est: et ex eo populi, ἀπὸ τῆς λαβῆς, quam Latine *amplam* (*ansam*) vocamus. *Picti* autem *scuta*; i. e. in bello frequenter probati. Nam apud maiores virorum fortium picta erant scuta: e contra inertium et tironum pura erant. Unde est (9, 548.): *Parmaque inglorius alba*, i. e. non picta. — 797. *Qui saltus Tiberine tuos;* non originem, ut diximus supra. *Sacrumque Numici Litus arant;* aut iam tunc sacrum, aut Prolepsis est. Nam sacratus est Numicus, postquam inventum est illic cadaver Aeneae. — 798. *Litus arant;* litus fluminis: ut (8, 83.): *Viridique in litore conspicitur sus.* [Cum *ripae* proprie fluminum sint, *litora* maris; ut Ovidius (Met. 1, 42.): *Pro ripis litora pulsant.*] — 799. *Circaeumque iugum*; circa hunc tractum Campaniae colebatur puer Iuppiter, qui Anxurus (codd. *Anxyr.* s. *Anxir.*) dicebatur, quasi ἄνευ ξυρᾶς, i. e. sine novacula; quia barbam nunquam rasisset, et Iuno virgo quae Feronia dicebatur. Est autem fons in Campania iuxta Terracinam, quae aliquando Anxur (R. V. *Anxyres*, L. *Anxires*, Vos. *Anxirus*, Dan. *Anxiris*; Guelf. I. anxir) est dicta. — 800. *Et viridi gaudens Feronia luco*; non vacat quod addidit *viridi.* Nam cum aliquando huius fontis lucus fortuito arsisset incendio, et vellent incolae exinde transferre simulacra, subito reviruit. — 801. *Qua Saturae iacet atra palus*; secundum hanc lectionem re vera *Saturam paludem* intelligimus. Sed alii *astureae* (V. *siturae*, Fabr. *asturiae*) legunt: quod si est, *paludem* pro flumine posuit. Nam haud longe a Terracina oppidum est Astura, et eius[dem] cognominis fluvius. — 802. *Quaerit iter valles;* satis signatis verbis expressit flumen angustum. Contra de Tiberino ait (32.): *In mare prorumpit.* — 803. *Hos super* etc.; prudenter post impletam commemorationem virorum transit ad feminas. Ita enim et de Troianis legitur, qui ultimum Amazonum auxilium postulaverunt. Quae res ab Homero praetermissa est. Sane iam praesagium est infelicitatis futurae, quod inter ipsa principia armantur et feminae. *Vulsca de gente*; de Priverno Vulscorum oppido, ut (11, 540.): *Privernum antiqua Metabus cum excederet urbe.* — 804. *Florentes aere catervas*; Ennius et Lucretius *florens* (al. *flores*; al. *florere*) dicunt omne quod nitidum est: hoc est secutus Virgilius. Aliter Acyrologia est. Lucretius (5, 1441.): [*Tum mare velivolum*] *florebat navibus pontus.* — 805. *Calathisve Minervae;* Minerva et armorum dea est, et lanificii: sed Camilla animum ad arma sola contulerat. — 807. *Cursuque pedum;* bene *pedum* adiecit, ne per equum eius gloria minueretur: quod ei obiicitur (11, 705.): *Quid tamen egregium, si femina forti Fidis equo?*

— 809. *Aristas*; *aristae* autem sunt primae spicae partes, eo quod primae *arescant* dictae. — 811. *Tingeret*; merge ut (11, 914.): *Tingat equos*. — 813. *Iuventus*, *Turbaque m. tur matrum*; ante, ornatum eius: post, arma dicturus est. U hysteronproteron in respondendo esse voluerunt: ut Ornat matres, viri vero arma mirentur. Sed melior sensus est, sicut dictum est, accipiamus. Ea enim sexus uterque mira quae sunt posita contra opinionem ut mirentur feminae arma muliere, viri ornatum in bellatrice. — 814. *Inhians*; stup quodam, [in] ore patefacto. — 816. *Lyciam pharetram*; qu Lyciam; ut legimus: *Cretenses egere sagittas*. — 817. *Pasto lem praefixa cuspide myrtum*; quia hac pugnare pastores sole *Myrtum*; non hastam myrteam, sed ipsam myrtum. Sta (Theb. 9, 124.): *Lernaeam iacit ille trabem* (R. *trabeam*, *trabal*).

MAURI SERVII HONORATI

GRAMMATICI

N VIRGILII AENEIDOS

LIBR. VIII.

1. *Ut belli signum* etc.; apud maiores nostros tria erant itiae genera in bellis gerendis. Nam aut *legitima* erat *mili-*, aut *coniuratio*, aut *evocatio*. *Legitima* erat *militia* eorum, singuli iurabant pro republica se esse facturos: nec discede- it, nisi completis stipendiis, i. e. militiae temporibus, et *sa- mentum* vocabatur, [ut (2, 157.): *Fas mihi Graiorum sacrata olvere iura.*] Aut certe si esset tumultus, i. e. bellum Itali- n vel Gallicum, in quibus ex periculi vicinitate erat timor ltus: quia singulos interrogare non vacabat: qui fuerat ductu- exercitum, ibat ad Capitolium, et exinde proferens duo illa, unum roseum (Vos. Guelf. I. *russeum*) quod pedites evo- at, et unum caeruleum, quod erat equitum; nam caeruleus or maris est, a cuius deo equum constat inventum; dicebat: *i rempublicam salvam esse vult, me sequatur*, et qui conve- ent, simul iurabant, et dicebatur ista militia *coniuratio*. i album et roseum vexilla tradunt, et roseum bellorum, al- n comitiorum signum fuisse.] Fiebat etiam evocatio. Nam diversa loca diversi propter cogendos mittebantur exercitus. do ergo duo sunt genera militiae, coniuratio et evocatio, ppe in tumultu. Sane incongruum non est, quod signum li, i. e. vexilli elevationem Turno dat, aut quia de rege Latino rat (codd. dat, cum de r. L. dixerit) supra (7, 600.): *Rerum- reliquit habenas.* [Aut quia Turnus furore succensus maluit efficere quam iubere, ut omnes abrumperet moras: Aut quia it dictum est Latinus, cui soli imperandi hoc ius erat, absti-

nuerat, et nemo illo abstinente parebat. Turnus ergo ideo huiusmodi officium arripuit, quia etsi ipse non imperabat, tamen prohiberi non poterat.] *Belli* autem *signum* generaliter dixit; nam multa sunt; sed *vexillum* significat, quod est tractum a *veli* diminutione, ut *velum*, *vexillum*. [*Ab arce*; quoniam vexillum in arce poni solebat quod esset specimen imperati exercitus.] — 2. *Strepuerunt cornua*; quae simul sonabant: ut (7, 615.): *Aereaque assensu conspirant cornua rauco*. [Thucydides (5, 70.) ait, Lacedaemonios non cornuum tubarumque cantu, sed tibiarum usos. Homerus de Achaeis (Il. γ, 8.): Οἱ δ' ἄρ' ἴσαν σιγῇ. Et antea de Phaliscis (7, 698.): *Regemque canebant*, dixit.] — 3. *Utque acres concussit equos*; hoc ad equites pertinet. [Et utrum hoc epitheton equorum perpetuum est, an, dum concutiuntur?] *Utque impulit arma*; hoc ad pedites. Est autem sacrorum. Nam is qui belli susceperat curam, sacrarium Martis ingressus primo ancilia commovebat, post hastam simulacri ipsius, dicens: *Mars vigila*. [Quidam sane suos equos et sua arma, de Turno tradunt: scilicet ut ceteris esset exemplum.] — 4. *Extemplo*; aut subito, aut re vera ex ipso templo: i. e. post divina arma commota. *Tumultu trepido*; festino: more suo. [Non enim timere poterant qui pericula vincebant.] — 5. *Coniurat*; notandum, de re bona *coniurationem* dici posse. Nam *coniuratio* τῶν μέσων est. *Iuventus effera*; efferata per furiam [ut (7, 340.): *Arma velit poscatque simul*. — 6. *Primi*; utrum ordine, an dignitate?] *Messapus et Ufens*; bona electio personarum ad delectum habendum: unus eques bonus, i. e. Messapus, mittitur: alter pedes egregius [i. e. Ufens.] — 7. *Contemptorque deûm Mezentius*; quis enim iustius, quam sacrilegus, contra pios et praepararet bellum et gereret? — 8. *Vastant cultoribus*; abducendo cultores, vastos et desertos efficiunt. [Sallustius in Iugurtha (48.): *Vastus ab natura et humano cultu*. Alibi: *Quippe vasta Italia rapinis, fuga, caedibus*, hoc est hominibus deserta.] — 9. *Mittitur* etc.; Diomedes postquam repperit, ira Veneris a se vulneratae, uxorem [Aegialeam] apud Argos [cum Cillabaro, ut Lucilius, vel Cometa, ut plerique tradunt,] turpiter vivere, noluit reverti [ad patriam, vel ut dicitur ab adulteris proturbatus,] sed tenuit partes Apuliae: et edomita omni montis Gargani multitudine, in eodem tractu civitates plurimas condidit. Nam et Beneventum et Aequumtuticum (al. *Aequitut.*; V. *Ecum Tuticum*; Guelf. I. *equum tutic.*, II. *equututic.*) ipse condidit, et Arpos quae [et] Argirippa dicitur, ad quam nunc Venulus mittitur: non Arpinum, quam constat esse Campaniae: unde Cicero Arpinas. Sane sciendum, Apuliam uno dictam vocabulo: sed huius partem quam Diomedes tenuit, Messapiam et Peucetiam a duobus fratribus dictam, qui illic imperarunt. [Alii aliter sentiunt de Messapiae nomine; in Anthedonis enim ora, quae Boeotiae est, mons stat Messapius, ab duce Messapo nominatus, qui adventans in Iapygiam, ab se Messapiam regionem appellavit;] item, Dauniam a Dauno rege Apuliae: [a quo hunc Diomedem quidam hospitio receptum dicunt. Sane considerate ad Diomedem mittitur, movenda est enim indignatio et metus Diomedi, ut subveniat Latinis contra Troianos.] Considerate ergo hic ad Diomedem mittitur, ut eum [vel] quasi civis [adduceret vel citius]

osset movere. *Venulus*; hunc fuisse constat Argivûm. Nam 'iburs est, ut ille indicat locus (11, 757.): *Praedam Tiburti* :odd. *Tiburtum*, s. *tiburtem*) *ex agmine raptam Portat ovans*. Iunc alii Lavini imperasse olim tradunt.] — 10. *Consistere*; ım esse conditos, i. e. fundasse civitatem, [Plus est enim constere quam venisse. — 12. *Inferre*; hic invidiam facit: ut , 6.): *Inferretque deos Latio*; proprie enim inferuntur penas.] *Regem se dicere posci*; unde illud est (38.): *Expectare olo Laurentum*. Et dicendo *posci*, agit subtiliter. Nam si non enit errore, sed fato, omnem sibi utique est vindicaturus Itaam, sine dubio et Diomedis imperium. [*Victosque penates*; ut ıaior sit indignatio, et amat Poëta, quotiens adversum Troiaos poscuntur auxilia, penatibus victorum crimen adscribere, ut oud Aeolum (1, 68.): *Ilium in Italiam portans victosque peates*]. — 13. *Viro se adiungere gentes Dardanio*; [hic metum ıiicit, et] bene non *Aeneae* dixit, sed *viro Dardanio*: ut non t mirum, si sequebantur hominem sibi cognatione sociatum. t (7, 240.): *Hinc Dardanus ortus*; *Huc repetit*. — 15. *Quid ruat his coeptis*; cum haec iam coeperit. Et participialiter xit, ab eo quod est *incipio*, *coeptus* facit. Hinc est *coeptis*. *uem si fortuna sequatur, eventum* etc.; si eum fortuna mitetur, quem finem suae velit esse victoriae, ipsum meıs nosse, qui iam antiquus est hostis. [Ergo *quem* acute proınciandum, ut sit ordo: quem eventum pugnae cupiat, si fortuna quatur.] — 16. *Manifestius ipsi*; vult autem intelligi, Aeneam iam contra Diomedem bella gesturum: non tantum propter aesens imperium, sed et causa hostilitatis antiquae. — 18. *alia per Latium*; *gerebantur* subaudis. Et est formosa Eclis (forma (*figura?*) Ellipsis). — 19. *Cuncta videns*; mente rtractans. Nam non videbat. *Curarum fluctuat aestu*; his rbis futuram praeoccupat comparationem, quae est Apollonii , 754.) de verbo (Lips. Guelf. I. *verbum*) ad verbum. [*Fluctu*. *aestu*; utrumque verbum de mari est. — 20. *Atque animum* c.; vel quod suis copiis bellum Itali adversus eum parabant, l quod a Diomede vetere hoste suo auxilia postulabant. *Celem* autem ad corporis comparationem quod tardum est, ut (6, 20.): *Iterumque ad tarda reverti corpora*]. — 23. *Sole repercussum*; aut vacat *re*, aut bene *repercussum*, quia primo aquam rit, inde postea tendit ad tecta. *Radiantis imagine Lunae*; egant omnes Physici, lumen lunae aliud ex se reddere: et vituratur hoc dicto Virgilius, quod tamen tolerabile est: quia non nam, sed *imaginem* duxit *lunae*, quam a sole lumen accipere anifestum est. [An ideo *radiantis*, ut quoniam Luna lumen sole mutuatur, idem videatur etiam ipsa efficere, quae de le procedit.] — 25. *Laquearia*; multi *lacunaria* (*lacuaria?*) gunt: nam *lacus* dicuntur. Unde est in Horatio (Carm. 2, 18.): *ec mea renidet in domo ex auro lacunar*. [Non enim a *laqueis* citur, sed ab eo quod sunt *lacus*]. — 27. *Alituum*; pro *alium*: sed metri causa, ut diximus supra, addidit syllabam. — *Sub aetheris axe*; i. e. sub aëre. — 30. *Seramque*; tardam: ippe in bellicis curis. [*Seram* autem pro *sero*, adverbium mporis in nomen deflexum. *Dedit* autem mire dixit, hoc est ulsit quietem corpori suo. Ab Homero ductum est, qui dicit

(Il. β, 24.): *Οὐ χρὴ παννύχιον εὕδειν βουληφόρον ἄνδρα κ. τ. λ.* — 31. *Huic deus ipse loci*; cum ipse fluvius Tiberinus sit, quid i intulit deus fluvio? Tiberinus enim deus genius loci.] *Tiberinu*. bene *Tiberinus*, quia supra dixerat deus. Nam in sacris Tibe rinus, in coenolexia Tiberis, in poëmate Tibris vocatur. — 3 [*Tenuis* etc.; fluvialem aquam purificationi aptam latenter osten dit in tantum, ut etiam harundinibus, quae fluminum germina esse non dubium est, purificatio rite celebretur. Ideo inventa occasione poëta ab harundinibus tectum fluvium inducit, ut doceat hoc etiam harundinibus in purificatione quod per aquam impleri posse, sicut in sacris traditur. Ideo et ubique fluminibus harundinem dat, ut lib. X. (205.): *Velatus harundine glauca Mincius*; et lib. II. Georg. (414.): *Ripis fluvialis harunda*. Quod autem ait *tenuis glauco velabat amictu Carbasus*, docet quaedam sacra pure a linteaceis debere fieri. Carbasus autem genus lini est; *Linum* vero, ut ait Plinius, *Melius irrigatione fluminum quam pluvia nascitur*. Ideo et vestis linea fluminibus tanquam propria datur.] *Senior*; atqui ubique eum flavum dixit: sed *senior* aut propter spumas dictum est: aut ad reverentiam pertinet. Sic Lucanus (1, 188.) de urbe Roma adhuc florente: *Turrigero canos effundens vertice crines*. — 35. [*Tum sic adfari*; subaudis, *visus*.] *Curas his demere dictis*; habitum futurae orationis ostendit. — 36. *O sate gente deûm*; alibi (6, 322.): *Deûm certissima proles*, [et (6, 125.): *sate sanguine divûm*. Sane interdum haec epitheta non vacant, sed vim hortandi obtinent]. — 37. *Urbem qui revehis nobis*; ut (1,68.): *Ilium in Italiam portans*: *urbem* ergo pro civibus posuit. *Revehis* autem propter Dardanum, [a quo Troiani descendunt. *Aeternaque pergama servas*; pro servas et aeterna facis, i. e. efficis ut aeterna sint]. — 38. *Exspectate solo Laurenti*; dat affectum etiam locis. Ut (E. 1, 39.): *Ipsae te Tityre pinus*, *Ipsi te fontes, ipsa haec arbusta vocabant*. — 39. *Hic tibi certa domus*; quod superius ab Apolline poposcerat, hoc nunc indicat Tiberis. Ut (10, 85.): *Da propriam Tymbraee domum, da moenia fessis*. — 40. *Tumor* etc.; [quidam *concessere* pro *discessere* accipiunt. Alii ita tradunt: qui nondum concesserunt, sed utiliter dissimulant, sed] aliqua hemistichia in Virgilio tam sunt sensu imminuta (al. *immutata*), quam verbis, ut ecce hoc loco. Namque non possumus intelligere, quievisse omnem tumorem et iram deorum, cum et adhuc inimica sit Iuno, et ad Troianorum perniciem addantur alia numina, ut Furia, ut Iuturna. Unde male quidam conclusit hunc versum dicens, *Concessere deûm profugis nova moenia Teucris*. [*Concessere* ergo, indulserunt vel cesserunt, i. e. permiserunt, ut (E. 2, 57.): *Nec si muneribus certes concedat Iolas*, i. e. permittat, indulgeat, et (E. 10, 1.): *Extremum hunc Arethusa mihi concede laborem*.] Quod si ita acceperimus, ut dicat, Teucros constituere civitatem, nec ea numina quae irata sunt vetant, nihil erit contrarium. Nam et ipsa Iuno hoc dicit (7, 313.): *Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis*: *Atque immota manet fatis Lavinia coniux*. Hic autem sensus etiam si detrahas subauditionem potest accipi a superioribus: ut sit: *Tumor omnis, et irae, Concessere deum*, ut: *Hic tibi certa domus, certi[que] penates*. — 43. *Litoreis ingens*; licet posi-

ıs etiam de fluvio *litus* dicere, ponit tamen discretionem, ut 3: *Sub ilicibus*. Paulo post (83.): *Viridique in litore conspici- r sus*. Hanc autem porcam, ut diximus supra (3, 390.), secum buere Troiani, quam amissam in Campania invenerunt cum etu circa Laurentem agrum: quam ideo Aeneas immolavit noni, quia ipsa dicitur Terra. Ut [est] (G. 2, 326.): *Coniugis gremium laetae descendit*. Scimus autem hoc animal inimi- ım esse frugibus: ut caprum vitibus, qui Libero immolatur. ılii de ea sue dicunt, habuisse eam Troianos, et ubi primum :nerasset, ibi certam spem sedis concepisse. Alii in litore Lau- :nti inventam, quam secutos Troianos in eum montem perve- .sse, ubi postea *Alba* a colore porcae, *longa* a positione, sit ›ndita. Sane et *litoreis* et *litoralibus* dicitur]. — 44. *Enixa cebit*; participio utens tangit historiam. — 45. *Solo recubans*; 'o videtur abundare. — 47. *Ex quo*; qua ratiocinatione. *Quod stat*; quod solum ex laboribus restat. Cura enim Aeneae prae- ıtis fuerat necessitatis. — 51. *Arcades* etc.; Euander Arcas t nepos Pallantis regis Arcadiae. Hic cum patrem suum occi- set suadente matre Nicostrata, quae etiam Carmentis dicta , quia carminibus vaticinabatur; [alii ipsam Nicostratam trem Euandri cum esset centum decem annorum a filio per- p'am tradunt. Constat autem Arcadas plurimum vixisse, in- tum, ut quidam usque ad trecentos annos vivendo pervene- t. Ipse autem Euander] dimissa provincia sua [exilio, non nte, compulsus] venit ad Italiam, et pulsis Aboriginibus tenuit a in quibus nunc Roma est, et modicum oppidum fundavit in nte Palatino, [sicut ait Varro: *Nonne Arcades exules con- :erunt in Palatium duce Euandro?*] Hic autem mons Pala- as secundum Virgilium a Pallante avo Euandri est dictus: undum Varronem et alios, a filia Euandri Pallantia ab Her- e vitiata, et postea illic sepulta, vel certe a Pallante eius filio c sepulto. (Al. *alii a Pallante qui de filia Euandri natus, ibi sepultus est immaturae aetatis. Alii a filio Euandri, qui t mortem patris seditione occisus est.*) Alii a *balatu* ovium *lanteum* volunt dictum. Et exinde per Antistoichon *Pallan- m* dictum. Sed si a balatu hoc nomen venerit, *pa* longa est: ut cam Martialis ponit plerumque. Si autem a *Pallante* (V. *lanteo*), *pa* brevis est, ut eam ponit ubique Virgilius secun- m suam opinionem. *Genus a Pallante profectum*; profectum has oras genus a Pallante, non a Pallante profectum. — 52. *ui regem Euandrum, qui signa*; i. e., qui regis Euandri signa :uti, ut (2, 116.): *Sanguine placastis ventos et virgine caesa*, 'o sanguine virginis caesae]. — 53. *In montibus*; ut diximus pra, [est] in minoribus illis colliculis (al. collibus). [An pro onte, an inter montes?] — 54. *Pallantis proavi*; confundit omina ut plerumque solet. Nam avus fuit: sic et illud dixit), 4.): *Luco tunc forte parentis Pilumni Turnus*. Et alibi 10, 619.): *Pilumnusque illi quartus pater*. [A quibusdam tamen ic *Pallas* auctor Euandrii generis Egeii (*Aegei*) filius fuisse di- itur, qui a fratre Theseo Athenis regno pulsus, ad Arcadiam enit, et ibi regnum tenuit, et hoc poëta quasi Romanis dicit, am ad Aeneam non pertinet]. — 55. *Bellum assidue ducunt*; ucunt, aut gerunt, aut in longum trahunt. Et bene praestan-

dorum auxiliorum exprimit causam: ne magis Turno, quasi Graeco favere credantur. — 56. *Foedera iunge*; legitur et *Foedere iunge*. — 57. *Recto flumine ducam*; [non ad naturam alvei referendum est, nam ait (95.): *et longos superant flexus*, sed] recto fluminis itinere, [quia non sunt erraturi:] et sic dixit, ut (6, 901.): *Tunc se ad Caietae recto fert litore portum*; hoc est a litore non recedens. Sic ergo et nunc [*ducam*] a litore fluvii non recedentem significat. Est et alia expositio, ut *recto flumine*, edomito, frenato, et in tranquillitatem redacto intelligamus: quod etiam fecit, ut (88.): *Mitis ut in morem stagni placidaeque paludis*. Ut sit *recto* praeteriti temporis participium, ab eo quod est *rego*. — 59. [*Primis*; proprium cadentibus astris, cum primum nox occiderit, et dictum iuxta vulgarem opinionem, tanquam oriente die occidant astra.] — 60. *Iunoni fer rite preces*; sicut etiam Helenus monuit. [Et sic *fer preces*, quemadmodum *sacra ferri* dicimus]. — 61. *Victor honorem Persolves*; bene ei adimit bellicam curam promittendo, voti fore compotem. — 63. *Stringentem ripas*; radentem, imminuentem. Nam hoc est Tiberini fluminis proprium, adeo ut ab antiquis *Rumon* (V. R. *rumor*, Guelf. I. II. *romon*) dictus sit, quasi ripas ruminans et exedens. In sacris etiam *Serra* dicebatur. Unde ait nunc: *Et pinguia culta secantem*: in aliqua etiam urbis parte *Tarentum* (*Ter.*; Guelf. I. *terentus*) dicitur, eo quod ripas *terat*. [Alii *stringentem* iuxta veterem morem dictum intelligunt. Stringere enim significare dicunt, tactu modico praeterire: ut ipse ait in X. (478.): *Magno strinxit de corpore Turni*. — 64. *Caeruleus Tibris*; altus, profundus. *Coelo*; pro his qui in coelo sunt. — 65. *Hic mihi magna domus*; scilicet circa exitum suum: [quamvis enim alibi ortus, hunc tamen locum incolo.] Alii Romam dicunt Tiberini esse domicilium; [hinc dixisse *magnam domum*. Alii ostia dicunt ab hoc quod nos cum per diversa discurrerimus officia, in domum nostram nos recipimus ibique requiescimus ut idem hic cum per reliqua spatia discurrerit, recipiat se per ostia in mare. Alii *domum* non Romam significare quae adhuc non erat, sed regionem illam ut ostendat sibi eam demum electam quae ad totam (*tant.?*) gloriam perventura sit.] *Celsis caput urbibus exit*; de Tuscia, quam illis multum constat floruisse temporibus. Nam et Lucumones (Guelf. I. II. *lucom.*) reges habebat, et maximam Italiae superaverat partem. — 66. [*Lacu fluvius*; abutitur *lacus* nomine ut mox: *Quo te cunque lacus*. *Fluvius* autem hic ipse scilicet deus alvei]. — 67. *Nox Aeneam somnusque reliquit*; ut (3, 568.): *Fessos ventus cum sole reliquit*, [et cito. — 68. *Orientia solis Lumina*; pro orientis solis lumina]. — 69. *Undam de flumine palmis Sustulit*; quia dicitur nox etiam solo somno polluere. Unde est [Pers. 2, 16]: *Et noctem flumine purgat*. [Secretior etiam ratio est, quia sacrificaturus Superis, de vivo haurit flumine.] — 71. *Nymphae*; hic distinguendum, ut generalitatem sequatur specialitas; ut in Georgicis (4, 321.): *Mater Cyrene mater*. Nam vitiosum est, post speciem genus inferre. [*Genus amnibus unde est*; quidam hic hypallagen putant, ut sit nymphae quae ab amnibus genus habetis. Sane cum *unde* hodie ad locum referamus, veteres etiam personis adplicabant, ita ut

›mne genus et ad omnem numerum referrent, ut hoc loco .ıs femininum et pluralem numerum posuit, cum alibi mas- ıum et singularem posuerit (1, 6.): *Genus unde Latinum,* l plenius in initio primi libri Aeneidos dictum est.] — 72. *ue o genitor cum flumine;* sic enim invocatur in precibus: *sto, Tiberine, cum tuis undis.* Tiberim vero alii a rege riginum dictum volunt qui iuxta dimicans interemptus est. ab eo rege (L. R. *ab origine;* V. *ab origine rege;* Vos. :lf. I. *a Rege;* Guelf. II. *ab rege*), quem Glaucus Minois filius talia interemit. Alii, inter quos et Livius, ab Albano[rum] ; qui in eum cecidit. — 73. *Arcete periclis;* hypallage, pro ıe *prohibete pericula.* — 74. *Quo te cunque lacus tenet;* ıs est quoddam latentis adhuc aquae receptaculum, et dictus s quasi *lacuna:* ex qua erumpens aqua efficit *fontem:* qui . fluere coeperit, *alveum* facit. Unde tria ista dixit: *lacum, em, alveum.* Hoc enim est: *Quocunque solo pulcherrimus* ; quanquam multi hoc versu superfusionem eius velint signi- ·i. Ideo autem haec dixit Aeneas, quia audierat: *Hic mihi na domus celsis caput urbibus exit.* — 76. *Semper honore* ; [amphiboliam facit.] Satis [autem] Aeneas pie pollicetur, Tiberis verecunde poposcerit. Ait namque (61.): *Mihi ›r honorem Persolves.* — 77. *Corniger;* flumina ideo cum ibus pinguntur, sive quod mugitum boum imitatur murmur ırum: sive quod plerumque in cornuum similitudinem curva- :ernimus ripas. *Hesperidum regnator aquarum;* bene addi- *Hesperidum,* i. e. Italicarum. Nam Eridanus rex est flumi- Hesperiae, ut (G. 1, 482.): *Fluviorum rex Eridanus.* *›ius* vero vocativus antiquus est, quia apud maiores in omni ıa similis erat nominativo. Sed modo aliter est in secunda ım forma. Namque si proprium fuerit nomen, et *i* ante *us* ıerit, *us* perdita facit vocativum: ut *Terentius, Terenti:* › excepto. Si autem appellativum sit, in *e* mittit vocativum, *'ius, pie, fluvius, fluvie:* excepto *filius;* nam *fili* facit. ımque tamen poëtae euphoniae causa antiquitatem sequun- — 78. *Et propius;* legitur et *proprius.* Sed si *proprius,* liarius, [stabilius,] significat: ut (1, 526.): *Et proprius* (Lips. *ius*) *res aspice nostras.* Si autem *propius,* citius significat, ro in Verrinis (Vos. Lips. *in Verrem;* L. *in Verrinarum*) 36.): *Nec [eo] quicquam est propius factum quam ut illud ıplum* (L. *exemplo*) *de Adriano Syracusas referretur* (Basil. ·. Et hoc est melius. Nam statim est porca conspecta, et ›as non dubita[vi]t de fide oraculi, sed exposcit celeritatem. *numina;* tua oracula et promissa. — 79. [*Geminas;* pro :. *Remigioque aptat;* i. e. ad remigium officium remigan- ı, alibi pro turba remigantium: ut (3, 471.): *Remigium ›let.*] — 81. *Monstrum;* quia et subito et cum triginta por- s est visa. — 82. [*Foetu concolor albo;* expedita locutio.] *:dique in litore;* fluviali scilicet. — 83. *Conspicitur sus;* atius (Ep. 1, 2, 26.): *Et amica luto sus.* Sciendum tamen, esse vitiosum, monosyllabo finiri versum, nisi forte ipsa ıosyllabo minora explicentur animalia. Ut (Horat. Art. P. .): *Parturient* (parturiunt) *montes, nascetur ridiculus mus.* tiosiores enim versus isti sunt secundum Lucilium. — 84.

[*Pius Aeneas*; oportunum epitheton quoniam rem divinam facit] *Tibi enim*; vacat *enim* et tantum ad ornatum pertinet. Integrum est ergo *tibi*, ut ex iteratione crescat augmentum. Terentius (Andr. 1, 5, 47.): *O Mysis, Mysis. Maxima Iuno*; quaesitum est, quae sit *Iuno maxima*. Nam ut diximus (1, 8.), variae sunt eius potestates: ut Curetis (codd. Burm. *Curit.*, *Currit.*), Lucina, Matrona, Regina, et dicunt Theologi, ipsam esse matrem deûm, quae Terra dicitur. Unde etiam [et] porca ei sacrificatur. Ergo perite elegit epitheton, ut *maximam* diceret. — 85. *Mactat sacra*; mactatio post immolationem est: unde bono usus est compendio. Sane hysteronproteron est in hoc versu. Primum [enim] est: *Cum grege sistit ad aram*: et sic *mactat*, i. e. auget, perficit. [Sed sciendum, *sacrum* proprie esse, quod ad deos pertinet, et hic breviter factum sacrificium dixit. *Cum grege*; ambitiose Poëta triginta filios *gregem* dixit. — 86. *Fluvium*; hic fluvium ipsum aquae cursu lenitum accipiendum est.] *Quam longa est nocte*; inquantum longa est. Ut (4, 193.): *Nunc hiemem inter se luxu quam longa fovere.* — 87. *Refluens*; velut in alveum suum recurrens, ut Aeneas contra undas pergens descendentis celeritate propemodum uteretur. — 88. [*Mitis*; vel ad Tiberim, vel ad stagnum referes]. — 89. *Aequor aquis*; aquae ipsius aequalitatem; [nam et post ait *Placido aequore*]. — 90. *Rumore secundo*; hoc est bona fama cum neminem laederent. Aut certe dicit eos ante venisse quam fama nuntiaret esse venturos. Aut *rumore* pro *rumone* (Guelf. *rem.*) posuit. Nam ut supra (63.) diximus, *Rumon* (id. *rom.* dictus est: unde et *ficus ruminalis*, ad quam eiecti sunt Remus et Romulus: quae fuit, ubi nunc est Lupercal in circo. Ha (Guelf. I. *ante hanc.* R. *ab hoc*) enim labebatur Tiberis, antequam Vertumno (R. V. *ant. ne Iuno*; L. *ant. Iuno*; al. et Guelf. I.: *Neptuno*; al. *Vertumnus*) factis sacrificiis averteretur. Quam vis *ficum ruminalem* alii a Romulo velint dictam, quasi *Romularem*. Alii a lacte infantibus dato. Nam pars gutturis *rumi* dicitur. Ergo si fuerit *Rumone* (Guelf. I. rei more) *secundo* favente fluvio intelligimus. — 91. *Labitur uncta vadis abies* descendentis celeritate prope conscendit. Statius de disco (6, 682.): *Similisque cadenti Crescit in adversum. Mirantur undae*; laus Troianorum per phantasiam quandam ex undarum vel nemoris admiratione veniens (codd. *venientem*). — 94. *Noctemque diemque fatigant*; ut (9, 605.): *Silvasque fatigant*, pro *ipsi fatigantur.* [An deest *se*, ut sit fatigant se: an diem fatigant, pro occupant et consumunt?] — 95. *Superant flexus* [superant, transeunt, ut (1, 244.): *Fontem superare Timavi* Et] hic ostendit non esse alveum fluminis rectum. [Quia Tiberis libri Augurum colubrum loquuntur, tanquam flexuosum.] *Variisque teguntur Arboribus*; hoc est (7, 30.): *Hunc inter fluvi Tiberinus amoeno.* — 96. *Secant placido aequore silvas*; ostendit, adeo perspicuam fuisse naturam fluminis, ut in eo apparerent imagines nemorum quas Troianae naves secabant. Terentianus: *Natura sic est fluminis, ut obvias imagines* [*nemorum receptet in lucem suam.* — 97. *Sol medium* etc.; alterius scilicet diei. — 98. *Cum muros arcemque procul*; Palatinum (Guelf. I *palacium*) vidit: nec situm praesentem considerare debemus

c enim nullis obstantibus aedificiis et Tiberi per Lupercal, .iximus, fluente, facile mons poterat videri Palatinus. — [*Coelo aequavit*; pro ad coelum extulit.] — 102. *Forte die* ›inem *illo*; εὐσυμβόλως, i. e. bono omine victori deo Troia- renientibus sacra celebrabantur. Bona etiam usus est oeco- ia. — 103. *Amphitryoniadae*; [Amphitryo rex Thebanorum cuius uxorem Alcmenam Iuppiter adamavit, et dum vir eius Llios (Oechaliam) civitatem oppugnat de trinoctio facta (al. a) una nocte cum ea concubuit, post duos edidit filios unum ove, i. e. Herculem, alterum de marito qui Fidius (*Iphiclus*; *philic.*, *Iphitus*, *Fidus*) appellatus est. Ergo adsumpsit e- eton et] satis perite [ait, *divisque ferebat.*] Nam cuivis deo ificaretur, necesse erat, post ipsum reliquos invocari. [*Di- ue ferebat*; quidam sic intelligunt: Ergo et Hercules de divis illud scema (G. 1, 279.): *Coeumque Iapetumque creat, sae- que Typhoea, Et coniuratos coelum rescindere fratres*: ergo uperiores tres coniurati, et (3, 124.): *Niveamque Paron sasque per aequor Cycladas*; ergo et illa e Cycladibus.] — *Ante urbem*; secundum antiquum situm. Tunc enim brevis as fuerat. *Pallas huic*; pro *cum hoc.* — 105. *Iuvenum* ii, *pauperque senatus*; totam ostendit aetatem [et praemisit *nes*:] nam per *senatum*, seniores significantur *Pauper* au- , aut ad numerum retulit, centum enim sub Romulo fue- , aut re vera *pauper*, per quod Romani imperii ostenditur imonia pro laude tunc habita. [Et libri veterum tradunt, a ıribus sacrificando (*in sacr.?*) parsimoniam observatam esse.] 106. *Tepidusque cruor*; frustra quidam *cruorem* pecorum, *uinem* hominum volunt. Nam Iuvenalis ait (12, 13.): *San- Iret, et a magno cervix ferienda magistro.* Virgilius (4, : *Atque atros siccabat veste cruores.* [*Tura dabant*; *da-* , verbo sacrorum usus est. Nam dici solebat in sacris: *Da debes de manu dextra aris.*] — 107. *Celsas videre rates*; dixit (79.): *Geminasque legit de classe biremes.* *Inter um Allabi nemus*; [hoc est,] per nemus: ut (7, 30.): *Hunc fluvio Tiberinus amoeno.* Et est honesta elocutio, ut si : *Inter coenam locutus sum*, i. e. per coenam. — 108. *tis incumbere remis*; pro *ipsi taciti*, i. e. sine celeumate usmate). [Nam celeusma nauticus est clamor ad hortandum), 189.): *Nunc, nunc incumbite remis, Hectorei socii.* — *Consurgunt mensis*; quidam *mensas* proprie deorum tra- , nam et ideo subiunctum:] *Quos rumpere Pallas Sacra* ; ne interruptione sacrificii [*rumpere* enim pro *interrum-* posuit,] piaculum committeretur. Unde etiam Helenus (3, : *Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum, Hostilis s occurrat, et omina turbet.* Denique cum ludi Circenses lini celebrarentur, et Hannibal nuntiatus esset circa portam nam (L. R. *Collinemus*) urbi ingruere, omnes raptis armis urrerunt. Reversi postea cum piaculum formidarent, inve- nt saltantem in circo senem quendam, qui cum interroga- lixisset, se non interrupisse saltationem, dictum est hoc erbium: *Salva res est, saltat senex* (R. *saltantem senem*; *altante sene.* cf. 3, 279.). *Audacem* autem dicit ubique ilius, quotiens vult ostendere virtutem sine fortuna. Unde

etiam Turnum *audacem* vocat (9, 3.). — 112. *Iuvenes quae causa subegit;* succincta et plena interrogatio: cui per singula respondit Aeneas. — 113. [*Ignotas tentare vias;* ideo ignotas, quia videt, eos esse peregrinos, et bene breviter, sed frequentibus interrogationibus eos urget, ut (9, 376.): *State viri: quae causa viae, quive estis, in armis?*] — 114. *Qui genus?* quo genere? [et bona elocutio] *Unde domo?* de qua civitate? *An arma?* tropum fecit metri causa. Nam consequens erat, ut diceret: *an bellum* (al. *ut cum dicit pacem subiungat bellum*) — 115. [*Puppi sic fatur ab alta;* sic intelligendum ut simul dicat et faciat.] — 116. *Paciferaeque* etc.; ne moram faceret in responsione; [quoniam Pallas prius de pace quaesierat, et ideo mox signum pacis ostendit, ut cetera Pallas securus audiret. *Troiugenas ac tela;* breviter singulis quaesitis respondit, *Troiugenas* ad *Qui genus* referendum.] *Tela vides in*imica *Latinis;* bona conciliato. Nam audierat, ut (55.): *Hi bellum assidue ducunt cum gente Latino.* [Ergo *tela inimica* a... pertinet: *Pacemne huc fertis an arma?*] — 118. *Quos ... bello profugos;* sicut et vos. Et movet conciliationem ex similitudine fortunae. [*Superbo;* iniusto. — 119. *Eua petimus;* hoc ad Quo tenditis pertinet.] *Ferte haec;* hoc ...mum pertinet; *Dicite,* ad verba. [Et *ferte* vobiscum, et ... κατ' αὐτό.] — 120. *Socia arma rogantes;* hoc ad illud ...net: *quae causa subegit. Rogantes* autem ad id pertinet ... a Sibylla dictum fuerat (6, 91.): *Quas gentes Italûm, aut non oraveris urbes?* — 121. *Tanto perculsus nomine;* D... scilicet commemoratione. [*Tanto* autem i. e. magnitudine ... minis.] — 122. *Quicunque es;* hoc ad nomen Aeneae pe... Nam esse Troianos audierat. — 123. *Nostris succede pen... hospes;* mire sine patris auctoritate nihil confirmat, et ... hospitem appellat. — 124. *Dextramque amplexus inh...* ostendit virum et virtutis et hospitalitatis amatorem. — *Subeunt luco fluviumque relinquunt;* Hypallage in sensu; ... primum est, fluvium relinquere, deinde lucum subire. ... *subeunt* iuxta veteres dativo iunxit, cum alibi iuxta usum ...sentem accusativo iunxerit, ut (10, 798.): *Aeneae subit m...nem,* sicut et *succede* veteres dativo iunxerunt, quod sig... penitus ingredere, uti hoc loco: *Ac nostris succede pen... hospes.* Sallustius tamen, ut dictum est (E. 5, 6.), accus... iunxit.] — 127. *Optime Graiugenum;* quantum ad Ae... pertinet. Graeci neque boni neque meliores sunt. Ergo ... *Graiugenum* superlativus est pro positivo. Nam *optimus ...rum,* non possumus dicere. Superlativus enim suo tantum ... gitur generi. Sic ergo dixit, ut Homerus (Il. λ, 831.): δικ... εος κενταύρων pro δίκαιος, i. e. *iustissimus Centaurorum ... iustus,* [cum Centauri fuerint crudeles et impii. Et est ... rica persuasio, nam principium ex utriusque persona su... *Optime Graiugenum* ad Euandrum pertinet; *Cui nec fo... precari,* ad Aenean, qui se fatetur supplicem venire. Sed ... ignotus est, et ostendere vult quod impetrare debet ait: *D... nus Iliacae primus pater urbis et auctor.* Contra quos au... petat: *Gens eadem quae te.* Quod ipsi etiam sit utile ... beneficium postulatur: *Nos si pellant nihil abfore credunt* ...

nos pellimur, sed vos servietis postremi, ipsam proposuit: *daque fidem*; ad ultimum possumus reddere beneficium: obis fortia bello pectora, nam utrum posset is a quo pe-r omisit, quia manifestum erat posse, et ignotus a demon-ne personae suae incipere debebat.] *Cui me fortuna pre-* [servavit τὸ πρέπον dicendo fortuna. Et *cui me precari,*] um est. Nam modo *quam* (quem) *precari* dicimus. Terentius n. 1, 2, 91.): *Credo qui mihi sic oret.* Item (Adel. 3, 5, *Facite, ut vobis decet.* Sallustius: *Locum editiorem quam bus decebat.* Et est Graecum, ut (Hom. Il. δ, 101.): *Ἀπόλλωνι.* [Sane veteres et *precor illi*, pro *precor pro* cebant. Plautus in Amphitryone: *Noli pessimo precari,* t *pro pessimo noli precari:* aut hyperbaton et hoc modo e fortuna vitta comptos voluit praetendere ramos et pre- — 128. *Vitta comtos ramos*; ut in pacis petitione ramus cum vittis offeratur, partim fabulae, partim naturae effi-o. Nam cum de nomine Athenarum Neptunus et Minerva derent: et iussisset Iuppiter, ut illius nomine diceretur , qui munus melius obtulisset [hominibus], equum Neptu-Minerva olivam protulit, et statim vicit, unde cum eius alicui offertur, indicat, eum esse meliorem. Hinc est roverbium: *Herbam do:* i. e. cedo victoriam. Quod Varro quitatis libris (Guelf. I. *etiis*; L. V. Vos. Steph. *in Aetiis*; *poetas*) ponit: *Cum in agonibus herbam in modum pal-t aliquis ei, cum quo contendere non conatur* (al *cupit*), *ur esse meliorem.* [Est etiam oliva per Etymologiam ab i. e. olea, dicta quae misericordia dicitur; i. e. ἔλεος.] autem habet ramus olivae ideo, ut inertiam et imbecilli-offerentis ostendat. Scimus enim oves, [unde lana equavit *a vitta*; al. *peti suevit*)] egere alieno semper auxilio. [Aut lana in tutela Minervae sit, quae pacis bellique sit cul-ut quia mite et quietum animal est ovis, cuius quietem debent, qui in foedus et amicitiam coëunt. Quaeritur quid dixerit *comptos*, sed ut *crines comi* dicimus, cum tur, ita et hic etiam *ramos comptos* et illigatos intellige, (7, 418.): *Tum ramum innectit olivae.* Ergo quod illic *t*, hic *comptos* dixit.] *Voluit*; hinc eum laudat, quod eum vir rogare compellitur. — 129. *Danaum quod et Arcas*; nec quod multitudinem haberes extimui: nec sses Arcas, ut illuc hoc tendat (Guelf. I. *illud ostendat*): *is coniunctus Atridis,*] i. e. Agamemnoni et Menelao one coniunctus. Et hoc ad laudem Euandri pertinet, qui te morum meruit non timeri. *Fores;* pro *fuisses*; sed um *fores* de praeterito. — 130. [*Geminis coniunctus*; *geminos* hic duos; aliter *gemini*, uno partu editi. itur sane, unde Euander Atridis genere fuerit coniunctus? amvis Hesiodus dicat, qualiter coniunctus sit Euander: quidam aiunt Thyestae filias Ledam et Hypermnestram , Ledae et Tyndarei filias Clytemnestram, Helenam et ndram fuisse quam duxit uxorem Cohemus * (Echemus; al. *us*, *Socenius*. v. Pausan. 8, 5.) Arcas cuius filius Euander. nnestram et Helenam notum est Agamemnoni et Menelao as fuisse. Alii ita tradunt Steropes et Atlantis filios Oeno-

maum et Maiam fuisse, Oenomai Hippodamiam filiam, unde Atreus natus, at Maiae filius Mercurius ex quo Arcades, de quibus Euander, quod Accius in Atreo plenius refert Alii ita narrant: Atlas complures habuit filios, sed de Lino Pelopem genuit, is Atreum, Atreus Agamemnonem et Menelaum, Mercurius deinde est Nicostratae pater, quae fuit mater Euandri, Mercurium Maia filia Atlantis genuit: Sic Euander Atridis coniunctus est, Troianis autem sic iungitur, ex Electra Atlantis filia, et Iove Dardanus nascitur, eius filius Erichtonius, ex eo Assaracus, ex illo Capys, ex illo Anchises, ex illo Aeneas.] — 131. *Mea virtus;* haec arrogatio ad honorem Euandri pertinet; [et sane paulo adrogantius videretur virtutem suam laudasse, nisi deorum oracula et facta coniungeret: deinde ut Euandro blandir[etur] *Tua* inquit, *terris didita fama*, et ut in audientis men[te] maneret, in ultimo addidit: *Et fatis egere volentem.* Se[d] singula distinguenda, ut maior sit enumeratio.] *Sancta or[acula] divûm*; Tiberini scilicet, vel Apollinis, ut (6, 96.): *Via* (Gu[...] *spes) prima salutis: Quod* (id. *quam*) *minime reris,* [...] *pandetur ab urbe.* — 132. *Didita* (al *ded.*) *fama;* divulgat[a] (7, 144.): *Diditur* (al. *ded.*) *hic subito Troiana per ag[mina] rumor. Fatis egere volentem*; [i. e.,] quod voluntatis fu[...] egit necessitas fatis. — 134. *Dardanus* etc.; [Dardanus ex [...] et Electra Atlantis filia genitus, de Italia sorte abire comp[...] agros Troicos petit, ibique Dardanum oppidum in regione [...] dania conlocavit. Sane hic] reddit quod ait supra: *Cogna[ti] patres.* Sane (al. *sed*) sciendum, Atlantes tres fuisse. U[num] Maurum, qui est maximus; alterum Italicum, patrem Elect[rae] unde natus est Dardanus. Tertium Arcadicum, patrem M[aiae] unde natus est Mercurius. Sed nunc ex nominum similitu[dine] facit errorem, et dicit, Electram et Maiam filias fuisse Atl[antis] maximi. Nec praeter rationem ait, *et maximus:* et Atlas i[...] Atlas generat. Nam et ipse habuit etiam horum nominum fi[lias] i. e. Electram et Maiam. — 135 *Ut Graii perhibent;* i. e. [...] vestrae continent literae. [Firmius enim est quod ipsorum [testi]monio infertur. — 136 *Advehitur Teucros*; et homines et r[egio]nem significat. Sane prolepsis est, nam post Dardanum T[eucri] appellati sunt. — 138. *Mercurius pater est*; Mercurius Iov[is et] Maiae, quae est una de Pleiadibus filius auctor eloquentia[e] [...] lirae, internuntius deorum. Iste etiam palaestrae inventor, [...] modo esse narratur: Choricus rex quidam Arcadiae filios h[abuit] Plexippum et Enetum, et Palaestram filiam: Sed iuvenes [...] casu inter se haberent certamen, impressione et nisu corp[...] invenerunt luctamina, qui cum hoc patre praesente facere[nt] [...] illa re nova delectaretur, ex ea re ludus factus est, quam [...] Palaestra soror iuvenum, Mercurio amanti se prodidit, qu[...] rem novam vidisset, pleniorem de industria artem homin[...] cuit: hoc seni iuvenes a sorore proditum nuntiant, ille irat[us] [...] potius filiis quod non tanquam furem Mercurium insequere[ntur] quem cum illi in monte dormientem invenissent, manus [...] putaverunt: unde et ipse Cyllenius et mons dicuntur. N[...] Graece κυλλοὺς, aliqua mutilatos parte corporis dicunt, [...] etiam hermos (hermas) vocamus, quosdam stimulos (?) in [...] signorum sine manibus: Mercurius vero Iovi conquestus

um evisceratum in folliculum redigi fecit; amatam vero suam ilaestram remuneratus, omne luctamen quod corpore conficitur ilaestram vocari fecit. Alii *Mercurium* quasi *medicurrium* Latinis dictum volunt, quod inter coelum et inferos semper currat: hic etiam mercimonii deus est. Quidam hunc in peo et in pedibus pinnas habere volunt propter orationis, cuius ctor est, velocitatem. Caduceum illi ideo adsignatur, quod e media hostes in amicitiam conducat, quae virga ideo seritibus inligata est, ut sicut illi obliti veneni sui in se coëunt, hostes contemptis et depositis inimicitiis in amicitiam revertur.] *Candida Maia;* splendidior enim est Maia inter Pliaquae est una de Atlantibus (Atlantidib.) hoc est Pliadibus. a ergo *candida*, pulcra, ut *candida Dido.* Meminit autem am Atlantidem esse, ut (G. 1, 221.): *Ante tibi Eoae Atlantiabscondantur*, et (225.): *multi ante occasum Maiae coepere*, vellet per *Maiam* etiam ceteras Atlantis filias intelligi.] — *Cyllene*; mons [est] Arcadiae, ubi Maia Mercurium est *Fudit* autem non iniuriose dictum est. Ut in Pisonem os. *Pision.*): *Quae te belluam* (V. Guelf. II. Basil. *belua;* F. I. omitt. hoc v.) *ex utero, non hominem fudit.* Sed cetem parientis ostendit: quod infantibus dicitur omen felicia afferre. Spectat etiam ad rationem physicam. Nam celer bique Mercurius, ut diximus supra. Ideo dicit, eum etiam tu fuisse velocem. — 142. [*Genus amborum*; aut meum um, aut Troianorum et Arcadum; ergo *amborum* potest nque accipi.] — 143. *Neque* etc.; cum nullo ante pactus ut te aut per artem aliquam, aut per legatos probarem; a trepidum me tibi commisi. — 144. *Tentamenta pepigi;* menta pactus sum. Nam geminus est hic praeteritus (gest h. praeteritum) ab eo quod est *paciscor:* facit enim *gi* et *pactus sum*, sicut *placeo* et *placui* et *placitus sum.* enim, unde multi venire volunt *pepigi*, nusquam est lectum. era est expositio: Non tentavi te quibusdam pactionibus, crederem tuto ad te venturum, ut haec fuerit ars tentanut *non legatos*, tale est quemadmodum in oratione ab alio d initium transitur, ut (9, 427.): *Me me, adsum qui feci.* respondetur propositis, ergo illud refertur: Non legatos aut tale aliquid quod sententiam compleat.] — 146. *Gens*, *quae te*; sic agit, ut et ipse praestare videatur. Nam et ait (120.): *Socia arma rogantes.* [Et argute inseruit , nec addidit *nos.*] *Daunia*; Rutula, a Dauno. *Crudeli* supra (118.): *Bello profugos egere superbo.* — 147. *Nihil credunt*; sibi obfuturum nihil arbitrantur. — 148. [*Quin n*; ut non omnem, et bene *omnem* ait, ne non solum rum contemnere viderentur. *Penitus sua sub iuga*; utrum s sub iuga mittant, an omnem penitus Hesperiam? — *Quod supra teneant*; Adriaticum dicit. *Quodque alluit* ; Tyrrhenum dicit; omne enim mare quod a Sicilia usque Hispaniam tendit, *inferum* appellatur, ideo quod Sol ibi ad iores coeli partes delapsus occidat.] — 150. *Accipe daque m;* [ab utili agit. Et] hoc est quod ait in decimo (152.): *manis quae sit fiducia rebus.* [*Sunt nobis fortia bello tora*; iterum sic laudat iuventutem suam, quasi praestet auxi-

lium.] — 151. *Rebus spectata iuventus*; [experimentis probata] decennali [scilicet] praelio. Et bene promissionem rebus confirmat et testimoniis, quae est verbis invalida. — 152. [*Ille os, oculosque loquentis*; suffecerat ad recordationem Anchisae vultum agnovisse, addidit: *Et totum lustrabat lumine corpus*, quod sine dubio non vacat. Nam quia Aeneas in virtute sua m praedixerat, orationem eius voluit aestimare de corpore postquam fides facta est, inde coepit: *Ut te, fortissime* T*crum, accipio*.] — 153. *Lustrabat*; paterna in eo linea cognoscens. [*Lumine*; pro luminibus: i. e. oculis.] *Pauc* *fert*; non *pauca*, sed *paucis*: i. e. breviter. Hoc vult d multa eum dixisse, sed paucis. [*Ut te*; quemadmodum: *fortissime Teucrum*, ad *Optime Graiugenum*, reddidit, *For* *me Teucrum*.] — 155. *Agnoscoque libens*; postquam pr ex habitu corporis vera esse quae dicebat Aeneas, per Anc eum laudat adulatione deposita. Sane inter *agnosco* et *cog* superfluo quidam volunt facere discretionem, ut *cognosc* novos, *agnoscamus* antiquos: sed haec a poëtis metri neces variantur. Nam *agnosco* propter Synaloepham dixit. — [*Vocem Anchisae magni*; mire quod non fecit Aenean dice qui scit Euandrum cognoscentem.] — 157. *Hesionae* etc.; [memorationi necessitudinis reddit commemorationem ho Sane fabula de Hesione et nota est, et aliquot locis exp quis enim nescit a Laomedonte mercedem Neptuno et Ap ob muros Troiae fabricatos negatam, cumque incursu civitas vexaretur, coactum Laomedontem filiam Hesionam obiicere, eamque ab Hercule liberatam, eversa Troia et o Laomedonte, propter negatum praemium, Telamoni in m monium datam, quae causa fecit, ut Priamus ad visenda ris regna proficiscens cum Salamina tenderet, et iter per A diam faceret, et tunc ab Euandro esset susceptus Anchi (Codd. et al.: Ut diximus supra (1, 623.). Hercules eversa T Hesionam, Laomedontis filiam, Telamoni suo comiti dedit qua natus est Teucer. Priamus postea cum Salamina tend ad visendum regnum sororis, per Arcadiam iter fecit, et ab Euandro susceptus est Anchises.) *Visentem regna*; vi cupientem. — 159. *Protinus*; uno eodemque tempore: h dum pergit, vidit Arcadiam. Nam non possumus *simul* i gere, cum Salamina insula sit, Arcadia in continenti. — *Mirabarque duces Teucros*; hos laudat: quo melior sit ille praefert. — 162. [*Cunctis altior*; non solum ad statura ad omnia.] — 163. *Iuvenali ardebat amore*; inest enim iu bus [strenuis] studium acquirendarum amicitiarum. Ho (Art. P. 166.): *Animusque virilis Quaerit opes et amiciti* 165. [*Cupidus*; ἐπιθυμῶν.] *Phenei sub moenia*; oppidi Arc Homerus (Il. β, 605.): οἵ Φένεόν τ' ἐνέμοντο καὶ Ὀρχομενὸ λύμηλον. Nec nos debet movere, quod, cum Euander de Pallanteo sit, dicit *Phenei sub moenia*: cum sciamus poëtas v omnes pro una habere civitates: sicut de Didone facit, quam nonnunquam Tyriam, aliquotiens Sidoniam vocat. — 166. *Ille mihi insignem pharetram*; ius hospitii habet inter se remunerationem: sed verecunde tacet Euander de suis muneribus. [*Lyciasque sagittas*; enumerando singula, efficit ne communia et

videantur.] — 167. *Auro dedit intertextam*; legitur et *in-*
:*to*. [Et figurate dictum est, intertextum aurum habentem.]
168. *Frenaque bina*; poëtice. Nam *duo* debuit dicere.
enim secundum Ciceronem non dicuntur, nisi de his quae
numeri tantum pluralis. Nam Cicero per epistolam culpat
ı dicens, male eum dixisse: *Direxi* (R. *direxit*) *literas duas*
suas; Lips. *dir. tibi l. d.*): cum *literae* quotiens epistolam
cant, numeri tantum pluralis sint. Contra, *epistolas binas*
licimus, sed *duas*. — 169. *Iuncta est* etc.; antiquis ami-
(et) per Anchisae hospitium. — 171. [*Auxilio laetos di-*
ı; haec sunt pauca quibus auxilium pollicetur. *Opibus*;
ıilitibus; *opes* antiqui vocabant milites.] — 172. *Quando*
c.; siquidem amici iam venistis. Extraneos enim ad sacra
ebat adhibere. Hos autem adhibet ad sacra, quasi anti-
ıanctos amicitiis. Unde infert: *Et iam nu[illegible] sociorum*
ite mensis. — 173. *Annua quae differre nefas*; anniver-
acrificia, [i. e. sollemnia,] ideo non differuntur, quia nec
possunt. [Solenne autem hoc esse ipse ait: *Forte die*
m illo rex Arcas honorem.] Nam Kalendaria siqua fue-
ione dilata, possunt repeti, nec piaculum eorum inter-
e committitur. [Sane hoc *sacrum pollutum* (*Polluctum*)
quod populo annis singulis luitur. *Faventes*; ut in sacris,
linguis, *favete vocibus*. — 174. *Et iam nunc*; ordo est,
sociorum.] — 175. *Dapes*; epulae deorum propriae, ut
ena. [*Sublata repóni Pocula*; quoniam metu reliquerant
ideo ait *reponi*. *Gramineo*; hic de gramine facto; alibi
eo, pro *graminoso*, ut (7, 106.): *Gramineo ripae reli-*
aggere classem.] — 176. *Sedili*; bene *sedili*. Nam in
Herculis lectisternium esse non licebat. [Quamvis apud
omnes sedentes vescerentur. — 177. *Praecipuum*; potest
cipue accipi.] *Accipit*; aut suscipit ad sedendum: aut
ut (3, 353.): *illos porticibus rex accipiebat in amplis*.
autem herbarum super solium fuisse intelligamus, ne
li contrarium. Congrue autem de leonis pelle dicit[ur]
ım, quasi in Herculis sacris. — 179. *Tum lecti iuvenes*;
cat *lecti*. In sacris enim Herculis nec servi intererant,
erti; adeo ut Appius qui sacra haec transtulit in libertos,
quidam volunt, in servos publicos,] et caruerit oculis, et
nnum omnem familiam perdiderit Pinariorum. [*Invitat*
oit; verba hospitalia.] *Certatim*; i. e. studiose. *Araeque*
s; maximae scilicet. Nondum enim templum Herculi
sed ara tantummodo, quam *maximam* dicit ex magnitu-
bricae. — 181. *Laboratae Cereris*; quae eget laboris: ut
150.): *Mox et frumentis labor additus, ut mala culmos*
ubigo. Glandes enim sine ullo labore nascuntur. — 183.
ui tergo bovis; aut secundum Homerum intelligendum,
cit, carnes dorsi apponi solitas honorabilioribus, ut sit sen-
lis: Posuit ante eos magni bovis carnes eas, quae apud
es in honore fuerunt. Aut re vera *perpetui*. Nam de hoc
immolato Herculi, carnes carius vendebantur causa reli-
: et inde alter redimebatur, qui ex illius pretio compara-
uasi perpetuus esse videbatur. *Tergo* autem, potest a parte
ı intelligi; [quamvis alii dicant ideo *tergo bovis*, quod *ara*

in *maxima* aliquid servari de tauro nefas est * nam et corium illius mandunt.] *Lustralibus*; aut pinguibus. Moris enim fuerat, completo lustro pingues victimas offerre Censores. Aut certe de quinquennali bove, i. e. perfectae aetatis. Nam Homerus dicit (Il. η, 314.): *Τοῖσι δὲ βοῦν ἱέρευσεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων Ἄρσενα, πενταέτηρον κ. τ. λ.* (Codd. et al. tantum: *πῖος*, ι. *πῖον* *πενταέτηρον*; Guelf. I. *πιονα πενταηρον*, II. *ιοΝα εΝταετηρον*) [aut quia per quinquennium ipsis victimis urbs lustrari solebat. Alii proprie *lustralia* dicunt, quae duabus manibus accepta in aram Pontifex vel Censor imponit, quae non prosecantur.] — 184. *Postquam* etc.; postquam et necessitati satisfactum est, et voluptati. — 185. [*Rex Euandrus;* aut non servavit nominis declinationem; nam *Euander* facit, sicut ipse alibi (10, 515.): *Pallas Euander in ipsis*; aut Graece declinavit, ὁ *Εὔανδρος*.] *Non haec solennia*; variat uno pronomine. *Non haec solennia nobis*; *Has ex more dapes*; *hanc tanti numinis aram.* — 187. *Vana superstitio*; *superstitio* est timor superfluus et delirus. Aut ab aniculis dicta *superstitio*, quia multae *superstites* per aetatem delirant, et stultae sunt. Aut secundum Lucretium (1, 66.): *Superstitio est superstantium rerum*, i. e. coelestium et divinarum, [i. e.] quae super nos stant, inanis et superfluus timor. *Veterumve ignara deorum;* duo dicit. Non ideo Herculem colimus, aut quia omnem religionem veram putamus, aut quia deos ignoramus antiquos. Cautum enim fuerat et apud Athenienses et apud Romanos, ne quis novas introduceret religiones. Unde et Socrates damnatus est: et Chaldaei vel (al. et) Iudaei sunt urbe depulsi. [Sane quidam veteres deos *Novensiles* dicunt, quibus merita virtutis dederint numinis dignitatem. Ergo ideo *vana*, quia superstitio ignara deorum.] — 189. *Novamus honores;* detraxit *re*, nam *renovamus* debuit dicere, quam particulam alibi addidit: ut (3, 717.): *Fata renarrabat divûm.* [Aliter in quarto (260.): *Tecta novantem*, dixit. Quidam intelligunt proprie esse *novare*, replicando vetera quandam facere novitatem, ac per hoc excludere vetustatis iniuriam.] — 190. *Suspensam hanc aspice rupem*; Cacus, secundum fabulam, Vulcani filius fuit, ore ignem ac fumum vomens, qui vicina omnia populabatur. Veritas tamen secundum Philologos (Guelf. I. *phisiol.*) et historicos hoc habet, hunc fuisse Euandri nequissimum servum ac furem. Novimus autem, malum a Graecis *κακὸν* dici: quem ita illo tempore Arcades appellabant. Postea translato accentu *Cacus* dictus est: ut *Helene Helena* (V. *Helenus*, *Helene*; Guelf. II. *Helenus*, *Helena*). Ignem autem dictus est vomere, quod agros igne populabatur. Hunc soror sua eiusdem nominis prodidit. Unde etiam sacellum meruit, in quo ei per Virgines (al. *pervigili igne*, *sicut*) Vestae sacrificabatur. *Suspensam rupem*; quasi iam iamque lapsuram. — 193. [*Recessu;* ab vestigiis scilicet hominum.] — 194. *Semihominis*; [hoc est] feritate corrupti. [*Facies;* pro *universus visus.*] — 195. *Inaccessum;* participium sine verbi origine. *Accedor* enim non dicimus: sed tale est, ut *placita*, *nupta*, *triumphata*, [*regnata*. Et quaeritur, quis hoc ante Virgilium dixerit. — 197. *Ora virûm;* hoc est capita.] — 198. *Huic monstro;* bene mutavit (al. *vitavit*, Guelf. I. *uitebi*) casum (Caco?) in quo inerat turpis

significatio [verbi, ne diceret *huic Caco.*] — 200. *Et nobis;* sicut multis, quibus Hercules profuit monstra purgando. *Aetas;* beneficium temporis: ut (9, 7.): *Volvenda dies, en attulit ultro.* — 201. [*Auxilium adventumque dei*; hysteronproteron, ante enim adventum, sic auxilium debuit dicere.] *Maximus ultor;* non tantum noster: sed omnium terrarum. [Unde Lucanus (4, 610.): *Terras monstris aequorque levantem Magnanimum Alciden Libycas excivit in oras.*] — 202. *Tergemini nece Geryonis;* hanc fabulam diximus illo loco (7, 661.): *Postquam Laurentia victor Geryone extincto Tyrinthius attigit arva. Spoliisque superbus;* atqui boves abduxerat: sed *spolium* est, quicquid de hostibus tollitur, ut (11, 80.): *Addit equos et tela quibus spoliaverat hostem.* Item (6, 168.): *Postquam illum vita victor spoliavit Achilles.* [Sane aliter supra: *foribusque superbis.* — 203. *Victor;* perpetuo epitheto Herculis usus est, quia omnia animalia vicit, quod in sequentibus plenius dicetur. Sane de Caco interempto ab Hercule tam Graeci quam Romani consentiunt. Solus Verrius Flaccus dicit, Garanum fuisse pastorem magnarum virium, qui Cacum adflixit; omnes autem magnarum virium apud veteres *Hercules* dictos.] — 205. *At furis Caci mens;* pro ingenti scelere *furis* nomen posuit. Capitale enim crimen apud maiores fuit ante poenam quadrupli. [Sed hic quidam ab Euandro tanquam in degeneris fraude furem appellatum volunt.] — 208. *Avertit;* erat proprium *abegit:* sed respexit ad praedam quae *averti* dicitur; ut (1, 527.): *Raptas ad litora vertere praedas. Atque hos*; quotiens masculinum et femininum iunguntur, haec disciplina est, ut, etiamsi posterius est femininum, masculino respondeamus. — 209. [*Pedibus rectis;* pro pedum rectorum, dativus pro genitivo.] — 210. *Versisque viarum Indiciis*; [hoc est vestigiis, quod aversi trahebantur] i. e. contra naturam iniicientibus errorem indiciis. Ipsa, inquit, decipiebant indicia, quae indicare consue[ve]runt. Nam *indicium* ab *indicando* nomen accepit. — 212. [*Signa;* et hic *signa* pro vestigiis.] — 215. *Omne querelis impleri nemus*; non, ut multi dicunt, quia consortes perdiderant, sed quia avellebantur a pascuis. Insita enim est bubus aviditas edendi. Unde est (E. 7, 44.): *Ite domum pasti, si quis pudor, ite iuvenci;* [vel certe propter stabulorum mutationem. *Impleri nemus;* pro *impletur et relinquitur*, infinitum pro indicativo.] — 216. *Clamore;* cum clamore: ut [(1, 519.): *Et templum clamore petebant;* et] (G. 4, 484.): *Atque Ixionei vento rota constitit orbis*, i. e. cum vento. Et hoc est melius. Nam multi dicunt: Relinquebantur colles etiam a clamore: hoc est tantum recesserant a collibus boves, ut nec echo resultaret, scilicet ad colles iam clamore non perveniente, quod non procedit: quia hoc sensu illud excluditur: *Reddidit una boum vocem.* Si enim tam longe fuerunt, ut nulla ratione recedentium boum mugitus colles derelictos feriret: quemadmodum inclusi bovis est clamor auditus ab Hercule? [Alii, ita inquit imago vocis evadens, tanquam relictis collibus inauditur. * — 217. *Reddidit*; quasi inclamata. *Una boum;* figura Graeca *μία τῶν βοῶν.*] — 218. *Mugiit*; more suo, pro *mugivit:* ut (7, 516.): *Audiit et Triviae longe lacus.* [*Custodita fefellit;* i. e. dum custodiretur fefellit. — 219. *Exarserat;* pro

exarsit.] *Atro Felle dolor;* quo irascimur secundum Physicos, et splene ridemus. Persius (1, 16.): *Sed sum petulanti splene cachinno.* — 220. *Rapit* etc.; [duo dixit,] sagittas [et clavam,] et non vacat *que.* Nam si armorum Epexegesis est: *Nodisque gravarum robur,* vacat *que. Gravatum* autem pro *grave* posuit. Nam *grave* est per naturam ponderosum: *gravatum,* quod oneratur extrinsecus. [Sed quidam melius *gravatum,* quam *grave* dictum volunt quasi extrinsecus nodi sint additi. — 222. *Tum primum;* i. e. primo Herculis beneficio.] — 223. *Turbatumque oculis;* ea parte turbatum, quae proditrix mentis est. Alii *oculi* legunt, et accipiunt a superioribus: *videre turbatum oculi.* [*Ilicet;* potest *ilicet* accipi pro *igitur* aut *continuo.*] — 226. *Arte paterna;* perseverat in fabula. [Sane et aliter ferro, aliter arte.] — 227. *Emuniit;* [hysteronproteron, fulsit ut muniti essent et] *emuniit* sicut *mugiit,* pro *mugivit* et *emunivit. Obice postes; hanc obicem* dicimus. Ut (10, 377.): *Ecce maris magna claudit nos obice pontus.* Dubitant enim multi, utrum masculinum sit, [an femininum.] — 228. *Tirynthius;* a Tirynthia in qua nutritus est civitate: ut diximus supra (7, 662.) [et est versus hypermetrus. — 230. *Dentibus infrendens;* proprie *infrendens* est inter se comprimens dentes; nam et *frendere* significat dentibus frangere, unde et *nefrendes* infantes, qui nondum habent dentes, et Varro *frenos* hinc putat dictos: *frendere* ergo quomodo frangere? Ut *fresa fabula* (*faba*), fracta.] — 231. *Aventini montem;* ut *fontem Timavi, Buthroti urbem,* [i. e. Aventinum montem.] — 232. *Ter fessus valle resedit;* egens consilii. Sallustius: *Fessus in Pamphiliam se receperat.* Nam corpore *fatigatum* dicimus, animo vero *fessum:* quamvis hoc saepe confundat auctoritas. [Sane quidam sic distinguunt: *Ter saxea tentat limina,* et subiungunt: *nequicquam ter,* ac post: *fessus valle resedit,* ut semel sederit.] — 233. *Stabat acuta silex;* paene omnes *hunc silicem* dixerunt. Nam et Varro et Lucretius (1, 572.) ita dicunt. Tanta tamen est Virgilii auctoritas, ut persuadeat nobis, etiam *hanc silicem* dici. *Dirarum volucrum;* modo *dirarum* non mali ominis dicit, ut sunt bubones: sed quae humanis cadaveribus vescebantur. Dixit enim (196.): *Foribusque affixa superbis Ora virûm, tristi pendebant pallida tabo.* — 237. [*Dexter;* hoc est a dextra parte consistens.] *Concussit;* solvit, impulit. Satis signatis usus est verbis. — 240. *Refluitque exterritus amnis;* rem naturae vertit in fabulam, cum ruina rupis in se recurrere (V. Guelf. II. *rec. faciat;* Guelf. I. Fabr. al. *in se recur. non possit, et recurrere in se;* Fabr. add. *faciat*) necesse sit impetum fluminis. — 242. *Ingens regia;* regia, sicut Cacus putabat. Sic est et illud dictum (1, 140.): *Illa se iactet in aula Aeolus. Penitus patuere;* admissum lumen est usque ad secreta speluncae. *Cavernas* autem *speluncae* per Tapinosin dixit. [Sane veteres loca concava, vel si quid incurvum fuisset *cavernas* appellabant.] — 243. *Siqua vi;* terrae hiatus non nisi ex terrae motu fit, qui quoniam aut motu aquae inferioris nascitur, aut crebris tonitribus, aut de concavis terris erumpentibus ventis: ideo ait: *Siqua vi.* Quod autem dicit: *Infernas reseret sedes,* notandum est, etiam de impossibilibus fieri posse comparationem. — 245. *Diis invisa;* superis scilicet. —

Immisso lumine; Lucanus (6, 744.): *Et subito feriere* (R. *t f.*, al. *periere*, *perire*) *die.* — 248. *Insueta rudentem*; clatem. Abusive dictum est, sicut supra de leonibus (7, 16): *era sub nocte rudentum.* Nam *rudere* proprie asinorum est. ius (3, 9.): *Findor ut Arcadiae pecuaria rudere dicas.* [Aut *rudentem* quia supra ait: *semihominis Caci.*] — 249. *s premit;* omne quod iaci potest *telum* vocatur: dictum ἀπὸ τηλόθεν. Unde addidit *Omniaque arma Advocat.* — 250. *aribus;* asperrimis saxis, non unde molae fiunt. Et secun- Homerum dixit (Il. η, 270.): μυλοειδέϊ πέτρῳ. [Aut certe nis et molis convenientibus. — 252. *Faucibus* etc.; consuene sua usus est, ut cum aliquid contra naturam factum in- praedicet unde incredibile videatur, ut (564): *Nascenti cui animas Feronia mater, Horrendum dictu dederat.* Et *mile dictu*, Parenthesis. — 255. *Fumiferam noctem*, non est is epitheton, sed quam Cacus fumum evomens faciebat. *mixtis igne tenebris;* utrumque enim evomebat. — 256. *tulit*; non sustinuit. *Animis;* prae ira, unde iracundos dis animosos.] *Per ignem*; per eam rem unde ille sperabat lium. — 259. *Incendia vana; vana*, quantum ad Herculem inet. — 260. *Angit* etc.; *angit guttur*, bene dicimus: *angit os*, non procedit. Ergo *angit* ad unam rem pertinet. Ut 435.): *Disce puer virtutem ex me, verumque laborem, unam ex aliis.* Nam fortuna non discitur. Unde multi *elilegunt*, et integer sensus est. Nam *elisos* soloecophanes (al. *sol. facit*) [i. e. figuram, quae masculinum et neutrum, accusativum cum nominativo iungit;] ut sit ita, *Angit tr, et elisos oculos facit.* — 261. *Et siccum sanguine tr*; per hoc iam exanime cadaver ostendit[ur]. — 263. *Abtaeque rapinae*; *abiurare* est rem creditam negare periurio, tus (Curc. 4, 2, 10.): *Qui abiurant, si quid creditum est*;] hoc isti loco non congruit. Unde modo *abiuratas rapinas* a ius retentas intelligamus. [Alii *abiuratas*, abductas atque i iuris factas, alii fraude et furto abductas tradunt.] — *Informe cadaver;* magnum, [cuius formam non sit facile plecti:] et *cadaver* est corpus nondum sepultum: dictum *car*, quod caret honore sepulturae. — 265. *Nequeunt* etc.; poterant homines videndo cadaver sua corda satiare. [*Tu*autem pro intuendo. *Semiferi*; bene *semiferi*, cum supra *hominis.*] — 268. *Laetique minores*; nove et satis licenter *res* dixit, cum ab ipso Euandro Herculem constet esse susum, et *minores* non dicamus, nisi quotiens graduum deficit en, ut puta, filius, nepos, pronepos, abnepos, abneptis, tris; ubi isti gradus defecerint, merito iam dicimus *minores:* etiam *maiores* dicimus post patris, avi, proavi, abavi, que vocabulum. [Ergo *minores* accipimus pro deinceps, vel *minores*, cum quibus vivit, quia ipsum constat esse longm, nam post ait (560.): *O mihi praeteritos referat si Iuppinnos.*] — 269. *Primusque* etc.; apud maiores [nostros] raro nae suscipiebantur, nisi haberent ius hospitii. Incertum a erat, quo animo venirent. Unde etiam Hercules primo est ab Euandro susceptus: postea vero cum se et Iovis filium set, et morte Caci virtutem suam probasset, et susceptus, et

pro numine habitus est. Denique ara est ei maxima constituta, quod Herculi Delphicus Apollo in Italia fore praedixerat. Cum ergo de suo armento ad sua sacrificia boves dedisset, inventi sunt duo senes, [vel ut quidam tradunt, ab Euandro dati,] *Pinarius* et *Potitius*: quibus, qualiter se coli vellet, ostendit: scilicet ut mane et vespere ei sacrificaretur. Perfecto itaque matutino sacrificio cum circa solis occasum essent sacra repetenda, *Potitius* prior advenit, *Pinarius* postea, extis iam redditis. Unde iratus Hercules statuit, ut *Pinariorum* familia tantum ministra esset epulantibus *Potitiis* et complentibus sacra. Unde et *Pinarii* dicti sunt, ἀπὸ τῆς πείνας, i. e. a fame. Nam senem illum *Pinarium* constat alio nomine nuncupatum. Hinc est quod paulo post *Potitii* tantum facit commemorationem. Ut *primusque Potitius ibat.* Quod autem dicit: *Domus Herculei custos Pinaria sacri*, non est contrarium; nam *custos* est ministra, ut in undecimo (836.): *At Triviae custos iam dudum in montibus Opis Alta sedet*, i. e. ministra. [Alii *custos Pinaria sacri* dictum, quod cum *ara maxima* vicino incendio conflagraret, a Pinariis liberata sit, et ideo *custos sacri. Auctor* vero *Potitius* quare? num quod sine familia Potitiorum sacra ista non fiebant donec illos Appius Clodius corrupit pecunia, ut servos publicos haec sacrum docerent, propter quod dicitur et ipse mox caecus factus et Potitiorum familia intra breve tempus extincta. Quidam tradunt ideo *custos*, quod Potitii sacra publica servis publicis prodiderint, et quamvis tradatur eos ideo ad sacra Herculis non admitti, quod serius venerint, et ideo custos, quoniam nec prodendi habuerint facultatem, et id quasi religiose dictum est, quod ignorantiae eventus attulerat, tamen habent Ciceronem auctorem qui in De domo sua, Pinarium Nattam appellans sic dicit (52.): *Quem ego tamen credo, si est ortus ab illis quos memoriae proditum est ab ipso Hercule perfuncto laboribus sacra didicisse.* Quidam etiam tradunt ideo Potitiis ab Hercule sacra commissa, quod cum ipse Hercules rem divinam faciens preces praecaneret, quas Potitius diceret pro eo deo cui Hercules rem divinam faciebat, ipsum Herculem fortuito invocasset Potitius, fertur tunc Herculem accepto omine divinitatis, reiecto Pinario, perpetuae epulationis sacrum Potitio tradidisse, a quo videbatur consecratus, et *Potitius* dici, quod eorum auctor *epulis sacris potitus* sit, *Pinarius*, quod eis, sicut dictum est, fames epularum sacrarum indicta sit, hoc enim eis Herculem dixisse dicitur ὑμεῖς δὲ πεινάσετε.] — 271. *Luco;* templum enim nondum habuerat Hercules: sed aram tantummodo, ut diximus supra. *Maxima;* ingens enim est ara Herculis, sicut videmus hodieque [post ianuas Circi maximi. Alii maximam ideo dictam, quia illo tempore omnibus erat honore potior, quam sibi Hercules postquam se a matre Euandri Iovis filium esse et mortalem futurum cognovit, statuit. — 272. *Erit quae max.*; repetitio verbi ad honorem et potestatem pertinet. — 273. *In munere*; non tam in officio quam in honore hic accipiendum.] — 274. *Porgite dextris;* praebete invicem pocula: et est Homeri [(Il. 666.): Τοὺς μὲν ἄρα χρυσέοισι κυπέλλοις υἷες Ἀχαιῶν δειδέχατ' ἄλλοθεν ἄλλος.] I. e. propinate mutuo. An divisae sunt personae, *Cingite fronde comas*, ad convivas referatur: *pocula porgite*,

tros.] — 275. *Communem vocate deum*; aut quia Argivus ercules, ut supra (130.) dixit Aeneas, tam Graecos quam .nos de uno sanguinis fonte descendere: aut *communem* dixit [inter deos atque homines, unde *medius fidius* di- Aut] utriusque naturae medium, i. e. inter mortalitatem rinitatem. Sunt enim numina aliqua tantum coelestia, ali- :antum terrestria, aliqua media, quos deos Apuleius (Guelf. *ulehis*, R. *Epuleius*, V. *Epuleiux*) (de Doctr. Plat.) *Me- mos* vocat, hoc est qui ex hominibus dii fiunt. Alii *com- :m deum* ideo dictum volunt, quia secundum pontificalem ι idem est Hercules qui et Mars. Nam et stellam [Chaldaeis tibus] unam habere dicuntur, et novimus, *Martem commu-* dici: Cicero (pro Mil. 21.): *Martemque communem.* Vir- ipse inquit (12, 118.): *In medioque focos, Et dis commu- r aras.* Item paulo post dat *Salios* Herculi, quos Martis ııon dubium est. [Alii *communem*, humanum, beneficum, *θρωπον*, unde et *communes homines* dicimus. Varro dicit: *alios esse qui ab initio certi et sempiterni sunt, alios qui ›rtales ex hominibus facti sunt, et de his ipsis alios esse tos, alios communes; privatos, quos unaquaeque gens , ut nos Faunum, Thebani Amfiaraum, Lacedaemonii areum: communes, quos universi, ut Castorem, Pollucem, ·um, Herculem.* Est et alia ratio, Herculem deum *commu-* appellari; nam constat, Herculem hominum commodis ιeque serviisse; unde Lucanus (4, 610.): *Terras monstris ɔrque levantem, Magnanimum Alciden Lybicas excivit in* *Date vina;* quia tantum diis superis vina libari decebat.] !76. *Herculea populus;* Herculi consecrata, qui cum ad ɔs descendens fatigaretur labore, dicitur de hac arbore ıa facta caput velasse: unde foliorum pars temporibus co- :ns et capiti (*capitis*, s. *ex capitis?*) albuit sudore (al. *ab- sudorem;* Guelf. I. *alba sudore*): pars vero exterior propter ɔrum colorem nigra permansit. Et honeste ait: *Pependit lus*, i. e. corona de populo. [Atqui lauro coronari solebant, pud aram maximam sacra faciebant, sed hoc post urbem tam coepit fieri, neque alia fronde circumdat caput praetor ıus, qui Graeco ritu sacrificat. Sed Poëta ad illud tempus it, quo Euander apud aram maximam sacra celebravit. › enim rerum humanarum docet in Aventino institutum etum de quo proximo monte decerpta laurus sumebatur cra, quamvis ipse dixerit (E. 7, 61.): *Populus Alcidae gra- na.*] — 278. *Sacer implevit dextram scyphus;* legitur in antiquis, Herculem ad Italiam ingens ligneum poculum sse, quo utebantur in sacris: quod ne carie consumeretur, oblitum servabatur, cuius magnitudinem [et religionem l] significat dicendo: *Implevit dextram sacer scyphus.* ıho praetor in anno semel vino libabat, neque hoc sine fiebant. Possumus et illud accipere, quod inter munera ım etiam pocula sunt. Sallustius: *Hi sunt secundum pocula ias res aureas, diis sacrata instrumenta convivio merean-* ᵏ — 279. *In mensam laeti libant;* hoc est *date vina vo- r.* Quaeritur sane, cur in mensam et non in aram libave- Sed apud antiquos inter vasorum supellectilem, etiam

mensam cum aris mos erat consecrari, quo die templum consecrabatur, unde bene ait: *In mensam laeti libant*, quam constabat cum ara maxima dedicatam, ut alibi (2, 764.): *Mensaeque deorum.*] — 280. *Devexo olympo*; inclinato in noctem coelo. — 282. *Pellibus in morem cincti*; aut in morem Herculis, aut certe [secundum morem] sacerdotum: [aut quia Pan Deus Arcadiae pelleus sit; unde Euander.] — 283. *Et mensae* etc.; quia ut diximus [supra] (1, 220.) una carnis fuerat, altera pomorum, [*mensae* autem *secundae*, quae sunt alioquin gratae.] — 284. *Cumulantque* etc.; i. e. reddunt exta. — 285. *Salii*; [Salii sunt] qui tripudiantes aras circumibant. [Saltabant autem ritu veteri armati, post victoriam Tiburtinorum de Vulscis. Sunt autem *Salii* Martis et Herculis, quoniam Chaldaei stellam Martis Herculem dicunt, quos Varro sequitur. Et Tiburtes *Salios* etiam dicaverant. Quidam hos a saltu appellatos tradunt, quos alii a Numa institutos, ut arma ancilia portantes saltarent: ergo bene a saltu appellati; horum numerum Hostilius addidit (*auxit?*): nam duo sunt genera Saliorum, sicut in Saliaribus carminibus invenitur, Collini, et Quirinales a Numa instituti, ab Hostilio vero Pavorii et Pallorii instituti. Habuerunt sane et Tusculani (*Tuscani?*) Salios ante Romanos. Alii dicunt, *Salium* quendam Arcadem fuisse qui Troianis iunctus hunc ludum in sacris instituerit, nonnulli tamen hos a Dardano institutos volunt, qui Samothracibus diis sacra persolverent. Quidam etiam dicunt [illegible] a Morrio rege Veientanorum institutos, ut Alesus Neptuni [illegible] eorum carmine laudaretur, qui eiusdem regis familiae (auctor) ultimus fuit.] — 288. *Laudes Herculeas*; senes voce laudes Herculis exsequebantur, iuvenes et gestu [illegible] eius facta monstrabant. [Unde ibi immorandum est, *Hi* [illegible] *num chorus*, ut Salii iuvenibus conveniunt, carmina a[illegible] pertinent. Et bene *senes* facta Herculis canunt, quorum [illegible] scire et interesse gestis Herculis potuit, antequam hic ab [illegible] nibus transiret ad deos. Sane quaeritur cur huic deo [illegible] capite sacrum fiat. Legitur enim in libris antiquioribus [illegible] bis: *Mihi detecto vertice cuncti Sacrificant.* Id facit ob[illegible] ne in aede Herculis eius habitum imitaretur. Signum enim [illegible] operto capite est. Constat autem ante adventum Aeneae [illegible] liam, aram Herculi consecratam, ab Aenea vero morem [illegible] dorum capitum inductum sicut ait (3, 405.): *Purpureo ad*[illegible] *amictu.*] *Prima novercae Monstra*; bene *prima*, nam [illegible] omnia Iunonis insidiis pertulit. Fabula autem hoc habet: [illegible] les natus est cum Iphiclo Amphitryonis filio; sed cum Iu[illegible] serpentes immisisset Herculi, Iphiclus de cunis terrore [illegible] suo vagitu excitavit parentes; qui cum surrexissent, [illegible] Herculem angentem manibus angues immissos ei nove[illegible] odiis. — 289. *Eliserit*; praefocaverit. [Et hunc versum [illegible] unum est enim *monstra* et *angues*.] — 291. *Troiamque*; [illegible] supra (157.) diximus, Troiam Hercules evertit propter negatos sibi a Laomedonte equos divino semine procreatos, et Hesionae nuptias, quam a ceto liberaverat, [necato patre eius Laomedonte.] Sane Critici frustra culpant Virgilium, quod praesentibus Troianis Troiae laudari introduxit excidium, non respicientes, quia hoc ratio fecit hymnorum, quibus aliquid subtrahere sacrilegium

Alii magis hoc in solatium Aeneae cantatum posse accipi at, nam quod Herculi datur, Graecis aufertur, et potest ratus dolor videri praeteritus, quando ad fatalem terram itum est, sicut alibi ait Aeneas (1, 206.): *Illic fas regna gere Troiae*, ut ibi iam dixerat (7, 120.): *Salve fatis mihi tellus:* quia expectatus venerat solo Laurenti arvisque La- *Oechaliamque*; [*Oechalia* civitas in Euboea insula fuit, Eurytus (Guelf. I. *euristeus*, II. *elichus*) rex Oechaliae (R. Vos. bis *Ionem*) filiam denegavit Herculi, [victori cere sagittarum] ante promissam, ideo quod eum fuerat filius tatus, dicens ab Hercule et Megaeram uxorem, et ex ea interemptos, quod factum fuerat Iunonis instinctu. Unde Hercules propter nuptias sibi denegatas, eversa civitate mit Eurytum (Guelf. I. *euristeum*, II. *echilum*) et Iolem t. [*Mille*; pro multis.] — 292. *Rege sub Eurystheo*; asperrima imperia sustinuerat Hercules voluntate Iunonis. hoc est quod dicit *Fatis Iunonis*, i. e. voluntate. [Vel responsis quae Eurystheo in Herculem dederat: et quidam auspicio, *fatis Iunonis*, positum volunt, hoc est quam Troiani gravem sustinent, ut dei iubentur exemplo qui ultis eius instinctu subiacuerit aerumnis: virtute tamen ad item pervenerit.] — 293. *Nubigenas*; de Ixione et Nube atos Centauros, ut superius (6, 286.) diximus. [Pindarus h. 2, 78. 82.) ipsum cum equas pasceret incestasse eas, Centauros natos dicit.] — 294. *Hylaeumque Pholumque*; n Theseus interemit. Pholus vero Herculem suscepit ho- o tempore, quo ad expugnandos Centauros est profectus. s (6, 391.): *Hospes et Alcidae magni Phole.* Unde appa- r poëticam licentiam nomina esse pro nominibus posita. *holum* non abhorrere a vera historia tradunt. *Pholus* um miratur sagittas Herculis quibus tot Centauros inter- , una ex illis in pedem eius decidit, cuius vulnere sanari uit.] *Cressia mactas Prodigia*; mactas, bene ad leonem interemit refertur. Nam Cretensem taurum non mactavit: m eum] incolumem ad Eurystheum perduxi[sse]t, [ille cet flammas vomuisse dictus sit, inlectus pulchritudine, in n regionem reliquit; qui cum Marathonem vastaret a postea occisus est.] Uno tamen verbo utrumque saepe itur, aliquotiens una pars: ut (12, 435.): *Disce puer vir- ex me, verumque laborem, Fortunam ex aliis.* [Alii , ad Centauros sicut ad Leonem referri volunt.] — 295. *e sub rupe*; Nemea silva est vicina Thebis, in qua Hercu- eremit leonem, [qui Lunae filius et invulnerabilis dictus nteremit et alterum leonem apud Cleonas urbem, cuius gestabat intutamen; unde Lucanus (4, 612.): *Ille Cleo- roiecit terga leonis.*] *Nemeae* autem anapaestus est. Nam et *me* breves sunt; [*ae* autem longa diphthongo.] — 296. ; i. e., inferni, quo tempore descendit ad rapiendum rum. — 297. *Ossa super recubans*; aut ad terrorem est: aut certe illud est, quod supra (6, 395.) diximus rum esse terram, quae corpora sepulta consumit. Nam Cerberus dictus est quasi κρεοβόρος. Alii pueriliter volunt bero Amphiarai ossa consumi, qui hiatu terrae secundum

Statium [vivus] descendit ad inferos. *Semesa cruento; semensum* non dicimus, sicut nec *ensum:* nam *esum* facit et *comesum.* — 298. *Nec te ullae facies;* facies, i. e. species, more suo; [vel periculorum vices multae, ut (6, 104.): *Nova mi facies,* et (6, 560.): *Quae scelerum facies,* subauditur tamen *terruere.*] *Ipse Typhoeus Arduus, arma tenens.* Et hoc poëtice. Nam si interemit Centauros, quemadmodum etiam Gigantum int...fuit proelio, qui ante innumeros annos fuisse dicuntur? [Ergo *non terruit,* pro *non terreret* vel *terruisset,* ut sic: *Nec te Typhoeus ipse terreret.*] — 299. *Non te rationis egentem;* litotes figura. Nam minus dixit, et plus intelligimus. Hoc enim dicit, Prudentissimum te non circumvenit. Et est talis figura, qualis (7, 261.): *Munera nec sperno.* — 300. *Lernaeus anguis;* i. e. Hydra. [*Turba capitum;* aliis amphibolia videtur * si: non te Lernaea turba egentem capitum anguis, remanet rationis egentem ordinaveris, remanet Lernaeus t. c. e. a. si (sic) est: non egentem ratione cum te Lernaeus anguis circumstetit cap.tum turba.] Praeter haec quae Herculem hoc loco Poëta fecisse memoravit, alia facta Herculis haec sunt: Superatus aper Erymanthius, cerva, item Stymfalides aves, quae alumnae Martis fuisse dicuntur, quae hoc periculum regionibus inrogabant, quod cum plurimae volantes, tantum plumarum stercorumque de se ... bant, ut homines et animalia necarent, agros et semina cooperirent; unde ovilia Elidensium regis, (inde ab Aug... rege rogatus, bovilia) quae stercore animalium congesto ... lentiam tam suis quam vicinis regionibus creaverant, i... Alfeo flumine repurgavit, et regionibus salubritate reddita ... regem negata sibi mercede interemit, unde equos D... Thracis qui humanis carnibus vescebantur abduxit, in ... Ypolyto (ad Hippolytae) cingulum petendum perrexit, ea... ablato cingulo superavit. Ad Geryonem autem, sicut ia... (7, 662.) dictum est, navi aenea navigavit, tergo leonis ve... ibique primum (al. *cautem*) Orthrum canem Echidnes ... *Mathonae*) filium peremit, deinde Eurytiona pastorem ... filium novissime Geryonem, cuius abduxit armenta. I... Hesperidas perrexit et Anthaeum filium terrae victum ... necavit. Inde in Aegypto Busiridem necavit, qui adve... hospites immolare consueverat, post Prometheum Iovis ... in Caucaso monte religatum occisa sagittis aquila li... Acheloum etiam fluvium qui se propter Deianiram Oene... certando cum Hercule in formas varias commutabat, ... in taurum avulso ab illo cornu, victoria cedere compul... Lycum regem qui se apud inferos constituto Megaeram ... eius tentaverat, reversus peremit, propter cuius necem ... insaniam immisit, ut uxorem necaret ac filios, qui post receptam sanitatem cum expiationem parricidii ab Apolline petisset, nec ab eo responsa meruisset, ira concitus cortinam ipsam et tripodem Apollinis sustulit, ob quod iratus Iuppiter eum Omfalae servire praecepit. Cuius finis humanitatis talis fuit, cum Deianiram coniugem per fluvium in quo Nesus (Nessus) Centauros (centaurus) commeantes transvehebat etiam Hercules transvehere vellet, ausus est Nesus occulte Deianiram de stupro interpellare, quod cum Hercules cognovisset Nesum peremit, sed Nesus mo-

Deianiram monuit, ut sanguinem suum exceptum servaret, quando advertisset Herculem altera femina delectari, sangui-;so vestem inlitam marito daret, per quam vindicari possit. Deianira cum audisset maritum Iolen Euryti Oechaliensis ·e filiam, vestem tinctam Nesi sanguine Lichae (al. *Lycae*) dedit ad eum perferendam, qui cum Herculi in Oeta oc-sset, munus uxoris tradidit, quam cum ille Iovi sacrificatu-nduisset, tanto corporis ardore correptus est, ut non invento :dio pyram construi iuberet, donatisque Philoctetae sagittis, et ab eo ut cremaretur, quo facto inter deos relatus est. — *Salve;* hic salve sic dictum est ut alibi, Sis felix; hic divus solus dicitur, quod solus fidem fecit se (*esse se?*) Iovis .] *Vera Iovis proles;* nullus enim humano sanguine pro-is tanta perficeret (Guelf. I. *t. prodigia faceret*). — 302. *r adi;* i. e. propitius. *Pede secundo;* omine prospero. — *uper omnia Caci;* i. e., hoc factum laudant ultra omnia. est dictum, ut [est] (9, 283.): *Et* (V. Guelf. I. *sed*) *te omnia dona Unum oro.* Et bene quantum ad ipsos per-rem maiorem [et sibi utiliorem] servavere (al. *servare*) mnia: [quia ita saepe fit, ut ea quae in praesente aguntur, omnibus postea addantur, et quae expetierant potiora tur ignotis, et fides habeatur illis quae audierant, et his viderant.] — 307. *Obsitus aevo;* aetate involutus, ut atius ait (Eun. 2, 2, 5.)]; *Annis pannisque obsitus.* [Non-*bsitum*, quasi insitum et obsessum et possessum tradunt.] 0. *Facilesque oculos* etc.; physici dicunt, ex vino mobilio-ulos fieri. Plautus: *Faciles oculos habet;* i. e. mobiles [Hoc etiam Maecenas in Symposio, ubi (cui) Virgilius et us interfuerunt, cum ex persona Messalae de vino loque-ait, *aut idem uinor* * (Fabr. *ait: Vinum*; al. *Idem hu-* Bentl. *Id et in vino est,*) *ministrat faciles oculos, pul-a reddit omnia, et dulcis iuventae reducit bona.*] — 311. *rque locis;* delectatur [locorum pulchritudine, i. e. uno iutius retinetur.] — 313. *Romanae conditor arcis*; condi-llantei, ubi nunc palatium est: quod non est revera arx, net rerum omnium principatum. [Et hic subtiliter videtur care, Romam initium ab Euandro docere.] — 314. *Haec ra indigenae Fauni*; indigenae, i. e. inde geniti, *αὐτό-ς*. Et sciendum secundum Hesiodi theogoniam (V. Lips. *g.*) primo deos genitos, inde emitheos, post heroas, inde nes innocentes, ultimo sceleratos: quem et hic nunc ordi-servat. [Sane sicut supra (7, 47.) dictum est, Faunus Pici dicitur, qui a *fando*, quod futura praediceret, *Faunus* latus est, quorum etiam responsa ferebantur. Hic Faunus sse filiam dicitur omam castita * (*Faunum* s. *Bonum casti-s. omnium castissimam*) et disciplinis omnibus eruditam, quidam quod nomine dici prohibitum fuerat, *Bonam* appellatam volunt. Hos *Faunos* etiam *Fatuos* dicunt, quod tuporem divina pronuntient: quidam *Faunum* appellatum t, eum quem nos *propitium* dicimus.] — 315. *Truncis, et robore nati*; hoc figmentum [Homericum est, et] ortum antiqua hominum habitatione, qui ante factas domos, aut vis arboribus, aut in speluncis manebant; qui cum exinde

egrederentur, aut suam educerent sobolem, dicti sunt inde procreati. — 316. *Neque cultus erat;* i. e. nullam sui curam habebant. [Alii ad animum referunt, ut Sallustius (Cat. 2.): *Indocti incultique;* alii ad morem hoc est qui neque legibus aut imperio cuiusquam regebantur, quia mos est lex quaedam vivendi, nullo vinculo adstricta, hoc est lex non scripta. Sed hic *cultum*, legem, imperium, dictum volunt. Alii mores pro legibus veluti (1, 264.): *Moresque viris et moenia ponet;* et (7, 204.): *Veterisque dei se more tenentem.*] — 317. *Componere opes;* reservare, ordinare. *Parcere parto;* de die, inquit, vivebant, nec inventa servabant. — 318. *Rami* etc.; cognato quodammodo victu alebantur: aut venatu montium, aut arborum ramis: [hinc enim ali debent ex arboribus nati. — 319. *Primus;* quasi et alius venerit e coelo, sed primus in Italiam venit] *Ab aetherio* etc.; hoc dicit secundum poëticum morem. Nam Saturnus rex fuit Cretae, quem Iuppiter filius bello pepulit. Hic fugiens ab Iano [rege, qui urbem habuit ubi nunc Ianiculum est,] est susceptus, qui regnabat in Italia; quem cum docuisset usum vinearum et falcis, [et humaniorem victum,] in partem est admissus imperii, et sibi oppidum fecit: [sub clivo Capitolino ubi nunc eius aedes videtur, qui] postea suum repetivit imperium. [Ex hoc et *Saturnalia*, ut essent memorialia vitae quam Saturnus docuerat, qua die simile (simul) et promiscuo victu utuntur servi et liberi. Ideo autem in aede ipsius aerarium Saturni, quod ibi potissimum pecunia servaretur, eo quod illi maxime credatur.] — 321. *Is genus indocile;* pro *indoctum.* Nam *indocile* est quod penitus non potest discere: *indoctum,* quod nondum didicit. Hos autem dicit esse compositos: unde apparet, quia *indocilis* dixit pro *indoctum.* Hoc autem est quod dicit Cicero in primo Rhetoricorum: *Feros adhuc homines magni cuiusdam viri oratione compositos.* — 322. *Legesque dedit;* atqui dixit (7, 204.): *Haud vinclo, nec legibus aequam.* Sed intelligimus, Saturnum dedisse leges, quibus adeo obtemperaverunt, ut iam ita per naturam sine legibus viverent. [Hunc sane Deum et leges recipere, et legibus praeesse docet antiquitas, nam ideo et acceptae a populo leges in aerario claudebantur, quoniam aerarium Saturno dicatum erat, ut hodieque aerarium Saturni dicitur.] *Latiumque vocari Maluit;* bene *maluit.* Nam et Saturnia dicta est: ut (329.): *Et nomen posuit Saturnia tellus.* Et Virgilius *Latium* vult dici, quod illic Saturnus *latuit* [fugiens Iovem. Fabula nota est quod Saturnus filios suos deo progenitos (de Ope genit.) voraverit, cum audisset a filio se regno esse pellendum, et quod ei uxor nato Iove lapidem pro infante obtulerit devorandum.] Varro autem *Latium* dici putat, *quod latet Italia inter praecipitia* (al. *praerupta*, al. *iuga*, al. *loca*) *Alpium et Apennini.* [Quidam ferunt a *Latino* dictum *Latium;* alii ipsum *Latinum* a *Latio.*] — 325. *Sic placida* etc.; ut merito aurea secula crederentur. — 326. *Decolor aetas;* vitiosa [quae decoloraret veteres mores.] In omni enim vitioso corpore inest pessimus color. Et alludit ad naturam metalli, quam cernimus discolorem: nec immerito, supra enim dixerat *Aurea secula:* ideo nunc dixit *Aetas decolor,* [i. e. aurea et ferrea, sicuti Hesiodus dicit. Sane *decolor aetas*, quis ante

nc?] — 328. *Tunc manus Ausoniae*; omnes terrae habitato-
:, aut indigenae (al. *incolae;* Guelf. I. *inc. sunt*), aut adve-
e, aut convenae, [aut incolae sunt;] *indigenae* sunt *inde ge-
i*, [quos vocant Aborigines Latini, Graeci *Αὐτόχθονας*,] ut
em] de Faunis dixit: *advenae* de uno loco venientes: ut Satur-
s: *convenae* de diversis, ut Ausones et Sicani; [quamvis quidam
sones cognominatos ab Ausone Ulixis et Circes filio dicant.]
ani autem secundum nonnullos populi sunt Hispaniae a fluvio
ori (Guelf. I. *sicoride*) dicti. Lucanus (4, 14.): *Hesperios in-
Sicoris non ultimus amnis* (V. Fabr. al. *amnes*). Hi duce
ılo venerunt ad Italiam, et eam tenuerunt exclusis Aborigini-
s. Mox ipsi pulsi ab illis quos ante pepulerant, insulam vici-
m Italiae occupaverunt: et eam *Sicaniam* a gentis nomine,
:*iliam* vero a ducis nomine dixerunt: quanquam Thucydides
, 2.) dicat, de Sicilia Italum regem venisse, et ab eo esse Ita-
m appellatam. [Alii sic distinguunt *Sicanae*, et subiungunt:
epius et nomen posuit Saturnia tellus. Semel enim Sicani ex
spania in Italiam venisse dicuntur; at Italia plura nomina
buit, dicta est enim Hesperia, Ausonia, Saturnia, Vitalia.] —
). *Immani corpore Tybris*; hic Tuscorum rex fuit, qui iuxta
nc fluvium pugnans cecidit, et ei nomen imposuit; [vel ut
idam volunt a Glauco Minois regis filio occisus est.] Alii
unt, istum ipsum regem latrocinatum esse circa huius flumi-
ripas: et transeuntibus crebras iniurias intulisse; unde *Tybris*
asi *ὕβρις* dictus est, *ἀπὸ τῆς ὕβρεως*, i. e. ab iniuria. Nam
ıabant maiores, ubi aspiratio erat, *s* ponere, [ut *ἑπτά*, *septem*,
h, ut *Ἑλένη*, *Helena*. Alii Tiberini (*Tiberinum*, s. *Tiberim*)
ıi et Camasenae (Cames.) filium ibi in bello periisse tradunt:
rro *Tybrim* a Tyberino quodam rege Latinorum, quod ibi
erierit dictum tradit.] Alii, ut supra (3, 500.) diximus, volunt
: qui de Sicilia venerunt, *Tybrin* dixisse ad similitudinem fossae
:acusanae, quam fecerunt per iniuriam Afri et Athenienses
ta civitatis murum. Nam quod Livius dicit, ab Albano rege
berino Tybrin dictum, non procedit; ideo, quia etiam ante
ıam *Tybris* dictus invenitur. [Sed hic Alexandrum sequitur,
i dixit, Tyberinum Capeti filium venantem, in hunc fluvium
:idisse, et fluvio nomen dedisse. Nam et a Pontificibus indi-
ari solet. — 331. *Post Itali;* etiam Euander se Italum dicit.]
332. *Albula nomen;* antiquum hoc nomen a colore habuit. —
3. *Me pulsum patria;* aut, ut diximus supra, propter parrici-
ım: aut certe oraculorum necessitate compulsum. *Pelagique
:remà;* i. e., [aut] per extrema pelagi actum: aut, ut dicit Do-
:us, per pelagus extrema sequentem, ut *pelagi* adverbium sit,
ıt pro in pelago, aut pelagi pericula.] — 334. *Fortuna omni-
:ens, et ineluctabile fatum;* secundum Stoicos locutus est, qui
sci et mori fatis dant: media omnia, fortunae. Nam vitae
manae incerta sunt omnia. Unde et miscuit, ut quasi plenum
enderet dogma. Nam nihil tam contrarium est fato quam
ıus: sed secundum Stoicos dixit. [Alii *fortuna omnipotens*,
ɔpter fugam et exilium; *Ineluctabile fatum* autem idcirco ut se
leris et parricidii crimine purgaret.] — 335. *Egere;* coege-
ıt, ut quasi ostendat (se) invitum. — 336. *Carmentis nymphae
nita;* matris eius (al. *Euandri*) [quae Nicostrate dicta est.

Sed ideo *Carmentis* appellata a suis, quod divinatione fata cane-
ret, nam antique vates *Carmentes* dicebantur, unde etiam
rios qui eorum dicta perscriberent *Carmentarios*
Alii huius comites *Porrimam* et *Postvortam* tradunt, quia
et praeterita et futura sunt nota. Alii etiam *Tyburtem*
Nymphae autem, maritae dicit. Nam Graece *sponsa*
dicitur. Haec autem non vere Nympha fuit, sed vati
[Alii *Nympham* ideo dictam, quoniam qui res Arcadum
runt, tradunt sex feminas ibi fuisse quae Nymphae voc
in queis et *Carmentem*; proprio ergo vocabulo non
poëtico usus est.] *Auctor*; scilicet oraculorum. — 337.
et aram; [aut] quam [Euander] matri fecit extinctae: [a
pro monumento; aut ideo *aram*, quia ibi sepulta est,
excessum dea credita.] Est autem iuxta portam, quae
Carmente Carmentalis dicta est: post *Scelerata* a Fabiis
(al. CCC. *viris*; al. 306. *viris*; Lips. CCCVII), qui per i
bellum profecti, non sunt reversi. *Vatis fatidicae*; bene
fatidicae, nam *vatem* et poëtam possumus intelligere. [L
Nec si te pectore vates Accipiam;] unde solum plenum no
Ergo tale est ut illud in Sallustio (Iug. 12.): *In tugurio*
ancillae. Non quia mulieris, statim et ancillae, si autem
lae, statim et mulieris. — 340. *Quae prima*; quia postea
Sibylla dixit. — 341. *Nobile Pallanteum*; futurum
sicut et Aeneadas; [ad sequens enim Romanorum retulit
— 342. *Asylum Rettulit*; postquam Hercules migravit e
nepotes eius timentes insidias eorum quos avus afflixerat
sibi primi asylum, hoc est templum misericordiae collo
unde nullus posset abduci. Quod etiam Statius dicit, ut
12, 498.): *Herculeos fama est fundasse nepotes*. Ideo er
Quem (codd. *quod*) *Romulus acer Asylum Rettulit*;
fecit ad imitationem Atheniensis Asyli: quod ideo Romulu
ut haberet advenas plures, cum quibus conderet Romam.
nalis (8, 272.): *Et tamen ut* (R. Vos. *et*) *longe repetas*, *lo*
revolvas Nomen, *ab infami gentem deducis* (Vos. *d*
Asylo. [Sane hoc non ad Euandri personam applicatu
ipse Aeneae retulerit.] — 343. *Gelida monstrat sub ru*
percal; sub monte Palatino est quaedam spelunca, in
capro luebatur, i. e. sacrificabatur: unde et *Lupercal*
nonnulli putant. Alii quod illic lupa Remum et Romul
trierit. Alii, quod et Virgilius (al. *est verius*), locum es *esse*
sacratum Pani deo Arcadiae. Cui etiam mons Lycaeus i *in Ar*
dia consecratus est. Et dictus *Lycaeus*, quod [λύκους i. e.] *lupos*
non sinat in oves saevire. Ergo ideo et Euander deo ge
sacravit locum, et nominavit *Lupercal*, quod praesidio i *psius nu*
minis lupi a pecudibus arcerentur. [Sunt qui dicant *hunc Pa*-
nom; alii deum bellicosum: alii Liberum patrem, *eo quod*
capro ei fit divina res (*fit in d. re?*), qui est hostia *Liberi*
propria. In huius similitudinem intecti cultores eius, cui *Luper*-
calia instituta sunt, quia Deus pastoralis est. Nam Re*mum et*
Romulum ante urbem conditam Lupercalia celebrasse, q*uod quo*-
dam tempore nuntiatum illis sit, latrones pecus illorum *abigere*,
illos togis positis cucurrisse, caesisque obviis pecus recuperasse,
id in morem versum, ut hodieque nudi currant. Nonnulli pro-

erilitatem hoc sacrum dicunt a Romulo constitutum, ideo- puellae de loro capri caeduntur, ut careant sterilitate et ae sint; nam *pellem* ipsam *capri* veteres *februum* voca- — 344. *Parrhasio* etc.; ordo est: Monstrat Lupercal Lycaei dictum ex more Parrhasio, i. e. ostendit Lupercal Lycaei dicatum ex more Arcadico. Nam *Parrhasia*, Ar- st. *Dictum;* dicatum, consecratum. *Panos Lycaei; huius* , genitivus est Graecus, et *Panos Lycaei*, sic dictum est, s Olympici (codd. *Olympi*), Apollinis Delphici (codd. *Del- n*). — 345. *Sacri monstrat nemus Argileti; sacri*, ex- is. Sane *Argiletum*, quasi *argilletum* multi volunt a pin- ra: alii a fabula. Nam Euander Argum quendam suscepit o, qui cum de eius cogitaret interitu, ut ipse regnaret, ro hoc non sentiente socii intellexerunt, et Argum neca- Cui Euander et sepulcrum fecit, et locum sacravit: non lle merebatur, sed hospitalitatis causa. Bene autem in hac nder immoratur, et docet causas, ne apud hospitem ve- suspicionem. Ergo *Argiletum* ab Argo illic sacrato et [Alii *Argum* occisum dicunt ab ipso Euandro, auxiliante ercule, quod is ex hospite factus esset inimicus. Alii cum duobus filiis Argo et Argeo quos de Fineo habuit in Italiam, et locum ubi nunc Roma est tenuisse, ibique Aboriginum insidiis interfectum loco nomen dedisse. *rilctanam portam* appellari, quod eam *Cassius Argillus* erit sive refecerit, quod ibi *Cassius*, post *Argillus* bello primo sit interfectus ob turbulentam et seditiosam natu- lii quod *Argillus* Senator post Cannense praelium suase- enis pacem postulari, ideo in Senatu captum, domum- s dirutam et locum *Argiletum* appellatum. Quidam dicunt pitolii, ubi nunc est, fundamenta iacerentur, caput hu- quod Olli (Oli) diceretur, inventum, quo omnes (omine) os conditores misisse ad Tusciam ad aruspicem illius s nominatum, qui iam indicaverat Argo, filio suo, tribu- aliter esse, ut is locus orbi imperaret in quo illud caput ventum. Obvii igitur Argo hi qui missi erant, ubinam ater, interrogaverunt, qui cognita causa itineris eorum, esponsum patris prodidit, monuitque ut caverent, ne ab rrogatione deciperentur. Sed cum Legati ad eum perve- et de significatione inventi capitis quaererent, volens ille tum orbis patriae suae potens (potius) adscribere, interro- *anne hic*, suum locum ostendens, *invenissent?* Illis ne- ts, suspicatus proditum esse responsum, quaesivit an quen- bvium fecissent, illis simpliciter confitentibus occurrisse enem, tunc aruspex conscenso equo secutus Argum occi- loco ubi nunc Roma est, a cuius caede Argiletum: Quam- ec historia etiam de alio nomine saepe celebrata sit.] — *estatur locum*; iurat non sua culpa iura hospitii esse vio- vel in testimonium ducit nomen loci, vel detestatur. — *arpeiam sedem;* prolepsis; duo haec enim nomina postea indita sunt.] — 348. *Aurea nunc; nunc* ad utrumque et, et ad *aurea* et ad *Tarpeiam sedem*. Nam *Tarpeia se-* cta est a Tarpeia virgine. Cum enim Romulus contra Sabi- lla tractaret, et Tarpeio cuidam dedisset arcem tuendam,

filia eius Tarpeia aquatum profecta in hostes incidit: quam cum hortarentur ad proditionem [arcis], illa pro praemio poposcit ornatum manuum sinistrarum, i. e. armillas. Facta itaque arcis proditione, hostes ingeniosa morte promissa solverunt. Nam scuta, i. e. sinistrarum [manuum] ornatum, super illam iacientes, eam luce privarunt, quae illic sepulta Tarpeiae sedi nomen imposuit. — 349. *Relligio*; i. e. metus, ab eo quod *mentem religet* dicta *religio*. — 350. *Dira*; magna, [admirabilis], ut (9, 185.): *An sua cuique deus fit dira cupido?* [*Saxum*; sic appellatur Capitolium.] — 351. *Hoc nemus*; bene ubique *nemus* dixit. Nam tunc aedificia non erant. — 352. [*Quis Deus*; dubitando quis deus adfirmat deum esse.] *Ipsum credunt se vidisse Iovem*; in hoc scilicet nemore. Sane ad illud alludit, quod primi dicuntur Iovi templa [et rem divinam] fecisse: [Aeacus (al. *Cac.*) enim primus in Arcadia templum constituisse dicitur:] nec enim longe sunt a monte (codd. *Iove s. loco*) Olympico. unde eos dicit Iovem vidisse: et quod ipsi sunt προσέληνοι, (codd. πρωτοσ.) [i. e. ante Lunam creati,] ut [ait] Statius (Theb. 4, 275.): *Arcades astris Lunaque priores*; licet dicat Sallustius, Cretenses primos invenisse religionem: unde apud eos natus fingitur Iuppiter. — 354. *Aegida concuteret*; hic distinguendum. Nam *aegida*, i. e. pellem Amaltheae caprae, a qua nutritus est, in sinistra Iuppiter tenet. [Sane Graeci poëtae turbines et procellas καταιγίδας appellant, quod haec mota faciant tempestates. Ergo *nigrantem*; tempestatem commoventem.] *Dextra nimbosque cieret*; et de dextra fulmina commoveret; nam modo *nimbos* pro fulminibus posuit, quae de dextra iacit. Aegidis autem concussio commovet pluvias. [Ergo *Concuteret Aegida*, atque per eam nimbos moveret.] — 355. *Disiectis oppida muris*; unum Iani, aliud Saturni, iam tunc vetusta. — 356. *Monumenta virorum*; hoc sermone ostendit, etiam Saturnum virum fuisse. — 357. [*Ianus pater*; Ianus in Ianiculo habitavit, qui quod una navi exul venit, in pecunia eius ex una parte Iani caput, ex altera navis signata est. — 359. *Dictis*; dubium est, nomen sit *dictis*, an participium.] — 360. *Passimque armenta videbant*; quae post mortem Caci passim nullo timore vagabantur. — 361. *Romanoque foro*; Romanum forum est, ubi nunc rostra sunt. [Sed et hic prolepsin fecit; nam postea sic dictum est.] *Lautis mugire carinis*; *carinae* sunt aedificia facta in carinarum modum, quae erant circa (R. Guelf. I. Steph. *intra*) templum Telluris. *Lautas* autem dixit, aut propter elegantiam aedificiorum, aut propter Augustum, qui natus est Curiis veteribus et nutritus in lautis Carinis. [Alii dicunt *Carinas* montem nominatum, quod ager suburbanus ante portas Cariis erat. Alii *lauta loca* legatorum, quae in ea regione instructa accipere consueverant. Alii quod ibi Sabini nobiles habitaverint, quorum genus irridere et *carinare* solebat. *Carinare* autem est obtrectare. Ennius: *Contra carinantes verba atque obscoena profatus.* Alibi: *Neque me decet hanc carinantibus edere chartis.* Alii, quod Romani Sabinis instantibus fugientes, eruptione aquae ferventis et ipsi liberati, et hostes ab insequendo repressi.. * quia (aut q.) calida aqua lavandis vulneribus apta fuit, locus *Lautulus* appellatus est.] — 363. *Victor Alcides subiit*; [Virgilius hic ius pontificale quibusdam videtur

subtiliter tangere, domum enim in qua Pontifex habitat, *regia* dicitur, quod in ea rex sacrificulus habitare consuesset, sicut *flaminia domus*, in qua flamen habitat dicebatur, quod hic ostendit ex persona Euandri, quem facit orantem, ut Aeneas suam ingrederetur domum, non utique profanam, sed sacratam; scilicet quae fuerit hospitium Herculis, illis versibus: *Haec inquit limina victor Alcides subiit, haec illum regia coepit;* quem etiam honore divinae dignationis sociat, adiiciens: *Aude hospes contemnere opes, et te quoque dignum Finge deo:* haec enim dicendo quid aliud agit, quam ut sacratae religionis usum tribuat antisti * (antistiti et) divina communia, utpote quem etiam Pontificali honore nuncupaverat, dicens (470.): *Maxime Teucrorum ductor.* Neque enim quia ductor, eo maximus, sed quia maximus eo omnia * (*om. regit*); regiae autem verius meminit dicendo: *Tecta subibant Pauperis Euandri, Romanoque foro;* quis enim ignorat, regiam ubi Numa habitaverit in radicibus palatii, finibusque Romani fori esse? Victor autem Alcides *subiit*], *εὐσυμβόλως*, i. e. bonum Aeneae omen ostenditur. [Varro enim Divinarum Lib. IV. *victorem Herculem* putat dictum, quod omne genus animalium decies vicerit: Sed Romae, victoris Herculis aedes duae sunt, una ad portam trigeminam, altera ad forum boarium, cuius commenti causa haec exponitur: Marcus Octavius Hersennus (Eserninus) in prima adolescentia tibicen, postquam arti suae diffisus est, mercaturam instituit, bene re gesta decimam Herculi dicavit; postea cum navigans hoc idem ageret a praedonibus circumventus fortissime pugnavit et victor recessit, quem in somnis Hercules docuit sua opera servatum, cui Octavius impetrato a magistratibus loco, aedem cum signo sacravit, et *victorem* incisis literis appellavit. Ergo Virgilium non tantum ad victoriam praesentem *victorem* dixisse, sed occulte perpetuo eius epitheto usum debemus accipere, quippe quem Romae sub hoc nomine sacratum coli videbat, nam supra ait (203.): *Taurosque hac victor agebat*, cum de pugna eius alia loqueretur. Sane hic *subiit* iuxta usum praesentem accusativo iunxit, cum antiquo more alibi dativo iunxerit; ut (8, 125.): *Progressi subeunt luco. Cepit*; mire dixit, ut alibi (9, 644.): *Nec te Troia capit.*] — 364. *Aude hospes contemnere opes*; bene *aude*, quasi rem arduam et difficilem; [tanquam virtute opus sit animi et ad expellendum amorem divitiarum.] *Dignum finge deo;* compone te [et forma] in similitudinem numinis: [quod iuxta sectam cynicam hospes Herculis suadet. Sane quidam *deo* pro immortalitate dictum volunt.] — 365. *Non asper*; non aspernator, i. e. fastidiosus. — 366. *Angusti* etc.; et (*ex*) contrarietate quaesitus ornatus; ait enim, *Angusti tecti subter* (R. Vos. Guelf. I. II. *super*) *fastigia ingentem Aeneam duxit.* — 368. [*Effultum*; sicut supra (E. 6, 73.) dictum est, apud veteres dicebatur super quod unusquisque iacuisset.] *Pelle Libystidis ursae;* species pro genere. Nam cuiuslibet ferae possumus accipere. [Ideo dicit *Libystidis*, ut ex pretio bestiae aliquid gratiae potuisset ipsis stratis accedere.] — 370. *Exterrita mater*; ideo territa, quia mater. — 371. [*Tumultu*; (ut) Gallicus tumultus.] — 373. *Dictis divinum inspirat amorem*; [i. e. dictis suis addit venustatem, ut amabiliter eius audiatur oratio. Sane Venus] petitura pro filio de adul-

terio procreato, orationem suam ingenti arte composuit: quod etiam Vulcanus ipse testatur dicens (395.): *quid causas petis ex alto?* Non enim aperta est petitio eius: sed longo prooemio perversam amore mariti circumvenit mentem. Ergo quaestionem hanc, quae nascitur ex petitione Veneris impudica, solvimus his modis: Primo, quod Vulcanum amore circumvenit: [nam et post completam orationem statim eum complectitur et molli amplexu fovet:] Deinde quod nacta est occasionem eius temporis, quo Marti arma faciebat, quem fuisse sciebat adulterum: per quod datur intelligi, Vulcanum iam omnem suscipionem et iram, quam habuit circa Venerem, deposuisse, adeo ut arma etiam ipsi fabricaret adultero. Praeterea Vulcanum uxorium fuisse testatur et ipse Virgilius dicens (394.): *Tunc pater aeternus fatur devinctus amore.* Et Statius (Theb. 3, 275.), ubi Martem Venus alloquitur: ut: *At non eadem Vulcania nobis Obsequia, et laesi servit* (Fabr. *servat;* R. Vos. et al. *servi*) *tamen ira mariti.* Nam quod dicit Donatus, potuisse fieri, ut cum Anchisa concumbèret Venus, antequam Vulcano nuberet, non procedit. Constat enim, a principio Venerem uxorem fuisse Vulcani. [Sane *divinum τὸ θεῖον* debemus accipere. — 374. *Dum bello Argolici; dum*, postquam. Sane haec oratio rhetorica suasio est, nam principium a verecundia sumpsit, dicendo enim nunquam se molestam antea fuisse, ostendit impetrare debere, praesertim ex eo quod non timuerit petere: *Nunc Iovis imperio Rutulorum constitit oris: Ergo eadem supplex venio.* Haec non tantum rogandi, sed etiam impetrandi vim habent, verso tamen ordine, nam primo arma petit, deinde adiuvat exemplo dicendo: *Te filia Nerei* etc. deinde causam: *Aspice qui coeant populi.* Ipsum enim *populi*, multitudinem significat, et quasi non impugnet, sed impugnetur Aeneas, ita pathos fecit dicens: *In me excidiumque meorum*; nam quod a principio arma petit, haec ratio est, quod rem nec magnam, nec difficilem Vulcano petebat, ideo et statim posuit, nam ubi maius aliquid est, ante causa dicenda est, ut praemollitis animis, tunc quod petitur suggeratur.] — 375. *Debita;* fataliter ad exitium destinata. [*Casurasque inimicis ignibus arces*; causa cur non petierit.] — 376. *Miseris;* atqui honestum est, miseris subvenire; sed hoc dicit: Cur te fatigarem pro hominibus fati necessitate perituris? [*Arma rogavi;* argute hic in principio *arma* nominat, ut iam intelligatur quid petitura sit. — 377. *Artis opisque tuae;* duo duobus reddit, *opis*, *arma*, aut certe idem valet *opis* quod *artis*, hinc *opifices*. — 378. *Incassumve tuos;* ordo est: tuosve labores incassum exerceri volui.] — 379. *Priami* etc.; scimus, quod Paridi tantum debuit; sed hoc (vel) (Guelf. I. *habet aliar.;* Guelf. II. *hoc ut et commemoratione*) ad aliarum commemorationem personarum [adduci potest,] ne ex turpi causa Paridi debuisse videatur, [et simul, ut quidam tradunt, pulchritudinis suae Vulcanum admoneret, hoc est formae iudicio Iovis coniugem vici.] — 380. *Aeneae* etc.; bene post Pergama, post Troianos, post Priami liberos, cum excusatione fit Aeneae commemoratio; dicit enim se eius infelicitate commotam, [ut illud causas habeat, hoc miseratione constat.] — 381. *Iovis imperio*; [i. e. nunc vero, et subdistingue, nunc autem Iovis imperio,] ne videretur impudens, si alienam

a deposceret: et hoc latenter dicere videtur, Fave huic, cui
a Iuppiter favet. — 382. *Eadem*; quae tunc scilicet silui,
e nihil petii. *Sanctum mihi numen;* si *sanctum* simpliciter
iatur, leve est *numen*. Ergo *sanctum*, ut *leges sanctas* di-
s, i. e. firmas, a *sanciendo*.] — 383. *Arma rogo*; hic di-
uendum, ut cui petat, non dicat, sed relinquat intelligi, [ne
e apud maritum et amorem suum circa Anchisem memoret
isceptum de adulterio filium.] *Genitrix nato te filia Neri;*
est, soles hoc praestare matribus, et dicit] Thetidem
l. *Thetis*) quae Achilli arma impetravit. Et bonis utitur
parationibus dicendo *filia Nerei*, cum ipsa Iovis sit filia.
uxor Tithonia, cum sit ipsa Vulcani. *Neri* autem, pro
i. Omnia enim quae in *eus* exeunt hodie, apud maiores in
ibant: ut *Nereus*, *Neres: Tydeus*, *Tydes:* et genitivum in
is) mittebant, ut, *Tydeis Nereis* (Tydis, Neris). Sed quia
umque *s* [supra] in Latinitate detrahitur, remanebat *ei* (*i*).
e est *filia Neri*, *Immitis Achilli*. Item in Sallustio: *Ad bel-
Persi Macedonicum*. Sic Asper. — 384. *Tithonia coniux;*
ra [quae petivit] pro Memnone. — 385. [*Aspice qui coeant
ili;* τὸ αἴτιον. Ut praesentem ostenderet necessitatem, di-
lo autem *populi*, phantasiam fecit.] *Clausis ferrum acuant
is;* [ut ostenderet festinationem;] dixit enim superius (7,
): *Quinque adeo magnae positis incudibus urbes Tela no-*
. *In me;* artificiose arma petit etiam sibi profutura: [nisi
ı subvenis, iterum vulnerabor.] Nam a Graecis fuerat vulne-
Unde est (10, 29.): *Equidem credo mea vulnera restant.*—
Cunctantem; scilicet de promissione, quam (codd. *q. rem*)
amplexum suum immisso amore persolvit. — 389. *Accepit
am flammam;* [vel quasi maritus, vel] alludit ad rem natu-
n. Namque ideo Vulcanus maritus fingitur Veneris, quod
rium officium non nisi calore consistit. Unde est (G. 3, 97.):
idus in Venerem senior. — 390. *Labefacta per ossa;* si
labefecit, quanto magis animum? — 391. *Atque olim;* fere
let. Nam non est adverbium temporis. — 392. *Ignea rima
ns;* i. e. fulmen, cuius naturam expressit. Namque nubes
coactae plerumque rumpuntur, et ex se fulmen emittunt.
mvis philosophi fulgura et tonitrua simul exprimi dicant.
illud celerius videtur, quia clarum est, tonitrua autem ad
s tardius pervenire. Alii *Rima micans*, fulgetram dicunt,
oc ad velocitatem amoris, qui momento Vulcanum percus-
— 393. *Formae conscia coniux*; intellexit, se dolis et (al.
ola) pulchritudine pervertisse mentem mariti. [Alii duabus
s Venerem volunt maritum aggressam: dolis et pulchritudi-
et volunt melius, *dolis* et *formae conscia*, quam *laeta;* et
ae melius dativo casu quam genitivo.] — 394. *Devinctus;*
sermone ostendit, eum posse cuncta concedere. — 395. *Ex*
; [mirum; et hoc libenter, et olim de (et solide) promitten-
et utitur] argumentatione longe repetita. [Est autem de
dictum, Cicero primo libro ad Brutum: *Si Pompeius non
lto peteret, et multis verbis me iam hortaretur*. — 397.
quoque; sicut nunc; et *tunc quoque* bis audiendum. *Teu-
armare fuisset;* per Teucros Aenean debemus accipere, quia
is ante ait, Arma rogo, et subiungendo Genitrix nato, per

similitudinem significat Aenean. Ergo Poëta aliud dicendo, aliud dedit intelligi. Sane *fuisset*, in proximum (in proximo) repetitum decorum addidit. — 398. *Nec pater omnipotens;* notandum quod hic Iovem a fatis separat cum alibi iungat, ut (3, 375): *Sic fata deûm rex Sortitur.* Sed hanc imminentium malorum dilationem Etrusci libri, primo loco a Iove dicunt posse impetrari, postea fatis, unde et hic sic ait: *Nec pater omnipotens, nec fata vetabant.*] *Nec fata vetabant Stare;* atqui supra (375) ait *debita.* Sed sciendum, secundum artis aruspicinae libros et sacra Acherontia (R. aeruntia, al. *arunt.*; Vos. Guelf. I. *acheruntia*), quae Tages composuisse dicitur, fata decem annis quadam ratione differri: quod nunc dicit Vulcanus potuisse fieri. Ergo non est contrarium. Nam fata differuntur tantum, numquam penitus immutantur: quod etiam Iuno dicit, ut (7, 314): *Atque immota manet fatis Lavinia coniux, At trahere atque moram tantis licet addere rebus.* — 400. *Si bellare paras;* quia dixerat: *In me excidiumque meorum.* [Quidam hunc sensum illi iungunt: *absiste precando Viribus indubitare tuis;* cetera enim per parenthesin dicta sunt.] — 401. *Possum promittere curae;* quicquid [in me] curae est, i. e. officii et sollicitudinis. — 402. *Liquido electro;* [aut liquefacto aut] puro: et secundum Plinium in Naturali Historia (37, 2, 11.), tria sunt *electri* genera: unum ex arboribus, quod *succinum* dicitur. Aliud quod naturaliter invenitur, tertium quod fit de tribus partibus auri et una argenti: quas partes etiam si naturale resolvas invenies. Unde errant qui dicunt, melius esse naturale. Electri autem natura probatur veneno, quo recepto et stridorem emittit, et varios ad similitudinem (Steph. Guelf. II. Lips. *dissim.*; Guelf. I. *ad indissim.*) [arcus coelestis] reddit colores. [Et ad lumina in convivio clarius auro et argento lucet.] — 403. *Animaeque valent;* [fabrica Vulcani duobus constat, ventis, et flatu, hic ergo *animae*, pro spiritu, quo fabriles folles inflari solent, i. e.] venti, ἀπὸ τῶν ἀνέμων. Horatius (Carm. 4, 12.): *Impellunt animae lintea Thraciae.* Unde et *anima* dicitur, quae secundum aliquos *ventus* est. Ut (4, 705.): *Atque in ventos vita recessit.* — 404. [*Ea verba locutus*; quidam humiliter dictum accipiunt.] *Precando Viribus indubitare tuis;* i. e. dubitare. Nam *in* vacat, et hoc dicit: Precum nimietas postulationis significat dubitationem. [Sane *indubitare*, quis ante hunc?] — 406. *Coniugis infusus gremio;* hoc est, ante concubuit, et sic quievit. Probus vero et Carminius propter sensum cacephaton *infusum* legunt, ut sit sensus: Dormiit cum coniuge dormiente. i. e., petiit soporem infusum, etiam in coniugis gremio. [Alii *infusus* legunt, ut significetur coisse illos, et sic sopitos, et volunt esse emphasin coitus, nam *infusum gremio soporem* nihil esse dicunt: multi autem cacephaton accipiunt, ne duo epitheta videantur *placidum* et *infusum.* Alii figurate accipiunt *placidum per membra*, pro eo quod est *placidum membris.* Et *per membra* potest ambiguum videri, Vulcani an Veneris.] — 408. *Curriculo;* tempore modo: alias loco, alias officio. [Cicero in Oratore (3.) pro loci spatio: *Haec sunt curricula ac spatia multiplicium variorumque verborum.* Et multi sic distinguunt: Inde ubi prima quies medio iam noctis abactae, Curriculo expulerat somnum, cum femina primam Cui

rare colo vitam, tenuique Minerva impositum. Nam *quies riculo expulerat somnum* cum paene nihil est: quid enim est *es* nisi *somnus?* aut ut sit aliquid, non est abstemia matrona dum surgit, quia est tiata * (q. festinat) maxime; aut *tole- e colo vitam, tenuique Minerva Impositum.* Et hic distintur, quid enim est *Impositum cinerem?* cum illud sit pulius, cui castitas imposuit lanificio tolerare vitam, ut sequatur: *erem et sopitos suscitat ignes,* ut alibi (542.): *Et sopitas ibus aras Excitat.*] — 409. *Colo;* hunc sequimur: nam *huius* dicimus, non ut Statius, *huius colus,* [in VI. Thebaidos 0.): *Extrema iam fila colu datus ordo senectae.* Et in III. 1): *Nigraeque sororum lustravere* (Fabr. *intrav.*) *colus.*] *uique. Minerva;* non filo tenui, [i. e. subtili artificio,] sed vo pretio lanificii, [i. e. tenuiter et exiliter victum praebente.] alii hic distinguunt, et subaudiunt *mos est,* aut *placet:* ut sit sus: Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva mos est, vel cet: et sic inferunt: *Impositum cinerem, et sopitos suscitat es.* Ut econtra Horatius (Carm. 2, 1.): *Incedis per ignes positos cineri doloso.* Alii sic legunt: *Tenuique Minerva Minervam;* Fabr. *Tenuitque M.*) *Impositum:* [quasi fato m,] hoc est, cui haec necessitas est fataliter data. — 411. *tem addens operi;* per transitum ostendit, noctem esse pardiei. — 412. *Exercet penso;* fatigat. Terentius (Andr. 1, 7.): *Primo haec vitam parce, ac duriter agebat.* Hinc ergo it Virgilius, ut diceret: *Castum ut servare cubile* [*Coniugis,* , ne cogatur propter paupertatem pudorem deserere.] — *Ignipotens; Vulcanus,* ut diximus (1, 175.) ignis est: et s *Vulcanus* quasi *Volicanus,* quod per aërem *volet.* Ignis e nubibus nascitur. Unde etiam Homerus dicit, eum de praecipitatum in terras, quod omne fulmen de aëre cadit: quia crebro in Lemnum Insulam iacitur: ideo in eam dicicecidisse Vulcanus. *Claudus* autem dicitur, quia per natununquam rectus est ignis. [Hoc enim ex Homero tractum ubi dicit (Il. *α*, 590.): Ἡ δὲ γάρ με κ. τ. λ. *Nec tempore or illo;* bene comparationis similitudini duo reddidit, festinem et industriam.] — 415. *Ad fabrilia surgit;* dura et ntrariis epithetis fecit ornatum, dicens: *Mollibus e stratis xit ad opera fabrilia.* — 416. *Insula* etc.; physiologia est, Vulcanus in his locis officinam habere fingatur inter Aetnam iparen, scilicet propter ignem et ventos quae apta (R. *ac-*) sunt fabris. *Aeoliam* autem *Liparen* ideo, quia una est lis septem insulis, in quibus Aeolus imperavit. — 418. [*Excaminis; exesa ad usum caminorum,* qui sunt Cyclopum, *aminis exesa* pro *ignibus exesa?*] — 419. *Antra* etc.; ritudinem ictuum ostendit, quibus etiam vicini montes rebant: aut certe *Aetnaea* quasi Aetnae dixit. — 420. *Auditi* et hoc breviter significavit, [i. e. referentes gemitus audiunnon enim prius audiuntur, et postea referunt gemitus: st et his intelligi, audire eos primum cum eduntur, postea Echo cum venerunt in eos locos, ex quibus repulsi vocis ginem referunt] — 421. *Stricturae chalybum; strictura* est a ferri in massam coacta. *Chalybes* autem proprie populi , apud quos nascitur ferrum: ut ipse (G. 1, 58.): *At Chaly-*

bes nudi ferrum, virosaque Pontus Castorea. Unde *Chalybum* posuit *stricturas* pro ferri massis. — 423. *Hoc* i. e. huc tum: et *hoc* pro *huc* posuit secundum antiquum r Nam antea, *hoc* adverbium loci fuit, quod nunc abolevit crebro in antiquis lectionibus invenitur, sicut in epistolis Verrius Flaccus exemplis, auctoritate, ratione; dicens, in biis pro *u*, *o* plerumque maiores ponere consuetos: et huc, *hoc* veteres dicere solebant: sicut pro *illuc*, *illo* d Unde etiam *hoc*, *o* longum esse apparet, sicut *illo* dicimu pro *illuc* ponitur. — 424. [*Ferrum exercebant;* oeconom 425. *Brontesque;* quid facturi sint ex nominibus docet. *Brontes* a tonitru dictus est, [ἀπὸ τῆς βροντῆς.] *Steropes;* getra, ἀπὸ τῆς στεροπῆς. *Pyracmon* vero, qui nunquam a incude discedit, ἀπὸ τοῦ πυρὸς καὶ τοῦ ἄκμονος. Nam πῦ est, ἄκμων incus. *Nudus membra;* per hunc etiam ceteros fuisse significat. — 426. *Informatum;* in quandam form signatum et compositum. Dicit autem, in fulmine partei perfectam, partem iam politam fuisse. [*Manibus*; deest sit *in manibus.*] — 427. *Toto* etc.; *toto coelo*, i. e. ab parte coeli. Nam dicunt physici, de sedecim partibus co fulmina. *Quae* autem, [pro] qualia: ut (9, 471.): *Hunc Euryale aspicio*, i. e. talem. Ergo hoc dicit: Faciebant i in eorum similitudinem, quae Iuppiter iacit toto coelo, l de diversis partibus coeli, scilicet sedecim. — 428. [D quibusdam videtur humiliter dictum: alii *de* pro *valde* ac sicut diximus *deamo* pro *valde amo.*] — 429. *Tres imbri radios*; constricti et coacti in grandinem. Statius (Tl 352.): *Sicco* (R. V. Lips. Guelf. I. II. al. *siccos*) *quos asp tu* (V. Lips. Guelf. I. *hiatus;* Guelf. II. *hiatum*) *Prae Boreas.* Et sciendum, hoc eum velle ostendere, toto an fulmen. Nam per has periphrases tempora ostendit anni quae et quattuor esse et ternos menses habere manifest Unde dicit: *Tres imbris torti radios:* hoc est grandinis abundat per hiemem. *Tres nubis aquosae*; hoc est veri tempore nimiae sunt pluviae: ut (G. 1, 313.): *Et ruit in rum ver. Rutuli tres ignes*; hoc est aestatis. *Et alitis* i. e. Autumni, quo ventorum crebra sunt flamina. Et pro his omnibus naturam exprimit fulminis: quod necesse est, nubes nascatur et ventos. [Nam alibi ait (2, 649.): *Fu afflavit ventis et contigit igni.* Et bene in materiam f vertit ea ex quibus fulmen nascitur, nubem, imbrem, ve nam ut Physici volunt cum nubes ventis vehementer a sunt, sic incalescunt ut accendantur. Sane fulmen triplici ditum potestate est: Est ostentatorium, peremptorium, gum: ostentatorium est quo terror incutitur, ut *Fulgore horrificos, sonitumque metumque.* At cum dicit *Flam sequacibus iras*, peremptorium docet. Praesagi autem s minit (10, 175.): *Tertius ille hominum divumque interpre las, Cui pecudum fibrae, coeli cui sidera parent, Et l volucrum, et praesagi fulminis ignes.* Nonnulli vero m fulminis, his numinibus, i. e. Iovi, Iunoni, Marti, et vento adserunt attributas, quod hoc loco ostendunt: nar dicit *Tris imbris torti radios*, Iovem significasse intel

m vero *Tris nubis aquosae*, Iunonem intelligit, cum autem *tuli tris ignis*, Martem, et sic adiectum *Alitis aliis* * *ventis* *it. Austri venti*). Alii ideo temporum radiorum volunt mennem factam, quia fulmen ni * trisulcum est: aut enim geret incenditur, aut disclina * (aut en. afflat, aut incendit, aut ssipat) et *imbris torti radios* pro *tortos radios*; *torti* autem, mentis; et hoc verbo frequenter utitur, quotiens vim aliquam lt exprimere, ut (9, 671.): *Torquet aquosam hiemem*, et (4, 8.): *An te genitor, cum fulmina torques.*] — 431. *Fulgores nc terrificos*; quas fulgetras dicunt. *Sonitumque metumque*; on quem habeant, sed quem inferant, et] per *sonitum*, tonia ostendit: per *metum*, fulgetras. Et hunc ordinem sic poit, ut hominibus videtur. Nam re vera prior est collisio nubin, unde ignis emanat (al. *emicat*). Nos autem ideo prius fultras videmus, quam tonitrua audiamus, quia velocior oculorum am aurium sensus est. — 432. *Sequacibus*; persecutricibus, uoniam rapax natura ignis est, et ordo est: *Irasque flammis quacibus.* — 433. *Currumque rotasque;* nova locutio *currum rotas instabant.* Nec nos moveat, quod in domo Vulcani arti currus fabricatur, eo enim absente fabricabatur.] — 435. *gidaque horriferam; Aegis* proprie est munimentum pectoris reum, habens in medio Gorgonis caput: quod munimentum in pectore numinis fuerit, *Aegis* vocatur: si in pectore homis, sicut in antiquis imperatorum statuis videmus, *lorica* dicir. *Turbatae;* [vel concitatae et iratae, vel] pro *turbantis.* am timuit Homoeoteleuton, et fecit supinam significationem. lii ad fabulam referunt, quia dicitur in bello Gigantum arma erdidisse turbata, ut quasi ipsa nunc reparet, cuius dicti nullus actor invenitur idoneus. — 436. *Squamis* etc.; Aegida horrifem aureis squamis serpentum certatim polibant. Alii volunt, re ra de corio serpentum dicere eum arma esse levigata. — 37. *Connexosque angues;* Gorgonis scilicet capiti. *Desecto ertentum lumina collo;* aut sua lumina circumferentem, et ortis indignatione quaerentem, quorum se interitu posset ulcii; aut certe intuentum lumina in saxa vertentem. [Aut horrore to aliorum oculos avertentem, ne cum periculo videretur.] Hoc item caput ideo Minerva fingitur habere in pectore, quod illic t omnis prudentia quae confundit alios, et imperitos ac saxeos mprobat. [*Ipsamque in pectore divae;* hoc est quae in pecto ponatur. — 438. *Desecto vertentem;* quomodo vertentem? e. secto collo non sua lumina vertentem, sed immutantem eom faciem qui hanc vidissent: aut vertentem dixit lumina, adrsa habentem, ut habuit cum secaretur ei collum, et quaeret aspectibus vindicari.] — 439. *Tollite cuncta, inquit;* vile t, quod plerique dicunt, propter arma Martis iratum esse Vulnum, praesertim cum et arment Minervam et fabricent fulina Cyclopes: et Vulcanus dixerit, *Cuncta tollite.* Ergo *tollite*, t differte (Guelf. I. *auf.*) est, aut celerius terminate. *Coeptos e averte labores;* quia dixerat: *His informatum manibus iam rte polita Fulmen erat.* — 440. *Aetnaei Cyclopes;* ut (3, 678.): *tnaeos fratres.* — 441. *Nunc viribus usus;* [hoc est,] nunc t vestrarum virium exercitium, i. e. tempus est exercendae virtis circa arma viri fortis. [Et sic dictum est ut dicimus: *opus*

est viribus; et hoc quidam non ad difficultatem operis, sed ad celeritatem referunt. — 442. *Rapidis*; latis.] *Arte magistra*; ambitiosius quam si *magistri* diceret, [et] rem personae in artem transtulit: ut si dicas: *opus est peritia medicinae*, non *medici*. — 443. *Praecipitate moras;* praecipitanter, i. e. festinanter abiicite. *Nec plura effatus;* sicut festinantem decebat.— 444. *Ocius incubuere;* quam ille praeceperat. *Pariter;* pari modo [dicitur et pro similiter et pro simul.] — 445. *Sortiti;* diviserunt inter se laboris officium: ut (3, 510.): *Sortiti remos.*— 446. *Vulnificusque Chalybs;* populum apud quos (al. *quem*) nascitur pro ferro posuit. Et *liquescit* dixit proprie. Nam ferrum non [semper] solvitur, sed mollescit. — 447. *Informant;* designant. *Ingentem* autem et magnitudine, et soliditate. Nam et *clypeum* dixit, qui magnitudine corpus furatur. Unde et *clypeus* dictus est ἀπὸ τοῦ κλέπτειν. Et dicturus est: *Septenosque orbibus orbes Impediunt.* I. e. veluti septem scuta facta in unitatem connectunt. — 449. [*Ventosis;* ventos gignentibus, aliter (G. 1, 206.): *Ventosa per aequora vectis*, qui ventis turbentur.] — 450. *Accipiunt redduntque;* iungendum; uno enim eodemque tempore partim reddunt, partim ventos accipiunt. *Stridentia tingunt;* tingendo stridere faciunt. — 451. [*Aera lacu;* amat lacum pro aqua ponere. — 452. *Illi;* quidam pro *alii* accipiunt.] *In numerum*; in ordinem: ut (E. 6, 27.): *Tunc vero in numerum Faunosque ferasque videres Ludere.* — 453. *Forcipe;* *forfices* sunt quibus incidimus: *forcipes* quibus aliquid *forvum* tenemus, quasi *forvi capes.* Nam *forvum* est calidum. Unde et *formosos* dicimus, quibus calor sanguinis ex rubore pulchritudinem creat. [Has tamen *forcipes* in Medicinalibus Graeci ἀρδιοθῆρες appellant, quibus solent in bello vulneratis spicula extrahi.] — 454. *Dum haec properat;* hoc est properanter facit: et est honesta elocutio. *Aeoliis;* nam, ut diximus, Vulcania una est de septem Aeoliis, [in quibus Aeolus regnavit.] *Lemnius;* quia in Lemnum insulam, ut diximus, cecidit, [vel] a Iunone propter deformitatem deiectus, quam aërem constat esse ex quo fulmina procreantur. Ideo autem Vulcanus de femore Iunonis fingitur natus, quod fulmina de imo aëre nascuntur: quod etiam Lucanus (2, 269.) dicit: *Fulminibus terrae propior succenditur* (R. *succed.;* Vos. *succidit.*) *aër*, *Pacem* (Guelf. I. *quod et*) *summa tenent.* — 456. *Volucrum sub culmine;* potest et generaliter accipi *volucrum* quarumvis [quae matutino sonant]: potest et specialiter, ut hirundinum, [potest et gallorum, quas omnia propter sermonis humilitatem vitavit.] — 458. *Tyrrhena vincula*; Tusca calciamenta. Et dicit crepidas, quas primo habuere Senatores, post equites Romani, nunc milites. [Alii calceos senatorios volunt, quia hoc genus calciamenti a Tuscis sumptum est.] — 459. *Tegeaeum ensem;* Arcadicum gladium. [Totum hoc ex Homero (Od. β, 2.): Ὤρνυτ' ἄρ κ. τ. λ.] — 460. *Demissa* etc.; a sinistro humero pellem demissam habuit, quam retorquens et in dextram revocans partem se amiciebat. — 461. *Gemini custodes*; hoc et in Homero lectum est [de Telemacho Ulixis filio ἐν τῷ β (10.): Βῆ ῥ' ἴμεν κ. τ. λ.] et in historia Romana (*Sallustii?*) quae ait: *Syphax inter duas* (Lips. R. V. *duos*) *canes* (Lips. *canens*) *stans Scipionem appellavit.* — 464. *Ser-*

num memor; scilicet promissi auxilii, ut (171.): *Auxilio tutos* *ittam, opibusque iuvabo. Heros*; hoc nomen non tantum esentis est virtutis, sed et praeteritae. Unde est, quod Euanm Heroem dicit, cum sit virtutis emeritae: plerumque *heros* generis est. — 465. *Matutinus agebat*; rem temporis ad sonam transtulit. — 467. [*Iungunt dextras*; sic enim se anti salutabant.] — 468. *Licito tandem sermone*; *tandem*, quia iorum desiderio nox fecerat moram, [vel *tandem*, dato seo. — 470. *Maxime Teucrorum*; dicendo *maxime*, subtiliter ndit, cum Pontificis maximi et scientiam et potestatem ha.] — 471. *Nunquam res equidem* etc.; satis mature *equi-* dixit, i. e. *ego quidem* Troiam te vivo victam non arbitror, itum est in opinione mea. — 472. *Pro nomine tanto*; pro nominis gloria. — 474. *Et murum circumsonat armis*; et itatem sui ostendit imperii et hostilem necessitatem: ob quam enitus exarmare non poterat. *Amni* autem *claudimur Tu-* ideo dixit, quia ipse fuit Romani finis imperii. Iuvenalis (8,): *Et quae Imperii fines Tyberinum virgo natavit.* [*Hinc* *tlus premit*; hoc est (146.): *Gens eadem quae te crudeli* *nia bello Insequitur.*] — 475. *Sed tibi ego*; artificiose agit, t[iam] quae monstrantur auxilia ipsius esse videantur. *In-* *es* autem *populos*, non sine causa dixit. Nam Tuscia duora Lucumones habuit, i. e. reges, quibus unus praeerat. est (10, 202.): *Gens illi triplex populi sub gente quater-* — 476. *Quam fors inopina*; hoc beneficium casus praestat, efficit ut eo tempore quaeras auxilium, quo Tyrrheni ducem irunt. — 477. *Fatis huc te poscentibus affers*; perge illuc entibus fatis; nam talis est sensus. Si legeris *affert* (V. R. F. I. *afferet*, Vos. *adfer*), similiter iungit fortunam fato: ut t, ubi ait (334.): *Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum.* item legeris *affers* (V. *adferes*, R. Vos. *adfer*), sensus erit Fati necessitate factum est, ut venires: fortunae beneficium, i ducem requirant. Legimus ergo et *affert* (V. *adferes*, R. t, Guelf. I. *afferet*) et *affers.* — 478. [*Haud procul hinc*; e ei facile persuadeat.] *Saxo colitur fundata vetusto*; an- opere: ut (3, 84.): *Templa dei saxo venerabar structa* *to.* — 479. *Urbis Agyllinae sedes*; quae nunc Caere dici- *Lydia quondam Gens*; *quondam insedit*, non *quondam* *praeclara*; nam etiam tunc florebat. Sane etiam supra 81.) diximus, Maeoniam provinciam esse, cuius dum breviuos fratres Lydum et Tyrrhenum ferre non posset, ex sorte henus cum ingenti multitudine profectus [est et] partem e tenuit, et *Tyrrheniam* nominavit. Hi diu piraticam exerunt, ut etiam Cicero in Hortensio docet, cum captivos poenis affligerent, occisorum eos religantes cadaveribus: l. Virgilius dat Mezentio, sciens lectum esse de gente Tyrorum. Sane illo tempore *Tyrrheni* dicti sunt: postea *Tusci*, τοῦ θύειν. *Lydi* autem a Lydo regis fratre qui in provincremanserat: [et *Lydia provincia*, positivum, *Lydia gens*, ativum pro Lydia * (Lydica). Sane hanc *Agyllinam* quidam elasgo conditam dicunt, alii a Telegono, alii a Tyrrheno si filio. *Insedit* autem secundum Sallustium: *Montem sa-* *i atque Aventinum insedit.* — 482. *Saevis tenuit Mezen-*

motum quendam et spiritum: quae duo in aqua esse manifestum est. Thetidem autem novimus Nympham [esse. Homerus autem sic (Il. τ, 12.): Ὡς ἄρα φωνήσασα κ. τ. λ.] — 528. *Inter nubem*; per nubem, more suo. Et dicit, in serena parte coeli fuisse nubem, per quam arma portata sunt. — 529. *Per sudum*; *sudum* est quasi *sub udum*, serenum post pluvias, ut (G. 4, 77.): *ver* [nactae] *sudum*. [Alii *sudum*, semiudum volunt dici, cum per nubes ad nos perveniat solis ictus non integer. *Pulsa tonare*; recte arma, quae iisdem ignibus, quibus fulmina facta sunt, ait tonare pulsa, et hic magis proprie quam Homerus, ille enim spirare ait et moveri: hic vero armis Aeneae coelestem sonitum dedit, unde veniebant.] — 531. *Agnovit sonitum*; hoc est, quid sonitus significaret. *Divae promissa parentis*; κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligamus, Venerem ei promisisse. — 532. *Hospes*; et qui suscipit, et qui suscipitur, hospes vocatur, ut hoc loco Euander. Item supra (463.): *Hospitis Aeneae sedem*, [sicut et *vector* qui vehit, et qui vehitur; et *alumnus*, qui aiit, et qui alitur.] *Vero profecto*; [hic *profecto* vetuste pro expletiva coniunctione positum.] Ambae particulae ad ornatum pertinent tantum. — 533. *Portenta*; modo bona omina. *Ego poscor Olympo*; aut de Olympo poscor, i. e. haec signa mei causa fiunt, aut certe in Olympum poscor, [dempta praepositione, ut: *it clamor coelo*. Alii *Olympo poscor*, alii *Olympo* sequentibus iungunt.] — 534. *Diva creatrix*; rerum omnium generaliter. — 537. *Heu*; adeo de victoria fretus est, ut etiam hostium misereatur, [quod Aeneae κατὰ τὸ πρέπον recte tribuitur, qui pius ubique inducitur.] Et hinc nascitur ille sensus (11, 152.): *Non haec, o Palla, dederas promissa parenti*. Item Aeneas (11, 54.): *Hi nostri reditus, expectatique triumphi, Haec mea magna fides*. — 540. [*Poscant acies*; quasi eant nunc, et flagitent bellum.] *Foedera rumpant*; quae se facturum Latinus promiserat; non enim erant facta: [aut certe *foedera*, quod in septimo legati cum muneribus missi.] — 542. *Herculeis sopitas ignibus aras*; hypallage est, i. e. suscitavit aras Herculeas in quibus erant ignes sopiti. — 543. *Hesternum* autem *larem*, cui pridie sacrificaverat, et est iteratio. Nam male quidam *externum* legunt, i. e. extraneum. — 544. [*Mactat lectas*; de more lectas, an de more mactat? — 545. *Euandrus*; pro Euander, sed vitavit ὁμοιοτέλευτον sequentis verbi.] — 546. *Post hinc ad naves graditur*; unum vacat, aut *post*, aut *hinc*: ut (G. 3, 300.): *Post hinc digrediens iubeo frondentia capris Arbuta*: tale est et illud (2, 40.): *Primus ibi ante omnes*. — 547. *Qui sese in bella sequantur*; in expeditionem et bellicam praeparationem. Nam ut supra (1, 356.) diximus, *bellum* est tempus omne quo vel praeparatur aliquid pugnae necessarium: vel quo pugna geritur. *Praelium* autem dicitur conflictus ipse bellorum. Unde modo bene dixit: *Qui sese in bella sequantur*, non [ad] praelium; nam ad auxilia petenda vadit, non ad pugnam. Quanquam etiam si [sic] diceret, *qui se in praelium sequantur*, non valde abs re esse videbatur. Hi enim equites cum a Tarchonte (codd. hic et alibi *Tarchone*) accepisset Aeneas auxilium, cum aliis Etruscis equitibus per terram missi, obvios statim habuere bellantes: et quasi iam hinc recta pergere videntur in praelium. Unde etiam a Cymodocea navi-

Aeneae dicitur (10, 239.): *Iam loca iussa tenet forti per- ts Hetrusco Arcas eques.* — 549. *Segnis;* sine remigio, cessans, nihil administrans.] Et respexit ad descendentes, ibus ait (94.): *Remigio noctemque diemque fatigant.* Licet lenissimus fluvius. [Epitheton ergo ad tempus, non enim os dixit: aut *segnis* certe quia meliores elegerat. *Defluit;* ur.] — 550. *Rerum;* quas gesserat. *Patris;* ubi esset. — *Exsortem Aeneae*; per id quod non est factum, quod factum dicatur; per *exsortem* autem, optimum et praecipuum si- at. [Exsortem autem, ut exlegem. Et multi hoc loco repre- nt Virgilium, qui cum Aeneam ubique Pontificem osten- et Pontificibus non liceat equo vehi, sed curru, sicut in no (280.) a Latino ei currum missum dicit, cur equo eum * (usum) faciat, dicens: *ducunt exsortem Aeneae, quem leonis Pellis obit totum praefulgens unguibus aureis.* Et : *Iamque adeo exierat portis equitatus apertis Aeneas primos:* cuius rei haec redditur ratio: Aeneam non tantum ficii iuris, sed omnium sacrorum et peritum et primum : Virgilium autem inventa occasione ritum Romanarum oniarum exponere: more etenim veteri sacrorum, neque alis, neque Quirinalis Flamen omnibus cereimoniis teneban- quibus Flamen Dialis, neque diurnis sacrificiis destinaban- listineb.), et abesse eis a finibus Italiae licebat, neque sem- praetextam, neque apicem, nisi tempore sacrificii gestare erant: Ergo si ire eis in provinciam licebat, et equo sine one vehi licuit, quod hic ostendit velut in provinciam misso ae, equum datum. Nam Euander hoc ait (475.): *Sed tibi ingentes populos opulentaque regnis Iungere castra paro.* le infra de potestate obtinendae provinciae subtexuit (505.): *oratores ad me regnique coronam Cum sceptro misit,* excusatione interposita hortatur Aeneam, ut Etruscis regem, cem desiderantibus praesit, ait enim (511.): *Tu, cuius et s, et generi fatum indulget.* Incedere ergo et equo merito otuit, si ei ire in provinciam fas erat. Sciendum tamen m contentum esse diversum Ius Pontificale, dum aliud nar- attingere.] — 553. *Pellis obit totum;* pellis ostenditur itudo in eo, quod dicit *totum obit,* [i. e. circumdat.] *Un- ts aureis*; aut quia ungues ipsi cum aruerint, auri imitan- olorem, aut quia solent deaurari. Statius (Theb. 6, 721.): *mansueverat ungues.* — 554. *Subito vulgata;* cur subito? dicit: quasi per parvam urbem. — 555. *Ocius*; positivus aus est, i. e. celeriter. Nec enim potest esse comparativus, ulla est comparatio; [tractum autem est ex Graeco ὠκέως. comparativus pro positivo ponitur.] — 556. *Vota metu cant matres*; bene *metu duplicant;* nam inest semper in bus votum. *Propiusque periclo It timor*; *periclo*, i. e. ad ulum vicinus: aut certe *It timor propius periclo, propius* pro *or:* nam matres quod timent, hoc putant liberis posse contin- [Aut certe aequatur periculo timor, et per dativum extulit, . 1, 355.): *Propius stabulis armenta tenerent;* aut poëtice timorem periculo comitem.] — 557. *Iam apparet*; adhuc illis ntibus iam praelium cogitabatur a matribus. [Ergo ut solet inem, τὴν φαντασίαν, ut est (2, 369.): *Et plurima mortis*

imago hanc Sallustius Speciem dicit, sicut ipse dicit: *speciem captae urbis efficere discedentes.* — 558. *Pater Euandrus;* cum dicit *Pater*, ostendit cuius.] *Dextram complexus euntis;* filii scilicet, quia dixerat pater. — 559. *Haeret inexpletum* (codd. *inexpletus*)*;* multi hic distinguunt, ut sit, *Inexpletus haesit, et talia locutus est lacrymans.* Alii legunt *inexpletus lacrymis* Honestius tamen est *inexpletum* [*lacrymans*, ut sit nomen pro adverbio, i. e. inexplebiliter.] — 560. *O mihi* etc.; et *o* et *si* optantis sunt: [i. e. utinam] quae nunc iunguntur. Nam singula ante ponebantur. Ut (6, 187.): *Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus.* Ergo unum vacat, quantum ad antiquitatem, et notandum, votum de praeterito fieri. — 561. *Qualis eram, cum primam aciem;* aut ut sim talis, qualis tunc eram, quando ista perfeci. Aut certe laudantis est: *Qualis eram cum primam aciem Praeneste sub ipsa Stravi.* [Et bonum principium parentis qui filium ad bella mittens cohortetur, ab aetate enim iuvenum coepit, cui facile esse debet hostem prosternere, simul et filium paternis exemplis admonuit, ut (3, 343.): *et pater Aeneas et avunculus excitat Hector. Praeneste sub ipsa*; in septimo (682.) neutro genere dixit: *Quique altum Praeneste viri.*] — 562. *Scutorumque incendi victor acervos;* hoc traxit de historia. Tarquinius enim Priscus victis Sabinis in honorem Vulcani eorum arma succendit, quem postea secuti sunt ceteri. [*Victor;* Euandrum in Italiam venientem, Herilus rex Praenestinus auxilio suorum civium voluit expellere; quos vicit Euander, et Herilum interfecit, et interfectorum clypeos combussit.] — 564. *Cui tres animas;* per transitum ostendit illam Platonis et Aristotelis contentionem, qui dubitant, utrum quattuor, an tres animae sint in homine, φυσικῇ, αἰσθητικῇ, νοητικῇ, remota κινητικῇ. Hoc autem loco per tres animas magnum et perfectum indicat virum. Nam quantum ad fabulam pertinet, tres animas propter tria habuit corpora. Attendendum sane, hoc sibi Euandrum vindicare, quod fuit in Hercule. Nam ut ille Geryonem extinxit, ita hic Herilum (codd. *Eryl.*) occidit. Inde est quod paulo post dicit: *Neque finitimo Mezentius unquam Huic capiti insultans.* Herculis enim mos fuit, ut etiam non rogatus laborantibus subveniret. Tunc enim sicut Varro dicit: *Omnes qui fecerant fortiter, Hercules vocabantur.* Licet eos primo XLIII. (V. Lips. *CXLIII.*, Guelf. I. XLIV.) enumeraverit. Hinc est quod legimus Herculem Tirynthium, Argivum, Thebanum, Libyum (codd. Burm. *Libyn*, *Libim*, *Lybim*, *Libym*). *Feronia mater;* nympha Campaniae, quam etiam supra diximus; haec etiam libertorum dea est, in cuius templo raso capite pileum accipiebant. Cuius rei etiam Plautus in Amphitryone (1, 1, 305.) facit mentionem: *Quod utinam ille faxit Iuppiter, ut* [ego hodie] *raso capite portem* (al. *calvus capiam*) *pileum.* [In huius templo Tarracinae sedile lapideum fuit, in quo hic versus incisus erat: *Benemeriti servi sedeant, surgent liberi.* Quam Varro libertorum deam dicit Feroniam quasi fidoniam. — 565. *Horrendum dictu;* dictum est per Poëtam his quibus fides difficiliorem interponit adfectum, ut alibi (2, 204.): *Horresco referens*, et (4, 454.): *Horrendum dictu latices nigrescere sacros;* et hoc facit, ut probabilitas credendi nascatur.] *Terna arma movenda;* figura

poëtica; nam trina debuit dicere. *Arma* enim numeri sunt tantum pluralis. *Movenda* autem, vel contra ipsum, vel ab ipso. — 569. *Finitimo*; aut in finitimo: aut finitimo capiti, [i. e. vicino. — 570. *Huic capiti insultans*; ad curam enim viri fortis, et viri boni pertinet ne quid iniuriose fiat alicui homini: Ergo et hinc contumeliam ducit, quod finitimos a tyranni iniuria non defenderit.] — 571. *Viduasset civibus urbem*; scilicet viris fortibus peremptis, et proprie *viduasset* dixit, quia *urbs* generis est feminini. Horatius (Carm. 1, 10.) abusive et satis incongrue (Vos., *congr.*) in genere masculino posuit dicens: *Viduus pharetra risit Apollo.* — 572. *At vos o superi*; iam hinc quasi pater loquitur. Divisa enim est haec allocutio, et ultima pars eius habet parentis affectum, quod et ipse ostendit dicens: *Et patrias audite preces.* Prima vero viri fortis est: ut: *Qualis eram cum primam aciem Praeneste sub ipsa Stravi.* — 574. [*Patrias audite preces*; poterat videri idem dixisse, nisi libenter voto suo immoraretur. *Numina vestra*; mihi faventia.] — 577. *Durare laborem*; ipsius scilicet senectutis. Terentius (Phorm. 4, 1, 9.): *Senectus ipsa morbus est. Durare* autem est sustinere. Horatius (Carm. 1, 14.): *Ac sine funibus vix durare carinae Possunt imperiosius aequor.* [Et Virgilius (1, 207.): *Durate, et vosmet rebus servate iucundis.*] *Infandum casum*; parentis est, quod formidat nolle memorare. *Crudelem vitam*; quae filio est superstes. — 581. *Sola et sera*; quia et unus erat, et serius susceptus, [i. e. a seniore: vel propter hoc vitam optat longiorem, quod brevem ex illo fructum consecutus sit, vel quod sera ex filiis voluptas est. — 583. *Supremo*; hoc ex persona Poëtae, quia periturus erat Pallas] — 585. *Iamque adeo exierat*; adeo ad ornatum pertinet tantum. — 587. [*Inde*; hic *deinde* significat, et est polysemus sermo.] *Ipse agmine Pallas In medio*; hic enim mos fuit, ut tirones ponerentur in medio, et ambirent (R. *haber.* Vos. *abir.*) viri fortes exercitum. Aut certe honoris est, medium locum in exercitu tenere, ut ipse alibi (9, 28.): *Medio dux agmine Turnus.* — 588. *Conspectus*; conspicuus, conspicabilis. Nam pro nomine participium posuit: [Sic est (11, 93.): *Et versis Arcades armis.* — 589. *Qualis Oceani*; Homericum est.] — 590. *Ante alios astrorum diligit ignes*; Venus in coelo habet unam propriam stellam quae oriens Luciferum, occidens Vesperum facit. Inde Statius (Theb. 6, 241.): *Et alterno deprenditur unus* (al. *Venus*) *in ortu.* Habet etiam duas alias, unam in signo Tauri, et unam in Septentrione. Unde etiam Taurus domus esse dicitur Veneris. Ideo dixit: *Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes.* — 591. *Sacrum*; venerabile. *Tenebras* autem *resolvit*, propter iubar, quod sola possidens aliquod efficiat lumen. — 592. [*Oculisque sequuntur*; mira brevitate hoc explicuit, i. e. quam longissime prospiciunt. — 593. *Pulveream nubem*; ὕστερον πρότερον. — 594. *Qua proxima meta viarum*; qua proximus circuitus est.] *Agmine facto*; *agmen* est proprie exercitus ambulans; quicquid fuerit aliud, abusive dicitur. — 597. *Prope Caeritis amnem*; Agylla civitas est Tusciae a conditore [Agella] appellata, cui ex inscientia (al. exscitia) Romana aliud est inditum nomen. Nam cum Romani euntes per Tusciam interrogarent Agyllinos, quae diceretur civitas, illi utpote Graeci

quid audirent ignorantes, et optimum ducentes, si prius eos salutarent, dixerunt *χαῖρε:* quam salutationem Romani nomen civitatis esse putaverunt, et detracta aspiratione eam *Caere* nominaverunt, ut dixit Hyginus in urbibus Italicis. *Amnis* autem [aut tacuit nomen, aut, ut quidam volunt] Minio dicitur: [quia alibi dixit], ut (10, 183.): *Qui Caerete domo, qui sunt Minionis in arvis.* [Alii certe (*Caere?*) montem putabant, ob hoc oppidum dictum. *] — 598. *Late sacer;* hoc est non solum colebatur a civibus, sed etiam ab accolis. [*Undique*; deest quem, vel eum.] — 599. *Nigra;* umbrosa: more suo. — 600. *Veteres sacrasse Pelasgos;* de his varia est opinio. Nam alii eos ab Atheniensibus, alii a Laconibus, alii a Thessalis dicunt originem ducere, quod est propensius. Nam multas in Thessalia Pelasgorum constat esse civitates. Hi primi Italiam tenuisse perhibentur. [Filiocorus (Philochor.) ait, ideo nominatos Pelasgos, quod velis et verno tempore advenire visi sunt ut aves. Higinus dicit Pelasgos esse qui Tyrrheni sunt, hoc etiam Varro commemorat.] — 601. *Arvorum pecorisque deo;* publica ceremoniarum opinio hoc habet: Pecorum et agrorum deum esse Silvanum. Prudentiores tamen dicunt, esse eum ὑλικὸν θεὸν, hoc est deum τῆς ὕλης. Hyle autem est fex omnium elementorum, i. e. ignis sordidior et aër, item aqua et terra sordidiora (al. igni sord. et aëre, item aqua et terra sordidior,) unde cuncta procreantur: quam ὕλην, Latini *materiam* appellaverunt: nec incongrue cum materiae silvarum sint. Ergo quod Graeci a toto, hoc Latini a parte dixerunt. *Lucumque, diemque*; hoc a Romanis traxit, apud quos nihil fuit tam sollemne quam dies consecrationis. Hinc est illud (1, 737.): *Nostrosque huius meminisse minores.* [Ecce et hic luco et numen, et consecrationem dedit.] — 603. *Tarcho et Tyrrheni;* Tarcho [sic legitur, et] Latinus nominativus est de Graeco veniens ab eo quod est *Tarchon:* perdito *n*, et *ω* in *o* mutata, ut Apollo Ἀπόλλων, [Plato, Πλάτων;] aliter versus non stat. *Tuta tenebant Castra locis*; hoc est et industria et natura munitissima. Sed novimus castra per naturam munita esse non posse, nisi in collibus fuerint: quod si in montibus sunt, quomodo procedit: *Latis tendebat in arvis?* Ne sit ergo contrarium, intelligamus, quod hodieque videmus et legimus, hanc collium fuisse naturam, ut planicies esset in summo, in qua inerant castra Tarchontis. Quanquam multi velint: *Celsoque omnis de colle videri Iam poterat legio:* ad Aeneam referre, ut intelligamus, venientes in collibus fuisse Troianos, Castra vero Etrusca in campis. Quod si velimus accipere, quemadmodum procedit; *Tuta tenebant Castra locis?* [nam *tuta*] i. e. per naturam locorum. — 604. [*De colle videri;* incertum utrum ipsa in colle agens, an ab his qui de colle prospiciunt.] — 605. *Tendebat in arvis;* ut (2, 29.): *Hic saevus tendebat Achilles;* [hoc est tentoria habebat.] — 606. *Et bello lecta*; quia ait supra (547.): *Qui sese in bella sequantur, Praestantes virtute legit.* Aut *lecta* proprie, quia delectus militum est. — 607. *Fessique* etc.; ingenti arte quod sequebatur omisit, redditurus in decimo. Namque si vellet dicere, venisse Aeneam, vidisse Tarchontem, petisse auxilia, satis longum fuerat, et peribat illud quod ait supra (497.): *Toto namque fremunt condensae litore puppes:* cum [et] Etru-

orum festinationi dicentis brevitas congruat. Verum hoc quod isto loco praetermisit, red[di]dit in decimo (148.), dicens: *amque ut ab Euandro castris ingressus Etruscis, Regem adit, regi memorat nomenque, genusque.* — 608. *Aetherios nim-s;* per aërem numinum, scilicet purgatiorem, qui circa deos t. — 609. [*Dona ferens;* Homerus (Il. τ, 3.): Ἡ δ' ἐς νῆας ανε, θεοῦ παρὰ δῶρα φέρουσα.] *Reducta;* secreta. — 610. *gelido* etc.; *egelido*, i. e. nimium gelido: et est una pars ora-nis, ut (G. 4, 145.): *Eduramque pirum:* i. e. valde duram; et dixit *Secretum flumine egelido*, hoc est praesidio fluminis: dicimus *secretus est monte vel silvis.* Latenter autem osten-t, Aeneam, non nisi flumine ablutum, numen videre potuisse. 611. *Obtulit ultro;* i. e. deam confessa, ut in secundo (591.) xit, [est autem ὕστερον πρότερον] et est ordo: Obtulit se, et lo-ta est. — 612. *Promissa;* κατὰ τὸ σιωπώμενον: ut supra 34.): *Hoc signum cecinit missuram diva creatrix.* — 613. *aurentes superbos;* ut (118.): *Quos illi bello profugos egere iperbo.* — 614. *Acrem Turnum;* fortem, et proprie apud nos *er* est, qui apud Graecos δεινὸς dicitur. Nam fortem et vehe-entem et asperum, et amarum potest significare. *Poscere;* ovocare. Cicero (in Verr. 1, 26.): *Poscunt maioribus poculis,* e. provocant. — 617. *Deae donis;* propter arma. *Tanto etus honore;* munere divae; quod manifestam viderat matrem, plenam numinis sui. — 619. *Interque manus et brachia ver-it;* [ex Homero (Il. τ, 18): Τέρπετο κ. τ. λ.] Iungendum (di-inguend.) est, ut intelligas, Aenean manibus minora, brachiis aiora arma considerasse, ut puta loricam vel scutum: haec im sunt arma maiora. Minora vero, galeam, gladium, ocreas. *ersat;* considerat. Ut (5, 408.): *Huc illuc vinclorum immensa lumina versat.* — 621. [*Fatiferumque ensem; fatum* saepe o morte positum legitur, *fatiferum* ergo, letiferum.] *Rigen-m, Sanguineam, ingentem;* distinguendum propter plura epi-eta. [*Sanguineam* autem, velut cruentam, terribilem.] — 3. *Solis inardescit radiis;* irin Physica ratione describit quae cum aquosam nubem solis ardor irradiat. Nec est incongrua ec comparatio, cum lorica de diversis metallis fieri plerumque nsueverit. — 624. *Leves ocreas;* i. e. nitida tibialia. *Recocto;* epe purgato, [quia quanto plus coquitur, melius fit; ergo ad alitatem et ad commendationem refertur. Sic Homerus (Il. σ, 8.): Αὐτὰρ ἐπειδὴ κ. τ. λ.] — 625. *Non enarrabile;* bene *non arrabile;* cum enim in clypeo omnem historiam Romanam lit esse descriptam, dicendo *Illic omne genus futurae Stirpis Ascanio, pugnataque in ordine bella*, carptim tamen pauca mmemorat, sicut in primo (456.) ait: *Videt Iliacas ex ordine gnas.* Nec tamen universa descripsit. [Sane interest inter nc et Homeri Clypeum: Illic enim singula dum fiunt narran-, hic vero perfecto opere noscuntur; nam et hic arma prius cipit Aeneas quam spectaret, ibi postquam omnia narrata sunt, a Thetide deferuntur ad Achillem. Opportune ergo Virgilius, ia non auditur (videtur) simul et narrationis celeritas potuisse nnecti * et opus tam velociter expediri, ut ad verbum posset currere.] — 627. *Haud vatum ignarus;* [litotes figura, i. e.] turorum non inscius. [Et quibusdam videtur hunc versum

omitti potuisse.] *Venturique inscius aevi;* non *aevi*, sed quae in aevo erant futura. — 629. *Stirpis ab Ascanio;* usque ad Augustum Caesarem. [*Pugnataque in ordine bella;* et hic sub-audiri potest de Ascanio: et bella bonorum (Albanor.) quae Romanorum in clypeo dicit *]. — 630. *Mavortis in antro;* potest accipi et *fecerat lupam Mavortis*, et *Mavortis in antro.* [Fabius speluncam Martis dixit.] Dicendo autem *et* ostendit multa alia fuisse depicta. [Est autem elegans figura *Fecerat procubuisse*, sane laus operis ut tale videretur. *Foetam* vero quae peperit et nutrire potuisset.] — 631. *Procubuisse;* i. e., prima parte se inclinasse, quod Graeci προκύπτειν dicunt: ut inclinatione corporis ubera praeberet infantibus. Nam si *procubuisse*, iacuisse accipias, contrarium est, quod dicit: *Ludere pendentes pueros.* [Quod si *procubuisse*, ut (82.): *Cum foetu concolor albo Procubuit*, acciperemus, intelligere debemus *pendentes*, desiderio alimoniae suspensos, vel intentos, ut (4, 79.): *Pendetque iterum narrantis ab ore.* Alii *Pendentes*, cessantes, ut (4, 88.): *Pendent opera interrupta, minaeque Murorum ingentes.*] Sciendum tamen, voluisse eum gestum proprie exprimere, quem in ipsius lupae cernimus statuis. *Geminos huic;* re vera geminos modo: alias similes. Sane totus hic locus Ennianus est. — 632. *Ludere;* moveri; Terentius (Adel. 3, 4, 13.): *Congrum istum maximum paulisper in aqua sinito ludere*, [i. e. moveri.] *Lambere matrem;* quasi matrem, cuius affectum pueris exhibebat. [Sane veteres etiam nutrices *matres* vocabant, ut ait Plautus in Menaechmis (Prol. 19.): *Et mater non possit dignoscere quae mamman dabat.*] — 633. *Tereti cervice;* rotunda cum longitudine. Ut (E. 8, 16.): *Incumbens tereti Damon sic coepit olivae.* — 634. *Mulcere alternos;* non quod in pictura erat dicit: sed id quod intelligimus factum fuisse. Ut (1, 483.): *Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros. Et corpora fingere lingua;* i. e. tergere. Cicero in Sestiana (35.): *Spongiis sanguis effingebatur*, i. e. tergebatur. [*Fingere* tamen et formare aliquid, et ad integram faciem arte perducere significat; inde *fictores* dicuntur, qui imagines vel signa ex aere vel cera faciunt.] — 635. *Nec procul hinc Romam;* congrue iuxta proprios conditores. *Raptas sine more Sabinas;* raptas ex spectaculo, sine ullo exemplo. [Aut sine ullo bono more; vel *raptas*, stupratas, i. e. per vim. Historia autem talis est. Romulus cum turbam civium non haberet, asylum condidit, ad quem locum si quis confugisset eum exinde non liceret auferri, hic cum videret virorum multitudinem sine connubiis posse deperire, a vicinis civitatibus matrimonia postulavit, sed ab eis contemptus, celetes se Neptuno Equestri deo, qui et Consus dicitur, editurum proposuit, ad quos celetes cum de vicinis civitatibus maxima multitudo cum omnibus feminis convenisset, Romulus eas signo dato rapi de spectaculo fecit, ob quam rem a Sabinis bellum ei indictum est, in quo cum iam capto a Sabinis Capitolio in foro Romano pugnaretur, et eius milites fugerent, Iovi Statori templum se facturum esse promisit, si eius stetisset exercitus. Quo voto restituta pugna cum anceps esset, intervenientibus mulieribus Sabinorum quae iam Romanis nuptae erant, pugna sedata est, et icto foedere Tatius Rex Sabinorum in partem urbis ac

ceptus est; unde Romani a Curibus *Quirites* appellati sunt.] — 636. *Consessu Caveae*; *cavea* est ubi populus spectat. [Plautus in Amphitryone (Prol. 65.): *Ut conquisitores singuli in subsellia eant per totam caveam spectatoribus.* Vallis autem ipsa ubi Circenses editi sunt, ideo *murcia* dicta est, quia quidam vicinum montem *Murcum* appellatum volunt; alii quod fanum Veneris Verticordiae ibi fuerit, circa quod nemus e myrtetis fuisset, unde mutata litera *Murciam* appellatam: alii murcidam a *murcido* (*murco*), quod est *murcidum*, dictam volunt. Pars a dea *Murcia* dicit, quae cum ibi baci canali (Bacchanalia) essent, furorem Sacri ipsius *murcidum* facerent. * (faceret.)] *Magnis Circensibus actis*; *magnis*, quantum ad paupertatem pristinam pertinet. Nam legimus, propter equorum inopiam diversis eos unc usos animalibus. Raptae autem Sabinae Consualibus, hoc est mense Martio. *Consus* autem est deus consiliorum, qui ideo emplum sub tecto [in] Circo habet, ut ostendatur, tectum esse lebere consilium. Inde est, quod et Fidei panno velata manu acrificabatur, quia fides tecta esse debet et velata. Ideó autem licato Consi simulacro rapuerunt Sabinas, ut tegeretur initum le raptu consilium. Iste Consus et eques (equestris, Guelf. I. *et* *q. et N.*) Neptunus dicitur: unde etiam in eius honorem Circenes celebrantur. Errant ergo qui dicunt *magnis Circensibus*, ut Megalesiacis, aut Romanis, quos constat fieri ante Kalendas anuarias. *Actis* autem, cum agerentur: quia non erat praesens passivò participium. Ut (1, 121.): *Et qua vectus Abas. Circensibus*; *Circenses* dicti vel a *circuitu*, vel quod ubi nunc meae sunt, olim gladii ponebantur quos *circumibant*. Dicti [inde] *Circenses* ab ensibus, circa quos circumibant. Sane notandum, positos *Circenses*, sine adiectione ludorum, cum ita dicamus ludos theatrales, ludos gladiatorios, ludos Circenses. — 638. *Romulidis*; hic dativus pluralis venit ab eo quod est *hic Romulida*. *Curibusque severis*; mire [et merito] dixit *severis*. Cum enim ilias perdiderint Caeninenses, Antemnates, Crustuminii, et Sabini, ceteris quiescentibus, Sabini soli bella sumpserunt: [sicut ictum est,] qui (sed) intervenientibus postea triginta feminis am enixis de illis quae raptae erant, pax facta est: ex quarum nominibus Curiae appellatae sunt; in communem etiam mulierum honorem Kalendae eis dicatae sunt Martiae. Horatius (Carm. 3, 8): *Martiis caelebs quid agam Kalendis*; Iuvenalis (9, 53.): *Munera femineis tractat secreta Kalendis.* Nec enim aliter congruit, Martias Kalendas esse feminarum, nisi quia, ut diximus, feminae bella sedarunt. Sane sciendum, omnes virgines raptas excepta Hersilia, quam sublatam a marito, sibi Romulus ecit uxorem. [Aut *severis* disciplina, aut rem hoc verbo reconlitam dixit, quia Sabini a Lacedaemoniis originem ducunt, ut Hyginus ait de Origine Urbium Italicarum, a Sabo qui de Peride Lacedaemonios transiens ad Italiam venit, et expulsis Siculis enuit loca quae Sabini habent. Nam et partem Persarum nomine *Caspiros* appellare coepisse, qui post corrupte *Casperuli* icti sunt. Cato autem et Gellius a Sabo Lacedaemonio trahere os originem referunt: Porro Lacedaemonios durissimos fuisse mnis lectio docet: Sabinorum etiam mores populum Romanum ecutum idem Cato dicit; merito ergo *severis*, qui et a duris

parentibus orti sunt, et quorum disciplinam victores Romani in multis secuti sunt.] — 639. *Posito certamine;* finito: ut (1, 374): *Ante diem clauso componet vesper Olympo.* — 640. *Iovis ante aram;* ante templum Iovis statoris, quod fecerat Romulus, postquam orans elatis armis meruit, ne suus exercitus fugeret. — 641. *Iungebat foedera porca; foedera*, ut diximus supra (1, 62.), dicta sunt a porca *foede* et crudeliter occisa. [Nam cum ante gladiis configeretur, a Fetialibus inventum ut silice feriretur, ea causa quod antiquum Iovis signum lapidis siliceni putaverunt esse. Cicero *foedera* a fide putat dicta, sed huius porcae] (codd. *cuius*) mors optabatur ei, qui a pace resilisset (resiluis.), falso autem ait *porca.* Nam ad hoc genus sacrificii porcus adhibebatur, ergo aut usurpavit genus pro genere, ut: *Timidi venient ad pocula dammae:* cum *has dammas* dicamus. Item supra *lupam*, cum artis sit *hic* et *haec lupus.* Aut certe illud ostendit quia in omnibus sacris feminei generis plus valent victimae. Denique si per marem litare non possent, succidanea dabatur femina. Si autem per feminam non litassent, succidanea adhiberi non poterat. [Quidam porcam Euphoniae gratia dictam volunt. Huius autem facti (*pacti?*) in sacra via signa stant: Romulus a parte palatii, Tatius venientibus a rostris.] — 642. *Citae Metium in diversa quadrigae*; Donatus hoc loco contra metrum sentit dicens: *Citae*, *divisae:* ut est in iure *Ercto non cito:* i. e. patrimonio vel hereditate non divisa. Nam *Citus* cum *divisus* significat, *ci* longa est. Ergo *Citae*, veloces intelligamus. Quem autem dicit Virgilius *Metum* (al. *Metium* et *Mettium; s. Mettus*), Metius Fuffetius (al. *Suf.*) dictus est, quod nomen mutilavit causa metri. Novimus autem, nominum vel mutationem vel mutilationem concessam poëtis: sic pro Polluce, Castorem: pro Citheride, Lycoridem posuit: ut (E. 10, 2.): *Sed quae legat ipsa Lycoris.* Hic autem Metius Fuffetius cum apud Albanos summam rerum teneret, a Romanis in auxilium contra Fidenates vocatus, iure societatis venit quidem, sed in ipso praelio ad hostes defecit. Quod cernens Tullus Hostilius ait voce maxima militibus suis, ita ut etiam hostis audiret: *Ne trepidetis, meo auxilio factum est, ut factiose Metius Fuffetius ad hostes transiret.* Quo consilio et suis paene iam amissas reddidit vires, et effecit, ne hostes crederent Metio, quem post victoriam captum Tullus Hostilius religavit ad binas quadrigas, ita ut ab unis [quadrigis] traherentur manus, pedes vero ab alteris: quibus agitatis velociter, eum crudeli morte discerpsit. Videns itaque poëta, Romano nomini incongruam esse vindictam, culpam in criminis retorquet auctorem, dicens ex sua persona ad ipsum Metium: *At tu dictis Albane maneres.* Ideo etiam *mendacis* infert, ut tacitae quaestioni, et invidiae crudelitatis occurrat. [Sane constat, post victoriam de Albanis Romanorum, quam per condicionem Horatiorum et Curiatiorum adepti sunt, hoc factum esse quod hoc loco poëta narravit, nam quemadmodum * dum et ius vel auxilium facile nisi iussus venisse ul post cognitam fraudem atcirem (quemadm. Metius vel ad aux. fac. nisi iuss. venisset? vel post cogn. fr. acciri) tam facile potuisset, nisi tanquam subiectus congratulatum victoriam ad Tullum Hostilium venisset?] — 646. *Necnon Tarquinium* etc.; Tarquinius Superbus habuit perditos

ios, inter quos Aruntem; qui dum in castris esset, patre suo :deam obsidente, et ortus esset inter eum et Collatinum, marim Lucretiae, de uxoribus sermo, eo usque processit contentio, ad probandos earum mores, arreptis equis statim domos suas mul (Guelf. I. *sicut erant*) proficiscerentur. Ingressi itaque vitatem Collati[n]am, ubi fuit Lucretiae domus, invenerunt ım lanificio operam dantem, et tristem propter mariti absenam. Inde ad Aruntis domum profecti, cum uxorem eius invessent cantilenis et saltationibus indulgentem, reversi ad castra nt. Quod Aruns dolens, cum de expugnanda Lucretiae castitate gitaret, mariti eius nomine epistolam finxit, et dedit Lucre-e: in qua hoc continebatur, ut Aruns susciperetur hospitio. ɔo facto, per noctem stricto gladio eius ingressus cubiculum m Aethiope (V. *Atriope*), hac arte egit, ut secum coiret, ɔens: *Nisi mecum concubueris, Aethiopem tecum interimo, nquam in adulterio deprehenderim.* Timens itaque Lucretia, famam castitatis amore (al. morte) deperderet; quippe quam ıe purgatione futuram esse cernebat; invita turpibus imperiis ruit. Et altero die convocatis propinquis marito Collatino, pa-. Tricipitino, Bruto avunculo, qui tribunus equitum celerum rat, rem indicans, petiit ne violatus pudor, neve inultus eius et interitus: et eiecto (al. *erecto*, Guelf. I. *electo; detecto?*) dio se interemit, quem Brutus de eius corpore extractum dd. *exertum*, s. *exercit.*) tenens processit ad populum, et multa ıquestus de Tarquinii superbia, et filiorum eius turpitudine, t, ne in urbem reciperentur, auctoritate qua plurimum pote-. Nam ut diximus, Brutus tribunus equitum fuerat. Sed cum ı susciperetur Tarquinius, contulit se ad Porsennam regem ɪciae, qui pro Tarquinio cum ingentibus copiis capto Ianiculo, llic castris positis, Romam vehementer obsedit. Et cum per licium (Guelf. II. *subullium;* in marg.: *al. sublic.*) pontem, est ligneum, [qui modo lapideus dicitur,] transire conare-, solus Cocles hostilem impetum sustinuit, donec a tergo pons eretur a sociis, quo soluto, se cum armis praecipitavit in erim, et licet laesus [esset] in coxa, tamen eius fluenta supe-t. Unde est illud ab eo dictum, cum ei in comitiis coxae ım obiiceretur: *Per singulos gradus admoneor triumphi*. In tantam autem obsidionis necessitatem populus venerat, tiam obsides daret, ex quibus Cloelia inventa occasione transıvit fluvium, et Romam reversa est. Redditaque rursus [est], s lege eam Porsenna repetente: qui admiratus virtutem pu-ɜ dedit ei optionem, ut cum quibus vellet rediret. Illa elegit ines [quae iniuriae poterant esse obnoxiae:] unde Porsenna quoque miratus concessit, et rogavit per literas populum ıanum, ut ei aliquid virile decerneretur: cui data est statua ɜstris, quam in sacra via hodieque conspicimus. *Eiectum*; atpoterat suscipi et occidi. Sed ideo non est susceptus, quia di non poterat, religione impediente. Rex enim [etiam] orum fuerat. Unde postea [etiam] alii consules facti sunt, reges sacrorum. [Sane] *Porsenna;* unum *n* addit metri ɜa: unde et penultimae datus accentus est. Nam *Porsena* us est; Martialis (Epigr. 1, 22.): *Hanc spectare manum Porɜ non potuit.* — 648. *Aeneadae*; satis longe petitum epithe-

ton. [Et potest hoc loco historia de Mutio accipi.] — 649. *Illum;* Coclitem scilicet. Et modo *Cocles* in hoc homine de quo dicit, proprium est nomen. In aliis appellativum. Nam luscos *coclites* dixerunt antiqui. Unde et Cyclopas, coclitas (coclites) legimus dictos, quod unum oculum habuisse perhibentur, [quasi στρογγυλῶπας a rotunditate. Plautus in Curculione (2, 1, 23): *De Coclitum prosapia te esse arbitror; nam hi sunt unoculi*] — 651. *Vinclis innaret Cloelia ruptis;* atqui obsides non ligantur; sed *vincla* pro *custodiis* accipiamus; [aut certe pro foederibus;] aut certe *ruptis vinclis*, pontis, i. e. ponte resoluto. — 652. *In summo* etc.; in summa clypei parte; [nam postea ait *in medio classes aeratas.*] Et bona ratione utitur in pictura, apta unicuique rei loca distribuens. Ideo enim in summa clypei parte dicit factum esse Capitolium, quia hoc arcem urbis esse manifestum est. [Haec] historia [autem] talis est: Brenno duce Senones Galli venerunt ad Urbem et circa Alliam fluvium occurrentem sibi omnem deleverunt exercitum populi Romani. Aliaque die cum vellent ingredi civitatem, primo cunctati sunt timentes insidias, quia et patentes portas, et nullum in muris videbant. Postea paulatim ingressi cuncta vastarunt octo (Guelf. I. cumque; quinque?) integris mensibus, adeo ut quae incendere non poterant, militari manu diruerent, solo remanente Capitolio: ad quod cum utensilibus reliqui confugerant cives, qui tamen a Gallis obsidebantur, etiam id penetrare cupientibus: quos alii per dumeta et saxa aspera, alii per cuniculos dicunt conatos ascendere. Tunc Manlius (al. *Mall.*) custos Capitolii Gallos detrusit ex arce, clangore anseris excitatus, quem privatus quidam dono Iunoni dederat. Namque secundum Plinium (cf. Hist. Nat. 10, 22, 26.), nullum animal ita odorem hominis sentit, [quod Ovidius in Metamorph. (2, 538.) intelligens dixit: Nec servaturis vigili Capitolia voce Crederet anseribus. Qua causa postea eo die quo hoc factum est, canes qui tunc dormientes non senserant, cruci suffigebantur; anseres auro et purpura exornati in lecticis gestabantur. Sane hic Manlius post defensum Capitolium pro praemio singulis libris farris ob virtutem a populo donatus est. In tantam autem cibi penuriam redacti erant in obsidione, ut coriis madefactis et postea frictis vescerentur, cuius rei argumentum est, quod hodieque ara in Capitolio est Iovis Soteris, in qua liberati obsidione, coria et sola vetera concremaverunt: hic tamen Manlius postmodum adductus in suspicionem regni adpetiti, vel inimicorum oppressus factione a populo damnatus est.] — 653. *Pro templo;* pro defensione templi, [hoc est in templo;] nam *ante templum*, non procedit: cum obsessus intra templum esset. Sic in nono (677.): *Ipsi intus dextra ac laeva pro turribus astant.* Terentius (Phorm. 2, 1, 39.): *Nam nisi* (R. Vat. Guelf. I. *nihil*) *haec ita essent pro illo haud* (Guelf. I. *ut*) *steres Phaedria. Tenebat;* defendebat, et est militare verbum, ut etiam Sallustius dicit. Unde e contrario victos, *loco motos* dicimus. Cicero (Catil. 2, 1.): *Loco ille motus est.* — 654. *Horrebat regia culmo;* curiam Calabram (Guelf. I. *calariam*) dicit, quam Romulus texerat culmis. Ideo autem Calabra, quod cum incertae essent Kalendae aut Idus, a Romulo constitutum est, ut ibi patres vel populus calarentur, i. e. vocarentur, ut scirent qui

Kalendae essent, vel etiam Idus. A Rege Sacrificulo idem ιt: (codd. tantum: culmis; ad quam calabatur, i. e. vocabasenatus, vocabatur et populus a rege sacrificulo.) ut quoniam ιc fasti nòn erant, ludorum et sacrificiorum praenoscerent — 655. *Atque hic; hic* in Capitolio [scilicet], et satis pruer *argenteum anserem* dixit. Nam quasi et epitheton est ris, et significavit rem veram. Nam in Capitolio in honoillius anseris, qui Gallorum nuntiaverat adventum, positus at anser argenteus. *Auratis Porticibus;* hoc ad tempus reflorentis Romanae reipublicae. Nam illo loco, ubi dixit: *rebat regia culmo:* ideo addidit *Romuleo*, ut incipientis et eris adhuc imperii tempora designaret. — 656. [*Gallos;* nes, qui Senones dicti sunt quod Liberum patrem hospitio pissent.] *Canebat*; quasi praedivinabat. Nam *canere*, et re et divinare significat. — 657. *Arcemque tenebant;* deest ιe. Nam prope tenuerunt. — 658. *Defensi* etc.; multi tionem volunt. Alii dicunt *tenebris*, propter cuniculos; *dono is;* somno Manlii. Nam somnus nòctis est donum. — 659. *saries*; coma ideo quod caedi potest.] *Aurea vestis*; hoc est a. Unde contra *investes* dicimus imberbes: unde est (160.): *c mihi prima genas vestibat flore iuventas.* — 660. *Virgaucent sagulis;* quae habebant in virgarum modum deductas Et bene allusit ad Gallicam linguam, per quam virgae ura dicitur. *Virgatis* ergo, ac si diceret purpuratis. *Gaesa;* as viriles. Nam etiam viros fortes Galli *gaesos* (al. *gesos; gaesosos; gaesatos?*) vocant. — 662. *Scutis longis; per* :, corporum ostenditur magnitudo, ut supra (7, 275.): *Sta- tercentum nitidi in praesepibus altis*; per quod equorum nitudinem expressit. — 663. *Hic;* in eodem scuto. Et consacerdotes statim post templa commemorat. *Salios; qui* in tutela Iovis, Martis, Quirini. Dicti *Salii* ideo, quod aras *saliunt* et tripudiant. [Alii a Salio Aeneae comite s volunt.] *Nudosque Lupercos;* cum in honorem Panos rcaliorum sollemne (al. *sollemnitas*) celebraretur, pecora anorum subito a latronibus rapta sunt. Illi proiectis vestiersecuti sunt latrones, quibus oppressis et receptis animaliropter rem a nudis prospere gestam consuetudo permansit, ιdi Lupercalia celebrarent. — 664. *Lanigerosque apices; nes* in capite habebant pileum, in quo erat brevis virga er habens lanae aliquid. Quod cum per aestus ferre non at, filo tantum capita religare coeperunt. Nam nudis penios capitibus incedere, nefas fuerat. Unde a *filo*, quo uter, *flamines* sunt dicti, quasi *filamines.* Verum festis dieilo deposito, pilea necesse erat accipere, quae secundum ad ostendendam sacerdotii eminentiam sunt reperta: sicut ınae mortuis nobilibus superponuntur ad ostendendum eocolumen (al. *culmen; v.* Burm.). Alii dicunt, non propter entiam dignitatis hoc factum, sed quia cum sacrificarent Laurolavinium, et eis exta frequenter aves de vicinis venilocis (al. *luc.*) abriperent, eminentia virgarum eas terrere runt. Exinde etiam consuetudo permansit, ut apud Laurоum ingentes haberentur virgae, non breves, ut in urbe. etiam, qui *flamines* a gestamine pilei dictos aiunt, quasi

dus in vertice, hoc est super galeam. Nam ex quo tempore per diem stella visa est, dum sacrificaretur Veneri genitrici et ludi funebres Caesari exhiberentur, per triduum stella apparuit a Septentrione quod sidus Caesaris putatum est Augusto persuadente: nam ideo Augustus, omnibus statuis, quas ob divinitatem Caesaris statuit, hanc stellam adiecit. Ipse vero Augustus, in honorem patris Augusti (codd. et al. tantum: *exhiberentur, cuius sidus putatum est Augusto persuadente in honorem patris, Augustus* etc.) stellam in galea coepit habere depictam. [Honorifice autem poëta unam stellam *sidus* dixit, cum sidus ex multis stellis constet.] — 682. *Parte alia;* non e contra: sed in alia parte aciei. *Ventis, et diis Agrippa secundis*; [*Agrippa* dicitur ab *aegro partu*, i. e. qui hodie bis (q. pedibus) nascitur. Sed hic Agrippa non adeo claro genere ortus, viribus, et societate Augusti, ad summos honores pervenit, nam et Tribunus plebis quietissimus fuit, et post tertium Consul, et in multis bellis cum Augusto gestis victoriam Augusto sua virtute confecit, nam et Sextum Pompeium apud Moelas (*Mylas*) ipse devicit, et apud Actium Antonium et Cleopatram navali certamine prope ipse superavit, ob quod meruit etiam gener esse Augusto.] *Secundis* [ergo] dixit, Augusti comparatione. Nam hoc dicit Augustus: Nimio ventorum et numinum utebatur favore, *Agrippa secundis;* hoc est: Ille habuit primum favorem, hic secundum. [Hadrianus scribit, Agrippam solitum tempestate orta milites cogere, naves in fluctus urgere, ut consuetudine discriminis, dempto metu, redderet eos adversum pericula fortiores: ergo πρὸς ἀντιδιαστολὴν saevi maris, quod exercitatione (exercitationi) militibus erat *, ait *diis et ventis secundis* esse pugnatum, ut tempestatem quidem Agrippa non timuerit, sed favor divinus maria constraverit, nam et ipsa Actiaca pugna cum Aquilo ei esset adversus, eo exercitio quo milites adsueverat adversum fluctus naves agere, ad portum se fugere finxit, quare cum hostes decepti insequi conati essent, conversis subito navigiis suis Alexandrinas naves incurrit, et telis ac flammis in eas missis refragante hostibus fluctu, cum nihil ipsi tale facere possent, victoriam consecutus est, merito ergo *Ventis secundis.* — 683. *Insigne superbum;* quasi principale decus.] — 684. *Navali rostrata corona*; Sextus Pompeius, Pompeii filius in Sicilia (codd. *in Siciliam*) piraticam exercuit, contra quem primo cum Agrippa dimicavit Augustus. Postea Agrippae cura data est, qui eum delevit, ob quod ei Augustus *rostratam* dedit *coronam*, quia vicerat navali certamine. — 685. *Hinc;* a parte contraria. [*Ope barbarica;* crimen Antonii, quod ope barbarica Romanus pugnet.] *Victor ab aurorae populis;* quia primo vicerat Parthos, ut diximus: [aut quia Antonium Parthi postea pepulerunt; sed videtur hoc ideo tacuisse, ne Augustus imbellem superasse videatur, ideo addidit victorem Orientis Antonium, ut maiorem hostem Augustus vicisse videatur.] — 686. *Litore rubro;* Erythraeo mari, quod est inter Aegyptum et Indiam. — 687. *Et ultima secum Bactra vehit; ultima*, non quantum ad fines spectat orbis terrarum, sed *ultima* in imperio Antoniano. Constat enim, Bactrianos post se habere gentes innumeras. — 688. *Nefas;* exclamatio est: [quasi *pro nefas!* aut per parenthesin dictum

:, et *Nefas*] non in eo tantum, quod Aegyptiam Romanus xerat, sed etiam quod mulier castra sequebatur, quod in innati turpitudine apud maiores fuit. Unde bellaturus Pompeius Lesbo reliquit uxorem. — 689. *Ruere*; ruebant, i. e. veniebant cum impetu. [Et hoc verbo more suo ostendit velocitam. — 691. *Credas*; pro credat quis.] — 692. *Concurrere* ontibus altos; alii *altis* legunt; unum tamen est. — 693. *rritis puppibus instant*; hoc de historia traxit. Nam Agrippa imus hoc genus turrium invenit, ut de tabulatis subito erigeatur, simul ac ventum esset in praelium, turres hostibus improvisae, [in navigando essent occultae. — 694. *Telisque volae*; Cato: *Sub tela volantia.*] — 695. *Arva nova Neptunia ede rubescunt; nova caede*, magna, nimia. Nam non dicit re ra *nova* [*arva*, sed *nova caede*, cum alia fuerint bella civi-, et caedes aliae in ipsis. Homerus ἐρυθαίνετο αἵματι γαῖα, non est hoc (*sed hoc est nunc?*) *rubescunt.*] — 696. *Patrio cat agmina sistro*; Cleopatra sibi tantum assumpserat, ut se n vellet videri. Isis autem est genius Aegypti, qui per sistri otum, quod gerit in dextra, Nili accessus recessusque significat: r situlam (al. *sitellam*) quam sinistra [manu] retinet, ostendit fluentiam omnium lacunarum, [i. e. fossarum, in quas Nilus agnans recipiebatur.] Isis autem lingua Aegyptiorum est terra: am Isim volunt esse. [Hanc Isim et alios deos ideo Aegyptii lunt, quia deos reges habuisse dicuntur: Ergo in opprobrium lexandrini exercitus pro classico *sistrum* posuit, quod autem ait *cat agmina*, hoc est quod superius dictum est. Et Augustus commemoratione vitae suae refert: *Antonium iussisse, ut giones suae apud Cleopatram excubarent, eiusque nutu et ssu parerent:* bene ergo *Vocat agmina*, quae signum dabat.] - 697. *A tergo respicit angues*; hoc est, nondum videbat ortem futuram. [Traditur enim, ne ad Triumphum Augusti servaretur admoto (admota) sibi aspide defecisse: tum *geminos*, cum unus sibi admoveretur.] — 698. *Deum monstra*; eo *monstra* dixit, quia sub Augusto necdum Romani Aegyptia cra susceperant. [Et admittebat locus pro laude Augusti aliuid etiam in deos inclementius dici, Varro indignatur Alexaninos deos Romae coli.] *Latrator Anubis*; quia capite canino ngitur, hunc volunt esse Mercurium: ideo quia nihil est cane gacius. [Bello autem Gigantum plures deos ferarum formas cepisse traditur.] — 699. *Contra Neptunum*; Homerum sequir, qui deos dicit contra se pro diversis partibus habere certaen. [Et quidam latenter illud tetigisse Virgilium volunt, quod inius Secundus in Historia Naturali (32, 1.) dicit, quod Antonii vem piscis Echeneis retinuerit, qui piscis Latine *remora* dicitur.] · 701. *Caelatus ferro*; aut in armis locatus: aut de ferro ulptus, scilicet metallo sibi congruo: [aut *saevit ferro.*] *Dirae*; *rae* proprie sunt ultrices deae, et bene has interesse dicit aelio: [aut a Iove missas ad terrorem Aegyptiis inferendum;] l puniendum Antonium, qui matrimonii laeserat foedus (al. *dem*). — 702. *Scissa discordia palla*; [utrum *scissa palla udens*, an *scissa palla vadit*, et seorsum *gaudens?*] Ideo utem] *discordia*, quia unius civitatis [et cives principes] erant, bene Diram discordia sequitur, quam Bellona comitatur.

Nam per discordiam venitur ad bellum, [in quo necesse est sanguinem fundi, ideo ait: sanguineo flagello.] Horatius (Epist. 1, 19, 49.): *Ira, truces inimicitias, et funebre bellum.* — 704. *Actius haec cernens*; quem postea Actium nominavit Augustus. — 706. *Vertebant terga Sabaei*; omnes isti populi Orientis sunt. — 707. [*Ipsa videbatur ventis*; apud plures Cleopatram priorem fugisse, post insecutum Antonium.] — 708. *Iam, iamque*; scilicet aviditate fugiendi. [Et bene *iam iamque* addidit, quia tempus operis in pictura declarari non poterat.] — 709. *Inter caedes*; inter suorum cadavera. *Morte futura*; omine mortis futurae. — 710. *Iapyge ferri*; vento qui de Apulia flans optime ad Orientem ducit. *Iapygia* enim Apulia dicta est. Horatius (Carm. 1, 3.): *Obstrictis* (Basil. *obstrusis*; Fabr. *obstructis*) *aliis propter Iapyga.* [Quem Varro De Ora maritima *Argesten* dicit, qui de Occidente aestivo flat, hic in Apulia pestilens est.] — 711. *Magna corpore*; [aut ita eum tanquam deum magno corpore formatum accipiendum est, aut *magno*] septemfluo, [et non *corpore moerentem*, sed *magno corpore pandentem sinus.*] — 712. *Vocantem Caeruleum in gremium*; hoc de historia est. Nam legitur, Cleopatram praesagio mortis futurae oblitam esse recessus Aegypti petere: in quibus facile poterat bella reparare. De qua re se moriens dicitur increpasse. [Bene ergo poëta adiicit hortatum fuisse Nilum ut interius fugeret, ideo: *tota veste vocantem caeruleum in gremium.*] *Latebrosaque flumina*; quia Nili origo nescitur: licet Plinius dicat, haud longe ab Aethiopia Maurorum post maiorem Atlantem lacum esse ex quo [Nilus] erumpit. Quod videtur esse verisimile ex belluarum similitudine. — 714. *Triplici triumpho*; tres enim Augustus habuit triumphos. Nam primo die triumphavit exercitus, qui Antonium vicerat [navali bello]. Secundo qui Dalmatas vicerat. Tertio ipse cum Alexandrino est ingressus triumpho. — 715. [*Diis Italis* etc.; videtur aedem Apollinis dixisse, quae est in Palatio. — 716. *Tercentum*; hoc est pro multis.] — 717. *Ludisque* etc.; hoc est, compitalitii (Guelf. I. Fabr. *per compitalia*) ludi celebrati sunt. [Et est Zeugma, nam et *delubra fremebant.*] — 720. *Candentis limine Phoebo*; in templo [Apollinis in palatio] de solido marmore effecto, quod allatum fuerat de Portu Lunae qui est in confinio Tusciae et Liguriae, ideo ait candentis (codd. tantum: *q. est in Liguria*). — 721. *Dona recognoscit populorum*; aurum coronarium dicit: quod [triumphantibus] hodieque a victis gentibus datur. Imponebant autem hoc imperatores propter concessam vitam (al. *immunitatem*). Ideo ergo dixit *dona:* nam si hoc non esset, *spolia* diceret. [*Aptatque superbis Postibus*; porticum enim Augustus fecerat in qua simulacra omnium gentium collocaverat, quae porticus adpellabatur *Ad nationes.*] — 724. *Hic Nomadum genus*; atqui Antonius Orientis habuit populos: sed intelligamus, has gentes Africae operas suas locasse: et simul cum Antonio ab Augusto esse superatas. *Discinctos*; vel habitum eorum ostendit, qui usque in talos fluebat. Quod Plautus ridet in Poenulo (5, 2, 15.) dicens: *Quae est illa avis?* (Al. *Quaenam illaec avis est?*) Cum Afrum vidisset vestem dimissam trahentem; [neque enim utuntur hodieque zonis;] aut *discinctos* dixit, inhabiles militiae. Omnes enim

ıilitant cincti sunt. Aut certe inefficaces: ut contra *prae-*
ıs strenuos dicimus. Horatius (Serm. 1, 5, 6.): *Altius ac* ıraecincti sunt. Unde et Graece εὔζωνος appellatur: non ıonam zonam habet, sed [qui est] strenuus. *Mulciber*; nus, ab eo quod totum ignis permulcet: [aut quod ipse atus pedes sit, sicut quibusdam videtur, aut quod igni atur.] — 725. *Lelegas*; Thessalos. Lucanus (6, 383.) de alia: *Mox Lelegum dextra pressum descendit aratrum.* ·*que*; *Carae* insulani populi fuerunt piratica famosi, victi a e, ut et Thucydides et Sallustius dicunt. *Gelonos*; populus iae. — 726. *Iam mollior undis*; sentiens quasi se esse atum. Horatius (Carm. 2, 9.): *Minores volvere vertices.* — *Merini*; populi Galliae in finibus qui Britanniam spectant imi Oceano.] *Rhenus*; fluvius Galliae, [qui Germanos a ı dividit.] *Bicornis* autem, [aut commune est omnibus ;, aut proprie de Rheno,] quia per duos alveos fluit: per ı qua Romanum imperium est: per alterum qua interluit ıros, [ubi iam *Vahal* (al. *ubi Iambal*) dicitur et facit insu- Batavorum.] — 728. *Indomitique Dahae*; Scythiae populi rte Septentrionali iuncti Persidi, unde Dani dicti.] *Pontem natus Araxes*; hic Armeniae fluvius, quem pontibus nisus erxes conscendere; vel cui Alexander Magnus pontem fecit, ı fluminis incrementa ruperunt; postea Augustus firmiore : eum ligavit, unde ad Augusti gloriam dixit *Pontem indi-ıs Araxes.* — 729. *Per clypeum Vulcani*; hic distinguen- nam *Vulcani parentis* non procedit. *Parentis*; nunc ho- , (al. *matris*; *Veneris?*) — 730. *Rerum*; futurarum, quae um fuerunt. *Imagine gaudet*; ignarus erat veritatis, sed ıphorum imagine delectabatur. — 731. *Attollens* etc.; [si legeris, hoc est, quod nepotes fataliter fecerunt.] Hunc m notant Critici, quasi superfluo et inutiliter additum, nec ›nientem gravitati eius, namque est [eius] magis neotericus. *ımque*; gloriam. *Nepotum*; posterorum.

MAURI SERVII HONORATI

GRAMMATICI

IN VIRGILII AENEID

LIBR. IX.

1. *Atque etc.*; in hoc libro mutatio est omnium rerum, et [aliae] personae et loca alia sunt, et aliud negotium in Ab Aenea enim transit ad Turnum, a Tuscia ad Arde petitione auxiliorum ad bellum; quem transitum quidam c nescientes, Virgilium prudenter iunxisse superioribus r sequentia per illam particulam: *Atque ea diversa penitu parte geruntur.* Scilicet dum offeruntur arma, dum auxilia. [*Dum* enim cum sit coniunctio, hic tamen adverl obtinet. Terentius (Eun. 2, 3, 28.): *Mea nihil refert dum meis.*] Sane formatus est iste liber ad illa Homeri, ub per noctem egressos esse Diomeden et Ulixen, cum capto castra penetrarunt. Nam partem maximam et oeconom negotiorum exinde habet. *Diversa penitus*; valde diversa longius remota, [vel apud Pallanteum, vel in Etruria.] paulo post dicit: *Nec satis, extremas Corithi penetravit ad Lydorumque manum.* — 2. *Irim*; *Iris* quasi ἔρις dict Numquam enim ad conciliationem mittitur, sicut Mercuriu ad disturbationem. Et est ministra non tantum dearum, deorum. Nam praeter Homerum et Virgilius hoc probat (803.): *Aeriam coelo nam Iuppiter Irim Dimisit, ger haud mollia iussa ferentem.* — 3. *Audacem ad Turnum* tem, sine felicitate, sicut de Pallante diximus (8, 110.) [et audaciae laus opportuna, quia ad audendum exhortandus e 4. *Parentis Pilumni*; *Pilumnus* et *Pitumnus* fratres fueru dii; horum Pitumnus usum stercorandorum invenit agr

unde et Sterquilinius (codd. *sterculinus*, *sterculinius*; *sterquilinus*) dictus est, *Pilumnus* vero pinsendi frumenti, unde et a pistoribus colitur. Ab ipso etiam *pilum* dictum est. [Quidam *Pilumnum* et *Pitumnum* Castorem et Pollucem accipiunt. Nonnulli laudum (infantum; cf. 10, 76.) deos. Varro coniugales deos suspicatur.] *Sacrata valle*; ideo *sacrata*, quia, ut diximus supra (1, 441.), nunquam est lucus sine religione. *Sedebat*; ut Asper dicit, *erat*; quae clausula antiqua est, et de usu remota. Secundum Plautum [autem] *sedere*, est consilium capere, qui inducit [in Mostellaria] servum dicentem: *Sine iuxta aram sedeam, et dabo meliora consilia.* Sed secundum augures *sedere* est augurium captare. Namque post designatas coeli partes a sedentibus captabantur auguria: quod et supra ipse ostendit latenter, inducens Picum solum sedentem, ut (7, 187.): *Parvaque sedebat Succinctus trabea:* quod est augurum, cum alios stantes induxerit. Ergo *sedebat*, aut erat, aut consilia capiebat, aut augurabatur. [Unde et hic *lucus* vice aedis sacratae accipi debet quod plenius illo loco dictum est (7, 174.): *Hoc illis curia templum.* Aut quia in locis sacris sedentes, qui consilia habituri erant curiam in templo haberent, quod Numa cum sciret, Vestae aediculam non templum statuit, ne ibi Senatus haberi posset, et ipsa necessitate vir introiret locum. Nam et ipsa *consilia* a *sedendo*, quasi *considia* dicta sunt. Sedentium enim animi tranquilliores fiunt.] — 5. *Thaumantias*; secundum poëticam, Thaumantis filia. Ceterum ex admiratione hoc nomen accepit, quae (quia?) admiratio de eius coloribus nascitur [et Graece *θαῦμα* dicitur.] — 6. *Divûm promittere nemo*; *nemo* pro *nullus* posuit; et est Acyrologia. Nam *divûm nemo*, non possumus dicere, cum proprie *nemo* sit *nec homo*. — 7. *Auderet*; docet per transitum multa interdum temporum ratione provenire, quae numina praestare non possunt: quod etiam paulo post in Matris deûm petitione Iuppiter probat dicens (97.): *Cui tanta deo permissa potestas.* *Volvenda*; pro *volubilis*. [*Aeneas urbe et sociis*; ab occasione, et ostendit quid illi expugnandum sit, quia caret defensore. *Urbe*; *urbs* ista quae est tutam * (quae est dicta Troia, ut?) (7, 157.): *Ipse humili designat moenia fossa:* hanc *Castrum Laurens* ait dici Varro, oppidum tacet. Sed ubi primum Aeneas egressus sit, eum locum Troiam nuncupari traditur (tradit). * — 9. *Palatini*; prolepsis est.] — 10. *Nec satis*; quia occurrebat, ab Euandro eum facile posse remeare. *Corithi penetravit*; [ut totam Etruriam peragrasse videatur. *Corithi* autem] montis Tusciae, qui, ut diximus (7, 209.), nomen accepit a Coritho rege, cum cuius uxore concubuit Iuppiter, unde natus est Dardanus. [*Penetravit* autem bene, quia supra dixerat *penitus*. — 11. *Lydorumque manum*; omnia haec ad occasionem faciendi pertinent, ex longinquitate, ut dictum est, regionis. — 12. *Nunc tempus*; a metu.] *Armat agrestes*; ne ei formidinem iniiciat. agrestes esse commemorat. — 13. *Et turbata arripe castra*; aut *arripe*, *et turba:* aut *turbata invade*, per absentiam Aeneae [inordinata, aut certe turba et arripe. — 14. *Paribus alis*; i. q. aequalibus, et ostendit aequalem volatum. — 15. *Fuga*; pro veloci reditu, neque enim fugit.] *Secuit sub nubibus arcum*; hoc est, duxit, ut (6, 900.): *Ille viam secat ad*

naves. Et re vera arcus ipse variis coloribus sectus est. Bene autem *sub nubibus*, quia sine nubis beneficio arcus non videtur. — 16. *Agnovit iuvenis;* [deest, *eam*, et] Irin tantum agnovit, non et a quo missa esset, utrum a Iove, an a Iunone. Hinc est quod dicit: *Quis te mihi nubibus actam Detulit in terras?* [Unde apparet, eum scisse nuntiam illam et Iovis et Iunonis esse.] — 19. *Repente*; item aliud augurium. Nam cum Iris sine nubibus non possit videri, post eius abscessum statim est secuta serenitas. *Clara* autem bene addidit, quia *tempestas τῶν μέσων* est. — 20. *Discedere* (al. *descind.*, Guelf. I. *discind.*) *coelum;* chasma dicit factum, i. e. subitam aëris disruptionem et quendam recessum: per quod vult videri inter chasma Irim se recepisse. *Medium* autem bene dixit: nam est et summum. Unde est (1, 226.): *Sic vertice coeli Constitit.* Nubes autem in medio sunt, ubi omnia [ista] fiunt signa quae dicit, i. e. Iris, serenitas, chasma. Nam si in summo fierent, nullus videre potuisset. Humani enim oculi altiorem et nimium splendorem ferre non possunt. Sane chasma est, ita enim Plinius (2, 26.) vocat; disruptio et quidam coeli recessus (al. *disc.*). [In Auguralibus libris inter ostenta etiam coelum discisse dicitur. Et quidam hic *coelum* pro aëre accipiunt, ut Lucretius (4, 133.): *In hoc coelo qui dicitur aër.*] — 21. *Palantesque polo stellas;* bene *palantes*, quasi in alienum tempus errore venientes. [Aut *palantes*, quae sunt *palantes*, Epitheton stellarum perpetuum.] *Omina tanta;* scilicet coelestia. [Et hic *omina* pro signis vel auspiciis posuit.] — 22. *Quisquis in arma vocas;* vel Iuno, vel Iuppiter. — 24. *Oneravitque aethera votis*; iterum atque iterum, [aut alia atque alia] est vota pollicitus. Locus autem iste dictus est secundum augurum morem, apud quos fuerat consuetudo, ut, si post acceptum augurium ad aquam venissent, inclinati [aquas] haurirent exinde [et] manibus, et fusis precibus vota promitterent, ut visum perseveraret augurium, quod aquae intercessu disrumpitur. Unde etiam in duodecimo visum augurium non procedit, nec sortitur exitum firmum, quia cygnus dimissus ab aquila in fluvium cecidit, ut (12, 255.): *Praedamque ex unguibus ales Proiecit fluvio.* Hinc videtur etiam Turnus minime potuisse liberari. — 25. *Iamque omnis campis exercitus ibat;* intelligamus, hunc exercitum primo confuse in campos ruisse, post digestum in ordines, ut sit sequentium fluminum congrua comparatio: quae flumina dicit post camporum inundationem in alveos suos reverti. Nam hoc vult dicere: Ut de campis flumina in alveos suos redeunt, sic digesta est in acies militum multitudo, quae fuerat ante diffusa. — 26. *Dives equum;* per genitivum frequentius utimur hac figura, quam per ablativum. [Sane hic secutus veteres *cuius rei dives* addidit, cum alibi subtraxerit, ut (4, 263.): *Dives quae munera Dido*, et (7, 11.): *Dives inaccessos ubi Solis filia lucos.*] — 27. *Coercent*; cogunt, colligunt. [Alias continent, alias compescunt, nonnulli postrema pro postremas partes accipiunt. — 30. *Sedatis amnibus*; quia Nilus exundat aestate, cum cetera flumina imminutione quieta sunt.] — 31. *Altus per tacitum Ganges;* fluvius Indiae est, qui secundum Senecam in situ Indiae, novem alveis fluit, secundum Melonem (Guelf. I. *milonem;* al. *Melam*) (3, 7.) septem: qui tamen et ipse

commemorat, nonnullos dicere, quod tribus alveis fluat. Virgilius tamen Nilo eum iungens septem alveos habere significat. Hanc varietatem Donatus fugiens longum Hyperbaton facit, dicens: Ceu surgens septem amnibus Nilus aut Ganges. *Altus per tacitum;* sane bene addidit *Per tacitum altus*, hoc est per profundam altitudinem. Nam licet crescat, intra ripas tamen est, nec ut Nilus superfunditur campis. Unde Asper distinxit: *Altus per tacitum.* [Et bene agmen exercitus flumini comparavit, quia et fluviorum agmina ipse dicit (2, 782.): *Leni fluit agmine Tibris.*] *Pingui flumine Nilus; Nilus* dictus est quasi *νέαν ἰλὺν*, hoc est novum limum trahens: quod volens exprimere dixit *Pingui flumine*, i. e. fluore: quae res foecundam efficit terram. Quod et ipse in Georgicis (2, 187.) ostendit dicens: *Liquuntur montibus amnes, Felicemque trahunt limum.* Item (G. 4, 291.): *et viridem Aegyptum nigra foecundat arena.* — 32. [*Cum refluit campis*; hoc est a campis rediit, tunc enim omnia ora eius apparent, alias cum abundat una eius facies est. — 35. *Ab adversa;* castris opposita, an venienti agmini?] *Quis globus;* i. e., quantus; admirantis enim est, non interrogantis. Nec enim interrogat, qui nuntiat. — 38. *Hostis adest eia;* hic distinguendum, ut *Eia* militum sit properantium clamor: et est Ennianum, qui ait: *Eia machaeras* (V. *q. itheia macheras*, R. *quia iam machaera*). Ergo eia ingenti clamore dicentes, ad portas ruebant. Alii: *Hostis adest, eia:* legunt. [Alii *Eia* non a persona ad personam dictum putant, sed ipsum Poëtam quasi actu rei et imaginatione exclamasse.] — 40. *Namque ita discedens praeceperat;* excusatio Troianorum, ne portas clausisse timore viderentur. *Optimus armis;* peritus armorum, dux egregius qui et futura provideret. — 41. *Si qua interea fortuna fuisset;* scilicet bellicus casus. — 43. [*Tutos servarent aggere muros;* i. e. tutos beneficio aggeris muros.] — 44. *Pudor, iraque monstrat;* licet eos hortaretur ira et pudor. — 45. [*Obiiciunt;* obiices ponunt, vel obiicibus muniunt, et per hoc cludunt. *Facessunt;* hic faciunt, alias discedunt, ut: *Illa hinc facessat.* — 46. *Turribus;* pro *in turribus.*] — 47. *Tardum agmen;* peditum dicit, qui equitum comparatione tardi sunt. — 48. *Urbi;* Troiae, quam fecerat Aeneas castrorum in morem. — 49. *Maculis quem Thracius albis;* [figuras maculis albas habens et] nove albas maculas dixit, cum proprie macularum haec sit natura, ut obscuritate sua album aliquid infuscent. — 50. *Cristaque tegit galea aurea rubra*; [pro *galea cristas habens rubras:* sed] duo ablativi sunt, et duo nominativi, quos metrica ratione discernimus. Nam *rubra crista*, longae sunt ultimae, quia ablativi sunt casus. Sane huiusmodi versus pessimi sunt. — 52. [*En, ait;* eclipsis festinationis exprimendae gratia, quidquid enim addideris sensus admittet.] — 53. *Principium pugnae;* hoc de Romana sollemnitate tractum est. Cum enim volebant bellum indicere, Pater patratus, hoc est, princeps Fetialium proficiscebatur ad hostium fines, et praefatus quaedam sollemnia, clara voce dicebat, se bellum indicere propter certas causas, aut quia socios laeserant, aut quia nec abrepta animalia, nec obnoxios redderent (al. *reddiderant*). Et haec *clarigatio* dicebatur a *claritate* vocis. Post quam clarigationem hasta in eorum fines missa indicabatur

iam pugnae principium. [Post tertium autem et tricesim quam res repetissent ab hostibus, Fetiales hastam mitt Denique cum Pyrrhi temporibus adversum transmarinum bellum Romani gesturi essent, nec invenirent locum, ubi sollemnitatem per Fetiales indicendi belli celebrarent, operam, ut unus de Pyrrhi militibus caperetur, quem in Circo Flaminio locum emere, ut quasi in hostili belli indicendi implerent. Denique in eo loco ante pedem lonae consecrata est columna. Varro in Caleno ita ait: cum primum hostilem agrum introitum ierant, omini *prius hastam in eum agrum mittebant, ut castris locum rent:* Ergo bene hoc Poëta de more Romano tractum, utpote duci dedit, sed in hac consuetudine Fetialis qui indicebat antequam hastam iaceret, etiam terram hostium testabatur, unde quidam volunt Aeneam scientem quod gesturus esset, sicut a Sibylla cognoverat: ubi ad Italiae debitam venit, primum adorasse terram, ut (7, 136.): Ge*que loci, primamque deorum Tellurem.*] — 54. *Clamore cipiunt socii.* Legitur et *clamore.* Si *clamore*, sensus erit Hastae iactum socii clamore comitantur. Si *clamorem*, in mus, Turni eos clamorem excepisse, [et cum fremitu eos tes esse, i. e. Excipiunt clamorem Turni,] et cum fremitu sequuntur. — 55. *Inertia corda;* non re vera: sed sicut bus videbatur. — 57. [*Arma viros;* vehementius *viros* pro tiandum. *Castra fovere;* veteres *fovere* pro *diu incolere* et *bitare* dicebant.] — 58. *Aditumque per avia quaerit;* etiam avia. Sane exprimitur Turni violentia. Nam viam per avia lus requirit. — 60. *Ad caulas*; munimenta et septa ovium, enim Graecum nomen, *c* detracto. Nam Graeci *αὐλὰς* voc animalium receptacula. [Unde in sacris aedibus, et in trib bus, septa quae turbas prohibent *aulas* vocamus.] — 61. *No super media;* ultra mediam noctem, i. e. [plus quam media maiore eius parte [transacta]. Et est bona elocutio facta Syllepsin, ut si dicas: *Legi nocte super media:* i. e. ultra mediam noctem. Nulla enim syllepsis est quae non et casum mutet, et egeat subauditione. Ut (287.): *Hanc ego nunc ignaram huius quodcunque pericli est.* — 62. [*Improbus ira;* non *ira improbus*, sed *ira saevit;* totum autem summa brevitate narratum.] — 63. *Saevit in absentes*; phantasiam saevitiae expressit: quia lupi sic circa caulas fremunt, ut in ipsis animalibus solent. — 64. *Ex longo rabies;* absoluta elocutio, ut si dicas: *Ille fame fatigatur ex longo.* [*Sanguine;* pro *a sanguine.*] — 67. *Et qua via clausos; qua* adverbium loci est, non pronomen: nam non stat versus, si *via* septimus sit, non nominativus. Ergo *Qua via:* per quam partem viae vallo Troianos excutiat. Legitur tamen *Et quae via*, et est sensus absolutior. — 68. [*Effundat in aequor*; in planum, in campum. — 71. *Invadit: sociosque incendia poscit ovantes*; Hysteronproteron, ut aviditatem iuvenis ostenderet. *Incendia* autem pro materia ex qua incendia sequantur, et videtur eventum posuisse. — 73. *Tum vero*; ut signum incendendarum navium datum est.] — 74. *Facibus pubes accingitur atris;* [pro ad faces accingitur ut sit dativus, ut (2, 235.) *Accingunt omnes operi*, aut *Accingitur*,] armatur, instruitu

as. *Atris;* quasi letiferis; nam faces ardentes sunt. — 75. uere *focos*; quaeritur quid ibi faciant foci: Sed in carmini- quaedam, nec ad subtilitatem, nec ad veritatem exigenda ant certe *focos*. quos ibi habere potuerunt.] *Piceum fert* la *lumen;* sordidior enim in taedis et ignis et fumus est. — uis *deus o Musae;* quia res deorum est et ardua, ideo per m non potest dicere. Hic autem gloria Turni latenter ditur, cuius vis nisi a numinibus repelli non potuit. [*Teu-* aut detraxit praepositionem *Ab*, ut sit *ab Teucris;* aut ris, in honorem salutemque Teucrorum incendia classibus it.] — 79. *Prisca fides facto, sed fama perennis;* omnis uitas difficile pura et incorrupta manat in posteros. Hoc dicit: Factum hoc licet priscum sit, i. e. antiquum, tamen eius non est obliterata temporis vetustate. [Alii sic intelli- : fabulosum est quidem, sed fides eius rei penes priscos eius enim rei cuius auctorem facere noluit, sic ordinem pro- Alii: iam quidem evanuit fides, hoc est nemo credit fa- , adhuc tamen fama vivit, et dicitur. *Prisca* autem fides ιστία, quasi non fit facta (ficta?) historia.] — 80. *Quo um;* hoc est initio. Non enim secundo factae sunt naves Idam ab Aenea. *Phrygia formabat in Ida;* i. e., formare abat. Non enim in Ida, sed apud Antandrum factae sunt. bene *Phrygia in Ida*, quia et in Creta est alia Ida, ut (3, : *Mons Idaeus ubi et gentis cunabula nostrae.*] — 81. *pelagi*; absolutum, ut *Lata camporum.* — 82. *Ipsa deûm r genitrix;* figmentum hoc licet poeticum sit, tamen quia plo caret, notatur a Criticis (al. *priscis*). Unde longo pro- o excusatur. Nam ideo et prisca ratione religionis et Iovis ficio dicit esse perfectum, ut naves mutarentur in Nymphas: vel aliqua ex parte possit esse verisimile. [Sane quidam *Fer-* repreheudunt, quod dicendo, auctoritatem rei detraxerit. laudant, quod dicendo *fertur*, incredibili rei auctoritatem noluerit.] *Berecyntia*; mater deum a monte Phrygiae *Be-* nto, cuius ultima syllaba caret aspiratione, quam addimus, ens[cunque] montem Deli *Cynthum* dicimus. Est autem s ista discretio, quibus nominibus subtrahi debe[a]t aspiratio. ecce *Ripaei* montes Arcadiae non scribuntur cum aspira- , quam addimus, cum *Riphaeos* montes Scythiae significa- — 83. *Da nate petenti;* ac si diceret: Ei quae iubere de- t. [Et dicendo *nate* et *parens* iteratione auxit affectum.] *ito te poscit Olympo;* videtur hoc dicere: Praesta ei cuius icio servatus ad Olympi regna venisti. Saturnus enim cum s consumeret filios, Iovem solum esse non potuit, celatum s auxilio. *Domito* ergo *Olympo*, in tuas scilicet leges per icium meum mundo redacto. [Sane haec narratio tunc II. nit.) libri erat, sed dilata est, ut hic opportunius reddere- ant ne bis idem diceretur: potest ergo aut κατὰ τὸ σιωπώ- videri, aut ὕστερονπρότερον.] — 85. *Pinea silva mihi;* ue; nam *pinus* in tutela est Matris deûm. — 86. *In arce summa;* hoc est, apud Gargara, quae dicta sunt quasi κρατὸς (codd. *cara*, *caros*), i. e. *caput capitis*, altitudinis do, κάρα est ἡ κεφαλή. *Gargara* autem sunt montis Idae aina: propter quod dixit *In arce summa.* [Sane et hic locum

sacratum ostendit. Et *Pinea silva lucus fuit* tale scema est (E. 1, 58.): *Nec tamen interea raucae tua cura palumbes*, ubi feminino plurali femininum singulare iungit. Et (E. 1, 75.): *Ite meae, quondam felix pecus*, ubi duobus femininis pluralibus neutrum singulare que dei comitatus * (sing. respondet)]. — 87. *Nigranti picea*; nigranti, umbrosa: et picea arboris genus est, unde pix desudat. Harum autem secundum Plinium quinque sunt species: sicut etiam supra (6, 180.) diximus. *Has ego*; non trabes. Nam de acere naves non fiunt. Unde melius arbores intelligimus, referentes ad piceas vel pinos (pinus). Sane notandum, *trabes* eum dixisse de arboribus, cum non dicantur trabes, nisi iam caesae sint et compositae (al. positae). [Abutitur ergo eo quod posterius est, pro eo quod est prius. *Quo sacra ferebant;* non addit qui, sed intelligimus Phrygas. Item (3, 106.): *Centum urbes habitant magnas:* i. e. Cretes, et bene arbores consecravit, quibus immortalitatem petitura est.] *Classis egeret*; [pro *classe*, genitivus pro ablativo, et] iusta Aeneae petitio, et concedentis benignitas numinis exclusit piaculum. Nam his remotis sacrilegium committeretur, [ideo addidit *laeta dedi.*] — 89. *Timor anxius angit;* aut perpetuum est timoris epitheton: aut certe verum timorem voluit significare, ut separet ab eo qui ex cupiditate nascitur prosperorum. Ut (5, 137.): *Exultantiaque haurit Corda pavor pulsans.* — 90. [*Solve metus;* i. e., meos.] — 92. *Prosit nostris in montibus ortas*; bona brevitate detraxit et *his* et *esse*. Nam plenum est: Prosit his, ortas esse in montibus nostris: quod fecit elocutionis causa. [Sane ostendit, quod supra *arcem* dixit, pro *monte*, et bene *ortas*, ut sensum quendam navibus daret, verbum de origine commoda.] — 93. *Torquet*; sustinet, [aut nutu suo] regit. — 94. *Quo fata trahis*; ostendit fata posse aliquatenus trahi, non tamen usquequaque. Hinc enim dicit *quo*, i. e., ad quam rem. *Petis istis;* i. e., *pro istis.* Nam sic dicimus, *peto tibi*, i. e. *pro te.* [Aut *Istis*, utrum precibus, an navibus?] — 96. *Fas habeant?* ius: nec enim possunt aeterna esse, quae ab hominibus facta sunt. Horatius (Art. P. 63.): *Debemus morti nos nostraque.* Nam sicut animi facta sunt immortalia, ita corporis pereunt. Sallustius (Iug. 11.): *Ceterum studia omnia nostra, sicuti anima* (Guelf. I. *omina*), *immortalia sunt. Certusque* etc.; [securus dubia tentet? Et] hoc dicit: casibus licentiam haec petitio vult adimere. Nam Aeneas sorte qua homo est, navigationis debet timere periculum: quod perit, si eius navibus aeternitas detur. — 97. *Cui tanta deo permissa potestas?* cui: ac si diceret: nec regi quidem deorum. [*Permissa* autem, data, ut hoc possit praestare.] — 98. *Defunctae*; liberatae. Ut (6, 83.): *O tandem magnis pelagi defuncte periclis. Portusque tenebunt*; nautico usus est verbo, cum de navibus diceret. — 99. *Quaecunque;* hic ostendit, aliquas esse perituras. *Evaserit undis;* de undis exierit, cum venerit ad eum locum, de quo navigatura iam non sit. Alii legunt *evaserit undas*; quod si est, intelligimus quaecunque evaserit undarum periculum. — 101. *Mortalem eripiam formam*; bene dixit *mortalem.* Nec enim potest fieri, ut eadem res et mortalis sit, et immortalis: [sed ut sit immortalis,] ante est, ut desinat esse mortalis. — 102. *Qualis Nereia Clotho;* non dixit *tales*

nt, sic supra (2, 223.): *Qualis mugitus fugit cum saucius m Taurus.* — 105. *Per pice torrentes*; ardentes: et est fientum poëticum. — 106. [*Totum nutu tremefecit Olympum*; nericum est (Il. α, 530.): μέγαν δ' ἐλέλιξεν ὄλυμπον.] — 107. *rat promissa dies;* promissum tempus advenerat. *Turni tria;* scilicet quam inferebat. Et modo *iniuria* est ἀδίκημα, iniustitia. Hinc est apud comicos *iniurius*, qui audet ali l contra ordinem iuris. Et bene *iniuria*, quia et contra neitatem fati, [quod Troianos ad Italiam venire compulerat,] contra rationem foederis bella commoverat. [Alii *iniuria*, entia accipiunt.] — 110. *Nova lux*; [hoc est repentina,] i. e. bus deorum, quod ipse paulo post dicit. [In secundo (616.): *nbo effulgens*; et hic *lux* proprie, aliter postea (731.): *Conuo nova lux oculis effulsit.* — 111. *Nimbus;* lumen quod ita deorum ambit, ut saepe dixi.] — 114. *Ne trepidate as;* pro ne festinetis. Et per hoc significatur, ideo ad navium ensionem egressos non esse Troianos, quia numen vetavit tuit). — 116. [*Quam sacras dabitur pinus;* fabula talis est: is puer speciosus cum Matris Magnae praeesset sacris, a rege tatis suae adamatus est, sed cum intelligeret vim sibi a rege are, quasdam in silvas profugit. Cum ergo inventus vim sibi ret inferri, verenda stupratoris abscidit, qui moriens eandem m partem corporis puero abscidit, quem semianimem sub latentem cum invenissent antistites Matris Magnae perlatum emplum deae frustra conati reficere, defunctum sepelierunt, s ut perpetua maneret memoria, Mater Magna instituit, ut annis in sacris suis plangeretur pinumque arborem sub qua erat, tutelae suae adscripsit, et effecit ut cultores sui viriles partes amputarent, qui Archigalli appellantur.] — 117. *Ite pelagi;* alii hucusque volunt Matrem Deûm locutam. [Prope videtur absurdum ipsam indicare quae sit, cum iam nym et audientibus utique, et videntibus dicat.] Alii iungunt *itrix iubet*, [et putatur melius, quia postea ait (10, 220.): *s alma Cybele Numen habere maris, nymphasque e navi- esse Iusserat.*]. — 123. *Obstupuere animis Rutuli;* [hoc *Rutulorum*, dativus pro genitivo.] Timuerunt [ergo] Rutuli; iit Messapus numinis marini filius, [qui utique fiducia patris ii nihil ex mari timere debuerit, vel certe (7, 692.): *Quem e fas igni cuiquam nec sternere ferro:*] timuit [etiam] ris. Per hos autem gradus, [i. e. Rutuli, Messapi, amnis,] or Turni designatur audacia. Tale est et in quarto (539.): *ion infelix animi Phoenissa.* — 124. *Et amnis Rauca sos*; licet antiquitas habuerit *hic* et *haec amnis:* melius tamen accipere *rauca sonans*, pro *rauce*, quam *rauca amnis.* — *Revocatque pedem Tiberinus ab alto;* nunc ipsum deum itum dixit: supra undas fuisse perterritas et in se repressas. — [*Audaci Turno;* ecce ubi confirmat Epitheton quod Turno per imponit, et hoc colore futuram orationem ostendit.] — *Animos tollit dictis;* magnanimitatem suam [quia ipse non eatur] comprobat dictis. Tale est et illud e contrario (8, 223.): *batumque oculis.* [Potest tamen accipi, eorum animos tollit erant territi, et hinc increpat.] — 128. *Troianos haec istra petunt;* i. e. appetunt, [hoc est ad Troianorum pertinet

damnum:] ut (1, 717.): *Reginam petit. Iuppiter ipse*; scilicet qui omnibus praestare consuevit. Unde et Iuppiter dictus est, quasi *iuvans pater*. Ergo *auxilium solitum* non circa Troianos accipimus: sed quod ipse [omnibus] praestare consuevit. [Alii *auxilium solitum*, auxilium fugae accipiunt.] — 129. *Non tela* etc.; non expectant Troiani, ut Rutulorum telis aut ignibus pereant, qui iam navium amissione perierant. — 130. *Maria invia Teucris*; color est. Nam rem quam pro se Troiani putabant, in contrarium vertit dicens, navigationis et fugae auxilium perdidisse Troianos, quos constat pro felicitate habuisse navigationis vitare discrimina. — 131. *Rerum pars altera dempta*; [i. e. naturae rerum.] Humanae enim naturae duo elementa concessa sunt, mare et terra. *Nil me fatalia terrent*; [nihil pro non, et] tacitis occurrit quaestionibus dicens: Si fataliter se ad Italiam venisse dicunt, iam venerunt, completa sunt fata, et callide tacuit quod erat fatale. Troiani enim dicebant, Italiae sibi regna deberi. Et est oratorium, quaestiones ita proponere ut facilem solutionis sortiantur eventum. — 134. *Si qua* etc.; iactant, quasi et ista confingant. [Aut *Prae se iactant*, prae se ferunt. — 135. *Tetigere quod arva*; quaestio est, an superesse possent qui forte venerint, et, sicut supra dictum est, per concessionem argumentatur, etiam si vera sunt quae iactant, tamen iam completa sunt, *tetigere quod arva Fertilis Ausoniae Troes*.] — 136. *Sunt et mea contra Fata mihi*; hoc falsum est, quod dicit Turnus: sed in arte rhetorica tunc nobis conceditur uti mendacio, cum redarguere nullus potest. Ut [in] hoc loco; quis enim vere potest scire, Turno data esse, necne, responsa? [Sane] quia scit falsum esse quod dixit, argumentis probare dicta contendit, dicens, esse sceleratam gentem, ob raptam sibi coniugem. In quo facto utitur Graecorum exemplo, qui [ob] rapta[m] Helena[m] gentem delevere Troianam. — 138. *Coniuge praerepta*; invidiose sponsam, *coniugem* vocat. *Nec solos* etc.; cur non in similitudine criminis sit poenae similitudo? si culpa repetitur, supplicia quoque geminentur. — 140. [*Periisse semel satis est*; quasi obiectio est, ut si dicatur: *sed periisse semel satis est*; immo vero semel satis fuit eos peccasse, ex quo colligitur, quotiens peccaverint, totiens eos perire debere.] — 141. *Penitus* etc.; modo omne genus femineum, non eos penitus perosos [esse] decebat, [propter quod ante perierunt.] Locutus est autem figurate. — 142. [*Medii fiducia valli*; quod inter Troianos Rutulosque sit medium, et bene de muris nihil dixit.] — 143. *Fossarumque morae*; [quasi] non tutela: sed mortis dilatio. — 144. (*Animos*; Troianis.) *An non viderunt*; legitur et *at non viderunt*: si *an non*, absolutum est, si *at non*, inceptiva est particula ad ornatum pertinens. Horatius (Epod. 5.): *At o deorum quicquid in coelo regit (regis)*. Tale est (7, 363.): *At non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor*: [et est exemplum a maiore ad minus, hoc est: At credo non viderunt Neptuni manu fabricata moenia conflagrasse, ut fiduciam vitae in exigua, et parva fossa habeant. — 146. *Lecti ferro*; utrum ad ferrum lecti, an potius acie lecti? ut si dixisset virtute lecti.] *Vallum*; [historice locutus est:] *Vallum* [autem] dicitur ipsa munitio. Nam *valli* fustes sunt, quibus *vallum* munitur. Ipse de sustentaculis

m, (G. 2, 409.): *Primus vallos sub tecta referto.* — 147. *vidantia castra*; ut (13.): *Turbataque arripe castra.*] — *Non armis* etc.; bene *arma* generaliter dixit. Nam [et] habuit a Vulcano, sed solum gladium: ut (12, 90.): *Ensem Dauno ignipotens deus ipse parenti Fecerat, et Stygia entem tinxerat unda.* Per hoc autem quasi lateriter dicit, chille esse meliorem, qui se Troianos etiam sine divinis s superare posse confidit. — 149. *Addant se protinus omnes*; imere videatur auxiliorum multitudinem, dicit incrementa victoriae: [quidam *protinus* hic pro licet accipiunt.] — 153. *palam*; propter tenebras et furta inertia. [Vel *luce*, quod nocte captum est: *Palam*, quia insidiis.] — 155. *Quos Zit Hector*; bene solius Hectoris facta est commemoratio, ut datur periisse [eum], qui potuit esse terrori. [Et satis ori dedit, quasi plus esset differre, quam vincere;] per quod Aenean nihil fortiter in bello fecisse Troiano. — 156. *Me-* etc.; i. e. maior, et prima. [An quoniam dicit hoc optimum matutinum?] — 157. *Bene gestis corpora rebus*; in eo m, quod hostes non ausi sunt egredi: [nam nihil egerant. hortativa est oratio ad socios, ut audaciores esse debeant videant se timeri. Homeri est (Il. β, 381.): *Νῦν δ' ἔρχεσθ' ἐπὶ δεῖπνον, κ. τ. λ.* — 158. *Procurate*; verbum compositum, curate.] *Pugnam sperate parati*; scilicet contra Troianos, a Troianis, ne videatur contra supradicta omnia nunc sociis re terrorem. [Ergo a me parari sperate, i. e. pugnaturos scitote, licet hostes muris se teneant, ut (11, 18.): *Arma te animis, et spe praesumite bellum.* *Sperate* autem dixit, cupidos eos ostendit pugnae et victoriae, ut viros fortes.] — *Vigilum excubiis*; *excubiae*, diurnae sunt: *vigiliae*, no- tae. — 162. *Centeni quemque*; centurionum scilicet, ex Romanae militiae. Nam ex numero militum, qui eos antur, gradus dignitatis apparet; [unde et *milites* dicti a , et *tribuni militum* dicti sunt *χιλίαρχοι*. — 163. *Purpurei s iuvenes*; hic versus per figuratum ablativum prolatus est. 164. *Variantque vices*; ut invicem potent. — 165. *Indul- vino*; ablativus casus est, et deest *sibi*; ni figuratum est, ducia, scilicet, sequitur enim (188.): *quae Rutulos habeat ia.*] *Vertunt crateras ahenos*; potant[es exhauriunt:] et est stichium Ennianum. — 166. [*Custodia*; nomen ambiguum, modo quae custodit. — 168. *E vallo*; e muro. *Armis tenent*; bona elocutio, i. e., armati tenent alta, hoc est os; *tenent* autem custodiunt.] — 169. *Trepidi formidine*; ai per formidinem. Nam non est iteratio. — 170. [*Explo-* ; confirmant.] *Pontesque*; qui fiunt in muris angustioribus, it facilior transitus ad divisas muri partes.] *Propugnacula*; as [murorum.] — 173. *Rectores iuvenum*; legitur et *iuveni* bis: *iuvenis*). Si *iuveni*, Ascanio: si *iuvenum*, magistros um accipe. — 174. *Sortita periclum*; [aut] sorte a ad defensionem periculi. [Aut parturiens periculum quod ue experiretur.] — 175. *Quod cuique tuendum est*; exer- unusquisque vices ad id quod accipit tuendum. — 177. *Ida trix*; a plerisque *Ida* mater Nisi accipitur, quia dixit *vena-* Nam si montem volueris accipere, abusive *Idam venatri-*

cem dictam intellige pro *venationibus abundantem*. Nam *venatrix* est proprie quae venatur, non quae venationibus abundat. [Aut *venatrix* pro his qui in ea venantur, ut (G. 3, 44.): *Domitrixque Epidaurus equorum.*] — 178. *Iaculo celerem;* bene inducit Nisum optimum esse iaculatorem: et hanc praemittit armorum peritiam, qua plurimum poterit in Euryali defensione. — 180. *Troiana neque induit arma*; hoc est qui nondum bellicosa arma induerat, i. e. acceperat. Et hoc dicit: Pulcher quidem erat, sed nondum bellandi peritus. — 181. [*Prima iuventa;* num prima lanugine? *Intonsa;* hoc ad sua tempora retulit, alioquin heroes non tondebantur. — 182. *Amor unus erat;* i. e. eorum studio flagrabant. *Pariterque in bella ruebant;* aut simul, aut similiter, et pari virtute, i. e. aeque fortes erant.] — 184. *Diine* etc.; apud Plotinum (R. Plut.) philosophum et alios quaeritur, utrum mentis nostrae acies per se ad cupiditates et consilia moveatur, an impulsu alicuius numinis. Et primo dixerunt, mentes humanas moveri suâ sponte; deprehenderunt tamen, ad omnia honesta impelli nos Genio, et numine quodam familiari, quod nobis nascentibus datur: prava vero, nostra mente nos cupere et desiderare. Nec enim potest fieri, ut prava numinum voluntate cupiamus, quibus nihil malum constat placere. Unde nunc hic ortus est sensus. Hoc enim dicit Nisus: O Euryale, diine nostris mentibus cupiditates iniiciunt et desideria? an deus sit ipsa mentis cupiditas? *Mentibus* [vero] *addunt;* bene [dixit] *addunt.* Nam animus sui natura prudens est: sed ei additur, ut aliquid impatienter desideret, [quasi praeter eius naturam adiunctum.] — 185. *Dira cupido?* magna. [Nonnulli tamen inter *cupiditatem* et *cupidinem* hanc differentiam esse volunt, ut masculino genere *Cupidinem* deum ipsum, i. e. τὸν ἔρωτα significemus: feminino *cupiditatem;* quamvis hoc auctores plerumque confundunt.] — 186. *Aliquid magnum;* scilicet per hostis transitum. — 187. *Agitat*; molitur. *Quiete;* modo otio, non somno. Nam in vigiliis fuerat collocatus; [qui enim custos est, de insomnio suo queri non potest.] — 188. *Cernis* etc.; ipsius desiderii vult esse rationabiles causas. [Ne vanum mens agitare videatur, nam et negligentia hostium per fiduciam nimiam ostenditur, et occasio dabatur aliquid strenue gerendi.] — 189. *Somno, vinoque sepulti*; alterum pendet ex altero; [et *sepulti*, quasi *sine pulsu*, et nihil sentientes.] — 190. *Porro*; hortantis est. [Aut *num* coniunctio expletiva?] — 191. *Quid dubitem*; i. e. cogitem; omnis enim cogitatio in dubitatione est ante sententiam. — 192. *Populusque, patresque;* transfert in Troianos Romanam consuetudinem, ut solet plerumque. Prius enim iubebat aliquid populus: postea confirmabat senatus. — 193. *Reportent;* portent. Nam *re* vacat. [Aut ab (*pro?*) eo quod est *reportare* (*apport.?*)]. — 194. *Si tibi, quae posco promittunt*; *Poscere est*, secundum Varronem, *quoties aliquid pro merito nostro deposcimus: Petere vero est cum aliquid humiliter, et cum precibus postulamus.* Et bene, quod Euryalum nolit ducere, latenter ostendit. [Nam ideo adiecit: *Mihi facti Fama sat est.* — 195. *Sub illo*; pro *ex illo*, praepositionem mutavit.] — 196. *Moenia Pallantea*; ubi nunc credit esse Aeneam. — 198. [*Ardentem;* modo ardentem, ut (4, 101.):

Ardet amans Dido: an festinantem? ut (1, 423.): *Instant ardentes Tyrii;* an cupiditate caedis flagrantem? ut (12, 71.): *Ardet in arma magis:* an propter illud quod ipse dicat? *Diine hunc ardorem mentibus addunt*, et deinde: *Aut pugnam, aut aliquid iamdudum invadere magnum.*] — 199. *Summis adiungere rebus; summum* aut *extremum* dicimus et laudabile. Bene ergo in re dubia sermone usus est dubio; nam hoc dicit: Non debes me, nec a tua gloria, nec a periculis segregare. — 201. *Genitor bellis assuetus*; ipse puer est necdum probatus. Unde se et a belli (al. ab illis) temporibus, et a patris virtute commendat. — 202. *Argolicum terrorem;* quem Graeci inferebant. [*Troiaeque labores;* bene κατὰ τὸ σιωπώμενον annos Euryali ostendit, nam si a coepto Troiano bello quod decennium tenuit septem anni erroris addantur, anni decem et septem sunt. Est ergo aetas paene ad bellum inhabilis, sed exercitium ostenditur, quod inter bella nutritus est.] — 203. *Sublatum;* susceptum. — 204. [*Magnanimum Aeneam;* ideo secutus non ut vitae studeam, sed gloriae.] — 205. *Est hic, est animus*; *hic* potest esse et adverbium demonstrantis, ut sit: Est hic, est in meo pectore. Potest et sic accipi, ut dicas (dicat): Est hic animus lucis contemptor, hoc est, iste animus. Ergo *hic*, et produci potest et corripi. — 206. *Istum* etc.; qui istum honorem. *Quo tendis;* i. e., ad quem niteris: libenter emat vita, i. e. vitae pretio. — 207. *Nil tale verebar;* quale tu suspicaris. [*Non;* distinguendum ut initium iurisiurandi sit, *Ita me referat.* — 208. *Referat tibi magnus ovantem Iuppiter;* mire iusiurandum compositum sic enumerat, quasi relicturum eum, cum de virtutibus eius optime sentiat.] *Haec*; humana negotia: vel quae loquitur. — 210. [*Sed si quis;* multas causas praetendit: primam ipsius pueri, secundam propter se, tertiam matris, et est parenthesis. — 211. *Si quis in adversum rapiat casusve deusve;* hoc est, quae multa ut in tali discrimine accidere posse intelligis. *Pretiove;* pro vel; *ve* enim syllaba, proprie *vel* significat.] — 214. *Mandet humo*; multi hic distinguunt, alii iungunt *mandat humo solita*, ut [sit] commendet in terra. *Solita* autem [i. e., cui mandari defuncti solent.] *Fortuna*, [scilicet] quae piis invidere consuevit. Statius hinc trahens colorem ait (Theb. 10, 379.): *Invida fata piis, et fors ingentibus ausis Rara comes.* — 215. *Absenti ferat inferias;* [*absenti;* quem non sepelierit.] Hoc est, cenotaphion faciat, et impleat honorem sepulcri. [De inferiis autem plenius in quarto Georgicorum (545.) invenies. — 216. *Miserae*; ad illum exitum quem timet retulit: an dolent * (an dolet vicem) iam miserae quae in hoc consilio filii periclitatur? — 217. *Puer;* mire dissuadet dicendo puer.] *E matribus*; e nobilibus: nam *matres* non nisi nobiles dicimus. Unde et *matronae* dictae sunt. Scimus autem, non omnes mulieres in Sicilia remansisse. Nam legitur in undecimo (35.): *Et moestum Iliades crinem de more solutae.* — 218. [*Nec moenia curat Acestae;* i. e., nec tenetur desiderio Segestae civitatis.] — 219. *Ille autem*; hunc locum esse interruptum oratione Nisi (al.: hoc loco esse interruptam orationem Nisi ab Euryalo) intelligimus. — 221. *Vigiles simul excitat;* qui vigiliarum officium habebant; [hoc est futuros vigiles, alioquin quomodo excitat? et totum

iunctim legendum est, ut simul et dictum et factum videatur.] — 222. *Servantque vices*; hic distinguendum: alias sensus non procedit. [*Statione relicta*; hoc ad Nisum et Euryalum pertinet, ut sit sensus: *statione relicta*, *Ipse comes Niso graditur*: quidam: *servantque vices statione relicta*, pro *stationis relictae vices servant*, intelligi volunt, ut (1, 75): *Et pulchra faciat te prole parentem*; hoc est pulchrae prolis.] — 223. *Regemque requirunt*; regis filium. Ut (6, 28.): *Magnum reginae sed enim miseratus amorem.* — 224. *Cetera per terras omnes*; exaggerat more suo vigilantum laborem. — 227. *Consilium* etc.; [*summis*, utrum maximis, an quod putabant eas in extremo sitas: et est] Lucilii versus, uno tantum sermone mutato. Nam ille ait, *Consilium summis hominum de rebus habebant.* — 228. *Iam nuntius esset*; *iam*, aut cito, [ut festinandum sit, et iam nuntiandum Aeneae, nec differendum:] aut cum nullum invenirent, [ad desperationem; quasi nemo esset iam qui posset audere.] — 229. *Annixi hastis*; [mira facies consilii, in rebus dubiis non sedent, sed *stant*.] Ostendit [ergo] iam eos diuturna statione fatigatos. Quod autem *stant*, et Romani moris est, et bellicae necessitatis. Hunc autem standi habitum et Sallustius commemorat, ut: *Fessi arma sua quisque stantes incumbere.* — 230. *Castrorum, et campi medio*; in medio campi statio, qui campus castrorum medius fuit. [Quia in mediis castris principes sunt semper, et bene *campi medio*, quam *campo medio*: tunc enim *campo medio*, cum aliquot campi sunt, et unus est medius campus: *Campi* autem *medio*, in media parte unius campi. — 231. *Alacres*; concitati, Terentius (Eun. 2, 3, 12): *Quid tu es tristis, quidve es alacris.* *Admittier orant*; hoc verbo ostendit, olim et apud reges *admissionum* fuisse *officium*.] — 232. *Rem magnam pretiumque morae fore*; dicebant, se afferre rem magnam, cuius mora *pretium* posset afferre, i. e. poenam. Terentius (Andr. 3, 5, 4.): *Ego pretium ob stultitiam fero*; ut sit sensus: si tardius mittamur ad Aeneam, luemus hostibus poenas. Alii sic intelligunt: Scimus quidem, adventum nostrum moram vestris afferre consiliis; verum huius morae erit pretium, i. e. remuneratio. Namque hoc offerebant, quod illi cogitabant, ut diximus supra: *Quisve Aeneae iam nuntius esset?* [Alii deesse putant *affirmantes*, ut sit sensus, affirmantes rem magnam futuram, et multum illos consecuturos, si audiendi se moram pertulissent. Alii, qui *pretium* pro *poena* dicunt positum ita tradunt: eos anxios tamdiu super rebus dubiis futuros, quamdiu se non admiserint ad loquendum.] — 233. *Accepit trepidos*; festinos: more suo. [Ergo per metalepsin cupidos dixit ἀπορoῦντας, non enim possumus timentes accipere, quod festinabant.] — 235. *Neve* etc.; bene excusat: quia scit, de aetate puerorum posse dubitari, dicens non ex suggerentum persona [in qua est maior auctoritas], sed sua vi consilia ponderanda. [*Spectentur* autem, aestimentur. — 236. *Rutuli somno vinoque sepulti*; occasio prius narratur, sic (al. *quam*) consilium, ut necessario ad id quod nuntiat veniat. — 237. *Locum insidiis conspeximus ipsi*; ordo est, locum conspeximus qui insidiis patet: *ipsi* autem ad fidem pertinet, qui enim rem tantam nuntiat debet firma auctoritate contendere, et communicat conscio quod solus conspexit. —

238. *Qui patet in bivio:* necessaria signa addidit.] *Portae quae proxima ponto;* apparet, ut et supra (7, 31.) diximus, castra Troiana in Ostiensi fuisse; siquidem nullus alter locus in Laurolavinati hinc fluvio cohaeret, hinc pelago. Et nunc dicit: *Portae, quae proxima ponto.* Item paulo post (468.) dicturus est: [*Murorum in parte sinistra,*] *Opposuere aciem, nam dextera cingitur amni.* — 239. *Interrupti ignes;* supra aliter (189.): *Lumina rara micant. Fumus erigitur;* signum est sopitorum ignium, quotiens maior fumus erigitur. — 240. *Fortuna;* occasione, [ad inquirendum Aeneam. Alii hunc ordinem volunt: Si fortuna permittitis uti, Mox hic cum spoliis ingenti caede peracta, Affore cernetis. Nec nos via fallit euntis Quaesitum Aeneam, et moenia Pallantea.] — 241. *Quaesitum;* ut quaeramus. *Cum spoliis;* hinc est, quod supra (208.) Euryalo dixit: *Me referat tibi magnus ovantem Iuppiter;* respiciens ad id quod posset fortiter facere. — 243. *Nec nos via fallit;* bene ubique cuncta cum amico communicat. — 244. *Obscuris* etc.; nos in obscuris vallibus positi vidimus primam urbem, hoc est primam partem urbis. Nam Palatium in monte est, non in vallibus. — 245. [*Totum amnem;* hoc est regionem amnis.] — 246. *Annis gravis* etc.; Sallustius de Philippo: *Qui aetate et consilio ceteros anteibat.* [Nam in senioribus viget prudentia; unde Ovidius (Met. 6, 29.): *Seris venit usus ab annis.*] — 248. *Non tamen* etc.; ac si diceret: Licet irascamini ad tempus, hinc tamen apparet, non velle vos penitus delere Troianos, quod tales animos nostris iuvenibus datis. — 249. [*Certa;* hoc loco firma vel fortia.] — 250. *Humeros dextrasque tenebat;* hoc ad affectum retulit: nec enim simul fieri potest. Intelligimus autem quod et singulos et membratim amplectebatur. — 251. *Vultum lacrymis, atque ora rigabat;* poëtice iunxit, et modo unum significant; est autem iteratio. Interdum recipiunt discretionem. [Nam est naturaliter *facies* quam habemus, *vultus* vero, quem pro nutu animi ad tempus formamus.] *Pro laudibus;* i. e. virtutibus: ab eo quod praecedit, id quod sequitur. [Ut (5, 355.): *Primam merui qui laude coronam.*] — 254. *Dii moresque dabunt vestri;* Ciceronis (Phil. 2, 44.) est, tractum de Philosophis, qui dicunt, sufficere ad gloriam benefacti conscientiam, quod et Virgilius supra (1, 604.) ait: Et mens sibi conscia recti. [Scit enim Poëta, nihil esse maius, quam quod vel a diis meruerimus, vel rectis moribus fecerimus.] — 255. *Actutum;* confestim, sine dilatione: et est adverbium temporis. *Integer aevi;* [integri aevi, i. e.] adolescens, cui aetas integra superest. Unde Ennius *deos aevi integros* dicit, quibus multum aevi superest. [Et bono omine ad pericula pergentibus, etiam per Ascanium praemium pollicetur. Longiorem enim eis vitam promittit, si ea exspectent quae Ascanius dare maiora possit.] — 256. *Meriti;* praestiti: ut (5, 801.): *Merui quoque.* Item (6, 664): *Quique sui memores aliquos* (alios) *fecere merendo;* [cum mereri sit conferre, ut (4, 315.): *Si bene quid de te merui.* — 257. *Immo ego vos;* pulchre Poëta fidem sponsionis Alethi addidit, ut eum statim promissa Ascanii sequerentur.] — 258. *Excipit Ascanius;* i. e. subsequitur: et a Poëta dictum est. [*Vos* autem, *Nise;* figurate ut (525.): *Vos, o Calliope.* *Sola salus* vero, cui una

est salus genitore reducto.] — 259. *Canae Vestae*; venerabilis, antiquissimae. [Ipsa enim antiquissima dea est Terra. *Per magnos Nise penates*; hoc est quod ait (3, 12.): *Penatibus et magnis diis*, i. e., quos Aeneas secum advexerat. Nam ideo ait *Assaracique larem*, i. e. familiae nostrae vel generi proprium, vel quos nos Troiani praecipue colimus, de quibus ait (3, 349.): *Phrygiique Penates, Quos mecum a Troia mediis ex ignibus urbis Extuleram.* Qui tamen dii, qui sint, a diversis varie traduntur, sicut supra (3, 12.) dictum est.] — 260. *Obtestor*; adiuro, et est ordo: Immo ego, cui sola salus genitore reducto, Vos obtestor, per deos revocate parentem. *Fortuna, fidesque est*; i. e., quicquid casu, quicquid consilio egero, vobis committam. Nam per *fidem*, consilia significat: per *fortunam* opes, imperium, et cuiuslibet rei possibilitatem. [Alii sic tradunt: *fortuna*, ut possit, *fides*, ut velit promissa persolvere. Alii ita, quantum habeo fortunae in vestris pono gremiis, doque fidem me ita animatum esse et sic sentire, mihi inquit habeo coniunctam fortunam et fidem. Nam cum volumus ostendere quantum in nostra sit potestate, dicimus *fortunam et fidem*: *Fortuna* de nostris est possessionibus, *fides*, quantum nobis creditur ab inimicis.] — 262. *Nihil illo triste recepto*; subaudis *erit*. — 263. [*Argento perfecta*; i. e. tota argentea.] — 264. *Devicta genitor quae cepit Arisba*; atqui secundum Homerum Arisba Troianis misit auxilium, et ab Achille subversa est. Sed accipimus, aut ante bellum Graecorum Arisbam a Troianis captam, et in amicitiae foedus admissam; aut certe pocula haec data ab Heleno, qui in Achillis bona per Pyrrhi successerat hereditatem, ut sit, *quae cepit*, pro *quae accepit*. *Devicta Arisba*; scilicet ab Achille. [Dicta est *Arisba* a Meropis vel Macarei filia quam primum Paris in coniugio habuit. Quidam ab Abante, qui Troica scripsit, relatum ferunt post discessum a Troia Graecorum, Astyanacti ibi datum regnum, hunc ab Antenore expulsum sociatis sibi finitimis civitatibus inter quas et Arisba fuit; Aenean hoc aegre tulisse, et pro Astyanacte arma cepisse, ac prospere gesta re Astyanacti restituisse regnum, quod si ita est, merito eam Aeneas et vicisse et haec pocula inde cepisse memoratur.] — 265. *Duo magna talenta*; bene addidit *magna*, nam varium apud diversas gentes pondus est talenti. Unde *talentum* potest et breve aliquid et magnum significare. Nam, ut supra (5, 112.) diximus, secundum Plautum (Mostell. 3, 1, 114.), talentum septuaginta (al. sexaginta) librarum est. Qui cum dixisset deberi centum quadraginta (al. viginti) libras, paulo post intulit duo talenta, per iocum dicens: *Debentur talenta tot, quot ego et tu sumus.* Item Homerus *talentum* breve quiddam ostendit, [apud quem in equorum cursu tertium praemium est lebes,] quippe quod accepit victus: cum victori levia data sint munera. — 266. [*Cratera antiquum*; hoc est, antiquo opere factum, ut ei pretium crescat ex tempore. — 267. *Capere Italiam*; obtinere.] — 268. *Ducere sortem*; statuere. Alii proprie *ducere* legunt, quod est (*Alii duc. leg. quod est proprie?*) sortium: ut (6, 22.): *Stat ductis sortibus urna.* [Alii *diicere* legunt secundum illud (5, 490.): *Deiectamque aerea sortem Accepit galea.* I. e. sortiri praedam. — 269. *Vidisti quo Turnus equo*; meliore oeconomia Nisum noluit

nducere postulantem equum Turni praemii loco, sed honestius acit ultro offerri, cum Homerus fecerit Didonem Achillis currus mprobe postulantem. — 270. *Ipsum illum;* equum scilicet cui x pronomine addidit dignitatem.] — 271. *Excipiam sorti;* extra sortem seponam, ut tibi dari possint, i. e.] praeter sorem dabo. [*Iam nunc;* aut iam nunc excipiam. — 272. *Matrum;* cum dicit *matrum*, non solum sexum ostendit, sed etiam ropter muneris laudem vult ostendere fecundas. — 273. *Captivosque dabit;* subaudiendum bis sex.] — 274. *Insuper his;* uper haec, [est figurata elocutio per dativum casum.] *Campi, uod rex habet ipse Latinus*; mos fuerat, ut viris fortibus, sive al. *atque*) regibus pro honore daretur aliqua publici agri particula, ut habuit Tarquinius Superbus in campo Martio, quod patium ab Homero τέμενος dicitur. Hoc ergo quod Latinus pro onore de republica habuit, ab Ascanio intelligamus esse promisum. — 276. *Pectore toto;* omni affectu. [Et est de proverbio. Cicero de legibus (1, 18.): *Nisi toto pectore amatur, ut dicitur.* Cum enim dicit *ut dicitur*, ostendit proverbiale.] — 279. *Rerum erborumque fides*; et rempublicam tibi committam, et tecum mne communicabo consilium. — 280. [*Contra quem talia atur Euryalus*; cur cum duobus sit locutus Ascanius et unus li respondit, i. e. Euryalus, * et minorque (et minor? quia) Euryalo et familiarius, et posterius est locutus, deinde quod Euryalus matrem commendare debeat.] — 281. *Me nulla dies* tc.; ab hoc officio et ab hac audacia accessu temporis inferior on probabor, qualiscunque fortuna comitetur. [I. e. nunquam ut tam secunda fortuna acciderit, aut tam adversa, ut me dissimilem mei faciat, hoc est neque secundis intumescam neque dversis deiiciar.] — 282. *Tantum*; tantummodo hoc possum de ne promittere, ut semper audeam, semper velim fortiter facere. Nam hoc est quod dicit: *Tam fortibus ausis Dissimilem arguerit.* Tantum ergo meum est hoc promittere, sive prospera, sive dversa fortuna comitetur; nam *aut* disiunctiva particula est, on negantis adverbium. [Quidam sic intelligunt, tantummodo ortuna prospera non in contrarium recidat, tanquam nunc in ecundis rebus sit cum obsideatur. Alii ita putant: me nulla dies issimilem arguet, sive quae est hodie fortuna permanserit, sive tiam laeta fuerit, i. e., nec si feliciter mihi, nec si infeliciter esserit, dissimilis ero huic conatui: et melius legitur, sine aspiatione, i. e., *aut adversa.*] — 283. *Super omnia dona*, ultra mnia [magis quam omnia; proprie enim *super* id significat, ut it pro omnibus donis.] — 284. *Priami de gente vetusta*; de amilia. Et bene eum etiam ex cognatione commendat. Nam Ascanius nepos est Priami per Creusam. — 285. *Miseram;* quae sic impatienter diligit filium. — 286. *Mecum excedentem;* it (6, 112.): *Ille meum comitatus iter.* Vult enim intelligi, sui ausa matrem secutam. — 287. [*Ignaram*; hic *ignaram*, cui on dixerit.] *Quodcunque pericli est*; syllepsis. Nam subaudis *ericlum.* — 288 *Inque salutatam linquo*; insalutatam. Et est Tmesis, ut (10, 794.): *Inutilis inque ligatus cedebat.* — 289. *Quod nequam* etc.; excusat, ne videatur crudelis. Unde sequitur natris eius tragicus et miserabilis ille conquestus (483.): *Potuisti inquere solam Crudelis*, et alia. — 290. *Inopem*; modo auxilii

egentem. [*Relictae*; aut a me, aut ab hominibus. — 291. *Audentior*; ut sapientior ab appellatione non a participio futuri, cum Terentius in Heautontimorumeno (4, 1, 32.): *Natu gravior, ignoscentior.*] — 292. *In casus omnes*; ut supra: *Fortuna secunda, Aut adversa cadat.* — 293. *Pulcher Iulus*; incongruum epitheton pulchritudinis posuit, cum res sit in hoc loco religionis. — 294. *Strinxit pietatis imago*; perstrinxit (codd. Burm. *praestr.*), momordit, admonuit. Sensus autem est, aut postquam vidit, istum sic amare matrem, paternae pietatis virtutem coepit agnoscere. Aut certe coepit etiam ipse sic [in] pietate[m] moveri, ut eius consueverat pater. Aut certo exemplo Euryali avidius coepit amare patrem etiam ante dilectum. — 298. *Nec partum gratia talem Parva manet*; debet ab omnibus coli quae talem creavit; [non ergo a te tantum, sed per te commendatur.] — 299. *Casus* etc.; satis congrue. Praemia enim non debentur eventui, sed voluntati: [hoc est quicquid evenerit praemia dabo.] *Per quod pater ante solebat*; alii volunt ideo *ante*, quia absens est Aeneas. Sed (al. nam) iurare possumus etiam per absentis filii caput. Alii ad causam religionis trahunt, quae praecepit, ut filii imitentur in omnibus rebus suos parentes: ut nunc quasi imitatio sit iurisiurandi, ut dicat Ascanius: Iuro per caput meum sicut praesens pater per suum caput iurare consueverat, quotiens fidem suam confirmare cupiebat. Alii volunt ideo dictum *ante*, quia pontificibus per liberos iurare non licebat, sed per deos tantummodo, ut sit [*ante*], antequam pontifex esset Aeneas. [Ergo *ante*, aut temporis est aut ordinis.] — 300. *Reduci rebusque secundis*; mira arte moratur in prosperis, et ea iterat, tacet adversa, et magis intellectui et subauditioni relinquit. Cum enim non dicat: *si non redieris*, ait: *Matrique tuae, generique manebunt*: Hoc autem secundum morem Romanorum dicit, apud quos ita praemia decernebantur: *Illi, liberisque eius:* ut darentur liberis, quae accipere non potuissent parentes. — 304. *Lycaon Gnosius*; Cretensis. Et est laus ab artifice, hunc autem gladium Euryalo datum intelligimus. Nam Nisus accepit galeam et pellem. — 306. *Pellem horrentisque leonis Exuvias*; τὸ αὐτὸ dixit: hoc est bis idem: ut (3, 247.): *Bellum etiam pro caede boum, stratisque iuvencis, Laomedontiadae, bellumne inferre paratis?* — 307. *Galeam fidus permutat Alethes*; aliae (galeae) enim sunt explorantum arma, sicut etiam Homerus ostendit, [qui exploratores sic armat, ut primo de Diomede (Il. κ, 261.): Ἀμφὶ δὲ κ. τ. λ. Sed de illa Diomedis galea proprie intelligendum, quae sine cono est, ut occultior sit explorator; talis enim vocatur καταῖτυξ, quia sit humilis fabrica, i. e. κάτω τευκτή. Aliae sunt bellantium, ut idem de Paride: Κρατὶ δ' ἐπ' ἰφθίμῳ κ. τ. λ.] *Permutat* autem compositum pro simplici.] — 309. *Primorum*; genitivus hic est ab eo quod est [*hic primus, hi primi*, et ab eo quod est] *hi primores*, sicut *hi proceres:* quorum nominum nominativus singularis non invenitur, licet dicamus *huius primoris*, [*huius proceris*.] — 310. *Votis*; aut cum votis: aut pro reditu vota facientes: [an *Iuvenumque* manus ad portas votis prosequitur? an *iuvenum* quidem manus ad portas, *senum* vero *votis* prosequitur, ut iuvenes quidem illos deduxerint, senes vero optaverint illis reditum. — 312. *Portanda*; nuntianda. — 313.

trae *omnia discerpunt*; quia non pertulerunt illa mandata neae. Quae inutiliter iubentur, dicitur ventus discerpere.] *nubibus inrita donant*; ut ipse (11, 295.): *Partem volucres spersit in auras.* — 314. [*Superant*; transgrediuntur.] — 5. *Castra inimica*; non tantum hostilia, sed et perniciosa. im cum dolore dictum est *inimica*: unde scilicet redituri non ant. Quod et sequentibus comprobatur. Dicendo enim *Multis men ante futuri Exitio*, [i. e. antequam ipsi perirent,] osten-, perniciosa castra esse quae ipsis mortem fuerant allatura. t bene cito dictum est *exitio*, cum castra mortifera dicuntur.

317. *Litore*; aut aream litori proximam, sicut solet, quim *litore* fluminis volunt. *Currus*; quia ante (238.) dixerat: rtae, *quae proxima ponto.*] — 319. *Vina simul*; [hoc est] sa vini, scilicet in quibus vina ponuntur. *Ore locutus*; non t perissologia. Nam secundum Homerum exploratores, quae lunt, plerumque nutu, plerumque sibilo significant; [apud quem ixes Diomedi sibilo innuit (Il. κ, 502.): Ῥοίζησεν δ' ἄρα πιφαύσκων Διομήδεϊ δίῳ.] — 320. *Audendum dextra*; quia audemus cursu et animo. [*Nunc ipsa vocat res*; i. e. somnus et vinum.] — 321. *Hac iter est*; per hostium caedem et audaciam strām. [*Adtollere*; adsurgere. — 322. *Consule*; provide.] — 3. [*Haec ego vasta dabo*; de quibus dixit: *Corpora fusa vint.* — 324. [*Vocemque premit*; aut summissa voce loquitur, t tacet. *Superbum*; cur *superbum* dixerit, enarrat: *qui forte vetibus altis extructus. Superbum* enim est et nobile, ut (7, 0.): *Tiburque superbum. Extructus* autem, pro extructis tapeus altis, veteres et mensa (mensis), et toris tapetes appellaut (aptabant). * — 326. *Toto* etc.; periphrasis est, ne verbo mili *stertentem* diceret.] — 328. *Sed non augurio* etc.; [*augurio* pro scientia augurii, et] ostendit per transitum, fati necessitem nulla peritia posse depelli. Est autem Homericus versus l. β, 859.): Ἀλλ' οὐκ οἰωνοῖσιν ἐρύσατο κῆρα μέλαιναν.] — 329. *mere*; passim, fortuito, negligenter; [vel humi, vel periculose, in consuetudine solemus dicere *temerarios homines. Temere,* gnificat et facile. Plautus (Bacch. 1, 1, 52.): *Magnus est hic vius, non hac temere transiri potest.* Significat et subito. nius: *Quod (quo) tam temere itis citare catomecariis?* * (*citi, catomitarii*). Significat sine causa. Ennius: *Haud temere t quod tu tristi cum corde gubernas.*] — 330. *Premit*; opprit, [occidit.] *Sub ipsis equis*; circa ipsos [equos.] — 331. *ndentia colla*; quasi ebriorum: [aut ita iacentium, ut colla nderent.] — 333. *Singultantem*; cum singultu animam efflanm. [*Atro*; potest et superioribus adplicari, ut sit intellectus: *nguine singultantem atro*; potest et sequentibus iungi, sed elius sequentibus.] — 335. *Plurima luserat*; pro *plurimum userat* dixit, vel per plurimam noctem.] — 337. *Deo*; vel o, vel somno. [*Protinus*; hic porro tenus, pro continuo; proium Virgilio.] — 339. *Per ovilia turbans*; perturbans ovilia. am Tmesis est. — 341. *Mutumque metu*; scilicet pecus; nam ale quidam accipiunt *mutum fremit*, de leone, quod si dixeris, cat *metu.* — 342. *Incensus et ipse Perfurit*; exemplo Nisi. — 3. *Sine nomine plebem*; bene expressit et bellatoris peritiam, tironis inconsideratam aviditatem. Nam Nisus reges inter-

emit: Euryalus saevit in plebem. [Ut] Sallustius: *Ex* (R. L. Steph. Guelf. I. II. *et*) *insolentia avidus male*, (L. Guelf. I. Steph. *avidius m.*, Vos. *avidius mala*) *faciendi*. *Sine nomine* autem dixit, sine gloria, quorum per humilitatem non sunt omnibus nota nomina, [atqui adiecit nomina, nam ait *Fadumque, Hebesumque subit:* Ergo aut sine dignitate et nobilitate, aut seorsum plebem dicit, et seorsum nobiles, quorum nomina inseruit.] — 345. *Rhoetumque vigilantem;* hoc loco non tantum Rhoeti timor, sed et Nisi (al. Euryali) audacia comprobatur. — 348. *Et multa morte recepit Purpureum*; multi hic distinguunt, ut sit sensus talis: Eduxit gladium multo cruore purpureum. Alii *multa morte recepit*, ut sit: Eduxit gladium cum multo cruore, et sic inferunt: Purpuream vomit ille animam: secundum eos qui animam sanguinem dicunt. *Recepit*; eduxit. Ut (10, 383.): *Hastamque receptat Ossibus haerentem;* [vel secundum Homerum (Il. ε, 83.): *Ἔλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή*. Cornutus *nocte* legit, et annotavit: utrum *nocte* pro *morte?* an cum multa nox esset?] — 350. *Vina refert*; proprie, quae paulo ante potaverat. [*Refert* autem reiicit, Graeci ut ille dicunt *ἀναφέρει*, hoc est qui intantum potando vigilaverat, ut metuens post magnum cratera se tegeret.] *Hic furto fervidus instat;* scilicet Euryalus, qui saeviebat latenter: ut sit *furto*, nocturno proelio. Nam *fures* ideo dicti sunt, quod *furvo*, i. e. nigro tempore furta committunt, aut re vera *furto fervidus:* quia Messapi galeam sustulit, et Rhamnetis phaleras. — 352. [*Deficere extremum*; utrum *ignem extremum*, an *deficere extremum?*] *Religatos;* non [re]-solutos, sed diligenter ligatos. Unde addidit *re* (al. *rite*), i. e. ex militari consuetudine optime ligatos. [*Rite*; ex more. — 354. *Sensit enim*; parenthesis. *Nimia caede;* i. e. (deest) illum.* *Ferri*; *φέρεσθαι*.] — 355. *Lux inimica*; proditrix. — 356. *Poenarum exhaustum satis est.* Bene *exhaustum*, ut ostendat, eos avidos caedis fuisse, et cruoris hostilis. *Via facta per hostes;* ut (323.): *Haec ego vasta dabo, et lato te limite ducam.* — 357. [*Multa virum solido argento*; mira arte, tempus expressit quo necesse erat haec omittere. — 358. *Pulchrosque tapetas;* secundum Graecos per masculinum genus.] — 359. *Euryalus phaleras* etc.; *phalerae* ornamenta equorum sunt: et est sermo Graecus [*τὰ φάλαρ' ἐυποίητα*] (Hom. Il. π, 106.). *Cingulum* autem hominum, generis neutri est. Nam animalium, feminino genere dicimus, *has cingulas*. — 360. *Tiburti Remulo* etc.; consuetudo erat apud maiores, ut inter se homines hospitii iura mutuis muneribus copularent, vel in praesenti, vel per internuntios. Sensus ergo nunc talis est: Caedicus quidam Tiburti Remulo, cum eum sibi absens hospitio vellet adiungere, misit phaleras et cingula, bullis aureis, hoc est clavis insignita. Remulus moriens nepoti suo cognomini haec reliquit, qui postea victus a Rutulis est, et occisus: post cuius mortem apud Rhamnetem Rutulum ab Euryalo haec reperta sunt munera. Quod autem dixit *Tiburti Remulo*, aut Tiburtino intelligimus, hoc est de Tibure, ut sit dativus ab appellativo veniens *hic Tiburs*. Aut *Tiburti*, hoc est filio Tiburti, ab eo quod est *hic Tiburtus* huius Tiburti, ut sit *Tiburti Remulo*, sicut (6, 36.): *Deiphobo Glauci*. — 361. [*Cum iungeret absens;* aut cum se illi iunge-

ret, aut cum iungeretur.] — 362. *Suo moriens dat habere nepoti*; [nepoti] Remulo, quem supra avo cognominem diximus. Nam quotiens aperte non ponitur nomen filii vel nepotis, cognominem eum esse intelligimus avo vel patri, quorum nomen aperte positum invenimus, et econtra si filii vel nepotis positum nomen fuerit, praetermissum autem parentum, cognomines eos esse intelligamus necesse est. — 363. *Post mortem*; scilicet Remuli, secundum supra dictum sensum. Nam Donatus dicit, post mortem Nisi et Euryali bello potiti sunt Rutuli: quod non procedit, si diligenter advertas. Sane sciendum, locum hunc esse unum de XII. (al. *XIII.*) Virgilii, sive per naturam obscuris, sive insolubilibus, sive emendandis, sive sic relictis, ut a nobis per historiae antiquae ignorantiam liquide non intelligantur. — 364. *Nequicquam*; non fruiturus: et est, *nequicquam aptat:* non, *nequicquam fortibus.* — 365. *Galeam Messapi*; non occisi Messapi abstulit Galeam; nam dimicaturus est paulo post; sed invenit iacentem, et sustulit. *Cristisque decoram;* bene praemittit dicens *decoram.* Nam eius splendore prodente, Euryalus capitur. [Denique Nisus hac ratione non proditur, cui habenti inferiorem (*insigniorem?*) galeam, habiliorem galeam Alethes permutavit.] — 366. *Excedunt castris*; Rutulorum scilicet. Nam supra dixit: *Castra inimica petunt.* — 367. *Urbe Latina;* non est contrarium illi loco, ubi ait (7, 600.): *Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas:* quo modo a Latina urbe auxilia venire commemorat. Intelligimus enim, Latinum in principio discordiae et tumultus paululum se abstinuisse: postea tamen nec suorum copias, nec propria denegasse consilia. Nam eum et coetui, et foederibus interfuisse dicturus est. [*Praemissi equites;* hos neque alio loco a Turno missos usquam dixit, nec prius de eis mentionem fecit, dubitatur ergo a quo sint, vel quibus praemissi, vel cur praemissi, cum eos constat, aliis iam in campo positis advenire.] — 368. *Legio campis instructa moratur;* proprie. Nam *legiones* peditum sunt: *turmae* vero, equitum. — 369. [*Turno regi;* in omnibus bonis *regis* dicitur inventum; nam quasi absurdum est duobus positis, Turnum potius quam Latinum responsa dare.] — 370. *Tercentum;* quia Romani equites primo trecenti fuerunt. De singulis enim curiis deni dabantur, quas triginta fuisse diximus (8, 638.). [An *tercentum*, ut ἐννέα πάντ' ἴσαν?] *Scutati omnes*; [armati, a parte totum;] non clypeati. Nam *clypei*, peditum sunt: *scuta* equitum [ut haec breviora, illi vero longiores.] *Volscente magistro*; proprie. Nam *magister equitum* dicitur [more Romano, quod dictatori adiungi solet.] — 371. *Muros;* Troianorum. [Et est locutio de Cicerone (Divinat. 14.): *Poterisne eius orationem subire?*] — 372. *Laevo limite*; respiciens situm regionis locutus est. — 373. *Sublustri noctis in umbra; sublustris nox* est habens aliquid lucis. Horatius (Carm. 3, 27.): *Nocte sublustri nihil astra praeter vidit et undas.* — 374. [*Immemorem;* amentem, ut (2, 244.): *Instamus tamen immemores.* Vel incuriosum, vel incautum.] *Radiis;* lunaribus [intelligendum.] — 375. *Haud temere*; particula haec modo [non] *sine causa* significat: alias fortuito, alias male, alias improvide, [alias passim. Ut (329.): *Temere inter tela iacentes*, alias facile. Plautus (Bacch. 1, 1, 57.):

Rapidus fluvius est hic, non hac temere transiri potest;] quae pro loco [accipiuntur et] intelliguntur: [adverbio qualitatis sane relatum est hoc loco.] — 377. *Nihil illi tendere contra*; hoc est, nihil contra responderunt. Nam *tendo contra sermonem tuum*, est *respondeo tibi*. *Tendo contra iter tuum*, est *occurro tibi*. [Ergo *nihil contra tendebant*, i. e. *nihil respondebant econtra*. — 379. *Ad divortia*; [vias in diversa tendentes, hoc est] ad diverticula viae militaris. Terentius (Eun. 4, 2, 7.): *Ubi ad ipsum venit diverticulum*. *Diverticula* autem sunt semitae transversae, quae sunt a latere viae militaris. — 380. *Aditum coronant*; melior est lectio *abitum*, quam *aditum*. Cingunt enim silvam, ne abeant, non, ne adire possint (Guelf. I. Basil. *ne habeant*, *unde abire poss.*). — 383. *Ducebat semita calles*; legitur et *lucebat*. Quod si est, *rara* pro *raro* accipiendum, ut sit: *Raro lucebat*, herbis scilicet in aliquibus locis intervenientibus. Si *ducebat*, intelligimus, inter calles pecorum raram fuisse semitam, hoc est hominum viam, [et non ostendit quo ducebat, sed intelligamus euntes.] — 385. *Euryalum impediunt*; *impedio te* dicimus per accusativum, et casus mutari non potest, nisi deseras verbum, ut dicas *impedimento mihi es*. Sciendum sane, multas conferri in Euryalum excusationes. [*Regione viarum*; *regionem* hic rectum iter dixit, ab eo quod *regat* tramitem.] — 386. *Nisus abit*; bene meminit velocitatis, quam ei in quinto (318.) dedit: ut: *Primus abit, longèque ante omnia corpora Nisus Emicat*. *Imprudens*; scilicet remanentis Euryali, [aut *imprudens* suasisse; alii *imprudens*, valde prudens accipiunt.] — 387. *Albae de nomine*; vel porcae, vel civitatis, vel regis Albani, cui successit Procas. — 390. *Infelix, qua te regione reliqui?* se infelicem dicit, qui dolet: non illum, propter quem dolet. — 391. *Iter omne revolvens*; Urbanus hucusque verba Nisi vult esse: alii poëtae dant: *Rursus perplexum iter omne revolvens*. — 392. [*Fallacis silvae*; ut Nisus usquequaque sequar, dixisse videatur. — 393. *Observata*; i. e. observans. *Silentibus*; pro *ipse silens*; aut *silentibus* (4, 525.): *cum tacet omnis ager*.] — 394. *Signa sequentum*; militarem sonum dicit, qui varius est. Nam interdum canit, ut insequantur eos qui fugiunt: interdum receptui. — 395. *Nec longum in medio tempus*; inter auditum sonum, et visum Euryalum, [et est eclipsis. — 397. *Fraude loci et noctis*; *fraude loci*, difficultate loci; *noctis*, pro tenebris, et obscuritate fraudem appellat. Quidam *noctis subito turbante tumultum* legunt, ut sit *noctis tumultu*, nocturno tumultu explorantium dicit. *] — 398. *Oppressum rapit*; hoc est: *Quem iam manus omnis rapit*; nam male quidam *Videt rapi*, accipiunt. Quod si admiseris, vacat *Quem iam manus omnis*. — 399. [*Quid faciat*; mire affectum suum poëta interposuit. — 400. *In hostes*; quidam *in enses* legunt, et melius hoc putant quam *in hostes*. — 401. *Pulchram properet per vulnera mortem*; aut deest *adire*, aut deest *ad*, ut sit, ad mortem properet; aut certe antique *properet mortem*, ut Plautus: *Properate prandium*; Ennius: *Festivum festinant diem*.] *Pulchram mortem*; gloriosum enim est, pro amico perire. [Et *pulchram* ex persona poëtae dictum; vel certe *pulchram* ad eum qui hoc putat. — 402. *Ocius*; pro ociter.] — 404. *Tu praesens nostro succurre*

labori; non dicit, *quae praesens es*, sed *praesens succurre*, i. e. ilico, statim; [ex consuetudine eius, ut de vicino et proximo ducat opportunas invocationes (12, 777.): *Faune precor miserere, inquit:* et (3, 34.): *Nymphas venerabar agrestes, Gradivumque patrem Geticis qui praesidet arvis.* Et in repetitione: *Tu Dea, tu praesens*, maior emphasis videtur.] — 406. *Si qua; qua* vacat et hic, et in sequenti. — 408. *Suspendive tholo*; *tholus* proprie est veluti scutum breve, quod in medio tecto est, in quo trabes coeunt: ad quod dona suspendi consueverunt. [Quae tam diu dona dici poterant, quam diu non profana fierent, sicuti in libris Sacrorum refertur.] Bene autem venatorem inducit numen invocare silvarum. [Alii *tholum* aedium sacrarum dicunt genus fabricae Vestae et Panthaere * (Pantheon): Alii tectum sine parietibus columnis subnixum. Aedes autem rotundas tribus diis dicunt fieri debere, Vestae, Dianae, vel Herculi vel Mercurio.] — 409. *Turbare globum;* sana petitio. Nam quia [tot] vincere impossibile fuerat, petit, ut saltem [eos] perturbet telorum beneficio. *Rege tela per auras;* per noctem in qua sine auxilio numinis recti iactus esse non possunt. — 411. *Ferrum Conicit hasta;* de ferro ad hastam transiit. *Conicit*, pro *coicit* (coniicit). Nam *conicit* antiquum est. — 412. *Adversi in tergum Sulmonis*; *tergum* pro *tergus* dixit. Sallustius: *Tergis vinciebant*, pro tergoribus. Ut intelligamus hastam in scutum venisse, et illic esse collisam: ut *frangitur* sit [pro] colliditur. Fisso scuti ligno etiam praecordia penetrasse, aliter non procedit. Nam si hastam re vera fractam accipiamus, ratione caret quod dicit: *Fisso transit praecordia ligno.* Alii re vera in tergum volunt esse percussum; quod falsum est. Nam quo modo ante fissum lignum esset, et sic praecordia penetrata? Sciendum tamen locum hunc unum esse de his quos [insolubiles] diximus supra (363.). — 413. [*Ligno;* quidam humiliter dictum accipiunt.] — 416. *Hoc acrior idem;* quod latuerat, et quod ei primus prospere cesserat iactus. — 417. *Telum librabat ab aure;* gestus iaculantis exprimitur: [duobus autem generibus manualia tela mittuntur:] aut enim ab aure, aut a latere tela iaciuntur. — 418. *Per tempus utrumque*; congrue dicit telum per tempus utrumque transisse: ait enim, *Diversi circumspiciunt:* hoc est huc et illuc ora circumferunt, per quam opportunitatem potuit telum tempus utrumque transire. Asper tamen dicit, *Per tempus utrumque*, hoc est inter tempus utrumque, ut econtra (7, 33.): *Hunc inter fluvio Tiberinus amoeno:* i. e. per hunc. Quod si est, intelligamus, eum in fronte esse vulneratum. — 419. *Tepefacta cerebro;* alibi (701.): *Et fixo ferrum in pulmone tepescit.* — 422. *Interea;* donec ille invenitur. [*Calido mihi sanguine poenas*; Ennius in primo: *Nam mi calido das sanguine poenas.*] — 423. *Persolves amborum;* aut occisorum: aut tuas et Nisi. Nam duos eos fuisse novit; supra enim ait, *State viri.* — 426. [*Amplius;* de cetero, posthac, interdum et quantitatem significat, ut Terentius (Andr. 1, 1, 4.): *Quod tibi mea ars efficere hoc possit amplius. Tantum potuit;* hoc quamvis ad animum Nisi pertineat, tamen sympathiam etiam poëta ex sua persona fecit.] — 427. *Me me;* subaudis *interficite*, et est interrupta elocutio dolore turbati. — 429. *Nec potuit;* validior argumentatio ex impossibi-

litate. Ut (1, 233.): *Quid Troes potuere?* Item (1, 529.) *ea vis animo: nec tanta superbia victis.* — 430. *Tantun* contra illud, *Cur ergo venit?* dicit, *Tantum amicum dilex* cum *nihil posset, tamen veniret.* — 433. *Volvitur Eu* *leto;* aut septimus est, aut dativus; sed si dativus fuerit, f tum est, i. e. in letum. Ut: *It clamor coelo.* — 435. *Purp* etc.; habetur ratio comparationis. Videtur enim Euryalo H thum comparare, qui pulcherrimus fuit, et post mortem cc sus in florem est. — 436. [*Languescit moriens;* duplex s tudo et pulchritudinis et gestus.] — 437. *Lassove* etc.; Ho est et comparatio et figura. Nam et ille sic ait, ut mult unum diceret caput [(Il. ϑ, 306.): Μήκων δ' ὡς ἑτέρωσε κ. τ. 438. *Solumque per omnes;* an per obstantes, an protegentes 439. *Volscentem petit;* appetit. *Petitiones* enim proprie dici impetus gladiatorum. Unde Cicero (Catil. 1, 6.): *Quot* (c Burm. *quod*) *ego tuas petitiones ita coniectas, ut vitari n* *modo posse viderentur* (codd. *possent*), *parva quadam decli* *tione: et ut aiunt corpore effugi.* [*Moratur;* perseverat.] 441. *Proturbant;* [modo] confodiunt (*modo non conf.?*); ui paulo post *Confossus.* *Non secius;* non segnius, quamquam v neratus. — 443. *In ore condidit adverso;* archaismos est. supra (347.): *Pectore in adverso totum cui cominus ensem C* *didit.* — 445. *Placidaque* etc.; aut proprium est mortis epitl ton: aut ex affectu pereuntis dictum est, qui cum amico mor batur. — 446. [*Fortunati ambo;* prosphonesis est. Mire hort mortem non luctu aut misericordia, sed felicitatis testimoi prosequitur.] *Si quid mea carmina possunt;* verecunde [ad e tandam arrogantiam dictum.] — 448. *Domus;* familia. *Ca* *toli immobile saxum Accolet;* in urbe Roma Iovis templum n fuit, quod cum iam devotum a Prisco Tarquinio vellet Supert Tarquinius aedificare, coepit auguriis captare, qui mons h templo esset aptissimus. Et cum in omnibus Tarpeius esset i ventus, in quo erant multa diversorum numinum sacella, actu est, ut exinde ad alia templa numina evocarentur sacrificiis, q posset libere et sine piaculo templum Iovis [ex]aedificare. Cu que omnes dii libenter inde migrassent, Terminus solus, hoc limitum deus, discedere (Guelf. I. *adduci*, (*abd?*) al. *descen* *absced.*) noluit, sed illic remansit. Tum de hoc ipso sacrificatu est, et deprehensum, quod Terminus cum Iove remanens aet num urbi imperium cum religione significaret. Unde in Capi lio prona pars tecti patet, quae lapidem ipsum Termini spec Nam Termino non nisi sub divo sacrificabatur. Hinc ergo nu dixit: *Capitoli immobile saxum Accolet:* quia Terminus non revulsus de loco. — 450. *Praeda Rutuli, spoliisque potiti;* r solum suis armis eos exuerunt, sed etiam illa praeda quae Ru lis fuerat ante detracta. — 452. [*Nec minor in castris luct* decens repetitio.] — 454. *Serranoque, Numaque;* decima A podosis, quae fit, quotiens commemorantur ea quae non s ante praedicta. [Neque Numam induxit occisum.] — 455. *pidaque recentem Caede locum;* hypallage est pro: *tepi* *locum recenti caede.* Unde multi legunt *Tepidumque re* *Caede locum.* Sic alibi (8, 106.): *Tepidusque cruor fum* *ad aras.* — 456. *Spumantes sanguine rivos;* spumas tunc t

uis cum effunditur, nam postea conquiescit. Unde bene : Spumantes rivos: quia praemisit, *Seminecesque viros.* — [*Et iam prima novo:* Lucretianum est. Et bene descriptucaedes et bella morose diem oriri facit.] — 461. *Iam rebus retectis;* supra: *Et rebus nox abstulit atra colorem.* — *Quisque suos;* scilicet comites. Nam plenum est: *Aeratas acies. Acuunt rumoribus iras;* quia duo ausi sunt per eocastra transire. — 467. *Euryali, et Nisi;* volunt nonnulli, iorem esse militum: sed melius hoc a poëta dictum accipi Nam Rutuli, eorum non noverant nomina: ut sit: Quin ı capita Euryali et Nisi praefigunt in arrectis hastis, et cum no clamore comitantur. — 468. [*Murorum in parte sinistra;* agens situm castrorum ostendit, praeterea et prooeconomia quia postea castris per fluvium Turnus evadit.] — 469. *itur amni; amne* debuit dicere: nunquam enim bene in *i* ıt, nisi quae communis sunt generis: ut *docilis, agilis.* ideo ausus est ita ponere ablativum, quia ut supra (124.) us, apud maiores *hic* et *haec amnis* dicebatur. [Verumtaquae duas habent consonantes ante *is*, in *i* et *e* ablativum nt, ut *ignis, igne*, vel *igni.* Sic et *vectis, vecte*, vel *vecti.* ıtius in Eunucho (4, 7, 4.): *Cum vecti Donax.*] — 470. *it fossas;* tuentur, defendunt. — 472. *Nota nimis miseris;* lus commovebantur, quoniam etiam abscissi vultus, necdum onis amiserant notas. — 473. [*Pinnata;* quidam volunt ıic *famam pinnatam* a poëta inductam, quae tumultum et lversas nuntiet, ut illud tangere videretur quod qui bellum ıret, *pinnatas literas* diceretur afferre. — 475. *Subitus ae;* potest pro subitus miserae, vel pro subito miserae, ergo itivus potest esse. *Calor* etc.; Homericum est (Il. χ, 448.): ἐλελίχϑη κ. τ. λ.] — 476. *Excussi manibus radii;* bene *i*, quasi nescienti: melius quam si diceret *proiecti.* — *Femineo ululati;* impatienti: ut (11, 782.): *Femineo praedae olivorum ardebat amore.* — 479. *Prima petit;* ideoque , quia solent in extrema necessitate etiam mulieres muros lere: ut (11, 891.): *Ipsae de muris matres.* [Ita in extrecessitate etiam Homerus (Il. χ, 462.): Πύργον τε καὶ ἀνδρῶν ιελον.] *Non illa virum, non illa pericli;* unum pudoris liud salutis. — 480. [*Telorumque memor;* hanc impatiennatris Euryali illo loco poëta praemisit, cum Euryalus nec tionem suam ad requirendum Aenean scire significat, et ere commendat Ascanio, nam et Nisus propter illam dicit Euryalum sibi comitem iungere, quod sciret, si quid ei sset, intolerabiliter eam laturam.] — 481. *Hunc;* talem. t conquestio matris Euryali plena artis rhetoricae. Nam omnes partes habet de misericordia commovenda a Cicein Rhetoricis positas. *Ego hunc te aspicio?* [Πάϑος] a qualiaedis. — 482. *Sera mea requies?* Euander (8, 581.): *Mea et sola voluptas.* [Et *Requies*, hic pro solatio.] *Potuisti ere solam;* ab intercepto solatio. — 483. *Crudelis?* qui sti linquere solam, cum pius esses. [*Sub tanta pericula;* ro *in*, ut (1, 453.): *Namque sub ingenti lustrat dum sintemplo.*] — 484. *Affari extremum;* [cum mos fuisset dicere *vale, vale.*] Anchises (1, 644.): *Sic o, sic positum, affati*

discedite corpus. Terentius (Phorm. 3, 3, 16.): *Quin igitur dum licet loquimini mecum Antipho?* [*Matri*; melius *matri*, quam si dixisset *mihi.* — 485. *Latinis*; i. e. Latinorum.] — 486. *Nec te tua funera mater*; i. e. *funera.* Nam apud maiores *funeras* dicebant, eas ad quas funus pertinebat, ut sororem, matrem. Nam *praeficae*, ut et supra (6, 216.) diximus, sunt planctus principes, non doloris. *Funeras* autem dicebant, quasi *funereas* id quas pertinet funus: [vel derivavit veteres secutus, ut *funeras* pro *funesta* diceret, ut *homo scelerus*, sicuti *scelestus* vel *scelerosus* dicebatur. Plautus in Pseudolo (3, 2, 28.): *Feritur (Tes) sinapis scelera.* In eadem (4, 5, 3.): *Nunc iube venire Pseudolum scelerum caput*, i. e. scelestum. — 487. *Aut vulnera lavi*; Romana consuetudo fuit ut mortui lavarentur, ideoque hos qui hoc officium implebant, *pollinctores* appellatos dicunt, qui mortuis os polline oblinebant, ne livor appareret extincti. — 488. *Festina*; pro festinans: Nomen pro participio, vel a verbo derivatum, ut ab eo quod est *festino*, *festinus* dicatur, ut hic *festina*, quomodo superius *funera.* Sallustius: *In secunda cohortes festinas composuerat*, sicut ipse (12, 85.): ab eo quod *Propero*: *Circumstant properi aurigae*, ut sit nominativus *hic properus*; et bene *festina*; nam ait superius: *Excussi manibus radii, revolutaque pensa.* — 490. *Quo sequar*; i. e. inquiram.] — 491. *Et funus lacerum tellus habet*; dilaniatum cadaver. Nam *funus* pro *cadavere* posuit. [Ergo ex posteriore intelligitur prius. *Hoc mihi de te*; hoc caput intuens ait.] — 493. *Siqua est pietas*; si qua est pietas in occidendo, in me probetur. — 494. *Me primam absumite ferro*; unusquisque enim in propriae salutis desperatione, credit [tum] universa etiam posse consumi, unde est, quod modo dixit: *Me primam.* [Quasi mortuo Euryalo, omnes Troiani perituri essent.] — 496. *Invisum* etc.; *invisum* quidem est, hoc est odiosum caput: [ergo deest *tibi*, et si *Invisum*, quomodo miserere?] verum misericordiae genus est, si me etiam iratus interimas. — 497. *Quando aliter* etc.; hinc traxit illum colorem Iuvenalis (10, 255.): *Quod facinus dignum tam longo admiserit aevo?* — 499. *Torpent infractae*; antea *infractae*, nunc tamen *torpent.* Ut (12, 1.): *Turnus ut infractos adverso Marte Latinos.* [Naturaliter enim homines dolore ac miseratione franguntur. — 500. *Idaeus et Actor*; ex nominibus personarum et finem et dignitatem rei addit.] — 501. *Lacrymantis* Iuli puero dat lacrymas, cui potest sine pudore: viris fortibus tantum dolorem. — 502. *Sub tecta reponunt*; honorifice (Homeric [εἰς δῶμα φέρουσι.] Quod autem dicit *corripiunt*, non iniuri est, [ut raptores distrahunt;] sed celeritatis; i. e. raptim tollu — 503. *At tuba terribilem sonitum*; hemistichium Ennii. Na sequentia iste mutavit. Ille enim ad exprimendum tubae sonu ait: *Taratantara dixit.* Et multa huiusmodi Virgilius cum as ra invenerit mutat. Bene tamen hic electis verbis imitatur num tubarum. — 504. *Increpuit*; et insonuit, et segnitiam crepavit. — 505. *Vulsci*; non mirum, quia dicit *Vulscos*, cu et Camilla de Vulscis sit, ut (7, 803.): *Et Vulsca de gente C milla.* Namque pars aliqua Tusciae dat Turno auxilia, cu Tuscos dixerimus (7, 715.) specialiter Aeneae favere. Item eo tra pars Venetiae auxilium praestat Aeneae, quam Turni fuis

ᐧerius diximus. *Testudine*; *testudo* est scutorum connexio, :vata in testudinis modum [et similitudinem, cum a militibus]ua civitas obsidetur, et fit ut murus eius subruatur.] Name in armorum generibus milites sumunt ab animalibus nomi-, ut *aries*. Sallustius: *In modum hirci (ericii; R. irici, L. rci) militaris.* [Inventor autem *testudinis* Artemon Clazomeıs fertur, idemque *arietis* repertor dicitur. Scuta gestare retes primi invenerunt, galea Thracium tegmen est: Thora-' Thorax quidam rex dicitur invenisse, Lycaon Arcas gladium giore lamina produxisse narratur, Peleus primus machaeram tur invenisse: harpen, i. e. curvum gladium in modum falcis Perseo inventam multi dixerunt.] — 506. *Fossas implere* ant; vertit ordinem: nam ante est, ut impleatur fossa, tollanvalli: et sic testudine accedatur ad murum. Quanquam posıs intelligere, etiam ad fossas eos facta venisse testudine. prie tamen *fossas implere*, *vallum vellere*, sic enim et ›rici.] — 509. *Effundere contra*; proprie: tela enim non ıntur in subiectos, sed funduntur: et dicendo *Omne genus* —*um*, ostendit *telum* vocari omne quod iacitur: [Graeci τὰ ‹ ἀπὸ τοῦ βάλλειν: sicut Latine *tela*, ἀπὸ τοῦ τῆλε, i. e. ;e.] — 511. *Assueti longo*; docet usum in [rebus] omnibus ımum posse. — 512. *Infesto volvebant pondere*; hoc est, sti ponderis. [*Subter densa testudine*; hoc est subter testu-.] — 515. *Nec iam sufficiunt*; diu iam non sustinent. untque; hic *ruunt*, pro deiiciunt.] — 517. *Armorumque re-it Tegmina*; [περιφραστικῶς hic ostendit armorum connexio-ı esse testudinem.] Lucanus de testudine (3, 484.): *At post-m virtus incerta virorum Perpetuam rupit defesso milite tem, Singula continuis cesserunt ictibus arma.* — 521. *uscam Pinum*; hoc est ipse Etruscus. [*Quassabat* autem et ert mutatio temporum, ut (1, 471.): *Tydides multa vastabat de cruentus: Ardentesque avertit equos in castra.* — 525. *s o Calliope precor*; syllepsis per numeros. Erat enim rectum *s musae, aut te, Calliope. Aspirate canenti*; favete: ut (2,).): *Aspirat primo fortuna labori.* — 528. *Oras evolvite li*; [hoc est ingentis belli] narrate non tantum initia, sed etiam rema bellorum: Nam *orae* sunt extremitates. [Est autem Ennian: *Qui potis ingentis oras evolvere belli.* — 529. *Et memini-enim divae, et memorare potestis*; differt meminisse ac memoe: cum illud sit memoriter tenere, Memorare vero exponere narrare. Est autem Homeri sententia (Il. β, 484.): ἔσπετε μοι μοῦσαι ὀλύμπια δώματ' ἔχουσαι. ὑμεῖς γὰρ θεαί ἐστε, ›εστέ τε, ἴστε τε πάντα.] — 530. *Turris erat*; turres huiusdi esse ad munitionem civitatum et in secundo legimus. Sed plerumque mobiles sunt, plerumque fixae; fixae, ut in se-do (445.): *Turres ac tecta domorum.* Mobiles, ut in duodeıo (675.) meminit: *Subdideratque rotas, pontesque instraverat* ›s. [Lucanus (3, 455.): *Stellatis axibus agger Erigitur, ge-ıasque aequantes moenia turres Accipit. Pontibus*; pro tabus.] — 531. *Opportuna loco*; [pro opportuno] scilicet circa tas. — 532. *Opum vi*; potest et Hypallage esse, ut sit Ope um. — 533. [*Certabant*; zeugma, potest et ad Latinos, et Troianos referri.] — 534. *Cavas*; patulas. *Densi tela*; pro

tela densa. — 536. *Et flammam affixit lateri*; affectate. Debuit enim dicere, affixit aut facem, aut malleolum, non flammam. *Quae plurima vento*; gliscens, et magna facta per ventum. — 537. *Haesit adesis*; non iam adesis, sed quos exedit adhaerendo, [i. e. haesitans adedit, vel adesos reddidit.] — 538. *Malorum velle fugam*; honestissima elocutio; [cum honestius sit forti, mala fugere velle, quam timere mala; quod timidi est, non fortis.] — 540. *Peste*; incendio. Ut (5, 683.): *Et toto descendit corpore pestis.* — 544. *Unus*; subaudis et *alter.* Nam non procedit *unus Helenor Et Lycus elapsi*; scilicet non mortem, sed turris ruinam. — 546. *Moeonio regi*; aut proprium patris nomen est, aut cognominem eum filio intelligamus: quia, ut supra (362.) diximus, cum filii vel patris nomen praemittitur, et aliud tacetur, cognomines eos esse intelligamus. *Furtim Sustulerat*; e stupro educaverat. Hinc est (G. 4, 346.): *Et dulcia furta. Vetitisque ad Troiam miserat armis*; secundum Donatum *vetitis fato*, [quia stare Troia diutius vetabatur,] sed melius lege militari intelligimus, qua servi a militia prohibebantur. Unde et in Deiotariana purgat hoc Cicero, cum fuisset obiectum, inter equites, quos Deiotarus miserat Caesari, unum servum fuisse, [et ait (8.): *Nescio quem ex eo numero servum indicatum; non arbitror, non audivi, sed in eo, etiamsi accidisset, culpam regis nullam esse arbitrarer.*] Virgilium autem novimus trahere aliqua de historia. Servos sane nunquam militasse constat, nisi servitute deposita, excepto Hannibalis tempore: cum post Cannense praelium in tanta necessitate fuit urbs Roma, ut ne liberandorum quidem servorum daretur facultas. — 548. *Ense nudo*; i. e. stricto. [*Ense levis* armaturae est, *nudo* autem, stricto, vel sine vagina.] *Parmaque inglorius alba*; quasi tiro, ut diximus supra (7, 796.) [quia picta arma iam probati in bellis habebant. — 551. *Ut fera*; quidam pardum significari volunt.] — 556. *Longe melior Lycus*; ergo et Helenor bonus. *Inter*; per: ut (7, 30.): *Hunc inter fluvio Tiberinus amoeno.* — 558. *Prendere saxa manu*; quia tunc alti non erant muri: sed ad impetum tantum repellendum, ut etiam Sallustius ostendit, ubi Sertorium humeris sublatum per muros ascendisse commemorat. — 559. *Cursu, teloque secutus*; nimiam eius ostendit celeritatem, qui potuit telum missum consequi. Nam hoc dicit: Cum praemisso telo ad hostem venit. Statius (6, 568.): *Et emissum* (Guelf. I. II. et al. *miss.*) *cursu comprendere telum.* — 562. *Revellit*; verbum vello facit in participio *vulsus.* — 563. *Qualis ubi aut leporem*; pro qualiter. [Comparatio Homerica, (Il. χ, 308.): Οἴμησεν κ. τ. λ.] — 564. *Pedibus Iovis armiger uncis*; quia dicitur aquila in bello Gigantum Iovi arva ministrasse, quod tamen fingitur. Nam ut supra diximus, Iuppiter et Saturnus reges fuerunt. Sed Iuppiter dum cum patre Saturno haberet de agris contentionem, ortum bellum est: ad quod egrediens Iuppiter, aquilae vidit augurium: cuius cum vicisset auspicio, fictum est, quod ei pugnanti tela ministrarit. Unde etiam a felici augurio natum est, ut aquilae militum (al. *militaria*) signa comitentur. — 565. *Quaesitum*; qui requiritur: nam praesens a passivo non habet: et est prothysteron. Nam post raptum requiritur. [Vel *quaesitum*, requirendum, ποθητόν. Multi

atibus; i. e., cum multis balatibus.] — 566. *Martius lupus;* t cruentus, aut Marti dedicatus. — 567. *Aggere; agger* est iuslibet rei coacervatio, unde fossae, aut valles possunt repleri. ibaudiendum tamen, *Alii.*] — 569. *Ingenti fragmine montis;* oradicti saxi exaggeratio est. — 570. *Lucetium;* solum hoc men est, quod dictum a Virgilio in nullo alio reperitur aucto- Sane lingua Osca *Lucetius* est Iuppiter, dictus a *luce*, quam estare dicitur hominibus. Ipse est enim nostra lingua *diespi-* i. e. *diei pater.* Horatius (Carm. 3, 3.): *Namque diespiter umque per purum* [*tonantes Egit equos.* — 572. *Hic iaculo us;* nescias de quo dixerit.] — 573. *Caenea, Turnus: Tur- Ityn;* ut ait Lucilius: *Bonum schema est, quotiens sensus atur in iteratione verborum: [Et in fine positus, sequentis xordium, qui appellatur climax.*] — 575. *Pro turribus;* pro defensione turrium. Aut sic magni, ut turres putares. — *Hasta Themillae; Themillas, Themillae*, ut *Aeneas, Ae-* - *Levis* autem *hasta*, pro *leviter veniens.* Ut et *strinxe-* dixit, i. e. paulum vulneraverat. Ut (10, 478.): *Tandem ra magno strinxit de corpore Turni.* — 577. *Demens;* qui am quo se tuebatur, abiecit. *Alis;* pennis. — 579. *Et o infixa est lateri;* ostendit vulneris locum quem ante sup- serat. Sic in quarto (689.): *Infixum stridit* (al. *stridet*) *sub re vulnus.* — 580. *Spiramenta animae;* definitio pulmo- , [qui dicuntur a spirando, i. e. a pulsu, sicut Graece πνεύ- , ἀπὸ τοῦ πνέειν. — 582. *Pictus acu chlamydem;* hoc est ns chlamydem Phrygiam. Ut (4, 484.): *Et Phrygiam Ascanio nydem;* et est figuratum *pictus chlamydem.*] *Ferrugine as Hibera; ferrugo* coloris genus est, qui vicinus est pur- e subnigrae. *Hibera* autem modo, non *Hispana*, sed *Pon-* Nam *Hiberia* pars Ponti est, [inter Persidem et Armeniam, optime colores diversi tinguntur:] ut ostendit Horatius (Ep. dicens: *Herbasque quas* [*et*] *Colchos atque Hiberia mittit norum ferax.* — 583. *Genitor quem miserat Arcens;* ordo Stabat Arcentis filius Arcens in armis egregius (L. Vos. Gu- . II. *egregiis*, R. *egrediens*). Nam non congruit ut huius praetermisso nomine, bis fiat patris commemoratio. — *Symaethia circum flumina; Symaethos* fluvius est Siciliae, ge Symaetho dictus], haud longe ab urbe Carinensi, circa a sunt *Palici* (Guelf. I. *payci*, mox *pallici*) dei, quorum est fabula: Aetnam nympham, [vel, ut quidam volunt, Tha- I Iuppiter cum vitiasset, et fecisset gravidam, timens Iuno- , secundum alios, ipsam puellam, Terrae commendavit, et enixa est. Secundum alios, partum eius, postea cum de a erupissent duo pueri, *Palici* dicti sunt, quasi iterum veni- . Nam πάλιν ἵκειν est *iterum venire.* Hi primo humanis is placabantur, postea quibusdam sacris mitigati sunt, et m immutata sacrificia. Inde ergo *Placabilis ara;* quia gata sunt eorum numina. [*Palicos* nauticos deos Varro ap- t. Alii dicunt Iovem hunc *Palicum* propter Iunonis iracun- in Aquilam commutasse: Alii Vulcani et Aetnae filium tra- , sed incertum ex qua recondita historia *Arcentem* istum in- rit, neque enim sine ratione vel *lucus Martis* appositus est: uid homo Siculus in hoc bello facit, quem nusquam supra

cum Aenea dicit ad Italiam pervenisse?] — 588. *Liquefacta tempora plumbo Diffidit*; plumbum enim iactum nimio rotatu et aëris calore dissolvitur. Statius (Theb. 10. 528.): *Et arsuras coeli per inania glandes.* — 589. *Porrectum extendit arena*; intelligimus eum cecidisse trans murum. Dicendó autem multa, ostendit corporis proceritatem. — 590. [*Tum primum bello*; hoc loco puerum ideo postea fecit armari, quia legit in historia pueros de bellis gloriam reportasse. Filium Marci Drusi annorum sexdecim: Crispini filium Crispinum in Corsica, cum fugeret exercitus Spurii Carvilii Consulis, bellum restituisse; apud Soram bello Italico ab Herennio puerum in aciem eductum, a quo hostem occisum spoliatumque * Lucii Tarquinii filium quem ob hoc pater aurea bulla praetextaque donavit.] — 593. *Minorem Germanam*; quia maior nympha fuerat Iovis voluntate (Guelf. I. *vol. mutata*). — 595 *Digna atque indigna relatu*; *indigna*, i. e. turpia et obscoena. [Ut dici solet *fanda et nefanda.*] — 596. *Novo regno*; aut nova regii generis affinitate: aut quia ipsi per regis filiam portio debebatur imperii. [Aut partem regni a Turno acceperat.] — 597. *Ingentem sese clamore ferebat*; non erat ingens, sed se esse clamitabat ingentem. — 598. *Iterum*; denuo. Nam iam tertio obsidentur: et *iterum*, non nisi de duobus dicimus. — 599. *Bis capti Phryges*; semel ab Hercule, postea a Graecis. [Alii tradunt semel a Graecis, et nunc a Latinis, et hoc magis aptum esse Numani personae, ut se cepisse existimet, qui tam iactans et petulans inducatur.] *Morti praetendere muros*; emphasis est. Morti enim pro bello posuit. Sic supra (3, 685.): *Laeti discrimine parvo.* [Cum potuerit *hosti* dicere, scilicet ut nihil Troianis reliquam * (reliquum sit, quam) perire.] — 600. *Nostra connubia*; aut quasi Turni cognatus loquitur: aut invidiose retorquet [*nostra connubia*,] et vult causam omnium esse communem. — 601. [*Italiam*; ad Italiam.] — 602. *Non hic Atridae*; exaggeratio vituperationis. Nam non tantum se Troianis, sed etiam eorum victoribus praefert. [Potest et *Atridas* intelligi, quarum coniuges aut deserunt maritos, aut interimunt revertentes.] *Fandi fictor Ulixes*; aut fallax, aut λογοδαίδαλος, i. e., qui dolum celat sermonis ornatu. — 603. *Durum a stirpe genus*; Italiae disciplina, et vita laudatur: quam et Cato in Originibus, et Varro in Gente Populi Romani commemorat. — 604. *Gelu duramus, et undis*; undis gelidis: et est ἓν διὰ δυοῖν, ut (3, 467.): *Hamis auroque trilicem.* Nam nemo quod plus est prius dicit. Si enim duo essent, ante *aquam* diceret, sic *gelu.* — 605. *Venatu*; pro venatui. Ut, *Curru* pro *currui.* [Ablativus dubius, vel pro dativo. *Pueri*; bene venationem pueris dedit, ores * (opus) rusticum iam iuvenibus.] *Silvasque fatigant*; ipsi fatigantur in silvis: vel pro feris silvas posuit in quibus sunt ferae. — 606. *Flectere ludus equos*; aliorum labor nostrae pueritiae ludus est. [*Flectere* autem verbo antiquo usus est; nam equites apud veteres *Flexuntae* (*Flexutes*) vocabantur, sicut ait Varro Rerum Humanarum. Sane Poëta meminit sui, nam ait superius (7, 162.): *Ante urbem pueri, et primaevo flore iuventus Exercentur equis.*] — 607. *At patiens* etc.; hoc et in Georgicis (2, 472.) laudat. Nam magnae virtutis est, in nimio labore parvis esse contentum. —

608. *Terram domat;* bene bellico usus est verbo: et ne a re militari discederet, non dixit *terras colimus*, sed *domamus:* ac si diceret, cum hostes desunt, terras ferro domamus. [*Quatit oppida bello;* *oppidum* quidam a vico castelloque magnitudine secernunt; alii locum muro, fossave, aliave qua munitione conclusum; alii locum aedificiis constitutum, ubi fanum, comitium, forum et murus sit; alii *oppidum* dici ab oppositione murorum, vel quod hominibus locus esset oppletus, vel quod opes illo munitionis gratia congestae sunt.] — 609. *Versa* etc.; agriculturam sine officio belli non gerimus. Est autem κακοσύνθετον et ὁμοιοτέλευτον. [Nam *terga*, cum eodem fine casus terminatur, ut *versa hasta*. Nam est ita: *versa hasta iuvencorum terga fatigamus*, i. e. caedendo urgemus. — 610. *Tarda senectus;* in aliis *sera senectus*.] — 611. *Nec senectus Debilitat vires animi;* bene *animi*, quia non est ausus corporis dicere. Nec enim potest fieri, ut quamvis robustus senex, vires habeat prioris aetatis, et suae comparetur adolescentiae. Nunc ergo licet dicat fortes esse etiam senes, bona tamen usus est temperatione, ut diceret, nihil animorum vigori derogare temporis vetustatem. — 612. [*Caniciem galea premimus;* i. e. semper militamus.] — 614. *Vobis picta croco;* vituperatio Troianorum, in qua utitur argumentis, quae in rhetoricis commemorat Cicero, a gente, ab habitu, a gestu [ab animo. Et sunt molliores versus apti ad carpendam molliciem. Sane vestes acu pictas coloribus Phryges primi invenerunt, nam ideo et artifices talium vestium *Phrygiones* appellantur.] *Fulgenti murice;* purpura. Hanc autem vitio et dedecori apud maiores fuisse constat. Iuvenalis (14, 187.): *Peregrina ignotaque nobis Ad scelus atque nefas quaecunque est purpura ducit.* — 615. *Desidiae cordi;* vobis sunt, [et est ab animo argumentum.] *Choreis;* servavit hoc loco naturam syllabae, quam in sexto (644.) metri causa corripuit; ut: *Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.* — 616. *Et tunicae manicas;* tunicae vestrae habent manicas, quod etiam Cicero vituperat, dicens (Catil. 2, 10.): *Manicatis ac talaribus tunicis.* Nam colobiis utebantur antiqui [quae sunt ἀπὸ τοῦ κολοβοῦ. Sane *habent* bis subaudiendum.] *Et habent redimicula mitrae;* illud dicturus fuerat: Habetis in pileis redimicula: quod convertit in vituperationem maiorem, dicens: Religatas habetis mitras. Nam *pilea* virorum sunt: *mitrae* feminarum, quas *calanticas* (L. R. Guelf. I. *calaut.*, Steph. *calat.*) dicunt. *Mitra* autem proprie Lydorum fuit, ut (4, 216.): *Moeonia mentum mitra.* Quem habitum imitati sunt Troiani. [Alii *mitras* meretricum esse voluerunt, quod hic est tanquam effeminatis obiectum.] — 617. *O verae Phrygiae;* ipsos vituperaverat *Phryges:* nunc ad maiorem iniuriam *Phrygias* non *Phryges* dicit. [Sic Homerus (Il. η, 96.): Ὦ μοὶ ἀπειλητῆρες, Ἀχαΐδες, οὐκ ἔτ' Ἀχαιοί.] *Alta Dindyma;* montes matris deûm. [*Ite* autem *per alta* sic dixit, quasi currite per Dindyma, et ducite choros per Dindyma: nec sufficit Nomano loqui iniuriam Troianorum, nisi etiam sacris numinum coniunctam faciat. Sed hoc iam quasi moriturus loquitur; hoc est enim *Digna atque indigna relatu Vociferans*, ut *digna* sint, quae de suorum virtute dixit, *indigna*, quae impia et in deos ausus est.] — 618. *Biforem dat tibia cantum;*

hisonum, imparem. Et servavit eis tibiarum suarum, [i. e. Phrygiarum] naturam. Nam *tibiae* aut serranae dicuntur, quae sunt pares, et aequales habent cavernas; aut Phrygiae, quae et impares sunt, et inaequales habent cavernas. Ergo *biforem*, dissonum, dissimilem[que]. Non enim sunt pari modulatione compositae. Ut enim ait Varro: *Tibia Phrygia dextra unum foramen habet: sinistra duo, quorum unum acutum sonum habet, alterum gravem.* — 619. *Buxusque vocat Berecynthio;* a monte Berecyntho [dicta.] Dicitur autem et *haec buxus* et *hoc buxum*: ut (G. 2, 449.): *Et torno rasile buxum.* Unde superfluo quidam arborem generis feminini esse volunt, cum hoc loco etiam de ligno generis feminini habeamus exemplum. — 620. *Et cedite ferro;* aut ferrum relinquite: et est iteratio. Aut caedite ferro, i. e. cum viri non sitis, abscindite partem virorum, [i. e. castrare vos debetis, more vestrorum Gallorum Cybeles sacerdotum, ut Iuvenalis (2, 116.): *Phrygio quos tempus erat iam More supervacuam cultris abrumpere carnem.*] — 621. *Iactantem*; de suorum gloria. *Dira canentem*; ad iniuriam Troianorum. — 622. [*Nervoque equino;* quia in arcubus nervi equini solent esse. Accius Philoctete: *Tendens nervo equino concita tela.*] — 624. *Ante Iovem* etc.; atqui Apollinem debuit invocare iaculaturus sagittas, sed diximus ideo Iovem invocatum, quia omne initium [et incrementum] Iovi debetur: ut (E. 3, 60.): *Ab Iove principium Musae.* Unde nunc Ascanius non quid faciat, cogitat: sed quid primum; inde invocat Iovem. — 625. *Iuppiter omnipotens;* hoc epitheton interdum ad gloriam numinis ponitur, interdum ad causam dicentis. Namque hoc loco dicendo *omnipotens*, ostendit eum etiam his qui per se minus valent, praestare posse virtutem. — 626. [*Ipse tibi;* bene *ipse*, quia adhuc pro Ascanio pater solebat sacrificare, nam ideo et *sollemnia* ait, quae fieri solerent, ut se ostenderet, si victoria et pax esset secuta, etiam illius officii capacem esse.] *Feram sollemnia dona; feram*, de iuvenco non dicimus: sed *adducam.* Intelligimus ergo, alia dona eum ferre promisisse. Singulis enim numinibus certa sunt dona quae offeruntur. Unde est (5, 54.): *Strueremque suis altaria donis*, i. e. congruis. — 627. *Et statuam ante aras;* aptam se daturum victimam ostendit; alibi (G. 2, 395.): *Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram.* Quotiens enim victima reluctabatur, ostendebat, se improbari. Lucanus (7, 165.): *Discussa fugit ab ara Taurus.* Iuvencum autem secundum Romanas ceremonias dixit. Nam Iovi de tauro non immolabatur, ut etiam in tertio diximus, nisi cum triumphi nomine suovetaurilia fiebant (L. R. Guelf. I. *suovetaurium fiebat;* Dan. *suovetaurium faciebant*, Vos. Guelf. II. *suovicarium facieb.*, Steph. al. *sue vel tauro fieb.*): quod tamen ideo admissum est, quia non tantum Iovi, sed [et] aliis diis, qui bello praesunt, sacrificabatur. *Aurata fronte iuvencum;* ita enim victimae ornari consueverant. — 628. *Candentem;* candidum Iuvenalis (10, 66.): *Duc in Capitolium magnum cretatumque bovem. Caput cum matre ferentem;* [hoc est non iuvenci matrem, sed quae iam peperisset. Unde consuetudo permansit, ut vacca simul et taurus auratis cornibus Iovi Capitolino immolarentur. Et] aequalem matri, nondum patri. Iuvenalis (12, 8.): *Quem iam pudet ubera matris Ducere:*

qui vexat nascenti robora cornu. — 630. *De parte serena*; ut non causae sit: sed augurii, [et auspicii vis ostenderetur; solent enim tonitrua per tempestatem inferri.] — 631. *Intonuit laevum*; prosperum. Ut enim etiam supra (2, 693.) diximus, quae sinistra nobis videntur, intuentibus coelum, illic dextra sunt non quod sinistra bona sunt, sed quod dextra coeli, nobis sinistra sunt. *Sonat una fatifer arcus*; simul atque cognovit augurium. — 632. *Effugit*; melius *et fugit* legitur. [Et figura est *horrendum effugit*.] — 633. *Perque caput Remuli venit*; figmenta haec vulnerum plerumque non sine ratione ponunt Poëtae. Nam modo hunc ideo in capite dicit esse percussum, quia eum supra vaniloquum introduxerat, et superbum: quod vitio capitis evenit. Horatius (Carm. 1, 18.): *Attollens vacuum plus nimio gloria verticem*. Sic Homerus Thersiten a tergo vulneratum dicit usque ad praecordia; nam ait (Il. β, 266.): μετάφρενον, quia eum stultum induxerat. Item de Achille dicit, πόδας ὠκὺς Ἀχιλλεύς. [Item ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς:] quem legimus in talo esse vulneratum. [Vel ideo *per caput et cava tempora*, ut divinitus misso telo nulla pars alia corporis, sed caput vulneraretur, scilicet ut hominis qui infanda et impia de religionibus dixerat, sacrilegium capite expiaretur.] — 634. *Virtutem illude*; *illudo tibi* et *insulto tibi* dicimus. Nam *illudo te* figuratum est, ut hoc loco. Item *insulto te*. Sallustius: *Multos a pueritia bonos insultaverat*. — 635. [*Haec Rutulis*; pro talia, vitavit pronomen.] — 636. *Hoc tantum Ascanius*; et dixit et fecit. — 637. *Animosque*; aut suos, aut Ascanii per favorem. — 639. [*Acies urbemque*; syllepsis.] — 640. *Nube sedens*; sicut solent numina. Iuno (12, 810.): *Nec tu me aëria solam nunc nube videres Digna indigna pati*. [*Victorem*; bene ei qui unum occiderat addidit dignitatem. *Affatur Iulum*; non ita ut Iulus audiret.] — 641. *Macte*; magis aucte, affectatae gloriae. Et est sermo tractus a sacris. Quotiens enim aut tus aut vinum super victimam fundebatur, dicebant: mactus est taurus vino vel ture, hoc est cumulata est hostia et magis aucta. [*Macte* ergo pro *mactus esto*, vocativum pro nominativo posuit, ut Persius (3, 28.): *Stemmate quod Tusco ramum millesime ducis Censoremve tuum vel quod trabeate salutas*, pro *millesimus* et *trabeatus*; et Virgilius (3, 382.): *Vicinosque ignare paras invadere portus*; pro *ignarus*, et alibi (11, 547.): *Quos Amasene pater*, pro *Amasenus*; sic ergo et *macte* pro *mactus*. Quod autem *Esto* non addidit, ab antiquitate descivit; nam veteres *macte esto* dicebant, sed hoc secutus suam consuetudinem fecit. Nam et alibi (7, 11.): *Dives inaccessos ubi solis filia Lucos*; et iterum (4, 263.): *Dives quae munera Dido*, praetermisit *cuius rei dives*, cum veteres *dives illius rei* dicerent: quod ipse alibi: *Dives opum variarum*, et *Dives pictai vestis et auri*. Item cum veteres natalem diem, vel locum, vel tempus dicerent, ut Horatius (Carm. 1, 21.): *Natalemque mares Delon Apollinis*, et Plautus in Pseudolo (1, 2, 46.): *Natalem hunc mihi diem scitis esse*; Virgilius his omissis dixerit (E. 3, 76.): *Phyllida mitte mihi, meus est natalis, Iola*. Ergo et hic ita subtraxit; nam integrum est: *macte esto nova virtute puer*. *Mactus* autem apud veteres etiam *mactatus* dicebatur, ut Ennius: *Livius inde redit magno*

mactatus triumpho. Et Lucilius Lib. V.: *Macte, inquam, virtute simulque his viribus esto.* Et in Pontificalibus sacrificantes dicebant deo: *Macte hoc vino inferio esto.*] *Nova virtute puer*; aut magna [et mira], ut (E. 3, 86.): *Pollio et ipse facit nova carmina.* Aut re vera *nova*, [i. e. rudia] quantum ad bellum.— 642. *Diis genite*; propter Venerem. *Geniture deos*; propter Iulium Caesarem et Augustum. *Iure*; merito. — 643. *Gente sub Assaraci*; sub gente Romana. Assaracus enim pater est Capis, avus Anchisae. *Fato ventura*; magna; haec enim bella sunt gravia, quae fatali ratione proveniunt, ut Troiana et Thebana. [*Resident*; sedabuntur, ut tempestatem *residere* dicimus.] — 644. *Nec te Troia capit*; [vel maior es quam patria, vel] maioris meriti es, quam civitas in qua nunc es. Lucanus de Caesare (1, 175.): *Pius patria potuisse tua.* — 645. *Spirantes*; vitales, quibus spiramus et vivimus. — 646. *Ascaniumque petit*; notandum *petit* sine insidiis dictum. — 647. [*Antiquum in Buten*; hic Butes semel hic nominatur, ut bis, Nautes.] — 648. *Fidusque ad limina custos*; aedituus fuit: quod, ut supra (1, 730.) diximus, in ingenti honore apud maiores fuit. Illic enim et epulabantur, et deos celebrabant. Census etiam omnis illic servabatur, quod et[iam] Plautus docet in Asinaria, in qua inducit Sauriam servum atriensem in tota familia plurimum posse. [*Ad limina*, sane figuratum.] — 651. *Saeva sonoribus arma*; strepitu terribilia. [Et ut sunt *saeva arma*, quae habent sonorem: Ut (359.): *Aurea bullis Cingula.* An etiam *sonoribus saeva?*] — 652. *Ardentem*; desiderio dimicandi. Unde: *Animosque ad sidera tollunt.* Melius *Ascanii* intelligimus, sicut Statius de Menaeceo (10, 680.): *Et laudibus implet honestis.* — 653. *Aeneide*; patronymicum hoc non venit ab eo quod est *hic Aeneas.* Nam *hic Aeneades* et *o Aeneade* faceret, [sed ab eo quod est *Aeneus*, ut a *Theseus*, *Theseide.*] — 654. *Primam hanc* etc.; dicendo *primam hanc*, pollicetur et aliam. *Concedere* autem se ideo dixit, quia sagittarum deus est: et licet eum Iuppiter iuverit, Apollo tamen sibi suum officium vindicat, quod dicit se concessisse, quia non prohibuit. Ea enim quae ab aliis numinibus poscimus, tunc implentur, si non adversentur numina, quorum propria sunt quae poscimus. Unde et in quarto (125.) Iuno ait: *Adero et tua si mihi certa voluntas*; hoc est: Quod in me est, iungam eos: restat ut et [tu] tuum impleri velis officium. — 655. *Paribus non invidet armis*; pari gloriae. Nam ut Apollo puer occiso Pythone ultus est matris iniuriam, sic Ascanius occiso Numano Troianorum castra iniuriasque defendit. *Paribus* ergo *armis*, [i. e.] similibus, non peritia, sed genere victoriae. — 656. *Cetera*; deinceps: et est adverbium. [I. e. *in ceterum*; est autem Ennianum: *Cetera quos peperisti ne cures.*] *Orsus*; modo locutus, [i. e. pro eo qui desierit:] alias *coepit*, quod magis est proprium, ut (1, 329.): *Sic Venus, at Veneris contra sic filius orsus.* — 657. *Medio sermone*; ideo *medio*, quia non respondit Ascanius. [*Sermo* est enim duorum vel plurium oratio, et ex dicente respondenteque conficitur.] — 660. *Fuga*; abscessu; [et more suo abeuntes deos inducit agnosci.] *Pharetramque sonantem*; quia dixit supra (650.): *Et saeva sonoribus arma.* [Homerus (Il. α, 46.): Ἔκλαγξαν κ. τ. λ.] — 661.

Dictis; propter auditam orationem. *Ac numine*; propter agnitum deum. — 663. [*Animasque in aperta pericula mittunt*; plus enim quam manifesta sunt praesentia pericula, quando audientibus Troianis bello prohibebatur Ascanius ne periclitaretur.] — 665. *Intendunt acres arcus*; pro *ipsi acres*. Ut enim et in primo (318.) diximus, arcum unusquisque habet pro viribus suis. *Amentaque torquent*; pro *tela amentis torquent*: nam *amentum* est lorum quo media hasta religatur (al. cod. *giratur*; *libratur?*) et iacitur. — 667. *Flictu*; pro afflictu [vel inflictu], i. e. ictu. Nam detraxit more suo praepositionem. [Et locutus est iuxta antiquum morem. Pacuvius Teucro: *Flictus navium*.] — 668. *Pluvialibus hoedis*; super Tauri cornua est signum, cui Auriga nomen est: hunc cum Tauro una clara stella coniungit. Retinet autem Auriga stellas duas in manu, quae Hoedi vocantur, [et capram quam Amaltheam dicunt:] quorum et ortus et occasus tempestates gravissimas faci[un]t. Oriuntur autem cum Scorpio[ne] mense Octobri. — 670. *Iuppiter*; aër. Ut Horatius (Carm. 1, 1.): *Manet sub Iove frigido venator*. [*Eduxit*; quidam pro educavit volunt intelligi.] — 674. *Montibus aequos*; Idae, vel eius arboribus exaequandos. — 675. *Ducis imperio commissa*; aut quae ei *commissa* fuerat imperio absentis Aeneae: aut, quod est melius, quae imperio Aeneae fuerat *commissa* [i. e. clausa. Unde et *commissurae* dicuntur coniunctiones tabularum, secundum superiorem sensum. Contrarium est quod dixit: *Rectores iuvenum et rerum dedit esse magistros*. Aeneas enim abscedens principibus omnium rerum commiserat curam. Alii *ducis* Ascanium accipiunt. Alii *commissa* ideo clausa accipiunt, quia superius (39.) lectum est: *Heia ingenti clamore per omnes Condunt se Teucri portas*. Quietis enim rebus portae patebant, per quas se Teucri sub adventum hostis receperant. Propterea quod ait: *Namque ita discedens praeceperat optimus armis Aeneas, si qua interea fortuna fuisset, Non aequo dare se campo, non obvia ferre Arma viros, sed castra fovere*. Sane *commissa* deest sibi vel illis,] Pandaro et Bitiae, ne contrarium sit quod dixit: *Rectores iuvenum et rerum dedit esse magistros*. Scimus [enim], quod Mnestheo et aliis ducibus imperaverat Aeneas ad petenda proficiscens auxilia, ne portas aperirent. Ut: *Castra modo, et tutos servarent aggere muros*. Item legimus, Mnesthea et Serestum ductores fuisse, et rerum magistros, non Pandarum et Bitiam. Unde apparet, quia hunc locum male intellexit Donatus, dicens, *Commissam portam*, i. e. creditam Pandaro et Bitiae, qui duces non erant. Cornutus vero melius sensit, dicens: *portam quae ducis imperio commissa fuerat, hoc est clausa, eam aperuerunt. Commissura* enim dicitur coniunctio, sicut Cicero in Fundaniana (Fonteiana) meminit. (cf. G. 2, 342.). Ergo melius est, ut *commissam* dicamus *clausam*, quam *creditam* Pandaro et Bitiae. — 676. [*Moenibus*; pro in moenia.] — 677. *Pro turribus*; aut vice turrium: aut pro defensione. — 678. *Armati ferro*; aut bene instructi armis: aut, ut Asper dicit, ferrea corda habentes, i. e. dura et cruenta cogitantes: ut Ennium sit secutus quia ait: *Succincti corda machaeris*. — 679. *Quales aëriae*; comparatio ex Homero (Il. μ, 127.): Ἐν δὲ πύλῃσι κ. τ. λ.] *Liquentia flumina*; iuxta Padum et

Athesim, Venetiae flumina, est etiam fluvius *Liquetius* [inter Altinum et Concordiam,] quem nunc commemorat. Ergo Liquetia proprium est nomen non epitheton, ne incipiamus a generalitate ad speciem reverti; quod vitiosum est, ut si dicas: *Circa flumina nascuntur arbores;* et sic inferas: *circa Tiberim vel Anienem*; sufficit enim dixisse *circa flumina* generaliter. Unde apparet, quia *Liquetia* legendum est, [et] non *liquentia*. — 680. [*Sive Padi* etc.; *Padus* Italiae fluvius aliquas provincias dextra laevaque contingit, inter quas et Venetiae partem praeterfluit. Athesis Venetiae fluvius est Veronam civitatem ambiens et in Padum cadens.] — 681. *Intonsaque coelo;* hoc ad supradictas cristas refertur. *Geminae quercus*; non quia tantum duae nascuntur, sed ad istorum similitudinem respexit: i. e. quando similes elevantur quercus. — 684. *Pulcher equicolus armis*; ut *pulcher vestibus*, sic *pulcher armis:* hoc est, per arma, [et] quod erat armorum retulit ad personam; [et melius figuratum quam si dixisset *pulchris armis*.] — 685. *Praeceps animi;* figurate genitivo iunxit. Nam dicimus [*praeceps iracundia*,] *praeceps furore.* [*Mavortius Haemon;* non Martis filius, sed bellicosus.] — 686. *Agminibus totis;* deest *ab*; et significat, eos primo fugatos esse, mox occisos. Aut certe aliquos fugatos, aliquos interemptos. [Quidam dubium putant, utrum *ab agminibus totis terga dedere*, an *ab agminibus versi*. — 687. *Posuere in limine vitam;* ut (G. 4, 238.): *Animasque in vulnere ponunt.*] — 688. *Animis discordibus irae*; hostilibus, scilicet Troianorum, qui a Rutulis discordabant. — 692. [*Nuntius;* et qui nuntiat dicitur et qui nuntiatur, sed modo hic qui nuntiatur.] — 695. *Fratresque*; quos supra dixit portam tenere. — 696. *Se primus agebat;* [iuxta veteres *agebat*, pro *veniebat*,] ut (6, 337.): *Ecce gubernator sese Palinurus agebat.* [Plautus in Mostellaria (1, 4, 28.): *Unde agis te?* Ut enim nos e contrario dicimus *duco me:* ita illi, *agit se, ἀπὸ τοῦ ἄγειν*,] *se agebat*, hoc est incedebat. Tractus autem sermo est a ratione Physica. Nam *agitur* corpus animi iudicio. Unde Terentius (Andr. 2, 4, 25.): *Quo te agis?* — 697. [*Thebana de matre;* parenthesis est. Sane Thebae aliae Aegyptiae, aliae Boeotiae, aliae Phrgyiae.] *Sarpedonis alti;* i. e. nobilis. — 698. *Itala cornus;* telum de Itala cornu factum, [et materiam pro opere posuit.] — 699. *Stomacho infixa;* Graecus sermo est. — 700. [*Specus vulneris;* poëtica exaggeratio. [*Specum* enim pro cavatione posuit. — 701. *Et fixo ferrum in pulmone;* et ferrum fixum, et pulmonem fixum possumus accipere.] — 702. *Erymantha manu;* i. e. gladio cominus ferit. Nam illi, de quibus superius dixit, non (nonnulli codd. omit. *non*) manu occisi sunt, sed misso iaculo. Ergo ad differentiam teli iacti, accipe manu i. e. gladio. — 703. *Ardentem oculis animisque frementem;* et gestu corporis, et mente commotum. — 704. [*Neque enim iaculo*; parenthesis.] *Vitam dedisset;* pro reddidisset. — 705. *Phalarica venit;* de hoc telo legitur, quia est ingens, torno factum, habens ferrum cubitale et rotunditatem de plumbo in modum sphaerae. In ipsa summitate dicitur etiam ignem (al. *cubitale supra quod veluti quaedam sphaera, cuius pondus etiam plumbo augetur, dicitur enim ignem*) habere affixum [stuppa circumdatum, et pice oblitum:

censumque aut vulnere hostem, aut igne consumit.] Hoc autem lo pugnatur de turribus, quas *phalas* dici manifestum est. nde et in circo *Phalae* dicuntur divisiones inter Euripum et etas, quod ibi constructis ad tempus turribus, his telis pugna i solebat.] Iuvenalis: *Consulit ante phalas, delphinorumque lumnas.* Ergo a *phalis* dicta est *phalarica:* sicut muro *muralis.* ne *phalaricam* Lucanus dixit nervis mitti tortilibus e quadam achina. Ut (6, 198.): *Hunc aut tortilibus vibrata phalarica rvis Obruat.* Virgilius vero ait, Turnum manu iaculari posse. Unde apparet, aut a Lucano ad auxesin illius qui occindus fuerat, esse dictum: aut a Virgilio ad laudem Turni, qui lem hastam manu iaculatus est. — 706. *Fulminis acta modo;* nat tela cum impetu venientia fulminibus comparare. *Taurea* *ga;* usurpavit pro *taurina.* Alibi (G. 4, 171.): *Taurinis follis.* Unde sicut et Plinius dicit: *Derivationes firmas non habent gulas, sed exeunt prout auctoribus placet.* Bene autem per ansitum eius arma descripsit. — 707. *Duplici squama et auro;* e. duplicibus squamis aureis. Squamae autem sunt loricarum tenae in modum squamae compositae. Sane *squama* et splenrem significat, si a piscibus veniat: et sordes, si ab squalore. d in Virgilio splendorem ubique significat. — 709. *Et clypeum perintonat ingens;* aut ipse ingens super clypeum intonat: aut gens clypeum super ipsum tonat. Nam lectum est etiam *hoc rpeum*, ut probat Caper: quod magis debemus accipere. Nam omerum imitatus est qui ait (Il. δ, 503.): Ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' τῷ. — 710. *Euboico Baiarum litore;* bene *Baiarum* addidit, Euboeam insulam intelligeremus, unde Chalcidenses (codd. *lchid.*) venerunt, qui condiderunt Cumas, quae sunt Baiis inae. [Postumius De Aduentu Aeneae et Lutatius Communium storiarum, Boiam Euximi comitis Aeneae nutricem et ab eius mine *Baias* (Boias) vocatas dicunt. Veteres tamen portum *ias* dixisse, Varro et a *Baio* Ulixis comite, qui illic sepultus ;, *Baias* dictas tradit. *Quondam;* hic quondam pro expletiva suit. Alii quondam medii temporis volunt, quidam quondam perpetuitatem temporis referunt, hoc est ut solet fieri. — 2. *Ponto iaciunt;* hoc est contra Pontum. *Sic illa;* sic, prohendum, nam cum dixisset qualis, addidit, sic illa.] — 713. *ona trahit;* ita enim exaedificatur. — 715. *Prochyta alta mit;* atqui haec insula plana est: sed epitheton de praeterito ixit. Nam ut dicit Plinius in Naturali Historia (2, 88. 89.), arimes insula fuit alta, quae terrae motu diffusa (R. V. Guelf. I. II. ph. al. *In. mons fuit, qui terrae m. diffusus,* s. *de ea fusus s. casus*) alteram insulam fecit, quae *Prochyta* ab effusione dicta ; fundere enim est ἐκχέειν. [Hanc Naevius in primo belli nici de cognata Aeneae nomen accepisse dicit, sed Inarime nc Aenaria dicitur, et saepe fulgoribus petitur, ob hoc quod phoeum premat, et quia in eandem contumeliam simiae mis- sunt quas * atorum (Graiorum) lingua narius (ἀρρίνας, i. e. *arias*) dicunt, ob quam causam Pithecusam etiam vocitant, et diversi auctores varie dicant. Nam alii hanc insulam Typeum, alii Enceladum tradunt premere, et putatur nove dim Inarimem, quod et singulari numero, et addita syllaba erit, cum Homerus εἰναρίοις (εἰν ἀρίμοις) posuerit, ut prior

syllaba praepositionis locum obtineat. Livius in libro nonagesimo quarto, Inarymem in Maeoniae partibus esse dicit, ubi per quinquaginta millia (*mil. iugera?*) terrae igni exustae sunt, hoc etiam numerum (Homerum) significasse vult.] *Prochyta* ergo *alta*, quondam scilicet. *Durumque cubile*; [hoc est] mortiferum, ad poenam statutum. — 718. *Stimulos acres*; saeviendi scilicet. Nam sunt et timoris et libidinis stimuli. Notanda quoque prooeconomia, quae id agit, ut verisimile sit, Turnum victorem evasisse de castris. — 720. *Undique conveniunt*; [non dicit qui conveniant, sed] illi sine dubio quibus Mars iniecit audaciam, inventa opportunitate irruperunt castra Troiana. [*Quoniam*; postquam. — 725. *Obnixus*; connisus, conabundus.] — 726. *Duro in certamine linquit*; sine spe evadendi. — 727. *Ast alios secum includit*; [pro hostibus quoniam multos suos exclusisset.] Statius (10, 508.): *Par operi iactura lucro. Namque hoste recepto Exclusere suos*; [potest tamen et dubium esse, *Includit*, utrum hostes, an suos?] *Ultro*; insuper. — 728. *Demens*; hoc ex affectione sua posuit Poëta. Alibi (6, 171.): *Sed tum forte cava dum personat aequora concha Demens, et cantu vocat in certamina divos.* [*Rutulum*; potest accusativus esse, potest et genitivus.] — 737. *Dotalis regia Amatae*; [aut] tibi data per dotem, [aut quia sperabatur.] Et bene *Amatae*, quae illum sola generum esse cupiebat, [contra mariti iudicium. Ergo eum mulieri probatum non viro dicit.] Notandum sane, quia id agit, ut ostendat, se non per imprudentiam Turnum inclusisse, sed illum per temeritatem sibi minime profuturum castra penetrasse. — 740. *Olli subridens*; magnam confidentiam virtutis ostendit. — 742. *Priamo narrabis Achillem*; propter illud Sibyllae (6, 89.): *Alius Latio iam partus Achilles.* Et dictum est, ut illud (2, 549.): *Degeneremque Neoptolemum narrare memento.* — 743. *Rudem nodis*; non levem, nec pulchram, sed fortem. *Cortice crudo*; viridi. Nam hastae [igni] plerumque torrentur. — 745. *Vulnus* etc.; [*vulnus veniens*, i. e. ictum, quo vulnerari debuit.] Plerique, sed non idonei commentatores, dicunt hoc loco occisum Turnum: sed causa oeconomiae gloriam a Poëta Aeneae esse servatam: quod falsum est. Nam si veritatem historiae requiras, primo praelio interemptus Latinus est [in arce]; inde, ubi Turnus Aeneam vidit superiorem, Mezentii imploravit auxilium; secundo proelio Turnus occisus est, et nihilominus Aeneas postea non comparuit; tertio praelio Mezentium occidit Ascanius. Hoc Livius (1, 2) dicit, et Cato in Originibus. — 747. *Telum*; hoc loco *telum* gladium dixit a longitudine. Unde et *mustela* dicitur, quasi *mus longus*. *Telum* autem posuisse pro gladio illud significat, quod infert paulo post: *Consurgit in ensem.* — 748. *Is teli*; par, similis. [*Versat*; librat, iactat, et est Ennianum: *Versat mucronem.*] — 749. *Alte consurgit in ensem*; genus feriendi Gallicanum. Sallustius: *Regressi ad faciliores ictus loco cedebant* (Guelf. I. *locos quaerebant*; V. *locus ced.*). — 751. [*Impubesque*; pathos ex aetate movit. — 755. *Huc caput*; huc pependit figurate.] — 759. *Bello gentique fuisset*; duo dicit: et bellum finiri potui[sse]t, omnibus interemptis, et gens penitus fuisset exstincta, occiso Ascanio, a quo Romani ducunt originem.

leo *bello gentique* dixit, quia plerumque bellum finitur gente
ıperstite, ut in bello Troiano contigit. — 760. *Caedisque in-
ına cupido;* [oeconomia est quae] excusat Turnum, cur non a
ɔrta fugatis Troianis penitus deleta sint castra. — 762. *Prin-
'pio;* intra castra, post Troianorum fugam. *Succiso poplite
ygen Excipit;* ordo est: Excipit et succidit poplitem, [ut (537.): '
ostibus haesit adesis*, et (3, 237.): *Scuta latentia condunt.*]
am ante fuit, ut eum circumveniret insidiis. *Poples* autem,
ı correpta est, sicut in Sereno legitur; sed producitur posi-
ɔne. — 763. *Hinc;* nec loci est, nec temporis, sed ordinis,
e. deinde. *Raptas* autem, de hostilibus cadaveribus. Nam
ıod dicit Donatus, *ab armigero,* non procedit, nec enim lectum
t. Cum solus inclusus fuerat Turnus, ut post ait: *Unus homo,
ıamvis possit*, sicut in *Suggere tela mihi*, et paulo post, *Tum
agnam corripit hastam, Et iacit.*] — 764. *Iuno vires ani-
umque ministrat;* [oeconomia, ut quod dicit possit esse verisi-
ile,] ne sit incongruum, unum tot occidisse, dat Iunonis auxi-
ım. Horatius in Arte Poëtica (191.): *Nec deus intersit, nisi
gnus vindice nodus Inciderit.* — 766. *Martemque cientes;*
ıgnam agitantes. — 767. *Alcandrumque* etc.; Homeri (Il. ε,
'8.) versus, tantum coniunctione mutata: [*Ἄλκανδρον θ' Ἅλιόν
Νοήμονά τε Πρύτανίν τε.* Unde apparet, non ad historiam, sed
. ornatum poëmatis haec nomina pertinere. — 768. *Tenden-
n contra;* in se facientem impetum. — 771. *Cum galea longe
cuit caput;* ad exprimendam celeritatem praeterito usus est
mpore. Potuisse autem caput cum galea longe iaci, praemissa
ɔi altitudo significat. Ergo eum cominus percussum intelliga-
us, sed tantam vim ictus fuisse, ut longe caput excuteret. —
2. *Felicior;* peritior (Codd. *Felicius, peritius*). Nam in un-
ndis telis non est felicitas, sed peritia. Sane nec *ungo*, nec
ıgentum u recipit, excepto uno nomine, ut *unguen.* Unde est
ɩ. 3, 450.): *Et pingues unguine ceras.* [Est autem mira bre-
ɔate inducta descriptio.] — 773. *Ferrumque veneno;* speciose
ctum *armabat ferrum*, quo nos armare (armari) consuevimus.
t ex venenato ferro vehementius et perniciosius vulnus sit.] —
'4. *Amicum Cretea Musis;* poëtam lyricum. Et tale est schema
r repetitionem, ut (10, 180.): *Sequitur, Pulcherrimus Astur,
ıtur equo fidens.* — 775. [*Musarum comitem*; non re vera
mitem, sed carminum studiosum.] — 776. *Numerosque inten-
re nervis;* rhythmos facere intentione nervorum. Nam nu-
eri sunt Rhythmi, ut (E. 9, 45.): *Numeros memini, si verba
nerem.* Ergo hoc dicit: Secundum chordas verba componebat.—
'8. *Audita caede suorum*; servat τὸ πρέπον, ne praesentibus
ıcibus Turnus tot strages fecisse videatur. — 781. *Quo deinde
gam?* aut vacat *deinde*, [ut *tandem*, *gentium*, *locorum.*] Aut
telligimus, mente eum tractasse, quod de campis milites solent
castra confugere: et sic dixisse: *Quo deinde?* scilicet de
stris: quo fugietis ulterius. Et hoc est melius. Unde et sequi-
r, *Quos alios muros.* Et sic est dictum post cogitationem,
ıo deinde?* [Sicut Terentius (Eun. 1, 1.) dixit: *Quid igitur
ciam?* Est ea autem amara accusatio.] — 783. *Unus homo;*
si diceret *mortalis.* Et bona extenuatio (codd. *atten.*) est,
m supra dixerit: *Rutulum in medio non agmine regem.* —

786. *Infelicis patriae;* Troiae, in qua nunc sunt. *Veterumque deorum;* penates significat, quos semper coluere Troiani. — 787. *Miseretque, pudetque;* sic Pallas: *Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.* — 791. [*Acrius hoc Teucri;* cum eum decedentem viderent.] — 792. *Ceu saevum turba leonem;* sensus hic est: Haud aliter Turnus retrocedens petebat fluvium, ac solet leo pressus multitudine: nec terga praebere, propter iram et (V. R. Guelf. II. *nec;* al. *vel*) pudorem: nec posse, licet cupiat, in venantes impetum facere. [Comparatio Homeri est. — 796. *Ille quidem;* parenthesis. *Potis est;* ille enim *Tendere contra potis est per tela virosque.* — 799. *Invaserat hostes;* aut speciem praeteriti temporis mutavit, aut tempora: nam cum dixisset *Invaserat,* subiunxit *Vertit.*] — 802. *Nec contra* etc.; atqui favente numine debuit etiam contra multitudinem posse: sed hoc Iuppiter vetuit. — 804. *Haud mollia iussa ferentem;* melius quam Homerus, hunc locum exequutus est. Salvo enim sensu vitavit et fabulosa et vilia. Nam ille ipsas minas exsequitur. [*Sufficere;* subministrare.] — 806. *Ergo;* quia numinis est desertus auxilio. — 807. [*Nec dextra valet;* cum dixisset *clypeo,* non subiunxit gladium, sed *dextram,* ut ostenderet, eum, nec se armis tegendo, nec hostem telis petendo, valuisse.] — 808. *Telis Obruitur;* Lucanus eundem sensum per declamationem dicit (4, 776.): *Telorum nimbo peritura et pondere ferri.* [*Tempora circum;* totus locus Homeri est. — 810. *Iubae capiti;* pro quae in capite sunt.] *Umbo;* i. e. scutum. Nam a parte totum significat. [*Umbo* enim, media clypei pars eminens est.] — 813. *Et piceum* etc.; ordo est: Sudor piceum flumen agit: hoc est sordidum, quia sine respiratione pugnabat. — 814. [*Fessos quatit aeger anhelitus;* Probus ait: *commodius hic est Aeger quam in quinto* (432.): *Vastos quatit aeger anhelitus artus;* quamvis consuetudo sit Virgilio ista mutandi; quidam *acer* legunt, et volunt in quinto *aeger* aptius dictum de sene; hic de iuvene *acer* melius convenire.] — 815. *Tum demum;* postquam se aliter evadere posse non vidit. *Omnibus armis;* cum minus est. — 816. *Ille suo cum gurgite flavo;* hysterologia est, cum ille eum excepit. [Fluvium autem pro deo posuit; unde subdit *ille,* scil. deus, suo gurgite eum accepit; aliter superfluum est: *Et fluvius suo gurgite accepit.*] Non enim procedit *cum suo gurgite,* quasi posset fieri, ut eum Tiberis sine suis fluentis exciperet. Sane quaerunt multi, cum Tiberis Aeneae faveat, cur liberaverit Turnum. Sed solvitur ista ratio[ne] (R. V. Guelf. II. *ratio*). Nam ob hoc Turnum [dicit] esse liberatum, ut maior Aeneae gloria servaretur. [Alii tradunt de Tibri qui Aeneae favet nunc Turnum in Iunonis gratiam esse servatum.]

MAURI SERVII HONORATI

GRAMMATICI

IN VIRGILII AENEIDOS

LIBR. X.

---

1. *Panditur* etc.; secundum poëticum morem hoc dicit: factus est dies: quia dicunt poëtae matutino tempore aperiri coelum, noctu vero claudi. Unde est illud (1, 374.): *Ante diem clauso componet vesper Olympo.* Nam et paulo post descripturus est noctem, ut (215.): *Iamque dies coelo concesserat:* unde intelligamus, alium diem esse consumptum: et nunc cum more solito noctis praetermisisse descriptionem. Quanquam *panditur coelum*, etiam simpliciter possumus accipere pro quovis tempore, scilicet ad numina convocanda: quod et melius est, quia ait *interea*, i. e. dum haec geruntur. Nam *interea* particula praeterita negotia coniungit futuris. [*Olympi* coeli, quasi ὅλος λαμπρός, ideo quia totum lucet. — 2. *Divûm pater;* pro *divorum*, sicut *Argivûm*, *Danaûm*, *Teucrûm*, videtur accusativi singularis specie pro genitivo plurali usus.] — 3. *Sideream in sedem;* in astriferum circulum. Non enim omnes circuli astriferi sunt, sed solus superior: [aut *sideream*, lucidam dixit.] *Unde arduus omnes;* ut [alibi] (1, 223.): *Et iam finis erat cum Iuppiter aethere summo Despiciens mare velivolum.* — 4. *Castraque Dardanidum* [*a*]*spectat, populosque Latinos;* post generalitatem intulit speciem. Consequens est enim, ut omnes terras videns, cernat etiam castra Troiana. [Nonnulli sane *Dardanidum* pro *Dardanidarum* asserunt, ut sit genitivus generis masculini specie feminina.] — 5. *Bipatentibus;* physice dixit: nam coelum patet ab ortu et occasu. Est autem sermo Ennianus tractus ab ostiis, quae ex utraque parte aperiuntur. Unde et modo *bipatentibus*,

apertis intelligimus, [quod intrantibus et exeuntibus pateant.] — 6. *Coelicolae magni;* orationis istius intentio hoc agit, ut ab odiis Troianorum Iuno revocetur. *Quianam*; cur, [quare], Ennianus sermo est: [*Quianam legiones caedimus ferro.*] — 7. *Versa retro;* mutata, ut: *Quae te genitor sententia vertit?* [Quidam *versa retro* intelligunt, quod rursus ad discordias videntur redisse, alii *versa retro*, pro *inversum acta*, quasi quae prius rectum iter pergebat derivata.] *Certatis*; aut contra vos, aut contra meam sententiam. — 8. *Abnueram* etc.; prohibueram Italiam contra Troianos bella suscipere. Atque dixit in primo (263.): *Bellum ingens geret Italia.* Quod ita solvitur: aut quia cum uno deo vel dea aliter loquitur; unde est in primo (261.): *Hic tibi fabor enim, quando haec te cura remordet.* Aliter vero cum omnibus diis, utilitatis causa, propter removendam eorum contentionem et dissensionem. [Sed secundum sapientes quosdam alia est necessitas fati, alia voluntas deorum, vis nulla est, quod ipse manifestius in quinto (706.) ostendit his versibus: *Vel quae portenderet ira Magna deûm, vel quae fatorum posceret ordo.* Nam in primo (32.) de ira Iunonis ait: *Acti fatis maria omnia circum.* Et iterum in primo (262.) *fatorum arcana* se dixit narraturum, non suam voluntatem ostensurum, sed ibi secreto filiae dicit; hic aliter, idem invidiose diis omnibus praesentibus videtur loqui, propter removendam eorum dissensionem;] aut certe quia ait in primo (266.): *Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.* Illic enim dixit, Aeneam in Italia contra Rutulos tantum esse pugnaturum; nunc autem omnis est Italia in bella commota Iunonis instinctu, quod et Alecto promisit, ut (7, 549.): *Finitimas in bella feram rumoribus urbes.* Et Iuno pollicita est, se magis esse facturam: ut (7, 559.): *Ego siqua super fortuna laborum est, Ipsa regam.* *Abnueram* [autem] prohibueram, ut contra, *annuit*, promittit et consentit significat. — 9. *Quae contra vetitum discordia;* [vetationem,] prohibitionem meam. Et sic dixit *vetitum*, ut *aequum*, unde est (2, 427.): *Et servantissimus aequi.* Sane sub commonitione omnium Deorum maxime solam tangit Iunonem, cuius odia insequebantur hoc etiam bello Troianos, quod etiam sequentes Iovis allocutiones manifestius indicant. — 10. *Ferrumque lacessere;* pro *ferro se lacessere;* [ordo autem: Quis metus suasit aut hos arma sequi ferrumque lacessere, non est enim hos suasit, ne fiat σολοικοειδές, quamvis inveniatur huiusmodi figura. Ut (12, 813.): *Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri Suasi.* Et Ennius (Ennianus): *Quis te persuasit?*] — 11. *Ne arcessite tempus;* nolite bellorum tempora praeoccupare. Et bene satisfacit uxori cum prohibitione. Significat autem bellum Punicum secundum, quo Annibal ingressus Italiam [cum plurimis locis vicerit, praecipue] apud Cannas, vicum Apuliae, omnem populi Romani delevit exercitum. — 12. *Olim;* quandoque. — 13. *Alpes immittet apertas;* emphasis est; non enim dixit *per Alpes immittet exercitum*, sed *ipsas Alpes:* quas patefecit, non sibi tantum, sed omnibus gentibus, quae secundum Catonem et Livium muri vice tuebantur Italiam: quas Annibal post bella Hispaniae, quae decem et septem annis confecit, [ante exustas] aceto [infuso] rupit [ut] Iuvenalis: *Et montem rupit aceto.* Denique loca ipsa quae

it, Poeninae (al. *Apenn.* Vos. *Poene;*) Alpes vocantur. iamvis legatur a Poenina dea quae ibi colitur *Alpes* ipsas ari. Sane omnes altitudines montium licet a Gallis *Alpes* entur, proprie tamen montium Gallicorum sunt; quas quin- viis, Varro dicit transiri posse. *Una quae est iuxta mare Liguras; altera qua Hannibal transiit; tertia qua Pompeius Hispaniense bellum profectus est, quarta qua Hasdrubal de llia in Italiam venit, quinta quae quondam a Graecis pos- ra est, quae exinde Alpes Graeciae appellantur.*] — 14. *Res uisse licebit;* clarigationem exercere, hoc est, per fetiales lum indicere. Nam [veteres laedere res rapere dicebant, msi rapinae nullum crimen existeret: similiter satisfacere res dere dicebant. Sed] Ancus Marcius (codd. *Mancus*) cum vi- et populum Romanum ardentem amore bellorum, et plerum- inferre gentibus bella, nulla iusta exstante ratione, et exinde icula procreari, misit ad gentem Equiculanam (al. *Aequicol.*), accepit iura fetialia, per quae bellum indicebatur hoc modo, it etiam de Albanis retulit Livius. Nam si quando homines animalia ab aliqua gente rapta essent populo Romano, cum alibus, i. e. sacerdotibus qui faciendis praesunt foederibus, ficiscebatur etiam pater patratus, et ante fines stans clara e dicebat belli causam: et nolentibus res raptas restituere, auctores iniuriae tradere, iaciebat hastam, quae res erat nae principium, et iam sic licebat more belli res rapere. *rigatio* autem aut a *clara voce* dicta est qua utebatur pater ratus: aut ἀπὸ τοῦ κλήρου, hoc est sorte. Nam per bellicam em invadebant agros hostium. Unde et κληρονόμοι dicuntur iece qui iure sortiuntur bona defuncti. — 15. *Placitum;* [aut] ii scilicet [aut fastis, aut quod velim vobis placere.] — 16. *piter haec paucis;* habet personarum considerationem: ut erioribus personis det breviloquium, e contra inferiori potestati lixam orationem; unde ait de Venere: *At non* etc.; [quia ieri causam necesse est reddere, ideo non pauca refert, aut a mater dolens, aut quia inferior.] Item Dido quasi regina cis locuta est, ut (4, 632.): *Tum breviter Iuno.* — 18. *O er, o hominum;* et Titianus et Calvus (Dan. *Catulinus*) qui mata omnia de Virgilio elicuerunt et adforma[ve]runt (al. *f.*; codd. *def.*) ad dicendi usum, in exemplo controversiarum duas posuerunt allocutiones, dicentes Venerem agere statu olutivo cum dicit Iunoni, causa fuisti periculorum his quibus iam fata concesserant: Iunonem vero niti statu (causativo et) itivo, per quem ostendit, non sua causa Troianos laborare, Veneris. *O pater;* generaliter *pater* accipe, non tantum ieris. Nam supra ait: *Divûm pater, atque hominum rex.* bene in principiis favorem sibi arte conciliat. *Hominum* etc.; ic locum Probus quaerit: sed dicit unam rem secundum Phy- s, alteram secundum Mathematicos. Nam *divûm potestas* , quia ipse est aether qui elementorum possidet principatum: *ninum* vero ideo, quia bona Iovis irradiatio honores homini- tribuit. *Aeterna* autem *potestas* adiecit propter aliorum nu- iun discretionem. Nam legimus, et Apollinem deposuisse nam potestatem, et Herculem vel Liberum patrem non sem- deos fuisse. [Unde et Deae arborum cum arboribus vivunt,

et cum arboribus dicuntur mori; quocirca et *Ἀμαδρυάδες* sunt appellatae. Sicut autem hominum, et rerum *potestas* est, an quemadmodum pro rege vel magistratu *potestas* solet dicere.] — 19. *Namque aliud quid sit*; ac si diceret: cum paene omnes dii in favorem Iunonis concesserint. *Namque* enim coniunctio ostendit, eam hanc habuisse cogitationem; [est autem parenthesis.] *Implorare; implorare* est, auxilium cum miseratione deposcere: qua ratione bene dicimus: *Imploro te ut auxilium misero feras.* Contra: *Imploro te ad diem festum*, non procedit [narratio.] — 20. *Cernis*; ad augendam invidiam ait *cernis*, ac si diceret: non est opus narratione, cum Troianorum miserias ipse conspicias. *Insultent* autem, propter illud [est] (118.): *Interea Rutuli portis circum omnibus instant. Insultare* autem est, inimicis irridere per cavillationem; [unde et Graeci ἐπιχαιρεκακίαν vocant.] *Exultare* vero, gloriari et laetum esse. — 21. *Per medios*; suos scilicet. *Insignis equis*; propter illud (9, 48.): *Viginti lectis equitum comitatus.* Nam castra non eques irruperat; [et ambiguum, utrum *equis insignis*, an *equis feratur.*] *Secundo marte*; ad illud respicit (9, 717.): *Hic Mars armipotens animos* (codd. *omnip. animum*) *viresque Latinis Addidit.* — 22. *Ruat*; irruat. *Clausa moenia*; [ad quae in extremis solent afflicti confugere.] Magna invidia [est.] Scimus enim, ultimum esse praesidium, in castra confugere, et hostilem impetum plerumque differre; sicut factum est in bello Troiano. Modo ergo dicit, ademptam esse etiam hanc aram (L. V. *partem*, Guelf. II. *rem*, R. *rammis*, Vos. *ramnis*) misericordiae; siquidem intra muros hostis insultat. — 23. *Quin*; quinetiam. *Ipsis*; in ipsis. *Aggeribus* autem, munitionibus, sed abusive. Et in muris ideo, quia supra dixit (9, 766.): *Ignaros deinde in muris, Martemque cientes.* — 24. *Aggeribus*; agger proprie dicitur terra illa quae vallo facto propius ponitur: sed abusive et muros et munimenta omnia aggerem dicimus. Sicut modo: *Aggeribus moerorum*, pro munimentis. *Moerorum* pro murorum antique [ait]. Nam veteres pleraque eorum quae nos per *u* dicimus, per *oe* diphthongon pronuntiabant. Hinc est *moerorum*, pro *murorum*. Et econtra *punio* pro *poenio*, quod verbum a *poena* venit, [quod Graecum est vocabulum, ποινή dictum.] Hinc est (1, 338.): *Punica regna vides:* cum *Poenos* ubique legerimus: hoc autem facit [Graeca] orthographia. Nam quam (Guelf. I. II. *quae canam quam*) nos *u* habemus, illi diphthongon habent *ου:* et ideo putarunt posse pro hac litera licet non eadem (L. Vos. *eandem*), diphthongon poni. *Inundant*; implent, et inundare faciunt. — 25. [*Aeneas ignarus abest*; ne merito videatur pati; neque enim potest videri fecisse bellum qui factum esse ignorat, aut hoc ipso miserabilis, quia ignarus excessus.] *Levari Obsidione sines?* liberari. Et oblique per Iovem invidiam commovet Iunoni. — 27. [*Nascentis Troiae*; invidiose, quia iam ruinis periclitatur, quae modo nascitur.] — 28. *Aetolis surget ab Arpis*; atqui non est venturus. Unde accipiamus, Venerem non quasi deam loqui: sed quasi unam de Troianis, ut in primo (251.): *Unius ob iram Prodimur.* Item (252.): *Coeli quibus annuis arcem.* Ne futura ignorare videatur. *Aetolis* autem *Arpis* sic dixit, ut (6, 2.): *Cumas Euboicas.* Nam

de Aetolia Diomedes venit qui Arpos in Apulia collocavit. — 29. *Mea vulnera restant*; ut possim iterum vulnerari. — 30. *Demoror*; expecto, sustineo, [i. e. ut dea mortalium armis intersim, et ipsa depugnem, et sic dixit *mortalia arma* ut in duodecimo (797.): *Vulnus mortale*.] — 31. *Si sine pace tua*; si sine tua benevolentia: [sine voluntate tua, sine tua concessione, ut (1, 519.): *Orantes pacem*; (11, 101.): *Veniamque precantes*. Item (3, 370.): *Exortat pacem Divum*. Ergo *pace*, benevolentia, suffragio; [ut solet dici: *pace illius dixerim*.] Dicendo autem: Si ad Italiam sine deorum voluntate venerunt, dent poenas: ostendit, fatum esse absolutum. [Et insinuatione utitur, id ficta condicione concedendo, quod non esse verum Venus conscia est; ut deinde, quum diu rem indignam ostenderit, et indignitatem auxerit, nihil simile a se factum ostendens, magis ac magis Iovis exoret favorem.] *Invito numine Troes*; syllepsis per genus est. — 32. *Luant peccata*; *luant*, i. e. absolvant. Dicimus autem et *luo poenam*; sed melius est (codd. tantum: *poen.*, *et*) *luo peccatum*. Nam peccatum solvitur poena. Qui enim crimine tenetur obnoxius, poena eum a pristina liberat obligatione. Contra, *luo paenam*: si dixeris, non procedit quare (quasi) poena solvatur. Tamen auctoritas licenter ista confundit more, quo solet poni, vel a sequenti quod praecedit, vel a praecedenti quod sequitur. — 33. *Neque illos Iuveris auxilio*; concessivus est iste modus secundum Probum: namque in artibus non invenitur. Fit autem, quotiens taedio contentionis quasi videmur concedere, quod tamen nolumus fieri. Nam id agit Venus hoc loco, ut Iuppiter magis praestet auxilium. *Responsa secuti*; hoc est, si non solum prohibiti non sunt, sed eis etiam concessum est. — 34. *Superi*; [i. e.,] ut Apollo. *Manes*; ut Creusa et (al. *vel*) Anchises, [vel Hector.] *Quisquam*; verecunde: quia apud maritum contra uxorem agit. — 35. [*Nova condere fata*; quae adversus quae statuisti.] — 36. *Exustas* etc.; [nunc per ἀντικατηγορίαν ad accusationem alterius transit;] argumentum est [enim], utrum habeat voluntatem nocendi quae nocuit. *Erycino* autem *in litore*, secundum opinionem suam dixit. Nam alii apud Caietam dicunt exusta navigia: unde et *Caieta* dicta est [ἀπὸ τοῦ καίεσθαι. Quamvis quattuor naves exustae sunt, haec tamen exaggerat. — 37. *Quid tempestatum regem*; ubique *repetam* subaudiendum est.] — 38. *Actam nubibus Irim*; impulsam, scilicet ut persuaderet matribus incendium navium. Aut (codd. *ut*) secundum artem Rhetoricam, rem unam in duas divisit (codd. *diviserit*) [ut latius pateret rei acerbitas, interposito alio crimine.] Nam per Irim naves exustae sunt. Sed melius est; ut non (al. omitt. *non*) sit iteratio, ad Turnum missam [Irim] intelligere. Nec nos commoveat ordo conversus. Solent enim graviora in principiis et in fine secundum artem Rhetoricam poni. *Nubibus*; per nubes. — 40. *Sors rerum*; i. e. regnum. Nam per sortem inter se fratres [Iuppiter, Neptunus, et Pluton] mundi regna diviserunt: quae Iuno praeter inferos in Troianorum perniciem moverat. *Superis immissa*; ac si diceret, non iam Troianis, sed diis. Respexit autem ad illud (7, 543): *Et coeli convexa per auras*. — 41. *Bacchata per urbes*; [non vagata, sed bacchata, i. e.] perfuruit, et bene *bacchata per urbes*, quia per

simulationem sacrorum Liberi patris, matres egerat in furorem. — 42. *Super imperio*; [i. e.] de imperio, ut (1, 750.): *Multa super Priamo rogitans*; [et quasi de salute sua se dicit laborare.] Est autem verecunda petitio et obliqua, per quam magna Iovi invidia commovetur, [qui imperium Troianis promiserat.] *Speravimus ista*; absolute dixit. — 44. *Coniux dura*; hic distinguendum (codd. praeter Guelf. II. *hic s. hinc est iungend.*), ne incipiant esse duo epitheta, *Dura fumantia excidia*, quod contra artem fit, nulla interposita coniunctione. [*Dura* autem debere distingui ipse ex persona Iunonis ostendit (72.): *Quae dura potentia nostra egit?* et mire *coniux*, quasi vitium mariti sit.] *Nulla* autem *regio* invidiose dixit. Ut supra (1, 234.): *Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis:* cum a sola arceantur Italia. — 45. *Per eversae genitor fumantia Troiae*; cum dicimus: *Rogo te per deos*, hoc videmur dicere, Memineris religioni curae esse petitionem meam: sicut in primo (543.) expressit: *At sperate deos memores fandi atque nefandi.* Cum autem dicimus: *Rogo te per miserias meas*, videmur dicere: Memineris, ab eo te rogari qui miserias pertulit; ut qui rogatur ad misericordiam, miseriarum commemoratione flectatur: sicut est nunc in Veneris petitione. Nam ideo sic rogat, ut commemoratione infelicitatis Troianae impetret misericordiam. Alias stultum est, cum adiuratur Iuppiter per excidia Troianorum. [Sallustius in primo: *Postremo ipsos colonos per miserias et incerta humani generis orare. Fumantia* autem quae fumaverunt, non enim fumantia. . . * (fumant iam)]. — 47. *Incolumem Ascanium*; ideo Venus pro Aenea non petit hoc loco, non, quia pro eo non movetur; sed aut quia scit, eum celerius esse moriturum, aut quia soli Ascanio debetur imperium [et summa rerum;] ut (4, 275.): *Cui regnum Italiae, Romanaque tellus Debentur.* [Ideo est pro eo sollicita, non quia pro filio non movetur. — 48. *Aeneas sane*; quidam *sane* pro valde accipiunt, ut, Cicero pro Quintio (3.): *Sane ceterarum rerum pater familias et prudens et attentus.*] — 51. *Est Amathus*; *Amathus* et *Paphos* Cypri insulae civitates sunt, Veneri consecratae. [*Amathus* ab *Amathonte*. *Celsa Paphos*; antiqua Paphos, quae nunc Palepases (Palaepaphos) dicitur, in excelso fuit posita, ex quo loco aedificia permittente pace in * litoris (perm. Agapenore in litus) deducta sunt.] *Cythera*; insula [est contra Laconicam] Veneri consecrata. Dicimus autem *haec Cythera*, sicut *haec Solyma* (codd. *Soloema*), *haec Artaxata* (L. Kasta . . . . R. *Cataxarta*, V. *castasata*) [*haec Megara*.] — 52. *Idaliaeque domus; Idalium*, civitas Cypri [est; et hic *Idaliam* dixit, cum ipse dixerit (1, 681.): *Aut super Idalium.* — 53. *Aevum*; hic vitam, alias aetatem.] *Inglorius*; sine triumphis, immemor gloriae. [Cicero in Tusculanis (3, 34): *Quae de vita inhonorata et ingloria dici solent.*] — 54. *Nihil urbibus inde* etc.; i. e. ab Ascanio Tyrii nihil timebunt: et verum est. Nam Scipio vastaturus est Africam. — 55. *Quid pestem* etc.; in fine iam agit miserabiliter, sicut egit et in principiis. Nam hoc praecipit ars Rhetorica, ut epilogi et principia pari argumentatione tractentur. *Pestem* autem, incendium significat: ut (5, 683.): *Et toto descendit corpore pestis.* Cum de navibus loqueretur incensis. — 56. *Fugisse per ignes?* exprimit

quid sit *pestem belli evadere.* — 58. *Recidivaque Pergama;* renascentia. Tractus autem [hic] sermo est ab arboribus quae aliis (*taliis?*) sectis repullulant. Ergo illud solum *recidivum* dicimus, quod postea renascitur. Unde modo *recidiva* [*Pergama*] dixit, quae renovantur ab his qui sunt superstites Troianis periclis. — 59. [*Non satius*; deest *fuit.*] *Cineres patriae insedisse;* propter illud [in quarto] (342.): *Dulcesque meorum Relliquias colerem.* — 60. *Atque solum, quo Troia fuit;* sic in tertio (11.): *Et campos ubi Troia fuit. Xanthum* etc.; ambiguum est, utrum dicat: redde nobis re vera Troiam antiquam: an redde nobis terras [alias] in Italia ad similitudinem Troiae. Novimus enim, hanc fuisse consuetudinem, ut advenae patriae suae imaginem sibi redderent: ut (3, 497.): *Effigiem Xanthi, Troiamque videtis.* Bene ergo Venus medio usa est genere loquendi, ut utrumque significaret, et antiquae redditum (codd. *reditum*) Troiae, et imperium Italiae, quod Troianis Iuppiter ad similitudinem Troiae fore promiserat: et magis hoc est, quod latenter desiderat atque petit. — 62. [*Casus Da pater Iliacos;* reddantur nobis errores pristini, dummodo praesentia bella vitemus.] *Iterumque revolvere casus*; si ad Troiam vis referre, sic dicit: Da nobis Troiam per naufragia et pericula, i. e. patiamur denuo quae pertulimus, duntaxat nobis Troia reddatur. Si vero ad Italiam vis referre, sic intellige: Redde nobis Italiam, et libenter repetimus ea quae in Troia pertulimus. — 63. *Alta silentia;* Iuno ubique silens inducitur. Unde ei oratio [pro re] nisi ex nimia necessitate non datur; hinc est: *Acta furore gravi.* Statius (10, 901.): *Iunonem tacitam furibunda silentia torquent.* Et notandum, quia singillatim dicta Veneris hac oratione solvuntur. *Silentium* [autem] *rumpere* est loqui, proprie dictum (Guelf. I. *et pie d. est*). [Sciendum enim quod *vocem rumpere,* est tacere.] Unde apparet usurpative dictum esse (2, 129.): *Composito rumpit vocem:* i. e. loquitur. Nam *vocem rumpere,* silere est: *silentium rumpere,* loqui. — 64. *Obductum dolorem;* celatum et diuturna iam cicatrice coopertum. Nam *obduci* dicuntur vulnera, quae cicatrice clauduntur. — 65. *Aeneam hominum quisquam;* [ad illud (34.): *Quae superi manesque dabant:* et] celans quae facta sunt, ea quae non sunt facta, commemorat. Nam non Aeneas, sed Turnus Iunonis instinctu bella commovit. [*Sequi* autem petere, ut (193.): *Sidera voce sequentem.*] Utitur autem replicatione rerum obiectarum: post enim sequitur resolutio. — 67. *Esto*; modo adverbium est concedentis; nam Graecum est [ἔστω.] Illo autem loco verbum est (12, 176.): *Esto nunc sol testis.* [*Fatis auctoribus;* num hic responsis? quia hoc sequitur.] — 68. *Cassandrae impulsus furiis;* bene *furiis* plurali numero, quod de vaticinantibus non dicitur; [ergo] ut videantur merito esse decepti, qui Cassandrae insanienti crediderunt. Quod nunc falso dicitur a Iunone, sicut ex verbis probamus Anchisae, qui ait in tertio (187.): *Aut quem tum vates Cassandra moveret?* [*Num linquere castra*; illa ait, *abest:* haec ait *reliquit*, ut ipsi adsignet culpam, et est status finitivus, non tam dicendum abisse quam reliquisse.] — 69. *Vitam committere ventis;* [non qui enavigavit hoc dixit, sed *ventis*], i. e. incertis et inanibus rebus. — 70. *Num puero summam belli;*

[quod Venus ad miserationem haec ad indignationem posuit; et] exaggeratio est ab aetate. — 71. *Tyrrhenamque fidem*; inire societatem cum inimicis gentibus Turno. [*Fidem* autem, auxilium petens; an *fidem* sacramentum quod adhibetur ad belli societatem? *Agitare* autem ad gentes pertinere, melius est. Ergo *Tyrrhenam fidem* extrinsecus accipiendum *invocare*, aut *petere*.] aut certe disrumpere foedera, quae Turnus cum Tyrrhenis inierat. Sciendum sane, Turnum auxiliorum causa ad Mezentium confugisse. *Gentes quietas*; nam licet vellent in bella prorumpere, tamen erant quietae, propter illud oraculum (8, 503.): *Externos optate duces.* — 72. *Quis deus in fraudem?* [interrogatio: *In fraudem* autem] in periculum. Ita enim in iure lectum est: *Fraudi erit illa res*, i. e. periculo. *Quae dura potentia nostra*; ad illud respicit (44.): *Si nulla est regio Teucris, quam det tua coniunx Dura.* — 73. [*Ubi hic Iuno*; melius quam si dixisset *ego*, ut (2, 549.): *Degeneremque Neoptolemum narrare memento.*] *Nubibus Iris*; propter illud (38.): *Aut actam nubibus Irim.* — 74. *Indignum est* etc.; rhetoricum est. Nam quotiens aliqua non possumus solvere, parva opponimus: quod nunc Iuno facit. Nam negare non potest, nec solvere: quia obsidentur Troiani. Unde dicit hoc: indignum est, Troianos obsideri, aliena eos matrimonia praeripere dignum est. Sic in Bucolicis (3, 104.): *Dic, quibus in terris*, [*et eris mihi magnus Apollo Tris pateat coeli spatium non amplius ulnas*,] quod quia non potuit solvere, et ipse obiecit: *Dic quibus in terris inscripti nomina regum* [*Nascantur flores.* — 75. *Nascentem*; ὑπόκρισις.] — 76. *Pilumnus avus*; comparat genus Turni cum Aeneae, dicens etiam avum eius deum esse. [Varro *Pilumnum* et *Picumnum* infantium deos esse ait, eisque pro puerpera lectum in atrio sterni, dum exploretur an utilis (*vitalis?*) sit qui natus est. Piso *Pilumnum* dictum quia pellat mala infantiae, sed *Pilumnus*, idem Sterculus (Sterculius), ut quidam dicunt, qui propter pilum inventum, quo fruges confici solent, ita appellatus est. Si ergo proavus Latini est, non Turni avus, nam Sterculi Picus, Pici Faunus, Fauni Latinus est filius, sed in his nominibus abutitur poëta. *Diva Venilia mater*;] hoc ad (codd. *item*) Veneris obtrectationem dicit: Diva Venilia mater. Nam Venilia Nympha est. Pilumnum autem avum Turni ideo dicit, ut a vicino nobilis genere esse videatur, sicut est Aeneas. Nam paulo post dictura est ipsa Iuno (619.): *Pilumnusque illi quartus pater.* [Sane hanc *Veniliam* quidam *Salaciam* accipiunt Neptuni uxorem. *Salaciam* a *salo*, *Veniliam* quod *veniam* det exigentibus.] — 77. *Atra face*; saevo bello: et est belli definitio. [Unde Homerus (Il. λ, 595.): Ὣς οἱ μὲν κ. τ. λ.] Non enim facibus Troiani pugnaverant, [sed ferro, i. e. bello.] — 78. *Avertere praedas*; invidiose; ceterum nihil rapuerant. — 79. *Legere*; furari: unde et *sacrilegi* dicuntur, qui *sacra legunt*, hoc est furantur. Alibi (E. 9, 21.): *Vel quae sublegi tacitus tibi carmina nuper.* *Gremiis abducere pactas?* i. e. sponsas. Nam, ante usum tabularum matrimonii, cautiones sibi invicem emittebant, in quibus spondebant, se consentire in iura matrimonii, et fideiussores dabant. Unde [et] admissum est ut dicamus virum a *spondendo sponsum*, *sponsam*, quae promittitur. Ceterum pro-

prie *sponderi* (R. V. Guelf. II. *spondere*) puellae est. Ergo *sponsus* non qui promittitur, sed qui *spondet* et *sponsores* dat. Sane exaggeratio est nimia in eo quod ait: *Gremiis abducere:* tanquam iam uxores. — 80. *Praefigere puppibus arma;* propter illud (8, 93.): *Scuta virûm fluvio pictasque innare carinas.* Scilicet quando ad petenda navigavit auxilia. *Pacem* autem *orare* etc., propter (7, 153.): *Centum oratores augusta ad moenia regis Ire iubet.* — 82. *Proque viro nebulam;* ad opprobrium *pro viro* dixit, non *pro filio*, rem inanem oppositam, dicit autem quando eum Venus a Diomede liberavit, vel Neptunus ab Achille, quod Veneri imputatur quia in eius gratiam factum est [(Il. v, 321.): *Αὐτίκα τῷ μὲν κ. τ. λ.*] *Ventos inanes;* vacuos. Et est nebulae definitio. — 83. *Et potes* etc.; licet hoc Mater deûm fecerit, tamen hoc Veneri imputatur, quia eius gratia (in eius gratiam) factum est, ut illo loco (E. 6, 79): *Quas tum* (*illi*) *Philomela dapes?* cum Progne fecerit, sed propter Philomelam. Aut certe, quia Venerem dicunt [ipsam] esse Matrem deûm. — 84. [*Nos aliquid* etc.; confessio est; non enim negat se iuvisse, sed attenuat dicendo *aliquid.*] — 85. *Aeneas ignarus abest;* ea quae solvere non possumus, irridemus: ut hoc loco. Sic in Bucolicis (3, 37.) praemisit: *Divini opus Alcimedontis.* Postea per irrisionem ait: *Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit.* — 87. *Gravidam belli urbem;* alibi (1, 263.): *Populosque feroces Contundet.* *Urbem* autem provinciam dicit, quo modo (1, 380.): *Italiam quaero patriam.* — 88. *Nosne tibi fluxas;* status relativus, per quem ostendit, Venerem magis Troianis causam fuisse periculorum. *Fluxas*; molles, quae possent etiam sine inimicis perire. *Res* [ergo] *fluxas:* fluxam rempublicam [dicit, vel *fluxas* labefactatas.] — 89. *Qui Troas Achivis;* atqui de Venere loquitur; sed quia dei *ἀρσενοθήλεις* sunt, ut diximus supra, ideo sic dixit. Nam in subauditione ponuntur ea quae non possumus dicere aperte. — 90. [*Consurgere in arma*; pro *consurgendi*, infinitus modus verbi, pro participio.] — 91. *Foedera solvere furto;* legitur in historiis, quod Troiani cum Graecis foedus habuerunt. Unde etiam Paris est susceptus hospitio, et sic commisit adulterium. Ergo *Foedera solvere furto* est, amicitias adulterio dissipare. Nam *furtum* est adulterium: unde est: *Et dulcia furta:* [an quod Paridem victum a Menelao subripuit morti, an quod Pandarus dissipavit, ut sit *per furtum?*] Et eversi Ilii haec est vera causa. Nam foedera, quae inter Graecos et Troianos fuerunt, ita soluta sunt: Hercules cum expugnato Ilio filiam Laomedontis Hesionam Priami sororem Telamoni dedisset, profecti sunt legati cum Priamo, et eam minime repetere potuerunt, illis dicentibus se eam habere iure bellorum. Unde commotus Priamus misit Paridem cum exercitu, ut aliquid tale abduceret, aut uxorem regis aut filiam, qui expugnata Sparta Helenam rapuit. Hinc ergo Virgilius utrumque tangit: et istam historiam, quam modo diximus, et propter iudicium Paridis, quamvis fabula sit illa res, et a poëtis composita. — 92. *Dardanius;* non praeter iniuriam Aeneae hoc posuit, quia (al. *quod*) *Dardanus* dicitur. Nam perite dubium nomen elegit, quod contumeliam communicaret Aeneae. *Spartam expugnavit*; hoc de historia est, ut diximus; nam cum sollicitata Helena Parin

sequi noluisset, egressus ille civitatem obsedit: qua eversa Helenam rapuit: unde et [postea] recipi meruit a marito. — 93. *Tela dedi;* aut amori aut bello [Alexandri. *Cupidine;* eo scilicet quo in amore Paridis Helena compulsa est.] — 94. *Decuit metuisse*; optima est elocutio. Nam utrumque praeteriti est temporis. Si enim dixeris, *Decet metuisse:* incongruum est, quia *decet* praesentis est, *metuisse* praeteriti. *Sera;* pro sero, [ut (G. 4, 122.): *Nec sera comantem Narcissum.* — 95. *Irrita;* vana, substantiam non habentia.] *Iactas;* ventilas. — 96. *Orabat;* loquebatur. Unde et *oratores* dicimus. Nam *rogabat* si dixeris, non procedit, quia magis convitiabatur. — 97. *Assensu vario*; quia pars Veneri favebat, pars Iunoni. *Ceu flamina* etc.; [non subito deprensa, sed aut in silvis detenta, aut intellecta. — 98. *Et coeca volutant Murmura.*] Non tempestatis facit comparationem, sed signi tempestatis futurae. Quadam enim arcana ratione fit. ut sit murmur in silvis ante ventorum adventum, [ut testatur Lucanus, cum Amyclas Caesari futura signa tempestatis enarrat (5, 551.): *Sed mihi nec motus nemorum, nec litoris ictus, nec placet incertus, qui provocat aequora, Delphin;*] Unde ait, *Coeca murmura:* quorum ratio non apparet: ut: *Coecique in nubibus ignes, Terrificant animos.* Sic in Georgicis (1, 356.): *Continuo ventis surgentibus, aut freta ponti Incipiunt agitata tumescere, et aridus altis Montibus audiri fragor.* — 102. *Tremefacta solo tellus*; loquente Iove stupor elementorum [omnium] ostenditur per naturae mutationem. Nam et quidquid in aeterno motu est, quievit: et contra, terra mota est [quae] semper immobilis. Unde Horatius (Carm. 1, 34.): *Et bruta tellus.* — 103. [*Zephyri posuere;* Sallustius: *Iam repente visus saevire Tagus. Premit placida*; i. e. premendo reddit placida.] — 104. *Accipite ergo animis;* totus hic locus de primo Lucilii translatus est [libro]. ubi inducuntur dii habere concilium, et agere primo de interitu Lupi cuiusdam [ducis in republica] (al. *iudicis in r.* Guelf. I. *iudicis rei*; V. L. R. *in rebus*): postea sententias dicere. Sed hoc quia indignum erat hero[ic]o carmine, mutavit. Et induxit primo loquentem Iovem de interruptis foederibus, cuius orationem interrupit Venus, post secuta Iunonis verba sunt, quibus redarguit Venerem. Unde nunc Iuppiter illud quod omiserat, reddit, dicens: Ergo quoniam pacem esse non sinitis, ea quae sum dicturus accipite: [et hoc significat versus qui subsequitur.] — 105. *Quandoquidem;* bene sententiae dicendae ordinem servat. Nam sicut et in Sallustio, et in Philippicis legimus, antequam dicatur sententia, eius praemittitur ratio: quod hodieque in usu est. — 106. *Haud licitum est*; et *licuit* dicimus, et *licitum est:* sicut et *placuit*, et *placitum est.* Terentius (Hec. Prol. 2, 12.): *Ubi sunt cognitae, placitae sunt.* — 107. *Quae cuique est fortuna hodie;* specialiter Iuppiter pro Troianis agit, sed hac arte, ut videatur totum pro Iunone loqui: et re vera verba pro Iunone sunt, sed altius intuens deprehendit Troianorum favorem. Nam dicendo *Nulli favebo,* et in eo statu fore res in quo sunt hodie, significat se favere Troianis, quorum ducis adventu statim victoria conseque[re]tur. Et vult nihil valere ea quae aut Venus conquesta fuerat de absentia Aeneae, aut Iuno de Turni parentibus dixerat, in eius

scilicet commendationem. *Secat*; sequitur, tenet, habet: ut (6, 900.): *Ille viam secat ad naves.* Unde et *sectas* dicimus, habitus animorum et instituta philosophiae circa disciplinam. — 108. *Fuat*; i. e. fuerit: futuri temporis est verbum defectivum. — 109. *Seu fatis* etc.; sive malo fato Italorum obsidentur castra Troiana, sive Troiani *malo errore*, et *sinistris monitis* ad Italiam venerunt: neminem absolvo. Unde propter Amphibol[og]iam sic distingue: *Italûm:* et infer, *Castra obsidione tenentur*, scilicet Troianorum. Ipsi enim obsidentur, non Itali. — 110. [*Nec Rutulos*; hoc et de Troianis dictum accipe.] *Solvo*; absolvo. Nam Aphaeresin pertulit [*solvo.*] *Monitis* [autem] *sinistris*; propter (68.): *Cassandrae impulsus furiis.* — 111. *Exorsa*; rerum initia, actus hodierni diei. [I. e. secundum sua coepta habebit eventum.] *Laborem fortunamque*; periculum, et [fortunam,] felicitatem. — 113. *Fata viam invenient*; scit enim, hoc esse fatale, ut Aeneas imperet in Italia. [Et videtur hic ostendisse, aliud esse fata, aliud Iovem.] *Stygii per flumina fratris*; hypallage est: Per Stygia fratris flumina. Et bene etiam iureiurando dicta confirmat: [ut rem immobilem necessitate constituat.] — 115. *Totum* etc.; [hoc] Homeri est [(Il. *α*, 530.): *μέγαν δ᾽ ἐλέλιξεν ὄλυμπον.* — 117. *Coelicolae medium*; poëtice mores hominum ad deos refert, ut magistratum deducunt.] — 118. *Portis circum omnibus instant*; instant portis omnibus circum, i. e. circum circa fusi. Nam modo *circum*, adverbium loci est. — 120. [*Ast legio*; prolepsis; nam *legionis* nomen Troiani temporis non fuit.] *Vallis*; intra vallos, i. e. fustes fossarum, qui *valli* vocantur. Nam munitio ipsa, vallum dicitur neutraliter: et hoc dicit: Tenebantur Troiani intra vallos, quos ipsi posuerant, ne eorum castra facile irrumperent Rutuli. *Vallum* enim, modo non obsidentium, sed obsessorum debemus accipere. — 121. *Nec spes ulla fugae*; fuga miserrimum et ultimum praesidium est: tamen etiam hoc carebant. — 123 *Imbrasides*; Imbrasi filius. *Hicetaonius*; Hicetaonis filius: Et bene ex varietate syllabarum quaesivit ornatum. Nam patronymica aut in *des*, aut in *ius* exeunt, quibus et uti possumus. Quae enim in *ων* terminantur, ad nos transire non possunt, [ut *Πηλείων.*] — 124. *Senior cum Castore Thybris*; possumus et solum (V. Vos. *absolute*, R. *solitum*) Tybrim senem accipere: possumus et Castorem, si legamus: *Et senior cum Castore* [*Tybris.*] Nam Amphibol[og]ia est. — 125. *Prima acies*; hoc est magni viri: et est definitio eorum qui in prima acie fuerunt. Unde laudis magis est, quod dixit *prima acies*; ordinis enim esse non potest, quia res in muro agitur. *Germani Sarpedonis*; aut inter se germani filii Sarpedonis: aut Sarpedonis fratres [ex eadem matre.] — 126. *Lycia alta*; nobili [quos comitantur qui sunt Lycia ab alta. — 127. *Fert ingens toto*; quidam sine effectu ferentem saxum inproprie inductum accipiunt; sed hoc ita resolvunt, quod qui iactum saxum refert, unius tantum rei eventum ostendit, qui *ferentem* dicit, longum iactum notat.] — 128. *Lyrnesius*; i. e. Phryx. [Acmon ergo et Menestheus filii Clytii:] Lyrnesos enim civitas est Phrygiae, unde fuit Briseis, [quam civitatem Achilles expugnavit.] — 129. *Menestheo*; non *Mnestheo*, de quo paulo post dicturus est, legen-

dum est, ne versus non stet, sed *Menestheo*; ita tamen, ut meminerimus [in] ultima syllaba esse Synaeresin propter rectam scansionem. — 130. *Hi iaculis;* Rutuli scilicet. *Illi certant;* Troiani. — 131. [*Molirique ignem;* quid est *moliri?* num inicere, an tentare iacere? et subaudiendum, alii atque alii.] — 132. *Veneris iustissima cura;* [de quo merito curet,] quia illi debebatur imperium. — 133. *Caput detectus;* sine galea: quasi non pugnaturus; nam audierat (9, 656.): *Cetera parce puer bello.* Erat autem inter duces quasi dux. [*Ecce;* pro admiratione et demonstratione.] *Honestum;* pulchrum. Terentius (Eun. 3, 2, 21.): *Ita me dii bene ament, honestus* (R. *h. istus*) *est.* — 134. *Micat;* scilicet Ascanius: fulget qualiter gemma. — 135. *Aut collo, aut capiti;* figurate est. Nam colli vel capitis erat commune [decus.] — 136. *Oricia terebyntho;* Oricos, civitas est Epiri, iuxta quam nascitur terebynthus nigrum lignum habens, folia (Guelf. I. *soliditate*) in buxi speciem. Retulit autem comparationem ad candidum vultum, qui erat [nigris] crinibus cinctus. — 139. *Magnanimae gentes;* scilicet [gentes. Hic est ordo, aliter non stat versus, est autem prosphonesis.] *Ismar:* (codd. *Istm.*); modo nomen est proprium. Nam *Ismarius* facit appellativum, a monte Ismaro Thraciae. — 140. *Vulnera dirigere;* [pro *dirigentem: vulnera* autem *dirigere*, i. e. sagittas quibus fiunt vulnera, est autem ὑστερονπρότερον:] aut vulnus pro sagitta posuit; ut (2, 529.): *Insequitur infesto vulnere Pyrrhus:* aut acerrime expressit inevitabiles sagittas, dicens eum vulnera, non tela dirigere. — 141. *Moeonia*; Lydia, quae ante Moeonia vocabatur. [Ergo ideo *generose*, quod Lydius. *Pinguia culta;* aut figuratum est quae exercendo culta faciunt; aut *culta* pro arvis.] — 142. *Pactolusque irrigat auro*; Pactolus et Hermus Lydiae flumina sunt, aurum sicut Tagus trahentia. [Sed Pactoli fabula talis est: Midas rex cum ibi regnaret, Silenus captus ab eius sociis et vinctus est, miseratione vel prudentia eum et resolvi fecit, et omni affabilitate fovit, quibus rebus ille gratiam rependens, praestitit Midae, ut quidquid tetigisset in aurum verteretur; sed cum ille quaecunque contigisset in aurum convertens, fame periclitaretur, ex praecepto in Pactolum fluvium abluendi gratia se mittere iussus est; in quem se cum iecisset, ferendi auri naturam flumini dedit, ipse destitit in aurum quae contingebat mutare. *Irrigat* autem auro, mire, cum ramenta quaedam auri inveniri dicantur.] — 143. *Et Capys* etc.; iste quidem dicit, a *Capy* dictum *Capuam*, [sicut Ovidius, qui *Capyn* de Troianis esse commemorat (Fast. 4, 45.): *Ille dedit Capyi, repetita vocabula Troiae.* Quod et Lucanus sensit (2, 393.): *Moenia Dardanii tenuit Campana coloni.* Coeliusque Troianum *Capyn* condidisse Capuam tradidit, eumque Aeneae fuisse sobrinum. Alii hunc Capyn filium Capeti volunt esse Tiberini avum, ex quo fluvius Tiberis appellatus est, eumque Capuae conditorem produnt. Alii *Capyn* Samnitem, condidisse Capuam confirmant.] Sed [Capuam] Livius vult a locis campestribus dictam, in quibus sita est. Sed constat, eam a Tuscis conditam [de] viso falconis augurio, qui Tusca lingua *Capys* dicitur. Unde est et Campania (al. *Capua*) nominata. Tuscos autem omnem paene Italiam subiugasse manifestum est. [Alii a Tuscis quidem retentam et prius

Aliternum (Altern.; *Vulturn.?*) vocatam: Tuscos a Samnitibus exactos Capuam vocasse: ob hoc quod hanc quidam Falco condidisset, cui pollices pedum curvi fuerunt, quemadmodum falcones aves habent, quos viros Tusci Capuas vocarunt. Varro dicit propter coeli temperiem et cespitis fecunditatem campum eundem Capuanum, sive Campanum dictum, quasi sinum (*caput?*) salutis et fructuum.] — 147. *Contulerant*; nocte interveniente peregerant. Et est explanatio rerum, quas Aeneas gessit, postquam est profectus ab Euandro ad petenda auxilia, dum inter suos et Turnum bella gerebantur. [*Media* etc.; aut *media nocte*, aut *freta media*. — 148. *Namque ut ab Euandro*;] rem enim ante omissam breviter exsequitur. — 149. [*Regem adit*; instanti tempore adit.] — 150. *Quidve petat*; scilicet auxilium. *Quidve ipse ferat*; vicissitudinem auxilii. Ut supra [Euandro] (8, 150.): *Accipe; daque fidem.* [Multi autem *quidque petat*, *quidque ipse ferat*, dicunt oportuisse dici, sed mutatam coniunctionem: neque enim ex alterius persona exponitur, sed totum ex Aeneae, et ideo *que* coniunctione opus fuisse; *ve* enim proprie *vel* significat, ut sic (4, 427.): *Nec patris Anchisae cineres manesve revelli.*] *Mezentius* etc.; iniicit latenter timorem, ne forte possit collectis auxiliis [Mezentius] in regna remeare, a quibus fuerat ante depulsus. — 151. *Violentaque pectora Turni*; superba: ut [est illud] (8, 118.): *Quos illi bello profugos egere superbo*, [i. e. violento.] — 152. *Humanis* etc.; latenter hoc dicit: Nolite putare fixam esse et stabilem felicitatem. Magna est enim rerum varietas, invicem accipietis auxilia. — 153. *Admonet, immiscetque preces*; partim rogat, partim admonet hoc solatium esse vitae humanae tutissimum, si vel mutua dentur auxilia, vel in prosperis positi etiam subiecta considerent: et est superioris versus expressio. Nam edocet quae peterent, et quid eum solicitaret. Admonet vero vel causa Mezentii, vel quia instabilis est et vaga fortuna. *Tarchon*; hoc nomen ubique Graece ponit excepto uno in loco: ut [est] (8, 603.): *Haud procul hinc Tarcho: et Tyrrheni*, quod metri causa fecit. — 154. [*Ferit*; facit, ex more Romano propter porcum qui de lapide feritur.] *Libera fatis*; exempta fatali necessitate, qua pugnare non poterant propter illud (8, 503.): *Externos optate duces.* — 155. [*Gens Lydia*; per derivationem *Lydia gens*, nam *Lydia* provincia, proprium est.] — 157. *Prima tenet*; more viri fortis in principiis est. Alibi (5, 833.): *Princeps ante omnes densum Palinurus agebat Agmen. Rostro Phrygios subiuncta Leones*; [pro *subiunctos Leones habens*.] Vult pro iugo rostrum navis fuisse. Leones autem singulos in singulis navis partibus fuisse depictos. Sane notatur a Criticis Virgilius hoc loco, quemadmodum sic cito dixit potuisse naves Aeneae fieri, quod excusat pictura, quam solam mutatam debemus accipere. [Ergo hanc navem Aeneae ab Etruscis datam intelligamus. Quidam volunt hanc navem ex his esse quibus Aeneas ad Euandrum erat evectus, et ad Etruriam terra esse portatam.] — 158. *Gratissima*; propter illic facta (al. *fabricata*) navigia. — 160. *Eventus belli varios*; licet haberet fortissimum militem, cogitabat tamen incerta bellorum. — 161. [*Iam quaerit sidera*; deest, de Aenea. Et *quaerit sidera*, num de sideribus quaerit? an ipsa sidera? i. e. re-

censet: aut num causa quaerendi quod cupiat vicem * (discere) — 162. *Noctis iter*; aut per quae nox decurrit: aut quae in tuentes nautae iter peragunt noctibus. *Iam*; modo. Ut (4, 157.): *Iamque hos cursu, iam praeterit illos.* [*Quae passus terraque marique*; num quia audiendo res gestas Aeneae, ince datur et ipse ad imitandi cupiditatem?] — 163. *Pandite nunc Helicona deae*; Parnassus mons [est] Thessaliae iuxta Boeotiam [quem locum aliquando Aones tenuerunt,] qui in duo divisus iuga, Cithaeronem Liberi, et Heliconem Apollinis et Musarum. [Ex quo fons manare dicitur quem Pegasi ungula protulisse fertur qui vocatur Hippocrene. — 164. *Tuscis; Tusci* a fr sacrificio sunt dicti ἀπὸ τοῦ θύειν. Unde *Tuscos* populos dicimus: *Tusciam* vero non debemus dicere, quia neq in idoneis auctoribus legitur, sed aut *Etruria* dicenda *Etrusco* principe, aut *Lydia* a *Lydo*, aut *Tyrrhenia* fratre, qui ut supra diximus (2, 782.), cum parte po Moeonia venit ad Italiam; quod ergo hic dicit Virgilius *comitetur ab oris*, de Tuscorum finibus intelligendum 166. *Massicus* etc.; [inter auxilia accipiendum, nam prima est navis, et] licet sit catalogus, [i. e. inscriptio,] enumerantur hi qui venerunt de Tuscia, invenit tamen varietatem quod hos [cum] navibus venisse commemorat, septimo Turni praesidia (al. *socios*) per terram venisse verit. Sane sciendum, amare Virgilium Italis ducibus dar na vel fluviorum vel montium. Ut ergo supra Almonem, tinum commemoravit: sic nunc Massicum dicit. Nam mons est, unde et *vinum Massicum* dicitur. Plerique Massicum nolunt proprium esse nomen, sed appellativum tes Osinium esse Massicum regem. Nam paulo post dict (655.): *Qua rex Clusinis advectus Osinius oris*, et nu *Qui moenia Clusi.* Multi alium Massicum, [et] alium esse vol[uer]unt. *Aerata tigri* [autem], cuius rostrum similitudinem tigridis, namque solent naves vocabula ac pictura tutelarum, hinc est (209.): *Hunc vehit immanis* Item: *Et aurato fulgebat Apolline puppis. Tigri* auten dum regulam dixit. Nam Graeca nomina quae genitivum larem in *dis* mittunt, in eo tantum et in dativo crescu in accusativo et ablativo paria sunt nominativo, ut *Tigris, Tigridis, Tigridi, Tigrim, Tigris, a Tigri. Isis, Isidis, Isim, Isis, ab Isi.* Si aliter invenerimus, abusive dic Ut in Lucano (5, 405.): *Ocior et coeli flammis, et tigrid* — 167. *Moenia Clusi*; pro *Clusii*; nam *Clusium* dic est dictum per Synaeresin: sicut (E. 1, 33.): *Nec cur* pro *peculii*. *Clusium* autem est oppidum iuxta Massicum in Etruria condidit Clusius Tyrrheni, sive Telemachus U 168. *Cosas*; civitas Tusciae, quae numero dicitur singulari secundum Sallustium. Unde apparet [*Cosas*] esse usurpationem. — 169. *Coritique*; *Coriti* proprie sunt arcuum thecae: dicuntur tamen etiam sagittarum, quas et *pharetras* nominamus. — 170. [*Una*; ad totam classem refert.] *Torvus*; terribilis (al. *pro forti et aspero vel terribili.*) — 171. *Fulgebat*; scilicet puppis Apollinea (al. *aurato Apolline.*) *Armis*; exercitu. — 172. *Populonia*; civitas Tusciae. Matrem autem eorum qui venerant

ım] dixit, ut alibi (7, 762.): *Insignem quem mater Aritia* [quidam *Populoniam*, post XII. populcs in Etruria constipopulum ex Insula Corsica in Italiam venisse, et condi'icunt. Alii Populoniam Volaterranorum coloniam tradunt. ›laterranos Corsis eripuisse Populoniam dicunt.] — 173. *os bella;* peritos. Nam *expertes* sunt ignari. [*Belli* autem pro *in bello* accipi.] *Ilva;* [quidam *Ilvam* Ithacem (Aedictam volunt, est autem] insula adiacens Tusciae [in :tu Populoniae. Probus *Trecentos*, subdistingui vult, ut sequentibus iungatur.] — 174. *Inexhaustis* etc.; quanto -a fuerit, tanto generosior, [hoc est πολύγονος.] Ergo *in tis*, (non) est una pars orationis. Namque Plinius Secun:it (34, 16.): *Cum in aliis regionibus effossis metallis sint vacuae, apud Ilvam hoc esse mirum, quod sublata -entur, et rursus de eisdem locis effodiuntur.* Varro et icit: nasci quidem illic ferrum, sed in stricturam (codd. *r*, s. *strictuitatem*) [non posse cogi nisi transvectum in ıiam, Tusciae civitatem, ipsi insulae vicinam.] — 175. *um, divumque interpres Asylas;* interpres medium est; : deorum quos interpretatur, hominum quibus [interpretadivinas indicat mentes, interpres vocatur. Et notandum, it Nigidius (codd. nonnulli *Nigrid.*) Figulus, has artes ita se esse coniunctas ut alterum sine altero esse non possit. is quos perfectos vult probare Virgilius, omnium divinandi praestat scientiam, ut hoc loco. Item supra Heleno de t (3, 359.): *Troiugena interpres divûm, qui numina , Qui tripodas Clarii lauros, qui sidera sentis.* Nigidius solus est post Varronem, licet Varro praecellat in Theohic in communibus literis: nam uterque utrumque scrit. — 176. *Fibrae;* [*fibrae* sunt] iecoris extremitates. *Pa*ıitem est peritissime agnoscuntur. [Quod si *parent*, obtem: , non procedit: nam quomodo sidera, vel fibrae, vel aves, gura possunt obtemperare? Aut *parent*, apparent ac paquasi nihil ei absconditum, vel abstrusum sit. An hypertantam illi scientiam siderum vel ceterarum quas dixit esse, ut ei parere videantur, sicut dicimus artes quibussse subiectas? Sed *parent*, i. e. agnoscuntur,] quod ad referendum est, ad fibras, sidera, voces avium, fulmina. si videntur: tantum accipias cuivis (al. *cuius*) possunt videri, .men intelligi. Item voces avium non videntur, sed agno.r auditae. (Codd. add.: nec *parent*, obtemperant, proceam quomodo etc. possunt obtemperare?) — 177. [*Praesagi nis ignes*; *praesagi*, futura denuntiantis, ut (E. 1, 17.): *De tactas memini praedicere quercus.* Est enim Iovis filius) fulmen de quo tantum futura noscuntur, ut in octavo plenius de fulminis generibus dictum est. Alii non ipsum *n praesagum* accipiunt, sed eos *praesagos*, qui inde futura icunt.] — 178. *Rapit;* raptim ducit. *Densos acie;* in acie ·ictos et coniunctos. — 179. *Alpheae ab origine Pisae;* us fluvius est inter Pisas et Elidem civitates Arcadiae, ubi mplum Iovis Olympici: ex quibus locis venerunt qui Pisas lia condiderunt, dictas a civitate pristina: unde [nunc] ad*urbs Hetrusca solo*: cum praemisisset: *Alpheae ab origine*

censet: aut num causa quaerendi quod cupiat vicem * (discere)]. — 162. *Noctis iter*; aut per quae nox decurrit: aut quae intuentes nautae iter peragunt noctibus. *Iam*; modo. Ut (4, 157.): *Iamque hos cursu, iam praeterit illos.* [*Quae passus terraque marique;* num quia audiendo res gestas Aeneae, incendatur et ipse ad imitandi cupiditatem?] — 163. *Pandite nunc Helicona deae*; Parnassus mons [est] Thessaliae iuxta Boeotiam, [quem locum aliquando Aones tenuerunt,] qui in duo finditur iuga, Cithaeronem Liberi, et Heliconem Apollinis et Musarum. [Ex quo fons manare dicitur quem Pegasi ungula protulisse fertur qui vocatur Hippocrene. — 164. *Tuscis; Tusci* a frequenti sacrificio sunt dicti ἀπὸ τοῦ θύειν. Unde *Tuscos* populos bene dicimus: *Tusciam* vero non debemus dicere, quia nequaquam in idoneis auctoribus legitur, sed aut *Etruria* dicenda est ab *Etrusco* principe, aut *Lydia* a *Lydo*, aut *Tyrrhenia* ab eius fratre, qui ut supra diximus (2, 782.), cum parte populi de Moeonia venit ad Italiam; quod ergo hic dicit Virgilius *Tuscis comitetur ab oris*, de Tuscorum finibus intelligendum est.] — 166. *Massicus* etc.; [inter auxilia accipiendum, nam Aeneae prima est navis, et] licet sit catalogus, [i. e. inscriptio,] in quo enumerantur hi qui venerunt de Tuscia, invenit tamen aliquam varietatem quod hos [cum] navibus venisse commemorat, cum in septimo Turni praesidia (al. *socios*) per terram venisse memoraverit. Sane sciendum, amare Virgilium Italis ducibus dare nomina vel fluviorum vel montium. Ut ergo supra Almonem, et Aventinum commemoravit: sic nunc Massicum dicit. Nam *Massicus* mons est, unde et *vinum Massicum* dicitur. Plerique tamen Massicum nolunt proprium esse nomen, sed appellativum, dicentes Osinium esse Massicum regem. Nam paulo post dicturus est (655.): *Qua rex Clusinis advectus Osinius oris*, et nunc dicit, *Qui moenia Clusi.* Multi alium Massicum, [et] alium Osinium esse vol[uer]unt. *Aerata tigri* [autem], cuius rostrum erat in similitudinem tigridis, namque solent naves vocabula accipere a pictura tutelarum, hinc est (209.): *Hunc vehit immanis Triton.* Item: *Et aurato fulgebat Apolline puppis. Tigri* autem secundum regulam dixit. Nam Graeca nomina quae genitivum singularem in *dis* mittunt, in eo tantum et in dativo crescunt: [et] in accusativo et ablativo paria sunt nominativo, ut *Tigris, Tigridis, Tigridi, Tigrim, Tigris, a Tigri. Isis, Isidis, Isidi, Isim, Isis, ab Isi.* Si aliter invenerimus, abusive dictum est. Ut in Lucano (5, 405.): *Ocior et coeli flammis, et tigride foeta.* — 167. *Moenia Clusi; pro Clusii;* nam *Clusium* dicitur, et est dictum per Synaeresin: sicut (E. 1, 33.): *Nec cura peculi*, pro *peculii. Clusium* autem est oppidum iuxta Massicum: [quod in Etruria condidit Clusius Tyrrheni, sive Telemachus Ulixis.] — 168. *Cosas;* civitas Tusciae, quae numero dicitur singulari secundum Sallustium. Unde apparet [*Cosas*] esse usurpationem. — 169. *Coritique; Coriti* proprie sunt arcuum thecae: dicuntur tamen etiam sagittarum, quas et *pharetras* nominamus. — 170. [*Una*; ad totam classem refert.] *Torvus;* terribilis (al. *pro forti et aspero vel terribili.*) — 171. *Fulgebat*; scilicet puppis Apollinea (al. *aurato Apolline.*) *Armis;* exercitu. — 172. *Populonia*; civitas Tusciae. Matrem autem eorum qui venerant

ıtriam] dixit, ut alibi (7, 762.): *Insignem quem mater Aritia sit:* [quidam *Populoniam*, post XII. populos in Etruria consti-.os, populum ex Insula Corsica in Italiam venisse, et condi-se dicunt. Alii Populoniam Volaterranorum coloniam tradunt. i Volaterranos Corsis eripuisse Populoniam dicunt.] — 173. *pertos bella;* peritos. Nam *expertes* sunt ignari. [*Belli* autem test pro *in bello* accipi.] *Ilva;* [quidam *Ilvam* Ithacem (Ae-ılen) dictam volunt, est autem] insula adiacens Tusciae [in ıspectu Populoniae. Probus *Trecentos*, subdistingui vult, ut *sula* sequentibus iungatur.] — 174. *Inexhaustis* etc.; quanto hausta fuerit, tanto generosior, [hoc est πολύγονος.] Ergo *in haustis*, (non) est una pars orationis. Namque Plinius Secun-s dicit (34, 16.): *Cum in aliis regionibus effossis metallis rae sint vacuae, apud Ilvam hoc esse mirum, quod sublata ıascuntur, et rursus de eisdem locis effodiuntur.* Varro et ud dicit: nasci quidem illic ferrum, sed in stricturam (codd. *uctur, s. strictuitatem*) [non posse cogi nisi transvectum in pulonìam, Tusciae civitatem, ipsi insulae vicinam.] — 175. *ıminum, divumque interpres Asylas;* interpres medium est; m et deorum quos interpretatur, hominum quibus [interpreta-· et] divinas indicat mentes, interpres vocatur. Et notandum, od ait Nigidius (codd. nonnulli *Nigrid.*) Figulus, has artes ita er sese esse coniunctas ut alterum sine altero esse non possit. de his quos perfectos vult probare Virgilius, omnium divinandi ium praestat scientiam, ut hoc loco. Item supra Heleno de o ait (3, 359.): *Troiugena interpres divûm, qui numina oebi, Qui tripodas Clarii lauros, qui sidera sentis.* Nigidius tem solus est post Varronem, licet Varro praecellat in Theo-;ia, hic in communibus literis: nam uterque utrumque scri-·runt. — 176. *Fibrae;* [*fibrae* sunt] iecoris extremitates. *Pa-ıt* autem est peritissime agnoscuntur. [Quod si *parent*, obtem-rant, non procedit: nam quomodo sidera, vel fibrae, vel aves, l fulgura possunt obtemperare? Aut *parent*, apparent ac pa-ıt, quasi nihil ei absconditum, vel abstrusum sit. An hyper-lice tantam illi scientiam siderum vel ceterarum quas dixit rum esse, ut ei parere videantur, sicut dicimus artes quibus-ın esse subiectas? Sed *parent*, i. e. agnoscuntur,] quod ad ınia referendum est, ad fibras, sidera, voces avium, fulmina. ım, si videntur: tantum accipias cuivis (al. *cuius*) possunt videri, c tamen intelligi. Item voces avium non videntur, sed agno-ıntur auditae. (Codd. add.: nec *parent*, obtemperant, proce-:; nam quomodo etc. possunt obtemperare?) — 177. [*Praesagi lminis ignes*; *praesagi*, futura denuntiantis, ut (E. 1, 17.): *De elo tactas memini praedicere quercus.* Est enim Iovis filius ılius) fulmen de quo tantum futura noscuntur, ut in octavo 29.) plenius de fulminis generibus dictum est. Alii non ipsum *lmen praesagum* accipiunt, sed eos *praesagos*, qui inde futura aedicunt.] — 178. *Rapit;* raptim ducit. *Densos acie;* in acie nstrictos et coniunctos. — 179. *Alpheae ab origine Pisae;* pheus fluvius est inter Pisas et Elidem civitates Arcadiae, ubi t templum Iovis Olympici: ex quibus locis venerunt qui Pisas Italia condiderunt, dictas a civitate pristina: unde [nunc] ad-lit, *urbs Hetrusca solo:* cum praemisisset: *Alpheae ab origine*

Pisae. [Sane *Pisas* antiquitus conditas a Peloponneso p vel ab his qui cum Pelope Lidem (cum Nestore ab Ilic runt. Alii *Pisum* Celtarum regem fuisse Apollinis Hy filium, et cum Samnitibus bellum gessisse, a quorum quae post coniugis mortem imperio successerat, recep Etruria oppidum suo nomine condidisse. Alii locum * privigno genitum iuvenem viribus magnis *Pisas* condidisse Cato Originum. I., qui *Pisas* tenuerint ante adventum E rum negat sibi compertum, sed inveniri Trachonem (Tyrrheno oriundum, postquam eorundem sermonem * locorum dominium) ceperit Pisas condidisse, cum ante r eandem Teutones quidam Graece loquentes possederint. modo Pisae sunt, Phocida oppidum fuisse aiunt, quod dicio est a Peloponneso originem id oppidum trahere. colas eius oppidi Teutas fuisse, et ipsum oppidum Teut natum, quod postea *Pisas* Lydi lingua sua singularem (portum significare dixerunt, quare huic urbi a Portu men impositum. Alii ab Epeo Troiani equi fabrica tum tradunt, qui cum aliis Graecis in hanc regione est. Ubi, postquam Troianae captivae metu dominaru deducebantur naves incenderunt, desperatione reditu urbemque condidit, et ab ea quae est in Peloponneso nominavit.] — 181. *Equo fidens*; i. e., Eques optim dam *Astur* pro *Astures* accipiunt, apud quos equi *et* optimi perhibentur.] *Versicoloribus armis*; depictis, *pe* bellicosus ostenditur. — 182. *Tercentum adiiciunt*; acced consentiunt eius voluntati; unde ait: *Mens omnibus una seq* i. e. coniurati sunt. [Quod sequentia explanant. Probus *adic* adiacent, et quasi iuxta sunt, tradit.] — 183. *Qui Cherete do* ac si diceret, qui sunt domo Carthagine. *Caere* autem, u supra diximus etiam Agylla dicitur, [ἀπὸ τοῦ χαίρειν, quod bum salutandi gratia apud Graecos dici solet. Hanc Pel condiderunt, qui cum sitim passi, nec usquam aquam inveni tes, casu quodam fontem invenissent, in eodem loco oppid condiderunt.] Nec videatur contrarium, quod ait (7, 652 *Ducit Agyllina nequicquam ex urbe secutos*: quasi et Turno Aeneae praestet auxilium. Nam illi Lausum fugientem sec sunt: hi vero communi odio et consilio totius civitatis in Mez tium arma commoverunt. *Minionis*; fluvius est Minio [Tusc ultra Centumcellas.] — 184. *Et Pyrgi veteres*; hoc castell nobilissimum fuit eo tempore, quo Tusci piraticam exercueru Nam illic metropolis fuit, [quod postea expugnatum a Diony tyranno Siciliae dicitur, de quo Lucilius: *Scorta Pyrgenti Intempestaeque Graviscae*; Graviscanum oppidum, alii *inte pestum* dicunt ventis et tempestatibus carens: quod nulla pol ratione contingere. *Intempestas* ergo *Graviscas* accipiamus pe lentes et secundum Plinium in Naturali Historia (3, 9.), et Ca nem in Originibus, ut *intempestas* intelligas sine temperie, i tranquillitate. Nam ut ait Cato, *Ideo Graviscae dictae s quod gravem aërem sustinent.* — 185. [*Ligurum ductor*; i Liguria post Tusciam est circa Gallos. — 186. *Cycne*; Cur quidam duci nomen datum tradunt a Cunaro monte, qui ir ceno.] *Cupavo*; o *Cupavo*, et declinatur *Cupavo*, sicut et Ci

ito. — 188. *Crimen amor vestrum*; Phaëtontem amatum a ›, aut pie, aut turpiter, accipiamus necesse est. Si turpiter, est sensus: Crimen vestrum est, o Cycne et Phaëton, quod astis; et hoc vobis tantum potest obiici. Alii *vestrum*, pro accipiunt: et ad solum Cycnum referunt: ut (9, 525.): *Vos, Ziope, precor*: Si pie amavit, secundum Asprum *crimen* causa, ut alibi (2, 65.): *Et crimine ab uno Disce omnes*, sensus: o Phaëtontiades sorores, et o Cycne causa vestrum, estrae mutationis, amor est: [quia sic Phaëthontem amastis ‑retis.] — 189. *Namque* etc.; *Phaëton*, Clymenes et Solis uit, qui cum doleret obiectum sibi ab Epapho rege Aegypti, esset non de sole, sed de adulterio procreatus: duce matre ad Solem, et poposcit, ut si vere esset eius filius, petenda aret. Quod cum Sol iurasset per Stygem paludem se esse ‑am, petit ille, ut eius currus agitaret. Sol post iusiuran‑ egare non potuit. Acceptis itaque curribus Phaëton, cum n Solis exisset (al. *excessisset*), et coepisset mundus ar‑ a Iove fulminatus, in *Eridanum* cecidit, qui *Padus* voca‑ Huius interitum flentes sorores Phaëtusa (codd. *flet.*; Guelf. *usa*) et Lampetusa deorum miseratione in arbores commu‑ sunt: ut hic dicit in populos: ut in Bucolicis, in alnos. tiam [quidam] Ligus, Cycnus nomine [dulcedine cantus ab ne donatus;] amator Phaëtontis, qui cum eum [de]fleret tum, longo luctu in avem sui nominis conversus est; [qui ab Apolline inter sidera collocatus est.] Huius nunc filium onem dicit habere cycni pennas in galea ad formae pater‑ signe monstrandum. — 190. *Umbramque sororum*; ambi‑ dictum, pro inter arbores de sororibus factas. Et est unum s quae habet Virgilius inimitabilia et sua propria. Tale llud] (G. 3, 192.): *Sinuatque alterna volumina crurum.* (1, 113.): *Cum primum sulcos aequant sata.* — 191. *Mu‑* armine, cithara, cantilena. — 192. *Canentem senectam*; *canentem senectam* pro albo colore neoterice dictum pu‑ | *canentem senectam* mollibus transegit in plumis. — 193. a *voce sequentem*; cum cantu coelum petentem: vel quod vera relatus in sidera, sicut videmus in sphaera. — 194. ales *comitatus classe catervas*; [aut] per naves aequaliter s distributas catervas, [aut ipsi duci pares virtute. — 195. *urum*; aut nomen navis, aut qui erat in navi pictus.] — *Ocnus*; iste est Ocnus (al. *Avenus*) quem in Bucolicis Bia‑ n dicit. Ut (E. 9, 60.): *Namque sepulcrum Incipit apparere* ris. Hic *Mantuam* dicitur condidisse, quam a matris no‑ appellavit. Nam fuit filius Tyberis et *Mantus* Tiresiae ani vatis filiae, quae post patris interitum ad Italiam [Alii *Mantos* filiam Herculis vatem fuisse dicunt. Hunc m alii Auletis filium, alii fratrem qui Perusiam condidit nt, et ne cum fratre contenderet, in agro Gallico Celse‑ (*Ces.*; al. *Felsin.*) quae nunc Bononia dicitur condidisse: per‑ se etiam exercitui suo ut castella munirent in quorum nu‑ Mantua fuit. Alii a Tarchone Tyrrheni fratre conditam t: *Mantuam* autem ideo nominatam, quod Etrusca lingua *um* Ditem patrem appellant, cui etiam cum ceteris urbi‑ t hanc consecravit.] *Mantus* [vero] Genitivus Graecus est.

Nam si Latine declinaveris, *Mantonis* facit, sicut in Plauto legimus *Ionis*. — 201. *Dives avis*; maioribus praepotens. [Et bene *dives avis* **quia non ab Ocno, sed ab aliis quoque condita sit: primum** namque a **Thebanis, deinde a Tuscis, novissime a Gallis, vel,** ut alii dicunt, a **Sarsinatibus qui Perusiae consederant.]** ***Sed non genus omnibus unum;*** quia origo Mantuanorum et a Tuscis venit, qui in Mantua regnabant, et a Venetis: nam in Venetia posita est, quae et Gallia Cisalpina dicitur. — 202. *Gens illi* etc.; quia Mantua tres habuit populi tribus, quae et in quaternas curias dividebantur, et singulis singuli Lucumones imperabant, quos in tota Tuscia duodecim fuisse manifestum est: ex quibus unus omnibus praeerat. Hi autem totius Tusciae divisas habebant quasi praefecturas, sed omnium populorum principatum Mantua possidebat. Unde est: *Ipsa caput populis.* [Ergo Virgilius miscet novam et veterem Etruriam, ut utriusque principatum patriae suae assignet, cum alioquin Mantua ad haec auxilia pertinere non debeat, quod Aeneas nulla a Transpadanis auxilia postulaverit, cum omnis exercitus adversum Mezentium uno loco consederit, et propterea putetur Poëta in favorem patriae suae hoc locutus, ut de hac sola trans Padum pro Aenea adversum Mezentium auxilia faciat venisse, et quod nec populorum nomina, nec Lucumonum retulerit.] — 203. *Tusco de sanguine vires*; [quia] robur totum a Lucumonibus habuit. — 204. *In se armat;* [i. e.] odio sui in arma compellit. — 205. *Patre Benaco* etc.; *Benacus* lacus est Venetiae de quo fluvius nascitur *Mincius*. Iure ergo dux Venetus fluvium provinciae suae depinxit in navi: quem Benaci filium, quia ex ipso habet originem, dicit. — 207. *Gravis*; fortis: ut (12, 458.): *Ferit ense gravem Tymbreus Osirim.* [Vel *gravis*, aut animo, aut aetate; aut *gravis*, propter navem, nam sequitur: *Centenaque arbore fluctum Verberat assurgens.*] *Centenaque arbore;* non ait *remis*, sed *arboribus*, ad exprimendam navis magnitudinem, quae plures habuit remorum ordines. Unde ait Lucanus (3, 537.): *Et summis longe ferit* (al. *petit*) *aequora remis.* — 208. *Marmore*; mari. [*Triton*; pictus in navis prora sedens, et sic ait quasi de vero Tritone, ut (7, 785.): *Galea alta Chimaeram Sustinet, Aetnaeos efflantem faucibus ignes.*] *Caerula*; *caerula freta*, non *caerula concha*, nam [aliter] versus non stat, [si *caerula* fuerit septimus casus. — 210. *Laterum tenus;* ut (G. 3, 54.): *Crurum tenus.* *Ἄχρι τῶν πλευρῶν.*] *Hispida*; horrida, setosa. — 211. *Frons hominem praefert;* modo *frontem*, primam partem hominis intelligere debemus. Nam hoc dicit: A capite usque ad ima latera, hominis monstrabatur effigies. — 212. [*Spumea semifero*; incertum utrum pictus, an ex aere factus. — 213. *Tot lecti proceres;* quare Tarchonem praeteriit? An quia illi omnes sub imperio eius fuerunt?] *Ter denis;* triginta accipiamus naves fuisse, non ut quidam volunt, singulos duces tricenas [naves] habuisse. Nam enumeratorum militum non convenit numerus, praesertim cum sequatur *subsidio Troiae:* i. e. parvo auxilio. Nam apud maiores bella non ambitu, sed virtute constabant. [*Troiae:* aut castra Aeneae dixit: aut *Troiae*, pro Troianis. — 215. *Iamque dies coelo concesserat*; non dicit diem intervenisse: nam supra ait (147.): *Media Aeneas freta nocte secabat.* Et *coelo concesserat*, pro *in*

coelo, et deest *nocti*. — 216. *Noctivago*; nomen mire compositum. Cursus enim Lunae non rectus est per Zodiaci medium, sicut Solis, qui cursus agit per Eclipticam lineam, quae Zodiacum bifarium dividit; cum Luna ad extremas Zodiaci decurrat oras; nunc in austrum, nunc in septemtrionem declinans, et vagans. Id autem vagum appellatur, quod non rectam secat viam, sed errare dicitur; unde et ἀπὸ τῆς πλάνης, i. e. ab errore, πλανῆται vocati sunt.]. *Phoebe*; Luna: sicut Sol, *Phoebus*. Item [et] *Titan* Sol, et *Titanis* Luna. Describit autem noctem mediam, et dicit finitum diem secundum Romanum ritum, [qui a media nocte diem numerant, et noctem similiter a medio die. Nec Luna sine non poterant.] Nec Lunae fit sine causa commemoratio. Nam aliter Nymphae videri non poterant. — 218. *Clavumque regit*; [pro *clavo navem regit*, et dat Aeneae sicut] iam ei et in quinto [libro] dedit gubernandi peritiam. [*Velisque ministrat*; *velis* quidam dativum volunt, non ablativum, ut si dicamus: *aliquem ministrare conviviis*.] — 219. *Medio in spatio*; inter navigandum. [*Chorus comitum nymphae*; de navibus factae, et mire *comitum*, quia cum eo venerant.] — 220. *Alma Cybele*; [a *Cybelo* Phryge qui primus ei sacrum instituit alma] Mater deûm, dicta *Cybele* ἀπὸ τοῦ κυβιστᾷν τὴν κεφαλὴν, [i. e. capitis rotatione:] quod semper Galli per furorem motu capitis comam rotantes ululatu futura pronuntiabant. Lucanus (1, 566.): *Crinemque rotantes Sanguinei populi ulularunt tristia Galli.* *Cybele* autem Bacchius est. Nam *Cybele* Anapaestus [est:] ut (3, 111.): *Hic mater cultrix Cybele*; vel a *Cybelo* sacerdote dici (*dicuntur?*) vel a Cybele. — 222. [*Innabant pariter*; quia de navibus versae.] — 223. *Quot prius*; [i. e. quantae, ad numerum retulit. Ergo] subtraxit *tot*. — 224. [*Lustrantque*; circumdant et circumeunt.] — 225. *Doctissima Cymodocea*; poëtice: sicut etiam mutatio ipsa confingitur. [Ergo *doctissima*, quae divinitus hanc doctrinam fuerit consecuta.] Nam stultissimum est, quod ait quidam, ideo *doctissima* quia Ilionei navis fuit. — 226. [*Pone sequens*; hoc quidam ideo dictum tradunt, quod adverse videri nolunt: unde *est* (E. 8, 102.): *Transque caput iace, ne respexeris.*] *Dorso eminet*; peritia natandi ostenditur. — 227. [*Tacitis*; aut ipse *tacitus*, aut pro *tacite et leniter*.] *Subremigat*; subnatat. — 228. [*Ignarum alloquitur*; aut praesentiae suae ignarum; aut quod e navibus Nymphae factae sunt.] *Vigilasne deûm gens*; verba sunt sacrorum. Nam virgines Vestae certa die ibant ad regem sacrorum, et dicebant: *Vigilasne rex? vigila*. Quod Virgilius iure dat Aeneae, quasi et regi, et quem ubique Pontificem et sacrorum inducit peritum. [Et bene primo interrogat, deinde quod *vigilat*, approbat.] *Deûm* [autem] *gens*, propter (9, 642.): *Diis genite, et geniture deos.* — 229. [*Velis immitte rudentes*; hoc est, rudentibus vela immitte, i. e. laxa, ut est illud (G. 3, 251.): *Notas odor attulit auras. Immitti* autem dicuntur *rudentes*, cum vela laxantur. — 230. *Sacro de vertice*; argute *sacro*, ne miretur Aeneas deas factas.] *Pinus*; hoc loco, secundum quartam dixit declinationem: in Bucolicis iuxta secundam, ut (8, 22.): *Menalus argutumque nemus, pinosque loquentes Semper habet.* *Nos sumus*; loquitur per definitiones. [Sane declamatorie hos versus explicuit.] — 231. *Per-*

fidus; qui post foedus bella commovit. Hinc Latinus (7, 595.): *Ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas.* [Alii e communi sermone *perfidum* Rutulum dici, quia ipsa Troiana est. *Ut nos*; ut pro *quoniam*; Plautus in Pseudolo (2, 2, 60.): *Ut lassus veni de via, me volo curare.* Et in Mostellaria (1, 3, 63.): *Eundem animum mihi oportet esse gratum, ut impetravi*; pro *quoniam*. — 232. *Praecipites*; nomen pro adverbio, praecipitanter. — 233. *Rumpimus*; propter illud (9, 118.: *Continuo puppes abrumpunt vincula ripis.*] *Invitae*; ac si diceret, malueramus tibi potius servire, quam in Nympharum numina commutari. *Tequs per aequor Quaerimus*; [i. e.] haec nobis vagandi est causa, ut te invenire [et iuvare] possimus. — 234. *Refecit*; aut vacat *re*: aut quia ante in ipsis forma fuerat navium; [ergo alteram fecit] — 235. *Et dedit esse deas*; Graeca figura: ut (5, 262.): *Donat habere viro.* [*Aevum*; immortalitatem. *Agitare*; διάγειν, hoc est agere.] — 238. *Iam loca iussa tenet*; ut et supra (8, 547.) diximus, hoc κατὰ τὸ σιωπώμενον accipiendum est. Nam intelligimus eum equites misisse per terram. — 240. *Ne castris iungant*; aut *se* subaudis: aut *iungant* pro *iungantur*. — 241. [*Socios veniente vocari*; antiquo verbo militiae usus est; *viros* enim *vocari* significat eos qui necessitate in bellum non voluntate conveniunt.] — 245. *Crastina lux*; [deest *veniat*, hoc est crastina lux veniat tantum, et *crastina lux*, si ad Aeneam referas, *spectabis*, et non irrita dicta putaris, et *crastina lux*, subaudiendum, *cum venerit*: si autem ad lucem, *spectabit* legas: *Crastina lux* suspendendum quidam . . *] *Spectabit* etc.; *spectabit* est vera lectio: et ordo est: Si mea dicta irrita non putaris crastina lux ingentes acervos caedis videbit. Nam male quidam *spectabis* legunt, et ad lucem referunt: quod non procedit. Nullus enim sic loquitur, o Aenea, si quae dico minime credis, o lux crastina ingentes caedis acervos videbis. [Alii more antiquo *lux* pro *luce* accipiunt. Lucilius in tertio: *Hinc media remis Palinurum pervenio nox.* Pro nocte. Longus ait: *Deest* venerit. Unde et ipse *spectabis* legit. — 246. *Dextra discedens impulit*; mire *discedens*, adiuvatur enim pulsus recedente eo qui impulerit. — 247. *Fugit*; pro velociter posuit.] *Haud ignara modi*; [impulit navem libramento peritiae et] moderationis quippe quae fuerat navis. — 248. [*Ocior et iaculo*; breviter tribus comparavit, quoniam et sagittam ventis aequavit.] — 249. *Inde aliae celerant cursus*; [hoc est,] inde aliae Nymphae [aliarum] navium cursus celeriores efficiunt, sicut fecerat Cymodocea. [An *aliae naves*?] *Inscius*; [i. e.] rerum quas audierat. Nam credere ex aperto non poterat. — 250. *Omine*; augurio promissae victoriae. — 251. [*Convexa*; hic *convexa* epitheton est, quia ait: *Supera convexa*, alibi solum *convexa* principale est.] — 252. *Alma parens Idaea deûm*; *alma* proprie est tellus, ab eo quod nos *alat*: abusive etiam aliis numinibus hoc epitheton datur. *Terram* autem [ipsam] constat esse matrem deûm. Unde et simulacrum eius cum clavi pingitur. Nam terra aperitur verno: hiemali clauditur tempore. *Dindyma*; Mons Phrygiae. — 253. *Turrigeraeque urbes*; civitates turritae, [quas terra gerit.] Unde et cum corona turrita Mater pingitur deûm. *Ad frena leones*; ideo hoc fingitur, quod omnis feritas maternae subiacet affectioni, et sub-

gata est. [Figurate autem leones ad frena biiugi, i. e. frenati ones.] — 254. *Propinques;* familiare (al. *facilius*) efficias, rosperes, matures, propitium facias:] ut (1, 526.): *Et propius s aspice nostras.* — 255. *Phrygibusque adsis;* ac si diceret ltoribus tuis. — 256. *Tantum effatus;* breviter ut supra ait, opter lucem iam maturam, i. e. plenam. Nam non crepusculm, sed lux [iam] matura describitur. *Revoluta;* [i. e.] aperta: ut e contrario involutum dicimus esse, quod clausum est. *uebat* autem, [non occidebat, sed] oriebatur, [cum impetu veebat, quia per orbem:] ut (2, 251.): *Et ruit Oceano nox:* et t in sensu hysteronproteron. Prius enim nox fugatur: [et] sic es oritur. — 257. [*Matura;* multa, quasi tempestiva, et quam m esse oportebat, aut satis plena et clara.] — 258. *Sociis icit;* secundum edicta Nymphae. [*Signa sequantur;* numquid erarum figuram faciunt pervolutam?] *Signa sequantur:* vel barum, vel tesserae, vel [re vera] signa militaria. — 264. *ualis sub nubibus atris;* [i. e.] altis modo. — 265. *Strymoae grues;* a fluvio Thraciae Strymone, iuxta quem habitant. iec autem comparatio non ad telorum pertinet iactum, sed ad oianorum clamorem. [Nam et Homerus (Il. γ, 2.) sic posuit, quo sumitur comparatio: Τρῶες μὲν κλαγγῇ κ. τ. λ.] — 266. *igiuntque notos;* aut quosvis ventos frigidos. Nam etiam grusignificant tempestatem futuram: ut in Georgicis (1, 374.) gimus: *Aut illum surgentem vallibus imis Aeriae fugere ues.* Aut re vera *notos:* horum enim colorem fugiunt, cum vertuntur in Thraciam (al. *ad Macedoniam*) [ex Aegypto. *Sendo;* num laeto? Troianorum clamor ex gaudio.] — 269. *labi classibus aequor;* cum classibus labi; [aut aequore clasn labi. Quidam ita exponunt, et hoc ad phantasiam Rutulom referunt, quoniam admirantibus his, unde tanta fiducia imo Troianorum incessisset, repentina facies multarum approiquantium perinde visa est, atque si ipsum aequor cum classis allaberetur.] — 270. *Ardet apex capiti;* ex sequentibus inligimus, Aeneae armorum fieri descriptionem. Nam dicturus (276.; cf. 9, 126.): *At non audaci Turno fiducia cessit:* amvis talia arma conspiceret. Si tamen primam respicias conxionem, quasi de Turno videtur dicere: quod non procedit. ex coni altitudo hoc loco. Est autem Homeri et locus et mparatio. [(Il. χ, 26.): Παμφαίνονθ' ὥς κ. τ. λ.] Hoc aun iste violentius posuit: quod ille stellae tantum facit comparanem: hic etiam stellae pestiferae, respiciens quas clades Rutusit illaturus Aeneas. [Possumus tamen *apex capiti* accipere, umque eum fuisse complexum, cum dicit: *Ardet apex capiti, stisque a vertice flamma Funditur:* et sacerdotis per *apicem* viri fortis facere mentionem: dicitur autem *apex*, virga quae summo pileum Flaminum lana circumdata et filo colligata it, unde etiam *flamines* vocabantur. Hoc autem nomen a eribus tractum est; *Apere* enim veteres ritu Flaminum alligare ebant, unde *apicem* dictum volunt.] — 272. *Cometae Saninei lugubre rubent;* pro *lugubriter. Cometae* autem Latine initae appellantur. Et Stoici dicunt has stellas esse ultra trita duas: quarum nomina et effectus Avienus qui iambis scrit Virgilii fabulas, [com]memorat. Plinius etiam Secundus dicit,

Litus innocuum, quod non noceat. *Sed non puppis tua; ἐπιδιόρθωσις*, et *προσφώνησις*.] — 303. *Dorso iniquo; dorsum* est durior harena, quae remeantibus fluctibus et euntibus plerumque densatur, et in modum saxi [in]durescit: quod a nautis *pulvinus* vocatur; [a Graecis *θῖν*. Homerus *παρὰ θῖνα θαλάσσης*. Probus *vadis dorso* pro *vado* dictum putat, ut in Georgicis (3, 436.): *Dorso nemoris*.] *Iniquo*; sibi nocenti. — 304. [*Sustentata;* non ab alio, ut (10, 338.): *Fratremque ruentem Sustentat dextra*, sed quasi *αὐτοκινοῦσα;* vel *sustentata* cum sustentaretur. Melius *sustentata* pro *suspensa* accipitur, nam ideo et anceps est, cum huc atque illuc nutaret.] *Fluctusque fatigat*; subaudis *eam*. Nam *fluctus* nominativus est singularis. — 305. *Exponit in undis;* ideo *in undis*, non in undas: quia in ipso loco res agitur, nec est mutatio. — 306. [*Fragmina;* antique dictum; nam *fragmenta* dici debere nonnulli asserunt.] — 311. *Omen pugnae;* Sallustius: *Pugnam illam pro omine* (al. *ominibus*) *bello* (al. *belli*) *futurum*. Ergo ideo *omen*, quia sicut nunc, hic ubique vincit Aeneas. *Invasit agrestes;* quia dixit (8, 8.): *Et latos vastant cultoribus agros*. — 312. *Therone*; hoc nomen in Pindaro (Ol. 2. et 3.) lectum est tantum. [Et bene in honorem victoris victum laudat.] — 314. *Tunicam squalentem;* splendentem loricam. [*Squalentem auro*, splendentem auro, et significat copiam densitatemque auri in squamarum speciem intertexti: *Squalere* enim dictum a squamarum crebritate atque asperitate, quae in serpentum pisciumve coriis visuntur. Alibi (11, 770.): *Quem pellis ahenis In plumam squamis auro conserta tegebat*. Alibi (11, 487.): *Iamque adeo Rutulum thoraca indutus, ahenis Horrebat squamis;* quidquid igitur inculcatum obsitumque aliqua re erat, *squalere* dicebatur.] *Haurit;* ferit modo significat: [non nudum latus, sed quod aperuerat: et putatur *ὑστεροπρότερον*. Quidam Italicam elocutionem putant, cum enim a latere quis aliquem adortus gladio occidit, *hausit illum* dicunt.] — 316. *Et tibi Phoebe sacrum*; omnes qui secto matris ventre procreantur, ideo sunt Apollini consecrati, quia deus medicinae est, per quam lucem sortiuntur. Unde Aesculapius eius fingitur filius: ita enim eum [esse] procreatum supra (7, 761.) diximus. Caesarum etiam familia ideo sacra retinebat Apollinis, quia qui primus de eorum familia fuit, exsecto matris ventre natus est. Unde etiam *Caesar* dictus est: licet varia de etymologia huius nominis dicantur, ut diximus supra (1, 290.). — 317. *Quod licuit parvo*; legitur et *cui* licuit. [Et respexit ad illud quod ferrum nunc Iunonis vitare non potuit quod parvus evasit. *Nec longe*; pro *nec multo post*, adverbium loci pro temporis, antique. — 320. *Iuvere manus*; i. e. suae.] *Usque;* tamdiu, donec. [*Dum terra*; donec in terra. — 321. *Labores praebuit*; nove dixit cum *bona praeberi* dicantur. An ideo *praebuit*, quod haec Herculi profuerunt, ut ad immortalitatem per ista perveniret?] — 322. *Ecce Pharon;* legitur et *Pharo*, ut: *it clamor coelo;* ut sit dativus ab eo quod est *Pharus*. Si autem *Pharon* legeris, figuratum est. Nam de nominativo transiit ad dativum, dicens *Clamanti* [*in ore*. *Inertes;* aut quod alii inertiam obiecerint; aut quia ubi pugnari oportet, loqui inertis est.] — 324. *Flaventem malas;* flaventes malas habentem, [scil.] primae aetatis; [et est

ordo: Tu quoque Cydon miserande iaceres dum sequeris Clitium flaventem prima lanugine malas, i. e. dum adolescentem sectaris, cuius amore flagrabas: *Qui iuvenum tibi semper erant.*] — 325. [*Infelix nova gaudia Cydon*; de Cretensibus accipimus quod in amores puerorum intemperantes fuerunt, quod postea in Laconas, et in totam Graeciam translatum est, adeo ut Cicero dicat in libris De Republica: *Opprobrio fuisse adolescentibus, si amatores non haberent.* Propter quod poëta Cydonem inducit amatorem. Novimus autem, Cydonas Cretenses dici. Sane *Cydon* quando nomen est proprium, *cy* naturaliter producit: si appellativum, corripit *cy.* Ut (12, 858.): *Parthus sive Cydon telum immedicabile torsit.* Tamen Statius etiam in proprio corripuit, ut (Theb. 2, 623.): *Haec regi promissa Cydon, haec Lampe dabamus.* Quod fecit abutens licentia, qua utimur in nominibus propriis. *Nova gaudia*; ergo quem tum primum amare coeperat. — 326. *Stratus*; deest *paene.* [*Securus amorum*; hoc loco, * (indulgens) aliter (1, 350.): *Securus amorum Germanae,* i. e. contemnens, non curans.] *Miserande*; pro *miserandus.* Nam pro nominativo vocativum posuit: ut contra (12, 192.): *Socer arma Latinus habeto*; licet illic possit accipi, Socer arma Latinus habeat. Nam *habeto* et secunda et tertia persona est. Tamen etiam [et] alibi nominativum pro vocativo posuit, ut (8, 77.): *Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.* — 328. *Stipata cohors*; [i. e.] unanimiter veniens. — 329. [*Septem numero*; hoc est pro *septem*, et deest *quia*, veteres enim ita enuntiabant. Lucilius in IV.: *Hi prae se portant ingentes munere pisces Triginta numero.* An potius proprie? Credibile est enim, ut saepius iecerint.] *Septenaque tela*; more suo pro *septem*, ut *bina* pro *duobus* [(8, 168.): *Frenaque bina.*] — 331. *Deflexit etc.*; [quidam ἐμφατικώτερον putant, i. e. iam stringentia: alii participium praesens pro futuro accipiunt, i. e., quae nisi essent deflexa stringere habuerant (deb.)]. Male ait Donatus, hoc loco antedictorum obitum esse Virgilium, quod post Iovis prohibitionem bellis facit numina interesse, non respiciens Iovem magis deos hortatum esse in foedera, quam a bellis prohibuisse. Nam et paulo post [et] tam Iuno quam Iuturna bellis intererunt. — 332. *Achaten*; omnia nomina quae in *tes* exeunt, vocativum in *a* mittunt, ut *Achates*, *Achata*, *Timoetes*, *Timoeta.* — 333. *Suggere tela mihi*; ordo est: Suggere tela mihi, quae in campis Iliacis in Graecorum stetere corporibus. Nullum enim mea dextera in Rutulos sine causa iaculabitur telum eorum, quae iam sunt caede hostium comprobata. [Qui vero *steteruntque in corpore Graiûm* per coniunctionem, non per pronomen legunt, hi neque sic haud debuisse dici putant, et mutatam a poëta coniunctionem. Alii *que* coniunctionem pro *enim* ponunt, ut (7, 51.): *Primaque oriens erepta iuventa est.* — 336. *Transverberat*; scindit. — 338. [*Huic frater subit*; *huic subit*, i. e. prope.] — 339. *Traiecto missa lacerto*; quae fuerat missa retroacto lacerto. — 340. *Protinus*; iugiter, continue. *Tenorem*; currendi modum, [i. e. eodem impetu fertur.] — 341. *Moribunda*; morienti similis. Quod ita esse etiam Sallustius ostendit, qui ait (Iug. 38.): *Quasi vitabundus per tramites et saltuosa* (al. *occulta*) *loca exercitum ductare.* Nam Iugurtha non vitabat legatum,

sed se eum vitare simulabat. Nam quia nomen est, ideo significat similitudinem, non passionem: Quod si participialiter diceretur, a passivo veniret. Omnia enim a passivo participia in *dus* exeunt. *Moribunda*, similis morienti; non enim participialiter aliquid significat, sed nominis habet significationem. Nominis autem significatio similitudinem habet, non passionem. Quando dico *moriturus est*, vere moriturus est. *Moribundus* autem, non vere. sed similis morienti est. Unde et Sallustius dixit: *Quasi vitabundus*. [*Nervis*; aut necessarie additur *nervis*; aut *nervis* tantum *pependit*.] — 342. *Fratris de corpore rapto*; si diceret *fratrum de corpore raptum*, speciosius esset: quod ideo omisit, quia hasta Alcanoris tantum vulneraverat manum, in Maeonis vero haeserat corpore. — 344. [*Est licitum*; quoniam non contradixerat.] *Femur* dicimus: quia lectum est, et declinatur huius femoris. Illius vero ablativi non invenitur nominativus (788.): *Laetus Eripit a femine*. Licet Caper in libris Enucleati Sermonis dicat *femen*, sed non ponit exemplum; ergo aut *hoc femur*, aut *hoc femen*; Nam *femus* non dicimus penitus. — 345. *Hic Curibus*; hoc est *tunc*. Et est ordo: Tunc fidens primaevo corpore advenit. Clausus (al. Laus.) Curibus: qui erat de Curibus, ut *Verres* (codd. *Veres*, *Verus*) *Romulia*. Aut *fidens Curibus*, [i. e. multitudine:] ut (7, 106.): *Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum Agmen agens Clausus*. — 346. *Rigida*; [i. e.] tenens eam, non vibrans et iaciens. — 350. *Boreae de gente suprema*; aut originem ducentes a Zeto et Calai, qui filii Boreae et Orithyae Nymphae fuerunt: ut *de gente*, de genere accipiamus. Aut certe in Hyperboreis montibus natos: unde est origo venti Boreae. [*Suprema* autem pro *supremi Boreae*. Si autem, ut quidam volunt, Boream principium generis accipiamus, erit *suprema* dictum pro summa, quod si ventum intelligimus, *suprema*, ultima modo, sicut dictum est, initium flandi Boreas concipit *]. *Ismara*; civitas Thraciae a monte Ismaro [dicta: hic enim feminino *Ismara*, quia patriam dixit, ibi neutrius est (G. 2, 37.): *Iuvat Ismara Baccho Conserere*.] — 354. *Expellere tendunt*; [hoc est] loco se invicem movere contendunt. — 355. *Limine*; [decenter dictum,] hoc est [in] litore. — 356. *Magno aethere*; aëre in magno. Nam veluti in aethere non sunt, sed in aëre, sic supra (265.): *Atque aethera tranant Cum sonitu*: pro aërem. — 359. *Obnixa omnia contra*; mare mari, nubes nubibus, venti ventis. Legitur et *obnixi*: ut referatur ad ventos. — 361. *Haeret pede pes*; pro *pedi*. Nam Antiptosis est: et est Homeri versiculus [(Il. π, 215.): ἄσπις δ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ.] — 362. [*Rotantia*; ut (G. 1, 163.): *Eleusinae matris volventia plaustra*: *Rotantia* ergo quae rotantur. — 363. *Torrens*; non Tiberis, sed quicunque alius fluvius ad tempus crescens. — 364. *Insuetos acies inferre pedestres*; quia saxis quae torrens intulerat impediti Arcades, omissis equis pedestrem pugnam insueti inierant, et a Latinis pellebantur. Et] *Arcadas*, accusativus est pluralis, cuius ultima syllaba ideo brevis est, quia nominativus pluralis [in] *es* terminatur: ut *hi Arcades*, item *delphines*, *delphinas*. — 365. *Latio sequaci*; [Metonymia] pro Latinis; [ut] alibi (2, 265.): *Invadunt urbem somno vinoque sepultam*. — 366. *Dimittere quando*; *quando*,

quidem. Et est Romanae militiae. Nam in locis impeditis quos comitibus dabant, et pedestri certamine confligebant. — 369. *Quo fugitis?* hoc amare dictum est, et iam preces sequuntur. [*Per vos et fortia facta;* adiurat eos per ipsorum facta, quoniam non habet puer proprios titulos, nam est ei prima militia. — 370. *Per ducis Euandri;* melius *ducis*, quam si dixisset *regis*, hoc enim nomen exprimit ducentem in praelia: Sallustius: *quo cupidius in ore ducis se quisque bonum et strenuum ostentantes*. Non dixit proconsulis.] *Devictaque bella*; finita, exhausta. Nam hostis vincitur, non bellum. — 371. [*Subit*; succedit, ut (6, 813.): *Cui deinde subibit. Laudi*; ut solet, virtuti, potest proprie intelligi.] — 372. *Fidite ne pedibus*; dativus est *pedibus*. Nam *fido tibi* dicimus. — 373. *Hac vos* etc.; hoc dicit patria, ut per caedes hostium revertamur. — 375. *Numina nulla premunt;* a facili argumentatur, dicens, non contra deos, sed contra mortales bella tractamus. — 377. *Ecce maris;* quod est efficax, in fine posuit. Nam dicit, eos quo fugiant non habere, cum terra teneatur ab hostibus, mare autem pedibus transire non possint, castra vero ingredi, turpissimum sit. Aut forte etiam hoc impossibile, si ab hostibus obsidentur, ut quidam volunt, intelligentes: Et rapit acer totam aciem in Teucros, scilicet suam quam ducebat ceteris relictis. *Magna claudit nos obice pontus*; [periphrasis. I. e. mari claudimur.] Modo has habet ut *hic obex* dicamus: unde quidam *magno obice* legunt. Antiqui etiam *haec obex* dicebant, secundum quod est *magna obice.* Hinc est quia nonnulli vitant generis dubietatem, et legunt *magni*, scilicet maris. Caper tamen in libris Dubii generis probat dici et *hic obex* et *haec obex:* quod ut diximus, hodie de usu recessit. — 378. [*Troiam;* i. e. castra Troianorum.] — 379. *Densos prorumpit in hostes*; ut eos hortaretur exemplo. — 380. *Fatis iniquis;* exitum praeoccupavit futurum. — 381. *Magno pondere;* [hoc est] magni ponderis: ut (3, 286.): *Aere cavo clypeum, magni gestamen Abantis*, pro *aeris cavi.* — 383. *Receptat*; ideo frequentativo usus est, quia [in]haerentem hastam ossibus avellere facile non poterat. [Et expressit moram quandam et molitionem extrahentis.] Ergo *receptat* est, frequenti concussione divellit. [Tale est et illud (2, 674.): *Clypeoque sinistram Insertabam aptans.*] — 384. *Quem non super occupat;* [*quem super*, Lagum subauditur stantem, i. e.] quem non desuper occupat; ideo autem desuper, quia Pallas ad evellendam hastam fuerat inclinatus. — 385. *Nam Pallas* etc.; ordo est: nam eundem Pallas ante excipit, i. e. dolo interimit. Ille enim incautus ruebat (al. *fuerat*), furens propter crudelem mortem sodalis; unde et incautus fuerat. — 387. *Tumido in pulmone;* et naturaliter *tumido*, et quia furebat. *In pulmone* autem *recondit*, Archaismos est, pro *in pulmonem.* — 388. [*Hinc Sthenelum petit*; pro *tunc*, loci adverbium pro temporis.] *Rhoeti de gente vetusta Anchemolum*; haec fabula in Latinis nusquam invenitur auctoribus. Abienus (Avien.) tamen qui totum [Virgilium et] Livium iambis scripsit, hanc commemorat, dicens Graecam esse. Rhoetus ergo Marrubiorum rex fuerat in Italia, qui Anchemolo filio Casperiam superduxit novercam: hanc privignus stupravit. Quo cognito, cum eum pater

[illegible] curaret. fugiens ille se ad D[illegible] [illegible] Merito ergo in bello [illegible] [illegible] reddit. *Gente* antea [illegible] [illegible] originem ducere [illegible] [illegible] quem Lucilius [illegible] [illegible] *gemini;* ut supra (324) [illegible] [illegible] *nuias.*] — 392. *Suis.* [illegible] [illegible] *fratrem lugentibus* [illegible] [illegible] non suis parentibus tantum [illegible] [illegible] — 394. *Thymbre;* pro *Th*[illegible] [illegible] ipse enim superius *Th*[illegible] [illegible] possessivum est modo, [illegible] [illegible] *suum;* mire *suum,* [illegible] [illegible] — 396. *Semianimesque* [illegible] [illegible] *a cervice revulsum,* [illegible] [illegible] *requirunt.* Quem versum [illegible] [illegible] Varro Attacinus (R. G[illegible] [illegible] *Var. et Attacin., Var.* [illegible] [illegible] modo videntes, alias defecta [illegible] [illegible] sic de Mezentio (8, [illegible] [illegible] *mixtoque insania* luctu. [illegible] ardorem, et promptam gloriae cup[illegible] [illegible] ut Graeci πόνον appellant, [illegible] *unus dolor receptus* labor[illegible] [illegible] [i. e.] praeterfugien[illegible] [illegible] subaudis ad mortem Ili [illegible] [illegible] mora. quo minus Ilus periret [illegible] intelligendum est. — 402. [illegible] *Teuthra;* ab eo quod [illegible] quemodo Aeneas, Aeneae. — [illegible] — 404. [*Semanimis;* [illegible] *semianimus* legi.] — [illegible] e. ex voto Per aestatem enim venti frequenter [illegible] et [illegible] videntur ex voto: [quia difficili [illegible] aestate [illegible] sunt. — 406. *Dispersa;* ex di[illegible] [illegible] — [illegible] absolute dixit.] *Extenditur una;* [illegible] diversis [illegible] commissa praelia continuaverant. — [illegible] *Acies Vulcania:* ideo abusus est, quia comparatio ad bellum pertinet. Nam de igne *aciem* dicere, satis incongruum est; ergo *acies Vulcania*, vis ignis, quae late per campos effunditur. — 409. [*Ille sedens;* non quasi Pallas pugnantibus suis nihil agat, sed comparatur illius securitati huius voluntas.] *Victor;* cui vota processerunt, voti compos, ἐπιτυχών. *Ovantes;* abusio est, non proprietas. — 410. *Coit omnis in unum;* [i. e. compellit.] Unanimiter omnes fortiter faciunt. — 411. *Sed belli acer; sed* modo inceptiva particula est, ut in Sallustio saepius, sicut *at* interdum: nam non est coniunctio ratiocinantis. — 412. *In sua colligit arma;* post scutum se clausit: Alibi (12, 491): *Et se collegit in arma.* — 415. *Elatam in iugulum;* iugulo suo vulnus minantem. — 417. *Fata canens;* quasi divinus. Alii *cavens* legunt, secundum quod non statim et divinus. Nam et ab aliis audita cavere potuerat. — 418. *Canentia lumina;* aut Hypallage est pro *ipse canens;* aut physicam rem dicit. Dicun-

enim pupillae mortis tempore albescere. — 419. *Iniecere* *um Parcae*; traxerunt debitum sibi. Et sermone usus est . Nam *manus iniectio dicitur, quotiens nulla iudicis au-tate exspectata, rem nobis debitam vindicamus.* [*Telisque* multis experimentis ostenditur, Virgilium subtiliter et aliud tem ritum vetustissimorum sacrorum referre. Hic ergo cum , *telisque sacrarunt Euandri*, docet quidquid destinatum id *sacrum* appellari. Perveniri autem ad deos non posse, libera onere corporis fuerit anima, quod nisi morte fieri potest: opportune ergo hic *sacratum Halesum* loquitur, cum inebat interitus.] — 421. *Da nunc Tibri pater*; vicinum at numen, circa cuius ripas bella tractantur: sic supra (9, : *Tu dea, tu praesens nostro succurre labori.* — 422. *-i*; aut fortis; aut asperi et crudelis in hostes.] — 423. *Tua* *-cus*; in tuis ripis creata. [Sane superius (3, 84.) de specie-stativi augurii dictum est, in quibus *capillorem* esse diximus, hoc loco tangit. *Capillor* autem dicitur, cum auspicato arbore tur et consecratur Iovis fulguri; dicit enim his versibus: *Da* *e* etc. *Haec arma* etc.; hic ergo cum arborem nominat vi-r veteris ritus inducere mentionem.] — 424. *Audiit*; modo adiit, et ad effectum deduxit. Paulo post tantum audiit. Ut .): *Audiit Alcides iuvenem.* *Dum texit*; dum spoliat. Nam pus praesens est, non praeteritum, ab eo quod est *texo*. Sic tus: *Ego hunc hominem hodie texam* (R. Vos. Guelf. I. h. *hom. detex.*) *pallio.* [Et *tegit*, *te*, primam syllabam cor-it, ut tantum positione longa sit. — 425. *Inermum*; et *-mem* dicimus, et *inermum.*] — 426. *Perterrita sinit agmina*; audis *esse*. — 427. [*Primus Abantem*; ideo *primus*, quia ites eius exemplum secuti sunt, nam infert: *Sternitur* etc. *Agmina* etc. — 428. *Oppositum*; obstantem, fortiter pu-ntem; et quidam dubium volunt, utrum *pugnae oppositum*, *nodum pugnae*, quod est melius.] *Nodumque moramque*; e addidit *moram*, ne nodum alium acciperemus. Nam *no-*, proprie est densa peditum multitudo: sicut *turma* equitum, ectum est in Disciplina militari. *Nodum* ergo pro difficultate ipe, quae vix possit resolvi. — 430. *Graiis imperdita corpora* *icri*; quos Graeci perdere nequiverunt. *Teucros* vero accipi-s, quos secum duxit Aeneas. Nam ait (8, 547.): *Quorum de* *nero qui sese in bella sequantur Praestantes virtute legit.* is non procedit. Nam paulo post erupturi sunt, qui obsiden- in castris; [*inperdita* autem, quis ante hunc?] — 432. *Ex-ni addensent acies*; Lucanus (4, 780.): *Quantum pede prima* *to* (al. *relecto*) *Constringit giros acies.* *Denseo* autem se-dae coniugationis est. *Nec turba* etc.; Lucanus (7, 495.): *diosque suos compressa timebat*; [Quidam sane *turbam*, titudinem accipiunt; nam plurali numero *turbas*, perturbatio- dixerunt, et strepitus, unde et Terentium (Adel. 5, 7, 9.) *as, lampadas* propter strepitum volunt dixisse, cum parcus x perperam (puerp.) per publicum duci suadet (dissuad.), nec pitum per turbas adhiberi.] — 438. *Maiore sub hoste*; sub ilitate. Nam sub diversis (al. *advers.*) hostibus pereunt. — [*Monet succurrere Lauso*; expositio talis est: monitus a re continuo secat agmen, atque ut vidit socios, etc. —

441. *Feror*; pro *ferri debeo*, i. e. redibo. — 443. *Cuperem* etc.; aspere et amare dictum; multa enim mala graviora videntur, si ante oculos nostros eveniant, quam si audiantur, tale est ut in secundo (538.) de Polyte: *Qui nati coram me cernere letum Fecisti*; non enim obiicit Pyrrho quod occiderit, quia hoc ius belli exigebat, sed quare vidente patre, et his similia, ut (6, 308.): *Impositique rogis iuvenes ante ora parentum.* Et (12, 636.): *An fratris miseri letum ut crudele videres?* Et (12, 638.): *Vidi oculos ante ipse meos*; et (12, 936.): *Victum tendere palmas Ausonii videre.*] — 444. *Aequore iusso*; pro *ipsi iussi*: et est usurpatum participium. Nam *iubeor* non dicimus: unde potest venire iussus. Quamvis interdum sic dicatur, ut Lucanus (3, 140.): *Cuius servaveris umbram, Si, quidquid iubeare, velis.* Sic ergo hic participium usurpavit, ut Horatius (Epist. 1, 5, 21.) verbum, dicens: *Haec ego procurare et idoneus imperor et non Invitus.* Ergo satis licenter dictum est, adeo ut huic loco Probus [hic correptum] *a* longum (Burm. coni.: *Prob. hoc loco corrupto Alogum pos.* Guelf. II. *alongam*; Guelf. I. omitt. vv. *adeo -- pos.*) posuerit. — 445. *Tum*; deinde. — 446. [*Stupet in Turno*; i. e. in Turnum intuens. — 447. *Omnia*; quae omnia? an circa Turni arma et corpus (cf. 516.)?] — 448. *Tyranni*; Regis superbi. — 449. *Aut spoliis* etc.; dilemma argumentum, quod est ab utraque parte firmissimum et concludit adversarium. *Spoliis opimis*; quae dux duci detrahit, ut diximus supra (6, 856.), opima sunt spolia. — 450. [*Sorti pater aequus utrique est*; *sorti* pro *casui et fortunae. Aequus*, hoc est aequo animo feret si occidero, quia dixerat Turnus: *Cuperem ipse parens spectator adesset.*] — 452. *Frigidus* etc.; praesagio mortis futurae [eorum. — 453. *Pedes apparat ire*; ne videatur pugnae iniquitate vicisse.] — 454. *Specula cum vidit ab alta*; hoc ad currus altitudinem spectat: leo ad Turni violentiam atque feritatem. Et est ordo: Utque leo advolat: talis est Turni imago venientis. [Homerus (Il. γ, 23.): Ὥς τε λέων κ. τ. λ.] — 457. *Contiguum*; postquam vidit eum venisse intra iactum teli, scilicet, ut posset feriri. — 458. *Ire prior Pallas*; subaudis *voluit* [*ire*. Alii *Ire* pro *it* legunt, ut sit Infinitivus pro indicativo. *Siqua*; si quando.] *Fors*; fortuna: [et dictum est] propter illud: *Audentes fortuna iuvat.* [*Ausum*; num pro *audentem*? — 460. *Per patris hospitium*; deest *Mei.*] — 461. *Te precor Alcide*; supra contra inferiorem hostem, fluminis imploravit auxilium: nunc contra hostem maiorem viribus, deum invocat virtute praestantem. — 462. *Cernat semineci*; ad illud quod ait Turnus: *Cuperem ipse parens spectator adesset*: hic dicit: *Ipse suum cernat interitum.* — 463. *Victoremque ferant* etc.; Donatus dicit *meminerint*: sed melius est *sustineant*, quasi pondus et poenam. Nec enim meminisse possunt oculi. — 465. *Lacrymasque effundit inanes*; [hic] ostendit eventum futurum. — 467. *Stat sua cuique dies*; sectis philosophorum poëtae pro qualitate negotiorum semper utuntur: nec se unquam ad unam alligant, nisi quorum hoc propositum est, ut fecit Lucretius, qui Epicureos tantum secutus est. Scimus autem, inter se sectas esse contrarias. Unde fit, ut in uno poëta aliqua contraria inveniamus, non ex ipsius vitio, sed ex varietate sectarum. Illud namque quod

: in quarto (697.): *Sed misera ante diem*, Epicureorum est, i casibus cuncta concedunt. Nunc quod dicit: *Stat sua cuique ɛs*, Stoicorum est, qui dicunt fatorum statuta servari. Sane udenter fecit, ut fluxam et vagam opinionem Epicureorum ret homini, [i. e. sibi]; nam illud ex persona poëtae dictum; nc autem validam daret Iovi. Nam Stoici et nimiae virtutis nt et cultores deorum. *Stat* [autem] fixa est. *Dies* [vero] ɛmpus vitae: nam feminino usus est genere. Cum enim ma- ılino utimur, re vera diem significamus. [Sane prudenter ne- turus a causa coepit, quia qui rogat dum suspensus expecta- ıne est, potest audire causam cur sibi postea negatum sit. ɪterum si statim neges, nec admittit excusationem, ideo nega- rus Iuppiter sic coepit.] *Breve tempus vitae*; quia quandoque .itur: ipse paulo post (861.): *Rhoebe diu, res si qua diu mor- libus ulla est, Viximus.* Item Cicero, (pro Marc. 9.): *Quid t enim hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum?* — 8. *Omnibus est*; magna consolatio, quae ostendit, non esse lenda communia. [Quis enim indignetur contingere sibi quod nnium est?] *Sed famam extendere factis*; contra illud quod currebat, vitanda esse ardua, si [communis omnibus mors es- :,] brevis est vita: dicit ideo amandas esse virtutes, ut vitae evitas fama et gloriae meritis possit augeri. *Opus*; officium. — 0. *Gnati deum*; ut Achilles Thetidis, Memnon Aurorae, Asca- ɔhus Martis. — 471. *Sarpedon*; secundum Virgilii declinatio- m, ut (9, 697.): *Nothum Sarpedonis alti*, ultima habebit ac- ntum in nominativo, secundum Homerum, qui et *Sarpedontos Sarpedonos* facit, et ultima et penultima [Syllaba habet accen- m.] *Et iam sua Turnum*; multi *etiam* legunt, ut sit *ecce*: et rtinet ad consolationem, si cito periturus est ille qui vincit. — 2. *Metas*; fines, ut (1, 278.): *Hic ego nec metas rerum, nec npora pono.* *Pervenit*; bene ad exprimendum celerem mor- adventum, praeterito usus est tempore. — 473. *Rutulorum iicit arvis*; respiciendo fecit partem feliciorem; unde in se- ndo ait (690.): *Aspicit nos hoc tantum*; quidquid enim Iuppi- r videt, admodum iuvat. *Reicit*; *re* naturaliter brevis est, et m pro longa posuit. Sic alibi (G. 3, 389.): *Reice, ne maculis fuscet vellera pullis*, quod licet possit excusari, quia cum facit *ieci*, inter duas vocales *i* posita, producit superiorem, ut dica- us, longam eam esse spe qua per declinationem longa futura t: tamen quia in hac re argumentum magis est, quam ratio, camus ectasin factam, quae poëtis plerumque conceditur. — 5. *Fulgentem deripit ensem*; ne iacto telo inermis esset. — 7. *Viam molita*; hoc est cum difficultate quaesivit: per quod soliditas clypei, et minus firmus hastae iactus ostenditur. — 8. [*Strinxit*; tactu modico praeteriit, ita enim ab antiquis di- batur, et est significatio levis vulneris. — 479. *Ferro praefixum bur*; periphrasis hastae.] — 481. *Num mage sit*; legitur et *unc*] *magis est.* Unus tamen sensus est. Sed si *mage* lega- us, propter metrum dictum est pro *magis*. Sicut etiam *pote*, o *potis*. Persius: *Qui pote vis dicam nugaris cum tibi Calve?* ɹod adeo in usum venit, ut etiam in prosa inveniatur. Cicero Frumentaria (al. *Verrinis*): *Mage condemnatum hominem in dicium adducere non posse.* *Penetrabile*; pro *penetrale* dici-

tur., Nam quod penetrat, *penetrale* dicitur: quod autem pene-tratur, *penetrabile.* — 482. [*Tot ferri terga*; non dicit pa- terga, sed multa. — 483. *Cum pellis;* quidam pellis hu- dictum accipiunt] — 484. *Cuspis ingens*; ita accipiendum est, ne incongruum sit de puero si dixeris *ingens pectus.* Sane cu-*spidem* abusive pro hastae mucrone posuit. — 485. *Et pe- perforat;* hic subdistinguendum: ut *ingens*. sicut diximus, ad superiora possit referri. — 487. *Animusque sequuntur;* [ani-*mus*] pro *anima:* nam *animus*, consilii est: *anima*, vitae. [Qui-dam secundum Epicureos *animam* per totum corpus divisam esse volunt, et exinde posse fieri ut quis amputata parte corporis vivat: *animum* vero esse τὸ ἡγεμονικὸν *animae*, sine quo vivere non possumus: Ergo secundum sectam sibi notam Poëta locutus. — 488. *Sonitum super arma dedere;* Homeri est (Il. δ, 504. ἀράβησε δὲ τεύχε' ἐπ' αὐτῷ.] — 491. *Referte Euandro;* potest et hic distingui: potest et supra referri (Guelf. I. II. *referte*), ut sit: Euandro remitto qualem meruit filium. — 493. [*Quidquid*; pro *quodcunque.* Plautus in Bacchidibus: *Quidquid est nomen sibi.*] *Solamen humandi est*; [solatium dolentis scilicet patris, quia [hoc] solatium est viventium humare defunctos. — 494. *Stabunt;* pro *constabunt;* [hoc ergo dicit, non illi] *parvo:* Non parvo periculo [constabunt Aeneae hospitia, et est proverbialis sensus.] *Baltei;* potest et Synaeresis esse *baltei:* potest et hyper-metrus versus esse. Nam sequens a vocali inchoat. *Balteus* au-tem, [in] numero singulari masculini est tantum generis. Iuve-nalis (6, 256.): *Balteus et tunicae et cristae;* in numero vero plurali, et neutri, [ut] idem Iuvenalis (9, 111.): *Quotiens rumo-ribus ulciscuntur baltea.* — 497. *Impressumque nefas;* in-sculptum Danaidum nefas. Donatus tamen *impressum* dicit, co-actum: quod a patre compulsae sunt facere. [Sane fabula talis est: Aegyptus et Danaus, fratres fuere, Beli filii. Ex his Dana-us L filias habuit, et Aegyptus totidem filios. Sed cum inter eos contentio de Memphidis imperio fuisset, multis saepe adductus contumeliis Danaus fratri Aegypto cessit imperio, ... * (imp., et Minervae auxilio) ad Peloponnesum perrexit, cuius cives, ibi rex factus, a suo nomine Danaos appellavit, quod cum Aegy-ptum momordisset, veritus ne Danaus de filiabus per generos et nepotes auxilia conquireret, fraude concepta filiis suis, ut * (suis quinquaginta) fratris filias in matrimonium postulavit, quas Da-naus, dolorem exilii retinens mox promisit, sed cum factae essent nuptiae, sponsae omnes sponsos suos monente patre Da-nao, nuptiali nocte necaverunt, sola Hypermnestra servato Lynceo fugam dedit, qui post adeptus patruum Danaum interemit. Hae Danaides apud Inferos hanc poenam habuisse dicuntur, ut in do-lium pertusum aquam mittant. *Nefas;* declinatione caret. *Sub nocte*; pro *in nocte.*] — 499. *Bonus Eurytion;* laus ab artifice: ut (9, 304.): *Mira quem fecerat arte Lycaon.* Item (E. 3, 37.): *Divini opus Alcimedontis.* [*Caelaverat auro;* non auro caelave-rat, sed in auro. — 500. *Ovat;* iactat, gloriatur: et est ordo quo spolio potitus ovat gaudetque.] — 501. *Nescia mens homi-num;* [hoc ad Turnum pertinet.] Quia propter hunc periturus est balteum, quem nunc se sustulisse laetatur. — 502. [*Servare modum*; nunquam nescia, ideo: *nec servare modum.*] *Sublata;*

— 503. *Magno cum optaverit emptum*; [*magno emptum*] licet pretio. Sic [et] alibi (2, 104.): *Et magno mercentur Atridae*; et est sensus talis: Erit tempus, quo Turnus optabit novis pretio redimere, ne ipse Pallantem occidisse videatur. — 505. *Multo gemitu*; cum multo gemitu, [lacrymis, minus est cum.] — 507. *O dolor, atque decus*; duos hos versus plerique a poëta dictos volunt. Alii a sociis qui reportant cadaver. *Dolor* autem propter [illud]: *Haec te prima dies bello dedit, Haec eadem aufert. Decus*, propter [illud]: *Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.* — 510. *Certior auctor*; i. e. certius verus. — 511. [*Advolat Aeneae*; de morte Pallantis scilicet, ut postea inferantur, quae praeterea addit.] *Tenui discrimine leti*; modico mortis interstitio, per quod magna Pallantis virtus ostenditur: quo interempto omnis est in fugam conversus exercitus. — 512. *Versis*; fugatis. — 513. *Agit*; i. e. facit, melius, quam si dicas, *latum per agmen.* Ergo sic intelligamus, aut per ordinem, aut per Hypallagen. Nam et supra sic ait (9, 323.): *Haec ego vasta dabo, et lato te limite ducam.* — 515. *Pallas* etc.; erat rectum, Pallas, Euander, mensae quas advena primus Tunc adiit, dextraeque datae, In ipsis omnia sunt oculis. Sed perite scissa est narratio, per quam animus Aeneae perturbatus exprimitur. — 517. [*Tunc adiit*; quidam *tunc* pro *quondam* accipiunt. — 518. *Quattuor hic iuvenes*; emphasis virtutis, quod multos, quod iuvenes, quod armatos, quod rapit, minus enim fuerat si dixisset *capit*, unde in XI. (81.): *Vinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris Inferias.*] — 519. *Inferias quas immolet umbris*; *inferiae* sunt sacra mortuorum quod (al. *quae*) inferis solvuntur. Sane mos erat, in sepulchris virorum fortium captivos necari: quod postquam crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulchra dimicare, qui a bustis *bustuarii* (al. *bustiarii*) dicti sunt. [Homerus (Il. φ, 26.): Ὁ δ' ἐπεὶ κάμε κ. τ. λ.] — 520. *Captivo sanguine*; pro *captivorum*: sic (7, 184.): *Captivi pendent currus.* Item (2, 765.): *Captivaque vestis Congeritur*: et est ut diximus, speciosus ornatus. *Mago*; nativus est, ut supra (401.): *Ilo namque procul.* — 521. [*Contenderat*; adversum iecerat. — 522. *Ille astu*; *astu* pro scientia bellica.] *Subit*; subsidit (al. *subsed.*). — 524. *Per patrios* etc.; per eas personas rogat, propter quas precatur. [Et bene ut in belli calore, breviter omnes locos ad impetrandam veniam complectitur.] — 526. *Penitus defossa talenta*; multi enim divitias quas obruebant. Unde Horatius (Serm. 1, 1, 41.): *Quid iuvat immensum te argenti pondus et auri Furtim defossa timidum deponere terra?* Sane melius *infossa* diceret, quam *defossa*: sed quod est metri necessitate compulsus. Nam fugit dubiam syllabam. [Et quidam volunt, tria genera argenti vel auri poëtam complexum, signatum, factum, infectum. Signatum est, quod in nummis, factum, quod in vasis et signis, ut *Caelati argenti*, infectum, quod in massis, ut *Infectique mihi*; atqui talentum non ad numerum solet, sed ad pondus referri, nisi forte usum temporis sui heroicis temporibus poëta voluerit applicare. Hic est locus Homeri (Il. ζ, 46.): Ζώγρει κ. τ. λ.] — 528. *Non hic* etc.; [in meo scilicet interitu.] Lucanus (3, 337.): *Non pondera rerum, Nec momenta sumus.* — 529. [*Dabit discrimina*;

dabit, aut compensabit, aut faciet, ut (Terent. Eun. 4, 3, 11.): *Quas turbas dedit. Discrimina* autem, differentiam circa eventum et victoriam.] — 532. *Gnatis parce tuis;* [*talenta parce* per accusativum, Plautine dictum, qui ait in Milite (4, 6, 5.): *Parce vocem.*] Qui in Virgilium scripsit declamationes, de hoc loco hoc ait [ex persona Aeneae]: *Improbus es qui aut regi dones, aut filios exheredes. Parce* autem est secundum antiquos *serva*, ut apud Lucilium et Ennium invenitur. *Gnatis p. t.;* atqui supra dixit: *Gnatoque patrique*, quomodo ait *gnatis?* non est contrarium. Nam *liberos* etiam unum dicimus filium, adeo ut Terentius etiam filiam *liberos* dixerit: ut in Hecyra (2, 1, 15.): *Qui illum dignum decreverint, suos cui liberos committerent*, ubi pater de filia ad uxorem loquitur. Ergo usurpavit respiciens ad *liberos*, ut *gnatos* de uno diceret. *Commercia;* vicissitudines et ignoscendi facultatem, [vel captivorum redemptionem. — 533. *Iam tum Pallante perempto;* pro: iam tum cum Pallantem peremit. — 534. *Hoc patris Anchisae manes;* idem sentire et patrem et filium dicit, quasi hoc commodum ad illos pertineat.] — 537. *Nec procul Aemonides;* hoc nomen licet possit esse patronymicum, quia in *des* exit, ut dicamus *Aemonis filium* tamen melius est, ut id proprium esse dicamus, quia nusquam aliud nomen eius aut praemissum est aut secutum. Ergo simile est patronymico, ut sit *Aemonides*, sicut *Thucydides.* — 538. *Infula;* fascia in modum diadematis, a qua vittae ab utraque parte dependent: quae plerumque lata est, plerumque tortilis de albo et cocco. — 539. *Insignibus armis*; Asper sic legit, et utitur Sallustii exemplo, qui ait: *Equo atque armis insignibus.* Probus vero *insignibus albis* dicit legendum, ut vestes albas accipiamus, quae sunt sacerdotibus congruae: sicut Statius de Amphiarao dicit [(Theb. 4, 217.): *Albaque purpureas interplicat infula cristas.*] — 540. *Agit campo*; [insequitur] per campum. — 541. *Immolat;* quasi victimam, ut ille consueverat; nam hoc verbo ad sacerdotis nomen allusit. [Sane *immolari* proprie dicuntur hostiae, non cum caeduntur, sed cum accipiunt molam salsam; Cato in Originibus ita ait: *Lavius * boves immolatus* (ait: *Bov. immolatos*) *prius quam caederentur profugisse in Siciliam.*] *Ingentique umbra tegit;* aut magnitudine corporis sui, [aut clypei.] obumbrat eius cadaver. Aut *ingenti umbra*, i. e. morte tegit: ut (746.): *In aeternam clauduntur lumina noctem.* Aut *ingenti umbra tegit*, secundum usum accipiendum, i. e. insultatione eum opprimit et adumbrat; [ut *superatos* dicimus *adumbratos:* aut *ingenti umbra* tegit, * ut inferior tegat (ut inferiorem tegit) adversum hostes a fortiore (fortior) quod institutum minuit (*innuit?*) causa spoliorum detrahendorum. Sequitur enim: *Arma Serestus Lecta refert humeris.*] *Serestus*; Serestos duos intelligamus, unum in castris et unum cum Aenea. Nam Troiani nondum erupere de castris, ut intelligamus eum quem supra (9, 171.) dixit. Ergo duo sunt. Nec mirum, cum et ipse dixerit, quod exemplo esse possit (124.): *Assaracique duo.* — 542. *Lecta refert*; proprie dixit: nam spolia quae aptantur tropaeis, *legi* dicuntur, i. e. eligi. [*Tibi rex Gradive*; ut (6, 18.): *Tibi Phoebe sacravit.*] *Tropaeum;* declinatio Latina est: unde penultima habebit accentum, in numero

vero plurali, quia *tropaea* dicimus sicut Graeci, nec aliquid inde mutuamus, erit in antepenultima accentus, sicut apud Graecos, scilicet tertia syllaba a fine.] — 543. *Instaurant* etc.; κατὰ τὸ συνωπόμενον. [Nam] ante fusas accipimus, ex eo quod dixit *instaurant*. *Vulcani stirpe creatus*; notandum, *stirpem* de patre dictam, cum semper de longa generis significatione dicatur. — 544. [*Veniens*; pro *qui venerat*.] — 545. *Dardanides*; patronymicum a maioribus. [*Anxuris ense sinistram*; quidam ex hoc volunt intelligi etiam Umbronem occisum. Constat enim vere ab Aenea occisum, sicut ipse hoc libro in Catalogo ait (7, 756.): *Sed non Dardaniae medicari cuspidis ictum Evaluit*. — 546. *Deiecerat*; plusquamperfecto usus est ad exprimendam celeritatem, uti (12, 430.): *Suras incluserat auro*.] — 547. *Dixerat ille aliquid magnum*; proverbialiter dictum est, ac si diceret: non mirum, sic occisum esse eum, qui sibi plurimum arrogabat. [Μὴ μέγ' εἴπῃς. Corinthus ut sordidum improbat.] — 548. *Coeloque animum fortasse ferebat*; forte [se] exaequaverat coelo, ut de Aenea Drances (11, 125.): *Quibus coelo te laudibus aequem*. [Aut *ferebat*, elevabat, quod solus esset maiore senectute victurus, debellatis omnibus i. e. Aenea cum suis. — 549. *Longos*; pro *multos*.] — 551. *Silvicolae* etc.; Faunus hoc loco quidam rusticus intelligendus est: non deus, sicut supra *Anxyrus* (al. *Anxur*), quem legimus Iovem. [Alii Fauni filium, sed antequam Faunus in deorum numero reciperetur,] nonnulli etiam nympham, non deam volunt, sed Graece *sponsam* dictam, [vel quae recens nupta sit,] ne incredibile sit, ex duobus numinibus procreatum esse mortalem, quanquam haec numina secundum Aristotelen aliquando moriantur. [Nam et Eryx Veneris et Neptuni filius ab Hercule occisus est.] — 552. *Ille reducta*; i. e., longa. Ut (6, 703.): *Interea videt Aeneas in valle reducta*. Et intelligimus protenta hasta Tarquiti (al. *Tarquito*) arma esse impedita. Alii *reducta*, retroacta dicunt, quod non procedit. — 553. [*Inpedit*; non permisit usui esse ad protegendum Tarquitum. — 555. *Deturbat terrae*; hoc est in terram. — 556. *Super haec inimico pectore fatur*; quaeritur quid tantum iste commiserat, ut sic saeviret Aeneas? Sed ubique de morte Pallantis obiicitur dolor.] — 557. *Istic, nunc*; Sarcasmos est, i. e., hostilis irrisio. [*Istic* autem pro hic. Est autem Homeri versus (Il. τ, 122.): ἐνταυθοῖ νῦν κεῖσο κ. τ. λ. *Non te optima mater*; utrum vere mater, an terra patria?] — 558. *Patrio sepulchro*; [aut] etiam hinc apparet, Faunum hominem fuisse, [aut, ut quidam volunt, potest hoc ad matrem referri, ut dicat Aeneas quod mater eum sepelire non possit in sui patris monumentis, i. e. in avi eius materni. — 559. *Alitibus feris*; σαρκοφάγοις ὀρνέοις. Plautus (Capt. 1, 2, 14.): *Avi me ferae similem faciam ut praedicas*.] — 560. *Impasti*; ita avidi, ut semper credantur *impasti*, sicut de Harpyiis dixit: *Et Pallida semper Ora fame*, quasi fame (al. *famelicae*). — 561. [*Prima agmina*; qui agminis erant primi. — 562. *Fortemque Numam fulvumque Camertem*; fulvum. Ξανθόν: horum in Catalogo meminit.] — 564. *Ausonidum*; pro *Ausonidarum*: sicut *deûm* pro *deorum*. Nam *Ausonidum* a genere feminino venit, *haec Ausonis*, [et] *hae Ausonides*; *Ausonidarum* vero venit ab eo quod est *hic Ausonida* [et] *hi* (codd.

huius) *Ausonidae. Tacitis regnavit Amyclis;* inter Caietam et Terracinam oppidum constitutum est a Laconibus, qui comites Castoris et Pollucis fuerunt: et [cum Glauco filio Minois in Italiam venerunt, et misti cum Ausonis] ab Amyclis provinciae [suae] Laconicae civitate ei indictum nomen est. Laccnes itaque isti cum secundum Pythagoream sectam a caede omnium animalium abstinerent; unde Iuvenalis (15, 173.): *A cunctis animalibus abstinuit*, quia tanquam homines, et ex vicinis paludibus natas serpentes occidere nefas putarent, ab iisdem interempti sunt. Unde *Amyclas tacitas* dicit, i. e. Pythagoreas. Nam Pythagorica virtus est quinquennale silentium. [Cicero propter nimiam modestiam perisse illos ait, dum a finitimis accipiunt iniurias, et tacent eas.] Est et alia expositio: Cum frequenter falso nuntiarentur hostes, et inani terrore civitas quassaretur, lata lege captum est, ne quis unquam hostis nuntiaret adventum. Postea cum vere hostis veniret nullo nunciante, ex improviso civitas capta est. Unde *tacitae Amyclae* dictae sunt, quod periere silentio. Hinc est quod ait Lucilius: *Mihi necesse est loqui:* nam *scio, Amyclas tacendo periisse.* [Vel *tacitis*, de quibus taceatur, i. e., ignobiles et non dignae aliqua opinione: vel Hypallage est, pro ipse tacitus.] — 565. *Aegaeon qualis;* ipse est [qui] et Briareus [dicitur, coeli et terrae filius. Homerus (Il. α, 403.): Ὃν Βριάρεων καλοῦσι θεοὶ, ἄνδρες δέ τε πάντες Αἰγαίωνα. In VI. (287.): *Et centumgeminus Briareus.* Alii hunc ex terra et ponto natum dicunt, qui habuit Coeum et Gygen fratres. Hic contra Titanas Iovi adfuisse dicitur, vel, ut quidam volunt, Saturno.] *Ignem pectoribus arsisse;* Asper dicit, *ignem* hunc animae (Dan. *hunc na * nimium*; *animae nimium?* Burm. *nativum*) intelligendum calorem, venientem ex ferocia, ut sit: Cum vim suam crudelitatis efflaret. Alii ignem hunc fulminis volunt, ut sit, quemadmodum in primo (44.): *Illum exspirantem transfixo pectore flammas.* Sane notandum, *ignem arsisse*, cum igni alia res ardeat. — 567. [*Iovis cum fulmina contra;* quia dicitur flammam emisisse oribus suis contra Iovem * (Iovis) fulmen: Homerus nihil dicit aliud, quam centum manus eum habuisse, et auxilio eum Iovi adversus Neptunum, Iunonem, et Minervam fuisse, et forte aut suum ignem, aut Iovis acceptum spirasse pro eo, ut sit *contra* non adversus Iovem, sed similiter, a pari, ut Terentius in Adelphis in Capite Comoediae (1, 1, 25.): *Ille ut item contra me habeat, facio sedulo.* — 568. *Paribus;* i. e. inter se paribus.] — 569. *Sic;* ut non unam manum putares. Namque ad hoc pertinet comparatio, ut intelligamus, eum multitudinis vice dimicasse. [*Desaevit* autem, hic *valde saevit;* alias *saevire desinit.*] — 570. *Intepuit mucro;* nimia scilicet caede. — 571. *Quadriiuges;* propter Homoeoteleutum noluit dicere *quadriiugos*, et contulit se ad aliam declinationem. Nam et *quadriiuges*, et *quadriiugos* dicimus, sicut *inermes* et *inermos*, *exanimes* et *exanimos*. — 572. *Atque illi;* equi scilicet. Nam ad superiora retulit: quod sciendum est esse vitiosum; interposuit enim *Adversaque pectora* [*tendit.* Alibi (8, 208.): *Praestanti corpore tauros Avertit, totidem forma superante iuvencas; Atque* etc.] *Longe gradientem;* longis gradibus incedentem: et est militaris incessus: [aut longinquo. — 575. *Effunduntque ducem;*

et hoc loco omisit occisum, ut supra (545.): *Dardanides contra furit.*] — 576. *Biiugis;* erit nominativus *hic biiugus:* nam [alias] *biiugibus* faceret, si esset tertiae formae ab eo quod est *hic biiugis, huius biiugis.* — 579. [*Adversaque ingens;* hoc est, adversus ipse cum hasta apparuit. Et bene *ingens* visus, cum adversa hasta minaretur.] — 581. *Non Diomedis* etc.; duos obiicit, a quibus est victus Aeneas: nec tamen usquequaque: nam eorum impetus evitavit. — 583. [*Vesano;* hic poëta affectationem suam accommodavit, dicendo *vesano.*] — 585. *Dicta parat;* potest legi, *Et dicta parat* (al. *Edicta p.;* Dan. *et d. parent;* Burm. coni. *contra et d. parent) contra.* — 586. *Pronus* etc.; *pronus* nomen est. Nam et comparatur, ut *pronior.* Si autem participium esset, fieret vitiosa locutio sine interpositione coniunctionis. — 587. [*Admonuit;* praeterito praesenti.] *Proiecto;* extento, [i. e. anteiacto,] ut (3, 699.): *Proiectaque saxa Pachyni.* — 592. *Lucage nulla tuos* etc.; haec allocutio contraria est superiori; hoc enim continet: Obiecisti mihi quod sim et ab Achille et a Diomede conversus in fugam; Te vero, o Lucage, nec equorum tarditas prodidit: quod mihi contigit, cum a Diomede occisus est Pandarus, qui in eodem curru dimicabat, nec aliqua umbra equi tui sunt territi, quod factum saepius in Homero legitur: sicut [et] paulo post *Turnum cogit imago bella deserere.* Potest tamen et ad aliud referri, quo tempore eum ab Achille nube cava Neptunus eripuit, ut in quinto (810.) commemoratur. [Potest et ad aliud referri, quod Nisaeus paulo ante ab equis suis proditus est.] — 594. *Ipse rotis saliens;* sarcasmos est [qui non morte deiectus est:] nam per irrisionem dictum est. Ille enim vulneratus ceciderat. *Rotis* [autem] curru, a parte totum. *Sine;* permitte, relinque, patere, [i. e.] συγχώρησον. — 601. *Latebras animae pectus;* definitio est pectoris, [i. e. in quo anima latet et continetur.] — 602. *Edebat;* quasi ad spectaculum. Unde et *munerum editores* vocantur. [*Funera;* caedes, ut (2, 361.): *Quis funera fando Explicet?* — 603. *Torrentis aquae;* notandum, quod *aquae* addiderit, cum absolute *torrens* dicatur. — 604. *More furens;* exposuit superiora Epitheta. *Tandem erumpunt;* solutam obsidionem ostendit. — 605. *Ascanius puer;* syllepsis, ordo est, Ascanius et Iuventus, nam *obsessa* et ad Ascanium pertinet.] — 608. *Ut rebare;* ut arbitrabaris; verum est, quod Troiani Veneris virtute nituntur, et dictum est per Ironiam. Nam superfluo quidam hanc orationem simpliciter dictam volunt, ut re vera dicat Iuppiter, per se nihil posse Troianos; quod falsum est: adeo ut Iunonis oratio ad Ironiam, non ad simplicia verba respondeat. *Nec te sententia fallit;* hoc per Parenthesin dictum est. — 609. *Vivida;* [i. e.] fortis: ut (5, 754.): *Sed bello vivida virtus.* — 611. *Cui Iuno summissa;* [et] humilis: et quia intellexit, obliqua Troianorum accusatione impugnari suum pudorem, etiam ipsa respondet oblique. — 612. *Tristia;* [vel quae tristem faciant, vel quae severa. Terentius (Andr. 5, 2, 16.): *Tristis severitas inest in vultu atque in verbis fides.* Item [e]contra Virgilius (G. 3, 37.): *Furias amnemque severum,* i. e. tristem. — 615. *Quin;* ut non: [nam] affirmativa particula est. [Quidam hunc ordinem esse volunt. Namque si mihi quae quondam fuerat vis in amore foret, non hoc

mihi negares, quin possem pugnae subducere Turnum. Alii hoc genus elocutionis accipiunt, ut per ea quae in parenthesi posita sunt, reliquo sensui occurratur, non his quae primo posita sunt, hic enim ad illud quod insertum est: Nec hoc mihi namque negares Omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum, et Dauno possem incolumem servare parenti. Aloquin dempta hac parenthesi, non congruit primum cum postremo, si ita dicas, Si mihi quae quondam fuerat quamque esse decebat vis, quin et pugnae abducere Turnum, Et Dauno incolumem possem servare parenti. Plautus in Cistellaria (Casin. Prol. 40.): *Is servus, sed abhinc annos factum est XIII., cum conspicatus est primo crepusculo puellam exponi.*] — 617. *Nunc pereat* etc.; δεικτικῶς est. Nam non agit, ut pereat: sed magis favet eius saluti. [Nam statim subiicitur cur indigne fiat: *Ille tamen nostra deducit origine nomen*, ut in secundo (103.): *Iamdudum sumite poenas, Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridae.*] Quod autem dicit *pio sanguine*, Aeneae eum latenter exaequat, qui ubique inducitur cultor deorum. — 618. *Ille tamen*; quanquam moriturus est, tamen a diis (al. *a nobis*) originem ducit. *Nostra*; divina. [I. e. aut Iovis, aut Iunonis, aut omnium deorum.] — 619. *Quartus pater*; abavus: nec est contrarium illud [quod ait supra] (76.): *Cui Pilumnus avus.* Potuit enim fieri, ut et avus eius et abavus a Pilumno *Pilumni* nominarentur. [Ergo per *patris* appellationem ostendit cognationem. — 621. *Rex aetherii breviter sic fatur*; ubique Reges breviter loquentes ostendit (16.): *Iuppiter haec paucis*, et (1, 561.): *Tum breviter Dido vultum demissa profatur.*] — 622. *Si mora praesentis leti*; ex Iovis concessione, quali arte (al. *astu*) egerit Iuno cognoscitur, scilicet ut Turnus possit evadere. *Caduco*; morituro. — 623. *Ponere*; facere, [vel, ut quidam volunt, constituere et decernere. Alii *ponere* pro *dare*, ut (12, 878.): *Haec pro virginitate reponit.* Sane *ponere*, facere,] sic[ut] Lucilius Homerum secutus qui ait (Il. α, 2.): ἄλγε' ἔθηκεν, i. e., fecit. [Alii *ponere*, putare, ut solet dici: *Pone, me hoc fecisse.*] — 625. *Hactenus indulsisse vacat*; [i. e. sufficit; hoc] ingenti arte locutus est: nam dicendo *vacat*, ostendit supra hoc breve spatium ulterius bonam (al. *bonarum*) stellarum irradiationem Turni fata differre non posse. Unde non ait *indulsisse libet* (al. *licet*), sed *vacat*: ac si diceret: iam undique in mortem truditur Turnus, hoc tantum vacat spatium. [I. e. intervallum temporis, quasi *hoc spatium*, hic locus est, ut parumper differatur.] Hinc est quod et supra ait (472.): *Metasque dati pervenit ad aevi.* — 626. *Venia ulla*; beneficium quod te speras mereri. [Et duas habet significationes, quod petitur, ut hic, et quod conceditur, ut (903.): *Si qua est victis venia hostibus, oro.* — 627. *Mutarive*; deest posse, an mutatum iri?] — 628. *Quae* (al. *Quod*) *voce gravaris*; quae negas fato. Vox enim Iovis fatum est. Statius (Theb. 1, 213.): *Et vocem fata sequuntur.* Hoc autem dicit: Utinam quae negas voce, i. e., fato, mente praestares. Nam si Iovis vox fatum est, potest aliud (aliquid) fando fati ordinem commutare. *Gravaris* autem, negas, graviter fers: et hac elocutione non nisi per accusativum utimur: ut si dicas, *aggravor adventum tuum*, i. e., *graviter fero*, *gravor praesentiam tuam.* Nam et ipse sic dixit:

Quae gravaris; aliter non dicimus in hac significatione. Similiter etiam accusativo casu utimur, cum volumus absolutam facere elocutionem: et per gerundi modum aliquid dicere: ut: *Petendum mihi est equum, codicem, byrrum.* Hinc Virgilius ait (11, 230.): *Pacem Troiano ab rege petendum.* [Sic] Sallustius: *Castra sine vulnere introitum.* Nam si dixeris *petendus est codex:* iam non per gerundi [agis] modum, sed participialiter loqueris. — 629. *Rata*; firma, perpetua. — 631. *Veri vana feror*; i. e. sum veritatis ignara. — 632. [*Orsa*; pro dictis et fatis.] — 634. *Nimbo succincta*; [i. e.] nubibus: quia praemisit: *Agens hiemem:* quod nisi esset, splendorem acciperemus, qui est circa corpus deorum. — 636. [*Tum dea*; potest sensu integro *dea* detrahi.] *Nube cava*; erit nominativus *haec nubes.* Nam *nubs* non dicimus, quod ait Livius Andronicus, qui primus edidit fabulam Latinam apud nos. — 638. *Iubasque*; propter equinam caudam, quae esse solebat in galeis, unde est (869.): *Cristaque hirsutus equina.* — 639. *Divini capitis*; hoc ex persona poëtae dictum est [de Aenea] intuentis (al. *innu.*) futura. Nam post mortem in numerum referetur deorum. *Inania*; nec a membris, nec a mente venientia. — 641. *Obitâ*; [morte] sumpta, suscepta et completa. — 642. [*Aut quae sopitos*; *quae somnia*, pro *qualia insomnia* quae per somnum videmus.] — 643. *Exultat*; *exultare*, est gaudere: et per se plenum est. Nam *insultare*, est irridere inimicos: et dicimus *insulto tibi:* licet Sallustius dixerit: *Multos ab adulescentia bonos insultaverat.* I. e. [in ipsos] impetum fecerat, quamvis possit illic alia esse significatio: *multos insultaverat.* — 644. *Irritatque virum telis*; ideo hac arte agit Iuno, et imagine decepit Turnum; quia si ei ex aperto fugam suaderet, more viri fortis, ille fugae praeponeret mortem, cum praesertim ipse in sequentibus dicat (12, 646.): *Usque adeone mori miserum est?* — 648. *Turbidus*; elatus, arrogantia tumens. — 649. [*Pactos*; nunc passivum, ut, *Pacta puella.*] — 650. *Tellus quaesita per undas*; sic alibi (12, 359.): *En agros, et quam bello Troiane petisti Hesperiam metire iacens.* — 651. *Vociferans sequitur*; sequens clamabat. Nam (al. *non*) ante dixit, et sic est secutus. — 652. *Nec ferre* etc.; proverbium est: *Venti ferunt gaudia*, i. e., laeta[n]tur incassum. Sic supra (9, 312.): *Sed aurae Omnia discerpunt.* Item (11, 795.): *Partem Mente dedit, partem volucres dispersit in auras.* — 653. *Forte ratis*; descriptio per παρέκβασιν facta: non enim a superioribus pendet, sed antedictis adiungitur: ut (8, 416.): *Insula Sicanium iuxta latus.* Has autem descriptiones esse aptas et raras convenit: sicut etiam Horatius docet in arte poëtica (15.) dicens: *Purpureus late qui splendeat unus et alter Assuitur* (al. adsumitur) *pannus*; sunt enim ornatui. *Crepidine saxi*; *crepido* est abrupti saxi altitudo. [*Crepidines* etiam templorum dici ipsos suggestus in quibus aedes sunt conlocatae, et *crepidines* viarum i. e. ipsae eminentiae dextrae sinistraeque.] Sane hoc loco Antiptosis facta est propter metrum. *Coniuncta* ergo *crepidine*, pro *crepidini:* sicut (361.): *Haeret pede pes*, pro *pedi.* [Est autem ablativus pro dativo.] — 655. *Osinius*; ipse est quem supra (166.) *Massicum* dixit. Ergo, ut diximus [supra]; si *Osinius* proprium est, *Massicus* appellativum: licet posset fieri, ut duo nomina unius sint,

ut est *Numa Pompilius*, *Alexander Paris* (al. *Al. Magnus*), [*Numanus Remulus*. Alii volunt, non eundem esse *Massicum*, quem *Osinium*; nam duas civitates supra commemorat, Clusium et Cosam, et tradunt potuisse fieri ut hic *Osinius*, rex quidem unius de memoratis fuerit civitatibus, sed sub imperio *Massici* egerit. Nam et *Ramnetem* et *Remulum*, quos in ducum ordinem non numeravit, reges fuisse dixit. Alii hunc postea κατὰ τὸ σιωπώμενον volunt venisse, quia in catalogo eius non meminit.] *Clusinis oris*; Tusciae civitate. — 658. *Transilit altos*; hoc sermone festinantis celeritas indicatur. — 659. [*Vix proram*; ἀσύνθετον, sic enim melius.] *Rumpit Saturnia funem*; [debuit dici, cum rumpit Saturnia funem: ut (1, 34.): *Vix e conspectu Siculae telluris*, *Cum Iuno aeternum servans*. Ideo autem *rumpit*,] ne deprehenso dolo [Turnus] ad bellum rediret. — 660. [*Revoluta per aequora navem*; ὑπαλλαγή est, pro: *revolutam navem*.] — 661. *Illum autem* etc.; sic melius, quam sicut nonnulli volunt: Urbanus namque sic legit: *Ille autem Aeneas absentem in praelia poscit*: ut: *Obvia multa virum demittit corpora morti*, de nautis in navi inventis intelligamus: (Burm. volunt: *Ille autem -- poscit*, *quasi ad Turnum possit referri*: *Obvia -- morti*, *quod Urbanus dici arbitratur de n. in n. inv.*) quod non procedit. Nam absens dicitur qui recedit: quod nunc Turno congruit, non Aeneae, qui interest praeliis. [Illi autem *Aeneas* legunt, quod ita est: quia Aeneas *Multa virum demittit corpora morti.*] — 665. *Medio*; ad medium. *Turbo*; vis venti. — 666. *Ignarus rerum*; i. e. artis, per quam evaserat; [hoc est nesciens hoc pro salute sua factum, ideoque et ingratus; nam et queritur.] — 668. *Omnipotens genitor*; duo Antonomasi[v]a pro uno proprio: ut (2, 615.): *Tritonia Pallas*. *Tanton'*; pro *Tantone*. Et constat, mutilatas partes orationis accentum in eodem loco habere, in quo etiam integrae habuerunt. Nam μόρια, i. e. minores particulae, ut *que*, *ve*, *ne*, *ce*, quotiens iunguntur aliis partibus, ante se accentum faciunt, qualislibet sit syllaba quae praecedit, sive brevis sive longa; ut: *Musaque*, *Huiusce*, *Illucce*, *Tantone*, *Adduce deduce*; et haec mutilata similiter proferuntur, scilicet sub eodem accentu. — 670. [*Quo feror? Unde abii?* bene variavit adverbia et pronomina.] *Quemque reducet*; [*quem*,] qualem: ut (9, 481.): *Hunc ego te Euryale aspicio?* et quasi nescius sui est in tanta rerum permutatione. — 671. *Laurentisne*; quasi deliberatio est. — 672. *Quid manus illa virum*; syllepsis per genus. Nam a manu, i. e. multitudine, ad viros transitum facit. [Ergo a feminino ad masculinum dicendo manus transitum fecit. Ergo figuratum et per genus et per numerum. Est autem mira defectio, i. e. quid dicent? — 673. *Quosve nefas*; Asper *quosne* legit, et annotavit *Ne* pro *ve*, quasi expletiva particula.] — 674. *Palantes video*; intelligimus, eum non longe a terris fuisse. Nam quod ait supra: *Medio fert aequore*: ut diximus, ad medium accipiendum est. Aut quia *medium* dicitur omne quod est inter finem et initium: ut (5, 1.): *Interea medium Aeneas iam classe tenebat*. *Gemitumque cadentum Accipio*; hinc apparet de Aenea dictum: *Obvia multa virum demittit corpora morti*. — 675. *Ima terra*; dolet sibi etiam infelicium vota sublata: siquidem in mari constitutus

optare [sibi] hiatum non potest terrae. *Imam* autem *terram*, prudenter dixit, quae [sustinet et] continet maria. — 676. *Miserescite venti*; pro petentis qualitate, nonnunquam etiam mors videtur esse miseratio, ut hoc loco. Item supra (9, 493.): *Figite me, si qua est pietas.* [*Miserescite* autem, quis ante hunc? ab eo quod est *miseresco* et *miserescimus*.] — 677. *Turnus adoro*; [i. e. iuxta veteres, qui *adorare* alloqui dicebant, nam ideo et *adoria* laus bellica, quod omnes cum congratulatione alloquebantur eum qui in bello fortiter fecit. Alii *adoro*, pro *oro*, ut] *ad* vacat (vacet) et est (sit) metri causa additum. — 678. *Syrtes*; ubi arenosa sunt loca, *syrtes* vocantur. Ergo immittite me ad saeva vada syrtium: aut [ad] arenosa loca, aut re vera ad Syrtes, i. e. ad mundi extrema, quo me nec fama comitetur, [i. e. ubi me nemo sciat desertorem esse.] — 681. *Mucrone induat*; aut καταχρηστικῶς dixit *induat*, pro feriat: aut Hypallage est, pro mucronem suo induat corpore. Si enim *induere*, est vestire: non mucrone corpus induitur, sed induitur mucro corpore, i. e. tegitur et vestitur. — 682. *Crudum*; crudelem, cruentum. [*Exigat*; aviditas mori cupientis ostenditur.] — 686. *Animi miserata*; pro *animo miserata*. Nam figurate locutus est, sicut (12, 19.): *O praestans animi iuvenis*, pro *animo*, et [*praestans*] *illius rei*, i. e. *illa re*. — 688. *Ad urbem*; Ardeam: et ideo sic longe, ne ex propinquo statim rediret, et ut eum affectus retineret parentis. — 689. *At Iovis interea monitis*; i. e. novimus, sacrilegum esse Mezentium; [novimus quoque] Iovem etiam exhortatum esse alios deos, ut a bello desisterent: et dixisse (112.): *Rex Iuppiter omnibus idem*, quomodo ergo procedit: *At Iovis interea monitis?* dicimus primo Iovem iustitiae favere, non partibus: quod si est, iure Mezentium in Turni locum facit venire, ut iustum praelium inveniatur, ne una pars penitus sit a ducibus destituta. Quod autem dicit[ur], sacrilegum Iuppiter admonere non debuit: non admonet ut vincat, sed ut possit perire. Illud etiam frustra quaeritur, quemadmodum numini sacrilegus obtemperare potuerit, cum Mezentium non aperte Iuppiter moneat, sed et iniiciat tale desiderium. Unde est (9, 184.): *Diine hunc ardorem mentibus addunt Euryale? an sua cuique deus fit dira cupido? Monitis*; hic dativus venit ab eo quod est *haec monita*; nam et *hos monitus* dicimus; ut Persius (1, 93.): *Hos pueris monitus patres infundere lippos.* Sed a quarta declinatione, nec singulari dativo utimur, nec plurali. Nam unum nomen est de his quae licet duplicem habeant declinationem, tamen aliquibus eorum casibus propter asperitatem non utimur: ut *laurui*, *lauribus*, cum et *huius laurus* et *ab hac lauru* (al. *lauro*) dicamus. — 691. *Concurrunt Tyrrhenae acies*; quae specialiter odio Mezentii in bellum ruebant. — 692. [*Uni odiisque*; bene repetitur uni, ut ostendat conspirationem Etruscorum olim Mezentio incumbere.] — 693. *Prodit in aequor*; extenditur. Hinc Iuvenalis (12, 77.): *Quae* (al. *quod*) *pelago occurrunt medio, longeque relinquunt Italiam.* — 694. *Ponto*; contra pelagus. Nam dativus est. — 695. [*Vim cunctam*, i. e. violentiam, impetum.] *Coelique marisque*; sicut Mezentius odiorum et telorum totius exercitus. — 697. *Fugacem*; velocem modo, [vel fugientem.] *Lataguin occupat os*; pro *Latagi os*

occupatur, et est Graeca figura in Homero frequens, ut si dicas ἔκρουσεν Ἀχιλλέα τὸν πόδα, i. e., Achillem percussit pedem, pro percussit Achillis pedem. — 699. *Poplite palmam*; ea parte qua plurimum poterat. — 700. [*Segnem sinit*; qui vulneratus nihil iam efficere possit.] — 701. *Donat habere*; Graeca figura, ut (5, 248.): *Argenti magnum dat ferre talentum.* — 703. [*Theano*; mater Mimantis.] — 705. *Cisseis*; Hecuba filia Cissei, secundum Euripidem [in Hecuba (3.): Πολύδωρος Ἑκάβης παῖς γεγὼς τῆς Κισσέως. Nam] secundum alios Dymantis [est.] Quod autem ait: *face praegnans*, haec ratio est: quia antequam pareret, facem se peperisse vidit in somnis. [*Parin creat*; plus est quam si diceret face praegnas * incendit (praegnans genuit) Parin.] *Urbe paterna Occubat*; subaudis *Paris*. Quod ut non diceret, metri est necessitate compulsus. [Nam deest *qui*, ut sit *qui urbi paterna*.] — 706. *Ignarum Laurens habet ora Mimanta*; scilicet casus sui: vera tamen est lectio *ignarum*; i. e. ignoratum, qui nesciretur: et est supina significatio, sicut in quarto (71.): *Liquitque volatile ferrum Nescius*, pro *qui nesciebatur*. [Alii Hypallagen volunt esse, ut *Mimas in Laurenti ora ignota iacet*. — 707. *Ac velut ille*; antiqui *ille*, vel magnitudini, vel nobilitati assignabant, ut (1, 3.): *Multum ille et terris*, et (12, 4.): *Poenorum qualis in arvis Saucius ille gravi*.] — 708. *Actus*; coactus in retia. — 709. *Defendit*; texit. Ut (E. 7, 6.): *Hic mihi dum teneras defendo a frigore myrtos. Vesulus* [autem] mons Liguriae [est] iuxta Alpes. *Liguria* autem cohaeret Tusciae, de qua fuerat Mezentius. Unde satis est congrua comparatio. [Sane de hoc Vesulo quidam duo flumina Rodanum et Padum nasci dicunt, quorum unus, i. e. Rodanus in Tyrrhenum mare, alter, i. e. Padus in Adriaticum fluit.] *Multosque*; pro *multosve*. Non enim vicina est palus Laurentia monti Vesulo, ut possit unus idemque aper intelligi. [Sane] *Laurentia* pro *Laurens*, nam [vera et] recta derivatio haec est. — 710. *Pastus*; pro *pastum*. Nam supra ait, *quem*. Ergo Antiptosis est. — 711. *Inhorruit armos*; i. e., armis inhorruit. Aut certe *in armos horruit*, et erexit setas. — 712. [*Irasci*; deest est.] *Tutis clamoribus*; praeter periculum. [I. e. ipsi tuti.] — 714. *Iustae irae*; quasi quibus odium est] propter illud (8, 485.): *Mortua quinetiam iungebat corpora vivis, Componens manibusque manus.* — 717. *Cunctatur*; disponit se per omnes partes. *Tergo*; scuto. Ut (9, 412.): *Et venit adversi in tergum Sulmonis.* — 719. *Corithi de finibus*; *Corithus* est et civitas Tusciae, et mons, et rex pater Dardani. Unde nunc ad quosvis potest referri [*de finibus Corithi*.] — 720. *Graius homo*; oriundo quidem Graecus, sed qui nunc de Tuscia venisset ad bellum. — 721. *Miscentem*; perturbantem. — 722. *Purpureum pinnis*; [galeam significat purpureas cristas habentem; aut certe *purpureum pinnis*, pulchrum,] bene galeatum: ut (9, 163.): *Purpurei cristis iuvenes*, i. e. pulchri. [*Pactae coniugis*; hic ordo est: conciliata primo, dein conventa, dein pacta, dein sponsa.] — 724. *Vesana fames*; alibi (6, 276.): *Et male-suada fames. Fugacem*; velocem [Homerus (Il. γ, 24.): Εὑρὼν ἔλαφον κεραὸν ἢ ἄγριον αἶγα.] — 725. *Surgentem in cornua*; [i. e.] crescentem, cornibus eminentem. — 726. *Comasque arrexit*; naturale enim

est, ut irati leones erigant iubas. — 727. *Lavit*; ab co quod est *lavo*, *lavis*. Nam hoc verbum et primae est coniugationis, et tertiae, a qua nunc ait *lavit*. Item Horatius (Carm. 4, 6.): *Lavit amne crines*. Item alibi (3, 12.): *Neque dulci mala vino lavere*. [Ergo *lavitum*, et *lavit*, sicut Plautus in Pseudolo (1, 1, 8.): *Easque lacrymis lavis*, i. e. humectas.] — 731. *Infracta*; aut valde iracta, aut re vera *infracta*. — 732. *Oroden*; istum Oroden virum fortem intelligimus in fugam necessitate [esse] conversum. Nam ipse paulo post dicturus est ad hortandos socios: *Pars belli haud temnenda viri iacet altus Orodes*. — 733. [*Nec iacta coecum*; unum sensum et duos extulit. *Coecum vulnus* autem quod averso infigitur.] — 735. *Furto*; insidiis. — 736. [*Pede nixus et hasta*; deest *ait*.] — 737. *Haud temnenda viri*; Asper *viris* legit. [Ut ait, all * (ut sit: aliis) haud temnenda, alioqui ipse ait: *Fugientem haud est dignatus Oroden Sternere*.] *Altus*; magnus. Ut (875.): *Sic pater ille deum faciat*, *sic altus Apollo*. — 738. *Paeana secuti*; *Paean* proprie Apollinis laus est: sed abusive etiam aliorum dicitur. Unde Pindarus opus suum, quod et hominum et deorum continet laudes, *Paeanas* vocavit. [Quamvis quidem alium *Paeana* esse, alii (alium) *Apollinem* velint, sed vere *Paean*, *Apollo*: tamen *Paeana* carmen esse victoriae Aeschylus docet, quod ideo Apollini dicatum est, quia malorum avertendorum potens est, unde et ab Homero ultricem immittens pestilentiam inducitur.] — 740. *Nec longum laetabere*; duo dixit: Nec diu laetaberis, nec [diu] me indefenso. Homeri autem more morienti dedit scientiam futurorum, [veluti Patroclum morientem Hectori mortem praedicere (Il. π, 851.): *Ἄλλο δέ τοι κ. τ. λ.*] *Longum* [autem] pro longe; nomen pro adverbio posuit. — 742. *Subridens*; per iracundiam ridens loquitur. Unde et illud per irrisionem dictum accipitur. *Ast de me* etc.; i. e. viderit, utrum Mezentio possit nocere ille, quem vos deorum et hominum creditis esse rectorem. — 744. *Eduxit corpore telum*; quo facilius posset perire. Lucanus (6, 232.): *Non eget ingestis*, *sed avulsis pectore* (al. *vuls. corpore*) *telis*. — 745. *Dura quies*; blandae contraria. Sic dictum est et *somnus ferreus*. [Est autem Homeri comparatio (Il. δ, 241.): *Ὣς ὁ μὲν αὖθι πεσὼν κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον*.] — 747. *Caedicus Alcathoum*; [in] hoc loco est confusio in aliquibus nominibus: nam quis sit Troianus, quis [sit] Rutulus ignoratur. — 748. *Rapo*; *Rapon* dicitur sicut *Tarchon*, sed metri causa *n* detraxit, ut possit Synaloepha fieri sicut supra (8, 603.): *Haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant*. — 750. *Infrenis equi*; casu equi asperrimi, qui frenorum sperneret regimen. *Infrenos* autem etiam homines dicimus: ut (4, 41.): *Hinc Numidae infreni cingunt*. Dicimus autem et *infrenus*, et *infrenis*, sicut *inermus* et *inermis*. — 751. *Processerat Agis*; scilicet contra Messapum dimicaturus: quod nequivit efficere. Nam a Valero, antequam ad Messapum perveniret, occisus est. — 752. *Haud expers*; non ignarus virtutis parentum. — 754. *Iaculo*, *et longe fallente sagitta*; [*iaculo*] iactu longe fallentis sagittae. Nam ἓν διὰ δυοῖν dixit. Ut (3, 467.): *Hamis auroque trilicem*. Item (1, 61.): *Molemque et montes* [*insuper alios*: An *longe*, valde? — 755. *Mavors*; fortuna bellica. — 756. *Funera*; mortes.] *Caedebant*;

legitur et *cedebant*, i. e. terga vertebant: secundum quod *ruebant*, insequebantur significat. Si autem *caedebant*, i. e. occidebant: *ruebant* est cadebant. — 758. *Iram miseratur inanem*; generaliter dicit omnem iram bellicam. Ubi enim tam inanis iracundia est, quam in bello, ubi ut pereamus irascimur? [Aut quia nulla causa tam iusta est, ut propterea bellum geri debeat, nam ideo ait: *et tantos mortalibus esse labores*. An *inanem*, non iuste conceptam? sic (G. 4, 375.): *Inanes fletus* Aristei, ut qui scilicet tanti non fuerint, propter quos ille sic lamentaretur. — 759. *Amborum*; pro *utrorumque*.] — 761. *Pallida Tisiphone*; non ipsa dea, sed effectus furiae, [i. e. furialis ardor,] hoc est insania. — 763. *Orion* etc.; *Orion*, ut etiam in primo (539.) diximus, Oenopionis regis filius fuit, ei concessus Iove, Mercurio, Neptunoque susceptis hospitio. Hic venator immensi corporis fuit, qui quodam tempore susceptus a rege [Oenopione] cum vellet eius filiam vitiare, ille iratus [opem Liberi patris cuius erat filius imploravit. Is Satyros misit, qui soporem infunderent Orioni, et sic velut vinctum Oenopioni traderent arbitrio eius puniendum. Tum ille Oenopion sopito] ei oculos sustulit. Coecus itaque Orion cum consuleret, quemadmodum oculos posset recipere, responsum est, ei posse lumina restitui, si per pelagus ita contra Orientem pergeret, ut loca luminum radiis solis semper offerret. Quod ille efficere ita potuit: nam cum audisset strepitum Cyclopum Iovi fulmina fabricantium, sono ad eos deductus [est.] Unum de his suis humeris superposuit, et eo duce oraculi praecepta complevit. Non autem incongrue fingitur potuisse ire per medium pelagus, quasi filius pro parte Neptuni. Haec autem comparatio pertinet ad solam corporis proceritatem. [Alii hunc Orionem tantae magnitudinis dicunt fuisse, ut nulla eum altitudo maris ingredientem potuerit morari, unde inter sidera receptus. Sane *pedes incedit*, pro *incessit*, praesens pro praeterito. *Per maxima* autem] *Nerei stagna*; epitheto elevavit Tapinosin more suo. — 766. [*Referens*; pro *ferens*, more antiquo; nam *re* abundat. — 767. *Ingreditur solo* etc.; Homeri versiculus (Il. δ, 443.): *Οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει*.] — 770. *Imperterritus*; prima est compositio, non secunda. Nam hoc est *perterritus*, quod et *territus*: et tunc est vera compositio, cum sermonis natura convertitur. [Sane *imperterritus*, quis ante hunc? — 771. *Mole sua stat*; hoc est in saeva mole, ut dicitur, *in vestigio*.] — 772. *Spatium emensus*, *quantum satis hastae*; specios[issim]a elocutio. — 773. [*Dextra mihi deus*; sic dictum est, ut (280.): *In manibus Mars ipsi viri*, ut non alium sibi putet deum esse sacrilegus, quam dextram et fortitudinem.] — 774. *Voveo*; consecro, et dico. *Praedonis corpore raptis*; *praedones* sunt qui populandam alienam invadunt provinciam. [Ut] alibi (7, 362.): *Perfidus alta petens abrepta* (al. *abducta*) *virgine praedo*. — 775. *Tropaeum*; *tropaeum* dictum est ἀπὸ τοῦ τρέπεσθαι, i. e. ab hostium conversione, unde qui hostem fugasset, merebatur *tropaeum*: qui autem occidisset, *triumphum*, ἀπὸ τοῦ θριαμβεύειν, i. e. ab exultatione. Sciendum sane, Lauso propriam ideo nihil profuisse pietatem, quod in eum pater mente sacrilega munera transferebat deorum, et ei occisorum spolia devovebat. — 778. *Anthorem*; erit nominativus *hic*

ıthores, quomodo *Diores.* Nam si *Anthor* fuerit nominativus ngularis numeri,] metri ratio non procedit. Omnia enim aeca nomina in *or* terminata, in obliquis casibus *o* corripiunt; *Hector, Hectoris, Nestor, Nestoris, Castor, Castoris.* — 9. [*Missus ab Argis;* profectus, ut (6, 812.): *Missus in imrium magnum.*] — 781. *Alieno vulnere;* telo, quod in Aeneı fuerat destinatum. *Coelumque aspicit;* ut (4, 691.): *Alto aesivit coelo lucem.* Item (10, 899.): *Hausit coelum, mentem e recepit.* Naturaliter enim morientes cupiunt satiari extremo :is aspectu. — 782. *Dulces moriens reminiscitur Argos;* inter ysica signa moriturorum etiam hoc legitur, patriae aspectum siderare perituros: [ut (4, 468.): *Et Tyrios deserta quaerere ra.* An ex facti poenitentia, qui ad patriam redire contem- :rat?] — 784. *Linea terga;* lino enim tegebantur scuta, ut sset inhaerere pictura. — 785. [*Intextum tauris opus;* pro *gis,* Plautus (Asin 1, 1, 22.): *Ubi vivos homines mortui inrsant boves.*] *Imaque sedit Inguine;* hypallage est, *ima hasta,* ɔ *in imo inguine.* — 788. *A femine;* ut etiam supra (344.) :imus, secundum Caprum erit nominativus *hoc femen:* licet squam lectum sit, ut etiam ipse commemorat. — 790. *Lacryıeque per ora volutae;* non viri fortis, sed filii est considerata rsona. — 791. *Optima facta;* alii legunt *optime,* [est autem osphonesis.] *Hic;* in hoc loco, vel in hoc bello. Nam adverım est. — 792. *Si qua fidem est tanto operi;* [*si qua* pro *si,* (1, 181.): *Anthea si qua;* aut pro *si quam fidem,* et quaerir, *Si qua fides,* an praeterito, an de futuro dicat.] *Tanto* utem] *operi,* non de suis carminibus dicit, nec enim sibi arro- .ret; sed *tanto operi,* i. e. pietati et virtuti tuae. Nam hic est nsus. Ego quidem facta tua o Lause et mortem ex pietate nientem non silebo: si tamen crede[re]t vetustas, ex scelerato ›mine pium filium fuisse procreatum. — 794. [*Inutilis;* pro ılnere debilitatus.] *Inque ligatus,* pro *illigatusque,* et est mesis cum Hysterologia. — 795. *Inimicum hastile;* cuiusdam ıasi picturae pompa describitur. — 797. *Iamque assurgentis* :*xtrae;* [ordo est:] Iamque subiit mucronem Aeneae dextrae surgentis, i. e. ad plagam ferentis. [*Subiit* autem *mucronem,* xta usum praesentem accusativo iunxit, cum alibi antique dativo nxerit, ut (7, 161.): *Muroque subibant,* quod suis locis plenius ctum est.] — 798. *Morando Sustinuit;* moram iniiciendo eius ıpetum lusit. — 800. *Dum genitor nati parma;* de historia t. Nam Scipio Africanus cum esset vix annorum decem et ptem, patrem suum defendit in bello, nec cessit viginti et ptem confossus vulneribus. — 802. [*Furit Aeneas;* dolore sci- :et quod sibi Mezentius esset ereptus, et est integrum: quanıam furit, tenet se tamen. — 803. *Effusa si quando grandi-* :; praeteritum pro instanti posuit. — 804. *Praecipitant;* praecipitantur. — 805. *Tuta latet arce;* quod scilicet se perite a mpestate defendunt. Ut aut ante (*tuta* autem *arce*) quae tuer. * — 806. *Alti fornice saxi;* concavi, arcuationis curvae.] — ı7. *Dum pluit;* hic distinguendum. Nam si iunxeris, *Dum uit in terris,* erit Archaismos; debuit enim dicere *in terras:* men sciendum, Hemistichium hoc Lucretii (6, 630.) esse, quod ı, ut invenit Virgilius [ad suum] transtulit [carmen: *In terris*

ut possint. Et viator et rusticus, quibus opera sunt in terris.] — 808. *Exercere diem*; hypallage e t, pro [ut] ipsi per diem exerceri [possint] *Nubem belli dum detinet*; bellantum impetum sustinet, donec deferveat. Et bene translationem fecit a vicina comparatione. — 812. *Fallit te incautum pietas tua*; quod credis idcirco me pium tibi veniam posse concedere: quia et ipse pietatis intuitu dimicas pro patris salute. *Tua* autem *pietas*, prudenter est additum: quasi non a parente descendens; [cum in deos pater sit impius, et pietas in filio sit, nulla patris imitatione.] — 815. *Fila legunt;* proprium fuerat *rumpunt:* tamen *legunt* colligunt est, aut transeunt, ut (3, 292): *Litoraque Epiri legimus. Exigit ensem Per medium*, et cetera; poëtica est descriptio. Nam re vera fieri non potuit, ut gladius et transiret per medium corpus iuvenis, et in corpore iuvenis absconderetur. Nam *exigit*, est agit trans corpus. — 817. *Parmam;* i. e. levia arma, non clypeum. *Minacis* autem non Lausi. Non enim ipse minatus fuerat. Ergo ordo est, *Mucro minacis*, Aeneae scilicet [Aut, si ad Lausum referas *Minacis*, num audacis et fortis? — 819. *Implevitque sinum sanguis;* mire expressus est sinus tunicae sanguinem excipiens, nec tramittens.] *Vita* etc.; vita, i. e. anima. Et abusive dictum est. Nam ad inferos simulacrum pergit, non anima. — 820. [*Corpusque reliquit;* potuit sine hoc sensus esse.] — 825. *Pro laudibus istis;* quia et contra fortiorem, et pro patris salute dimicare conatus est; ideo enim [et] pluraliter *laudibus* dixit. [Alii *laudibus*, pro virtutibus, ut solet a Poëta, dictum tradunt.] — 826. *Pius Aeneas tunta dabit indole dignum*; propter vitandam arrogantiam tertia persona usus est: [Ut (1, 48.): *Et quisquam numen Iunonis adoret?*] *Indoles* autem est proprie imago quaedam virtutis futurae. — 827. *Quibus laetatus habe tua;* moris enim fuerat, ut cum his rebus homines sepelirentur quas dilexerant vivi. — 828. *Si qua est ea cura remitto;* aut more illo dixit, quo solet sepultura ad ipsa cadavera non pertinere: licet umbris, sicut in septimo (codd. sexto) legimus, prosit, ut: *Si qua est ea gloria signat.* Item de Pallante (11, 52.): *Vano moesti comitamur honore.* Aut certe *siqua est ea cura Mezentio*, hoc est patri sacrilego, qui superos inferosque contemnit. [An de tota hac re dubitat?] — 830. *Aeneae magni dextra cadis;* sic alibi (11, 688.): *Nomen tamen haud leve patrum Manibus, hoc referes, telo cecidisse Camillae.* — 832. [*Sanguine turpantem*; non ipsum turpantem, sed, ut accidit, ita dixit.] *Comptos de more capillos;* antiquo scilicet more, quo viri sicut mulieres componebant capillos: quod verum esse et statuae nonnullae antiquorum docent, et[iam] personae, quas in Tragoediis videmus similes in utroque sexu, quantum ad ornatum pertinet capitis. — 833. *Interea;* dum haec geruntur. Et omnino sic est apud Poëtas *interea*, sicut apud Sallustium: *Eodem tempore.* — 834. *Vulnera siccabat lymphis;* [siccabat aqua, sed et] nove et physice locutus est. Nam cum aqua omnia infundantur, [hic] ait siccari vulnus [aqua, et ratio vera est.] Fluxus enim sanguinis aquarum frigore continetur. *Lavabat*; inclinatione recreabat. — 835. [*Acclinis;* quis ante hunc?] *Procul;* modo iuxta significat, ut (E. 6, 16.): *Serta procul tantum capiti delapsa iacebant.* — 836. *Gravia arma quiescunt;*

[cur illa pendeant, haec in terra sint, docuit, dicendo *gravia*, unde et *quiescunt* dixit.] Bene [ergo] *gravia*: ut galeam, et alia arma, sed levia intelligamus. Et talis est figura, sicut illa Sallustii: *Leonem atque alias feras.* Ergo et eo fera est. *Quiescunt* autem, quasi in terra posita: quoniam galea quae pendebat, poterat et moveri. — 838. *Colla fovet*; sustinens se arboris trunco. *Fusus propexam in pectore barbam*; barbam in pectus [in]fusam habens. Archaismos autem est, quod ait *in pectore*, pro *in pectus*, sicut alibi (6, 339.): *Mediis effusus in undis:* pro, *In medias undas.* [*Propexam* autem quis ante hunc?] — 839. *Multa*; pro *multum*, sicut (G. 3, 399.): *Et pede terram crebra ferit*, pro *crebro.* [*Multumque remittit*; hoc pro saepe.] — 841. *Super arma ferebant*; supra scutum, sicut supra (506.): *Impositum clypeo referunt Pallanta frequentes.* — 842. [*Ingentem, atque ingenti vulnere*; Homeri dictum (Od. ω, 40.): Κεῖσο· μέγας μεγαλωστὶ λελασμένος ἱπποσυνάων.] — 845. *Ad coelum tendit palmas*; increpans deos, quasi sacrilegus. Et sciendum, uno eodemque tempore non eum potuisse et inhaerere corpori, et manus ad coelum levare: licet Poëta ista coniunxerit. *Corpore inhaeret*; aut inhaeret Lauso suo corpore: aut certe Hysterologia est: ut sit, *haeret in corpore.* Melius tamen est, ut sit Antiptosis, pro *corpori:* ut (361.): *Haeret pede pes*, pro *pedi.* — 848. *Per vulnera servor*; aut re vera *per vulnera*, quia per totum eius corpus mucro transierat, aut invidiose *vulnera* ait pro *vulnus*, sicut Terentius (Eun. 1, 1, 3.): *Non perpeti meretricum contumelias?* Cum de [una] Thaide loqueretur. — 850. *Nunc demum* etc.; solatio enim viventis filii utrumque fuerat ante tolerabile. — 851. *Idem ego*; qui nunc causa mortis tuae fui, qui feci, ut exulis et sacrilegi filius esse dicereris. — 852. *Pulsus ob invidiam*; excusat, ne merito expulsus esse videatur. — 854. *Omnes per mortes*; per omnia mortis genera: [nam una mors est, aut *per mortes omnes*,] i. e. per diversa supplicia: [per quae venitur in mortem; aut quasi non una tantum morte dignus.] — 857. *Vis alto vulnere tardet*; alti vulneris violentia. — 858. [*Haud deiectus*; non deiectus animo.] — 860. *Alloquitur moerentem*; tristem. Haec enim animalia secundum Homerum, cum sunt tristia, indicant dominorum mortem futuram. [Et proprie *alloquitur* dixit; est enim *alloqui* consolari. Est autem Homeri comparatio (Il. τ, 405.): Τὸν δ' ἄρ' ὑπὸ κ. τ. λ.] — 861. *Res siqua diu mortalibus ulla est*; hoc loco notant Virgilium Critici, quod homini sacrilego dedit prudentem sententiam: quam rem ratio naturalis excusat. Ea enim quae per naturam movent animos, in quamvis personam cadunt. Illa vero sunt tantum prudentium, quae non nisi consilio et ratione deprehenduntur. Unde et Terentius servis dat plerumque sententias prudentissimas quidem, sed quae se per naturam offerunt cunctis: ut (Andr. 1, 1, 34.): *NE QUID NIMIS.* — 862. *Spolia illa cruenta*; arma Aeneae, Lausi cruore perfusa. Unde intulit: *Et caput Aeneaë:* per quod etiam spolia Aeneae intelligimus. Nam Lauso nihil detraxerat. Dixit enim: Arma, quibus laetatus, habe tua. [Si autem *cruenti* intellexeris, scilicet crudelis; sic enim convenit personae loquentis. — 863. *Lausique dolorum*; num Lausi dolorum, ut (2, 784.): *Lacrymas dilectae pelle*

Creusae.] — 864. *Aut aperit si nulla viam vis*; aut si nullam ostend[er]it fortitudo rationem. [*Aperit* autem, praesens pro futuro.] — 865. *Neque enim fortissime credo*; quod dignaberis habere dominos, Teucros scilicet ignavos. Nam hoc intelligimus ex eo quod dicit equo, *fortissime*. Plerumque enim ex alterius personae vituperatione vel laude, quid de alia dicatur, agnoscimus: ut hoc loco Troianos vituperatos ex equi laude cognoscimus. Item alibi e contra: *Et nunc ille Paris*, scilicet adulter. Nam illo loco ex persona Paridis vituperatur Aeneas. — 867. *Exceptus tergo*; equo se praebente susceptus: quod fieri plerumque conspicimus [in mansuefactis equis.] — 868. *Iaculis oneravit*; aviditas saevientis exprimitur, [ut saepius. — 869. *Aere caput fulgens*; quia supra (836.): *Procul aërea ramis Dependet galea.* — 871. *Uno in corde pudor*; uno *autem* pro eodem: tribus vero adfectibus conturbatum significat pudore, ira, dolore, quae potentia sunt singula.] — 873. *Ter*; i. e. saepius. — 875. [*Sic pater ille deûm faciat*; bene in perniciem contemptoris deorum, deos invocat. *Sic altus Apollo*; et venerabilis, aut quia in excelso loco consecratus est. — 876. *Incipias*; deest *ut*.] *Infensa hasta*; in vulnus parata, i. e. protenta. — 879. *Qua perdere posses*; deest *me*. Nam hoc dicit, nisi extincto filio, nulla se ratione potuisse superari. — 880. *Nec divûm parcimus ulli*; [hoc ideo] quia Aeneas invocaverat deos. Ut: *Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo.* — 883 [*Inde aliud*; i. e., iacit telum.] *Desine*; scilicet mortem minari: quoniam libenter moriturus advenio. — 884. *Umbo*; scutum: nam a parte totum intelligimus. — 885. [*Ter circum*; enarravit, quid esset *ingenti gyro.*] *Laevos equitavit in orbes*; secundum artem militiae. Nam eques stans facillime superatur a pedite. In laevam autem partem ideo circumibat, ut Aeneae dextram partem circumveniret, quae utique nuda erat. — 888. [*Tot spicula taedet*; hic ostendit quid sit, *figitque volatque.*] — 889. *Pugna iniqua*; pedes contra equitem. — 890. *Multa movens*; utrum in ipsum, an in equum tela intorqueret: quo vulnerato Mezentius carebat effugio. *Inter tempora*; i. e., in frontem. — 891. *Bellatoris equi*; per quem bellum geritur, [πολεμιστής.] aliter hominem dicimus *bellatorem*, qui bellum gerit. — 894. *Implicat*; impedit. *Cernuus*; *cernuus* dicitur equus, qui cadit in faciem, quasi in eam partem [cadens] qua cernimus. Unde et pueri, quos in ludis videmus, ea parte qua cernunt stantes (κυβιστῶντες), cernui (Guelf. II. V. Vos. *cernuli*) vocantur: ut etiam Varro in Ludis theatralibus docet. — 895. *Clamore incendunt coelum*; implent. Et abusive dixit. *Troesque*; [hoc est Troiani:] gaudio. *Latinique*; [scilicet] dolore. — 896. [*Advolat Aeneas*; multi haec nolunt distingui, quasi simul fiant.] — 899. *Hausit coelum*; hoc est aërem. Lucretius: *In hoc coelo qui dicitur aër.* Et hoc dicit postquam respiravit, et mentem recepit, post perturbationem ex equi venientem ruina. — 900. *Hostis amare*; asper. Et hoc Homeri est de telo dictum, quod hic ad hominem transtulit. Ille enim ait (Il. δ, 118.): Πικρὸν ὀϊστόν. — 901. *Nullum in caede nefas*; mori viro forti nefas non est; unde in primo (94.) Aeneas et fortis et pius inducitur, sic loquens: *O terque quaterque beati.* Ergo, aut nihil acerbi in morte se passurum

it, aut nihil nefandum Aeneam commissurum, si se volentem nterfecerit, quia mori decreverit, si mortem filii non voluisset lcisci. *Nec sic ad praelia veni;* hoc est ut vincerem, aut victus nortem deprecarer; ergo libenter occumbo.] Nec ego sic ut incerem veni: hoc est, cum voluntate procumbo. — 902. *Nec ecum* etc.; hoc est, non cum hoc pacto a te Lausus recessit, ut ego] vitam requiram. *Foedera* autem *pepigit*, per translatioem dixit: i. e. non sic pugnavit Lausus, ut ullum mihi vitae elinqueret desiderium. — 903. *Venia;* beneficium, ut: *Orantes eniam.* — 904. [*Acerba meorum;* quasi hoc de Aenea non senerit.] — 905. *Hunc, oro, defende furorem;* inimicorum iram t post fata saevire cupientem. *Defende* autem est *prohibe:* ut E. 7, 6.): *Dum teneras defendo a frigore myrtos.* Et bene peit ab Aenea [sepulturam,] quod scit eum ultro concedere, ut robavit in filio: petit autem non de eius pietate dubitans, sed imens iram suorum. — 907. *Haud inscius;* litotes figura est; ion enim dixit *non ignarus*, sed expectans omnibus votis: ut 7, 261.): *Munera nec sperno:* i. e. libenter accipio. In hac autem figura plus cogitatur, quam dicitur. — 908. *Undantique* tc.; ordo est: In arma undanti cruore animam diffundit, cuius edem plerique sanguinem volunt esse, et sic est dictum [hoc], ut 487.): *Una eademque via sanguis animusque sequuntur.* [Item l, 98.): *Tuaque animam hanc effundere dextra;* quasi quae in ruore fovetur.]

Corrigenda.

p.	8	vers.	11	leg. *s* et *edissere*.
-	9	-	17	a fin. leg. *has* pro *hac*.
-	11	-	4	dele punct. post *perite*.
-	14	-	ult.	leg. *accepti*.
-	32	-	12	a fin. leg. *suo* pro *sub*.
-	34	-	14	- post *saxa* add. verba. *cum alibi maturius*.
-	42	-	17	- leg. *enim* pro *anim*.
-	79	-	10	leg. *fulm*. pro *flum*.
-	107	-	11	leg. *quam* pro *quem*.
-	117	-	17	a fin. leg. *alii* pro *albi*.
-	130	-	28	leg. *angust*. pro *august*.
-	164	-	10	dele verba *legimus* - *arces*.
-	190	-	16	fin. leg. *insulas proximas*.
-	196	-	23	leg. *serenit*.
-	221	-	6	leg. *Apollo* pro *applo*.
-	-	-	10	a fin. leg. *alioquin* pro *aloquin*.
-	224	-	9	leg. *ferunt* pro *feunt*.
-	231	-	10	a fin. leg. *quia* pro *qui*.
-	252	-	11	leg. *concedentis* pro *concedendis*.
-	-	-	9	a fin. leg. *infreni* pro *inferni*.
-	280	-	13	leg. *dixer*. pro *dexer*.
-	281	-	17	fin. post *offertur* add.: *vult enim ostendere, Aenean semper volutasse ominibus, ut quae mente agitaret, offerrentur auspi*.
-	380	-	18	leg. *homines* pro *hominis*.
-	388	-	8	a fin. leg. *ponto* pro *ponto*.
-	400	-	11	leg. *quasi* pro *quas*.
-	408	-	8	a fin. leg. *opima* pro *optima*.
-	419	-	17	post *coniux* add. *Sic coniungendum*.
-	444	-	23	a fin. leg. *vacc*. pro *vocc*.
-	471	-	17	a fin. leg. *duc*. pro *doc*.
-	487	-	10	leg. *imitentur* pro *imirentur*.
-	534	-	20	leg. *quor*. pro *quar*.
-	560	-	6	leg. *cohaeret* pro *cohaerent*.

IMPRESSIT FRIDERICUS ERNESTUS HUTH.

Corrigenda.

p.	8	vers.	11	leg. *s* et *edissere.*
-	9	-	17	a fin. leg. *has* pro *hac.*
-	11	-	4	dele punct. post *perite.*
-	14	-	ult.	leg. *accepti.*
-	32	-	12	a fin. leg. *suo* pro *sub.*
-	34	-	14	- post *saxa* add. verba. *cum alibi maturius.*
-	42	-	17	- leg. *enim* pro *anim.*
-	79	-	10	leg. *fulm.* pro *flum.*
-	107	-	11	leg. *quam* pro *quem.*
-	117	-	17	a fin. leg. *alii* pro *albi.*
-	130	-	28	leg. *angust.* pro *august.*
-	164	-	10	dele verba *legimus* *arces.*
-	190	-	16	a fin. leg. *insulas proximas.*
-	196	-	23	leg. *serenit.*
-	221	-	6	leg. *Apollo* pro *applo.*
-	-	-	10	a fin. leg. *alioquin* pro *aloquin.*
-	224	-	9	leg. *ferunt* pro *feunt.*
-	231	-	10	a fin. leg. *quia* pro *qui.*
-	252	-	11	leg. *concedentis* pro *concedendis.*
-	-	-	9	a fin. leg. *infreni* pro *inferni.*
-	280	-	13	leg. *dixer.* pro *dexer.*
-	281	-	17	a fin. post *offertur* add.: *vult enim ostendere, Aenean semper evolutasse ominibus, ut quae mente agitaret, offerrentur auspicia*
-	380	-	18	leg. *homines* pro *hominis.*
-	388	-	8	a fin. leg. *ponte* pro *ponto.*
-	400	-	11	leg. *quasi* pro *quas.*
-	408	-	8	a fin. leg. *opima* pro *optima.*
-	419	-	17	post *coniux* add.: *Sic coniungendum.*
-	444	-	23	fin. leg. pro *vocc.*
-	471	-	17	a fin. leg. *duc.* pro *doc.*
-	487	-	10	leg. *imitentur* pro *imirentur.*
-	534	-	20	leg. *quor.* pro *quar.*
-	560	-	6	leg. *cohaeret* pro *cohaerent.*

IMPRESSIT FRIDERICUS ERNESTUS HUTH.